

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

D 131974

SVOBODNA
SLOVENIJA

1966

Z B O R N I K

ARGENTINA
ARGENTINA

ZBORNIK SVOBODNE SLOVENIJE 1966

UREDILI: *Miloš Stare*

Joško Krošelj

Pavel Fajdiga

Slavimir Batagelj

OVITEK: *Akad. slikarica Bara Remec*

+ D II 131974

II 131974

Z 680/1966

dr. janez evangelist krek ob stoletnici rojstva

ŽIVLJENJE

DELO

ČLOVEK

IZGUBA

Dr. Ivan Ahčin — Dr. Vinko Brumen — Ivan Cankar — Dr. Tine Debeljak — Ivan Dolenc — Dr. Andrej Filipič — Franc S. Finžgar — Dr. Celestin Jelenec — Janez Klemenčič — Dr. Anton Korošec — Dr. Janez Ev. Krek — France Kremžar — Dr. Franc Logar — Dr. Ivan Pregelj — Albin Prepeluh — France Terseglav — Oton Župančič

Zbral in uredil DR. VINKO BRUMEN

življenje

Rodil se je 27. novembra 1865 pri Sv. Gregorju nad Sodražico kot prvorojenec tamošnjemu učitelju Valentinu Kreku. Oče je bil doma iz Selc nad Škofjo Loko, torej Gorenjec. Po žilah matere Marije, rojene v Sodražici, pa se je pretakala živahna, vesela ribniška kri. Oče ni mogel imeti posebnega vpliva na sina, ker je imel Janezek ob njegovi smrti — umrl je že z 38 leti: 4. marca 1875 — šele devet let. Toliko večji vpliv je pa imela nanj njegova mati, ki je bila globoko pobožna žena in velika dobrotnica siromakov. Preživela je moža skoraj natančno za 28 let in je umrla v starosti 60 let dne 9. marca 1903. Po moževi smrti se je preselila v Selca in je v hiši, podedovani od pokojnega moža, odprla trgovino s špecerijskim blagom in prodajalno tobaka.

Krek je dovršil četrti razred ljudske šole v Škofji Loki, gimnazijo pa v Ljubljani v letih 1876—1884. Po maturi je stopil v ljubljansko bogoslovje in je imel 23. julija 1888 novo mašo na Brezjah obenem s svojim prijateljem Slakom. Bili sta to prvi novi maši v takrat še neznatni romarski cerkvi. Zaradi njegove izredne nadarjenosti je poslal škof Missia mladega duhovnika nadaljevat bogoslovne študije na Dunaj v Avguštinej, zavod za višjo vzgojo duhovščine iz vse Avstrije. Tu je bil 7. maja 1892 promoviran za doktorja bogoslovja. Po treh letih kaplanske službe v Ribnici je bil nastavljen za vikarja v ljubljanski stolnici, hkrati pa predaval v bogoslovnem semenišču sholastično filozofijo, od 1895 pa je bil profesor osnovnega bogoslovja in filozofije; na tem mestu je ostal do 1907.

Leta 1897 je bil proti svoji volji izvoljen za poslanca v dunajski parlament; ko je bil po treh letih parlament razpuščen, ni hotel več kandidirati. Pač pa je bil v tem času deželni poslanec in je zelo veliko delal za ljudsko organizacijo v gospodarskem, kulturnem in političnem pogledu. Ko so bile 1907 prvič v Avstriji volitve v državni zbor po splošni, enaki in direktni volilni pravici, je bil spet izvoljen v državni zbor. Krek se je za novo volilno pravico izrekel že 1894, in sicer kot prvi duhovnik v državi. Od tako izvoljenega državnega zbora je Krek pričakoval ozdravitev bolnih narodnih razmer v Avstriji

V njem se je poslej bojeval za slovenske narodne pravice in konec maja 1917 sprožil tako imenovano majniško deklaracijo, s katero smo se Slovenci odločili za združitev s Hrvati in Srbi. Za to veliko misel je sredi prve svetovne vojne nastopil naporno pot po Sloveniji, Hrvaški, Dalmaciji, Bosni in Hercegovini in povsod vsemal za tako združitev. Ko se je jeseni 1917 vrnil s poti po jugu, je ves utrujen hotel počiti pri prijatelju župniku v Šentjanžu na Dolenjskem, pa je ponoči 8. oktobra 1917 umrl zadet od kapi.

Ta zunanji okvir življenja je bil izpolnjen z neugnanim delom na vseh mogočih področjih: uveljavljal se je kot pisatelj in pesnik, kot časnikar, kot organizator delavskega, kmetijskega in obrtnega stanu in bleščeč govornik za splošno izobrazbo in politično vzgojo. Njegova beseda je znala razjasniti, ogreti in prepričati tako čudovito, da se ni bilo lahko ubraniti moči vpliva in so ljudje odhajali od njegovih govorov polni ognja in prepričanja.

Ne more biti namen teh spominskih vrst, da bi našteval njegove spise, vsa društva in organizacije, ki jim je pri rojstvu botroval Krek. O vsem tem se je že mnogo pisalo. Danes bi rad povedal samo svoje misli o Kreku, kakor so se mi ustalile do časa, ko sem pripravljal ta članek in si skušal oživiti spomin s prebiranjem Izbranih spisov.

Pravijo, da je vse, kar je veliko, obenem tudi zelo preprosto. Ko sem znova prebiral Krekove spise in govore, se mi je izoblikovala o Kreku tale misel: vse Krekovo življenje, vsi njegovi veliki uspehi so razložljivi iz njegove žive vere, ki je vesela in preprosta kakor otrokova: Bog je naš oče, ki nas ljubi kakor svoje otroke in nas vsak trenutek vodi s svojo vsemogočno reko. Uspeh vsega našega dela je odvisen od božjega blagoslova, ki ga moramo zaslužiti in ohraniti z dobrimi deli. (Ta misel se pri Kreku neštetokrat ponavlja.) Bog je ljubezen. S Prešernom je bil Krek prepričan, da je Bog vse ljudi ustvaril za nebesa. Bil sem prvo leto na univerzi, ko sva s Krekom na Prtovču kurila v gozdu ogenj in se razgovarjala o smrtnem grehu. Krek mi je razlagal nekako takole: „Jaz sedaj ne govorim ex cathedra (nezmotljivo), moje mnenje velja toliko, kolikor drže razlogi, ki jih navajam. Kako huda stvar mora biti smrtni greh, o tem sklepam po njegovih posledicah: večna ločitev od Boga, nemogoča sprava z Bogom. V smrtnem grehu mora biti torej nekaj satanskega, mora izvirati iz sovražstva do Boga. Toda ljudje v splošnem ne grešimo iz sovražstva do Boga, ampak iz naše slabosti. Smrtni greh označuje katekizem kot prostovoljno prelomitev božje postave v važni stvari. Res, človeška volja je svobodna; toda vprašanje je, kdaj je popolnoma svobodna in koliko vplivajo nanjo razne okolnosti, na primer telesno razpoloženje. Nekateri imajo vsak prestopok zoper šesto božjo zapoved za smrtni greh. Toda kako velik delež ima pri tem naša telesnost! Po mojem mnenju večina kmečkega prebivalstva splah v vsem življenju ne stori smrtnega greha. Možni so sicer satansko hudobni ljudje s pravo mržnjo do Boga — o njih bo sodil samo Bog.“

Zato naj človek tudi takrat, ko je „resnično trčil ob Mojzesovo tablo“, da uporabim Finžgarjev izraz, ne dvomi nad božjo ljubeznjo in naj ne postavlja nepotrebne meje med sebe in Boga, ki bo vse prav uredil, kakor se je prepričal Finžgarjev „duhovnik ljubljanske škofije“ (Izbr. dela IV, 65).

Če bi hotel povedati, kateri Krekov izrek se mi zdi najznačilnejši, bi se odločil za naslednjega. Leta 1908 ga je prosil njegov nekdanji učenec Ludovik Dostal, naj mu pridiga na novi maši. V Krekovem odgovoru z dne 30. junija 1908 beremo med drugim: „Dne 23. julija bo 20 let moje nove maše. Vam, samo Vam, za novomašni odpustek odkrijem tajno, kje je iskati tisto malo uspehov, kar — pravijo — jih ima ta pest časa, kar delam. — — — Moja prva intencija (mašni namen, op. pis.) je bila: ad intentionem B. M. V. (po namenu blažene Device Marije, op. pis.). In vsaj meni je jasna kavzalna zveza med to intencijo in novim mladim življenjem na naših tleh.“ — Tu bi bil pač vsak dostavek odveč.

Ivan Dolenc

...Šolo pri Sv. Gregorju so zidali leta 1859 in jo koncem tega leta tudi otvorili... Kot tretji učitelj je prišel v novembru l. 1863 26-letni Valentin Krek, precej visok, izredno močan, koščen mož gladko cbrteta podolgastega obraza... Novi učitelj je bil kmalu priljubljen pri otrocih in odrastlih. „Gospod Krek so zelo dobro poučevali,“ je pripovedoval Brinšek. „Po šoli so vsak dan prišli k nam v vas. Moji starši so zidali takrat, ko so bili gospod Krek prvo leto pri nas za učitelja, novo hišo. To je hiša št. 8 blizu cerkve. Pa so vsak dan prišli gospod Krek zidarjem pomagat. Prijeli so za vsako delo. Bili so čisto preprost človek, nič gosposkega ni bilo na njih. Oblečeni so bili kmečko. Tudi ob jesenskih in zimskih večerih so radi prihajali k nam, ko smo koruzo ličkali ali ko je bila preja. Ostali so pri nas dostikrat do polnoči.“

Sv. Gregor je bil Krekovo tretje službeno mesto. Ko je bil dovršil l. 1858 tečaj za učiteljske pripravnike v Idriji, je dobil v novembru istega leta službo kot začasni učitelj, organist in cerkovnik v Toplicah pri Novem mestu, kjer je ostal dve leti. Učitelje je nastavljal takrat (od l. 1805 do 1868) knezoškofijski ordinariat. Z učiteljsko službo je bila navadno združena tudi služba organista in cerkovnika, dasi seveda učitelji niso sami opravljali vseh cerkovniških del, ampak so si najemali pomočnika, ki je snažil cerkev, zvonil it.d. Valentin Krek je bil na vseh štirih krajih, koder je služboval, zaeno učitelj, organist in cerkovnik. Novembra 1860 so ga predstavili v Gotenice, nemško vas na Kočevskem, od koder je prišel čez tri leta k Sv. Gregorju. Tu je bil v novembru 1864 stajno nameščen in je mogel pričeti misliti na ustanovitev lastnega ognjišča. Dne 2. februarja 1865 je prebral župnik na leci tale oklic:

„Gospod Valentin Krek, učenik pri Sv. Gregorji, leđ. zak. sin Franceta Krek-a, hišnika in tergovca v Selcah na Gorenškim; — jemlje v zakon Mico Štupica, leđ. zak. hčer polgruntarja Janeza Štupica in rance Mice Levstik iz Sodražice No. 9. Ženin je star 28, nevesta pa 21 let in stajons v lvo oklicana.“

Poroka je bila v Sodražici dne 20. februarja 1865. Iz tega zakona se je rodil

dne 27. novembra 1865 prvorojenec, ki je imel praznovati svoj god vsako leto mesec dni po obletnici rojstva, na dan sv. Janeza Evangelista.

Dr. Krek je rad omenjal, da se pretaka v njegovih žilah energična gorenjska in šegava ribniška kri. Oglejmo si sedaj na kratko najprej dr. Krekovo pokolenje po očetovi strani!

Njegov ded France je bil rojen leta 1806 v Ševljah pri Selcih št. 7 kot gostačev sin. Ko se je l. 1833 poročil s 36-letno Heleno Schreyevo, hčerjo posestnika Šraja na Studnem, navaja selška poročna knjiga Dolenjo vas pri Selcih št. 33 („pri Bleku“) kot ženinovo bivališče. Vzela sta se „na gostovanje“ in sta stanovala „pri Groselu“ v Selcih št. 66, kjer sta se jima rodila dva sina: Martin dne 2. novembra 1834 in Valentin dne 3. februarja 1837. France je bil po poklicu tkalec. Moral je biti precej podjeten mož, ker je pozneje kupil od posestnika Semena, po domače Kalana, žitno kaščo, jo prezidal za stanovanje in otvoril v lastni hiši „v Štoku“ (Selca št. 73) malo trgovino s špecerijskim in manufakturnim blagom. Oba sina je poslal v šolo. Valentin je dovršil ljudsko šolo v Škofji Loki, nižjo realko v Ljubljani in enoletni tečaj za učiteljske pripravnike v Idriji, ter postal, kakor rečeno, v novembru l. 1858 začasni učitelj v Toplicah. Tudi Martin je bil učitelj. Ko je l. 1870 umrla Francetu žena, je dal hišo „v Štoku“ v najem in se preselil k svojima sinoma. Iz Valentinove vloge na deželni šolski svet z dne 9. julija 1873 razvidimo, da je očeta zadel mrtvoud in ga je takrat vzdrževal Valentin. France Krek je umrl 30. avgusta 1873 v Smladniku, kjer je služboval njegov sin Martin. Hišo v Selcih je zapustil Valentinu, ker je Martin že imel svoj dom v Smladniku, kjer se je bil priženil na večjo kmetijo.

Krekovega starega očeta in stare matere se seveda tudi starejši Selčani le malo spominjajo. Deda so mi slikali kot dobrovoljnega možaka, ki je ljubil veselo družbo, babico pa kot ženo zelo blagega značaja...

Dne 9. decembra 1868 je bil Valentin Krek prestavljen v Dolenjo vas pri Ribnici. Toda te službe ni niti nastopil, ker je dobil že čez tri tedne (dne 30. decembra

1868) na lastno prošnjo dekret za Komendo pri Kamniku. Na dan sv. Treh kraljev l. 1869 je Valentin Krek po popoldanski službi božji zaigral na koru s solzami v očeh pianissimo — in stari Gregorci pravijo, da niso njihove orgle nikomur tako pele kakor učitelju Valentinu — in zapel svojo poslovilno pesem. Ves objokan in v solzah se je nato poslavljajal pred cerkvijo od ožjih znancev. Nikdar bi ne bil zapustil Sv. Gregorja, kjer se je bil tako udomačil, da je prevzel celo ribniško narečje, in kjer je živel z občani in z župnikom Perčičem v najlepši slogi, če bi ga ne bila gnala želja in potreba, da pride na boljše plačano službo. Prihranki iz boljših let so posli, deklo Nežo je bil moral radi pomanjkanja odsloviti, z ženo sta živela skromno kakor kmeta, pa je vendar potožila učiteljeva žena Zabukovčevi materi, da mora možu kuhati za kosilo koruzni močnik in mleko. (Pripovedovala Tomaž Zabukovec iz Krnčega, ki je bil svoj čas Valentinov učenec in v čigar rojstno hišo je Krekova mati rada zahajala v vas, in Marija Levstek iz Hudega konca, Valentinova cerkvena pevka.) Oče Brinšek je zapregel svoje voli in naložil na voz učiteljevo pohištvo. V januarja l. 1869 so dobili v Komendi novega učitelja, tretjega po številu, odkar se je bila l. 1853 ustanovila v vasi redna šola...

V Komendi je preživel Valentin Krek šest let. Kolikor moremo sklepati iz ohranjenih zapiskov, se mu ni godilo najbolje. Dela je bilo obilo. L. 1869 je obiskovalo šolo ob delavnikih 174 otrok in ob nedeljah 124; l. 1870 ob delavnikih 190 in ob nedeljah 120 itd. Stanoval je v župnišču in je smel uporabljati tudi vrt pred župniščem. Kakor sem čul, je nastal bržkone zaradi uporabe vrta nesporazum z župnikom, kar je moralo biti učitelju kot organistu in cerkovniku še posebno neprijetno.

KREKOVA MATI

Krekova mati Marija se je rodila 8. aprila 1843 „pri Ošterju“ v Sodražici, kjer je bila nekoč gostilna, kakor priča hišno ime, vendar Marijin oče Janez Štupica ni nikoli izvrševal gostilničarske obrti, temveč se je pečal le s kmetijo. Štupičeva rodina se je štela med premožnejše, bili so „polgruntarji“, kakor se je tedaj reklo.

Zato se je tudi l. 1872, ko so sezidali novo šolsko poslopje, morebiti prehitro preselil Krek v šolo, preden je bilo stanovanje zadosti suho. Pravijo, da je nova hiša prvo leto za sovražnika, drugo leto za prijatelja in tretje leto za lastnika. Ne bo seveda vedno tako, a prvi Valentinu Kreku je bilo novo stanovanje res za sovražnika. Kajti v prošnji za denarno pomoč, ki jo je pisal 9. julija 1873 deželnemu šolskemu svetu, omenja, da je stanovanje „tako vlažno in nezdravo, da kak član rodbine neprestano boleha“. Tudi sam je zadnja tri leta svojega življenja bolehal, kakor pravi vdova v vlogi za nakazilo pokojnine...

Dne 23. septembra 1874 je prosil za premestitev v Toplice, ker mu je več zdravnikov svetovalo obisk kopališča. „Sam gojim sladko nado, da se mi tam povrne zdravje.“ Šolska oblast je prošnji ugodila in 4. novembra 1874 je pozval okrajni šolski svet Kreka, naj se poda na novo službeno mesto. Pa je bilo že prepozno. Krekovo zdravstveno stanje se je tako poslabšalo, da je moral 10. novembra 1874 prenehati s poučevanjem. Čez tri dni je vložil prošnjo za začasno upokožitev in za dodelitev pomožnega učitelja, dokler ne ozdravi. S koncem januarja 1875 je bil res začasno upokožen; kot pokojnina se mu je nakazala tretjina plače v znesku letnih 166 gl. 66 kr. Čez dober mesec — dne 4. marca 1875 popoldne — se je Valentin preselil iz začasnega pokoja v večni mir. Zapustil je pet otrok v starosti od 9 let do 20 mesecev in vdovo z detetom pod srcem. (Ignac Krek je bil rojen 6. julija 1875 v Selcih in je umrl dne 18. avgusta 1900 kot trgovski poslovodja v Ljubljani.)

Ivan Dolenc

(Dr. Janez Ev. Krek, Izbrani spisi I., Ljubljana 1923, str. 4—10)

Zato je bil oče Janez Štupica nekaj časa župan v Sodražici.

Kot deklica je bila Krekova mati bolj majhne postave, nekoliko zagorelega obraza, brhka, nagle hoje, prijazna in zgovorna; rada je pela in se tudi zasukala, če je bilo treba. Tako je spoznal učitelj pri bližnjem Sv. Gregorju, Valentin

Krek, ki je bil dobrih šest let starejši od nje...

Njen oče s to snubitvijo ni bil posebno zadovoljen, kajti učitelj je bil zelo slabo plačan, Štupičeva hiša pa se je štela med premožnejše. Jezil se je in zatrjeval, da nobene hčere ne da takemu človeku, ki še svoje hiše nima.

Kljub temu pa sta bila učitelj Valentin Krek in Mica Štupica 2. februarja 1865 prvič oklicana in 20. februarja istega leta sta se tudi poročila. Zeninu je bilo tedaj 28, nevesti pa 21 let. Mati Krekova se je s tem preselila iz Sodražice k Sv. Gregorju, kjer sta z možem stanovala v šoli, ker nista imela lastne hiše, kakor je rad pogodrnjal oče Janez Štupica. Vendar si je Krekova mati znala pomagati. Pri soseslu Brinšku je vzela v najem njivo, kjer je toliko pridelala, da je mogla rediti prašiča. Zato pa je hodila k sosedovim pa tudi bližnjim kmetom pomagat pri delu...

Nato je Marija Krekova šla z možem v Komendo, delila tudi z njim vse življenjske težave in ga končno izgubila. Bilo ji je šele 31 let, ko je ovdovela.

V Komendi ni mogla dolgo ostati, ker so pričakovali novega učitelja in temu je morala prepustiti stanovanje. Zato se je še pred rojstvom sina Ignaca preselila v Selca nad Škofjo Loko, kjer je po možu podedovala hišo v „Štoku“. Odprla je malo trgovino s špecerijskim blagom in trafiko, da bi si nekoliko pomnožila dohodke in laže preskrbela svojo družino. Tu je živela s svojimi otroki, vzgajala jih je in doživljala z njimi lepe in bridke strani materinstva. Obenem pa je široko odprla srce vsem potrebnim in revnim. Selčani so se radi sestajali pri njej, v poznejših letih pa so prihajali mnogi obiskovalci sina Janeza...

Izmed ostalih otrok sta se hčerki Zofka in Amalija poročili, sin Alojzij je umrl za kozami v Selcih leta 1881, najmlajši Ignacij, ki ji je povzročal največ skrbi in bolesi, si je 18. avgusta 1900 kot trgovski poslovodja v Ljubljani sam vzel življenje.

Zaradi hiše v „Štoku“ se je Krekovih prijel naziv „Štokarjevi“, mater pa so imenovali „Štokarjevo mater“... Hiša v „Štoku“ pa ni bila le dom Krekove družine, nego zavetišče vseh brezdomcev v Selcih in vseh tistih, ki se za kak čas niso vedeli kam drugam zateči, vobče pa zatočišče vseh, ki so bili v kakršnikoli sili in potrebi.

Selčani so se radi zbirali pri Štokarjevih na pomenek, zlasti še pozneje, ko je prihajal na počitnice Janez. Pa k Štokarjevi materi so hodili po nasvete v boleznih in nezgodah. Saj je ona poznala zdravilnost vseh mogočih rož, kar ji je toliko bolje služilo, ker je baje vsako novo bolezen v Selcih najprej ona dobila in prebolela. Zato je tudi imela vedno v zalogi mnogo rož za čaje ter jih dajala ljudem, ki so jih potrebovali.

Selški otroci so obiskovali Krekove, ki so bili prav živi, da so se skupno igrali pod vodstvom Štokarjeve matere ter poslušali njeno pripovedovanje. Ženske s hribov, ki so imele opravka v Selcih, pa so se zatekale k Štokarjevim, da so tu počivale, prenočevale in se okrepčale. Dostikrat je spalo po 10 tujih žensk pri Krekovih, kjer prenočišče ni nič stalo. Mati pa jim je kuhala drugo jutro zajtrk, po potrebi pa tudi kosilo. Tako se je razvila v Štoku neke vrste brezalkoholna gostilna za ženske, ki je bila obenem tudi prav poceni. Tu so marsikatero pesem zapele, včasih na željo Janezevo, ki je rad poslušal p. tje zlasti raznih starih pesmi. Tudi ženske, ki so prišle k nauku, so čakale pri Krekovih, da jih ni zeblo.

Posebno česti in ljubi gostje pa so bili pri Štokarjevih berači. Vedeli so, da tu ne bodo dobili le daru, temveč tudi prijazno besedo, ki jo včasih še bolj pogrešajo. V Štoku so bili berači iz Selške doline kakor doma. Ob katerikoli uri podnevi ali ponoči se je oglasil „Panani Janez“, nekoliko slaboumen mož, ki je nosil rad okrog klobuka venec cvetja, pri Štokarjevi materi je vedno dobil hrano in prenočišče. Drugi je bil „Kofetek“, majhen, suh in droben možiček, ki je po vaseh prosil, pri Štokarjevih pa je kupoval kavo in si jo je sam kuhal, ker je rad imel „močno“; kar bi zadostovalo za liter in pol, je on porabil za pol litra, zato sta se z materjo pri kuhi vedno prepirala. Ljudje so govorili, da je mož prav zavoljo tega suh, ker pije premočno kavo. Prihajali so tudi „Grbčev Gustelj“, ki je rad slišal, če so ga imenovali „gospod Gustelj“ in ga vikali; „Nora baba“, „Kipi Nežka“, posebna prijateljica Krekove matere, doma nekje s Poljanskega, ki je prodajala po hišah nogavice in drugo „kramo“, pa tudi dar rada sprejela, če je tako naneslo. „Hroma Neža“ je bivala več let v Štoku in je tam tudi umrla.

Krekova mati ji je opravljala težko delo strežnice in ji kuhala, kar so ji prinesli za bolnico dobri ljudje, oziroma ji dajala od tega, kar je kuhala za svojo družino.

Krekova mati je izvrševala vsa telesna dela usmiljenja prav do zadnjega: „mrličje pokopavati“. Na nekem hlevu je bil umrl berač, prijateljček alkohola. Kje bo ležal na mrtvaškem odru? Vsakdo se ga je branil — vzela pa ga je Krekova mati, čeprav so potem teden dni za njim pobirali uši.

Ker pri Štokarjevi materi berači niso dobili le daru, temveč tudi tolažbo, zato so tudi oni mnogo izgubili z njeno smrtjo. „Kipi Nežka“, ki ni imela nobenega domačega na svetu, odkar ji je umrl mož, za katerim je zelo žalovala, je slučajno prišla v Štok, ko je mati umrla. Čim jo je zagledala mrtvo, se je zgrudila. Tako jo je prevzelo, saj je s Krekovo materjo izgubila zadnjo tolažbo v življenju. Sedaj zares ni imela na tem svetu nikogar več.

V Štoku je bilo torej zavetišče vseh potrebnih, berači so tudi svoje koše tu shranjevali. Središče in duša tega doma pa je bila Štokarjeva mati. Moči in pobude je iskala pri Bogu, saj je bila zelo pobožna in verna žena. Rada in veliko je molila ter pela nabožne pesmi. Sama je pravila, da je celo ponoči, ko ni spala, v mislih pela znano Marijino pesem: „Zdrava, zemlje ti gospa, zdrava, ti, nebes kraljica“. Rada je tudi obiskavala cerkev. Ko so jo vprašali, kaj dela v cerkvi tako dolgo, je odgovorila: „Oh, otroci, ko bi vedeli, koliko dela imam tam!“ Doma je vsikdar molila češčenomarijo, kadar je bila ura. Poleg tega je brala nabožne knjige in rada je tudi drugim, zlasti otrokom, razlagala verske stvari.

Poleg „Življenja svetnikov“ je zelo rada prebiralala tudi Tomaža Kempčana „Hojo za Kristusom“. Vsak dan je to knjigo vzela v roke in kjer se je sama odprla, tam jo je brala. Rekla je: „To je zame!“ Tudi otroci so morali prebirati Kempčana, seveda tisto poglavje, kjer se jim je knjiga sama odprla. Ko so otroci odhajali z doma, jih je mati vsikdar pokrižala.

Sinu Janezu so radi očitali, da je premalo pobožen, ker ni hotel pobožnosti kazati na zunaj; zato so se ljudje čudili, ko je stopil v bogoslovje; menili so, da mu je to milost izprosila mati.

Štokarjeva mati pa je bila tudi prav

bistra žena. Veliko je brala in si tudi zapomnila. Zato je tudi rada pripovedovala. Zlasti je znala mnogo povestic. Njena posebnost pa je bila posebno bogastvo ugank, ki jih je zelo rada stavila, ni pa hotela povedati rešitve, če reševalec ni uganil. Navadne povesti za ljudstvo so se ji zdele preveč preproste. Poznala je Stritarja, Jurčiča, Prešerna, Sienkiewiczzeve romane itd., posebno ji je ugajal „Ben Hur“. Nekoč se je seznanila v Škofji Loki ob priliki porcijunkulskih odpustkov s Prešernovo sestro. To jo je zelo veselilo in mnogokrat je pripovedovala o njej. Štokarjeva mati je bila najlepši zgled in dokaz, da pot do prave izobrazbe ne vodi le skozi vrsto šol ter da se lahko vsaka, tudi najpreprostejša duša temeljito izobrazí, če ima nekaj prirodne bistrine in dobre volje.

Največja odlika Štokarjeve matere pa je bila njena ljubezen do bližnjega in njena radodarnost. Sama je vedela, kaj je revščina, ker je morala z nizko plačo in pokojnino preživljati številno družino. In vendar je pri vsem tem še vedno kaj imela, kar je mogla podariti potrebnim. Z rame na ramo je prekladala revščino, kakor je sama pravila, toda če je prišel berač, mu je še vedno kaj dala. Svojim otrokom je večkrat zatrdila: „Otroci, vam ne bo nikoli nič manjkalo, zato jaz Boga prosim.“ Ubogim je dajala, da njenih revščina ne bi ubijala. Njena napoved se je izpolnila, vsi otroci so se srečno prebijali skozi življenje...

Ubogim pa Štokarjeva mati ni le takrat postregla, kadar so jo prosili. Če je imela kaj, kar bi mogla dati, pa ni bilo nobenega k hiši, jih je celo klicala. Dala je vse, kar je le mogla. Ko je v neki vasi pogorelo, je nesrečnikom darovala obleko. Če je spekla kruh, ga je dala tudi sosedom. „Frišen kruh je dobro komu dati,“ je rada rekla. Stare ženice iz sosedstva so prihajale po kruh, dobile so ponavadi tudi kavo. Prav tako je Štokarjeva mati rada postregla s kolinami ali s čimerkoli. Če so prišli v hišo otroci in je imela le še par žlic kave v skodelici, je dala vsakemu nekaj. To lastnost je podedoval tudi sin Janez. Ko mu je neki obiskovalec prinesel na Prtovč, kjer ni bilo sadja, debelo hruško, je ni sam snedel, marveč jo razrezal na toliko kosov, kolikor je bilo ljudi v družbi, in je dal vsakemu kos.

Krekova mati je bila tudi zelo značajna in odločna žena. Laž je silno sovražila

in se ni nikoli zlagala. Trpela je veliko, a jokala se ni, bol in solze je znala dobro skriti. Bila in ostala pa je tudi vesela in živahna Ribničanka, ki se je rada pošalila in rada tudi zapela. Bistra kakor je bila, je znala tudi krepko in malo hudomušno „nazaj povedati“, če je bilo šreba. Veliko je znala povedati z očmi, pogledati je znala tako, da je človeka prebočala z njimi. Svoje ribniško narečje je ohranila, otroci pa so govorili kakor ostali Selčani. Sicer pa so bili vsi zelo veseli in živahni, zgovorni in nadarjeni, da so jih Selčani cenili in radi imeli. Svojo mater so vedno nazivali le „mati“, nikoli ne „mama“ ali kako drugače.

Svojim otrokom je bila dobra vzgojiteljica in je pač po svoje pomogla, da smo v njenem sinu Janezu dobili Slovenci enega največjih vodnikov. Tudi tuje otroke je rada poučila v kaki zadevi, saj si je prej znala s kakim darom pridobiti njihova srca. Materin dober vpliv je cenil tudi tedanji selški dušni pastir, ki jo je prosil, naj za nekaj časa vzame v hišo neko dekle, za katere usodo se je bal, ker je bila precej lahkomišelná. Štokarjeva mati mu je seveda ustregla.

Tuje otroke je Krekova mati ljubezljivo sprejemala in poučevala. Saj so prihajali k njej v trgovino in na obiske k njenim otrokom. Štokarjeve so često obiskovali tudi študentje in drugi Janezovi znan-

ci. Vse je mati rada sprejemala in vedno jim je mogla s čim postreči. Ponašala se je s svojim gospodinjstvom kakor vobče naše kmečke gospodinje, in rada je kazala prašiča, ki ga je sama pitala. Lahko se je ponašala, saj je bila v vsem prav spretna. Tudi izvrstna kuharica je bila. Morala je in znala varčevati pri kuhi, a kljub temu je z majhnim potroškom pripravljala okusno hrano. „Kuhati se mora z glavo,“ je večkrat rekla. Posebno dobre in imenitne je kuhala drobnjakove štruklje. Sin Janez je trdil, da nikjer ni mogoče dobiti tako dobrih kakor doma...

Ko je Krekova mati umrla, 9. marca 1903, zadela jo je kap, kakor pozneje sina Janeza in hčer Amalijo in menda tudi očeta Štupica, so otroci prodali hišo v „Štoku“. Matere ni bilo več, pa tudi doma ne. Drugje so si iskali nove domove. Janez, ki je prej rad hodil na počitnice v Selca, se je sedaj zatekel na Prtovč ter tam pisal in pripravljal „Zgodbe sv. pisma“ za Mohorjevo družbo. Mati pa sniva večni sen v svojem poslednjem zemeljskem domku — na pokopališču v Selcih. Sin Janez, ki je vedno z veseljem proučeval in zelo cenil dobo prvih kristjanov, ji je postavil spomenik po vzorcu grobnih napisov v rimskih katakombah...

Vinko Brumen

(Vigred XV, št. 2, str. 42—43; št. 3, str. 81—84; št. 4; str. 121—124)

MATI

Lepi so angeli na naših podobah. Zdravi otročiči polnih lic, vedrih, svetlih oči, ki se iz njih smeje zaupna dobrosrčnost brez sumnje, brez zla. Debele, okrogle nožice jim kukajo izpod kratkih krile, vse je oblo, polno zdravja in mladih razvojnih sil. V perutih, ki jim rastejo iz ramen, se bere, da so jim preozka tla, ki se po njih plazimo človeški otroci; v jasne, sojne višave meri njihova pot; domu prhutaajo. Stojéči mirno na trdnem podstavku niso pravi. Najlepši so, ko se vzpenjajo nad zemljo, zmešani z oblaki, nepokojni, v neprestanem gibanju med nebom in zemljo.

Všeč so mi te deško ljubeznive podobe, nemirni seli večno mirnega božanstva. Da, ni ga lepšega izraza za božjo selško službo. A ko uprem svoje oči vanje, iščem, kje bi našel v teh podobah izraz za angela, ki je zvezan z menoj, ki je moj, ga ne

najdem. V moji duši živi samo en izraz za mojega angela. Lice nagubano, razorano čelo; dvoje živih oči, s srebrom pretkani lasje — tak je obraz mojega angela. Iz oči mi sije ljubezen, močnejša kot smrt; iz srebrnega venca na glavi mi govori skrb, živa in čista; iz brazd na čelu in gub na licu pa berem dolgo in težko povest o delu in trudu in žrtvah... Vsaka brazdica, vsaka gubica je liki granitni spomenik srčnih bojev in zmag, nema priča o srcu ki je izkrvavelo v požrtvovalni angelski službi.

In duša moja mi priigra k njemu mladega dečka, ki gleda sanjavo uprtih oči v daljino, kjer išče mejá svoji bodočnosti. Brezskrben odhaja z doma; tresoča roka mu pa prekriža jasno čelo... Tak je moj angel!

Dr. J. E. Krek

(Vel. priloga Slovenca, št. 93, 22. aprila 1905)

Dr. Krek je bil izredno nadarjen. Obvladal je vse slovanske jezike, razen teh pa še italijanski, nemški, francoski in angleški. Literature vseh teh narodov je dobro poznal. Mladim pesnikom je bil pravi mentor. V njegov krog je zahajal tudi veliki slovenski pesnik Oton Zupančič. Na ta doraščajoči literarni rod je imel Krek silen vpliv. Sam je v mlajših letih pisal pesmi. Bil pa je tudi pisatelj ljudskih povesti in ljudskih iger. Vsaj 7 jih je napisal. Prav tako je znan po svojih šaljivih in polemičnih spisih. Krekove povesti so bile objavljene v listih, pa pri Mohorjevi družbi. Veliko je tudi prevajal. Zlasti iz ukrajinščine, italijanščine (soc. pesmi pesnice Ade Negri) ter angleščine. Pisal je uvodnike za Slovence in Domoljuba. Njihovo število je ogromno. Saj jih je samo za Domoljuba redno pisal polnih 10 let. Razen tega je pisal članke še za druge liste. Tako za Našo moč, za Narodnega gospodarja in druge liste.

Tudi kot pisec ljudskih poučnih spisov zavzema dr. Krek med Slovenci ugledno mesto. Njegovo ljubezen do trpečega slovenskega kmeta najbolje razodevajo njegove Črne bukve kmetijskega stanu (1895). Tem je šest let pozneje sledil Socializem, od leta 1901 do 1912 pa je po smrti Frančiška Lampeta moral prevzeti še pisanje Zgodb sv. pisma za Mohorjevo družbo. Napisal je tudi vrsto znanstvenih razprav, objavljenih največ v Katoliškem Obzorniku in Času. Lito-grafirana so izšla njegova predavanja v semenišču. Izdal je tudi nekaj brošur in za zunanji svet v nemščini spis Die Slowenen, za katerega so mu gradivo zbrali razni sodelavci.

Krek bi bil brez dvoma dober pesnik ali pisatelj, gotovo pa močan znanstvenik, če bi se bil mogel posvetiti samo literarnemu ali znanstvenemu delu in bi ne bila njegova dejavnost raztegnjena na vse panoge slovenskega javnega življenja. Toda dr. Krek je moral prijemati za delo povsod, kjer je bilo treba začeti ustvarjati novo življenje in utirati nove poti, kar je mogel storiti zaradi široke razgledanosti po svetu in poznanja vseh problemov. Zato pa na marsikakem področju ni dosegel tega, kar bi po svojih zmožnosti in svoji delavnosti mogel.

V dobi, ko je Krek živel in delal, Slovenci politično nismo imeli skoro nobenih pravic. V deželi so gospodarili nemški plemiči. Kmetstvo in delovno ljudstvo ni imelo še skoraj nobenih prosvetnih, gospodarskih in stanovskih organizacij. Gospodarsko je bilo odvisno od vaških oderuhov. V to stanje je posegel dr. Krek. Postavil se je na stran delavcev in kmetov. Tistih, ki so bili najbolj zatirani in ki so imeli najmanj pravic. V to dobo spada Krekovo delo za ustanovitev Slovenskega katoliškega delavskega društva v Ljubljani (1894). Dve leti pozneje je bilo v Ljubljani že zborovanje delavskih društev. Dne 14. novembra 1897 je za Slovence važen datum. Tega dne je bila ustanovljena SKSDZ (Slovenska krščanska socialna delavske zveza). Leta 1902 je postala matica slovenskih katoliških izobraževalnih društev in pozneje kot Prosvetna zveza središče vsega katoliškega prosvetnega dela med Slovenci. Dr. Krek je bil od leta 1902 pa vse do svoje smrti predsednik SKSZ. Pa ne samo predsednik po časti, ampak tudi po delu. Istočasno je ustanavljal po deželi katoliška izobraževalna društva ter orlovske mladinske organizacije. Na mnogih sestankih je seveda govoril in predaval. Med Slovenci je širil treznostno gibanje, kot podpredsednik Leonove družbe pa pospeševal znanstveno delo ter objavljanje znanstvenih razprav. Poglavlje zase so njegovi stiki z mladino, zlasti s srednješolskim in akademskim dijaštvom, njegovi številni tečajji pri št. Joštu. Dijakom je odpiral poglede v svetovne literature, zlasti v ukrajinsko, jih učil tujih jezikov, govoril jim pa tudi o socialnih vprašanjih ter jih tako pripravljaj za delo na socialnem polju. Povsod, na vseh področjih, so vidni sledovi velikega dr. Krekovega dela. Vsi katoliški listi so polni njegovih člankov in razprav. Od vseh strani so ga prosili in vabili kot govornika in predavatelja.

Za zboljšanje socialnega in gospodarskega položaja slovenskega ljudstva je Krek storil in žrtvoval vse. Z mladim krščanskosocialnim gibanjem v Evropi se je spoznal že v času nadaljevanja svojega študija na Dunaju. Papeška okrožnica Rerum novarum je v Kreku dobila največjega zagovornika in pobornika. Tako pripravljen in prepojen s krščanskim socialnim čutom, programom in zavestjo je začel med Slovenci polagati temelje za boljši in pravičnejši svet. Pospeševal je ustanavljanje delavskih strokovnih društev. Za zboljšanje stanovaljskih razmer med delovnimi sloji je v Ljubljani ustanovil Delavsko stavbno društvo (1898), ki je od leta 1901 do 1906 zgradilo v Štepanji vasi, v Rožni dolini in v Trnovem in drugod 104 delavske hiše. Za izvedbo teh načrtov je dr. Krek sam osebno veliko žrtvoval. V podrobno delo se dr. Krek ni spuščal. Zato je nastala dostikrat kaka nerodnost, ki jo je pozneje moral sam drago plačevati. Tako tudi pri tej družbi, pri kateri so tudi ceste šтели v aktiva. Ker izgube drugi ni plačal, je moral to storiti dr. Krek.

Velike so Krekove zasluge tudi pri gospodarskem reševanju kmetijskega ljudstva s pomočjo kreditnih zadrug, delavstva pa s konzumnimi društvi. Dr. Krek je bil predsednik dveh osrednjih gospodarskih ustanov na katoliški strani: Gospodarske zveze in Zadružne zveze. To dejstvo gotovo dokazuje, da brez gospodarskih sposobnosti le ni bil, sicer mu vodstva tako važnih ustanov ne bi zaupali.

Vzgojno, pisateljsko, publicistično, socialno, gospodarsko in kulturno delo je dr. Kreka nujno moralo pripeljati v politiko. Delal je v Ljubljanskem političnem društvu, zatem kot podnačelnik Katoliške narodne stranke in od leta 1905 dalje kot podpredsednik Slovenske ljudske stranke. Opravil je mnogo organizatornega dela v stranki ter govoril na številnih shodih, zlasti v časih volilnih bojov. Za poslansko čast se ni potegoval, a je že 1897 moral prevzeti kandidaturu. Bil je državni in deželni poslanec. V dunajskem parlamentu je užival velik ugled. V deželnem zboru je vodil ostro opozicijo proti deželnemu predsedniku baronu Heinu, ki je bil najhujši zatiralec slovenstva. Boj proti njegovi politiki je Krek vodil tako dolgo, da je razbil nemško-liberalno večino v deželnem zboru, sam baron Heine je pa moral oditi iz Ljubljane. Odločen je bil tudi v boju za splošno volilno pravico.

Omeniti je treba tudi Krekovo jugoslovanstvo. Za razumevanje Krekovega stališča je treba poznati tedanje razmere in okolnosti, v katerih je živel slovenski narod. Treba je vedeti, kako težko je bilo Slovincem doseči v Avstriji kake pravice in da je celo nekoč dunajska vlada padla na vprašanju slovenskih paralelk na celjski gimnaziji. Slovenci v Avstriji nismo imeli niti ene povsem slovenske srednje šole. Edino slovensko gimnazijo je v Avstriji ustanovil Slovincem škof dr. Anton Bonaventura Jeglič. Med prvo svetovno vojno pred dr. Krekovo smrtjo še ni bilo jasno, kako se bo obrnila sreča na bojišču. V primeru, da bi zmagala Avstrija z Nemčijo, bi za Slovence nastopili še mnogo hujši časi. Pod Avstrijo skratka Slovenci niso mogli pričakovati ničesar dobrega, ampak samo narodno smrt. Njihov položaj bi bil podoben položaju koroških Slovencev. Tedaj je bila pot v lepšo bodočnost samo ta, kakor jo je nakazal Janez Ev. Krek. Krekovo jugoslovanstvo je treba presojati vedno s tedanjega položaja slovenstva in tedanjih možnosti, ki so bile dane ali nakazane za zboljšanje njegovega stanja. Tisti, ki mu sedaj očitajo, da je prenaivno gledal na tedanji položaj, pozabljajo, da so tedaj prežali, kakor tudi še vedno danes preže na slovensko zemljo, narodni neprijatelji slovenskega naroda na severu in jugu. Sicer pa tudi do danes še nihče od teh kritikov ni povedal, kakšna bi bila boljša rešitev slovenskega problema leta 1917 in 1918 izven Jugoslavije, ko je pa Slovence v stari Avstriji čakalo samo še hujše narodno preganjanje in zatiranje.

Tudi veliki ljudje so človeška bitja. Prav takšna, kakor smo vsi drugi. Tudi oni imajo dobre in slabe lastnosti. Razlika med navadnimi in velikimi ljudmi je samo ta, da za napake navadnih ljudi vedo le nekateri, za napake pri velikih ljudeh se pa vsi ljudje preveč zanimajo. In danes je zelo v modi, da

pri velikih ljudeh sploh raje iščejo napake, kakor da bi govorili o njihovih vrlinah. Včasih se dogaja celo to, da izraze vrlin spreminjajo kot n. pr. radodarnost proglašajo za zapravljljivost, varčnost za skopost. Veliki ljudje v svojem javnem življenju doživljajo uspehe, pa tudi razočaranja in poraze. Dostikrat se čutijo zapuščene in osamljene, ker nimajo sebi enakovredne družbe. In v stanju take duševne potrnosti zagreši lahko kateri tudi dejanje, ki se ga pozneje sam sramuje in ga obžaluje. To se je dogajalo in to se dogaja še vedno. S človeškega stališča je to povsem razumljivo.

Tudi Kreku so radi očitali razne napake. Ena takih napak naj bi obstajala v nerednosti, kj da se je kazala že v njegovih srednješolskih letih. pozneje pa v neredu v njegovi sobi. Nered, da je bil tudi v njegovih socialnih tečajih pri Sv. Joštu. Krekova nerednost da se je kazala tudi v njegovi slabih obleki in slabem klobuku. Očitajo mu dalje pijanstvo. Pri tem se sklicujejo na dogodek, da je kot sedmošolec prišel pijan v razred. Za njegovo pijančevanje v poznejših letih ne navajajo in tudi ni nobenih dokazov. Res pa je, da je bil pospeševatelj treznostnega gibanja med Slovenci. Dalje očitajo dr. Kreku, češ, da pri ljubljanskih bankah ni imel kredita. Res je, da ga ni imel, ampak zaradi tega ne, ker ga ljubljanski denarni zavodi niso hoteli gospodarsko uničiti. Znana je namreč bila dr. Krekova darežljivost, da je vsakemu skušal pomagati in vsakomur podpisal, kdor ga je naprosil za poroka. Često je dr. Krek potem dolg tudi plačal. Da se je pa na gospodarska vprašanja nekaj le moral razumeti, je najlepši dokaz dejstvo, da je bil predsednik Gospodarske zveze in Zadružne zveze in da je ljudem na teh položajih veliko dobrega storil, zlasti med prvo svetovno vojno. Dalje dr. Kreku radi očitajo, da je bil slab politik, da je premalo premislil svoje odčitve, da je bil sploh sanjač-pesnik. Tudi ti očitki so slabo utemeljeni. Dr. Krek je bil ideolog, je bil mislec. Dajal je velike in koristne zamisli. Podrobno izvedbo teh zamisli bi morali prevzeti drugi ljudje, ki so imeli za podrobnejše delo več časa, in morda tudi sposobnosti, kakor pa dr. Krek. Pri nas je pa že od nekdaj navada, da mora človek, ki da zamisel za novo pot, na isto tudi sam voziti gramoz in jo graditi. Na drugi strani pa nihče od dr. Krekovih kritikov doslej tudi še ni povedal načina za boljše rešitve, kakor pa so bile dr. Krekove. Očitek pa, da je dr. Krek premalo molil, je tako osebnostnega značaja, da je nanj težko odgovoriti.

Dr. Krek je brez dvoma velik slovenski mož. In to zaradi velikih vrlin, ki jih sicer napake osenčujejo, nikakor pa zanikujejo. Dr. Krek je bil izredno nadarjen človek. Hitro je doumel vsako stvar. Že v gimnaziji je kljub „neredu“ in kljub temu, da se je moral sam vzdrževati, redno izdeloval razrede. V bogoslovju je bil odličen študent. Zaradi velikih zmožnosti ga je tedanji škof Missia poslal na Dunaj tudi nadaljevat študije, da bi tega izredno sposobnega moža primerno znanstveno zaposlil, da se ravno zaradi svoje nadarjenosti ne bi obrnil na slabo stran. Dr. Krek je bil „strastna narava“, s katero karaktereologi označujejo osebo z odločno energijo in vso toplino, moža, ki se z vsem srcem zavzame za dobro stvar, v borbi zanjo vztraja, moža, ki se za dobro stvar vsega žrtvuje in zanjo tudi trpi, ki prav zaradi tega more tudi druge navdušiti za stvar.

Dr. Krek je bil dalje mož, ki je bil dovzeten za vse novo. Potem, ko se je na Dunaju seznanil z mladim evropskim krščansko-socialnim gibanjem, ga je začel po preučitvi papeških okrožnic širiti tudi med Slovenci. V tem svojem delu se je izživljal do svoje smrti. V borbi za splošno narodno korist se ni oziral na škodo ali nevarnost, ki bi lahko zadela njega osebno. Tako je vodil borbo proti deželnemu predsedniku Heinu, ne oziraje se na nevarnost, da bi izgubil službo, kar bi bilo tedaj za dr. Kreka, ko je sam plačeval izgubo pri Stavbní družbi, hud udarec.

Krekova delavnost je obudovanja vredna. Nепrestano je študiral in razmišljal. Pa vse to vedno posredoval tudi drugim s pisanjem člankov ali predavanji ter govori. Njegova nesebičnost je bila brezmejná in splošno znana. Pri svojem delu zase ni iskal nikdar kakih koristi. Sam ni ničesar imel. Denar in obleke je razdajal. Za druge je plačeval dolgove. Tudi časti ni iskal nikdar

in edino odlikovanje, ko mu je papež podelil prelaturu, je odklonil in se sam potrudil, da novica ni prišla v javnost.

Cemu Kreka slavimo? Zaradi napak gotovo ne, pač pa zaradi vrlin, zaradi njegovih del, ki jih je ustvaril slovenskemu narodu. Slavimo ga pa tudi zaradi njega samega. Vsak delavec je vreden plačila. Tudi vsak javni delavec. In dr. Krek je vse svoje življenje delal za druge, nikdar pa za svoje koristi. Slavimo ga pa tudi zaradi sebe. V študiju svojih vzornikov namreč vedno dobimo navdih in moči za svoje novo delo. Ne gre pa, da bi danes dr. Kreka kar slepo posneli. Vsaka doba ima svoje probleme, in vsak čas svoje ljudi, ki so za svoje razmere delali tako, kakor je bilo tedaj treba delati. Vsaka doba s svojimi kulturnimi, socialnimi in političnimi tokovi zahteva za tedanji čas primernih rešitev in usmeritev. Pri dr. Janezu Kreku se lahko vedno učimo njegovega dela za narod, njegove nesebičnosti in predanosti delu za bližnjega. Vse svoje življenje, vse svoje sposobnosti in zmožnosti je posvetil slovenskemu narodu in njegovi lepši bodočnosti.

Vinko Brumen

(Iz predavanja, po poročilu v Svobodni Sloveniji XIV, št. 42, 17. 10. 1957)

ZACETKI SOCIALNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM

Narodno je bilo ljudstvo malo vzgojeno, narodnostno misel je gojila redka plast slovenskega izobraženstva, polizobraženstva in meščanstva. Doba narodnih taborov je pred desetletji sicer zelo razgibala slovensko ljudstvo, a tedanji narodni voditelji, vzgojeni v duhu meščanskega liberalizma, kmečkih množic niso razumeli, niso jih znali voditi in slovenski narodni misli niso znali dati ne vsebine ne poudarka.

Kulturno delo je med Slovenci opravljala Mohorjeva družba. Njene zasluge za kulturni dvig našega naroda so neprecenljive. Ko je ta ustanova po Slomškovi zamisli in pobudi pred več ko 100 leti bila ustanovljena, je bilo med Slovenci še dosti nepismenih ljudi. Kar pa jih je na podeželju znalo pisati in brati, so se naučili v nedeljskih šolah pri svojih župnikih in kaplanih. Tako je ostalo še dolgo časa, saj še pred 50 leti ni bilo dovolj šol. Vendar so pismeni v domačem krogu na glas prebirali „mohorjevke“ in ob njih učili mladino brati in tudi pisati. To je bilo tiho kulturno delo, ki o njem ni poročal noben časopis. Tisto malo časopisja, ki ga je takrat bilo, se je omejevalo zvečine na meščanstvo in je le prav malo izvodov Bleiweisovih Novic prihajalo pod kmečko streho. Društveno kulturno delo Čitalnic se je omejevalo le na mesta in trge, a v njih se je gojila narodna ideja, kadar je prilika tako nanesla. ob redkih igricah, ob zdra-

vicah in napitnicah. Za kaj drugega tudi smisla ni bilo. Slavili so pač „narod“, a zmrdovali so se ob misli na preprosto ljudstvo, ki je sestavljalo ta narod. Tako je to ljudstvo, ki je tedanjim narodnim voditeljem navdušeno sledilo na narodne taborne, po splahnelem navdušenju ostalo samo s svojimi skrbmi in težavami. In teh je bilo veliko!

Socialno-gospodarsko stanje slovenskega ljudstva je bilo namreč nad vse bridko in žalostno.

Kmečko ljudstvo je živelo borno, prepuščeno le samemu sebi. Razen duhovnikov, nekaj učiteljev in prav redkih izobražencev se za kmeta nihče ni zmenil; pač pa je spadalo med pravila lepega vedenja med tedanjimi meščani, če se je kdo obregnil ob kmečkega človeka s psovko: „Kmet zarobljeni!“ Ta tako zaničevani kmet, navadno res nešolan in malo izobražen, ki se je komaj dobro otel graščinskega jarma in svobodno zagospodaril na svojem gruntu, se je naenkrat znašel sam in brez opore v sredi gospodarskega vrvenja novega kapitalističnega gospodarstva, ki ga je uvedla liberalna doba. Geslo gospodarskega liberalizma „Vsak sam zase“, je trdo zgrabilo našega kmeta. Držal se je v kmetovanju podedovanih navad in v gospodarjenju še patriarhalnih običajev iz dobe naturalnega gospodarstva. Docela nepripravljenega so z zemljiško odvezo in osvoboditvijo vrgli v tokove modernega denar-

nega gospodarstva. In ko so prišle nanj razne gospodarske nezgode, si je moral v novih razmerah izposoditi denar, kjer ga je pač dobil. V vsaki fari pa je kot pajek v mreži prežal na takšne žrtve oderuh, ki je posojal denar na visoke obresti, kakršnih kmet trajno ni zmožel. V isti dobi je po naših vaseh neprestano pel boben, ko so nasilno prodajali zadolžene kmetije, kmeta z otroki pa pognali v svet. Eni so odhajali v Ameriko, v nemške ali pa domače rudnike, drugi v mesta za hlapce, nekateri pa so ostali doma kot bajtarji. A boben je pel in pel. Bogateli pa so oderuhi, krčmarji, trgovci in špekulanti s kmetijami.

Tako so od oderuhov pregnani kmetje množili vrste industrijskega delavstva doma in v tujini. Delavstva v današnjem pomenu takrat v Sloveniji še ni bilo veliko, ker je šele nastajalo. A kolikor ga je bilo, ni imelo nobene veljave. Če je kmet imel vsaj volivno pravico, ako je plačeval dovolj davka, in je vsaj pri volitvah bil upoštevan, se za delavce tudi pri volitvah nihče ni zmenil, ker delavec ni imel volilne pravice. Ako je meščanski sloj imel kmeta za norca in za zarobljenca, je pa delavca imel za malopridneža, kateremu je Ljubljčan nadel pridevek „baraba“. Delavski sloj je bil brez moči, brez veljave in zato brez časti!

Med delovnimi sloji so bili še najbolj upoštevanj obrtniki - rokodelci, zlasti po mestih, kjer so se uveljavljali tudi v Čitalnicah... Železničarji pa so veljali za nekake plemiče med delavstvom. Ti so imeli ugled in veljavo, ker so bili deležni pokojnine in stalnosti. V tem so se bistveno razlikovali od drugega delavskega proletariata. Podobno tudi idrijski rudarji. Zato pa je na drugi strani del obrtniškega delavstva stalno propadal.

Tako gospodarsko propadajoče ljudstvo je tudi telesno hiralo. Jetika je imela bogat plen. V svojem obupnem stanju si je ljudstvo iskalo tolažbe v alkoholu, zlasti v žganju... V vsaki vasi je bila kopica šnopsarjev... Žganje je Slovincem grozilo postati moralna in narodna katastrofa, ker je od žganja prevzeti siromak izgubil

vsako voljo in samozavest. V žganjski pijanosti je bilo na Slovenskem toliko ubojev v enem letu, kakor v kakšni bitki. Žganjarjev se je lotevala otopelost za vse dobro in plemenito, celo za svoje družine, za svojo čast, za svojo vero in svoj jezik.

Ta strahotna socialna mizerija je ogrožala naš narodni obstanek. Nemci so si že skoro 100 let prizadevali, da bi Slovence ponemčili. V ta namen so na Štajerskem ustanovili stranko za „deutsch-sprechende Slowenen“ — za Nemcem naklonjene Slovence. Trdili so, da jezik, ki ga štajerski Slovenci govore, ni slovenski, ampak „windisch“. Že pred 60 leti pa zagrizeni obrmejni nemškutarji za Slovence niso imeli drugega naziva kot „windischer Hund“ — „slovenski pes“. Nemška organizacija je kupovala propadajoče slovenske kmetije čisto uradno. Neuradno in zasebno pa so pospeševali šnopsarijo, da je uradno delo šlo hitreje. Središče žganjske politične industrije je bil Ptuj, kjer so župan Ornig in vsi večji trgovci imeli tovarne za žganje, ki so ga ponujali Slovincem, da so jih zastrupljali. Zato je bil Ptuj tudi središče nemškutarske stranke med slovenskimi šnopsarji.

Narodno politično je Slovence z njihovim glavnim programom „Združena Slovenija“ zastopala enotna narodna stranka. V narodni stranki je namreč vsaj na zunaj vladala sloga, ki jo je držal skupaj stari Bleiweis.

A v to narodno slogo so že butali valovi novih idej, ki so prihajale od zunaj. Slovenska inteligenca, ki se je šolala na Dunaju, je prinesla domov načela svobodomišelnega liberalizma, rokodelski pomočniki pa, ki so še po starih cechovskih navadah hodili v svet se spopolnjevati v svoji stroki, so prinašali v domovino nove socialne ideje: eni so bili polni idej marksistične socialdemokracije, drugi pa so se vračali oplojeni po katoliškem nauku. Tako je bilo skoro čez noč konec narodne sloge, ki je bila v resnici samo še breznačelno kompromisarstvo.

France Kremžar

(Zbornik Svob. Slovenije za 1957, str. 65—66)

Dr. Krek spada brez vsakega dvoma na častno mesto med ustanovitelji in voditelji krščanskih demokracij v kulturnem svetu. Ustvaril je slovensko krščansko demokracijo iz nič ob najneugodnejših pogojih. Kako nedemokratična je bila slovenska laična inteligenca ob začetku njegovega dela, sem že poudaril, pa tudi podeželski župniki so se z užitkom vživali v položaj, da so jih farani po tradiciji iz fevdalne dobe imenovali gospode, in so z veliko ljubosumnostjo čuvali oblast nad farani tudi v posvetnih stvareh. Če kak faran te oblasti ni hotel priznati, so ga proglasili za brezverca in očitnega grešnika. Tako so sami napravili celo vrsto liberalcev po deželi. Priznamo pa lahko, da so oblast opravljali z malo izjemami ljudstvu v korist. V resnici demokratični so bili med duhovščino mladi kaplani, ki so že prišli iz dr. Krekove šole. Za kmeta je bil samo župnik gospod, sam je bil gospodar, vzvišen nad kajzarjem, kaj šele nad delavcem. Resnični demokrati so bili delavci, ki so bili tudi ves čas najzvestejša dr. Krekova četa. Svojega sodelavca dr. Šušteršiča je lahko pregovoril za demokratično borbo, dokler je bila ta borba zanj lestev navzgor, ko se mu je pa začela zdeti ovira v njegovih ambicijah, jo je z lahko to odvrigel kot nevšečno navlako in pokazal vso svojo pristno nedemokratično naravo. Potem je zbral okrog sebe vse izrazito nedemokratične elemente v stranki in toliko jih je bilo, da je dr. Krek skoro obupal.

Ali je bil dr. Krek politik? Dr. Šušteršič in dr. Lampe sta rekla, da ni bil, tudi dr. H. Tuma trdi v svoji biografiji tako. Po definiciji, kakor jo je postavil dr. Tuma za politika, bi njegova trditev držala. On je namreč po lastnem priznanju leta 1897 dejal dr. Gregorčiču, da ni za politiko človek, ki pri svojem političnem delu ne išče pridobitve premoženja ali ugodnega položaja. Dr. Tuma trdi, da tudi on sam ni bil politik. To pa po njegovi definiciji ne drži. Sam pripoveduje, da je imel po prvi svetovni vojni, ko so Italijani zasedli Gorico, tri hiše, torej si je s svojim delom vendarle pridobil razmeroma veliko premoženje. Ako pa vzamemo dr. Krekovo definicijo, da je politika skrb za javni blagor in ne pot za utilitariste, ki iščejo

v prvi vrsti sebe, je bil dr. Krek nedosegljiv politik.

Pojem politika je treba nekoliko analizirati. Dober politik mora imeti različne zmožnosti. Ena pglavitnih je, da zna v vsakem času postaviti pravilno diagnozo. Kakor zdravnik, če zna še tako dobro zdraviti vsako bolezen, ne more biti dober zdravnik, če ni dober diagnostik, tako politik, ki sijajno obvlada vso politično tehniko, ne more biti uspešen praktičen politik, ako ne zna napraviti pravilne diagnoze. Politiko so imenovali umetnost zmožnosti. Pravi politik mora torej v vsakem času znati presoditi, kaj je mogoče in dosegljivo. Dr. Krek je takoj v začetku svojega političnega dela napravil v „Črnih bukvah kmečkega stanu“ diagnozo našemu kmetu, potem pa v „Socializmu“ diagnozo delavstvu. Posebno se je izkazal kot diagnostik ob pričetku prve svetovne vojne. Kakor vodilni češki politiki, je takoj ugotovil, da pomeni vojna začetek konca stare Avstrije. Voditelj mladočeških politikov dr. Karol Kramar je poslancu dr. Grafenauerju, ko sta bila med vojno skupaj v zaporu v Moellersdorfu, povedal o dr. Kreku: „Da, dr. Krek, dr. Krek! Ein grundgescheiter Mann! Ta je šele odprl nam Čehom oči — tudi meni. Ta nam je razjasnil naš položaj v Avstriji. On ima vse zmožnosti, da vodi v svobodo tudi Jugoslovane. Mož je svetovno izobražen in skoz in skoz demokrat.“ Dr. Šušteršič ni bil dober diagnostik, uspešno politiko je vodil, dokler se je držal dr. Krekovih diagnoz. Ob pričetku vojne je podlegel sugestiji dunajske dvorne in vojaške kamarile in stavil vse na zmago centralnih sil. Pri tej diagnozi je ostal, ko je bil že najbolj zakrknjen nemški nacionalc drugačnega mnenja. Ko je izdal svojo brošuro „Moj odgovor“, je mislil, da je zadal nasprotnikom hud udarec, v resnici pa je brošura največ njemu samemu škodovala in mu izneverila precej njegovih dotodanjih somišljenikov. In potem njegova zadnja kandidatura! Od 72.233 oddanih glasov v volilnem okrožju Ljubljana-Novo mesto jih je dobil samo 743, v volilnem okrožju Ljubljana s Spodnjo Šiško od 8874 samo 132. S to kandidaturo je pritisnil pečat na svoj definitivni polom v politiki. On sam in njegovi prijatelji so se v tej volilni borbi

zanašali na gotovo zmago. Tudi dr. Tuma se kot diagnostik ni obnesel, tudi on je ob pričetku svetovne vojne računal z zmago Avstrije in Nemčije.

Druga zelo koristna zmožnost za politika je govorništvo. Dr. Krek je govoril, kakor bi rožice sadil. Znal je poslušalce osvojiti in prepričati. Tudi dr. Šušteršiču se mora priznati, da je bil silen govornik, ki je znal napraviti na poslušalce velik vtis. Skoraj bi se dala napraviti paralela: tako nekako sta se razlikovala v govorništvu in politiki dr. Krek in dr. Šušteršič, kakor v poeziji dr. Prešeren in Kosovski.

Pa ne samo na govorniškem odru, tudi sicer mora imeti politik sposobnost pregovarjanja in prepričevanja tako v klubskih debatah kakor v privatnih razgovorih. Za dobro disciplinirano stranko je potrebno v vsakem vprašanju enako mišljenje, homogeno stališče. To ustvarja voditelj s priljubljeno avtoriteto, z ostro logiko, izvrstno retoriko ali z umetnostjo prepričevanja. V tej stroki sta bila mojstra oba, dr. Krek in dr. Šušteršič. Največji triumf na tem polju je dosegel dr. Krek, kakor sem že povedal, ko je pregovoril škofa dr. Jegliča, da je preokrenil od dr. Šušteršičeve politike na njegovo, največji dr. Šušteršičev uspeh na tem polju je pa brezdvomno, da je za njegovo zgrešeno diagnozo svetovne vojne pridobil dr. Lampeta, ki so mu vsi poznavalci priznavali genialnost. V tem primeru se je uresničil izrek, ki ga je dr. Krek večkrat ponovil: *Maledictus, qui confidit in hominem.*

Ni da bi moral vsak politik biti ideolog, vendar mora vsaka stranka imeti tudi politične ideologe, drugače postane mehanizem brez poduhovljenosti, telo brez duše. V velikih obrisih splošnega pomena so postavili program in ideološko podlago SLS katoliški shodi, potem pa jo je v političnem boju zalagal bogato z idejami dr. Krek iz neizčrpne zakladnice. Dr. Šušteršiču ni nikoli nihče prisodil najmanjše sposobnosti za kakšno ideološko vodstvo. Ko je imel na evharističnem kongresu na Dunaju svoj zelo opažen govor, je vsa njegova ožja okolica doma vedela, da mu je govor sestavil dr. Krek. Dr. Krek je zapustil svoji stranki toliko ideološkega bogastva kot dediščino, da je lahko od njega živela do konca, ker njegov naslednik dr. Korošec kot ideolog ni bil tako velik kakor dr. Krek.

Povprečni opazovalci navadno ocenjujejo politika po njegovi taktični spretnosti. Dr. Šušteršiču so vsi njegovi kolegi v dunajskem parlamentu priznavali, da je bil kot taktik velik, da je bila v taktiki njegova moč. Koliko je imel pri tem zasluge njegov takratni prijatelj dr. Krek kot prišepčovalac, se seveda ne da dognati, Dognati se pa da, da je po razdoru z dr. Krekom začelo dr. Šušteršičevo taktično mojstrstvo odpovedovati. Od takrat naprej ni napravil nobene izvrstne in uspešne taktične poteze. Najbolj genialno in uspešno praktično potezo v vsej strankini zgodovini je napravil v deželnem kranjskem zboru dr. Krek, ko je s predlogom, naj se zapisniki deželnega zbora sestavljajo v slovenskem jeziku, zabil tako zagozdo med nemško-liberalno zvezo, da se je kmalu potem ta razklala.

Deber politik mora biti tudi organizator in dr. Krek je bil največji organizator, kar jih pozna slovenska zgodovina. On je organiziral svoj narod v prosvetni, združni in politični organizaciji. Združništva ni organiziral samo doma, ampak je vedno pomagal tudi pri organizaciji združništva v Istri in Dalmaciji. On je bil prvi, ki je ustanovil krščansko demokracijo na Balkanu in to v najneugodnejših razmerah. On je bil prvi, ki je v slovenski politiki premagal v avstrijski upravni razdelitvi utemeljeni provincializem in organiziral vsenarodno stranko. Bil je edini slovenski politik, ki je imel svojo šolo tudi med Hrvati. Njegovi učenci iz Hrvaške, v prvi vrsti dr. Rogulja, dr. Eckert in dr. Markulin, so po zgledu SLS ustanovili Hrvatsko pučko stranko in pri volitvah dosegli lepe uspehe. Žal so vsi trije kmalu pomrli, njihovi tovariši pa niso imeli toliko politične sile, da bi bili mogli ustaviti Radićevo demagoško povodenj. Tudi katoliški Čehi so hodili v dr. Krekovo šolo.

Strokovne usposobljenosti preskrbi politiku največ pravna izobrazba. Ta ga usposobi za zakonodajo, narodno-gospodarsko in organizatorno delo. Da se pa po geslu, zakaj ima kovač klešče, nadomestiti s strokovnimi svetovalci. V moderni politiki igra strokovna usposobljenost vedno manjšo vlogo. Dr. Krek ni bil jurist, pa se je s privatnim študijem toliko usposobil, da je lahko v zakonodajnem odseku vzbudil pozornost vse avstrijske javnosti s svojim osnutkom za kartelni zakon.

Dr. Andrej Filipič

(Zbornik Svob. Slovenije za 1965, str. 27—29)

Poživitev in razmah slovenskega združništva je Krekova zasluga. Prva rajfajzovka se je pri nas ustanovila poleti 1894 in je pri tej priliki govoril tudi Krek. Naslednje leto se je ustanovila že „Zveza kranjskih hranilnic“, ki ji je bil Krek tajnik, 1898 pa širša „Gospodarska zveza“ (društvo), ki je reorganizirana (zadruga) potem, ko je „Zveza kranjskih hranilnic“ prenehala, postala nova centrala kmetijskih zadrug, rajfajzovk, kmetijskih društev itd., vobče organizacija vseh stanov, ki so delali v narodnem gospodarstvu, kmetov, delavcev in trgovcev, ter osrednje blagovno skladišče in posredovalnica za zadruge ter posamezne trgovce in obrtnike. Ta prenova se je izvršila 19. julija 1900, ko sta se v korist nove Gospodarske zveze (zadruga) združili dotedanja „Gospodarska zveza“ (društvo) in „Zveza kranjskih hranilnic“. Predsednik je postal dotedanji predsednik obeh prejšnjih in začasni predsednik nove — dr. Ivan Šušteršič, v širši odbor je bil izvoljen tudi Krek. Neposredno vodstvo pa je prevzel drugi podpredsednik Josip Jeglič (ravnatelj)...

V konkurenci s „Kmetijsko družbo“ je Gospodarska zveza prodajala ceneje tudi manj vredno (manj odstotno) tomasovo žlindro ter je tako nastala v zvezi s Šušteršičevim imenom afera z „žlindro“, ki je odmevala celo v državnem zboru. Prav zaradi tega pač se Šušteršič ni udeležil naslednjega občnega zbora Gospodarske zveze (26. jun. 1902), ki ga je vodil podpredsednik Šiška; Šušteršič je mesec dni za tem odstopil (23. jul. 1902), na odbovi seji 29. decembra 1902 pa je bil za zvezinega predsednika soglasno izvoljen Krek...

Občni zbor Gospodarske zveze dne 16. aprila 1903 je vodil načelnik Krek, ki se je v poročilu spomnil „najprej najmarljivejšega delavca na polju narodne gospodarske organizacije dr. Ivana Šušteršiča, namesto katerega je prevzel načelstvo, katero mesto mu drage volje odstopi, ko bodo razmere dopuščale. V odbor je bil Krek zopet izvoljen. Vanj je prišel tudi dr. A. Korošec...

Kmalu nato pa je (27. junija 1903) izšel nov zadružni revizijski zakon (prejšnji je bil iz leta 1873) ter je določil obvezno revizijo zadrug, ki pa jo je lahko

opravljala zadružna zveza, če je imela vsaj 50 članic (zadrug, društev), s čimer da ji je bilo zagotovljeno uspešno poslovanje. Taka zveza pa je morala imeti tudi v pravih določen okolišč (če se je ta raztezal le po eni deželi, je pravila potrjevala deželna oblast, sicer pa državna) in pa jasne določbe o nastavitvi revizorja ter o obsegu in načinu revizije; če je bila ustanovljena na zadružni podlagi, je lahko tudi varovala interese svojih članic ter urejevala poslovanje med njimi in seboj. Drugih smotrov zveza ni smela imeti.

Načelstvo Gospodarske zveze je v več sejah sklenilo potrebno izpremembo pravil. Nova pravila je poslalo „Splošni zvezi“ na Dunaj, ta pa ministrstvu, da bi se tako hitreje izvršila registracija in bi se že naprej odstranile vse zapreke pri podelitvi revizijske pravice. Nato je (10. dec. 1903) bil izredni občni zbor Gospodarske zveze. Predsedoval mu je Krek. Zveza si je izpremenila pravila in se povsem prilagodila novemu revizijskemu zakonu. Sprejela je novo ime „Zadružna zveza“ (ZZ). Njene članice so odtlej mogle biti le zadruge, ne pa tudi fizične osebe. Opustila je vse blagovno posredovanje in z njim zvezane posledice, ker je hotela voditi le zadružništvo, da bi se pravilno razvijalo po določbah novega revizijskega zakona. Načelnik ji je ostal Krek.

Ker pa je bila vendar potrebna tudi posebna centrala za blagovno posredovanje, so se še isti dan sestali načelniki in pooblaščenici raznih nedenarnih zadrug ter so si ustanovili lastno zvezo in centralo za blagovno posredovanje. Sprejeli so pravila nove zveze in izvolili prvo načelstvo z J. Jegličem na čelu; to je imelo nalogo, da izvrši registracijo nove zveze, ki pa je prevzela *stara*, znano ime skupne zveze, in se nazvala „Gospodarska zveza“.

Naslednji dan je bila v Ljubljani anketa zastopnikov vseh zadružnih zvez na slovanskem jugu, ki jo je sklical Krek, predsedoval pa ji je dr. M. Laginja. Na temelju dotedanjih izkušenj naj bi se navzoči pomenili o nadaljnjem delu, določili naj bi skupna načela za zadružno organizacijo, posebno pa naj bi razne zveze uredile medsebojno razmerje zlasti z ozirom na novi revizijski zakon. Krek bi rad dosegel, da bi se ostvarila enotna organizacija s skup-

no centralo v Ljubljani. Odziv je bil ča-
sten. Zadrugarji so se v posvetovanju ze-
dinili glede zadružnega pouka, skupnega
glasila in enotnega knjigovodstva ter ti-
skovin pa glede nadaljnjih sestankov. Ko-
rošci in Goričani so vztrajali in ohranili
svoje centrale; slednji so celo vabili k
sebi članice Zadružne zveze...

Občni zbor (7. aprila 1904) je vodil
Krek, ki je tudi poročal o svojem prizade-
vanju za tesnejšo strnitev vsega našega
zadružništva... Izrazil je upanje, da bo
končno prišel čas, ko bo prodrila misel mo-
gočne enotne zadružne centrale. Na koncu
je še izjavil, „da dobro prospevajo kme-
tijske zadruge, ki so se postavile na širšo
podlago — a zadruge, ki se pečajo le s
konsumom v krajih, kjer ni delavcev, ne
bodo imele življenjske moči. „Zveza“ zara-
di tega ne pospešuje snovanja konsumnih
društev.

Pri volitvah je prišel v odbor tudi dr.
Krek in je postal predsednik načelstva; to
je potem ostal do svoje smrti...

Kmalu po izredni skupščini je podelilo
ministrstvo notranjih zadev (z razpisom
dne 18. julija 1904, št. 27904) Zadružni
zvezi revizijsko pravico. S tem jo je dr-
žava nekako avtorizirala in Zveza si je
pridobila pravico do državne podpore. Saj
je tudi imela na koncu leta 1904 na sloven-
skem jugu 235 članic (vseh zadrug je bilo
600, med temi 340 posojilnic; na Sloven-
skem je bilo vseh zadrug 480, zadnje leto
se jih je ustanovilo 30). Tako je lahko
pisal Lapajnetov „Slovenski zadrugar“:
„Kranjska klerikalna stranka je ne glede
na mnogostransko organizacijo postala še
s pomočjo zadružne organizacije mogočen
faktor. Ona ima vse polno posojilnic in
nekaj zadrug — te so manj vredne —,
katere so dobro združene v dveh osrednjih
zadrugah. Vse zadruge so zdaj sodnijsko
in politično-administrativno za svoje posle
avtorizirane in od vlade podpirane. Zato
jim sedaj vsi napadi po časopisih le malo
ali nič škodovati ne morejo. Nikdar prej ni
bila klerikalna stranka tako mogočen fak-
tor, s katerim je treba računati...“

Morda omenimo še nekatera prizadeva-
nja Zadružne zveze. V dneh od 15. do 19.
januarja 1906 je priredila tečaj za „čini-
telje“ Zvezinih zadrug. Udeležilo se ga je
kakih 40 zadružnih delavcev iz raznih kra-
jev, ki so poslušali predavanja o raznih za-
konih in določbah v zvezi zadružništvom

ter o knjigovodstvu. Na koncu so opravili
v Krekovi navzočnosti tudi nekak izpit.
Krek je izrazil svoje veselje nad uspehi
in je tečaj zaključil. Zveza je nameravala
priređiti še več takih tečajev v Ljubljani
in za posamezne pokrajine tudi v drugih
mestih.

Podoben tečaj so imeli od 19. do 24.
marca 1906 v Celovcu ter je Zadružna zve-
za tja poslala svojega vodjo Rozmana.

Pred omenjenim tečajem je bil (14.
jan. 1906) sestanek zastopnikov mlekar-
skih zadrug s predavanji in z razstavo
masla. Ob tej priliki se je zopet spočela
misel o ustanovitvi posebne „Mlekarske
zveze“, ki bi združevala vse mlekarske za-
druge, te pa bi obenem ostale članice sploš-
nih zvez, ki bi tudi nadalje opravljale po-
stavno revizijo. In 11. septembra 1906 je
bil v Ljubljani sestanek zastopnikov mle-
karskih zadrug, ki je sestavil pravila za
novo zvezo, 11. novembra istega leta pa se
je ta ustanovila.

Že proti koncu leta 1905 je vzniknila
misel za zgradbo „Zadružnega doma“, kjer
bi dobile svoje prostore Zadružna zveza,
Gospodarska zveza, Zadružna tiskarna, mo-
rebitna osrednja zadružna mlekarna, sta-
novanja pa uradništvo teh ustanov. Za
mnenje so povprašali zadruge; nekatere so
tudi odgovorile, vendar odmev vobče ni
bil ugoden in akcija je zaspala...

Tudi ni Krek dosegel, da bi se usta-
novila enotna slovenska ali celo jugoslo-
vanska zadružna organizacija. V začetku
leta 1907 se je ustanovila posebna zadruž-
na zveza v Trstu. Ljubljanska zveza pa se
je celo sama pripravljala, da ustanovi po-
seben pododbor za Dalmacijo (kjer je ime-
la 30 članic) in kasneje tudi za Štajersko
in za Istro...

Dalmatinski odbor Zadružne zveze s
sedežem v Splitu se je končno ustanovil
11. septembra 1907 na posebnem sestanku
v Splitu.

Malo prej (28. avg. 1907) se je na po-
dobnem sestanku v Celju ustanovil podod-
bor za Štajersko s sedežem v Mariboru.
Goričani, Tržačani in pač tudi Korošci so
že imeli svoje zveze...

Da pa se je zadružništvo (zlasti poso-
jilništvo) pri nas tako razširilo, je bilo
seveda treba mnogo truda in dela. Po vsej
naši zemlji se je v ta namen vršilo mnogo
shodov in predavanj in zlasti Krek je znal
dobro družiti „dulce et utile“ ter je širil

zadružno misel ne le na gospodarskih in podobnih shodih, temveč tudi v izobraževalnih društvih. Vedel je, da nam vsa kultura ne bo mogla mnogo pomagati, če si ne bomo ustvarili tudi trdnega gospodarskega temelja („izobrazba brez zadružništva je pri nas prazna“). Ni pa mogoče v vsakem primeru ugotoviti, kdaj in kako je vpletel v svoj govor tudi pobudo za snovanje gospodarskih organizacij. Zlasti še zato ne, ker se je to navadno izvršilo po predavanju ali govoru v prostem razgovoru, ko je Krek nenadoma vrgel tako misel ter ljudem nekako vsilil občni zbor, odborniške posle in morda predavatelja, če že ni mogel priti sam...

Bilo pa je treba še drugače pridobivati pristašev, ne le idejno, temveč bolj tehnično. To so takrat skušali doseči s „čebelicami“ in z „domačimi hranilniki“. Prve so bile majhne hranilnice v društvih, ki so od svojih članov sprejemale najmanjše

vsotice in jih potem na skupno knjižico nalagale v domačo hranilnico. Tako so si mogli člani društva prihraniti denar za kak izlet ali za pot na zborovanje. „Čebelice“ so se pač precej razširile in lahko najdemo v listih mnogo poročil o ustanovitvi in delu, pa tudi o vsotah, ki so jih zbrale. Koliko je prav Krek sodeloval pri tem, ni bilo mogoče ugotoviti. Propagiral pa jih je vsaj v Domoljubovih uvodnikih.

„Domači hranilniki“ ali „nabiralniki vlog“ pa so bili neke vrste šparovci za odrasle, ki naj bi vanje spuščali manjše zneske, odpirala pa naj bi jih domača hranilnica, ki bi vsebino prevzela kot vloga. Te hranilnike je propagirala Zadružna zveza oz. Narodni gospodar. Koliko je sodeloval Krek, ni bilo mogoče ugotoviti, prav tako tudi ne, koliko je ta propaganda žela uspehov.

Vinko Brumen
(Vrednote IV, 1957, str. 26—34)

KREK V PROSVETNEM DELU

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja se je v naši domovini pričela ena izmed najzanimivejših zgodovinskih dob. Demokratiziralo se je po hudem boju naše politično življenje, postavili so se v cvetočem zadružništvu temelji uspešnejšemu gospodarjenju, toda zlasti se je mnogo delalo na poglobitvi ljudske izobrazbe. V tem delu so naši tedanji možje po pravici gledali prvi pogoj uspeha na vseh ostalih področjih. Zato so ustanavljali izobraževalna društva, uredili so jim osrednjo organizacijo, prednico poznejših „Prosvetnih zvez“, predavalj so, vodili tečaje in pisali...

Duša vsemu temu delu je bil Krek. On ga je začel in organiziral, on je s silo svoje osebnosti pridobival vedno nove pristaše in sodelavce, on je največkrat govoril in predaval, on sam je bil najpridnejši in najmarljivejši agitator za vsako dobro stvar. Medtem ko je bil deželni in državni poslanec, ko je gradil delavcem domove, ko je pisal neštete članke in večje spise (Črne bukve, Socializem, Zgodbe), je še nešteto krat nastopil na zborovanjih in shodih. Predaval je pri SKSZ, pri Leonovi družbi, pri Abstinentu, v Slovenskem katoliškem delavskem društvu in v Katoliškem dru-

štvu za delavke, v Podpornem društvu delavcev in delavk tobačne tovarne, na shodih Katoliške narodne in pozneje Slovenske ljudske stranke, na dijaških, delavskih, kmečkih, ženskih in drugih zborovanjih, pa v najrazličnejših društvih in odsekih, zadrugah in organizacijah po vsej slovenski zemlji. Koliko predavanj je imel, seveda ni mogoče povedati, vemo pa, da je n, pr. za volitve 1907 govoril čez 60-krat na raznih političnih shodih.

Govoril in predaval je Krek o vsem mogočem: o političnem položaju in o boju za splošno in enako volilno pravico, o starostni preskrbi in o varčevanju, o važnosti delavskega združevanja, o delavskih stanovanjih in o gojitvi vzajemnosti med delavci in delavkami, socialni demokraciji, o marksizmu in krščanskem socialnem gibanju, o pitju žganja in posledicah, o izobraževanju fantov in deklet, o davkih, o smotrnosti v naravi, o teizmu in materializmu, o animizmu, o svobodi volje, o pomenu tujk, o čutu za lepoto med ljudstvom, o Silvinu Sardenku in Adj Negrijevi, o koristi izobraževalnih in bralnih društev, o branju listov, o poslanstvu žene v rodinini, o političnih pravicah in dolžnostih krščanskega

ženstva, o kmečki izobrazbi, o psihiatriji, o civilnem zakonu in o reformi avstrijskega prava, o socialnih organizacijah prvih kristjanov, o preroku Danielu in o Marijini pesmi Magnificat, o nastanku in pomenu rožnega venca — skratka o vseh mogočih vprašanjih, kj so koga zanimala. Pri vsem tem pa je še vendar lahko naglašal, da vedno uči le eno. Vse bogastvo njegovih idej in nazorov je bilo namreč tako strnjeno v enoto, da je celo govorilo iz njega, četudi se je lotil kakega posebnega in specialnega vprašanja. Prav to je hotel tudi od svojih učencev. „Veliko je bilo število idej, za katere bi rad, da bi goreli. Obenem je hotel, da bi vzori bili strnjeni v enem. Opozarjal je, kako duh želi gledati vse, kar je, v eni formuli.“ (Ob 50-letnici)

Oglejmo si primer njegovega predavanja! Dne 10. junija 1905 je govoril v SKSZ o pomenu tujk. „G. predavatelj je v petčetrturnem govoru razlagal pomen tujk, koje pogostoma čitamo v knjigah in časopisju. Zlasti zanimivo je bilo, ko je gospod profesor pozval navzoče, naj nanj stavijo vprašanja o pomenu tujk, kojih pomen posamezniku ni znan. Končno je g. doktor pristavil, da je pripravljen imeti posebno predavanje, na kojem bi reševal „uganjke“, koje bi mu stavili zborovalci v obliki manj znanih tujk. Splošna želja udeležencev po predavanju je bila, naj bi gospod doktor to storil že prihodnji torek in osnula se je med udeleženci kar cela zarota, kako spraviti s kako tujko gospoda profesorja v zadrego, kar bo pa pri znani vsestranski zmožnosti g. profesorja ostala najbrže le pobožna želja.“ (Slovenec, 12. januarja 1905.) Naslednji torek pa tega predavanja najbrž ni bilo, tudi pozneje ne, vsaj poročila o njem nisem mogel zaslediti. A primer dobro kaže, kako je Krek znal iz ogromnega svojega duševnega bogastva najti zanimivo poglavje, s katerim je ljudi pritegnil in užgal, obenem jih je pa čisto neopazno mogel poučiti o tistem samo enem, kar je vse življenje učil. Saj je z razlago različnih tujk sejal v duše poslušalcev najzlahtnejša semena. Tako je on stavil temelje pravi ljudski izobrazbi, tako je on krčil pot naši ljudski visoki šoli, ki je danes še nimamo, ki pa bi morala učiti naše ljudstvo prave življenjske modrosti, ne pa pri-

našati le razredčene izsledke življenju čisto prav tuje znanosti.

To svoje delo je hotel Krek tudi organizirati, izraz tega naj bi bili socialna društva. Ti tečajji namreč niso hoteli biti tečajji, ki naj bi si jih ustanovila vsa društva. Ti tečajji namreč niso hoteli biti le to, na kar bi morda po njihovem imenu sklepali, namreč nekaka učilišča za sociologijo in sorodne vede. To so hoteli biti občeizobraževalni tečajji, ki pa so hoteli zajeti vsakogar kot člana celote, občestva. Krek je sestavil in priobčil za nje poseben program, ki nam to dokazuje. Obravnavo drugačnih vprašanj je hotel na kmetih, drugačnih pri delavcih, poseben program je sestavil za dekleta. Ti tečajji zares lahko veljajo kot prvi poskus in prva oblika naših ljudskih visokih šol, to je ustanov, ki bi pomagale vsemu ljudstvu reševati sicer visoka, toda čisto življenjska, praktična vprašanja.

Vendar tisti Krek, ki mu je bolj ugal v tla gledajoči modrijan Aristotel, kakor pa v nebo strmeči Platon, tudi ob tem prizadevanju ni pozabil, da smo sicer ustvarjeni za nebesa, zaslužiti pa si jih moramo na zemlji (Prim. „Knjižnica SZSK“ II, 17), ali da je treba najprej živeti, potem je šele mogoče modrovati. Ne spada v okvir tega spisa, da bi govorili o vsem njegovem delu in prizadevanju za gmotni in gospodarski dvig našega ljudstva. Pri razpravljanju o njegovi skrbi za ljudsko izobrazbo pa vendar ne moremo mimo onih ustanov, ki so imele služiti bolj praktični, če hočete poklicni ali zemski izobrazbi našega človeka, katere itak tudi v socialnih tečajjih ni zanemarjal. Na Krekovo pobudo se je ustanovila v Ljubljani slovenska trgovska šola, po njegovem prizadevanju se ji pridružila zadružna šola, ki je bila prva te vrste v Avstriji in druga v Evropi, njegova stvaritev je bila gospodarska šola, ki je bila nekaj čisto izvirnega, on je hotel podpreti družinsko življenje s tem, da bi dvignil gospodinjsko in kuhinjsko kulturo slovenskega doma ter je širil misel gospodinjskih tečajev in šol.

Vinko Brumen

(Svob. Slovenija X, št. 38, 9. okt. 1952, str. 3)

Posebno polje javnega dela je že tedaj bilo v borbi proti alkoholizmu. Tudi tu je mnogo sodeloval Krek. Na koncu leta 1909 je bil že v deželnem odboru za mednarodni protialkoholni kongres na Dunaju. In 24. aprila 1901 je v SKSZ predaval o alkoholizmu in je opisal njegov razvoj (ljudje nikoli „niso tako sistematično pijančevali kakor dandanes“), nato je naštel razne pomočke, s katerimi skušajo človekoljubi omejiti pijančevanje (pridige, društva in zadruga, predpisi, zgledi...) in „je sklenil z željo, da bi vsakdo izmed poslušalcev kaj storil za omejitev pijančevanja“.

Tudi na shodu nepolitičnih društev 7. in 8. septembra 1902 so se ponovno dotikali teh vprašanj. Po Janežičevem poročilu o potrebi organizacije je Krek prebral pripadajočo resolucijo, v kateri je bil tudi stavek: „Le v skrajnem slučaju bodi sedež našim društvom v gostilni.“ Ker se k tej resoluciji ni nihče oglasil, je Krek sam dodal: „Tega se moramo na vso moč ogibati, da bi se v naših društvih gojilo pijančevanje... Samo to naj omenim, da so pri nas žalibog bila društva do sedaj potisnjena v gostilne in se je s tem podpiralo pijančevanje, ki je žal eden glavnih vzrokov, da prihaja na svet slaboten rođ, v katerega bodočnost moramo s strahom gledati; poleg tega izhaja iz teh gostiln naraščaj za liberalno stranko. — Dobrih gostiln je malo, in kolikor jih je, čast jim, ker tudi te imajo, v kolikor strežejo potnikom, hvalevredno nalogo. Toda program naše organizacije mora biti vojska proti temu, da bi duša in telo našega ljudstva služila v sebične in pegubne namene. Zaradi tega društva naša ne smejo biti po gostilnah, zaradi tega se mora skrbeti za lastne domove, kjerkoli je mogoče, in mogoče je povsod, ako ne manjka dobre volje...“

Tudi L. Smolnikar je v svojem „navodu za snovanje in vodstvo društev“ omenil družbe treznosti, ki pri nas niso mogle pokazati pravih uspehov, dočim so drugod že mnogo dosegle...

V razgovoru je nato govoril k temu še dr. E. Lampe in tudi Krek kot „priznani pijanec“, kakor se je sam imenoval, se je oglasil še enkrat in povabil navzoče, naj se 17. septembra istega leta udeležijo shoda „takih ljudi, ki se hočejo posebno

boriti proti pijančevanju med našim narodom.“

Morda je tisti „shod, ki je zasnoval lep načrt za boj proti pijančevanju“, šele hotel pripraviti protialkoholni shod in se je s tem začelo „novo krepko gibanje v boju proti alkoholu“, ni pa še bil pravi protialkoholni shod. Kajti shod, na katerega je vabil Krek in se je vršil 17. septembra 1902 v Ljubljani, se je označil kot „prvi slovenski protialkoholni shod“...

Shod je izvolil pripravljalni odbor, ki naj bi stvar priporočil škofu ter skrbel, da bi se ustanovilo novo društvo proti pijančevanju ali pa da bi se preosnovala družba treznosti. Škof je odbor pooblastil, da izdela družbi treznosti nova pravila in navodila in jih predloži njemu. Nato se je odbor v Slovencu obrnil na vse, ki jim je stvari kaj mar, naj bi dali nasvetov. Oglasil se je „en cel gospod“. Nova pravila je nato odbor priobčil v „poročilu“ in ponovno pozval k pomoči in sodelovanju.

Do tu se Krekovo sodelovanje ne da ugotoviti. Na shodu ga pač ni bilo, ker bi se sicer gotovo kaj oglasil vsaj v razgovoru, če že ne bi predaval. Kmalu pa je stopil v ospredje in ko se je 26. oktobra 1903 ustanovila vseslovenska „družba treznosti“, je tudi Krek poročal o „pijančevanju in delovnem ljudstvu“. In takoj je dobil brco, ki nam morda lahko vsaj malo raztolmači, zakaj Krek takoj spočetka ni bil v prvih vrstah treznostnega gibanja. Slovenski Narod, ki je npr. že 28. junija 1902 očital Kreku pijanstvo, je prinesel 31. oktobra 1903 zopet notico o „katoliškem antialkoholiku“, v kateri se je tudi bralo: „Duševni vodja klerikalcev je dr. Krek, in da je mož pred Bogom in pred ljudmi velik pijanec, je tako znana stvar, da konstatiranje te resnice nikakor ne more biti žaljivo. Vse zapijemo, vse zalumpamo, bi lahko pel dr. Krek, in kako ta njegova slabost reflektira na življenje njegove stranke, to vidimo v deželnem zboru. Ta in oni se sicer čudi, da je vinski bratec dr. Krek na protialkoholnem shodu igral tako važno vlogo, češ, to je komedija. A morda se godi dr. Kreku krivica in hoče on s svojim življenjem le pokazati, kako grda razvada je pijančevanje.“

Ta hudi napad, ki je sicer izšel sredi najhujšega obstrukcijskega boja, naravnost

izziva k rešitvi vprašanja: kaj je pravzaprav s Krekovim pijanstvom (priznanega „pijanec“ se je na shodu nepolitičnih društev tudi sam imenoval). Slovenec je 7. novembra 1903 le navedel Narodove obdolitve in jim pristavil pohleven poziv: „Čujte, dr. Tavčar, ki ste odgovorni za tako pisanje! Znanci dr. Kreka nam zatrjujejo, da dr. Krek že več mesecev ni pobil nobene alkoholne pijače in da živi kakor kak abstinent...“ Zakaj ga ni prej (še le teden dni po napadu) in bolj zagovarjal? Ali se v tej mlačnosti in ovinku (znanci... zatrjujejo, da...) skriva zadrega in tiho priznanje nasprotniku, da ima prav?

Da bi prišel do resnice, sem iskal živih prič. Stavil sem vprašanje o Krekovem pijanstvu njegovi sestri gđc. Cilki, pa gg. kanoniku I. Sušniku, pokojnemu direktorju dr. J. Debevcu, svetniku J. Kalanu, ministru J. Gostinčarju in še nekaterim. Zvedel sem, da Krek sicer ni bil vedno abstinent, spočetka ni bil, pa tudi na koncu življenja ne. Toda tudi kadar je pil, je pil zmerno. Menda je še kot študent postal nekoč živahnejši zavoljo pijače. Sicer pa je spil svojo mero, nato se ga ni več dotaknil. Nihče med mojimi poročevalci mi ni mogel povedati, da ga je kdaj videl pijanega. Celo svetnik Kalan, ki bi kaj takega gotovo opazil, če bi bilo le mogoče, mi je izrecno zatrdil, da je bil Krek vedno trezen, kadar koli ga je videl. Še pohvalil ga je, da se je z vso vnemo zavzel za treznostno gibanje.

Torej je bilo po vsej priliki tako: Krek je bil v takem razmerju do alkohola, kakor je v rednih razmerah normalen človek. Ni se ga izogibal, pa se mu tudi čez mero udajal ni; mogla pa se je kdaj zgoditi kaka izjema. Ko pa je pritegnilo njegovo pažnjo razdejanje po naši deželi, ki ga je imel na vesti alkoholizem, je tudi sam stopil v boj proti njemu. Da bi si pridobil moralno izkaznico za to, je postal sam abstinent, preden je stopil na bojišče. Vedel je, da je abstinenca potrebna slabiču, da se obvaruje priložnosti, in borcu za treznost in zmernost — kot orožje in zgled, ne pa vsemu ljudstvu. Zato se ni pohujševal, če so drugi zmerno pili. Pozneje se jim je zopet sam pridružil.

Prej pa je stal nekaj časa na čelu borcev za treznost. Družba treznosti pač zopet ni dosegla pravih uspehov...

Vendar pa je dve leti po prenovitvi družbe treznosti prišlo do ustanovitve društva „Abstinent“ (treznostna družba je bila cerkvena organizacija)... Za predsednika so izvolili Kreka, menda pač ne zato, ker je bil pijanec.

S tem je Krek dobil novo izkaznico bojevnika zoper pijančevanje. Boj ni bil lahek in celo priljubljenemu govorniku Kreku se je npr. zgodilo (6. januarja leta 1905 v Mošnjah), da so ga ljudje z zanimanjem poslušali, ko je govoril o državnem, deželnem in občinskem gospodarstvu, a so pričeli nekateri ugovarjati, ko se je pričel govor o občinski dokladi na žganje „Žganje bomo pa še pili, žganja si ne pustimo podražiti,“ so govorili. Morda so prav taki doživljaji vplivali na Kreka, da je stopil v prve vrste borcev za treznost.

„Abstinent“ je že 10. decembra 1905 priredil prvi društveni shod v Ljubljani. Krek je predaval o „vplivu alkohola na človeški razum“ in 34 članov je napravilo zaobljube za različne dobe. Vseh članov je imelo društvo že 75.

Zunaj Ljubljane se je vršil prvi shod „Abstinenta“ dne 7. januarja 1906, in sicer v Žalni na Dolenjskem, a Krek se ga pač ni udeležil...

V Ljubljani se je (15. julija 1906) vršil protialkoholni shod. Prišel je tudi Krekov prijatelj Abram, ki je bil prav tedaj bolan. Zato je imel s seboj stekleničko brinovca, da bi ga imel pri rokah v primeru slabosti. V gneči protialkoholikov se mu je steklenička odmašila in Krek je kmalu zavohal brinovec. Med hihitanjem ga je iztiral na prosto. „Le brž, pa kar tod pri teh vratih; tam dolj je dohtar Robida, Göstl, Zajec in še druge zverine, ki so brinovcu strupeni ko psi zajčji krvi!“ Drugo jutro pa je Krek priznal: „Veš, pravzaprav je bil tvoj snočnji nastop najboljša, najbolj uspela točka v našem programu.“

Krek je bil praktičen življenjski delavec in ne suh znanstvenik ali celo le logik, zato je ravnal, kakor je življenje terjalo. *Ko je videl zlo pijančevanja, se je bojeval proti njemu in postal je sam abstinent, da si je olajšal delo.* Saj je moral vreči raz sebe očitek, da je „pijanec“ Kakor pa ni pretiraval v abstinenci, skoraj gotovo tudi v pitju ni, kadar je pil. Ali ne označuje to preudarnega moža?

Posebno poglavje Krekovega dela je v prizadevanju, da bi pomogel delavstvu do lastnih domov. Saj mu pač nobena druga akcija ni povzročila toliko skrbi in truda kakor ta. Mož je poznal več primerov delavskih stavbnih zadrug; saj jih je našteval, ko je našim delavcem priporočal, naj si ustanove nekaj podobnega. Uspelo mu je, da se je 25. aprila 1898 zares ustanovilo „Slovensko stavbno društvo“, katerega predsednik je bil spočetka dr. Janežič, po 3. marcu 1901 pa mu je predsedoval Krek. Društveni zaščitnik je bil sv. Jožef in so se udje za njegov god udeleževali svete maše.

Društvo je takoj pričelo z zidanjem delavskih domov in je že prvo leto dovršilo 9 hiš v Štepanji vasi. Nato je pričelo graditi v Novem Vodmatu in v Rožni dolini. V letu 1899 je zgradilo pač 26 hišic, leta 1900 pa 21, vsega do leta 1901 torej 56 hiš. Ta čas je imelo kljub nasprotni agitaciji 112 članov. Leta 1901 je postavilo 20 novih hišic (vsega že 76) z vrtiči; članov je štelo že 154; občni zbor je bil 23. marca 1902, predsednik je ostal še nadalje Krek. Društvo je neutrudno gradilo dalje in 1. novembra 1902 je škof Jeglič blagoslovil 25 hiš v Vodmatu. Na čelu odbornikov ga je pozdravil Krek in ga prosil blagoslova delavskim domovom in društvenemu delu. Preden je škof pričel z blagoslovom, je zopet spregovoril Krek in naglašal, „da danes, ko društvo praznuje svoj javni nastop, moramo hvaležno pripoznavati, da bi društvo ne storilo tega, ako bi Bog ne dal svojega blagoslova. Ako Bog ne zida hiše, se zastonj trudijo tisti, ki jo zidajo. Govornik je kazal na četo otrok, katerim je trud staršev preskrbel zdrava stanovanja, in dejal, da že pogled na to mladino naj bi društvu pridobil novih prijateljev...“

Pol meseca pozneje je društvo imelo drug tak praznik, ko je škof blagoslovil 19 hišic v Rožni dolini; tudi tokrat je bil zraven Krek. Slovenec je ob tej priliki napisal: „Ako bi imeli tako društvo kje v nemškem delu države, bi mu vlada izkazovala skrajno pozornost, ker pa Slovenci s takim društvom vsem drugim deželam prednjačimo, je vlada zapeta do vratu. Drugod bi ob taki slovesnosti mrgolelo

vladnih zastopnikov, ko pa so zadnjič delavci k slovesnosti blagoslavljanja delavskih hiš v Vodmatu povabili zastopnika vlade, se je le-ta odlikovala s svojo nena vzročnostjo. V tem se izda, kako izpolnjuje vlada svojo dolžnost in skrbi za ljudstvo in za podjetja, ki so namenjena v korist ljudstvu. To pa nas ne sme plašiti. Le naprej!“ Na to drugo slovesnost delavci vladnega zastopnika pač niso več vabili; bilo pa ga ni, ker bi se sicer poročevalec ne razburjal.

Teh 44 hišic (25 + 19) pa društvo ni zgradilo v letu 1902 (saj bi jih sicer moralo biti že 120), ampak je škof blagoslovil obe koloniji v celoti, to je vse hiše, ki jih je za svojega obstoja društvo vobče zgradilo v teh dveh krajih. V zadnjem letu (1902) pa je postavilo 18 novih hiš in eno kupilo ter je tako doseglo število 95. Novih zadrušnikov je dobilo 45, izstopilo jih je 9; bilo jih je torej 190. Z deležem 200 kron se je društvo to leto vpisalo v „Gospodarsko zvezo“.

Isto leto (1902) pa je društvo kupilo tudi blizu kopališča v Koleziji prostor za novo delavsko naselbino. Kaže pa, da tukaj ni samo gradilo, nego so tu stavili svoje hiše posamezniki, morda društveniki.

Pač pa je naslednje leto (1903) društvo zgradilo 3 nove hiše v Mali Čolnarski ulici in jih je (10. maja) blagoslovil trnovski župnik. Pač isto leto je moralo društvo postaviti nekje še 3 hišice, ker je Slovenec (10. junija) trdil, da je zgradilo dotlej 101 hišico. Prišlo pa je v gmotne težave in je prosilo ministrstvo za večje posojilo po 3% (sicer je bila obrestna mera višja). Politične spletke so posojilo preprečile. Zategadelj je društvo sklenilo, da nekoliko počije, dokler si z lastnimi močmi ne pridobi sredstev za nadaljnje delo. To je odbor naznanil udom in jih je opomnil, naj vestno odplačujejo svoj dolg...

Naslednje leto (1904) je društvo zares počivalo, s tem pa je padlo zanimanje delavstva zanj in tudi število članstva.

Zdi se, da je društvo hotelo premagati težave tudi s tem, da je ustanovilo nekako hranilnico. Vloge je obrestovalo po 4.3% (precej visoko!) od dne vložitve do dne dviga in je samo plačevalo rentni davek. Pomagalo društvu pač tudi to ni,

kajti v začetku 1907 je prinesel Slovenec sledečo vest: „Delavsko stavbno društvo, ki že par let več ne deluje, se namerava raziti. Prodalo je ves svoj svet in vse društveno imetje spravilo v denar. Strastno se je agitiralo svoje dni zoper to društvo, od več strani so se mu stavile zapreke. Sedaj bo pa vendarle ostalo precej dobička.“

Precej dobička? Če je kdo imel dobiček pri društvu, Krek gotovo ni bil tisti. Nanj je padlo breme zaprek, o katerih tudi govori članek. Saj je že 6. oktobra 1901 mogel izjaviti, da delavskemu stavbnemu društvu „meče vsakdo, bodisi dežela, država, zlasti pa mestna občina ljubljanska, polena pod noge“. Da se zastopniki oblasti kljub vabilu niso hoteli udeležiti blagoslovitve zgrajenih hišic, smo že zvedeli. Državni zbor je sicer 1902 sprejel zakon o delavskih stanovanjih (ob tej priliki je govoril tudi poslanec Žitnik in je v svojem govoru omenjal ljubljansko delavsko stavbno društvo), ki je prinašal nekatere olajšave zlasti v davčnem pogledu. Kljub temu pa so davki društvo silno ovirali pri delu, ker je finančno ministristvo šele v začetku leta 1906 odločilo na temelju tega zakona (z dne 8. julija 1902, drž. zak. št. 144), da so delavske hiše v določenem smislu proste hišnega davka. Nekaj olajšave je odlok dovoljeval tudi za drugam in podjetjem, ki so se bavile z zidanjem in najemanjem poslopij za delavska stanovanja. Za naše društvo je prišel ta odlok prepozno.

Poleg tega je imel omenjeni zakon v svojem 23. § določbo, da stopi v veljavo le v tistih deželah, kjer deželni zbor sklene oprostitev od deželnih naklad in vsaj polovico občinskih naklad na tiste davke, katerih državni zakon oprošča poslopja s ceneni delavskimi stanovanji. Zaradi posebnih prilik v kranjskem deželnem zboru do take oprostitve dolgo ni prišlo in šele 24. novembra 1905 je razpravljal o prošnji društva „Jednakopravnost“ v Idriji za olajšave pri graditvi delavskih hiš. V imenu upravnega odbora je Krek kot poročevalec predlagal omenjene oprostitve, kar je zbor tudi sprejel.

Ob tej priliki je Krek omenil žrtve članov ljubljanskega društvenega odbora, ki je moral draže plačevati posojila, kakor pa jih je računal članom, ter je zategadelj moral dodajati iz svojega in prositi za

podpore, ki jih je največ dobival v obliki davkov, za katere društvo zopet ni imelo denarja. Zato ni čudno, da je celo Krek obupal in je odboru, ki mu tedaj ni več načeloval, odgovoril na prošnjo, naj bi društvu skušal preskrbeti kak dar: „Pustimo, naj država eksekvira in spravi na kant to društvo, da vsaj pokaže, kakšen smisel ima za reševanje socialnega vprašanja.“

Prišle pa so še druge stvari. Ko je društvo (tudi zavoljo davčnih olajšav, ki jih je delavec sam laže dosegel kot društvo), prepisalo hiše na člane, so jih nekateri izmed teh obremenili z drugimi dolgovi in društvo je odšlo praznih rok. Samo pri enem članu je društvo izgubilo nad 13.000 kron, vsega skupaj pa kakih 30.000 kron. Ker pa so med aktiva v bilanci vpisali tudi ceste, je društvo izgubilo zopet 7.000 kron. A čeprav je veljala nemejena zaveza, vendar noben član ni plačal za to izgubo niti vinarja. Krek je skušal denar dobiti kje drugje, največ pa je plačal sam. Tak je bil njegov dobiček. Kljub temu pa je doživel, da je neki „Julče iz Idrije“ na volilnem shodu leta 1907 trdil, da sta Krek in Gostinčar goljufala pri stavbnem društvu za delavske hišice v Ljubljani in je to trditev celo pred pričami ponovil. Domoljub je tedaj napovedal tožbo.

Krek pa ni le požrtvovalno vodil ljubljanskega stavbnega društva, marveč je skušal tudi drugod ljudi navdušiti za tako delo. Ob shodu nepolitičnih društev leta 1902 so si delegati ogledali tudi delavske hišice v Vodmatu. Reklami naj bi pač tudi služile razglednice, ki jih je isto leto izdalo ljubljansko delavsko stavbno društvo in so prikazovale dve ulici delavske nasebine v Vodmatu. Tudi Naša moč je priporočila ustanavljanje delavskih stavbnih društev.

Vsekakor pa moramo še danes pritrčiti besedam, ki jih je napisal Slovenec že leta 1902: „Te zgradbe nekaj govore in nekaj dokazujejo. V njih si je krščanska socialna stranka postavila spominske plošče, ki bodo še poznim rodovom pričale, kdo je v tistih letih izvrševal in uresničeval ne samo v teoriji, ampak tudi v praksi — krščansko socialno delo.“

Slovstveno delo je bilo pri Kreku po večini le pripomoček pri izvrševanju socialnega, političnega in organizatoričnega dela. Pisati je začel 1878 kot tretješolec v alojzijeviške Domače vaje. V njih je objavil 8 prispevkov deloma v vezani deloma v nevezani besedi. Med njimi je najzanimivejša povest *Kako se človek spreminja* (1880). Podani so nekateri tipični prizori, kakršni se v Krekovih mladostnih in tudi poznejših spisih večkrat ponavljajo: smrt matere vdove, ki zapusti pridnega otroka; dobitnik, ki se usmili sirote; velikodušno odpuščanje storjene krivice; malopridnež, ki se spreobrne. To gledanje na svet je za Kreka, ki je duševno jako zgodaj dozorel, prav posebno značilno, in razlaga tudi njegovo poznejše delo: Krek na svetu nobene stvari (tudi državnih meja ne!) ni smatral za definitivno; čutil je v sebi ogromno reformatorično moč, ki mu je v zvezi z nezlomljivim optimizmom, porojenim iz zaupanja v božjo dobroto, govorila, da se da na svetu vse zboljšati, vse popraviti, vse približati idealu pravičnosti in ljubezni. Prvi natianjeni Krekov spis je slika iz domačega življenja *Mlada prijateljca*. Za njegovo bojevito, po samostojnosti stremečo naravo, je značilna še ohranjena slovenska naloga iz 8. razreda *Protestantizem in slovensko slovstvo*, kjer Krek prekolne to, kar bi moral na podlagi šolske razlage blagoslovljati. Kot bogoslovec je kot član Cirilskega društva ljubljanskih bogoslovcov bral pri društvenih sestankih več svojih pesmic, povesti in razprav, ki jih je pozneje večinoma objavil. Baval se je s slovanskimi jeziki in je v društvu poročal o knjigah iz hrvaške, češke, poljske in ruske književnosti. Že takrat je prebiral Solovjeve spise. Najvažnejši spis iz semeniške dobe bo morebiti dramatični prizor *Sveta Ciril in Metod stopita na slovansko zemljo*. V Avguštinju je bil Krek zelo zaposlen s študiranjem in je napisal samo dve daljši stvari v prozi: *Nekaj idej sveta* in *Mozaik*, karikatura Ivana Naprednika in njegove družine, kot odgovor na Tavčarjevo povest *4000*; v tej dobi je izšlo v Dom in svetu 13 njegovih pesmi.

V dobi šolanja je prevladovala pri Krekovem slovstvenem udejstvovanju leposlovna smer, ki je po vstopu 26-letnega doktorja v javno življenje morala prvo mesto

odstopiti žurnalistiki in znanstvu. Že ko je bil v Avguštinju, „bi se bil najrajši oprijel žurnalističnega peresa za vse življenje,“ je večkrat dejal. Ko je prišel jeseni 1892 v Ljubljano, si je najprej zastavil nalogo, da pomaga dvigniti dnevnik Slovenec. V člankih je propagiral in poglobljal ideje I. kat. shoda ter poročal o socialnem vprašanju in o dogodkih v slovanskem svetu; rad naglašala potrebo verskega združenja Slovanov v katoliški Cerkvi. V Slovincu so 1895 izhajale *Črne bukve kmečkega stanu*. V 300 izvodih so nato izšle pod psevdonomom J. Sovran v ponatisku kot prva Krekova samostojna knjiga. Posebno pozornost so vzbujala v Slovincu 1899 njegova *Vestfalska pisma*, poslana iz raznih krajev na Vestfalskem, kamor je bil šel obiskat kot dušni pastir slovenske delavce. V Domu in svetu je priobčil 1893 obširno tendenčno povest *Iz nove dobe*, kjer slika delavsko življenje na Dunaju v dobi prvega razmaha socialne demokracije. Povest smemo, kar se tiče snovi, imenovati predhodnico Finžgarjevemu romanu *Iz modernega sveta*.

Z delavskimi razmerami se je Krek odselej intenzivno bavil ne samo v povesti (tudi *Mati* v Dom in svetu 1896 je vzeta iz delavskega življenja), ampak predvsem kot časnikar in znanstvenik. 8. novembra 1894 je dobilo namreč po Kreku ustanovljeno Slovensko katoliško delavsko društvo svoje glasilo Glasnik, ki ga je Krek dejansko urejeval, čeprav ni bil podpisan kot urednik, in po večini tudi sam pisal. Največje njegovo delo je *Socializem*, obsegajoč na okoli 600 straneh osnovne pojme o družbi in zgodovino socializma do konca 19. stoletja; je prvo obširno delo te vrste v slovenskem jeziku. V ponatisu je izšel kot III. zvezek Krekovih izbranih spisov. Več nego desetletje je pisal skoro vse uvodne članke v Domoljubu. V Naši moči je poleg člankov priobčil tudi več prevodov pesmi Ade Negrijeve in nekaj povesti, prevedenih iz angleščine; angleško slovstvo je Krek cenil kot moralno in trezno in je zlasti proti koncu svojega življenja rad prevajal angleške tekste. Vrsto razprav je objavil v Katoliškem obzorniku in Času. V samozaložbi je izdal 1909 *Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva* (32 strani). Anonimno je izšla 1913 njegova

agitacijska knjižica *Dejanja govore!*, obsegajoča na 254 straneh delo poslancev SLS v deželni zboru kranjskem v letih 1908—13. Med svetovno vojno je izšel 1916 pod njegovim imenom informativen spis *Die Slowenen*, gradivo so mu zbrali Grafenauer, A. Kralj, Mal, ing. Remec in Šarabon —, ki mu je napisal Krek političen uvod in konec z zahtevo po politični združitvi južnih Slovanov, zaradi česar je cenzura v Avstriji knjigo prepovedala, dasi je zahteval Krek združitve avstrijskih južnih Slovanov v okviru habsburške monarhije. Knjiga je izšla še v francoskem in hrvaškem prevodu.

Poleg spisov, ki so podpirali Krekovo delo v politiki, je napisal Krek vsako leto tudi nekaj leposlovnega; izmed povesti omenjamo samo dve: *Za brata* in *Božji blagoslov*, ki je izšla tudi v ukrajinskem prevodu. Ljudskih iger je napisal, oziroma priredil, sedem: *Pravica se je izkazala*, *Cigan čarovnik*, *Občinski tepček*, *Turški križ*, *Tri sestre*, *Sveta Lucija* in *Ob vojski*; najbolj uspele so *Tri sestre*, ki so doživele lepo število uprizoritev. Po vsebini spominjajo na Shakespearjevo *Ukročeno trmoglavko*. Izmed njegovih pesmi jih je več uglasbenih. Po smrti Franca Lampeta (l. 1909) je prevzel Krek nadaljevanje zgodbe za Mohorjevo družbo; dokončal je stari zakon in napisal na 1146 straneh *Zgodbe novega zakona*. Kot predsednik SKSZ je ustanovil in uredil l. 1914 Vestnik SKSZ. Vestnik je zaradi vojne izhajal samo eno leto. Redno je pisal tudi v Narodnega gospodarja, glasilo Zadružne zveze. Od časa do časa je napisal prispevek tudi za Reich-

post, Süddeutsche Monatshefte, menda tudi za češke liste. — Z novim letom 1897 je pričel Krek sodelovati tudi pri Dušnem pastirju. Vsako nedeljo in vsak praznik je objavljajl po več osnutkov cerkvenih govorov.

Zelo značilni so njegovi osnutki govorov o telesnem delu, o lakomnosti in o usmiljenosti. Ko je Krek postal državni in pozneje deželni poslanec, je pri Dušnem pastirju sodeloval le izjemoma. L. 1900 je napisal dva govora o volitvah. Leta 1907 je prinesel Dušni pastir Krekove govore, ki jih je imel v ljubljanski stolnici l. 1906. V I. zvezku Društvenega govornika (priloge Dušnega pastirja) je objavil Krek pet predavanj o socialnih organizacijah prvih kristjanov, dalje predavanja: *Domače knjigovodstvo*, *Novi tiskovni zakon*, *Kolportaja*, *Zemljiška odveza*. V 3. zvezku Društvenega govornika je predavanje *Kako se je v najnovejšem času spremenilo gospodarstvo v obrti*. H Krekovim spisom je treba prišteti še njegova predavanja v semenišču, ki so jih v l. 1903/7 bogoslovci stenografirali, jih dali Kreku v pregled in nato pri Blasniku litografirali. Tako je nastalo pet knjig: *Psihologija*, *Kozmologija in naravna teologija*, *Etika*, *Narodna ekonomija* in važni *Dostavki Socializmu*. Krek je pisal zlasti po I. katoliškem shodu toliko, da je rekel, da bi niti sam ne spoznal več svojih člankov. Vadnjajl ceni — na debelo vzeto — število njegovih govorov na 3000 in število člankov na dvakrat toliko.

Ivan Dolenc

(Po SBL I, 561—562, v Zborniku Svobodna Slovenije 1957, str. 67—69)

KREKOV „SOCIALIZEM“

1. Krekovo glavno sociološko delo je *Socializem*, ki je izšel v knjigi 1901. leta. Druga, nespremenjena izdaja je izšla kot III. zvezek Krekovih izbranih spisov 1925. leta v Ljubljani.

Kako je nastala prva izdaja, nam pove Krek sam v predgovoru k prvi izdaji: „Leta 1896. sem začel priobčevati v Domu in svetu pod naslovom Socialni pomenki sestavke, tičočee se bistva in zgodovine socialnega gibanja; tudi v Katoliškem obzorniku sem objavil več takih člankov. Često se je izražala želja, naj bi izdal vso to tvarino v pregledni knjigi. Odločil sem

se, da ji ustrežem. Vsebinsko je bilo treba tako urediti, da more biti knjiga rabna tudi manj izšolanemu bravcu. Mnogo je bilo treba spreminjati, dostavljati, izpuščati, mnogo obdelati popolnoma na novo. Tako delo ni lahko. Lotil sem se ga z veseljem. Bog daj le še božjega blagoslova, da prevzame veselje za socialno delovanje tudi njegove bravce! Druge nagrade si ne želim. Z Bogom za slovensko ljudstvo!“

2. Iz navedenega predgovora vzemo torej, da Socializem ni enostavni ponatis raznih sestavkov in obravnav, katere je Krek priobčeval v obeh revijah, v Domu in sve-

tu in v Katoliškem obzorniku v letih svoje profesure v ljubljanskem bogoslovnem semenišču. Sam pravi, da je „veliko izpreminjal, dostavljal, izpuščal, mnogo popolnoma na novo obdelal“. Upravičeno moremo smatrati zato Krekov Socializem kot izvirno delo, ki nam na 616 straneh podaja osnovne pojme o družbi in zgodovino socializma do konca 19. stoletja.

Tako je namreč Krek sam razdelil svojo knjigo v dva dela. V prvem delu so pod naslovom Družnost in družba nakazani osnovni pojmi o družbi in o temeljnih družbenih ustanovah. Posameznj členi govore o družnosti, o družbi, in njeni delitvi ter o pravičnosti in pravu. Nato pa obširno govori o človeku in njegovi naravni pravici, nakar na nadaljnjih sto straneh obdela rodbino, narod in državo. Ves prvi del je obsežen na dvesto straneh, naslednjih štiristo strani (II. del), pa je posvečenih zgodovini socializma. Tako je Krekov Socializem res predvsem zgodovina socializma, kakor omenja A. Ušeničnik v predgovoru svoje Sociologije 1910. leta.

Zgodovina socializma prične že s komunističnimi poskusi v Perziji in na Kitajskem, potem popisuje razne komunistične skupine, nastale pod vplivom protestantizma, nakar nam poleg raznih „utopij“ slika razvoj delavskega gibanja in prvih socialističnih poizkusov v Angliji, Franciji in na Nemškem do nastopa gospodarskega liberalizma. Obširno obdela nato marksizem v zvezi z gospodarskim liberalizmom, osvetli pa tudi druga socialistična gibanja, zlasti državni socializem in anarhizem. Zelo obširno je obdelal Krek gibanje mednarodne delavske zveze (internacionale) in delavsko gibanje v posameznih evropskih državah in v Zedinjenih državah Severne Amerike. Zadnje poglavje pa je posvečeno Leonu XIII. in socializmu, v katerem podaja misli treh Leonovih socialnih okrožnic — Quod apostolici muneris (1878), Rerum novarum (1891) in Graves de communis (1909) —, nakar konča s sklepno mislijo, da je le v življenju po krščanskih naukah in po smernicah Kristusove Cerkve mogoče najti pravo razmerje med obemi osišči, med svobodo in avtoriteto, med katerima poteka družbeno življenje.

3. V predgovoru k drugi izdaji Socializma beremo, da nam iz te knjige govori dr. Krek ves, kakršen je bil, z vsemi vpli-

nami, pa tudi nepopolnostmi, brez katerih ni nobeno človeško delo.

Resnično odseva iz Socializma Krekova osebnost kakor iz nobene druge njegove knjige. Predvsem Krek sam ni imel namena pisati strogo znanstvenega dela, ker je imel namen, kakor beremo v predgovoru, napisati knjigo, ki „bo rabna tudi manj izšolanemu bravcu“. Zato bo mogoče znanstvenik upravičeno grajal nekatere netočnosti, mogoče tudi ne bo soglašal z razporedbo. A Krek ni imel namena podati snov zgolj znanstveno. Pa tudi ni imel časa, da bi postopal znanstveno metodično in celotno snov sistematično zaokrožil. Sicer pa se v teku obravnave odkriva njegova temeljita filozofska in teološko-etična izobrazba. Prav tako presenetljivo samostojna in zrela presoja posamičnih vprašanj, posebno če pomislimo, da ni pisal Krek Socializma v zreli življenjski dobi, marveč pri tridesetih in nekaj več.

A mimo znanstvenika stopa v tem glavnem Krekovem delu pred nas neprestano Krek tudi kot politik, kot organizator, kot delavski voditelj, kot agitator, — isto, kar opazujemo tudi v spisih Karla Marxa —, ki svojo teorijo prav tako postavlja neprestano v službo praktičnim socialnim, gospodarskim in političnim ciljem. Kakor je pri K. Marxu prav v tej okoliščini treba iskati razlage za ogromen pomen in uspeh njegovega dela, tako je imel tudi Krekov Socializem svojo poglavitno moč v neposredni službi smotrov, katerim je služil v trenutku, ko se je med Slovenci pričelo najširše zasnovano krščansko kulturno, socialno in politično gibanje. Odtod ogromni vpliv Krekovega Socializma na tedanje slovensko javno življenje, kakršnega deset let kasneje mnogo bolj znanstveno in sistematično zgrajena Sociologija dr. Aleša Ušeničnika ni nikdar dosegla...

7. V uvodu v svojo Sociologijo (1910) omenja dr. Aleš Ušeničnik, da ga je Krek naprosil, naj bi on pripravil in izdal 2. izdajo Socializma, ki bi prvo izdajo deloma izboljšala, potem pa vključila še važno dobo 1900-1910. Ušeničnik pravi, da si tega ni upal, ker nima „historičnega čuta“, ki ga je treba zgodovinarju socializma, niti tistih pripomočkov, brez katerih „v naši dobi ni mogoče pisati zgodovine socializma“. Ušeničnik je prigovarjal Kreku, naj sam pripravi drugo izdajo, „ker mnogo časa preživi na Dunaju, kjer so mu odprte

vse knjižnice in — kar je posebnega pomena — on ima poleg drugih izrednih darov tudi globok historičen pogled, neko genialno intuicijo“ (predgovor v Sociologiji).

A Krek zaradi neizmernega drugega dela, s katerim se je preoblagal in so ga preoblagali drugi, ni utegnil pripraviti druge izdaje svojega Socializma. Vendar pa je imelo delo tudi kot takšno za sodobne ogromen pomen. Ušeničnik ga navaja v svoji Sociologiji na 35 mestih, s čemer daje polno priznanje njegovemu avtorju.

Krekov Socializem pa ima trajno vrednost še vedno za vsakogar, kdor hoče poznati razvoj socializma. O Krekovem Socializmu še vedno velja Ušeničnikova sodba: „Zbranega je v njem toliko gradiva in nekatera poglavja so tako dovršeno obdelana, da se bo moral sociolog zopet in zopet vračati k temu delu“ (A. Ušeničnik, v svoji Sociologiji 1910, v predgovoru).

Ivan Ahčin

(Slov. beseda VIII, št. 5-8, jun.-sept. 1957, str. 64 in 66)

DR. JANEZ EVANGELIST KREK IN MI

Pred 100 leti rojeni Krek je v 52 letih svojega življenja tudi pošteno zaslužil, da njegov spomin ne umre med Slovenci. Če že ne hvaležnost, ki ni posebno razvita čednost med nami, vsaj življenjski nagon nam velewa, da ga ne pozabimo. Saj se tudi pri njem še vedno moremo učiti, kako je treba življenje obrniti, pa četudi ne zapiramo oči pred njegovimi napakami.

Krek je bil zelo nadarjen mož. H Krekovi nadarjenosti je spadala tudi njegova skoraj neizčrpna življenjska sila (vitalnost), ki mu je omogočila neutrudno delo. A v njej so imele svoje korenine tudi njegova močna senzitivnost, njegova čustvenost, ki se je mogla stopnjevati v strastnost in je prinašala neko nestalnost v njegovo delovanje, njegova občutljivost in razburljivost, kakor so mu očitali. Po naravni nadarjenosti, ki ni odgovoren zanjo, bi bil mogel postati velik svetnik ali zaiti v nasprotno skrajnost. Njegova zasluga pa je tudi, da je znal in hotel narediti iz sebe velikega kulturnega delavca.

Druga važna lastnost Krekova je bila zavest, da ima na svetu opraviti neko nalogo. To je pristno človeška zavest, vendar je često tako šibka, da marsikdo misli, da je svojo življenjsko nalogo izpolnil, ker se je rodil, zrastel in zapustil potomstvo. Pri Kreku ta zavest morda ni bila dovolj jasna in določna, kajti bil je pač poklican, da vodi na tem ali onem področju javnega dela, ne pa, da dela na vseh in opravi tudi take opravke, ki bi jih mogli drugi izvršiti.

Delo, trdo in obilno delo je čarobna pa-

le bil izredno delaven, pravi garač. Garanje samo po sebi ni zlo, je celo nujna potreba; velike storitve so plod neutrudnega dela. Zlo postane garanje, kadar kvari zdravje ali hromi duha. Če Slovenec greši z garanjem, običajno to stori, ker mu žrtvuje duha. Lakomnost, „lakota slave, blaga“, je skoraj edina sila, ki mu more vzbuditi pretirano delavnost. Najmanj verjetno pa je, da bi se Slovenec pretegnil v delu za skupno dobro. Na tem polju ne seje, hoče le žeti.

Povsod se najdejo izjeme. Krek je garal za skupnost. Njega ni gnala lakomnost. Največ dela je opravil zastonj. Še svoj denar je pri tem zapravil in razdal. Ni pa dovolj varoval svojega zdravja. Zlasti pa se zdi, da je pogrešil, ko je dopustil, da mu je preobilno podrobno delo hromilo stvarilnost. Kajti razlikovati nam je treba med ustvarjalnim in izvrševalnim delom. Drugega more opraviti kdorkoli; nihče ni premalo sposoben, prevzame naj pač tisto, za kar je sposoben. Opraviti ga more, kadar hoče, posveti mu lahko 8, 10 ali 16 delovnih ur, če hoče in če zmore. Čim več življenjske sila ima, več more narediti; slabič se mora seveda omejiti. Toda ustvarjalno delo, ki terja posebne nadarjenosti, dasi ta ne zadostuje, se ne da naložiti komurkoli, niti ga ni mogoče omejiti na 8 ali na 16 ur na dan. V njem je nekaj skrivnostnega. Kadar obsede človeka, ga sili k delovanju in ga ne zapusti; zasleduje ga na ulici in na sprehodu, celo v postelj gre za njim in mu ne da spati. Vzame mu ves čas in zajame človeka celega. Da ga more opraviti, se mora posvetiti njemu samemu.

Krek pa je svoj čas razdrobil in ustvarjalca vpregel v jarem težaških opravkov. Preveč sil je zapravil z izvrševalnim delom, zato pa ni mogel dohnati svojih načrtov, zato so ostale mnoge šibke točke v vsej njegovi delavnosti. Njegovo delovanje „na drobno“ se nam ni izplačalo.

A to nikakor ni bila samo njegova krivda. K temu ga je tiral slovenski izvirni greh, neka lenobnost slovenske množice, ki pusti, da se drugi izgara do izčrpanosti, kdor se zaveda potrebe, da se kaj naredi; s svojo brezbriznostjo ga sili, da opravi sam vse, tudi najbolj težaško delo, sama pa stoji ob strani in ga še priganja ter kritizira, če mu ne uspe vse, kakor bi ona hotela. Krek bi mogel biti odličen arhitekt pri graditvi naše kulture, pa je moral sam mešati malo in polagati opeko pri zgradbah, ki jih je postavljaj. Mogel bi postati odličen znanstvenik, morda pesnik, vzgojitelj, časnikar ali še kaj, pa je trošil svojo življenjsko silo v opravkih, ki bi jih mogel izvršiti kdorkoli, ko bi si le malo podvihal rokave.

Ali je zares bilo potrebno, da je poleg svojega velikega dela, kjer ga menda res ni bilo mogoče nadomestiti, imel kakih 3 tisoč govorov in predavanj in napisal dvakrat toliko časniških člankov, ali da je v enem samem volilnem okraju za neke volitve govoril na več kot 60 shodih.

V tej luči moramo gledati tudi njegove napake. Nekatere, kakor je bilo omenjeno, izvirajo iz iste njegove narave, ki mu je omogočila, da je opravil ogromno delo, ki še ni precenjeno. V njih se je pokazala druga stran velike nadarjenosti; veliki duhovi se morajo boriti tudi z velikimi težavami in skušnjavami. In je krivična sodba malih duš, ki mislijo, da so krepostne, ker mnogih izgredov niso zmožne.

Drugi vir Krekovih napak pa je njegovo delo. Pri gradnji hiše lahko zagreši kako napako le tisti, ki jo zida, ne tisti, ki ob strani stoji in le nerga. Tudi mora pasti in dobiti kako prasko, kdor se je po-

vzpel na odre. Toliko laže se mu kaj pripeti, če mora istočasno misliti na milijon stvari. Zato napak ne smemo le šteti; tehati in primerjati jih je treba s storitvami in uspehi. Pa ne le pri drugih, marveč tudi pri sebi; to najprvo.

Slovenci velikih mož ne cenimo. Še skoraj zamerimo jim, da se drznejo biti večji od nas. Hočemo, da bi z nami ostali pritikavi tudi oni. Prav zato s posebnim užitek om iščemo na njih napak in si jih tudi izmislimo, če jih ne odkrijemo zadosti. Ali se v tem izraža le „die berühmte kranjska fovšija“, kakor je to našo čednost nazval Dežman? Ali pa morda hočemo zmanjšati ugled velmož, da si utešimo vest, ki nam kdaj pa kdaj morda le pravi, da bi tudi mi mogli in morali kaj storiti? Če je tako, bi bilo treba večkrat spregovoriti o delu naših kulturnih delavcev, morda pa le še ni vse izgubljeno med nami.

Naj tudi Krekov spomin budi naše vesti! Saj je bil eden od najvidnejših naših vodnikov v dobi, ko se je pri nas mnogo delalo in storilo, čeprav v tem ali onem tudi pogrešilo. To je bila doba, ko se je v našem ljudstvu, mnogo prav po zaslugi Krekove besede, govornice in pisane, vzbudila silna volja po gospodarskem in kulturnem dvigu. V tej dobi se je menda v vsej naši zgodovini največ storilo za ostvaritev tega, kar bi mogli imenovati ljudska kultura, s katero se tudi mi mnogo bolj ponašamo, kakor smo prežeti od nje. Naj bi Krekov duh ponovno vzbudil v naših težaških dušah tako voljo do dviga, napredka in izpopolnitve, da se ne bomo krčevito bali dela in napora, da bomo postali zopet zmožni postavljati si in dosegati višje življenjske in kulturne ideale, kakor pa je postati pisar. Ali pa, če že tega sami nismo zmožni, da bomo vsaj veseli tistih med nami, ki morejo pokazati več življenjske sile in podjetnosti ter kulturne volje.

Vinko Brumen
(Zbornik Svob. Slovenije 1957, str. 76—77)

človek

...Krek je v kompleksu kulturnega, političnega in socialnega življenja svojega časa bil največji vseh Slovencev, ker je bil od vseh najbolj človek; po tej svoji človečnosti presega takó sebi podobne v naši prošlosti, ki je bila bogata mož velikega formata, kakor v sedanjosti, ki je v tem oziru revna. Te veličine Kreku ne vzame nobena kritika, naj še tako po njegovih besedah in spisih ter političnih učinkih razbrskuje njegovo osebo in delo v njega dejanskih in dozevnih nedoslednostih ali nedosegah. Zakaj vsi veliki misleci, politiki, kulturni ljudje in socialni ter gospodarski delavci tistega časa bi brez Kreka na pomenili za slovensko ljudstvo to, kar so dejansko pomenili in zanj storili, in naš politični razvoj navzgor bi se bil brez njega močno zakasnil, ako ne bi bil morda šel čisto drugo pot; vsi znameniti ljudje, ki jih je kot sodelavce pritegnil nepremagljivi čar njegove osebe, v več primerih iz čisto nasprotnih taborov, pa bi se brez njega ne bili mogli povzpeti nad povprečje svoje dobe.

Krek je bil v živem organizmu našega naroda, kar so v neoduševljeni naravi fermenti: vzpodbujevalec, razdraževalec, sproževalec počivajočih energij naše ljudske skupnosti, kakršnega dozdej nismo imeli še nobenega tako silnega.

...Krek, ki je v svoji silni gibčnosti imel proti vsakemu zamahu svojega vročega temperamenta v skrajno skrajnost vedno nepremakljivo vodilo v temeljnih načelih svojega dednega krščanskega prepričanja — v tem oziru ni bilo v Kreku, v katerem so se borili samó premočni afekti z zapovedjo razuma, nobene tragične napetosti med nasprotujočimi si mnenji, kakor na primer v rojenem skeptiku — ... je pri vsaki stvari bil z vso svojo dušo, z razumom in srcem, nedeljen, brez vsakega pridržka in ozira; ... znal se je s svojim poslušalcem poenotiti, da ga je po sebi preobličil, tako da množica med njim in seboj čuvstveno ni čutila nobene razdalje; ... je v resnici pripadal vsem, sam od njih do korenine svojega bitja navdušen in vznesen; ... nihče ni človeka tako razumel ko on, ... nobeni stvari in osebi, ki se je njegovemu območju približala, ni oddajal v ljubezni brez premisleka in meje samo pol duše, ampak sebe vsega, in ... je z vsakim, ki ga je potreboval, doživljal vse njegovo življenje v brezni in višinah — Krek je imel ogromno senzitivnost in fantazijo in je bil pravi *ánthropos aisthetikós* in v prvi vrsti *aisthetikós*, ki bi bil v drugih razmerah postal eden največjih umetnikov naše lepe besede. V tem je bila osrednja osobitost njegove osebe, njega sugestivna moč in veličina ter ekspanzivnost njegove dobrote — *bonum est effusivum sui*, je za Kreka veljalo v najvišji meri — naj smo se tega izvora njegovega osebnega bistva zavedali ali ne. Njegova človeška resničnost, da je bil vsem in sam ves do maksimalne stopnje človek, ne goli učenjak ali politični taktik ali filistrski pravoučitelj ali celó kakšna posoda vseh popolnosti — nasprotno, v njegovi duši so bila zraven oslepljujoče svetlobe zelo velika brezna, ki se niso skrivala — ta njegova resničnost človeka, ki mu nič človeškega ni bilo tuje, vse pa močno in pristno ter plodovito, nas je očarovala, pritegovala in vedla za njim, predvsem pa množico. ... Kakor je znal v javnem življenju izvrstno disciplinirati svoje emocije in pogone ter vzkipe, ki bi marsikoga drugega njemu podobnega mogli vreči s tira, da bi bil zamenjal vodilo razuma in svojega razumskega prepričanja z navdih demonskih sil samoljublja — tako je znal zaradi koristi skupnosti žrtvovati sebe in druge brez ozira. To pa mu nikakor ni bilo svojsko zaradi stanu, ki mu je pripadal, ali zaradi sholastične in asketske šole, skozi katero je šel, ampak je bilo v njegovi naravi, čisto prvinsko in pristno v čudoviti sintezi med umom in srcem, nagnjenji in voljo, kadar je šlo za politične, moralne in socialne interese narodne celote, ki ji je pripadal, in s te strani Krek ni bil nikakor kompliciran, ampak brez problematike enovit ter preprost.

Tako je ta bogata in vsega prepolna duša izžarevala in se zdejstvovala na ven v javno življenje našega ljudstva, ki mu je v mnogočem vtisnila nove poteze, ga politično izobrazila, kakor tega ni bil v toliki meri zmožen noben drug slovenski mož, mu dala vero vase in ga čudovito zedinila ter to skromno

množico dvignila v pravo zavedno skupnost. Sam v sebi pa je bil Krek še večji in svetlejši; zato pa so bile v njem tudi nepredorne globine, kakor v vsakem takem velikem človeku, v katerem so poleg žarke luči tudi temne sence...

Franc Terseglav

(Čas XXX, 1935/36, str. 1—5)

O KREKOVEM ZNAČAJU

Ko sem se nekoč čudil, kako je Kreku mogoče, da toliko piše, tolikokrat govori na shodih in pri raznih tečajih, mi je smehljaje se odgovoril: „Saj jaz vedno samo eno reč učim.“ In o tej eni stvari, ki je pri Kreku netila in gibala vse življenje, hočem govoriti. Skušal vam bom podati kratko sliko Krekovega značaja. Predočili si bomo najprej tiste Krekove lastnosti, ki so nam ostale o Kreku posebno v spominu in zaradi katerih ga sedaj posebno pogrešamo: nato bomo pa skušali najti tisto osrednjo misel, iz katere je izviralo njegovo socialno, gospodarsko, narodno, politično in kulturno delo, tisto misel, na kateri je temeljila tudi njegova ljubeznivost v zasebnem življenju, misel, iz katere se je rodila njegova izredna požrtvovalnost in nesebičnost; z eno besedo: tisto misel, ki je napravila Kreka to, kar nam je bil.

Krek je bil predvsem *mož silne volje*. Bil je kovač, ki nas je neprestano z besedo in zgledom učil, naj si kujemo svojo usodo sami in naj iščemo — kot posamezniki in kot narod — rešitve v delu in v samopomoči. Delajmo — in Bog bo dal svoj blagoslov! Ta misel se nahaja v Krekovih spisih, posebno iz mladostne dobe, tolikokrat, da bi po njej spoznali marsikak spis za Krekov tudi brez njegovega podpisa.

„Ljudstvu je treba dopovedati, da s pričakovanjem kralja Matjaža ni nič. Kdor misli, da bo z odprtimi usti in s križemrokami pričakal dobrot od zgoraj, se moti. Želi bomo mi na jugu samo to, kar si bomo z zavihanimi rokavi sami pridelali in pribrili.“

Bil je mož silne volje in zaupanja v uspeh dela — z božjo pomočjo. Rad je naglašal angleški rek: Kjer je volja, tam je tudi pot. „Kadar se pokaže, da je kaka reč neobhodno potrebna, mora biti tudi mogoča. Takrat se politik ne sme ustrašiti nobenih težav. Junaško naprej, velja ob takem služaju. Morda ne doseže sam, kar je name-

raval, morda pade, a brez dvojbe oddrobi nekaj skal, da je tistim, kateri gredo za njim, lažja pot in da oni tem bolj gotovo pridejo do cilja.“

V šaljivi obliki je l. 1911 po nekem socialnem tečaju za udeležence razdelil ljudi glede na moč volje v dve vrsti: v *ampakovce* in v *torejce*. „Ta ali oni ti bo takrat, ko ga skušaš pridobiti za kako koristno delo, pritrjeval, a ko bo treba kaj storiti, bo prišel iz njegovih ust „ampak“ — in storil ne bo ničesar, Drugi te bo pa takrat, ko ga pregovarjaš, morebiti mrko gledal, bo ugovarjal — a če ga boš prepričal, bo rekel: „torej!“ in storil to, kar odgovarja njegovemu prepričanju.“

Ni pa učil kovanja samo z besedami po načinu strica Dolefa, ki je svetoval: „Delaj tako, kakor me slišiš, ne kakor me vidiš“ ampak je koval sam z najtežjim kladivom in ob najhujšem ognju. S posebno ljubeznijo se je lotil dela, ki se je zdelo drugim pretežko ali prenizko. Ni gledal na to, katero delo je na zunaj častno, ampak predvsem na to, ali je potrebno. Nikomur ni svetoval ničesar, česar v njegovem položaju ne bi sam storil. Več je zahteval od sebe nego od drugih.

Njegov optimizem (veselo zaupanje v bodočnost) in njegovo veselje do dela se je kar selilo v srca tistih, ki so ga poslušali. „Kdor pride k njemu, odhaja od njega z veseljem do dela“ (Komljanec, v knjigi „Ob 50-letnici“ na str. 65).

Če upoštevamo, da je Krek pričakoval rešitev le od poštenega dela, nam bo tudi jasno njegovo *spoštovanje do dela*. „Delo je najimenoitnejša človekova osebna last in po delu si v prvi vrsti pridobiva lastninsko pravico nad drugimi stvarmi.“ Takin in podobnih izrekov bi se dobilo v Krekovih spisih na stotine. Ko je začel 8. nov. 1894 izdajati za delavce Glasnik, mu je postavil na prvo stran Našo pesem, pesem dela:

*„Zakon dela svetu dan je,
svet brez dela so le sanje.
Delo je človeku last:
delu slava, delu čast!“*

Ni pa delal samo na to, da se delu izkazuje čast in slava v besedah, ampak je zahteval tudi, da je delo dobro plačano. Rad je rekel, da obstoji bistveno socialno vprašanje v tem, da bo delo bolje plačano in da kapital brez dela ne bo donašal dobička. Rado se očita krščanskemu socializmu, da hoče socialne rane ozdraviti samo s krščansko ljubeznijo. Krek, ki je sam izvršil toliko del krščanske ljubezni, je označil razmerje med ljubeznijo in pravičnostjo v svojem Socializmu na strani 47 sijajno takole: „Ljubezen uspeva trajno le kot posestrima vere in ima nastopiti le tam, kjer je pravičnost že izpregovorila svojo zadnjo besedo.“ Kajti Krek je cenil človekovo dostojanstvo, je to dostojanstvo v njem gojil in že njegovi zdravi naravi se je upirala misel, da bi bil tisti, ki s svojim težkim delom ustvarja človeški družbi blagostanje, navezan na milost. Kajti tudi naš Krek je bil „pokoncij mož“. Takole je označil v državnem zboru dne 8. junija 1910 razmerje med delodajavcem in delavcem:

„Delavec ima pravico zahtevati: ti mi daj toliko, kolikor je to vredno, kar ti jaz dam! Da to misel izrazim še natančneje, naj naglašam, da se mora po krščanskem pojmovanju presojati delovna in službena pogodba po 7. božji zapovedi: Ne kradi! in ne — kakor se to tolikokrat tudi od naše strani napačno umeva in razlaga — po četrti božji zapovedi: Spoštuj očeta in mater! Delavec in delodajavec si ne stojita nasproti kot oče in sin, ampak kot kupec in prodajavec.“

S tem, da je Krek zahteval pravičnost kot temelj socialnemu redu in da je cenil dostojanstvo človeške narave, je v zvezi tudi njegova *ljubezen do svobode*. Sam je hodil vedno po lastnih potih in je postal velik prav zaradi tega, ker je brezobzirno sledil svojemu notranjemu nagonu. Ravnal se je po izreku, ki zahteva: „In dubeis libertas!“ (V dvomljivih stvareh vladaj svoboda!).

Samoniklega moža je kazala njegova zunanost, njegov nastop, njegov govor. In kar je zahteval zase, je zahteval tudi za svojega bližnjega, je zahteval tudi za na-

rod. Kot ne smem bližnjemu trgati njegovega zaslužka — to je v nebo vpijoči greh — in ga ovirati v prostem razvoju njegovih sposobnosti, v kolikor niso v nasprotju z nravnostjo, tako ne smem ovirati tudi gospodarskega in kulturnega razmaha narodovega. Iz istih virov, iz katerih je izviralo Krekovo delo za delavne stanove, je izvirala tudi njegova jugoslovanska misel. Proti nobeni stvari se ni tako boril, kakor proti temu, da bi postali ljudje neki stroji, roboti. A tudi narodna politika mora iti za tem, da narod v celoti ne bo drugemu narodu v nobenem oziru hlapec, suženj in robot. Kajti da smo „*ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi*“, je Krek opetovano ponavljal za Prešernom. Kakor ni trpel zatiranja posameznika ali naroda, tako mu je bilo do duše zoprno vsako stremljenje nacionalističnih krogov, ki hočejo svoj narod postavljati nad druge, za izkoriščanje drugih.

Besedam, da so ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi, je dodal Prešernov duhovni še: „*da ljubiti mor' mo se*“. Nešteto posojilnic, zadrug, izobraževalnih in drugih društev je Krek ustanovil ali vsaj pri njih ustanovi sodeloval. Nikdar pa ni imel pri tem samo gmotnega dobička pred očmi. Vedno mu je bila glavna stvar to, da ljudje z delovanjem v društvi krote v sebi sebičnost (egoizem), ki se javlja predvsem v napuhu in lakomnosti, da se nauče delati drug za drugega in da se ojači v njih zavest, da je človeška narava po svojem bistvu družabna in da doseže vsak stan, vsak narod toliko več, čim bolj je sposoben delati z združenimi močmi. Ne vsak samo zase, ampak vsak za vse. Tudi v tem oziru je Krek prednjačil s svojim zgledom. Njegova *nesebičnost* je bila znana. Kadar se človek spomni na Kreka, mu pridejo v spomin svetopisemske besede o ljubezni: „Ne išče svojega“. Dostaviti hočem samo to, da se *Krekova nesebičnost ni raztezala samo na denar, ampak tudi na čast in slavo*. „Pravi duhovnik se ne boji izgubiti tudi pred svetom svojega dobrega imena, svoje časti za dobro stvar,“ je zapisal v Slovenecu 1896, št. 37. Značilne so besede, ki jih je napisal kot gojenec Avguštineja prijatelju Petru Bohinjcu, kateremu je poslal načrt za politično in gospodarsko organizacijo slovenskega ljudstva: „Ime moje pusti popolnoma na stran; misli so tvoje, če jih hočeš.“ Ničesar ni storil v ta namen.

da bi ohranil bodočnosti spomin nase. Netroj člankov biserov je raztresenih brez podpisa po vseh mogočih listih. Vsa pisma je uničil, ki jih je prejel, med njimi tudi taka, ki bi sijajno branila njegovo dobro ime.

To bi bilo nekaj kratkih potez o smernicah, v katerih je deloval mož, preprost in dober kakor vsakdanji kruh, genij ne za luksuz nego za potrebo, genij širokih mas. Toda kje je njegova skrivnost, kje je vir, iz katerega je prišlo toliko ljubezni, toliko nesebičnosti? Če vidimo drevo, ki po visokosti presega druga drevesa, ki rodi sadov kot nobeno drugo drevo, drevo, v čigar prostorni in mili senci se zbirajo tisoči, si moramo postaviti vprašanje: kje je to drevo vzelo svojo izredno moč? S tem prihajamo do najvažnejšega vprašanja, s katerim se hočemo baviti. Kaj je bila tista ena stvar, o kateri je rekel Krek, da vedno samo eno uči?

Ta centralna misel Krekova, ta vir njegovih socialnih in kulturnih nazorov, ta studenec, ki ga je krepil in svežil ob njegovem težkem delavniku in ga napravil za očeta, ki je neprestano dajal, je *krščanstvo*.

Vem, da bo pri teh besedah ta ali oni mislil, da sem s tem zapustil stališče stvarnega raziskovalca Krekovega življenja in prevzel vlogo morebiti agitatorja kake stranke, morebiti pridigarja. Toda Krekovo življenje ni nikaka skrivnost; njegovi spisi so deloma dostopni širši javnosti že sedaj, deloma bodo postali, ko se zberó še vsaj nekateri njegovi članki iz dnevnega časopisja. O Kreku bodo pisali še nešteti drugi, bavilo se bo z njim naše vseučilišče. Vendar mislim, da lahko rečemo že danes, da se bo končna sodba o Kreku glasila, da je bil velik predvsem zaradi tega, ker se je trudil, da bi bil vsaj skromen, vsaj majhen kristjan. Krekovo bistvo moremo razumeti samo, če predvsem upoštevamo, da je bil *katoliški duhovnik*.

Njegovo življenje na gimnaziji nam priča o marsikaterem boju, ki ga je izvojeval Krek v svojem mladem srcu, in ni manjkalo glasov, ki so se bali, da se bogate strune Krekove duše ne bodo nikdar ubrale v vzvišeno pesem, ampak se uničile v medsebojnem nesoglasju. Toda vse želje duše, hrepeneče po jasnosti, mu je izpolnil študij bogoslovja...

Krščanstva pa ni pojmoval Krek morebiti samo kot modroslovní sestav, ampak

kot božje razodetje in čisto resnico, in Cerkev je spoštoval kot božjo ustanovo. Tudi za to trditev bi lahko navedel stotine dokazov. Navedem iz njegovih spisov samo enega, iz katerega je razvidno tudi, da je bilo vse socialno delo Krekovo samo posledica njegovega pojmovanja krščanstva. V Slovincu 1896, št. 37, piše:

„In vendar je resnično samo to, da krščanstvo, ki živi neskvarjeno le v katoliški Cerkvi, nikjer ne razdira narave, njenih potreb in zahtev, marveč jo samo krepí in vodi. Da, o prihodnjem govori katoliška vera, to govorjenje ni samo neka slutnja ali... celo slepilo, marveč je objektivno resnično. Človeška narava, ki ima dolžnost, doseči svoj najvišji in zadnji namen v bodočem življenju, ima pa tudi tukaj svoje pravice, da se ohranjuje, spolnjuje, da si ohranja svojo zasebno individualnost in da v socialnem organizmu družine, naroda, države, katerim pripada, dobiva vsega, česar potrebuje v svoje notranje ohranjenje in spolnjenje.

Zato spada spoštovanje narodnosti in skrb za njene pravice, kakor tudi skrb za pravice ubogega, v revščini zdihujočega ljudstva, k bistvu krščanskega prepričanja in je torej vedno združeno z mišljenjem in delovanjem dobrih katoliških duhovnikov.“

In dne 25. junija 1909 je rekel v dujnajskem državnem zboru:

„Ves čas svojega življenja sem se bojeval za svoje krščansko svetovno naziranje in za svojo Cerkev, ki jo ljubim in za katero sem pripravljen umreti.“

Bil je mož vere, a se ni nič bal, da bi kdaj veda ovrгла vero:

„Če hočemo imeti res znanstveno misleče ljudi, jih moramo najprej na univerzah metodično vzgojiti. Dobro, če naša Cerkev ne more obstati, ker jo uniči napredujoča metoda znanstveno delujočih mož, potem mora poginiti, ker ni vredna, da živi. Gospodje, ki stojite na stališču, da se podlaga naše vere ne da znanstveno dokazati, bodite brez skrbi! V tem slučaju bo to ploslopje, ki ga imenujemo katoliško Cerkev, samo od sebe razpadlo, ne bojte se, železna Ananke (sila naravnega razvoja) bo oskrbela to sama od sebe. Mislim pa vendar, da lahko rečem s pogledom v bodočnost, da bo, kakor sta že Philostratus in Celsus navajala iste očitke, kot smo jih slišali zadnja dva dni, tako tudi v bodoče in v tej zbornici bodo vedno prav tako kot

zastopniki svobodomiseltva tudi zastopniki katolicizma...

Mislím, da nam je v silnem duševnem boju za svetovno nazíranje, ki je mala njegova praksa izpolnila tudi to sejo, prišel en stavek Tertulijanov bliže v spomin: Anima naturaliter christiana (Človeška duša je po naravi krščanska). Gospodje! Izrekam nado, da se bodo najplemenitejši in najboljši duhovi v trdem boju za svoj svetovni nazor vedno zopet priborili do trenutka, ko bodo izpovedali svečano, oblití z lučjo duševnega miru: Christianus mihi nomen, catholicus cognomen (Kristjan mi je ime, katolik priimek).“ (V državnem zboru dne 4. dec. 1907.)

Še par besed o tem, kako je bil baš Krekov duhovniški poklic v zvezi z njegovim socialnim delom. Ko je odhajal spomladi leta 1892 na svojo prvo službo kot kaplan v Ribnico, je imenoval v pismu na prijatelja Hladnika duhovniški stan, stan za druge. „Za druge smo, ne zase!“ In 19 let po svoji novi maši je pisal 18. oktobra 1907 v tem smislu Vinku Razgoršku, ki mu je sporočil, da se je odločil za semenišče:

Dragec!

Dobro srečo in božjega blagoslova! Naš stan, ki ste zaciljali vanj, ima eno reč, ki ga k socialnemu delu sili: popolno nasprotje s sebičnimi nagoni. Stan za druge! Kdor ga tako umeva, najde miru v njem, ker najde plodovitega dela.

Čim bolj človek premišljuje Krekovo

KREK KOT DUHOVNIK

Po vseh dosedanjih ugotovitvah se po pravici lahko vprašamo, ali je pri vsem svojem političnem, socialnem in izobraževalnem ter podobnem delu Krek še utegnil opravljati tudi svoje duhovniške in poklicne posle. To se pravi, ali je vobče še utegnil maševati, pridigati in predavati na bogoslovju.

V svojem duhovniškem položaju je bil bogoslovni profesor za filozofijo, osnovno bogoslovje in sociologijo (1902 ga je škof Jeglič hotel postaviti za profesorja sv. pisma stare zaveze, a se mu je načrt izjavil), pa brez vseh posebnih časti in naslovov. Sicer stá mu pretíli dve nevarnosti,

življenje, tem jasnejše mu postane eno: da Kreka ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo predvsem, da je bil veren katoliški duhovnik. *Brez Cerkve bi slovenski narod ne imel Kreka.*

Končam. Tudi če bi našteval še dalje Krekove posebnosti, bi vendar ostal moj spis še vedno samo slaboten poskus, naslikati vam sliko moža, preprostega in dobrega kakor vsakdanji kruh, o katerem je Cankar tako lepo rekel, da „je dal svojemu narodu vse in edino, kar je imel: svoje življenje“. Bil je človek in človeški element tudi njemu ni bil neznan, kakor tudi ne prvím oznanjevalcem evangelija.

*Ljudje smo betežni in slabi —
Močni pa smo v veri v Boga,
zaupanje vanj nas krepča,
molitev poguma nam da,*

je rekel sam, in nič ni bilo preprostemu možu bolj zoprno kot pretirana hvala. Bil je človek — a Bog nam daj mnogo takih ljudi!

Sklenem z mislijo, s katero je zaključil Cankar svoj nekrolog Kreku:

„Nič žalostj ob tem grobu! Bolj nego kdaj zaupajmo v svoj narod, verujmo vanj in v njegovo slavo! Kajti njive, ki je imela take orače in take sejavce, ne pomori slana, ne pobeli toča; in žetev bo obilna, ko pride čas!“

Ivan Dolenc

(Ponatis v Slov. besedi VIII, št. 5-8,
jun.-sept. 1957, str. 51—54)

ki bi lahko njegov položaj spremenili, vendar je obema srečno ušel. Leta 1904, sredi najhujšega boja v kranjskem deželnem zboru, čigar teža je vedno bolj prehajala na Krekova ramena in čigar ost se je vedno bolj obračala proti deželnemu predsedniku baronu Heimu, je vlada začela iskati razloga, da bi mogla Kreku odvzeti profesuro. Sam je to povedal na shodu v Kobaridu 30. oktobra istega leta, ko je dejal: „Imenujejo me anarhista in revolucionarja. Dobro vem, da bi mi radi vzeli službo. Mirno gledam v prihodnost. Če mi vzamejo ta košček kruha, bom svobodneje izvrševal delo za ljudstvo. S svojimi rokami

si upam zaslužiti toliko, kolikor potrebujem." Župnik Abram je vedel, da je bil odpustilni dekret že napisan. Deželni predsednik baron Hein sam je 29. okt. 1904 dejal škofu Jegliču, da se takemu duhovniku ne more pustiti vzgoja mladine. Kljub temu pa je Krek še nad deset let ostal bogoslovni profesor, njegov nasprotnik, baron Hein, pa je šel, preden je minilo eno leto.

Druga nevarnost je malo poprej grozila spremeniti njegov položaj v nasprotni meri. Škof Jeglič mu je prinesel iz Rima presenečenje v obliki cerkvenega odlikovanja — prelature.

Zaradi papeževe zapovedi, da naj se krščanska demokracija omeji le na dobrodelnost in se popolnoma vzdrži političnega delovanja, je šel škof Jeglič v drugi polovici januarja 1904 v Rim. Nesel je s seboj opis cerkveno-političnega in družbenega življenja v ljubljanski škofiji. Želel je, da bi najvišja cerkvena oblast njegovo postopanje in delovanje njegove duhovščine večinoma odobrila, deloma pa zavoljo naših razmer vsaj molče pripustila.

Svoj spis je škof predložil kardinalu državnemu tajniku Merry de Valu. Že pri njem je zvedel, da je veljala zapoved o omejitvi udeležbe pri političnem delu le za italijanske katoličane, drugod pa se naj le vsi poslužujejo svojih političnih pravic.

V soboto 23. januarja 1904 je škofa sprejel papež. Skoraj pol ure sta govorila. Papež je odobril delo škofa in njegove duhovščine. Tudi z zahtevo po razširitvi volilne pravice je soglašal. Dejal pa je, da naj delajo sicer odločno, varujejo pa naj se sovražnosti; vsem naj izkazujejo dobrohotnost in ljubezen. Tudi papež sam je potrdil škofu, da velja zapoved izključno karitativnega delovanja krščanske demokracije samo za Italijo.

Škof pa je pač hotel dobiti še nekakšnan znak papeževega soglašanja z delom slovenske duhovščine ter je zaprosil papeža, naj odlikuje Kreka, ki je bil v središču tega dela in ga je največ tudi sam vodil. V svoj dnevnik je še isti dan (23. jan. 1904) o tem zapisal: „Onda sem opisal papežu delovanje dr. Kreka in prosil, naj ga imenuje svojim hišnim prelatom; dodal sem, da nima denarja za takse, ker vse razdeli; obljubil je, imenovati ga gratis. Imenovanje bo pri delavcih in pri stran-

ki napravilo najboljši vtis. Krek sam se bo pa nekoliko jezil.“

V slednjem se škof ni motil. Saj je mogel 31. januarja napisati v isti dnevnik: „Dr. Krek se je silno razžalostil, da sem mu izposloval čast papeškega hišnega prelata; obljubil sem, da tega ne objavim; me sicer žali, toda potrpeti moram.“ Škof je pač odlikovanje takoj vrnil v Rim, ker sicer nikjer ni mogoče najti nikake sledi za njim.

Krek ni hotel odlikovanja. Mislil je in govoril nekako takole: „Visok cerkven dostojanstvenik bi ne mogel tako med ljudi, ne bi tako odkrito občevali z menoj, kakor občujejo z navadnim duhovnikom.“ In zadovoljno se smehljaje je pristavil: „Janez bi se morebiti prevzel...“ Nežno, tiho, skoraj boječe je zašepetal nememu ugovoru: „Pomislite, saj sem tudi človek!“

Nekoč je rekel o svoji prelaturi nekako takole: „Jaz takih stvari ne potrebujem. Moji volilci rdečega ovratnika na meni prav nič ne pogrešajo. Če bi bil jaz kak poslanec meščanstva, bi to imelo pomen, kmet in delavec pa tega na meni nič ne iščeta.“

Tako Krek ni hotel postati in ni postal prelat.

Svoj duhovniški stan pa je Krek tudi ljubil. „Če bi ga moral zopet voliti si stan, izbral bi si duhovniški stan,“ je neenkrat dejal. Svojega škofa je zelo spoštoval. Kar drugačen je postal, kadar je povedal skrivnostno: „Danes sem bil pri škofu. Pisali so mi, naj pridem. Saj ne grem nikoli k njim. Grem le, kadar me pokličejo.“ Nikoli ni onikal, svojega škofa je. To pa ga ni oviralo, da ne bi svojega mnenja odkrito povedal, tudi kadar bi utegnilo biti škofu neprijetno.

Ne moremo tu stikati, ali je Krek maševal vsak dan in kako je mogel pri maši biti zbran ta mož, ki je imel glavo vedno polno idej in zamisli. Že dosedanja izvajanja pa so pokazala, kako je skrbel, da je vse njegovo delo bilo in ostalo v zvezi z verskim življenjem. Vsi važnejši dogodki v političnem, izobraževalnem, gospodarskem in socialnem življenju te dobe so se opravili v zvezi z mašo in često tudi Krekovo pridigo. Svoje delavce in delavke je vodil na izlete (na Rožnik, na Šmarno goro in drugam), kjer jim je maševal in pridigal, nato je šele razpravljial pred cerkvijo o svetnih zadevah. Njegova društva so si izbrala svetniške zavetnike, katerih godove

so praznovala z udeležbo pri sveti maši. Delavsko stavbno društvo je npr. tako častilo sv. Jožefa.

Na Prtovču pod Ratitovcem, kjer je vsaj po letu 1903 (po smrti svoje matere) redno preživel počitnice, je bil nekak „prtovški župnik“, ki je redno spovedoval, pridigal in maševal domačim in obiskovalcem ter opravljal tudi popoldansko pobožnost. Celó mežnaril je in zvonil zjutraj pa popoldne, često tudi zvečer. V mežnarjevi družini, kjer je stanoval, je zvečer molil rožni venec.

S Prtovča nam je ohranjeno tudi to poročilo: „Vzpodbudno je maševal. Med mašo je molil komaj slišno, glavo je imel ves čas malo sklonjeno in nikdar se ni oziral po cerkvi. Maševal je počasi in tako lepo, da si ga kar moral gledati in tudi sam nisi mogel biti raztresen.“ Večkrat je tudi pri maši stregel svojemu obiskovalcu-duhovniku, če njegov strežnik ni imel časa. „Bil je tih, otroško preprost strežnik; med mašo je molil rožni venec.“

Tudi v Ljubljani je Krek večkrat opravljal kake pobožnosti. Med ostalim je v prostem času 1906 govoril v stolnici vsak četrtek zvečer o osebnosti in značaju Kristosovem; začel je 1. marca, končal pa 5. aprila

1906. Pridige so po stenografskih zapisnikih izšle tudi v tisku.

V bogoslovju je Krek predaval prvemu letniku dogmatiko. Vsak semester je dal domačo nalogo, vsakemu drugačno, ki jo je pozneje vestno prebral in zapisal svojo oceno.

Bogoslovcem prvega in drugega letnika je predaval tudi filozofijo. Včasih so imeli disputacijo o tvarini, ki jo je razložil. Bogoslovec, ki je imel zagovarjati tezo in zavračati ugovore, je sedel za kateder, Krek pa k bogoslovcem. Mogel se je pogovarjati s svojim sosedom, kakor da ga nič ne briga vse skupaj, kar se okoli njega dogaja. Ako je brambovec za katedrom že obupal, je vse vedel, kake ugovore so prinesli nasprotniki in kako se je branil mož za katedrom. Priskočil je na pomoč in pomagal odgovoriti, kakor bi ves čas spremljal disputacijo.

Za tretji in četrti letnik skupno je Krek nekaj let razlagal socialno vprašanje, in sicer eno leto narodno ekonomijo, drugo leto pa svojo knjigo Socializem. Nekatera njegova predavanja so dali bogoslovcj litografirati.

Vinko Brumen
(Vrednote IV, 1957, str. 54—57)

KREK — KAZAK

V dobo 1907—1909 spada tudi delovanje Krekove kazaške Siči. Krek se je na Dunaju seznanil z ukrajinskim slovstvom in v Ljubljani je budil zanimanje za Ukrajino pri svojih učencih, zlasti pri Josipu Abramcu, dr. Antonu Breclju in Cirilu Vugi.

Ti so potem v počitnicah 1896 v Štanjelu na Krasu ustanovili „Zaporoško Sič“. Še iste počitnice so obiskali Kreka v Selcih, ga obvestili o ustanovitvi „Siči“ in mu ponudili hetmansko čast. Zaradi mnogih poslov pa je Krek ni hotel sprejeti ter je ostal le „častni hetman“, kakor priča tudi diploma, ki mu jo je „Sič“ poklonila leto kasneje. „Sič“ je imela tudi svojo himno (ki sta jo zložila Abram in Vuga, uglasbil pa tedanji bogoslovec L. Šonc) in svojo pisano „ustavo“ (od 31. julija 1897).

Namen „Siči“ je bil, da po geslu „vse za vero in dom“ dela na strogo katoliškem temelju za vsestransko dobrobit ljudstva. Člani „naroda“ so morali poleg ostalega zlasti razširjati in podpirati katoliško časopisje (v prvi vrsti dijaško „Zoro“) in

proučevati socialno vprašanje. Sestajali naj bi se vsaj enkrat na leto (kasneje se niso niti vsako leto) ter bi poročali o svojem delu in snovali načrte za prihodnost. Hetmana so volili vsako leto. Ves „narod“ je štel štiri člane, ki so imeli tudi posebna kazaška imena (Krek je bil „častni hetman Ostap“, Abram „Bajda Kazak“, Breclj „Bogdan Kazak“ — še kasneje njegovo pisateljsko ime —, Vuga „Salop Kazak“); pozneje so kazaki sprejeli med sebe še dr. Fr. Pavletiča (in ga pod slapom Savice krstili na ime „Stereženko“).

Krek je bil silno ponosen na svoje kazaštvo ter se je celo v državnem zboru ponašal, da je „kazak“. Nekoč je dejal: „Jaz sem z dušo in telesom zaporoški kazak! Bodij še ti, da skupno širimo, čeprav ne imena, pa stvar. Popolna demokracija bodi naše geslo. Ljudstvo vzgajajmo v želji po svobodi, po enakopravnosti! Pouk med ljudstvo, da ga vsega prešine ta ideja. Pouk med izobražene sloje, da se bodo čutili eno z narodom — z 'najmlajšim bratom'!“

Eden izmed „zaporoških večerov“ je bil 5. avgust 1903. Okrašana Trenta je gostoljubno sprejela goste, zlasti častnega hetmana. Bajda je pripravil za kosilo in večerjo vse mogoče jedi, da je poleg njega vzdržal do konca le še častni hetman, ki je bil dovolj previden, da je pri vsaki jedi vprašal, ali pride še kaj na mizo. Po večerji so govorili vsi „kazaki“, pelj svojo himno, vriskali, streljali, da so naslednje jutro hodili Trentarji od gori in doli povpraševat, kaj je bilo. Krek je menil: „Lepo je bilo! Nikdar ne zabim! Ve krasne gore ste za pričo“! In se je vrnil čez svoje gore, kakor je čez gore prišel v Trento.

OSEBNI SPOMINI NA DR. KREKA

Začeti je treba

Med tedanjim bogoslovnim profesorskim zborom je bil Krek posebnost. Profesorji so bili večinoma starejši gospodje, ki so svojo odlično službo kazali tudi na zunan. Prihajali so dostojanstveno, oblečeni natančno po kanonskih predpisih in z visokim cilindrom. Zasedli so prostor na katedru, razgrnili svoje liste ali odprli knjigo ter bolj ali manj suhoparno začeli razlagati tvarino. Krek pa na take nastope ni dal nič. V razred je stopil z nasmehom, v rokah je navadno imel cvetlico. Že med vrati je napravil na kakega slušatelja šaljivo opazko, da je vse pripravil v dobro razpoloženje. Oblečen je bil v dostojno, a v že bolj obnošeno obleko z ravno tako ponošenim klobukom.

Med predavanjem nikdar ni sedel. Tvarino je razlagal vedno stoje. Nikoli ni imel pred seboj kake knjige ali kakega papirja. Govoril je vedno prosto. Rekel je: „Moje misli in razlaga so plod samolastnega uma“. Predaval je zelo živahno in dajal poudarka svojim izvajanjem s kretnjami rok. Poslušalce je znal navdušiti za tvarino. Kadar je obračunaval z nasprotniki, se je zelo razvnel. Kadar pa je govoril o Jezusu Kristusu, je bil njegov nastop vedno mehak, lahko bi rekli skoro nežen. Nikdar ni rekel drugače kot „naš Gospod“.

Pri predavanju je skušal slušatelje pritegniti k sodelovanju. Če je kdo izmed njih kaj ugovarjal in zagovarjal svoje mnenje, ga je to zelo veselilo. V tem oziru je bil živo nasprotje svojega tovariša, ki mu ni

Po pravilih je članstvo „Siči“ prenehalo v grobu. Kdor pa bi se pregrešil zoper kazaške zakone, bi ga „kazaki“ po kazaško poslali osoljenega v sodu turškemu sultanu v Carigrad. Kazaku Bogdanu je ob neki priliki „Sič“ dala dovoljenje, da se je smel oženiti, ne da bi ga zadela huda kazaška kazen.

„Sič“ je nastala iz Krekovega duha in je po svoje pokazala, kako je znal Krek družiti prijetno in koristno ter tako priti do uspehov!

Vinko Brumen
(Vrednote IV, 1957, str. 59—60)

smel nihče ugovarjati. Pri Kreku pa je bilo to čisto drugače. Čim bolj je kdo zagovarjal svoje stališče in ga hotel tudi dokazati, tem večjo veljavo je dobil pri njem. Od njega je dobil potem spričevalo, da je „brihten fant“. Zelo visoko je cenil samostojnost.

V svojem elementu je bil pri socialnih predavanjih. To polje je Krek šele začel pri nas orati. Dela je bilo čez mero, delavec pa pravzaprav on sam. Da bi si pridobil sodelavcev, je porabil vsako priliko. Novozačetemu socialnemu gibanju so se stavile nasproti najrazličnejše ovire. Na uspehe še ni bilo mogoče kazati. Marsikdo je zmajeval z glavo in obupaval. Pa je zadonel Krekov glas: „Gospodje, vsa umetnost zatiči v tem: Začeti je treba“. Ta klic, ki ga je Krek zopet in zopet ponavljal, je vлил marsikomu pogum, da je začel. Ko je začel, je pa videl, da ni tako težko, da gre, da napreduje in da donša tudi sadove. Marsikatera zadruga in marsikatero prosvetno društvo se je moralo za svoj postanek in napredek zahvaliti klicu „Začeti je treba“.

Izbil nam je iz glave napačno mnenje, da ne moremo ali da smo za tako delo že prestari. Kratko in jedernato je odgovoril: „Človek je toliko star, kolikor sam hoče. Imamo mlade starce in stare mladeniče“. Hotel je doseči, da bi bili vedno mladih misli in da ne bi nihče govoril: „Sedaj pa ne morem ali nočem več. Dosti sem že naredil“. Za vzgled vsem je postavljial kanonika Luko Jerana, ki je kot „skoro osem-

desetletni starček imel misli in snoval načrte kot tridesetletni mladenič.“

Za Kreka velja: Besede mičejo, vzgledi vlečejo. To je oznaka za njegovo socialno delovanje. Najbolj se je trudil za delavska stanovanja. Pri predavanju je dejal: „Kadar gre za delavska stanovanja, tedaj se drži zraven kos mojega srca“. Ni pomagal samo z nasvetom, ampak tudi z denarjem. Pravzaprav ni pomagal z denarjem, ker ga nikoli ni nič imel. Pomagal je s poročtvom na menicah. Ko je pri predavanju hotel zvedeti, če vemo, kaj je to menica, smo mu odgovorili, da je ne poznamo. On pa je pristavil: „Jaz sem jih pa že veliko podpisal in tudi plačal“. Mnogi so zlorabljali njegovo dobroto. Prosili so ga za poroka. Ko je menica zapadla, jo je moral plačati Krek. Nazadnje denarni zavodi na Krekov podpis niso več dali. Pa ne zato, da bi ne imel kredita — saj je vse menice vedno plačal —, ampak zato, da so ga varovali.

Pri Kreku lahko govorimo o velikopotezni in malopotezni socialni pomoči. To je bila tista pomoč, ki jo je izkazoval revežem. Ti so dobro poznali njegova pota in dnevni red. Nekoč sva se srečala med vrati. Povabil me je s seboj. Pred vrati ga je že čakala beračica. Segel je v žep od telovnika in ji dal nekaj belih novcev. Potem je pristavil: „Veste, včasih naredim špas. Revežu rečem: Pokaži, kdo ima več. Ali ti ali jaz? Pa se večkrat primeri, da ima prosjak več kakor pa jaz.“

„Pa kako, da nikoli nimate nič? Saj dobite plačo, kot poslanec ste pa dobivali po 20 kron na dan. To je bil že denar“.

„Je že res. Pa je prišel študent in rekel: ‚Nimam, da bi plačal stanovanje‘. Pa je prišel drugi: ‚Rigoroz bi delal, pa nimam, da bi plačal takso!‘ Takemu je bilo treba dati sto. Nekoč sva imela z dr. Žitnikom neko nedeljo oba skupaj dvajset krajcarjev denarja. Kako sva se preživela s tem? Šla sva v neko restavracijo, naročila majhen golaž in maseljc piva. To je bila najina nedeljska hrana. Veste, če bi jaz ne imel sestre, bi bil velik revež.“

Krekova sestra Cilka je res skrbela zanj, da je imel primerno stanovanje. Ravno takrat je zidal vilo. Ko smo hodili na izprehod, smo ga videli, kako je vihtel kramp, razkopaval zemljo in urejeval grede. Ko smo ga pozdravili, se je strumno zravnal in salutiral. Sestra je skrbela, da je imel hrano redno in da je bil svojemu

stanu vsaj nekoliko primerno oblečen. Znano je, da sam na to ni nič dal. Nekoč nam je dejal, da on bolj obraja tistega, ki ima dolg v trafiki, kakor pa tistega, ki ga ima pri krojaču. Kakor je bila njegova zunanjost posebna, tako tudi njegova sobna oprava. Vsa njegova oprava, postelja, miza, stoli, je bila pletena iz vrbovega protja. Podaril mu jo je nek pletar iz njegovega volilnega okraja. Še celo namizno orodje je bilo posebnost. Po prastari kranjski navadi je dr. Krek jedel doma vedno z leseno žlico.

Kakor je rad razlagal socialna vprašanja in prosvetne zadeve, je bil glede političnih vprašanj bolj redkobeseden. Ni rad dajal političnih napovedi. Ko smo ga enkrat vprašali o neki važni zadevi za mnenje, je kratko odgovoril: „Dokler se jed kuha, je pisker pokrit. Ko je pa skuhana, se strese v skledo, da vsi vidijo in jedo“.

Znano je, da je med I. svetovno vojno vodil Gospodarsko zvezo in skrbel za prehrano. Uradniki so dobro vedeli, kdaj je bil dobro razpoložen, kdaj pa nataknen. Kadar je imel klobuk pokonci in cigaro v ustih, takrat je bil dobre volje. Če je pa imel klobuk potisnjen na oči, so vedeli, da takrat nekaj ni prav. V takem razpoloženju sem mu pisal in mu poročal o nepravilnem razdeljevanju sladkorja. En uradnik me je potem vprašal: „Kaj za hudiča ste pisali Kreku. Z vašim pismom je hodil po sobah in vsakega ozmerjal, kogar je dobil“. Tedaj je veliko pomagal številnim družinam, zlasti družinam z otroki tudi brez kart in večkrat tudi brez denarja.

Kakor se je sam nosil preprosto, tako tudi ni mogel in ni hotel trpeti, da bi mu „kadili“, t. j., da bi ga slavili in slovesno sprejemali. Nekoč ga je v Zagorju prišlo čakati na postajo odposlanstvo v črnih oblekah in cilindrih. Krek jih je hitro označil za šeme.

Pravijo, da je smrt odmev življenja. Pogreb je tudi moral biti odmev življenjskega načina. Pri Kreku ni bil. Ko smo ga otožnega, deževnega oktobrskega dne spremljali k Sv. Križu, se ni zbral samo slovenski narod, prišla so tudi odposlanstva bratskih narodov. Če bi se bil takrat vzdignil Krek iz krste, ne vem, če nas ne bi bil tako označil, kakor je odposlanstvo iz Zagorja.

Janez Klemenčič

(Zbornik Svob. Slovenije 1957, str. 72—74)

Kmalu po prihodu v Selca me je povabil župnik, da greva obiskat dr. Kreka, ali „našega dohtarja“, kot so ga ljudje v Selcih splošno imenovali. Krekovi so stanovali takrat blizu župnišča v hiši, ki so jo imenovali „Štok“. Tedaj sem se osebno seznanil z dr. Krekom. Navidez sem ga poznal že dalj časa iz Ljubljane. Dr. Krek je bil dobre volje, zelo prijazen in čisto domač, tako da me je kmalu minila boječnost. Ta obisk je name napravil silen vtis.

V Selcih je bil Krek splošno priljubljen. Saj ni čuda. Kar je imel, je razdal revežem. Na cesti ni srečal berača, da ne bi segel v žep in mu dal navadno vse, kar je imel. Govoril je z vsakim, kogar je srečal, malo pokramljal z njim in se pošalil. Tudi pri političnih nasprotnikih je užival spoštovanje, dasi so bili nekateri zelo zagrizeni. S Krekom sem bil mnogokrat v večjih družbah. Dr. Krekovo bivanje v Selcih in znana župnikova gostoljubnost sta privabili vedno mnogo duhovnikov od vseh strani. Župnišče je bilo skoro vedno zasedeno. Zvečer je navadno prišel tudi dr. Krek, včasih samo na razgovor, včasih so pa vrgli „farovski“ tarok. Krek je bil v družbi vedno dobre volje in zabaven. Sedaj se je šalil, potem delal duhovite opazke ali pa pripovedoval zanimivostj iz svetovne in domače politike. Vedno je bil vljuden in nikdar ni nikogar žalil. Če je pa bil utrujen ali ga je kaj čez dan ujezilo — moralo je biti kaj posebnega — je odšel spat z opravičilom: „Bolje, da grem spat. Danes nisem za družbo in razgovor“.

Ko sem drugič prišel v Selca, „Štoka“ ni bilo več. Na njegovem mestu so postavljali dom. Dr. Krek je od tedaj naprej zahajal na Prtovč, kjer je imel pri mežnarju svojo sobo — zgornjo hišo — in tudi vso oskrbo. Jedel je, kar so jedli mežnarjevi. Sodim, da največ žgance z mlekem, krompir, zelje, fižol in druga kmečka jedila. Menim pa, da si je včasih le zaželel malo boljše hrane, ker je večkrat prihajal v Selca in z veliko slastjo jedel farovško hrano. Tega seveda ni hotel nikdar priznati, temveč je vedno trdil, da je kmečka hrana najbolj zdrava in tečna. Na Prtovču je veliko delal. Pripravljal je za Mohorjevo družbo *Zgodbe sv. pisma*, pisal članke za liste. Večkrat mi je rekel: „Vidiš, to je zame raj na svetu. Tu sem najbolj srečen.

Poglej to krasno naravo, te kmetije, položene raztreseno ob robu vrha Ratitovca, to zdravo, preprosto in nepokvarjeno ljudstvo!“ Krek je obiskoval posamezne kmetije od Prtovča preko Podlomka tja do Dražgoš. Ljudje so ga ljubili. Saj ni čudno: Bil je svetovalec, mnogokrat dobrotnik in nazadnje še kos dušebrižnika. Mnogo kmetov, ki so imeli v cerkev v dolino zelo daleč, je hodilo k maši v kapelico na Prtovč, kjer je maševal Krek, kadar je bil tamkaj ob nedeljah. Drugič je šel proti zahodu v Sorico. Večkrat ga je peljala pot tudi v Bohinj in sicer čez Ratitovec ali čez Jelovico, tako da je v Stegnah prišel v dolino. Pri takih pohodih, zlasti, če je imel družbo, je bil vedno razposajeno vesel. Ukal in pel je na vse pretege. Pesmi je zlagal sproti, nanašajoče se na kraje, kjer je hodil. Melodijo je povzel po kaki narodni pesmi ali pa po kaki melodiji, ki jo je slučajno slišal svoj čas v Ljubljani ali kje drugje.

Na Prtovču je imel ob lepem vremenu veliko obiskov. Nekaterih je bil vesel, tiste pa, ki so ga prišli nadlegovat z raznimi nepomembnimi stvarmi, je kmalu odpravil. Mladine, zlasti dijakov, je bil vedno vesel. Prav tako zastopnikov mladinskih organizacij. Vsakega obiskovalca je na Prtovču tudi prehranil in mu postregel s koruznimi žganci in mlekem. Prav tako ga je prenočil, če je bilo potrebno. „Spal boš pač v našem hotelu“, je rekel. Oziral si se okrog, toda hotela ali podobne stavbe ni bilo. Peljali so te v seno nad kravjim hlevom.

Krek je imel sestanke z dijaki v Ljubljani na svojem stanovanju. Kot sedmo in osmošolec sem se jih udeleževal tudi jaz. Rekli so, da se učimo poljščine, v resnici pa nam je dr. Krek razlagal sociologijo.

Pozneje, ko sem študiral v Gradcu, je prišel večkrat predavat Zarjanom. Ko sem ga spremljal na postajo, mi je dejal, da bi rad povabil vse Zarjane na večerjo, toda ne more, ker je vse njegovo imetje obstajalo samo iz ene poslaniške dnevnicke, ki jo je tistega dne dvignil. Nekaj od nje pa da mora prinesiti sestri Cilki, „ker drugače jutri ne bo imela ničesar za v lonec“. Nekoč sem pa dobil od njega pismo, v katerem mi je sporočil, da je izposloval pri naučnem ministrstvu za pet Zarjanov enkratno podporo po 100 kron.

Tudi pozneje, ko sem bil v Ljubljani v 43

službi, sem imel s Krekom tesne stike. Obiskoval sem ga v njegovi vili in ga mnogokrat spremljal na poti v Zadružno zvezo. Ob takih priložnostih mi je zaupal stvari, za katere drugače ne bi nikdar zvedel. Zadnjikrat sem ga videl na shodu v Št. Janžu na Dolenjskem. Tedaj sva tudi zadnjikrat govorila.

Tistega dne, ko je prišlo v Ljubljano žalostno sporočilo, da je Krek umrl, sem se proti večeru napotil v Unionsko klet. Pri mizi sta sedela Ivan Cankar ter Oton Župančič. Cankar je jokal, Župančič si je brisal oči. Ko sem prišel do mize, mi je dal Ivan Cankar roko z besedami:

„Umril je največji Slovenec in najboljši človek“.

Franc Logar

(Zbornik Svob. Slovenije 1957, str. 74—76)

O Kreku

O Kreku sem že marsikaj zapisal. Označil bi ga rad, kakor sem ga spoznal.

Seznanil sem se z njim že v bogoslovju, ko je bil šenklaški kaplan. V semenišču nam je včasih predaval — kako posebno uro za vse. Njegov namen je bil, da nas vname za Tomaža Akvinca, ki ga je posebno ljubil. Mnogi smo si kupili njegovo Summo, ki je zares čudovito jasno delo. Nekaj let sem še kot kaplan živel od Summe in za cerkvene govore nisem potreboval drugih pomočkov. V družbi je bil Krek nenavadno prijeten. Seveda je bil duhovito nagajiv. Rad se je šalil, koga dražil, zlasti pesimiste in plašljivce. Z bistrim duhom je videl, da bo v prihodnosti vse odvisno od organizacije. Rekel je nekoč: „Ljubši mi je organiziran anarhist kakor neorganizirana tercijska.“ Njemu je bilo zelo neprijetno, ko je bila stranka preveč duhovska. Duhovnik mora delati, toda med ljudstvom in za ljudstvo. Nikoli ne sme buditi videza, kakor da bi delal zase, čeprav v resnici dela za druge. Od tod ves trud, da je osnoval Slovensko ljudsko stranko. Nikoli ni sovražil človeka, sovražil je njegovo napačno delo. In tu je bil neizprosno do liberalizma. — „Ta je pravi oče kapitalizma — po svojem gospodarstvu, po mišljenju pa oče anarhizma, ker izpodkopa že naravno etiko, tembolj pa edino trdni temelj krščanske etike.“ —

Zato je hotel organizacijo, ker je vedel, da se bodo zoper kapitalizem vzdignili zatirani delavci in kmeti. Če bodo pa ti začeli urejati brez modernega vodstva, bo groza in maščevanje strašno.

Tudi na Prtovču sem obiskal nekajkrat Kreka. Živel je tako, kakor živi hribovski bajtar. Rekel mi je: „Kdor ne okusi trdega dela in revne hrane, ne ve, kaj ljudje trpijo.“ Prav nič si ni dal na Prtovču priboljšati. Sedel je k isti mizi z mežnarjevo — kmetsko družino, zajemal iz iste skleda z družino vred.

Nekoč sem bil povabljen v Sorico na lov, češ da pride tudi Krek. Šel sem. Krek ni bil lovec. Za oddih je šel z družbo. Tedaj je na Prtovču mnogo delal: Pisal po Lampetovi smrti Zgodbe sv. pisma. Rekel mi je: „Da bi le pregazil preroke! Potem mi bo laže!“ Tuji za državni zbor glede zavarovanja delavcev so mu naprtili težke naloge. Ko sva opoldne med lovom počivala menda na Donerškoglu, je dolgo tiho gledal Sorico in tiste revne kmetije tam okrog. Vzdihnil je in rekel v šali: „Kajpak, ko bi vsaka kravica imela na leto vsaj dve teleti, namesto da ima vsaka žena na leto dva otroka, bi bilo socialno pomagano tem revčkom.“ — Bog ve, kaj vse je premišljeval med pogoni, in sodili smo, da bi mu lahko vsak srnjak voščil dober dan in potem mirno odskakljal dalje. Pri zadnjem pogonu sem ga pregovoril, da je šel na dobro stojišče, sam sem pa legel dokaj stran od njega. Opazoval sem ga, kako je s puško na rami hodil sem ter tja in ves zamišljen gledal v tla. Kar vzdignejo psi srnjaka. Opomnil sem ga. Snel je puško in v hipu je že v dolgih skokih pridrvel mimo njega velik srnjak. Kot bi trenil, je imel puško pri licu, ustrelil in srnjak je obležal. Vse res krekovsko: kamor je pomeril, je zadel. Srnjaka je potem nesel sam, okrog vratu okomatan z njim, s planine v Sorico. „Kakor dobri pastirček,“ sem ga dražil. „Sem že težje izgubljene ovce nosil,“ mi je odgovoril. Ko so mu v Krčmi pri Lovrencu hoteli srnjaka pripraviti in mu ga dati lepe kose za na Prtovč, je odločno odklenil. Zahteval je, da srnjaka takoj drugi dan pošljejo v Ljubljano časnikařem.

„Ta uboga para gará v ljubljanski vročini in požira vroči prah. Naj si ga privoščijo.“

Zvečer nas je bila lepa družba. Tudi

Krek si je nalil kozarec vina, a dotaknil se ga ni. Bil je strog abstinent. Pri tej družbi sem se ga lotil in mu marsikaj oponesel in mu ugovarjal. Do polnoči je bila silno živahna debata, večinoma med nama.

Drugi dan sem ga spremil z namenom, da pojdeva na Prtovč. Pa je bila spet Krekova. Namesto da bi šla po lepi zložni poti na Prtovč, sva pa šla čez Ratitovec. Pri odhodu skozi vežo sem segel v jerbas, kjer je bilo polno drobnih in trdih hrušk noštaric. Napolnil sem si z njimi žep in še Kreka vabil. „Saj bova na Prtovču kosila! Nočem!“ In je šel. Z nama je bil tudi neki Hrvat, domagojec. Imena ne vem več. Ta ni bil na lovu, le Kreka je prišel obiskat in je zato prišel v Sorico, ker so mu v Selcih povedali, kam je šel. Nižinski hrvaški fant naju ni lahko dohajal. Krek je bil v irhastih hlačah. Potoma mi je pravil: „Zadnjič so me vabili v Sorico, da sem imel cerkveno opravilo. Prišel sem bos, ker me je škornjica žulila. Duhovniki, ki so bili tam, so ugovarjali: 'To je pohujšanje, če tak hodiš kakor deseti brat!' Rekel sem jim: 'Kristus je tudi bos hodil in sveti Frančišek tudi. Poskusite in povabite semkaj tisoč ljudi. Prednje naj se postavi kardinal v vsem svojem blesku, jaz pa takle. Bomo videli, s katerim bodo potegnili.'“ Ko smo prišli pod Ratitovec, kjer je največja strmina, je Krek zavil na levo. „Zakaj tam?“ sem ga vprašal. „Tvoja pot je markirana in dobro izhojena. Nočem izvoženih cesta. V nove čase — v nove poti!“ Hrvat je hotel z njim. Ker sem pa videl njegove gosposke čevlje, sem mu ubranil. Ko sva prišla na vrh in legla, Kreka ni bilo še od nikoder in še dolgo sva ga čakala. Zagrebčan je bil nemiren in je hodil na kraj gore gledat, kje bi se prikazal Krek. — „Pustite ga. Ne bo se izgubil!“ — Po dolgem čakanju jo je le pri mahal. Bil je ves premočen od potu in strašansko žejen. Ponudil sem mu nekaj trdih hrušk. „Saj si res pameten,“ se mi je zahvalil in si gasil žejo.

„Naj bo zato, da mi boš odpustil, ko sem te snoči tako napadal.“ — „Tudi zato sem ti zelo hvaležen. Za človeka je strašna nevarnost, da ga zgrabi napuh, ako mu vsi vse potrjujejo. Mene že kar boli, ko ne naletim skoraj na nobenega, ki bi mi pošteno ugovarjal.“

Z Ratitovca — bilo je že davno čez

poldne, kočje pa tedaj še ni bilo — smo se naravnali proti Prtovču. Krek spet ni hotel po stezi. Kar čez ruševje se je spustil. Sam sem šel rad za njim in tudi najin tovariš je navzdol že še kobalil. Kreku se spodrsne, ujame ga suha veja in mu prepara irhovce zadaj prav po šivu. Kako smo se smejali! Nič ni pomagalo. Prodajal je vso pot platno kakor triletni vaški smrkavček. Na Prtovču ni bilo nikogar doma. Vsi so bili na polju. Mi pa tako lačni! — „Ali znaš kuhati žgance?“ me je skrbno vprašal. — „Seveda jih znam!“ — „Smo že dobri,“ je vesel poiskal v omari koruzno moko. Hitro smo zakurili in postavili ponev na ogenj. Proti večeru smo sedeli pred hišo na klopci. Krek se je ves razživel. Vso ljubezen je razodeval do Rusov in do vseh Slovanov in dokazoval, kaj bi pomenili v svetu in kaka nezlomljiva moč bi bili, ako bi se združili. Pravoslavje ga ni nič motilo. „Slovani so v srcih globoko krščanski, le pravoslavje je postalo po cesaropapizmu preveč amorfno. Če bi to z živim krščanstvom prekvasil, bi bili pravoslavci mnogo boljši verniki, kakor smo mi. Pri nas, pri Hrvatih še bolj, moramo sleči 'gospoda'. Ne gospod, vsem služabniki moramo biti. Ves moj trud gre za ljudstvo in zoper preveliko gosposčino. To je še srednji vek in tudi duh fevdalstva in kapitalizma.“

Dolgo smo se pogovarjali, dokler nas ni poklicala gospodinja k večerji in nam nudila ajdovih žgancev kot posebno odliko.

Drugi dan sem moral oditi zelo zgodaj. Kaj rad bi še ostal. Pri njem so se misli kresale in vse je bilo novo, izvirno. O tem pogovoru sem napisal po Krekovi smrti črtico: „*Fant, ti tega ne razumeš*“.

Franc S. Finžgar

(Izbrana dela VII, Ljubljana 1962, str. 226—229)

Nekaj spominov na dr. Janeza Ev. Kreka

Dr. Janeza Ev. Kreka sem menda prvič videl l. 1896 ali 1897 na nekem delavskem shodu sredi množice, ki se je pripravljala na medsebojen pretep. Med teisti in ateisti, „rdečimi“ in „belimi“ socialisti delavci se je sukalo nekdo v črni duhovniški obleki. Ko je stopil na oder, so mu nekateri zaploskali, drugi pa so piskali — množica

je vresčala. Kmalu po njegovih prvih besedah je nastal mir. Z močnim, komaj za spoznanje jecljajočim glasom je krepko oblikoval svoje misli, na medklice je odgovarjal s pikrim humorjem — mož je obvladal razburjene, na pretep pripravljene ljudi. Bil je srednje velik, širokopleč, nekoliko usločen, pod visokim čelom so se blesketali naočniki v zlatem okvirju. Živahno je gestikuliral z rokami in hudo grešil zoper pisane demostenske etikete. Kakor da vleče misli z roko na dolgi niti iz glave — tako se mi je zdelo. To je bil dr. Krek, tedaj še malo znano, malo upoštevano bojno ime. Pobjal je materializem, slikal ga je kot grob proizvod človeškega razuma, ki je zmoten že zato, ker je v nasprotstvu s srcem in čustvom; polemiziral je z revolucionarnim socializmom, kakor so ga zamislili Marx, Engels, Lassalle, razlagal je svoja načela, ki so jih ugotovili v svojih spisih baron Vogelsang, škof Kettler in drugi krščanski filozofi novejše, socialne dobe. Pobjal je revolucijske nauke francoskih blankistov, ruskih bakunincev, Marxovo materialistično razlago zgodovine, Lassallove „židovske“ domisljice — vse je šlo pod kritičen nož, rezal je in razkosaval, primerjal, hvalil, grajal, obsojal — zdravje je kipelo iz njega. Ne vem, ali je bil tisti lepi večer pridobil kaj pristašev, to pa vem, da je množica onemela pod pomirljivim vtisom njegovega mnogostranskega znanja. Njegov načelni nasprotnik Etbin Kristan je bil nadarjen in nagel debater, izveden v socialnih teorijah, in debata se je zavlekla pozno v noč. Množica je mirno vztrajala in se naslajala ob umskem boju. To ni bil več navaden politični shod, to je bila kulturna vzgoja načelno nejasne množice. Prenaglo so ji hitele ure v noč. Nepobotana, razprta v dva tabora, fanatična, in vendar zadovoljna se je naposled razšla v zavesti, da to, kar je slišala od obeh strani, ni bilo glotno žito, kakršno se ji je navadno podajalo...

...Ko je Krek stopil v javnost, je bil filozofsko že gotov sam s seboj. Njegovo svetovno naziranje je temeljilo v krščanstvu, umstveno in čustveno doživljanem. Krščanstvo mu je bilo izhodišče vsega, nanj je naslonil svoja socialna, politična in moralna načela. V verstvu je spoznaval socialno dobrino človeške družbe, filozofsko razloženo in porabljeno po velikih mislecih krščanstva. Človek je po naturi veren in do-

ber — s tem geslom se je bojeval tudi v vsakdanjem življenju. Ostal mu je zvest, čeprav je imel hude izkušnje...

Zato je bil ob svojem nastopu nekako osamel; malo jih je bilo, ki so ga razumeli, ne veliko več, ki so mu sledili. Stranka, ki jo je poklical v življenje, je bila majhna in revna. Režeji so se ga oklenili; bil je njih up, a tudi plen njih človeške goltnosti in sebičnosti. Dajal je, če je imel; kadar ni imel, je prosil drugod za druge...

Obogatil je slovensko literaturo, predvsem socialno. Podal nam je prvo teoretično knjigo o socializmu. Kot delo močne individualnosti ni povsem objektivna, vendar je s svojimi bogatimi viri služila somišljeniku in nasprotniku. Ogromno gradivo je obdelal pregledno, posamezni odstavki so pisani naravnost literarno estetično, srčna ljubezen do predmeta greje vsako stran. Tudi drugi njegovi znanstveni, poljudnoznanstveni in propagandni spisi so začrtali v našem kulturnem razvoju globoko brazdo, ker so zaradi svoje vzgojne tendence in poudarjanja osnovnih nauk vplivali predvsem na učeco se mladino. Bil je zgleden kulturni orač. Ljubil je tudi lepo knjigo in včasih je zahrepenel, da se udeleži tudi v tej smeri. Pisal je ljudstvu igrokaze, zamašil vrzel v naši dramatski literaturi; videl je, da preprosto ljudstvo hrepeni po estetičnem užitku ob praznih nedeljskih popoldnevih. Sam je bil silno izbirčen, naslajal se je ob velikih delih svetovne slave. Nekoč je položil knjigo predme:

„V njo sem zaljubljen kot fant v dekleta!“ Bila je „Mati“ Gorkega. Večkrat sem ga zalotil pri Shakespearu. „Njegove reči so neumrljive, sveža, prikupna modra starost. Kakšne otročarije nam pišejo danes.“ Povsod, v življenju, vedi in literaturi se je bojeval le za realne reči, nikoli za fantazme. Bil je empirik, v svojem duševnem gibanju je nalikoval ognjišču.

V tihem zatišju se je rad razgovarjal s svojimi načelnimi nasprotniki, zakaj bil je izredno občljiv. Kadar je zamislil kakšno novost, je skušal spoznati možne ugovore. Vsako novo zasnovano je temeljito pretehtal, preden jo je izročil javni presoji. Pogovor z njim o javnih zadevah je bil res užitek. Odtod tudi njegovi uspehi. Nasilstva je obsojal, njegovi naravi so bila zoprna in težko jih je prenašal. Koliko je bil

osebno odgovoren za to, da je imel domači politični boj tudi takrat, kadar je šlo za sicer simpatične zahteve demokratizacije, zoprne oblike, to vprašanje mora ostati danes še odprto. Mislim pa, da se je marsikaj vpisalo v njegov račun po krivici...

V gospodarskem pogledu nam je črtal nova pota, socialno zamišljena. Sociolog je razumel proletarsko bistvo našega narodnega gospodarstva. Videl je, da nas kapitalizem ne tišči k tлом samo socialno, temveč tudi narodno. Zato je kapitalistični tendenci izkoriščanja in izsesavanja delovnega ljudstva postavil nasproti načelo socialno-humanega dela za delavski sloj. Praktično je to načelo uveljavil z organizacijo združništva, ki mu ni bilo le posojilništvo, temveč nova gospodarska zvezna oblika med konsumentom in producentom. Prvi njegovi poskusi, organizirati konsumna in nakupovalna društva, so se ponesrečili v glavnem zaradi nezmožnosti njegovih praktičnih sodelavcev. To je bil hud udarec zanj; naprtovali so mu odgovornost za vso iz polomov nastalo škodo. Neuspeh ga je duševno sicer potrl, ni pa omajal njegovega zaupanja na končno zmago. Združna misel je kljub gmotnemu polomu klila dalje in je končno ostala zmagovita. Ves doseđani razvoj združništva med Slovenci nosi pečat njegovega smoternega dela za umevanje in razširjanje socialnega združništva. „Krekov nastop pomenja inkarnacijo združne misli, ki je Arhimedova točka slovenstva“ — pravi dr. Dragotin Lončar.

Kreka je vojna pomladila, vrnila ga je nekdanjim vzorom; hudo je bilo preizkušano njegovo ideološko naziranje o svetu in ljudeh. Tudi on je bil poveden na goro, tam so mu pokazali kraljestvo; odklonil ga je. Spoznal je, da ga je politična oportunistična včasih zavedla, da je grešil proti načelom, s katerimi je nekđaj kot mlad kaplan stopil med reveže. Bil je cel mož; odkrito je priznaval tudi svoje zmote. Njegova osebna poštenost, njegov globoki moralni čut nista mogla mirovati, ko je videl, da iščejo ljudje pri javnem delu osebne koristi. Njegov notranji imperativ je zavračal take nagibe, zakaj bil je tipičen slovenski kulturni delavec. Politično delo je delo v korist ljudstva, nihče ne sme pri tem obogateti! — tako se je glasilo njegovo veliko moralno geslo, ki naj pomladi in prenovi naše javne razmere...

Ko je govoril o kranjskih razmerah, je bil seveda takoj pri združništvu. Pri tem se je razvnel: „Združništvo ni za utilitariste, zanje se nisem pehal. Upam, da ga rešim nesreče...“

Krek se je pripravil za veliko delo v bodočnosti. Politično zedinjenje Jugoslovčanov — to delo je čakalo njega, edini on je bil med nami, ki je mogel pripraviti naše realistično duševno prerodenje v tej smeri. Jugoslavijo, kakor si jo je bil zamislil, je skušal duševno objeti v vseh njenih konkretnih oblikah, ne zgolj pesniško idealno, temveč tudi sociološko realno. Ko jo je umstveno razumel in se duševno vživel vanjo, je stopil na plan. Misel je zorna — utelesila se bo. In povedal nam je bistvo svojega duševnega ploda z besedami pesnika, ki z njimi prežene temo. Zato smo ga razumeli vsi, vsa jugoslovanska ljudstva

Korakajoč v bodočnost, ki je bila njemu že jasna, je budil speče duše.

Albin Prepeluh

(Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 40—41, 43, 45—47, 49—50)

Kako sem se pri Janezu Evangelistu Kreku učil poljsko

...V vseh razredih do mature sem sedel v klopi skupaj s sedanjim radovljiškim dekanom Jakobom Faturjem. Zdaj pase ovčice na Zgornjem Koroškem. Bila sva ožja rojaka, on je doma iz Zagorja na Krasu, jaz iz sosednje slavinske fare. Že v gimnaziji je s svojim lepim vedenjem kazal, da se bo visoko povpel na lestvici cerkvene hierarhije.

Menda leta 1902 mi je Jaka povedal, da s bova lahko učila poljščine pri doktorju Kreku, ki bo na svojem stanovanju privatno poučeval dijake. Učili se bodo na podlagi Mickiewiczevega eposa Pan Tadeusz. Krek je takrat stanoval v korarskih hišah nasproti Šenkjavžu. V tedanji Katoliški bukvarni sva za majhen denar kupila ljudsko izdajo Pana Tadevža, sva določenega dne, ko je nastopil mrak, ker so bili takrat taki privatni sestanki srednješolcev po disciplinskem redu prepovedani, previdno izginila skozi večna vrata in sva po

precej strmih lesenih stopnicah prišla v precej veliko sobo. Tam je bilo že kakih pet ali šest dijakov s I. državne gimnazije. Soba je bila bolj slabo razsvetljena. Ne bi prisegel, vendar mislim, da še ni bilo električne razsvetljave in da je sobo razsvetljevala samo petrolejska svetilka, ki je stala sredi mize. Miza je bila morda štiri metre dolga. Čez in čez je bila obložena s kupi knjig in brošur v največjem neredu. Med knjigami sem opazil tudi neko brošuro svojega tedanjega favorita Štefana Radića. Samo ob dolgi strani mize, nekako v sredi, je bilo v večjem polkrogu po nekem načrtu razvrščenih šest do osem odprtih knjig. Iz teh knjig je dr. Krek menda prepisoval svoje komentarje k Zgodbam sv. pisma, ki jih je v njegovi priredbi takrat izdajala Družba sv. Mohorja.

Končno je prišel dr. Krek. Povedal je, da je večerjal in nam zelo priporočal vegetarijansko hrano. Ta dober nauk je bil nepotreben, ker smo že tako v Ljudski kuhinji na Starem strelišču večer za večerom natepali fižol.

Kreka sem takrat prvič videl. Bolj majhen kot velik, nekoliko zavaljen, z okroglo glavo in z veliko plešo.

Krek se je vsedel ob dolgi strani mize, tam, kjer je iz šestih ali osmih knjig prepisoval zgodbe sv. pisma. Mi študentje pa smo se posedli okoli mize.

Brez nadaljnjih ceremonij smo pričeli s poljščino...

Asociacija njegovih misli ga je pri tem zanašala daleč od poljščine na najrazličnejša polja človeškega znanja...

Med takimi učenimi pogovori se je umikala poljščina zmeraj bolj v ozadje. Proti koncu ure je večkrat zašel v našo tedanjo domačo politiko. V našem razredu se je takrat že kazala politična diferenciacija. Vendar se, če je prišlo v razredu med nami do prepira, nikdar nismo sporekli zaradi politike, ker smo vsi složno zabavljali nad tedanjo Narodno napredno stranko, ki je takrat bila v kranjskem deželnem zboru v delovni koaliciji z nemškimi veleposestniki.

Krek je mislil naglo. Beseda ni mogla zmeraj dohitevati misli in se mu je jezik včasih nekako zataknil. Bil je sangvinik. Ni izključeno, da je imel v žilah nekaj južnjaške krvi. V starih časih, ko še ni bilo železnih cest, je imela Poljanska do-

lina po dolini Idrijce več stikov z Italijo, kakor dandanes. Če bi bilo kaj dati na njegov priimek, ki se v starih freisinških urbarjih škofjeloške gosposčine še najde v prvotni obliki Greco in se je šele v ustih poljanskih domačinov izpremenil v Kreka, bi imel v sebi celo nekaj grško-mediteranske krvi. Ni mi znano, ali so naši marljivji „krekologi“ že raziskovali, kako in zakaj se je priklatil prvi Greco iz Benečije v zgornji del Poljanske doline in s tem povzročil, da bo slovenski biografski leksikon zaradi Janeza Evangelista, Gregorja, Gojmirja, Mihe itd. moral biti za celo tiskovno polo debelejši.

V petih ali šestih tednih smo prebrali in predelali nekako 15 ali 17 verzov Pana Tadevža. Jaz bi se bil takrat rad hitro naučil poljsko in se mi je zdela ta metoda prepočasna. Nekako po šestih tednih sem izostal...

Celestin Jelenec

(Slov. beseda VIII, št. 5-8, jun. sept. 1957, str. 73-74)

Ob Kreku

...Vse moje ljubljansko okolje je bila družba „krekovcev“. Od literarnih sestankov pri Finžgarju (Mladikarji), do dominsvetovskih sestankov ob Steletu in Koblarju, od redakcijskega tovarištva Slovence in Domoljuba s Kremžarjem; do Unionske kleti z ravnateljem Remcem kot središčem; vse je duhovno pognalo iz Krekove katoliško-organizacijske pomladi. Ravnatelj Remec je bil v mnogočem izvrševalec Krekovih zasnov, zlasti na združnem polju (Gospodarska zveza itd.). Tako je tudi on postal prvi ravnatelj privatne Zdrušne šole (iz katere je izšel Prežihov Voranc, pa ga je prva svetovna vojna vrgla v komunizem); pa tudi prvi ravnatelj državne Trgovske šole, ki je bila tudi zamisel Krekova. Kot Krekov sodelavec ni mogel pod Avstrijo napredovati iz suplenta v profesorja, tako da se je odločil — ob družini že z dvema otrokoma — da gre študirat medicino. Pozneje ga je pregnanjal dr. Šušteršič, zopet kot Krekovega privrženca, že pred prvo svetovno vojno, in med njo, ko ga je prestavil s Trgovske šole v Novo

mesto in ga nadomestil z nekvalificiranim svojim človekom.

Njegova družina je bila s Krekom v dnevnem stiku. Žena in otroci so hodili dnevno v njegovo vilo k sestri Cilki, njegovi gospodinjji. Hčerka Vera, — moja žena — se ga kot šestletno dekletce dobro spominja, kako je sedel v kotu za kmečko mizo v svoji jedilnici in tarokiral s prijatelji, zraven kadil pipo in se smejal. Tudi ve, da jo je pred odhodom na Dunaj k parlamentarnim sejam vedno spraševal, kaj naj ji prinese z Dunaja za spomin. Nekoč si je zaželela verižico, drugič zapestnico, tretjič samo bombone; in prinesel ji je vse, kakor si je želela. Velika pozornost do otrok!

Tast Remec mi je večkrat pravil, da je bila ena Krekovih glavnih lastnosti *darežljivost*. Nikdar ni imel denarja. Vsega je razdal, kdor ga je prosil. Dnevnic, ki jih je kot poslanec dobil na Dunaju, je razdelil med visokošolce, ali pa da je kupil spominke tistim, ki jim jih je obljubil. Nekoč se je zgodilo, da je vse razdal že pred kosilom, prepričan, da mu bo pač dr. Žitnik posodil za obed. Ko ga pa sreča pred parlamentom, je bil Žitnik prav na tem, ker se je zanašal na Kreka. Tako sta oba morala kositi po študentovsko. Na Dunaju je vedno poiskal visokošolce in jim bil v pomoč. Sestra Cilka je večkrat pravila tudi meni, da je imela vedno težave za denar za gospodinjstvo ter je včasih premetala vse žepe, da je spravila skup drobiž za jelo. Druga njegova lastnost pa je bila izredna marljivost, delavnost, energija.

Kot zgled njegove odločnosti v majhnem, iz česar se da sklepati na veliko: kot rečeno je dr. Krek redno tarokiral v kotu jedilnice s prijatelji, ki so prihajali k njemu, tako je bil reden soigravec njegov sosed notar dr. Mate Hafner, znani slovenski polžar. Govorili so o polžih, ki da so dobri za jelo. Notar jih bo prinesel, če jih bo Krek jedel. „Nisem jih še, pa jih bom,“ je rekel Krek. Cilka jih je pripravila. Kreku se je res upiralo in gnusilo, toda stisnil je zobe, zamižal in pojedel vse. „Če sem rekel, da jih pojem, jih bom!“ Toda pozneje mu jih ni več pripravila nikoli.

Izredna pa je bila njegova genialnost. „Bil je fabrika idej,“ je rekel Remec. „Vse polno zamisli, vse polno začetkov — toda do konca ni izpeljal nobenega, vse so mo-

rali drugi prevzeti. Ni pa govoril o ideji, dokler ni dozorela za začetek.“ Tako npr. člani Gospodarske zveze niso vedeli o korakih, ki jih je podvzel Krek, da bi dobil izvoz za slovenske izdelke v Argentino. Po posrednikih je stopil namreč v zvezo z buenosaireškim magnatom Mihanovičem, s katerim bi navezal gospodarske stike. Že je sanjal o lastnih ladjah Gospodarske zveze. Osebnost se je nameril priti v Buenos Aires in je že dobil dovoljenje od ministrstva... V tem pa je nastala vojna in je moral ostati doma. Ko sem pred leti objavil poročilo o tej Krekovi ideji v Svobodni Sloveniji, sem vprašal Remca, če je kot član Gospodarske zveze kaj vedel o tem. Rekel mi je, da nič... le to, da je bil Krek poln vere, da se bo Zveza še zelo razvila. Pa je kmalu nato padla v krizo.

Z ravnateljem Remcem sva v begunstvu večkrat govorila o tem, kako bi se Krek opredelil med okupacijo, za OF ali proti. Bil je mnenja, da bi ga njegova impulzivna dinamična narava lahko nagnila k revolucionarnosti, toda da je bil preveč teoretično podkovan o marksizmu, da ne bi opazil smeri, kam meri... Saj je vse njegovo delo bilo predvsem tekmovanje in opozicija proti marksizmu. O slabem razmerju do Šušteršiča pa je bil mnenja, da se je začelo pri Kreku kot opozicija proti Šušteršičevemu diktatorstvu v stranki. In to od tedaj, ko je šlo za deželno glavarsko mesto. Sklep stranke je bil, da naj to mesto zasede Povše. Toda Šušteršič je proti temu sklepu dosegel na dvoru na Dunaju, da je bil imenovan — on sam. Nezavisni vodja stranke, doslej svoboden advokat, je tako postal uradnik države. To je bilo proti volji mladinov. Tudi jim ni bilo všeč, da je bil občevalni jezik v njegovi družini nemški. Gospa je bila sicer hčerka dr. Shumana, slovenskega slovničarja, toda vzgojena dunajsko. Tudi sin njegov, ki je padel v prvi vojni, je bil bolj nemško vzgojen. O Šušteršičevem pobegu v Švico je bil mnenja, da mu ni grozila nobena življenjska nevarnost in bi lahko ostal doma. Celó v politiki bi se lahko uveljavil znova, če bi priznal nove razmere; seveda, ne kot diktator. Toda, kar mu je Remec zameril, je bila njegova brošura, ki jo je napisal po vrnitvi iz Švice, v kateri je pljunil na svojo preteklost in na stranko, ki jo je

vodil, ter se zavezal s srbskimi radikali. Zlasti pa njegov načrt, kako bi Jugoslovansko tiskarno pripeljal v srbske radikalne roke... Dr. Brejcu je uspelo, da je odvrnil ta Šušteršičev napad s tem, da je preko noči prepisal tiskarno v škofijsko last... Spor Krek-Šušteršič je treba iskati bolj v osebnih temperamentih obeh politikov, v

demokraciji in diktaturi, kakor pa v interpretaciji majniške deklaracije. Tam je našla samo dokončno obliko: za Avstrijo ali Jugoslavijo...

Tine Debeljak

(Slov. beseda VIII, št. 5-8, jun.-sept. 1957, str. 56—57)

BIL JE MED NAMI MOŽ...

*Bil je med nami mož kot zrno klen in zdrav;
ta, kakor knjige mi, ljudi je brati znal;
tako zatopil se je v tajnopis
človeka našega, da je odtis
njegovih najglobočjih sanj
užgal pekočo stigmo vanj.*

*Zdaj bral je v sebi: V nas zapisano je Luč!
In rekel je: I nam je dan v bodočnost ključ:
mi smo hranili v duši neskaljen
pravice in svobode zlati sen;
nam samim skrit, svetu zastrt
sijal je v burnih časov srd.*

*Rod, veš še, da tvoj kralj je z ognjem kronan bil,
in da nihče iz rok mu žezla ni izvžil?
In da za vse, kar je razgrnil Bog
ljudem svetá, za polje, goro, log,
za zver in dušo pravda še,
še teče in vsa vroča vre?*

*In narod, ki že sam je bil izgrešil sled
pradavnih, divnih sanj, ki jih je sanjal ded,
ko vzrl je poveličani obraz,
pred mozem tem spoznal je: To sem jaz!
V zrcalu vernem, v možu tem
kar bil, kar bom, vse vidim, vem.*

Oton Župančič

(Dela Otona Župančiča, Ljubljana 1936, str. 46—47)

Največje Krekovo vzgojno in organizacijsko delo je dozorevalo, sam pa je začel čutiti vedno večjo utrujenost. Ko se je ves razočaran in bolan vrnil z dr. Korošcem iz Prage na Dunaj, je dr. Resu izpovedal svojo oporoko: „Vi vsi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno, kako boste združeni vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce posvečali naši jugoslovanski državi za njen procvit, kulturo in blagostanje.“

Da bi se nekoliko odpočil pred potovanjem na jug, je odšel dr. Krek na obisk k prijatelju Ludoviku Bajcu, župniku v Št. Janžu na Dolenjskem. Od tam je objavil „Slovenec“ dne 9. 10. 1917, „da je sinoči okrog 10. ure izdihnil svojo veliko dušo največji Slovenec, kar jih je rodila slovenska mati, največji Jugoslovan, kar jih je poznal naš slovanski jug — dr. I. E. Krek“. Globoka žalost je ogrnila vso Slovenijo in je segla preko jugoslovanskih, čeških in poljskih dežel. Ko je svoj čas umrl oče domovine dr. Bleiweis, so ga sicer zelo častili, mnogi so se oddahnili, za vse je bil to znamenit dogodek, iskreno žalovalo jih je pa malo. Ob dr. Krekovi smrti ni bilo nikogar, ki si ne bi bil mislil, da je umrl prezgodaj, in ljudske množice so iskreno žalovale. Najbolj ganljiva med mnogimi osmrtnicami v časopisih je osmrtnica ruskih ujetnikov, ki so bili uslužbeni pri Gospodarski zvezi in za katere je očetovsko skrbel. Žalovala ni samo njegova krščanskodemokratska stranka in njegove organizacije, odkrito so žalovali tudi pristaši vseh drugih strank med avstrijskimi Slovani, svojo mržnjo so pa pokazali Nemci. Ljubljanski škof je ponudil škofijsko dvorano, da so v njej položili njegovo truplo na mrtvaški oder.

In potem je bil pogreb, kakor ga slovenska prestolnica še ni doživela. Na pogreb so prihiteli politični voditelji Hrvatov, Čehov in Poljakov, od Slovencev pa vsak, kdor je le mogel, in koliko bi jih še bilo, pa so bili na frontah. Listi so prinašali krasne poslovilne članke, pesnik Oton Župančič in pisatelj Iva Cankar sta mu posvetila globoko občutene umetniške spominčice. Dr. Iva Tavčar je v ljubljanskem občinskem svetu svojemu bivšemu najresnejšemu nasprotniku govoril v svojem slogu iskren govor, v katerem je obžaloval napade na pokojnika, češ da ga niso prav spoznali, in je priznal, da je bil sekularna postava. Tudi dr. Šušteršič mu je govoril pri seji deželnega odbora, pa se mu je primerila majhna nezgoda, iz njegovega cinizma mu je kanila majhna, pa vendar splošno opažena packa na govor; imel je namreč pri svojem pomanjkanju čuta noblese za primerno, da v slavnostnem govoru pribije, da ni noben človek brez napak in da tudi dr. Krek ni bil brez njih.

Dr. Krek je umrl tik pred izpolnitvijo obeh pglavitnih prizadevanj svojega političnega življenja, tik pred zmago demokracije v svoji stranki in tik pred ustanovitvijo Jugoslavije. Morebiti je taka smrt sicer bolj tragična, vendar lepša kakor po uresničenju vseh življenjskih nalog. Fantaziji je prepuščeno, da ugibamo, kako bi se bil njegov genij uveljavil, če bi bil dočkal Jugoslavijo. Morebiti bi bila njegova govorniška sila pregovarjanja in prepričevanja pri koroškem plebiscitu premagala celo Karavanke, gotovo bi se bil Stjepan Radić, ki je bil njegov iskren prijatelj, dal od njega v marsičem pregovoriti, in ob marsikateri priliki bi bil dr. Krek tudi Srbom povedal pravo besedo, ki bi bila našla lepo mesto.

Andrej Filipič

(Zbornik Svobodne Slovenije 1965, str. 26—27)

Dragi prijatelj! Kadar si zbral okrog sebe svoje prijatelje, vedel si jih vedno s svojim veselim glasom vneti in navdušiti za vse, kar je lepo. Nikdar Ti ni zmanjkalo besed, s katerimi si bodril in vzpodbujal nas, Tvoje prijatelje. Danes pa, ko je zbrana okrog Tebe toliko ljudstva, danes nimaš za nas besede? Ti danes molčiš? Kaj se je zgodilo s Teboj, prijatelj? Tebe so položili v to ozko rakev, spustili so Te v to tesno, globoko jamo — in zdaj Te hočejo pokopati. Mi slišimo, kako nam kličeš: „Miserere mei, miseremini saltem vos amici mei...“ Kako naj Ti pomagamo, ko je naša moč tako majhna? Sestre, prijatelji, tovariši, učenci, ki si jim izkazal toliko neizmerne ljubezni, stojimo okrog Tebe brez pomoči. Tebe je poklical ljubi Bog k sebi. Tvoja duša se je preselila v nebo, telo pa smo izročili materi zemlji... Potrži stojimo okrog Tebe, potrži, ker Ti ne moreš pomagati, potrži, ker nam Tvoja usta več ne govore... Toda, naj so obmolknila usta, glasno slišimo Tvoje besede, glasno nam govore Tvoji nauki in Tvoja dejanja. Gledamo Te pred seboj, kako si velik kot človek, kako si posebno natančno izpolnjeval Gospodovo zapoved: „Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.“ Razdal si vse, kar si imel, za sebe nisi skrbel nikoli. Ubog si bil, dokler si živel, ubog si bil sedaj, ko si umrl, nesebičen vse svoje življenje in pržrtvovalen. Tako velik stojiš pred nami. Božji sodnik Ti bo poplačal, kar si storil med nami, božji sodnik Ti bo poplačal, kar si storil iz ljubezni do bližnjega. In v tej svoji veliki ljubezni si se

obrnul do najrevnejšega med revnimi, do svojega milega, ljubega slovenskega naroda. Ti si videl, kako ta naš narod trpi, čutil si z njim, zato si ga še bolj iskreno ljubil. — Videl si njegovo uboštvo, zato si mu skrbel za kruh, videl si njegovo zanemarjenost, zato si mu skrbel za prosveto in omiko. Še več: Videl si, da je Tvoj narod okovan v verige, da je tlaččen, da ni prost med drugimi prostimi narodi. Posebno si to videl in spoznal v nedavno minulem času, ko se je postavil ves svet proti nam, ko so nas z bajoneti suvali in teptali, ko so naši najboljši možje ginevali v ječah... Takrat si sprevidel, kaj je trpljenje pod tujim jarmom. In v teh težkih, žalostnih časih Ti je vstala misel za osvobojenje. Jasna in lepa je bila Tvoja misel. — Tdca kaj si nam storil? Sedaj, ko bi Te najbolj potrebovali, Ti greš in nas zapustiš? Tvoja smrt nam bo rodila nove neprijatelje, ki sedaj skrito rujejo proti nam, ter nam delajo ovire, da bi se nam ne uresničila Tvoja velika ideja. — Toda bratje in sestre, ob grobu dr. Kreka ne smemo vzdihovati. Iz groba slišim glas: *Levantate capita vestra, apropinquat redentio vestra.* „Dvignite glave, ker približuje se Vaše odrešenje.“ — Z roko v roki hočemo stopati svojo pot naprej, dokler se nam ne uresniči Tvoja velika ideja. . .

Prijatelj, Bog Ti daj pokoj in mir, in večna luč naj Ti sveti! Počivaj v miru! Z Bogom!

Dr. Anton Korošec

(Govor ob grobu. Po zapisku iz arhiva Franca Mauka)

KREKOV POGREB

Kaj je bil svojemu narodu Krek, je dokazal pogreb. Korošček je bil velikanski Krekov pred njim pa je bil v splošni žalosti pretresljivo veličasten. K njegovi krsti se je zgrnil ves narod, nič vabljen in klican. Kakor valovje je vse privrelo k njegovi gomili. Revez, delavec, kmet, izobraženec, učenjak — vse, vse je bilo prežarjeno z notranjo bolečino, v kateri ni bilo ne laži ne hladne uradnosti — vse je bila nenarejena žalost. Vse je zajela in objela

grenkost, ker so zasipali v grob — ljubezen. Ves narod je občutil, da je izgubil moža, ki je bil vsem vse, sebi nič, ki je bil vse življenje borec za trpeče brate, za ponižane in razžaljene. Bil je res „vsakdanji kruh“, narodu je bil klicar in vivec, ki je oznanjal, kaj bo porojeno iz setve, ki jo je sejal krivični mamon v brazde razbolelih duš vseh tlaččnih in lačnih. Njegov trud za Jugoslavijo ni bil samo ta očitna namera. Segal je dalje. Nj bil samo Slove-

nec, bil je Slovan. Needinost in iz nje izvirajoče hlapčevstvo Slovanov sta ga bolela. Ni pa obupal. Zedinjenje treh narodov na jugu v eno skupnost mu je bil samo začetek tiste velikanske skupnosti vseh Slovanov, ki bo strla šele končno vse verige suženjstva in vzdignila zdravo moč slovanstva. To je bil zadnji smisel vsega njegovega organizatoričnega dela. Veroval

je neomajno v moč živega krščanstva, ki je v krvi vsem slovanskim narodom in mora priti čas, ko bo hladni kapitalistični liberalizem premagalo zdravje množic, kjer gori še vedno večna luč Kristusove ljubezni in pravice.

Franc S. Finžgar

(Izbrana dela VII, Ljubljana 1962, str. 241—245)

OB KREKOVEM POGREBU

Tisto uro, ko je presunil slovenski narod boleštni glas, da doktorja Kreka ni več, je zakrvavelo vsako srce, so se nam vsem orosile oči. Bili so trenotki globoke malodušnosti, grenke osamelosti, kakor da so popotniku ugasnile vse zveste luči vodnice na nebu ter se je zgrnila noč nad njim, tako da korak obstane in si ne upa nikamor več. Ali bili so le trenotki; že je zaplala v licih vesela kri, že so vzplamtele zvezde svetlejšje kot poprej in na jutranjem obzorju se je oznanila velika zarja, ob njenem svitu je od povsod zazvonilo vstajenje.

Le nekaj kratkih ur trpkosti, nato nič več obupovanja, nobenega strahu več. Ta pogreb nikakor ni bil žalna procesija ljudi, ki s povešeno glavo in potrtem srcem spremljajo na zadnjo žalostno pot svoje bogastvo, da se obubožani in osiroteli povrnejo na svoj zapuščeni dom; bil je slavnostni spreved za vojskovodjem, ki je zmagal, ko je padel.

Nikoli se še niso vsi, ki resnično ljubijo slovenski narod in zaupajo v njegovo prihodnost, tako tesno zgrnili v eno vrsto, si tako toplo segli v roko, si tako verno in brez hinavščine pogledali iz oči v oči. Srca so govorila brez besed: „Nebritje smo si bili v ponižanju, bratje si bomo v poveličanju!“ In iz tihe sedmine se je rodila vesela svatovščina.

Kar je Krek z brezprimerno močjo snoval in stvaril dolga leta, je ustvaril ob svoji zadnji uri; česar niso še gledale njegove žive oči, je gledal njegov odprti grob. Ko se je narod poslavljaj od njega, dobrotnika, je bil neločena in neločljiva družba bratov in sester, ki so enega upanja in ene vere, ene misli in ene volje.

Ta črni praznik, ki nam je dal dovolj solza bridkosti in očiščenja, nam je obenem dodelil posebno dragocen dar: vrnil nam je spoznanje, ki nam je bilo v teh časih že skoraj izgubljeno, da more obroditi sočen sad le tisto delo, ki je bilo spočeto in izvršeno v čisti poštenosti. Vsako delo, ki je vzkliko iz kalne misli, je ob rojstvu mrtvo. Krek je dokazal z vsem svojim življenjem, da je laž tista beseda o dvojni moralni, temveč da je morala povsod in vselej samo ena, doma za pečjo, na očitni cesti, na razburkanem shodu, na zaupnem sestanku in v državnem zboru. Dokazal je, da poštenost ni suknja, ki se jo da v prednji sobi zamenjati za svetli frak sebičnosti. Narod je kakor otrok: brez dolgega premišljevanja in brez omahovanja previdi bistro, občuti brž, kdo mu daje in kdo mu jemlje. Zato so vroče, naravnost iz srca privrele solze ob grobu moža, ki je dal svojemu narodu vse in edino, kar je imel: svoje življenje.

Izkazalo se je, kakor še nikoli: kdor daje ljubezen, mu je povrnjena tisočkrat. Ne z mečem, z ljubeznijo je zmagal Kristus. Sovraštvo je tiščalo naš narod ob tla, ljubezen ga bo povzdignila do sončnih višav. Tega evangelija nam ni dal prazen sanjač, dal ga nam je izmučen delavec ob svoji smrti.

Nič žalosti ob tem grobu! Bolj nego kdaj zaupajmo v svoj narod, verujmo vanj in v njegovo slavo! Kajti njive, ki je imela take orače in take sejalice, ne pomori slana, ne pobije toča; in žetev bo obilna, ko pride čas! —

Ivan Cankar

(Ponatis v Slovincu, 8. okt. 1937, str. 3) 53

Mož, preprost in dober kakor vsakdanji kruh, genij ne za luksus, temveč za potrebo, genij širokih mas — kje je tvoja skrivnost, kje tvoja veličina?

Ti edini med nami si umel podati narodu ideal v prijemljivi, skorajda materialni obliki njegovih koristi; pokazati narodno svobodo kot rešenico slednjemu delavcu, zadnji siroti. Nisi bil zaman svečenik, ki uživa v vidni obliki kruha in vina največje svetost, zakrament življenja. Ta skrivnostna transsubstanciacija snovnosti v idejo je slovenskemu človeku tako po duši, tako domača, vsakdanja in praznična hkrati, kakor zvonovi, oltarji, monštrance in sveti obredi; zato mu ni bilo težko slediti do zadnjega možu, ki jo je oznanjal. Tako si rasel v sebi in v dušah, ki si jih bil zbral okrog sebe; izčistil si se ob njih, obhodil,

apostol, južne pokrajine, potrdil brate v zavesti. Potem pa si se vzpel do zadnjega, do svojega vélikega čina, nevarnega in drznega, toda odločilnega zate in za nas: potegnil si črto in ločil si duše, s tvojim upanjem in s tvojo ljubeznijo, in v — druge. S tem činom si tvegaval vse, dal si na tehtnico sebe in svoj narod, sedanost in bodočnost. Blagor nam, Tedaj šele si postal naš centralni duh, srce v sredini; zakaj vsi smo začutili, kako so pri tebi naše svetinje v varnih, zvestih rokah.

In če ti postavimo spomenik, ga postavimo najboljšemu, kar je v nas: tvoji veri, tvojemu upanju in tvoji ljubezni — bodočnosti svoje domovine, Jugoslovanstvu.

Oton Župančič

(Dela Otona Župančiča IV, Ljubljana 1938, str. 175—176)

SLAVA KREKU

Ko sem pisal Mlado Bredo, me je prikrat bodril njegov genij. Ko sem sanjal o svojih „otročih sonca“, sem namenoma ličil po njegovem okusu. Dolžnega sem se čutil, da sem se mu za prvo sedmino poklonil na grob Zadnjega upornika. V Slovenski legendi sem izpovedal pesniško svojo vero vanj in v neumrljivost slovenstva. Tudi eno ali dve pesmi sem mu posvetil. Zdaj ob deseti obletnici njegove smrti pa nič bolj od srca povedati ne vem, kakor to, da zame Krek ni umrl, da zame živi kakor prej telesno in da ga občutim, kakor da se je samo za čas odtegnil naši mestni puhlici v nekak svoj višji, svoj najvišji — Prtovč...

Odkod ta bolna vera v meni? Iz ljubezni. Verjamem, da tako živi Krek ne le v meni, nego v vseh, ki so ga kdajkoli poznali in ljubili. V onemogli betežnosti teh praznih časov kriči z menoj sto duš po Kreku. Zato tako živo občutimo in bi skoraj rekli, da diši po Kreku, kakor po mladi...

Pa je še drugačna skrivnost Krekovega

življenja po grobu: skrivnost večne lepote njegovega duha in obraza. Krek ni umrl, a star ni bil nikoli. Krek je šel mlad od nas. Krek je bil sploh mlad do konca in od kraja. Zato je sicer Krek *bil*, pa *je* in tudi še *bo*.

Kadar se bomo zopet pravdali za slovensko besedo in zemljo — Krek bo naš *prvi Slovenec*. Kadar bomo snovali v misel velikega jugoslovanstva: Krek bo naš *največji Jugoslovan*. Kadar bomo imeli nuje za Kristusa in Petrov tron: Krek bo naš *najbojevitejši katoličan*. Krek bo preživel vse časovne meje. Zato ker Krek biti, pomeni biti mlad...

Mlad biti se pravi — biti čist, zdrav, preprost in prirodan, iskren, stvarilen, zlasti pa dober in *vesel*. Tako kakor Stvarnik zadnje uro svojega zadnjega stvariteljskega dne...

Bratje v Kreku! *Veseli!* V Bogu za Slovenstvo in Križ!

Ivan Pregelj

(Moj svet in moj čas, Bs. As. 1954, str. 175-176)

V počitnicah po maturi me je čakala sreča, za katero ne morem biti Bogu dovolj hvaležen. Seznanil sem se namreč z dr. Krekom.

Takrat je že obstajala med srednješolci skromna organizacija katoliško mislečega dijaštva, ki se je predvsem zbirala okrog Kreka. Ljubljanski abiturientje letnika 1904 so me povabili, naj grem z njimi h Kreku na Prtovč. Takoj prvi dan sem čutil, da je Krek posvetil v moje življenje kakor nikdo drugi. Do mature sem doraščal v malenkostnih razmerah med neprestanim garanjem za šolo in za kruh, s Krekom se mi je odprl pogled v svet, poln veselja, jasnosti, prostosti in — preprostosti. Kadar si ga srečal, si se ga razveselil kakor beduin oaze, da ponovim Vadalovo primeru. Za najlepšo službo, ki jo morem opravljati za slovenski narod, sem imel skrb, da sem skušal med nami ohraniti spomin nanj in njegov nauk, tako da bi ostal tudi poznim potomcem vsaj sled sence zarje onostranske gloriije. Saj bi bil Krek napravil Slovence za najsrečnejši narod na svetu, če bi mu bilo dano daljše življenje in če bi ga bili znali vsi Slovenci brez izjeme pravilno ceniti, morebiti še bolje: če bi mu bili mogli na njegovi poti slediti...

Spomladi 1907 je prišel Krek na Dunaj kot poslanec. Rad je prihajal na naše občne zборе, vodil je pozimi 1907-8 tudi tečaj o filozofiji in je vedno prinašal s seboj jasnost, humor in — mladost.

Zato pa spadajo njegovi socialni tečaji na Sv. Joštu med najlepše spomine iz mojega življenja v dijaški organizaciji. Prvi tak tečaj se je vršil po III. katoliškem shodu v poletju 1906. Kdo je prišel na idejo teh tečajev, bi danes ne mogel več povedati. Tako imenovani katoliški dijaki smo imeli od l. 1905 dalje svojo počitniško organizacijo Slovensko dijaško zvezo, ki je imela med drugim (lahko bi rekel predvsem) ta namen, da pripravlja in organizira akademike za sodelovanje pri delu za ljudsko izobrazbo. Zato se je delavnost Slovenske dijaške zveze vsaj v začetku metrla po tem, koliko predavanj so priredili njeni člani. Na dlani je misel, da se je mladim predavateljem zdeko koristno, če bi pred svojim „javnim delovanjem“ šli nekoliko v šolo k mojstru dela za ljudsko izobrazbo. Ti tečaji so se tako priljubili, da

so se od l. 1906 vršili vsako leto, večasih tudi po večkrat na leto. Udeleževali so se jih radi tudi Hrvatje. Krek ni nič predaval, ampak je razvijal svoje nazore po Sokratovi metodi s tem, da je vodil razgovor. Zato so pa izsledki študija trajno ostali v spominu. Skrbel je za temeljitost. Vsaka naslednja ura se je pričela z vprašanjem, ali želi kdo kaj dodati ali vprašati glede snovi, obravnavane v dosedanjih razgovorih. Prijeten je bil pouk, prijeten odmor. Krek se ni mogel naužiti razgleda s Sv. Jošta po svoji ljubljeni Gorenjski. Zvečer so se tečajniki spremenili v „fante na vasi“ in so se s petjem poslovili od dneva vselega dela...

Čim dalje sem Kreka poznal, tem bolj sem bil prepričan, da ga je treba iti poslušati brez izjeme vedno, kadar le morem. Niti enkrat nisem odhajal od njegovega govora ali predavanja nezadovoljen ali pa z mislijo, da nisem prišel na svoj račun...

O Kreku sem pisal že za njegovega življenja. Ko so se l. 1913 začeli težki časi za Kreka in je pozneje prišlo do očitnega naspotja med njim in dr. Sušteršičem (o tem sem obširno pisal v Času 1928-29), sem bil seveda na Krekovi strani in sem sklenil, da bom v vsakem člančiču, ki ga bom napisal, vedno vsaj mimogrede omenil Kreka...

Nekaj dni po Krekovem pogrebu me je povabil dr. Izidor Cankar kot urednik Doma in sveta, naj kaj napišem o Kreku za prihodnjo številko lista. Tako je prišlo, da sem v začetku novembra 1917 napisal nekaj spominov na Kreka pod naslovom Po gorah in cestah.

S tem pa seveda moji spomini na Kreka niso bili izčrpani. Obratno: veselje sem dobil, da bi jih nadaljeval...

Izdajanje Krekovih izbranih spisov sem začel kmalu po njegovi smrti pripravljati, ne da bi me bil kdo za to naprosil. Najprej sem napisal v juniju 1918 Krekov življenjepis za koledar Mohorjeve družbe...

Zbiranje gradiva za I. zvezek Izbranih spisov je bilo precej zamudno. V rokopisu je bil zvezek dokončan l. 1922, izšel je pa poleti 1923. Takrat sem bil vprežen v šolski voz in obširni II. zvezek je izšel v dveh snopičih šele leta 1928 in 1929.

Kot III. zvezek Krekovih Izbranih spisov je izšel ponatis Socializma. Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani je bila začas-

no bolj malo zaposlena in ravnatelj Čeč je iskal dela, da bi ne bilo treba osebja odpuščati. Mislil je že nato, da bi ponatisnil Valvasorja. Dr. Jakob Mohorič je bil takrat predsednik društva Dr. Janez Evangelist Krek, ki je imelo namen, da izda Krekove spise in uredi njegovo zapuščino kot Krekov muzej; pregovoril je ravnatelja Čeča, da je ponatisnil Krekov Socializem. Korekturo je opravil prof. dr.

Jože Debevec, odbornik društva Dr. J. E. Krek.

Koledar Mohorjeve družbe za 1933 je javil, da bo naslednje leto izšel IV. zvezek Krekovih Izbranih spisov kot knjiga za doplačilo. Korekturo tega zvezka sem pa opravljal že — v Mostarju...

Ivan Dolenc

(Iz arhiva Doma in sveta, v posesti dr. Tineta Debeljaka)

KAKO ME JE IVAN DOLENEC „SREČAL“ Z JANEZOM EV. KREKOM

Ko je 1917 umrl Janez Ev. Krek, sem se jaz šele naučil razbirati prve črke in še to na skrajnem vzhodnem koncu Prčkije. Kreka nisem nikoli videl, niti se ne spominjam, da se je govorilo o njem ob njegovi smrti. Vest in žalost sta pač prišli tudi do naše vasi, le moj spomin o tem povsem molči.

S Krekom se torej osebno nisem nikoli srečal. Moral me je z njim „srečati“ nekdo drugi. In ta drugi je bil Ivan Dolenc. Dobro je enkrat povedati, kako se je to zgodilo. Dolenc še živi in če mu te vrstice pridejo kako pred oči, me bo mogel popraviti, ker se moj spomin še od daleč ne more meriti z njegovim.

ostalo za osebno rabo. Verjetno se je knjiga te vrste slabo prodajala in kar je ostalo, so 1941 uničili Nemci. Izvode na fakulteti so pač raznesli profesorji in drugi ljudje, ki so jih zanimali. Danes se zdi, da je knjiga skoraj nepoznana, ker citirajo poznejšo šolsko izdajo Slomškove knjige v moji prevodbi in z mojim uvodom, skoraj nikoli pa prve, obširne in podrobno dokumentirane knjige.

Novopečenega doktorja „brez posla“, čeprav obloženega z delom vseh vrst, me je tedaj nekdo (ne spominjam se več, kdo je bil) napotil k takratnemu banovinskemu prosvetnemu inšpektorju Ivanu Dolencu, ki da želi z mano govoriti. Mislil sem, da morebiti zaradi nastavitve. Dotlej Dolenca nisem poznal. Sprejel me je zelo prijazno v svoji pisarni, kakor vedno tudi pozneje, mi omenil, da je bral mojo doktorsko tezo in mi povedal, da meni, da bi jaz mogel nadaljevati z izdajanjem Krekovih Izbranih spisov, česar njemu zaradi službe in dela ni več mogoče. Prav nič me predlog ni navdušil. Ne da bi se branil dela. Saj je bil eden najlepših naukov, ki mi jih je moj učitelj K. Ozvald vcepil v dušo, da doktorski naslov ni nagrada, temveč obet, da ga kandidat ne dobi za to, kar je že naredil, marveč zato, ker je pokazal sposobnost in obljubil, da bo še delal. Toda o Kreku tedaj nisem skoraj nič vedel, pa naj bi postal urednik njegovih spisov; po študiju sem bil pedagog in ne zgodovinar; razen tega me je okrog Slomška, v slovenski pedagoški zgodovini in v pedagoški problematiki sploh mikalo toliko stvari, ki bi se jim mnogo raje posvetil. In skozi nje se mi je zdela bolj gotova pot do vseučiliške stolice, kakor pa po študiju Kreka.

Leta 1935 sem končal študij pedagogike (tedaj še nismo govorili o vzgojnih vedah, zlasti ne v množini) na filozofski fakulteti ljubljanskega vseučilišča in ostal „brez posla“, ker zaradi gospodarske krize niso nastavljali novih profesorjev. Posvetil sem se izdelovanju doktorske disertacije, za kar sem predelal nalogo o kulturno-pedagoškem pomenu Slomškove knjige Blaže in Nežica, za katero sem že januarja 1935 dobil svetosavsko nagrado. Zato sem disertacijo kmalu pripravil, napravil sem tudi izpit in 22. aprila 1936 so me promovirali za doktorja filozofije.

Disertacijo mi je v knjigi založila Tiskarna sv. Cirila v Mariboru v 1110 izvodih: 1000 izvodov na nekoliko cenejšem papirju in brez uradne formule o promociji so namenili prodaji, 110 izvodov, opremljenih z uradno formulo, so izročili meni; natisnili so mi jih celo na nekoliko boljšem papirju. Od teh sem jih po predpisih 100 izročil fakulteti in 10 mi jih je

A Dolenc ni odnehal. Prigovarjal je in obljubljal pomoč, tudi gmotno. Saj sem bil „brez posla“, vzdrževal sem se z inštrukcijami (šele jeseni 1936 sem dobil mesto pomožnega tehničnega asistenta v pedagoškem seminarju filozofske fakultete s „plačo“ iz Natlačenovega „bednostnega fonda“: kakih 400 din na mesec). Dolenc mi je obljubil neko banovinsko podporo, ki sem jo potem tudi dobil, a se ne spominjam več, koliko. In dal sem se pregovoriti ter sem nalogo sprejel.

Dolenc mi je tedaj najprej podaril vse dotlej izšle zvezke Krekovih izbranih spisov (I-IV), ki jih je on uredil (razen III.), ter nekaj separatih odtisov drugih svojih spisov o Kreku. Pričel sem brati. Nato me je nekoč peljal na izlet k Sv. Joštu nad Kranjem, kraj Krekove visoke šole za izobražence, ter od tam peš do Škofje Loke in z vlakom v Ljubljano. Vso pot sva govorila skoraj le o Kreku in njegovem delu ter njegovi dobi. Škoda le, da sem o vsem še tako malo vedel, da to, kar sem slišal, ni našlo prijemišča v moji duši in sem le preveč zopet pozabil. Občudoval pa sem pri Dolencu njegov izvrstni spomin, njegovo izredno ljubezen do Kreka in njegovo osebno dobroto. Po njegovem vzgledu, a brez njega, sem kmalu obiskal še Selca, Prtoč in Ratitovec, da sem se tako še nekoliko bolj seznanil s Krekovim ožjim svetom.

Nato se je začelo delo. Skozi dve leti sem ves prosti čas presedel v vseučiliški knjižnici, prebral za dobo 1900—1907 vse številke Slovenca, Domoljuba, Naše moči in drugih listov ali knjig, kjer je utegnil sodelovati Krek in kjer bi mogel najti poročila o njem in o njegovem delu. Nekoliko hitreje sem pregledal Slovenski narod in liste, ki so o Kreku tudi pisali, a navadno v nasprotni luči. Pri tem sem si delal ločeno tri vrste zapiskov: o Krekovem življenju in delovanju, o Krekovih spisih, objavljenih govorih in podobnem, in, mislim, o obče zanimivih dogodkih tiste dobe (v tem mi spomin ni več čisto gotov). Seveda so prišle na vrsto tudi revije, zapiski zasedanj deželnega zbora in mnoge druge publikacije, zlasti kasnejše, ki so pisale o Kreku v dobi, ki sem jo proučeval. Pri iskanju in ugotavljanju teh mi je izredno mnogo pomagal o vsem informirani ter zmeraj prijazno uslužni ravnatelj knjižnice Janko Šlebiinger.

Po Dolencvih navodilih in napotkih sem obiskal ter izprašal mnogo ljudi, ki so Kreka še poznali in z njim delali, večsih s čisto določenimi vprašanji, iskanji in dvomi. Večino imen sem pozabil, a vem, da sem govoril, z nekaterimi po večkrat: s Cilko Krekovo, J. Gostinčarjem, J. Kalanom, kanonikom J. Sušnikom, A. Ušeničnikom, nekaterim sem pisal, npr. S. Sardniku v Rogaško Slatino.

Ko sem mislil, da imam že mnogo ali že kar preveč tvarine, sem začel pripravljati, kar naj bi postalo V. zvezek Krekovih Izbranih spisov. Napisal sem dolg uvod, kjer sem skušal prikazati Krekovo življenje in delo v obravnavani dobi (1900—1907). Ker se mi je nabralo preveč gradiva in se je uvod zelo raztegnil (nad 90 strani), nisem vseh navedenih dejstev dokumentiral, kar mi danes manjka, ker sem vse prvotne zapiske izgubil in z njimi tudi vse tisto, česar nisem dal v V. zvezek. Nato sem zbral vse gotove Krekove spise in govore iz te dobe (med njimi tudi nekaj pesmi in prevodov), pa tudi nekaj zelo verjetno njegovih časopisnih člankov, in tako je nastalo precej zajetno delo.

Dolenc je vse prebral, odobrnil in celo pohvalil, nato pa poiskal založnika: Družbo sv. Mohorja v Celju, kateri je A. Korošec v ta namen poklonil, mislim da 20.000 din, kar bi potem skoraj vse imel dobiti jaz kot honorar. Tako bi mi honorar za delo o Kreku plačal Korošec. A dobil sem od tega, če se ne motim, le 2.000 din kot predujem, ostalo so mi obljubili za po natisu. Knjiga je res bila natisnjena, a ne vezana, ko so 1941 prišli Nemci in jo poslali v papirnico (že drugo mojo knjigo!). Ostal je en korekturni izvod v mojih rokah, mislim, da tudi korekturne pole in morda celo rokopis ali vsaj kopija. A razen prvega se je vse izgubilo z mojo knjižnico in vsemi, ne le krekološkimi zapiski, ki sem si jih nabral. Korekturni izvod sem slučajno z nekaterimi drugimi malenkostmi vzel s seboj v Gorico, da bi ga imel pri roki za kako predavanje ali kaj podobnega. Sedaj je seveda edini ohranjeni izvod knjige in ga imam pri sebi v Argentini. In to je praktično tudi vsa tvarina, na katero se morem tu naslanjati v svojih študijah o Kreku. Vse drugo je bolj slučajno in najčešče iz druge ali tretje roke.

Uvod sem ponatisnil v tretjem in če- 57

trtem letniku Vrednot, da sem ga tako obvaroval kake nove izgube, zbrani Krekovi spisi pa čakajo boljših časov.

*

Ko obujam te spomine, bi rad dodal še nekatera dejstva in nekaj opomb. Krek je bil velik mož, kakor mnogi drugi, a kaj razen nekaj splošnih podatkov bi vedeli o njem, če bi ne bilo Ivana Dolenca? Ta mož, ki je nedavno (24. okt. 1964) izpolnil 80 let, ki je bil od 1904 v stalnem stiku s Krekom, ki ga je tedaj osebno pač dosti dobro poznal, je dejansko posvetil življenje študiju svojega učitelja in vzornika. Napisal je še nekaj drugih stvari, bil je profesor, prosvetni inšpektor in šolski ravnatelj, celo državni poslanec; bil je tudi parlamentarni stenograf na Dunaju in v Beogradu. Toda njegovo ime bo ostalo posebno povezano z imenom Janeza Ev. Kreka. Koliko truda, koliko brskanja po knjižnicah in arhivih, koliko razgovorov, dopisovanja in zapisovanja ga je stalo raziskovanje Krekovega dela! In koliko spisov je o njem napisal! Razen uvodov v I., II. in IV. zvezek (III. zvezek je prinesel Socializem in je izšel nekako izven serije) Krekovih spisov je napisal vrsto razprav po revijah, zlasti pa dobesedno nešteto člankov v časopisju. Mislim, da se ne motim, če napišem, da ni bilo Krekove obletnice, za katero ne bi vsaj za Slovence napisal kak članek ali pridobil koga drugega, da ga je napisal. Tudi jaz sem marsikak članek zagrešil na njegovo pobudo. Mnogi od teh člankov, Dolencevi, moji in drugi so bili bolj priložnostni. Vendar je Dolenc skušal vselej najti kako zanimivo osnovno misel, na katero je članek skomponiral. Tudi sedaj, že pri 80 letih je napisal spominski članek o Kreku za Koledar celjske Mohorjeve družbe.

Janez Ev. Krek je dobil v Dolencu svojega življenjepisca, preučevalca svojega dela in zgodovinarja. Razen Jegliča (J. Jagodic) ni imel te sreče nobeden izmed naših velikih mož zadnje dobe, razen nekaterih pesnikov in pisateljev. A tu mislim predvsem na praktične kulturne delavce. Škoda, da se nihče ni tako kot Dolenc Kreku posvetil. A. Mahnič, J. Missii (baže je pisal o njem kanonik J. Šiška,

a ga je pri tem prehitela smrt), I. Sušteršiču, Ev. Lampetu, A. Korošču, Fr. Šukljetu, I. Hribarju, I. Tavčarju (kot politiku!) in drugim. Ko bi vsak izmed njih dobil svojega preučevalca, bi imeli zadostno gradivo, da bi mogli očrtati pravo podobo tistega časa. Seveda pa, kdor se posebej študiju enega moža, išče, najde in navaja zlasti vse to, kar je ta naredil, ob strani pa pušča in često niti ne opazi deleža drugih, ker ga ne išče. To je normalno in se tudi Dolencu ne more prav nič očrtati, če je po njegovi zaslugi Krek morda kdaj zares bolj viden in nekako zasenčuje zasluge drugih. Dolenc je storil svoje, naj bi tudi drugi svoje in nazadnje seveda zgodovinarji dobe kot take!

*

Ivanu Dolencu ni bilo dano, da bi svojo nalogo končal, niti da bi jo končal jaz ali kdorkoli drug. Ta zavest bi ga mogla greniti, boleti ga nedokončana naloga, mogel bi obžalovati, da se je je lotil, zlasti ker so mu še to, kar je naredil, včasih skoraj bolj očitili kakor pa priznavali. Vendar mi je nekoč pisal: „Meni ni žal, da sem postal „krekolog“. Obratno: to je bila velika sreča v mojem življenju. Pri tem sem se toliko naučil, da sem za opravljeno delo obilno poplačan.“ Lepe besede, vredne Krekovega učenca! In si jih iskreno prisvajam, ko pišem: Tudi meni ni žal ne dela ne truda, celo uničenje velikega dela svojega napora sem prebolel. Kreka pa kljub še vedno precej nepopolnemu poznanju občudujem zmeraj bolj. Zares pa obžalujem, da nisem mogel vsaj zbrati gradiva za njegov življenjepis in njegovih spisov iz zadnje dobe njegovega življenja (1907—1917). Vsaj to, kajti moja prva naloga je bila zbrati tvarino in očrtati le bolj oris njegovega zunanjega življenja. Seveda bi rad, in sedaj me to vedno bolj mika, prodrli v notranjo, osebno podobo njegovo. Kako pri tem pogrešam gradiva, kako čutim negotovost terena, na katerem se gibljem! Vendar sem se odločil poskusiti in tvegati. Plod te odločitve sta za sedaj spis O politiki in politikih, ki izhaja v Meddobju, in pa predavanje O Krekovi osebnosti in skrivnosti njegovih uspehov pri Slovenski kulturni akciji.

Vinko Brumen

(Glas SKA, XII, 8, 5. maja 1965, str. 1—2 in 3)

boj slovenske manjšine v krški škofiji na koroškem - avstrija za verski pouk otrok v slovenščini

OB 1100-LETNICI PRIHODA
SVETIH APOSTOLOV CIRILA IN METODA
K SLOVANSKIM NARODOM
POSVEČAMO TO DELO
VELIKEMU PRIJATELJU SLOVENCEV IN SLOVANOV
PAPEŽU JANEZU DOBREMU
BRANILCU MIRU
NA OSNOVI RESNICE, PRAVICE, LJUBEZNI IN SVOBODE
V ZAHVALO
ZA OKROŽNICO
PACEM IN TERRIS

Sestavil DR. ANTON PODSTENAR

„Pustite otročičem, naj prihajajo k meni, in ne
branite jim, zakaj takih je božje kraljestvo“ (Mk
10, 14).

„Otroci so prosili kruha, pa ga ni bilo, ki bi jim
ga lomil“ (Žal. Jer 4, 4).

„Kdo izmed vas pa bo očeta prosil kruha in mu
bo dal kamen?“ (Lk 11, 11).

„Otrok ima pravico, da se izobrazi najprej v
materinščini. Zlasti je potrebno, da se verouk pou-
čuje v materinščini“ (krški škof Kahn, leta 1899).

„Vnebovpijoče je kršiti pravico drugih“ (papež
Pavel VI.).

DVA DEKRETA KRŠKEGA ORDINARIATA IN MNENJE NEMŠKEGA VZGOJITELJA

Leta 1910:

Pri verskonravni vzgoji otrok je uporaba materinščine največjega pomena. Zato škofijski ordinariat katehetom nalaga dolžnost, verski pouk dajati v materinščini" (11. 7. 1910).

Leta 1932:

„V nacionalno nemirnih manjšinskih deželah izvira odpor proti poučevanju verouka v materinščini čisto iz strahu pred šikanami ali gospodarskim zapostavljanjem... Zato morajo zastopniki Cerkve braniti načelo poučevanja verouka v materinščini tudi tam, kjer starši ne kažejo za to nobene volje, ako namreč odsotnost te volje izvira iz strahu ali plašnosti.“ (Dr. Theodor Grentrop, S. V. D.)

Leta 1959:

„Za otroke, katere so vzgojni upravičenci prijaviли izključno k nemškemu pouku“ (Točneje za slovenske otroke, katerih si starši niso upali prijaviti k slovenskemu pouku iz strahu pred šikanami in gospodarskim zapostavljanjem), „je verouk v nemščini.“ (Dekret krškega ordinariata dne 17. 9. 1959)

PRVI DEL: KOROŠKI SLOVENCİ NEKDAJ IN SEDAJ

Splošni pregled

1. Slovenci so zasedli sedanjo najjužnejšo avstrijsko deželo Koroško ob koncu preseljevanja narodov. Misijonarji so k njim prihajali iz nemškega Salzburga in romanskega Ogleja.

Karel Veliki je med obema metropoli-jama določil jasno mejo: reko Dravo. Tako je severni del Koroške spadal pod Salzburg in južni pod Oglej.

Nemci so hkrati s krščanstvom širili tudi svoj jezik in gospodstvo. Zato se je velik del slovenske Koroške ponemčil. Že Karel Veliki je očital salzburškim škofom, da jim je le za desetino in politični vpliv.

Sveti nadškof Metod je hotel Slovane in Evropo obvarovati pred grozečim razkolom. Zato je skušal vse Slovane združiti z liturgijo v slovanskem jeziku. Nemški škofje so se za svoj vpliv zbal in so Me-

toda tožili papežu, ugrabili, sodili in zaprli. Po njegovi smrti se je nemštvo spet nemoteno širilo v slovensko Koroško in Panonijo, dokler mu niso zastavili poti Madžari.

2. V svojem delu Koroške je salzburški nadškof Gebhard leta 1072 ustanovil krško škofijo. Njen sedež je bil v Strassburgu pri Krki. Obsegala je le del salzburške Koroške. Leta 1786 je postal sedež škofije glavno mesto Koroške, Celovec. Po načelu cesarja Jožefa, naj se škofijske meje ujemajo z deželnimi, je krški škof v naslednjih desetletjih dobil v oskrbovanje vso Koroško, torej tudi ozemlje južno od Drave in združil v eni škofiji vse koroške Slovence, ki so med tem postali že manjšina v deželi. Dočim se je za sosednjo Štajersko ustanovila za Slovence posebna škofija v Mariboru in se je zanjo pri razmejitvi v veliki meri upoštevala

narodnostna meja med Nemci in Slovenci, so koroški Slovenci postali manjšina v krški škofiji, kar zanje ni bilo ugodno ne v verskem ne v narodnem oziru. Do danes se ta napaka še ni popravila.

Krško škofijo so zasedali često škofje, ki so malo živeli v škofiji, kar je pospeševalo propad cerkvene discipline in verskega življenja. Na Tridentinskem cerkvenem zboru je škof Urban Sagstetter zagovarjal ženitev duhovščine. Še danes je za to ozemlje značilno nizko število duhovniških poklicev in visoko število nezakonskih otrok. Zaradi nemških naseljencev se je škofija ponemčila.

3. Ostali koroški Slovenci so severno od Drave spadali deloma direktno pod salzburško nadškofijo, deloma pa pod lavantinskega škofa. Slovenci živeči južno od Drave so spadali pod oglejskega patriarha in pozneje pod goriškega nadškofa, deloma tudi pod ljubljansko škofijo.

Po zaslugi jezuitov so imeli dovolj domačih duhovnikov in se je med temi versko življenje ohranjalo bolje kot v krški škofiji. Združitve vseh teh delov s krško škofijo za poživitev verskega življenja ni bila ugodna, zlasti še, ker se slovenski duhovniki, braneč narodnost svojega ljudstva, niso mogli z vso silo posvetiti dušnemu pastirstvu.

4. Koroški Slovenci so ves čas veliko trpeli od Nemcev, ki so hoteli deželo čimprej ponemčiti. V strnjeno slovensko ozemlje so se naseljevali Nemci, civilna oblast je mednje pošiljala nemške uradnike, vtepali so jim kompleks manjvrednosti, češ da je njihov jezik le za hlapce in dekle, slovenskih šol pa jim niso hoteli dati, čeprav so jih Slovenci zahtevali. Tudi slovenskega duhovnika niso vselej dobili. Na ta način se je narodnostna meja pomikala vedno bolj proti jugu.

5. Ves ta čas je imela krška škofija le enega škofa slovenskega rodu. Slovencem zelo naklonjen je bil škof dr. Joseph Kahn, Nemeč, ki je Slovence branil pred Nemci. Naslednik dr. Adam Hefter je leta 1920 s trditvijo, da je pravoslavje od katoliške Cerkve zelo oddaljeno, veliko pripomogel, da so katoliški Slovenci glasovali v plebiscitu za „katoliško“ Avstrijo in se s tem ločili od ostalih Slovencev v kraljevini SHS. Vendar sta tudi škof dr. Hefter in

kapitularni vikar dr. Andrej Rohrachet Slovence branila.

6. Kljub ponemčevanju je ob plebiscitu južno od Drave večina glasovala za SHS Slovenci, ki so bili nad 1000 let pod oglejskim patriarhom in goriškim nadškofom, so narodnost ohranili in so hoteli živeti v isti državi z estalimi Slovenci. Le nedemokratska določba zaveznikov, da vse plebiscitno ozemlje dobi ena država, je bilo krivo, da so Slovenci južno od Drave ostali še nadalje pod Avstrijo.

Na ozemlju, kjer se je vršil plebiscit, je volilo 15.000 Slovencev za SHS (poznejšo Jugoslavijo), za Avstrijo je glasovalo 11.000 Nemcev in 10.000 Slovencev, deloma zaradi narodne nezavědnosti, pa tudi iz gospodarskih in verskih razlogov, iz strahu pred vojaško službo na Balkanu in zaradi obljub, da jim bo Avstrija dala slovenske šole.

7. Po plebiscitu je zbežalo s Koroške v Jugoslavijo nad 30 slovenskih duhovnikov, okrog 50 slovenskih učiteljev in mnogo drugih izobražencev. Od te rane si Koroška ni mogla več opomoči.

Ker je germanizacija, kot je izjavil deželni glavar Kernmaier, po osebah prepočas napredovala, so Nemci pokupili okrog 250 slovenskih posestev in okrog leta 1930 nanje naselili protestantske nemške družine iz Vzhodne Prusije.

Najhujše zlo je zadelo koroške Slovence v letih 1938—1945 ob nacistični zasedbi Avstrije. Hitler je zono A kratkoma zasedel, čeprav se je v plebiscitu izjavila za Avstrijo, ne pa za Nemčijo. Avstrijski in koroški nacisti so bili silno brezobzirni in so hoteli v najkrajšem času slovenstvo docela zatreti. V šoli in v javnosti je veljalo načelo: Korošec govori nemško! Nacisti so celo pod okni domov prisluškovali, ali v družini še govorijo slovensko.

Leta 1940 so razpustili največji branik katoliških Slovencev: Mohorjevo Družbo v Celovcu. Njeno premoženje so zaplenili. Ogromno njenih knjig so uničili.

Ob napadu Nemčije na Jugoslavijo dne 6. 4. 1941 je odpadel še zadnji obzid do koroških Slovencev. Pričeli so se polniti zapor. Nekaj dni zatem, 14. in 15. aprila so izgnali iz dežele prvih 200 slovenskih družin.

Dočim je katoliška Avstrija leta 1934

naštela le še 31.703 Slovencev, so jih leta 1939 nacisti naštelii zopet 45.000 in prav toliko so jih nameravali preseliti v Nemčijo in Novo Koroško, ki so jo začrtali med Šarkovom in Rostovom v Rusiji. Do konca leta so izselili nad 400 družin s 3.227 člani. Za odhod so se morali pripraviti v pol ure in smeli vzeti s seboj le najpotrebnejše.

V Nemčiji so družinske člane ločili. Moške so poslali v tovarne, fante v vojsko, dekleta v službe, matere z otroki so poslali delat na polje. Med tem ko so se morali Slovenci boriti in umirati za zmago Nemčije, so na njihove domove naseljevali nemške družine. Le splošen odpor ljudstva in zastoj na ruski fronti sta preprečila nadaljno izseljevanje. Nemci bi radi ta zločin zmanjšali s trditvijo, da so bili seljani tudi koroški Nemci. Vendar ostane resnica, da so bili Slovenci seljeni v izredno velikem številu in prav zaradi narodnosti. Sam deželni glavar Ferdinand Wedenig je dne 14. 4. 1962 priznal, da so bili Slovenci „izseljeni zato, ker so bili zvesti sinovi slovenske matere“ (Naš Tednik, dne 19. 4. 1962).

Ko se je julija 1945 vračalo 400 slovenskih izseljencev iz nemških taborišč, so Angleži hoteli transport zavriniti. Ker so se Slovenci uprli, niso mogli izvršiti načrta kljub pomoči beljaške policije. Nemcem povratek slovenskih družin pač ni šel v račune.

Vzpredno z izseljevanjem je bilo 1.100 Slovencev odvedenih v zapore in koncentracijska taborišča. 204 koroški Slovenci so bili v zaporih obešeni ali sežgani v krematorijih. Pred nacističnim preganjanjem je mnogo slovenskih fantov in deklet bežalo v gozdove. Nad 800 od njih je bilo pobitih.

8. Najbolj so nacisti divjali nad slovenskimi duhovniki, ki so bili v veliki meri „krivi“, da so koroški Slovenci sploh še obstajali. Zapirali in izganjali so jih od vsega početka, ko so prišli na oblast, enega od njih so v ječi tudi zastrupili. Posebno hudo je bilo za duhovnike po napadu nacistov na Jugoslavijo. Skoraj vse slovenske duhovnike so zaprli. Od 80 slovenskih duhovnikov jih je bilo 67 prestavljenih na nemške fare, odkoder niso smeli niti na obisk v slovenski del dežele, drugi so bili izgnani iz Koroške ali odpeljani v koncentracijska taborišča (Koledar Sv

Slovenije, 1951, str. 138). Za primer, kaj so slovenski duhovniki v tistih letih trpeli, naj na kratko navedemo križev pot slovenskega župnika in dekana Štefana Singerja.

Že med prvo svetovno vojsko je imel več preiskav in zasliševanj. Dolžili so ga vseh mogočih stvari: Da je bil v Moskvi, ko je bil dejansko v Lardu in Rimu; da je narisal meje bodoče Jugoslavije, ko je dejansko po naročilu škofije zarisal meje svoje župnije itd. Zadnje leto vojske si ni upal več pridigati. Po vojski je ob belem dnevu nekdo nanj streljal, kar ni bil edini primer. Januarja leta 1940 so 70-letnega starčka gestapovci zaprli. Čeprav ga je sodišče oprostilo, so ga odvedli v taborišče Oranienburg, kjer je bil zaprt sam v celici eno leto in pol. Ob odhodu je moral podpisati izjavo, da bo molčal o vsem, kar je ondi doživel in videl. Iz Oranienburga so ga odvedli v Dachau, kjer je bil zopet sam v celici. Tu je dobil vsaj brevir in rožni venec, ki ju je v Oranienburgu zaman prosil. Po 4 letih taboriščnega trpljenja so ga na posredovanje Sv. Stolice izpustili, vendar se ni smel vrniti na Koroško. Kot izgnanec je po enem letu umrl na Štajerskem nekaj mesecev pred koncem vojske. Med tem ko je bil v Dachau-u, so mu nacisti uradno zaplenili vse osebno in župnijsko premoženje, razen župnišča in ene krave in ga izročili nemškemu priseljencu iz Italije. (Prim. Koledar Družbe sv. Moh., 1964, str. 58—78).

Nacisti so divjali nad slovenskimi duhovniki, ker so bili glavna opora slovenstva na Koroškem. Ni jim bilo dovolj, da so jih prisilili poučevati slovenske otroke verouk v nemščini, temveč so jih odstranili iz slovenskih župnij, da bi za vselej zamrla v cerkvah slovenska beseda. V cerkvah je bilo prepovedano tudi slovensko petje. Celo slovenski napisi na podobah križevega pota so morali biti odstranjeni ali vsaj zakriti. Tudi ob slovenskih nagrobnih napisih so se spotikali in so jih ukazali izbrisati. Na slovenske župnije so bili poslani nemški duhovniki.

Taka usoda je zadela koroške slovenske duhovnike, ki so bili vedno zvesti svojemu narodu in so se nasilnemu ponemčevanju pogumno ustavljali.

9. Že božji služabnik Anton Martin Slomšek, lavantinski škof, ki je dolgo vrsto let živel na Koroškem in od blizu videl

škodljive posledice ponemčevanja, je leta 1848 zapisal: „Nemci nam žugajo materno kri popiti, nas pa tudi ob sveto vero pripraviti.“ Leta 1861 je spet dal slovenskim duhovnikom svoje škofije navodilo: „Opominjam in prosim vas svoje brate Slovence in učitelje našega rodu, ne dajmo nemškutarjem živelja našega zatreti... ne potepati v smeti milega jezika materinega, kakor bi nemškutarji radi. Naš materin jezik je varh prave vere: Katoliška vera ravno tako med nami omaguje, kakor se slovenski rod ponemčuje, to nas skušnja 300 let uči.“

Petdeset let pozneje je koroški poslanec Gregor Einspieler na I. katoliškem shodu v Ljubljani ugotovil: Kjer je ljudstvo še ostalo pri svojem materinskem jeziku, tam je ostalo tudi verno krščansko. Kjer pa je postalo nemško, je postalo tudi liberalno in brezversko. Sedanje šolske razmere so pokvarile ljudstvo že za tri rodove. Zato se je treba upreti temu z vso silo, kar nas je katoliških in narodnih“ (Naš Tednik 1962/38).

Podobno je deset let pozneje govoril krški škof Kahn: „Pustite Slovence, da ostanejo Slovenci, da ne bo strup nemškega liberalizma še med njimi pognal korenin.“

10. Koroškim Nemcem ni všeč, če jih kdo spominja tih dejstev. Trdijo, da vse to spada že v zgodovino. Res pa je, da je še danes živ nacističen duh na Koroškem in da so žalostne narodnostne in šolske razmere koroških Slovencev posledica silnih krivic brezobzirnega nemškega liberalizma in nacizma, ki sta v Nemcu gledala nadčloveka in se z vso brutalnostjo zaganjala v nezaščiteni mali slovenski narod.

11. Po drugi svetovni vojski so koroški Slovenci zopet ostali pod Avstrijo, ker zapadni zavezniki niso hoteli njihovega ozemlja dodeliti Titovi Jugoslaviji. Deloma so jim bile popravljene krivice, ki jih je povzročil nacizem. Ni pa še do danes Avstrija izpolnila tistega dela državne pogodbe iz leta 1955, ki govori o pravicah narodnih manjšin. Trpljenje koroških Slovencev se še nadaljuje in so ogroženi v svojem narodnem obstoju. Nemci jim ogrožajo obstoj prav pri koreninah: Z vso silo delajo na to, da bi se otroci že v ljudski šoli ponemčili.

Šolstvo koroških Slovencev

12. Dočim je Avstrija v prejšnjem stoletju v drugih deželah dala raznim narodom šole v materinščini, jih koroški Slovenci, čeprav so jih zahtevali, niso nikoli dobili, tako da še danes ne vedo, kaj je pouk v materinščini. Cele občine, ki so soglasno zahtevale slovenske šole, so ostale brez njih in so danes ponemčene.

Cesarska Avstrija v šolskem pouku za koroške Slovence ni gledala nadaljevanja družinske vzgoje, temveč le ponemčevalnico. Upala je, da bo s ponemčevanjem slovenskega ozemlja zgradila nemški most do Trsta. Prva žrtev te nore ideje so bili koroški Slovenci.

Že pred 100 leti (1861) je koroški slovenski profesor A. Janežič tožil: „Žalostnega srca mora vsakdo, ki ljubi domovino, spoznati, da ljudske šole ne prinašajo Slovincem časov, ki jih pričakujejo. Šole so postale nezveste ljudstvu, one so ljudstvu odtujene. Ne bi smeli šolarjev mučiti s kakim drugim jezikom, dokler ne obvladajo popolnoma materinščine.“ (Naš Tednik, 6. 4. 1962).

40 let pozneje je na I. katoliškem shodu v Ljubljani dejal koroški poslanec Gregor Einspieler: „*Naša koroška šola ima še drug nedostatek: V naših šolah ni materinega jezika.* Vsi ugovori in prošnje so bile zastonj; dasi je državni temeljni zakon čisto jasen in določen, vendar ga vlada ne izvršuje...“ Ta šola je kriva, da je leta 1920 10.000 Slovencev glasovalo za Avstrijo (Naš Tednik, 6. 4. 1962).

13. Po prvi svetovni vojski Avstrija kljub slovesni oblubi, da bo dala Slovincem slovenske šole, tega ni storila, temveč jim je dala „utrakvistično“ šolo, ki je prav tako bila le ponemčevalnica. V njej je učitelj le v prvem razredu uporabljal slovenščino, ker ga brez nje otroci ne bi razumeli. V drugem razredu je že veljalo načelo, da učitelj ne sme več slišati slovenske besede.

Koroški Nемеc Theodor Veiter piše v razpravi: *Die slowenische Volksgruppe in Kärnten* leta 1936: „Tako je postajala utrakvistična šola v vedno večji meri sredstvo, s katerim so iz slovenskih otrok delali nemške.“

14. Pod nacisti je bila prepovedana v šoli vsaka slovenska beseda.

15. Po drugi svetovni vojski so Koroško zasedli Angleži. Na ozemlju južno od Drave so hoteli ustanoviti slovenske šole, a Avstrijci so to preprečili s tem, da so ustanovili „dvojezično šolo“ za vse ozemlje, kjer bivajo Slovenci, torej tudi za del ozemlja severno od Drave.

V dvojezični šoli so slovenski otroci vsaj v prvih razredih imeli pouk v materinščini. V višjih razredih so imeli slovenščine le še nekaj ur. Tudi nemški otroci so se v njej priučili nekaj malega slovenščine.

Prednost te šole je bila v tem, da je zajela vse otroke ozemlja. Slovenskim staršem ni bilo treba izbirati med slovensko in nemško šolo. Tudi nemški otrok je moral sedeti poleg slovenskega. Na ta način je mogel izgubiti kompleks superiornosti, ki so ga Nemci utepali v glavo svojim ljudem skozi desetletja in zlasti pod nacizmom.

Avstrija je to šolo ustanovila z namenom, da z njo ohrani Južno Koroško, ki jo je Jugoslavija zahtevala. S tem, da je kazala na mirovni konferencah na „vzorno dvojezično šolstvo urejeno po švicarskem vzorcu“, je dejansko ohranila staro državno mejo. Sam deželni glavar Wedenig je priznal, da je dvojezična šola rešila državno mejo.

16. Nekaj časa po odhodu zavezniških okupacijskih sil so nacisti in drugi sovražniki Slovencev pričeli boj zoper dvojezične šole, češ da manjšina dela silo večini. Zdelo se jim je silna krivica, da bi se nemški otroci morali naučiti nekaj slovenskih besed. Uprizorili so „štrajke“ šolarjev, zaprli dohode do šole in podili otroke domov, češ da ni pouka. Tem štrajkom je sledila odredba deželnega glavarja, da starši smejo otroke odjaviti od slovenskega pouka. (Več o tem glej VI/24).

Z grožnjami vseh vrst so nacisti, državni uradniki in uradniki nemških veleposestnikov dosegli, da so tudi slovenski starši odjavljali otroke od slovenskega pouka.

Tej samovoljni odredbi deželnega gla-

varja je dne 19. marca 1959 sledil državni zakon, ki naj bi „pomiril“ Južno Koroško. Po njem morejo imeti dvojezični pouk le otroci, ki jih starši za tak pouk prijavijo. Grožnje so spet opravile svoje in slovenski otroci so v velikem številu ostali brez pouka v materinščini. Dvojezična šola je dosegla svoj namen: Ohranila je južno mejo. Sedaj ni bila več potrebna in naj bi prenehala obstajati.

17. Tako je Avstrija sama zadala smrtni udarec šolstvu, s katerim se je pred vsem svetom bahala, in te krivice do danes še ni popravila. Tudi zavezniki se ne brigajo, da bi Avstrija državno pogodbo, ki zagotavlja slovenskim otrokom slovenske šole, izpolnjevala.

Svetovna javnost je brezбриžna za križev pot koroških Slovencev. Veliko pišejo časniki o budistih v Vietnamu, o črnih v USA, o teroristih v Poadižju, o beguncih v Berlinu, o Turkih na Cipru. Za koroške Slovence pa nihče nima zanimanja ne prijazne besede. Morda zato, ker se koroški Slovenci ne zažigajo na javnih trgih, ne delajo demonstracij, ne prirejajo gladovnih stavk, temveč se borijo za narodne pravice na časten način, ne pa z bombami in dinamitom kot Nemci na Južnem Tirolskem.

18. Svetovna javnost kljub vsemu mora zvedeti za njihovo tragedijo, dokler še živijo. Kakor se daje moralna, tvarna in politična pomoč nerazvitim narodom, tako se bo morda našel kdo, ki bo vzel v zaščito po številu majhen, a po kulturi visoko stoječi narodič v jugovzhodnih Alpah in ga rešil narodne smrti.

Na zvoniku najstarejše cerkve na Koroškem, ki so v njeni bližini Slovenci v srednjem veku ustoličevali svoje kneze v slovenskem jeziku, je bilo do leta 1920 pod stolpno uro zapisano v slovenščini: *Ena bo tebi zadnja bila*. Nemce je ta napis bodel v oči in so ga izbrisali. Da, tudi mi upamo, da koroškim Slovincem ne bo še tako brž bila zadnja ura, temveč bo tudi njim kmalu udarila ura svobode. Vse, kar bomo navajali v naslednjih poglavjih, ima le namen: *Resnici pomagati do zmage*. Resnica bo tudi nje osvobodila.

Verski pouk slovenskih otrok v krški škofiji

1. Cesarska Avstrija je verski pouk dovoljevala ali vsaj tolerirala v materinščini. Zvesti Kristusovemu naročilu: „Pojdite in učite vse narode“, so slovenski duhovniki slovenske otroke učili verskih resnic v slovenščini.

Nemcem to seveda ni bilo prav. Nje je bolela vsaka slovenska beseda. Škof Kaha je branil Slovence leta 1899 v deželnem zboru: „*Otrok ima pravico, da se izobrazí najprej v materinščini. Zlasti je potrebno, da se verouk poučuje v materinščini.*“

Leta 1910 je isti škof Kahn izdal dekret: „*Pri verskonravni vzgoji otrok je uporaba materinščine največjega pomena. Zato škofijski ordinariat katehetom nalaga dolžnost, verski pouk dajati v materinščini*“ (11. 7. 1910).

Tudi v utrakvistični šoli so pod škofom Hefterjem mogli slovenski otroci imeti v šoli verski pouk v materinščini.

2. Pod nacisti so slovenski duhovniki sprva smeli učiti verouk v šoli v nemščini. Pozneje so prišli na njihova mesta nemški duhovniki, ki so seveda učili verouk le nemško in tako sodelovali pri ponemčevanju. Dočim je na Gradiščanskem dunajski kardinal dr. Innitzer v cerkvi uspešno branil hrvaški jezik, krški ordinariat slovenščini ni mogel ohraniti.

3. V dvojezični šoli so slovenski otroci zopet spoznavali Boga in verske dolžnosti v materinščini. Tudi še potem, ko je postal slovenski pouk na šoli fakultativen, je prosvetni minister dr. Drimmel hotel uzakoniti verski pouk za slovenske otroke v slovenščini, kot je bilo pred letom 1938.

Krški ordinariat proti slovenskemu pouku

4. Tu pa se začne žalostno poglavje o delovanju generalnega vikarja dr. Jožefa Kadrasa, ki ves čas po vojski kaže nenaklonjenost do slovenske manjšine. Vse, kar smo navajali doslej, se nam je zdelo potrebno za boljše razumevanje tega poglavja.

Generalni vikar dr. Kadras je pri prosvetnem ministerstvu dosegel zakon, po katerem je tudi za verouk merodajna priglasitev otroka za dvojezično šolo. Ako

starši otroka ne prijavijo za slovenski pouk, ima tudi verski pouk v nemščini, četudi doma v družini govorijo z otrokom samo slovensko in otrok nemškega jezika ne razume. Tako je sedaj mnogo otrok na slabšem, kot so bili pred prihodom nacistov, ko so imeli vsaj verouk v slovenščini. Zadevni dekret se glasi:

5. „1. Na šolah s slovenskim učnim jezikom se mora verouk poučevati v slovenskem jeziku, vendar morajo učenci najvažnejše verske pojme znati tudi v nemškem jeziku, isto velja za najvažnejše molitve in verske vaje, kakor sposed in mašne obrede. To navodilo je utemeljeno s tem, da bi v nasprotnem slučaju verniki, ki pridejo v drugojezične kraje, zapadli nevarnosti, da bi se versko ne udeleževali več.“

2. Na dvojezičnih šolah je verouk za učence, ki so prijavljeni k dvojezičnemu pouku, v nemškem in slovenskem jeziku.

3. Za otroke, katere so vzgojni upravičenci prijavili izključno k nemškemu pouku (pravilneje: *Katèrih vzgojni upravičenci niso prijavili k slovenskemu pouku*), je verouk v nemškem jeziku. Za slučaj, da ti učenci le slabo obvladajo nemški jezik (pravilneje: *Ne razumejo nemške besede*), je potrebno v smislu odredbe koroškega šolskega sveta z dne 27. 10. 1958 kot pomožno sredstvo uporabiti otroku lastno narečje“ (Dekret krškega ordinariata dne 19. 9. 1959).

6. O dekretu bomo obširno govorili. Tu poudarimo le nekatere točke diskriminatoričnega dekreta. Prva točka govori o slovenskih šolah. Ta šola je doslej slovenska gimnazija za Slovence v Celovcu. Dočim državna pogodba daje Slovincem pravico do slovenskih šol, zahteva krški Ordinariat, da se na njih uči znaten del verouka v nemščini.

7. Glede druge točke je pripomniti, da so otroci, prijavljeni za slovenski pouk, gotovo vsi Slovenci. Dočim imajo nemški otroci verouk samo v materinščini, se morajo slovenski otroci učiti verouka v nemščini in slovenščini. S tem se le zmanjšuje čas določen za verski pouk v materinščini.

8. Veliko slovenskih staršev se otrok ne upa prijaviti za slovenski pouk. Krškemu ordinariatu je dobro znano, da veliko teh otrok ne razume nemško. Kljub temu

predpisuje zanje verouk v nemščini. Ker bi otroci kateheta ne razumeli, *dovoljuje uporabo slovenskega narčja, ne pa književnega jezika kot pomožno sredstvo.*

9. Mnogo staršev, ki svojih otrok niso prijavili za slovenski pouk, je očitvidno mislilo, da bodo otroci kljub temu imeli verouk v slovenščini, kakor je to bilo pred vojsko. Ko so opazili to zmoto, so zbrali 4.500 podpisov s prošnjo, da njihovi otroci prejemajo verski pouk v slovenščini. Vendar *krški ordinariat teh podpisov ni upošteval.*

10. Generalni vikar dr. Kadras je hotel pri prosvetnem ministru *preprečiti ustanovitev slovenske gimnazije v Celovcu*, čeprav je država dolžna dati manjšini srednje šole v materinščini. Na srečo se prosvetni minister to pot nanj ni oziral. Danes ima csemrazredna gimnazija preko 400 učencev, ki bi se vzgajali v nemških šolah ali pa bi se sploh ne mogli izobraziti, ako bi generalni vikar dr. Kadras prodr. Na gimnaziji poučujejo štirje katoliški duhovniki.

11. V šolskem letu 1962/63 je isti generalni vikar dr. Kadras ukazal, da mora rev. Ignacij David, župnikov pomočnik v Dobrli vasi, za slovenski pouk prijavljene otroke učiti verouka posebej izven veroučne ure. Na ta način bi drugi slovenski otroci, ki za slovenski pouk niso prijavljeni, ne slišali nobene slovenske besede več o Bogu. Zopet je bila civilna oblast uvidevnejša kot generalni vikar dr. Kadras, in je okrajni glavar določil, da se mrajo v smislu državne pogodbe vsi otroci skupaj poučevati.

Dr. Kadras je skušal svoj poraz omiliti s tem, da je istemu duhovniku sploh prepovedal poučevati verouk v šoli. In krški škof dr. Jožef Köstner je molčal k vsemu temu. V isti fari so morali biti otroci pri prvem sv. obhajilu v cerkvi ločeni v dve skupini. V eni skupini za dvojezični pouk prijavljeni otroci, v drugi skupini pa ostali slovenski otroci skupaj z nemškimi.

12. Da slovenski duhovniki ne bi mogli ravnati po svoji vesti in vsaj deloma obiti krivični dekret krškega ordinariata, je ordinariat obvestil o tem dekretu tudi šolsko oblast, da sedaj ta nadzira veroučitelje duhovnike. Tako so sedaj slovenski duhovniki pod nadzorstvom često brezbožnih laikov nacističnega duha, ki svoje delo brezobzirno opravljajo in poročajo krškemu ordinariatu.

13. Ti diskriminalni odloki krškega ordinariata so napoltili Narodni Svet koroških Slovencev, da je dne 28. 3. 1963 v svojem kulturno-političnem tedniku v daljšem članku opozoril svet na težki položaj koroških Slovencev in apeliral na ves krščanski svet, da mu pomaga v boju za narodni obstoj. Članek so ponatisnili tudi drugi slovenski listi po svetu. Obširno je o zadevi pisala slovenska duhovniška revija „Nova pot“ v Jugoslaviji. Članek je izšel tudi v nemščini v listu „Die Furche“ na Dunaju in v francoščini v posebni izdaji.

Umerjeno in obzirno pisani članek je presenetil krški ordinariat, ki je bil doslej navajen, da so Slovenci potrpežljivo čakali in molčali. Čeravno članek poudarja, da so koroški slovenski voditelji dolgo časa zaman čakali odgovora na svoje prošnje in predloge, je krški ordinariat dne 16. 4. 1963 spisal sledečo izjavo in jo je dne 5. 5. 1963 objavil v slovenskem cerkvenem listu „Nedelja“:

14. „Izjava. — Z bolestjo in skrbjo sem moral pred kratkim razvideti, da je bila v katoliškem tedenskem časopisu „Naš Tednik-Kronika“ lastna škofijska oblast napadena in se ji je očitala zavestna krivica. Ne bi izpolnil svoje dolžnosti, če bi o tem molčal. Prekršek proti zakonitim duhovnim predstojnikom dolžnemu spoštovanju in s tem proti 4. božji zapovedi ni storjen le takrat, če kdo „lastnega ordinarija v javnem časopisju, govorih in knjigah naravnost ali posredno žali“ ali proti njegovim „spisom, odlokom, odločbam in sodbam vzbuja mržnjo (Codex Iuris Canonici, Can. 2344), temveč tudi če je ta naperjena proti njegovemu generalnemu vikarju (Can. 198, § 1). Cerkevni predstojniki odločajo po kolikor mogoče vestni preiskavi predložene slučaje. — Z javnimi napadi na cerkveno oblast se stvari le škoduje in nje rešitev otežkoči. Težave o narodnostnih vprašanjih bo mogoče odpraviti ali vsaj olajšati s potrpežljivim prizadevanjem za medsebojno razumevanje v krščanskem duhu, h kateremu sem ponovno opominjal vse škofljane, dalje s pravim uvrščanjem jezikovnih in narodnih vrednot, s pristnim demokratičnim zadržanjem in ne nazadnje s ponižno molitvijo. — Celovec, dne 6. aprila 1963. Jožef, l. r. škof.“

15. O tej izjavi krškega škofa dr. Köst-

nerja bomo še govorili. Naj tu omenimo le, da krški škof dr. Köstner ne zanika nič od tega, kar trdi članek, zanika le zavestno krivico. Prizna tudi obstoj težav glede narodnostnih vprašanj, ki jih je treba reševati z medsebojnim razumevanjem. *Zakaj je torej krški ordinariat izdal odloke glede verouka brez predhodnega sporazuma s prizadeto manjšino? Zakaj so ostali vsi pozikusi slovenske manjšine za medsebojni sporazum brez odgovora od strani krškega ordinariata?*

Članek nadalje očitvidno ni imel namena žaliti škofa dr. Köstnerja, niti ga ni napadel, niti ni hotel proti njegovim odlokom vzbujati mržnje, temveč je bil le *krik umirajočega, ki hoče živeti*. Koroški Slovenci spoštujejo škofa, a želijo, da škofijski ordinariat sporazumno z njimi dejansko ureja zadeve, ki se tičejo njihovega jezika, v katerem se njihovi otroci učijo verouka v šoli. Odklanjajo tudi, da bi svetna oblast nadzirala njihove veroučitelje duhovnike, ali učijo slovenske otroke verouk v nemščini ali ne. Kan. 2344 se pač nanaša na odloke, ki zadevajo verski nauk, moralo in disciplino, ne daje pa škofu pravice, da prepove poučevati otroke manjšine verouk v materinščini. Ako bi ta Kanon ščitil vsako škofovo odločbo, bi bil škof neomejen vladar v vseh zadevah, tudi necerkvenih. In končno, kdo ima za uraditev manjšinskega vprašanja več potrpežljivosti kot koroški Slovenci, ki že preko 100 let čakajo na svoje pravice.

Naj tu še navedemo v dopolnilo besede, ki jih je koncilski oče Kandid Padim, O. S. D., pomožni škof v Rio de Janeiro in delegat za katoliško akcijo v Braziliji, govoril na koncilu leta 1963: „Kar tiče odnosa laikov do hierarhije, je dobro priporočati laikom pokorščino. Toda, mi škofje, se tudi moramo pokoriti božji volji. Bog pa hoče, da poznamo svoje ovce vsako po imenu. V tem obstoji razlog za dialog in razgovor. *Za hierarhijo je nujno potrebno, da z laiki dialogira.*“

16. Krški ordinariat se ni zadovoljil samo s to izjavo, temveč je zahteval od urednika tednika „Naš Tednik-Kronika“ daljši popravek k vsebini članka „Kdo nosi v škofiji zadnjo odgovornost pred Bogom?“ Ker je urednik smatral, da popravek ne more v celoti priobčiti, je krški ordinariat proti uredniku vložil tožbo pred civilnim sodiščem. Razprava je bila pred

okrožnim sodiščem v Celovcu dne 2. dec. 1963. Sodišče je obsodilo ordinariat na plačilo vseh stroškov, urednika pa oprostilo. Moral je priobčiti le del popravkov. O razsodbi bomo obširneje razpravljali pozneje. Tu naj pripomnimo le sledeče: S tem, da se je krški ordinariat v zadevi jezika pri verskem pouku obrnil na civilno sodišče, *je sam priznal, da ne gre za versko cerkveno in duhovno zadevo, temveč za civilno, necerkveno in neduhovno zadevo*, o kateri morejo razpravljati in soditi tudi laiki. Glede zadeve more torej vsak laik razpravljati in si ustvariti sodbo. Zato ne razumemo, zakaj krški škof dr. Köstner v dekretu govori o „javnih napadih na cerkveno oblast“, ko sodišče ni videlo v članku nobenega napada in je ordinariat sam želel, da se o zadevi javno razpravlja pred civilno oblastjo.

Postopanje krškega ordinariata je nagnilo Slovence po svetu, da so istemu ordinariatu oziroma škofu dr. Köstnerju pričeli pošiljati številna pisma zaradi „težko razumljivih odlokov celovškega ordinariata, kar zadeva verski pouk slovenskih otrok, bogoslužje v slovenskih župnijah, vzgojo v celovškem semenišču in ravnanje s slovenskimi duhovniki na Koroškem“ (Besede v narekovaju so iz omenjenega pisma).

Na ta pisma je v imenu ordinariata v 21. točkah in v treh jezikih (nemško-francosko-slovensko) odgovoril kancler dr. Kirchner dne 18. oktobra 1963. Ordinariat skuša vreči krivdo za težave v škofiji na plašno in nezaščiteno slovensko manjšino. Delno bomo zavrnil njegove argumente v naslednjih poglavjih. Tu naj citiramo le mesečno revijo „Ave Marija“, ki jo izdajajo slovenski frančiškani v Lemontu. ZDA: „Iz odgovora je razvidno, da ordinariat smatra, da so težav krivi Slovenci. Številke in statistike ne pojasnijo nič, ker tu ne gre samo za želje vernikov ali staršev, ampak za naravno pravo, ki ga nobena oblast ne sme kršiti. Po naravnem pravu in po evangelijskem naročilu („Pojdite in učite vse narode“, Mt, 28, 19) spada k osnovnim pravicam človeške osebe, da se mu oznanja božja beseda v materinskem jeziku. Vemo, da težave glede različnosti jezikov ne obstajajo samo v celovški škofiji, ampak skoro po vsem svetu. Zato je bila objavljena 2. avgusta 1952 apostolska konstitucija, ki se nanaša na izseljence in priseljence. Takoj ob izidu

so razlagalci poudarili, da „v njej začrtane smernice veljajo tudi za dušno pastirstvo narodnih manjšin, ki so ostale sicer na rodni grudi, a so z grudo vred izven svoje rodne države...“ Odgovor ordinariata ni zadovoljil Slovencev, ki so se obrnili na celovškega škofa“ (Ave Marija 1964/5).

17. Za 1100-letnico prihoda sv. Cirila in Metoda med Slovane, so avstrijski škofje izdali lepo pastirsko pismo. Med drugim so zapisali:

„Zasluga sv. Cirila in Metoda je, da sta sv. pismo in besedilo rimske liturgije prevedla v slovanski jezik, potem ko je Ciril prav zaradi tega izumil slovanske črke. Tako Slovani v katoliški Cerkvi niso našli nekaj tujega, ampak nekaj svojega. V tem moramo gledati nekaj prst božji

uafuerep as a wffjəžuuuə əfuefajgzeu vz ipnų času. Vse predolgo je bila katoliška Cerkve evropska. Rimski obred in latinski jezik sta bila narodom Azije in Afrike vedno nekaj tujega in so Cerkvi prav v dobi narodnega prebujenja pri njih odrekli domovinsko pravico. *Toda Cerkve mora v vsakem narodu najti svojo podobo. Kristus se mora v vsakem narodu učlovečiti.* To začenjamo spoznavati in iščemo, kako bi kulturo, jezik in navade narodov upoštvali ne le pri oznanjevanju božje besede, temveč tudi v službi božji, tako da s tem ne bi bila okrnjena edinost.“

Tudi v krški škofiji so ljudje po cerkvah slišali pastirsko pismo, toda v njem je *krški ordinariat izpustil gornje lepe besede, ker se z njimi pač ne strinja.*

TRETJI DEL: ZGLEDI VLEČEJO

Napad na papeža in slovanska apostola

1. Ker se krški ordinariat ponemčevanju ne ustavlja, ni čudno, ako tudi nemški duhovniki in laiki Slovence žalijo in napadajo.

Tako je na dan smrti papeža Janeza XXIII., velikega prijatelja Slovanov, župnik Viljem Mucher poslal Narodnemu svetu koroških Slovencev pismo, ki v njem pravi glede pokojnega papeža, „naj Gospod podeli večni mir *njegovi komunistom prijazni usmerjenosti* na vzhod“.

2. Še bolj je župnika Mucherja vznemirjala bližina kongresa v Salzburgu, ki naj bi proslavil 1100-letnico velikega dogodka, prihoda svetih bratov med Slovane. Za koroške Nemce je sploh značilna mržnja do teh dveh svetnikov. Župnik Mucher se v pismu čudi, kako sta postala svetnika in trdi o njima, da nista bila ne svetnika, ne apostola, ne „učitelja edinstva kristjanov“, kot piše Janez XXIII. v pismu slovanskim škofom ob isti priložnosti, temveč sta prišla, da bi s pomočjo slovanske liturgije ta področja iztrgala iz edinstva Cerkve. Oznanjala nista krščanstva, temveč sta se po naročilu Konstantinopla trudila, da bi že spreobrnjenim kristjanom dočala še slovanstvo in jih s tem iztrgala iz latinskega krščanstva in iz papeževega območja. Rimu zvesta so ostala

le področja, v katerih nista nikoli oznanjala evangelija, bolje rečeno: slovanske abecede, ali kjer sta doživela neuspeh. Onadva sta prva potegnila želzno zaveso v tem področju, kajti dežele, ki sta v njih sama ali njihovi učenci imeli uspeh, so se ločile od Rima in so danes komunistične. Tudi lekcije v brevirju so v glavnem pesnitev.

3. Župnik Mucher ne ve, da tedaj še ni bilo razkola; da so Slovani sami prosili bizantinskega cesarja misijonarjev, ki bi znali njihov jezik bolje kot nemški misijonarji; da sta grška brata slutila razkol in sta ga hotela preprečiti s tem, da bi vzpostavila med Rimom in Konstantinoplom most krščanskih Slovanov z lastno liturgijo; da sta hotela vsaj Slovane obvarovati razkola in jih navezati na papeža; da sta se v ta namen sama od sebe podala v Rim in ondi doživela sijajen sprejem in dobila od papeža odobrenje liturgije v slovanskem jeziku; da je Metod v Rimu postal duhovnik in nadškof in da je sv. Ciril v Rimu umrl.

Isti župnik Mucher tudi ne ve, da komunizem ni posledica uspeha sv. bratov, temveč sta se ga izmislila *Nemca Marks in Engels* in da so *Nemci spravili Lenina* v Rusijo in financirali revolucijo. Ne ve, da so padle pod komunizem tudi protestantska Prusija in katoliška Poljska in

druge katoliške dežele, ker so v njih nacisti vzpostavili tak položaj, da so se v njih komunisti mogli polastiti oblasti.

Tudi o silnem nasprotovanju tedanjih nemških škofov, ki so Metoda ugrabili, sodili in imeli več let zaprtega v Nemčiji in mu tako za več let onemogočili plodno delovanje, nič ne pove župnik Mucher. Le kratko omenja, da človek razume reagiranje tedanjih zapadnih škofov, ki niso mogli razumeti, da so na svetu škofje, ki jim je nacionalizem važnejši kot vera. In vendar so nacionalizem kazali nemški škofje, ki so ujetemu nadškofu Metodu očitali, da *uči v njihovi pokrajini*. On pa je izpričal katolištvo in pripadnost papežu, ko jim je odgovoril: „Tudi jaz bi stran šel, ako bi vedel, da je vaša, *toda svetega Petra je.*“

Župnik Mucher tudi ne omenja, da so *po Metodovi smrti Nemci uničili njegovo delo* s tem, da so njegove učence in duhovnike brez obleke pregnali iz Panonije. Toda sv. Metod jih je tako navezal na Rim, da so kljub silnemu razočaranju nad zapadnim krščanstvom ostali zvesti papežu in je eden od njih, sv. Klement Ohridski, svetnik rimske Cerkve.

Po Mucherjevem mnenju torej se motijo papeži, ko priznavajo grškima bratoma čast oltarja. Motijo se avstrijski škofje v pastirskem pismu, moti se regensburški škof dr. Rudolf Graber, ki je na kongresu v Salzburgu javno priznal pred nemškimi in tujimi kardinali in škofi in znanstveniki, krivice, ki so jih nadškofu Metodu prizadeli nemški škofje in pripravljenost sedanjih nemških škofov, da krivice popravijo. Ciril in Metod sta bila le dva hlapca bizantinskega cesarja, dva zvihta predhodnika razkola; dva Grka, ki sta širila slovanski nacionalizem, da bi Slovane navezala na grški Bizanc; dva laži—misijonarja, ki sta učila slovansko abecedo, ne pa oznanjala Kristusov evangelij. Tako je mnenje in sodba nemškega župnika Mucherja.

4. Temu pismu je bila dodana nekaka okrožnica, ki je skušala biti odgovor na članek Narodnega sveta koroških Slovencev. Naslovljena je bila v prvi vrsti na generalnega vikarja dr. Kadrasa, v drugi vrsti na krškega škofa dr. Köstnerja in v tretji na Narodni Svet, za katerega je bila napisana. V čigavem imenu je župnik Mucher sestavil to okrožnico in s kako

pravico jo je razposlal, še ni docela pojasnjeno.

Ker je pismo župnika Mucherja vsebovalo napad na papeža in sv. Cirila in Metoda, okrožnica pa na slovenske duhovnike, je Narodni Svet že 31. julija na oboje opozoril krškega škofa dr. Köstnerja, ne da bi ju objavil. S tem je ponovno dal lep zgled sinovske vdanosti do svojega škofa in „potrpežljivega prizadevanja za medsebojno razumevanje v krščanskem duhu“.

Človek bi pričakoval, da bo krški škof dr. Köstner župnika Mucherja v tako važni zadevi ostro posvaril in ga prisilil, da se pred Narodnim svetom opraviči za žalitev, prosi odpuščanja zaradi pohujšanja in se zahvali, da pisem niso objavili. A zgodilo se je nekaj čisto drugega.

5. Tri mesece pozneje so za obletnico plebiscita preplavili Spodnjo Koroško po pošti na vse družine dostavljeni štiristranski letaki, ki so vsebovali več odstavkov skoraj dobesedno ponatisnjenih iz Mucherjeve okrožnice. Krški škof dr. Köstner župnika Mucherja očitvidno ni posvaril. Zato se tudi Narodni svet ni čutil več dolžnega, da molči in je 26. 9. 1963 v svojem tedniku objavil Mucherjevo pismo in tiste odstavke iz okrožnice in letaka, ki se ujema. Nekateri od teh odstavkov bomo skušali zavriniti, čeravno se zdi na videz, da vse to nima nič opraviti z našo razpravo, in sicer iz sledečih razlogov:

a) Ker je Mucherjevo pisanje in dokazovanje značilno za mentaliteto koroških Nemcev in njihovo nerazpoloženje do Slovencev.

b) Ker krški Ordinariat k njim molči in se zato bojimo, da z njimi soglaša.

c) Ker priznava na Koroškem tako nizko število Slovencev, da zaradi njih skoraj ne bi bilo vredno boriti se za verski pouk otrok v slovenščini.

d) Ker v prvi vrsti napada koroške slovenske duhovnike, ki so prvoboritelj za poučevanje verouka v materinščini.

e) Ker se direktno spotika ob poučevanju verouka v slovenščini.

f) Ker je to spet nov primer, kako Nemci skušajo Slovence terorizirati, da otrok ne bi prijavljali za slovenski pouk, nato pa iz nizkega števila za slovenski pouk prijavljenih otrok izvajajo dokaze, da Slovencev sploh več ni, in zato ni treba slovenskih napisov, ki jih državna pogodba

od Avstrije zahteva. Prav tako naj bi ne bile več potrebne slovenske šole, ne slovenski kanoniki v stolnem kapitlju, ne slovenski duhovniki, ne slovenske pridige.

Napad na slovenske duhovnike

6. Ker Narodni svet na začetku članka poudarja *zvestobo koroških Slovencev do svojega škofa*, se zdi župniku Mucherju potrebno, da takoj v začetku prikaže slovenske duhovnike kot *nezveste krškemu škofu*. V ta namen jim očita, da so hoteli že po prvi svetovni vojski in spet po drugi razkosati škofijo in spraviti slovensko ozemlje v SHS oziroma Jugoslavijo. V prvem primeru jim je bil srbski pravoslavni kralj stokrat ljubši nego „nadkatoliški“ cesar, v drugem primeru pa so hoteli spraviti del krške škofije pod komunizem, v obeh primerih pa škodovati koristim Cerkve in nemških sodeželanov.

Resnica je, da tedaj, ko se je vršil plebiscit, „nadkatoliškega“ cesarja že dve leti ni bilo na Dunaju, ker so ga Avstrijci sami odstavili in mu še danes ne dovolijo povratka. Koroški Slovenci so torej imeli na izbiro, ali živeti v republiki Avstriji, kjer so bili socialisti zelo nerazpoloženi do katoličancev, ali pa živeti v kraljevini SHS skupaj z ostalimi Slovenci in katoliškimi Hrvati, ki so v zgodovini dobili od papeža častni naslov „predzid krščanstva“. Treba je vedeti, da so pod pravoslavnim kraljem imeli katoličani od prvega razreda ljudske šole do osmega razreda gimnazije dve uri obveznega verouka v materinščini, ki ga je vedno poučeval duhovnik, nagrajen od države. Pred poukom in po pouku je bila molitev obvezna, prav tako skupna nedeljska maša, ki je pri njej otroke nadziral učitelj oziroma profesor, in letne skupne duhovne vaje. Zato ni čudno, če je iz državnih srednjih šol prihajalo v veliko semenišče toliko fantov, da sta obe polmilijski slovenski škofiji imeli vsaka po 20 in več novomašnikov letno.

Cerkvena poroka je bila veljavna tudi pred državo. Civilne poroke sploh ni bilo. Tako se je vsakdo mogel le cerkveno poročiti in to še potem, ko je Hitler v Avstriji že uvedel obvezno civilno poroko in odpravil verouk po šolah. Srbski pravoslavni kralj torej le ni bil tako silno nevaren za

katoliško vero. Povrhu je bil še edini vladar, ki ni hotel diplomatskih stikov s Sovjetsko Rusijo.

Da je Jugoslavija postala komunistična, imajo glavno krivdo nacisti, ki so jo napadli in v njej vzpostavili tak položaj, da so komunisti lahko prišli na oblast. Imajo pa slovenske škofije pod rdečo vlado še vedno več novomašnikov kot krška škofija v svobodi.

Avstrija bi prav tako mogla postati komunistična, kot so postale njene vzhodne sosedne in Jugoslavija bi bila mogla ostati izven železne zaves. Ali bi v tem primeru župnik Mucher delal na to, da bi koroški Slovenci prišli izpod komunistične Avstrije pod Jugoslavijo? Ali je kak avstrijski katoliški Nемеc mignil s prstom, da bi leta 1939 koroški Slovenci ne prišli pod brezbožno nacistično Nemčijo, čeprav so oni leta 1920 glasovali za Avstrijo in bi morali ob zasedbi Avstrije zopet imeti možnost, da izbirajo med srbskim kraljem in Hitlerjem?

Narodni interesi so prav gotovo pred pripadnostjo k neki škofiji. Narodne meje nimajo nič opraviti z zvestobo do škofa. Spodnja Koroška je v zgodovini pripadala raznim škofijam. V trenutku, ko bi koroški Slovenci prenehali biti ovčice krškega škofa, bi postali podložniki drugega škofa, ki bi jim ga določila Sv. Stolica. Tako bi mogli ves čas biti zvesti svojemu nadpastirju.

Vsakdo, tudi duhovnik, ima pravico, da se opredeli za eno ali drugo državo, dokler so pogajanja za državno mejo ali priprave na plebiscit, in mu tega nihče ne more pozneje očitati. Razen tega so se nekateri slovenski duhovniki ob plebiscitu odločili za Avstrijo, ker so verjeli njenim obljubam, in zaradi te zvestobe do države, dežele in škofije, niso prejeli dokazov hvalnosti.

7. Nadalje trdita okrožnica in letak, da sta dva slovenska kanonika v krškem stolnem kapitlju preveč. Vseh kanonikov je osem, torej imajo Slovenci kar 25% kanonikov.

V dokaz svoje trditve navaja župnik Mucher, da se je pri zadnjem ljudskem štetju leta 1961 izjavilo za Slovence le 9.000 oseb ali manj kot 2,5% vseh katoličanov v škofiji. Ker se mu to zdi zelo

malo, jim je pripravljen dodati iz skupine takoimenovanih Vindišarjev še poldrug odstotek, čeprav pravi, da Vindišarji nočejo, da bi jih kdo zamenjal s Slovenci. Končno bi jim prištel vse Vindišarje, čeprav se mu to zdi nemogoče, ker bi itak vseh skupaj ne zneslo več kot 6% ali 24.000 oseb.

Predno začnemo o zadevi razpravljati naj navedemo, da se pri manjšinskih kot pri narodnih in državnih zastopstvih ni mogoče vedno ozirati na številčno sorazmerje. Turkov je na Cipru veliko manj kot Grkov, pa so zastopani na vseh mestih in imajo celo podpredsednika. V ONU imajo majhne države kot velike po en glas. Sedem milijonov avstrijskih katoličanov ima enega kardinala kot 30 milijonov Poljakov.

Nadalje smatramo, da kanoniki ne zastopajo izključno neko določeno skupino škofljanov, temveč vso škofijo. Če pa že misli župnik Mucher, da kanoniki predstavljajo neko določeno skupino, se nam zdi verjetneje, da v narodno mešanih škofijah, zastopajo pred škofom zlasti kler svoje narodnosti, predvsem tistega, ki je inkardiniran v škofiji. Pa naj župnik Mucher ugotovi sorazmerje med koroškimi nemškimi in slovenskimi duhovniki in bo videl, da dva slovenska kanonika nista preveč. Upošteva naj tudi, da so Nemci tudi škof, generalni vikar, kancler, ravnatelj semenišča itd., in bo videl, da so slovenski duhovniki pri vodstvu škofije zelo šibko zastopani.

Število koroških Slovencev

8. Treba je le še ovreči Mucherjevo trditev, da je na Koroškem le 9.000 Slovencev. Spet moramo najprej ugotoviti, da se leta 1961 pri popisovanju ljudstva ni zapisovala narodnost, temveč le občevalni jezik. Popisovalci, ki so hodili po hišah, so bili po večini, če ne izključno, Nemci. Prispadniki manjšine pri popisovanju niso imeli možnosti sodelovanja in nadzorstva. Zato rezultatov nikoli niso priznali. Popisovalci so se često branili vpisovati samo slovenski jezik kot občevalni jezik. Navajali so zato dva razloga: 1. da oseba, ki je hotela navesti kot občevalni jezik le slovenščino, književnega jezika ne razume, ker tega znajo le župniki. 2. da oseba z

njimi itak govori nemško in torej mora navesti tudi nemščino kot občevalni jezik, da bodo podatki resnični. Potrebno je bilo imeti precej poguma, da je kdo hotel doseči vpis slovenščine kot občevalni jezik in takih oseb je bilo res le 9.000. Tako ostane še vedno neznano, koliko je koroških Slovencev.

9. Poglejmo torej uradna ljudska štetja za 80 let nazaj, kakor jih je leta 1951 v zvezku 14, str. 35 objavil Das österreichische Zentralamt (Prim. dr. Tišler: Die Sprachenfrage in Kärnten, str. 62)

Leto: — Število Slovencev na ozemlju sedanje Avstrije

1880	91.927
1890	92.068
1900	58.311
1934	31.703
1951	32.839

Statistika iz nerazumljivih in nepojasnjenih razlogov ne navaja številke za leta 1923 in 1939! Leta 1923 so našteali okrog 37.000 Slovencev, leta 1939 zopet čez 45.000. Dokaz, da na Koroškem naštejejo toliko Slovencev, kolikor se jim zdi primerno. Nacisti so nameravali koroške Slovence izseliti in zato so jih našteali toliko, kolikor so jih nameravali izseliti.

Seveda štetja že pred prvo svetovno vojsko niso bila objektivna. Leta 1910 so slovenski duhovniki štetje izvedli zasebno in našteali 123.000 Slovencev. Dejansko nihče ne zna in ne more zadovoljivo pojasniti, kako je moglo število Slovencev v 70 letih pasti na 25% kljub visoki nataliteti (do 26 otrok na 1.000 prebivalcev). Treba je vedeti, da so tudi v Prusiji pred 2. svetovno vojsko našteali le še nekaj tisoč Lužiških Srbov, danes pa jih je zopet 150.000.

Sedaj pa pogledajmo še druge številke in cenitve!

10. oktobra 1920 je v coni A bilo oddanih za SHS 15.279 (41%) glasov, za Avstrijo pa 22.025 (59%). Sami Nemci na splošno priznavajo, da je za Avstrijo glasovalo 10.000 Slovencev, ki so izid plebiscita odločili v korist Avstrije. Jugoslavija bi bila dobila cono A, ako bi le

3.000 teh Slovencev glasovalo zanjo. Južno od Drave je Jugoslavija itak dobila večino.

Da je za Avstrijo glasovalo 10.000 Slovencev, priznava tudi Nемеc Grünberg v knjigi „Die deutsche Südostgrenze“, Berlin 1941, str. 156.

Ponovno trdi voditelj „Vindišarjev“ dr. Valentin Einspieler, da je več kot 10.000 Vindišarjev glasovalo za Avstrijo (Prim. Volkszeitung, 26. 2. 1957; ali dr. Tišler, Die Sprachenfrage in Kärnten, str. 69). Kdo so Vindišarji bomo govorili v naslednjem poglavju. Resnica je, da so za Avstrijo iz različnih vzrokov glasovali tudi zavedni Slovenci. Ob 10-letnici plebiscita se je sam kancler prelat dr. Ignacij Seipel zahvalil Slovencem, ki so ob plebiscitu glasovali za Avstrijo,

V coni A je torej bilo leta 1920 najmanj 25.000 volilcev Slovencev. Ni pa bilo glasovanja v coni B in v Ziljski dolini.

Ako h gornjim 25.000 volilcev prištejemo 50% mladoletnikov in drugih slovenskih oseb, ki niso volile, dobimo samo za cono A 50.000 Slovencev.

Kako je torej mogoče, da so Avstrijci 3 leta pozneje v vsej Spodnji Koroški našli le 37.000 Slovencev? Leta 1939 so jih sami nacisti postavili na laž.

V uradna štetja seveda tudi resni Avstrijci ne verjamejo. Theodor Veiter je pred 2. svetovno vojsko v knjigi „Die slovenische Volksgruppe in Kärnten“ smatral, da je koroških Slovencev več kot 70.000. Njegovo trditev je potrdilo tudi zasebno štetje.

Tudi danes še sami pošteni Nemci smatrajo, da je Slovencev vsaj 50.000. Višji študijski svetnik dr. Ernst Görlich piše v glasilu „Das Menschenrecht“ št. 3-4/1964 pod naslovom: „Človečanska pravica je nedeljiva“:

„Kot dediščina habsburške države mnogih narodov nam je ostalo okrog 50.000 Slovencev v Južni Koroški, približno 35.000 Hrvatov in 5.000 Madžarov na Gradiščanskem in ca. 5.000 Čehov na Dunaju“ (Glej Vera in Dom 1964, str. 107).

Vindišarji na Koroškem

10. Ker se na Koroškem slovenstvo čisto istoveti z jugoslovanstvom, titovstvom, komunizmom in protiaavstrijstvom, mnogo

Slovencev svoj jezik rajši imenuje vindišarski. Beseda windisch je star izraz za Slovence na Spodnji Štajerski, ki je sedaj slovenski. Nemci so ga uporabljali tudi za vsa v Jugoslaviji. Ker so se zavedni Slovenci tega naziva branili, je sčasoma obveljal le za nezavedne Slovence. Nemcem je ta razlika prav prišla in so pričeli trditi, da na Spodnjem Koroškem bivata dve narodnostni skupini: slovenska (protiaavstrijska) in vindišarska, ki so jo skušali prikazati kot filoavstrijsko. Vindišarji naj bi bili mešanica Slovencev in Nemcev, rasno in jezikovno. Dejansko se Nemci in Slovenci mešajo v deželi že 1.000 let, čeravno je jezikovna meja, ki se stalno premika proti jugu, dosti jasna.

Mnogo koroških Slovencev se dejansko rajši imenuje Vindišarji kot Slovenci. Čeprav govorijo oboji isti jezik. Nemci jih nagovarjajo, da naj tudi pri popisovanju občevalnega jezika navedejo namesto slovenskega vindišarski jezik. Na ta način hočejo Slovence razdvojiti, zmanjšati njihovo število in dobiti v roke dokaze, češ da je Slovencev premalo, da bi imeli slovenske šole, vindišarji pa so itak napol Nemci in jih tudi ne potrebujejo, niti ne zahtevajo.

Ker ima beseda windisch prizvok narodne nezavednosti ali celo narodnega odpadništva, ji tisti Nemci, ki delitev Slovencev v Vindišarje in Slovence zagovarjajo in utemeljujejo, skušajo dati lepši prizvok. Deželni poslanec dr. Wolfgang Mayerhofer piše v Die Furche dne 5. 11. 1955: „Windisch je častno ime“. Vendar to ime ostane slejkoprej za zavednega Slovenca žaljivo, za vsakega pa prezirljivo in nečastno, kot ugotavlja tudi Südost-Tagespost dne 30. 8. 1958, str. 4.

Vendar imajo Nemci pri svojem delu lepe uspehe. V nekaj čisto slovenskih občinah se danes mnogo Slovencev več ne izjavi za Slovence bodisi iz strahu ali oportunitizma ali nezavednosti. Za primer, kako strašen zločin izvajajo Nemci na Spodnjem Koroškem, naj navedemo obmejno občino Št. Jakob v Rožu, ki je bila pred 100 leti čisto slovenska občina in je do plebiscita vzdrževala eno od dveh zasebnih ljudskih šol na Koroškem. V razpredelnici gre v letih pred prvo svetovno vojsko za uradna štetja, v letih po drugi svetovni vojski gre za prijavo občevalnega jezika:

Leto	Slovencev	Nemcev	Nemcev-Slovencev	Slovencev-Nemcev	Nemcev-Vindišarjev	Vindišarjev-Nemcev	Vindišarjev-Vindišarjev
1820	3004	21	—	212	518	293	53
1900	2876	26	—	845	450	518	—
1910	3176	360	—	—	—	—	—
1951	285	1561	844	—	—	—	—
1961	575	2284	197	—	—	—	—

Iz razpredelnice vidimo, kako število Slovencev ves čas pada, čeprav imajo več otrok kot Nemci. Vidimo, da je veliko Slovencev, ki so se leta 1951 še upali pod različnimi kombinacijami priznati svoje slovensko pokolenje, 10 let pozneje že navadno edini občevalni jezik nemški. Na tako ljudsko štetje v tako nenormalnih razmerah se sklicuje župnik Mucher v dokaz, da sta dva slovenska kanonika v krškem stolnem kapitlju odveč.

11. Naj še dodamo, da je *razlikovanje med Slovenci in Vindišarji docela neznanstveno*. Vsi koroški Slovenci govorijo lepa slovenska narečja, sorodna z onimi onstran Karavank, ki so bile do leta 1920 vedno le deželna meja. Zato jih tudi ostali Slovenci razumejo. Književnega jezika pa vsi koroški Slovenci ne morejo znati, ker niso imeli slovenskih šol.

Za razlog, da so Vindišarji mešanica Slovencev in Nemcev in zato poseben narod, navajajo Nemci nemške priimke pri slovenskih družinah. Treba je vedeti, da so za časa cesarice Marije Terezije Nemci Slovencem priimke samovoljno določevali in često lepa slovenska imena popačili. Seveda so se Nemci in Slovenci med seboj mešali, saj so n. pr. leta 1930 Avstrijci naselili med Slovence 250 protestantskih družin iz Nemčije, vendar je etnična meja ostala vedno jasna, ker so se Nemci med Slovenci poslovenili, Slovenci med Nemci pa ponemčili. Nemški otoki so se ohranjali med Slovenci le po mestih. Odtod nemški priimki med Slovenci in slovenski priimki med Nemci.

12. Drug razlog za obstoj namišljene vindišarske narodnosti je v tem, da imajo koroški Slovenci v narečju precej nemških besed. To je zaradi 1000-letnega stalnega stika čisto naravno. Tudi kanadski Francozi imajo veliko angleških besed v narečju in zato niso nič manjši Francozi. Razlika je le ta, da to Nemci Slovencem stalno očitajo, da bi v njih povečali kompleks inferiornosti.

Govorjenje o vindišarskem jeziku je docela ovrženo. Noben znanstvenik ne pozna tega jezika. Nobena slovnica, ne slovar, ne knjiga ni spisana v vindišarskem jeziku. Tudi izobraženi Nemci tega razlikovanja ne delajo. Vsi tisti torej, ki so prostovoljno ali pod pritiskom navedli za občevalni jezik vindišarski, se morejo smatrati za Slovence in bi se gotovo tudi sami smatrali, ako bi bili imeli slovenske šole. A tudi med onimi, ki navedejo zgolj nemški občevalni jezik, je še precej Slovencev, ki to delajo iz oportunitizma ali kompleksa inferiornosti. Po drugi svetovni vojski je mnogo Korošcev govorilo slovenske besede, kakor je tudi prej nikoli nisi slišal. Kdor pa na Koroškem govori slovensko, je pač sin slovenske matere. Nemci se ne učijo slovenščine.

13. Ko pride kakemu Nemcu na misel, da bi koroškim Slovencem očitil nezvestobo do škofa, naj bi se raje zamislil v to, kako so njegovi rojaki spoštovali mariborskega škofa Slomška. Podobno kot je nacistična drhal na Dunaju razbijala palačo kardinala dr. Innitzerja, so 100 let prej Nemci s kamenjem pobijali okna na škofijskem dvorcu svojega škofa Slomška. Posebno so še izpričali svoje spoštovanje na dan njegovega pogreba, ko so prihrumeli na pokopališče in v še nezasuti grob pljuvali govoreč: „To imaš, slovenski svetnik!“ Koroški Slovenci in njihovi duhovniki so slejkoprej zvesti svojemu škofu, ker v njem gledajo božjega namestnika, ki ga spoštujejo in so mu pokorni v vseh zadevah, kar pa jim ne jemlje pravice, da bi se z njim ne skušali sporazumeti glede narodnostnih vprašanj. Veseli so, da se je krški škof dr. Köstner naučil slovenskega jezika in Slovencem za božič leta 1963 lepo govoril po radiu.

14. Pismo in letak tudi očita Slovencem, da hočejo z verskim poukom v materinščini učiti otroke slovenščine. Kaj je bolj naravno kot to, da se otroci vsaj pri verouku naučijo nekaj književne sloven-

ščine, če država za to ne skrbi, kakor je dolžna po državni pogodbi. Postaja torej še verjetnejše, da se prav zato dela na to,

da slovenski otroci ne bi imeli verouka v materinščini, da bi se svojega jezika nikjer ne mogli naučiti.

ČETRTI DEL: RAVNANJE KRŠKEGA ORDINARIATA

V prejšnjih poglavjih smo govorili o odnosu krškega ordinariata do Slovencev. Poudarili smo zlasti, da krški ordinariat slovenskim otrokom odreka pravico do verskega pouka v materinščini, *pravico, ki jo je 50 let prej isti ordinariat branil in uzakonil*, in obvezuje veroučitelje, da učijo slovenske otroke v tujem, čeprav državnem, nemškem jeziku.

V naslednjem bomo pokazali, da ravnanje krškega ordinariata:

1. *Nasprotuje naravnemu pravu.* Po dostojanstvu človeške narave so si vsi ljudje med seboj enaki (44). Po naravi človek ne more biti višji od drugega človeka (89). Vsi imajo iste osnovne pravice in dolžnosti. Rasna diskriminacija ni utemeljena (44). Vsak narod ima pravico do obstoja in potrebnega spoštovanja (86). Nihče ne sme svoje prednosti zlorabljeni, da bi vsilil svojo voljo drugemu (87). (*Pacem in terris.*)

Določbe krškega ordinariata jemljejo otroku naravno pravico do verouka v materinščini, ki je najuspešnejši način, da otrok spozna Boga in svoje verske dolžnosti in svoje dostojanstvo božjega otroka. Krški ordinariat jemlje tisto pravico, ki jo brez nadaljnega priznava nemškimi otrokom. *S tem izvaja nad slovenskimi otroki diskriminacijo in ogroža narodni obstoj slovenskega ljudstva v škofiji. To je mogoče, ker je krški ordinariat v rokah Nemcev, ki zlorablja svojo premoč in svoj prednostni položaj in vsiljujejo Slovincem svojo voljo.*

2. *Nasprotuje krščanski zapovedi ljubezni do bližnjega*, po kateri moramo dati vsakemu, kar sami želimo in bližnjega ljubiti kot samega sebe. Noben Nemec ne bi podpisal takega dekreta za nemške otroke, noben Nemec si ne želi takega postopanja, kot so ga deležni koroški Slovenci od strani krškega ordinariata. V Alto Adige imajo Nemci veliko več in še niso zadovoljni.

3. *Nasprotuje jasnemu nauku papežev*

glede spoštovanja in pomena narodnega jezika in glede naravnih pravic človeka in družine. Izmed mnogih njihovih izjav navajamo na tem mestu le nekatere:

Leon XIII. je pisal češkemu škofu, da obrambo materine besede ne more grajati, če je v določenih mejah.

Benedikt XV. pravi v misijonski okrožnici: „V prvi vrsti se mora misijonar temeljito priučiti jezika dežele, v kateri namerava delovati. A naj se ne zadovolji s površnim poznanjem tega jezika, temveč se mora potruditi, da ga bo gladko in pravilno govoril. On je za vse, za nevedne in učene in ve, koliko človeku pomaga popolno znanje jezika, da si pridobi simpatije javnosti“ (*Maximum illud*, 23).

Pij XI. ponavlja isto misel: „Ali se ne zgodi včasih, da tuji misijonarji zaradi nezadostnega znanja deželnega jezika ne morejo točno izraziti svoje misli, kar jim je v veliko škodo pri oznanjevanju božje besede?“ (*Rerum Ecclesiae*, 16).

Isti papež pravi, naj se misijonar, ki se v dveh ali treh letih izkaže za nezmožnega, da bi se priučil jezika, „vrne v domovino, ker bi s svojo nesposobnostjo izpostavil pri ljudstvu božjo besedo v zasmeš“.

Drugod pravi Pij XI.: „Če pa krščanski ljudje ne slišijo v cerkvi domače besede... je čisto naravno, da se jim s tem Cerkev zamrzni in se prično Cerkvi odtujevati. S takim ravnanjem ljudi od Cerkve odbijati imenujemo brezvestnost. *Cerkev ne sme biti nikdar in pri nobenem narodu sredstvo za raznarodovanje.*“

„Učenje materinega jezika v šoli... ne bo nikdar škodilo svetosti navad“ (*Divini illud*, 54).

Pij XII. na začetku svojega pontifikata poudarja, da Cerkev spoštuje značilnosti vsakega naroda: „Kristusova Cerkev kot zvesta varuhinja božje vzgojne modrosti ne more misliti in ne misli na to, da bi zatirala ali prezirala značilne posebnosti, ki jih vsak narod po pravici kot dragoceno

dediščino spoštljivo in najstrožje čuva. Njen namen je nadnaravno enotnost v vse obsegajoči globoko občuteni in dejavni ljubezni ohraniti, ne pa zgolj zunanje poenoličenje, ki slabi notranje sile. Cerkev z veseljem pozdravlja in spremlja s svojimi materinskimi željami vse težnje in zahteve po pametnem in urejenem razvoju ter rasti sposobnosti in sil, ki izvirajo iz skritih globin vsakega rodu, da le ne nasprotujejo dolžnostim, ki jih nalagata ljudem njih skupni izvor in isti cilj" (Summi Pontificatus, 20).

Isti papež se je tudi zavedal nevarnosti, ki grozijo posamezniku, družinam in narodom, ako njihove pravice ne bodo upoštevane. Med te pravice spada tudi pravica otroka, da se izobrazuje v šoli v družinskem jeziku. Zato je papež Pij XII. ves čas svojega pontifikata bil neutrudni zagovornik pravic posameznika, družine, šibkih narodov in narodnih manjšin. „Pred našimi očmi se z bridko jasnostjo dvigajo nevarnosti, ki se bojimo, da se utegnejo zgrniti na sodanje in prihodnje rodove zaradi nepoznanja, zmanjševanja in postopne odprave družini lastnih pravic. Zato se dvigamo kot odločilni branilci takih pravic v polnem prepričanju, da nam to dolžnost nalaga naša apostolska služba" (Summi Pontificatus, 25).

Janez XXIII. je sledil v ljubezni do narodnih manjšin svojemu predniku. V okrožnici „Mater et Magistra“, 181, je v celoti ponovil gornje besede (Summi Pontificatus, 20) in se v okrožnici *Pacem in terris*, 96, jasno zavzel za jezikovne pravice narodnih manjšin.

Zdi se, da krški ordinariat teh načel ne pozna. Narodne voditelje, ki se boré za verski pouk otrok v materinščini, ne smatra vredne odgovora. Duhovniku, ki uči otroke verouk v materinščini, prepove poučevati verouk. Rešitev koroškega vprašanja išče v zunanjem poenoličenju, namesto da bi delal za enotnost v ljubezni. Mi pa smatramo, da imajo otroci slovenskih staršev na Koroškem enako pravico, da se jim oznanja božja beseda v materinskem jeziku, kakor jo imajo nemški otroci in poganski otroci v misijonih.

4. *Nasprotuje koncilski ideji o važnosti materinega jezika.* Ena glavnih značilnosti tega koncila je, da skuša približati ljudstvo k Bogu po materinem jeziku. Koncilski očetje se vedno bolj zavedajo, da bo

Cerkev toliko bolj duhovna mati svojih otrok, kolikor bolj se jim bodo njeni predstavniki in služabniki približali v jeziku njihove telesne matere. Uvidevajo, da bo Cerkev toliko bolj opravila svoje vzvišeno poslanstvo duhovne Učiteljice, kolikor bolj bo spoštovala jezik, v katerem so njeni otroci prejeli prvi verski pouk v naročju telesne matere in vzgojiteljice.

To je bilo samo po sebi razumljivo v začetku krščanstva. Vsak narod je slavil Boga in ga spoznaval v svojem jeziku, kot je to nakazal binškoščni čudež. Sv. Ciril in Metod sta se že morala boriti, da sta prodrla s tem načelom pri Slovanih. Šele 20. koncil daje dokončno narodnim jezikom primerno veljavo.

Ne doume pa še tega novega duha krški ordinariat, ki trga slovenske otroke od Boga s tem, da prepoveduje zanje verki pouk v jeziku, v katerem v družini molijo in jim ga vsiljuje v tujem jeziku. Kaj pomaga boriti se za uvedbo ljudskega jezika v liturgiji, ako otroci narodnih manjšin v šoli niti osnovnega verskega pouka ne prejemajo v materinščini. Ako je Cerkev dosledna, nujno mora zagotoviti tudi otrokom narodnih manjšin verski pouk v materinem jeziku.

5. *Nasprotuje naziranju uglednih škofov in duhovnikov glede važnosti materinščine za spoznavanje Boga.* Že smo omenili izjavo krškega škofa v deželnem zboru in njegov dekret. Smatramo, da bi ta dekret še moral biti v veljavi v škofiji, ker ni bilo nobenega razloga, da mu je sledil drug nasprotujoč dekret. *Ako isti ordinariat izdaja nasprotujoče si dekrete, škodi lastni avtoriteti, zlasti še, ako je poznejši dekret krivičen.*

Omenili smo tudi lep odstavek iz pastirskega pisma avstrijskih škofov, ki ga je krški ordinariat v pastirskem pismu za svojo škofijo izpustil.

Kardinal Hermenegild Pelegrinetti je že leta 1939 v Milanu pred odličnim mednarodnim občinstvom govoril o sv. Cirilu: „Slovanski črkopis je izumil... iz globokega prepričanja, da mora Kristus... priti v stik z vsako dušo po tistem, kar je sleherni duši najbolje, najnaravneje ter res najprisrčneje občevalno: materin jezik, narodni jezik...“ Otrokom slovenskih staršev na Koroškem pa mora slovenski duhovnik približevati Boga in božje resnice

v tujem jeziku, po krivdi in volji krškega ordinariata.

Nemški vzgojitelj dr. Theodor Grentrupp, SVD piše v knjigi „Religion und Muttersprache“, München 1932: „V praktičnih vedah more otrok napredovati tudi v tujem jeziku, versko in kulturno vzgojo pa more otroku posredovati izključno samo materina beseda.“ Dekret krškega ordinariata prepoveduje in zmanjšuje uporabo materine besede za versko vzgojo slovenskih otrok in s tem njihovo versko vzgojo zelo otežuje, če že ne onemogoča.

6. Nasprotuje rastočemu prepričanju človeštva in izjavam uglednih osebnosti o vzvišenosti materinega jezika.

Božji služabnik Anton Martin Slomšek, škof v Mariboru, Slovenija, je že pred 125. leti govoril na Koroškem: „Sv. Duh je na binkoštni praznik povetil vse jezike zato, da s hvaležnim srcem spoštuje vsak svojo, da daje zanj Bogu spodobno čast in hvalo... Kdor svoj materin jezik zavrne ter ga pozabi in zapusti, je podoben zmedenemu pijancu, ki zlato v prah tepta in ne ve, kakšno škodo dela... Materin jezik je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih starih. Skrbno smo ga dolžni ohraniti, olupšati in svojim mlajšim zapustiti... Kdor svoj materin jezik pozabi, malopridno zakoplje svoj talent. Bog ga bo nekoč terjal zanj in vsi zaničevalci svojega jezika bodo vrženi v temo.“ Na drugih mestih je isti škof imenoval materin jezik „najžlahtnejši nebeški dar“ in „največjo vseh dobrot dobrot“.

Slovenski katoliški pisatelj dr. Ivan Pregelj piše: „Materina beseda! O kolika blagodat človeku od Boga!... Toplota, lepota in dobrota materine besede šumi do groba v ušesih in se ne razgubi.“

Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, Korošec po rodu, je dejal: „Vsak jezik, tudi jezik najmanjšega naroda, je vrednota, ki nam odpre dohod do duhovnih in kulturnih bogastev tega naroda.“

Nemški pater Beda je v Maria Zell koroškem romarjem slovenske narodnosti leta 1956 govoril: „Svojevrstnost, jezik, kultura vsakega naroda so dar božji. Te darove morajo vsi smatrati za svete in jih spoštovati.“

Mons. Alfonz María Buteler, nadškof v Mendoza, Argentina, je leta 1960 slovenskim izseljencem govoril: „Nikdar ne sme-

te pozabiti svojega jezika. Vsak jezik je veliko bogastvo, materin jezik še toliko večje. Ohranite ga torej, ker bo vašim dušam prinašal mnogo dobrega.“

Protestant Paul Blau je dejal: „Uporaba materine besede mora biti kristjano sveta.“

Univ. prof. dr. Anton Hilckmann piše v Begegnung, Zeitschrift für Kultur und Geistesleben, Köln 1962/3: „Jezik je največja dobrina vsakega naroda. Vsak jezik je nekaj svetega. Čestit je sam v sebi, vsaj za narod, ki ga govori, pa čeprav šteje le 10.000 duš.“

Krški ordinariat te dobrine pri slovenskih otrokih ne ceni in jih hoče tega zaklada oropati, namesto da bi jim pomagal ta božji dar ohraniti in spoštovati.

7. Gradi na stoletni krivici. Dokler se stoletne krivice ne popravijo, ni možna iskren sporazum, ne iskreno sožitje.

Nihče ne trdi, da se je Slovincem na Koroškem godila krivica, ki bi jo bilo treba popraviti, ko so v deželo prihajali nemški kolonisti in dali velikemu delu dežele v teku stoletij nemški značaj. Krivica se je pričela Slovincem goditi, ko so se le-ti zavedli svoje narodnosti in pričeli zahtevati svoje naravne pravice: Slovenski pouk, slovenščino v urade in enakopravnost z Nemci sploh in hkrati protestirati proti vsiljenim nemškim šolam.

V zadnjih 150 letih so se godile koroškimi Slovincem silne krivice. Podobno kot so Avstrijci ponemčili Ladince na Južnem Tirolskem, so hoteli ponemčiti tudi koroške Slovence. Kljub prošnjam in zahtevam jim niso dali slovenskih šol. Sugrirali so jim kompleks inferiornosti. Bili so politično, socialno, gospodarsko in kulturno zapostavljeni, prezirani in teptani. Ako so dosegli tako lepo stopnjo kulture, da v društvenem in prosvetnem življenju nemške sodeželane dosegajo, če ne prekašajo, so to dosegli iz lastnih moči, z lastnimi sredstvi in žrtvami. Država jim pri tem ni pomagala.

Najhujše krivice so se jim godile v letih nacistične strahovlade. Da so bili avstrijski nacisti najhujši, je znano. Nemški kancelj Adenauer je v Zveznem parlamentu junija 1955 izjavil: „Nikjer ni bil Hitler tako navdušeno sprejet kot na Dunaju.“ Njihova brezobzirnost in brezsrčnost ni poznala meja.

Te krivice so pustile za seboj strahotne

posledice. Ponemčevanje je močno napredovalo. Naj navedemo le besede dekana Koširja iz Žihpolj, južno od Celovca, ki je bil tudi pregan s svoje župnije kot drugi slovenski duhovniki in je po povratku izjavil: „Pustil sem svojo faro slovensko, našel sem jo pa nemško.“ V mislih je imel ponemčenje slovenske mladine.

Nadalje je silno narastel kompleks inferiornosti. Vedno več je ljudi, ki smatrajo nemški jezik in pripadnost k nemški rasi za imenitnejše, slovenski jezik pa le za jezik hlapcev in dekel. Neka slovenska Korošica se ni mogla načuditi, ko je šla v Slovenijo, in ondi opazila, da tam ne govorijo slovensko samo preprosti ljudje. „Pomislite, kaj se mi videla. V Kranju sta se sredi mesta dve najboljši gospé med seboj slovensko pogovarjali.“ Zato je pri Slovencih čisto možno, da med seboj še slovensko govorijo, v cerkvi pa želijo nemški jezik, ki se jim zdi imenitnejši. Slovenci si često tudi ne upajo javno govoriti slovensko. Zelo pogosti so primeri, da ljudje na vlakcu med seboj govorijo poltiho slovensko, če se približa sprevodnik ali neznanec, pa preidejo na nemški jezik.

To je razumljivo. Saj jih že skozi več rodov sme vsakdo zasmehovati in javno napadati, če govorijo slovensko. Vsakdo jih sme zmerjati s titovci in komunisti in jim groziti z izgonom v Jugoslavijo.

Ni dolgo tega, ko so sedeli v gostilni v Celovcu trije Slovenci iz Zapadne Evrope in Amerike in se mirno pogovarjali. Nenadoma zakriči nad njimi Nemeč: „Govorite nemško! Jaz hočem vedeti, kaj govorite!“ Nadutež je bil prepričan, da ima pred seboj tri plašne koroške Slovence, ki jih bo lahko ustrahoval. Šele ko so pokazali ameriške potne liste in primerno korajžo, je odnehal od svoje zahteve, a ob odhodu jim je zaklical: „Zginite, jaz sem socialist!“

Vendar se taki primeri ne dogajajo šele v zadnjem času. Pokojni prelat V. Podgorc pripoveduje v svojih spominih, da sta se s poslancem in župnikom Poljancem, ki so ga nacisti ob prihodu zastrupili, pri duhovnih vajah pogovarjala slovensko. Brž pristopi nemški duhovnik E. K. in zarohni nanju, da ni prišel k duhovnim vajam zato, da bi poslušal slovensko govorjenje. Ni dosti manjkalo, da bi se morala ugledna slovenska koroška duhovnika s silo braniti (Vera in Dom 1963/2).

Po vsem tem ni čudno, če so koroški

Slovenci postali plašno ljudstvo. Strah jim je zlasti pod nacisti prešel v kosti. Bili so žrtve in priče selitev, pregnanstva in vsakršnega nasilja, zato tudi ljudje javno rajši ne govorijo slovensko. Sedanji rod je ne more iznebiti strahu in grožnje še vedno resno vzame. Iz strahu navajajo za občevalni jezik vindišarski ali nemški in navedbo slovenskega jezika sploh opustijo, samo da se izognejo poniževanju, zasmehovanju, zapostavljanju in trpljenju. Ne smemo pozabiti, da so na Koroškem nacisti še številni in delavni in jim drugi dve stranki pustita, da še dalje terorizirajo Slovence.

K ponemčenju seveda največ doprinese šola in nemški učitelji. Nekateri učitelji niti dvojezične šole niso jemali resno. Znan je primer, da so otroci med slovensko uro lupili krompir, ali da je učitelj pretepal otroke, ki so slovensko govorili.

Kakor da šole ne bi dovolj hitro ponemčevale, so Avstrijci že po prvi svetovni vojski v vsakem večjem kraju ustanavljali nemške otroške vrtnice, da že slovenskim otročičem utepajo v glavo nemščino.

Po odpravi dvojezične šole smejo nemški in za slovenski pouk neprijavljeni otroci za slovenski pouk prijavljene otroke zmerjati. Učitelji navajajo starše, naj govorijo z otroki le nemško, da jim bo lažje šlo v šoli. Dejstva, da dvojezični pouk dosega lepše uspehe kot zgolj nemški, Nemci nečejo upoštevati.

Ker starši ne marajo, da bi otroci zaradi jezika trpeli toliko, kot so oni trpeli, temveč želijo, da bi bilo otrokom boljše, kot je bilo njim, se končno podajo in govorijo z otroki le nemško, otrok ne prjavijo za slovenski pouk, slovensko molitev pa opustijo.

Na teh vnebovpijočih krivicah gradi krški ordinariat in zahteva za slovenske otroke, ki za slovenski pouk niso prijavljeni, tudi verski pouk v nemščini, ostalim slovenskim otrokom pa zmanjšuje verski pouk v materinščini s tem, da zanje predpisuje velik del verskega pouka v nemščini.

8. *Ne štiti uspešno pred nasiljem, zaradi česar so nacisti vedno predrznejši in raznarodovanje Slovencev nihče več ne smatra za krivico, temveč prej za bogoljubno dejanje.*

Pri polnočnici leta 1954 je v župniji na Žihpoljah v cerkvi pričel kričati pijar

domačin: „Svinje, pojte nemško in ne slovensko.“

V Dobrli vesi je leta 1963 med procesijo na praznik Sv. Rešnjega Telesa nek nestrpeč nagovarjal ženske, naj molijo nemško, da se ne bodo tujci zgražali zaradi slovenske molitve. V resnici je šlo Nemcem le za to, da tujci ne bi prišli na to, da na Spodnjem Koroškem še živijo Slovenci.

Znan je slučaj, ko je krški ordinariat suspendiral duhovnika, ker ni izpolnil naročila, da za obletnico plebiscita zvonijo cerkveni zvonovi. Obletnica plebiscita z vero in Cerkvijo nima nič opraviti in zvonjenje je žalilo zavedne Slovence. Krški ordinariat ni upošteval, da je 15.000 Slovencev glasovalo za SHS in da Avstrija ni izpolnila obljub, ki jih je dala Slovencem pred plebiscitom. Sicer pa plebiscita niti na mirovnih konferencah velesile niso več jemale v poštev. Da bi se ljudstvo moglo svobodno in pravilno odločati, bi moralo vsaj toliko časa živeti v narodni državi in imeti slovenske šole, kot je živelo v Avstriji brez šol v materinščini.

Pismo in okrožnico župnika Mucherja smo že omenili. Prav tako letak narejen po njegovih stavih.

Načrt sovražnikov Slovencev je jasen: *Najprej s terorjem ubiti pri še zavednih Slovencih narodno zavest. Storiti vse, da starši otrok ne bodo več prijavljali za slovenski pouk.* Na podlagi te okolnosti in z izgovorom, da ljudje ne znajo slovenskega književnega jezika doseči *odpravo slovenske pridige.* S tem bodo mogli nemški duhovniki biti nastavljeni na Spodnjem Koroškem. Odpadel bo zadnji slovenski kanonik v krškem stolnem kapitlju in tisočletno ponemčevanje dežele in stoletne krivice bodo končno dosegle zmago.

Če bi krški ordinariat proti tem skrajnežem takoj v začetku nastopil in z manjšo vneto sprejemal nabujskane deputacije Slovencev nenaklonjenih oseb in ne poslušal krivičnih ovaduhov in ne izpolnjeval njihovih zahtev in želja gled: uvedbe nemščine v pretežno slovenske župnije na škodo slovenskih vernikov in ako bi poskrbel tudi za majhne skupine Slovencev slovenske pridige v isti meri kot to dela za nemške vernike, bi bilo na Koroškem Slovincem prihranjenega mnogo gorjá in *krški škof dr. Köstner in njegov generalni vikar dr. Kadras ne bi bila soodgo-*

vorna za ponemčevanje in razkristjanjenje krške škofije.

9. *Zanaša na Sponjo Koroško razdor.* Razdor v družino, kjer ruši molilno skupnost, ne upošteva o osnovnega vzgojnega načela, da mora šola nadaljevati družinsko vzgojo v materinščini. Zanaša razdor v cerkev, kjer deli otroke v nemške in slovensko-nemške, razdor na vasi, ker sprejema delitev slovenskih otrok na podlagi prijave za slovenski pouk za dokončno, namesto da bi jih vsaj pri verouku združevala. Na ta način se morejo za dvojezični pouk neprijavljeni otroci še z večjo verjetnostjo smatrati za „domovini zveste“ in poniževati ostale slovenske otroke kot titovce in protiaustrijce. Imajo pa zanje še druge psovke še iz časa monarhije in plebiscita.

Ker za slovenski pouk prijavljenim otrokom tudi nemški učitelji često kažejo nenaklonjenost in odpravljajo pouk slovenščine za izvenšolski čas, pomeni za otroke prijava za dvojezični pouk diskriminacijo, ponižanje, česar se otrok tako zelo boji in prosi starše, naj ga za dvojezični pouk ne prijavijo, samo da bo imel mir in bo enakovreden „domovini zvestim“.

Dolžnost Cerkve je, da navaja ogroženo manjšino k zvestobi do lastnega naroda na osnovi četrte zapovedi, večino pa k spoštovanju do manjšine na osnovi naravnega zakona in Kristusove zapovedi ljubezni do bližnjega, ne pa da gradi na stoletnih krivicah in jim dodaja še nove. Dolžnost cerkvene oblasti v vsaki škofiji je, da dela za pravi krščanski mir med narodi, ne pa da zanaša med ljudstvo razdor in sovraštvo. Dolžnost cerkvene oblasti je, da se na vsakem položaju kot ljubeča mati sklanja k svojim otrokom in jim Boga približuje v njihovem jeziku, ne pa da pomaga delati krivičen zakon, se potem nanj sklicuje in sili duhovnike, da učijo otroke lastnega naroda verouk v tujem jeziku.

10. *Pripravlja pot komunizmu.* Postopanje krškega ordinariata je skrajno nemudro in škodljivo tudi zaradi bližine železne zaves. Komunisti študirajo v vsaki deželi razmere, poiščejo v njej vse napake oblasti in vzroke nezadovoljstva, nakar se predstavijo ljudstvu kot edini ljubitelji, branitelji in rešitelji ljudstva.

Marksizem je že pričel razkrajati dolejš verno in enotno slovensko ljudstvo na Koroškem, Razmere, ki jih ustvarjata ci-

vilna in cerkvena oblast, vdor komunizma v deželo zelo pospešujejo. A zdi se, da se Avstrija komunizma ne boji. Zanj je važno le to, da se čimprej ponemči koroške Slovence in Južno Tirolsko reši za nemštvo.

11. *Škodi veri.* Slovensko ljudstvo doma in v emigraciji je dobro poučeno o postopanju krškega ordinariata do slovenskih bratov in sestra na Koroškem. Ima občutek, da za majhen narod tudi v Cerkvi ni pravice. Iz tega pohujšanja more izvirati prezir do tega, kar Cerkev uči, verska brezbržnost in pešanje vere.

Naj v podkrepitev naših izvajanj navedemo del pisma, ki ga je „Slovenska kulturna akcija“, pomembna kulturna ustanova slovenskih kulturnikov v zamejstvu z sedežem v Buenos Airesu leta 1963 pisala krškemu škofu dr. Köstnerju zaradi težkega položaja slovenske manjšine v krški škofiji.

„Po svojem božjem Ustanovitelju ima Cerkev poslanstvo, učiti vse narode. Velika škoda bi bila, če bi metode njenega dela na Koroškem bile v oviro slovenskim vernikom na poti k Njemu, ki je Pot, Resnica in Življenje. Narod, ki živi na Koroškem že poldrugo tisočletje, in ki je tam ustoličeval svoje svobodne kneze, mora zdaj presiti milosti, da se mu dovoli poučevati otroke v svojem jeziku, ko bi se vendar Cerkev morala sklanjati k njemu in na njemu primeren način reševati duše, da jih ne zajame brezboštvo, ki grozi od sonarodnjakov z druge strani meje. Zato z zaskrbljenostjo gledamo na dogodke na Koroškem in se bojimo, da naši rojaki tam zaradi neprimernih metod ne bi več gledali na Cerkev kot na „Mater in Učiteljico“ vseh narodov... Zato se obračamo na Vas, Prezvzišeni, z upanjem, da boste prisluhnili zaskrbljenosti slovenskih duš, ki nihajo med pokorščino in odporom, pa bi rade našle v Vas ljubečega Očeta, ki bi jih razumel in z ljubeznijo sprejemal v naročje Cerkve.“

12. *Škodi zlasti vernosti otrok.* Največ duhovne škode povzroča krški ordinariat slovenskim otrokom samim, ker ne spoštuje njihove naravne pravice do pouka v materinščini, kakor to dela za nemške otroke. Starši molijo z otrokom slovensko, v šoli se otrok uči molitev v tujem jeziku, ki ga slabo ali nič ne razume. Posledica tega bo čisto gotovo verska nevednost in brezbržnost. Kot smo že omenili, je že škof

Slomšek opozarjal na nevarnost za vero, ki grozi Slovincem zaradi ponemčevanja. Stoletna izkušnja kaže, da Slovenec z jezikom zavrže tudi molitev in vero. Pri Slovencih je vera tako povezana s slovensko molitvijo in pesmijo, da z zatajitvijo jezika opustijo tudi molitev in obisk cerkve. Sicer se pa drugod po svetu v podobnih razmerah dogaja več ali manj isto.

Opat z Monserrata v Španiji Don Aurelio Escarre je novembra leta 1963 med koncilom v Rimu izjavil dopisniku francoskega dnevnika „Le Monde“: „Katalonija je eden tipičnih primerov, na katere se more aplicirati enciklika Pacem in terris glede tega, kaj se v njej nanaša na etnične manjšine... Kdor zdaj govori, ni več Katalonec, temveč človek Cerkve, kateremu obramba jezika ni le dolžnost, temveč nujnost: Kadar se zgubi jezik, se tudi vera zmanjša. To se je že zgodilo v drugih krajih...“

Človeka zatorej obide groza, ko pomisli, kaj bo iz sedanje generacije na Spodnjem Koroškem čez nekaj desetletij, ko se v doselej še zelo katoliškem delu dežele ne bo več molilo in bodo cerkve prazne, kot se je to zgodilo v ponemčenih župnijah. Tudi resni nemški duhovniki priznavajo, da je nemški del škofije v mnogih predelih zato tako versko indiferenten, ker je *ondožno ljudstvo nasilno zgubilo svojo narodnost in se ponemčilo.*

Moderna psihologija vedno bolj odkriva in poudarja važnost materinščine za vzgojo in važnost kontinuitete med vzgojo v družini in šoli. Slovincem je to povedal že veliki vzgojitelj škof Slomšek rekoč: „Kar se otrok od matere in očeta nauči, ima šola napredovati. To se pa le v enem in istem jeziku po pravi pameti v domačih šolah zgodi.“ Zlasti Boga more otrokova duša spoznavati le po materini besedi, to je v jeziku, v katerem doma molijo.

Zato je dekret krškega ordinariata, po katerem mora slovenski duhovnik slovenske otroke učiti verouk v nemščini zaradi krivičnega državnega zakona, ki je nastal po krivdi generalnega vikarja dr. Kadrasa in na katerega se generalni vikar sedaj sklicuje, proti pravi pameti in vnebovpijoča krivica.

Gorje onim, ki pohujšujejo slovenske otročiče in jih trgajo iz varnega zavetja slovenske verske in molilne skupnosti. Gorje tudi njim, ki bi mogli in morali tem

Bara Remec:
Tilcara

France Gorše:
Sleherniki
orešec

France Gorše:
Neznani prerok
črna kreda

Bara Remec:
Tilcara
kamen

France Gorše:
Popotniki
rjava kreda

France Gorše:
Plesalka
orešec 1965

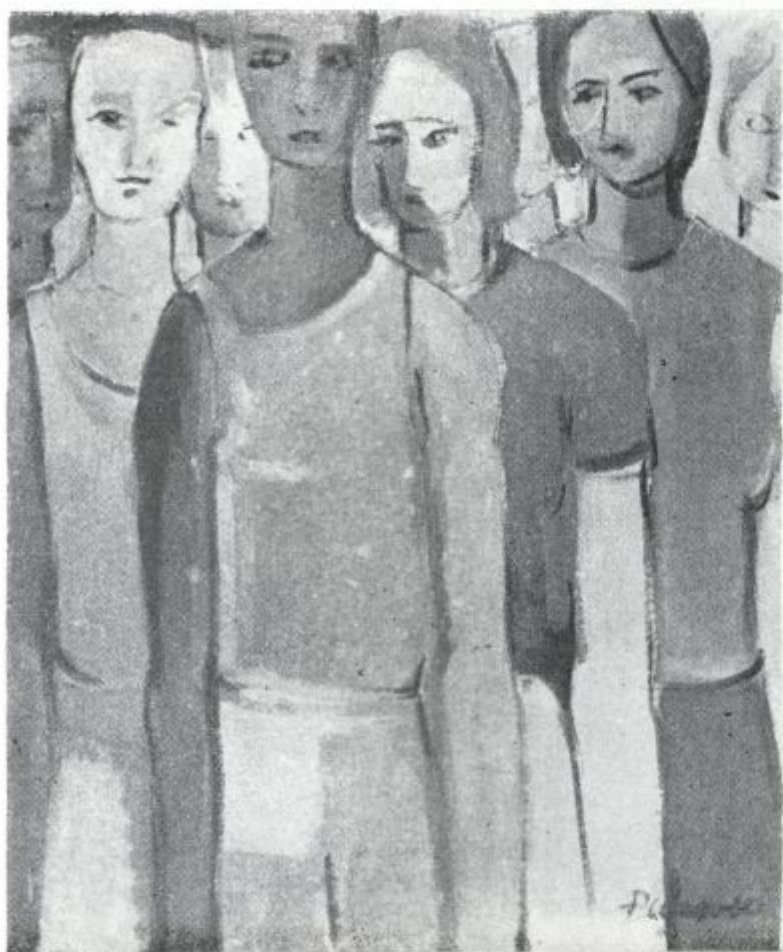
France Ahčin:
Materinstvo
žgana glina

France Ahčin:
Spomenik žrtvam komunistične
revolucije v Sloveniji v Buenos
Airesu

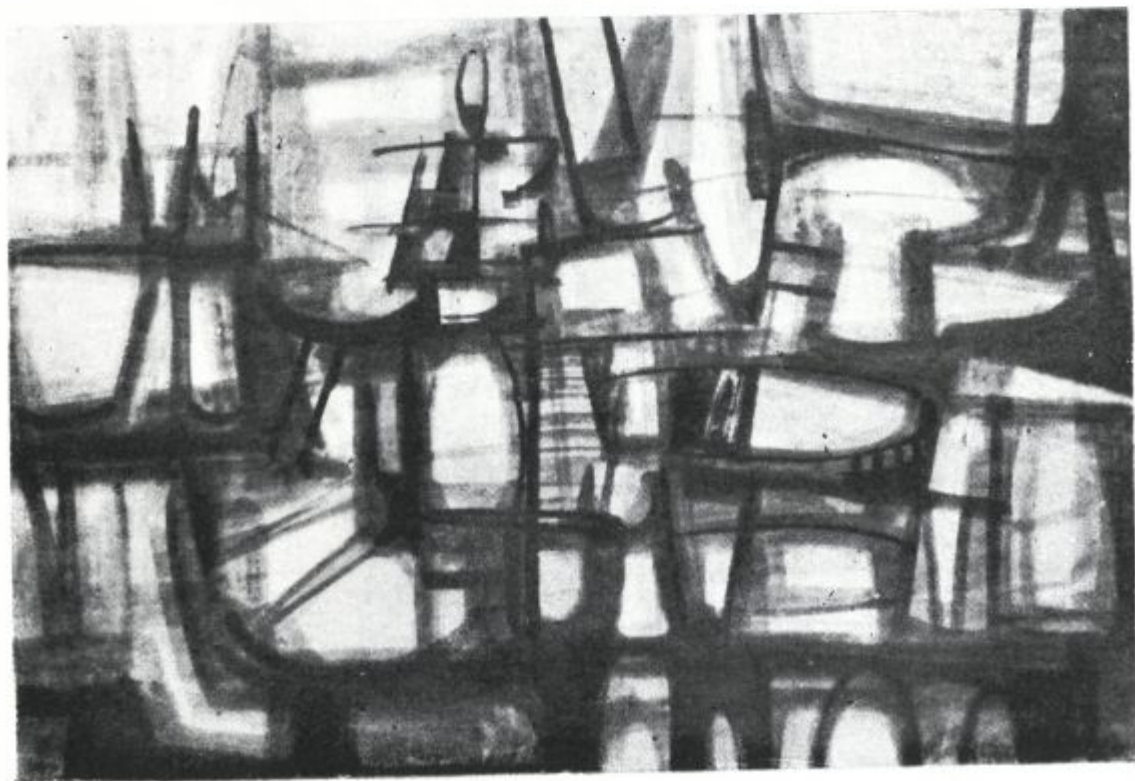
Ivan Bukovec:
Catedral
olje

Ivan Bukovec:
Prisotnosti
olje

Andrej Makek:
Topoli 1965
olje

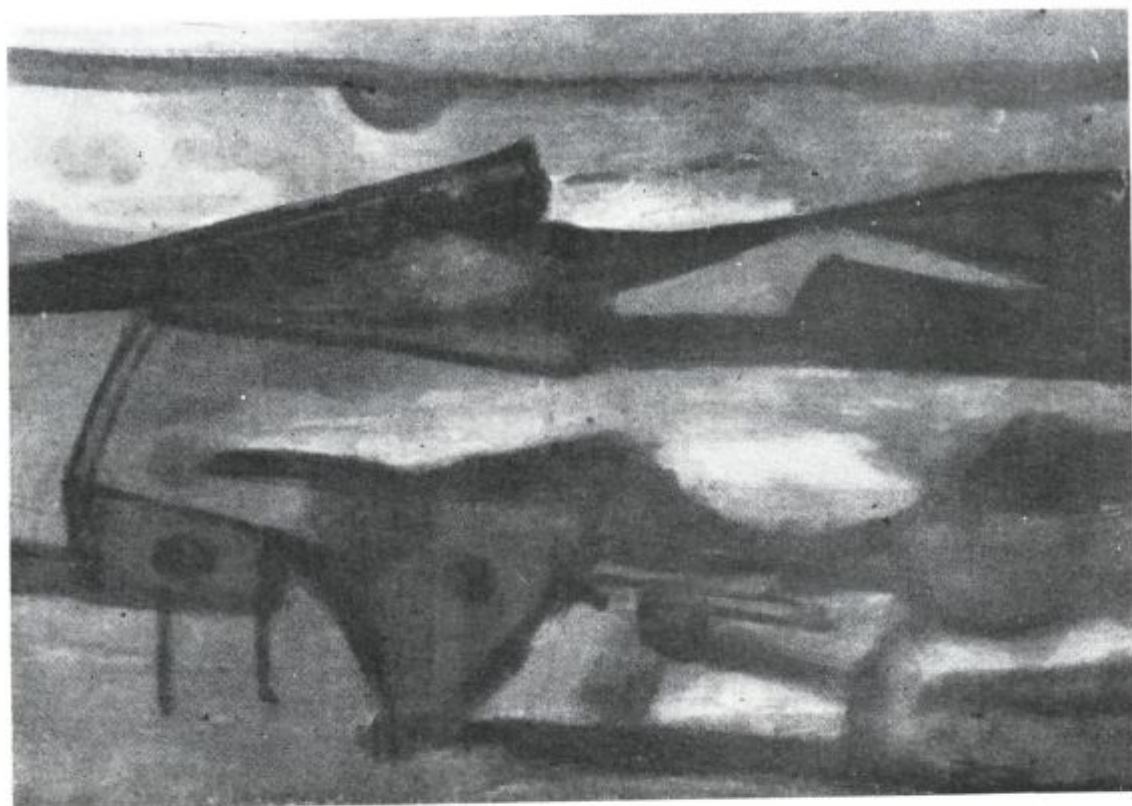
Miro Zupančič:
Rekolekcija
gvaš 1965

Miro Zupančič:
Rimsko zidovje
gvaš

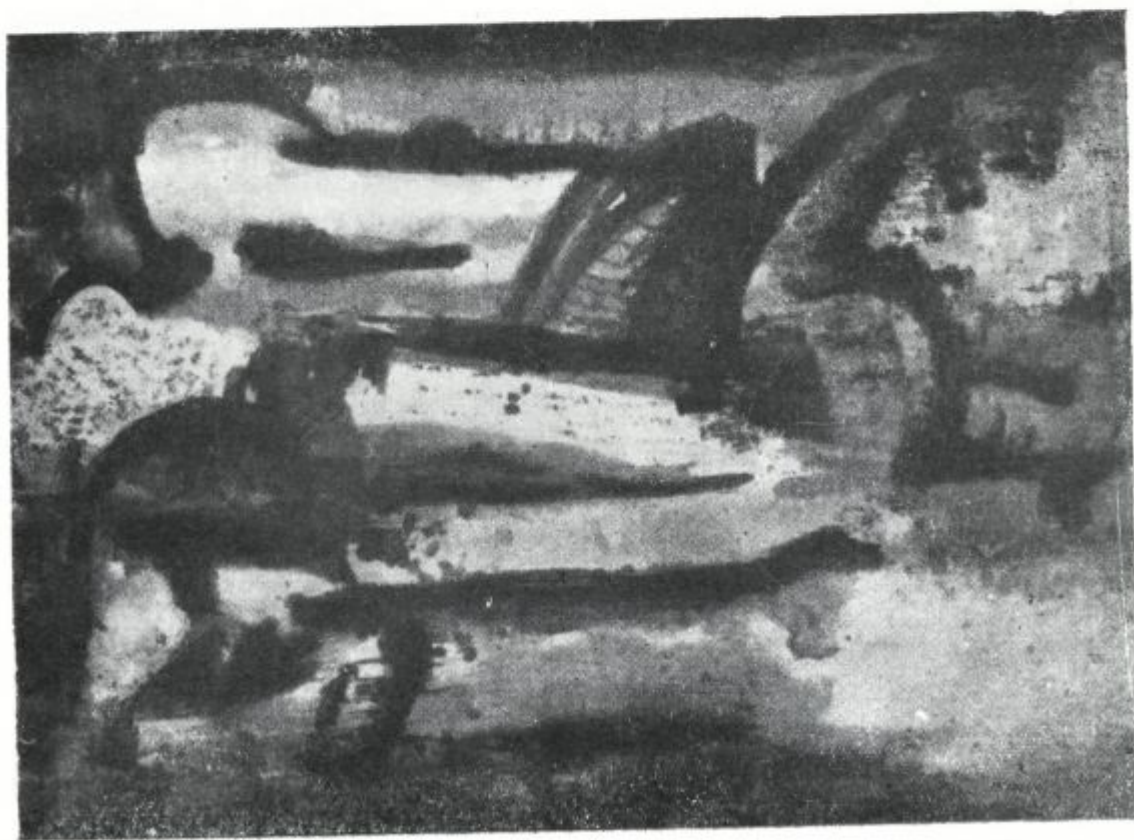
Jože Vodlan:
Jutranji akordi
gvaš

Jože Vodlan:
Večerni intermezzo
gvaš

Jože Vodlan:
Odmenci pradžavnine
gvaš

razmerah napraviti konec, pa zapirajo oči pred krivico.

13. *Zmanjšuje število duhovniških in vedovniških poklicev.* Koroški Slovenci so po večini še zdravo, verno ljudstvo. Vedno so imeli dovolj duhovniških poklicev in jih imajo tudi sedaj sorazmerno več kot Nemci. Nemci to priznajo, a se ne zanimajo za vzroke, ki so: ponemčevanje in s tem združeno zmanjševanje vere, zanimanja za Cerkev in spoštovanja do duhovnikov in smisla za žrtve in odpovedi.

Slovenci imajo na Koroškem tudi še danes številne, verne družine. Zato bi v normalnih razmerah po nadnaravnih zakonih mogli dati Cerkvi veliko duhovnikov, ki jih krška škofija zelo potrebuje, saj je okrog 100 župnij brez stalnega dušnega pastirja. Katoliški Cerkvi bi mogli dati veliko misijonarjev. Bojimo se, da sedanje razmere glede verskega pouka za rast in ohranitev duhovniških poklicev niso primerne. Kako naj se otrok navduši za ta poklic, ako prejema verski pouk v tujem jeziku in ne doume verskih resnic, kot bi jih doumel v materinščini? Kako naj vztrajajo narodno zavedni bogoslovci v semenišču, ako se v njem počutijo le kot manj vredna manjšina? Šele zadnji čas so v velikem semenišču v krški škofiji uvedli le na 14 dni 2 uri pouka slovenščine za bogoslovce. Njih stalna pritožba je bila, da se ne morejo spopolniti v materinščini. Med pridigarso vajo se pri slovenski pridigi nemški bogoslovci drznejo pačiti. V jeseni leta 1963 so z oglasne deske v krškem semenišču strgali vabilo k sestanku slovenskih bogoslovcev, pisano v slovenščini, in nato še drugo pisano v slovenščini in nemščini. Resda so zato prejeli od svojih predstojnikov zaslužen grajo, toda s tem protislovenski duh iz semenišča v krški škofiji še ni odstranjen.

Nekateri mlajši slovenski duhovniki so že prišli iz semenišča s predsodkom manjvrednosti ali s prepričanjem, da je boljše ali celo nujno, da se dežela do kraja ponemči. Kdo jih je vzgojil v tem duhu?

14. *Škodi ugledu Cerkve.* Diskriminacija koroških Slovencev od strani krškega škofa dr. Köstnerja in njegovega generalnega vikarja dr. Kadrasa je svetu bolj malo poznana. Slovenci so raztreseni po vs. m svetu in zasedajo visoke položaje. Imajo sorazmerno veliko profesorjev na ameriških univerzah. K postopanju krškega or-

dinariata do slovenske naredne manjšine so dolga leta obzirno molčali. Sedaj pa so odločeni, da svetu denuncirajo vsako krivico, saj sam krški ordinariat prav nič ne prikriva svojih namenov. Kdo bo trpel na ugledu?

15. *Nasprotuje koncileški ideji o zedinjenju.* Kako naj imajo pravoslavni Slovani zaupanje v katoliško Cerkev, če ob meji Italije nemški katoliški ordinariat more nemoteno diskriminirati svoje slovenske vernike, in more nemški duhovnik nekaznovano krivično pisati o slovanskih apostolih, o papežu Janezu XXIII., ki ga tudi pravoslavni spoštujejo, in o slovenskih duhovnikih! Kako naj se oni naši bratje, ki niso z nami v popolnem občestvu, navdušijo za popolno vzpostavitve edinosti, ako vidijo, da se v katoliški Cerkvi, ki jih vabi k bratski spravi, ne spoštujejo naravne pravice nezaščitene narodne manjšine?

16. *Ovira kulturni razvoj koroških Slovencev.* Narod in narodna manjšina se moreta izobraziti in kulturno razviti le na podlagi materinščine. Škof Slomšek pravi: „Podlaga vsake naravne izobrazbe je negovanje materinega jezika; brez tega ostane ljudstvo le v zibelj svoje izobrazbe... Materin jezik vsakega naroda častim kot prvo sredstvo njegove izobrazbe... Zato pozdravlja z veseljem vsak pravično misleči človek razvoj in napredek našega materinega jezika in narodne izobrazbe.“

Škof Slomšek je zato učil rojake: „Sveta vera bodi vam luč, materin jezik pa ključ do zveličavne naročne omike.“

Sloviti matematik, vitez Frančišek Močnik, je v Avstriji poudarjal, da se morajo slovenski študenti učiti matematike in drugih predmetov v materinščini (Naš Tednik 1964/47).

Škof Anton Mahnič pravi: „Vsakteremu narodu se mora dovoliti popolna prostost, da se izomika na podlagi materinščine“ (Rimski katolik 1895/58).

Dunajski docent dr. Erich Menninger-Lerchetal piše v „Die Oesterreichische Fürche“ dne 11. 9. 1954: „Materinega jezika se je treba nemoteno priučiti in ga kot nekaj lepega spoznavati. To spada k razvoju osebnosti.“

Za njim govori dr. Hilckman v že omenjeni razpravi: „Narod svojega jezika ne more opustiti in ga zamenjati za drugega, ne da bi se s tem podal v prav veliko, duhovno in нравno nevarnost. Ta nevarnost

obstoja v izkoreninjenju. Danes čisto jasno vemo, da je duhovno življenje vsakega ljudstva v izredni meri vezano na njegov jezik. Odpoved narodnemu jeziku je vedno izredno tvegan in silno nevaren poizkus, pred katerim je treba vsako narodno skupino, celo manjšino, le svariti... Narod more ohraniti duhovno dediščino le, če ohrani jezik. Pomembnost narodnega jezika prepričljivo dokazuje dejstvo, da je skoraj povsod tam, kjer je narod svoj jezik opustil in sprejel drug jezik, narodna pesem skoraj namah zamrla. Zato moremo brez pretiravanja reči: Duša naroda ni le okrnjena, temveč hkrati s svojim jezikom umre.“ Ako ob tako važni ugotovitvi tega znanstvenika še pomislimo, da imajo Slovenci izredno veliko narodnih pesmi, pravljic, bašk, pregovorov in običajev, tesno povezanih s cerkvenim letom, se toliko bolj zavemo, kaj pomeni za koroške Slovence izguba vsega tega bogastva.

17. *Zastruplja duše.* Dr. Hilckman pravi: „Z moralnega stališča je treba kar najbolj obsoditi tisti odnos večinskega naroda do narodne manjšine, ki izhaja... iz omejenosti in nerazumevanja, in ga moremo označiti za *zastrupljanje duš*. To se dogaja, kadar državni narod manjšini vsiljuje občutek manjvrednosti, tako da se ta začne lastnega jezika in kulture sramovati.“ In drugje pravi isti avtor: „*Narodni odpadniki in njihovi potomci so pogosto najhujši nasprotniki male narodne skupine in njenega jezika*“ (Begegnung 1963/2).

To „zastrupljanje duš“ in kvarjenje značaja traja na Koroškem že nad 150 let. O narodnih odpadnikih piše škof Slomšek: „Rojen Slovenec, ki svoj narod zataji, je podoben prigrjeti jedi, ki nobenemu zdravja ni; tak človek svojega rodu žlahtne lastnosti pozabi in se slabostim privadi, in je, kakor preoblečen vran, od vseh zaničevan.“ Ljudi, ki jezik zatajijo, primerja škof Slomšek kmetu, ki sleče svojo suknjo in obleče gosposko suknjo, da potem ni ne gospod ne kmet.

Sedaj bomo morda nekoliko lažje razumeli, zakaj vlada v tej lepi alpski deželi taka čudna mentaliteta, ki se ji tujci čudijo, ker je edinstvena na svetu, a je ne morejo razumeti. *Ponemčeni Slovenci, narodni odpadniki in njihovi potomci so obubožani izkoreninjenji z zastrupljeno dušo in zato bolešno nerazpoloženi do naroda, iz katerega so izšli.* Narodu, h kateremu

so prešli, niso v čast. Narodu, od katerega so se nasilno izločili, pa so v veliko škodo, ker hočejo dokazati pripadništvo k novemu narodu, ki se vanj še niso vrastli ali jih še ni sprejel kot polnovredne člane, s tem, da narod, iz katerega so izšli sovražijo, prezirajo, smešijo in preganjajo.

Po vsem tem je razumljivejše, zakaj so med koroškimi Nemci do vere in slovenstva strupeni liberalizem, socializem in nacizem dobili toliko zagriženih pristašev. Hitler je potreboval ljudi brez srca in duše. Na Koroškem jih je veliko dobil. Razumemo tudi, zakaj so koroški Nemci in ponemčeni Slovenci v tako velikem številu in s tako lahkoto izstopali iz katoliške Cerkve ne le v času nacizma, temveč tudi po vojni.

Tako vidimo, kako prav so imeli slovenski poslanci, ki so leta 1891 v vlogi na prosvetnega ministra Gautscha zapisali: „Najvišja postava vsakršne vzgoje je, da je umska in srčna izobrazba tako v verskem, nravnem in duševnem smislu mogoča samo na osnovi materinščine.“

Sedanji krški ordinariat sodeluje pri ponemčevanju slovenskih otrok in je zato soodgovoren za zastrupljanje duš slovenskih otrok.

18. *Škodi vsemu slovenskemu narodu.* S ponemčevanjem Spodnje Koroške krški ordinariat ne škoduje le koroškim Slovincem, temveč vsemu slovenskemu narodu, ker pomaga zmanjševati že itak majhno slovensko ozemlje. Izguba slovenskega dela Koroške pomeni za slovenski narod isto kot izguba velike dežele za velik narod.

Slovenska koroška narečja so med najlepšimi slovenskimi narečji. Njihovo dokončno izginotje pomeni izgubo za slovenski jezik. Zopet pravi dr. Hilckman: „Že izumiranje narečij pomeni veliko duhovno obubožanje, ne le za rod, ki narečje opusti, temveč za ves narod, kateremu ta rod pripada.“ Čeprav ima avtor v mislih izumiranje narečij v korist književnega jezika, veljajo njegove besede še toliko bolj za dokočno izginotje kakega narečja.

19. *Povzroča trpljenje zavednim Slovincem.* Slovence na Koroškem, v Jugoslaviji in po svetu nasilno ponemčevanje koroških Slovencev boli. Ne smemo pozabiti, da je bila pred 1000 leti vsa Koroška slovenska in so Nemci slovenski jezik izrili v teku stoletij iz večine dežele. Slovenci so na Koroškem svoje vojvode do

leta 1414 slovesno ustoličevali na Gospo-
svetskem polju, v slovenskem jeziku (ser-
mone slavonico), in še pred letom 1506 jim
je moral cesar Maksimilijan I. obljubiti,
da se bo dal ustoličiti po starem običaju
na Gospo-svetskem polju. Zato nevarnost
dokončne izgube Koroške vse Slovence to-
liko bolj boli, ker zanje ni kaka obrobna
pokrajina, temveč v zgodovinskem pogledu
politično in kulturno središče („zibelka
slovenstva“). Škof Slomšek je pisal leta
1862: „da ubogo slovenščino od vseh kra-
jev pokončevalna povodenj zaliva ter našo
slavo podvaljuje in blati tako, da se je la-
stni otroci sramujejo in svojo narodnost
toliko grdo zaničujejo, da se usmili še
stranskim prijateljem. Bo li rodoljub te
bridke usode ne miloval?“

20. *Povzroča trpljenje zlasti duhovni-
kom, ki poznajo zle posledice ponemčevan-
nja za vero in značaj ljudstva. Često ne
vedo, ali naj delajo po krščanskih načelih
in navodilih papežev in po lastni vesti, ki
jim velijo otroke poučevati v materinščini,
ali pa naj izpolnjujejo dekrete krškega or-
dinariata, ki tako zlorablja svojo oblast.*

Škof Slomšek pravi: „Skrbeti za omi-
ko materno, braniti njeno veljavnost proti
krivičnemu tlačenju tujcev, je sveta dolž-
nost vsakoga, ki ima za to glavo in srce.“
Tudi sam o sebi pravi, da je smatral za
nravno dolžnost, braniti narod pred potuj-
čevanjem.

Papež Janez XXIII. pa pravi v okrož-
nici Pacem in terris, 51: „Ker je oblast
zahteva moralnega reda in izhaja od Boga,
ne vežejo v vesti zakoni, ako so zakonoda-
jalci kaj predpisali proti temu redu in za-
torej proti božji volji. Treba je ubogati
prej Boga kakor ljudi. V tem primeru
*oblast sama preneha obstajati in se raz-
kroji zaradi zlorabe oblasti.* Človeški za-
kon ima moč zakona, v kolikor je v soglas-
ju s pravo pametjo in kot tak izhaja iz
božjega zakona. Če pa nasprotuje pameti,
se imenuje krivičen zakon in kot tak nima
moči zakona, temveč je nasilno dejanje.“
(Prim. IV/12).

*Dekret krškega ordinariata duhovnikov
torej ne veže v vesti in ga niso dolžni iz-
polnjevati.* Toda če ga ne, pridejo navskriž
ne le s cerkveno, temveč tudi s šolsko
oblastjo, kateri je krški ordinariat poveril
nadzorstvo nad duhovniki. Primer kaplana
Ignacija Davida, kateremu je krški ordi-
nariat prepovedal dostop v šolo, ker je

slovenske otroke učil verouk v slovenščini,
je težak opomin duhovnikom, ki bi se drz-
nili delati po svoji vesti.

V neplemeniti tekmi med civilno in cer-
kveno oblastjo, ki se kosata, katera bo več
doprinesla k ponemčenju dežele, in ki se obe
skrivata za navidez najbolj demokratični-
mi zakoni, je *slovenski duhovnik na Koro-
škem pravi mučenik*, veliko večji kot tisti
bonci, ki so se javno zažigali na trgih
Saigona in vzbudili sočutje sveta. To trp-
ljenje je že 100 let delež slovenskega du-
hovnika na Koroškem, ki je vedno trpel s
svojim ljudstvom v zavesti, da s tem iz-
polnjuje poslanstvo pravega pastirja, sle-
deč načelu škofa Slomška: „Ni nujno po-
trebno, da živim, potrebno pa je, da do-
vršim svojo službo.“

Slovenski duhovnik je bil v žalosti in
veselju vedno pri svojem ljudstvu. Slomšek
je pred dobrimi 100 leti dejal: „Vsak pravi-
čno misleč človek pozdravlja z veseljem
razvoj in napredek našega materinega je-
zika in narodne izobrazbe, tembolj kato-
liški duhovnik. Kdo nam more to zame-
riti?“ Pri tem pa je tudi priznal, da ga
diskriminacija in njene posledice bolijo:
„Prva moja žalost je, da nas neki tujci
(Nemci) zaničujejo. Vedimo se tako, da
bomo vse časti in hvale vredni pred Bogom
in pred ljudmi. Druga žalost mojega srca
je, slaba navada Slovencev, da se svojega
rodu in jezika sramujejo in slovensko go-
voriti nočejo. Nikarte tega! Ljubite svoj
narod! Spoštujte svoj jezik!... Do svoje
poslednje ure hočem najrajši v slovenskem
jeziku hvaliti Boga, najrajši v slovenskem
jeziku učiti svoje ljube brate in sestre Slo-
vence...“

Da ne bo kdo mislil, da je Slovincu pri-
rojeno, da se svojega jezika sramuje, naj
navedemo še to, kar je Slomšek ob drugi
priložnosti zapisal: „Kdo je ponemčil naša
slovenska mesta, v katerih so stari častit-
ljivi mestjani sicer nemško besedo znali,
pa tudi poleg nemške radi lepo slovensko
govorili, do sedanjega rodu po slovensko
molili in poslušali božjo besedo? Sedanja
mladina se uči poleg nemške pogostokrat
tudi francoske besede, svojega domačega
jezika pa ne zna, kakor bi bil vseh spošto-
vanih jezikov zvržek. Kdo ponemčuje še
neprenehoma naše slovenske trge in seli
ter po nemščini zeva, kakor klopotec po
vetru rekoč: Le nemško, le nemško. Vse to
nemškutarji delajo, ki slovenske zemlje

kruh zavživajo in pijejo vince slovenskih goric, slovenski narod pa zasramujejo in napeljujejo proste Slovence nemškutovati. Takim nemškonom božja beseda po slovensko dalej ne dopade, ne veselijo jih slovenske pesmi, celo moliti po slovensko je takih slovensko sram. Slovensko Bogu služiti pozabijo, nemškega se dosti ne naučijo in pogostokrat za besedo materno tudi živo vero izgubijo" (V spisu „Življenja srečna pot“).

Smatramo, da so zle posledice ponemčevanja zadostn razlog, da zaradi njega slovenski duhovniki trpijo. To trpljenje omenja tudi članek „Našega tednika“, zaradi katerega je krški ordinariat urednika tožil. Župnik Mucher v svojem obrambnem pismu in za njim v letaku sicer trdi, ča more imeti duhovnik na Spodnjem Koroškem krasno življenje, a sam prizna, da pod pogojem, da se sprijazni z dejanskim položajem. Z drugo besedo, ako se ne briga za ponemčevanje in njegove zle posledice, ali pri ponemčevanju celo sodeluje. Za slovenskega duhovnika, ki svoj narod ljubi in mu hoče dobro, pa je položaj na Spodnjem Koroškem slejkoprej zelo žalosten, in tega nihče ne more tajiti, niti slovenskim duhovnikom zameriti, ako zaradi ponemčevanja od strani krškega ordinariata trpijo. Ali ni tudi Kristus jokal na Jeruzalemom zaradi trpljenja, ki je imelo priti nanj in na njegove otroke in ves narod? In ali ni bil tudi sv. Pavel v veliki žalosti in imel veliko bolečino v svojem srcu zaradi nesreč svojih bratov in rojakov po mesu?

21. *Krški ordinariat ne upošteva državne pogodbe glede narodnih manjšin.* Po državni pogodbi imajo manjšine pravico do sorazmernega števila lastnih srednjih šol. Ta določba veže v vesti tudi Cerkev, saj so cerkvene šole od države priznane. Ako imajo pravico do pouka v materinščini slovenski dijaki na državni gimnaziji, jo imajo gotovo tudi semeniščniki v majnem semenišču. Generalni vikar dr. Kdras pa je hotel preprečiti ustanovitev slovenske gimnazije, in slovenski semeniščniki v majnem semenišču nimajo pouka v materinščini. Ves pouk imajo v nemščini in slovenščine se učijo kot tujega jezika v zelo majhni meri.

Krška škofija ima veliko dohodkov. Slovenci plačujejo cerkveni davek kot Nemci in zaradi njega ne izstopajo iz Cerkve kot

Nemci. Zakaj ne da škofija slovenskim dečkom vsega pouka ali velik del v materinščini? Povsod po svetu imajo po majnih semeniščih pouk v materinščini, zakaj cdreka cerkvena oblast na Koroškem to naravno pravico slovenskim semeniščnikom? Tako slovenski duhovniki in starši ne bi stali pred težko izbiro, ali naj pošljejo pridne in nadarjene dečke, ki kažejo nagnjenje za duhovniški poklic, v škofijsko semenišče, kjer bo zanemarjena njihova narodna vzgoja in utegnejo priti iz semenišča kot izkoreninjenci ali vsaj slabo izobraženi v materinščini, ali pa naj jih pošljejo v slovensko gimnazijo, kjer utegnejo izgubiti kak duhovniški poklic, čeprav je dejstvo, da je iz katoliških internatov, ki so pošiljali dijake na državno gimnazijo, prišlo v Sloveniji pred vojno zelo veliko duhovniških poklicev.

22. *Izrablja nesrečo slovenskega naroda.* Večinski del slovenskega naroda po veliki krivdi Nemcev trpi v komunistični Jugoslaviji in svojim bratom na Koroškem ne more pomagati ne moralno ne materialno. Krški ordinariat hiti Koroško ponemčevati, da bi bila dežela docela nemška, še predno bi se Slovenci otresli komunizma in bi tedaj problem koroških Slovencev več ne obstajal.

23. *Izrablja brezbriznost jugoslovanskega komunističnega režima za koroške Slovence.* Ker se sedanja jugoslovanska vlada zaradi prijateljstva z avstrijskimi socialisti ne briga dosti za koroške Slovence, more krški ordinariat svoje delo mirno izvrševati. Jugoslavija pa verjetno tudi zato ne zaščiti koroških Slovencev, ker so krivične razmere na Koroškem najboljša priprava za vdor brezverstva in komunizma v Avstrijo. Lepega dne utegne biti Jugoslaviji izigravanja mirovne pogodbe glede narodnih manjšin od strani Avstrijcev dovolj in more povzročiti težko mednarodno krizo v središču Evrope.

24. *Kaže nehvaležnost do slovenskega naroda.* Slovenci so dolga stoletja živeli skupaj z Nemci v isti državi in so mnogo doprinesli k ohranitvi in napredku Avstrije. Borili so se za vladarje nemške narodnosti v mnogih vojskah.

V kulturnem oziru so dali Avstriji velik delež na vseh področjih. Naj omenimo le nekaj velikih mož, ki so dvignili ugled avstrijskih dežel:

V Severno Ameriko je prinesel slavo

Avstrije škof Baraga. Skofovski križ je prejel od cesarja Franca Jožefa. Za Baragom so bili v USA še štirje Slovenci: škofje in eden benediktinski opat. V Sudanu v Afriki je deloval misijonar Knoblar. Kot prvi beli človek je prodiral najbližje k izviru reke Nila. Inženir Lesseps se je posluževal njegovih meteoroloških poročil, ki jih je bil pošiljal francoski znanstveni akademiji. Njegove spise ne precejljive vrednosti o rodovih Sudana hrani knjižnica kongregacije De Propaganda Fide in Dvorna knjižnica na Dunaju.

Matematika: Baron pl. Jurij Vega je izpopelnil avstrijsko topništvo in sestavil logaritmične tablice, ki so bile celo stoletje najboljše. Cesarica Marija Terezija je sinu kmečkih staršev podelila naslov barona in viteza. Mednarodni znanstveni krogi so po njem imenovali na luni pokrajino, ki se še danes imenuje Vega.

Frančišek Močnik (1814—1892) je bil slovit matematik. Po njegovi zaslugi so uvedli v avstrijskih šolah praktični pouk matematike in jo začeli učiti na osnovi miselnega sodelovanja učencev. Napisal je nad tisoč učbenikov iz matematike in geografije za osnovne, srednje in višje šole, ki so jih prevajali v skoraj vse druge jezike monarhije. Leta 1871 ga je cesar za zasluge na znanstvenem področju odlikoval z viteštvom (Naš Tednik 1964/47).

Medicina: Faber — Kovač je bil osebni zdravnik cesarja Karla VI. Marko Grbec je napisal 72 zdravniških del in leta 1688 ga je „Academia Naturae Curiosorum“ sprejela med učenjake Srednje Evrope.

Slavistika: Jernej Kopitar in Franc Miklošič — vsak večji svetovni leksikon ju pozna.

Pravo: Jurij Bohinjec je bil vrhovni državni pravdnik Avstrije in dekan dunajske juridične fakultete. Tomaž Dolinar, profesor na dunajski univerzi, je sodeloval pri sestavi avstrijskega „Občnega državlanskega zakonika“, ki je še danes v veljavi v deželah nekdanje dvojne monarhije. Njegov priročnik avstrijskega zakonskega prava je doživel štiri izdaje.

Geografija: Janez Žiga Popovič in Blaž Kocen, avtor geografskega atlasa, ki se že 100 let uporablja v šolah Srednje Evrope.

Fizika: Velik fizik je bil koroški Slovenec Stefan.

Glasba: Gallus-Petelin in dunajski škof

Jurij Slatkonja, ustanovitelj „Dunajskih Slavčkov — Wiener Sängersknaben“.

Vzgoja: Berlogar, vzgojitelj cesarja Maksimilijana in škof Slomšek, na katerega se je obračal prosvetni minister grof Leon Thun in ga upošteval pri preosnovi avstrijskih šol. Njegovo osnovno načelo je bilo, da mora vsak otrok imeti pouk v materinščini. Slomšek ima veliko zaslugo, da je dal narodnostni ideji krščanski značaj.

Diplomacija: Benedikt Kuripečič je šel kot odposlanec cesarja Ferdinanda I. k turškemu sultanu Sulejmanu II. Popis potovanja je izredne vrednosti. Alojzij Dobravec, osebni prijatelj cesarja Napoleona III., je pregovoril princa Ferdinanda Maksimilijana, da je šel za cesarja v Mehiko. Prof. Želger je bil zadnji pravosodni minister monarhije.

Gospodarstvo: Dvorni čebelar Anton Janša je postavil čebelarstvo na novo še vedno veljavno podlago.

Arhitektura: Na Dunaju je pričel svoj vzpon Jože Plečnik, arhitekt svetovnega formata.

Pošta: Lovrenc Košir je dejansko izumitelj poštna znamke. (Prim. Naš Tednik 1962/33).

Omenili smo le nekaj imen, ki dokazujejo, da so Slovenci veliko prispevali k napredku Avstrije. Ni torej pravično, ako sedaj kdorkoli zatira Slovence, kar jih je še ostalo v Avstriji.

25. *Škodi ideji evropske unije.* Vedno več pristašev ima ideja, da je rešitev Evrope v politični uniji vseh evropskih narodov. *Pravimo narodov in ne držav,* ker ne gre za to, da se sedanje države združijo v federalistično unijo, temveč za to, da se v njej za vsak narod išče najboljšo rešitev gospodarskih, socialnih, etničnih in kulturnih problemov. Sedanje meje evropskih držav so često posledica krivičnih vojsk. ženitev vladarjev, nasilnih raznarodovanj, gospodarskih interesov, zemljepisnih in zgodovinskih danosti, verskih razlik in ideoloških razprtij. Odtod eden velikih evropskih problemov narodnih manjšin, ki povzročajo med državami trenja, nezaupanje, hladna in vroča obračunavanja. V evropski uniji bi ti problemi odpadli.

Zato je Združena Evropa up narodnih manjšin, ki iz razlogov samoohranitve postajajo najvnetejše zagovornice evropske unije in njeni člani najvnetejši Evropejci. Narodne manjšine torej niso ovira za ev-

ropsko skupnost, temveč najzanesljivejši element bodoče evropske unije. Dr. Hilckman pravi: „Da obstoj „malih“ narodnih skupin in manjšin ni nobena ovira za evropsko združitev, je dokazano že samo z dejstvom, da so „mali“ narodi in manjšine hkrati najboljše, najzavednejše in najzanesljivejše Evropejci. In to iz dobro premišljenih interesov, kajti od evropske združitve morejo te skupine pričakovati le dobro. V narodnih državah bo obstoj krajevnih jezikov narodnih manjšin vedno ogrožen.“

Ker propad narodnih manjšin pomeni zmanjševanje tega pozitivnega in tvornega elementa, delo za ohranitev narodnih manjšin keristi evropski skupnosti. Zato pravi dr. Hilckman: „V evropskem interesu smemo želeti, da bi se duhovni voditelji „malih“ narodov zavedli svoje odgovornosti, ki vključuje dolžnosti do lastne narodnosti kot do Evrope.“

Krški ordinariat škodi Evropi, ker duši slovensko manjšino, enega od pozitivnih elementov bodoče evropske unije.

26. *Škoduje Avstriji.* Eden razlogov obstoja Avstrije so njene narodne manjšine: Slovenci, Hrvati in Ogrji. Ako jih Avstrija zatré, bo ta razlog za njen obstoj odpadel. S tem bi tudi izgubila narodno raznolikost in privlačnost za tujce. Postala bi monotona nemška država, ki bi se skušala prej ali slej združiti z Nemčijo.

Poslanstvo Avstrije je, da kot politično nevtralna država posreduje med vzhodom in zahodom kulturne dobrine. Kako naj opravlja svoje poslanstvo na slovanskem vzhodu, ako v lastni državi zatira Slovence, ki bi ji mogli biti v izredno korist pri izvrševanju njenega poslanstva, in se koroški Nemci zgrozijo ob misli, da bi se morali njihovi otroci priučiti ene slovenske besede?

Slovenci bi Avstriji pri tem poslanstvu radi pomagali in imajo za to vse pogoje. Vzhod je v pretežni meri slovanski. Slovenec se slovanskih jezikov zlahka nauči in se tudi lažje uživi v miselnost slovanskih narodov kot Nемец. Toda, da bodo Slovenci mogli to funkcijo v korist Avstrije opravljati, je prvi pogoj ta, da ohranijo svojo narodnost in prenehajo biti ogrožani v lastnem narodnem obstoju.

Kako naj opravlja Avstrija svoje poslanstvo, ako ne izpolnjuje državne pogodbe glede narodnih manjšin? Zapadni svet

rad očita Sovjetski zvezi, da ne izpolnjuje mednarodnih pogodb. Sam avstrijski zunanji minister dr. Kreisky je osem let po sklenitve državne pogodbe priznal, da je manjšinsko vprašanje še odprto, to se pravi, da v osmih letih Avstrija ni izpolnila svojih obveznosti do narodne manjšine.

Kako naj vrši Avstrija svoje poslanstvo, ako bodo slovanski narodi zaradi postopanja krškega ordinariata v njej še nadalje gledali hudo sovražnico Slovanov, kakor je bila v preteklosti in zaradi česar je kot monarhija razpadla.

Avstrija se trudi, da bi zagotovila avstrijski manjšini v Italiji še več pravic kot jih že ima. S kako moralno pravico more nastopiti na mednarodnem pozorišču in zahtevati zanjo novih koncesij, ako sama ne da koroškim Slovencem niti petine tega, kar Južni Tirolci že imajo. V Južni Tirolski vidiš vsepovsod dvojezične napise, na Spodnjem Koroškem se deveto leto po sklenitvi državne pogodbe zama: oziraš po slovenskem napisu. Zato končno tudi pametnejši Avstrijci uvidevajo, da ni mogoče uspešno delati za Južne Tirolce, dokler ne dajo pravic manjšinam v Avstriji. Na zborovanju „Österreichische Gemeinschaft“ v St. Georgen am Längsee so med drugim sprejeli sklep: Šele po vestni izpolnitvi vseh pogodbenih prevzetih obveznosti do narodnostnih skupin v lastni državi imamo pravico zavzemati se za Avstrijce v inozemstvu“ (Österreichische Nation, Salzburg 1961/9. Glej Naš Tednik 1961/39).

Krivice, ki jih storijo pripadniki večinskega naroda nad manjšino, Bog prej ali slej kaznuje nad vsem narodom ali nad enim delom že na tem svetu. Tudi za Avstrijo veljajo besede: „S kakršno mero merite, s takšno se vam bo odmerilo.“ Nekoč so Avstrijci ponemčevali Ladince v Alto Adige, sedaj pa se morajo isti Avstrijci boriti za svoj obstoj in narodne pravice. Podobno nam žalostni primeri Sedmograške, Slezije in Pomorjanske pretresljivo potrjujejo, da Bog kaznuje krivice storjene šibkejšim narodom, že na tem svetu.

27. *Škodi Koroški.* Ako je Bog postavil na Koroško dva naroda, tega gotovo ni storil zato, da bi močnejši delal šibkejšemu krivico, ga dušil in končno strl, temveč da bi živela v prijateljstvu in medse-

bojnem spoštovanju in v plemeniti tekmi skušala napredovati v verskem, kulturnem in gospodarskem oziru, posredujoč drug drugemu dobrine lastnega celotnega naroda. S tem bi dajala svetu dober zgled in drug drugemu koristila, uresničujoč na sebi svetopisemski rek: „Glejte, kako dobro in prijetno je, ako prebivajo bratje skupaj.“

Koroška ne bi prav nič pridobila na ugledu, če bi postala enolična avstrijska provinca, nad katero bi lebdel zločin nasilnega ponemčenja in bi morala pred Bo-

gom in zgodovino osramočena odgovarjati na grozopolno vprašanje: „Nemec, kje je Slovenec, tvoj brat?“ Zato je zadnji čas, da Nemci spoznajo nesmiselnost in hudobijo ravnanja s Slovenci. Spoznajo, da z njim škodijo tudi sebi, ker s ponemčenjem dežele pripravljajo koroškemu ljudstvu izgubo mnogih dobrin. Do tega spoznanja se je povzpел koroški nemški pisatelj Perkonig in ga tako lepo izrazil: „Brez koroških Slovencev bi bila Koroška ubožnejša.“ Kdaj bo do tega spoznanja prišel tudi krški ordinariat?

PETI DEL: STALIŠČE KRŠKEGA ORDINARIATA JE ZMOTNO

Koroškim Slovencem se godi od strani krškega ordinariata *krivica*. Otrokom slovenskih staršev *krati najosnovnejšo pravico do verskega pouka v materinščini*. Gre za *veliko krivico*, ker *njegovo postopanje teži za tem, da slovenski narod na Koroškem čimprej izgine*. Pri tem se ne ozira na strahotne posledice, ki jih bo ta nasilni proces pustil za seboj bodočim rodovom.

Razume se, da se *krški ordinariat vsaj do neke mere zaveda nepravilnosti svojih dejanj*. Zato *skuša opravičiti in utemeljiti njihovo upravičenost pred vestjo, pred javnostjo in pred višjo cerkveno oblastjo na razne načine*.

Nekateri izgovori in razlogi utegnejo biti pač taki kot se jih poslužujejo ostali Nemci, drugi pa so značilni samo za krški ordinariat.

1. Eden takih izgovorov je, da *Slovenci slovenskih šol ne marajo*. To ni resnica. Slovenci so vedno zahtevali slovenske šole, a jim jih Nemci niso hoteli dati.

Že smo omenili, kako je bilo dejansko stanje šol leta 1861, ko še ni bilo splošne šolske obveznosti. Leta 1869 je bil sprejet splošni državni zakon, ki je uvedel splošno šolsko obveznost. Glede učnega jezika je določil v § 6: „O učnem jeziku in o poučevanju v drugem deželnem jeziku odloča po zaslišanju tistih, ki šolo vzdržujejo in v mejah zakona, deželno šolsko oblastvo.“

Deželno šolsko oblastvo se je na Koroškem postavilo na stališče, da je nemščina najprej in neobhodno potrebna in je vsililo koroškim Slovencem nemške šole. Slo-

venci so se proti temu krivičnemu početju dvignili in zahtevali slovenske šole.

Leta 1874 je osrednje društvo koroških Slovencev „Trdnjava“ vložilo prošnjo na naučno ministerstvo za uvedbo slovenščine v ljudske šole: *Zavrjneno*.

Leta 1878 je 97 katehetov vložilo prošnjo za slovenski pouk v ljudskih šolah z utemeljitvijo, da otroci sicer ne morejo slediti verouku: *Zavrjneno*.

Leta 1897 krški škof dr. Wiery ponovi isto prošnjo in podpre z izkušnjami z vizitacij župnij: *Zavrjneno*.

Leta 1882 prosijo občani iz št. Lenarta pri Sedmih studencih dunajsko poslansko zbornico za slovenski pouk na ljudski šoli: *Zavrjneno*.

Leta 1882 prosi šolski svet v Glinjah sporazumno z občino deželni šolski svet slovenski pouk v osnovni šoli: *Zavrjneno*.

Leta 1882 prosi občina Rožek poslansko zbornico za slovenski pouk v šoli: *Zavrjneno*.

Leta 1882 prosi občina Kazaze poslansko zbornico in okrajni šolski svet za večje upoštevanje slovenščine: *Zavrjneno od obeh*.

Leta 1882 prosi šolski svet v Šmihetu skupno z občinskim odborom deželni šolski svet za slovenski pouk v prvih štirih razredih: *Zavrjneno*. Nato se pritoži na ministerstvo: *Zavrjneno*.

Leta 1884 prosi šolski svet v Podgorjah okrajni šolski svet za slovenski pouk z obvezno nemščino v višjih štirih razredih: *Zavrjneno*. Nato se pritoži na deželni šolski svet: *Zavrjneno*.

Leta 1889 prosi šolski svet v Vogrčah deželni šolski svet za slovenski pouk: *Zavrnjeno*. Nato se pritoži na cesarsko ministerstvo: *Odgovora še danes ni*.

Leta 1889 prosi šolski svet na Blatu deželni šolski svet za slovenski pouk: *Zavrnjeno*. Nato se pritoži na ministerstvo: *Odgovora še danes ni*.

Leta 1887 šolska sveta Ledenice in Podgorje in občina Št. Jakob prosijo skupno deželni šolski svet za osnovni pouk v slovenščini: *Zavrnjeno*.

Leta 1888 prosi občina Št. Jakob ponovno in leta 1891 napravi priziv na ministerstvo: *Odgovora še danes ni*.

Leta 1887 prosi 22 občin, 34 krajevnih šolskih svetov in 1700 posestnikov dunajski državni zbor za uvedbo slovenščine v prvih štirih razredih ljudske šole. Zbor izroči prošnje šolskemu odboru, ki *odgodi rešitev na poznejši čas*.

Leta 1891 se obrnejo slovenski poslanci na ministra Gautscha, mu razložijo šolski položaj koroških Slovencev in prosijo odredbe, da bi slovenski otroci na slovenskih in jezikovno mešanih šolah prejeli izobrazbo v materinščini: *Brez uspeha*.

A to še ni vse. Avstrijski Nemci se niso s tem zadovoljili, da Slovencem niso dali šol v materinščini, temveč so slovenske otroke zaradi njihovega jezika v šoli zasmajali in pretepali. Gregorij Rožman, poznejši ljubljanski škof, po rodu s Koroške, je leta 1946 izjavil: „Za slovenstvo sem trpel že v prvem razredu ljudske šole, ko me je učitelj zaradi tega pretepal, ker sem bil Slovenec, slovenski otrok...“ (Duhovno življenje 1965, str. 15). Nič čudnega, ako se Slovenci niso vedno upali zahtevati slovenskih šol.

In po vseh teh vnebovpijočih krivicah se še kdo drzne trditi, da koroški Slovenci ne marajo slovenskih šol in jih spraveševati ali hočejo imeti slovenski pouk za svoje otroke.

Najprej naj Avstrija ugodí krivično zavrjenim in nerešenim prošnjam in jim da slovenske šole vsaj za tri rodove, nato pa jih vpraša, ali so z njimi zadovoljni. Koroški Slovenci so se že odločili za slovensko šolo in jih nihče nima pravice izpraševati, tudi krški ordinariat ne, kakšno šolo hočejo imeti.

Ker jim cesarska Avstrija zlonamerno ni hotela dati slovenskih šol, so si Slovenci z ogromnimi žrtvami sami zgradili dve

šoli. Danes sta v njih slovenski gospodinj-ski šoli.

Da so jim šole dolžni dati in da vedo, da jih Slovenci hočejo, so Nemci dokazali, ko so jim *pred plebiscitom vse to sveto obljubljali*. Nato pa so v utrakvistični šoli iz slovenskih otrok delali nemške. Slovenskim otrokom so vtepali v glavo, da so nemški otroci. „Du bist ein deutsches Kind! So denk daran!“ Nemški otrok si misli na to!

Nacisti so pregnali iz šole sleherno slovensko besedo. Njihovo načelo je bilo: „Korošec govori nemško!“ Ljudem in otrokom je bilo žal za tisto malo slovenščine, ki so jo imeli v utrakvistični šoli. Znan je primer, da je slovenski otrok po prihodu nacizma slovenskega duhovnika, ki je moral verouk nemško poučevati, glasno prosil: „Gospod župnik, zakaj ne govorite več slovenje?“ A tej prošnji duhovnik z bolečim srcem ni mogel ugoditi. Pozneje je bil ta slovenski duhovnik kot skore vsi drugi izgnan in nemški duhovniki so učili verouk le nemško. Na ta način tistj starši, ki sedaj pošiljajo otroke v šolo, sploh ne vedo, kaj je slovenski pouk.

Leta 1945 je spet obstajala možnost, da Avstrija izgubi Spodnjo Koroško. Zato je deželna vlada brž uvedla dvojezično šolo in izjavila, da hoče s tem „*doprinesti delež k popravni krivici, ki se je zgodila koroškim Slovencem v nacionalsocialističnem času*“. Krivic, ki so se godile Slovencem že celo stoletje prej, se deželna vlada tudi sedaj še ni spomnila. Ljudje so dvojezično šolo radi sprejeli in vanjo pošiljali otroke. V danih razmerah je bila najboljša rešitev, čeprav so mnogi nemški učitelji slovenski pouk svojevoljno zmanjševali. Slišali so se pa že tedaj glasovi iz vrst nemških učiteljev, da bo dvojezične šole konec, brž ko bi Angleži zapustili Koroško.

Dvojezična šola je rešila državno mejo in zato Nemcem po odhodu zaveznikov iz Koroške ni bila več potrebna. Vendar so Slovenci še nadalje vanjo radi pošiljali svoje otroke, dokler niso Nemci in nemškutarji z dvema več ali manj uspelima štrajkoma dosegli odpravo obvezne dvojezične šole. Kako so slovenski otroci štrajkali, kaže primer dveh otrok iz iste družine, ki sta hodila vsak na drugo šolo: Enemu se je na dan štrajka posrečilo priti v šolo in ni štrajkal, drugega pa so orga-

nizatorji štrajka zajeli in spodili domov in je „štrajkal“.

Dne 19. marca 1959 je izšel za Slovence krivičen in za Avstrijo sramoten zakon, po katerem morajo slovenski starši otroka za slovenski pouk izrecno prijaviti, ako hočejo, da bo imel nekaj malega pouka v materinščini. Ako starši tega iz katerega koli vzroka ne storijo, ima otrok ves pouk zgolj v nemščini. Dočim je avstrijski vladi samoposebno jasno, da mora otrok nemških staršev imeti ves pouk v materinščini, obvezuje slovenske starše zlonamerno, da se morajo vsako leto znova izjaviti, da hočejo za otroka tudi slovenski pouk. Nacisti in drugi njihovi somišljeniki poskrbijo za to, da starši rajši molčijo kot da bi sebe in otroke izpostavljali šikanani vseh vrst in zapostavljanjem.

Ni torej resnica, da slovenski starši za otroke ne marajo slovenskega pouka. Resnica je, da si ga *po stoletnih slabih izkušnjah in preganjanju mnogi ne upajo več zahtevati*, ali ga ne zahtevajo iz oportunitizma ali ker ga ne znajo več ceniti ali ker mislijo, da jim v javnem življenju ni potreben.

Vendar prav ta okoliščina na najbolj strašen način obtožuje Avstrijo in priča, da so se koroškimi Slovencem godile velike krivice, ki še niso popravljene. Povsod na svetu si starši v normalnih razmerah želijo, da bi se njihov otrok vzgajal in izobraževal v njihovem jeziku.

Prosvetni minister se je tega zavedal in je hotel ne glede na prijavo staršev otrok za slovenski pouk *vsem slovenskim otrokom vsaj verouk zagotoviti v materinščini*. Po krivdi generalnega vikarja krške škofije, dr. Kadrasa, so bili otroci oropani tudi te naravne pravice in je sedaj tudi za verouk odločilna prijava staršev otroka za slovenski pouk.

2. Eden najbolj nesmiselnih razlogov, na katerega se sklicujejo tisti, ki Slovencem ne privoščijo slovenskih šol, je ta, *da koroški Slovenci književnega jezika ne razumejo*. Resnica je, da koroški Slovenec slovenski književni jezik razume tudi brez slovenske šole. Prav gotovo pa razume svoj književni jezik boljše kot bi koroški Nemec razumel književno nemščino brez nemške šole. Če je ne razume boljše, je krivo to, da mu že nad 150 let odrekuje slovenske šole. Namen šole je prav ta, da nauči vse člane naroda, ki govore razna narečja,

skupnega književnega jezika. Tako tudi ta izgovor ne velja in obtožuje Nemce.

Dr. E. Körner piše leta 1962 v „Furche“ za čas po prvi svetovni vojski: „Slovenski otroci po končani ljudski šoli, ako niso bili posebno nadarjeni ali ako niso bili deložni zasebnega slovenskega pouka, niso prav obvladali ne nemščine, ne slovenščine. Ta razvoj se je pričel deloma že pred prvo svetovno vojsko in je prav zaradi teh okoliščin dovedel do neutemeljene trditve, da koroški Slovenec ne razume slovenskega književnega jezika.“

Teorijo o vindišarskem jeziku smo zavrnili že na drugem mestu.

3. Nadaljni razlog, da se Slovencem krati pouk v materinščini, je trditev, *da bo ponemčenje vse dežele prineslo krški škofiji mir in edinost in ustvarilo pogoje za uspešno versko delovanje*. Ta izgovor je neutemeljen in od papežev obsojen. Za Pijem XII. pravi Janez XXIII. o Cerkvi: „Po njenem nauku je Bog naredil narode ne za to, da se borijo drug proti drugemu, ampak da drug drugega izpopolnjujejo in delajo za skupno blaginjo vseh v bratskih medsebojnih odnosih. V tem je ravno bistvo krščanstva... Cerkev torej spoštuje in visoko ceni značilnosti in plemenite tradicije vsake narodne skupnosti, nad vse pa jih želi videti združene v duhu pravega bratstva.“ (11. febr. 1963 udeležencem sestanka mednarodnega odbora za evropski dan šole.)

Papež Pavel VI. je dne 4. januarja 1965 dejal v Jeruzalemu: „Edinost ni katoliška, če v vsem ne spoštuje zakonite svojevrstnosti vsakogar.“

„Edinost izključuje le to, kar nasprotuje Kristusovi volji“ (Škof Tomasek na koncilu 1963).

„V Kristusovi Cerkvi ni nasprotstva med edinostjo in raznovrstnostjo. Krščanska edinost ne predpostavlja nikakega prikrivanja narodnih posebnosti“ (Josef Comblin v „Teologija miru“, Pariz 1961).

Tako vidimo, da se vedno bolj uveljavlja načelo, *da obstoji edinost v ljubezni, ne pa v poenotenju, v pravici, ne pa v zatiranju šibkejšega*. „Samo notranje slabotni narodi težijo svojo oblastizeljnost (Machthunger) z nezaščitenimi“ (Victoria Stadlmayer).

Ponemčenje ne bi prineslo deželi živahnega verskega življenja, kot zmotno misli krški ordinariat, temveč razkristjanje-

nje, opustošenje src, padec duhovniških poklicev in druge zle posledice.

4. Nadaljnji razlog za ponemčenje dežele je *jugoslovanska komunistična nevarnost*. Sovražniki Slovencev istovetijo zavodne Slovence na Koroškem s titovci, komunisti in protiavtrijci. „Domovini zvesti“ so po tem načelu le narodni odpadniki. Smatrajo, da bo grozil državni vdor komunizma od juga, zakaj pa ne od vzhoda in to le dotlej, dokler ne bo ponemčen zadnji Slovenec na Koroškem. Da so Nemci v pretežni stopnji krivi nesreče jugoslovanskih narodov, ker so ustvarili v Jugoslaviji za zmago komunizma ugodne pogoje, pozabljajo. Da ravno s krivičnim postopanjem s koroškimi Slovenci pripravljajo pot komunizmu, nočejo razumeti.

Prav tako upajo, da bodo s ponemčenjem dežele za vselej preprečili nevarnost, da bi „balkanska“ Jugoslavija še kdaj zahtevala Spodnjo Koroško. Ko ponemčujejo opravljajo bogudopadljivo delo, ker ohranjajo Koroško za srednjeevropsko področje. Avtor brošure „Minderheit ohne Maske“ zlonamerno postavlja enačbo: Slovensko je jugoslovansko.

Resnica je, da je koroško slovensko ljudstvo v veliki večini verno in protikomunistično, in si zato ne želi jugoslovanske komunistične oblasti. Pač pa zahteva v mejah Avstrije svoje pravice.

Vse to Avstrijci dobro vedo. Poslanec Ludwig Weiss, je v „Kleine Zeitung“ dne 10. okt. 1961 zapisal, da se na Koroškem „radi nagibajo k označevanju vsakega slovenskega Korošca kot titovca ter k obdobjevanju protidržavnosti, separatizma in iredente. Toda nič ni bolj tuje katoliškim Slovincem kot odcepitev Južne Koroške in priključitev k Cerkvi sovražni komunistični vladavini Jugoslavije“.

Avstriji bi se bilo torej toliko manj bati komunistične nevarnosti z juga in slovenskega iredentizma, kolikor več pravic bi dala slovenski manjšini. Zadovoljna manjšina bi bila najboljša obramba njenih meja.

A tudi če se po sili razmer vsi Slovenci na Koroškem ponemčijo, ne bodo Avstrijci nikdar mogli biti gotovi, da se Jugoslavije kdaj ne bi sklicevala na narodne statistike ljudskih štetij iz prejšnjih desetletij in preteklega stoletja, ko je bilo v deželi 80.000 Slovencev uradno priznanih, in na izid plebiscita, ki se je v njem pod Dravo večina

odločila za Jugoslavijo, in bi deželo kljub ponemčenju Slovencev zase zahtevala. Nasilno ponemčenje koroških Slovencev Avstriji ne da pravice do ozemlja, ki je 1300 let slovensko.

5. Tudi se sliši izgovor, da je Slovencev že silno malo, in da sploh nimajo strnjenegega ozemlja.

Resnica je, da ljudska štetja glede jezika niso objektivna. Sploh pa, ako Avstrija našteje vsakokrat manj Slovencev, to le kaže, da razmere na Spodnjem Koroškem niso normalne. Saj imajo prav slovenske družine največ otrok. Kje in kaj so sedaj ti otroci slovenskih staršev? Tudi v Vzhodni Nemčiji so pred vojno Nemci naštelj le še nekaj tisoč Lužiških Srbov, sedaj pa jih je zopet 150.000. Tako je tudi na Koroškem še okrog 60.000 ljudi, ki slovensko govorijo, in bi se v normalnih razmerah izjavili za Slovence. Nemci se slovenskega jezika ne učijo.

V slovensko podeželje resda vedno bolj vdirajo Nemci. Uradništvo, orožniki, cariniki in učitelji so po veliki večini Nemci ali vsaj nočejo slovensko govoriti. Toda po vojni je oblast čisto dobro vedela, kod bivajo še Slovenci in je za strnjeno ozemlje določila dvojezične šole. Prav tako ni oblast čisto nič spraševala zaveznikov, kod bivajo Slovenci, ko se je obvezala, da jim bo dala slovenske šole, napise in slovenski jezik na sodiščih in uradih.

Tudi dejstvo, da slovenska gimnazija, o kateri so Nemci upali, da bo že v začetku propadla (sam minister Kreisky je to priznal), in šteje po sedmih letih svojega obstoja okrog 400 dijakov, kaže na to, da je ali Slovencev veliko več kot jih Nemci naštejejo, ali pa da so Slovenci bolj požrtvovalni in kulturni kot Nemci, ker pošiljajo sorazmerno več otrok v srednje šole kot Nemci. *Dokazuje tudi, da Slovenci hočejo imeti slovenske šole.* Vse to pride še bolj do izraza, ako imamo pred očmi, da je v Celovcu zelo malo Slovencev in so torej skoraj vsi dijaki s podeželja, tako da je njihov obisk gimnazije združen z večjimi stroški in težavami kot pri meščanih. A zopet je treba pripomniti, da je v Celovcu zato tako malo Slovencev, ker so skoraj vsi uradniki in uslužbenci Nemci oziroma ponemčeni Slovenci. Slovenci, ki pridejo v Celovec, se zaradi razmer ponemčijo. Za otroke slovenskih staršev v mestu Celovcu ni niti ene ljudske šole, na kateri bi se

poučevala slovenščina. Po izjavi nekega še živečega avstrijskega škofa je bilo pred prvo svetovno vojno v Celovcu sorazmerje med Nemci in Slovenci ravno obratno. Glavno mesto Koroške je bilo tedaj pretežno slovensko.

Sploh pa število članov manjšine in strnjjenost ozemlja nista merodajni za to, ali manjšina svoje pravice prejme ali ne. Ko Janez XXIII. govori o pravicah manjšin, se prav nič ne ozira na njihovo število in strnjjenost ozemlja.

6. Nekateri tudi mislijo, da smejo Koroško ponemčiti, da jim bo ostala kot nadomestilo za ozemlja, ki so jih Nemci izgubili po drugi svetovni vojni. Takole nekako sklepajo: Ako smo že toliko izgubili, te prastare nemške dežele za nobeno ceno ne smemo izpustiti iz rok.

Resnica je, da etnično Koroška nikdar ni bila docela nemška. Bavarci so šibkejšje Slovence podjarmili in odtlej so se v deželi naseljevali bavarski kolonisti.

Treba je tudi poudariti, da Slovenci niso v ničemer krivi tragedije nemškega naroda, pač pa so poleg Poljakov največja žrtev njihovega nasilja. Z občudovanja vredno plemenitostjo je nemški kardinal Döpfner priznal krivice, ki jih je nemški narod storil Poljakom.

Kdaj bo kak predstavnik nemškega ali avstrijskega ljudstva priznal krivice, ki so jih Nemci storili slovenskemu narodu? Saj bi bilo treba v gornjih stavkih zamenjati le besedo „poljski“ s „slovenski“ in bi bilo opravljeno.

Kdaj se bodo tudi Avstrijci pričeli sramovati dejstva, da koroškim Slovencem niso nikdar hoteli dati slovenskih šol? Kdaj jih bo postalo sram za vse zapostavljanje in izigravanje, ki ga je bil od njih deležen slovenski narod v celoti in zlasti koroški in štajerski Slovenci? Kdaj se bodo pričeli sramovati svoje velike sokrivde pri nacističnih grozodejstvih nad Slovenci? Kaj so se brigali za Koroško in ostalo Slovenijo Nemci iz rajha! Glavni sovražniki Slovencev so bili krajevni nacisti. Ti so hoteli izkoristiti edinstveno priložnost in pod plaščem nacizma dokončno iztrebiti slovenski narod. Niti smrti v domači zemlji jim niso privoščili, temveč so jih raztresali po Nemčiji, jih ondi mučili in sezigali, ostale pa namenili za Ukrajino.

Kdaj se bodo Avstrijci pričeli sramovati in kdaj priznali vsaj to, da tisočem

slovenskih otrok v šoli ne dajo niti verskega pouka v materinščini in tako nadaljujejo rododomor, ki ga nacisti niso mogli dovršiti?

Poslušajmo pretresljivo izpoved nemškega kardinala Döpfnerja:

„Vemo, da so neštivilna zločinstva, ki so jih zagrešili mogočniki te dobe v imenu nemškega naroda, in ki so jih številni pripadniki nemškega naroda izvršili brez pomisleka, padla na nas nazaj v obliki katastrofe, ki nima primere. Toda gorje nemškemu narodu, ako bi si zapiral oči pred vzroki te strahotne preizkušnje ter pozabil, da moramo mi delati pokoro za te naše krivice.“

Srečen nemški narod, ki ima v črni noči svoje zgodovine tako modre in plemenite može kot je kardinal Döpfner, ki se ne pomišljajo priznati svoje krivde in rotijo svoj narod, naj zanjo dela pokoro. S tem so na najboljši poti, da jim Bog odpusti krivico in jih reši kazni.

Na žalost ne moremo istega reči o vsem avstrijskem delu nemškega naroda. Le-ta si v veliki meri zapira oči pred vzroki strahotne preizkušnje, pozablja na pokoro in z zatiranjem Slovencev nadaljuje krivice, namesto, da bi jih pričel popravljati.

7. Slovenci tudi niso odgovorni za izgore Volksdeutscherjev, ki jih omenja krški ordinariat v odgovoru na proteste glede njegovega postopanja v zadevi verskega pouka slovenskih otrok.

V Sloveniji je bivala večja skupina Nemcev v kočevskem okraju. Imeli so nemške šole in pridige in verouk v materinščini. Ko je ta del zasedla Italija, so sami odšli v Nemčijo. A tudi če bi jih bila italijanska zasedbena oblast izgnala, Slovenci ne bi imeli pri tem najmanjše krivde. Nacisti so ob novi nemško-italijanski meji, ki je potekala po sredi Slovenije, potrebovali zanesljivih ljudi. Zato so iz obmejnega pasa izselili Slovence in na njihova mesta postavili te Volksdeutscherje, ki so ob koncu vojne odšli z nemško vojsko.

Prav tako so nekateri drugi Volksdeutscherji, ki so sodelovali z nacisti, sami bežali iz strahu pred kaznijo zaradi zločinov. Druge so izgnali komunisti.

Nemci so sami napadli Jugoslavijo in v njej ustvarili take pogoje, da so se komunisti po končani vojni mogli polastiti oblasti proti ljudstvu. Sedaj pa naj bi Slo-

venci odgovarjali za posledice nemških grozodejstev v Jugoslaviji!

Če kateri narod ni v celoti odgovoren za ukrepe svojih oblastnikov, je to slovenski narod, ki se je z golimi rokami uprl komunistični nevarnosti in kljub izigravanju zasedbenih oblasti vodil borbo do konca vojne.

In, če kdo gotovo nima nobene krivde za odhod, beg in izgon Nemcev iz Jugoslavije, so to koroški Slovenci.

Še veliko manj krivde zaradi usode Volksdeutscherjev pa imajo prav gotovo šoloobvezni otroci koroških Slovencev, in ne najdemo nobene zveze med izgonom teh ljudi iz Jugoslavije in odrekanjem verskega pouka slovenskim otrokom v materinščini.

8. Iz Slovincem sovražnega kroga koroških Nemcev je tudi prišla *trditev, da nek narod iz višjih razlogov more preiti v drugo narodnost*. Po tej teoriji bi Slovenci mirne vesti smeli postati Nemci in Nemci bi smeli ta razvoj pospeševati.

Kateri so ti višji razlogi? *Utrditev nemštva?* Veličina nemštva ne odvisi od ponemčevanja 9000 (Mucher) ali 7000 (Kardas) Slovencev, kolikor jih ti krogi še priznajo.

Višja kultura? Spoštujemo nemško kulturo in smo ji veliko dolžni. Toda tudi Slovenci so z zmoglostmi in silami, ki jim jih je dal Stvarnik, kljub svoji majhnosti in kljub temu, da so jim Nemci odvzeli državno neodvisnost in jim ponemčili nad polovico ozemlja, dosegli zavidljivo stopnjo kulture. Teško kje na svetu je tako majhno ozemlje (okrog 23.000 kv. km) kot je slovensko, dalo svetu toliko pesnikov, pisateljev, znanstvenikov, slikarjev, kiparjev in glasbenikov. Njihova opera, drama in pevski zbori z največjim uspehom nastopajo po svetovnih odrih in odnašajo prve nagrade.

Znani ruski filolog S. B. Bernstajn pravi v predgovoru, ki ga je napisal h knjigi slovenskega učenjaka dr. Rajka Nachtigala „Slovanski jeziki“, prevedeni v ruščino: „Slovenci so dali svetu lepo število velikih učenjakov na vseh znanstvenih področjih.“ (Prim. Slovenska država 1964/oktober.)

„Neue Züricher Zeitung“ je leta 1962 glede kulturnega življenja v prestolnici Slovenije zapisal: „Ljubljana, to čudno mesto na križišču treh svetov in kultur, ki

naj bi bilo po svojem videzu pravzaprav majhno mesto, vendar izkazuje več notranjega življenja kot marsikatera evropska prestolnica“ (prim. Naš tednik 1962/6).

Treba je vedeti, da se kulturno življenje med Slovenci ne omejuje le na mesta, temveč dosega poslednjo gorsko vas. Slovenske knjige in številne revije se tiskajo v izredno visokih nakladah (do 80.000 za 1.700.000 ljudi). Analfabeti imajo med njimi že od začetka stoletja najnižji svetovni odstotek (2%). Najpreprostejši ljudje prebirajo domače in tuje leposlovje. Preprosti fantje in dekleta z veliko dovršenostjo igrajo težke drame in komedije svetovnih avtorjev in nastopajo v pevskih in instrumentalnih zborih visoke discipline in kvalitete. Za bogastvo glasov njihovih pevcev, spretnost dirigentov in za cerkveno petje jih zavidajo večji narodi in se skušajo z njimi obogatiti. Njihova narodna pesem, bajke in pravljice dokazujejo, da so njihovi predniki doumeli idiličnost in bajnost divne gorske trdnjave med furlansko in panonsko nižino, v katero jih je postavil Stvarnik.

Vse to velja tudi za koroške Slovence, ki jih od leta 1920 loči državna meja od ostalih Slovencev.

Lepota jezika? Vsakemu jeziku priznamo lepoto, tudi slovenski jezik je lep in blagoglasen. Ima vse soglasnike, ki jih imajo nemški, španski, francoski in italijanski jezik. Prav tako vse samoglasnike razen nosnikov. Bogat je na samoglasnikoma o in u, pogosto se besede končujejo na samoglasnik, kar ga usposablja za lahko pevnost. Dvojino ima skupno z grščino, sklanjatev podobno latinski. Besede, ki so mu manjkale zaradi rastoče civilizacije, so napravili strokovnjaki s tako dovršenostjo, da jih tujci občudujejo. Besedni zaklad književnega jezika je velik in še vedno raste, ker še niso izčrpani besedni zakladi precej razlikujočih se narečij. Jezik je bogat na prisposodobah. Njegova moč je v glagolu.

V slovenskem jeziku je mogoče izraziti najintimnejše čustvo in najdrznejšo misel. Ne vidimo torej razloga, da bi koroški Slovenci na ljubo nemškemu jeziku opustili svojega.

Nepomembnost jezika? Slovenski jezik resda govori manj kot 2 milijona ljudi. Ako ga svet malo pozna, se ni čuditi, saj je do nedavnega veljalo, da se slovanskih knjig

ne bere; Slavica non leguntur. Od tedaj se je že precej spremenilo in danes se po vsem svetu učijo ruščine, da bodo mogli slediti slovanskim znanstvenikom.

Pa tudi slovenski jezik je sorazmerno pomemben. Predava se na slavnih univerzah (Milan, Padova Neapelj). Vsi slavisti ga morajo poznati. Ima bogato literaturo. Sorazmerno mnogo znanstvenih in leposlovnih svetovnih del je prestavljenih na slovenski jezik.

Sploh pa pomembnost jezika ni le v tem, koliko ljudi ga govori in koliko knjig je v njem napisanih ali vanj prestavljenih, temveč še v drugi okolnosti. Za misijonarja je jezik, ki ga govori nekaj tisoč poganov važnejši kot kak svetovni jezik, ker od znanja jezika odvisi v veliki meri uspeh njegovega dela. Za vsakogar ima večji praktični pomen znanje jezika, ki se govori v njegovi okolici, kakor znanje jezika, ki se govori daleč proč od njega. Za koroške Nemce, ki živijo skupaj s Slovenci v isti deželi in vasi, ima slovenski jezik večji pomen kot angleščina. V tem smislu piše dr. Ernst Görlich:

„Naši današnji otroci se vozijo v izmenjavo v Anglijo in Francijo; to je hvale vredno, kajti tako spoznajo širni svet. Kaj bi bilo, ko bi kdaj obiskali tudi slovenske, hrvatske in madžarske kraje Avstrije?... Kdo se je že potrudil, da bi kdaj vzela v roke slovensko ali hrvatsko slovnico in se naučil vsaj nekaj besed teh drugih deželnih jezikov Južne Koroške in Gradišanske? Ta dva jezika res nimata svetovne veljave kot angleščina ali francoščina, a sta nam vsekakor bližja...“ (V glasilu „Das Menschenrecht“, št. 3-4/1964; glej Vera in dom 1965, str. 107.)

Državna edinost? Zadovoljna manjšina ne ogroža državnega edinstva. „Ugovor, da obstoj krajevnih jezikov ogroža državno edinost, in iz tega sledi ugovor, da so številni jeziki ovira za tako nujno potrebno evropsko skupnost, je docela neutemeljen in neupravičen. Ohranitev krajevnega jezika na noben način ne pomeni prekinitve z drugimi“ (dr. Hilckman).

Sploh smatramo, da so mali narodi in narodne manjšine najboljše vez med velikimi narodi in zato najtvornejši element miru in evropske skupnosti.

Zagotovitev meje na Karavankah? Naj odgovori nemški kardinal, ki dobro pozna

problem nemških meja: „Mirna skupnost narodov in držav je važnejša za bodočnost kot pa vprašanje meja. Preteklost polna bede nam kaže, da v mnogih primerih meje držav na morejo natančno sovpadati z mejami narodov. Popolno spoštovanje pravic manjšin, upostavitve odnošajev zaupanja med narodi ter resnično odprtih meja za ljudi in stike — to so odločilne naloge za našo bodočnost“ (kardinal Döpfner, 1. 1960 na dan sv. Hedvike v slavnostnem govoru, ponatisnjenem v pariški reviji „La documentation catholique“). Iz tega govora so vsi tu navedeni citati istega kardinala. (Glej Naš tednik 1961/38.)

Kako daleč so še koroški Nemci od takega priznanja, nam kaže med drugim dejstvo, da so se silno bali trenutka, ko je bil odprt 1570 m dolgi cestni predor pod Karavankami med Koroško in Slovenijo, ker edlejš ne morejo več s tako gotovostjo trditi, da so Karavanke naravna in zato nepremakljiva meja. Dr. Ernst Görlich upravičeno obsoja tako zadržanje, ko vprašuje: „Ali imajo tisti Avstrijci, ki so hoteli zabraniti ali vsaj zadrževati dogotovitev ljubeljskega predora med Koroško in Slovenijo, pravico, da se razburjajo zaradi zidu med vzhodnim in zahodnim Berlinom?...“ (Das Menschenrecht, št. 3-4, 1964.)

Državlјanska vzgoja? „Slovenska gimnazija vzgaja dobre državlјane,“ je dejal deželni glavar Wedenig na proslavi prve mature leta 1963 (Naš tednik, 27. junija 1963). „Pripadniki manjšine so slejkoprej lojalni in zvesti državlјani“ (dr. V. Inzko, predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev dne 11. julija na zborovanju „Österreichische Gemeinschaft“ v St. Georgen am Länsee). „Zvestoba državi je ravno tako važen činitelj za naš narodni obstoj kot zvestoba veri in narodu“ (dr. Inzko, Naš tednik, dne 3. 1. 1962).

Poglobitev verskega življenja? „Na moje odnose do Slovencev sta napravila najgloblji vtis njihova vernost in globoka pobožnost. Globoko čustvo prihaja na pomoč dobrovoljnosti, ta pa s svoje strani ohranja pobožnost, da se ne izživlja v praznih formulah. Na Koroškem mi je padlo v oči, da je najboljše versko življenje v tistih župnijah, kjer je narod ostal zvest svojemu slovenstvu“ (Gerold Schmidt, švicarski duhovnik in pisatelj, ki je dober poznavalec Slovencev in njihovega jezika, v pismu

uredništvu Svobodne Slovenije, Bs. As. dne 6. febr. 1964).

Povečanje drugih dobrin? „Kot državljani države s štirimi enakopravnimi jeziki ne morem doumeti, kako je mogoče zatirati narodno in jezikovno manjšino. Verujem, da se z opustitvijo materinega jezika izgube tudi druge dragocene narodne dobrine“ (G. Schmidt, istotam).

Tudi v Avstriji so poleg nemškega jezika še tri jezikovne skupine: slovenska, hrvatska in ogrska. Znano je tudi, da je na Gradiščanskem Nemcem, Ogrom in Hrvatom škof dr. Lászlo pravi oče.

Krščanska in cerkvena edinost? „Če je Cerkev bistveno ena in mednarodna, ali bolje rečeno nadnarodna, pri tem ne zanemarija in ne prezira različnosti ljudstev. Ko ljudje stopijo v Cerkev, jim ni treba vreči s sebe, kar imajo kot pripadniki tega ali onega naroda posebnega. Skrivnost edinstva Cerkve najdemo v popisovanju prvih Binkošti. Duh božji zna iti preko različnosti jezikov. Ta binkoštni dogodek je imel nalogo pokazati, kaj bo poslanstvo Cerkve v teku stoletij: *Združevati vse jezike v istem evangeliju...* Cerkev ne bi bila zares Kristusova in ne bi dovršila smotra človeštva, če bi ne bilo vse te različnosti in te množice jezikov. Krščanska edinost ne predpostavlja nikakega prikrajšanja narodnih posebnosti, ker ti dve stvari nista istega reda. Kar je bistveno za Cerkev, ne pripada bistveno nobenemu narodu, in tudi ne najde več sorodnosti v tem ali drugem narodu. Edinost Cerkve, to je Kristus in vera, in vidna sredstva te edinosti sta škofovstvo in rimska Cerkv. Od teh pa ne eno ne drugo, ni last nobenega naroda“ (Jožef Comblin v knjigi *Teologija miru*, Paris 1961, Imprimatur pariške nadškofije).

Gospodarske prednosti? Jezik ne ovira, da se koroški Slovenci ne bi okoriščali z gospodarsko blaginjo Avstrije, kakor se Avstrija okorišča z blaginjo dežel, ki govorijo druge jezike. Nemci so podjetno, vestno, pridno delovno ljudstvo. A tudi Slovenci imajo te lepe lastnosti in so povsod cenjeni kot dobri in zanesljivi delavci, uradniki, obrtniki in trgovci. Mnogi se v najkrajšem času povzpnejo do zavidljivega socialnega položaja. To jim prizna tudi italijanski grof Sforza v knjigi o Jugoslaviji.

Za ponemčevalce pa slejkoprej velja nauk Janeza XXIII.: „Med ljudmi — to

potrjuje izkustvo — obstajajo razlike in včasih velike, v stopnji znanja, kreposti, sposobnosti, iznajdljivosti in posedovanja materialnih dobrin. Toda to ne more nikdar opravičevati, da bi kdo s to svojo superiornostjo na kakršenkoli način podvrgeto, kar je od drugih. Ravno nasprotno, ta superiornost takemu nalaga večjo dolžnost pomagati drugim, da dosežejo s skupnim naporom svojo lastno popolnost“ (Pacem in terris, 87).

9. Spet drug izgovor za ponemčenje dežele je ta, da je *ponemčenje naraven razvoj, da se mu zato ni vredno upirati. Kar je naravno, pa je božja volja*. Ponemčenje dežele, tako modrujejo ti sovražniki slovenstva — je torej volja božja.

Nič predrznejšega nego ta trditev. Ti krogi ne vedo povedati, kje ne kdaj jim je Bog razodel to svojo voljo. Za svojo hudobijo hočejo delati odgovornega neskončno dobrega in modrega Stvarnika, ki naj bi ustvaril male narode le zato, da bi po hudem trpljenju prehajali v večje narode. Ti ljudje tudi ne vidijo, da Bog hoče raznolikost v vsem stvarstvu in je zato dal najrazličnejše oblike pokrajinam, najpestrejše barve cvetlicam, najraznovrstnejše glasove živalim. Dopustil je tudi, da se človeški rod loči v rase, narode in jezike. Dvema osebama ni dal iste zunanosti, ne istih sposobnosti, ne istih kreposti. Govoriti, da je božja volja, da se neki narod ali del naroda potuji, je isto kot trditi, da je božja volja, da vse cvetlice dobijo isto barvo, vse gore in drevesa isto višino in obliko, vse ptice iste glasove.

Ako bi človeštvo sprejelo to blazno teorijo, ne bi bil varen noben narod več pred drugim. Ruski narod bi imel pravico, da si asimilira nemškega, kitajski ruskega. Ta teorija ni nič drugega kot neka vrst nacistične ideologije o nemškem nadčloveku, ki naj bi si ga bila Previdnost izbrala, da bi z iztrebljenjem navadnih ljudi in podljudi pospešil naravni razvoj, ki je bil v najvišji stopnji že dosežen v nosilcih nemške krvi.

Tudi ni nič bolj nesmiselnega kot ta trditev. V ponemčenju dežele ni prav nič naravnega, prav nič, kar bi Bog hotel, temveč je vse le plod nasilja, brezmejne hudobije in zlorabe politične in gospodarske nadmoči. Zato je sklicevanje na božjo voljo še posebno drzno in pregrešno. Kako naj bo božja volja, kar Cerkv izrečno

prepoveduje: zatiranje narodnih manjšin in ustvarjanje takih pogojev, da se manjšina ne more ustavljati potujčevanju? Ako je Bog vse te krivice in njih posledice dopustil, ni še s tem rečeno, da jih je pozitivno hotel in da jih nekoč ne bo kaznoval.

Kaj je glede narodnosti božja volja, nam vse lepše in prepričljivejše govori krški škof dr. Anton Mahnič:

„Vsi narodi morajo biti res enakopravni, to je vsakteremu se mora dovoliti popolna prostost, da se izomika na podlagi materinščine ter da vse stori, kar je potrebno, da ohrani svoj značaj in svojine, po katerih se kot narod razlikuje od drugih narodov. Kajti božja volja je, da se je človeštvo razlikilo po narodnostih, ista božja volja hoče tudi, da vsak narod biva kot tak, da se razvija, razcvita, da napreduje in se spopolnjuje“ (Rimski katolik, str. 58).

Ako bi Slovenci od začetka imeli slovenske šole; ako bi jih nihče ni silil, da otrok ne prijavljajo za dvojezični pouk; ako bi slovenski jezik v javnosti imel isto veljavo kot nemški jezik; ako bi bili napis: in tiskovine dvojezične kot so v Švici, Belgiji in Kanadi; ako bi civilna in cerkvena oblast Slovence navajali, naj ljubijo in cenijo svoj jezik in bi prepovedovali in kaznovali sleherni izraz nemške nestrpnosti in mržnje do Slovencev; ako bi Nemci Slovence spoštovali in bi jim bili Slovenci dejansko enakopravni, — ne bi nihče mislil na to, da bi se njegov otrok najprej ne učil materinščine in nato šele nemščine s pomočjo materinščine.

Tudi generalni vikar dr. Kadras si je osvojil ta izgovor v opravičilo svojega stopanja. Na nekem predavanju je dne 10. septembra 1960 trdil, da je nazadovanje števila koroških Slovencev od 80.000 oseb v letu 1880 na 7.000 v letu 1951 (on jemlje ljudsko štetje, ki ga opravljajo Slovincem nenaklonjene osebe, kot resno) „proces spontane naravne asimilacije“.

Nič bolj neresničnega kot ta trditev generalnega vikarja dr. Kadrasa. *Spontano je to, za kar se človek odloči prostovoljno.* Spontana je bila zahteva koroških Slovencev po slovenskih šolah v prejšnjem stoletju. Spontan je bil njihov odpor proti selitvam slovenskih družin v času nacizma. *Njihovo ponemčevanje pa je posledica stoletnih krivic, nepoznanja vrednosti lastnega jezika in kulture, sad terorja in strahu.*

Naravno je to, kar se zgodi po naravnih zakonih in nagnjenjih. Kje na svetu se v normalnih razmerah neko ljudstvo prostovoljno odpeve svoji narodnosti in preide drugo? Narodi na najnižji stopnji kulture so na svojo narodnost ponosni. Janez XXIII. pravi v okrožnici *Pacem in terris*: „Narodi in to s polno pravico so silno občutljivi v vprašanju dostojanstva in časti.“ Zakaj bi bili v tem izjema prav koroški Slovenci? Ako se koroški Slovenci res hočejo iznebiti svoje narodnosti in jezika, je to dokaz, da živijo v nenormalnih, krivičnih, neznosnih razmerah. Dokazuje, da jim je večina delala silo, ne pa manjšina silo večini.

Glede „naravne in spontane asimilacije“ pravi dr. Hilekman: „Po krivici se trdi (na primer od gotove strani nasproti slovenski manjšini na Koroškem), da gre za naravni razvoj, ki bi se mu bilo neumno, nesmiselno in nemogoče upirati.“ Nesmiseln in krivičen izgovor generalnega vikarja dr. Kadrasa je torej znan že daleč izven krške škofije.

10. Kot primer, da je prehod iz enega naroda v drug narod dejansko nekaj naravnega, samo po sebi umevnega in dopustnega, se navaja asimiliranje priseljencev v tujih državah. Tako kot priseljencev v kaki ameriški državi sprejme angleški ali španski jezik, naj bi tudi koroški Slovenci sprejeli nemškega.

Odklanjamo primero narodne manjšine z imigranti.

Imigrant je posameznik, ki se je ločil od svoje domovine in prišel v drugo domovino. Imigrant se odloči za odhod v tujo državo prostovoljno, čeprav iz določenih razlogov. Ko se odloči, ve da bo moral v novi deželi sprejeti drug jezik, čeprav bo ohranil pravico, da z otroki še govori svoj jezik. Domovino pusti v svobodi, imeti more z njo stike, more jo obiskati in se vanjo vrniti. More ji celo pomagati. Ostane državljani svoje države. Sprejetje tujega jezika je v danih razmerah nujno, čeprav ga more odrivati v drugi in tretji rod. Dejansko pošilja za njim Cerkev duhovnika, da mu napravi bivanje v novi domovini manj boleče in mu ohranja v kritičnih trenutkih vraščanja v novo okolje narodnost in vero. Okoliščina, da se je veliko emigrantov versko izgubilo, ker niso imeli domačega duhovnika, le potrjuje, kako zelnaveen je prehod iz ene narodnosti v drugo za vero, značaj in osebnost.

Narodna manjšina pa je skupnost, ki živi na svoji zemlji že nad 1500 let, torej dalje časa kot Nemci. Položaj manjšine ima le zaradi državnih meja, torej zato, ker ni mogla doseči ideala, da bi živela v lastni državi (prim. *Pacem in terris*, 95). Narodna manjšina je torej žrtvovana, da živi v tuji državi na ljubo in v korist večinskega naroda. Zato bi ji moral biti večinski narod hvaležen in skušal lajšati njen žalostni položaj. Za njegovo raznarodovanje ne obstajajo nobeni razlogi. Člani narodne manjšine se zavedajo, da se jim s potujčevanjem godijo krivice.

Ako torej Nemci vztrajajo pri tem, da je treba primer asimilacije imigrantov aplicirati na Koroško, naj si priključijo v spem in, da so njihovi predniki prihajali v deželo kot priseljenci veliko pozneje kot Slovenci in se prično učiti jezika ljudstva, ki jih je sprejelo v deželo. Slovenci ne vidijo razloga, zakaj bi oni na ljubo poznejšim priseljencom morali opustiti svoj jezik in sprejeti jezik potomcev bavarskih kolonistov. Ako Bavarci ne bi bili odvezli Slovencev s silo državne samostojnosti, bi se morali učiti slovenskega jezika njihovi priseljenci v srednjem veku.

11. Tudi za dekrete glede verskega pouka slovenskih otrok v nemščini ima generalni vikar dr. Kadras svoje razloge. Za čisto slovenske šole določa, da se morajo učenci učiti najvažnejših verskih pojmov, molitev in verskih vaj (torej vsega katekizma) v nemščini iz razloga, da bi v nespotnem primeru verniki, ki pridejo v čisto nemške kraje, zapadli nevarnosti, da bi se versko več ne udeleževali.

Čemu so zavezniki zahtevali za Slovence slovenske šole in čemu jim je država dala slovensko gimnazijo, ako naj se v njih velik del verouka poučuje v nemščini? Kje na svetu se učijo otroci verouka v tujem jeziku zato, da se bodo mogli udeleževati v drugojezičnih župnijah, ako bodo kdaj v take župnije prišli? *Povsod na svetu se mora pastir priučiti jezika ovac, le v krški škofiji naj se ovce učijo jezika nemških pastirjev!* Misijonar se mora celo vrniti iz misijonov, ako ni upanja, da bi se v dveh letih priučil jezika dežele, kjer hoče voditi k Bogu.

Nič pa ne moti generalnega vikarja dr. Kadrasa dejstvo, da imajo na Spodnjem Koroškem nemški otroci verski pouk zgolj v nemščini, čeprav dejansko živijo v dru-

gojezični župniji in so često v veliki manjšini med Slovenci.

Še hujše je to, da ukazuje generalni vikar dr. Kadras za slovenske otroke, ki k dvojezičnemu pouku niso prijavljeni, prav tako verski pouk zgolj v nemščini, čeprav ve, da ti otroci ne samo živijo med Slovenci, ampak v družini tudi molijo slovensko.

12. *Generalnemu vikarju dr. Kadrasu torej ne gre za dušni blagor otrok, temveč za ponemčenje.* To dokazuje tudi druga njegova nedoslednost edinstvene logike, ko ukazuje, da se morajo za dvojezični pouk prijavljeni otroci učiti verouka v nemščini in slovenščini. Ako so imeli starši toliko poguma, da so prijavili otroka za dvojezični pouk, je jasno, da so Slovenci. *Slovenski otroci pa imajo isto pravico kot nemški, da se učijo verouka v materinščini.*

V tem primeru se generalni vikar dr. Kadras sklicuje na državni zakon, po katerem je pouk na dvojezičnih šolah dvojezičen. Da je ministrstvo za verouk hotelo napraviti izjemo in določiti, da se verouk poučuje v materinščini, in da je to preprečil generalni vikar dr. Kadras sam, tega on v dekretu ne omenja, temveč še stavi nemščino na prvo mesto.

13. *Za slovenske otroke, ki jih starši za slovenski pouk niso prijavili, določa generalni vikar dr. Kadras verouk zgolj v nemščini.* In v tem je njegova največja krivica. Že koroški šolski svet pa je uvidel, da je med temi otroki veliko takih, ki nemščine sploh ne razumejo. Zato je dovolil, da se sme pri teh otrokih učitelj posluževati otrokovega narečja (ne pa književnega jezika). Preko tega dejstva tudi generalni vikar dr. Kadras ni mogel iti in je iz *nujne potrebe določil za verouk isto.*

Namesto, da bi v skladu s katoliškimi moralnimi načeli slovenske starše opozoril na dolžnost, da otroke prijavijo za slovenski pouk, ko je že on sam zakrivil, da ni bil uzakonjen verski pouk za slovenske otroke v materinščini, slovenskim otrokom dovolil le v začetku kot pomožno sredstvo nekaj slovenskega narečja, da sploh more veroučitelj otroka vpeljati v nemški jezik.

S tem je generalni vikar dr. Kadras dokazal, da jasno ve, da v škofiji veliko otrok po njegovi krivdi nima pouka v materinščini.

14. *Kako je mogoča taka vnebovpijoča diskriminacija slovenskih otrok v osrčju*

Evrope, na vratih Italije in ob železni zavesi?

Generalni vikar dr. Kadras se pri tem sklicuje na „pravico staršev“. On se je postavil na stališče, da imajo starši pravico izbirati za otroka, ali se bo materinega jezika učil ali ne. In te pravice jim on ne more odrekati. Ko slovenske otroke sili poučevati verouk v tujem jeziku, le „brani pravico staršev“.

Resnica pa je, da se generalni vikar dr. Kadras sklicuje na pravico staršev le, kadar je to v škodo Slovencev. Kadar bi jim bilo to v korist, gre mirno preko pravice staršev.

Glede verouka v čisto slovenskih šolah je generalni vikar dr. Kadras določil, da se ga morajo učenci učiti tudi v nemščini. Ako starši izberejo slovensko šolo, je pač njihova volja, da se bo otrok izobrazil v materinščini. Tako tudi to tolmači generalni vikar dr. Kadras sam, ko dopušča za nemške šole verouk zgolj v nemščini.

Podobno velja glede njegove določbe, da se morajo slovenski otroci, prijavljeni za slovenski pouk na dvojezični šoli, učiti verouka v nemščini in slovenščini. Tudi tu generalni vikar dr. Kadras ni pokazal zanimanja, da bi upošteval voljo staršev.

Najjasneje pa je generalni vikar dr. Kadras pokazal, da mu ni prav nič za pravico staršev, ko so slovenski starši zbrali 4500 podpisov s prošnjo, da se njihovi otroci, čeprav jih za dvojezični pouk niso prijavi, vsaj verouka učijo v materinščini. S tem, da generalni vikar dr. Kadras teh podpisov ni upošteval, je dokazal, da mu ni nič za voljo in pravico staršev.

V tem primeru so ti starši ravnali čisto v skladu z ugotovitvijo Grentrupa, ki pravi, da „v praktičnih vedah otrok more napredovati tudi v tujem jeziku, versko vzgojo pa more otroku posredovati le materinščina“.

Potem ko so slovenski starši iz strahu in nepoznanja posledic dejanja napravili to napako, da svojih otrok niso prijavi za slovenski pouk, so hoteli popraviti zmotno in so, poslušujoč se svojih pravic, jasno izrazili svojo voljo, da se njihovi otroci uče verouka v slovenščini. S tem, da generalni vikar dr. Kadras te jasne in z velikim pogumom izražene volje staršev ni upošteval, podobno kot cesarsko naučno ministrstvo ni upoštevalo zahtev slovenskih občin po slovenskih šolah, je dokazal.

da mu je „volja in pravica staršev“ prazna beseda.

15. A tudi če bi bil generalni vikar dr. Kadras dosleden in bi se vedno oziral na pravico staršev, smatramo, da niti v tem primeru ne bi bilo njegovo stališče upravičeno in bi moral v vsakem primeru skrbeti za verski pouk otrok v materinščini.

Z drugo besedo hočemo trditi, da na Koroškem niso dani pogoji, da bi si starši sami izbirali, ali naj ima otrok pouk v materinščini ali ne.

Da more neka oblast ljudstvu dati na izbiro, da samo odloča o neki zadevi, morajo biti dani tile pogoji:

- a) Mora biti predmet izbire .
- b) Mora biti taka, da se o njej še ni odločalo ali se je odločalo nepravilno ali le za določen čas.
- c) Obstajati mora zadosten razlog za izbiro.
- d) Obveznost izbire mora biti splošna.
- e) Ljudstvo mora biti za izbiro usposobljeno. Poznati mora pomen in posledice izbire.
- f) Imeti mora na izbiro le dobro, tako da more izbirati med dobrim in boljšim. Poznati mora to, kar izbere in to, kar zavrže. Tudi najslabša možnost ne sme biti proti splošni blaginji ljudstva.
- g) Izbira mora biti svobodna.
- h) Izbira mora biti tajna.
- i) Ne sme obstajati nevarnost za uničenje ali kakršnekoli zle posledice.
- j) Imeti mora zavest možnosti, da bo morebitno zmotno ali napako po določenem času moglo popraviti.

Poglejmo sedaj, ali so vsi ti pogoji vsaj do neke mere izpolnjeni pri izbiri, pred katero so od leta 1959 enkrat letno postavljeni slovenski starši na Koroškem.

a) Smatramo, da niti civilna niti cerkvena oblast sploh ne smeta staršev spraševati, ali hočejo pouk v materinščini, temveč jim ga je dolžna brez nadaljnega dati. Dolžna je dati otrokom pouk v materinščini, ker je to njihova naravna pravica in osnovni pogoj za uspešen pouk. Dolžna jim ga je dati, ker stori otrokom hudo krivico, ako jih šola od vsega početka muči s tujim jezikom, namesto da bi nadaljevala vzgojo v materinem jeziku. Dolžna jim ga je dati, ker jo k temu obvezuje državna pogodba.

b) Nov razlog, da država ne more spraševati koroških Slovencev, ali hočejo za 97

otroke pouk v materinščini, je zgodovinsko dejstvo, da so Slovenci slovenske šole že zahtevali. In to tedaj, ko jih šola še ni raznarodila do sedanje stopnje. Država jim je dolžna dati sedaj, kar jim je krivično odrekala od začetka kljub najupravičenejšim zahtevam slovenskih občin in šolskih svetov. Vse od tedaj do danes Slovenci niso preklicali svojih zahtev. Pravda za slovensko šolo še teče. V nekaterih primerih koroški Slovenci niti odgovora na svoje vloge niso prejeli.

Koroškim Slovincem se godi podobno kot otroku, ki ga je lastni materi nasilno vzela druga ženska in ga stalno hujska proti lastni materi, jo pred otrokom blati in zaničuje in še njega sramoti in ponižuje zaradi matere. In vse to z namenom, da bi mu mater zastudila in ga pridobila za to, da bi se lastne matere sramoval, trdil, da ni njen sin in jo celo zaničeval in preganjal. Kljub temu nobeno sodičje ne bo otroka prisodilo tuji ženski, niti mu dalo na izbiro, da se k materi vrne ali ne.

Podobno tudi koroški Slovenci v sedanjih razmerah niti nimajo pravice, da se odrečejo slovenski šoli, ker ne vedo, kaj zanje pomeni slovenska šola in pouk zgolj v materinščini.

c) Ne obstaja noben zadosten razlog, da država od Slovencev zahteva tako važno in težko odločitev. Država ima druge možnosti, da zadosti svoji obveznosti dati slovenskim otrokom pouk v materinščini. O tem bodo govorili pozneje.

d) Izbira mora biti splošna. V tej točki je lahko ugotoviti diskriminacijo. Nemškemu otrokom država brez nadaljnega zagotovi zgolj nemški pouk, le slovenski starši naj se izjavljajo, ali hočejo za otroke dvojezični pouk. Slovenske ljudske šole pa praktično nimajo na izbiro. Država postavlja starše pred to izbiro zlonamerno, ker upa, da je po stoletnem raznarodovanju in terorju slovensko ljudstvo že toliko zmedeno in ustraševano, da se ne bo upalo za otroke zahtevati slovenskega pouka. Če bi kje nemštvu le grozila nevarnost številnejših prijav za dvojezični pouk, jo protislovenske organizacije in posamezniki morejo v kali zatreti.

Ko so Slovenci šole zahtevali, na svoje vloge niti odgovora niso vedno dobili, kaj šele šole. Sedaj, ko so trije rodovi živeli brez slovenskih šol, pa avstrijska javnost zavija oči, češ „poglejte, kako širokogrudni

smo do Slovencev! Kaj moremo mi zato, ako slovenskih šol ne marajo in hočejo biti Nemci. Gre pač za naravno asimilacijo! Je že božja volja taka! Preko pravice staršev ne moremo iti!“.

e) Ljudstvo mora poznati pomen in posledice izbire. Koroški Slovenci v veliki večini ne poznajo pravice staršev, niti se ne znajo te pravice pravilno posluževati, niti ne poznajo pomena in posledic izbire med poukom otrok v tujem ali materinem jeziku. Obširno smo že navajali, v kakih razmerah živijo koroški Slovenci že nad 150 let. Imeli niso slovenskih šol. Šola je imela zanje funkcijo ponemčevalnice in je iz slovenskih otrok delala nemške. Ker jim to v nekaj letih ni vedno docela uspelo, otroci po dovršeni ljudski šoli niso znali ne nemško, ne slovensko. Tudi niso vedeli ali so Slovenci ali Nemci ali Korošci ali Vindišarji. Često se jim je šola zaradi tujega jezika in strogosti nemškega učitelja zastudila.

Nacisti so prepovedali v šoli sleherno slovensko besedo. Starši, ki sedaj pošiljajo otroke v šolo, niso slišali v šoli ene slovenske besede od učitelja in so bili kaznovani, če so jo izpregovorili.

Kako naj starši znajo ceniti vrednost slovenskih šol, če jih sami niso imeli? Kako naj cenijo književni jezik, če ga njih nihče nikoli ni učil, ne kazal na njegovo lepoto in na bogastvo besednega zaklada?

Dati ljudem v takih razmerah pravico, da sami odločajo, ali hočejo za otroke pouk v materinščini ali ne, je nadaljevanje zločina, ki so ga Nemci v 150 letih delali nad Slovenci. Sklicevati se nato na nizko število prijav k dvojezičnemu pouku in iz tega delati zaključke, škodljive za Slovence, češ da Slovencev več ni ali da slovenskih šol ne marajo, je brezvestna, zlonamerna zato vnebovpjijoča krivica.

Dokaz, da ljudstvo ni dojelo pomena in daljnovidnosti izbire, pred katero je bilo nepričakovno in brez priprave postavljeno, je 4500 podpisov, da naj se otroci učijo verouka v slovenščini, čeprav jih starši niso prijavili za dvojezični pouk. Ti starši so imeli verouk še v slovenščini. Zato so isto zahtevali za svoje otroke, ker so znali ceniti verski pouk v materinščini. Ostale predmete so sami imeli v nemščini in niso več doumeli, zakaj se ne bi tudi njihovi otroci učili teh predmetov v tujem jeziku.

Da starši niso zreli, da bi se pravilno posluževali pravice, ki jim jo je državna oblast zlonamerno dala, potrjuje celo cerkvena oblast krške škofije. Škofijska sinoda se je leta 1958 glede „pravice staršev“ izrazila: „*Pravica staršev je zaradi njene ga zatiranja v preteklosti in sedanjosti ljudstvu večinoma nepoznana, čeravno jo Cerkev in tudi ONU ščitita kot samoposebi umevno naravno pravico.*“ Kako more po tej izjavi cerkvena oblast s tako neodjenljivostjo vztrajati pri „pravici staršev“ in še v tako važni zadevi kot je izbira matrinščine za pouk, ako sama prizna, da je ljudstvu pomen te pravice nepoznan? Sinoda govori o vernikih škofije na splošno. Če to velja za nemške vernike, ki so imeli izobrazbo v materinščini, koliko bolj to velja za prezirane in zapostavljene Slovence!

V smislu gornje ugotovitve sinode naroča škof dušnim pastirjem, naj s to važno pravico ljudstvo seznanjajo ter starše poučujejo glede njihovih pravic in dolžnosti do države in jih navdušujejo za pravico staršev. Taka priprava zahteva daljšo dobo, Slovenci pa so bili že naslednje leto primorani, da se te nepoznane pravice poslužijo. Tudi Janez XXIII. pravi v okrožnici Pacem in terris, da mora javna oblast omogočati in lajšati učinkovitost izvrševanje pravic, ker se sicer pride tako daleč, da niso pravice in dolžnosti nič drugega, kakor le besede, oropane vse učinkovitosti (63).

Krivično je torej priznati poedincu ali skupini neko pravico, ako nima ta potrebne zrelosti, da bi se je posluževala v lastno korist.

In to se ravno dogaja na Spodnjem Koroškem. Pod krinko „pravice staršev“ se dela slovenskim staršem in otrokom krivica. Ako hoče civilna ali cerkvena oblast na ta način izvedeti voljo staršev, mora ljudstvo na posluževanje te pravice najprej pripraviti, da bo doumelo ves pomen in posledice izbire materinščine za pouk in vzgojo značaja. To pa seveda more storiti le, ako da slovenskim otrokom slovenske šole za toliko časa, kolikor časa že raznaroduje s šolo in ubija Slovencev v glavo kompleks manjvrednosti, torej vsaj za tri rodove. Nato šele bo mogla ljudi spraševati, ali hočejo slovenske šole ali ne. Sedaj pa zahteva Avstrija od Slovencev, katerim je bila vedno trda mačeha, naj po-

kažejo tisto zrelost in usposobljenost za posluževanje pravic staršev, kot jo ima akademsko izobražen človek.

f) Pri izbiri, pred katero so postavljeni slovenski starši, ni izbire med dobrim in boljšim. To bi se dogajalo, ako bi mogli izbirati med slovensko šolo in med dvojezično šolo ali med dvojezičnima šolama z večjim ali manjšim številom slovenskih ur. Sedaj pa imajo na razpologo le izbiro med dobrim (ne pa idealnim, kar je šola s celotnim poukom v materinščini) in med najslabšim, kar je šola v tujem jeziku. Ker med obojima že ne vidijo velike razlike, molčijo in dopustijo, da otrok nima več slovenskega pouka. Ker je druga možnost proti splošni blaginji slovenskega ljudstva, je sploh vsa izbira nedopustna in krivična. Žaljivo za demokratični čut je izbira med šolo v tujem jeziku in med dvojezično šolo, ko mora biti vendar vsaki oblasti jasno, da mora dati ljudstvu šolo v materinščini.

g) Ljudstvo pri izbiri v veliki večini ne ve, zakaj gre, pa tudi svobodno ni v izbiri. Obširno smo že navajali krivice, ki so se godile Slovincem na Koroškem v zadnjih 150 letih. Niso imeli slovenskih uradov, ne sodišč, ne napisov.

Slovenci so bili gospodarsko, socialno, kulturno in politično zapostavljeni. Kar imajo, so si ustvarili z lastnimi žrtvami.

Bili so gospodarsko zapostavljeni zlasti po prvi svetovni vojni in vse do leta 1955, ker Avstrija ni vedela, ali bo Spodnja Koroška ohranila ali ne. Veleposestva so na Spodnjem Koroškem slejkoprej nemška. Nemški uradniki, orožniki in učitelji. Slovenec je dobil državno službo na Spodnjem Koroškem le, če je zatajil svojo narodnost. Šele po drugi svetovni vojni so Slovenci dobili nekaj slovenskih učiteljev. Slovenski gospodinjski šoli sta s težavo dobili pravico javnosti, še daleč pa ne državnih podpor v isti višini kot istovrstne nemške šole. Spodnja Koroška je deljena na več okrajev na tak način, da so Slovenci vedno skupaj z Nemci in razen v enem okraju v manjšini, tako da ne morejo izvoliti niti enega deželnega poslanca. Imeli so vedno le nemške škofo in vladarje. Nemci so jih terorizirali v monarhiji, terorizirali med prvo svetovno vojno, za časa bojev med Avstrijo in SHS, ob plebiscitu in po njem. Nacisti so prepovedali slovensko besedo tudi v cerkvi in se plazili okrog hiš, da so ugotavljali, ali v hiši še govo-

rijo slovensko. Mnogo zavednih Slovencev in kulturnih ter političnih delavcev je padlo v vojni ali pa so jih nacisti umorili. Do 400 družin je bilo seljenih, duhovniki skoraj vsi izgnani. Mladost staršev, ki sedaj pošiljajo otroke v šolo, je potekala sredi najhujšega nacističnega terorja. Nešteto-krat so bili sami ali njihovi starši zaradi jezika prezirani in zapostavljeni. Pri popisovanju prebivalstva se je popisovalec često branil vpisati slovenščino kot obče- valni jezik. Vsakdo sme Slovence zmerjati s titovci, jugoslovani, protiaustriji in dra- gim psovki, vsakdo nad njimi kričati in se norčevati, ako javno govorijo slo- vensko, vsakdo sme Slovencu groziti z iz- selitvijo v Jugoslavijo. Poveličevan pa je narodni odpadnik in tisti, ki se zaganja v lasten narod in ga sramoti. Ves čas je bil Slovencem sugeriran kompleks manjvred- nosti, češ da je njihov jezik le za hlapce in dekle, ne pa za izobražene in premožne ljudi. Njihov jezik v javnosti nima ve- ljave.

Po vsem tem je naravno, da je Slovec- em strah in občutek manjvrednosti prešel v kosti in mozeg. Slovenci so postali po naravi plašno ljudstvo, ki neprestano skriva svoj jezik in narodnost, samo da se izogne ponižanjem, zasmehovanju in grož- njam oholih, gospodujočih in napadalnih Nemcev.

Zahtevati sedaj od teh ljudi, da izjavi- jo, ali hočejo za otroke pouk v materin- ščini, je činično zlorabljanje demokratič- nih pravic in človeškega dostojanstva. Skli- cevati se potlej na nizko število prijav za dvojezični pouk in iz njega delati zaključ- ke, je klofuta brezobzirneža v lice prave demokracije in katoliške Avstrije nevr- dno dejanje.

h) Nadaljnja zahteva demokratičnih volitev je *tajnost*. Nje namen je, da se more volivec svobodno odločati, brez ozira od katerekoli strani.

Prijava za dvojezični pouk je javna. Zato morajo starši imeti obzir na nemške delodajalce, na poznejšo zaposlitev otrok, na odločitev sorodnikov in znancev. Vse to je nov razlog, da v danem primeru apli- kacija načela pravice staršev ni umestna.

Morda bo kdo ugovarjal, da je pač nuj- no, da se starši v tej zadevi jasno izjavijo, ker so posledice te izjave, pošiljanje otro- ka k dvojezičnemu pouku, javnega značaja. Ugovor ne drži. V sedanjih razmerah od-

klanjamo iz doslej navedenih razlogov sle- herno izpraševanje, ker zanj niso dani po- goji. Edina prava rešitev problema v danih razmerah je obvezna dvojezična šola. Ko bi ljudstvo spoznalo vrednost in pomen pouka v materinščini in se otreslo strahu, pa bi moglo v tajni in splošni izbiri odlo- čati, ali hoče še nadaljne dvojezično šolo ali pa šole v materinščini z obveznim poukom jezika večine.

Ugovor, da se morajo drugod, n. pr. v Poadižju, pripadniki manjšine odločati za šole v jeziku manjšine ali večine, ne spre- meni našega stališča.

Med Poadižjem in Koroško ni primere. Tirolski Nemci so bili do leta 1918 pripadniki gospodujočega naroda. Imeli so svoje šole, urade in sodišča. Bili so gos- podarji nad italijansko manjšino in so jo ponemčevali. V rokah so imeli bogastvo dežele. Zato znajo ceniti svoj jezik in svo- jo narodnost. Še danes niso gospodarsko odvisni in nimajo kompleksa manjvredno- sti. Številčno so močnejši. Za seboj imajo Avstrijo in do neke mere tudi Nemčijo. Primera med obema manjšinama bi bila možna le, če bi bili Slovenci do leta 1918 živeli v svoji državi in imeli slovenske šole, bili gospodarsko neodvisni in ne bi imeli kompleksa manjvrednosti. Z eno besedo, ako ne bi bili ustrahovano, plašno ljudstvo in ako bi njihova matična država imela de- mokratično vlado in isti interes za manj- šino kot Avstrija za svojo.

i) Eden od razlogov za tajnost volitev je preprečenje maščevanja in vseh njih posledic za volivca. Koroški Slovenci se morajo upravičeno bati maščevanja zaradi prijave otrok za dvojezični pouk. Koroški Nemci so agresivni, nepopustljivi, zagri- zeni in brezobzirni nasprotniki Slovencev. Naštejemo le nekaj primerov iz preteklo- sti:

Med prvo svetovno vojno je župan ob- čine Blato Pavel Miklavčič zahteval želez- niški vozni listek v slovenščini. Na ta na- čin je javno izrazil svojo voljo, da želez- niški uradniki uradujejo tudi v slovenščini. Listka ni dobil, pač pa so ga aretirali.

Strašna so bila za Slovence leta ob- plebiscitu in po njem.

Ob plebiscitu so nekateri duhovniki gla- sovali za SHS. Leta 1947 so slovenski du- hovniki prosili zmagovite zaveznike, naj na Koroškem za novo mejo med Jugosla- vijo in Avstrijo upoštevajo etično mejo.

Obe ti dejanji jim Avstrijci še danes očitajo. Zaradi domneve, da so glasovali za SHS, so bili duhovniki in ljudstvo med drugo svetovno vojno zaprti, zasliševani, izgnani, seljeni, preganjani, streljani, sežigani.

Predrznost nacistov je tolikšna, da sta pred nekaj leti dva mlada nacisti pričela pretepati ljudi, ki so se zbrali h kulturni prireditvi, tako da ju je sodišče moralo obsediti.

Po vsem tem ni čudno, ako ljudje grožnje o izgonu v Jugoslavijo jemljejo resno. Saj bi jih nacisti ob prvi priložnosti gotovo izpolnili.

Kako naj se torej starši odločijo za dvojezični pouk, če se jim je bati preganjanja zase in diskriminacije za otroke! Za dvojezični pouk prijavljeni otroci so dejansko že bili deležni zapostavljanja od strani učiteljev in zasmehovanja od strani otrok, ki za slovenski pouk niso prijavljeni. Še večja nevarnost jim preti za poznejše življenje, ko bodo iskali službe ali gospodarske pomoči.

j) Vsemu svetu je znan pomen volitev. Zato ustave držav zaradi splošne blaginje ne dajejo volivne pravice vsem osebam, ampak le takim, ki izpolnjujejo gotove pogoje. A še oni, ki volijo, izbirajo oblastnike in zakonodajavce le za nekaj let, nakar morejo svojo zmoto zopet popraviti, izkoristiti izkušnje preteklosti in voliti drugo stranko in druge ljudi.

Neprijava otrok za dvojezični pouk pa je praktično dokončna. Malo verjetno je, da bodo starši otroka prijavili za dvojezični pouk, ako je že leto ali dve imel le nemški pouk, ker bi se otrok v višjih razredih moral učiti slovenščine od začetka. Tako je njihova odločitev ob vpisu v prvi razred dokončna in zato velepomembna, ker je odločilna ne le za ljudskošolsko izobrazbo, temveč za vse življenje. Tak otrok bo pozneje ustanovil nemško družino in bo en dom več ponemčen. Na ta način upajo Nemci ponemčiti družine, vasi in občine. Zato se izmišljajo vse mogoče razloge v prid pravice staršev, ker upajo, da jim bo z zlorabljanjem tega načela mogoče brez fizičnega nasilja doseči to, kar nacisti zaradi kratkega časa niso dosegli s silo.

16. Da na Koroškem niso dani pogoji, da bi si starši sami izbirali, ali bodo otroci imeli pouk v materinščini ali ne, oziroma, da po prenehanju terorja niso več Slovenci

zmožni za pravilno odločitev, je dokazala tudi civilna oblast, ko je leta 1945 po soglasnem sklepu sprejela dvojezično šolo in z njo vse otroke na dvojezičnem ozemlju obvezala, da hodijo v dvojezično šolo, ne da bi o tem nemške ali slovenske starše kaj spraševala.

Civilna oblast se je zavedala, da je bila ta rešitev v danih razmerah res najboljša in najpravičnejša, ker je z njo obvezala k slovenskemu pouku vse slovenske otroke. Zato je upravičeno in z uspehom kazala zaveznikom na vzorno šolo urejeno po švicarskem vzorcu. Čepravno je bilo v višjih razredih ljudske šole slovenščini odmerjenih le nekaj ur, je tako nemški kot slovenski otrok v prvih letih prejemal pouk v materinščini. Staršem se ni bilo prav nič treba odločati, v kako šolo bo otrok hodil. Hujskanje proti slovenskemu pouku je bilo zaradi navzočnosti zavezniških čet onemogočeno. Starši so bili s to šolo zadovoljni in so vanjo radi pošiljali otroke. Tako je vse mirno potekalo do leta 1959, ko so Nemci pričeli gonjo proti dvojezični šoli, češ da se bo z njo Koroška poslovenila in da manjšina dela silo večini.

Razen nacistov in nekaterih drugih Nemcev si pač nihče drug, najmanj pa zavezniki, jugoslovanska vlada in Slovenci, niso mogli misliti, da bo Avstrija to „vzorno“ šolo po odhodu zaveznikov odpravila. V tem prepričanju, da je manjšinsko šolsko vprašanje rešeno in s tem manjšini zagotovljen narodni obstoj, so tudi zavezniki pristali na staro avstrijsko-jugoslovansko mejo iz leta 1938.

Kako je mogoče, da to, kar je bilo do leta 1955 vzorno, kmalu po odhodu zaveznikov Avstrija odpravi? Zakaj tega ni storila pred podpisom državne pogodbe?

Ako so zavezniki v državni pogodbi določili, da imajo Slovenci pravico do osnovnega pouka v slovenskem jeziku, s tem gotovo niso imeli namena Slovincem odvzeti tega, kar so že imeli, niti jim dati na izbiro, da se te pravice poslužujejo ali ne. Zagotoviti so jim hoteli v sami državni pogodbi enakopravnost z nemškimi otroki, ki imajo pravico do pouka v materinščini in jih nihče ne sprašuje, ali nemške šole hočejo ali ne.

Ker Slovenci še niso imeli tedaj srednjih šol, so zavezniki v državni pogodbi določili, da imajo „pravico do sorazmernega števila lastnih srednjih šol“. Pri ljudskih

šolah o sorazmernem številu ne govorijo. Očividno so smatrali dvojezično šolo za dokončno in so hoteli le potrditi dotedanje dejansko stanje.

17. Tudi angleška zasedbena oblast leta 1945 ni nameravala spraševati, ali hočejo slovenske šole ali ne, temveč jih je hotela brez izpraševanja dati na ozemlju južno od Drave, to je na ozemlju, kjer je leta 1920 večina katoliških prebivalcev v tajnem plebiscitu jasno izrazila svojo voljo, da hoče živeti v SHS skupno z ostalim slovenskim narodom.

Jasno izražena volja prebivalstva se leta 1920 ni upoštevala zaradi samovoljne določbe zaveznikov, da vse plebiscitno ozemlje, kateremu so določili meje proti volji SHS in v korist Avstrije, dobi tista država, za katero bo v vsem ozemlju glasovala večina. Leta 1945 pa so namero angleške oblasti, dati temu ozemlju slovenske šole, preprečili Avstrijci s tem, da so uvedli dvojezično šolo za ozemlje južno in severno od Drave. Morda so že tedaj računali s tem, da je lažje odpraviti to, kar da avstrijska oblast, kot to, kar da angleška oblast.

18. Utegne se kdo v prilog „pravice staršev“ sklicevati na okrožnico Pacem in terris, kjer je rečeno, „da imajo starši prej kot kdo drugi pravico vzdrževati in vzgajati otroke“ (17).

Nič bi ne bilo bolj zmotnega in krivičnega kot to.

Pravica otroka do pouka v materinem jeziku je naravna pravica in starši otroka te pravice, tudi če bi hoteli, ne morejo oropati. V danem primeru papež očividno govori o pravici staršev, da odločajo glede ideološke in verske usmerjenosti šole. Torej o pravici, da otroka vpišejo namesto v laično, v katoliško šolo; da mu zagotovijo v šoli verski pouk; da zahtevajo odstranitev brezvernega učitelja, ki jim otroke kvari in pečobno. Za to pravico staršev se poteguje tudi Pij XII.: Poslanstva, ki ga je Bog zaupal staršem, da skrbijo za gnotne in duhovne dobrine otrok in jim dajo vzgojo v skladu z resničnim verskim duhom, jim ni mogoče iztrgati brez težke kršitve pravice“ (Summi Pontificatus 26).

Proti posluževanju te pravice pa ni ugovorov, ker Slovenci v zadnjih 100 letih, razen nacistične dobe, niso bili versko preganjani, temveč so imeli toliko domačih duhovnikov, da so prejeli verski pouk v

zadostni meri. Tako jim nihče ne more odrekati zrelosti za odločanje v teh zadevah.

To razlogo nam potrjuje zelo podobno, a obširnejše mesto v okrožnici „Mit brennender Sorge“, 42 in 43, ki jo je Pij XI. napisal v času nacizma: „*Vestni starši, ki poznajo svoje vzgojno poslanstvo, imajo prej kot kdo drugi naravno pravico do vzgoje otrok... Zakoni in druge slične odredbe, ki glede šolanja ne upoštevajo volje staršev ali z grožnjami ali nasiljem preprečijo nje svobodno izražanje, so v nasprotju z naravnim pravom in zato v svojem najglobljem bistvu nemoralni.*“

„Cerkev, ki je njena naloga obramba in tolmačenje naravnega prava, je prisiljena izjaviti, da so učinek nasilja in zato brez sleherne pravne veljave vpisovanja v šole, ki so se nedavno izvršila v ozračju splošno znanega pomanjkanja svobode.“

Iz gornjih besed Pija XI. sledi: Da morejo slovenski starši izvajati svojo pravico glede prijave otrok k slovenskemu pouku, morajo poznati pomen materinščine za vzgojo otrok in svojo dolžnost, da otrokom preskrbijo najboljšo osnovno izobrazbo, ki je brez dvoma možna le v materinščini. Nadalje morajo biti prosti sleherne grožnje in nasilja. Ker je splošno znano, da na Koroškem nacistična klika slovenske starše na vse načine strahuje, je sklicevanje na pravico staršev v danih razmerah torej v nasprotju z naravnim pravom in zato nemoralno in brez sleherne pravne veljave.

19. Iz papeških okrožnic je nadalje razvidno, da *pravica vzgajati otroke ni izključna pravica staršev.* Starši imajo to pravico v prvi vrsti in prej kot kdo drugi. Toda pri izvrševanju se morajo ozirati na naravno pravico otrok in družba jih mora pri tem podpirati.

„Družina ni popolna družba, ki bi imela v sebi vsa potrebna sredstva za lastno izpopolnjenje. Zato država ne stopi na mesto družine, temveč dopolni in popravi ta nedostatek, a to vedno v skladu z naravnimi pravicami otrok“ (Pij XI., Divini illius, 23).

Ker slovenski starši v danem primeru očividno, čeprav često nezavestno in pod vplivom strahu, kršijo naravno pravico otrok do osnovne izobrazbe v materinščini je torej država dolžna ta njihov nedostatek preprečiti in otroku zagotoviti pouk v materinščini.

„Vsako človeško bitje je oseba... Zato ima v sebi pravice in dolžnosti, ki izvirajo naravnost in istočasno iz njene lastne narave. *Gre torej za splošne, nedotakljive in neodvzemljive pravice in dolžnosti*“ (Pacem in terris, 9).

„Osnovna dolžnost javne oblasti je briniti nedotakljive pravice osebe in ji lajšati izvrševanje dolžnosti“ (Istotam, 60).

„Družba človeku ne more odvzeti osebnih pravic, ki mu jih je podelil Stvarnik... niti mu načelno onemogočiti, da bi se jih posluževal“ (Divini Redemptoris, 30).

20. Pri zahtevi, da starši v sedanjih okoliščinah otroka za slovenski pouk prijavijo, torej ne gre za ščitenje in uveljavljanje njihove pravice, temveč za *zlomavno zlorabo* in za očitvidno nesoglasje z naravno pravico otrok do pouka v materinščini.

Dr. J. Tischler pravi glede določbe manjšinskega šolskega zakona, da je treba otroke za dvojezični pouk prijaviti: „Za ta določba sama pomeni hudo kršitev enakosti pred zakonom. Mi imamo stare podobne določbe glede verouka. Če starši ne želijo, da otrok obiskuje ure za verouk, tedaj imajo pravico, da tekom desetih dni po začetku šolskega leta svojega otroka odjavijo in po 14. letu ima otrok sam pravico, da se odjavi. Naši starši pa morajo svoje otroke prijaviti, kar je bistveno druga stvar. Pravico staršev so to imenovali, vendar je to pravica, ki ima pozitiven in tudi negativen predznak — plus in minus“ (Naš Tednik 1964/38).

V danih razmerah je ta pravica negativna, je pravica, ki oropa otroka naravne pravice do pouka v materinščini.

21. Da volja staršev pri vzgoji otrok ni edino merodajna, se zaveda tudi država, ko starše obvezuje, da otroke pošiljajo v šolo in predpisuje učni načrt. Ako civilna oblast v preteklem stoletju ne bi često z orožniki in globami staršev prisilila, da pošljejo otroke v šolo, bi še danes marsikdo ne hodil v šolo. Če bi civilna oblast spraševala starše, česa naj se otroci učijo v šoli, bi morala za vsakega otroka izdelati drug učni načrt in mu dati lastnega učitelja. Tudi jih ni leta 1945 spraševala, ali hočejo dvojezično šolo, temveč jo je brez predhodnega spraševanja uveljavila za vse otroke dvojezičnega ozemlja. Na ta način je slehernemu otroku zagotovila osnovni pouk v slovenščini in upravičeno

in modro predpisala, da se ne le slovenski otroci učijo nemščine, temveč tudi v dvojezičnem ozemlju živéči nemški otroci učijo vsaj nekaj ur jezika manjšine. Prav tako v drugih državah ne sprašujejo manjšinskega ljudstva, ali hoče dvojezično šolo, temveč mu jo brez nadaljnega dajo. Tako npr. imajo v Sloveniji ob ogrski meji zaradi ogrske manjšine slovenski in ogrski otroci skupne dvojezične šole v slovenščini in madžarščini, kar mora vsak dobrohotni človek odobravati.

22. Vsega tega se zavedajo tudi avstrijski Nemci. Dobro jim je znano, da jim staršev ni treba nič spraševati, ali želijo za otroke pouk v materinščini. Prav tako jim je znano, da je pouk v materinščini naravna pravica otroka, ki je zato nedotakljiva in neodvzemljiva. Vedo tudi, da imajo od obvezne dvojezične šole korist tudi nemški otroci. Vedo, da Avstrija potrebuje ljudi, ki bi obvladali vsaj en slovanski jezik. A javni oblastniki rajši vidijo, da se nemški dijaki s težavo učijo kakega slovanskega jezika, kakor da bi se ga na Spodnjem Koroškem otroci igraje priučili. Naj navedemo nekaj njihovih izjav in mnenj.

Socialistični dnevnik „Die Neue Zeit“ je dne 11. 11. 1945 pisal: „Da se bo šolsko vprašanje končno zadovoljivo rešilo, je provizorična deželna vlada vzela za vzorec nekatere švicarske kantone. Preprirov ne bi bilo nikdar konec, če ne bi kratkotalo sklenili, da se v tem ozemlju vsak otrok mora učiti obeh deželnih jezikov. Ista rešitev se je našla za Južno Koroško. Tako mora v nekaj letih na tem ozemlju vsak človek obvladati oba jezika in vsak se more svobodno odločiti, kateremu narodu pravzaprav pripada.“

Tistim, ki bi radi, da bi vedno ostalo vse po starem, se zdi rešitev morda „nedemokratična“. Pravijo, da imajo le starši pravico določati, v katero šolo naj otrok hodi. Dokaz je prav tako zvit, kakor svoječasni razlog proti ljudskošolskemu državnemu zakonu, da bi bil poseg v pravico staršev, ako bi otroka silili v šolo. Z obveznim obiskom šole so se starši že sprijaznili in morajo se tudi s tem, da predmete, ki se v šoli poučujejo, prav tako določa država“ (Glej dr. Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten, str. 31).

Mi sicer zagovarjamo stališče, da mora javna oblast pri določanju šolske snovi

upoštevati svetovni nazor in voljo staršev, toda priznamo ji pravico, da enako kot za otroke manjšine določa, da se morajo na podlagi materinščine učiti jezika večinskega naroda, tudi otroke večinskega naroda v jezikovno mešanem ozemlju obveže, da se učijo jezika manjšine. Toda na žalost so se po letu 1958 tudi socialisti spomnili „pravice staršev“ in dali slovenskim staršem pravico, da otroke odjavijo oziroma ne prijavijo za pouk v materinščini.

Podobno se glasijo besede, ki jih je dne 28. 1. 1947 „v resni uri, ko se je avstrijska delegacija mudila v Londonu, da bi branila nedeljivost koroške dežele“, na slovesni seji koroškega deželnega zbora v odsotnosti deželnega glavarja Ferdinanda Wedeniga, ki se je tudi mudil v Londonu, govoril prvi namestnik deželnega glavarja Hans Ferlitsch: „Tretji Reich je manjšinsko šolstvo uničil in preprečil vsak učiteljski naraščaj. Mi smo po švicarskem zgledu v določenem delu dežele uvedli dvojezične šole v vseh občinah, kjer živijo Slovenci, pa čeprav v zelo majhnem številu. Mi ne sprašujemo otroka, pa naj bo nemški ali slovenski, temveč zahtevamo od vsakega učenca, da se uči obeh jezikov. Mi smo prepričani, da je to v korist narodov, ki živita v naši deželi“ (Dr. Tišler, istotam, str. 34).

Tako je govoril v imenu deželne vlade njen predstavnik tedaj, ko je stal pred vrati Koroške Tito in zahteval slovenski del dežele za Jugoslavijo. Ko je resna ura minila in so zavezniške čete odšle, je tudi deželna vlada pozabila, da je obvezna dvojezična šola v korist Slovencev in Nemcev in da ji ni treba spraševati ne staršev ne otrok, ali se hočejo učiti obeh jezikov. Odpravil jo je sam deželni glavar, ki je v resni uri v Londonu kazal na dvojezično šolo urejeno po švicarskem vzorcu, potem ko je ta šola po njegovi lastni izjavi rešila državno mejo na Karavankah in potem ko je sam izjavil, da je za manjšinsko vprašanje pristojna le zvezna vlada (V pismu deželnega glavarja Narodnemu Svetu koroških Slovencev dne 15. 2. 1950) — (Glej dr. Tišler, istotam, str. 38).

Ako se torej avstrijski oblastniki sklicujejo na pravico staršev pri odpravi obvezne dvojezične šole, delajo to zgolj zato, ker vedo, da bodo na ta način v danih razmerah slovenski otroci ostali brez pouka v materinščini in se bo tako dežela kmalu

ponemčila. Namesto da bi za kršitev državne pogodbe, ki zagotavlja manjšini pravico do osnovnega pouka v materinščini, sprejeli nase polno odgovornost pred javnostjo in zgodovino, si umivajo roke in valijo odgovornost na nezavedne in ustrahovane slovenske starše.

23. Seveda so tudi v Avstriji in celo na Koroškem ljudje, ki mislijo drugače kot civilna in cerkvena oblast. A na žalost njihov glas zamre spricho glasnosti in nasilnosti do Slovencev nerazporejenih krogov. Naj navedemo nekaj primerov:

Dunajski docent dr. Erich Menninger — Lerchental pravi v „Die österreichische Furche“ dne 11. 9. 1954 (glej dr. Tišler, istotam, str. 57 sl.):

„Glavni znak narodnosti je jezik, ki povezuje ljudi z duhovno vezjo in jih druži v narod. *Jezik je bistveni znak pripadnosti k narodnosti in zato spada k človeškemu bistvu.* Kot tak ne sme biti v nobenem oziru okrnjen. *Materinskega jezika se je treba nemoteno priučiti in ga kot nekaj lepega spoznavati.* To spada k razvoju osebnosti. *Priučeni jezik seže le do razuma, materin jezik pa prodre do srca.* Treba je priznati, da vsak človek nima le pravice, da v svojem jeziku govori, temveč ima tudi pravico, da ga v njegovem jeziku razumejo.

V jezikovno mešanem ozemlju si bo končno moral vsak odrasli nekoliko priučiti jezika drugega naroda.

Znanstveniki poudarjajo, da se otrok v dobi pred dozorevanjem najlažje uči jezikov. Ali ni to kažipot k rešitvi jezikovnega vprašanja v obmejnem predelu?...

Narodni fanatizem je nesreča za vse. Danes za tega in jutri za drugega in po tlej spet obratno“.

Kako lepo bi bilo življenje v jezikovno mešanih ozemljih, ako bi ne bilo fanatikov in bi vsakdo mogel govoriti v svojem jeziku! Ko bo človeštvo prišlo do te stopnje kulture, v zbornicah člani večinskega naroda ne bodo več zaganjali hrupa, kadar bo član manjšine spregovoril v materinem jeziku!

Univ. profesor dr. Kallbrunner piše v reviji Österreichische Forschungsinstitut für Wirtschaft und Politik“ dne 16. 3. 1956: „Noben mladenič se noče učiti slovenskega jezika. V odredbah, da si otroci v jezikovno mešanih ozemljih Koroške pridobijo znanja v obeh jezikih, vidijo ne-

poučeni pospeševanje slovenskih koristi in celo ogrožanje nemškega jezikovnega ozemlja. Pozabljajo, da priučenje jezika še nikoli ni imelo za posledico izgubo narodnosti in da v jezikovno mešanem ozemlju vsak javni delavec in zlasti nastavljenec mora obvladati oba jezika, če nočejo Nemci zaostajati za Slovenci zgolj zato, ker ti znajo več jezikov" (Glej dr. Tišler istotam).

Višji študijski svetnik dr. Ernst Görlich pravi: „Na žalost je dejansko tako, da večina od nas več ve o kulturnem življenju daljnih dežel kot o kulturnem življenju naših drugače govorečih narodnih skupin! Kdo že pozna lepe narodne šege, pripovedke in pesmi naših slovenskih in madžarskih rojakov?

Težnja, da se vse slovensko že vnaprej smatra za kulturno manjvredno, v naši domovini žalbog do danes še ni izumrla...

V pouku tujih jezikov je na naših šolah neka enostranost, za katero je seveda predvsem odgovorno pomanjkanje razumevanja pri starših..." (Das Menschenrecht, št. 3—4/1964. Glej Vera in Dom 1964, str. 107).

Koroški deželni svetnik Rader je na sestanku, na katerem so predstavniki civilne, cerkvene oblasti in manjšine razpravljali glede dvojezične šole, izjavil, da „starši nikakor niso edino odločilni faktor v tem vprašanju“. Prav tako je svaril pred tem, da „bi vsako leto ljudi vznemirjali z novimi vprašanji, kaj hočejo“. Gre torej za vznemirjanje ljudi, ne za iskanje volje staršev.

Od pisateljev se je za mirno sožitje Nemcev in Slovencev zavzemal koroški nemški pisatelj Josef Friedrich Perkonig. Od publicistov se zavzemata za pravično rešitev koroškega vprašanja dr. Felix Gamlischeg in dr. E. Körner v dunajskih listih. Vse te citiramo ponovno v tej razpravi.

Tudi nekateri poslanci Slovencev niso nasprotni. Na seji parlamenta je dne 7. 6. 1955, torej že po podpisu državne pogodbe, poslanec SPÖ dr. Koref poudaril: „Glede takomenovane manjšinske zaščite je treba reči, da zaščitne določbe 7. člena za slovensko in hrvaško manjšino deloma dajejo več kot dosedanje ustavnozakonite določbe in je zato treba napraviti nove zakone.“

Ob isti priliki je poslanec ÖVP dr. Tončič izjavil: „Novi člen 7. jim daje več. Daje jim neke privilegije in višjo zaščito“

(Dr. Tišler, Sprachenfrage in Kärnten, 65 in 66).

Na žalost od vseh privilegijev in zaščite ni ostala Slovencev niti obvezna dvojezična šola!

Poslanec dr. Ludwig Weiss pa je dne 10. oktobra 1961 v „Kleine Zeitung“, Celovec, šel v naklonjenosti do Slovencev še dalje in namignil na vzroke sedanjega stanja manjšinskega problema. Dejal je, da so na Koroškem „razmere pogosto močnejše od najboljših namenov nasproti manjšini.“

Isto priznava dr. Ernst Görlich v že omenjenem članku potem, ko že navede število narodnih manjšin v Avstriji: „Te narodne skupine uživajo sicer enake pravice kot avstrijsko (nemško govoreče) državno ljudstvo, vendar so si danes vsi manjšinski strokovnjaki edini, da to za ohranitev malih narodnih skupin ne zadoštuje, ampak da le-te potrebujejo posebne podpore. „Uradna“ Avstrija ima tu nedvomno dobro voljo, a vedno spet jo ovirajo nemškonarodni šovinisti, oziroma njihova „obrambna združenja“, tako da niti naših obveznosti iz državne pogodbe nasproti slovenskim sodržavljanom nismo še docela izpolnili...“

24. V Avstriji se torej dobijo ljudje, ki hočejo biti pravični do Slovencev, toda v ozadju so skrite temne sile, ki preprečujejo izvedbo določil državne pogodbe, hočejo nemir, krivico, nezadovoljstvo.

Zato ni čudno, da se upajo nacisti o svojih načrtih javno govoriti. Tako je bivši voditelj Hitlerjeve mladine in sedanjji predsednik „Zveze vindišarjev“ dr. Valentin Einspieler izjavil, da „je treba koroške vindišarje obvarovati pred slovenizacijo, tako kot se morajo varovati Ladinci v Poadižju pred italijanizacijo“. Obvarovati vindišarje pred slovenizacijo pa pomeni do kraja izvesti proces germanizacije s pomočjo nemške šole.

25. Žalostno je, da pri tem nečednem poslu sodeluje tudi krški ordinariat z generalnim vikarjem dr. Kadrasom na čelu. S tem dela prav nasprotno od tega, kar je pred 60. leti delal škof iste škofije, ki je neustrašeno branil pred civilno oblastjo verski pouk otrok v materinščini in duhovnikom naročal, naj se pri delu sklicujejo nanj, sam pa se je skliceval na naravno pravico otrok do pouka v materinščini.

(Se bo nadaljevalo v Zborniku za leto 1967) 105

dokumenti — razprave in pričevanja

Rudolf Hirschegger — **Resnica o naši borbi**

Marjana Batagelj — **Odhod**

Dr. Ljubo Sirc — **Dve leti v samici**

R. K. — **Nekatoliške veroizpovedi v komunistični Jugoslaviji**

Pavel Fajdiga — **Kratka analiza referatov ZKJ**

Dr. Ljubo Sirc — **Titovsko gospodarstvo — uspeh ali neuspeh?**

resnica o naši borbi

Rudolf Hirschegger se je rodil 10. aprila 1917 v Vevčah v fari Devica Marija v Polju kot sin uradnika vevške papirnice. Po končani trgovski šoli je leta 1935 nastopil uradniško službo v rojstni občini. Že v zgodnji mladosti se je začel udeleževati v katoliških prosvetnih in političnih organizacijah. Kot odbornik in režiser je deloval v krajevnem Katoliškem prosvetnem društvu že od 18. leta dalje. V to svrhu je dovršil dva režiserska tečaja Prosvetne zveze v Ljubljani. Seznanil se je tudi z gledališkima režiserjema Edvardom Gregorinom in Milanom Skrbinškom ter se ob njiju poglobljal v gledališko umetnost. L. 1936 je bil izvoljen za predsednika okrajnega odbora mladinske Jugoslovanske radikalne zajednice. Med vojno je bil član vaške straže pri Devici Mariji v Polju in pozneje domobranec.

Begunska leta je preživel v Avstriji v naslednjih taboriščih: v Št. Vidu ob Glini, Kellerbergu in Spittalu ob Dravi v angleški zasedbeni coni, v Astnu pri Linzu v ameriški ter Kematen in Kuffstein na Tirolskem v francoski zasedbeni coni. V vseh taboriščih je nadaljeval prosvetno delovanje kot režiser in inscenator. V spittalskem taborišču je npr. režiral svojo petdeseto predstavo in sicer Slehernika.

Iz Kuffsteina je emigriral s svojo družino v Argentino. V Buenos Aires je prišel 19. junija 1949.

Naselil se je v Mendози. V začetku je bil zaposlen pri stavbenih delih, nato pa dobil delo v manjši keramični delavnici. Tu se je usposobil v novem poklicu ter je leta 1957 s svojimi družabniki ustanovil slovensko keramično podjetje C. A. C. E. S., ki je danes že zelo znano po vsej Argentini po odlični kvaliteti svojih izdelkov. To podjetje je v Mendози tudi v veliko pomoč tamošnjemu Društvu Slovencev, kateremu je oskrbelo Slovenski dom.

V Mendози je vse gledališko nastopanje tamošnje slovenske skupnosti nerazdružno povezano z njegovim imenom. Z ženo go. Mari roj. Kranner sta vedno pripravljena tudi za pomoč mladinskim organizacijam v Mendози. Imata pet otrok: Marijo, Davorina, Marto, Anko in Heleno.

Politično se udeležuje v slovenski krščanski demokraciji v izseljenstvu ter je član njenega zaupniškega zbora.

Komunistična nemoralna je tolikšna, da noben dokaz ne izpodbiije njihove obtožbe, ker je komunizem v svojem bistvu laž. Zato ni moj namen pisati to pričevanje v kak zagovor; pač pa v osvetlitev našega poseganja v razvoj dogodkov onih trpkih dni fašistične in nacistične okupacije ter istočasne komunistične revolucije tistim, ki se jim morda še kdaj poraja misel, da je bila naša borba neupravičena in nas komunisti morda vendar upravičeno predstavljajo kot kvizlingovce — kolaboracioniste. Naj bodo zgodovinarju tudi ta doživljaja skromno napotilo pri ugotavljanju resnice, da so bile vaške straže in domobranstvo spočetka zgolj samoobramba proti zločincem brezbožnega komunizma; ta pa je vzporedno rodila usmeritev naše borbe tudi v nacionalni čutečnosti t. j. naslonitev na zapadne zaveznike; ta naslonitev je imela za končni cilj osvoboditev vsega slovenskega ozemlja, kjer bo narod mogel obnoviti svoje življenje po demokratičnih načelih.

Omejil se bom pri teh spominih le na svojo domačo faro pri Devici Mariji v Polju, ki leži komaj pet kilometrov vzhodno od Ljubljane.

Predmestje je običajno kaj razgibano v vseh ozirih, kajti direkten stik z mestom prinaša svoje vplive, in to največkrat slabe, tako na duhovno kakor na politično življenje v fari.

Še pred prvo svetovno vojno je tu prevladoval pošteni kmečki značaj, dasi je delavski stan, ki je našel svojo zaposlitev v veliki papirnici v Vevčah, na premikalnem kolodvoru v Zalogu in v bližnji Ljubljani, tudi zarisal svoje poteze temu značaju. Posebno pa je na okolje vplival velik pritok primorskih beguncev po prvi svetovni vojni, ki so bili po večini malo verni. Enako so vplivali tudi poznejši priseljenci iz mesta, ki so bili po večini liberalno usmerjeni. Zlasti je svobodomiselnost dala veliko oporo kraljeva-Živkovićeve diktatura v ukinitvijo katoliških telesno in kulturnovzgojnih društev. Zalog je postal po večini rdeč, kajti tamkajšnji sokolski pristaši, katerih je bilo bore malo, so zapadli levičarskemu vplivu in prav tako društvo Krekova mladina, ki je kmalu postalo gnezdo komunistov. Vidni voditelj rdečih je bil Mazovec Jože, ki je obenem vodil tudi papirniške delavce, organizirane v „Vzajemnosti“. Najmočnejša delavska organizacija v vevški papirnici je bila Jugoslovanska strokovna zveza, ki je bila ustanovljena že za časa Janeza Evangelista Kreka. Ti „krščanski socialisti“, kot so se pozneje nazivali, so zavrgli Krekova načela in zašli na levo. Že leta 1933 je bilo opaziti močan zunanji vpliv na to organizacijo. Ugotovljeno je bilo, da so predavatelji, marksistični akademiki in delavski voditelji iz Ljubljane, ki so predavali na njihovih sestankih (ti sestanki so bili v Katoliškem prosvetnem domu), nasičevali njihove vrste z marksistično-leninističnimi prevratnimi nauki in jim za vaje celo ukazovali poizkusna sabotažna dejanja. Nekdo od udeležencev vendar v svoji poštenosti ni prenesel tega in je o sestankih opozoril vodstvo Prosvetnega doma. Nadaljnji njihovi sestanki so bili v Prosvetnem domu prepovedani. Večina delavcev, organiziranih v JSZ, so bili tudi člani Prosvetnega društva in godbeniki znane poljske godbe. Sledil je razkol v Pro-

svetnem društvu samem, iz katerega so ob občnem zboru leta 1934 korporativno izstopili vsi člani in simpatizerji JSZ. Prosvetno društvo je s tem izgubilo dve tretjini svojih članov, vendar pa se je iznebrilo rdeče okuženih. Še istega leta se je nekaj poštenih vrnilo, pravtako se je društvo okrepilo z novim članstvom in presešlo prejšnje število. Sokolsko društvo v Polju je bilo precej močno, a je bila večina članov priseljencev. Vodili so ga papirniški in železniški uradniki ter liberalno usmerjeni učitelji. To društvo je zastrupljal znani učitelj Lubej iz Ljubljane, ki je bil že tedaj izključen iz sokolskih vrst vsled komunističnih idej, a je bil v Sokolskem društvu v Polju dobrodošel gost. Ni se čuditi, da iz poljske fare niti en član Sokola ni pristopil v protikomunistične vrste, pač pa dal OF visoke funkcionarje in krvoloke (dr. Simčič Marijan, Palme Karol, Trošti, Pegan Ludvik, Zatler Franc, Černe Lado idr.). V Sneberju je bilo Pevsko društvo z ambicioznim in častihlepnim Vodnikom Ivanom in njegovim bratom učiteljem, ki sta v svojem oportunistu zvodila člane v OF. Kotišče rdečega gnezda je bilo v Sp. Zadbrovi, kjer je živela Maček Pepca, pozneje Kardeljeva žena, njen brat Ivan, španski prostovoljec in poznejši generalmajor OF, Maček Polde in vse sorodstvo, s Kardeljem na čelu, ki se je leta 1938 naselil v Polje. Poleg ostalih se je sem preselila Ocepek Angela roj. Dovč iz Vevč, predsednica AFŽ. Omenim naj še Kuharja Lovrenca (Prežihov Voranc), ki je bival v Vevčah. Tako lahko ugotovimo, da se je v poljski fari kuhal strup, ki se je pozneje razlil nad vso Slovenijo in še čez. Tisti, ki je v tej fari živel in bil le malo razgledan, se ni mogel čuditi, da je dala poljska fara že pred letom 1943 — 362 komunističnih borcev. Že ob občinskih volitvah septembra 1936 sta se izražali le dve struji, ki sta se v močeh dejansko spopadali, pri čemer je bilo nekaj ranjenih. Spoznali smo, da imamo opravka z organizirano fronto. Grožnje in ustrahovanja so se stopnjevale s požigi kozolcev in gospodarskih poslopj našim somišljenikom, katere so tako potiskali v pasivnost. Poprijeti je morala mladina, ki tedaj niti še ni imela volilne pravice, skupno z malim številom starejših neustrašenih. Posrečilo se nam je razgibati naše šele tik pred volitvami, da je lista tedanje JRZ kljub toliki pasivnosti zmagala. Kolikokrat smo slišali izgo-

vor: „Pustite me, hočem imeti mir pred redečimi.“

Februarja 1939. leta so oblasti v Sloveniji aretirale več komunističnih voditeljev in jih odpeljale v internacijo v Srbijo. Tako je orožništvo iskalo tudi Kardelja, Ocep-kovo in Mačkovo. Naslednjo nedeljo po teh aretacijah je bil na župnišču napacan kri-čeč napis: „Smrt denunciantom — Kete (župnik), Hirshegger Rudi, Marn Jože!“ Pri aretacijah gospod župnik in akademik Jože Marn nista imela nikakega opravka, jaz pa sem moral prisostvovati pri hišnih preiskavah kot občinski zastopnik po službeni dolžnosti.

Okupacija

V tem vzdušju smo doživeli razpad Jugoslavije in razkosanje Slovenije. Umikajoče se jugoslovanske vojaške edinice, ki so bile že v razsulu, so puščale orožje in municijo kjerkoli in kmalu smo opazili agilnost znanih komunistov, ki so to orožje odnašali. V „Zajčji dobravi“ je bilo večje vojaško municijsko skladišče v podzemskih bunkerjih. Komunisti so zažgali nekaj teh bunkerjev, da bi z eksplozijami bomb preplašili ljudi in da bi se nihče ne približal, sami pa so iz preostalih skladišč z vozovi odvažali razstrelivo, lahko municijo, ročne bombe in samokrese v skrivališča. Vse to je bilo organizirano in nam v resno opozorilo. Italijani so že zasedli Ljubljano in med prvimi izdali proglas, ki je pozival pod smrtno kaznijo oddajo vsega vojaškega materiala, vojaškega in civilnega orožja ter municije na občinske urade. Ker ljudje niso upali prenašati orožja, so to le prijavljali in smo morali iz občine sami ponj. Pri tem mi je bilo v mislih: Naši ljudje oddajajo orožje, komunisti pa so ga odvažali z vozovi v skrivališča. Zato sem obveščal naše, naj orožje skrijejo, češ, ga bomo še potrebovali. Nekateri pogumni so res ubogali. Že prvi dan je bilo v občinskem skladišču kakih trideset pušk, nekaj samokresov in municije. Domenil sem se s prijatelji Roesmanom Matejem, Kukavicom Ivanom, Makekom Cenetom in Grumom Francijem, da so prišli zvečer v temi, si naprtili puške in jih odnesli v skrivališče, ki sva ga z bratom Ernestom pripravila doma na Vevčah. Odnášali smo orožje še drugi in tretji večer, municijo in ročne bombe pa sem odpeljal z motornim

kolesom, ko sem se vračal iz službe. Pod vtisom groženj smo se hoteli zavarovati.

Do vasi Podgrad, komaj kilometer niže od Zaloga, je prišlo nekaj nemških vojakov, ki so tam postavili svojo stražo. Nekateri znani komunisti (Kukovica Ludvik, Chiodi Fric idr.) so hodili k Nemcem in jih silili, naj zasedejo Polje. „Ti so naši zavezniki! (sovjetski, seveda) Pod Nemci nam bo bolje!“ so zagotavljali. Vsi ti so bili ob prelomu zavezništva med Nemčijo in Sovjetsko zvezo med prvimi, ki so odšli v partizane; ti so se že pozno jeseni 1941 začeli zbirati v dobrunjskih hribih nad Sv. Urhom.

Komunistične likvidacije

V začetku meseca septembra 1941 smo nenadno zvedeli, da je neznan maskiran moški ponoči v papirnici na Vevčah vpricho delavcev ustrelil tehničnega vodjo Chiodija Fredija (starejšega brata prej omenjenega Frica — komunista). Splošno je bilo znano, da je bil ta germanofil, petokolonaš. Dasi smo umor obsojali, smo si vendar mislili, da ga je ustrelil pač kak prenapet nacionalist. Kmalu za tem so izginili na Gorenjsko nekateri, ki so sodelovali s Chiodijem; tako orožnik Faber, restavrater Schauer idr. Dne 23. septembra 1941 se je bliskovito razširila po fari novica o drugem umoru, katerega žrtev je bil dolgoletni komandir orožniške postaje na Vevčah Jožef Sušnik (oče znane etnologinje dr. Branke Sušnikove). Ustrelil ga je Grajzer Albin, doma iz Tržiča, ki se je učil krojaštva pri Grozdniku Ludviku v Slapah. Grajzer je bil tedaj komaj 17 let star. Po tem umoru smo zvedeli, da se klati po Ljubljani in je vodja morilske tolpe, ki je izvršila v imenu OF toliko zločinov. Bil je tudi morilec prof. dr. Ehrlicha Lamberta, kar smo ugotovili po točnem opisu oči-vida. Njegov pajdaš je bil Feliks Srečko iz Polja, sin papirniškega delavca in kroničnega pijanca.

Tretja žrtev je bil Urankar Ivan. Po prepričanju je bil socialist. Bil je umirjen človek in ni še dolgo stanoval v Polju. Bil je eden tistih socialistov, ki niso hoteli iti skupaj s komunisti. Z večernim vlakom se je vračal z dela iz Ljubljane, in morilec, ki se je pripeljal z istim vlakom, ga je na poti s postaje ustrelil za hrbtom. Urankar je bil na mestu mrtev, napadalec pa je v me-

glenem mraku izginil. To se je zgodilo prvi ali drugi torek v oktobru 1941. Vsi ti umori so nas opozarjali k previdnosti.

V torek 3. februarja 1942 sem šel k Troštu Antonu, ki je popravljajl moj radijski aparat. Sumili smo, da je komunist, dasi se je izdajal za zavednega Sokola. Splošno je bilo tedaj že znano, da dr. Kuhar govori ob gotovih večerih po radiu iz Londona. Dasi je bilo tako poslušanje vsled italijanske stroge prepovedi nevarno, skoro ni bilo zavednega Slovenca, če je le imel priložnost, da bi teh govorov ne poslušal. Ko sem stopil k Troštu v stanovanje, je bilo v sobi šest gostov ob radijskem aparatu, ki so poslušali Kuharja. Tone se je očitvidno prestrašil in dejal: „Rudi, nas boš izdal?“ — „Komu? Vsi Slovenci bi ga morali poslušati!“ sem mu odgovoril. Nihče ni zinil besede in začeli so se razhajati. Bili so nekateri Sokoli in znana komunista Cerar iz Slatp ter Sever Egidij z Vevč, ki je še isti teden izginil med partizane. Ostala sva s Tonetom sama, ker se je tudi njegova žena umaknila, in dejal mi je: „Ali boste vi na občini prisegli Italijanom?“ — „Čemu? Ne verjamem, da bi to Italijani zahtevali. Odvisno pa je tudi, kaj naj bi prisegli,“ sem mu odvrnil. Resno mi je dejal: „Škoda te je. Veš, da te imajo na piki. Bodi pameten in priključi se OF. Saj ti ne bo treba na teren. Pusti občino.“ Bil je zelo razburjen in trgal stavke. **Odgovoril** sem mu: „Lahko pustim občino, toda na moje mesto bo prišel drugi; morda celo Italijan. Kdo more več pomagati našim ljudem? Tudi za OF bi delal, toda vem, da so to komunisti in ti veš, kaj sem jaz. Povem ti pa, ko praviš da me imajo na piki, če me napadejo, jih bo prej padlo pet, predno bom padel jaz.“ — „Kakor veš“, mi je dejal in dal mi je popravljeni radio, a ga nisem vzel, z izgovorom, da ga bom odnesel naslednji dan. Ker je bila noč, sem hotel imeti proste roke. Ko sem stopal po stopnicah, sem segel za pas. Z veliko tveganostjo pred Italijani, sem vedno nosil pri sebi samokres, ker se nisem čutil več varnega. Oprezno sem stopal za vogali. Za sosednjo hišo sta še stala dva od tistih, ki so bili pri Tonetu, in ker sem ju opazil, sem krenil v drugo smer. Živel sem pod vtisom groženj in v prepričanju, da me bodo ta večer spravili. Trošt Tone je bil član rajonskega odbora OF, kar smo kmalu zatem izvedeli.

Teden dni pozneje je Ivan Černič ustre-

lil v Zalogu dekile Fifer Lidijo. Raznesla se je vest, da se je družila z Italijani. Černič je za tem pobegnil k partizanom. Dalje so vedno pogosteje sledili poboji oz. skrivnostna izginotja v našj fari. Konec aprila 1942 je brez sledu izginila Krnec Ivana, vdova pekovskega mojstra iz Polja. Širile so se govorice, da so jo odpeljali partizani, ker je dobavljala kruh Italijanom. Maja meseca 1942 je izginila Podbevšek Ivana, žena brivskega mojstra iz Polja. Podbevškov vajenec Štibrič Anton jo je spremljal proti Fužinam in o njej ni bilo več sledu. Štibrič je tedaj odšel k partizanom. Govorilo se je, da je njen mož sam pripravil načrt, da se je je iznebil. Nikdar se nista razumela. Izginil je prav tako brez sledu Jeriha Johan. Bobnar Filip, kleparski mojster iz Vevč, brat španskega prostovoljca Staneta, je bil ugrabljen v Sadinji vasi; z mišljenjem svojega brata se ni strinjal. V juniju nas je pretresla vest, da je izginil 18-letni, zelo delavni in agilni fant iz naših organizacij Dimnik Anton, ki je odšel v nedeljo, 8. junija 1942, iz domače vasi Sneberje proti Jaršam, a tja ni prišel. Ko smo januarja 1943 odkrili v Šmartnem ob Savi v neki hiši podzemsko skrivališče, smo v njem dobili Stanovnikovo ženo in hčerko ter še nekega tujca. Pobrli smo veliko zalogo propagandnega materiala ter okrog dvajset neizpolnjenih legitimacij, na katerih je bil le moj ponarejeni podpis in županov faksimile in med vsem drugim fotografijo Dimnika Antona. Na zadnji strani fotografije je bilo zabeleženo: „Likvidiran.“ To je bila prva žrtev iz kroga naših organizacij.

Prvi četniški odred

Žrtve komunističnih nasilnikov so padale po vsej Sloveniji, zlasti pa v tedanji Ljubljanski pokrajini. Ti zločini so rodili odpor poštenega dela Slovencev, ki so začeli organizirati svoje skupine v obrambo življenja in imetja. Snoval se je prvi četniški odred z namenom, da proti komunistični OF zastavi oborožen odpor kot odred jugoslovanske vojske pod vrhovnim poveljstvom generala Mihajloviča, ki je bil legitimni poveljnik jugoslovanske armade v ilegali.

V četrtek 14. maja 1942 dopoldne se je pojavil v občinski pisarni poročnik Mi-

lan Kranjc, ki ga dotlej nisem poznal. Dejal mi je, da mu je Grum Franc povedal, da imam skrito orožje in prosil me je, da bi ga izročil za oborožitev četniškega odreda. Domenjeno je bilo, da bodo nekateri fantje prišli iz Ljubljane, in preskrbeti je bilo treba tudi legitimacije in prepustnice preko ljubljanskega bloka. Prosil me je, da bi tudi te preskrbel. Ko sem se prepričal, da gre res za pošteno stvar, sem prosil brata Ernesta, in prijatelje Makeka Ceneta, Kobala Lojzeta, Simonetija Rika, Habiča Janka in njegovega brata Karla ter Koritnika Toneta, da so mi dali svoje legitimacije in prepustnice. Na njih sem zamenjal fotografije tistih, ki naj bi prišli iz Ljubljane. Potvorba se je dobro posrečila. Domenili smo se še isti večer, kako spraviti orožje preko Ljubljanice. Na drzno misel je prišel Pogačnik Feliks, podžupan poljske občine, da bo orožje peljal sam mimo vseh italijanskih straž ob papirnici na Vevčah na domenjeno mesto k Jakoševim na Trnjava pod Sv. Urhom, kjer naj bi se naslednji dan zbrali novi borci. Zelo tvegan načrt; a Feliks ga je povedal tako samozavestno, da smo zaupali v uspeh. V mraku so prišli fantje k meni na dom in odkrili pod češnja skrito orožje in municijo ter vse odpeljali k Pogačniku v Zg. Kašelj. Prevoz je bil domenjen za naslednji dan v petek dopoldne. Pogačnik je spravil prinešeno orožje v gnojnično „lajto“ in ob določeni uri zapregel konja; polil vso zunanjo stran sode z gnojnico, obesil lesen korec ob voz in pognal. Pripeljal je na papirniškem mostu na Vevčah do prve italijanske straže, ki se je smrdečem sodu daleč odmaknila. Prav tako je šlo mimo druge in tretje straže in srečno je pripeljal voz z orožjem in municijo k Jakoševim, pod kozolcem dvojnikom izpregel in odšel s konjem proti domu.

Naslednji dan smo zvedeli strašno novico, da so ponoči k Jakoševim pridrli partizani in odvedli vso družino, ki so jo nekaj dni za tem po zverinskem mučenju ubili. Isto noč so odvedli tudi Cankarja Milka in mojega daljnega sorodnika učiteljščnika Pavčiča Ivana ter oba umorili. Gnojničnega sode se niso dotaknili in vse orožje je ostalo v njem. Poročnik Kranjc se je iz Jakošove hiše srečno rešil. Zbiralno mesto je takoj prestavil k Jakoševim sorodnikom v Bizovik. Treba je bilo oskrbeti še suho hrano fantom na pot. Nekaj so si je oskrbeli sami pri zanesljivih va-

ščanih v Bizoviku, ostalo pa smo zbrali v Polju, kar so pogumna dekleta znosila v Bizovik. Bila so Zdenka Virant, sedaj poročena Jan, Kranner Mari, sedaj por. Hirschegger, Novak Slavka in Simoneti Mari. Ob polnoči 17.-18. maja 1942 je sedemnajst oboroženih fantov pod poveljstvom Milana Kranjca krenilo na pot v borbo proti premočnemu sovražniku ob molitvi rožnega venca, ki so ga molila dekleta za srečno pot fantom.

Krvavih žrtev partizanom še ni bilo dovolj. Dne 26. julija 1942 so v Podlipoglavu ugrabili Pogačnikovo ženo Marijo, ki je bila tedaj v blagoslovljenem stanju. Sosedo jo je z zvijačo nagovorila, da bi šli k „Reškemu kovaču“ v mlin po moko. Tam so čakali partizani, jo zaprli v mlinu ter možu sporočili, da bodo ženo izpustili, če se jim on javi. Junaški Feliksov značaj je bil strt, a kot zvest mož svoji ženi se je odločil, da se žrtvuje. S težavo smo ga zadrževali, ker smo bili prepričani, da komunisti besede ne bodo držali. Okleval je kajti ljubezen do žene in otrok ga je silila. Štirje otroci od dveh do dvanajst let so jokali in spraševali za materjo. Strašnejše dni od smrti je preživel Feliks. Rotili smo ga, naj otrok ne zapusti. V noči 30.-31. julija so partizani udili v njegovo hišo. Patuljo je vodil Gogala, doma iz Polja, kažipot pa jim je bil Močilnikar Franc iz Zg. Kašlja. Feliks je imel nekaj ročnih bomb. V obrambo je vrgel prvo, a ni eksplodirala. Umaknil se je na podstrešje in grozil z drugo. Otroci so jokali in klicali na pomoč. Tedaj so jih partizani prijeli ter potiskali pred seboj na podstrešje in tako se Feliks ni mogel več braniti. Zvezali so ga in odvedli skupaj z 12-letnim Brankom. Po groznem mučenju so ga 6. avgusta 1942 ubili. Sina Branka so vlačili s seboj po gozdovih vedno z vrvjo privezane ga partizanov, da jim ne bi ušel, dokler ga niso v neki borbi Italijani ranili, ga nato rešili in vrnili v Polje. Feliksova sestra je skrbela za preostale sirote. Tiste dni so pravtako zverinsko pokončali Feliksovo ženo z nerojenim otrokom. Morilci so bili njegovi bivši stanovski tovariši, papirniški delavci iz Jugoslovanske strokovne zveze, s katerimi je zvesto skupaj delal, dokler ni spoznal njihovo zmotno pot.

V zvezi z orožjem, ki smo ga dali tkim „Štajerskemu bataljonu“ pa je bila tudi velika neprevidnost nekaterih, ki so za oboroževanje zvedeli in v prevelikem nav-

dušenju niso mogli molčati. Med papirniškimi delavkami je ženska, ki je sicer simpatizirala z nami, grozila sodelavkam, češ, „le čakajte, sedaj imajo pa tudi naši orožje. Sedaj se bo obrnilo!“ Tako govorce so se širile po vsej tovarni in prišel je nekega dne komunist Jože Mazovec k mojemu očetu, ki je bil uradnik v papirnici in mu cinično dejal: „Ali ima vaš sin tudi za nas kaj orožja?“ Ni bilo dolgo, ko so za te govorce zvedeli Italijani in pri nas izvršili hišno preiskavo. Šli so naravnost pod češnjo, a tam je bila jama že izravnana. Prebrskali so vse kote in na drugem koncu dvorišča izkopali 100-literski sod bencina in 50 litrov motornega olja. Izgovoril sem se, da to ni moja last, pač pa okrajnega glavarstva, ker sem bil v času Jugoslavije vojni kurir in mi je to gorivo ostalo. Karabiner je zahteval, da to izpričam. Zato sem v občinski pisarni napisal zahtevajoče uradno potrdilo, ki mi ga je podpisal župan in zadeva je bila urejena. Iskali so orožje, a ga niso več našli.

Italijani podpirajo komuniste

Meseca aprila ali maja je bil izdan ukaz italijanskih oblasti, da morajo vsi, ki imajo radijske aparate, te oddati na občini; župan je sprejemanje poveril meni. Naš tedanji g. kaplan Lamovšek je prav pred kratkim kupil nov radijski aparat in mi potožil, da mu ga je žal. Obljubil sem, da bom njegov aparat skril in v zaboj zapечатil radijsko škatlo, ki mi jo je dal Trešt. Kaplanov radijski aparat sem odnesel domov ter ga zvečer ob mraku skril na pripraven prostor v podstrešju. Do tega prostora nisem mogel drugače, kot da sem odkril nekaj strešne opeke z zunanje strani in oče mi je pri tem pomagal. Ko sem to pripravil, sem aparat položil v prazen prostor, ga skrbno pokrtil, da se ne bi pokvaril vsled vlage in končno opeko zopet pokrtil. Vse to moje delo je opazovala naša sosedka, katere hiša je bila 50 m oddaljena od naše. Niti slutil nisem, da bi mogla bitij v zvezi s komunisti, saj je bila svojčas navdušena orlica. Pozneje smo zvedeli od nekega partizana, ki se je predal bizoviški postojanki, da so tedaj dobili v gozd poročilo Roze Valentinčičeve (sosedu), da sem jaz oni dan na vsa podstrešna okna montiral mitraljeze. Prav to njeno poročilo je bilo moja rešitev. Isti ujeti parti-

zan je povedal, da je bila koncem meseca junija poslana partizanska patrolja z nalogo, da me privede v gozd. Patrolja je res prišla v bližino hiše, a ni upala bliže vsled „montiranih mitraljezov“. Da so hodili res tam, je že tedaj opozorila žena Vidregarja Johana (sedaj z možem in družino v Clevelandu) moje domače, da so bili partizani, skriti za njihovo hišo, nekaj časa opazovali in nato odšli. Partizan je dalje povedal, da je bila po petih dneh poslana druga patrolja, v kateri je bil tudi on, z enakim ukazom, da me privede. Patrolja je prišla 100 m v bližino naše hiše, a se je vrnila brez mene. Tudi tedaj je drugi sosed povedal, da so hodili tod okrog, polegali med krompirjem na njivi kako uro in nato odšli. Ker sem opozorila le resno vzel, nisem več spal doma. Bile so tople noči, zato sem se v nočeh zadrževal zdaj pod sosedovim kozolcem, zdaj v koruzi na njivi, ali v sosedovi živi meji in tako stalno menjal prenočišče. Bila je poslana tretja patrolja, da me privleče v gozd živega ali mrtvega. Partizan je povedal, da je bil tudi v tej patrolji, kateri je bil postavljen za vodjo neki boječ fant Ljubljčan, ki so ga imenovali „paničar“. Prišli so do našega vrta, se plazili ob ograji in ker se je pes začel zaganjati, so se razbežali. Patrolja se je vrnila brez mene in vsled neizvršene naloge je bil vodja patrolje pred zborom partizanov ustreljen. Znano je, da so partizani tako postopali s takimi, ki se niso izkazali naklonjene komunistični partiji. Eden od likvidatorjev nezanesljivih partizanov je bil Pezdirc Franc iz Zaloga, ki smo ga pozneje ujeli. Bil je znan krvolok in je sam priznal nekaj takih likvidacij, katere je sam izvršil.

Odločil sem se, da ne bom več hodil domov, ker bi s tem spravljal v nevarnost vso ostalo družino. Prenočeval sem od tedaj dalje v garderobi Prosvetnega doma v Polju. Tudi v občinski pisarni sem se zavaroval in imel stalno v predalu pisalne mize dve ročni bombi, poleg samokresa za pasom.

V nevarnosti pred zalezovanjem ofarskih zločincev je bilo več naših fantov, in po ugrabitvi Pogačnika in njegovega sine smo jim svetovali, naj se umaknejo v nočeh od doma. Tako je postala garderoba v Prosvetnem domu kmalu pretresna. Ker je pretela nevarnost tudi našemu župniku Ketteju, smo se ponudili, da bi se prese-

lili v župnišče. Nekoliko obotavlja je dovolil. Nekaj fantov se je naselilo tudi v kaplaniji. To so bili prvi početki naše samobrambe. Živo sem imel tedaj pred očmi preroškega kneza in škofa Jegliča s celjskega tabora: „Satan snuje svojo fronto... Koliko vas bo od teh tisočev ostalo v fronti za Boga!“... Razmere so nas prisilile, da smo se zbrali v skrivališču pred ubijalci. Gotovo škof Jeglič tedaj ni klical fantov, da bi prelivali kri. Toda hoteli smo živeti in zadrževati pogubne nauke človeškega sadizma. Zvedeli smo o naših fantih pri št. Joštu in njihovi zmagi nad partizansko tolpo 17. julija 1942. Slišali smo, da Italijani podpirajo partizane. Vedeli smo, da je bil na premikalnem kolodvoru v Zalogu postavljen na slepi tir vagon s sladkorjem in drugimi živili, ki so ga partizani izpraznili. Italijani so vedeli za to, saj je bilo po vsem premikalnem kolodvoru dosti italijanskih straž. V papirnico na Vevče sta bila pripeljana na lesno skladišče dva vagona z živili in orožjem, ki so jih partizani preko noči izpraznili ter vse odpeljali v dobrunjske hribe. Tudi za to so Italijani vedeli. Podpirali so komuniste in dopuščali zločine nad poštenimi, vernimi ljudmi. Vse je šlo v njihov račun. Ni bilo fare, kjer se ogroženi ne bi skrivali pred partizani in bili v silobranu pripravljeni uporabiti tudi orožje, v kolikor so ga imeli, saj so jih z nasiljem dvignili komunisti sami. Sajatove kompozicije o tkim. beli gardi so izrodek preračunanih načrtov komunistične partije v zlagano opravičilo lastnih zločinov, ki so jih izvršili nad poštenim prebivalstvom že tedaj, ko še ni bilo nikogar, ki bi se jim zoperstavil. Kot je Nemeč izseljeval po Gorenjskem in Štajerskem vse, ki bi mogli svetovati ljudstvu v najtežjih dneh, tako je komunist v ljubljanski pokrajini moral vse, ki niso hoteli z njim in bi mogli biti ljudstvu v oporo.

Italijanske represalije na komunistične zabožaje

V noči 29.-30. avgusta 1942 je zagorel požar na lesnem skladišču v papirnici na Vevčah in skupina požigalcev, ki jo je vodil Trošt Tone, je hotela minirati 40 m visok tovarniški dimnik, kar pa se jim ni posrečilo. Obenem so obstreljevali karabnersko postajo na severnem in finančno

stražo na južnem delu papirnice. Žrtev ni bilo, ker so bili Italijani dobro zazidani v svojih bunkerjih. Požigalsko skupino je vodil partizanski komandant „Hruška“ (Vodnik iz Zg. Kašlja, ki je bil pozneje tudi likvidiran kot nezanesljiv). Sodelovalo je nad 800 partizanov. Naslednjo noč 30.-31. avgusta so isti partizani zaneli požar v papirnem skladišču, v katerem je bilo nad 10 vagonov papirja, pri čemer sta zgorela tudi dva prazna vagona ob skladišču. Požar smo obe noči opazovali. Ljudje so z grozo čakali naslednjega dne, kajti znane so bile italijanske represalije. Dne 31. avgusta v zgodnjih jutranjih urah je cela divizija vojaštva prišla iz Borovnice in začela z represalijami. Zavzeli so linijo od Ježice, obkolili vse vasi med Savo in Ljubljano proti vzhodu Ljubljane in pobrali vse moške od 18. leta dalje ter jih gnali proti Polju. Ob pol 9 dopoldne so nas nagnali vse iz občinskega doma in pisarn na zbiralno mesto, le župana so pustili. Pred trgovino konzumnega društva so nas prignali kakih sto in vse potisnili ob zid. V tem se je pripeljal zaljubljeni pritlikavi general Robotti, rjul nad nami nerazumljive psovke in zahteval, naj se javi eden, ki razume italijanski. Javil se je Rea iz Polja. General nas je dalje zmerjal z banditi in zahteval, da v roku 15 minut izročimo orožje, sicer nas bo dal vse postreliti. „Danes sto, jutri dvesto,“ je kričal in Rea je tolmačil. Med nami ob zidu sta stala oba naša gg. kaplana Lamovšek in Vukšinič, g. župnik Šavli, begunec z Gorenjske in naš župnik Kette. Kaplan Vukšinič je generalu zakričal: „Med nami ni nikogar, ki bi imel orožje!“ To je generala še bolj stogotilo. „Duhovniki ste največji podleži!“ je zarjul, planil k dimnikarju, ki je stal med nami, mu izpulil železno grabljo ter z vso močjo udaril z njo po licu poleg stoječega Franca Zrneca, kateremu se je ulila kri. Ves divji se je nato odpeljal rekoč: „Kar sem rekel, to bom storil!“ Čakali smo smrti. Pred nami so stale strojnice, ki so jih na nas merili ležeči vojaki. Vsi štirje duhovniki so začeli zbrane pripravljati na zadnjo uro. Možem so se orosile oči ob misli na svoje. Žene, ki so gledale prizor, so obupno jokale in rotile Boga na pomoč. Karabnerski „marescal“, ki je že kolikor toliko poznal ves okoliš in ni bil krutega srca, je to videl in takoj odbrzel s kolesom v Zalog, kjer je bila posadka ardiškega bataljona

in javil komandantu stotniku, kaj se v Polju dogaja. Ta se je takoj pripeljal z avtom v Polje, istočasno pa se je vrnil tudi general Robotti. Stotnik mu je zagotovil, da nihče od zbranih ni kriv požiga. Po kratkem precej estrem razgovoru med njima, je general ukazal, da nas odvedejo na telovadišče Prosvetnega doma. Sem so vojaki v velikih skupinah nagnali vse, kjerkoli so jih dobili. Kmet, ki je oral na polju, je moral tam pustiti plug in konje. Iz delavnic in hiš, hlevov in dvorišč, vse so nagnali na telovadišče in tam zbrali precej nad tisoč moških. Dekleta in žene z otroci so drle za vojaki in prosile za svoje očete in sinove. Občutil sem, kaj bi bil svet brez srca. Na pripekajočem soncu smo čakali svojo usodo. Pripeljal se je kmalu še neki drug general iz Ljubljane v spremstvu oficirjev. Oba gg. kaplana in župnika so med tem izpustili. Gospod župnik je takoj interveniral pri karabinerskem marescialu za ostale, in akademik Kranner Martin je v naglici začel pisati imena. Ko je napisal prvi seznam okrog 100 imen, je šel k marescialu in ga prosil, naj posreduje. Vsi smo vedeli, da velikega števila ne bodo osvobodili, četudi bi koga. Marescial je stopil k generalu in ponovno zagotavljal, da od vseh navzočih ne nosi nihče krivde za požig. Povedal je, da so to izvršili partizani iz gozdov. Nato je izročil Krannerjev seznam. General nas je klical po imenih le enajst in dovolil, da odidemo. Vse ostale so uredili v štiristope ter jih pod močno stražo odvedli peš v dva kilometra oddaljeni Zaleg, kjer so jih natrpali v živinske vagone in odpeljali v Ljubljano v bivšo vojašnico Kralja Petra I. Strašen ženski in otroški jok je spremljal sprevod in vojaki so jih surovo s puškinimi kopiti odganjali. Ostali so v fari redki moški; oni, ki so se mogli skriti ali bilj na delu izven blokiranega ozemlja ter železniški in papirniški delavci in uslužbenci. Rotili smo maresciala, naj skuša še posredovati, da bi rešili še koga, če je le mogoče. Dejal je, da ne more več in očitvidno ga je vse to pretreslo. Domenili smo se, da bomo sami prosili za odgnane. Šel sem naslednji dan v vojašnico, skušal pritj z marescialovim priporočilom do merodajnega, a dosegel nisem nič. Vsi so bili že pripravljene za odgon v koncentracijsko taborišče na otok Rab, kjer je pomrlo toliko nedolžnih žrtev po brezvestnosti italijanskih oblasti in po uspelem komunističnem načrtu. Komunisti

so dosegli ustrahovanje „ljudskih mas“, dosegli, da so se znebili onih, ki niso hoteli v gozdove v OF in dosegli italijanske represalije, za katere so že vnaprej dobro vedeli. Isti dan 31. avgusta 1942 so pritirali Italijani okrog 150 moških v Prosvetni dom v Polje, katere so še pobrali v Dobrunjah, jih zaprli v društveno dvorano in jih naslednji dan zjutraj odpeljali v Ljubljano in skupno s prejšnjimi na Rab. Italijani so v Dobrunjah pri Sv. Urhu tedaj tudi postrelili šest moških.

O teh dogodkih piše Franček Saje v svoji knjigi „Belogardizem“ na strani 479 dobesedno takole:

„Severovzhodno stran je hotel prečistiti in zapreti Janez Kette, župnik v Polju pri Ljubljani. V nedeljo 30. avgusta je na prižnici govoril, da se bližajo težki časi. Ljudem je naročil, naj nikar ne hodijo od doma. Naslednji dan so Italijani blokirali občino Polje, aretirali 700 ljudi in jih odpeljali v internacijo. Za tem je župnik Kette obiskal nekatere družine interniranih in jih nagovarjal k izdajstvu še neodkritih pristašev Osvobodilne fronte. Obljubljal jim je denarne nagrade in takojšnjo vrnitev interniranih svojcev.“

Vse dokazovanje je odveč, zato sodbo prepuščam bralcu.

Ostali so torej na svobodi železniški in papirniški delavci, med katerimi je bila velika večina ofarsko usmerjenih, poštene može in fante, med katerimi je bilo prav malo komunističnih simpatizerjev pa so Italijani odpeljali v internacijo. Tako je OF osvobajala našo faro. Pritirali so nas na rob najgrenkejše odločitve: sprejeti orožje od okupatorja — sovražnika, za varovanje lastnih življenj in domov. Le 14 fantov nas je bilo, a bilo bi nas 400 in več, ko bi Italijani naših ne odpeljali na Rab. 14. septembra 1942 se je formirala Vaška straža v Polju, ki je kmalu narasla v močno postojanko.

Zaradi odmerjenega prostora ne bom tu opisoval delovanja naše Vaške straže, saj je bilo slično z večjimi ali manjšimi žrtvami vsem drugim postojankam. Omenim naj le to, da smo bili ob navzočnosti Italijanov omejeni zgolj na samoobrambo.

Danes po 20 letih, ko Vietnam krvavi v borbi proti komunizmu, primerjam naše Vaške straže z južnovietnamskimi protikomunističnimi borci, katerim stoje ob strani moderno oboroženi severnoameriški vojaki. — Vaški stražarji smo oboroženi ča-

kali, kdaj nas bodo komunisti napadli, da se bomo pred njimi branili. Če bi imeli proste roke, bi jih napadli mi in že pred letom 1943 pomedlj s partizani v ljubljanski pokrajini. — Severnoamerikanci imajo danes v Vietnamu proste roke.

8. september 1943

To je bil dan moje poroke in bil je dan začetka križevega pota premnogim našim možem in fantom. Na svatovski večerji smo bili zbrani poleg bližnjih sorodnikov tudi g. župnik Kette, oba gg. kaplana Lamovšek in Vukšinič in štirinajest mojih prijateljev, vaških stražarjev. Malo po deveti uri se je vrnil g. Roesman, stric moje neveste in povedal, da je bilo pravkar razglašeno po radiu, da je italijanska vojska položila orožje ter, da je general Badoglio prevzel oblast nad Italijo. Nemci bodo zasedli ljubljansko pokrajino. Vaške straže so dobile nalog, naj se umaknejo. Veselo razpoloženje vseh se je prelilo v zaskrbljenost. Fantje s poveljnikom Pirihom Milkom in poveljnikom postojanke pri Sv. Urhu Dežmanom Lojzetom so takoj odšli na postojanko in tudi ostali smo se razšli. Naslednjega dne ob 8 zjutraj so fantje odšli iz postojanke, prebredli Ljubljano in nadaljevalj pot proti Grosuplju. Združeni s šentjursko postojanko so naslednjega dne odšli na Turjak in nato v Zapotok, odkoder so bili odrejeni na Veliki Osolnik in Osredok. Tu so jih dne 14. in vso noč do 15. septembra napadali partizani. Že v borbi so imeli težke izgube. Tolike partizanske premoči niso prenesli in bili so končno zajeti. Tu je morilec pobil naše najboljše. Preostale so vključili v svoje vrste, od katerih pa se je večini nekaj dni za tem posrečil beg. Od 14 zbranih na moji svatovski večerji so se vrnil trije. Ob odhodu fantov nisem šel z njimi in bil sem določen za zvezo med Ljubljano in Turjakom preko postojanke, ki se je vrnila na Sv. Urh. Ker fantje s Sv. Urha niso prinesli s seboj vse municije, so bili s to slabo založeni in so prosili, naj jim jo preskrbimo. Naši so odnesli vse, zato smo jo morali iztakniti kjerkoli. Junaška dekleta Zdenka Virantova, Slavka Novakova, Marica Simonettijeva in še druga so obšla vse italijanske bunkerje in pobrale, kar so Italijani še tam pustili. Nabralo se je nekaj zabojev municije in ročnih bomb. Spraviš

smo to v Prod ob Ljubljani, od koder so jo prepeljali Urhovci s čolnom preko Ljubljane.

Kmalu se je nastanila v ljudski šoli v Polju protiletalska četa Nemcev. Dobivali smo poročila od Sv. Urha, da so njihove patrolje zasledile premikanje partizanskih tolp vedno bliže njihovi postojanki. Bila je Levstikova brigada, ki se je pomikala z grosupeljske strani. Upravičeno smo pričakovali napad na to postojanko in skrbelo nas je, kako bodo reagirali Nemci ob streljanju pri Sv. Urhu. Fantje so bili hrabri in pri Sv. Urhu dobro utrjeni, toda tragično bi bilo, če bi Nemci iz Polja začeli streljati s svojimi protiletalskimi topovi in minometalci na postojanko, ki je bila iz Polja tako dobro vidna in torej neizgledljiva tarča. V sredo 15. septembra mi je dejal svak Kranner, da je prejel od štaba navodilo, naj Nemce v Polju opozorimo na obstoječo postojanko pri Sv. Urhu, kateri preti napad. Znova je bilo treba premagati v sebi slovenski ponos za ceno življenj naših fantov pri Sv. Urhu, kajti grozilo jim je uničenje, če bi ob partizanskem napadu z druge strani Nemci odprli nanje topovski ogenj. Domenili smo se, da grem jaz in Cerar Franc, ki je bil tedaj sluga občinskega prehranjevalnega urada, k poročniku, ki je bil poveljnik nemške čete. Razložil sem mu položaj fantov. Zanimal se je, kako so oboroženi, a odgovoril sem, da ne potrebujejo njihove pomoči. S posmeškom me je pogledal in moje izjave brez odločitve vzel na znanje. Zabeležil si je le najini imeni. Odšla sva nazaj na občinski urad in javili smo to fantom pri Sv. Urhu. Naslednji dan popoldne se je ustavil pred občinskim domom vojaški avto in dva oborožena vojaka sta vstopila ter zahtevala, da greva s Cerarjem z njima. Odpeljali so naju v vojašnico 40. planinskega pešpolka. Za nami se je pripeljal poveljnik nemške čete ter vstopil v neko pisarno, kjer je bilo več visokih častnikov. Očividno je javil najine izjave. Visoki častnik naju je srepo gledal in nas nato odslovil brez besede.

V soboto 11. septembra ob dveh popoldne so na Sv. Urhu zaregljale strojnice. Cela Levstikova brigada je navalila na postojanko. Po skoro dve uri trajajoči srđiti bitki so naši pognali partizane v beg. Partizani so pustili več mrtvih in nekaj ujetnikov. Nemci so iz Polja šli proti Sv. Urhu, a tam niso imeli kaj opraviti, ker par-

tizanov že ni bilo več. Zvečer me je poklical poveljnik in osorno dejal: „Naročite vašim, naj si takoj nadenejo spoznavne znake, ker v svojih capah ne kažejo znaka vojakov.“ Dejal sem, da so to le vaški stražarji in ne organizirana vojska. Naročil mi je, naj si navežejo vsaj robce na rokave, kajti če se napad ponovi, lahko postrelijo vse naše. Obljubil sem.

Kmalu smo zvedeli za turjaško tragedijo in prvo točnejšo novico je prinesel moj brat Ernest, ki se je rešil z Zapotoka. Povedal je tudi o nekaterih, ki so se rešili in so jih Nemci kasneje nastanili v šentjakobski šoli v Ljubljani. Nismo še vedeli o žrtvah s Turjaka in Velikega Osolnika, tudi ne iz Grčaric, toda slutnja je bila strašna. Prvi naši so se pričeli vrnati oni, ki so jih partizani vključili v svoje bande ter jih skupno s partizani razpostavljali v zasede. Tako so nekateri prišli celo z orožjem, ki so ga odnesli partizanom. Pretresale so nas novice o padlih in pomorjenih in o grozodejstvih krvi pijanih komunistov; zvedeli o italijanski pomoči partizanom, ki so s topovi rušili turjaški grad; zvedeli o pozverinjenem odgonu naših fantov proti Laščam, Ribnici, Jelendolu in Kočevju. Kako grozni so bili ti dnevi.

Na Velikem Osolniku je prvi padel na stražarskem mestu Menoni Vinko iz Zaloge in za njim Pajsar Jože iz Šmartnega ob Savi. V borbi je padel študent Roesman Jože. Kot oficirja sta bila ustreljena Jaroslav Novak in Dimnik Martin. Med turjaškimi ranjenci je bil Simonetti Riko, ustreljen v Velikih Laščah. V Šmarju so zajeli in zverinsko pobili Makeka Ceneta in Ivančiča. V Jelendol je bil odpeljan iz ribniških sodišč Bajželj Jože in tam ubit. Še nekaj naših fantov se ni vrnilo in skrbela nas je njih usoda. Zadnji se je vrnil Habič Janko, ki se je štirinajst dni skrival pri dobrih ljudeh v Cerknem.

Domobranstvo

Ko je bilo ustanovljeno Domobranstvo, se je kmalu organiziralo v čete in bataljone, ki so dalje stražile naše vasi. Organizirali so se udarni bataljoni, ki so potiskali partizane, dokler niso zlomili njihovega nasilja.

V Polju smo organizirali v oktobru 1943 z vrnjenimi in novimi prostovoljci 14. četo,

kateri je bil na čelu dr. Jan. Dobili smo domobranske uniforme in ta četa z našimi fanti je bila premeščena v Pijavo gorico, kjer so po nekaterih borbah kmalu očistili teren. Tam sta bila ranjena Lampret Andrej in Avšič Lado. Tej četi je kasneje poveljeval Mejač Franc iz Zaloge. Nešteto borb so prestali in čestokrat tudi z žrtvami. Padel je Bezljaj Matevž iz Zg. Kašlja.

Ko je naša 14. četa odšla iz Polja, sem bil dodeljen k 113. četi, ki se je za tem ustanovila v Polju in nadomestila naše fante. V tej četi so bili možje in fantje iz vseh delov Slovenije, starejši in mlajši.

Pričeli so se masovni napadi angloameriških letal na področja Avstrije in Nemčije. Dan za dnem in tudi ponoči je preletelo Slovenijo na stotine težkih bombnikov, in kadar so bombardirali Koroško, je bilo slišati zamolklo grmenje. Zavezniška lovska letala so preletavala tudi našo okolico in večkrat obstreljevala vlake. Čestokrat jim je bil cilj premikalni kolodvor v Zalogu in opazovali smo jih z neko radostjo iz zaklonov, kadar so obstreljevala in odmetavala bombe vzdolž proge ter rušila premikalni kolodvor. „So naši,“ smo govorili.

Vključen sem bil tudi v tajno obveščevalno službo, ki je pošiljala poročila zaveznikom. Tako sem se spoznal z agilnim Fincem. Organiziral sem obveščevalno mrežo v širšem vzhodnem delu ljubljanske okolice do Višnje gore in Grosuplja. Med mojimi poročevalci je bilo nekaj zelo drznih fantov, ki niso poznali meja v žrtvah.

Jeseni 1944 je Gestapo aretirala ing. Sodjo. Finca, polkovnika Peterlina, kapetana Ilovarja, majorja Križa in druge vsled anglofilskega delovanja. Med temi je bil aretiran tudi moj svak Kranner Martin. Na prošnje njegove matere sem šel k škofu Rožmanu in ga prosil za posredovanje. Težka mi je bila ta pot. Kako naj škof posreduje, ko bi se ga gestapovci vendar med prvimi radi iznebili. Šel sem v tolažbo materi. Pok. škof je obljubil, da bo storil vse, kar mu bo mogoče, vendar mi je svetoval, naj grem tudi h generalu Rupniku. Prav ko me je ta sprejel v avdienco, so sirene naznanile letalski alarm. General me je povabil v zaklonišče. Ko sem mu razložil svojo prošnjo, mi je odvrnil dobesečno: „Vi boste s svojim početjem pognali v zrak domobranstvo!“ Šlo mi je na smeh, da je uporabil take besede, a mislil sem si, da je pač pod vtisom alarma. „Pri taki zadevi

jaz ne posredujem! Pojdite sami na Gestapo!" je ostro dodal. Pustil me je, da sem do konca alarma ostal v njegovem zaklonišču in gospa mi je postregla s skodelico črne kave. Takoj naslednji dan sem poizkusil srečo na Gestapu, kljub nemali tveganosti. Prišel sem do oficirja (čigar ime sem pozabil). Ko sem omenil, čemu prihajam, me je grobo nahrulil in zagrozil: „Izgini, da še tebe ne zadržimo; spadaš v isto bando!“ Odšel sem brez uspeha. Martin je bil vsled pomanjkanja dokazov kmalu izpuščen. Sodjevo skupino so odpeljali v nemško koncentracijsko taborišče.

Reševanje ameriškega pilota

Dne 19. novembra 1944 je priletela preko Ljubljane jata štirih ameriških lovcev-bombnikov tipa Thunderbolt P-47. Poleg aerodroma v Polju so stale na železniškem tiru lokomotive, ki so jih odpeljali iz Ljubljane ob vsakem letalskem alarmu. Te lokomotive so bile izpostavljen cilj pilotom in začeli so jih obstreljevati. Popolnoma so jih prereševali. Bila je nedelja in poveljnik naše čete, ki je bil doma iz Grosuplja, je odšel domov na obisk. Prosil me je, naj ga na postojanki nadomeščam. Gledali smo pikiranje letal, katera so z aerodroma obstreljevali Nemci s protiletalskimi topovi. Opazili smo, da se je eno od letal iz nizkega leta sunkovito dvignilo in za njim se je potegnila črna črta dima. Bilo je zadeto in pričelo goreti. Ko je pilot dosegel približno 200 metrov višine, je s padalom odskočil. Nekateri smo z vso naglico pograbili kolesa in se odpeljali v smeri proti Savi, kjer naj bi pilot pristal. Ostala letala so obletavala teren in mitraljirala, verjetno, da bi zadržala bližnje nemške straže, ki so bile na šentjakobskem mostu. Te so se poskrile v bunkerje in pilota niso dobile. Prišle so na kraj skoro z nami vred, da si je pilot pristal komaj tristo metrov niže od mostu. Na tleh je ležalo padalo, usnjena pilotska kapa, slušalke, očala in vse, kar je pilot odvrigel. Bilo je vse ožgano. Pobral sem nekaj kosov elastike, drugi očala, tretji usnjeno pokrivalo, kar smo stisnili po žepih. Kmalu so pridrveli s kamionom iz Domžal razjarjeni SS-ovci in prav take z aerodroma, spraševali za pilotom in nas zmerjali, češ, vi ste ga skrili. Izmuznili smo se tem pošastim in odšli proti Polju, sami pa so se razporedili v

dolgo strelsko vrsto, prodirali preko polj in travnikov ob Savi proti vzhodu in preiskali vse hiše v okolici. Pilota niso našli, kajti bil je urnejši in je verjetno hotel priti v hrib nad Zalogom, ki je tri kilometre oddaljen od kraja, kjer je pristal. Franc Stele (sedaj v ZDA), posestnik in lastnik enega izmed mlinov blizu izliva Ljubljanice v Savo, ki je bil tudi domobranec na postojanki v Zalogu, je bil prav tedaj doma in videl, ko je pilot odskočil iz gorečega letala. Prav tedaj je prišel tudi 14-letni Franci Stare, sin železničarja iz Zaloga, katerega družina je bila komunistično misleča. Stele je peljal pilota na svoj dom in fantič jima je sledil. Stele mu je zabičal, naj nikomur ne pove, da je pilot pri njem. Za nagrado mu je obljubil nekaj moke in dal mu je nekajkrat tudi denarno podkupnino, da bi bolj gotovo molčal. Na domu mu je nudil prvo pomoč proti težkim opeklinam, ki jih je pilot dobil v gorečem letalu po obrazu, vratu in rokah. Takoj nato je Stele odšel na postojanko v Zalog in telefonično sporočil v Polje, da je pilot pri njem. Nekoliko za tem sem se vrnil na postojanko, kjer sta me že čakala medicina Roesman Uroš (sedaj zdravnik v ZDA) in Marijan Brandsteter (sedaj zdravnik v Španiji), ter me obvestila o Steletovem sporočilu. Takoj sem sedel na motorno kolo in odbrzeli smo z Roesmanom Matejem (sedaj doktor juris v ZDA) in njegovim bratom Urošem k Steletu. Do tja Nemci niso prišli. Ko smo vstopili, se nas je pilot očitno prestrašil in odložil je pribor. Steletova žena mu je namreč med tem postregla z ocvrtimi jajci. Skušali smo govoriti z njim in ugotovili, da obvlada nekoliko francoski. Takoj smo sklenili, da ga Nemcem ne izdamo in mu to povedali. Pilot je bil srečno zadovoljen. Napravili smo načrt, da bomo pilota ob prvi temi zvečer spravili na varno mesto. Vrnili smo se v Polje in se domenili še o vsem potrebnem. Ko se je znočilo, smo šli s kolesi. Vzel sem s seboj domobranksko suktnjo, da smo pilota z njo zakrili. Uroš mu je za silo obvezal opekline, nakar sem ga naložil na kolo in peljal preko Zaloga v Polje. Fantje so naju z žepnimi svetilkami varovali v temi, kjer smo vozili mimo hiš. Srečno smo pripeljali pilota na postojanko, kjer sta mu naša medicina blažila opekline z mazili in obvezami. Takoj nato sem ga odpeljal k mojemu bratu na Vevče. Ta je stanoval v hiši,

ki je bila primerno oddaljena od drugih sosedov. Sto metrov oddaljeno nemško protiletalsko gnezdo se nam je zdela dobra straža, ker Nemci tu gotovo pilota ne bi iskali.

Naslednji dan sem imel opravka pri Milošu Staretu (živel je v ilegalji in je bil tedaj skrit v Polju), in povedal sem mu, kaj smo prejšnji dan doživeli. Tudi on je s svojega skrivališča gledal goreče letalo. Omenil sem mu naš načrt, da bomo pilota skrili pred Nemci. Nekoliko dvomljivo me je pogledal in dejal: „Pa bodo fantje molčali?“ Res, na to nisem pomislil. V trenutku sem preletel v mislih vseh 36 fantov poljske in zaloške postojanke, med katerimi je bilo dosti treznih mož. Za nikogar nisem podvomil. „Bodo molčali!“ sem odgovoril. Može in fantje v naši četi so bili iz vseh koncev: Belokranjci, Dolenjci, Notranjci in tudi nekateri z Gorenjske. Vsi smo bili enega duha in ene misli. Videl sem njih navdušenje, ko smo pilota pripeljali na postojanko in že prej, s kakšnim užitek so vselej gledali zavezniška letala in kako so se posmehovali Nemcem. Kdo od teh bi nas mogel izdat. A vendar smo imeli med seboj garjevo ovco; četnega pisarja Kogovška iz Rožne doline, ki je po našem umiku ostal doma. Po nekaj dneh, ko so partizani že zasedli Polje, je prišel v gostilno k Hladniku ter se norčeval iz nas in grozil. Na partizanski obleki je imel našitke desetarja. Toda verjetno iz bojazni, ker je videl toliko enodušnost med fanti, ni upal izdati.

Nemci iščejo ameriškega pilota

Pričelo se je iskanje pilota. Ko smo se vrnili od Steleta, je klical telefon z domobranskega štaba. Bil je general Krener in ukazal, da takoj razpošljemo izvidniške patrolje in ugotovimo, kje je pilot. Lagal sem, da so patrolje že ogledale ves teren, da so bili pred nami že Nemci, a o pilotu ni sledu. „Iščite dalje!“ je ukazal. „Poročajte o izsledkih!“ Res so odšli fantje, toda namesto v patrolje, v gostilno, ker „pilota itak ni“. Kmalu za tem je sledil ponovni klic po telefonu: „Pilot se nahaja v vašem rajonu. Takoj ga privedite v Ljubljano!“ Odgovoril sem: „Mi za pilota ne vemo. Kurir bo takoj prinesel poročilo.“ Brž smo sestavili poročilo: „Vrnila se je patrolja, ki je pregledala teren, kjer je

pilot pristal in našla kos ožgane elastike, očala, in smer kaže, da je pilot preplaval reko Savo v Sneberju. Teren onstran Save pa nam ni dostopen, ker je to nemški rajon. Letalo je padlo v reko Savo.“ Potegnili sem iz žepa in priložil poročilo ožgano elastiko in poslal kurirja na štab. Takoj nato smo že sestavljali novo poročilo: „Vrnila se je druga patrolja, ki je 800 metrov niže našla usnjeni pas; očitvidno pilotov, na skali ob bregu reke Save, kar potrjuje našo sumnjo, da je pilot preplaval reko.“ Odšel je drugi kurir s tem „corpus delicti“. Tisti dan je bil s tem mir. Naslednji dan je spet klical general Krener: „Ukazujem, da takoj pripeljete pilota v Ljubljano. Nemci trdijo, da ga imate skritega v Polju. Zaradi enega pilota ne bomo riskirali domobranstva!“ Zatrjeval sem, da pilota v Polju ni, ter da je po naših ugotovitvah preplaval reko Savo. Širijo pa se tudi govorice o očitvidnih, ki trdijo, da se je drugo letalo spuščalo v nižino, mu spustilo vrveno lestev in se je pilot dvignil na ta avion. Te smešne govorice so se res širile, in mi smo izkoristili priliko ter jih pospeševali. Nove patrolje so odšle na teren in šel sem z eno izmed teh v Zalog. Nastopali smo strogo, preiskovali hiše in grozili, da bodo vsi postreljeni, če najdemo pilota. Preplašili smo ljudi, da bi s tem zagotovili tudi pri ljudeh, zlasti nam nasprotnih, da resno iščemo pilota in zavrnilo sum, da vemo zanj. Popoldne so se pripeljali pred našo postojanko s kamionom SS-ovci in jo obkolili. Njihov poveljnik je ukazal našemu, da se nihče od moštva ne sme ganiti iz postojanke in dalje zahteval nekaj mož, da gredo z njimi. Naš poveljnik je za vodiča postavil mene. Vodil sem Nemce k prvemu mlinu ob Savi k „Micerniku“. Po kratki preiskavi smo odšli k drugemu, p. d. Perlezu. Tu so bili Nemci bolj strogi. Njihov poveljnik me je ves čas zasledoval, kar se mi je zdelo sumljivo. S fingirano jezo sem prekopaval mrvo na seniku in suval z vilami v kup, da me je Nemec zadrževal, češ, ga boš prebodel, če je tu skrit. „Ferfluchte Engländer! Mir ist gleich!“ sem mu silno „jezen“ odvrnil. Ko pilota tam ni bilo, sem šel na kup gnoja in začel odkopavati. Nemec me je posmehljivo opazoval. Šel sem nato proti hlevu, kjer je stal preplašeni gospodar (pri njem so se večkrat skrivali partizani, ki so prihajali čez Savo). Dejal sem mu: „Vse vam bodo požgali. Svetujem vam, da jim pripravite klobas, prekajene

slanine in slivovke in jih povabite na prigrizek." Kar zažarel je od veselja, ko mu je vendar nekdo privoščil prijazno besedo in skočil v hišo. Nемеc me je vprašal, kam beži in se mu povedal, da me je vprašal, če bi vam lahko s čem postregel. Nemcu so se razlezla lica in že je poklical svoje tovariše. Vsi so odšli v hišo, mi pa smo nadaljevali s „preiskavo“. Minilo je pol ure, ko so se Nemci zelo zgovorni pojavili na pragu. „Schluss,“ ukaže Nемеc. „Gehen wir weiter!“ Nam je ukazal, da počakamo in bodo šli sami še v naslednji mlin — k Steletu. Naročil sem že prej našemu Rantu Johanu, naj brž stopi k Steletu, naj bo pripravljen na preiskavo ter naj jim ne pozabi postreči s hruševcem in prigrizkom. Tudi pri Steletu pilota seveda niso našli. Mi smo se vrnili na postojanko, in precej časa je preteklo, ko so se Nemci pripeljali pošteno opiti, naložili svoje straže ob naši postojanki in se odpeljali v Ljubljano.

Opekline na pilotovem obrazu niso kazale zboljšanja, dasi je zelo skrbela zanj bratova žena. Bil je zelo potrpežljiv, in preganjal je čas z igranjem z Ernestovima hčerkičama. Med tem smo se že marsikaj pomenili. Užival je nad našim pripovedovanjem, kako ga Nemci iščejo, dal je vedeti, da sočustvuje z nami, ker smo si zaradi njega nakopali tolike skrbi, a zaupal nam je. Dal sem mu novo domobranksko uniformo, on pa mi je dal svojo. Dasi je bila vrhnja pilotska uniforma zelo ožgana, bi mi bila v dragocen spomin. Njegova vojaška uniforma pa nam je bila končno v Celovcu na Koroškem v rešitev pred gotovo ugrabitvijo. Pilot je dal bratu svoj naslov. Bil je nadporočnik ameriških letalskih sil Maurice A. Brash iz države Michigan, ZDA. V civilnem življenju je bil športni profesor in po značaju zelo živahen. Ker nas je njegovo zdravstveno stanje pričelo skrbeti, smo poklicali prijatelja dr. Janeža (sedaj misijonski zdravnik na Formozi). Bil je že tedaj znan kot odličen kirurg. Prišel je in ko je videl Brachove opekline, je naročil, naj ga takoj pripeljemo v Ljubljano v sanatorij Leonišče, ker je bil nujno potreben zdravniške nege. Nova velika skrb je padla na nas, kajti pojačene nemške patrolje v vsej okolici so oprezovale očitno prav zaradi pilota. Dobro smo premislili načrt: na ljubljanskem bloku na letališču je bila običajno samo naša straža. Poskrbeli smo, da so bili določeno uro na straži najzanes-

ljivejši, tedaj sta ga peljala preko bloka Matej in Uroš. Posestnik Kočar Miha (po zasedbi so ga ubili partizani) mi je posodil konja in lahek voz „zapravljiček“, s katerim sem se odpeljal preko vasi Studenec. Domenjeni smo bili, da se dobimo pri znamenju, kjer zadnja cesta zavije na Fužine. Prav ko sem se bližal domenjenu mestu, sem opazil, da nasproti prihajata v patroli dva SS-ovca. Zavil sem s praznim vozom in napravil dolg ovinek ter pustil, da sta šla vojaka dalje proti Studencu. Obirala sta se, da mi je grizlo živce. Oba spremljevalca sta s pilotom čakala za živo mejo pri znamenju. Prisedli so in pognali smo proti mestu. V Leonišču so bila zadnja vrata na dvorišče že na stežaj odprta, kamor smo zapeljali in vrata za seboj dobro zaprli. Srečno smo ga pripeljali in ga izročili varstvu sestram usmiljenkam, kot sta že prej preskrbela dr. Meršol in dr. Janež, ki sta dalje zanj skrbela in ga operirala. Pilot se je zdravil v sanatoriju 10 dni in je bil nadvse zadovoljen. Čutil se je popolnoma varnega in celo šegavo pritrtil, da se posmehuje nemškim patroljam, ki jih opazuje skozi okno. Imel je svojo bolniško sobo-samico z razgledom na Zaloško cesto. Postrežen je bil kar najbolje in dr. Meršol mu je oskrbel angleškega čtiva. Po veri je bil protestant, povedal pa je, da je njegova zaročenka Zofija katoličanka, in da bo prestopil tudi on v katoliško vero. Ginjen je bil nad našo pomočjo. Pok. škof dr. Gregorij Rožman nam je naročal, naj čuvamo pilota kot največji zaklad, in kolikokrat mi je v mislih to naročilo. Ali je pok. škof slutil naš kruti konec? Brash je bil med vsemi tedaj rešenimi letalci, edini častnik ameriškega letalstva; povedal nam je, da je bil njegov nadrejeni častnik po rodu Srb ter da je pred odletom iz njihove baze, ki je tedaj bila v Anconi v Italiji, naročal vsem pilotom, naj se v slučaju prisilnega pristanka skušajo prebiti do četnikov, izogibajo pa naj se partizanov.

Po okrevanju je pilota iz Leonišča a kolesom odpeljal prof. Janez Grum na Dobrovo in ga tam izročil Majeršiču Janezu, bivšemu tržiškemu županu, in Ambrožiču Lojzetu. Zadrževal se je nato nekaj časa na Dobrovi in, ko je že popolnoma okreval, je odšel k Sajatovemu četniškemu odredu, ki se je tedaj zadrževal v hribih okrog št. Jošta, in bil pozneje na pohodu v hribih okrog Police nad Višnjo goro. V začetku

leta 1945 je tja pridrla motorizirana nemška edinica, kateri je bil kašipot Slovenec (.). Tu se je tedaj zadrževalo 14 zavezniških letalcev, katere so tudi reševali domobranci v raznih krajih. Kaj je vodilo nekatere Slovence k temu izdajalskemu poslu, si človek težko razlaga, gotovo pa je, da so imeli ti svoje oportunistične namene. Nemci so vse letalce, skupaj z nekaterimi četniki, ki so bili v isti hiši, zajeli ter jih odpeljali v Ljubljano. Ker so se čutili Nemci tedaj že šibke in je bil njihov propad že vsakomur očit, se pilotom ni zgodilo hudega. Z zajetimi četniki pa so Nemci kruto ravnali, jih pretepali in zaprli na ljubljanskem gradu v stroge zapore. Bivši sošolec in prijatelj mi je povedal, da so zajete letalce pripeljali v sodnijske zapore na Miklošičevo cesto prav v oddelek, kjer je on bil v službi. Takoj sem ga vprašal, če bi jih bilo mogoče rešiti. Po kratkem premisleku je dejal, da jih straži samo po en nemški vojak, katerega bi se dalo premotiti, in pripravljen je bil pomagati. Preskrbel bi pazniške obleke vsaj za nekaj letalcev, zvodil bi nemškega stražarja in bi kot jetniški pazniki odšli iz zapora. Ves načrt je bil že skoro dokončno pripravljen, a so jih Nemci prekmalu odpeljali v nemško ujetniško taborišče v Nemčijo.

Še danes me tare misel: Ko bi z nami prišli na Koroško ti letalci, ali vsaj Brash, ki je bil častnik, in bi spremljali naša poslanstva na angleške štabe ter nas oni predstavili: kajti točno so vedeli — vsaj Brash — da domobranci nismo bili v službi Nemcev; nasprotno, imeli smo jih za svoje sovražnike. — Ali bi Angleži kljub temu domobrance in četnike vrnili domov? — Dvomim!

Ilegala

Miloš Stare je tedaj že dalj časa živel v popolni ilegali in se skrival pred Gestapom. Pred odhodom v Dravljje in dalje v Trst je šest mesecev tajno bival v Polju, in v podstrešni sobici neumorno delal: pisal, urejeval tedaj ilegalni list Svobodna Slovenija, sprejemal poročila in budno zasledoval položaj. Bil je srce vsega našega ilegalnega gibanja. S prof. Janezom Grumom sva vzdrževala zveze med njim in sodelavci. Ko se je dr. Albinu Šmajdu posrečil beg iz nemških zaporov in je od tedaj pravtako živel v ilegali, mi je bilo

naročeno, naj ga peljem k Staretu. Domenjeno je bilo, da se srečava na cesti neke v Mostah. Dr. Šmajda sem zelo dobro poznal, a ko sva se srečala, mi je bil popolnoma tuj. Nekoliko shujšan v obraz, v ponošeni obleki, s strganim dežnikom in jajčastimi očali je bil povsem podoben nekemu snažilcu čevljev na frančiškanskem mostu. Ob srečanju sva se motrila in peljal sem se s kolesom mimo njega, ga ogledoval še za hrbtom, kar se obrne in pravi: „Saj sem jaz,“ vesel, da je dobro spremenjen. Šla sva preko bloka na aerodromu, peljal sem ga k Staretu in naslednji dan po isti poti nazaj. Marsikaj je bilo treba tvegati v tistih časih, sredi zalezovanja sovražnika. Kmalu zatem sem nekega dne peljal prof. Janeza Gruma v Leonišče, kjer se je tedaj pravtako ilegalno zadrževal polkovnik Mirko Bitenc. Postala sva nekoliko na hodniku v razgovoru s sestrama usmiljenkama, kar zapazimo pred Leoniščem nemške SS-ovce že tik pred vrati. Neka sestra izredno visoke in močne postave je zasukala prof. Gruma, da je koračil pred njo po dolgem hodniku, sama pa je šla za njim z rokama v bokih in tako s svojo pelerino Gruma popolnoma zakrila. Druga sestra pa je mene potisnila v kopalnico, mi velela naj ležem v banjo, nametala je name kup umazanih rjuh, odšla ter zaklenila vrata. Grum je preko dvorišča zbežal na prosto, jaz pa sem čakal, da me sestra reši. SS-ovci so po opravljeni preiskavi, ne da bi koga našli, kmalu odšli.

Zadeva s pilotom se ni plegla. Dvakrat so SS-ovci v mojem stanovanju napravili hišno preiskavo, mi pobrali nekaj orožja, ki sem ga imel na stanovanju in rezervno kolo motornega kolesa, a mene k sreči ni bilo doma. Tudi bivanje Miloša Stareta v Polju ni bilo več varno, kajti zasledovala ga je poleg Gestapa in komunistov tudi neka slovenska grupa. Zato mu je bila pripravljena pot, da se umakne v Trst. Na dobrunjskem bloku so bili za stražo pripravljeni molčeči fantje. Pripeljal sem Milošu Staretu žensko kolo, s katerim naj bi se peljal. Toda g. Staretu so udje po tolikem času tesnega bivanja v njegovi sobici dokaj otrdili vsled skromnega gibanja. Zrastla mu je črna brada. Sedla sva na kolesi in se odpeljala preko Vevč. Kmalu sva morala počivati, ker mu sapa ni dala več. Kolesa ni bil več vaju. Po drugem počivanju sva srečno prekoračila ljubljanski blok ter se nekaj časa vozila ali peša-

čila proti Štepanji vasi, kjer naju je pod zvonikom že dokaj nestrpen vsled najine zamude, čakal prof. J. Grum, ki ga je nato spremil dalje.

Danes si morda ob tem branju kdo misli, da so to pač zabavni avanturistični spomini. Toda, kdor je živel v onem času v stalni nevarnosti, zdaj pred partizansko kroglo, zdaj pred nemško aretacijo, ki je največkrat pomenila konec v nemškem KZ morilskem lagerju, si je želel le konca takih dni. Z lahkotnim in opreznim življenjem, kot so ga uživali prenekateri v onih časih, se ni gradila bodočnost slovenskemu narodu; kvečjemu suženjstvo. Prav to nas je vodilo v tvegavostih, ki smo jih z božjo pomočjo preživeli, premnogi pa dali tudi svoja življenja.

Pred nemškim Gestapom se je bilo treba umakniti, zato sva odšla z Roesmanom Matejem na Gorenjsko in sva se v Kranju zadrževala skoro mesec dni, dokler se doma ni poleglo zasledovanje. Prvi večer po mojem povratku sem na postojanki povabil prijatelja Dimnika Janeza (sedaj v Buenos Airesu), da bi šli v patroljo in obenem na kratek sprehod. Stopili smo na cesto in bližal se je fant z dvema dekletoma. Vsi trije so bili iz bivših sokolskih vrst. Dejal sem Dimniku, naj fanta ustavi, ker sem slutil, da ni na poštenem potu. Fant se je uprl, zato smo ga peljali v vojašnico in ga preiskali. Našli smo pri njem kurirsko pošto, namenjeno partizanom, on pa je pri tem zagrozil: „Pazite se, jaz sem v nemški službi,“ in izvlekel legitimacijo nemškega Rdečega križa. Dimnik mu je prisolil zaščitnico, nakar smo ga izpustili. Ponovno je zagrozil, da nas bo tožil svojemu komandantu. Pri izhodu je stražarja pozdravil z dvignjeno roko: „Heil Hitler!“ Stražar mu je dal brco. Naslednji dan se je pripehljal nemški nadporočnik v spremstvu poročnika ter poveljniku ukazal, da naju z Dimnikom pokliče. Nekaj časa je nad nama rohnel in končno ukazal najino razorožitev ter pod stražo odgon v zapore na ljubljanski grad, nakar sta oba Nemca odšla. Prof. Černetič, ki je bil tedaj naš poveljnik, se je nekoliko obotavljal in dejal sem mu, naj pač nalog izvrši. Fantje niso ubogali in sem jim dejal, naj se vendar oortajo. „Gnali“ so naju petdeset metrov od postojanke, na križpotju pa sem jim dejal, naj se vrnejo in poveljniku poročajo, da sva pobegnili. Odšla sva na postojanko pri Sv. Urhu, a sva se kmalu spet vrnila

v Polje, ker se je zadeva kmalu pozabila. Kljub dokazovanju Nemcu, da je njihov uslužbenec v službi OF, se temu ni skrivil las. V svoji zaščiti so imeli Nemci nešteto partizanskih sodelavcev, ki so se z vsemi dovoljenji svobodno gibali, za kar smo imeli, poleg omenjenega, še mnogo drugih dokazov.

Slovenski narod je v polni meri občutil krivico okupatorja tako italijanskega kot nemškega, ki je pospeševal uničevanje našega naroda, zato je mrzil vsako sodelovanje z njim. Prenašal ga je zgolj zaradi višje sile, in težko čakal dneva, ko bo svoboden pognal z našega ozemlja vso krutost pruskega škornja in komunističnega nasilstva. Ko bi peščica onih iz vodstva ljubljanske pokrajine vsaj slutila narodovo mišljenje, ne bi prišlo nikdar do domobranske prisege, ki je bila našim možem in fantom vsiljena in so se je udeležili, ker je bil pač tak ukaz, in nikdar ne bi odmevali po ljubljanskem radiu propagandni govori z nemškim prizvokom. Poslušali smo 8. oktobra 1944 oni izzivalni govor dr. Stanka Kocipra tudi na postojanki v Polju. Kot sem že omenil, so bili na naši postojanki fantje iz vseh krajev Slovenije. „Kam pa smo prišli? Če ta misli, da smo mi takega mnenja, naj kar semle pride!“ se je oglasil možak z Dolenjske. Preprost človek, ki ni razumel dosti politike in mu je bila le slovenska zemlja sveta, ni mogel doumeti onih besed, ki so prihajale iz ust Slovencev. Z gnevom in grenkim posmehom so fantje poslušali govornikovo izzivanje, kajti njihovo srce je bilo drugod. V čigavem imenu je govoril?! Prav gotovo ne v imenu slovenskega naroda!

Pot v begunstvo

Ko smo prekoračili boroveljski most na Koroškem in se bližali vetrinjskemu polju, kjer je bila zbrana že množica naših ljudi, je na odcepu ceste stal pok. France Kremžar. Naročil mi je, naj grem s svojo, očetovo in Krannerjevo družino v Celovec in naj se namestimo v vojaški kasarni, kjer se zbirajo begunci in jih Angleži vsak dan odpremljajo z vlakom dalje v Italijo. To se je do tedaj res dogajalo; toda ko smo prišli v kasarno, tam ni bilo nikogar. Zato sem naročil svojim, naj počakajo ob parku, da se vrnem in poizvem, če ni zbirališče morda na kakem drugem mestu. Komaj

sem se vrnil na vetrinjsko polje, se je za menoj pripeljal Škofic Rado ter mi povedal, da so družino zajeli partizani in jo odpeljali. Pretrleslo me je. Hotel sem nemudoma nazaj v mesto in sem prosil generala Krenerja za avto. Imel je okupiranega. Šel sem v taborišče četniškega odreda, kjer je bil tudi moj brat in prosil majorja Antona Mehleta, poveljnika gorenjske divizije, če mi more oskrbetj vozilo. Takoj je izpraznil svojo „pisarno“ — nemški vojaški furgon, v katerem je bila svojčas nameščena radio-oddajna postaja, a je ostala od te le velika plošča z nekaj ključi signalnih naprav. Dal mi je na razpolago tudi šoferja, domobranca Šuštarja (sedaj jezuitski pater), in odpeljal sem se z njim, Roesmanom Matejem in dvema domobrancema, da bi skušali rešiti družine. Zapeljali smo se v Celovec pred hotel Evropo, kjer so bili v prvem nadstropju nekateri člani Narodnega odbora. Prosil sem jih, naj posredujejo za rešitev pri Angležih, če je v njihovi moči. Na hodniku je čakala gospa Graparjeva, ki so ji partizani ugrabili moža zdravnika. G. Smeru mi je povedal, da pravkar pričakujejo angleškega poveljnika policijske enote. Ta je res kmalu prišel, a povedal žalosten rezultat, češ, da ljudi, ki so že v partizanskih rokah, ne morejo rešiti, pač pa naj svojim ljudem naročimo, naj nikar ne hodijo v Celovec, ker je v mestu polno partizanov. Vrnili smo se k našemu avtu, katerega so partizani med tem obkolili. Šuštar in drugi domobranec v uniformi sta mirno sedela v kabini, ko sva se približala z Matejem. Nisem se ozrl v zamišljenosti po partizanih in jih opazil šele, ko sem bil v furgonu. Oblečen sem bil v obleki rešenega pilota in v roki sem držal pokrivalo — barretko. Nihče od partizanov okrog avtomobila se ni ganil; le opazovali so nas. Kar stopi partizan k domobrancu Mateju in ga vpraša: „Si ti njegov tolmač?“ — „Da,“ mu je odgovoril Matej in vstopil v avto. Partizani so mislili, da sem Anglež. Pilotova obleka nas je rešila. Ko smo se vrnili na vetrinjsko polje, me je čez čas srečal dekan Škerbec Matija in me vprašal, kje imam družino. Povedal sem mu, da je ugrabljena. Dejal mi je: „Je že rešena. Prav tedaj, ko so partizani tvojim pobirali legitimacije in jih hoteli odvesti, sem videl prizor, stopil k Angležu, ki mi je šel nasproti in ga prosil, naj prepreči ugrabitev. Res je energično šel tja, partizanom

odvzel pobrane dokumente, jih vrnil tvojim in ščitil, da so lahko odšli. Vsak čas morajo biti tu.“

Božja volja nas čestokrat postavlja pred nerazumljiva dejanja in preizkušnje. Vodila nas je in plačilo smo dobili za dejanja usmiljenja.

V taboriščih v Avstriji smo čutili vedno močnejši pritisk jugoslovanskih oblasti. Ker smo že kruto občutili angleško „varstvo“, smo slutili nevarnost, da tudi nas nasilno vrnejo v Jugoslavijo. Zato smo se takoj začeli zanimati za Brasha. Brat Ernest je imel njegov naslov, ki mu ga je dal pilot sam, predno se je poslovil od nas. Ameriške čete so ob zasedanju Nemčije rešile iz ujetništva vse letalce in tudi Brasha. Pisali smo mu pismo in obrazložili naš beden položaj v taboriščih. Kmalu smo dobili njegov hvaležen odgovor, v katerem je popisal svojo srečno vrnitev in še posebej zahvalo dr. Meršolu in dr. Janežu za vse zdravniško prizadevanje, za katero je dejal, da je bilo nad vse pričakovane skrbno in, da so mu brazgotine po odlični operaciji skoro popolnoma izginile. Bodril nas je in obljubil, da se bo zavzel za nas, kolikor bo v njegovi moči. Kmalu je poslal bratu tudi paket z živili in nekaj kosov obleke. V pismu je tudi prosil, naj mu pošljem v spomin kak del njegove obleke. Poslal sem mu nekaj kosov ožgane obleke in mu hvaležen razložil, kako nas je njegova obleka rešila pred komunistično ugrabitvijo. Naročil je tudi, naj mu pošliemo fotografije vseh njih, ki so kakorkoli pomagali pri njegovi rešitvi. Te smo res poslali in vrnil nam je enaist uradnih potrdil (afidavit-ov), s katerimi bi se mogli izkazati, da smo mu pomagali. Ti afidaviti so nam bili v lep spomin, toda ogroženi smo bili kljub temu pred komunisti in obsojeni kolaboracionizma in kvizlingštva.

V domobranskem Vestniku, letnik 10. št. 3 sem bral članek „Laž ima kratke noge“, kjer je odbor DSPB objavil, da je poslal protest uredništvu ameriškega lista Denver Post, ki je v svojem listu objavil lažno poročilo, v katerem dopisnik pravi, da je domobranski oficir (mišljen je Stele Franc, op. p.) iz Zaloga leta 1944 umoril ameriškega pilota, ki je bil prisiljen pristati na tem ozemlju. Ta dopisnik se je skliceval na poročila, ki so mu jih dali komunisti, ko je potoval po Sloveniji in bil tudi v Zaloga. To je tipičen primer komu-

UNITED STATES OF AMERICA
Muskegon, Michigan
June 12, 1947

OFFICIAL AFFIDAVIT

This is an affidavit, sworn to be the truth by Maurice A. Brash, Captain U.S.A.A.F. Reserve; who was shot down while on a mission over Ljubljana, Yugoslavia on November 19, 1944.

"In November 1944 I was serving my country as a First Lieutenant with the 79th Fighter Group, 87th Squadron, 12th Air Force. I was Pilot of a P 47 Thunderbolt, Attack Dive Bomber, based in Ancona, Italy. While carrying out a reconnaissance mission on the Zalog-Ljubljana line, November 19, 1944; I was shot down by German Anti-aircraft fire over Ljubljana. Although my plane caught fire and I was badly burned about the face and hands, I parachuted to safety with the Chetniks and Dmaobranska Troops."

This is to certify that Hirschegger Rudolf did all in his power; at great risks to his life, and the lives of his family and friends to aid me during my distress. He gave me directly or indirectly and of most importance, security from the Germans, excellent medical care, plentiful amounts of food, and shelter from the cold. His Christian kindness and courageous acts of bravery gave me and my (14) fourteen comrades great hope and inspiration to carry on in our struggle to return to our forces. It was through no fault of his or the Chetniks and civilians who helped me that we were captured, for some of them were captured with me and were treated worse than my comrades or myself.

Maurice A. Brash
Maurice A. Brash
Captain U.S.A.A.F. Reserve

307 Merrill Avenue
Muskegon, Michigan
U. S. of America

Subscribed and sworn to before me this
..13...day of ...June..., 1947..

Clara W. Pfennig
Signature of N.P.

Hirschegger Rudolf

nistične lažnive propagande z namenom umazati poštene Slovence, kajti Brash še danes živi in prav tako njegov „morilec“ Stele Franc, oba v ZDA.

Dokazana resnica pa je, da so partizani postrelili vse letalce, ki so se skušali rešiti na slovenskih tleh in padli njim v roke (Borovnica, Velike Lašče in drugod). Niti enega niso imeli ob koncu vojne, ki bi ga mogli vrniti Angležem ali Amerikancem.

Ko v spominih po dvajsetih letih pohajam po naši zemlji v onih dneh, postaja vse moje pisanje tako ničevo v primeri s tem, kar so morali prestajati naši borci v napadih s komunističnimi partizani; kar so prestajali oni, ki so bili žrtve okupatorjevih partizanskih požigov. Popolnoma

pa zasenči moja doživetja trpljenje, ki so ga prestajali oni, ki so morali v nečloveškem mučenju dati svoja življenja zgolj zato, ker se komunističnim klavcem niso hoteli pridružiti.

Naj bo to mladim, ki niso doživljali onih strašnih dni ali onim, ki morda dvomijo, če je bila naša borba upravičena, le skromna vizija v pretekle dni, ko je brat brata preklinjal in mu stregel po življenju. Stali smo si nasproti tisti, ki smo hoteli živeti svobodno v krščanski kulturi in za Boga in oni, ki so pripravljali narodu svobodo po satanovih načelih in so preko vse Slovenije in preko tri četrtine Evrope razgrnili rdečo kopreno; ne znak ljubezni, pač pa krutega sovraštva in krvi.

ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE

Muskegon, Michigan

12. junija 1947

URADNO POTRDILO

Zapriseženo potrdilo rezervnega kapetana ameriške letalske sile Maurice-a A. Brasha, ki je bil sestreljen med poletom nad Ljubljano, Jugoslavija, 19. novembra 1944.

Novembra 1944 sem služil svoji domovini kot Prvi poročnik pri 79. borbeni skupini, 87. skvadronu, 12. zračni sili. Bil sem pilot napadalnega bombnika-stirmoglavca, z oporiščem v Anconi, Italija. Med izvidniškim poletom na črti Zalog—Ljubljana, 19. novembra 1944 sem bil od nemškega protiletalskega ognja nad Ljubljano sestreljen. Čeprav je moje letalo zajel ogenj in sem bil močno opečen po obrazu in rokah, sem se s skokom s padalom rešil med četniške in domobranske edinice.

S tem potrjujem, da je Hirschegger Rudolf storil vse v njegovi moči, z veliko nevarnostjo za svoje življenje in za življenje svoje družine in prijateljev, da mi je v nesreči pomagal. Direktno in indirektno me je v vsem zaščitil pred Nemci, mi preskrbel odlično zdravniško pomoč, dovoljno količino hrane in zaščito pred mrazom. S svojo krščansko naklonjenostjo in junaškimi dejanji je dal meni in mojim štirinajstim (14) tovarišem veliko upanje in navdušenje za nadaljevanje naših naporov za vrnitev k našim silam. Ni bila njegova napaka niti ne napaka četnikov in civilistov, ki so nam pomagali, da so nas končno ujeli, kajti nekateri od njih so bili tudi ujeti z menoj in so z njimi postopali slabše, kakor z mojimi tovariši ali z menoj.

Podpisano in zapriseženo pred menoj
13. junija 1947.

Clara W. Pfenning, javni notar

Maurice A. Brash
rezervni kapetan USAAF

Prevod „Official Affidavit“-a, ki ga je pisec tega članka prejel od ameriškega letalskega kapetana Maurice A. Brasha. Fotokopija izvirnika je na strani 125.

Tisti dnevi so v nas kot v skrinji shranjene vrednosti. Tek 20 let jih je sicer prekril s kopico novih dogodkov. A kadar odpremo to skrinjo spominov in med pisanim bogastvom preteklosti ugledamo ono izpred 20 let, nam roka sama seže po njih.

Vsak človek ima svoje spomine, ki so njegovi. Kadar si jih pripovedujemo, si dvoji niso enaki. Tudi ti so drugačni, čeprav je bila pot ista. Dvakrat drugačni, ker jim zob časa ni spremenil lica, ne vsebine. Narekovali so jih trenutki in okoliščine na tisti usodni poti iz domovine, na katero je med tlikimi tisoči vrglo iz šolskih klopi ljubljanskega učiteljskega tudi 19-letno dekle.

Sobota 5. maja 1945

Ob 5 popoldne nagel, nepričakovan odhod od doma. Slovo od domačih. Blagoslov. Nasvidenje...

Na kolodvoru med negotovim, zato nestrpnim pričakanjem vlaka. Poslednji poslavljajoči.

Ob 6 z ljubljanskega kolodvora.

...in zažvižgal je vlak skozi mrak.
O, devojka, ti, ob oknu slone,
si li čula ta vrisk, plakajoč skozi noč
O, zbogom, domovina...

Ne, ne zbogom, samo nasvidenje!

Ob polpolnoči v kranjskem zaklonišču. Po enournem tavanju od kolodvora se je procesija „zločincev“ ustavila, da prenoči. Med njimi skoro vsa Dobrodela, pol semenjšča, precej „črnih“ in več znanih družin.

Voda enakomerno kaplja in nas uspa-va. Odmolili smo rožni venec. Prva sobota je...

Pol 2 zjutraj. Mraz je. Skoro vsi še spe, pol sedè, pol naslonjeni na prtljago. Prav na nahrbtnik, moje zglavje, kaplja s stropa. Počasi, počasi se vleče noč.

Nedelja 6. maja.

Ob 4 zjutraj v polmraku odhod proti kranjskemu kolodvoru.

Ob 5,30 z vlakom iz Kranja proti Tržiču.

Pol osmih zjutraj. Sredi tržiškega klanca. Prtljaga in nezmogljivost gospa nas zdelujeta. Ostali so pred nami. Čakamo, da se nas kak avto usmili. Gospoda Novaka že eno uro ni nazaj iz mesta. Nekaterih se loteva obup. Hvala Bogu, pravkar prihaja z lojtrskim vozom. Gremo.

Po dveh urah smo došli vso ostalo družbo. Pod klancem si ob prvem jutranjem obroku nabirajo moči za vspon.

Pol 11. Sonce žge. Potujemo skozi ozko sotesko k Sv. Ani. Na najbolj nevarnih točkah smo, pripravljeni, da vsak trenutek zletimo v jarke.

Še ni poldan. Vlečemo in vlečemo prtljago proti Sv. Ani...

Ena je. Po polurni hoji skozi tunel ljubeljskega prelaza smo spet na belem dnevu. Malica oz. kosilo sijajno tekne.

Silovitost skalovja na oni strani prelaza je tu že omiljena z zelenjem. Na Koroškem smo.

Pot v dolino deloma z vozovi in avtomobili, deloma peš. Ob vznožju odpoved voznika naše prtljage. Zaradi preobremenitve smo zaostali za družbo. Beračenje po hišah za kak voziček.

Došli smo ostale, ki so med tem užili precej strahu zaradi nepričakovanega na-

pada partizanov z desnega boka doline. Pot navzdol proti Borovljam.

Iz gozda mimo prvih vasi. Žeja in utrujenost sta precejšnji. Nahrbtnik vedno bolj reže v rame.

Postaja. Počivamo. Nemci se nam prezirljivo posmehujejo. Topel čaj s prigrizkom je na mehki travji dobrodošel.

Z vlakom v Celovec.

Temni se. Jadramo med samimi divjimi velikani. Prekoračili smo Dravo. Plovemo med krasnimi polji in gozdovi, med globokimi prepadi in špalirjem uničenih vlakov. Krasni so sadni nasadi. Jabolka še vedno cveto.

Izstop v Celovcu.

Pol polnoči. Po poldrugem dnevu potovanja, ustalitev. Napol v zavesti, napol v snu smo se privlekli po celovških cestah do svojega „stanovanja“, velike stavbe. Naša spalnica ima samo 40 postelj, nekatere še zasedene od Nemcev. Zrak je primerno čist. Kljub temu nekateri že smrče. Jutri gremo morda že naprej.

Ponedeljek 7. maja

Dobro smo spali, čeprav na trdem. V bližnji cerkvi smo dobili sv. obhajilo in z njim novih moči.

Novodošli znanci iz Ljubljane. Nov avto beguncev — Vrhničanov.

S prepečencem si preganjamo lakoto. Žužkov Andrejček toži „Pejmo domu“, menda rečeno „Lačen sem“. Preselili smo se v pritličje in na posteljah sedé premlevamo — ne kruh, ampak — pretekle dogodke.

Pozno popoldne. Živimo v samem predivanju in nemiru. Pravkar je odpeljal avto z ženami in otroki. Družine še niso prišle na vrsto.

Ob 10 zvečer. Ležimo v isti sobi, a popolnoma drugače zasedeni. Od stare družbe so ostale samo še nekatere družine. Tudi naši „vodniki“ so se že vsi odpeljali s popoldanskim avtobusom, razen gospoda L. Lenčka, ki mu leži na ramah vsa odgovornost. Pravkar prihajajo novi begunci. Kdo bi sicer poskrbel za stotine teh ljudi?

Nemci so se izkazali z okusnim kosi-

lom in večerjo. Iz hvaležnosti smo se javile za pomivanje in brisanje posode. Iz cunj je kar teklo.

Torek 8. maja

Ob 7 zjutraj. Čakamo pred našim „zavetiščem“. Od nikoder nobenega vlaka ne avtobusa. Brez vsake urejenosti tavamo prepuščeni sami sebi iz prvega nadstropja v drugo, pa v pritličje in spet nazaj.

Nevaren spor pred našim poslopjem med Avstrijcem in nekim tujcem zaradi oklicanja svobodne Avstrije.

V bližini diše sardine. Dober tek jim — ljudem in sardinam!

9,55. Prispel je prvi angleški tank. Splošno veselje in obenem strah, če pridejo za njim partizani...

10,10. Trak angleških tankov — kakih deset.

Južinove Katice vsa ta napetost prav nič ne moti. Na nasprotni strani ceste povija na tleh v papir velik šop holerja.

10,40. Nad nami sedem angleških lovcev. Spet tanki in dva avtomobila.

Katica še vedno previja cvetje. Zasadila ga je okrog obcestnega drevesa in ga pokrila s papirjem.

Splošna zmeda. Ljudje trdijo vsak svoje. Titova zastavica na enem angleških avtomobilov jim burka fantazijo. — V Beljaku baje begajo begunci brez vsakega bivališča. — En vlak beguncev, da so zajeli partizani.

Nov begunec — prof. Slapar. Pravi, da je konec vojne.

Angležev je poln trg: na avtomobilih, tankih, motorjih... Spet so v zraku.

Ob 3 popoldne. Sedimo na omnibusu, pripravljeni za odhod. Vsa stvar je stekla krasno organizirano: mislim, prvič v teh dneh begunstva. Menda bomo morali nekaj ur čakati. Lahko se tudi zgodi, da danes še ne odpotujemo, ker je cesta prenapolnjena z vojaštvom. Na kolodvoru baje mrgoli Titovcev.

Ob 5 — odhod, popolnoma nepričakovano. Od treh omnibusov je naš srednji. Krasno sedimo in se ziblujemo. Medtem pa mesto gine. Srečujemo vojaštvo različnih narodnosti: Nemce, Titovce, Angleže...

Tri četrt na 6. Stojimo. Krasno mesto. Ogromno vojaškega in civilnega prebivalstva, med njimi angleških ranjencev in zaščitnih sester. Na levi nepregledno Vrbsko jezero; po cesti brezkončna vrsta vojaških avtomobilov, tankov itd. Izredna živahnost v mestu. Sicer pa že brzimo in vse gine, gine...

Vozimo skozi nov svet, čisto drugačen od našega in tega, ki smo ga pravkar občudovali. Ena pokrajina lepša od druge. Gozdovi, polja, kmetije, majhne in skromne hišice, preprosti in malce radovedni ljudje in sonce... kot v raj. Brzimo.

Stojimo. Na križišču čakamo ostala dva avtomobila. Vodimo. Smo tudi najhitrejši. Imamo odličnega voznika. — Od vseh strani tečejo ljudje. Najbrž mislijo, da smo Angleži. Prepoznajo so. Že hitimo naprej.

Prekoračili smo Dravo. Klanci in doline, preprosto ograjena cesta, živina na paši... tako domače.

Spet stojimo. Voznik noče naprej. Ostalih avtobusov ni. Strašijo nas s Titovci. Dr. Omahen — izvidnica za ostalimi. Stojijo in razlagajo prtljago. Tudi mi gremo nazaj. Malo smo zgrešili pot.

Novi „domek“ — prijazna, preprosta letoviščarska kočica. Krasna notranja ureditev: obednica s kmečko pečjo, zrezljanimi stoli, štirimi okni obrnjenimi k jezeru ter enim velikim v kuhinjo in na hodnik, kuhinja z najmodernejšim pohištvo, „papirovim loncem“ ter pudingom na njem, a samo za otroke. Rajsko diši. Za nas bo menda juha. — Pred hišo nas čaka kup krompirja; pa ima nek čuden „vonj“.

Sreda 9. maja

Krasno jutro ob Baškem jezeru. Budnica — žabji koncert.

Po dobro prespani noči prva „tura“ — po mleko. Ljudje so dobri. 10 litrov smo ga naberačili; največ seveda za otroke. Za nas je precej temna kava s koščkom prepečenca. Za kosilo nas nič več ne skrbi. Na razpolago imamo precejšnjo zalogo živil, ostalo od Nemcev, ki pa je pod kontrolo.

Iz Beljaka smo dobili nekaj novic. Begunci imajo v mestu silno slab položaj. Prepuščeni so sami sebi. — Torej, se ima-

mo v primeri z njimi naravnost odlično. — Čas odhoda v Beljak še ni znan.

2 proč. Odhod iz prijetnega domka ob Baškem jezeru proti Beljaku.

Sedimo ob cesti v senci smrek in kramljamo. Murnčki nam živahno drugujejo. Čakamo na tretji voz.

Domačini si žele pesmi „N'mau čez izaro“. Bajje je tu doma. Pisal jo je pesnik, ko je šel čez Baško „izaro“ in „gmajnico“.

Gospod Žužek poziva, naj se dvignemo. „v Beljaku nas čaka vlak, ki nas popelje v Jugoslavijo...“

Gremo. Tretji voz je brez konja, oz. konji smo mi. Tukajšnji kovač ni držal dane besede. Sploh postajajo ljudje nezaupni. Ne verjamejo več, da smo „interniranci iz Šlezije“. Gospod Žužek pa vseeno vpije slavospev svobodi in Jugoslaviji.

Cesta je lepa, tlakovana. Navzdol gre. Na desni nekaj letoviških kočic. Še vedno zastave.

Svet izgublja lepoto. Gozdovi smrek prehajajo v gozdičevje. Pod klancem se jasni Beljak.

Prekoračili smo Ziljo.

Ob 5 popoldne skozi slavolok vstopili v Beljak.

Četrt ure pozneje pristanek pred gimnazijo. Na dvorišču ogromno angleškega vojaštva. Jedo — bel kruh, surovo maslo, sir, salamo...! Barbara je videla celo čokolado in pomarančne olupke.

Naši begunci živijo tu v ogromni dvorani. Večina jih leži na tleh ali pa občudujejo Angleže. Begunci!

Angleži vlačijo skozi okna šolske klopi. Gimnazijo bodo menda preuredili v vojaški lazaret. Mi pa gremo naprej v pol ure oddaljeno šolo.

Na cilju! Naš dom — raztrgana streha, razbita okna, kupi polomljenih šolskih klopi. Tudi ostalo mesto je precej razbito; bolj kot Celovec.

Pripovedujejo, da je manjkalo samo 10 minut, pa bi nas obkrožil terenci. Župan, da je nekje zvedel, da smo iz Ljubljane in zato ogorčen vzrojil nad gospodom Žužkom. Dobro jo je zvozil brez naše vednosti. Komaj smo ušli. — Sedaj bajje Titovce razorožujejo.

S prijateljico v parku nasproti šole. Nekdo igra oziroma razbija po klavirju. Izpred šole se čuje pokanje smrečja. Naj-

brž kurijo za večerjo. Po ušesih brni pesem murnčkov kot včasih doma.

Nebo se je prelilo iz rožnate barve v modro. Prijateljica ima prav. Narava razume človeka. Povsod je enaka, razumevaljoča, topla, domača...

Počasi se umika zunanji šum.

Temni se. Dan se poslavlja, lep in miren. Saj res, maj je, zato je tako lepo...

Četrtek 10. maja

Vnebohod. K maši gremo.

Noč je bila obupna. Do jutra ni bilo mogoče zaspati. Ležali smo kot sardine. Če bi si ne bila vtaknila aktovke za zglavje, bi prečula do jutra.

Praznik je, pa je med nami prav malo prazničnega razpoloženja. V mestu še manj. Ljudje čakajo v procesijah pred trafikami za tobak. Cerkve so skoraj prazne, zaprašene in zapuščene. Sicer pa prav lepe gotske s posebnimi oltarji, ki se odpirajo in zapirajo. — Nismo vedeli doma, kaj smo imeli, ko so nam bile cerkve res svetišča.

Sestri sta dobili na POLovem uradu dobro kosilo na svoji delavni izkaznici.

Sobota 12. maja.

Pester, zelo pester dan! Pot Beljak — Videm s kamioni.

Ob tri četrt na 12 odhod vseh Slovencev tostran Ljubelja preko meje v Italijo. Skupina z Baškega jezera je v prvi koloni desetih avtomobilov. Krasna pot preko vrhov do Vidma.

Ob 6 popoldne pred videmsko vojašnico. Eno najtežjih čakanj v negotovosti. Italijani nas silijo noter. — Brez vodstva. Nova deputacija k angleškemu generalu. Splošna nervoza.

Blagodejni intermezzo — razcvetajoče se vrtnice na vrtni ograji, ki nam nudi počivališče.

Odhajamo proti neki šoli. Peš s prtlijo med špalirjem civilistov, ter radovednih in besnih Titovcev. Tesen občutek ujetništva.

Počitek na „mehkih“ posteljah — z

odejo pokritih tleh. Soparno je. Da imamo le sobo, čeprav je majhna. Nekateri so ostali sploh zunaj.

Nedelja 13. maja.

In vendar imamo nedeljo, dasi nimamo drugega kot tisto, kar nosimo na sebi.

Šmarnice. Govor g. Košmerlja s petimi litanijami. Kot doma v šentpetrski cerkvi. Spet smo močnejši. V pesem smo zlili vse, kar se je nabralo te dni v nas.

Večer. „Podoknica“ naših fantov sredi dvorišča. Slovenska pesem! Danes nam je lepša kot kdajkoli, skoraj preveč mehka, zlasti dekletom. Fantje pojo, šentpetračni. „Nebo žari in gozd šumi...“

Utihnila je pesem. Bog ve, kaj nam prinese jutrišnji dan.

Ponedeljek 14. maja

Po običajnem počitku na trdih tleh — zajtrk: kava in piškoti. S spokano prtlijo čakamo poziva za odhod. Po jutranji maši in verigi rožnih vencev, ki smo jo organizirali, se vračata v nas mir in zaupanje. — Ven ne smemo. Bajje je izginilo več oseb; tri je včeraj angleška oblast vrnila, nadaljnje varnosti nam ne zagotavlja.

Med preganjanjem dolgega časa je pogled z okna na sosednji vrt kaj kratkočasen: zajčki in kokoši pri svojem obedu. Krompirjevi olupki so danes prav taki kot pred vojno. — Na oknu nad menoj navdušeno debatirata znanki. — Ljudje vprašujejo po kruhu.

Večer. Odzvonilo je Ave Marijo. Spet pojo.

Pol desetih. Kranjci smo res muzikalni ljudje. Kar dve uspavanki. Ena z dvorišča, druga iz sosednjega kota — nek nebogljenček.

Torek 15. maja

Med dopoldanskim sprehodom — presenetljivo darilce — štručka kruha. — Včeraj smo se javile za pomivanje posode; danes povabljene na nabiranje solate za 1000 ljudi. Med pranjem solate — vest o takojšnjem odhodu. Naglo kosilo.

Po odlični organizaciji — 30 oseb v vsaki skupini — so nas natovorili na prostorne kamione. Zasedli smo sedmega v vrsti tridesetih.

Odhod ob pol 4.

Prva senzacija — dva zamorca.

Krasne ceste. Vseskozi tlakovane, da nimamo občutka, da se vozimo.

Čim dlje od mesta, tem prijetnejše hišice z vrtovi. Vrtnice v najlepšem cvetju. Zelenje in cvetje nas poživljata.

Ogromno prometa; tudi kolesarjev. Nepregledna ravnina obdelana z vinsko trto in sadnim drevjem. Češnje... Rdeči mak med visokim žitom sliko znatno lepša. Špalir akacij in platan nam dela prijetno senco. Ohlajujoč veter nam boža razgreta lica in ovija v neko sanjavost in brezčutnost za vse okoli nas, razen za lepoto v naravi...

Taljamento,

Dvakrat smo se odcepili od glavne ceste. Most čez reko še ni popravljen. Divja lepota! Kakih 40 kamionov se kot kača pomika do koles pogrezneni v vodo — deroče polje.

Na suhem. Dolga temna cesta z enakomerno nanizanimi obrobniimi kamni. Trta, žito, mak, češnje in prijeten vetrič.

Vozimo skozi neznana italijanska mesta.

Ob pol 8 pristanek v 3 km od Trevisa oddaljenem taborišču Monigo. Naše peto domovanje v sicer spodobnih prostorih, a brez postelj, luči in vode. Samo pusto zidovje. Begunci smo, begunci!

Sreda 16. maja

Párimo se na soncu in čakamo treviškega škofa.

Pol 1. Prihod škofa in papeževega poslanca Karla. Špalir, pozdravi, govori — čisto po italijansko, razen daru — 50.000 lir za slovenske družine.

Kosilo: grah, makaroni, korenje in krompir.

Zvečer pete litanije z govorom. Laže nam je. Brezjansko Marijo imamo. Tudi za Najsvetejše moramo pripraviti svetišče. Kvadratna soba in z italijansko zastavo pregrnjena lesena miza ne ustrezata naše-mu pojmovanju cerkve.

Petek 18. maja

Začetek angleškega tečaja. Zabava ob premlevanju angleških orehov.

Nekaj min eksplodiralo ob zidu. Nekaj otrok ranjenih, en Poljaček smrtno.

Ponedeljek 21. maja

Binkoštni ponedeljek.

Po novi naredbi vstajanje ob 6 zjutraj. Po maši „pudranje“ in „perfumiranje“ z nekim prahom proti mrčesu. — Ljudje tarnajo nad hrano. Je res precej enolična: makaroni s krompirjem, krompir z makaroni, opoldne in zvečer, dan na dan. Mi pa ljubimo spremembe!

S prijateljicama prvič v „svetu“, to je, izven taborišča. Sprostitev v naravi. Hvala Bogu, da nam je ostala vsaj zemlja, sicer bi pomrli med samimi zidovi. — K šmarnicam vabi.

Torek 22. maja

Jutro. Oropali so nas edinega pohištva — desk — naših postelj. Pravijo, da bodo napravili druge, pa težko verjamemo.

Prihod novih Poljakov in Hrvatov. Čudno, da ni nobenih zamorcev.

Italijani so dosledni v svojem makaronarstvu. Še vedno sami makaroni.

Večer med žitom. „Mislil sem, da sem v raju...“

Sreda 23. maja

Devet bo ura, pa še nimamo zajtrka. Gospod Fink mi je postregel z „bigo“. — Bajе bomo začeli s šolo, drugi pa z delom. Da bi si življenje tukaj čisto uredili?

Pol desetih. Zajtrk ob mleku in umišljenem kruhu.

Popoldne. Prvič, kar smo od doma, pošteno dežuje. Od okna po steni krepko curlja. Podstavili smo kanto. Dobro, da so cementna tla.

„Najnovejše“ politične vesti: Churchill odstopil, Rusi zasedli Trst.

Nedelja 27. maja

Krasno jutro! Po nedeljski maši tudi nedeljski zajtrk, nedeljsko kosilo in tudi nedeljska malica z večerjo. Živela naša slovenska kuhinja!

Komaj tri tedne je, kar smo begunci, pa nekaterim že pohaja pogum. Upanje je pol zmage!

Po šmarnicah slovenski večer na prostem s pestrim pevskim sporedom.

Ponedeljek 28. maja

Na noč se je pojavil neznan možki. Odgovori na naša vprašanja so nejasni. Dela vtis vohuna. Z njim sta dva Mongola. Vse taborišče je pokonci.

Torek 29. maja

Sestri in prijateljici se je posrečilo uiti iz taborišča že pred sedmo zjutraj. Na 9 točk, ki jima jih je podarila neka italijanska gospa, sta kupili 9 štručk kruha. Kako prijetno hrustajo pod zobmi!

Popoldne prihod novih beguncev, med njimi 30 Slovencev, ki so ušli partizanom, 18 dni so jih imeli skoraj brez hrane. Nekaj so jih poslali nazaj v Ljubljano.

Poizvedovali smo za sorodniki. Nič vesti.

Sreda 30. maja

Večer. Nebo je sivo. Veter tuli in buta skozi hodnike in sobe. Vsak čas se mora grozno uliti. Skoraj črno je. Divja krasota! Ljudje beže s ceste. Grmenje — nekaj bliskov. Veter je razmaknil črnino. Sonce! Svetli se, žari. Nebo se jasni.

Italijani so počistili dvorišče za jutrišnji praznik. Naši so divno okrasili kapelo. Marija je vsa v lilijah, Srce Jezusovo v rdečih, Kristus pa v roza vrtnicah.

Četertek 31. maja

Ob 6 zjutraj. Po vseh cerkvah pritrkava. Zadnji maj je in praznik sv. Rešnjega Telesa. Zvonjenje budi misel na dom, na praznovanje teh dni doma. Lepo je bilo pri nas, pri sv. Petru. — O, Bog, mi se moramo vrniti!

Ob 6 zvečer. Opravljamo službo svečenic. Čuvamo oltar pred kapelo, namenjen današnjemu skupnemu bogoslužju. Spet pritrkava. V bližnji cerkvi vabi k procesiji. Mi smo jo imeli že zjutraj. Od štirih oltarjev — ljubljanskega, ribniškega, hrvaškega in francoskega — je bil naš najlepši. G. Kregar nas je presenetil z novo umetnino. Tudi Hrvatje so se udeležili procesije. Slovesnost je vodil treviški prelat. — Spet zvoni kot doma...

Šmarnice. Slovo od Marije. Zbogom, dan's Marija pravi.

Petek 1. junija

Popoldne. Domotožje se vedno bolj letva zlasti starejših ljudi. Naš dobri znanec je čisto omagal. Sostanovalka Marija sloni ob oknu in poje — znak enakega razpoloženja.

Začeli smo s pobožnostjo k Srcu Jezusovemu. Najsvetejše smo dobili v kapelo. Zdaj bo že šlo.

Pravijo, da so Angleži na Vrhniki.

Ponedeljek 4. junija

V Padovi je na razpolago 6 služb za gospodinske pomočnice. Pomišljamo. Počasi bi bilo morda dobro, da se postavimo na lastne noge. Vendar — narazen ne smemo iti.

Torek 5. junija

Popoldne ob 5. Vse taborišče je v ognju. Gospe jokajo, drugi obupujejo. Po poročilih nekega duhovnika — menda patra Prešerna — ki so zanesljiva, je angleški komandant na Koroškem poslal vse domobrance v plombiranih vagonih v Ljubljano. Do zadnjega so jim spraznili nahrbtnike, jim pobrali denar, jih poslali pred vojno sodišče itd., itd. — Nič ne verjamem. Bog nas ne bo zapustil. Če bi se pa to zgodilo...

Zvečer ob pol 8. Gospod Žebot je prinesel iz Rima nekaj novic. Popolnoma zavrača zadnje razburljive vesti, sklepajoč po razmerju med Angleži in našimi begunci v Rimu, kjer so nekateri v policijski službi; — angleški taboriščni komandant pravi, da nas je lahko sram, da tako nasedamo nasprotni propagandi.

Sreda 6. junja

Četrt na tri popoldne. To je blaznica. Ljudje nore. Ženske tulijo, da je groza. Vsi naši fantje domobranci, Srbi in 600 civilistov, da je bilo resnično predanih Titu. Torej, je res...

V kapeli. Morda prav ta trenutek potrebujejo pomoči.

P. Prešeren je prinesel pošto s Koroškega. Znanec piše med drugim: „Na žalost jih je od tukaj odšlo že precej, med njimi tudi...“ Torej, naravnost v smrt. Bog jim daj milost stanovitnosti!

Sestri piše sošolka. Na potj iz domovine ji je v Trziču neka partizanka ubila brata. V Jugoslavijo da so odšli ogromni transporti domobrancev in Slovencev sploh.

Obiskal nas je gospod Lenček. Dobrodošle so besede tolažbe.

Večer. Prav zahrbtno se krade v dušo spomin na brate. Teško je zavračati solze, ko je v duši viharo in se znova oglašajo vezi na dom. Gospod, zgodi se Tvoja volja.

Petek 8. junija

Dnevi teko.

Prvič v Treviso. Prijetno mestece, dober sladoled, sicer pa čisto po italijansko. Obokani hodniki ob cestah, pestre izložbe, zanikrne trgovine, vsak drugi lokal brivnica ali „bicikleteria“; pol sveta na kolesih, nekaj na lastnih nogah, nekaj pa po stopnišču sede pred stolnico — zabušantje. Ženske s še dokaj dobrim okusom — za obleko namreč — po večini krepko zamazane. Vojna se pozna — po našem mnenju — le še po špecerijah. Živila so v glavnem samo na nakaznice, ki jih pa mi nimamo. Z Nado kupilj krompirja in pese za domači bolnici. Vročina naju je prisilila k počitku. Sijajno kosilo — krompir, češnje in lešniki — pod obcestnim drevjem.

Nedelja 10. junija

Zdaj so nedelje že bolj nedeljske. Najsvetejše imamo in prvič v begunstvu zlikane obleke.

Popoldne s prijateljicami pod murvami. Ogromno jih je; kar presladke so.

Začetek žetve.

Torek 12. junija

Navsezgodaj zjutraj s kolesi na lovu za polento po italijanskih kmetijah. Krasna vožnja! Sveže jutro, gladka cesta, špallir murv in platan, ptičji vrvež, košnja... Ljudje so nezaupni. Za Nemki naju obsojajo. S težavo sva dobili nekaj kruha, moke in jajc. Neka gospa nama je odstopila 4 kg moke in zajtrk — vroče mleko s kruhom.

Sreda 13. junija

Sveti Anton — velik italijanski praznik. Po vseh cerkvah slovesno pritrkava. Je bilo cvrtja in peke po italijanskih družinah!

Tudi med našimi „gospodi“ imajo godovnjaka. Vse najboljše!

Petek 15. junija

Redna šola. Dobrodošla in potrebna.

8.30 zvečer. Radio London je baje pravkar poročal, da zaradi nove eksplozije municije gori tri četrt Ljubljane — od koldvora do Rimske ceste. Na pomoč kličejo vse Ljubljančane, ki še kaj zmorejo.

Torek 19. junija

Ob 9 zjutraj „ljudska univerza“ — predavanje o komunizmu.

Večer. Sprejem sedmih novomašnikov z vsemi zunanji slovesnostmi. „Novomašnik bod' pozdravljen“ brez pritrkavanja, sredi taborišča — a sredi toplih src in orošenih oči.

Nedelja 24. junija

Teden novih maš. Danes zjutraj sedma v vsem sijaju.

Prekinitev popoldneva ob prihodu bratov Žužek — vrnjenih in ubeglih z vlaka.

Torek 26. junija

V pripravah za proslavo 10-letnice eharističnega kongresa z lepim sporedom. Študij deklishe simbolične vaje; petje novih skladb g. Osane za ženski in mešani zbor.

Četrtek 28. junija

Začetek obnove kongresa.

Ob 6 zjutraj. Pridi Sveti Duh in peta maša. Ob 7 dijaška in otroška maša s prvimi sv. obhajilom 4 deklic in 4 dečkov. Čez dan vaja za vajo.

Ves dan organizirana molitev križevga pota ob novih postajah. Zvečer blagoslovitev evharističnega križa — delo g. Kregarja.

Nočno češčenje mož in fantov v kapeli. Polnočnica kot ob kongresu.

Nedelja 1. julija

Zadnji, najslovesnejši dan evharističnega kongresa.

Ob 6 zjutraj pred kapelo slovesna sv. maša z obhajilom vernikov. Zvečer večernice in akademija na dvorišču stavbe E.

Torek 3. julija

Novi transporti Italijanov. Naših ni. Pravijo, da jih v Celovcu ni več. Poslali, da so jih na vse strani.

Angležji so začeli s popisovanjem.

Ponedeljek 16. julija

Začeli smo devetdnevnicu za uspeh „konference treh“.

Četrtek 26. julija

Med ljudmi so se začela razburjenja, zlasti med moškimi. Volitve v Angliji gredo h koncu. Ali Churchill ali...

Pol 11 zvečer. Neda se je pripravila k rednemu večernemu poslu — na črviv kruh s čebulo in soljo. Ob njenem hrustanju prijetno kramljamo.

Znanec bere pismo iz Ljubljane.

Torek 31. julija

Začetek devetdnevnicu za srečen prihod Prevzvišenega v Rim. Zelo čudno, da mu zavezniki ne dajo zaščite. Sicer pa — kot pravi on — nam jo bodo nudili oni ali kdorkoli le v toliko, v kolikor nas bodo potrebovali.

Prve lahkoatletske tekme juniorjev in seniorjev.

Petek 3. avgusta

Drugi dekliški stanovski sestanek.

Obisk na ambulanti. Bolniki so brez zdravniške kontrole. Naša ambulanta štrajka, italijanska se seli, drugih pa ni. In toliko bolnikov!

Torek 7. avgusta

Konec devetdnevnicu za g. škofa. Začetek nove — za rešitev našega begunskega vprašanja.

Zvečer prvi kongregacijski sestanek.

Sobota 11. avgusta

Pismo od doma.

Večer. V kapeli. Zalostni del rožnega venca gre najbolj od srca. Naši domobranci so ga doživeli. Baje so kuratu Kunstlju odsekali roke, da ni mogel več blagoslavljati; na glavo so mu vtisnili krono iz bodeče žice. Pa je kljub temu dajal blagoslov. — Isto pot Kalvarije sta šla brata. O starejšem nihče nič ne ve. Morda že... Bog z njima!

Domača hiša je vsled junijske eksplozije precej poškodovana. Ti, ljubi domek!

Iz Vatikana smo prejeli nekaj suhega sadja in obleke.

Širijo se vesti, da gremo naprej, baje v Ancono.

Torek 14. avgusta

Topli dnevi nam ne jemljejo apetita. Menaža in kruh gresta za medom. Sreča, da sadje ni predrago. Trenutno se ne moremo pritoževati.

Pravijo, da bo vse begunce do 1. septembra prevzela UNRRA.

Ves dan prepisujemo note za večerno pevsko vajo.

Petek 17. avgusta

Injekcije proti tifusu nas precej zdelujejo. Škofijska dobrodelna ima svojo samaritansko službo lepo vpeljano. Skodelica kompoča prinaša bolnikom tudi duševnega okrepčila.

Nedelja 19. avgusta

Lepo družinsko popoldne na tratici v Monigo, eno najlepših v taboriščnem življenju.

Ponedeljek 20. avgusta

Pevske vaje trikrat na dan. Krasne so Gallusove stvari. Jutri teden bo koncert.

Širijo se vesti, da bomo odšli v začetku drugega tedna proti jugu. Bo treba začeti s „pokanjem“.

Sobota 25. avgusta

Dopoldne v Monigu na nakupovanju potrebščin za odhod. Popoldne generalka za jutrišnji koncert.

Pol štirih popoldne. Dr. Brumen je prinesel vest, da odpotujemo jutri zjutraj ob sedmih v Forli. Koncert je zato prestavljen na današnji večer ob pol devetih.

Pol 11. Koncert je krasno uspel. Vsi gorimo. Moški zbor in tercet sta ponavljala

Ob 2 zjutraj. Končujem s „pokanjem“ za drugi odhod...

Nedelja 26. avgusta

Sedimo v popolnoma oropani sobi na svoji prtljagi in čakamo.

Pol 12. Pokosili smo. Še vedno čakamo.

15.30. Odhajamo. Predzadnji kamion. Zmanjkalo je prostora, zato smo skupaj z drugimi družinami; 42 nas je.

Zbogom, Monigo, naš stodnevni dom!

20 kamionov brzi po široki tlakovani cesti naprej, naprej...

Vedno enaka ravnina. Samo polje, suho, utrujeno. Vozimo skozi Mestre proti Padovi. Vseskozi krasna cesta z obcestnimi nasadi platan, topolov in grmičja.

Padova. Cerkev sv. Antona s številnimi kupolami.

Ferrara. Do skrajnosti razbito mesto. Okrog mostu in kolodvora ni niti ene cele hiše. Naravnost strašno, mrtvaško.

Krasni nepregledni nasadi sadnega drevja: hruške, jabolane, breskve — rajsko!

Sonce tone za italijanskimi gorami. Hriboviti svet, po katerem vozimo, in domača pesem nas spominjata na naš „planinski raj“. Prijetna vožnja v večernem hladu.

Bologna. Luči se prižigajo. Tramvaj, živahna promenada, živ-žav po vabljivih buffetih. Pristno velemesto.

Na obzorju vstaja luna. Velika, ogromna. Čezdalje bliže smo ji. Nad nami so veliki voz, zvezda severnica, rimska cesta. Še 70 km je do Forlija. Romantična vožnja!

Ob 11 zvečer prihod v Forli. Velika, napol podrta letalska šola brez oken in vrat, brez elektrike in vode, je naše sedmo domovanje. „Stanujemo“ v tretjem nadstropju. Postelje kot v Vidmu — na cementnih tleh. Polagoma se uvajamo v begunstvo...

Pred počitkom so nam postregli Angleži za večerjo — z grahom.

Ponedeljek 27. avgusta

Jutro v mestu. Nov dan, novo življenje. Angleška oskrba z belim kruhom in pravo kavo za zajtrk. Dopoldne registracija. Kosilo: makaroni s svežim grahom in kruh.

Večerni sprehod po mestu. Središče je lepo, velikomestno, a po obsegu majhno. Večji del mesta je pust, sam kamen. Cerkva je veliko, a vernikov skoraj nič. Sadje — breskve in grozdje — je poceni. Vino velja okrog 50 lir. Vinotoči so dobro obiskani, tudi od Slovencev.

Popoldne sta prispela drugi in tretji transport. Od vseh smo se najbolje vozili v prvem. Noč je za vožnjo pač lepša kot žgoče popoldne.

Sobota 1. septembra

Jutri gremo baje naprej. Spet bomo potovali na nedeljo.

Nedelja 2. septembra

Pol 7 zjutraj. Na tovornih vagonih kolodvora v Forli. Od treh zjutraj smo na nogah. Sveta maša in obhajilo na hodniku „campa“. Običajni nervozni odhod. Na kolodvoru krasna organizacija. Kot živina —

iz kamiona na vagone. Še zajtrk so nam prinesli gor.

Nedeljsko jutro na tovornem vlaku...

Pol 8. Premikati smo se začeli. Indijci. Izvrstna kava. Hotenci — naši sopotniki, so židane volje.

Na soncu čakamo. Med kramljanjem mineva čas.

Že gremo. Pokrajina spominja na Savinjsko dolino. Po levi enakomerna nižina, po desni prijetno hribovje, vse obdelano. Prijazne majhne kmetije — skoraj slovenske.

Forlimpopoli.

Cesena. Precej razbita postaja. Hribovje se približuje in oddaljuje. Mesta na gorah. V daljavi raste značilna modrina. Morje... jadrnice...

Rimini. Ogromne razbitine! Skladišča nafte.

Riccione. Lepše mesto — letovišče. Kosilo — kruh s konzervo in sadje.

Za dveminutnim tunelom popolnoma enoten svet. Suho rjavo grmičevje, poraslo deloma z vinsko trto in sadnim drevjem, posejano z majhnimi hiškami, starimi gradovi.

Pesaro. Bližamo se spet modri črti. Vedno bolj se širi. Smo že tu! Prvi pogled na odprto morje...

Fano. Lepo kopališče. Čebele.

Senigallia. Vožnja postaja dolgočasna. Na levi samo morje, na desni gričevje, naselja, polja. V daljavi se vidi Ancona.

Montemarciano. Prva večja skupina kopalcev. Žerjavi so preleteli morje. —

Ogromna skladišča starih bencinskih posod in ostankov municije.

Falconara Marittima. Številni kopalci izzivajo. Bližamo se Anconi. Morje diši.

Postaja pred Ancono. Sopotnik bere razglas dr. Žitka: Ustanovljen je nov odbor. Ločili smo se od morja.

Spet stara slika: sivorjavo gričevje brez znakov življenja.

Loreto. Romarska cerkev na hribu.

Porto Recanati. Morje. Pisane jadrnice.

Civitanova M. Na desni živahnjša pokrajina. Prve palme in oleandri. Nogometno igrišče. Obala še lepša.

Elpidio mare. Krasno letovišče. S peskom posute poti, rožni parki, noblesa. Bela vrana med črnimi — mesto polno življenja.

Porto S. Giorgio. Ustavili smo se. Vendar ni to naš cilj...! Da! Izstopamo. Kamioni so tu. Bajе gremo v 30 km oddaljen gorski kraj. — Cesta je netlakovana, zato obupen prah. Naš šofer je gotovo v „ročcah“. Vsak kamion pred seboj hoče prehiteti. Pokrajina je nadvse vabljiva. Človek nima občutka, da je v Italiji. Popolnoma drugačen svet je od prejšnjega. Gozdovi, kmetije... Diši po hlevu in pravkar pomolzenem mleku.

8.20 zvečer. Že v temi pristanek med lesenimi barakami taborišča Servigliano — na novi postaji našega begunskega pota.

*Skrij, mesec, za oblak se skrij,
naj je ne vidim, kako beži,
kako ostaja za mano, domovina.*

dve leti v samici

G. dr. Ljubo Sirč je začel objavljati svoje spomine v Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1963. Natisnjeni sta bili dve poglavji pod naslovom „Poizkus demokratske opozicije 1945—1947“. V letu 1964 je sledilo „Še eno poglavje iz spominov“. V letu 1965 pa je bil opisan proces proti Nagodetovi skupini leta 1947 v Ljubljani. Članek je imel naslov „Proces“.

Vsebinsko letošnjega Sirčevega članka napoveduje že naslov.

V sodnih zaporih so spet opravili običajno proceduro. Preiskali so me telesno, pregledali mojo prtljago in me zatem zaprli v prehodno celico.

Vse popoldne sem prebil tam sam. Preiskal sem zidove in polico. Na polici sem odkril tržaški naslov orožniškega poročnika Petoviča, ki je pred vojno služil v Kranju. Nisem si mogel misliti, kaj naj ta naslov pomeni: Vedel sem, da je med vojno Petovič sodeloval z mihajlovičevci, toda ali je bil sedaj v zaporu?

Nato sem splezal na okno. Celica je bila v pritličju, tako da sem prav dobro videl zapornike, kako so se sprehajali po dvorišču. Vsaka skupina je hodila naokoli kake pol ure — sprehajalo se je istočasno kakih 60 do 100 zapornikov. Spoznal sem nekaj ljudi: predvojnega kranjskega župana Česnja na primer, ki me je sprejel pred občinsko hišo, ko sem kot partizan sam prikolesaril v Kranj. Sina Marka so mu ubili partizani, ko se jim je kot aktivni pomorski častnik hotel priključiti. Videl sem tudi bivšega kranjskega kavarnarja ...

Opazil sem nekaj ljudi v britanskih bojnih uniformah — mislil sem, da so to morda tisti, ki so nekaj časa vdirali iz Avstrije v Jugoslavijo. Kasneje so mi povedali, da so bili to povratniki, razseljenci, ki so se odločili za povratek. Ker so prišli pozno, skoro dve leti po vojni, je OZNA gledala nanje z največjim nezaupanjem. Veliko jih je končalo v zaporih, medtem ko so se morali drugi podvreči dolgim, ne ravno prijaznim zasliševanjem.

Na polici je bilo nekaj umazanih lesenih žlic, ki sem se jih moral poslužiti, ko so zvečer delili hrano. Videti je bilo, da

bo hrana skrajno slaba — konzervna škatla nezakuhane juhe, skoro sama voda.

Pripravljaj sem se, da se spravim spat na leseno prično, ko so me prišli iskat. Peljali so me po slabo razsvetljenih hodnikih v tretje nadstropje. Paznik je odpahnil vrata, nakar se je skozi odprtino vsul kup čevljev. Videl sem, da v sobi po tleh leži toliko zapornikov, da niso imeli kam dati obutva. Nek zapornik (bil je starešina sobe) je skočil k vratom in začel: „Gospod paznik, res ni več prostora še za enega.“ Paznik ni rekel ne bev ne mev in me porinil skozi vrata. Le na sredi sobe je bila med telesi ozka stezica, ki je peljala do stranišča, lesene gajbice s kiblo. Kibla je bila očitno premajhna za toliko ljudi, tako da je smrdelo po seči.

Namenil sem se, da se vležem kar sredi steze kljub protestom, da bo to oviralo nočni promet, ko je nekdo skočil z ležišča in vzkliknil: „O, Ljubo!“ Bil je Jela, kranjski občinski tajnik. Med vojno je pomagal partizanom, zaradi česar so mu Nemci požgali hišo pod Storžičem. Po vojni je bil spet občinski uslužbenec in si je hišo znova postavil z občinskimi delavci, ki pa jih je plačal iz svojega. Zaradi tega „zločina“ je bil obsojen na smrt, toda sodbo so spremenili v 20 let prisilnega dela. Če bi bil malo višja živina, bi si seveda lahko postavljaj hiše, ne da bi ga bil kdo kaj vprašal. Z njim se je znašel v zaporu tudi prvi predsednik kranjskega mestnega ljudskega odbora obenem s podpredsednikom. Predsednik je bil obrtnik — steklar in najbrž je bil premalo komunist, tako da se ga je ljudska oblast hotela znebiti kljub

njegovemu partizanstvu. Jela je ostalim razložil, kdo sem in nekateri so mi stisnili roko. Končno sem se le vlegel na stezo in se izogibal tistim, ki so hodili na stranišče, kakor sem vedel in znal.

Poleg mene je ležal ustaš, ki so ga zajeli, ko se je vrnil iz Avstrije. Pripovedoval mi je, kako sijajno so begunci organizirani v Avstriji, vendar sem imel določen občutek, da mož precej pretirava. Zagotavljal mi je tudi, da bo komunistični režim v Jugoslaviji vsak čas zrušen. Naslednjega dne je bila sobota. Meni se ni ljubilo ne umiti se ne početi kaj drugega. Potem ko smo dobili nekaj črne vode in prav lep hlebec, nas je paznik odvedel na dvorišče. Nisem sicer hotel iti, pa so me prepričali, da moram.

Hodili smo v štiristopih, jaz ob staršini, ljubljanskem trgovcu s pisalnimi stroji in nalivnimi peresi. OZNA je iz njegove trgovine vzela nekaj pisarniške opreme in vse je bilo v redu, dokler ni poslal računa. Zatem so ga obtožili kolaboracije in obsodili na nekaj let prisilnega dela. Ko smo se vrnili v sobo, sem mu moral dati osebne podatke. Pri tem sem zvedel, da nas je v sobi petinštirideset, dasi je bila zgrajena samo za 6 do 8. Pravili so, da je v sodnih zaporih prostora za kakih 100 zapornikov, a da jih pod Avstrijo in Jugoslavijo ni bilo nikoli niti toliko. Sedaj nas je bilo menda okoli 1300. Početi nismo imeli ves dan nič, čeprav so tisti, ki so prišli iz delovnih taborišč pripovedovali, da tam težko delajo. Tako smo se pogovarjali in se pečali z različnimi igrami.

Vzdušje je bilo silno optimistično. Vsi so se nadejali, da bo Zahod vsak čas udaril na komuniste. Povsod so bili tudi upori, celo v Ukrajini. Seveda so komunisti udarjali nazaj. V Romuniji so obsodili stara politična voditelja Maniuja in Bratianuja na dolga leta zopora. Na Madžarskem je voditelj stranke malih posestnikov in predsednik vlade Ferenc Nagy odšel v Švico in se ni hotel vrniti, dasi je njegova stranka pri volitvah dobila preko 60 odstotkov glasov. V Bolgariji so voditelja opozicije Lulčeva in Petrova obesili. Kazalo je, da je le na Češkoslovaškem še napol demokracija.

V Jugoslaviji so v Beogradu obsodili Dragoljuba Jovanovića na devet let zopora, predvsem ker je napisal članek za londonski Times. Rekli so, da je bilo tudi moje ime omenjeno na njegovem procesu.

O procesu proti dr. Jančkoviću in soobtožencem v Zagrebu sem bral sam. Med drugim so jih na običajni komunistični način obtožili, da so hoteli zastrepiti vse prisotne na nekem študentskem sestanku.

Nobenega dvoma ni bilo, da je bilo vse to del iz Moskve dirigirane akcije po Vzhodni Evropi proti vsakemu poskusu politične opozicije.

Opoldne smo spet dobili toplo vodo. Nekateri so mi dali hrano, ki so jo dobili od doma v paketih. Zvedel sem zgodbe večjega dela sozaprornikov:

Gradbeni inženir Martinjak je bil med vojno pri domobrancih in se je zatekel v Trst. Tam so ga komunisti ugrabili sredi mesta pod angloameriško zasedbo. Kot je kazalo, so ugrabili tudi mnoge druge, ki pa so preprosto izginili. Martinjaka je tajno sodišče obsodilo na smrt, a je bil pomiloščen na 20 let zopora, česar mu pa osemnajst mesecev niso povedali. Ta čas je prebil nag v luknji pod stopnicami v Oznihih Centralnih zaporih.

Lojz je bil bister kmečki sin z Gorenjskega. Od vsega začetka se je pridružil partizanom. Njegova enota je napadla Mojstrano, da bi si preskrbela hrano. Lojz je ravno pomagal nekaterim drugim dvigati rolo, ko so jih Nemci presenetili in ujeli. Izpustili so ga pod pogojem, da vstopi v Wehrmacht. Na ruski fronti je prebegnil, se priključil jugoslovanski brigadi, ki so jo snovali v Sovjetski zvezi, in se vrnil v Jugoslavijo v tanku. Komaj je prišel domov, ga je že nekdo (menda njegova bivša dekle) denunciral, da je v Mojstrani izdal svoje tovariše Nemcem. Obsojen je bil na dvajset let, dasi je sodišče prosil, naj vendar zaslži partizana, ki je likvidiral pravega izdajalca. Sodišče se za take predloge sploh ni zmenilo in Lojz je bil v zaporu. Tega si ni gnal toliko k srcu kot to, da so ga obsodili kot izdajalca. Prepričan pa je bil, da mu bo pomagal brat — bivši pravnik in bivši komunist.

Popoldne me je paznik poklical iz sobe. Zame je prišel zelo velik paket. Poleg hrane je vseboval pulover, smučarske hlače in perilo. Spraševal sem se, kje je mama vse to dobila.

Zvečer sem dobil udobno mesto ob steni. Bili smo zelo na tesnem, toda vsaj na golih tleh nisem spal. S ceste smo mogli slišati glasove, dasi nismo mogli videti ničesar zaradi lesenih korit pred okni. Okoli dese-

tih je šla mimo precejšnja množica in pela italijanski.

„Kaj pa je to?“ sem se začudil.

„Ali ne veš,“ je nekdo odvrnil, „da je Ljubljana polna italijanskih komunistov, ki se pripravljajo, da bodo prevzeli oblast v Italiji?“

Ob nedeljah ni bilo sprehodov. Opolodne smo dobili kar dober golaž, zvečer pa ničesar. Vsak si je preganjal čas po svoje.

Lojz me je zvlekel v kot in mi začel pripovedovati o svojih doživljajih na Ruskem. Rekel je, da morava biti zelo previdna, ker vsako neugodno besedo o Sovjetski zvezi ostro kaznujejo.

Pripovedoval mi je o neverjetnem neznanju sovjetskega prebivalstva, posebno kmetov. Potrošnih dobrin tako primanjkuje, da vsi kradejo. Z orožjem morajo braniti pred tatovi zorečo setev s stolpov, ki stoje po poljih. Nekajkrat je šel s tovariši na ples po bližnjih vaseh. Vse, kar niso imeli privesano, so jim pri tem izmaknili. Vsako žepno ogledalce je bilo za Ruse pravi čudež. Po drugi strani so dobrine na debelo uničevali. Lokomotive so preprosto kurili z lesom, ki so ga posekali ob progi. Če niso našli nič primernejšega, so kar pokurili pragove, ki so bili pripravljani za obnovo proge.

Potem ko mi je Lojz tako opisal položaj v deželi, ki naj bi bila vzor za Jugoslavijo, sva se pridružila ostalim. Igrali so se „rihterja“, pri čemer so pač delali precej hrupa, dokler se ni prikazal paznik in naznanil, da nas bo dal vse na raport k upravniku, če ne bo takoj miru.

Morali smo se torej lotiti česa drugega. Vsi so šli v Viktorja z Jesenic, naj nas zabava. Viktor je bil železarski delavec, komunist, ki je pod Jugoslavijo marsikateremu kurirju komunistične partije pomagal pri Sv. Križu čez mejo. Kmalu po okupaciji so ga nacisti aretirali in odpeljali v Begunje, kjer so takrat streljali talce. Tudi Viktorja so nekega dne z dvajsetimi drugimi odpeljali v Drago. Privezali so jih na kole in vse razen njega postrelili. Za komunistično sodišče je bilo to zadosten dokaz, da je izdajalec, zaradi česar ga je obsodilo na več let zopora.

Viktor je bil velik šaljivec. Ta večer je bral osmrtnice, pri čemer je spreminjal besede, tako da so se vsi od smeha valjali po tleh. Meni je zastala kri, ko je prebral,

da je umrla Nicka, Katjina sestra. Ime je tako nenavadno, da ni moglo biti pomote. Kaj se je vendar zgodilo, saj je bila stara šele šestnajst let?

V ponedeljek popoldne je paznik odprl vrata in poklical moje ime: „Z vso opremo!“ Vsi so mi pomagali spravljati stvari skupaj, stisnil sem najbližnjim roke, nato me je pa paznik odpeljal nadstropje nižje v samico, v kateri sem se znašel sam. Verjetno je bila sploh pomota, da sem bil tri dni z drugimi, ker sem bil odtlej sam skoro dve leti. Morda so me pa tudi dali v skupno sobo namenoma, da bi kasneje bolj občutil samoto, ki me je nekaj dni zares morila, še posebno ker je bila samica tik pod prejšnjo skupno sobo in sem slišal, kako so se dotedanji tovariši smejali.

Šele sedaj sem se čisto zavedel, da je bil po pripovedovanju v skupni sobi profesor Furlan obenem z menoj pomiloščen, medtem ko je bila smrtna obsodba dr. Nagodeta potrjena. Nekateri so mislili, da ga niso v resnici usmrtili, marveč da so ga nekam skrili. Taki glasovi o obsojencih na smrt so se vedno znova pojavljali, čeprav je vedno znova postalo jasno, da so neresnični. Dr. Nagodeta so ustrelili in na tistem zakopali. Njegova mati je našla mesto, se vlegla na grob in vzela strup.

Dnevi so bili brez konca — nisem vedel, kaj bi počel, pa tudi volje nisem imel, da bi se česarkoli lotil. Bila je jesen, sonce je bilo nizko, tako da so žarki padali po stenah. Začel sem se spraševati, če nisem bil med preiskavo preveč mehak. Zakaj sem vendar podpisal vse tiste zapisnike, ne da bi jih skrbno prebral? Nekdo v skupni sobi se je hvalil, kako junaško se je obnašal med zasliševanjem in kako je odklanjal podpisati karkoli, kar ni točno ustrezalo. V primerjavi z njim sem bil zares bojzaljivec. Kasneje se je izkazalo, da je prav ta mož postal Oznin cinkar, da bi se čimprej rešil zopora.

Razmišljal sem o bodočnosti. Celó če pridem v ne predolgi prihodnosti iz zopora, bom za komuniste vedno kužen. Kaj naj storim? Moral bom v tujino. In kaj bom počel tam? Kdo se v tujini meni za ekonomiste in pravnike! Ko bi bil vsaj zobozdravnik. Namenil sem se, da ob prvem obisku naročim Katji, da mora študirati nekaj čisto praktičnega.

Nekega jutra, ko je paznik delil kavo, mi je nekaj stisnil v roke in dejal: „Nabob!“ Namesto prejšnjega hlebca sem dobil koruzno žemljico. Najprej sem pomislil, da bom lačen, nato da mora biti komunistično gospodarstvo na kaj slabi poti, če nas začenjajo pitati s samo 150 grami turščičnega kruha na dan. Tak je ostal naš dnevni obrok vse do l. 1954; toda tisti, ki so delali, so dobili dvojno porcijo.

Upravnikov pomočnik me je prišel zasliševati o imovini, ki nam jo je sodišče zaplenilo. Bil je kar prijazen in mi je naročil, naj prosim za papir in knjige. Pred vojno je bil mehanik na Jesenicah in je imel skupaj z znanim kolesarskim dirkačem popravljalnico za biciklje. Postal je partizan ter se je po vojni „specializiral“ za prevzgojo političnih zapornikov. Nekaj časa je bil z menoj neverjetno ljubezniv, nakar me je iz meni neznanih razlogov začel očitno sovražiti. Ko se je poslovil, mi je dejal, da se lahko „poslužim postelje že ob štirih popoldne, če hočem“, kar je bilo po hišnem redu prepovedano.

Odtlej sem prebil vse večere leže. Razen tega me nekaj časa niso vodili na sprehode, kot da bi bili name pozabili.

Zadnjo nedeljo v oktobru sta me prišli obiskat mama in Katja. Niso nam dovolili ne poljuba ne stiska roke.

Katja je bila v črnem in je imela v roki rdečo vrtnico. (Kasneje je pisala: „Ne misli, da sem hotela igrati damo z vrtnico. Roža je bila zate, pa sem ti jo v razburjenosti pozabila dati.“ Sicer tega paznik tako in tako ne bi dovolil.)

Prvo vprašanje je bilo: „Kaj se je zgodilo z Nicko?“

„To ti razložim, ko bomo spet skupaj.“ Padla je z balkona v petem nadstropju in je bila takoj mrtva.

Malo dalje je stal pri mizi s svojim očetom in materjo moj soobsojenec Vid, skladateljev sin. Govoril je glasno, tako da sem ga moral slišati: „Oče Sirc se dobro drži. Je prav dobre volje.“

Začel sem spraševati Katjo, ali so ji dovolili delati maturo. Bal sem se, da jo k izpitom sploh ne bodo pripustili, ker je bila moje dekle. Dejala je: „Oh, to je vse že tako daleč.“ V resnici so od njene mature minili samo štirje meseci, vendar se je medtem toliko zgodilo in spremenilo.

„Kaj si pa vpisala?“

„Angleščino.“

„Kje je Tatjana?“

„Še vedno v sanatoriju.“

Torej Tatjana je še vedno zaprta, — sem si mislil, ko sem bil spet v celici. Ali sem tega kriv jaz? Pri zaslišanju sem bil zelo neroden. Toda pred sodiščem sem preprosto izjavil, da sem poročilo o Rupnikovem sojenju, o katerem je bilo toliko govora, sestavil jaz sam. In zapisnik, ki sta ga ona dva mladeniča sestavila, ko smo čakali na sodbo, je bil vendar samo vrsta hipotetičnih stavkov. Navzlic temu so Tatjana na Ozni dejali, da sem ji po svoji izjavi jaz o vsem pripovedoval, tudi o Nagodetovi skupini.

Kljub vsem okoliščinam, ki so kazale, da Tatjanine nesreče nisem bil kriv jaz, sem vendar imel slabo vest in sem si nekajkrat očitil: Strahopetec! Ljubo, strahopetec!

Bilo mi je v veliko olajšanje, ko mi je nekaj dni kasneje Katja pisala, da je Tatjana doma in me pozdravlja. Spustili so jo, ker je obljubila, da bo z Ozno „sodelovala“. Seveda ji ni prišlo niti na misel, da bi v resnici, marveč je šla v Zagreb k svojemu zaročencu kapetanu Gibbsu. Vse je bilo v redu, dokler nista šla na matični urad. Tam so Tatjano povabili, naj pride v pisarno, medtem ko je kapetan Gibbs čakal zunaj. V pisarni so Tatjano spet aretirali in jo odpeljali v zapor skozi druga vrata.

Njeno sojenje je bilo tako tajno, da ni smel biti prisoten niti branilec. V desetih minutah so jo spoznali za krivo špijonaže in jo obsodili na dve leti.

Skrbelo me je tudi, kaj si o meni mislijo prijatelji, ki so jim svojci padli med vojno. Mislil sem na Vido, ki ji je očeta ubila „črna roka“. Kasneje sem zvedel, da ni bilo prav nič gotovo, da bi imela „črna roka“ s tem kaj opravka, marveč so močni znaki kazali na to, da so ga ubili komunisti sami, ker je v vodstvu Osvobodilne fronte mislil preveč neodvisno.

V četrtek novembra 1947 so me nepričakovano odpeljali nazaj v Oznine Centralne zapore. Sprva sem bil precej prestrašen in sem se spraševal, kaj se bo spet zgodilo, vendar sem končno dobil le v prevod neko poročilo Pravnega oddelka glavnega stana vojske Združenih držav v Evropi. Šlo je za sojenje skupine z glavnim

obtožencem dr. Shillingom, ki se je ukvarjala s poskusi na jetnikih v koncentracijskih taboriščih. Ugibal sem, kaj če Ozni vse to.

Ko sem končal delo, ni bilo videti nobenega znaka, da me bodo odpeljali nazaj v sodne zapore ob času za mesečni obisk. Konec mesca je bil vedno bližje, tako da sem končno napisal raport, naj me vendar pošljejo nazaj, da ne zamudim materinega obiska. Res so me spravili v zeleno marico in prepeljali na sodnijo.

Tokrat je mama prišla sama. Katji niso več dali dovoljenja in je morala čakati pred vrati. Z njo nisem več govoril vse do povratka iz zapore, le na hodniku sem jo videl nekajkrat stati. Nekoč je bila celo dovolj predrzna, da je prišla v sobo, kjer se je mati pogovarjala z menoj, in mi je nekaj rekla na grozo paznika, ki je nadzoroval mamo in mene. Naslovi na paketih so bili redno v njeni pisavi. Jaz sem lahko pisal samo dvakrat na mesec po deset vrstic, tako da sem pisal izmenoma mami in Katji ali pa vsaki pol. Sicer v desetih vrsticah nisem mogel veliko povedati, ko sem moral na kartah poslati tudi vsa sporočila in naročila.

Brž ko sem se vrnil v sodne zapore, ki so jih medtem preimenovali v „Kazensko-poboljševalni dom“ v Ljubljani, me je prišel obiskat neki oznaš in mi je naročil, naj prevedem nemško korespondenco med Vladimirjem Ličnom, ljubljanskim kemikom, in ravnateljem neke kemijske tovarne na Koroškem. S težavo sem se spomnil, da me je prav isti oznaš, ki je slišal na ime Tomo, ustavil na sodnijskem trgu in zahteval izkaznico takrat, ko sem prišel s konzulata, in da je ta človek z menoj govoril tudi takoj po aretaciji na Slavijinem dvorišču.

Še kasneje sem odkril, da je to dr. Damjan, pravnik, ki je nastopal kot vojaški tožilec v procesu proti generalu Rupniku. Takrat je zbiral material o nürnberškem procesu in naju je knjižničar v pravni biblioteki celo hotel seznaniti, ker sem jaz tedaj pisal tezo o mednarodnem kazenskem pravu. Sestala se nisva nikoli, toda kazalo je, da bom sedaj nadoknadil, kar sem na svobodi zamudil. Razložil mi je, kaj hoče, ter se zatem začel pogovarjati o vsem mogočem, kakor so oznovci imeli navado.

To je pripeljalo naravnost do pogovora

o našem procesu. Jaz sem si bil do sedaj že precej opomogel in sem postal napadalen. Nisem se pa pritoževal nad tem, kar je doletelo mene samega, marveč sem mu začel razlagati očetov primer. Poslušal je nekaj časa in skomignil: „Tudi če je res, kar praviš, kaj moremo mi? In — meni so očeta ubili Nemci.“ Tako torej: ker so Nemci preganjali starše oznovcev, morajo oznovci sedaj mučiti mojega očeta. Čudna logika, na katero sem vedno znova naletel in ki me je vsako pot na novo presenetila.

Ličnova storija, kot je izhajala iz pism, ki sem jih prevajal, je bila, da je bil komunist in so ga zatorej poslali v nemško koncentracijsko taborišče. Žena, ki je skrbelo za hčerkico, je storila, kar se je dalo, da ga je spravila iz taborišča. Našla je ravnatelja s Koroškega, ki je bil pripravljen zanj jamčiti, če bo delal v njegovem podjetju. Tako je šel Ličen tja in je bil očitno v dobrih odnosajih s svojim rešiteljem. Nekoč je celo prinesel za njegovo vnukinjo iz Ljubljane otroški voziček. Kaj bo vse to Tomu?

Ko sem se drugič vrnil v sodne zapore, so me dali v celico št. 104, ki je bila zelo slaba. Ob junijski eksploziji municije na kolodvoru leta 1945, se je na sodniji razbilo vsaj polovico oken. Ob koncu 1947 še vedno ni bilo stekla, da bi popravili okna, najmanj seveda v zaporih. Okno št. 104 je bilo posebno slabo, ker je bil večji del zadelan z lepenko, zato je bilo v sobi čisto mračno. Ker je bilo precej mraz, nisem mogel sneti niti gornje polovice.

Dasi sem imel nekaj knjig, jih nisem mogel brati. Tako sem sedel v kotu in napol spal. Neko popoldne so se vrata odprla in prišel je Kersnik, upravnikov pomočnik.

„Zakaj pa ne berete?“

„Ker je pretemno.“

„Zakaj ne snamete dela okna?“

„Ker je premraz.“

„A tako,“ je dejal in odšel.

Pol ure kasneje me je paznik odpeljal v celico št. 136 v drugem nadstropju, ki je bila videti pravi paradiz. Okna so bila cela in bilo je kar toplo, ker je šel skozi steno dimnik. Povrhu sem dobil knjige, ki sta jih poslali mama in Katja, med drugim Crocejevo Zgodovino Evrope v 19. stoletju in Theoretische Sozial-Oekonomie

švedskega ekonomista Cassela. Hlastno sem začel brati.

Skoro žal mi je bilo, ko me je paznik prišel iskat za sprehod, na katerega sem sedaj hodil po deset minut. Sicer me je zredka kdo motil. Enkrat ali dvakrat je prišel upravnik, pravi proletarec, a se očitno ni posebno zanimal zame. So ga pa odstavili kmalu po mojem prihodu in vtaknili v zapor — vsaj tako so govorili.

Druga večja motnja je bila na božični dan. Odkar so se polastili oblasti, so komunisti drugega za drugim praznike ukinjali razen svojih proletarskih. Zgodaj na božično jutro so pazniki začeli premetavati naše stvari po sobah, da bi zaplenili, karkoli bi moglo služiti za praznovanje božiča — sveče, smrekove vejice in papirnate jaslice. Meni so vzeli plastično žlico in vilice, ki sem jih dobil v paketu. Toda nekaj ur kasneje mi jih je eden od paznikov prinesel nazaj in imel sem vtis, da ga je sram.

Branje je navdihovalo razmišljanje. Začel sem se spraševati, zakaj bi bila naša obsodba krivična, četudi bi se skladala z veljavnim pravom FLR Jugoslavije, in zakaj je bila nuernberška sodba pravična, dasi morda ni bilo jasnega prava proti vojnim zločinom, ko se je vojna začela. O tem vprašanju sem razpravljal davno prej s profesorjem Furlanom, ki nam je predaval pravno filozofijo. Kot pravni pozitivist mi je dejal, da so premagance pač vedno preganjali. Te razlage nisem mogel sprejeti (in očitno se kasneje ni mogel z njo zadovoljiti niti profesor Furlan, saj je po prihodu iz zapora postal praktičen kristjan). Bil sem mnenja, da pač ni nikarkršna pravna razlaga, da lahko vsakdo kaznuje drugega, če je močnejši. Mahoma mi je postalo jasno, da mora biti neki višji zakon, zakon utemeljen na naravi stvari, če naj bo o pravu sploh vredno govoriti. Odtlej sem prebil ure s prizadevanjem, da bi to dokazal samemu sebi na način, veljaven tudi za druge, in tako našel trdno osnovo za svojo dizertacijo. Ko sem dobil papir, sem začel svoje misli zapisovati. Komunistični oblastniki v zaporih so me pustili v miru, ker so vedeli, da pišem o nuernberškem sojenju, s katerim so se seveda skladali, niso pa mislili, da opiram nuernberško sodbo na razloge obrnjene tudi proti njim samim. Moj končni zaključek je bil, da je bila nuernberška

sodba le prvi korak, ki mu morajo slediti drugi, in da je treba soditi tudi Stalina in njemu podobne.

Z druge strani mi je komunistično gospodarstvo že dolgo zastavljalo uganke. Kmalu po vojni si je bila večina ljudi na jasnem, da je nekaj nedvomno narobe. Po končani vojni je bilo mogoče po trgovinah dobiti še marsikaj, toda zaloge so kmalu kljub Unrri pošle, ko so komunisti vzeli stvari v svoje roke. Celó v zaporih je bilo mogoče videti, da se je gospodarski položaj vedno bolj slabšal. Jeseni 1947 je bilo še mogoče dobiti v nakup po zaporih sadje ali kumarice, toda zatem se ni dalo dobiti več ničesar razen cigaret. Pri obiskih sem zvedel, da je bilo nemogoče dobiti zobno ščetko ali glavnik. Že pred aretacijo sem skušal dobiti ustrezno razlago od starejših znancev ekonomistov, toda nihče mi ni uspel dati zadovoljujočega odgovora.

V celici št. 136 sem bral Cassela. Spoznal sem, da komunisti grešijo proti osnovnim gospodarskim načelom, ne kapitalističnim temveč gospodarskim načelom zdravega razuma: namesto da bi uporabljali najcenejše načine proizvodnje, so uporabljali tehnično najpopolnejše; namesto da bi se posluževali na veliko delovne sile, ki jo je bilo in jo je še v Jugoslaviji dovolj, obenem z majhnimi količinami kapitala in zemlje, ki ju primanjkuje, so so delali ravno nasprotno; namesto da bi gradili industrijo, ki bi izdelovala, kar je potrebno za zadovoljitev najosnovnejših potreb, so se lotili izgradnje težke industrije, o kateri nikakor ni bilo jasno, da jo bodo tehnično obvladali in da bo prinesla ustrezne sadove; obenem so zanemarjali že obstoječe tovarne; odstranili so tržni mehanizem in sami določali cene, kar je imelo za posledico, da po trgovinah kmalu sploh ni bilo ničesar več itd.

Ogromna večina ljudi v Jugoslaviji je z odporom čitala komunistične časopise, medtem ko so bili meni vsak dan najbolj dobrodošlo čtivo. Vsaka številka je bila nov dokaz, kakšne strašne napake komunistični ekonomisti delajo. Bral sem vse od prve do zadnje črke. Prav komunistični časniki so me prepričali, da komunistično gospodarstvo ne bo nikdar pravilno delalo. Lotil sem se tudi branja Marxa in Engelsa — tudi tu je bila vsaka stran zame oznanilo, povečanje gotovosti, da se naši mučilci motijo. Tudi te misli sem pričel zapisovati.

Živel sem v stalnem duhovnem razburjenju. Možgani so se mi ukvarjali z novimi in novimi kombinacijami. Mati je komaj verjela svojim ušesom, ko sem ji pri obisku dejal navdušeno: „Šele tole je zame prava univerza.“

Ubožica pač ni mogla razumeti tega dobrega razpoloženja. Zanj so bili časi mnogo slabši kot zame; morala je iskati hrane, da jo je pošiljala v paketih očetu in meni in stricu, čigar žena je morala v službo. Živil skoro ni bilo mogoče dobiti in prava sreča je bila, da so bili sorodniki in večina drugih ljudi, posebno kmetje, pripravljeni pomagati. Matj se je naučila voziti se s kolesom in je kolesarila po vaseh v kranjski okolici. Nekoč je pri tem padla in si zlomila roko, tako da me je prišla obiskat z roko zavito v mavec.

Večkrat sem ugibal, odkod jemlje denar, pa si nisem upal pri obisku vprašati, ker sem se bal, da bi prisotni paznik ne slišal in bi imela težave. Predvsem je bil neki bančni direktor dovolj dostojen, da ji je dal izplačati predvojni račun na njeno ime. Nekaj znancev ji je ponudilo denar.

Hrana v zaporih je postala tako slaba, da res ne vem, kako bi bilo, če ne bi bilo paketov.

Razen deset ali petnajst minut pogovora z materjo enkrat na mesec nisem imel stika z živo dušo. Edini stik z zunanjim svetom so bili komunistični časopisi, po katerih je človek moral bolj uganiti, kaj se godi, kot je zares zvedel.

Včasih me je zgrabila sveta jeza, posebno če sem bral, kako zahodni intelektualci hvalijo komuniste, ne da bi vedeli, kaj govore. Izredno nevarni so se mi zdeli svetovnoznaní specialisti z nekaterih področij, ki so si domišljali, da vedo vse o politiki in gospodarstvu, ker so bili vodilni na pr. na področju jedrske fizike. Zaradi profesorja in gospe Joliot-Curie so se mi nekajkrat dvigali lasje na glavi. Nekoč sem bral, da gospe Joliot-Curie niso dovolili vstopa v Združene države, in sem dejal sam pri sebi: „Obesili naj bi kozo zmešano!“ Nato sem se zavedel, da govorim nespoštljivo o ženski.

Seveda se me je včasih loteval tudi črn obup. Toda moje splošno navdušenje nad raznimi odkritji je bilo tolikšno, da sem z lahkoto premagal trenutna nerazpoloženja. Če sem se spraševal, zakaj sem si

moral nakopati zapor na glavo, sem lahko prebral v učbeniku psihologije Walterja Jerusalema, da je za človeka možnost svobodno izraziti misli tako važna, da so ljudje za to pogosto pripravljeni veliko žrtvovati.

Paznica (vse povprek v sodnih zaporih so bile zapornice in zaradi tega tudi paznice) mi je prinesla povabilo, da moram na določeni dan priti na sodišče pričat v zadevi proti Erbežniku. Ugibal sem, za kaj naj bi šlo, ker se pri najboljši volji nisem mogel spomniti, da bi bil kdaj slišal to ime.

Ob naroku sem s paznikom čakal na hodniku pred sodno sobo. Mimo so prišli neznan advokat z neznanim klientom in kmečka ženica. Šele, ko se je prikazal posrednik, preko katerega sem jeseni 1946 prodal hišo vknjiženo na moje ime, se mi je posvetilo. Neznani klient Erbežnik, ki sem ga le enkrat v življenju bežno srečal za nekaj minut, da sva podpisala listine o prenosu zemljišča, je bil takratni kupec in ženica je bila njegova teta, ki je k nakupu prispevala nekaj denarja.

Ko sem stopil v sodno sobo, me je sodnik Muc vprašal, ali poznam te ljudi. Povedal sem mu, da se mi je zdaj že posvetilo, da pa sem bil prej zelo presenečen, ker se nisem mogel spomniti imena Erbežnik. Kar sem prodal hišo, sem preživel toliko težavnega, da se ne spominjam več nevažnih podrobnosti.

Sodnik me je vprašal, ali sem kdaj poslal kaj denarja v tujino. Tega nisem mogel zanikati.

„Je Erbežnik o tem vedel?“

„Kako bi mogel vedeti, ko sem ga bežno srečal enkrat samkrat.“

Kljub temu pričanju so hišo zaplenili z obrazložitvijo, da jo je Erbežnik kupil, da bi mi pomagal pobegniti. Erbežnik je bil celo eno leto zaprt, vendar ne vem, ali je bilo to zaradi hiše ali pod kako drugo pretvezo.

Pravo ozadje je menda bilo tole: mesar, ki je stanoval v bivši moji hiši, se ni hotel izseliti, ko jo je Erbežnik kupil, medtem ko je Erbežnik na tem vztrajal. Mesar je pa imel zelo dobre zveze z Ozno — kasneje je menda postal celo intendant zaporov — in je Erbežnika prijavil na pravem mestu, „češ da mi je hotel pre-

skrbeti denar za moje temne zločinske načrte“.

Kmalu za tem so me spet gnali na sodišče, kjer je bil to pot na vrsti bratranec Ivo Sirc, nekdanj pomorski podčastnik, nato pa lastnik tkalnice jute, ki jo je ustvaril s pridnostjo, iznajdljivostjo in podjetnostjo. Nemci so mu tovarno zaplenili, jo demontirali in stroje odpeljali, tako da ni bilo nikoli mogoče ugotoviti, kam so jih odvlekli. Po vojni je hotel tovarno obnoviti; domenili smo se, da bo montiral v svoji stavbi stroje iz naše demontirane in porušene bombažne tkalnice, ki so ležali po vseh koncih in krajih na Gorenjskem. Ti stroji naj bi bili odtlej last moje matere kot nagrada za njeno delo v očetovi tovarni brez plače. Ivo Sirc je v preureditev svoje stavbe investirjal precej denarja, toda novo podjetje ni nikoli začelo delati, ker niso oblasti dovolile dodelitve bombažnega prediva. Pač pa so tkalci iz podržavljenih tovarn hodili spraševati bratranca, kdaj bodo lahko prišli delat k njemu, ker so bili prepričani, da bi jim v privatnem podjetju šlo boljše kot pa v državnih.

Ko sem prišel iz celice, sem opazil, da je moj oče prišel iz celice, ki je bila nadstropje nižje. Stala sva skupaj na hodniku, vendar me sploh ni pogledal. Očitno je bil še vedno prepričan, da sem vzrok njegove nesreče samo jaz.

Sodnik je hotel vedeti, ali so stroji v tovarni Iva Sirca res last moje matere. Odgovarjal sem izmikajoče, ker nisem bil gotov, kaj spet hočejo. Končno so stroje zaplenili. To ni mnogo spremenilo, ker so maja 1948 itak izvedli tako imenovano „drugo nacionalizacijo“, po kateri je „ljudska oblast“ prevzela vse delavnice z več kot pet delavci.

Sprehodi na sodišče niso bili edina sprememba. Tudi oznaši so me začeli hoditi gledat in spraševati o vsem mogočem. Neki črnolasec me je prišel spraševati o Žitniku, ki je bil med vojno v Švici obnem z menoj. Ko je s tem končal, me je vprašal, kaj sodim o komunističnem gospodarstvu.

„Zelo slabo mnenje imam o tem,“ sem odvrnil.

„Ali mislite, da ne bomo izpolnili našega petletnega plana?“ je nadaljeval.

„Niti malo ne dvomim, da ga boste,“ sem rekel, „to je pa ravno tista nesreča, ker je plan napačen in se bo življenjski standard znižal.“

Tega odgovora menda ni pričakoval in je začel momljati o tem, kako pri nas o vsem odloča ljudstvo.

„Prav tako dobro veste kot jaz,“ sem vsekaj, „da ljudstva nihče nič ne vpraša. Vse, kar ljudje lahko delajo, je, da drug drugemu gledajo v lonce in gredo na Ozno naznaniti, če ima kdo kak fižol preveč.“

Rekel ni ne bev ne mev, sam sem bil pa ravno napadalno razpoložen in zelo ponosen na svojo korajžo. Takrat si še nisem bil na jasnem, da bom za vsak tak odgovor dobil veliko črno piko nekje v aktih.

Ob drugi priložnosti je miličniški oficir (pazniki so bili miličniki) pregledoval celice in menda vsakogar vprašal: „Zakaj ste pa v zaporu?“

Jaz sem dejal: „Zato, ker sem za svobodo.“

Bil je ravno prav neumen, da me je pošteno zabil: „Hm, če ste za svobodo, ste pa zapor zelo slabo izbrali.“

Imel sem vtis, da so pazniki imeli velik respekt pred knjigami in časopisi v moji celici. Ne vem, kaj so mislili, da delam. Vsekakor se nihče nikoli ni dotaknil ne knjig ne rokopisov. Opazil sem, da je podoficir Baša, pred katerim so se vsi drugi tresli, mojo celico vedno izpustil, ko je po vseh drugih pregledoval osebne stvari in jih metal po tleh. Mene je celo prišel prositi, naj mu pomagam napraviti matematične naloge. Veliko paznikov je namreč hodilo v hitre srednješolske tečaje, vendar je kazalo, da niso posebno prida uspevali.

Dne 19. aprila 1948 nisem mogel verjeti svojim očem. V časopisih je bilo objavljeno, da se bo naslednjega dne začelo sojenje skupini znanih komunistov, češ da so bili gestapovski agenti. Med obtoženci sta bila geometer Stane Oswald, ozek sodelavec gospodarskega diktatorja Kidriča, ki se je nanj tako zanašal, da ga je vzel s seboj v Beograd in ga tam napravil za svojega šefa kabineta, in gimnazijski profesor Mirko Košir, ki me je v gimnaziji

učil fiziko, a je bil odpuščen zaradi komunizma iz državne službe. Kolikor vem, je bil pred Titovim prihodom nazaj v Jugoslavijo generalni tajnik KP Slovenije. Po vojni je bil profesor marksistične ekonomije na ljubljanski univerzi. Ko sem bral o tem procesu, sem tudi razumel, zakaj sem prevajal Ličnovo korespondenco. Ličen je bil med obtoženci.

Nisem še prebral objave, že so se odprla vrata in paznik me je odpeljal v zaslisiševalnico, kjer je sedel Ambrož, ki ga nisem videl že od procesa.

Pozanimal se je za moje zdravje, ki sem ga primerno pohvalil.

„Ali ste brali današnje časopise,“

„Seveda sem.“

„Kaj mislite o tem?“

„Presenečen sem in ne verjamem, da bi Oswald in Košir storila kar koli.“

„O, Sirc, Sirc, še vedno se niste prav nič spremenili. Videli boste, kaj bo Stepišnik izjavil pred sodiščem.“

„Od takih izjav ne verjamem niti besedice.“

„Zakaj pa ne?“

„Midva pač najbolje veva, kako je mogoče take izjave izsiliti.“

„Sirc, ne pretiravajte...“ Zazdel se mi je negotov, presenečen nad mojo nesramnostjo.

Da bi obrnil pogovor, sem se zanimal, ali je Stepišnik bivši državni prvak v metu kladiva. Bil je prav ta.

Ambrož me je vprašal, če v redu dobivam knjige.

„Ne,“ sem dejal.

„Saj smo se vendar domenili, da vam bomo dovolili knjige,“ je priznal.

„Seveda smo se, toda novi upravnik mi jih noče dati kljub mojim pritožbam.“

„Poskrbel bom, da jih dobite,“ je Ambrož obljubil.

Novi upravnik Sevšek je bil lesni delavec z Dolenjskega. Revež je jecljal, strahotno zavijal in ni bil videti pretirano inteligenten. Njegova najljubša zabava je bila, predavati zapornikom o razvoju človeka iz opice in o „kapitalističnih vršičkih“. Njegova razlaga socializma je baje bila: „Socializem je, da ima vsakdo avto. Jaz ga na pr. že imam.“

Socialistični avto mu je postal usoden. Vanj se je zaletel vojaški tovornjak in upravnik Sevška na mestu ubil, reči moram, na splošno veselje zapornikov.

Ta upravnik Sevšek mi torej ni hotel izročiti knjig, ki jih je Katja prinesla zame. Posebno sumljiva se mu je zdela nemška izdaja Heglove „Logike“. Naročil je, naj me pripeljejo v njegov urad.

„Zakaj pa potrebujete Hegla v nemščini?“

„Hegel je bil eden Marxovih najljubših avtorjev in bi rad videl, kaj je pisal?“

„Ali vam ne zadostuje, kar imamo tu v knjižnici?“

„Ne, ne zadostuje,“ sem dejal.

„Vidite, Sirc, pazljivo sem spremljal vaš proces in vem, da ste uporabljali knjige za šifre. Moral bom še premisliti. Lahko greste!“

Radoveden sem, kdaj bi se odločil, če mu ne bi končno Ambrož naročil, naj mi knjige izroči.

Diehlov in Oswaldov proces je bil hujši, kot je bilo pričakovati. Vsi obtoženci so bili med vojno v dachauskem koncentracijskem taborišču, iz česar je javni tožilec zaključil, da so bili očitno gestapovski agenti poslani na prevzgojo. Videti je bilo, da so nekateri izmed njih dejansko uživali v taborišču nekatere privilegije, toda to je zlahka mogoče razložiti s tem, da je komunistična partija dala svojim članom navodila, naj se poslužijo kakršnih koli sredstev, da prežive v večjo slavo komunizma. Nekateri odstavki iz obtožnice so bili vzeti naravnost iz poročila pravnega oddelka ameriškega glavnega stana v Evropi, ki sem ga nekaj mesecev prej prevajal. Na moje presenečenje se je pojavil pred sodiščem tudi Benegali, ki sem bil z njim v skupni sobi. Oktobra 1947 je pripovedoval meni in drugim, da je bil obsojen na deset let, ker se je njegova stružnica po nesreči vnela. Sedaj je pred sodiščem pričal, da ga je eden izmed obtožencev, direktor tovarne, kjer je Benegali delal, nagovarjal k namerni sabotazi. Na njegovo prigovarjanje je vzel steklenico bencina, ga zlil po stružnici in zažgal. Ozna je potrebovala izjavo proti nesrečnemu direktorju, toda seveda so sodili tudi Benegaliju in ga obsodili na precej strožjo kazen.

Končni rezultat tega sojenja je bil, da so deset navdušenih komunistov med njimi dva Avstrijca, Martina Prestrla in Paula Gaserja, obsodili na smrt in obesili. Profesor Košir je bil obsojen na deset let in je umrl v zaporu. Neka Avstrijka, Hilda

Hahn, je bila obsojena na dosmrtno ječo in je ostala v jugoslovanskih komunističnih zaporih kakih pet ali šest let.

To še ni bilo vse. Začel se je splošen lov na ljudi, ki so bili v Dachau. Prišlo je do več manjših procesov, na katerih so najpoštenejše (celo po nekomunističnih pojmih) komuniste obsojali na hude kazni le zato, ker so imeli smolo, da jih je Gestapo poslal v Dachau. Iz podobnih razlogov so se lotili tudi preganjanja španskih prostovoljcev.

V zaporu sem kasneje srečal avstrijskega komunisto, ki je prišel v Jugoslavijo na počitnice, ker je bila komunistična. Bil je krojač z Dunaja, Pawlowski. Po nesreči je prišel na dopust prav, ko je bila Dihlova in Oswaldova zadeva v polnem teku. Pawlowskega in njegovo ženo so aretirali v Opatiji. Njega so obsodili na dvanajst let zopora zaradi špijonaže, dasi sploh ničesar ni storil — bral sem njegovo sodbo in nisem mogel v njej odkriti nobene resne obtožbe. Leta 1952 ali 1953 so ga poslali na prisilno delo na Dolenjsko in ga ubili, ko je baje hotel pobegniti.

Nikdar nisem dvomil, da je bilo sojenje Oswaldu in Koširju režirano, vendar dolgo nisem mogel ugotoviti, za kaj je pravzaprav šlo. Končno sem prišel do naslednjega sklepa:

Proti koncu 1947 se je že začela pojavljati napetost med jugoslovansko in sovjetsko komunistično partijo. Zato so sovjeti poslali Prestrla in Gaserja, naj ugotovita, kaj o stvari sodijo posamezni jugoslovanski komunisti. Oba sta bila v Dachau in sta zatorej šla obiskat svoje nekdanje sotrpine. Bila sta tudi pri ribniškem lekarnarju Ančiku, ki je imel sina pri Ozni, kar je vso zadevo sprožilo.

Ozna je preprosto aretirala vse po vrsti, katere sta Prestrl in Gaser obiskala; vse po vrsti so obtožili, da so sodelovali z Gestapom v Dachau. Hilda Hahn je bila zaročenka enega izmed Avstrijcev in je v Jugoslavijo prišla z njim. Da bi bil proces videti bolj prepričevalen, je Ozna začela zapirati dachauce kar na veliko.

Nekaj dni kasneje je bil drug proces proti Bitencu, ki so ga označevali kot obrambnega ministra slovenske vlade v begunstvu in ki se je baje vrnil čez mejo,

da bi organiziral odpor proti komunističnemu režimu.

Med obtoženci je bil tudi Slavko, ki sem ga kasneje srečal v zaporu. Pri procesu je zatrjeval, da se je vrnil v Jugoslavijo prostovoljno. V resnici ga je Ozna ugrabila v Berlinu. Leta 1943 je z 21 leti postal poveljnik domobrancev na Gorenjskem in je l. 1945 odšel v tujino. Nastanil se je v Berlinu. Ko je l. 1946 šel obiskat domnevnega prijatelja, ki je delal za nemško policijo, sta ga pred vrati njegovega urada na hodniku čakala dva oznovca v civilu. Potisnili so ga v avto in preko Češkoslovaške in Madžarske odpeljali v Beograd. V Bratislavi je poskusil pobegniti, pa so ga znova ujeli.

Zabavna stran tega primera je bila, da je branilec zasnoval Slavkovo obrambo na „dejstvu“, da se je le-ta vrnil prostovoljno. Dejansko so Slavku najbrž rekli, da mora tako govoriti, če noče biti obsojen na smrt.

Maja 1948 so me iz celice št. 136 odpeljali drugam. Nova celica je bila strahotno umazana. Ko sem vstopil, se mi je zdelo, da mi bolhe kar odskakujejo izpod nog. Prosil sem paznika, naj mi da škaf vode in sirkovo krtačo. Tudi če bi hotel, bi mi ne mogel ustreči, ker so krtače za ribanje v Jugoslaviji izginile in več kot leto dni nismo mogli podov pošteno zribati. Bolhe so seveda takoj našle pot v gube mojih trenirk, tako da jih je v vsaki sedelo kar po več in sem imel noge polne rdečih kolobarjev.

Ko sem pregledoval stene, sem odkril, da sta bila pred menoj v celici dva obsojenca na smrt. Napisala sta na steno svoja naslova in prosila, naj, kdor koli pride v celico za njima, sporoči svojcem, kaj se je z njima zgodilo. Naučil sem se naslova na pamet, vendar sem ju pozabil, ker sem kasneje zvedel, da sta bila ta dva pomiloščena.

Popoldne je začel nekdo trkati na steno. Nekaj časa se nisem za to zmenil, nato sem pa začel primerjati črke v abecedi s številom udarcev. Razumel sem:

„Kdo si?“

„S-i-r-c,“ sem sam odtrkal.

Kazalo je, da pozna moje ime, ker je začel razburjeno razbijati po zidu. Takele vrste razgovor je silno zamuden, toda končno sva vendarle ugotovila nekatere po-

drobnosti. Trkala sva lahko brez velike nevarnosti, ker sta bili najini celici v tako imenovanem smrtnem traktu, kjer so imeli navadno zaprte obsojence na smrt in do katerega je bil dostop posebej zaklenjen, tako da sva slišala odklepanje, kadar je prišel stražnik.

Sotrkáč je bil Mavec, ki je nekaj časa živel v Kranju in je bil nazadnje na Jesenicah. Nekoč sem odtrkal nekaj neprijaznega o Marxu, pa mi je dopovedal, da se ne sklada z menoj:

„Sem komunist in španski borec.“

Vprašal sem ga, počemu je tedaj v zaporu.

„Gestapovski špijon.“

Po dolgem trkanju semintja, sem končno razumel, da so vse, kar je kdajkoli delal, preprosto obrnili v nasprotno. Ker je bil pred vojno komunistični ilegalce, so ga obtožili, da je bil „agent jugoslovanske kraljevske policije“, kakor so dejali. Ker se je boril v Španiji proti Francu, so ga proglasili za Francovega plačanca. Ker je bil po porazu španskih republikancev interniran v Franciji, je postal po mnenju tožilca ovaduh francoske policije. Seveda ni moglo biti nobenega dvoma o tem, da je gestapovski špijon, saj je bil v Dachau.

Dasi so delali jugoslovanski komunisti z njim ogabno, je ostal vnet pristaš komunizmu.

„S-e-m m-a-r-k-s-i-s-t,“ je besno trkal.

Diskutirala sva tudi o različnih zaporih in mi je razložil, da so najboljši (buržoazni — sem si mislil) v Švici.

Povedal mi je, da je Diehl svak, ter me začel spraševati, ali vem, kaj se je zgodilo z Diehlom. Ni vedel, ker ni imel časopisov. Nisem mu hotel povedati, da je bil Diehl obešen, pa sem mu zatrdil, da je prosil za pomilostitev.

V smrtnem traktu sem tudi zadnjič videl majorja Ronka. Prišel se je z menoj pogovarjat o politiki na Bližnjem Vzhodu in mi je zagotavljal, da se morajo komunisti povezati z Arabci proti Židom.

Ob koncu maja so me preselili v celico št. 102 v prvem nadstropju tako imenovane „ladje“. Neprestano seljenje je bilo del komunistične prevzgojne politike: jetnik se ne sme nikdar nikjer ustaliti. Kljub temu sem ostal v št. 102 čez eno leto.

Paznik, ki je vodil kopanje in urejal perilo, je bil takrat nekdanji jugoslovanski orožnik. Bil je zelo prijazen in pripravljen pomagati, toda v resnici je bil baje precej nevaren, dasi ne docela po svoji lastni krivdi. Po prihodu komunistov so zamenjali vse predvojne paznike, celo tiste, ki so pod Italijani in Nemci ogromno pomagali komunističnim zapornikom. Novi pazniki so bili povečini fanatični mladeniči, čeprav je bilo nekaj izjem, ker je uprava potrebovala vsaj nekaj izkušenih ljudi. Nekdanji orožnik je bil eden izmed le-teh. Zdi se, da je bil sumljiv od vsega začetka, ker je med vojno simpatiziral z mihajlovičevci, tako da so ga oznovci ujeli, ko je skušal nesti svojcem pisma nekaterih zapornikov. Grozili so mu s hudo kaznijo, če ne bo še nadalje prenašal pošte, toda jo pokazal tudi oznovcem. Zaporniki so bili prepričani, da je tako.

Nekega jutra me je odpeljal v klet pod prho in se začel pogovarjati o aretaciji generala Žujevića, člana politbiroja, ki so o njej časopisi tisto jutro poročali. Mislim, da je bil nad njo prav tako presenečen kot jaz sam.

Istočasno sem prenehal dobivati sovjetsko revijo „Novoje vremja“. Pisal sem materi, naj mi jo vendarle pošlje, pa mi je odgovorila, da tuji časopisi niso več dovoljeni. Odkdaj se sovjetski tedniki prištevajo k tujim časopisom, sem se čudil — doslej so jih imeli za bolj naše kot naše lastne. In „Novoje vremja“ je pisalo tako zanimive stvari o Jugoslaviji — še ni bilo dolgo, sem bral o „Trifunoviću, Jovanoviću, Snoju, Furlanu in podobnih izdajalcih domovine“.

Sklenil sem, da bom zadevo razčistil na razgovoru.

„Zakaj mi več ne pošlješ „Novoje vremja“?“ sem vprašal.

„Tuji časopisi niso dovoljeni,“ je ponovno zatrdila.

„Ruski tednik vendar ni tuj časopis,“ sem vzkliknil.

„Pravijo, da je.“

„O, seveda je,“ se je oglasil nekdo, ki je stal za materjo. Nisem ga poznal, toda opazil sem, da je med razgovorom prišel v sobo in se postavil za mojo mater, dasi je razgovor nadzoroval že eden od najsitnejših paznikov. Kasneje sem zvedel, da je bil to Štef, novi Oznin komisar v za-

poru. Njegovo pravo ime je Koren, pred vojno tekstilni delavec.

Ni bilo treba dolga čakati, da smo zvedeli, zakaj je „Novoje vremja“ prepovedano. Nekega jutra proti koncu junija 1948 sem pogledal na prvo stran dnevnika, ki mi ga je paznik podal skozi priškrnjena vrata, in si pomel oči. Kaj je to? „Vse-zvezna Komunistična partija (boljševikov) kritizira Komunistično Partijo Jugoslavije“. Znova sem si pomel oči. Počemu vendar za božjo voljo? Jugoslovanski komunisti so bili najzvestejši zavezniki Sovjetske zveze in sovjetske partije. Povzdigovali so Stalina in vse okoli njega v nebo popolnoma prostovoljno brez kakršnega koli pritiska s sovjetske strani. Prebral sem pismo sovjetskih voditeljev jugoslovanskim in resolucijo Kominforma. Argumenti proti jugoslovanski partiji so bili delno izvitni iz trte, delno bi se prav lahko nanašali tudi na sovjetske komuniste. Tako so na pr. očitali jugoslovanski tajni policiji „turške“ metode, kot da se jih ne bi naučila od NKVD ali MVD in kot da bi bili čekisti in njihovi nasledniki pod raznimi imeni posebljeni angelčki.

Čez nekaj časa so se vrata odprla. Na pragu je stal paznik in je dejal: „Ali ste brali časopise? Kaj si mislite o vsem tem?“ Če on ni vedel, kaj naj si misli, kako naj bi vedel jaz po letu dni popolne izolacije.

Nekaj trenutkov sva govorila o položaju, nato je menil: „Ah, vsakdo bo moral malo popustiti, pa bomo spet prijatelji.“ Nisem mislil, da bi bilo to mogoče, toda paznik je imel čisto prav, kot so pokazali dogodki po Stalinovi smrti.

Vendar enkrat očitno tudi on ni verjel svojim lastnim napovedim, kajti postal je do mene silno prijazen. Ko so moje celice belili, in je bilo treba prenašati stvari semintja, ni dovolil, da bi jaz mignil s prstom. Pripeljal je „hišnike“, ki so morali vse opraviti zame in ki so mi končno prinesli najboljšo slamnjačo, kar sem si jih mogel misliti. Vse to me je zabavalo, ker sem zlahka uganil, kaj si je paznik dejal sam pri sebi: Sirc je političen zapornik — morda mi bo lahko pomagal, če Tita vrag odnese.

Za tiste okoliščine sem bil zelo dobro razpoložen. Med beljenjem so me peljali

v klet in me zaprli v nekakšno skladišče. Tam sem sedel na kupu avtomobilskih gum in gledal, kako so se na dvorišču sprehajali jetniki, medtem ko iz svoje celice nisem mogel videti ničesar. Zdelo se mi je, da je zaprte pol Ljubljane. Med drugim sem spoznal šestnajstletnega fanta, ki je stanoval blizu nas. Spominjal sem se ga z ulice, kjer sem ga pogosto srečal z njegovim dekletom.

Zakaj naj bi bil dobro razpoložen, ko sem videl, da je veliko ljudi v zaporih? To je bila posledica zaporniške psihologije, ki je rodila geslo: „Bolj smo noč, bolj smo ven!“ Že prej sem na hodniku v zaporu srečal ljubljanskega trgovca Gora, o katerem sem vedel, da je bil prijatelj pesnika Župančiča, in Dano, bivšo sošolko z abiturientskega tečaja, ki se je poročila z nečakom Josipa Vidmarja. Kaj sta ta dva delala v zaporu?

Trajalo je nekaj časa, da sem ugotovil, kaj se je primerilo Dani, toda trgovec primer sem skoro razbral. Spomladi 1948 je prišlo do tako imenovane druge nacionalizacije, ob kateri so podržavili vse obrtne delavnice, ki so zaposlovale več kot pet delavcev. Kar zadeva trgovine na drobno, je Tito še leto pred tem zagotavljal, da teh ne bo nihče jemal, in tudi niso bile omenjene v „Uradnem listu“, ki sem ga takrat dobival. Toda „ljudstvo“ je kmalu „spontano“ začelo zapirati privatne prodajalne in je v kratkem zaprlo in prevzelo prav vse. Zaradi „boljšega“ vtisa so nekaj trgovcev zaprli.

Tisto poletje se mi je tudi posvetilo, v čem je pravzaprav spor med sovjetskimi in jugoslovanskimi komunisti. Neko popoldne sem slonel ob postelji in bral zbornik, posvečen reformatorju srbohrvaščine Vuku Stefanoviću Karadžiću. Vseboval je nekaj odstavkov iz Vukovih pisem in spisov, v katerih je Vuk pojasnjeval značaj kneza Miloša, pred katerim je moral pobe gniti v Zemun pod Avstrijo. Karadžić je med drugim napisal sledeče: „Ko Miloš opazi, da kateri izmed njegovih uradnikov ali kdor si že bodi na njegovem področju doseže kakršno koli čast med ljudstvom ali si celo samo misli, da jo ima, si začne takoj izmišljati vsakršne, če treba tudi najpodlejše načrte, dokler ga ne osramoti in ne dokaže, da ne on ne njegova čast nič ne pomenita.“ V uvodu je kritik Gligorić takole pojasnil Vukovo mnenje o Mi-

lošu: „Knez Miloš ni mogel trpeti, da bi se kdo v njegovi bližini dvignil kvišku. Njegov egocentrizem je bil surov in kruto brezobziren. Vuk je imel priložnost videti zmesarjena trupla njegovih političnih nasprotnikov. Njegova oblast, ki jo je priborilo ljudstvo z vstajo, se je izpremenila v samovladje nad ljudstvom... Imel je navado, da je človeka podcenjeval, omalovaževal in poniževal.“

Da, tako je — sem si mislil. Stalin je prav tak orientalski despot, kot je bil knez Miloš, in Tita ne more trpeti, ker se je Tito dvignil nad povprečje in je dosegel nekaj veljave med komunisti, dasi seveda ni niti mogel niti skušal izpodrinuti Stalina. Stalina je jezila celo Titova komunistična vnema in skrajna vdanost njemu samemu. Odločil se je, da ga bo uničil in se bo v ta namen poslužil vseh sredstev. Jugoslovanska uradna verzija o dogodkih je bila seveda drugačna; dolgo časa je dokazovala, da je Stalin slabo informiran in da more biti le zaradi tega proti svojim iskrenim jugoslovanskim prijateljem. Jaz sem bil prepričan, da se v Sovjetski zvezi nihče ne upa slabo informirati Stalina in da se tam ne more ničesar zgoditi brez njega, tako da mora zaradi tega biti za besnimi napadi na jugoslovansko partijo Stalin osebno.

Spet je začel nekdo trkati na steno moje samice. Odgovoril sem, toda komaj razumel, kaj sosed trka, ker je bilo trkanje neurejeno in živčno od vsega začetka. Končno sem ugotovil, da trka dr. Bajželj, mlad zdravnik. Takoj se je začel pritoževati, da je bolan in da ga upravnik ne pusti v ambulanto.

„Moja hrbtenica je zlomljena,“ je trkal nekajkrat.

Svetoval sem mu, naj skuša govoriti še s kom drugim, če upravnik ne dovoli v ambulanto, toda odtrkal je:

„Sevšek pravi jaz bandit.“

Imel sem vtis, da je z Bajžljem nekaj narobe in sem kasneje zvedel, da je bil duševno neuravnovešen. Ozna je uporabljala njegovo labilnost med preiskavo proti njegovi skupini, takoimenovani doktorski grupi.

Bajželj je bil takoj po vojni skupaj z večino najboljših zdravnikov poklican v vojsko in je služil v vojaški bolnišnici pri Postojni. V tem zavodu so bili zdravniki

v zelo slabih odnošajih s političnim komisarjem, ki se je vtikal v njihovo delo. Komisar je zato odločil, da jim že pokaže. Ko je nekaj bolnikov umrlo, jih je obtožil, da moré jugoslovanske borce. Brez koristi je bilo dokazovanje, da je bila stopnja umrljivosti v tej bolnišnici povprečno nižja kot drugod. Ozna je opazila, da je na Bajžlja lahko vplivati. Začeli so ga voziti z avtomobilom iz zapora na izlete in mu obljubljati, da bo še šel, če bo vse povedal. Dr. Bajželj si je začel izmišljati cele zgodbe, na podlagi katerih so nato več zdravnikov, med njimi njega samega, dr. Legišo in dr. Pecheima obsodili na smrt, vendar pomilostili in kazen spremenili v dvajset let prisilnega dela z odvzemom prostosti.

Ta Bajželj je bil torej v celici poleg moje in je nekaj dni trkal kot nor, dasi vsaj polovice njegovih sporočil sploh nisem mogel razumeti. Čez tri ali štiri dni je začel trkati še potem, ko sem bil jaz že v postelji. Nisem razumel, kaj hoče, in sem se bal, da bi paznik slišal razbijanje, ker je bilo po stavbi vse popolnoma tiho.

Nato sem razbral: „B o m s e u b i l.“

„S p i,“ sem trkal nazaj.

„B o m s e u b i l,“ je ponavljal in še pri tem ušteval.

Sporočilo nisem vzel resno. Prepričan sem bil, da si ne bo ničesar storil in sem zaspal. Zbudil sem se zaradi čudnega hrupa na hodniku pred samico. Sonce je sicer že sijalo, vendar je moralo biti še zelo zgodaj. Skočil sem iz postelje in skušal skozi luknjo v vratih videti, kaj se dogaja. Videl sem sence paznikov, ko so hodili mimo, po svetlobi sem sodil, da so vrata v Bajžljevo celico na stežaj odprta. Ko se je vse pomirilo, sem poskusil trkati na zid. Nihče se ni oglasil. Ali je mrtev? Ali sem kriv jaz, ker nisem poklical paznika, ko je trkal, da se bo ubil?

V resnici je, potem ko je nehal meni trkati, Bajželj šel v posteljo in si je s klinico, ki jo je imel skrito, prerezal žile med nogami. Pokril se je tako dobro, da paznik, ko je gledal v celico, ni opazil, da mu odteka kri. Nekateri zaporniki so slišali, kako je upravnik Sevšek narekoval poročilo o Bajžljevi smrti. „Bandit Bajželj se je ubil,“ je začel ter nadaljeval s psovkami o Bajžlju in podobnih banditih.

Ureditev o prejemanju knjig, ki mi jo je predložil Ambrož, je delovala kaka dva

ali tri mesce. Sestavil sem seznam knjig, ki sem jih želel, in sem ga poslal upravniku. Ambrož mi je dejal, da je boljše, če storim tako, da mi bodo vnaprej lahko povedali, če bodo mnenja, da katere izmed knjig ne bi smel brati. Nato sem pisal domov in prosil za knjige. Avgusta sem spet vložil raport, na katerem je bilo rečeno, da bom pisal domov po take in take knjige. Kmalu za tem me je paznik odgnal v takomenovano poštno pisarno, kjer je sedel nekdo po imenu Vinko.

Nahrulil me je: „Kaj si pa vi domišljate, Sirc? Ali ne znate reči 'prosim'? Enostavno nam naročate, kakšne knjige hočete. Mi odločamo, ali boste knjige dobili ali ne.“ Začel sem mu razlagati, da mi je Ambrož (ki je nedvomno imel večjo besedo kot Vinko) dal splošno dovoljenje, da lahko dobivam od zunaj knjige, in mi je le naročil, naj upravi sporočim, po katere knjige bom pisal. Pomiril se je in dejal, da tega ni vedel.

Kljub temu nisem dobil nobene knjige več. Mati mi je prinesla Keynesovo „Denarno teorijo“, pa ji je Kersnik dejal, da take knjige niso zame in da naj berem Marxa in druge knjige iz jetniške knjižnice. Kersnik bi bil še bolj jezen, če bi vedel, da požiram Marxa in se smejem njegovim gospodarskim nesmislom. Dodobra sem se tudi nasmejal nad Engelsovim „Anti-Duehringom“, ki se mi je zdel neskončno neumen.

Če bi bile knjige v jetniški knjižnici vsaj toliko inteligentne kot dela Marxa in Engelsa! Žal so prevladovale dolgočasne komunistične brošure, ki jih je bilo požirati težje kot žaganje. Vendar sem imel srečo vsaj v tem, da sem bil knjižničarju očitno simpatičen in mi je pomagal najti najboljše, kar je imel. Tako mi je npr. dal Galsworthyjevo „Sago o Forsythih“. Trije zvezki tega romana bi mi morali zadostovati vsaj za tri tedne, ko bi spet prišel knjižničar, toda prebral sem jih v dveh dneh.

Knjižničar je bil komunist s partizanskim imenom Slovan. Ne vem več, zakaj je bil prvič v zaporu. Ko so ga kako leto kasneje spustili na svobodo, je organiziral gverilsko enoto v prid Stalina in zvalil vanjo celo nekaj naših paznikov. Vse so položili in doživel sem čast, da sem jih 1950 srečal v mariborski jetnišnici.

Seveda sem se odločil, da se bom za

knjige boril. Od časa do časa sem napisal o tem raport na upravnika, pa včasih niso odgovorili, ali pa so odpisali, da je dovolj knjig v jetniški knjižnici.

Nekaj pred tem so nam razdelili kaznilniški hišni red s pripombo: „Da boste vedeli, kakšne so vaše pravice in dolžnosti!“ In v tem hišnem redu je bil člen, ki je dovoljeval pošiljanje knjig od zunaj. Seveda sem ga navedel v enem svojih raportov. Dobil sem odgovor: „Ste zapornik in kot tak nimate nobenih pravic in vam tudi ni treba navajati členov.“

Mene to ni ustrašilo — napisal sem še drugo prošnjo za knjige in v njej navedel še več členov, nakar je prišel paznik in dejal, da bi rad nekaj pogledal v mojem izvodu hišnega reda, ter mi ga ni več vrnil. Ker sem nekaj podobnega pričakoval, sem si zato najvažnejše odstavke že prej izpisal.

Povno poleti je po „ladji“ pogosto odmevalo kričanje: „Ubili me bodo! Ubili me bodo!“ Človek si je mislil „ubogi revež“ in je začel razmišljati o čem drugem. Zapornik, ki je tako izgubljal živce, je bil arhitekt Anton Bokal. O njegovi „špijonski aferi“ sem bral v časopisih, ime sem pa tako in tako poznal, ker je Bokal opremil neverjetno število po vojni tiskanih knjig.

Bokal tedaj še ni imel niti trideset let. Niti študija ni končal, a je vendar redno delal kot arhitekt, ker je tako manjkalo specialistov. Delal je pridno in dobro, ker je hotel kar največ zaslužiti. Toda arhitekti niso edino, kar lahko zavira zidanje. Komunisti po različnih planskih komisijah in raznih drugih „organih“ so imeli vsakakor več besede kot strokovnjaki. Dajali so ukaze in nasprotno ukaze, potrebnega materiala ni bilo nikdar ob času na mestu in tako so bili rezultati ogromnih gradbenih načrtov precej žalostni. Stavbišče enega izmed novih bolnišničnih paviljonov je bilo dober primer gospodarskih posledic komunističnega načrtovanja. Temelje so izkopali, nato se je pa nekdo domislil, da bodo gradili po drugih načrtih z docela spremenjenim tlorisom, tako da je bilo treba začeti vse znova.

Ozna se je seveda odločila poiskati za zastanek grešnega kozla in izbrala Bokala. Zdelo se jim je, da bo prav natančno ustrezal njihovim namenom. Začeli so ga zasli-

ševati o njegovih „kaznivih dejanjih“, toda Bokal jim je vse lepo razložil in dokazal, da krivda ni njegova: načrti so bili vedno pravočasno pripravljene in on pač ni mogel za to, če so se politični odločilni vmešavali. Ozna ga je torej najprej pustila.

Vendar so se kmalu premislili ter prišli delat hišno preiskavo z očitnim namenom, da ga aretirajo. Med preiskovanjem so Bokala peljali na podstrešje. Ker se jim je zdelo pretemno, so Bokala samega poslali po luč, saj je bil videti tako nebogljen. Bokal je šel, toda na stopnicah se je začel spraševati, zakaj bi ravno on moral biti vedno zaprt, ko je bil že pod Italijani obsojen na dvajset let. Namesto da bi šel po svečo, je šel po stopnicah mimo svojega stanovanja in na cesto ter izginil.

Srečno je došel do Gorice pod zavezniško zasedbo. Nekdo, ki se je zdel Bokalu zelo dobro poučen in imenitno povezan na vse strani, mu je zatrdil, naj bo previden, če noče, da ga pošljejo nazaj v Jugoslavijo. Svetoval mu je, naj poskusi dobiti kake zanimive podatke in naj se šele zatem javi oblastem. Bokal je bil tudi zelo zaljubljen v Živo, tako da ji je pisal, naj pride k njemu v Gorico in naj prinese kake zanimive podatke.

Živa ni prišla, nakar se je Bokal vrnil v Jugoslavijo, da bi jo pregovoril. Živa se je dala prepričati in njen svak, nečak predsednika prezidija Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, je skupaj s svojo ženo, mojo sošolko Dano, prepeljal Živo in Bokala blizu Žirov z avtomobilom. Naprej sta šla peš, vendar sta srečala miličnika, ki se je pozanimal, kam gresta. Bokal je izjavil: „Po jajčka tamle gor v tistole vas.“ Miličnik je rekel, da je že prav tako, da bi ju pa vseeno rad najprej peljal na miličniško postajo. Tam so ju aretirali.

Sledilo je sojenje Bokala in kakih dvajset soobtožencev, kajti Ozni je uspelo odkriti vsa njegova skrivališča na prvi in drugi poti v Italijo in nazaj. Bokal je bil obsojen na smrt zaradi špijonaže in sabotaže. Glavna obtožba je bila, da je zbiral podatke o ljubljanskem vodovodu in o Litostroju, ki so ga tedaj komaj začeli graditi, pa so se po Oznini gorečnosti sodeč vse zahodne obveščevalne organizacije skoncentrirale na zbiranje podatkov, kako Titovi inženirji gradijo tovarno, ki naj bi nekoč izdelovala turbine, če bo šlo vse po

sreči. Povrhu so ugotovili, da je bil Bokal kriv, da kakih deset najvažnejših gradenj v Sloveniji še ni bilo končanih po planih, dasi je bil v resnici edini razlog pomanjkanje gradbenega materiala.

Bokala so pomilostili, toda tega mu niso povedali kake tri ali štiri mesece. Verjetno so opazili, da so Bokalovi živci povsem pri kraju in so se jim zdeli njegovi stalni zlomi silno zabavni. Bokal je ves čas pričakoval, da ga bodo vsak trenutek odpeljali na morišče. Bil je popolnoma odrezan od sveta in ni niti vedel, da mu je medtem umrla mati. Ko je nekega dne zagledal skozi okno na cesti svojo sestro v črnem, je mislil, da nosi črnino za njim in je skoro omedlel. Uprava se je na vse načine trudila pospeševati Bokalove pride. Z okna svoje celice je lahko videl stanovanja jetniških uslužbencev in je tako nekega dne zagledal žensko ob stanovanjskem oknu. Začel je vpiti: „Ali me bodo ubili?“ Ženska se je najprej umaknila in se očitno z nekom posvetovala — bila je žena pazniškega poveljnika —, nato se je spet pojavila in trikrat prikimala. Bokal je seveda do konca podivjal.

Tudi pazniki so ga ohranjali pod stalnim pritiskom. Ko so delili hrano, so ga velikokrat poklicali iz celice, kot da bi ga hoteli nekam odpeljati — v Bokalovi fantaziji seveda na strelišče. Po drugi strani so mu pa začeli braniti, da bi lezel na okno — tako je večkrat visel na rešetkah, medtem ko sta ga po dva paznika vlekla za noge. Ob neki priložnosti je pomagal vleči tudi Kersnik, ki je takrat postal upravnik, medtem ko se je Bokal z močjo obupanca oklepал križev na oknu.

Kljub nesreči v svoji neposredni okolici sem bil poleti 1948 odlično razpoložen.

Predvsem je prepis med Stalinom in Titom vzbujal nepričakovano upanje. Razen tega je berlinska kriza pretela spraviti svet na rob vojne. Ljudje na zahodu so se vojne bali, nam se je zdela edini izhod vsaj leta 1948. Dr. Nagode je v pismu Herriotu napisal: „Il y a pire que la guerre — le communisme! — Je nekaj hujšega kot vojna — komunizem.“

Čas je naglo potekal. Pisal sem o nürnberškem procesu, o polomu komunističnega gospodarstva v Jugoslaviji in sem začel

pisati te-le spomine. Stalno sem se bal, da bo končno le kdo prišel in si ogledal moje rokopise, toda to se do konca ni zgodilo. Da bi vsaj pazniki ne mogli razumeti, kaj pišem, sem spomine pisal v angleščini in si marsikaj beležil v stenografiji. Mnogi se bodo čudili, kako je bilo kaj takega v komunistični ječi mogoče. Predvsem sem imel možnost po svoje pisati eno leto od sedmih. Povrhu je npr. komunistični voditelj Moša Pijade v predvojnih zaporih prevedel Marxov Kapital, dasi komunisti ne morejo dopovedati, kako strašne so bile ječe v kraljevski Jugoslaviji. Kardelj je tudi napisal v ječi svojo „Zgodovino slovenskega narodnega vprašanja“, popolnoma marksistično analizo.

Ko mi je Vinko Kersnik ustavil knjige in papir, mi je le-tega kmalu zmanjkalo. Pravzaprav je bilo dobro, da je Viktor pošiljanju napravil konec, ker je Katja tako in tako le s težavo dobila dovolj papirja zame, kajti v Titovi Jugoslaviji je tedaj primanjkovalo vseh pisalnih potrebščin. Pomagal sem si, kakor sem vedel in znal — radiral sem, kar se mi od napisanega ni zdelo več važno, ali pa sem vse znova napisal veliko manjše in nanovo porabil pridobljeni prostor.

Če nisem pisal, sem premišljeval. Včasih sem skušal reševati težke probleme, spet drugič sem se v podrobnostih spominjal preteklih prijetnih dogodkov ali kombiniral o prihodnosti. Dostikrat sem prepeval. Sreča je bila, da me najbrž ni mogel nihče slišati, ker imam grozen posluh. Recitiral sem samemu sebi, tako Puškinove sonete, in se skušal naučiti novih. Učil sem se spevov iz Divine Comedie, ki sem jo po naključju imel, najpogostejše o tem, da je pluti nujno, ni pa nujno živeti. Jutro za jutrom sem telovadil, da bi se ohranil čilega.

Po enkrat na teden so nas brili. Paznik je name navadno posebno ostro pazil, tako da sem komaj kdaj mogel izmenjati kako besedo z brivci. Eden med njimi je bil iz Kranja in je bil obsojen na več let, ker je obril človeka, ki je prišel na skrivaj iz Avstrije.

Ob neki taki priložnosti je tudi profesor Furlan sedel pod rezilom, ko me je paznik pripeljal k brivcem. Spogledala sva se in Furlan se je v pozdrav dotaknil mojega kolena, ko ga je paznik peljal mimo mene nazaj v celico. Skozi špranje sem

opazil, da mora biti tudi Angela Vodetova izolirana v celici nedaleč od moje.

Nekega jutra se mi je zdelo, da imam privide. Ko sem postavljaj kablo pred vrata, so bila vrata na nasprotni strani ladje tudi odprta in iz celice je prišlo čedno črnolaso dekle v beli bluzi in modrih hlačah. Pozneje so mi povedali, da je bila to Mafalda, Italijanka. V Sloveniji je bilo po zaporih cel kup Italijanov, ki so jih komunisti nabrali v Sloveniji in v Trstu. Kdo ve, zakaj je bila Mafalda takrat že dobra tri leta v zaporu.

Kmalu nato so Italijane zamenjali za Jugoslovane zaprte v Italiji, zvečine kriminalce. Ko so ponoči odhajali, smo jih slišali vpiti na dnu ladje: „Addio! Addio!“ Kmalu nato se je razvedelo, da so izpuščenci korakali skozi Gorico z našimi ubogimi koruznimi žemljicami, dnevnim obrokom kruha, nasajenimi na palicah.

Poleti 1948 je bil peti kongres Komunistične partije Jugoslavije. Ukvarjal se je predvsem, dasi ne vedno povsem naravnost, s kominformističnimi obtožbami. Da bi dokazali, da so dobri komunisti, celo boljši od ostalih, so se lotili najneverjetnejših stvari.

Kidrič je v svojem govoru poudarjal, da zemljiška reforma pod komunisti sploh ni ničesar spremenila in da je Jugoslavija ostala dežela malih posestnikov. (Sam sem bil malo več kot leto dni prej obsojen, ker sem trdil nekaj zelo podobnega.) Ta govor je bil znak za začetek kolektivizacije, ki je spravila poljedelstvo in preskrbo s hrano na rob popolne zmešnjave. Kidrič je dejal, da so bile predvojne zadrage — ki so tako uspešno delale — vse kapitalistične in jih je bilo torej treba uničiti. Namesto njih so sedaj uvedli „zadrage“ po sovjetskem zgledu.

Stalinisti so jugoslovansko partijo obtoževali, da se je utopila v ljudski fronti in da sploh ni bila več marksistično-leninistična partija. V odgovor so jugoslovanski komunisti začeli zatrjevati, da Osvobodilna fronta ali Ljudska fronta ni bila nikdar več kot „transmisija“ (v komunističnem izrazoslovju „kamuflača“, kar je seveda čisto res) Komunistične partije in da je bila Komunistična partija tudi „hegemon“ osvobodilne vojne. Komunisti da so sicer sklenili sporazum Tito-Šubašić, ki je do-

ločal, da bo v Jugoslaviji uvedena demokracija, a da „jim to ni preprečilo“, da ne bi uvedli partijske diktature.

Več mescev po dr. Bajžljevem samomoru nisem imel nobenega stika s sosedi v 103 ali 101. Nato je nepričakovano nekdo začel trkati in kmalu sva bila zapletena v živahne razgovore.

Pripovedoval mi je, da je bivši domobranski častnik, ki se je vrnil iz Avstrije, da bi si ogledal položaj. Oddajnik, ki ga je imel s seboj, ni deloval in Ozna ga je kmalu ujela.

Tudi jaz sem mu razložil, kdo sem, nar kar je začel trkati:

„Ali ste delali za Abwehr?“

Nikdar nisem slišal te besede in tudi nisem vedel, kaj pomeni.

„Kaj je Abwehr?“ sem odtrkal.

„Ali ne veste?“

„Ne!“

„Nemška protiobveščevalna služba.“

„Zakaj ste vprašali, ali sem delal za njo?“

„Kar tako!“

Končno sva se naveličala trkati in mi je razložil, kako naj naslonim glavo na steno, da se bom lahko z njim pogovarjal. Pritisnil sem sence ob opečni zid in sem zares lahko slišal, kaj je govoril on, prav kakor je on tudi slišal mene. Tako je najin razgovor postal živahnejši. Pripovedoval sem mu o svojih političnih in gospodarskih nazorih, in o tem, kaj mi je pripadejala Ozna in še mnogo podobnega.

Nekoč me je vprašal, ali Ozno zelo sovražim. Odvrnil sem, da jih bolj pomilujem, kot sovražim, ker so tako pokvarjeni, ter da bi bil rajši njihov branilec kot sodnik.

Skušal je dobiti stike na vse strani. Trkal je na steno 104, a je izjavil, da ljudje tam niso zanimivi. Končno se mu je posrečilo vzpostaviti stik s celico nad sabo. V tej celici je bilo več žensk. Ena med njimi je bila posebno pogumna in mu je začela spuščati skozi okno pisemca v škatlji za vžigalice obešeni na niti. Bila je Simona, svakinja Vitomila Zupana.

„Koga?“ sem vprašal.

„Vitomila Zupana,“ je dejal bivši domobranski častnik.

„Avtorja 'Panterja Dinga'?“ sem se pzoanimal.

Da, bila je svakinja Zupana, partizan-

skega pisatelja. Skoro sem se razveselil, ko sem slišal, da je tudi pisatelj sam v zaporu. Mislil sem si, da mu je prav, ker sem bil prepričan, da je komunist.

Nato se mi je zazdelo, da mora biti tudi v celici št. 101 ženska. Začel sem trkati, a dolgo ni bilo nobenega odgovora. Na splošno ženske niso bile tako boječe, saj sem lahko slišal, da so v nadstropju nad mami trkale kot divje. Po raznih poskusih se je moja soseda vendarle oglasila.

Bila je obsojena na dvajset let. Ko sem ji razložil, kdo sem, je vprašala — pri tem sva že govorila skozi steno:

„Ali poznate gospo Dobbeler?“

„Da, slišal sem o njej.“

„Je moja sorodnica in jaz sem v zaporu v zvezi z njo.“

„Kako je to mogoče, saj je vendar v Belgiji?“

„Ne, ni, zaprta je. Obsojena je bila na smrt.“

Skoro bi padel s stola. Gospa Dobbeler je bila Belgijka, ki je 1946 prišla v Jugoslavijo in je prišla v stik z gospo Hočevarjevo. Med zasliševanjem nje seveda nisem poskušal braniti (dejansko ni storila ničesar drugega, kot da je prenesla nekaj naših želja glede zahodnih radijskih oddaj) in sedaj je bila tu v zaporu.

„Kje so jo aretirali?“

„V brzcu med Zagrebom in Beogradom.“

„Kaj je pa počela v Jugoslaviji? Ali ni bila v Belgiji?“

„Prišla je v Jugoslavijo na obisk pred Vašim procesom.“

Ta pa zares ni mogla imeti slabe vesti, sem si mislil.

Domobranskemu častniku na 103 sem povedal vse o tem razgovoru. Oba sva gledala na dvorišče, ko se je Kristina (tako je bilo ime dekletu v 101) sprehajala, a je nisva mogla videti. Nekega dne sva slišala, da je paznik odpeljal Kristino iz celice in se je vrnila šele precej kasneje. Najprej se na moje trkanje ni oglasila.

„Prosim, ne trkajte več,“ je končno povedala skozi steno. „Vedo, da sva v stiku.“

„Kako naj bi vedeli?“

„Pa vedo. Zasliševalec je bil zelo jezen.“

„Kdo je pa bil?“

„Zelo lep je.“

Opisal sem ji Gorazda, oznaša, ki je aretiral Katjo in ki je bil eden izmed za-

stopnikov Ozne v ljubljanski jetnišnici — kasneje je postal šef kabineta predsednika vlade Kraigherja. Opis je ustrezal njenemu zasliševalcu.

„Taka škoda, da je oznovec, tako je lep,“ je dejala. To je bilo zadnje, kar sva govorila. Kmalu nato je izginila iz 101.

Moji pogovori z bivšim domobranskim častnikom so trajali kaka dva mesca. Medtem so ga od časa do časa iz celice odpeljali. Nekega dne mi je povedal, da je pravkar zvedel, da mu je sodišče zvišalo kazen od 1 na 18 let.

Kmalu zatem sem slišal, da so v njegovo celico pripeljali še druge. Skozi steno mi je naznanil, da so štirje in da gredo vsi skupaj v Maribor. Ko so ga odpeljali iz celice, je potrkal nekdo drugi in mi razložil, da je šofer X.

„Ali veste, s kom ste govorili,“ je vprašal.

„Z bivšim domobranskim častnikom,“ sem dejal.

„O ne, z oznovcem Vrečarjem,“ je rekel X. in meni je postalo vroče.

„Kaj pa ta počne v zaporu?“ sem se začudil.

„Naveličal se je žene, jo odpeljal z motorjem na izlet in pod drevesom ustrelil.“

Prenehala sva z razgovorom, ker smo zaslišali, da se Vrečar vrača. Potem so odšli. V Mariboru je Vrečar pripovedoval o najinih razgovorih skozi steno kot o primeru, kako lahko pripadniki raznih ideologij med seboj soglašajo.

Morilec Vrečarja so izpustili iz zapora po nekaj več kot dveh letih. Ozna je bila mnenja, da se je obnašal tako dobro, da je edino pravilno, da ga pustijo na svobodo, dasi je nekaj mescev pred izpustom v jezi podrl na tla paznika. Pri Ozni je veljalo kot edini znak dobrega obnašanja vohunjenje in denunciranje ostalih.

Protj koncu 1948 ali ob začetku 1949 me je prišel oznovski kapetan zasliševati o docentih pravne fakultete Svetku in Kobetu in o nekdanjem šefu kabineta notranjega ministra Trampužu. Vsaj prva dva sta bila znana komunisti, tako da sem si lahko mislil, da sta v zaporu zaradi stalinizma.

Nisem mu mogel o njima veliko povedati, ker nisem bil z njima v kakem tesnejšem stiku in mi nobeden od njiju ni bil pretirano simpatičen. Trampuža sem zadnjič videl, ko sem mu šel na nasvet dr.

Neubauerja povedat, da hodim na britanski konzulat, in mi je Trampuž dejal, da na tem ne more biti ničesar ilegalnega.

„Kaj pa Trampuž ve,“ se je odrezal kapetan, „mu bomo že še pokazali.“

Ko me je nehal zasliševati o osumljenjih, me je začel spraševati o mojem mnenju o jugoslovanskem gospodarstvu. Odkrito sem mu povedal, kaj mislim in da pač ni mogoče veliko pričakovati od gospodarstva, ki ga uravnavajo v skladu z marksističnimi gospodarskimi načeli, ker so ta načela smešna.

„Kaj,“ ga je pognalo kvišku, „ali bi radi, da gospodarimo po Churchillovih načelih.“

„Hm,“ sem zamrmral, „Churchill si vsaj ne domišlja, da ima vedno prav.“

„In glejte,“ je dejal milejše, „kakšne sijajne uspehe so dosegli Rusi po načelih marksizma.“

„Ruse rajši pustiva,“ sem ga opomnil, „v naših časnikih lahko berete, kaj so uganjali zadnjih dvajset let.“

„Nikoli o Rusih ne bom verjel ničesar slabega,“ je vzkliknil moj oznovec.

Takrat so bili jugoslovanski komunistični časniki že polni grozotnih zgodb o sovjetskem sistemu, po katerem so se bili zvesto ravnali, odkar so prišli na oblast. Toda vse „napake“ sovjetskega režima so opisovali kot naključne. L. 1949 so še vedno oklevali, da bi kritizirali sovjetski sistem sam ali „velikega Stalina“. Velika Stalinova slika je npr. še vedno visela v dvorani mariborske jetnišnice, ko sem maja 1950 prišel tja. Jugoslovanski komunisti so celo skušali dokazati s svojimi gospodarskimi ukrepi, da so najvernejši učenci Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina. Najbolj tragikomična epizoda v tem okviru je bila prašičja šentjernejska noč jeseni 1948. Gospodarski diktator Kidrič je sklenil, da bo zlomil kapitalistični duh kmetov. Odtlej naj bi svinjegovstvo ne bilo več njihova stvar, marveč stvar ministrstva za trgovino. Po vsej državi so organizirali štabe za zaplembo prašičev, seveda tajno. Neke noči so nato člani partije in miličniki vdrli na vse kmetije in zaplenili večino prašičev, ki so jih nato zvozili v odprte obore. Tam je nanje deževalo in tudi zadosti piče niso dobili, tako da so začeli masovno poginjati. Posledica je bila, da je Jugoslavija, ki je prašiče vedno izvažala, morala uvažati žive prašiče in maščobo in

da smo imeli v zaporih posebno veselje, spoznati celo vrsto direktorjev svinjskih oborov ministrstva trgovine.

Vzklik mojega zasliševalca, da „ne bo nikoli verjel ničesar slabega o Rusih“ je bil tipičen za stališče večine komunistov, vštevši voditelje. Počutili so se kot angeli izgnani iz raja. Povrhu niso mogli razumeti, zakaj jih je vse to doletelo. Vedno so bili Sovjetom najzvestejši bratje in so jih skušali posnemati kar se je najbolj natančno dalo. Ker Tito ni mogel svojim pristašem doma povedati, da se je spor začel, ker ga Stalin osebno ne more trpeti, in da bo pač moral trajati, ker on — Tito — ni bil pripravljen žrtvovati svoje glave za komunistično enotnost, je jugoslovanska propaganda ponavljala, da Stalin ne ve, kaj se dogaja, in da je glavni krivec Judin, urednik kominformovske revije „Za mir in ljudsko demokracijo“. Ideološke razlike, ki so jim na Zahodu pravili titoizem, so si začeli izmišljati šele l. 1950. Če Stalin ne bi bil podcenjeval Titove priljubljenosti med jugoslovanskimi komunisti in če bi bil učaril nemudoma, bi zlahka zrušil titoistični režim, še preden bi se titoizem rodil.

Oznovski kapitan ni mogel požreti moje omembe „sovjetskih napak“, dasi so jih bili polni komunistični časniki, in me je skušal ponižati: „Ncumno je debatirati z vami, saj ničesar ne veste. Vse, kar ste znaši, je bilo, da ste se vozili naokoli v avtomobilu.“

Res ni imel sreče — privatnega avtomobila sploh nismo imeli, ker je moj oče rajši uporabljal taksi, ako je bila potreba. Tako sem lahko dejal:

„Motite se; avtomobila sploh nismo imeli in tudi se nisem nikoli posebno rad vozil naokoli.“

„No, že, toda nikoli niste tudi ničesar delali. Od česa ste pa pred vojno živeli.“

„Prav dobro veste, da sem bil študent in da mi je dajal denar oče.“

„Kaj pa je oče delal?“

„Imel je tovarno.“

„Imeti tovarno ni nobeno delo.“

„Mogoče ni, toda če si domišljate, da je delo preganjati druge ljudi, kakor delate vi in vaši oznovski tovariši, se pa tudi presneto motite.“

Zaprlo mu je sapo in začel je jecljati nekaj o tem, da je bil že med vojno partizan.

Potrkal sem mu po rami. Kar odneslo ga je: „Ne dotikajte se me.“

Dejal sem mu: „Čestitam vam, da ste bili pri partizanih. Lepo je, da ste se borili proti sovražniku. Toda povedati vam moram, da je zelo, zelo slabo, kar počenjate sedaj po vojni.“

Zasliševanja je bilo konec. Kasneje sem nekoč videl Svetka, kako se je sprehajal po jetniškem dvorišču, vendar so ga kmalu izpustili, ker se je skesal. Profesor Kobe je v zaporu umrl in zapustil majhnega otroka. Njegova žena, sestra naše sosedice igralke Slavke Severjeve, je menda naše najboljše razumela, da moja mati ne more imeti očeta in mene za zločinca le zato, ker naju je obsodilo komunistično sodišče.

Pozimi 1948-1949 je bilo strahotno mraz, saj kurjave še vedno ni bilo nobene. Povečini sem sedel pokrit, z rokavicami in v podloženem vetrnem jopiču, ki mi ga je po Katji poslal prijatelj Mišo Kranjc. Ta je pobegnil v tujino, še preden sem prišel iz zapora, tako da se mu niti zahvaliti nisem mogel. Popolnoma okomotanemu je bilo težko brati ali pisati. Sicer pa nisem imel kaj čitati razen časopisov in italijanske statistike profesorja Boldrinija. Še sreča, da je bila knjiga polna matematike, ki mi ni nikdar šla posebno hitro, tako da sem imel dovolj dela. Bila je že pomlad, ko se je Kersnik končno odločil in mi dal Keynesovo „Denarno teorijo“.

Božič in Novo leto sem proslavljal po svoje: mislil sem na domače in na to, kako bo nekoč spet lepo.

Kmalu nato se me je lotila panika. Hudo sem se prehladil in se začel tresti od strahu, ker sem si začel domišljati, da se mi bo ponovila pljučna tuberkuloza. Prvič v svoji zaporniški karieri sem prosil, da bi me peljali k zdravniku. Moral sem delati raport dvakrat ali trikrat, da me je paznik peljal v ambulanto. Tam je ordiniral vojaški zdravnik — Srb, o katerem nisem nikoli zvedel, zakaj je bil v zaporu. Bil je izredno prijazen. Dejal je, da ni ničesar nevarnega, a da me bo vseeno vzel v ambulanto in da me bo poslal na roentgenski pregled.

Ves dan sem čakal, da pride paznik in me odpelje v bolniški oddelek. Vprašal sem dežurnega, ali me bo peljal tja, pa sploh ni reagiral. Končno je prišel bolniški paz-

nik in me odpeljal, toda, ko sva prišla na ambulančni hodnik, mi je povedal, da bom moral vse svoje stvari oddati. To bi pome nilo, da bi moral pustiti svoje knjige, časopise in rokopise, zaradi česar sem se nemudoma odločil, da grem rajši nazaj na 102. Nekaj ni funkcioniralo — paznik, ki je imel ključe od bolniških sob, je bil odsoten ali nekaj takega —, tako da sem začel prositi, naj me peljejo nazaj na 102.

Komaj so se vrata celice zaprla za menoj, je dežurni paznik z nadstropja privihral in mi začel razburjeno pripovedovati, da je šel vprašat na upravo in da so mu rekli, da ne smem v bolniško sobo. Tako smo bili vsi zadovoljni.

Naslednje popoldne je paznik porinil nekoga v mojo celico. Spraševal sem se, kakšna pomota je spet to, ker mi je pač bilo jasno, da očitno ne smem priti z nikomur v stik. Novi jetnik je bil sin višjega domobranskega častnika, obsojen na pet let zaradi kolaboracije. V celici je bila samo ena slamnjača, tako da sva prosila paznika še za eno, a nama je ni dal. Nazadnje sva položila slamnjačo na tla in oba spala na njej. Tisto noč sem se posebno slabo počutil in divje kašljal. Veliko sva se pogovarjala, vendar ničesar, kar bi si bil zapomnil. Naslednjega dne sva poribala pod, pravzaprav ga je poribal on, nato so se vrata odprla in paznik je mojega tovariša poklical ven. Razumel nisem sploh ničesar več.

Tačas je bil Vrečar še na 103, tako da sem mu potrkal in ga vprašal (dokler je bil zapornik z menoj, si nisem upal trkati), kaj o vsem tem misli. Vrečar mi je povedal, da je moj enonočni sojetnik znan kot einkar (takorekoč da sta kolega) in da naj bom previden. Cinkarstvo se je moralo res dobro obnašati, ker so enodnevnega obiskovalca kmalu izpustili.

Vojaški zdravnik je držal besedo. Niso me samo poslali na roentgen, marveč sem dobil tudi posebno bolniško hrano. V protituberkulozni dispanzer sem šel z dvema drugima jetnikoma v spremstvu dveh paznikov peš po ljubljanskih ulicah. Na voglu Miklošičeve in Pražakove smo srečali tehnika, čigar podjetju sem prodal nekatere inštalacije iz pogorele tovarne v Kranju, ko je bilo to še mogoče. Spoznal me je in me s pogledom pozdravil. Manj kot leto kasneje sva se spet srečala na hodniku v jetnišnici. Poskusil je pobegniti v

Italijo, pa so ga ujeli in obsodili na osem let prisilnega dela.

Zdravnik v dispanzerju me je spoznal z Golnika, tako da me je posebno skrbno preiskal in ugotovil, da so moja pljuča v redu. Ko smo se oblačili, so prišli na pregled novi ljudje. Nepričakovano sem zagledal prijatelja Žurana, pogumnega letalca, ki je med vojno pobegnil z nemškim letalom iz Beograda na Ciper. Takoj me je začel z znaki pozdravljati, toda to je opazil paznik in mu ukazal, da mora iz oblačilnice. Ko smo se vračali, sem se spraševal, ali bi bilo mogoče pobegniti.

Potem ko je Vrečar odšel iz celice 103, sta bila v njej neki kmet in Jože, mlad komunist iz Celja, ki sem se z njim pogovarjal skozi steno.

Končal je poseben tečaj za kriminaliste, ki naj bi prevzeli kriminalno službo od predvojnih policistov, katerim komunisti niso zaupali in so jih sovražili. Toda — mi je pripovedoval Jože — enajst od dvanajstih kriminalistov, ki so hodili v tečaj z njim, je prav v kratkem končalo v zaporu v glavnem zaradi poneverb. Jože je vzel zlat prstan iz „ljudske zlatnine“, katero je Jože upravljal, to je zlatnine, zaplenjene ljudem, ki komunistom niso bili všeč.

Njegova žena je bila tudi zaprta. Ugotovila sva, da je v celici v pritličju pod mojo. Po mnogih neuspešnih poskusih se nama je končno posrečilo priti z njo v stik. Jožetova žena je trkala spodaj na zid, tako da je Jože lahko slišal v prvem nadstropju in odgovarjal. Trkala sta s tako vnemo, da se nisem mogel načuditi, da ju pazniki niso odkrili.

Jože je bil zelo zaskrbljen in povrhulačen. Jaz sem bil vedno vesel, če smo imeli zvečer solato namesto brezbarvne juhe z nekaj gnilimi kosi krompirja, Jožetu se je pa juha zdela mnogo boljša, ker je bolj zalegla. Zame je bilo seveda lahko, ker mi je mati pošiljala dobre pakete. Bili so tako lepi, da so se pazniki spodtikali ob nje.

„Kje pa vaša mati dobi denar, da vam pošilja take pakete?“ me je vprašal milicijski podoficir Štolfa, ki je bil nov v nadstropju, „ali vam niso vsega zaplenili?“

Nisem mu mogel pojasniti, ker sam nisem vedel. Morda je Ozna sumila, da materi dajejo denar britanske ali ameriške „agenture“, kakor so temu rekli. Vrečar me je nekoč vprašal, ali ni kruh, ki ga

imam, iz tujine. V resnici so samo švicarski prijatelji pošiljali stvari materi, predvsem „Nescafe“. Dolgo je trajalo, da sem mater prepričal, naj jim piše, ker se je bala, da bi Ozna to imela za „ilegalno zvezo“. Drugi prijatelji v tujini so se bali karkoli poslati, ker so mislili, da bi mi to lahko samo škodilo. A kot rečeno, so moji prijatelji in prijatelj družine zelo pridno pomagali. Prinašali so hrano in celo ponujali materi denar.

Na splošno se je režim poslabšal, kar je bila Jugoslavija izgnana iz Kominforma. Zdi se, da so bile tudi pritožbe, da gre jetnikom iz takoimenovane Nagodetove skupine predobro. Paznika v službi v našem nadstropju spomladi 1949 sta bila tudi prava kuga. Eden je bil Štolfa, drugi mladenič, ki si je zelo domišljjal na svojo lepoto in so mu zaradi tega rekli „gospodična“. Oba sta bila goreča komunista. Štolfa je bil pikolovec, „gospodična“ pa zelo neumen.

Kmalu po svojem prihodu je Štolfa ugotovil, da ne pripenjam postelje čez dan ob steno. Ukazal mi je, da moram to storiti, toda sem zaman poskušal, ker je bilo v slamnjači preveč slame in nisem mogel pripeti okvira s kaveljcem v obroč na steni. Štolfa je nazadnje prišel v celico in sva oba rinila postelj ob steno ter končno zataknila kljuko.

Dasi je bil režim strožji, so komunisti vendar hoteli pokazati, da so boljši od italijanskih komunistov, ter so se zato končno odločili, da snamejo lesena korita, ki so jih fašisti dali narediti pred jetniška okna.

Vsekakor skozi okno ni bilo mogoče veliko videti. Bil sem na strani Miklošičeve ceste, toda zid je bil tako visok, da sem videl samo najvišje nadstropje Delavske zbornice nasproti. Gledal sem, kako so delali v uradu nasproti in kako je od časa do časa sindikalna podružnica priredila zabavo. Edina resnična zanimivost, ki sem jo kdaj opazoval skozi okno, so bile manifestacije 1. maja. Prvi dve leti, 1945 in 1946, so bile še vse manifestacije za komuniste zelo navdušene. Leta 1947 se je navdušenje že precej poglelo; l. 1949 sem pa slišal topotanje nog v sprevodu, ki je šel mimo (ljudje so se preveč bali, da se ne bi udeležili), in videl vrhove zastav, ki so jih nosili, toda ni bilo navdušenega vzklikanja in skandiranja, ki je bilo prej običajno. Pač pa sem slišal, kako so ko-

munistični priganjači lajnali gesla, ki so jih očitno imeli napisana na listkih.

Na sprehode sem še vedno hodil sam kvečjemu za deset minut. Komaj sem se kdaj mogel s kom spogledati. Neko jutro sem spet krožil okoli travice v sredini, ko sem nepričakovano zaslišal tako rekoč iz podzemlja ženski glas: „Dobro jutro, Ljubo!“ Kaj je bilo to? Opazoval sem paznika in imel vtis, da se ne mení.

Ko sem spet šel mimo kletnega okna, iz katerega sem glas slišal, sem vprašal: „Kdo ste?“

Glas je odgovoril: „Simona. Pozdrave od Tatjane.“

To je bila torej Simona, s katero je Vrečar korespondiral, ko je bila v celici nad njegovo. Kot sem zvedel kasneje, je morala v bunker, vlažne kletne prostore, na ukaz oznovskega zdravnika Benigarja, šefa jetniške ambulante. Obenem je bil tudi direktor sanatorija Emone, ki je bil na razpolago slovenskemu notranjemu ministrstvu, to se pravi tajni policiji, in kamor se je hodil zdraviti tudi Tito. Dr. Beniger je bil — kot je pravil — navdušen lovec in se je kot tak pogosto udeleževal mednarodnih kongresov. Pred vojno je bil uspešen zobozdravnik, poročen s tovarnarjevo hčerko. Simono je poslal v bunker, ker je protestirala, ko ni hotel vzeti hudo bolne ženske iz njene celice v ambulanto.

Naslednji dan sem spet govoril s Simonono. Ko sem prvič prišel naokrog, je spala in odgovorila mi je njena tovarišica Mara. Ko sem zaslišal Simonin glas, sem rekel: „Rad bi vas videl.“

Zlezla je prav na okno, pa sem videl samo senco, ker je bilo okno gosto zamreženo.

„Pozdravite Vita Zupana, če ga vidite,“ je naročila, ko sem spet prišel blizu.

„Ne bom ga videl,“ sem odvrnil, „že dve leti sem sam.“

Nekaj dni zatem, 17. junija 1949, so se vrata moje celice odprla in dežurni paznik mi je ukazal, naj vzamem vse svoje stvari.

Vse sem zapakiral ter mu dejal, ko sem prišel skozi vrata: „Upam, da me ne peljete v skupno sobo.“ Takrat sem se že tako navadil biti sam, da si nisem prav nič želel, da bi bil skupaj z množico ljudi.

„Zakaj pa ne,“ je dejal, „boste vsaj lahko spet politizirali.“

nekatoliške veroizpovedi v komunistični jugoslaviji

Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1965 je pod naslovom „Katoliška Cerkev v Jugoslaviji“ prinesel poročilo o razmerah med Cerkvijo in jugoslovansko komunistično diktaturo. Na podlagi vestno nabranih dokumentov, tako komunističnih kakor cerkvenih, je lahko priti do zaključka, da je položaj katoliške Cerkve v komunistični Jugoslaviji izredno težak in da komunistična diktatura, vključno s taktičnim popuščanjem v nebitvenih stvareh, v načelu ni niti za las popustila v svojem materialističnem in sovražnem stališču do vere in Cerkve.

Za komunistična velja danes kot včeraj ena temeljnih dogem rdeče doktrine: Vera je opij za ljudstvo. Treba je torej ta strup in njegovo širitev zatirati tako, kakor vse kulturne države zatirajo uživanje opija, kokaina, hašiša in drugih strupenih mamil in preganjajo razširjevalce tega zla. Kadarkomunizem taktično popušča v eni ali drugi obliki svojih brutalnih načinov zatiranja, je to le znak, da išče ali ima že v narčtu drug, bolj uspešen način zatiranja.

Ne smemo misliti, da jugoslovanska rdeča diktatura preganja le katoliško Cerkev. Prav tako je sovražna tudi drugim veroizpovedim.

Na podlagi skrbno izbranih podatkov ki nam jih je poslal sodelavec našega Zbornika, bomo vsaj v glavnih potezah pokazali, kakšno je razmerje med jugoslovansko komunistično državo in ostalima velikima skupinama jugoslovanskih vernikov: Srbsko pravoslavno cerkvijo in muslimansko veroizpovedjo.

Srbska pravoslavna Cerkev med vojno

Srbska pravoslavna Cerkev je najmočnejša verska skupina v Jugoslaviji. Steje 8 milijonov vernikov. Glavni del tega števila živi v Srbiji, kjer je bilo pravoslavje državna vera, veliko pravoslavnih ima Bosna in Hercegovina, versko mešana dežela, kjer med seboj močno pomešani živijo skoraj enakomerno razmerju pravoslavni, katoličani

in muslimani, močna pravoslavna skupina živi v Vojvodini, s svojim verskim in kulturnim središčem v Sremskih Karlovcih in v Liki.

Ustave kraljevske Jugoslavije med prvo in drugo svetovno vojno, so sicer priznavale vsem veroizpovedim enakopravnost, dejansko pa je pravoslavna cerkev, deloma zaradi tega, ker je bila številčno najmočnejša veroizpoved, deloma ker je bil vladar, vodilni politiki in parlament v večini iste veroizpovedi, vedno imela neko privilegirano stališče pred ostalimi verskimi skupinami, in je nemalokrat prišlo do šovinističnih izpadov in neljubih dogodkov, ki so prišli do vrha ob znanih bojih pravoslavne cerkve proti konkordatu med sv. stolico in Jugoslavijo.

Spori med katoličani in pravoslavni v Sloveniji skoro niso prišli do vidnejših izrazov, huje pa je bilo v versko mešanih pokrajinah, na spornem ozemlju med Hrvati in Srbi, kjer je veljalo pravilo: kdor je pravoslavne vere, je Srbin, kdor je katoličan, je Hrvat. Tako je moglo priti do znanih pogromov proti pravoslavni Srbom, ki so leta 1941 ostali na ozemlju novonastale Hrvatske in do sovraštva med obema narodoma, ki se je vsled tega še poglobilo.

Pred drugo svetovno vojno je srbska pravoslavna cerkev, poleg manjših kapel imela 3964 cerkva in 237 samostanov. Duhovnikov je imela 3200, menihov 581 in 292 redovnic. Na ozemlju Hrvatske je leta 1941 ostalo 1135 cerkva, od teh je proti koncu vojne ostalo nepoškodovanih in uporabnih za bogoslužje le 400 in še od teh je bila večina dana v uporabo hrvatskim katoličanom. V Sloveniji so Nemci podirili pravoslavni cerkvi v Celju in Mariboru, katero so morali podirati katoliški duhovniki-jetniki. Pravoslavna cerkev v Ljubljani je ostala nedotaknjena in služba božja v njej se je redno opravljala.

Nekaterim pravoslavnim duhovnikom se je ob pogromih posrečilo pobegniti na

srbsko ozemlje, nekaterim v inozemstvo, veliko jih je bilo pa pomorjenih. V škofiji Plaški v Liki npr. je bilo pobitih 137 duhovnikov in njihov škof Sava. Samo pet jih je ostalo pri življenju. V škofiji Banjaluka so umorili nadškofa Platona in večino duhovnikov. V Sarajevu je bil najprej mučen, nato umorjen metropolit Petar Zimović, prav tako večina duhovščine. Mnogo vernikov po mestih in deželi je bilo pobitih na svojih domovih, z ženami in otroki vred, ponekod so bili sežgani v lastnih cerkvah, drugod preseljene cele vasi v koncentracijska taborišča, odkoder se je malokdo vrnil. Civilne ustaške oblasti so proti jasnemu stališču zagrebškega nadškofa, ki je proti tem grozodejstvom večkrat protestiral, hotele nasilno pokatoličniti preostalo pravoslavno prebivalstvo, komur pa so pustili biti pravoslaven, se je moral odreči svoji narodnosti in se prijaviti oblastem kot Hrvat pravoslavne vere.

Srbi v svoji po Nemcih okupirani državi seveda niso mogli mirnih rok gledati, kaj se je dogajalo onstran Drine in so reagirali na svoj način. Priznati pa moramo, da se je srbski narod v teh tragičnih dneh pokazal napram slovenskim katoličanom v vsej svoji veličini. Ko so Nemci z Gorenjske in s Štajerske izgnali v brezdomje tisoče slovenskih ljudi, zlasti inteligentov in vplivnejših osebnosti, je velik del teh nesrečnežev v Srbiji dobil svoj začasni dom, kjer so v pomanjkanju in brezpravnosti živeče srbske pravoslavne družine, delile velikodušno sleherni grižljaj in streho s slovenskimi izgnanci. Dovolj jasen dokaz, da je srbski narod dobro vedel, da se obžalovanja vredni dogodki na Hrvatskem ne smejo šteti na rovaš katoliške Cerkve, ampak so bili posledica političnih ljudi, ki so tudi katoliško Cerkev izrabljali v svoje namene.

Tudi v pokrajinah, zasedenih po Nemcih in Italijanih, je bila pravoslavna cerkev preganjana. Leta 1941 so Nemci odpeljali v Dachau samega pravoslavnega patriarha in več srbskih škofov, med njimi znanega žičkega vladiko Velimirovića. Italijani pa so zaprli dalmatinskega pravoslavnega vladiko dr. Ireneja Georgevića.

S prihodom ruskih tankov na jugoslovansko ozemlje, je bila najprej „osvobojena“ Srbija. S tem je prenehalo preganjanje pravoslavja, a samo v toliko, da se mu pripravi naslednji, najhujši udarec: iztrebljenje.

Ko se je v Jugoslaviji polastil oblasti komunizem, je ta enako kakor proti katoličanom, začel postopati tudi proti pravoslavnim. Komunistu je vsaka vera opij za ljudstvo. Kakor v Sloveniji so tudi na pravoslavnem ozemlju komunisti pustili drhali, da se je izbesnela proti pravoslavni duhovščini. Začelo se je v Črni gori, kjer je drhal pobila metropolita Joanikija in 70 njegovih duhovnikov. Nato je Titov režim začel pobijati Srbe, ki so ostali zvesti svojim verskim in narodnim načelom, na veliko. Podrobnih statistik, žal, ni mogoče dobiti, poznavalci razmer pa trdijo, da ni pretirano, če rečemo, da je ob tej čistki padlo nad 100.000 Srbov, med njimi veliko duhovnikov.

V Bosni je bil na mesto umorjenega škofa Jetra leta 1947 izvoljen škof Varnava Nastić, a kmalu na to je bil obsojen na 11 let ječe.

Po smrti poglavarja srbske pravoslavne cerkve je bil resen kandidat za patriarha skopjanski metropolit Josip Cvijović, a komunistične oblasti so ga pred izvolitvijo poslale v ječo. Tako je postal patriarh škof Vikentije Predanov, ker so komunisti mislili, da bo bolj ubogljiv, a so se zmotili.

V Novem Sadu je komunistična drha napadla v cerkvi med službo božjo škofa dr. Imeneja Civića in ga težko ranila.

Leta 1953 sta bila brutalno napadena sarajevski metropolit Nektarije Krulj in banjaluški škof Vasilije Kostić. Obema je bil zabranjen dohod do njunih škofijskih stolice.

Kot v Sloveniji in na Hrvatskem, so komunisti tudi med pravoslavno duhovščino hoteli pridobiti zase nižji kler, ki bi bil pripravljen sodelovati z rdečimi oblastniki in se upreti svojim predstojnikom. Duhovnikom, ki se uklonijo, dajo vse mogoče udobnosti, enako kot v Sloveniji, načelno trdne pa šikanirajo, zapirajo, omejujejo njihovo dušnopastirsko delo in so dejansko brezpravni državljani.

Po mestih so pravoslavna bogoslužja prava redkost. Dovoljujejo še krste in poroke, a brez slovesnosti, kakor je bila navada prej. V manjših naseljih krajevne oblasti enostavno prepovedujejo obisk cerkve in duhovniku opravljati bogoslužje.

Od številnih cerkva, ki so bile med vojno porušene, oblasti ne puste obnoviti nobene, razen zgodovinsko važnih, in kjer imajo fi-

lokomunističnega duhovnika. V Gačkem v Hercegovini so bile porušene med vojno prav vse cerkve in ne puste obnoviti niti ene.

Danes je vrhovni poglavar srbske pravoslavne Cerkve patriarh Germanov, ki ima svoj sedež v Beogradu. Vrhovni zakonodajni organ pravoslavne Cerkve tvori 18 nadškofov, ki so odločilni v vprašanih vere, bogoslužja in cerkvene discipline. Eksekutivni organ pravoslavne Cerkve je pa Sveti Sinod: patriarh in 4 nadškofje izvoljeni za dve leti.

Rdeči oblastniki hočejo zlomiti oblast Svetega Sinoda. Poskušajo pravoslavno Cerkev razcepiti na več samostojnih edinic. Tako vlada zahteva ustanovitev neodvisne macedonske pravoslavne cerkve. Prvotako zahtevajo neodvisnost za Črno goro, čeprav je tam nihče ne želi.

Ker se vrhovna cerkvena oblast brani, komunisti uporabljajo po določenem načrtu svoje metode:

1. Gospodarski pritisk: davki, kazni, zaplembe.

2. Prepoved verskih funkcij in svečanosti.

3. Onemogočajo škofom opravljati svojo službo, zlasti vizitacijo.

4. Neprestani napadi v besedi in tisku proti vodstvu pravoslavne Cerkve.

Po letu 1955 izgleda, da je rdeči režim spremenil svojo taktiko. Nastopila je doba popuščenja, ki se pa, kadarkoli bi bilo potrebno, zopet lahko spremeni v pritisk.

Leta 1960, dve leti po svoji izvolitvi, je patriarh German ponovil obred intronizacije, kakor je star običaj, na prvotnem sedežu srbskih patriarhov v Peči, kjer so stolovali srbski patriarhi od leta 1346 do leta 1766. Od takrat pa do leta 1918 so imeli svoj sedež v Sremskih Karlovcih, na takratnem avstrijsko-ogrskem ozemlju, šele po letu 1918, z nastankom Jugoslavije, so prenesli svoj sedež v Beograd. Zgodovinsko središče srbske pravoslavne Cerkve pa je Peč. Pri slovesni instalaciji v Peči je bilo navzočih 17 škofov in 20 duhovnikov — in tudi zastopniki rdeče vlade iz Beograda. Ob tej priliki je bil patriarh odlikovan z visokim redom za zasluge in usluge, ki jih je storil vladi na polju zблиžanja in mirnega sožitja med beograjsko vlado in drugimi narodi.

Vendar je še veliko vprašanj med vlado in Cerkvijo nerešenih. Pravoslavna Cerkev ima danes v Jugoslaviji 3971 bogo-

služnih poslopij: cerkva, kapel in samostanov. Sme imeti teološko fakulteto v Beogradu (131 slušateljev, med temi je 31 žensk) in dvoje semenišč: v Rakovici in v Prizrenu. Pravoslavna duhovščina, ki je združena v vladi prijazni duhovniški organizaciji, uživa vso podporo, neorganizirani duhovniki so brezpravni. Vlada tolerira pravoslavno Cerkev in zadnje čase ni slišati o kakih večjih težavah, s katerimi morajo vedno računati katoličani.

Zakaj ta navidezna razlika? Kdor je imel priliko poznati pravoslavje malo bolj od blizu, ve, da je dogmatičnih razlik med pravoslavjem in katoliško vero malo, veliko pa je bilo razlik v aplikaciji teoretičnega dela vere in morale na vsakdanje življenje vernikov. Tu pravoslavna Cerkev ni niti od daleč dosegla dinamičnega katoličanstva. Omejevala se je bolj na posamezne funkcije in slovesnosti, ki so bile tako zakoreninjene v ljudski duši, da je bilo včasih težko dognati, do kje gre bogoslužno opravilo in kje prične narodni običaj. Naj omenimo tu npr. „krstno slavo“, praznovanje godu, prevoz badnjega drevesa na sveti večer, procesija „vrhica“ na cvetno nedeljo, post na veliko soboto, ko npr. v celem Beogradu skoro ni bilo gostilne, kjer bi bil mogel jesti meso itd. Obisk nedeljske službe božje je bil neznačen in neobvezen, spoved in sv. obhajilo prvotako. Pravoslavna Cerkev ni poznala cerkvenih organizacij, ki so v katoliški Cerkvi odraz višine verskega življenja: kongregacije, tretji red, bratovščine in pobožne družbe in ustanove, katerih vpliv je segal na vsa polja človeškega življenja. Tudi skoro niso imeli verskih šol in vzgajališč in prosvetnih, kulturnih, telesnovzgojnih in strokovnih organizacij na strogo verski podlagi, prvotako ne strogo verskega tiska, ki bi v javnosti kaj več pomenil. Prvotako je velika razlika glede redovništva, zlasti ženskega, ki v pravoslavju skoro niso bile poznane. Zanimivo je, da državno bolnišnico v Beogradu oskrbujejo še danes slovenske usmiljenke.

Zaradi teh razmer se je zelo skrčilo število spornih točk med rdečo vlado in pravoslavno Cerkvijo. Močno poudarjenemu nacionalnemu čutu pravoslavja vlada ne nasprotuje. Prepoved obiska cerkve in zakramentov pravoslavcev ne prizadene mnogo. Vzgojni problem je bil tudi manjši kot npr. v Sloveniji.

Kljub tej navidezni svobodi, pa pravo-

slavna Crkev trpi na hudi rani: v nobenem drugem delu države, kjer so katoliki vedno preganjani in strogo nadzirani, odstotek brezvernih ljudi ni tako visok, kot v Srbiji, kjer se je pri zadnjem ljudskem štetju izjavilo le 70 odstotkov ljudi, da so verni, 30 odstotkov pa se je izjavilo za brezbožneže.

Kljub globokim ranam, ki jih je komunizem zadal pravoslavni Cerkvi, pa prihajajo v svet verodostojna poročila, da se bodočnosti ni treba bati. Marsikje se obnavlja in pogloblja versko življenje in to zlasti tam, kjer je bilo nekdanj najšibkejše, med izobraženci.

Komunizem in jugoslovanski muslimani

V Jugoslaviji je ob ljudskem štetju leta 1953 živelo 2.983.000 muslimanov, to je 14 odstotkov prebivalstva.

Po narodnosti je bilo 1.183.000 Srbov ali Hrvatov, 800.000 Albancev in 100.000 Turkov.

Najmočnejša muslimanska skupina živi v Bosni in Hercegovini: 920.000, v Kozmetu in Metohiji jih je 550.000, večinoma Albancev, v Macedoniji pa 390.000, mešanica Albancev in Turkov.

Muslimanska verska skupina je v Jugoslaviji vedno imela nek poseben položaj, in to prav zaradi značilnih posebnosti njihove vere. Muslimane smo navadno kratkomalo imenovali Turke, vendar niso bili to; razdeljeni so bili med tri narodnosti, pa so se vedno bolj čutili muslimane, kot pa Hrvate, Srbe ali Albance. Imeli so svojo posebno strukturo, ne le versko, ampak tudi gospodarsko-družbeno, kulturno in politično. Že v kraljevski Jugoslaviji je muslimansko vprašanje zaradi gori navedenih vzrokov povzročalo nemalo težav. Naj tu omenjamo le dolge politične borbe in komplicirane gospodarske zadrege ob razlastitvi begovskih veleposestev. Muslimani so bili vedno dobro organizirana enota, s katero je bilo treba resno računati in ki je v takratnem političnem življenju dostikrat pomenila jeziček na tehtnici.

Muslimanska verska skupina je v komunistični Jugoslaviji takole organizirana:

27. avgusta leta 1947 je bila na občnem zboru zastopnikov muslimanske veroizpovedi sprejeta nova ustava. Verska edinica je avtonomna in neodvisna od enakih v inozemstvu.

Najvišja verska oblasti je zbor „wagfov“, ki določi in izbere vodstvo muslimanske centrale.

Vrhovni verski poglavar se imenuje „reis el ulema“. Izvolji ga zbor wagfov. Od leta 1959 zavzema to mesto Hoahin Pejić. Svoj sedež ima v Sarajevu.

V vsaki jugoslovanski republiki, kjer žive muslimani, imajo svoj zbor wagfov, svojo pokrajinsko centralo in verskega predstojnika, ki se imenuje „ulema madgilis“.

Poleg tega ima vsako versko okrožje pravitako svoj zbor wagfov. Takih okrožij je v državi 105.

Leta 1961 je bilo v Jugoslaviji 1856 mošej. Verskih služabnikov raznih stopenj (uleme, mudarisi in muzeini) je bilo 2100.

Ima dvoje semenišč „medrese“: Gaza Hezrevbeg v Sarajevu, kjer imajo 84 gojencev, ki študirajo 8 let, in v Prištini štiri letno srednjo šolo v albanskem jeziku. Nimajo nobene vzgojne ustanove na univerzitetni višini.

Vrhovna verska oblast sme izdajati revijo „Glasnik“, ki izhaja na tri mesece v 5.500 izvodih in vsako leto koledar „Tagwin“ v 15.000 izvodih ter sem in tja kako skromno knjigo.

Na strogo verskem polju muslimani z rdečo vlado niso imeli toliko težkoč, kakor krščanske veroizpovedi. Toda slam ni le vera, ampak tudi družben način življenja na vseh poljih: v družini, v gospodarstvu, v kulturi, po strogo določenih oblikah korana. Podrediti določila korana novim zahtevam komunistične družbe je praktično nemogoče. Poleg tega rdeča oblast postopa z muslimani različno. Muslimani turške in albanske narodnosti imajo privilegirano stališče v primeri z muslimani hrvatske ali srbske narodnosti. Prvim vlada daje neke vrste avtonomijo na kulturnem polju: dovoljuje jim šole in časopisje, medtem ko od druge, močnejše skupine hoče, da se vključijo v hrvatsko ali srbsko narodno skupnost. Muslimani skoro ne čutijo narodne zavesti in se nazivajo navadno muslimane, ki govorijo hrvaščino ali srbščino. Rdeča vlada pa hoče muslimansko prebivalstvo prevzgojiti v islamsko narodno ednico in ji daje temu primerno vzgojo — seveda popolnoma laicistično. To je seveda velika škoda za versko skupnost muslimanov. Mladi rod opušča verske navade. V slavni Begovi mošaji v Sarajevu, ki je bila

pred vojno celo ob delavnikih, ob urah molitve polna vernikov, se sedaj zbere k molitvi le kakih 30 vernikov.

Šele leta 1957 je bilo dovoljeno 30 muslimanom romanje v Meko.

95 odstotkov verskih služabnikov je včlanjenih v rdečim naklonjeni organizaciji. vraštvo proti vsem veroizpovedim razbes-

Ob prihodu komunistov se je rdeče sonelo seveda tudi proti muslimanom. 850 verskim služabnikom je bilo onemogočeno opravljati svoje funkcije.

V Bosni in Hercegovini je vlada zaprla 28 muslimanskih javnih šol in 240 koranskih šol.

Leta 1952 je že bilo pobitih 150 verskih služabnikov. Leta 1955 jih je bilo 100 še po ječah. 110 mošej so porušili.

Dobrodelne in socialne ustanove so morale prenehati. Njihovo premoženje je bilo seveda zaplenjeno.

Muslimanska šola v Sarajevu je bila obnovljena in odprta, a le kot zgodovinski spomenik.

Leta 1962 je muslimanska vrhovna verska oblast v posebni okrožnici pojasnila položaj muslimanov v Jugoslaviji. V uvodu okrožnica ugotavlja, da kljub ustavnim določilom o svobodi vere in vesti in kljub vsem prizadevanjem muslimanov, da bi se odstranilo ovire in težkoče, morajo pribiti, da je položaj muslimanov v novi državi in družbi vse prej kot zadovoljiv.

Najbolj pereče je vprašanje ulem, višjih verskih služabnikov, ker je njih število vsak dan manjše in njihov življenjski položaj skoraj nevzdržljiv. Že med vojno je bilo veliko njih pomorjenih ali pregnanih. Okrožnica pravi, da točnega števila ne more navesti, gotovo pa je, da jih je manj kot polovica ostala pri življenju. Prav tako je bilo po vojni mnogo pobitih brez sodnih postopkov in mnogo vrženih v dolgotrajne ječe, brez krivde in obtožnice in brez pravice do obrambe, ki jo zakon določa celo za največjega zločinca.

Muslimanski tisk, pravi okrožnica, je druga težka rana. Vse muslimanske tiskarne in založništva so bila zaplenjena. Ko smo prosili, da bi nam dovolili povečati obseg in naklado „Glasnika“, nam ni bilo dovoljeno ne eno ne drugo.

Najtežji udarec je ukinitvev muslimanskega šolstva.

Muslimani so po svoji organizaciji „Vakuf“ vzdrževali z velikanskimi stroški

svoje verske šole, kjer so tisoči njihove mladine dobili izobrazbo: versko in strokovno. Verski pouk muslimanske mladine po državnih šolah je neobvezen in sme trajati le eno uro na teden. V višjih razredih srednjih in njim sorodnih šol pa ga sploh ni. Protiverska vzgoja in smešenje verskega čustva je v polnem razvoju. „Glasnik“ strogo cenzurira državna oblast, ki ne pušči objavljati člankov in novic, ki bi imele obramben ali propagandistični značaj; pušče ga bolj zaradi inozemstva, kot slepilo, da je v državi polna verska svoboda. Ni čuda, da verski čut in morala hitro propadata in da se vedno bolj množe zakoni z drugoverci, ki privedejo če že ne do odpada od vere, pa gotovo do verske brezbriznosti.

Praznovanje muslimanskih praznikov je praktično onemogočeno.

Ukinjena so muslimanska sodišča v zakonskih sporih in odpravljeno muslimansko zakonsko pravo, ukrepi, ki v muslimanskem svetu povzročijo pravo anarhijo.

Vakuf je bila organizacija, ki je skrbelo za vzdrževanje muslimanske verske skupnosti, vzdrževala je mošeje in pripadajoča poslopja, šole, sirotišnice in hiralnice in podpirala socialno-kulturni razvoj muslimanov. Brez vsake odškodnine je bilo vse vakufsko premoženje zaplenjeno in s tem odvzeta muslimanski verski edinici možnost obstoja. Poleg tega oblast nalaga na še obstoječa verska poslopja tako visoke davke, da se jasno vidi njen namen: uničiti do korenin verski čut muslimanov.

Okrožnica končuje takole: Mi, učitelji vere in bogoslužja, ulema in varuhi islama, predstavniki islamske veroizpovedi, obsojamo materialistični duh, ki danes vlada nad nami. Od njega človeška družba ne more pričakovati nič dobrega. Obsojamo vse ideologije in vse socialne sisteme, ki slone ne brezbožni filozofiji in na laicizmu. Iz povedanega je videti, da se sedanje stanje muslimanov v Jugoslaviji le po imenu razlikuje od preganjanja prvih let.

Najmanj, kar moremo zahtevati, je svoboda muslimanske verske šole, vrnitev zaplenjenega vakufskega premoženja, ureditev zakonskega prava v skladu z muslimanskimi verskimi predpisi, popravilo in pozidavo porušeni džamij in versko avtonomijo.

Samo na ta način bo dva milijona muslimanov moglo imeti zaupanje v civilne oblasti in v njihove dobre namene.“

kratka analiza referatov VIII. kongresa zkj

Na razmere v današnji Jugoslaviji gledajo tako razne vlade kakor posamezniki različno. Skoraj bi lahko rekli: kolikor glav toliko misli. Tako vsaj izgleda na prvi pogled. Titu je namreč uspelo, odn. Stalin mu je to omogočil, ko ga je leta 1948 izgnal iz Kominforma, da se je prikazal svetu kot krivična žrtev kremeljskega despota, kateri grozi smrt. Zahodne velesile so takoj zaobrnille svojo politiko do Titovega režima in so mu, predvsem ZDA, v naslednjih letih natrosile nad 3 milijarde dolarjev, da se je lahko obdržal na površju. Zunanja ministrstva zahodnih sil so zagrajala politiko preračunanega tveganja do Titove Jugoslavije in mislila, da so dolarji pri tem vsemogočni. Kruta zmeta! Dolarji so Titov režim res obdržali na površju in na oblasti, niso pa za las spremenili komunizma, ki se je bil leta 1945 vgnedil po vsej Jugoslaviji. Politika preračunanega tveganja se glede Jugoslavije zahodnjakom ni obnesla, kajti imeli so z njo samo stroške, dobička nobenega. S komunisti je mogoče voditi samo politiko preračunane taktike, ne pa preračunanega tveganja.

Titu je seveda vse to izredno prav prišlo. S svojimi miselnimi pristaši v zunanjih ministrstvih zahodnih sil je širil in utrjeval mnenje, da sta se v trenutku, ko ga je Stalin izgnal, spremenila on in njegova rdeča družčina iz volka v jagnje. Njegov komunizem nima nič več opraviti s svetovno revolucijo, to je običajni socializem za notranjo jugoslovansko uporabo in potrebo, z eno besedo: njegov režim je postal vsega mednarodnega spoštovanja vreden, zanesljiv, miroljuben, pošten — po vseh zahodnoevropskih mednarodno-političnih merilih. Manjkalo je prav malo, da ga niso že sprejeli v družino zahodnoevropskih držav.

Toda, ker vedno drži pregovor: volk dlako menja, čudi pa ne, tako tudi Titov režim ni mogel neprestano hoditi okrog v ovčji koži. Skozi mehko volno je zaudar-

jal duh po volku, kamor je stopil, kar je storil in kar je izrekel. Ker je bila Titova propaganda huda, se je mnenje zahodnih sil le počasi vračalo na pravi tir. Trajala so dolga leta, da so ZDA znova spoznale, da so bili njeni dolarski in diplomatski napori prav za prav zaman, vrženi v nič, brez haska. Toda, koliko težkih diplomatskih napak je že zahodni svet storil v zadnjih dvajsetih letih!

Toda, po toči je prepozno zvoniti, pravijo. To je res, sprijazniti se s položajem, kakršen je, pa se kljub temu ni treba; nasprotno, storiti moramo vse, da se Titovemu režimu položaj doma in v svetu vedno bolj slabša. To storimo z vsako, na pravo mesto postavljeno besedo o položaju doma, z vztrajnim razbijanjem komunistične propagande, s podkovanjem dokazovanjem resničnega obraza jugoslovanskega komunizma, z nenasedanjem frazaškim, nerealnim političnim ideologijam in načrtom, oprti na trden temelj hladne politične zrelosti, s popolno vednostjo, kaj hočemo.

Za vse to pa je treba resnega študija in razprav, tako o sedanjih razmerah doma, o jugoslovanskem komunizmu, kakor o bodočih možnostih rešitve jugoslovanskega problema po zrušitvi komunizma.

Pet dejstev

Prvo, česar ne smemo nikdar izgubiti izpred oči, je dejstvo, da jugoslovansko partijo še vedno vodijo ljudje, ki so jo vodili skozi prejšnjo Jugoslavijo in jim je bila orodje za povzročitev revolucije, katero so z intervencijo sovjetske rdeče armade srečno zaključili. Med revolucijo so tvegali vse, tudi svoja življenja, za oblast. To sedaj imajo in je nimajo namena izgubiti za nobeno ceno.

Drugič: Vsi so zvesti učenci Stalinovi, naj to danes še tako prikrivajo ali pa trdijo, da se niso strinjali z njegovimi me-

todami. To zadnje morejo najmanj trditi, ker je bil poboj Slovenske narodne vojske, hrvatske in srbske vojske leta 1945 izvršen čisto po Stalinovem okusu in metodi.

Tretjič: Vsi, eni več drugi manj, so preštudirali komunistične klasike in si prisvojili njihov nauk ter ga skušajo striktno izvajati. Marksistična brezrazredna družba jim je vsem končni cilj.

Četrtič: Vsi so v prvi vrsti komunisti, potem šele Slovenci, Hrvatje ali Srbi. Komunistična vera jim je prvo. Tej pa je eno glavnih načel internacionalizem. Še vsi se spominjamo iz revolucije: ni važno koliko Slovencev ostane, glavno je, da bodo tisti, ki ostanejo, komunisti.

Petič: Nobeden od njih do danes ni javno zavrgel komunizma. Djilas obsoja samo dejstvo, da je v jugoslovanskem komunizmu nastal nov razred, čigar izživiljanje in početje mora vsak resničen komunist obsojati.

To so dejstva, ki jih ne smemo pozabljati, ko analiziramo jugoslovansko partijo in njen način vladanja. Katerokoli od zgoraj naštetih petih dejstev moremo priličiti tudi sovjetskim in drugim evropskim komunistom v satelitih, prav tako kitajskim komunistom. Torej so jugoslovanski komunisti v vsem enaki drugim komunistom.

Lažnjivost komunističnih statistik

Komunistične neštevilne statistike navadno lažejo. Prirojene so za varanje lastnih državljanov in za varanje ostalega sveta. Kljub vsakoletnim naraščajočim državnim dohodkom, naraščajoči proizvodnji, naraščajočemu osebniemu dohodku, naraščajoči industrializaciji, naraščajočim žetvam, naraščajoči zunanjetrgovinski izmenjavi — povprečen državljan v komunističnih državah vedno manj zasluži, kakor v svobodnem svetu, je devaluacija komunističnih valut vedno večja od devaluacije svobodnih valut, je proizvodnja vedno nižja od one v svobodnem svetu, je kmetijstvo vedno strašno revno v primeri s svobodnim itd. Tkim napredek v komunističnih državah je tak, da so npr. iz resnično napredne Češkoslovaške napravili v manj kot dvajsetih letih zaostalo državo.

Vse zgornje velja in v povečani meri za Jugoslavijo. Najvidnejši in neovrgljivi

dokaz za to je razmerje med ameriškim dolarjem in dinarjem. V predvojni Jugoslaviji je bilo razmerje 1:50, danes pa je 1:1250. Vzemimo Nemčijo: pred vojno so bile približno 3 marke za en dolar, danes pa so 4. In še to: Nemčija je dobila po vojni sorazmerno manj ameriške dolarske pomoči kakor Titova Jugoslavija. Neizpodbitno je, da je razmeram v Jugoslaviji kriv komunizem. O jugoslovanskem čudežu nihče ne govori, o nemškem pa. Jugoslovanskega pač ni, če ne smatramo za čudež, da morejo obstajati taki gospodarski nesposobneži, kakor so razni Kidriči, Kardelji itd.

Do takih zaključkov pride lahko vsakdo, kdor proučuje poročila o delu in načrtih jugoslovanske partije, ki jih po nešteth revijah, časopisih in na partijskih kongresih producirajo partijski „strokovnjaki“, katerim letos prednjačijo Josip Broz-Tito, Edvard Kardelj, Aleksander Ranković in Veljko Vlahović. Tito je, kakor vsi vemo, glavni tajnik partije in dosmrtni diktator Jugoslavije, Kardelj, Ranković in Vlahović pa so sekretarji CK jugoslovanske partije.

Osmi partijski kongres

Zadnji partijski kongres, 8. kongres, je bil v Beogradu od 7. do 13. decembra 1964. Prejšnji, sedmi je bil v Ljubljani od 12. do 26. aprila 1958. Časovne razlike med obema je bilo 6 let, dasi bi morala partija imeti kongres po svojem statutu vsaka štiri leta. Toda, ker je sklicanje kongresa dejansko odvisno od Centralnega komiteja, odn. zgoraj omenjenih sekretarjev in Tita, ti pa, kakor njihovi vrstniki v katerikoli komunistični državi, nikomur ne odgovarjajo za svoja dejanja, zato lahko nemoteno kršijo tudi pravilnik partije. So vsemogočni vodje jugoslovanskega komunizma, katerih beseda je odn. bi morala biti dogma partijskemu članstvu. Toda, kakor vse drugo, tako tudi komunizem ni varen pred zobom časa. Postaja utrujen povsod, kjer se je dokopal do oblasti, iz enostavnega razloga: izpolnjevati je treba obljube, ki jih je s polno pestjo sejal med revolucijo, toda obljubiti je eno, izpeljati pa drugo. Najzvestejši, najvztrajnejši in najbolj šolan partijci so bili takoj visoko nagrajeni: oblast in denar. Zanje se je res začel raj na zemlji.

Toda, ker komunisti niso svetniki, pač pa obratno, se jih pollaščajo, kakor jih Ranković imenuje, „primitivistične reakcije in težnje“ ter, kakor naprej trdi isti Ranković: „Niso redki primeri, da se posamezni komunisti naredijo gluhe za predpise, sklepe in priporočila samoupravnih organov, da delajo na lastno pest in se skrivajo za organi oblasti... To ustvarja videz, da Zveza komunistov (partija) govori eno, znaten del komunistov pa dela drugače, da beseda in dejanja niso eno in isto, da Zveza ni sposobna obrzdati birokratske in malomeščanske stihije (stihija — nenačrtnost; to besedo komunisti silno veliko uporabljajo), da se krepijo birokratske težnje itd... Prav tako se morajo komunisti boriti proti... nerealnim zahtevam, proti tistim, ki vztrajajo samo pri pravicah, ne upoštevajo pa svojih dolžnosti... Ni tako malo malomarnosti v naših delovnih organizacijah in drugih institucijah.“ Veliko in boleče priznanje šefa Titove tajne policije, da vladata v partijskih vrstah korupcija in privilegiranaost. Ranković tudi priznava, da so taki tudi visoki komunistični funkcionarji, pozablja pa, da pač v svojih vodjih ne morejo najti drugačnih zgledov. Takole pravi: „V vsakdanji praksi vidimo, da v mnogih organih družbenega upravljanja, v raznih športnih in drugih organizacijah in institucijah celo tudi nekateri ugledni komunisti ne delujejo tako, kakor bi morali. Zastavlja se vprašanje, zakaj so tam... Toda če so že tam, ali so potem zato, da bi se za njihovim angažiranjem, za avtoriteto forumov in institucij, katerim pripadajo, lahko dogajale razne mahinacije, kršile družbene forme in zakonski predpisi? Komunisti se morajo boriti proti vsem tem pomanjkljivostim, predvsem pa v teh organih, kakor tudi proti raznim demagogom, ki vedno bolj brezobzirno nastopajo baje v imenu delovnega človeka in skrbi zanj. Prav tako se je potrebno boriti proti demagogiji, po kateri posegajo danes razni malomeščani, samozvani 'svobodnjaki' in drugi.“ Skrbno pa navkljub vsemu varuje enovitost jugoslovanske partije, ko na drugem mestu pribije: „V delu in življenju ZKJ se pojavljajo včasih tudi kršitve in zlorabe načel demokratičnega centralizma... (Tako jugoslovanski partijci imenujejo svojo diktaturo). V zadnji dobi je bilo mogoče nale-

teti na stalikča, po katerih se je načelo demokratičnega centralizma v razmerah samoupravljanja že preživelo, da se mora ZKJ teh razmerah organizirati po „samoupravnem“ načelu... Toda dejanska potreba družbe ni v tem, da spreminja načelo demokratičnega centralizma, marveč, da se nenehno bogati z razvijanjem vloge ZKJ v razmerah neposredne socialistične demokracije.“ Koliko visokodonečih fraz namesto ene same besede: diktatura!

Članstvo partije se stara

Kljub dvajsetletni oblasti odn. prav zaradi tega, naleteva jugoslovanska KP na vedno večje težave pri naporih za povečanje svojega članstva. Posamezne partijske organizacije, kakor izhaja iz Rankovićevih izjav, raje sprejemajo za člane intelektualce, kakor delavce. Ranković pravi: „Ko se zavzemamo za posebno skrb za sprejemanje delavcev v ZKJ, s tem ne idealiziramo delavcev, zlasti ker so med njimi tudi nekvalificirani, zaostali, polkmetje.“ Tudi raje sprejemajo za člane bogatejše kmete, če jih za to morejo dobiti. Največje težave pa imajo z mladino. Ranković takole ugotavlja: „Statistike govorijo (ta statistika je gotovo resnična, ker je partijska), da je odstotek mladih do 25 let v skupnem številu članstva padel v obdobju med obeh kongresoma od 23,6 v letu 1958 na 13,6 v letu 1964. Naravno je, da se članstvo ZKJ stara, velika večina članov je starih nad 25 let, ni pa naravno, da se to razmerje tako ostro podira... V organizacijah po podjetjih je upadanje sprejema mladih ljudi precej izrazito (od 59,5 v letu 1958 na 46 odstotkov v letu 1964). Pri sprejemanju mladih ljudi tudi ne zadovoljuje odstotek ženske mladine (komaj 26,3 odstotka vseh sprejetih). To je prav tako značilno za visoke in višje šole.“

Partija pa ima s svojim članstvom ogromne težave, kar pomeni, da ni več trdno strnjena celota, idejno najmanj (drži jo skupaj policijski teror). „Od začetka leta 1958 do konca leta 1963 je bilo izključenih iz ZKJ 97.610 članov,“ pravi Ranković in nadaljuje: „Število izključitev je veliko v primeri z drugimi kaznimi. Posebno pa je zaskrbljujoč nesorazmerno velik odstotek izključenih delavcev, ki pa še vedno narašča. Ta odstotek se je od 37 v letu 1958 povečal v letu 1963 nad 48,3.

Številni so primeri, ko so se organizacije precej hitro odločale za izključevanje delavcev zaradi nediscipline, nerednega prihajanja na sestanke, neplačevanja članarine.“

Partijska kontrola

Toda, kljub tolikim izključitvam (povprečno 20.000 letno), partija ohranja kontrolo nad izključenci, kakor nad vsem ostalim prebivalstvom. To je Ranković nehote potrdil, ko je govoril o izključitvah iz partije za časa bivše Jugoslavije: „... V razmerah tedanjega ostrega revolucionarnega boja so morale biti kazni po tedanjih merilih seveda ostre. Tedaj partija ni imela informacij o vsakem človeku...“ S stavkom: „Tedaj partija ni imela informacij o vsakem človeku“ Ranković potrjuje, da jih danes ima, se pravi, da partija vlada nad življenjem in smrtjo slehernega jugoslovanskega državljanca. Po Rankovićevem je za vodstvo te kontrole plačanih 1123 partijcev — on pravi, da „dobivajo za svoje delo nagrado“ — velik del ostalega članstva pa vrši ovaduško službo za partijo že zato, da je boljše plačan v svojem poklicnem delu.

Da se temelji partijske zgradbe v današnji Jugoslaviji majejo in bi jih bilo zato treba čim bolj podirati tudi od zunaj, dokazuje še naslednja Rankovićeva ugotovitev: „Zadnji čas so se močneje pokazala tudi razna malomeščansko-liberalistična pojmovanja demokracije. Bistvo teh teženj je zanikati ZKJ kot vodilno, enotno in trdno organizirano idejnopolitično silo družbe... Ne moremo dopustiti, da bodo taki v Zvezi komunistov, jo znotraj spodkopavali ter na raznih sestankih, v publikacijah in v nekaterih institucijah, v katerih imajo posamezne skupine monopol, nastopali proti programskim stališčem Zveze komunistov.“

To je kratek oris sedanjih razmer znotraj jugoslovanske partije. So precej različne od onih iz prvih povojnih let in kaže, da procesa razkroja ne bo mogoče več ustaviti.

Beograd je Moskva v miniaturi in ZKJ je sovjetska KP v miniaturi. Stalin z vsem svojim nasiljem in zaprtostjo vase sovjetske države ni mogel preprečiti razkroja v partiji; toliko manj so Tito in njegovi intimni oprede mogli obvarovati jugoslo-

vansko partijo pred zunanji vplivi in vsled tega razkrojem.

Revščina in zaostalost v Jugoslaviji

Edvard Kardelj je za kongres pripravil referat o „Družbeno-ekonomskih smotrih gospodarskega razvoja v prihodnjem obdobju.“ Kardelj navaja več gospodarskih in finančnih statistik, za katere vemo, da so propagandistično prikrojene, pa se v svojih mislih sprehaja tudi na zunanjepolitično področje. Tako med drugim tolče po Kitajcih, ko ugotavlja: „Socializma ni mogoče širiti z vojno med narodi, ne da bi se pri tem sam deformiral. Takšna vojna bi dejansko bila predvsem vojna zoper napredek socializma.“ Zanimiva izjava, ki je sicer lahko samo propagandistična, dokazuje pa tudi, da si svetovni komunizem ni več svest zmage v morebitni vojni tako, kakor je to bil še za Stalinovih časov. Iz Kardeljevega govora moremo ugotoviti naslednje: nekmetijsko prebivalstvo, ki je pred vojno sestavljalo četrtno vsega prebivalstva Jugoslavije, predstavlja sedaj več kakor polovico. Toda „kljub temu imamo pri nas še vedno tako revščino kakor zaostalost,“ mora priznati Kardelj, kakor tudi, da je zaostalo kmetijstvo, zaostala industrija, zaostala proizvodnja, zaostalo gradbeništvo, promet, surovinske panoge, medtem ko je bila investicijska politika močno zgrešena. Zato pravi: „Če upoštevamo vse to, bomo morali v prihodnjem obdobju pospešiti modernizacijo naše industrije, bolj smotno uporabljati sedanje zmogljivosti, zagotoviti zmanjševanje proizvodnih stroškov, večjo specializacijo v proizvodnji, razširitev in izboljšanje asortimaja in izboljšanje kvalitete proizvodnje, razvoj industrijske kooperacije v državi in v mednarodnih okvirih, uvedbo in izpopolnitev moderne tehnike in tehnologije, pospeševanje integracije, dvig strokovne ravni kadrov, izboljšanje organizacije v podjetjih, razvoj znanstvenoraziskovalnega dela itd. Posebni naporji bodo potrebni za dvig ravni produktivnosti dela in to predvsem s procesom modernizacije in avtomatizacije proizvodnje, z bojem zoper kopičenje delovne sile v delovnih organizacijah, s stalnim izboljševanjem kvalifikacijske strukture zaposlenih, boljšo organizacijo dela in podobnim.“ — S tem Kardelj odkrito priznava, po dvajsetih letih komunističnega gospodarjenja, s podporo

milijard ameriških dolarjev, da je Jugoslavija, kljub tolikim žrtvam in odpovedim prebivalstva v tem razdobju, na žalostni ravni zaostalih držav.

Istovetenje narodnostnih problemov z gospodarstvom

Ker je za pravega marksista ekonomija počelo in gibalo vsega, zato Kardelj nujno spravlja tudi jugoslovanske narodnostne probleme v zvezo z ekonomskimi, ki jih je prej obravnaval, ter pribija: „Komunisti pa nismo pozabljali in v prihodnje ne smemo pozabljati, da so v mednacionalnih odnosih prav ekonomski aspekti najpomembnejši.“ In nadaljuje: „Izhodiščna točka mednacionalnih odnosov je vsekakor tista ekonomska samostojnost vsakega naroda, ki mu zagotavlja samostojnost pri delu in v razpolaganju s sadovi dela. Seveda pri tem ne mislim na nekakšno absolutno samostojnost, kakaj takšne ni. V današnjem času so narodi sveta, še posebno pa narodi tako usodno povezane socialistične skupnosti, kakršna je Jugoslavija, združeni s toliko vezmi, da se očitno ne more govoriti o samostojnosti, marveč o vzajemni odvisnosti. Ta odvisnost je rezultanta skupnih interesov delovnih ljudi vseh narodov... Takšna integracija je sedanjost in prihodnost človeštva. Zmožna je preiti vse meje in jezike. Komunisti naj bodo zato idejni nosilci zблиževanja med narodi na vseh področjih družbenega življenja, morajo pa biti tudi branilci socialističnih osnov takšne integracije in se morajo boriti proti nacionalistični ozkosrčnosti, egoizmu in drugim tendencam, ki v praksi lahko pripeljejo do izpodkopavanja enotnosti naših narodov... Naš smoter je jasen: krepitev skupne baze socializma in demokracije v Jugoslaviji, zблиževanje in medsebojna pomoč delovnih ljudi in narodov ne glede na narodnost, raso in na celine.“ Stoodstoten internacionalistični komunist. O slovenstvu ni pri Kardelju ne duha ne sluha.

Partija in integracija

Tretji sekretar CK ZKJ, črnogorski komunist Veljko Vlahović, je razpravljal o „Idejnih gibanjih na sedanji stopnji našega razvoja in nadaljne naloge ZKJ“. Poudarja, da je „najvažnejša naloga komunistov pospeševati razvoj socialistične demo-

kracije“ in da le-ta „računa z najširšim vplivom Zveze komunistov na vseh življenjskih področjih“, se pravi z drugimi besedami: vztrajno vzdrževati diktaturo partije. Največji trn v peti so Vlahoviću pač mednacionalni odnosi v državi in zato pravi: „V razdobju med obema kongresoma je prišlo tudi pri nas do razpravljanj o pozitivnih vidikih nacionalnih odnosov na sedanji stopnji našega razvoja. Pozitivna stran teh diskusij se je pokazala v močno izraženih zahtevah delovnih ljudi, da se morajo komunisti odločno boriti za nadaljno krepitev bratstva in enotnosti naših narodov. Hkrati so se pojavljala stališča in aktivnosti, ki niso prispevala k popolnejšemu spoznavanju nacionalnih odnosov. Celo bi lahko rekli, da so posamezna stališča vlekla nazaj v blato nacionalizma in tudi šovinizma... Zveza komunistov se zavzema za integracijo, ki se ne zapira v meje občin, republik ali federacije, ki ni sad birokratizma oziroma velikodržavnega šovinizma. Naša integracija v gospodarstvu in kulturi se mora razvijati v najtesnejši povezanosti s pozitivnimi integracijskimi procesi v svetovnem gospodarstvu in svetovni kulturi. Naloga komunistov v vseh državah, in tudi v naši, je, da se nenehno bojujejo za socialistično vsebino kulturne ustvarjalnosti. Tak boj je razen drugega pogoj za zabiranje nacionalističnih in šovinističnih manifestacij. Zveze komunistov ni mogoče razdeliti na cehe in skupine. To je politična organizacija z visoko stopnjo enotnosti smotrov in enotnosti akcije...“

V Vlahovićev referat je spadal tudi problem kulturno-umetniškega ustvarjanja v današnji Jugoslaviji. Tudi tu Vlahović odločno pribija, da je integracija prvo, za čemer stremi partija in od tega cilja ne bo odstopila: „Zveza komunistov je od časa do časa opozarjala na nekatere pojave, ki po oceni vodstva ZKJ niso šli po omenjeni poti, marveč so odsevali sledove razrednega, omejenega, ozko nacionalističnega načina v izražanju ustvarjalnosti.“ Tu nam pride na misel usoda ljubljanskih Perspektiv itd.

Partijska privilegiranost

Da si v Jugoslaviji le komunisti jemljejo privilegije, je javna tajnost. Kljub strogemu pravilniku, vodilni partijci le-tega ne izpolnjujejo, zato jim je silno težko, zahtevati to od nižjega članstva. Za

ta kongres so Lazarju Koliševskemu odkazali nalogo pripraviti ustrezne spremembe partijskega statuta, da bi kolikor mogoče zmanjšali korupcijo. Koliševski v zvezi s tem ugotavlja: „Imamo primere, da se članstvo, posebej pa še funkcija v ZKJ, izkorišča za pridobitev prednostnega položaja v družbenem življenju... Posamezniki si prizadevajo, da bi svoj vpliv v družbi dosegli z zlorabo ugleda Zveze komunistov... Zategadelj je bilo sprejeto v statutu stališče, kljub znatnemu številu nasprotnih mnenj, o nezdržljivosti članstva v Zvezi z družbenimi privilegiji.“ Sprejeto je bilo stališče in zanimivo: kljub znatnemu številu nasprotnih mnenj: kdo se radevolje odreče privilegiranimu položaju? Kljub sprejetju določila doslej še ni bilo slišati, da bi kateri koli privilegirani partijec izgubil svoj položaj. Kdo si mu sploh drzne osporavati položaj?

Aktivna borba proti veri

Za metanje peska v oči lahkovernežem v novem statutu partije ni določila, da partijec ne sme izpovedovati vere. Koliševski o tem pravi tole: „Ker je v predlogu (statuta) izpuščena formulacija prejšnjega statuta o nezdržljivosti članstva Zveze z izpovedovanjem religije, se je v razpravi pojavilo veliko vprašanj, zakaj je bilo to storjeno, kakor tudi mnenj, naj bi to določilo še nadalje obdržali v statutu.“ Koliševski seveda zamolči razloge za izpust tega določila in enostavno nadaljuje: „To, da je sicer izpuščena ta formulacija, nikakor ne pomeni, da se spreminja naše stališče do religije. To stališče obvezuje organizacije Zveze komunistov, da se čim bolj aktivno angažirajo za to, da boj za znanstveni pogled na svet in premagovanje religije razvijajo na vseh področjih družbene dejavnosti, ne da se pri tem omejujejo samo na tako ali drugačno ravnanje člana Zveze. S tem se poudarja pomen resničnega boja proti vsem oblikam zaostalosti in zaostale zavesti, ki ga nikakor ni mogoče omejiti na pasivno obrambo pred religioznimi vplivi.“ — Naj še kdo trdi, da je v Jugoslaviji vera svobodna!

Tudi novi statut seveda budno pazi na enovitost jugoslovanske partije, ki vlada nad državljani po načelih, kakor oni pravijo, „demokratskega centralizma. Ta je izraz in pogoj za enotnost komunistov, ki

se ne oblikuje z obveznostjo članstva, da dosledno izvajajo dane direktive, marveč v procesu samostojnega izgrajevanja stališč, politike in nalog svojih organizacij in Zveze v celoti — na podlagi programa,“ pribija Koliševski.

Tito — sopotnik Sovjetske zveze

Čeprav je imel Tito na kongresu govor prvi, ga mi tu omenjamo na zadnjem mestu, ker so bila pač njegova izvajanja nekak širok povzetek vsega, o čemer so razpravljali prej omenjeni sekretarji CK ZKJ.

Iz Titovega referata je mogoče ugotoviti že znano dejstvo, da je Jugoslavija zvesta sopotnica Sovjetske zveze in da trenutno z njo trobi v isti rog glede rdeče Kitajske. Tito je tudi obvezal že itak revno Jugoslavijo, da bo pomagala tkzv. narodnoosvobodilnim gibanjem po svetu v njihovem boju proti imperialističnim silam. V izjavi: „Razen tega je pri nas veliko zanimanje za boj in uspehe delavskega razreda v drugih, kapitalističnih državah,“ pa skriva vmešavanje jugoslovanskih poslaništev v notranje razmere drugih držav, z vohunstvom in s podporo in sodelovanjem tujih komunističnih partij.

O neučinkovitosti komunističnega gospodarjenja pove Tito tole: „Danes ne more nihče zanikati dejstva, da smo vrsto let ropali obstoječo industrijo s tem, da smo ji jemali tudi amortizacijo in tako onemogočali obnavljanje te industrije. Sredstva, ki smo jih tako akumulirali, pa smo dajali za nerentabilne investicije.“

Nepartijska mladina

Tito se zgrozi nad bodočnostjo jugoslovanske partije, ko pomisli na današnjo mladino v svoji državi. Pravi: „Ne da se zanikati, da med našo mladino obstajajo mladinci, o katerih se ne more reči, da so dobri. Imamo primere huliganstva, imamo mladince s stališči, ki so tuja naši socialistični stvarnosti... Človek se ne more iznebiti vtisa, da se želijo del mladih pogospoditi, se ločiti in se vse bolj ločevati od delavske mladine... Mladina na vasi je bila v političnem oziru zanemarjena. Med to mladino se zelo malo politično delala. Predvsem nima možnosti, da bi delala in ostala v kmetijstvu in zato množično beži

v mesta in industrijo... Vse bolj občutimo namreč pomanjkanje delavcev v kmetijstvu, v mestih pa je občutiti prevelik pritisk... Štipendije dobiva zelo malo mladincev iz delavskih družin, več pa iz uslužbenskih... Naša mladina je zelo prizadeta tudi zaradi tega, ker se zlasti v zadnjem času opažajo v naši družbi razne lokalistične in partikularistične težnje... Zelen bi povedati nekaj besed tudi o naši univerzitetni mladini, o delu komunistov na univerzah, ker menim, da položaj na univerzah ni najboljši. Mladinske organizacije in komunisti na univerzah so preveč zaprti vase in to ločuje intelektualno mladino od delavske. Namesto da bi si prizadevali za integracijo socialističnih graditeljev, prihaja do desintegracije, kar v nobenem primeru ne more koristiti razvoju naših socialističnih družbenih odnosov."

Boj nacionalističnim težnjam

Najostrejši pa je Tito glede narodnostnega problema v Jugoslaviji in daje odločne smernice, kako dušiti narodnosti in uvajati internacionalizem. Pravi: „Jugoslovanska socialistična integracija je nov tip družbene skupnosti, v kateri imajo vse nacionalnosti skupne interese... Pojave šovinizma je treba venomer odkrivati, vsestransko proučevati izvore in vzroke ter si prizadevati, da jih odstranimo iz našega družbenega življenja... Zato morajo komunisti v naši državi pravilno pojmovati svoje dolžnosti in pravočasno preprečevati takšne nacionalistične deformacije. Biti dosleden internacionalizmu, pomeni biti dosleden internacionalist najprej znotraj svoje lastne države, zlasti v večnacionalni družbeni skupnosti, kakršna je naša... Usmerjevalna vloga ZKJ je bila v vseh teh procesih zelo pomembna in bo takšna tudi v prihodnje... Dogaja se, da smo včasih preveč strpni do nekaterih nacionalističnih in šovinističnih stokanj nad baje ogroženimi nacionalnimi pozicijami ali interesi tega ali onega območja... Odločen

boj proti takšnim pojavom je zdaj ena izmed najpomembnejših in osnovnih nalog ZKJ. S stališča socialističnega internacionalizma moramo kritično ocenjevati svojo prakso in svoja stališča, otresti se moramo še zadnjih navlak nacionalizma. Glede tega smo se dolžni ravnati po Leninovem opozorilu, da je boj proti nacionalističnim pojavom najučinkovitejši, če se vsakdo obrne predvsem na lastno področje, če si vsi prizadevamo, da nacionalistične smetj 'pometemo v svoji hiši'.“ Torej: komunisti v Ljubljani morajo uničevati nacionalizem na slovenskem področju in to tudi delajo, komunisti v Zagrebu na hrvatskem področju, oni v Beogradu na srbskem itd. Vse to pod kontrolo in vodstvom CK ZKJ, čigar vodja je Hrvat Josip Broz-Tito, glavni tajniki pa, po vrsti važnosti: Slovenec Edvard Kardelj, Srb Aleksandar Ranković in Črnogorec Veljko Vlahović. — Da pa bo to uničevanje posameznih narodnosti in ustvarjanje „jugoslovanskega socialističnega patriotizma“ učinkovitejše, je Tito že takoj na začetku svojega govora v kongresu zagrozil: „Brez gnilih kompromisov in brez kakršnega koli omahovanja moramo odločno, do kraja obračunati z vsemi nosilci nazadnjaških teženj, ki nam zavestno ali podzavestno mečejo polena pod noge.“

Iz te kratke analize referatov na 8. partijskem kongresu v Beogradu je razvidno, da se jugoslovanskim komunistom danes, po dvajsetih letih njihove diktature nad jugoslovanskimi narodi na vseh področjih njihovega udejstvovanja, v njihovi lastni partijski organizaciji in na političnem, gospodarskem in socialnem področju, dajejo temelji. To ni nič čudnega, ko pa so zanemarili, vse seveda po Marksovemu nauku, najosnovnejšo celico človeške družbe, družino. Ta za jugoslovanske komuniste, kakor za druge komuniste, ne obstaja. Noben govornik je na kongresu ni niti z besedico omenil, o njej ni najmanjšega sledu v statutu partije. — Za nas in ves svobodni svet je prav tako, da komunizem nosi v sebi kal lastnega razkroja.

titovsko gospodarstvo — uspeh ali neuspeh

„Začel sem se zanimati za jugoslovanska gospodarska vprašanja (kolikor mi pač dopušča skopo odmerjeni čas) predvsem zato, ker bi rad dognal, ali so stvarna in resnična poročila o izrednem gospodarskem napredku komunistov v Jugoslaviji, kakor pravijo nekateri obiskovalci, med njimi tudi emigranti. Temu nasproti pa zvene precej drugače pisma, katera mi piše prijatelj iz Jugoslavije ob svojih priložnostnih obiskih v Trstu, ko trdi, da je komunizem kot ideja in privlačna sila med našimi ljudmi v domovini dejansko propadel in da večina ljudi, predvsem mladina, išče svoja nova duhovna pota. Ne morem prav spraviti v sklad dve stvari: procvitajoči gospodarski sistem in razočaranje nad režimom, ki naj bi bil tak procvit dosegel.

Da je komunistična politika in sistem pri poljedelstvu imel za posledice neuspeh in celo nazadovanje, je izven dvoma. Izgleda pa, da je v industriji, kljub mnogim usodnim napakam, vendarle pokazal uspehe.

Djilas pravi v svoji knjigi „Novi razred“, da so partiji v letu 1948, spričo spora s Stalinom in težkega notranjega položaja, izvedli v industriji nekaj reform in odstopili delavcem delež na dobičku. Da pa so pozneje večino reform razveljavili, delež delavcem na dobičku pa tako občutno zmanjšali, da je v resnici ostalo delavcem le nekaj drobtin z bogato obložene partijske mize. — Ali se je položaj v Jugoslaviji kaj spremenil od takrat, ko je Djilas pisal svojo knjigo? Kako stoje stvari danes?“

Iz pisma slovenskega političnega emigranta

Da bi odgovorili na ta vprašanja, se je potrebno poslužiti gospodarske teorije. Da bi bil odgovor jasen tudi onim, ki se s to teorijo niso nikoli ukvarjali, moramo teorijo sproti poljudno razlagati, kar spet ni lahko, ker so odnošaji v gospodarstvu zapleteni in je zaradi tega zapletena tudi teorija. Za začetek povejmo, da je sam Tito 22. marca dejal, da „ljudje, ki prihajajo k nam iz tujine, ne vidijo naših težav, marveč gledajo samo naše uspehe“. Na turiste napravljajo velik vtis svetle tovarne in luksuzne upravne zgradbe, pri čemer se ne zavedajo, da so bile postavljene na račun potrošnih dobrin, za katere jugoslovanski delavci trdo delajo. Strokovnjaki vidijo predvsem visoke stopinje rasti in visoko udeležbo investicij v narodnem dohodku in ne morejo prav verjeti, da so investicije v dobršni meri „samo za 'proizvodnjo' izgub“, kakor je Ekonomska Politika napisala dne 17. aprila 1965.

Komunistični cilji in sredstva

Komunisti trdijo (pravzaprav lahko rečemo „so trdili“, ker očitno danes tega sami več ne verjamejo), da poznajo način,

kako ogromno povečati proizvodnjo in s tem tudi potrošnjo, t. j. zadovoljitev potrebe prebivalstva po materialnih dobrinah in uslugah. Komunistični nauk celo zatrjuje, da je na tej osnovi mogoče rešiti sploh vsa vprašanja, ki jih življenje zastavlja človeku, ker so vsa ta vprašanja odvisna od rešitve gospodarskega vprašanja — so samo „nadstavba“ gospodarstva. Vendar se ta članek v to ne more spuščati, marveč se bo moral docela omejiti na razlago komunističnega uspeha ali neuspeha v gospodarstvu. Sicer pa: če bi se izkazalo, da komunizem ni uspel s svojimi recepti za gospodarstvo, je kaj malo verjetno, da bi mogel uspeti na drugih področjih, saj je gospodarstvo izhodišče komunističnega premišljevanja in udejstvovanja.

Za razmah gospodarstva je po komunističnem nauku potrebno 1. ukiniti zasebno lastnino na proizvodnih sredstvih; 2. odpraviti kakršnokoli plačilo za uporabo kapitala, se pravi prav teh proizvodnih sredstev; in 3. osredotočiti proizvodnjo na proizvodnjo strojev in drugih proizvodjalnih sredstev. Čeprav bi bilo tržno gospodarstvo mogoče v načelu tudi kljub podržavljenju ali podružabljenju proizvodnih sredstev, sta drugo in tretje načelo s tržnim gospo-

darstvom nezdržljiva, ker mora, po eni strani, v tržnem gospodarstvu vsaka stvar imeti svojo ceno — tudi uporaba proizvodnih sredstev v obliki obresti — po drugi strani pa se ne moremo vnaprej odločiti, da bomo proizvajali to ali ono ali da bomo proizvajali na ta ali drugačen način, marveč moramo proizvajati tisto, kar trg, t. j. potrošniki želijo in na način, ki je najcenejši. Cene nimajo same po sebi nobenega opravka s kapitalizmom, temveč so samo odraz redkosti sredstev v sorazmerju s povpraševanjem in zato tudi odraz stroškov, ki jih povzroča njihova izdelava.

Komunisti so mislili, da bodo z načrtnim gospodarstvom — planiranjem ušili dejstvu, da so skoro vsa sredstva sorazmerno redka, toda dosegli so le popolno zmešnjavo, kar skušajo sedaj popravljati s tem, da se vračajo k tržišču, cenam in stroškom kot vodilom v gospodarstvu.

Odstopanje od prvotnih načel

V Jugoslaviji so se komunisti vsaj tja do l. 1952 trmasto držali prvotnih načel marksizma-leninizma. Kdor si je upal glasno podvomiti o njihovi pravilnosti, se je znašel v zaporu ali doživel še vse kaj hujšega. Celo potem, ko jih je Stalin pognal iz kominforme, ker je bil ljubosumen na Titovo domnevno slavo, še niso ničesar spremenili, marveč so z različnimi pre nagljenimi ukrepi, na pr. kolektivizacijo kmetijstva, celo skušali dokazati, da so vsem težavam navzlic še vedno dobri komunisti. Vendar so nekateri začeli premišljevat i in tako je vsaj l. 1952 prišlo do prve reforme: začeli so uvajati tako imenovani avtomatizem, t. j. uvajati nekatere sestavine tržnega gospodarstva. Toda še vedno so vsaj do l. 1956 izgrajevali predvsem težko industrijo in sploh od časa do časa padali v stare napake.

Danes smo tako daleč, da so se komunistični voditelji odpovedali svojim nekdanjim načelom, ki nasprotujejo delovanju tržišča, predvsem ukinitvi cene za uporabo kapitala in osredotočenju na prozvajanje strojev. S tem v zvezi je tudi planiranje izgubilo svoj začetni vodilni položaj in je postalo le skromni dodatek tržišču, dasi je v Jugoslaviji značaj in pomen planiranja danes vse prej kot jasen. Načelo družbene lastnine na proizvajalnih sredstvih je edino, kar še ostaja od začetnih načel, pa še to načelo je dandanes že močno načeto in se

mnogi komunisti sami sprašujejo, če ne bi bilo vsaj v nekaterih panogah pametneje pustiti ali zopet uveljaviti zasebno lastnino.

Spremembe in uspehi

Zakaj naj bi komunistične vlade v Jugoslaviji uvajale venomer nove spremembe in se, razen v pogledu lastnine, bolj in bolj približavale sistemom, kakršne uporabljajo zahodne države, če bi bila točna poročila „o izrednem gospodarskem napredku“? In zakaj naj bi bili ljudje doma nezadovoljni, če bi gospodarstvo tako procvitalo? Seveda bi bilo nezadovoljstvo lahko posledica okoliščin, ki imajo z gospodarstvom le malo zveze. Mladina bi bila na prim. nezadovoljna le s tem, da komunisti dušijo svobodo razpravljanja o političnih in kulturnih vprašanjih in vsiljujejo kot edino pravilne svoje lastne odgovore. Seveda mladina in mnogi drugi negodujejo tudi iz tega ali celo predvsem iz tega razloga.

Toda pozabiti ne smemo, da so se bili po vojni mnogi pripravljeni odpovedati svobodi razpravljanja, češ da bo to prineslo neslučen gospodarski napredek in odpravo revščine. In prav v tem pogledu so se metode komunističnega režima zelo slabo izkazale.

Komunisti sami priznavajo, da je od leta 1948 do l. 1958 potrošnja prebivalstva padla za kakih 10% in da si je šele leta 1956 opomogla na začetno raven. Pri tem pa trdijo, da je bila potrošnja l. 1948 že nekaj nad potrošnjo l. 1939. Do teh trditev prihajajo tako, da namerno zmanjšujejo številke za predvojno proizvodnjo potrošnih dobrin. Tako na pr. navajajo, da je bila pred vojno produkcija tekstilnega blaga samo 111 milijonov kvadratnih metrov, medtem, ko je bila v resnici skoraj dvakrat tolikšna.

Po najverjetnejših računih je celotna potrošnja v Jugoslaviji dosegla predvojno raven šele l. 1958, potrošnja na osebo pa celo šele l. 1960. Zaradi tega tudi ves ta čas plače niso mogle biti prav nič višje kot pred vojno, ampak so morale biti nižje, ker je več ljudi delalo, a izdelalo manj kot prej. Istočasno so se v zahodnih državah plače povperčno povečale za od 50 do 100 odstotkov. Komunisti se izgovarjajo, da potrošnja ni rasla, a je bila boljše razdeljena kot pred vojno. Niti to

ni res: komunistični mogotci niso živeli prav nič slabše, če ne še precej bolj razkošno, kot pred vojno kapitalisti. Delavci z otroci so imeli približno enake plače kot pred vojno, delavci brez otrok precej nižje, medtem ko so račun predvsem plačevali kmetje, obrtniki in izobraženci, katerim so dohodki v času najhujšega pritiska padli tudi na polovico predvojnih.

Kdo bo vprašal: „A kako je vse to mogoče, ko je vendar narodni dohodek (celotna proizvodnja dobrin in uslug) v Jugoslaviji neprestano naraščal tudi po 8 odstotkov na leto?“ Prav v tem grmu tiči zajec: Narodni dohodek je domnevno naraščal, zraven pa se potrošnja ni povečala, dasi je glavni cilj gospodarstva prav zadovoljevanje potreb. Da je bilo tako, priznavajo danes komunistični voditelji sami. Ne samo, da je tak razvoj slabo spričevalo za gospodarstvo, ker to ne dosega svojega namena, ampak tudi počasi jemlje prebivalstvu vsako veselje do dela, kar se v Jugoslaviji vedno bolj očitno kaže, in je bila tudi zaradi tega reforma skrajno potrebna.

Medtem, ko je v predvojni Jugoslaviji šlo za potrošnjo kakih 70 odstotkov narodnega dohodka, jih gre v današnjo le 50 odstotkov. Tako je moral zrasti narodni dohodek za 40 odstotkov, da je postala potrošnja ista kot pred vojno. Za kaj pa gre preostalih 50 odstotkov narodnega dohodka?

Za državne izdatke in za investicije. V današnji Jugoslaviji gre skoro dvakrat toliko za državne izdatke kot v sosednjih deželah ali v predvojni Jugoslaviji v normalnih časih. To samo po sebi še ne bi bilo ničesar slabega, ker so lahko nekateri državni izdatki prav tako potrebni kot zasebna potrošnja in končno celo prav tako lahko koristijo posameznikom. Toda v Jugoslaviji so danes državni izdatki prav pogosto razmetavanje denarja. Graditi luksuzne upravne zgradbe v času, ko se povprečnemu državljanu že 25 let dohodki sploh niso ali so se le malo povečali, je pač nesmotrno, dasi take stavbe napravljajo vtis procvita. Prav tako je nesmotrno graditi ponekod najmodernejše ceste, če je cena za to, da so mnoge stranske, a za državljanne važne, ceste zanemarjene in da so zasebni dohodki tako nizki, da si lahko kupi avtomobile le tenka plast. V gospodarstvu je vse vprašanje sorazmerja in je najmodernejša cesta lahko

samo znak razmetavanja, če ni obenem vse drugo, tudi tisto, kar obiskovalca ne bode v oči, najmodernejše. Nadaljni znak državne zapravlivosti je nesorazmerno veliko število upravnega in varnostnega osebja, ki je samo posledica komunističnih metod in potreb, ne pa pravih potreb prealstva in skupnosti.

Leto za letom gre še večji odstotek narodnega dohodka kot v državne izdatke v investicije. Ta odstotek se giblje med 25 in 30% in tuji opazovalci večkrat prav to visoko številko proglašajo za uspeh. Vendar: ali je v resnici uspeh? Uspeh bi bil, če bi imele te visoke investicije za posledico hitro povečanje potrošnje in dohodkov prebivalstva. Za investicije ni dovolj, da so velike, ampak morajo biti tudi učinkovite, t. j. pomagati morajo k povečanju proizvodnje dobrin, ki jih ljudje najnujnejše potrebujejo. V Jugoslaviji ni tako: investicije niso pravilno usmerjene, se pravi ne vodijo k boljšemu zadovoljevanju potreb posameznikov in skupnosti, temveč kvečjemu po svojem obsegu in spet luksuznosti imponirajo obiskovalcem od zunaj. Ti pač za te napačno usmerjene in pogosto nepotrebne investicije ne plačujejo z zmanjšanim osebnim dohodkom kakor domačini. Investicije v veliki meri vodijo le do nadaljnjih investicij, t. j. do gradnje podjetij, ki sploh ne morejo s celotno kapaciteto poslovati, ker zanje ni ne potrebnih vodilnih ljudi, ne surovin. Delno imajo za posledico tudi produkcijo, ki nikomur ni potrebna, ker je ali predraga ali prezanič in obleži po skladiščih. V posebno slabih letih se to zgodi s kako četrtino industrijske proizvodnje, ki torej zahteva le napore in sredstva, koristi pa nikomur. Včasih poskušajo take proizvode poriniti na svetovno tržišče, toda tam jih je še težje spraviti v denar kot doma, ker ne ustrezajo ne po kvaliteti ne po ceni.

V komunistični Jugoslaviji torej ni procvitajočega gospodarstva, ampak tak videz, ki ga delajo luksuzni državni izdatki in luksuzne investicije, pogosto s pomočjo tujine, od katerih je pa le malo haska za prebivalstvo.

Kaj naprej?

Med pripravami za gospodarsko reformo so komunistični voditelji vse to in še marsikaj drugega naravnost ali po ovinkih

priznali. Odločili so se tudi, da je treba zmanjšati državne izdatke in omejiti investicije, da bi končno lahko povečali prejemke prebivalstva. Odločili so se tudi, da bodo prenehali z administrativnim gospodarjenjem, se pravi odločanjem iz centra, z drugimi besedami s „planiranjem“, ki so ga včasih toliko proslavljali in nam toliko od njega obetali. Pravijo, da „politični organi“ o gospodarskih rečeh le slabo odločajo.

Sedaj naj bi končno le dobili glavno besedo „delavski sveti“, katere že od leta 1952 stalno proglašajo za glavno sestavino titovskega sistema. Toda medtem ko delavski sveti podjetja mogoče lahko vodijo, je nemogoče, da bi imeli gospodarsko iniciativo, t. j. da bi ustanavljali nova podjetja, kajti dokler ni podjetja, ni delavskega sveta. Ta iniciativa bo še vedno ostala v rokah političnih organov ali bank, ki pa so v političnem sistemu, kakršen je komunističen, pravzaprav tudi politični organi. Sploh pa: kako naj bodo delavski sveti za podjetja odgovorni, ko je ena najvažnejših odločitev, za katero je treba nositi odgovornost, da se podjetje sploh ustanovi, te pa ne morejo sprejeti. Sploh odgovornosti ne morejo nositi velike skupine, temveč samo posamezniki ali majhne skupine. Dokler to vprašanje ne bo rešeno, bo velika industrija šepala in ne bo postala tako učinkovita, kot bi morala.

Toliko bolj potrebno je, da se komunisti sedaj končno odločijo, da bodo pustili kmete in zasebne obrtnike v miru, da bodo vsaj ti učinkovito pridelovali in izdelovali, kar ljudje najbolj potrebujejo, in bo vsaj tako življenjski standard rasel hitreje kot doslej.

Delež na dobičku

Kdo bo vprašal, kako je mogoča taka sodba, ko pa so vendar komunisti delavcem obljubili delež na dobičku in je v neki meri delitev dobička še vedno pravilo v Jugoslaviji. Po mnenju avtorja je odgovor na to, da je delitev dobička brez pomena za blaginjo prebivalstva bodisi pod komunisti bodisi pod katerikoli drugim režimom. Seveda s tem ni rečeno, da komunisti sami niso v začetku verjeli, da bo uvedba delitve epohalnega pomena. K temu jih je zavedlo njihovo zgrešeno pojmovanje dobička kot presežne vrednosti, ki je posled-

dica izkoriščanja. Če bi bilo res tako, bi morda delitev dobička imela neki smisel, toda dobiček je v resnici le najvažnejši znak, da podjetje dobro posluje. To danes tudi že komunisti priznavajo, ko dobiček spet uvajajo kot glavno, če že ne edino, sodilo za uspešnost poslovanja.

Viri dobička so trije: 1. izbira proizvodnje, po kateri je ali bo veliko povpraševanje, 2. proizvodnje na najcenejši način, 3. monopolističen položaj. Splošno soglasje je v tem, da dobički iz tretjega vira niso upravičeni in da jih je treba, če je to mogoče, odpraviti. Take dobičke dosega podjetja, ki iz kakršnegakoli razloga sploh nimajo konkurence in imajo zato močnost uravnati veličino proizvodnje tako, da zanjo dosežejo ceno, ki je nad stroški, in s tem dobiček. Isti rezultat je mogoč, če se konkurenčna podjetja lahko med seboj dogovorijo o omejitvi proizvodnje in povečanju cen. Kot rečeno so taki dobički neupravičeni in jih je treba poskusiti odpraviti. Ti dobički ne postanejo nič bolj pravični, če jih razdelimo med delavce v podjetju, ker to podjetje dela dobiček z manipuliranjem proizvodnje in cen na račun drugih delavcev in potrošnikov na splošno.

Komunisti bi verjetno imenovali tudi dobičke iz prvega vira monopolistične, toda med tem in tretjim virom je bistvena razlika v tem, da v tretjem primeru konkurence sploh ni, v prvem pa le podjetje z dobičkom prehití obstoječo ali mogočo konkurenco v proizvodnji novega produkta ali razširitvi starega produkta, po katerem se pojavi povpraševanje. Pravilna usmeritev ali pravočasna preusmeritev produkcije je izredno važna, o čemer si je na jasnem vsakdo, ki je opazoval, kako npr. pod komunisti podjetja proizvajajo karkoli, ne da bi se zanimala, kaj ljudje pravzaprav želijo. Za pravilno usmeritev produkcije ima seveda zasluge tisti, ki razišče tržišče in o njej odloči. Prva odločitev v tem pogledu je sklep, da se podjetje sploh ustanovi. S tem sklepom delavci nedvomno nimajo nobene zveze, saj „delavskega kolektiva“, ko je bil tak sklep sprejet, sploh še ni bilo. Tudi kasneje, ko podjetje že deluje, je kaj malo verjetno, da bi po več sto ali celo po več tisoč delavcev, ki imajo svoje lastne delavne naloge, moglo aktivno sodelovati pri sprejemanju sklepov o usmerjanju produkcije, kar zahteva komercialno in tehnično znanje in poseben dar. Komunisti se

zavedajo, da bi bila delitev takih dobičkov nepravična in zato zahtevajo, naj bo del dobičkov, ki nastane zaradi položaja na tržišču izključen od delitve, naj bodo z drugimi besedami pogoji za vsa podjetja izenačeni.

Drugi naštetih virov dobička ni v zvezi z odločitvijo o tem, „kaj in koliko“ proizvajati, temveč o tem, „kako“ proizvajati, t. j. o tem, kako naj bodo podjetja organizirana in kakšno tehniko naj uporabljajo. V tem pogledu so komunisti tudi ogromno grešili, ker so pomešali „najmodernejšo“ tehniko z „najučinkovitejšo“ ali „najcenejšo“. Toda o tem bi bilo treba napisati posebno poglavje. Vsekakor pa to ni imelo za posledico toliko različnih dobičkov kot splošno nizko raven produkcije potrošnih dobrin. Dobički zaradi cenene proizvodnje, ki je posledica dobre organizacije in ustrezne tehnike, nastajajo, ker nekatera podjetja proizvajajo cenejše kot druga, cena je pa za isti proizvod za vse enaka. Tudi z odločitvami o tehniki in organizaciji, ki so spet silno pomembne za gospodarski napredek, ima „delovni kolektiv“ kaj malo opravka, ker je zanje spet potreben poseben talent ali izobrazba. Tudi v tem pogledu pravijo komunisti v Jugoslaviji, da ni prav, če med delavce delijo dobičke, ki so posledica boljše opreme.

Če torej po mnenju komunistov samih ni prav deliti med delavce dobičkov, ki so posledica katerega koli izmed treh možnih virov, kaj še ostane? Komunisti očitno menijo, da so delavci upravičeni do dobičkov, ki nastajajo zaradi njihovega boljšega dela in večjega navora. Toda to v resnici sploh niso dobički, ker so samo posledica večje produktivnosti njihovega dela. In gospodarska teorija kaže, da se bodo delavske plače prej ali slej vedno prilagodile mejni storilnosti njihovega dela. Človek se ne more ubraniti vtisa, da v Jugoslaviji delavci dobivajo kot „razdeljeni dobiček“, kar bi tako in tako dobili kot plače. V tem človeka še potrjuje dejstvo, da se zaradi delitve dobička prav nič ne poveča količina potrošnih dobrin, ki jih vsi delavci za svoje plače lahko kupijo. Edino, kar se lahko zgodi je, da se cene na drobno povečajo za toliko odstotkov, za kolikor so

se prejemki delavcev povprečno povečali zaradi delitve dobičkov.

Sploh je čudno, da je mogoče izračunati povprečen dobiček, ki ga delavci prejemajo. Ravnotežje v gospodarskem sistemu je namreč tako, da bi v načelu vsakemu dobičku ustrezala nekje drugje izguba. Če bi „popolno planiranje“ ne bilo utopijsko, bi moralo biti mogoče izračunati natančno, kaj, koliko in kako proizvajati, nakar sploh ne bi bilo nobenih dobičkov ali izgub. To bi bilo pa posledica absolutne prilagodljivosti sistema, ki je nemogoča. Tudi če povprečen dobiček na delavca ni posledica tega, da delavec dobi pod imenom dobička del plače, ki bi jo tako in tako prejel, je lahko posledica inflacije. V tem primeru je pa dobiček samo navidezen, ker je v resnici le kompenzacija za izgubo vrednosti denarja.

Seveda jugoslovanski komunistični sistem predvideva tudi, da morajo delavci nositi del izgube, če jo podjetje ima. To je težje vprašanje, kot deliti „dobičke“. Doslej so vprašanje v precejšnji meri reševali tako, da so podjetja bodisi krila naravnost izgubo z bančnimi posojili ali dobila kredit za zaloge nekurantnega blaga. Splošno mnenje je očitno, da delavci niso krivi zato, če je podjetje produciralo napačno blago ali izbralo napačno proizvodno tehniko. To ni čudno, saj je jasno, da delavci niso bili udeleženi pri odločitvah, ki so izgubo povzročile. Med delavci po vsem svetu je trdno ukoreninjeno mnenje, da morajo delavci, ki opravljajo podobno delo, dobiti „primerljive“ plače. Zaradi tega tudi npr. britanski sindikati odločno odklanjajo udeležbo pri vodstvu podjetij in na dobičku in izgubi. Ta riziko naj nosijo tisti, ki sprejemajo odločilne sklepe.

Rečemo lahko, da od „delitve dobičkov“ ne moremo pričakovati kakšnih posebnih uspehov ali sprememb. Dobro je, če so delavci povezani s svojim podjetjem, toda dohodki prebivalstva se morejo povečati predvsem s tem, da zaradi vedno večje učinkovitosti gospodarstva bolj in bolj narašča proizvodnja dobrin, ki jih ljudje najbolj želijo. To pa ima z delitvijo dobičkov med tiste, ki imajo z zadevnimi sklepi komaj kaj zveze, le malo opravka.

dr. anton korošec ob 25-letnici smrti

Jurij Biserjan — **Dr. Anton Korošec**

Joško Krošelj — **Borba za konkordat in dr. Korošec**

Dr. Korošec v internaciji

Pavel Grubišić — **Začetek in konec dr. Koroščeve internacije**

Joško Krošelj — **Dr. Korošec v Vrnjački banji**

Pavel Grubišić — **Tuzla — najtežji dnevi Koroščeve internacije**

O. fra Vlaho Margaretić — **Moje srečanje z dr. Koroščem na Hvaru**

Marijan Marolt — **Dr. Anton Korošec in kultura**

Vinko Brajević — **Ob smrti dr. Korošca**

dr. anton korošec
njegov lik mora biti živ med nami
in zanamci

25-letnico praznujete tam zunaj v širokem svetu. 25 let je že prešlo, odkar nam je umrl največji slovenski državnik, oče svojega ljudstva, dr. Anton Korošec.

Ljudem v moji starosti se zdi, da so minila ta leta, kot bi trenil. Kot bi trenil med gromom in bliskom, ko strele sekajo v temo, plameni švigajo po nebu in v nebo, na zemlji pa vse gori, vsepovsod strašno peče in boli. Bila so to leta nepričakovane in nedopovedljive groze. Kot da je čoln, ki je krmarja izgubil, tresčil v skalo in se mi, brodolomci, lovimo po deskah in čereh, številne množice pa so med tem potonile v bolečinah. Samo v nekih slikah si moremo predstaviti nekaj tiste silne groze, ki se je nagrmadila v teh 25 letih v slovenskem življenju.

Kot da bi črta ravni življenja hotela pokazati, kako bistveno sta bila naša sreča in silen vzpon od 1918 do 1940 odvisna od dr. Koroščevega vodstva in dela. Ves siguren in močan jo je držal teh dvaindvajset let visoko v sončnih zlatih poljih. Padla je v nižavo nesreče, ko je v smrti omahnila Koroščeva roka.

Od leta 1918 pa do konca leta 1940 je bila Koroščeva doba na Slovenskem in med južnimi Slovani. Kot po avstrijskih kronovinah razdeljeno, narodnostno nepomembno, nemškemu cesarstvu podložno ljudstvo nas je prevzel, vodil naš upor in vključenje v narodno državo južnih Slovanov in nas zapustil kot soodločujoč, državni narod Jugoslavije, ki je v teh letih sam sebe prehitel v napredku, da so nazvali njegovo deželo jugoslovansko Švico in se je v tem kratkem času opremil z najvišjimi ustanovami znanosti in kulture. Dvaindvajset daleč najuspešnejših in najsrečnejših let slovenske zgodovine — to je Koroščeva doba. Bil je to predvsem čas zunanjega miru. Nič smrtnih žrtev ni bilo, ko nas je vodil iz razpadajoče Avstro-Ogrske monarhije v novo državo. Ni se vnela vojska zaradi novih meja, čeprav so Italijani prodirali do Vrhnike in zasedali Istro in Dalmacijo, čeprav je moral general Maister z vojsko reševati severno mejo na Štajerskem in smo neuspešno skušali iztrgati Nemcem še našo Koroško. Bil je čas notranjega miru. Ne miru brez težav. Ne lenobnega miru v komodnosti. S težkimi skrbmi in naporji je bil napolnjen tudi tisti čas, ali v glavnem smo Slovenci pod Koroščevim neprekosljivo spretnim krmarjenjem imeli socialni in politični mir, ki je omogočal izpopolnjevanje blagostanja. Na politične, narodnostne, ustavne in parlamentarne boje tistih časov, sedaj, po vsem, kar smo preživeli, gledamo s sedanje daljave kot na nedolžno valovanje vodice, ki se včasih, sem in tja nekaj potrese, ker se otrok v njej igra, ker ribica odskoči, ali se komar ob valčku v zrak požene. Komunistična poskusna orožna vaja v železniškem štrajku je minila s komaj nekaj žrtvami in porazom komunistov. Leto poskusnih bombnih atentatov na vlakih in poštah, ko so se združili komunisti in ustaši proti državi, je prineslo nekaj razbitih šip, polomljenih klopi v vagonih in dve porušeni steni na glavni pošti v Zagrebu. Komaj kdo je smatral tisto hajko za večjo nesrečo, komaj kdo se je še spomni. Fanatičen komunist je ustrelil notranjega ministra Draškovića in pripravljena je bila vrsta nadaljnjih političnih atentatov. Pa je tudi ta poskus izzvali splošno nesrečo, ostal osamljen na to samo eno žrtev življenja. Orjunaši so hoteli s silo presekati gordijski voz notranjih zapletljivcev. V enem prvih nastopov so povzročili nesrečo v Trbovljah, toda v spretno in krepko vodenem javnem mnenju in razpoloženju organiziranega ljudstva so izginili v nepovrat. Dvakrat je bilo streljanje v samem parlamentu. Enkrat usodno nesrečno in sramotno. Pa tudi to ni zadelo niti slovenskega, niti kaj drugega bistvenega v državnem življenju in notranjem miru in redu narodov. Nasprotno: Radičeva smrt in žrtev njegovih tovarišev je vse povezala v skupnem občutju sramote nad zločinom, skupni obsodbi in skupnem sožalju s Hrvati. Koroščeva roka pa je držala teže dneva; skoraj čisto sam je z neverjetno prisotnostjo duha in modrimi ukrepi preprečil vsak širši obseg nesreče, vsako splošno kataklizmo. Še celo, ko je padel kralj, steber tiste državne zgradbe, se ni zrušil njen red in mir; in zopet je bil Korošec veliki med njenimi varuhi.

V tej dobi je Koroščeva vodilna roka dosegla slovenske cilje, ki so bili poprej stoletja v nedosegljivih daljavah. Hočeš nočeš, bo zgodovina morala zapisati: Slovenija je imela v Koroščevem času svojih 22 najsrečnejših let.

In potem — kar takoj po njegovi smrti, — kot da smo bili nevredni lepega življenja, ki nam ga je ustvaril — je padlo vse zlo.

Nacistični okupatorski in komunistični režim sta v tem enem gotovo enaka: Celu mrtvega Korošca ne trpita. Nemcem-nacistom je Korošec izzivalna figura vstajajočega, uspešnega, naprednega slovanskega naroda. Razbesneli so se nad njegovo Slovenijo, da bi nas izbrisali iz živih narodov. Komunistom je Korošec najnevarnejši nasprotnik, ki jih je najnatančneje poznal, najbistreje preuvideval njihov zločinski „red“ in sistem in imel največjo zalogo orožja duha za boj proti njim.

Nad Koroščevim grobom na Navju je danes tema, grob je opuščen kot grob pozabljenega. Ironija, da je težko najti bolj žgočo. Komunisti preklinjajo vse, kar je Koroščevega in vsako slutnjo njegovega spomina skrijejo do pekla globoko — pa vendar Kardelj nosi naslov častnega doktorja tiste univerze, Vidmar pa je predsednik tiste Akademije slovenske, ki nam jih je obe Korošec priboril kot desno in levo roko, desno in levo oko kulturno dozorelega naroda. Cela življenjska zgradba slovenskega naroda je še sedaj, po vseh neurjih teh minulih 25 let, tako zelo Koroščeva, da nihče ne more preko njegovih kamnov, pa naj se trudi in ga taji kakor hoče.

Bil je to pač izreden mož, kakršni se ne rode v vsakem stoletju. Mislim, da je bil njegov prvi talent izredno fin in prodoren dar predvidevanja razvojev in odnosov med množicami in narodi. On je kar videl podobe dogodkov bodočnosti. Zavedal se je, da je to njegova izredna prednost. Prizanesljivo jo je skrival pred drugimi, sam pa si jo je dopolnjeval z najskrbnejšim študijem, zbiranjem najmanjših podrobnosti in podatkov o stvareh in ljudeh, ki jih je smatral za važne. To dvoje: neka čudovita jasnovidnost za družbene pojave, ki ga je kot magnet vodila, da je sigurno ločilvažno in pravo od malenkosti in navideznih kulis in našemljenih veličin in naravnost strasten gon radovednosti, da se je vvažno in pravo zaril in ni odnehal, dokler ni odkril vseh koreninic do zadnjega vlakenca, to ga je napravilo mojstra-politika, ki je daleč nadkriljeval svojo družbo kot poznavalec važnih razmer in okolnosti, kot ocenjevalec in presojevalec. Zato je imel izredno sposobnost utirati varna pota, izbirati sredstva in voditi, ko drugi niti slutili niso, kaj ga navdihuje in vzpodbuja. Zato je bil tako močna vodilna, združevalna osebnost.

Dodajmo še izredno skrbnost, vestnost, točnost in čudovito iznajdljivost, pa imamo glavne lastnosti, ki so odlikovale moža prefinjene, plemiške narave, ki je bil duhovnik in mojster-kovač usode svojega ljudstva. To je bil Korošec, ki je vselej stopil pred oltar, ko je ura udarila, Korošec, ki se kot minister notranjih del ni oddaljil od telefonske in drugih zvez z vsemi kraji države po cele dneve in noči, če je slutil kje kaj važnega ali nevarnega. To je Korošec, ki je zanemarjene jugoslovanske železnice v nekaj mesecih dvignil iz balkanske nerednosti na stopnjo ene najtočnejših in najurejenejših prometnih mrež v Evropi. Tak Korošec se sprehaja po beograjskih ulicah pol ure potem, ko je ista ulica vse dopoldne rjula proti njemu. To je tisti Korošec, ki se je bal iti na govorniški oder v preprostem prosvetnem domu kmetske vasi v Sloveniji, češ da ni dovolj dobro pripravljen, čeprav je slovel kot odličen govornik v parlamentarnih zbornicah in na ljudskih zborih, čeprav so njegovi govori na Dunaju in v Budimpešti pretresali monarhijo.

Korošec je smatral politiko za umetnost vplivati na razmere, jih naravnovati in oblikovati v korist ljudstva. Politične romantike v njem ni bilo nič. Z obema nogama je stal in previdno hodil po tleh stvarnosti. Bil in ostal pa je v politiki z ljubeznijo do tega dela in iz ljubezni do ljudstva, ki ga je volilo. Ker je bil tak, je gladko odklonil cesarjevo ponudbo pred koncem prve svetovne vojne, da bi na Dunaju prevzel ministrstvo za kmetijstvo, čeprav je celo dr. Krek bil navdušen za to in je kar stresal načrte, kaj vse bo mogoče dobrega storiti za slovensko vas in podeželje. Korošec je videl neizbežen propad Avstro-Ogrske monarhije in edino pot rešitve za Slovence — pot v Jugoslavijo. Korošec je bil Jugoslovan iz prepričanja in iz slovenske potrebe. Kdor ga drugače slika, ali ne ve, ali ne govori resnice. Korošec je samo v Jugoslaviji videl možnost slovenskega napredka, samo v Jugoslaviji je videl tisto moč, ki bo enkrat zajela tudi slovenske manjšine na tujem, samo Jugoslavija mu je bila državna sila, ki more dati Slovincem tisto podstavo in zaledje, da bi nanjo oprti mogli zaokreniti svoje sto in stoletno odstopanje in nazadovanje v novo smer napredka, razširitve in okrepitve svoje narodne moči. Tudi, če so mu

očitali, da je bil zakasneli Ilirec, nič zato, Jugoslovan je ostal. Ko se je na diskusijskem večeru katoliškega akademskega društva Danica v Ljubljani vsula nanj toča pritožb proti beograjskem centralizmu, jih je zabil: „Čez sto vas je fantov-akademikov tu. Pojdite, osvojite in spremenite Beograd. Vsa vrata in vse možnosti so vam odprte.“ Vera, da je v Jugoslaviji pravo mesto za Slovence je koreninila zelo močno tudi v prepričanju, da le v tej državni kombinaciji moremo koristno in najplodneje uveljaviti pridnost, brihtnost in poštenost in skromne naravne zaklade slovenske zemlje. Zaničeval ali vsaj najostreje pa je obsojal tako pogosto slovensko mehko in prilagodljivost. Učil je, zahteval in pričakoval od vsakega slovenskega človeka povsod zavednost in ponos na svoj rod, na narodno ime in govorico. Na tujem prav tako kot doma je terjal dosledno slovensko krščansko življenje.

Pošiljam teh nekaj vrstic iz naših ječ ven v svetlobo svobodnega sveta. Tu doma je sedaj tako temno, tako nizkotno in hudo, tako vse zadimljeno in strupeno zaplinjeno, da Koroščeva luč ne bi mogla goreti, tudi če bi mu komunistični policaj ne teptal groba.

Vi tam zunaj na svobodnem soncu izklešite podobo našega narodnega velikana dr. Antona Korošca, da bo ostal vzor, da bo v ponos prihajajočim in nastopajočim našim mladcem. Ko ga boste izklesali, se boste čudili, ga boste občudovali in videli, da je on sam in samo on tako izreden, tako velik in tako naš.

JURIJ BISERJAN

borba za konkordat in dr. korošec

Josko Krošelj je bil rojen 6. decembra 1902 v Kapelah pri Brežicah. Gimnazijo je študiral v Mariboru, kjer je bil soustanovitelj in sourednik dijaških literarnih revij „Utrinki“ in „Stražni ognji“. V akademskih letih je sodeloval v reviji „Mladina“ in „Ženskem svetu“. Iz tajništva Slovenske ljudske stranke za mesto Ljubljana je bil leta 1928 poklican v Beograd za osebnega tajnika tedanjega predsednika vlade in ministra za notranje zadeve dr. Antona Korošca. Kot osebni tajnik je nato dr. Korošca spremljal v prometno ministrstvo in v ministrstvo za gozdove in rudnike. Po dr. Koroščevi ostavki je bil imenovan l. 1931 za beograjskega urednika slovenskega katoliškega dnevnika „Slovenec“, istočasno pa je naprej najtesneje sodeloval z dr. Korošcem vse do njegove smrti leta 1940, razen tega pa razvijal svojo delavnost med Slovenci v Beogradu in v notranjosti Srbije. V predvojnih letih je bil v Beogradu tudi član izvršnega odbora tedanje jugoslovanske tiskovne agencije AVALA. Vojna leta je preživel v Ljubljani, begunska pa v Italiji, kjer je v taboriščih Servigliano in Senigallia od 1945 do 1948 urejal slovenski begunski dnevnik „Zedinjena Slovenija“. Po prihodu v Argentino leta 1948 je bil kooptiran v prvi odbor Društva Slovencev, nato pa prevzel uredništvo tednika „Svobodna Slovenija“. Na tem položaju je še danes. Je poročen z go. Malči roj. Koman. Imata tri sinove Toneta, Janeza in Bojana, ki so že vsi poročeni.

KATOLIŠKI ŽIVELJ V SRBIJI

V bivši kraljevini Srbiji je bilo katoličanov razmeroma malo. Leta 1880 jih je bilo v Beogradu okoli 5.000. Ljudje so jih imenovali „švabe“. Po nastanku skupne države leta 1918 se je začelo število katoličanov dvigati tako v Beogradu, kj je postal prestolnica tudi nove države, kakor tudi v notranjosti Srbije. Razumljivo. V Beogradu so nastali osrednji državni uradi in vanje so prihajali uradniki-katoličani iz Slovenije in hrvatskih pokrajin. Tako so našteli leta 1921 v Beogradu 10.000 katoličanov, leta 1928 jih je bilo 20.000, deset let pozeje pa že okoli 32.000. V notranjosti Srbije je živelo leta 1921 18.666 katoličanov latinskega obreda in 704 katoličanov vzhodnega obreda.

Prva katoliška župnija v Beogradu je bila župnija Kristusa Kralja v Krunski ulici, prvi njen župnik pa dr. Vjekoslav Wagner. V Beograd je prišel 17. januarja

1919. Bil je dr. Koroščev prijatelj. Dr. Korošec je prihajal skoro dnevno v to župnišče, da je malo posedel ter pokramljal. V tej cerkvi je več let tudi maševal.

Župnijska cerkev je bila prejšnja kapela avstrijskega poslanštva v kraljevini Srbiji. Ker je postajala pretesna, se je že leta 1920 ustanovilo v Beogradu društvo za zgraditev katoliške katedrale. Beograjska občina mu je obljubila lepo stavbišče v mestnem delu blizu sedanjega zveznega parlamenta, pozneje pa se je premislila in je za postavitev katoliške katedrale dala na razpolago stavbišče pod Kalemegdanom ob Donavi. Izrazila je pa željo, naj bi ne bila zgrajena v gotskem slogu, da ne bi s svojimi suličastimi stolpi spreminjala srpskega značaja mesta.

Župnija Kristusa Kralja v Krunski ulici je bila glavna katoliška župnija v Beogradu. Župnika te župnije so iz predsed-

stva vlade odnosno kraljevskega dvora vedno klicali, da je zaprisegal ministre katoliške vere.

V tej župniji je v predvojnih letih deloval tudi Slovenec g. Tomaž Ulaga. Imel je na skrbi zlasti slovenska dekleta, zaposlena v Beogradu. Za Slovence je imel mašo ob nedeljah ob šesti uri zjutraj. Tudi organist v tej župniji je bil Slovenec g. Mejač. Imel je zelo dober pevski zbor.

Pri župniji t. j. stolni cerkvi Kristusa Kralja je vedno tudi pomagal g. Franc Smodej, bivši narodni poslanec, ki je po letu 1929 stalno živel v Beogradu. Najprej kot šef enega odsekov Centralnega presbiterija, zatem kot upokojenec in nazadnje kot senator. Prav tako g. Davorin Medved ter Franc Kotnik, vojaška kurata beograjske garnizije. V letih svojega bivanja v Beogradu je v tej cerkvi maševal tudi g. dr. Alojzij Kuhar.

Slovenski lazaristi so imeli svojo župnijo na Čukarici, na griču, ki je bil nad Topčiderskim parkom. Z njega je bil izredno lep razgled čez Savo na zemunsko stran. Njihova cerkev je bila posvečena sv. Cirilu in Metdu. V fari je bila silno razgibana dušnopastirska delavnost, ki jo je spremljala tudi socialna akcija za potrebne sloje. V župniji so imeli prelepo petje, za kar je skrbel zlasti skladatelj g. Mav. Od ostalih slovenskih lazaristov v tej župniji navajam zlasti veliko delavnost g. župnika Andreja Tumpeja, ki ni posređoval Kristusovega nauka le katoliškim vernikom samo v neposredni bližini župnijske cerkve, ampak tudi po katoliških naseljih v notranjosti šumadije. Da je prišel do njih, je uporabljal vlak, avtomobile, največkrat pa konje.

Župnija slovenskih lazaristov sv. Cirila in Metoda na Čukarici je bila za beograjske Slovence prijetna in vabljava izletna točka. Vedno so radi prihajali tja. Zlasti so se radi udeleževali lepih velikonočnih in telovskih procesij. Posebno velikonočne procesije so vzbujale pozornost v pravoslavnem okolju. Slovenski lazaristi so jo namreč pripravili z vso skrbnostjo. Udeležba pri procesijah je bila velika. Zlasti ministrantov je bilo veliko in mladina je dajala vsej pobožnosti nekaj toplega, pristrčnega. Iz Beograda samega nas je vedno prišlo precej Slovencev. Vsi smo nosili v procesiji prižgane sveče in v pomladansko toplo noč je odmevalo petje slovenskih vstajenskih pesmi.

Med rednimi obiskovalci slovenskih lazaristov na Čukarici je bil tudi dr. Korošec, ki ni bil samo njihov dober prijatelj, ampak tudi dobrotnik.

Hrvatski frančiškani so imeli svojo župnijo v Bregalniški ulici z mogočno in prelepo cerkvijo, ki je bila zgrajena po načrtih slovenskega genija arhitekta Jožeta Plečnika. V tem samostanu je živel hrvatski pesnik in šef kat. odseka v pravosodnem ministrstvu dr. Avgust Čičić, ki je med drugim poznal dr. J. Ev. Kreka iz svojih študijskih let v Avguštineju na Dunaju.

Jezuiti so imeli svojo hišo in cerkev sv. Petra prav v središču Beograda v Poenkarejevji ulici, v neposredni bližini tiskarskega podjetja „Politika“. Ob ustanovitvi svoje redovne hiše in urejanju svoje lepe kapele sv. Petra, iz katere so širili svojo dušnopastirsko delavnost med katoliške vernike, so imeli sicer nekaj težav, toda Državni svet je zavrnil vse pritožbe proti naselitvi jezuitov v tem delu mesta.

Francoski asumpcionisti so prav tako delovali v dušnem pastirstvu v Beogradu. Svojo župnijo z Marijino cerkvijo so imeli v najlepšem beograjskem mestnem delu t. j. v viljski četrti Kotež Neimar. Za Francozi niso hoteli zaostajati Nemci, ki so tudi imeli svojo cerkev in sicer v ulici M'loša Velikega.

V južni Srbiji, t. j. Makedoniji, so bile močne katoliške postojanke v Skopju, Prizrenu, Bitolju in po drugih krajih. Saj je bila v Skopju tudi katoliška škofija, ki jo je vodil neumorno požrtvovalni in nesebični škof dr. Gnidovec. Ob Vardarju so bile uniatske postojanke. Tu je deloval več let tudi slovenski uniatski duhovnik dr. Stanko Aljančič.

Vzporedno z razvojem katoliškega dušnopastirskega dela med slovenskimi, hrvatskimi in tudi srbskimi katoliškimi verniki po Srbiji — spominjam se, da je bil med katoliškimi duhovniki tudi že eden srbske narodnosti —, je šla tudi katoliška karitativna, socialna in kulturna delavnost. Zlasti Slovenci so bili vodilni tudi na tem področju.

Prve slovenske usmiljenke so prišle v Beograd že leta 1920. Najprej so jih sprejeli v najuglednejši in najboljši beograjski sanatorij Vračar; leta 1925 so prevzele nego bolnikov še v sanatoriju dr. Smiljančiča, vse oddelke velike beograjske državne

bolnišnice so pa prevzele leta 1928. Svojo sestrsko hišo so imele na Čukarici za župnijo sv. Cirila in Metoda. Z leti so se tako razširile z dokupi sveta, da je bil skoro ves grič že njihov.

V Beogradu so bile slovenske usmiljenke v vseh zavodih, v katerih so razvijale svojo samaritansko delavnost, zelo upoštevane. Najbolj so jim bili hvaležni pač bolniki. V sanatoriju Vračar se je nekoč zgodilo, da so jih bili na zahtevo nekaterih protiverskih usmerjenih solastnikov sanatorija odslovili in na njihova mesta nastavili civilne bolniške sestre. Posledica je bila, da je oskrba bolnikov postala zelo zanemarjena, da je v sanatorij začelo prihajati vedno manj bolnikov, ker je začel padati tudi prejšnji njegov visoki ugled. Nič ni preostalo drugega, kakor, da so odslovili vse civilne sestre in šli prosit slovenske usmiljene sestre, da so prišle znova v sanatorij. Po njihovi vrnitvi se je seveda kmalu tudi dvignilo število tistih, ki so v tem zdravstvenem domu iskali ozdravitve.

Razen slovenskih usmiljenk smo v Beogradu imeli tudi slovenske šolske sestre. Imele so dve hiši v mestnem delu Vračar. Vodila ju je kot prednica s. Maristela Kette z Vrhnike. V svojem zavodu so imele prostore za slovenska dekleta, za slovensko uradništvo pa so vzdrževale dobro menzo.

Glavno središče slovenskih šolskih sester je bilo v Zemunu. V tem mestu so imele sestre veliko gospodinjsko šolo, o kateri je šel sloves daleč naokoli. Celo v notranjost Srbije. Dogajalo se je, da so v sestrsko gospodinjsko šolo pošiljale svoje hčerke tudi srbske pravoslavne družine. Zlasti potem, ko se je v kak kraj vrnilo srbsko dekle s končano gospodinjsko šolo in so ljudje videli, kako koristnih stvari so se dekleta naučila v tej šoli za gospodinjstvo in družinsko življenje. Zavod je dolgo vrsto let vodila č. m. Terezija Hanželič. Vse do svoje izvolitve za prednico slovenskih šolskih sester, potem pa je njeno nalogo prevzela č. s. Renata.

Dr. Korošec je bil redni hišni gost sestrske hiše. Pri sestrah je redno maševal vsako nedeljo, če je le bil v Beogradu.

Slovenske šolske sestre so razen v Beogradu in Zemunu imele svojo hišo tudi v Nišu. Tudi v tem mestu so uživale velik ugled in so jih imeli ljudje radi.

Hrvatje so imeli v Beogradu prav tako svoje usmiljenke, t. j. sestre sv. Vinka.

Svojo hišo so imele v Krunski ulici, v neposredni bližini cerkve Kristusa Kralja. V njej so imele stanovanja katoliške diakonije, ki so obiskovale beograjske srednje šole.

Katoličani v Beogradu so že od prvih let življenja v skupni državi imeli poleg rednih maš po katoliških cerkvah tudi velike javne verske manifestacije ob velikonočnih in telovskih procesijah. Prva velikonočna procesija v Beogradu po zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov v kraljevino SHS je bila na velikonočno soboto leta 1919. Beograščani so jo z zanimanjem opazovali. V procesiji sta stopala tedanja ministra dr. Anton Korošec in dr. Tugomir Alaupović, poleg njiju pa francoski vojskovodja Foch. Veliko pozornost so vzbujali tudi afriški črnski francoski vojaki, ki so se borili pri preboju solunske fronte. Pozneje so bile katoliške procesije zlasti v stolni župniji Kristusa Kralja iz leta v leto bolj slovesne. Vedno se jih je udeleževal kraljev zastopnik, prav tako ministri katoliške vere, visoki državni uradniki-katoličani iz Državnega sveta in Glavne kontrole ter načelniki po posameznih ministrstvih. Vedno je igrala tudi vojaška godba, oddelek vojske je pa oddajal častne salve.

Katoliški živelj v Beogradu je imel tudi svoja društva, ki so prirejala prosvetne večere, gledališke predstave ter družabne prireditve. Zlasti Slovenci, ki so imeli Prosvetno društvo ter Društvo Slovencev; Hrvatski klub je bolj združeval uradniške sloje, medtem, ko sta slovenski društvi zajemali ves slovenski živelj.

Na splošno je mogoče reči, da katoliške ustanove v Srbiji niso imele ovir pri svojem delu. Zlasti ni mogoče tega trditi za Beograd. Ponekod v Makedoniji je bilo drugače, zlasti v tistih krajih, kjer so se naselili primorski rojaki, ki so prešli v pravoslavje. Med njimi je bila odkrita akcija za prestop v pravoslavje. Priznati moramo, da so jo vodili zlasti taki Slovenci, ki so bili sovražno razpoloženi do katoliške Cerkve in posebno do Vatikana. Iz vrst teh Slovencev je bil tudi prvi slovenski pravoslavni bogoslovec Dekleva. Dr. Voja Janjić, radikalni poslanec in član odborov, ki so se v predvojni Jugoslaviji z vaticanskimi predstavniki pogajali za sklenitev konkordata, je dr. Korošču pol v šalji pol zares ponovno na političnih večerjah očital, da bo Korošec pravoslavcem postavil celo Slovenca za patriarha.

Čeprav je bilo srbsko ljudstvo izredno širokogrudno do drugih narodnosti in ver, se je kljub temu našlo nekaj nepomirljivih funkcionarjev med pravoslavno duhovščino in v vojski, ki se niso mogli sprijazniti z dejstvom, da je bila kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, kakor se je tedaj ta država imenovala, nova državna tvorba, ne pa samo razširjena Srbija, v kateri naj bi imela srbska pravoslavna Cerkev isti položaj, kot ga je zavzemala kot državna vera v bivši kraljevini Srbiji. Zato so tudi v razvoju katolicizma odnosno v skrbi za dušno pastirstvo med katoliškim življenjem po Srbiji, t. j. v diaspori, gledali načrtno prodiranje katolicizma med pravoslavje z namenom, da ga izpodrine ali celo uniči.

Več sovražnih izpadov proti katoliški Cerkvi je zlasti objavljala tedanji beograjski popoldnevni list Pravda, ki so ga izdajali bratje Sokići, nekaj tudi Vestnik, glasilo srbske pravoslavne Cerkve. Nekateri so celo zatrjevali, da „pravoslavje čaka novo Kosovo“. Zlasti so napadali tiste pravoslavne družine, ki so svoje otroke pošiljale v katoliške zavode. Npr. v gospodinjsko šolo slovenskih šolskih sester v Zemunu.

Dr. Korošec, ki je neprestano zasledoval cilj, da bi Slovincem, kakor Hrvatom priboril ne samo politično, ampak tudi versko enakopravnost, je zato bdel tudi nad katoliškimi ustanovami v državi, zlasti v Beogradu in v Srbiji. Z vsemi silami in razpoložljivimi sredstvi je vedno pomagal ohranjati katoliško dušno pastirstvo med katoličani po Srbiji. Duhovnikom je npr. plačeval vožnje, da so lahko obiskovali katoliške postojanke, za slovenske vernike naročal liste, knjige, zlasti rakovniške salezijanske brošurice — nobene tajnosti ne bom izdal, če povem, da je večino ponatisov tistih knjižic naročeval dr. Korošec za slovenske ljudi po Srbiji. Pomagal je pri graditvi katoliških kapel in izdatno prispeval za njihovo opremo. Kaj je v tem pogledu dobrega storil za katoličane po Srbiji, ve samo Bog, ker tega dr. Korošec ni nikdar obešal na veliki zvon.

Dr. Korošec pa ni po Srbiji in drugih predelih države podpiral samo katoliških verskih, vzgojnih ter karitativnih ustanov, ampak enake ustanove, v kolikor so obstajale, tudi pri pravoslavnih. Zato je bil prav tako velik dobrotnik znamenitih pravoslav-
nih samostanov Ljubostinja, Žića, Stude-

nica in drugih. Po teh zgodovinskih samostanih je zlasti podpiral restavracijo dragocenih slikarij, pa tudi ostalo delavnost teh samostanov. O tem so pričala številna diplomatska priznanja v dr. Koroščevem beograjskem stanovanju.

Tako je dr. Korošec že več kot pred 30 leti deloval v ekumenskem duhu za zблиžanje katoliške in pravoslavne vere zlasti glede skupnih namenov in dosego skupnega cilja: vzgoje mladine v krščanskem moralnem duhu ter poglobitvi verskega življenja med narodom.

Proti ekstremnim in nepomirljivim političnim in verskim elementom je pa dr. Korošec nastopil tudi javno, ko je občutil, da je treba spregovoriti odločno besedo. To je storil s člankom, ki je bil objavljen leta 1923 v zagrebški reviji „Nova Evropa“, ki jo je izdajal dr. Milan Čurčin. Ta revija je v letih od 1921 do 1923 objavila vrsto člankov odličnih katoliških osebnosti o aktualnih cerkvenih vprašanjih. Od Slovencev so jih napisali škof dr. Anton B. Jeglič (Odnosi med katoliško Cerkvijo in državo), dr. Franc Grivec (Katoliški verski problemi v Jugoslaviji) ter dr. Korošec. Dr. Koroščev članek ima naslov „Odnosi med katoliško Cerkvijo in državo“. Dr. Korošec izhaja v članku s stališča, da so tri največje kulturne sile: vera, znanost in umetnost. Med tem, ko napredne države smatrajo za svojo dolžnost pospeševati znanost in umetnost in varovati njihov svoboden razvoj, večina držav zavzema do vere nasprotno stališče. Posebno proti kat. Cerkvi. Tako je tudi v državi SHS. Korošec zatem kritizira „kancelparagraf“ v vidovdanski ustavi, očita državni upravi, da so po krivdi države mnoge škofije nezasedene. Zamerja vladi, da katoliška bogoslovja slabo podpira, med tem, ko so pravoslavna v ugodnejšem položaju, da zapira verske šole v Vojvodini ter jim odvzema premoženje, da vojaki ne morejo opravljati svojih verskih dolžnosti. „Kolikor pa oblasti postopajo enako slabo proti pravoslavnim in katoličanom, delajo to iz kulturno-bojnih namenov ali pa celo iz sovraštva do katoliške Cerkve, v kolikor pa katoliško Cerkev zastopavljajo pred drugimi, posebno pred pravoslavno, delajo to še iz slabših namenov“. Dr. Korošec nastopa dalje proti temu, da pravoslavni vladika iz Niša Dositej ureja cerkev katoliških odpadnikov na Češkem, v podkarpatski Rusiji pa dela propa-

gando za prestop grkokatolikov v pravoslavje. Zatem nadaljuje dobesedno: „Oblasti se ne upajo javno preganjati katoliške Cerkve, ampak jo samo zapostavljajo in šikanirajo ter s svojim postopanjem kažejo, da bi nam bilo bolje v pravoslavni Cerkvi, kjer bi uživali njihovo naklonjenost. V tem nas še bolj potrjuje to, da izza kulis čujemo, da je treba katoliško Cerkev v naši državi počasi spraviti do kapitulacije pred pravoslavjem. Torej, ne zблиževanje in zedinjevanje s sporazumom med dvema največjima Cerkvama v državi, ampak načrten, premišljen prestop katoličanov v pravoslavje. Prepričan sem, da v določenem času ne bo prišlo do odkritega kulturnega boja, toda nadaljevali bodo z zapostavlja-

njem in šikaniranjem katoliške Cerkve v naši državi.“

Gornji očitki jasno povedo, da se dr. Korošec nikdar ni bal povedati resnice, če jo je bilo treba povedati. Tega pa ni storil zato, da bi netil ali širil sovraštvo med katoličani in pravoslavnimi, ampak ravno nasprotno: resnico je povedal vedno z željo, da bi bilo med obema najmočnejšima verama v državi tesno sodelovanje, ki naj bi njune vernike družilo kot brate in sestre v ljubezni, ki jo je oznanjal Kristus. Verska enakopravnost med državljani pa je tudi eden od najbolj trdnih temeljev državne skupnosti in sreče njenih državljanov. Ta cilj je dr. Korošec vedno zasledoval.

NUJNOST UREDITVE VERSKO-PRAVNE ZAKONODAJE

Ob nastanku države SHS leta 1918 za posamezne vere v novi državi še ni bilo enotnih zakonskih predpisov. Srbska pravoslavna Cerkev je bila v bivši kraljevini Srbiji državna vera, ostale vere so bile priznane z zakonom iz leta 1853. Ob izbruhu prve svetovne vojne je stari srbski politik Nikola Pašić takoj uvidel veliko važnost, da ima kraljevina s katoličani, čeprav so bili v državi neznatna manjšina, urejene odnose s konkordatom. Zato ga je sklenil z Vatikanom že 26. junija 1914. S konkordatom je imela urejene odnose med državo in katoliško Cerkvijo tudi tedanja kraljevina Črna gora. Storila je to že leta 1886. V Črni gori so imeli tedaj katoličani 13 župnij, ki so vse spadale pod nadškofijo v Baru. Barski nadškof je imel tudi naslov „primas srbski“.

Za Slovence in dalmatinske Hrvate, ki so bili pod Avstrijo, so bili ob nastanku nove države v veljavi avstrijski zakonski predpisi o ureditvi veroizpovednih odnosov z dne 7. maja 1884, na Hrvaškem in v Slavoniji pa določila avstrijskega konkordata iz leta 1855. Srbski pravoslavni Cerkvi v Madžarski, Hrvatski, Slavoniji, Bosni in Hercegovini je bil z raznimi zakoni priznan srbski značaj že s samim naslovom. Glede ureditve odnosov nove države do posameznih ver, zlasti do katoliške, ki je bila druga najštevilnejša vera v državi, je bila zlasti živahna debata v ustavodajni skupščini, pa tudi v javnosti. V ustavo iz leta 1921 je bilo vnešeno splošno določilo o verski enakopravnosti.

Po sprejetju vidovdanske ustave je vlada sklicala v Beograd takoimenovano versko anketo. Njeno zasedanje je bilo od 15. do 21. novembra 1921. Predsednik katoliške sekcije je bil djakovski škof dr. Akšamović, poročevalec ministrstva za vere pa vseučiliški profesor ljubljanske univerze dr. Rado Kušej. Prevladalo je stališče, da je za katoličane treba urediti odnose med njimi in državo s konkordatom. V vladi pa niso bili vsi takega mnenja. Slovenec dr. Gregor Žerjav in Hrvat Juraj Demetrović sta n. pr. zastopala stališče, da naj vlada uredi svoj odnos s katoličani enostavno z Zakonom o katoliški Cerkvi, srbski člani ankete, t. j. pravoslavci, so pa bili mnenja, da je bolje, da so ti odnosi urejeni s konkordatom.

Tako je nastal prvi odbor za sklenitev konkordata med tedanjo kraljevino SHS in Vatikanom. Imenovan je bil 24. julija 1922. V njem so bili člani: Ljubomir Jovanović, Marko Gjuričić, ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, djakovski škof dr. Anton Akšamović, dr. Grga Angjelinović, dr. D. Pečanac, narodni poslanec jugoslovanskega kluba dr. Josip Hohnjec, Djoka Nestorović, Stjepan Korenić, dr. Mihajlo Lanović, dr. Jakov Čuka in Anton Anić.

Odbor so pozneje razširili ter so bili imenovani za njegove člane še zagrebški nadškof dr. Ante Bauer, barski nadškof Franc Uccellini, frančiškanski provincial dr. Petar Grabić in Fra Joso Markušić

ter Vladimir Nikolić, dr. Tugomir Alaupović, Ljuba Nešić in dr. Otokar Ribaj.

Ožji odbor za sklenitev konkordata so sestavljali Ljubomir Jovanović, Mihajlo Lanović, Jakov Cuka in Vladimir Nikolić.

Člani tega odbora, ki naj bi dal osnove za določitev odnosov med državo in katoliško Cerkvijo, ni mogel rešiti vseh vprašanj. Soglasni so pa bili v dveh vprašanjih, t. j., da naj katoliško Cerkev pred državo zastopa škofovska konferenca, glede imenovanja škofov je pa obveljalo načelo iz srbskega, črnogorskega in avstrijskega konkordata, da pristojne cerkvene oblasti predlože glede imenovanja za škofa tri kandidate. Dalje je bilo sprejeto, da Cerkev avtonomno upravlja svoje premoženje. Težave so bile glede vzgoje mladine, ker je katoliška Cerkev vztrajala pri svoji zahtevi, da mora dobiti mladina v državnih šolah versko vzgojo. Do soglasja ni prišlo, ker je vidovdanska ustava določala, naj mladina dobiva verski pouk po želji staršev odnosno varuhov, ločeno po verah in v soglasju z njihovimi verskimi načeli.

Prve razgovore med beograjsko vlado in Vatikanom, glede sklenitve konkordata je začel pripravljati leta 1922 tedanji zunanji minister dr. Momčilo Ninčić. Ker ni bilo nobenega glasu v javnosti o teh razgovorih in ni bilo znano ali so se že začeli, alj se šele bodo, je dr. Anton Korošec 25. junija 1923 vložil v parlamentu interpelacijo, s katero je hotel vlado prisiliti, da bi se izjavila in povedala, v kakem stanju so razgovori z Vatikanom, pa na interpelacijo ni dobil odgovora.

Po navedbah hrvatskega publicista dr. Fr. Matića se je namesto vlade oglasil član odbora za konkordat dr. Mihajlo Lanović dne 2. julija 1923 v beograjski Politiki z ugotovitvijo: „Odbor je mnenja, da mora imeti vlada kot minimalno pravico veta, t. j., da more sprejeti za škofa samo takega kandidata, katerega bo ona hotela. Poleg tega je treba tudi delati na to, da bi vlada dobila pravico predlaganja kandidatov. Isto velja tudi za postavljanje ostalih duhovnikov. Župnik more biti samo tisti, za katerega da pristojni minister pristane.“

Odbor za konkordat je imel v Beogradu seje od 21. avgusta do 21. oktobra 1922, širši odbor je pa zasedal od 19. junija do 27. julija 1923. Osnutek konkordata je bil predložen sveti stolici, toda vlada je od

nje dobila odgovor, da na osnovi tega osnutka razgovori niso mogoči.

Drugi osnutek konkordata je bil izdean leta 1924. Vlada je leta 1925 poslala v Rim dr. Vojo Janjića in dr. Mihajla Lanovića, ki sta skupno s tedanjim jugoslovanskim poslanikom pri Vatikanu, dr. Josipom Smodlakom, in tajnikom poslaništva dr. Nikom Moscatellijem začela maja 1925 razgovore z zastopnikom Vatikana, msgr. Borgonginijem.

Dr. Voja Janjić se je vrnil v Beograd ter je vladi poročal o stanju razgovorov. Tedaj se je pa zgodilo nekaj, česar nihče ni pričakoval. Sklenitev konkordata med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev niso preprečili Srbi-pravoslavci, ampak katoličan — Hrvat Štefan Radić, ki je bil tedaj kot prosvetni minister član radikalne vlade in je že leto dni poprej zrušil vlado narodnega sporazuma Ljubomira Davidovića ter dr. Mehmeda Spahe. Štefan Radić je kot predsednik najmočnejše hrvatske politične stranke — Hrvatske kmetijske stranke — in kot predstavnik večine hrvatskega katoliškega naroda dal dne 18. julija 1925 beograjski Politiki izjavo, ki je tedaj presenetila vso jugoslovansko javnost.

V njej je Štefan Radić izjavil naslednje:

„Z republiko smo uničevali habsburžanščino in anarhijo, s sporazumom pa dvigamo monarhijo in Karadjordjeviće... Po mojem mnenju je klerikalizem tako velika nevarnost, da se naš hrvatski narod ne bo mogel nikdar povsem zliti s srbskim, dokler se Hrvati ne bodo osvobodili Rima. In to popolnoma. Hrvati ne morejo prestopiti v pravoslavje. To tudi ni potrebno, ker bi tu nastopile takoj velike in silne protiakcije. Toda jaz sem vedno o tem razmišljal, da bi bilo potrebno ustanoviti hrvatsko Cerkev, neodvisno od Rima, narodno cerkev, ki bi se s časom stopila s pravoslavno. Zato pa je seveda treba veliko dela, ker za to ni zadosti pridobiti samo inteligenco, ampak morajo to sprejeti tudi množice. Kmet in vera — to sta zelo občutljivi stvari. Vsekakor to lahko izvede samo tako široka in močna organizacija, kakršna je naša HSS. Mislim, da ne more biti popolnega narodnega edinstva brez verskega edinstva. Zato hočemo zgraditi ali vsaj ustvariti predpogoje za popolno srbsko-hrvatsko edinstvo. Ustvariti moramo svojo novo vero. To pa sedaj ni aktual-

no. Minilj bodo tudi še celi rodovi. Toda naš narod mora izpolniti vsaj ta pogoj, da se Hrvatje osvobodijo Rima.“

Dr. Matić spričo takega zadržanja Štefana Radića povsem pravilno ugotavlja: „Ko je tako (Štefan Radić, op. p.) formuliral svoj versko-politični program ob vstopu v Pašičevo vlado, ni bilo niti pričakovati, da bi podprl čimprejšnjo sklenitev konkordata. Nekateri so sicer bili mnenja, da bo Radić v odločilnem trenutku vendarle podprl sklenitev konkordata, ker so poznali njegovo spremenljivo stališče o določenih vprašanjih.“

To se pa ni zgodilo, kakor bomo takoj lahko ugotovili. Na seji vlade, na kateri je član vladne delegacije za razgovore z Vatikanom glede sklenitve konkordata, dr. Voja Janjić, poročal o poteku razgovorov, je Štefan Radić izjavil, da „takega načrta konkordata ne more sprejeti in da Hrvatje ne bodo nikdar pristali na tak konkordat“. Za Vojo Janjića je tedaj Radić dejal, „da je preveč klerikalen, ko predlaga tak konkordat“. Vlada je nato sklenila, „da se stvar odloži, ker predstavnik Hrvatov, ki so na tem vprašanju najbolj zainteresirani, ne pristaja, da bi bil tak konkordat sprejet, ker da ne odgovarja interesom naroda in države“.

Pri takem stališču Štefana Radića je jasno, da srbski pravoslavni ministri niso hoteli biti „bolj papeški kot papež sam“ in so vprašanje konkordata odložili za nedoločen čas. Postavili so se pač na stališče, da oni konkordata ne bodo forsirali, če Štefanu Radiću kot predsedniku večinske hrvatske stranke HSS ne samo, da ni na tem, da bi bil konkordat čimprej sprejet, ampak je nastopil sploh proti njegovi sklenitvi.

Štefan Radić je leta 1927 znova govoril o konkordatu. To vprašanje je omenjal v zvezi s sklenitvijo političnega dogovora med dr. Antoom Korošcem in radikalnim prvakom Veljom Vukičevićem. Ker je bil ta sporazum o sodelovanju Slovenske ljudske stranke in Narodne radikalne stranke sklenjen leta 1927 na Bledu, je šel v politično zgodovino pod imenom „Blejski sporazum“. Štefan Radić ga je napadel dne 2. septembra 1927 z izjavo, v kateri je brez vsake osnove zatrjeval, „da je bistvo Blejskega sporazuma to, da mora biti konkordat tak, kakor ga hoče dr. Jeglič

(tedanji ljubljanski škof, op. p.), kakršnega sem pa jaz doslej vedno preprečil, kadarkoli je prišel pred ministrski svet ali kadar me je vprašal za svet dr. Ninčič“ (ted. zunanji minister, op. p.).

Ali je potem čudno, da po takem zadržanju Štefana Radića dr. Korošec z njim v poznejših letih ni hotel imeti nobenih političnih stikov, ker je že leta 1924 imel zadostno izkušnjo z njim, ko je s tolikšnimi naporj sestavljeno prvo vlado narodnega sporazuma v državi zrušil prav Štefan Radić s svojimi nepremišljenimi političnimi izjavami in izpadi, leto dni pozneje je pa zopet Radić kot predstavnik večine Hrvatov tudi preprečil sklenitev konkordata, s katerim naj bi šele postali katoličani enakopravni s pravoslavni.

Vprašanje konkordata je potem počivalo vse do osebnega režima kralja Aleksandra. Njegova tedanja vlada je v letih od 1929 do 1933 uredila s posebnimi zakoni odnose med državo in posameznimi verami. Tako so bili izdani zakoni o srbski pravoslavni Cerkvi, ki je dobila to prednost, da je edina od vseh Cerkva smela uporabljati srbsko narodno zastavo na cerkvenih stavbah, o judovski verski skupnosti, o eyangeljskih krščanskih Cerkvah ter o islamski verski skupnosti.

Kralj Aleksander se je nato osebno lotil tudi reševanja ureditve razmer s katoliško Cerkvijo. V Beograd je pozval francoskega strokovnjaka za konkordatska vprašanja Charles-a Loisseaua, ki je po kraljevih predlogih postavil osnove za konkordat. Tako je nastal tretji osnutek konkordata, ki pa v Vatikanu ni bil sprejet. Toda kralj Aleksander tega vprašanja ni odložil. Na njem je delal naprej. Razgovori med vlado odnosno kraljem Aleksandrom in Vatikanom so se vodili preko beograjskega apostolskega nuncija Herme-negilda Pellegrinettija. Ker je pa po njegovi indiskreciji prišla vsebina najnovejših predlogov za konkordat v javnost, je kralj Aleksander nuncija Pellegrinettija izločil iz vseh nadaljnjih razgovorov za sklenitev konkordata med Jugoslavijo in Vatikanom. Od tedaj naprej so bili razgovori med kraljem Aleksandrom in Vatikanom preko tajnika jugoslovanskega poslaništva pri Vatikanu, msgr. Nika Moscatellija. Razgovori so dobro napredovali in v prvi polovici leta 1934 je bil že dosežen načelni sporazum. Maja meseca istega

leta je bil osnutek konkordata poslan na vpogled vladi v Beograd. Ta ga je odobrila z zatrdilom, da je zelo dober. To je bil zadnji osnutek konkordata, ki je delo na eni strani kralja Aleksandra, na drugi strani pa tedanjega vatikanskega državnega tajnika kardinala Evgena Pacellija, poznejšega papeža Pija XII.

Konkordat med Jugoslavijo in Vatikanom pod kraljem Aleksandrom ni mogel biti ratificiran zaradi njegove tragične

SLOVESEN PODPIS KONKORDATA

Podpis konkordata je bil določen za 25. julija 1935. Ta datum je določila vlada Bogoljuba Jevtića, podpisal naj bi ga pa tedanji pravosodni minister dr. Dragotin Kojić. Toda med tem je prišlo v Jugoslaviji do politične spremembe. Vlada Bogoljuba Jevtića je padla in novo vlado je sestavil dr. Milan Stojadinović z dr. Korošcem in dr. Spahom. Dr. Stojadinović v svojih spominih navaja, da je bil vodja muslimanov dr. Spaho prvotno določen, da bo v njegovi vladi pravosodni minister, toda ravno zaradi podpisa konkordata se to ni zgodilo, ker da ne bi bilo primerno, da bi konkordat z Vatikanom podpisal minister-musliman in ne katoličan. Zato je bil določen za pravosodnega ministra Hrvat-katoličan dr. Ljudevit Auer, član Jugoslovanske nacionalne stranke.

Pred odhodom jugoslovanske delegacije, v kateri je bil tudi Slovenec dr. Frido Pogačnik, je bil dr. Auer še na obisku pri pravoslavnem patriarhu Varnavi, ki mu je, po Stojadinovičevih navedbah, izjavil: „Vi odhajate na pot, da opravite zelo važno in pomembno državno delo. Pri tem delu vam želim uspeha in vam podeljujem svoj blagoslov.“

Podpis konkordata je bil v Vatikanu. Pri podpisu so bili navzoči: tedanji jugoslovanski poslanik pri Vatikanu Jevre Simić in svetnik poslaništva dr. Niko Moscatello, od svete stolice kardinal Giuseppe Pizzardo, tajnik za izredne cerkvene zadeve in Joseph Branche. V imenu kralja Petra II. ga je podpisal dr. Ljudevit Auer, v imenu papeža Pija XI. pa njegov državni tajnik kardinal Pacelli. Po podpisu sta podpisnika svoja podpisa še potrdila s pečati. Sledil je sprejem pri papežu Piju

smrti oktobra 1934 v Marseillesu, zakonitev konkordata je pa javnosti sporočil tedanji predsednik vlade Bogoljub Jevtić 3. januarja 1935 v obvestilu skupščini in senatu. Aprila meseca 1935 je odšel v Rim odposlanec vlade, da obvesti Vatikan, da so razgovori zaključeni. Vatikanski državni tajnik kardinal Pacelli je enako obvestil beograjsko vlado, da soglašajo z njeno odločitvijo, da ni nobene ovire več za podpis konkordata.

XI. in obdarovanje članov jugoslovanske delegacije.

Jugoslovanski poslanik pri Vatikanu Jevrem Simić je istega dne priredil v čast vatikanskemu državnemu tajniku kardinalu Pacelliju in jugoslovanskemu pravosodnemu ministru dr. Ljudevitu Auerju slavnostno večerjo. Na njej je pravosodni minister dr. Auer naslovil na vatikanskega državnega tajnika tople pozdravne besede, v katerih je med drugim navajal:

„Oči tolikerih milijonov vernih katolčanov, lojalnih jugoslovanskih državljanov, so uprte danes v Vatikansko mesto in v velikega papeža, ki tako močno in moдро vodi ladjo katoliške Cerkve v vrtincih današnjega časa. V današnjem srečnem dogodku gledajo nov velik dokaz očetovske skrbi za njihov dušni blagor... Poleg sv. očeta je danes z nami navzoč v duhu naš veliki suveren, blagopokojni kralj Aleksander, ki smo ga izgubili tako kmalu in tako tragično (atentat nanj 9. X. 1934 v Franciji, op. p.). Ne samo, da so se po njegovem prizadevanju začeli razgovori, ki so danes slovesno zaključeni, on sam je tudi določil glavne smernice tega sporazuma, ki je bil tako blizu podpisu v času njegove tragične smrti, in ki je tudi vezan z njegovim imenom.“

Kardinal Pacelli je v odgovoru na dr. Auerjevo zdravico med drugim navajal:

„Konkordat, ki ste ga danes podpisali, je delo miru in zaupanja, obenem pa tudi javno potrdilo koristnosti in učinkovitosti najbolj skladnih odnosov med dvema oblastema. To delo ima za svojo osnovo vzajemno spoštovanje in vzajemno priznanje, ki ga dajeta dve suvereni oblasti druga drugi — cerkvena in državna. Vsaka v svojem področju. Tako, kakor je Bog določil. Ta

konkordat je obenem delo, ki dolguje svoj temelj in razvoj modrosti velikega papeža, katerega vidoviti pogledi obsegajo in prodirajo v vse potrebe in vse možnosti sedanjega časa, kakor tudi v tiste, ki nam jih prinaša bodočnost. Konkordat pa prav toliko dolguje bistroumnosti velikega vladarja s prosvitljeno inteligenco in močno

voljo. Tragična izguba kralja Aleksandra, ki je nikdar ne bomo mogli preboleti, žal, meče turobno senco na ta slavnostni dan. Toda njegova senca celo povišuje danes dokončano delo, ga dviga na izredno višino ter iz njega ustvarja bistveni in osnovni element bodočega razvoja ter bodoče usmeritve mlade jugoslovanske kraljevine.“

VSEBINA ALEKSANDROVEGA IN PACELLIJEVEGA KONKORDATA

Po podpisu konkordata je Vatikan izdal naslednje uradno sporočilo:

„Besedilo konkordata bo po običaju objavljeno ob zamenjavi ratifikacijskih listin. Že sedaj je pa mogoče reči, da danes podpisani konkordat končno urejuje meje škofij tako, da odgovarjajo novim političnim mejam Kraljevine Jugoslavije in to v zvezi z ureditvijo političnih mej, določenih z mirovnimi pogodbami. Obnavljajo se ninska škofija, ustanove pa se nove škofije: bačka in banatska. Splitskemu škofu se vrača čin mitropolit. Enako dostojanstvo dobiva ljubljanski škof (Ljubljanska škofija postaja nadškofija, op. p.). Ob imenovanju škofov se bo postopalo na način, kakor je določen v večini poveljnih konkordatov.

Gospodarski odnosi se bodo reševali na osnovi polne enakopravnosti vseh veroizpovedi. Zato je katoliški Cerkvi priznana avtonomija in to v enaki meri, kakor so to dobile že druge veroizpovedi. Cerkveno premoženje ne more biti predmet razlastitve in tudi ne more priti pod udar novih agrarnih zakonov brez predhodnega sporazuma s Cerkvijo.

BORBA ZA IN PROTI KONKORDATU

Vlada dr. Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe v Rimu podpisanega konkordata v letu 1935 ni predložila v zakonitev parlamentu. Ne zato, ker tega ne bi hotela, ker sklenjeni konkordat med Jugoslavijo in Vatikanom ni bilo njeno delo, ampak iz enostavnega razloga, ker je bilo za njegovo sprejetje treba zagotoviti solidno večino. Nova vlada je namreč mislila v začetku, da ji ne bo treba delati z Jevtićevim parlamentom. V takem smislu sem tedaj poslal poročilo „Slovencu“ o tistem gla-

Na področju vzgoje je Cerkvi priznana možnost, da opravlja svojo delavnost na način kot je to slučaj v večini držav. Bogoslovne fakultete se bodo prilagodile najnovejšim predpisom svete stolice.

Zakon sklenjen v katoliški cerkvi ima polni civilno-pravni učinek. Predpisi, ki urejajo zakon, se bodo izenačili za vse državno področje. Katoliška akcija je nad in zunaj strank. Podrejena je škofom, ki zanjo odgovarjajo.

Ker vsebuje konkordat zakonita jamstva, s katerimi so zagotovljene svoboda in pravice Cerkve, je sveta stolica pripravljena izdati potrebne odredbe, s katerimi bo kleru v aktivnem dušnem pastirstvu prepovedala pripadanje političnim strankam in aktivno sodelovanje pri njihovem delu. Razume se, da bo vlada istočasno izdala prav take ukrepe glede duhovščine drugih veroizpovedi.

Vprašanje uporabe glagolice v liturgiji je rešeno tako, da niso samo pri tem upoštevali narodnih čustev, ampak tudi predpise katoliške Cerkve in želje dotičnega katoliškega prebivalstva. Jasno je, da se ta določila ne nanašajo na narodne manjšine.“

sovanju v parlamentu, ko je kandidat vlade za skupščinskega predsednika ostal v manjšini ter je bil Stevan Čirić izvoljen kot predsednik opozicije, pod naslovom „Zadnje glasovanje petomajskih desperadov“. Toda kraljevi namestniki o razpustu parlamenta niso hoteli nič slišati. Zato je morala vlada ubrati drugačno taktiko in pridobiti večino poslancev na svojo stran.

Ko je vlada imela v parlamentu zagotovljeno večino, s konkordatom ni prav nič več odlašala ter ga je v smislu pooblastila

kraljevih namestnikov novembra meseca 1936 predložila v zakonitev parlamentu. Na ta način je konkordat prišel tudi pred javnost.

Proti njemu se je začela takoj silna gonja. V borbi proti konkordatu se je združilo vse, kar je bilo proti vladi. To so pa bili vsi, razen pristašev JRZ. Proti konkordatu so začele nastopati vse politične opozicionalne stranke od ljoticévev na desnici do komunistov na levici in vodstvo srbske pravoslavne cerkve. Glavno besedo so imeli tisti, ki so bili sploh proti politični in verski enakopravnosti Slovencev in Hrvatov v državi. Konkordatsko borbo so smatrali za najugodnejše priložnost, da na tem vprašanju zrušijo vladu dr. Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe. Glavni štab vse borbe proti konkordatu je bil v sami patrijaršiji, kjer so dobili premoč nepomirljivi škofje z zagrebškim pravoslavnim škofom Dositejem na čelu. Na patrijarha Varnavo so začeli izvajati strahovit pritisk. Na zahtevo nepomirljivih elementov je moral patrijarh Varnava sklicati sestanek sv. arhijerejskega zbora, ki je zasedal v Beogradu od 11. do 24. novembra 1936. S tega sestanka je poslal vladi svoje pripombe h konkordatu. V njih srbski pravoslavni škofje med drugim ugotavljajo, da je bilo pravoslavje v Srbiji in Črni gori do nastanka skupne države „državna vera in da z zamenjavo načela državne vere za načelo enakopravnosti ni obstajala nujna neobhodnost: velike in vsem znane zasluge srbske pravoslavne Cerkve za ustvaritev države in narodnosti v zvezi z relativno večino njenih pripadnikov, so ji dajale pravico, da bo ohranila svoj stoletni zgodovinski položaj v državi, podobno, kakor so ga ohranile tudi po vojni pravoslavne Cerkve v dosedanjih državah, v Grčiji, Bolgariji in Romuniji“.

Te „pripombe in ugovore na načrt konkordata med našo državo in Vatikanom, podpisanim 25. julija 1935“ sta napisala dva pravoslavna škofa, v posebni brošuri jih je natisnila v veliki nakladi patrijaršijska tiskarna v Sremskih Karlovcih. Beograjski državni tožilec je sicer odredil njeno zaplenbo, toda kljub zaplenbi skoro ni bilo kraja v Srbiji, kjer je ne bi bili imeli v številnih izvodih. Sploh je tedaj nastala ogromna konkordatska literatura: za in proti. Obe stranki sta jo izdajali. Med njimi so bile resne študije strekovnjakov,

ki so z argumenti zagovarjali konkordat in dokazovali, da spada med najboljše, kar jih je Vatikan v zadnjem času sklenil. Saj je na njem delal tedanji vatikanski državni tajnik kardinal Pacelli, ki je bil znan po svojem konkordatu, ki ga je pripravil za predvojno Nemčijo. Opozicionalne — politične in pravoslavne — skupine so z letaki in članki zasledovale samo ta cilj, da z njim čim bolj nahujskajo narod, da bi zrušil vladu. Za doseg tega cilja niso izbirali sredstev. Svoj namen, da bi ljudi zmešali in jih nato izrabljali v svoje politične namene, so dosegli. Kajti ljudje po Srbiji so jim začeli verjeti, da hoče vlada uzakoniti konkordat samo zato, da bo potem dr. Korošec prevedel pravoslavne v katoliško vero. V pravoslavne kraje da bodo začeli prihajati katoliški duhovniki, ki da bodo začeli učiti pravoslavne otroke. V pravoslavne cerkve bodo postavljali orgle itd., itd. Besedico „misija“ v konkordatu so izrabljali, češ, da Vatikan smatra Srbijo za misijonsko področje kot Afriko in Azijo. Je pa bil njen pomen „poslanstvo“ katoliške Cerkve. Pravoslavna duhovščina je zlasti nastopala proti tistemu določilu, ki govori v konkordatu o depolitizaciji duhovščine. Kajti rečeno in dogovorjeno je bilo, da bodo vse to, kar s konkordatom dobe katoličani, dobili tudi vse ostale vere, če takih ugodnosti že ne bi imele. Tudi organizacija katoliškega dušnega pastirstva v vojski jim je bila v spodbiko, češ, da bo Vatikan zvedel za jugoslovanske vojaške tajnosti. Skratka: ni bilo sredstva, ki bi ga ne bili uporabljali proti konkordatu. V izmišljanju najbolj neverjetnih trditev je vse naravnost tekmovalo. Tako se je v notranjosti Srbije dogajalo, da trgovci niso več hoteli prodajati kadila, češ, da jim „je konkordat to prepovedal“. Ponekod so ljudi varali, da je „konkordat dosegel“, da zvonovi po pravoslavnih cerkvah ne zvone več tako kot poprej. Četudi so bile stvari še tako neresnične in naravnost nesmiselne, so jih ljudje sprejemali kot čisto resnico.

V takem vzdušju je bil v naročni skupščini dne 22. decembra 1936 izvoljen poseben odbor za preučevanje konkordata. Štel je 21 članov. Poslaniški klub JRZ je imel 12 članov, opozicija pa 9. Za predsednika odbora je bil izvoljen dr. Voja Janjić. Razprava v odboru se je začela dne

8. julija 1937 z govorom dr. Milana Stojadinovića kot zunanjega ministra. V nabito polni dvorani parlamentarnega finančnega odbora je člane odbora za preučevanje konkordata dr. Stojadinović opozarjal na zgodovinsko važnost, ki je na vseh, „kajti danes so oči vsega sveta uprte v nas: ali smo bili v razgovorih s katoliško Cerkvijo pošteni, ali smo pošteni državni funkcionarji, ali pa smo šli na prevaro. Gospodje, vsi vi narodni poslanci, brez ozira kateremu klubu pripadate, vsi vi skupno z nami, z vlado, polagate na vprašanju konkordata velik državni izpit: Ali lahko vodimo veliko Jugoslavijo ali ne. Ne Srbije, ampak Jugoslavijo!“

Razprava v odboru je bila razmeroma kmalu zaključena. Bila je zelo ostra in je dosegla višek dne 17. julija 1937 pri glasovanju o sprejetju ali odklonitvi konkordata. Zgodilo se je namreč, da je vlada pri tem glasovanju v omenjenem odboru ostala v manjšini, ker je ob enakem številu glasov za in proti odločil proti konkordatu predsednik odbora dr. Voja Janjić. To je storil, ker mu predsednik vlade dr. Stojadinović ni hotel izpolniti zahteve, da bi ga imenoval za nekaj dni za ministra, da bi imel zadosti ministrskih let za pokojnino. Od tega trenutka dalje je bil dr. Voja Janjić najhujši propagandist proti konkordatu. Govoril je, da je iz patrijaršije bil za to tudi plačan.

Po glasovanju o konkordatu v odboru za njegovo preučevanje so imeli seje posamezni poslanski klubi. Poslanski klub JRZ je najprej izključil dr. Vojo Janjića, nato pa sklenil, da bo v plenumu narodne skupščine glasoval za konkordat, poslanski klub JNS je dal svojim poslancem pri glasovanju o konkordatu proste roke. Med tem se je položaj za konkordat poslabšal. Sv. sinod srbske pravoslavne Cerkve je na seji dne 14. julija 1937 sklenil, da bo vse poslance, ki bodo glasovali za konkordat, izobčil iz pravoslavne Cerkve. Razen tega se je bolezen patrijarha Varnave nevarno poslabšala. Nasprotniki vlade so vrgli v svet trditev, da je patrijarh Varnava zastrupljen. Zastrupila sta ga pa dr. Stojadinović in dr. Korošec. To laž še danes ponavljajo komunisti v domovini. Dr. Korošec mi je tedaj rekel: „Če je patrijarh zastrupljen, ga ni zastrupila vlada, ampak drugi. Tisti, ki jim gre to v račun.“ Vlada sama, ne da se ni takih metod poslu-

ževala, smrt patrijarha bi položaj samo še bolj nevarno zaostri. Zato ne more biti govora, da bi kdo na vladni strani delal na njegovi odstranitvi. Nepomirljivi elementi v vodstvu srbske pravoslavne Cerkve in pristaši opozicionalnih strank so zatem tako obdali bolnega patrijarha Varnavo, da nikogar, o katerem niso bili stodostotno prepričani, da „je njihov“, niso več pustili k njemu. Tako ni mogel več prihajati k patrijarhu tudi šef informativnega odseka Centralnega presbiroja prof. Boško Bogdanović, osební prijatelj patrijarha Varnave in tudi Korošca. Prav on je med obema vzdrževal zveze tudi še v začetku konkordatske borbe, pozneje pa so to — kot že omenjeno — preprečili nepomirljivi elementi, ker so se bali, da bi mogel patrijarh nastopiti proti najbolj surovim oblikam gonje in borbe proti konkordatu.

Da bi sovražniki konkordata še bolj nahujskali narod in ga izrabili za nastopanje proti vladi in za sprožitev javnega upora, so napravili načrt za prireditev velike javne procesije dne 19. julija 1937 popoldne. Šla naj bi iz saborne cerkve na Kalemegdanu, po glavnih ulicah skozi središče mesta — Knez Mihajlovi ulici in ulici Kralja Milana proti svetosavski cerkvi nad trgom Slavija. Bila naj bi za ozdravitev patrijarha, v resnici pa za povzročitev demonstracij.

Za ohranitev miru in za vzdrževanje javnega reda je bilo tedaj treba imeti železne živce. Te je imel dr. Korošec. In mirnega, modrega nastopanja, kajti samo ena nepremišljena odločitev, en sam neprimeren nastop varnostnih oblasti, bi lahko vse pokvaril in sprožil kulturni boj, državljansko vojno z vsemi grozovitostmi in krutostmi.

Ker v hrvatskih in slovenskih krajih ni bilo nobene nevarnosti za javni red, je lahko dr. Korošec kot notranji minister spravil v Beograd vse razpoložljive orožniške sile ter jih združil v prestolnici. Dr. Korošec je imel kot notranji minister ob svoji strani najboljšega policijskega funkcionarja. Kar jih je tedaj imela Jugoslavija, upravnika mesta Beograda, Milana Ačimovića. Ta je dr. Korošca osebno zelo spoštoval, mu je bil vdan, in ga je o vseh stvareh sproti obveščeval. Imel je enako lastnost kot dr. Korošec: Ni se bal in še

tako nevarna situacija ga ni vznemirila in spravila iz ravnotežja.

Upravnik mesta Beograda je za svoje področje prepovedal vsa javna zborovanja in obhode do 1. avgusta 1937. To je za čas, ko je bila v parlamentu debata o konkordatu. Zato je bila prepovedana tudi pravoslavna procesija. Nekateri pravoslavni funkcionarji so sicer Ačimoviću zatrjevali, da se pokoravajo njegovi odredbi in da procesije ne bo, toda Ačimović jim ni verjel in je postal še bolj buden. Ko je od svojih funkcionarjev v sami patrijaršiji dobil zanesljivo potrdilo, da pravoslavci nameravajo imeti procesijo kljub prepovedi, je izdal vse potrebne ukrepe za njeno preprečitev. Od pravoslavne cerkve do vhoda v knez Mihajlovo ulico je postavil tri močne orožniške kordone s gumijevkami in puškami. Orožniki so bili v polni vojaški opremi s čeladami na glavah.

Ob napovedani uri se je res začelo. V pravoslavni cerkvi so začeli zvoniti z vsemi zvonovi, iz patrijaršijske cerkve se je začela pomikati procesija s pravoslavnimi škofi, duhovniki ter menihi in ministranti na čelu. Nosili so križe, cerkvena bandera in visoke palice s pritrjenimi svetilkami. Ob prepevanju cerkvenih pesmi so se začeli pomikati naprej. V procesiji so bili propagandisti, hujskači, ki so ljudi pozivali, naj vzklikajo proti vladi, proti konkordatu, proti Koroščevim žandarjem in podobno. Ko je procesija zadela ob prvi kordon, se je začelo prerekanje. Ta trenutek so izkoristili drugi in hiteli naprej ter prišli do drugega orožniškega kordona. Ker nobene prošnje, naj se vrnejo v cerkve ali razidejo, niso zalegle, je bilo potem, ko so razjarjeni ljudje skočili na orožnike.

PO IZGLASOVANJU KONKORDATA

Takoj po končanem glasovanju o konkordatu v parlamentu je bila sklicana seja poslaniškega kluba JRZ. Na njej je predsednik vlade dr. Stojadinović sporočil poslancem odločitev vlade, da s konkordatom ne bo šla pred senat. Omenjal je izmenjavo aktov z arhijerejskim saborom, ki ga je tudi obvestil, da o njegovih predlogih ne more razpravljati in polnopravno odločati zaradi patrijarhove bolezni. Dobesedno je dejal: „Zato želim počakati, da bo

izdano strogo povelje: Odbij. Tedaj pa je nastal splošen pretep. Orožniki so nastopili proti izgrednikom z vso silo, ker so imeli povelje, da morajo udeležencem procesije za vsako ceno preprečiti vdor v Knez Mihajlovo ulico, v kateri je bila tedaj promenada in polna ljudi. Zato je nastal pretep, vpitje in tuljenje. Pravoslavni škofje in duhovniki ter civilni udeleženci procesije so udarjali po orožnikih s cerkvenimi banderi, svečniki in križi, orožniki pa so obrnili puške in mlatili s puškinimi kopiti kogarkoli so dosegli. Teže ranjen ni bil nihče, manjše poškodbe in modre podpludbe je pa dobil marsikateri. Med temi je bil tudi razgrajč dr. Voja Janjić, ki je potem prihrumel v parlament ter začel vpiti: Kaj, vi tu razpravljate o konkordatu, ko istočasno Koroščevi žandarji pretepajo pravoslavne škofo po ulici in tepajo v prah pravoslavne cerkvene svetinje. Začel se je tudi slačiti, da bi pokazal svoje bunke, ki jih je dobil po hrbtu. V poslanski zbornici je nastalo splošno vpitje. Predsednik je imel dosti opravka, da je v dvorano povrnil red in mir.

Kljub vedno nevarnejšemu položaju je vlada vztrajala na stališču, da hoče spraviti konkordat skozi parlament, pa naj stane, kar hoče. Javnosti, opoziciji in srbski pravoslavni cerkvi je treba pokazati, da so koristi države in njen ugled v svetu ter podelitev verske enakopravnosti katoličanom več, kakor pa koristi posameznih političnih strank in tudi nekaterih prenapetežev v pravoslavni cerkvi. Zato je šla debata o konkordatu v parlamentu naprej, dokler ni bil konkordat dne 23. julija 1937 sprejet najprej v načelu s 166 glasovi proti 129 glasovom, in nato tudi v poedinostih z 167 glasovi proti 129.

arhijerejski sabor lahko polnopravno odločal. Če je konkordat dve leti ležal na moji mizi, lahko počaka še kak mesec. Pokazali smo odločno voljo, da konkordat zakonimo, vendar pa moram želeti, da se to zgodi v ugodnejšem in bolj mirnem vzdušju. Če želimo s konkordatom zagotoviti verski mir v zahodnih krajih, ne bi bilo modro, da bi pokvarili z njim mir v vzhodnih.“

Ta izjava pa ni dosegla zaželenega učinka: pomirjenja, kajti zgodilo se je to,

česar so se vsi bali. Patrijarh je umrl. In še celo istega dne, ko je bil sprejet konkordat. Samo nekaj ur pozneje. Nasprotniki vlade so takoj vrgli med ljudi, da je umrl od žalosti, ko je zvedel, da je konkordat sprejet in da so za konkordat glasovali celo nekateri pravoslavni duhovniki. Drugi so govorili, da so videli žareč plamen, ki se je dvigal proti nebu. Duša patrijarha Varnave da je tedaj odhajala v nebesa.

Novica o patrijarhovi smrti je ustvarila še težje vzdušje. Po vseh pravoslavnih cerkvah v Beogradu so zvonili, vse družabne prireditve tistega dne so bile namah prekinjene; za prihodnje dni napovedane, preložene na poznejši čas. Vlada je poslala enega svojih članov v patrijaršijo, da izrazi sožalje. Ljudje, ki so bili tedaj tam, so ga dobesedno pognali na ulico. Gonja proti dr. Stojadinoviću in dr. Korošču zaradi patrijarhove smrti je šla naprej. Sovražno razpoloženje pravoslavnih cerkvenih dostojanstvenikov je postajalo še večje. Odražalo se je v odklonitvi predloga vlade, naj bi bil patriarh pokopan na državne stroške in v odločitvi arhijerejskega sabora, da bodo na patrijarhovo krsto položili velik trnjev venec kot znak njegove mučeniške smrti.

Novo največjo preizkušnjo za notranjega ministra dr. Korošca je predstavljal pogreb patrijarha Varnave. Kdo naj skrbi za red? Orožniki, četniki, sokoli? Ker slednjih dveh ni bilo mogoče pridobiti za to, je moralo to nalogo prevzeti orožništvo. Upravnik mesta Begrada dr. Ačimović nam je tisti teden v družbi pravil, da je tedaj prosil Boga samo to, da bi krsto s patrijarhovim truplom samo spravili do grobnice, potem se ne boji ničesar več. Bal se je namreč samo tega, da bi do nemirov prišlo že med samim pogrebom in da bi krsta s patrijarhom ostala na sredi ulice. Končno se je le tako zgodilo; pogrebci s krsto so bili že v svetosavski cerkvi, ko so se na trgu Slavija začeli veliki nemiri; ter je med orožniki in demonstranti prišlo do streljanja.

Patrijarh Varnava je bil pokopan, pomiritve pa ni bilo in je ni bilo. Je tudi ni moglo biti, ker je nasprotniki vlade niso hoteli. Kajti tri dni po izglasovanju konkordata je sv. sinod srbske pravoslavne cerkve izpolnil svojo grožnjo: vse tiste, ki so od pravoslavnih glasovali za konkordat,

je izobčil iz pravoslavne cerkve. Nihče od teh poslancev tedaj ni smel priti domov v svoj rojstni kraj, ker ni bil varen življenja. Tisti, ki so tedaj glasovali za konkordat, so bili v resnici junaki. Med temi je bilo tudi več pravoslavnih duhovnikov.

Ker gonja proti konkordatu še vedno ni prenehala, je dr. Stojadinović poslal 27. oktobra 1937 sv. sinodu akt, v katerem ga je obvestil, da je zakon o konkordatu po svoji „proceduri ugasnil“. Pa tudi to sporočilo ni nič zaleglo. Vodilne pravoslavne osebnosti so odkrito izjavljale, da Stojadinoviću ne verjamejo prav nič, da mora tako izjavo dati dr. Korošec. Ta je medtem dne 24. novembra 1937 poslal zapupno poročilo notranjega ministrstva vsem podrejenim organom, da naj „z ozirom na pomanjkanje osnov za resno kritiko vlade po opoziciji razširjene vesti pobijajo ter naj obveste narod, da je konkordat končno stavljen z dnevnega reda in da sploh ne bo predložen v razpravljanje v senat.“

Pa je kljub temu še vedno šla protikonkordatska borba naprej. Bila je kot žerjavica, ki tli naprej in noče ugasniti. Zato so opozicionalni poslanci izkoristili proračunsko razpravo v finančnem odboru in so s konkordatom znova napadli notranjega ministra dr. Korošca po njegovem poročilu o proračunskem predlogu za notranje ministrstvo za leto 1938/39. Napad je dr. Korošec zavrnil z izjavo: „Na izdani konkordata sploh ne mislimo. Moje osebno mnenje je, da starega konkordata ni mogoče izdati in na to nihče med nami tudi ne misli. Konkordat je ustvaril mučno stanje in je sedaj ugasnil. Stojadinović, Korošec in Spaho ne bodo izdali ne starega, niti korigiranega in tudi ne novega konkordata. To bo vsak razumel, kdor je samo malo politik.“

Ta dr. Koroščeva izjava je dotodaj nepomirljive pravoslavne škofo le pomirila, ker so ji verjeli samo zato, ker jo je izdal dr. Korošec. O njem je bilo znano, da dano besedo vedno drži. Še večje potrdilo, da vlada konkordata ne bo poslala v končno odebritev senatu, so v Koroščevi izjavi videli pravoslavni škofje tudi zaradi tega, ker jo je dal dr. Korošec, ki je bil ne samo katoličan, ampak tudi katoliški duhovnik in je bil najmočnejša politična in državniška osebnost Stojadinovićeve vlade.

Dr. Stojadinović je arhijerejskemu saboru v januarju 1938 tudi potrdil, da je

„konkordat v resnici stavljen z dnevnega reda“.

Tako je po gornji dr. Koroščevi izjavi začelo nastopati pomirjenje in so se mogle začeti priprave za izvolitev novega patrijarha, pri kateri ima važno besedo tudi vlada. Te so bile 21. februarja 1938. Za novega patrijarha je bil izvoljen črnogorski mitropolit Gavriilo Dožić, ki je po letu

1945 lahko osebno spoznal Vatikan kot patrijarh-begunec, ter je užival vso njegovo naklonjenost in zaščito, tisti Vatikan, ki so ga pred njegovo izvolitvijo za poglavarja srbske pravoslavne cerkve njegovi nepomirljivi tovariši pravoslavni škofje tako silovito napadali. Pozneje se je patrijarh Gavriilo Dožić vrnil v domovino, kjer je tudi umrl.

STALIŠČE HRVATOV DO KONKORDATA

Hrvatska kmečka stranka, okoli katere se je zbrala večina hrvatskega naroda, in so ji to vodstvo priznale ter se mu podredile tudi manjše hrvatske stranke, je bila v najstrožji opoziciji proti beograjski vladi. Zato ji sploh ni bilo na tem, da bi se ta vlada utrdila med narodom. Stala je na stališču: čim slabše bodo razmere v državi, tem bolje za nas, za zadovoljitev zahtev hrvatskega naroda. Nobenega dvoma ni, — to so pokazali poznejši dogodki — da je mnogo, mnogo Hrvatov iskalo zadovoljive hrvatskih narodnih zahtev z razbitjem Jugoslavije in z vzpostavitvijo lastne hrvatske države.

Mislím, da je pok. dr. Vladko Maček vedel za tako razpoloženje svojih Hrvatov. Če mu pa ni bilo znano, da je bil obkrožen z ustaši — pozneje so v njegovem kabinetu sedeli ljudje, ki so pod ustaši zavzemali vidne položaje — potem je bila vsa njegova politična organizacija na zelo trhlih osnovah.

Pri takem stanju je z njegovega stališča razumljivo, da se je postavil na stališče, da ga konkordat, s katerim bi katoličani postali enakopravni v državi s pripadniki ostalih ver, prav nič ne briga. Konkordat da je delo beograjske vlade, s katero Hrvatje nimajo nič skupnega. To je potrdil z izjavo, ki jo je dal 2. julija 1937, to je v času najmočnejše protikonkordatske gonje v Beogradu, poljskemu listu „Kuryer Warszawski“. V njej je izjavil tole: „To vprašanje, (konkordat, op. p.) je za nas indiferentno, ker konkordat sklepa Vatikan s srbsko pravoslavno vlado, ne pa s katoliškim prebivalstvom Hrvatske.“ S tem je dovolj jasno povedal, da hrvatskega političnega vodstva konkordat, ki zadeva večino hrvatskega naroda, ne zanima. Po dr. Mačku konkordat sklepa Vatikan „s srbsko pravoslavno vlado v

Beogradu“, ne pa z jugoslovansko, v kateri so bili ministri tudi iz Hrvatske in tudi Slovenci in vsi katoličani.

Hrvatski publicist dr. Franjo Matić o tedanjem hrvatskem stališču do konkordata ugotavlja naslednje: „V času, ko se je konkordatska borba odnosno borba o vprašanju nadaljnega obstoja ali rušenja že podpisanega konkordata razvila do svojega vrhunca, je bila hrvatska politična javnost zaposlena z drugim političnim vprašanjem: z vprašanjem nadaljnega obstoja Hrvatov znotraj meja Jugoslavije ali z odstranitvijo državne tvorbe iz l. 1918.“

Novo potrdilo, da hrvatsko politično predstavništvo v času konkordatske borbe ni imelo nobenega interesa, da bi kakorkoli podprlo vlado v njenem prizadevanju in v njenih naporih, da bi spravila konkordat skozi parlament in senat ter tako uzakonila enakopravnost katoličanov v Sloveniji, na Hrvatskem in po ostalih prečanskih pokrajinah s pravoslavnimi, protestanti, judi in muslimani.

Če s tega stališča presojava Hrvate, je njihovo stališče razumljivo. Samo potem pa morajo biti Hrvatje tudi pravični in morajo priznati, da se je vlada dr. Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe v resnici trudila, da bi v državi ustvarila enakopravnost tudi v verskem pogledu s konkordatom, ki ni bil njeno delo, ampak delo pok. kralja Aleksandra in njegove vlade JNS. Da do te enakopravnosti ni prišlo, so krivi nepomirljivi elementi v srbski pravoslavni Cerkvi, v vojski in opozicionalne politične stranke, zlastj srbske, ki so strankarske koristi tedaj postavljale nad koristi države in njenega ugleda v vsem kulturnem svetu. Te morajo obsoditi, kadar pišejo o borbi za in proti konkordatu, ne pa vlade, ki je storila vse, da ga uzakoni. In je delno to tudi storila,

dalje pa ni mogla iti, če je hotela ohraniti še naprej skupno državo. To so pa vsi, ki so imeli tedaj odgovornost za vodstvo države, v resnici hoteli. Zato je bila tedaj za vlado izbira kaj lahka: Nepomirljivim elementom v srbski pravoslavni Cerkvi, v vojski, in kjerkoli so bili, je vlada poka-

zala svojo moč, da lahko uveljavi svojo voljo in odločitve. Pameten, moder politik pa ve, do kod sme napenjati politični lok. Zato je vlada potem raje obstala na pol poti, ker je bila prepričana, da bo prišel gotovo čas, ko bo mogoče spraviti konkordat skozi senat v ugodnejšem času.

TRAGIČNE OKOLNOSTI V ZVEZI S PROPADOM KONKORDATA

Največja nesreča za propad konkordata je bila tragična smrt kralja Aleksandra 9. oktobra 1934 v Marseillesu. On je bil tvorec tega konkordata, ker je hotel urediti odnose med državo in katoliško Cerkvijo, potem, ko je že za ostale vere izdal potrebno zakonodajo. Nobenega dvoma ni, da bi bil kralj izpolnil svojo namero ter uveljavil svojo voljo tudi tokrat, kakor jo je vedno poprej. Če bi bil ostal kralj živ, ne bi bilo proti konkordatu nobene pomembnejše akcije s strani arhijerejskega sabora, ker bi bil vprašanje konkordata uredil sam s patrijarhom Varnavom. Ta bi bil potem že ukrenil vse potrebno, da tistih nekaj nepomirljivih pravoslavnih škofov in arhimandritov ne bi bilo moglo proti konkordatu nastopati tako, kakor so to delali v letih 1936 in 1937.

Isto bi bilo z vojsko. Kralj Aleksander je bil vojak. Vojska je bila na njegovi strani. Pa je tudi znal s svojo odločnostjo vsiliti svojo voljo ter svoje vojaške in politične koncepte. Zato je imel na vseh ključnih položajih v vojski, letalstvu in mornarici poveljnike, ki so bili kralju stodoletno vdani ter so do podrobnosti izvrševali njegova povelja in navodila. Pri takem stanju politična opozicija proti konkordatu ne bi bila uspela, četudi bi nastopala odkrito proti konkordatu. Kralj Aleksander je bil med Srbi kljub napakam šestojannarskega režima še vedno nesporna vladarska avtoriteta. Zlasti med borci, s katerimi je med prvo svetovno vojno prenašal najhujše gorje in trpljenje zlasti ob legendarnem umiku v Albanijo. Med Srbi je kralj Aleksander veljal za velikega kralja in za največjega čuvarja srbskih narodnih in verskih tradicij. Zato bi pod kraljem Aleksandrom Srbi vzeli za stodoletno resnico: Če je kralj napravil konkordat za katoličane, gotovo ni napra-

vil takega, da bi bile z njim oškodovane koristi srbske pravoslavne Cerkve.

Pod regentstvom kneza namestnika Pavla vojska ni bila tako strnjeno za njim kakor za Aleksandrom, kar je razumljivo, ker prej z njo ni imel takih zvez kot kralj Aleksander. Tudi ni imel v sebi vojaškega duha. Knez Pavel je bila mehka umetniška duša, ki je bil ves srečen v neprestanem zbiranju in uživanju starih umetnin. Zato je bil njegov dvor pravi muzej. Tudi s politikom se prej ni bavil in je bil ves nesrečen sredi političnega boja, v katerega je bil postavljen in je komaj čakal, da bi breme državnega vodstva izročil kralju ob njegovi polnoletnosti.

V vojski so odločujoči poveljniki sicer odobravalni vse namestnikove odločitve, vendar so pa bili tudi poveljniki, ki so v času konkordatske borbe zavzemali proti vladi čisto sovražno stališče. Dogajalo se je celo, da so širili literaturo proti konkordatu.

Je pa treba priznati, da se je bil položaj v vojski od leta 1918 pa do leta 1935 in v poznejših letih temeljito spremenil. Medtem, ko so prej v vojski smatrali večino Slovencev za protidržavne elemente ali pa vsaj za nezanesljive državljane ter so v Korošcu gledali navadnega eksponenta Vatikana, se je prav po Koroščevi zaslugi to mnenje v vojski zelo, zelo spremenilo. Zlasti od leta 1935 naprej, ko so z dr. Korošcem prišle v osebne stike tako odlične osebnosti, kot je bil šef generalštaba Peter Kosić, ki je bil tudi glavni vzgojitelj tedaj mladoletnega kralja. Pa si je tudi dr. Korošec sam znal pridobiti naklonjenost vplivnih generalov, ki so mu bili do tedaj vsaj nenaklonjeni, če ne celo sovražni proti njemu. Npr. poveljnik armadnega zbora v Nišu general Josif Kostić. Bil je povsem človek kralja Ale-

ksandra. Njegova žena je imela ugleden krojaški salon. Ker ima pa beseda salon lahko tudi slab pomen, zato nikdar ni bila povabljena na nobeno dvorsko prireditev skupno s svojim možem. To je starega generala zelo bolelo. Za to krivico je zvedel dr. Korošec. In jo je popravil. Nanjo je opozoril kneza namestnika. Tedaj je bila ravno neka narodno vojaška slavnost v Nišu, na katero je bil povabljen tudi knez in se je je tudi udeležil. Ko se je knez rokoval z njim, ga je vprašal, kje je njegova žena. General mu je povedal, da je na drugi tribuni. Knez namestnik je tedaj naročil svojemu pobočniku, naj gre ponjo in naj jo povede na tribuno h knezu. Staremu generalu so se vile solze po obrazu.

Ker je vedel, da knez sam ni prišel na to, je general Kostić to stvar raziskoval in nazadnje ugotovil, da je bil za vsem tem dr. Korošec. Prišel je k njemu in se mu s solzami v očeh zahvalil za popravo krivice, ki jo je moral prenašati dolga, dolga leta.

S tem hočem samo povedati, da je imel dr. Korošec tudi v vojski vplivne osebnosti na svoji strani, ki so v njem gledale največjega politika in državnika, ki ga je tedaj imela Jugoslavija.

In v to umazano gonjo proti konkordatu je ulica potiskala tudi kneza samega in začela gonjo tudi proti njemu, češ, da je tudi on tisti, ki hoče pravoslavcem vsiliti konkordat. Pa ne zato, ker je hotel izpolniti tudi v tem pogledu do pičice voljo kralja Aleksandra, ampak zato, da bi lahko podedoval neko premoženje po svojih katoliških sorodnikih v Italiji. Zelo veliko je trpel in grda kampanja proti konkordatu mu je šla zelo na živce. Dr. Korošec mu je svetoval, naj odide z družino v Slovenijo v svoj двореc na Brdo pri Kranju, kjer bo prebil letne mesece v mirnem slovenskem okolju. Knez ga je poslušal in odšel v Slovenijo.

Druga okolnost, ki je močna vplivala na propad konkordata, je bila bolezen in smrt patrijarha Varnave. Ko je bil izvoljen za patrijarha ter je v vodstvu srbske pravoslavne Cerkve nasledil spoštovanega častitljivega starega sivolasega patrijarha Dimitrija, je šel o njem glas, kakor da bi bil hajduk po planinah. Bil je visok z močno črno brado. Odločnost je razodeval njegov korak, pa tudi pogled. V resnici je

pa bil dober človek. Z njim se je osebno dobro poznal že omenjeni prof. Boško Bogdanović še iz Skopja, kjer je bil patriarh Varnava škof, Bogdanović pa profesor. Bila sta si dobra osebna prijatelja. Bogdanović je pa bil velik spoštovalec dr. Korošca in tudi njegov osebni prijatelj. Dr. Korošec ga je postavil tudi za šefa informativnega odseka v Centralnem presbiroju. S tega položaja je Bogdanović še naprej vzdrževal osebne zveze s patrijarhom Varnavam ter je o njegovem delu vedno poročal tudi dr. Korošču. Prav tako pa je Varnavi govoril o Koroščevem delu za osvoboditev Slovencev, Hrvatov in Srbov izpod avstro-ogrškega režima, o njegovih neustrašnih obrambnih govorih v zaščito bosanskih Srbov med prvo svetovno vojno itd. itd. Tako je patrijarh Varnava začel vedno bolj spoštovati Korošca. Med njima je kmalu po letu 1935 prišlo do osebnih sestankov. Patriarh Varnava je dr. Korošca vabil na obisk v patrijaršijo v Sremske Karlovice ter ga je vedno pridržal tudi na kosilu.

Ob takih prilikah sta imela dolge razgovore o vseh aktualnih političnih in verskih vprašanjih. Patriarh se Korošču nikdar ni pozabil tudi zahvaliti za naklonjenost, ki jo s svojega vplivnega položaja v vladi izkazuje tudi verskim ustanovam srbske pravoslavne Cerkve.

Če bi patriarh Varnava ne bil zbolel prav v času, ko je vlada poslala konkordat v odobritev parlamentu, in pozneje tudi umrl, gonja proti konkordatu gotovo ne bi zavzela tako ostrih in surovih oblik, ker je bil s patrijarhom mogoč razgovor. Jasno pa je, da nekatere nepremišljene izjave z vladne strani — pa ne z dr. Koroščeve, ampak iz Stojadinovićeve okolice, kot npr. „Če patriarh ne bo poslušal, ga bomo internirali v samostanu Rakovica“, „Patriarh bo šel na kolena pred vlado“ ip. niso pomirjevalno vplivale v patrijaršiji. Patriarh je bil do zadnjega, dokler je lahko k njemu prihajal prof. Bogdanović, mnenja, da se bo vse lepo izteklo. Taka sporočila je prinašal prof. Bogdanović dr. Korošču, obenem pa tudi zagotovilo, da ima patriarh zaupanje v dr. Korošca, dr. Stojadinoviču pa da ne verjame ne on, ne drugi.

Pozneje so se razmere v patrijaršiji nevarno zaostriale. Prevladali so nepomirliji elementi, ker je patriarhova bolezen postajala vedno težja, in ti so prof. Bogda-

noviču preprečili nadalnje obiskovanje bolnega patriarha. Od tedaj naprej so k patriarhu puščali samo take osebe, ki so uživale polno zaupanje nepomirljivih škofov in ki so patriarhu tudi v boleznih govorile samo to, kar je bilo v njihovem programu: t. j. gonja proti konkordatu in vladi. Tako je bolni patriarh postal ujetnik škofa Dositaja in ostalih, ki so se zakleli, da bodo onemogočili sprejetje konkordata v parlamentu. Tem ljudem je šla v račun patriarhova bolezen, še bolj pa njegova smrt, ker so hoteli imeti žrtev, s katero bi lahko še bolj hujskali narod. V interesu vlade je pa bilo, da bi patriarh ozdravel. Da bi to dosegla, ni bilo v njeni moči, ker o patriarhovih zdravnikih in o načinu njegovega zdravljenja ni odločala vlada, ampak arhierejski sabor.

Tako je gonja proti konkordatu s patriarhovo smrtjo začela zadobivati najnevarnejše oblike strahovitega kulturnega boja, ki je grozil uničiti državo.

DR. KOROŠEC IN KATOLIŠKI ŠKOFJE V JUGOSLAVIJI

Dr. Korošec je sam priznal, da s „katoliškimi škofi ni imel sreče“. Večina katoliških škofov je bila njegovih. Se pravi, da so bili imenovani tedaj, ko je bil ali sam minister, ali je pa vplival na njihovo imenovanje.

Med drugim je bil „Korošček“ prvi beograjski nadškof frančiškan Rodić. Pa z dr. Korošcem ni imel posebnih zvez. Tudi dr. Korošec ga ni maral, zlasti ne po njegovi propadli loteriji za graditev katoliške katedrale, s katero je zašel v prave afere ter je zaradi tega moral tudi zapustiti beograjsko nadškofijo. Za njegovega naslednika je bil imenovan zopet Korošček kandidat dr. Ujčić.

Drugi katoliški škof, ki je dr. Korošcu povzročal največ težav, je bil sarajevski nadškof dr. Šarić s svojimi nepremišljenimi političnimi izjavami. V Beogradu je pač bilo tako: Najvplivnejša katoliška osebnost v prestolnici je bil dr. Korošec. Zato so nanj leteli vsi očitki za vse, kar se je zgodilo na katoliški strani in kar ni bilo vladi po volji. Jasno, da za to dr. Korošec ni bil prav nič kriv, toda kljub temu so ga napadali zaradi takih dogodkov.

Tretji činitelj, ki je tudi negativno vplival v Beogradu in po vsej Srbiji, je bilo pasivno zadržanje katoličanov na Hrvatskem. Se pravi hrvatskega političnega vodstva, pa tudi hrvatskih katoliških škofov, ki so iz političnega sovraštva proti dr. Korošcu bolj zagovarjali dr. Mačkovo politično stališče, da je konkordat „samo vprašanje srbske vlade v Beogradu“, kakor pa da je sprejetje konkordata državna potreba in je tudi v korist v prvi vrsti katoličanom.

Tako pasivno zadržanje je sovražnikom konkordata na srbski strani dajalo samo še večjega poguma, da so še z večje vnmemo in z večjim nasiljem nastopali proti vsem, ki so branili konkordat in zagovarjali potrebo njegove uzakonitve. Dobivali so namreč vtis, da konkordata nočejo niti katoličani, ko je pa večina Hrvatov proti njemu. Se pravi, da ga vlada vsiljuje tudi katoličanom, ki zanj ne kažejo nobenega zanimanja.

Tako je bilo tudi zaradi Šarića. Kadar koli je kaj nepovoljnega izjavil o Srbih, so dr. Korošca denuncirali pri kralju. To je delal zlasti vodja sarajevskih Srbov dr. Milan Srškić. Ko ga je ob neki priložnosti dr. Korošec prijel z izjavo, da mu je tega zadosti ter ga pozval, da je treba stopiti h kralju in mu povedati; če je Šarić zagrešil kaj proti zakonu, vlada mora vedeti kakšna je pot, da ga bodo cerkvene oblasti pozvale na odgovor. Dr. Srškić se je pa vedno izmaknil s svojim bizantizmom, češ „pusti ga, Antune, jer Šarić je na kraju krajeva ipak dobar čovek“. Pa beograjski nadškof Rodić in sarajevski nadškof Šarić nista bila edina, zaradi katerih je imel dr. Korošec težave. Pa pustimo te in raje omenimo tiste, s katerimi je bil dober.

Da je bil v najboljših stikih s slovenskimi škofi, ni treba posebej omenjati. Dobro se je razumel s Tomažičem v Mariboru in z dr. Jegličem ter dr. Rožmanom v Ljubljani. Zlasti z dr. Jegličem. Lahko bi rekel, da sta si bila prijatelja še iz tistih let strahote med prvo svetovno vojno, iz časov Majske deklaracije. Zato je dr. Korošec Jegliča vedno obiskal, kadar je pri-

šel v Slovenijo. Če ga ni bilo v Ljubljani, se je odpeljal k njemu na faro, kjer je birmoval. Rad je imel dr. Gnidovca v Makedoniji, ker je bil tako silno skromen, ponižen in tako zelo reven ter potreben velike, velike pomoči, ki jo je pri dr. Korošču vedno našel. Z dr. Ujčićem sta si bila dobra, vendar o prijateljstvu med obema ni mogoče govoriti.

Od hrvatskih škofov se je najbolje razumel z zagrebškim nadškofom dr. Bauerjem. Ta je bil v resnici pravi cerkveni knez v najplemenitejšem pomenu besede. Slovence je imel rad in je počitnice navadno preživel v Sloveniji. Korošec je bil Bauerjev gost, kadarkoli je prišel v Zagreb. Če se ne bi bil pri njem oglasil, bi mu bil stari nadškof zelo zameril. Dr. Korošec je dr. Bauerja vsa leta stalno obveščal o vseh politično-verskih zadevah, da se je kot predsednik škofovskih konferenc vedel ravnati, da je vedno pravilno ukrepal in tako preprečil marsikatero nevarnost, ki so jo nasprotniki verskih ustanov v vladi pripravljali. V času konkordatske borbe je bil že bolehen in je bila njegova smrt dne 7. decembra 1937 velika škoda za katoliško Cerkev ne samo na Hrvaškem, ampak v vsej državi.

Njegov naslednik dr. Alojzij Stepinac je vedel, da za ta položaj ni bil Korošček kandidat. Dobro je vedel, da sta mu bila ljubša Bauerjev osebni tajnik kanonik dr. Slamić, kakor tudi dr. Avguštin Juretić. Zato med dr. Koroščem in dr. Stepincem ni bilo nobenih tesnejših zvez. Zaradi tega se je pod njim tudi lahko dogajalo, da so nekateri politično nepomirljivi hrvatski škofje na škofovskih konferencah izpovedovali svoje politično sovražstvo proti dr. Korošču. Pod dr. Bauerjem je bilo to nemogoče, kajti v primeru, če je kateri od škofov napravil kak politični izpad proti dr. Korošču, je dr. Bauer takoj posegel v debato z izjavo: „Pustite te stvari kar meniš, da jih bom uredil z dr. Koroščem. Midva jih bova že rešila tako, da bo za vse prav.“ Tako je moral dr. Bauer ponovno krotiti zlasti enega od škofov na Hrvaškem, ki pa slučajno po rodu ni Hrvat, ampak Slovenec.

V tej zvezi je še omeniti dr. Koroščekov odnos do apostolskega nuncijskega Hermenegilda Pellegrinettija v Beogradu.

Razmerje med njima je bilo vse prej

kot prijateljsko. Mislim, da dr. Korošec v vseh letih, kar sem jih preživel v Beogradu, ni prestopil praga nunciature. Dr. Korošec je namreč zvedel, da ga je nuncij stalno tožaril v Rim, češ, da dela sramoto duhovskemu stanu, ker v poletnih mesecih v Beogradu, ko vročina doseže nad trideset stopinj, sedi v družbi v javnih lokalih v srajci in si suknjič obesi na obešalnik, ali pa na stol. Dr. Korošec je pa tudi večkrat nastopal proti nuncijskim izjavam, ki niso imele ničesar skupnega z njegovim poslanstvom v Beogradu ter so predstavljale čisto njegova vmešavanja v notranje jugoslovanske zadeve.

O konkordatu so med konkordatsko borbo dali katoliški škofje malo izjav. Verjetno zaradi tega, da z njimi ne bi dajali nasprotnikom konkordata povoda za nove izpade.

Tako je stari zagrebški nadškof dr. Bauer v novoletnem govoru leta 1936 izjavil: „Konkordat med sveto stolico in kraljevino Jugoslavijo, na katerem se je delalo in razpravljalo od leta 1922 naprej, je bil končno podpisan 25. julija 1935. Sedaj, ko je bilo objavljeno, da bo konkordat predložen v odobritev narodni skupščini in senatu, so se dvignili pravoslavni prevzvišeni škofje ter zavzeli sovražno stališče proti ratifikaciji konkordata. To nas katoličane žali in močno boli. Boli tem bolj, ker v konkordatu ni nič proti temu, da tudi pravoslavna Cerkev dobi vse to, česar morebiti še nima, konkordat pa to daje katoliški Cerkvi. Stališče pravoslavnega episkopata samo izziva nezaželeno versko borbo, katere narod in katoliška Cerkev ne želita.“

Januarja 1937 so se znova sestali katoliški škofje. Na njihov sestanek v Zagreb je prišel tudi apostolski nuncij, kar v tedanjih razmerah ni bilo politično najbolj modro. Dr. Korošec je to zelo zameril, ker je zaradi tega imel težave samo on. Če je imel tedaj nuncij kaj povedati katoliškemu škofom, je imel pred sabo v Beogradu nadškofa dr. Ujčića, ki bi lahko točno prenesel njegovo naročilo v Zagreb. Škofje so s sestanka samo objavili kratko sporočilo „da ne bodo nastopali proti pravoslavnemu svetemu sinodu in bodo šli preko kritik nepoklicanih oseb“. Poudarjeno je samo še to, da je „konkordat podpisan in katoliški episkopat mirno čaka na njegovo ratifikacijo“.

Potem, ko je konkordat v Beogradu propadel, je bil dotedanji nuncij Hermenigild Pellegrinetti imenovan za kardinala. To so tedaj v politični javnosti razumeli tako, da je „napredoval zato, da so ga lahko premestili“. Beograd je zapustil 5. decembra 1937, t. j. dva dni pred Bauerjevo smrtjo. Decembra meseca tega leta je odšel na obisk v Rim tudi predsednik vlade dr. Stojadinović. Bil je sprejet tudi pri papežu Piju XI. Vatikanski list „L'Osservatore Romano“ je tedaj objavil izvleček iz govora, ki ga je imel papež dne 16. decembra 1937 na kardinalski zbor. V njem je med drugim bil tudi odstavek, ki se je nanašal na jugoslovanski konkordat: „Prišel bo dan,“ je nadaljevala Nj. Svetost, „in On ne bi hotel tega povedati, toda o tem je čisto prepričan, da ne bo malo tistih, ki bodo obžalovali, da niso širokogrudno in velikodušno sprejeli dobrino, ki jo je Kristusov namestnik ponujal njihovi državi.“

Zadnjo besedo o konkordatu so katoliški škofje spregovorili po konferenci, ki so jo imeli ob koncu aprila in v začetku maja 1938 v Zagrebu. Izdali so izjavo duhovščini in pastirsko pismo vernikom. V deklaraciji duhovščini katoliški škofje izražajo presenečenje in obžalovanje, da so se pripadniki pravoslavne Cerkve in njihovi narodno-politični voditelji izjavili proti konkordatu, in da so predstavniki pravoslavne Cerkve z gonjo proti konkordatu izzvali težak antagonizem v medverskih odnosih; škofje odločno protestirajo proti zadržanju vlade, ki najprej javno in slovesno prizna konkordat, pozneje ga pa čisto dosledno opušča, protestirajo dalje, da vlada katoliško Cerkev pravno postavlja v podrejeni položaj proti drugim veram, dopuščajoč srbski pravoslavni Cerkvi, da meritorno odloča o usodi katoliške Cerkve in da se izpruje kot avtentični tolmač državne misli z vmešavanjem v upravo države; škofje opozarjajo na to, da je vlada a priori identificirala državne interese z interesi srbskega pravoslavja in s tem dala moralno in materialno zadoščenje začetnikom borbe proti konkordatu; ugotavljajoč, da je vlada na neroden način kršila avtoriteto svete stolice, da je že podpisani konkordat stavila z dnevnega reda proti vsem diplomatskim in mednarodnim običajem, pri tem pa da ni obvestila svete stolice kot diplomatskega sopogodbena. Zatem katoliški škofje v izjavi zatrjujejo, „da obžalujejo, da je

en minister, katoliški duhovnik, dal zgoraj omenjeno izjavo“.

Katoliški škofje zaključujejo svojo izjavo z zahtevom, da zahteve Cerkve nikakor niso izčrpane proti državi s finančnimi koncesijami, ker da Cerkev ne more odnehati od zahtev glede zakonskega prava, svobode pouka, organizacije verske vzgoje v državnih šolah ter lastnega verskega šolstva.

Tisto mesto v izjavi škofov, ki govori „o katoliškem duhovniku“ in ki ga obtožuje zaradi izjave o konkordatu, da ga vlada ne bo poslala v odobritev senatu in da ta vlada sploh ne bo izdala konkordata, se nanaša na dr. Korošca.

Za obtožbo je zvedel nekaj ur za tem, ko so jo sprejeli škofje na svojem zasedanju v Zagrebu. Šef zagrebške policije mu jo je sporočil, škofje pa še le nekaj dni pozneje. Mislim, da je imel to nalogo prav beograjski nadškof dr. Ujčić.

Dr. Korošca je ta obtožba zelo hudo zadela. Zato, ker je bila krivična, ga je bolela tembolj. Sam mi je priznal, *da je bil to najhujši politični udarec, kar jih je sploh kdaj v življenju dobil.*

Pravim, da je bila obtožba krivična. To mi bo priznal vsakdo, ki je živel v tistih časih v Beogradu. Saj si ljudje drugod niti predstavljati niso mogli, kaj vse se je tedaj dogajalo v Beogradu. Ljudje so bili kakor obsedeni. Konkordat, konkordat, to je bila beseda, ki je šla kot strašilo na vse strani, ki je bil kriv vsega, vseh nesreč, vsega zla. Ljudje so postali neodgovorna množica, ki se je sprostila v razdiralno silo, ki hoče pred sabo podreti vse, kar se ji stavlja nasproti.

Tedaj se je proti vladi združilo vse, kar je bilo politično proti njej in kar je nasprotovalo ureditvi razmer v državi; kar je bilo proti politični in verski enakopravnosti Slovencev in Hrvatov. Zato se je združilo v tej akciji poleg nepomirljivih elementov v pravoslavni Cerkvi vse od komunistov do skrajnih desničarjev. Vsa nastopanja proti konkordatu so krepko podpirale vse jugoslovanske masonske lože. Poslanec dr. Časlav Nikitović je bil po navedbi dr. Stojadinovića v njegovih spominih izključen iz lože, ker je pred parlamentom branil konkordat. Kdor je videl tedaj tiste pravoslavne poslance iz notranjosti Srbije, ki so glasovali za konkordat,

jih je moral občudovati. Več mesecev sploh iz Beograda niso mogli iti, ker niso bili varni svojega življenja. Ponekod so hujšakači proti njim nagovorili celo njihove lastne družine. Ves tedanji beograjski tisk, z izjemo vladnega lista „Vreme“, je pisal proti konkordatu. Zlasti sta bila v tem pogledu strupeni „Politika“ in „Pravda“. Posebno še „Politika“, v kateri so objavljale članke pomembne osebnosti iz srbskega javnega življenja. „Politika“ je šla v svoji objestnosti tako daleč, da sploh ni hotela objaviti niti enega članka, ki so jih napisale tudi ugledne osebnosti na Koroščevo pobudo za obrambo konkordata. Tedaj dr. Korošec kot notranji minister, kot Slovenec in kot katoličan, ki je bil odgovoren za red in mir v državi, ni niti za trenutek pomišljal, da ne bi bil izdal odredbe za zaplenbo „Politike“. Njegovo odredbo so varnostni organi izpolnili do vseh podrobnosti. Ker je npr. prva izdaja „Politike“ bila iz Beograda že odposlana z večernim zagrebškim brzovlakom, so brzovlak na prvi postaji morali zadržati toliko časa, da je prispela iz Beograda žandarmerija ter zaplenila vse izvode. Tako je bila „Politika“ v enem mesecu še dvakrat zaplenjena. Ker je pa bilo po tedanjih predpisih mogoče vsak list ustaviti, če je bil v enem mesecu trikrat zaplenjen, je potem tudi „Politika“ postala mehkejša ter dostopnejša za objavo člankov, ki so branili konkordat.

Gotovo, da Korošču niso bile ljube tako nedemokratske odločitve, toda razumeti jih je treba. Kdor je odgovoren za mir in red v državi, za preprečitev verskega boja, državljanske vojne, pač ne bo razmišljal o tem ali naj seže po tako ostrem ukrepu ali ne.

Dr. Korošec je bil tedaj pravi vojskovodja. Trdno, neomajno je stal na svojem položaju, neprestano sprejemal poročila o položaju na terenu in izdajal povelja. Neprestano. Ponoči in podnevi. Ni gledal ali mu bodo prinesli priljubljenost ali zasovraženosť. Pred sabo je imel koristi države in te je branil! Zato zopet ni pomišljal niti trenutek, ko je dopisnik Reuterja kljub temu, da je imel od vlade točna poročila o patriarhu Varnavi in njegovi bolezni, svoji agenciji poročal, da je patriarha zastrepila vlada, da je podpisal dekret o njegovem izgonu. Na zahtevo dr. Korošca je moral v 24 urah zapustiti Beograd. Nič ni

okleval pri tej odločitvi, čeprav je bil Harrison dopisnik velike in vplivne angleške agencije.

Kakor je dr. Korošec sam odločno stal na svojem mestu v obrambi konkordata, je isto zahteval tudi od ostalih katoličanov. Za primer navajam dve slovenski šolski sestri, ki sta v protikonkordatski borbi iz strahu pred napadi proti njim nahujskane drhali pobegnili iz Niša v sestrsko hišo v Zemun.

Ko je prišel tja maševat dr. Korošec, sta prišli k njemu in mu opravičevali svoj pobeg. Dr. Korošec ju je mirno poslušal, nato pa jima odvrnil: „Ali ne molite po večkrat na dan: Jezus, Tebi živim, Jezus Tebi umrjem, Jezus, Tvoja sem živa in mrtva? In ko se ponudi prva priložnost, da te obljube izpolnite, sramotno pobegnete. S prvim vlakom nazaj. Če vas bodo pa pobili, boste pač samo izpolnile to, kar Jezusu stalno obljubljate.“

Brez besed sta odšli. Kako bi si pa tudi upali odgovarjati dr. Korošču, kadar je grmel v jezi in odločnosti! In s prvim vlakom sta se odpeljali nazaj v Niš. Ostali sta živi, ker je oblast tudi ščitila ljudi in njihovo življenje.

Na Koroščevo pobudo je bilo v obrambo konkordata izdanih na stotine in stotine letakov, ki so bili razširjeni po vsej Srbiji. Napisane, natisnjene in izdane so bile številne brošure v zagovor konkordata. Vse to je dr. Korošec tudi plačal.

Vsak dan je imel v svojem kabinetu zbrane ministre ter jim je dajal poročila in jih seznanjal s položajem, da so vsi lahko nastopali po enotnem premišljenem načrtu. Vsak dan je v notranjem ministertvu imel tudi konference s časnikarji ter jim dajal vse informacije, ki so jih želeli.

Kdor je tedaj videl Korošca, ga je moral v resnici občudovati. Sredi Beograda, sredi tedaj sovražnega okolja je kot Slovenec, kot katoličan, kot katoliški duhovnik z najodgovornejšega položaja v vladi, kot notranji minister branil zakonitost, enakopravnost, mir in red. Branil državo in jo tudi obranil. Pravilno ga je v tistih letih označil eden od francoskih časnikarjev, ki je tedaj o njem zapisal, da je bil to v resnici velik človek. Kajti človek, ki je bil v konkordatski borbi notranji minister kot Slovenec in katoliški duhovnik ter so se njegovi žandarji Slovenci in Hrvati, t. j.

katoličani, preteпали s pravoslavnimi škofi sredi Beograda, ko so hoteli kljub prepovedi izvesti svojo demonstrativno procesijo, je moral biti izreden človek, izredna avtoriteta, da je ne samo obstal, ampak se dvignil še višje s še vse večjo avtoriteto.

Zato je zameril zlasti beograjskemu nadškofu dr. Ujčiću, da zanj ni spregovoril besede v obrambo. „Vsaj on bi lahko to storil, ker je lahko podnevi in ponoči gledal moje žandarje, ki so stražili njegovo nadškofijo, da je nahujskana drhal ni napadla“.

Bolelo ga je zlasti tudi zaradi tega, ker je za katoliško diasporo v Srbiji storil več, kakor pa vsi škofje skupaj. „Ni katoliške cerkve ali kapele v Srbiji, v kateri vsaj eno okno, ali harmonij ne bi bila moja“ mi je tožil tiste dni. Pa je bil obsojen zato, ker je v času konkordatske borbe drugič rešil Jugoslavijo pred razpadom. Bil je obsojen, ne da bi bil dobil samo eno besedico zahvale za vso njegovo obrambo konkordata s pisano in govorjeno besedo in za vso akcijo državne uprave, ki je imela samo ta cilj, da vsem pokaže, da država noče kloniti pred nahujskano množico. Zato je vlada hotela konkordat spraviti skozi parlament, pa naj stane kar hoče. To se je zgodilo. Pa ni dobil ene same besedice zahvale za vse to, niti ne najmanjše moralne opore v času samega konkordatskega boja.

Dr. Korošec je katoliškim škofom njihovo obtožbo zameril tudi zato, ker so proti njemu postopali pristransko. Ko je namreč Štefan Radić leta 1925 javno nastopil proti konkordatu, preprečil njegovo sklenitev in zahteval celo ločitev od Rima ter se zavzemal za ustanovitev lastne hrvatske narodne Cerkve, ki naj se sčasoma zlije s pravoslavno Cerkvijo, in ko je leta 1927 v napadu na Blejski sporazum priznal, da je prav on doslej preprečil vse konkordate, ga hrvatski škofje niso obsodili in obtožili. Dr. Korošca pa javno s kolom po glavi.

Tedaj se je najbolj čutilo, da med katoliškimi škofi v Jugoslaviji ni več starega modrega zagrebškega nadškofa dr. Bauerja. Če bi bil on živ, do te obtožbe ne bi bilo nikdar prišlo.

Dr. Korošca je ta obtožba res zelo hudo zadela. Mislim, da jo je čutil prav do smrti. Toda imel je mirno vest. Nič mu ni očitata, da bi bil kdajkoli kaj storil proti koristim katoliške Cerkve. Kaj storil! Da bi bil sploh kdaj kaj opustil v obrambi katoliških verskih ustanov. Pa ne samo katoliških. Tudi pravoslavnih!

Zbližanje, sodelovanje s pravoslavno Cerkvijo, ki ga je Korošec vedno zasledoval in z vsemi močmi ter sredstvi podpiral, je danes uradna „politika“ Vatikana, in ves II. vatikanski cerkveni zbor preveva velika ekumenska misel in težnja po združitvi ali vsaj zbližanju krščanskih Cerkva.

Ob 25-letnici Koroščeve smrti in 30-letnici konkordata mu nepristranska zgodovina mora priznati, da je v svoji dalekovidnosti že tedaj preraščal čas za več desetletij naprej.

Dr. Korošec se v Jugoslaviji ni boril samo za politično enakopravnost njenih narodov, ampak tudi versko. V tem pogledu so bili zlasti veliki njegovi naporji za odobritev konkordata, ki je bil sklenjen pred 30 leti med Jugoslavijo in Vatikanom za ureditev razmer med državo in katoliško Cerkvijo.

Ob 25-letnici Koroščeve smrti sem smatral, da je najbolj prav, če v spomin na slovenskega narodnega voditelja napišem članek, ki naj prikaže njegovo delavnost na področju, ki je slovenski javnosti bolj malo znano in za radi tega tudi še premalo ocenjeno.

Članek „Borba za konkordat in dr. Korošec“ sem napisal na osnovi lastnih zapiskov, poznanja tedanjih razmer ter opažanj iz let svojega predvojnega službovanja v Beogradu. Posluževal sem se pa tudi virov „Borba oko konkordata“ od dr. Franje Matića (Hrvatska misao, št. 34, 35) in dr. fra Roko Rogošić „Stanje kat. Crkve u Jugoslaviji do sporazuma“ iz leta 1940.

dr. korošec v internaciji

PAVEL GRUBIŠIĆ

začetek in konec koroščeve internacije

Ko je bil dr. Korošec na zdravniškem pregledu v sanatoriju g. dr. Gottlieba na Srebrenjaku v Zagrebu, so bile izdane v Ljubljani dne 31. decembra 1932 tkim. „slovenske punktacije“, ki so se uradno imenovala Slovenska deklaracija. Objavljene so v Zborniku Svobodne Slovenije 1961.

Tedanja vlada odn. njena stranka JNS je začela boj proti Slovenski deklaraciji januarja meseca leta 1933, katero pripisuje voditeljem SLS ter jo imenuje „separatistične punktacije“. Tedanje režimske občinske uprave in politične organizacije so pod vplivom in pritiskom JNS proti njej izdajale protestne izjave. Posebni tkim. „narodni odbor“ je pa pod predsedstvom dr. Gregorina zbiral podpise za vdanostno adresu kralju kot odgovor na „punktacije“. Gonja proti SLS in njenemu vodstvu je postajala vedno večja.

Dne 23. januarja 1933 sem dobil iz Beograda od dr. Avgušтина Juretića ekspresno priporočeno pismo. V njem mi je med drugim sporočil, da v vladi že razpravljajo o tem, kako bi internirali člane vodstva SLS in celo samega dr. Korošca, ter da zato iščejo še primerno obliko. Dr. Juretić mi je v pismu svetoval, naj takoj odidem v Ljubljano ter naj o vsem obvestim dr. Korošca.

Z vednostjo in pristankom tedanjega svojega šefa dr. Janka Šimraka sem res s prvim vlakom odpotoval v Ljubljano. Ker dr. Korošca nisem dobil, sem odšel v odvetniško pisarno dr. Marka Natlačena; pokazal sem mu dr. Juretićevo pismo in ga naprosil, da njegovo vsebino sporoči dr. Korošcu, ko se bo vrnil v Ljubljano, nato sem se z brzovlakom vrnil v Zagreb.

Nekaj dni nato, t. j. dne 27. januarja, je tedanja vlada izdala tole sporočilo: „V

zvezi s propagando proti obstoječemu redu in stanju v državi in zlasti z akcijo, ki se je razvila s takoimenovanimi Koroščevimi punktacijami, so bili pozvani na odgovor in konfinirani dr. Franc Kulovec, dr. Marko Natlačen in dr. Anton Ogrizek. Prvi v Fočo, drugi v Bileče in tretji v Ključ.“

Odredba o Koroščevi internaciji

V soboto dne 28. januarja okoli pete ure popoldne me je iz Ljubljane telefonično poklical osebno dr. Korošec: „Smajlo (s tem psevdonomom me je navadno klical) ste Vi?“ — „Prosim, gospod predsednik,“ sem mu odgovoril. — „Obžalujem,“ je nato nadaljeval dr. Korošec, „da se nisva dobila, ko ste bili pred nekaj dnevi v Ljubljani. Bil sem na izletu v bližini avstrijske meje. Hvala Vam in prijateljem za sporočilo. Sedaj Vam lahko povem, da sem tudi jaz interniran. Iz Beograda je prišel posebni policijski komisar in mi je internacijo sporočil s pismeno odredbo. Odhajam v Vrnjačko banjo. Sedaj ta komisar z detektivni pregleduje moje stvari in dela preiskavo v moji sobi. To priložnost sem izkoristil, da Vam novico o svoji internaciji sporočim telefonsko. Zvečer bom z brzovlakom potoval skozi Zagreb.“

Odgovoril sem mu, da obžalujem, da se je to zgodilo. Svetoval sem mu, naj pazi na svoje zdravje in naj mu Bog pomaga. Dejal sem mu tudi, naj se zaveda, da ima vsak „minus“ tudi svoj „plus“. Sporočil sem mu še, da bom zvečer prišel na postajo, če bo le mogoče. Na vprašanje, če je treba o njegovi internaciji obvestiti prijatelje v Beogradu, mi je odgovoril, da to ni potrebno, ker bo to storil glavni ured-

nik „Slovenca“ dr. Ivan Ahčin. Po teh besedah sva se poslovila.

Stopil sem nato k telefonu in začel obveščati po Zagrebu o Koroščevi internaciji. Najprej nadškoifjski dvorec, nato pa najožji krog Koroščevih prijateljev, politično pisarno dr. V. Mačka, uredništva opozicijskih listov, dr. Trumbića, dr. Dežmana, direktorja Obzora in V. Vilderja. Seveda nisem pozabil obvestiti „slovenskega konzula v Zagrebu“, tako smo v šali imenovali industrialca Marka Težaka. Obvestil sem nato še nekatere druge. Vsi so mi rekli: Če se boste mogli zvečer s Koroščem dobiti, lepo ga pozdravite. Dr. Trumbić mi je še dejal: „Torej še dr. Korošča internirajo. Daleč smo prišli.“

Z zagrebškim odvetnikom, velikim spoštovalcem dr. Korošča dr. Zlatkom Kuntarićem, sem po dolgih prošnjah in mukah le prišel na peron zagrebške postaje. Tega dne na peron niso nikogar pustili. Ko je prišel vlak, so bila vrata in okna salonskega vagona, v katerem je potoval dr. Korošec, zaprta. Čakala sva. Čez nekaj časa je prišel k nama policijski komisar, ki je z detektivom spremljal dr. Korošča ter nama je na najino vprašanje, če lahko v njegovi navzočnosti samo za trenutek vidiva dr. Korošča in spregovoriva z njim nekaj besed, odgovoril, da lahko vstopiva v vagon, toda z dr. Koroščem o političnih zadevah ne smeva govoriti. V tem trenutku so lahko prišli še na peron gospe Težakova ter Vilderjeva z lepimi šopki cvetja, in Marko Težak ter Vinko Brajević, urednik splitskega lista „Nova Doba“. Tedaj je bil v Zagrebu ter je tam zvedel za Koroščevo internacijo. Vsi smo stopili v vagon. Korošec je nekaj čital. Bil je precej potr. V vagonu so bili na majhni mizi postavljeni slovenski nageljni. Dr. Korošec se je z vsemi lepo pozdravil in njimi izmenjal po nekaj besed. Jaz sem mu izročil dve steklenici vina in dve škatli cigar. Dario sva kupila s Kuntarićem. Največ je govoril Brajević. Vse ga je zanimalo: kako so ga internirali itd. Dr. Korošec nam je samo povedal, kako je bilo z njegovim odhodom iz Ljubljane, o čemer je Zbornik Svobodne Slovenije že poročal. Poslovali smo se ter mu želeli vse najboljše. Vlak je nato odpeljal.

Drugi dan se je po Zagrebu razvedelo, da je ponoči potoval skozi Zagreb v internacijo dr. Korošec, nekaj dni zatem je pa

bilo objavljeno uradno sporočilo tedanje vlade: 28. januarja je „odpotoval iz Ljubljane dr. Anton Korošec, ki mu je vlada odredila kot stalno bivališče Vrnjačko banjo“.

Konec internacije

Za smrt kralja Aleksandra sem zvedel v rodnem kraju, kamor sem prišel s Hvara, kjer sem prebil večino svojega letnega dopusta in kjer je bil tedaj interniran dr. Korošec.

Ko sem se iz svojega rojstnega kraja vrnil v Zagreb, je bila v eni od pisarn zagrebške postaje postavljena na mrtvaški oder krsta z mrtvim truplom kralja Aleksandra. Ljudje so stopali mimo krste v grobni tišini ter se vpisovali v knjigo, zraven je pravoslavni duhovnik molil molitve za rajnega.

Drugi ali tretji dan po svoji vrnitvi v Zagreb sem dobil brzojavko od dr. Korošča s sporočilom, da bo prišel zvečer s splitskim brzovlakom in naj ga na postaji počakam. O tem sem obvestil najožji krog. Tako smo se ob osmi uri zvečer dobili na zagrebški postaji tajnik nadškofa dr. Bauerja kanonik dr. A. Slamić, dr. J. Šimrak, križevski kanonik in predsednik Narodne prosvete in direktor hrvatskega katoliškega dnevnika „Hrvatska straža“, dr. Marić, vseuč. profesor in zagrebški kanonik, biv. frančiškanski provincial dr. fra P. Grabić, industrialec Marko Težak, zagrebški odvetnik dr. Z. Kuntarić in pisec teh vrstic. Vlak je privozil točno. Dr. Korošec je izstopil vesel, od sonca zagorel, in ko se je pozdravil z navzočimi, je dejal: „Ob 11. uri potujem v Beograd, do tedaj bi pa lahko kam sedli.“

Ta večer je prišlo v Zagreb mnogo potnikov ter je bilo na postaji veliko ljudi. Med njimi so bili tudi trije jugoslovanski generali. Ko so zagledali dr. Korošča, je eden od njih dejal: „Poglej, pogledj, dr. Korošec. Nisem slišal, da bi bil že izpuščen na svobodo.“ Povedal sem dr. Korošču, kar je dejal eden od generalov, ter mi je odgovoril: „Morda bi ta gospod rad, da bi bil še v internaciji.“

Nato se nas je nekaj z avtom odpeljalo v vilo dr. Z. Kuntarića na Šalato, drugi so se pa od dr. Korošča poslovili že na postaji. Vsi smo se zanimali, kako je dr.

Korošec prišel iz internacije, Dr. Korošec nam je na to povedal naslednje:

„Ko sem zvedel, da bodo mrtvega kralja pripeljali z ladjo v Split, nato ga pa odpeljali z vlakom v Beograd, sem sklenil, da bom šel k sprejemu mrtvega kralja v Split. To svojo odločitev sem sporočil hvarskemu okrajnemu glavarju Tecilaziću. Ne vem, če je to moja odločitev sporočil naprej ali ne. Jaz sem se vkrcal na potniško ladjo in prišel v Split, kjer sem na mestu, ki je bilo določeno za sprejem mrtvega kralja, dobil predsednika vlade Nikolo Uzunovića, njegove ministre in ostale dostojanstvenike. Prvi me je opazil dr. Angjelinović in vzkliknil: 'Poglejte, dr. Korošec je tu!' Nato je dr. Angjelinović nadaljeval: 'Sedaj moramo pozabiti, kar je bilo ter se vsi združiti okoli mladega kralja zaradi koristi domovine.' Jaz sem se,“ je nadaljeval dr. Korošec, „rokoval z vsemi navzočimi ter sem se po prihodu ladje z mrtvim kraljem in po izvršenih cerkvenih obredih, vrnil na Hvar. Naslednjega dne sem spravil svoje stvari, rekel okrajnemu glavarju, da grem na kraljev pogreb v

Beograd. Nikogar nisem prosil, da me izpusti iz internacije in nihče me tudi ni izpustil iz nje. Jaz sem se osvobodil sam, zapustil sem svojo internacijo in Hvar, in sedaj sem na svobodi tu med vami. Ob enajsti uri potujem z brzovlakom v Beograd, kjer bom na pogrebu kralja.“

Dobro se spominjam, da je v nadaljnjem razgovoru dejal dr. Šimrak, dolgoletni Koroščev prijatelj in parlamentarni soborec iz Jugoslovanskega kluba v Beogradu: „Pazi, Korošec, da boš sedaj vse dobro izvršil.“ Dr. Korošec mu je odvrnil: „Seveda bom storil vse, kar bo mogoče, da bomo dosegli vse to, česar si vsi že tako dolgo želimo in kar zahtevamo.“

Dne 21. oktobra 1934 so bili izpuščeni iz konfinacije dr. Kulovec, dr. Natlačen in dr. Ogrizek. V tej vladni odredbi ni omenjeno ime dr. Korošca, kar je zopet dokaz, da je vlada sprejela na znanje kot gotovo dejstvo Koroščev odhod iz internacije. To pa znova potrjuje, da je vse to točno, kar nam je pripovedoval dr. Korošec, da se je namreč sam osvobodil iz internacije.

Dr. Korošec po odhodu iz internacije na Hvaru v Splitu. Od leve na desno: urednik Nove dobe Matulić, dr. Korošec, izdajatelj Nove dobe Vinko Brajević in Jakša Račić, bivši župan v Splitu

dr. korošec v vrnjački banji

Internacijo dr. Korošca mi je sporočil odn. potrdil iz Ljubljane 28. januarja 1933 tedanji glavni urednik „Slovenca“ pok. dr. Ivan Ahčin. Potrdil, pravim, kajti v Beogradu so tiste dni bolje poučeni domači in inozemski časnikarji že imeli poročila o razgovorih v vladi, da je treba internirati tudi dr. Korošca, in ne samo dr. Kulovca, dr. Natlačena ter dr. Ogrizka. Povedal mi je, da ga bodo zvečer z brzovlakom odpeljali v Vrnjačko banjo v Srbiji.

Po razgovoru z Ljubljano sem odšel v tedanji hotel Petrograd nasproti beograjski železniški postaji. Dobil sem več znancev. Med njimi je bil tudi pok. Štefan Bariz, predsednik Hrvatske pučke stranke. Stopil sem v telefonsko kabino ter sem kar po vrsti klical vodilne srbske politične opozicionalne osebnosti. Častitljivega in vsega spoštovanja vrednega Ljubomirja Davidovića, predsednika Demokratske stranke, enega od vodilnih članov vodstva te stranke Božidarja Vlajića, ki živi kot politični emigrant v Angliji, predsednika Zemljoradniške stranke Joco Jovanovića, biv. vseuč. profesorja in vodjo levega krila te stranke dr. Dragoljuba Jovanovića, ter radikalne prvake: Mišo Trifunovića iz glavnega odbora radikalne stranke, zatem sarajevsko skupino radikalov Krsto Miletića, Djuro Jankovića ter Miloša Bobića, biv. beograjskega župana, in dr. Milana Stojadinovića v njegovo vilo na Topčiderskem griču. Prav tako časnikarske kolege v uredništvih beograjskih dnevnikov Politika, Vreme in Pravda, ter beograjske dopisnike nemških, italijanskih, francoskih, angleških in ameriških časnikarskih agencij.

O Koroščevi internaciji sem seveda obvestil tudi njegove slovenske, hrvatske ter srbske osebnosti prijatelje ter jih povabil, naj bi prišli naslednje jutro dne 29. januarja 1933 na železniško postajo ob prihodu ljubljanskega brzovlaka.

Novica o Koroščevi internaciji je napravila na opozicionalne politične osebnosti silen vtis. Enostavno niso mogli razumeti takega postopanja vlade z dr. Korošcem. Zlasti ostri so bili v obsodbi vlade

stari Ljuba Davidović, Božidar Vlajić ter Joca Jovanović. Prav tako radikali. Vsi ti so pozneje vložili najostrejši protest proti dr. Koroščevi internaciji. Zalegel seveda ni nič, toda dokazali so le, da ob takem nasilju in krivičnem postopanju vlade z dr. Korošcem, ki ni samo nove države soustanavljal, ampak jo pozneje v usodnih trenutkih vedno tudi branil in reševal, niso molčali, ampak so v tedanji dobi nezakonitosti z vso odločnostjo povzdignili glas v obrambo najosnovnejših pravic svobodnega človeka.

Naslednjega jutra — bila je nedelja — lep, sončen dan — v Beogradu nismo imeli take sreče, kakor Koroščevi prijatelji v Zagrebu, kjer jim je policija vsaj za trenutek pustila vstop k dr. Korošču v salonski vagon, da so lahko z njim spregovorili nekaj besedi. Beograjska policija tega ni dovolila.

Na železniški postaji se nas je zbralo lepo število. Vsi smo lahko ugotovili, da je bila postaja močno zastražena, zlasti tisti del, kamor je redno prihajal jutranji ljubljanski brzovlak. Dobre četrt ure pred prihodom vlaka je policija začela odganjati ljudi, ki so prišli na postajo zaradi dr. Korošca. Tudi mene je pozval višji policijski uradnik — vedel je, da sem bil Koroščev osebni tajnik, ter mi je dejal: „Tudi vi morate oditi.“ Ko sem ga prosil, naj me pusti samo toliko, da ga v navzočnosti policije vprašam, če potrebuje kakšne stvari iz stanovanja — perilo, obleko, čevlje, mi je odvrnil, da bo to dr. Korošec že lahko pozneje sporočil. Sedaj je naročilo, da na železniški postaji ni dovoljeno zbiranje ljudi zaradi dr. Korošca in tudi nikomur ni dovoljen razgovor z njim.

Nato nas je policija usmerila proti izhodu. Pa nas ni pustila iz postajnega splotja, ampak nas je odvedla v železniško restavracijo prvega razreda in nas postavila v kot, odkoder sploh nismo videli na železniške perone. Tu smo bili zastraženi tako dolgo, da so salonski vagon z dr. Korošcem, ki je bil zadnji v sestavu ljubljanskega brzovlaka, odklopili ter ga pri-

ključili sestavu brzovlaka na sosednjem tiru, ki je kmalu nato odpeljal proti Nišu. Policija nas ni pustila iz postaje zaradi tega, ker se je bala, da se ne bi odpeljali z avtomobilom v prvo mesto ob prog, kjer je navadno stal brzovlak in da bi tam govorili z dr. Korošcem. Nekateri so namreč tako tudi napravili in so se odpeljali v Paračin k Teokareviću, ki je bil dober osebni prijatelj dr. Korošca. Med temi je bil tudi dr. Voja Janjić. Teokarević mu je naročil, naj na paračinski postaji vpraša dr. Korošca, če kaj potrebuje. Ali denar ali karkoli. Vse mu je na razpolago. Dr. Korošec se je za velikodušno Teokarevićevo naklonjenost zahvalil, nakar mu je Janjić dejal: „Ti, Korošec, si nor. Če ti Teokarević ponuja denar, ga vzemi. Če ga ne potrebuješ ti, pa ga daj meni.“ Dr. Korošec je seveda tako ponudbo odločno zavrnil. Dr. Korošec se Janjićevi ponudbi ni čudil. Dobro ga je poznal in vedel, da za svoj način življenja potrebuje več denarja, kakor ga je pa dobival.

Pri Stalaću, kjer se stekata vzhodna in zahodna Morava, je moral dr. Korošec prestopiti na drug vlak, ki vozi mimo Kruševca proti Vrnjački banji.

Vrnjačka banja za dr. Korošca ni bil neznan kraj. V te najbolj obiskane srbske toplice je že prej večkrat zahajal. Zlasti je bil dalj časa v njih leta 1929, ko je bil v vladi gen. Petra Živkovića prometni minister.

Kot njegov osebni tajnik v prometnem ministrstvu sem mu redno vsaj enkrat na teden iz Beograda prinašal na podpis vso pošto in vse akte iz ministrstva. Koroščevo osebno pošto sem mu referiral jaz, resorno pa kabinetni šef Vlasta Kostić.

Tedaj sem imel priložnost, da sem si zdravilišče dobro ogledal, kakor tudi okolico.

Vrnjačka banja je imela tedaj nekaj tisoč prebivalcev. Položena je ob vznožje 1147 m visokega z drevesi poraščenega hriba Goč. Znamenitost tega zdravilišča je v tem, da ima tri vrelece, od katerih ima vsak drugačno mineralno sestavino. V predvojnih letih je bilo zdravilišče v polnem razvoju. Za goste so bili v poletnih mesecih koncerti, gledališke in kinopredstave. Postaja je od zdravilišča oddaljena okoli 4 km. Za njo je Zapadna Morava, ki so jo kopalci zaradi tople vode zelo radi obiskovali.

Iz Vrnjačke banje so gostje hodili na izlete v razne kraje. Zlasti v znamenite samostane: v 14 km oddaljeni samostan Ljubostinja, v samostan Žiča, do katerega je iz Vrnjačke banje 31 km, prav tako v 81 km oddaljeni samostan Studenica.

Vse te samostane je dr. Korošec iz Vrnjačke banje večkrat obiskal ter si ogledoval njihovo slikovno bogastvo. Bil je osebno znan s predstojniki teh samostanov, ki so ga, kakor tudi iz ostalih samostanov, redno obiskovali v Beogradu v ministrstvu, ker je razne samostanske ustanove podpiral, kakor je to v obilni meri delal vedno s katoliškimi.

Največji zdraviliški dom odnosno hotel v predvojni Vrnjački banji je bil Sveti Djordje, na griču nad zdraviliščem. V tem hotelu je dr. Korošec navadno stanoval, kadar je bil v Vrnjački banji, in prav ta hotel mu je oblast dodelila tudi za stanovanje v času konfinacije.

Razlika med eno in drugo dobo, ki jo je Korošec preživel v tem kraju, je pa bila velika. Kot svoboden državljan je prej dr. Korošec lahko delal, kar je hotel. Zahajal, kamor je hotel. V konfinaciji pa mu je bil točno odmerjen pas okoli Vrnjačke banje, do koder je smel zahajati. Tako npr. na postajo že ni smel več priti. Tudi na planino Goč ne, na kateri je bil večkrat kot prejšnji gost Vrnjačke banje. Bil je tudi stalno zastražen. Policijski agent je stal pred vhodom v zdraviliški dom in je dr. Korošca spremljal na vseh njegovih potih. Če je prišel k njemu kot zakrknjen policijski stražnik, je kmalu spoznal vso dobroto in naklonjenost dr. Korošca. Med potjo sta se pogovarjala. Agent je bil presenečen, ko se je dr. Korošec zanimal za njegove osebne zadeve, za njegovo družino, njegove starše. Kot je bilo pri Korošču v navadi, je z njim delil stvari, ki jih je dobil od dobrih ljudi. Tudi gmotno ga je podpiral. Zato g. je vzljubil in je jokal, ko je bil prestavljen na svoje staro mesto.

Ker je bilo v Vrnjački banji tudi nekaj katoličanov — med temi je bilo seveda tudi nekaj Slovencev — je tem dr. Korošec tudi maševal. Drugače je pa redno hodil na sprehod. Dopoldne in popoldne. Med sprehodom po zdravilišču je imel vedno ob sebi kupo mladih spremljevalcev — otrok. Z njimi se je pogovarjal, jih spraševal o vseh stvareh, jim kupoval sladkarije in pecivo. Pa ne samo otroci, tudi

režeži so ga dobro poznali. Prebivalci Vrnjačke banje v veliki večini so dr. Korošca spoštovali in ga visoko cenili. To so mu pokazali s tem, da so ga glasno pozdravljali, kjerkoli se je pojavil, bodisi na ulici ali v gostilni, z besedami: „Dobar dan, gospodične predsedniče, kako ste?“ — „Dobro, dobro,“ jim je navadno odvrčal dr. Korošec, nakar so ga domačini kar javno pozivali, naj vztraja „jer će proći i to“. Ljudje v Vrnjački banji so bili namreč med šestojanuarskim režimom zelo veliki opozicionalci. Še bolj pa v mestu Trstenik na drugi strani Zahodne Morave. Iz tega mesta so navadno ob sobotah prihajali v Vrnjačko banjo tamkajšnji odvetniki ter možje svobodnih poklicev. Vsi so bili Davidovičevi pristaši. V Vrnjačko banjo so prihajali na večerje samo zaradi Korošca, da bi mu olajšali trpkost internacijskega življenja.

Iz Slovenije je bil pri dr. Korošču na obisku v Vrnjački banji pok. Tone Sušnik, ki je tedaj vodil delo stranke. Z njim je bil tudi Hrvat Štefan Barić. Od srbskih politikov sta izpričala politično solidarnost s Koroščevim opozicionalnim stališčem do šestojanuarskega režima ter z njegovim političnim programom, ki ga je izpovedal v Slovenski deklaraciji, med drugimi predsednik srbske demokratske stranke Ljubomir Davidović ter član glavnega odbora srbske Narodne radikalne stranke Miša Trifunović.

Pa še eden bi ga bil rad videl, pa se mu to ni posrečilo. To je bil sam kralj Aleksander. Čeprav ga je dal sam internirati, ali je vsaj dal pristanek za Koroščevo internacijo, ker je to zahtevala tedanja Srskićeva vlada, je vendar čutil do Korošca neko naklonjenost zaradi uslug, ki jih je napravil državi in dvoru. Bil pa je trmast v vztrajanju pri svojih odločitvah. Zato je ravnal vedno tako, kadar je popravljal kako svojo politično napako, da je to napravil tako, da ni izgledalo, da se je sam popravljaj in da bi vsa javnost videla, da je moral kralj popuščati. Internacija dr. Korošca mu je bila zelo neljuba, ker so ga zaradi nje od vseh strani napadali. Ker pa je bil tudi dr. Korošec enako trmast v svojem zadržanju, ni bilo pričakovati, da bi sam kdaj prosil kralja, še manj pa vlado za milostno izpustitev iz internacije, saj je vsem svojim političnim prijateljem in znancem najodločneje prepo-

vedal vsako intervencijo za njegovo izpustitev iz internacije. Zato je kralj zamislil tale načrt: Pripraviti je treba slučajno srečanje dr. Korošca s kraljem, ki naj ima za posledico Koroščevo osvoboditev.

Kadar so kralja Aleksandra v Beogradu razjezili, je navadno odpotoval z avtomobilom v notranjost Srbije, ter je nato po več dni ostal na svojem posestvu na Oplencu, kjer je v tamkajšnji cerkvi tudi grobnica vladarske hiše Karadjordjevičev. Tako je šoferju ponovno naročil, da mora ob potovanju po Srbiji voziti tudi v Vrnjačko banjo. Šofer je imel od kraljevega spremstva tajno naročilo, da mora avtomobil v Vrnjački banji ustaviti, če bi slučajno na ulici zagledal dr. Korošca.

Večkrat se je kralj Aleksander tako vozil skozi Vrnjačko banjo. Pa ni nikdar nanesla priložnost, da bi bili naleteli na dr. Korošca.

Tako se želja kralja Aleksandra, da bi se „slučajno“ videl z dr. Koroščem, ni izpolnila, in zato tudi on sam v svojem življenju ni popravil krivice, ki je bila storjena dr. Korošču z njegovo internacijo.

Konfinacija je šla dr. Korošču zelo na živce. Saj bi človek samoto zlasti pozimi težko prenašal, četudi bi se lahko čisto svobodno gibal, kaj pa šele prisilno bivanje v kraju spričo dejstva, da mu je bila točno določena razdalja, v kateri se je smel gibati. Razen tega mu je bilo zelo ovirano občevanje z ljudmi. Če je policija za koga zvedela vnaprej, da prihaja h Korošču, ga je zadržala že na železniški postaji. Razen tega je bila vsa pošta, ki jo je Korošec odpošiljal in prejemal, pod cenzuro.

Kakor v vseh zdraviliških krajih, je bilo tudi v Vrnjački banji v zimskih mesecih zelo dolgočasno. Gostov ni bilo ter je bila večina hotelov zaprtih. Prav tako so bile prazne vile raznih beograjskih družin, ki letne mesece preživljajo v tem zdravilišču. Če je pa poleg vsega tega človek še interniran, potem je to zelo dolgočasno in mučno. Korošec se je sicer delal, da mu vse to živcev dosti ne kvari. Ko sem ga pa sam videl, sem ugotovil, da zelo trpi. Zlasti ga je ubijala samota, ker Korošec ni bil nikak samotar, (kakor ga nekdo povsem netočno prikazuje), ampak je zelo rad imel družbo. Saj mu je bila potrebna, da se je po napornem dnevnem delu v njej razvedril in odpočil. V Vrnjački banji pa v zimskih mesecih, ki jih je prebil v inter-

naciji, ni imel nobene, razen tiste, ki jo je našel med gosti v zdraviliškem domu Sveti Djordje. Razen tega ga je vznemirjala negotova bodočnost. Dobro je vedel, da je njegovo internacijsko bivanje v Vrnjački banji samo začasno, ker ga bodo prav gotovo že pred začetkom sezone predstavili drugam. Toda, kam? Tega nihče ni vedel.

Med internacijo v Vrnjački banji sem ga obiskal. Ko sem se vozil z večernim brzovlakom, je že blizu železniške postaje Ralja prišel v naš vagon policijski agent ter je potnikom pregledoval dokumente. Jaz sem mu pokazal novinarsko legitimacijo Beograjske sekcije Jugoslovanskega novinarskega združenja. Kot zanimivost navajam, da so bili tedaj člani te sekcije, med drugimi, lastnik „Politike“ Ribnikar, ki je pozneje v svojem stanovanju skrival Tita, Vladimir Dedijer, poznejši Titov življenjepisec, Živan Mitrović, brat prve žene Milovana Djilasa, zatem najboljši jugoslovanski karikaturist Pjer Križanić, karikaturist „Politike“ in drugi. Policijski agent je bil Slovenec in me je po slovensko vprašal, kam potujem. Ne da bi sploh kaj pomišljal, sem mu odgovoril, da potujem v Kruševac. Povedati sem mu moral, koga mislim tam obiskati, t. j. Bogumila Remca, ki je bil v ta kraj prestavljen za direktorja gimnazije. Zato sem bil radoveden, če se mi bo med potjo še kaj zgodilo. Pa nisem imel nobenih težav ne v Stalaću pri prestopu na drugi vlak, ne ob prihodu na postajo Vrnjačka banja.

Tu sem ubral te taktiko. Hitro sem skočil v taksi in mu naročil, naj me pelje v zdraviliški dom Sv. Djordje. Ko je privozil že v samo zdravilišče in začel voziti proti griču, sem mu plačal, nato pa pred zdraviliščem stopil na vrt še predno je mogel priti do vrat policijski agent in me zadržati.

Dr. Korošca sem našel še v sobi. Naročil mi je sobo v istem nadstropju, v katerem je bil on, in mi svetoval, naj ta dan sploh ne zapuščam zdravilišča, da me ne bi policija pregnala. Tako sem tudi storil. On je nato odšel maševati, jaz sem se okopal, malo počival in bral jutranja beograjska dnevnika Politiko in Vreme, ko se je pa dr. Korošec vrnil, sva šla v obednico zajtrkovati.

Nisva še popila kave, ko je prišel h dr. Korošču policijski agent, ki ga je vedno stražil, in mu povedal, da so prišli iz

Beograda neki funkcionarji, ki hočejo z njim govoriti. Dr. Korošču je agent tudi sporočil, da je prestavljen. Revež je imel solzne oči. Vedel je, da mu na novem ali pa starem mestu ne bo tako dobro, kot mu je bilo pri Korošču.

Ob agentovem sporočilu o prihodu funkcionarjev iz Beograda, mi je dr. Korošec dejal, naj se sedaj kar pripravim, ker bom gotovo moral oditi nazaj v Beograd. Jaz sem se samo ozrl in pogledal ljudi, ki so čakali v zdraviliški veži. Takoj sem spoznal preiskovalnega sodnika sodišča za zaščito države in zapisnikarja. V tistih časih je bilo pred tem sodiščem veliko procesov proti političnim nasprotnikom tedanjega režima in komunistom. Med drugim je bila pred tem sodiščem tudi razprava zaradi šenčurskih dogodkov v zvezi s proslavo Koroščeve 60-letnice. Zato sem Korošču takoj lahko odgovoril, da so ti ljudje prišli v Vrnjačko banjo gotovo zaradi njega. Res so takoj vstopili. Dr. Korošec mi je dejal, naj ta čas počakam v zdraviliški veži.

Ni mi bilo treba dolgo čakati, da so funkcionarji sodišča za zaščito države s krajevnim policijskim funkcionarjem odšli. Takoj sem stopil h Korošču. Povedal mi je, da so ga prišli zasliševati zaradi Slovenske deklaracije. Vprašali so ga, če je on avtor te deklaracije in če ni on, kdo jo je potem sestavil. In ker ni odgovoril ne na prvo in ne na drugo vprašanje, so mu postavili še tretje vprašanje, zakaj ne odgovarja na postavljena vprašanja. Tudi na to vprašanje je odgovoril negativno.

Tisti dan je bil dr. Korošec zelo nemiren. Bil je prepričan, da istočasno z njim zaslišujejo tudi dr. Kulovca, dr. Natlačena in dr. Ogrizka, ki so bili internirani v različnih mestih v Bosni. Ni bil gotov, če bodo na vprašanja odgovarjali v istem smislu kot on.

Ves dan sva prebila skupaj in še pozno zvečer sva govorila. Povedal sem mu vse politične novice iz Beograda, prinesel razne stvari z njegovega stanovanja, od njegovih prijateljev in znancev, Slovencev in Srbov. Prav tako je zvedel podrobno za vse, kar se je tedaj dogajalo v Ljubljani, ker sem dr. Ahčinu že prej povedal, da bom odšel h Korošču, pa mi je poslal obširno poročilo.

Naslednje jutro sva šla na krajevni policijski komisariat, kjer mi je dr. Korošec pred komisarjem podpisal pooblasti-

lo, da lahko zanj dvigam njegovo ministrsko pokojnino na glavni blagajni v ministrstvu za finance.

Ker sem se tu zadržal skoro do pol dneva, sva se z dr. Korošcem poslovila kar tu. Zato sem s seboj prinesel tudi kovček in nato odšel na postajo kar od tu.

Ko mi je policijski komisar uredil pooblastilo, se mi je na dolgo opravičeval, kako mu je težko, ker mora vršiti tako nevhvaležno službo, da mora nadzorovati za državo tako zaslužnega moža kot je dr. Korošec. Takoj sem razumel, kaj želi s tem povedati, da mora namreč napraviti pri meni telesno preiskavo. „Prosim, kar izvolite. Popolnoma vas razumem. Vi imate tako naročilo.“ Nato me je vsega pregledal, prebrskal vse papirje in tudi kovček. Jaz sem se mu smejal in mu nazadnje dejal: „Kaj mislite, da sem res tako neumen, da bi se izpostavljal nevarnosti. Če bi ušel vam, me lahko prime policija med vožnjo, ali pa končno ob vrnitvi v Beograd.“ Policijski komisar me je rotil, da tega ne smem dr. Korošču povedati, ker da bi ga to zelo razburilo.

Res Korošču nisem povedal tedaj, ampak šele pozneje. Pa četudi bi mu, bi on to razumel. Ker je razumel tudi položaj policijskega uradnika, ki je proti svojemu prepričanju moral kot državni funkcionar z družino s slabimi prejemki izvrševati nasilje nad človekom, ki ga je osebno spoštoval. Dr. Korošec je vse to vedel in je zato prav ta policijski komisar, ki je bil med njegovo internacijo v Vrnjački banji, v letih, ko je bil dr. Korošec minister za notranje zadeve, postal šef enega od policijskih komisariatov v samem Beogradu.

V istih letih (1935—1939) je dr. Korošec veličino svoje osebnosti, plemenitosti svojega srca ter lepoto značaja, še bolj potrdil s svojim zadržanjem do vodilnega

uradništva v ministrstvu za notranje zadeve. Tedaj sta bila v tem ministrstvu načelnika dveh najvažnejših oddelkov, t. j. za javno varnost in za zaščito države, Slovenec Vekoslav Kerševan ter Srb Lazić. Dr. Korošec je kot resorni minister z obehma postopal tako, kot je delal z vsemi dobrimi in poštenimi uradniki: Vso njegovo podporo sta uživala in prav tako zaupanje. Zlasti Vekoslav Kerševan, ki je bil na glasu kot izvrsten policijski uradnik, in četudi je bil v času, ko je bil dr. Korošec interniran, v Ljubljani upravnik tamkajšnje policije. Še več: Nikdar ni vprašal po nobenem aktu, ki bi se nanašal na njegovo internacijo, kaj šele, da bi ga zahteval na vpogled, da bi se nad kom „maščeval“. Ko mu je ob prihodu v notranje ministrstvo npr. načelnik Lazić ob referatu prinesel tudi veliko mapo z akti, ki so se nanašali na Koroščevo internacijo, je dr. Korošec ni hotel niti pogledati. Načelniku je naročil, naj jo kar odnese nazaj v tajni arhiv notranjega ministrstva, ker vsi ti akti so imeli označbo „strogo poverljivo — strogo zaupno“. „Mene prav nič ne zanimajo,“ mu je dejal dr. Korošec. Čeprav je bil na mapi velik napis: Internacija dr. Korošca.

Koroščeva internacija v Vrnjački banji je bila kratkotrajna. Samo nekaj mesecev. Zgodilo se je to, česar se je dr. Korošec bal, da ga bodo predstavili v slabši kraj. Vlada je za drugi kraj njegove internacije določila bosansko Tuzlo, ki je bilo najslabše mesto od vseh treh krajev, v katerih je bil interniran dr. Korošec. Oblasti so ga tam tako šikanirale in postopale z njim tako surovo, da je bilo v resnici v nevarnosti dr. Koroščeva zdravje. V ta kraj nesreče je vlada poslala dr. Korošca iz Vrnjačke banje takoj, kakor hitro so začeli prihajati prvi zdraviliški gostje v Vrnjačko banjo.

Tuzla — najtežji dnevi koroščeve internacije

V Vrnjački banji, kjer je bila najprej določena Koroščeva internacija, je bil samo nekaj časa. Predno je začela turistična sezona, ga je vlada prestavila v Tuzlo v Bosni.

Tuzla je tedaj imela okoli 17.000 prebivalcev. Od teh je bilo 10.000 muslimanov, 4.000 pravoslavnikov in 3.500 katolikov. Imela je znano kopališče slane vode, v katerega je včasih šel tudi dr. Korošec, dokler je živel v tem mestu. Vlada je določila za njegovo stanovanje hotel Bristol, katerega lastnik je bil Pero Stokanović. Nekateri so zatrjevali, da je bil sorodnik tedanjega predsednika vlade dr. Milana Srskića. Razen agentov-detektivov, ki so pazili na vsak Koroščev korak, so hotel stražili tudi orožniki.

Tuzla je vplivala na Korošca zelo porazno. To mi je dr. Korošec sam pozneje zatrjeval. Okrajni glavar je bil tu nek mlad človek. Zdi se mi, da je bil neki Krstić. Storil je vse, da bi Korošču napravil še težje dneve v internaciji.

Ko je prišel dr. Korošec v Tuzlo, je imel v začetku mašo v farni cerkvi, kjer je bil tedaj župnik bosanski frančiškan fra Arkandjeo Grgić. Prvo nedeljo, odkar je prišel dr. Korošec v Tuzlo, je fra Arkandjeo izpred oltarja pri svoji jutranji maši oznanil, da bo tega dne ob deseti uri maševal dr. Korošec, ki je prišel v Tuzlo kot interniranec. Ta novica se je hitro razvedela po vsej Tuzli, zato je bila ob deseti uri farna cerkev nabito polna. Prišli so v glavnem katoličani. Bilo je pa precej tudi muslimanov in nekaj pravoslavnikov. Nekateri so mislili, da bo dr. Korošec med mašo tudi govoril, kar se pa ni zgodilo.

Za novico, da je bila ob Koroščevi maši farna cerkev nabito polna, je hitro zvedel tudi okrajni glavar. Takoj je odredil, da v bodoče dr. Korošec ne sme več maševati v farni cerkvi, ampak je določil, da sme maševati v hišni kapeli tamošnjih usmiljenk. Pa ne samo to, pri vsaki Koroščevi maši da mora biti navzoč tudi po en detektiv, ki jih je bilo tedaj v Tuzli precej, ker jih je tja precej poslala banska upra-

va iz Sarajeva samo zaradi Korošca. Ti agenti so navadno pred vsako Koroščevo mašo natančno pregledali misal, da v njem ne bi bila kaka tajna pošta za dr. Korošca. Že to početje je poleg vseh drugih šikan dr. Korošca zelo poniževalo. Protestiral je, toda zastonj. Zato je vse potrpežljivo prenašal.

Ko se je dr. Korošec pojavil v Tuzli na ulicah, so ga vsi prisrčno pozdravljali. Dnevno je zahajal zaradi britja v brivnico. Njen lastnik je bil Srb — opozicionalec. Ob vstopu v brivnico so gostje Korošca toplo pozdravili. Govoril z njim ni nobeden, Korošec je pa vzel časopis in ga bral. Če je opozicija izdala kak letak, ga je lastnik brivnice spretno postavil v časopis, ki ga je bral dr. Korošec, da je zvedel za njegovo vsebino.

Od Hrvatov sta Korošču šla zelo na roko razen župnika p. Grgića še dva mlada kateheta dr. Peter Živković in dr. Dragan Dujmušić.

V Tuzli nihče ni mogel priti k dr. Korošču. Od časa do časa smo pa od tam vendar dobili kako sporočilo. Vsa so si bila edina v tem, da dr. Korošču v Tuzli ni dobro, da mnogo trpi, duševno in telesno, in da tudi njegovo zdravje ni najboljšo. Pod vtisom teh neugodnih poročil sta se odločila dr. Janko Šimrak, križevski kanonik, univerzitetni profesor in predsednik Narodne prosvete, in dr. fra Peter Grabić, provincijal dalmatinske frančiškanske province Presv. Odkupitelja v Splitu, da odideta na obisk k dr. Korošču v Tuzlo.

Ko sta prišla v Tuzlo, sta bila takoj pozvana na okrajno glavarstvo, kjer so ju vprašali, zakaj sta prišla in česa iščeta v Tuzli. Odkrito sta povedala, da kot stara prijatelja želita videti dr. Korošca. Dobila sta odgovor, da je to nemogoče in da je najbolje, da čimprej odideta iz Tuzle, če ne želita sama imeti kakih neprijetnih posledic. Celu uro za odhod prvega vlaka so jima povedali.

Šimrak in Grabić sta zatem predlagala, da bi se sestala z dr. Koroščem v navzočnosti predstavnika oblasti, če že ni mogo-

če, da bi z njim govorila sama. Ko niti tega nista dosegla, sta odgovorila. „Vi sami dobro veste, da je pri nas navada in postava, da je mogoče obiskati tudi največjega zločinca v navzočnosti predstavnikov oblasti, vi pa ne dovoljujete, da bi se v vaši navzočnosti malo videli in pozdravili z bivšim predsednikom vlade, večletnim ministrom, svojim duhovskim tovarišem, nosilcem najvišjih domačih in inozemskih odlikovanj, zaslužnim človekom in enim od glavnih ustvariteljev Jugoslavije.“ Te Šimrakove in Grabičeve besede so malo omeščale okrajnega glavarja. Začel se jima je opravičevati, da jima ne more ničesar pomagati, ker ima taka navodila od banške uprave v Sarajevu.

Ko sta zapustila okrajno glavarstvo, je dr. Šimrak odšel na obisk k nekaterim svojim znancom, da bi se pri njih informiral o položaju dr. Korošca, dr. Grabič se je pa sprehajal po mestu. Tedaj je pa slučajno od nekod prišel dr. Korošec. Zelo vesel je bil, ko je opazil dr. Grabiča, s katerim je mogel na ulici izmenjati nekoliko besedi. Dr. Grabič mu je povedal, da sta s Šimrakom prišla, da bi se videla in pogovorila z njim, da pa jima na okrajnem glavarstvu tega niso dovolili. Povedal mu je tudi vsebino razgovora z okrajnim glavarjem. Dr. Korošec se je zahvalil za njun trud in prizadevanje ter potrdil, da v Tuzli z njim zelo strogo postopajo, kar ga zelo jezi in spravlja v slabo voljo ter da vse te šikane in preganjanje zelo težko prenaša. Razen tega je priznal, da se tudi zdravstveno ne počuti najbolje. Končno je dr. Grabiča naprosil, naj v Zagrebu in Splitu sporoči njegove pozdrave vsem prijateljem.

Šimrak in Grabič sta se s težkim srcem morala vrniti v Zagreb. Vse, kar se jima je zgodilo, sta takoj povedala staremu nadškofu dr. Bauerju in ožjemu krogu prijateljev. Dobro se spominjam, da je potem dr. Šimrak na prvi seji zagrebškega seniorata pri slučajnostih prečital svoj obširni referat o internaciji dr. Korošca v Tuzli. Poročilo je bilo tako stvarno in izčrpno ter pisano s takim občutjem, da so mnogim prišle solze v oči. Šimrak je v svojem referatu navajal tudi to, da so mi v Tuzli sami Srbi izjavljali, da grozi dr. Korošču nevarnost, da ga bo režim zastrupil, če se ne posreči, da ga čimprej osvobodimo iz Tuzle.

Po tem neuspelem obisku dr. Šimraka in dr. Grabiča pri dr. Korošču so katoliški krogi v Zagrebu sklenili, da je treba za Koroščevo osvoboditev storiti vse, pa četudi ta osvoboditev ne bi bila popolna, t. j., da ga brezpogojno prestavijo iz Tuzle v kulturnejše in bolj človeško okolje. Vsi so delali s polno paro na vseh straneh. Posredoval je nadškof dr. Bauer, Koroščevi Slovenci, pa še nekatere druge ugledne osebnosti. Nekateri so predlagali: Če je Korošec kriv, potem pred sodišče z njim, ne ga pa tako mučiti kot sedaj. Toda režim ni imel poguma, da bi ga spravil pred sodišče, ker Korošču razen takoimenovanih punktacij niso mogli ničesar očitati. Pa tudi zaradi samih punktacij niso mogli ničesar stvarnega dokazati. Bile so izdane brez podpisa, Korošec je imel alibi za dan, ko so bile „punktacije“ objavljene v Sloveniji — tedaj je bil namreč v Zagrebu. V zvezi s punktacijami lahko povem, da sem videl njihov original in da jih je dr. Korošec lastnoročno korigiral.

Medtem se je dr. Juretiću, konzultorju beogradske nadškofije, posrečilo, da je dr. Korošca obiskal kot zastopnik cerkvenih oblasti. Dvakrat je bil čisto sam z dr. Koroščem ter ga je obvestil o vsem, zlasti o političnem položaju. Od dr. Korošca je prinesel važna navodila. Tudi dr. Juretič je po vrnitvi priznal, da dr. Korošec zelo težko prenaša internacijo v Tuzli in da je tudi njegovo zdravje vedno slabše.

Po dr. Juretičevem obisku pri dr. Korošču je bila še povečana akcija za zboljšanje položaja dr. Korošca. V Beogradu je na tem največ delal Milutin Stevanović, direktor Vremena, dober Koroščev osebni prijatelj. Milutin Stevanović je o nečloveškem postopanju oblasti z dr. Koroščem informiral svojega znanca in prijatelja, bivšega ministra za zdravje dr. Čedo Mihajlovića, ki je tudi dr. Korošca osebno spoštoval in ga visoko cenil. Ker je bil dr. Čeda Mihajlović osebni prijatelj pokojnega kralja Aleksandra, ga je ob prvi priložnosti podrobno obvestil, kako policijske oblasti šikanirajo dr. Korošca v Tuzli, kako je njegovo zdravje vedno slabše, kar je zlasti nevarno, ker ima dr. Korošec sladkorno bolezen. Dr. Čeda Mihajlović je kralju izjavil: „Samo tega nam še manjka, da bi dr. Korošec umrl v internaciji. Kako bo izgledala država pred kulturnim svetom?“

Kralj Aleksander je takoj naročil dr. 211

Čedi Mihajloviću, naj gre osebno obiskat dr. Korošca v Tuzlo, naj ga tudi pregleda in naj mu pride poročat o vseh svojih ugotovitvah.

Dr. Mihajlović je točno izvršil kraljevo naročilo. Odšel je v Tuzlo, bil z dr. Korošcem, z njim govoril — pri tem pač ni imel nobenih ovir — ker so oblasti takoj uvidele, da imajo opravka s človekom, ki uživa kraljevo zaupanje in je tudi po njegovem naročilu prišel v Tuzlo. Dr. Korošca je tudi zdravniško pregledal. Po vrnitvi v Beograd je kralju poročal o nečloveškem postopanju policijskih funkcionarjev z enim od graditeljev skupne države. Kralju je predlagal, naj dr. Korošca takoj premesti na Hvar.

Še isti dan je odšlo tako brzojavno naročilo v Tuzlo.

Na praznik Sv. Rešnjega Telesa sem dobil iz Tuzle brzojavko. V njej mi je dr. Korošec na dogovorjen način sporočil, da je iz Tuzle prestavljen na Hvar. Tja bo potoval preko Sarajeva in Dubrovnika. V nedeljo zvečer bo v Splitu. Vesel sem bil te novice. Takoj sem telefoniral dr. Šimraku, Bariću in dr. Grabiću. Še istega popoldneva smo se dogovorili, da bomo potovali v Split, da bi se dobili z dr. Korošcem, in če se nam bo posrečilo, da bomo z njim potovali tudi na Hvar. Meni je dr. Šimrak naročil: „Ker je dr. Korošec v Tuzli mnogo trpel, vam predlagam, da sedaj vzamete svoj letni dopust in ga preživite na Hvaru, da bo imel Korošec družbo, da mu krajšate čas in ga razvedrite.“ Seveda sem pristal. Za vsak slučaj sem si prekrbel še zdravniško spričevalo, da mi je zaradi zdravja potrebno bivanje na morju, in to na Hvaru.

V nedeljo zvečer smo se dobili v samostanu fra Petra Grabića na Dobrem v Splitu: Grabić, Barić, bivši beograjski katoliški župnik dr. Wagner, ki je bil tedaj vodja cerkve sv. Vincencija v samostanu hrvatskih usmiljenk v Frankopanovi ulici, in pisec teh vrstic. Zvedeli smo, da bo dr. Korošec prišel v Split zvečer, da bo stanoval v hotelu Matić v Bačvicah in da ga je mogoče obiskati samo z dovoljenjem splitske policije, drugače ne. V samostanu fra Petra Grabića smo vsi večerjali in tudi prenočili. Ko smo odhajali k počitku, sem jim dejal: „Zjutraj me ne iščite, ker bom skušal napraviti majhen „izlet“.

Naslednjega dne, t. j. v ponedeljek, sem zgodaj vstal in odšel proti Bačvicam. Ogle dal sem si hotel in ugotovil, s katere strani je mogoče priti vanj, zatem sem stopil malo v bližnjo cerkev oo. kapucinov. Ko sem se vrnil, sem opazil nekaj detektivov. Ob ugotovitvi, da gledajo vstran od hotela, sem hitro stopil proti glavnemu vходу — in že sem bil na vrtu hotela. Ob vstopu v sam hotel sem se srečal z dr. Korošcem. Oba sva bila vesela, ko sva se pozdravila. Hitro sem mu povedal, da smo prišli iz Zagreba in mu sporočil naš načrt, nakar mi je Korošec odgovoril: „Vse to me zelo veseli in me bo še bolj, če boste uspeli. Toda po vsem, kar sem doživel v Tuzli, dvomim, da se vam bo to posrečilo.“ Vprašal me je, kako sem mogel priti v hotel. Povedal sem mu, da sem prišel vanj neopazno. Detektivi me niso videli. Zatem je dejal: „Za vsak slučaj sediva nekam, da bova sama. Popila bova kavo in vam bom povedal nekatere stvari. Če se vam bo posrečilo priti na Hvar, potem po vrnitvi v Zagreb takoj pokličite Antona Sušnika in mu sporočite vse to, kar vam bom povedal.“ Ko mi je vse naročil, sva popila kavo. Tedaj pa je že prišel Vlado Smolčić, direktor banke v Splitu, spoštovalec dr. Korošca in češki konzul v Splitu. Vsi smo ga klicali samo „konzul“. Nekaj časa smo se pogovarjali, nato pa odšli v mesto, da bi si Korošec kupil potrebne stvari za kopanje. Ko smo stopili na ulico, sta takoj pristopila dva detektiva in se postavila tako, da sta bila onadva zraven dr. Korošca. Na vsaki strani po eden, ob strani detektivov sva pa bila vsak na svoji strani „konzul“ in jaz. Ko smo kupili stvari, smo na moj predlog odšli v samostan Dobri, kjer nas je čakala zbrana družba. Kmalu smo se razšli, da bi se dobili popoldne na ladji.

Ko smo stopali na ladjo, nam nihče ni delal nobenih težav. Detektivi so prej dobro pregledali palubo, kjer smo se zadrževali. Po želji dr. Korošca sem mu kupil zadnje številke ljubljanskega katoliškega dnevnika „Slovenec“. Na obali se je poslovila od nas manjša družba: nekaj Grabićevih sobratov, konzul Smolčić, direktor Doko in Don Vinko Brajević, direktor splitskega dnevnika „Novo Doba“. Ko smo bili že na odprtem morju, in je dr. Korošec že površno pregledal „Slovenca“, in ko sem videl, da nam detektivi ne bodo delali težav, sem vzel svoj fotografski

aparati in napravil več posnetkov. Najprej dr. Korošca samega, nato pa v družbi z drugimi. Ko sem slikal Korošca samega, je vzel v roke „Slovenca in ga odprl, da se je videl naslov lista. Naročil mi je, da moram teh slik napraviti več. Ko so bile gotove, jih je pošiljal v zalepki v Ljubljano in v druge kraje v Sloveniji. Na drugi strani fotografije je pa napisal lastnoročno: „Žalostna vožnja v internacijo na Hvar, toda s „Slovencem“.“

Ko smo prišli na Hvar, smo v začetku naleteli na težave, ki pa so bile kmalu rešene.

O. FRA VLAHO MARGARETIĆ

moje srečanje z dr. korošcem na hvaru

Petindvajsetletnica smrti dr. Korošca je obudila v meni spomine na srečanje s tem velikim sinom bratske Slovenije.

Leta 1932 sem živel na otoku in v mestu Hvar kot rekonvalescent. Blaga klima, duh po morju, popoln mir, lepota narave, sprehodi ob morju, vse to iz Hvara ustvarja pravo mesto za odpočitek, ki ga po pravici imenujejo „hrvatska Madeira“.

Mesto je v luki, ki jo s severa branita pred burjo grič in trdnjava „Španjolka“. z juga jo pa zapira vrsta „Peklenskih otokov“, med katerimi je posebno znan po svoji velikosti otok Sv. Klementa. Ob vходу v samo luko se je postavil kot stražar otočić Galešnik. Zaradi tega položaja in večne pomladi, v kateri skozi vse leto cveto limone, rastejo oleandri, kaktusi, agave in palme, so že stari narodi postali pozorni na to z naravnimi lepotami tako bogato obdarjeno mesto. Tako so imeli že Iliri v hvarski luki „bazo“ za svoje roparske izlete in podvige. V rimski dobi je bilo mesto zgrajeno za prezimovališče za rimsko mornarico. Pozneje je pod bizantinskim cesarstvom postal otok Hvar važno trgovsko in kulturno središče, Benetke pa so imele v njem svojega prokuratorja.

Zgodovina je na svojem pohodu skozi mesto pustila neizbrisne sledove v mestnem obzidju, v trdnjavah, v benečanski loži, renesančnih palačah, romanskih cerkvah in zvonikih ter v grških ikonah.

Medtem, ko je bila naša ladja zasidrana v hvarski luki, je z druge strani prišla druga ladja, na kateri se je vozil Don Frane Dulić, znani hrvatski arheolog. Don Frane se je prijazno pozdravil v dr. Korošcem; hvarskemu kanoniku Don Stipi Miličiću, ki je prišel med drugimi na sprejem dr. Korošca, je v grškem jeziku rekel: „Torej tudi ta dobri človek mora na svojih ramenih občutiti silo diktature.“

Čez dva dni so se Grabić, Barić in dr. Wagner vrnili v Zagreb, jaz pa sem ostal na Hvaru, prebil tam svoj dopust in delal družbo dr. Korošču.

V tem lepem mestecu sem imel čast spoznati političnega voditelja slovenskega naroda. To je bilo prve dne meseca junija 1933. Nad državo je vladala beograjska diktatura od 6. januarja 1929. Dr. Korošec je prišel v konfinacijo neko popoldne z ladjo iz Splita v spremstvu detektivov, Korošec jih je imenoval svoje „anđele varuhe“. Z isto ladjo so prišli na Hvar tudi provincial o. fra Peter Grabić, dr. Wagner, bivši beograjski župnik, Stjepan Barić, bivši ministar, in Pavel Grubišić, tedaj ravnatelj Narodne prosvete v Zagrebu ter upravnik katoliškega dnevnika „Hrvatska Straža“.

Tege dne je prišel v naš frančiškanski samostan okrajni glavar Ljubo Tecilazić s predlogom, da bi sprejeli dr. Korošca na stanovanje. Starešina samostana o. Pavao Miličić je na mig Koroščevih prijateljev to odklonil, ker bi konfinacija dr. Korošca v samostanu preveč omejila njegovo svobodo. Tako je dr. Korošec dobil stanovanje v hotelu g. Avelinija pod trdnjavo Španjolka. Maševal je v samostanu častitih sester benediktink s strogo papeško klavzuro, ker ne smejo zapuščati samostana in tudi ne govoriti. Sv. obhajilo prejemajo skozi rešetke. Ta samostan je znan po svojih čipkah, ki jih sestre delajo iz vlaken aloje (agave).

Čeprav dr. Korošec ni živel pod našo streho, je skoro vsak dan prihajal v sta- 213

rodavni hvarski samostan, ki si je izbral svoje mesto tik ob morju kot beli galeb. Samostan je zunaj mestnega obzidja. Zgrajen je bil v času papeža Pija II. (1461). Ko so Turki l. 1571 pridrveli skozi Otrantska vrata do južne Dalmacije, so prišli tudi do hvarskega obzidja. Tedaj je samostanska cerkev pogorela, sam samostan je pa bil hudo poškodovan. Zato je sedanja samostanska cerkev novejša zgradba. Cerkev z romanskim zvonikom je zelo v skladu z okoljem. V cerkvi in samostanu je veliko umetniških slik, med temi poliptih v glavnem oltarju, ki ga je napravil Franjo da Santa Croce, znamenita Zadnja večerja in razpelo neznanih mojstrov.

Ob Koroščevem prihodu na Hvar so živeli v samostanu o. Pavao Miličić, starešina in kustos muzeja, ter o. Kazimir Bučić. Poleg njih dva častita brata fra Egidij Frgačić in fra Anton Mužina. Vsi so postali veliki Koroščevi prijatelji, posebno fra Egidij, bivši delavec na Reki in „socialist“. Njemu je g. predsednik navadno govoril: „Fra Egidij, midva morava ustanoviti krščanske socialiste.“ Ko se je pa vračal z ladjo z otoka Sv. Hieronima, na katerem se je kopal in lovil ribe, je navadno zavpil: „Fra Egidij, pripravite velik ogenj, da bova pekla ribe.“

Dr. Korošec je imel rad majhne ljudi. Z njimi se je rad pogovarjal ter jim dajal cigarete. Čolnar je ob vrnitvi v luko vedno dobil od njega lepo nagrado.

Otok Hvar ima prelepe zalive, katere je opeval hvarski pesnik Hektorovič v svojem znamenitem „Ribanju“. Dr. Korošec se je od časa do časa odpeljal v katerega od teh čarobnih zalivov. Tako je bil v „Tihi“ gost pri učitelju Mate Zaninoviću. Iz samostana je pa navadno odšel na sprehod do zaliva „Mltné“. Korošec je zelo rad hodil peš. Včasih se je povzpел tudi do vrha, ki obkroža mesto ter je obiskal vas Brusje, prav na vrhu griča. Zopet drugič je odšel, kot za šalo, z „vozilom sv. Jožefa“, t. j. s kakim majhnim hvarskim „tovarom“ (osličkom, op. pr.).

Dr. Korošca so pa tudi obiskovali njegovi prijatelji, znanci in odlične osebnosti. Tako se spominjam, da je prišel na Hvar, da bi videl dr. Korošca, francoski politik Schuman. Poletji 1933 ali 1934 je prišel h Korošču na obisk tudi zagrebški nadškof dr. Bauer v spremstvu svojega tajnika dr. Slamića.

Svoje goste je dr. Korošec rad vodil okoli po ctoku, da jim pokaže znamenitosti Hvara, v prvi vrsti frančiškanski samostan. „Ciceronske šole“ se je temeljito naučil pod vodstvom našega o. Pavla. Začel je na levi strani muzeja s sliko slikarja El Greco, zatem pa slikarja Tiepolo. Jasno, da se je dalj časa zadrževal pred Rosellijevo „Zadnjo večerjo“ ter jo podrobno opisoval, zvesto posnemajoč svojega učitelja o. Pavla. Nikoli ni pozabil opozoriti na tisto majhno muciko, ki je pravkar pokukala izpod stola. Ta mačka je „zgodovinska“, ker je živela prav tisti čas, ko je Roselli slikal Zadnjo večerjo.

Ob izhodu iz muzeja je dr. Korošec navadno dejal: „Gospoda, videli smo umetniške lepote, sedaj pa pogledjmo v frančiškanskem vrtu „čuda narave“. Tu cvetejo limone skozi vse leto. So majhne, velike, zelene in rumene. To je „perpetuum mobile“ narave. Nato kaktusi vseh vrst, agave, povrh vsega pa še slovita cipresa, ki sta jo dr. Korošec in o. Pavao proglasila za „čudo narave“. V resnici ta cipresa ne raste v višino kot ostali njeni bratje in sestre po vsem svetu, ampak se je razširila kakor hruška ali jablana, veje pa ima ploščate in ne okrogle.

„Poglejte, gospoda, pod to čudovito cipreso je počival tudi slikar Zadnje večerje, kakor nam to jamči o. Pavao.“

Dr. Korošec je nato svoje goste odpeljal, da bi videli še druge znamenitosti v mestu. Predvsem jih je vodil v katedralo, kjer je prijatelj in kanonik Don Stipe Miličić razlagal njeno zgodovino in viene umetniške vrednosti. Ob izhodu iz katedrale je na desni strani benečanska loža, kjer je sodil prokurator v imenu Doža. Pred ložo stoji „steber sramote“, kjer so krivci dobivali javno batine pred vsemi. Dr. Korošec ni nikoli pozabil svojih gostov povesti v prvo in najstarejše gledališče, v modernem smislu, v državi in na Balkanu. Prav tako se je rad povzpел tudi na hribček hvarskega pokopališča, kjer počiva slavni pesnik Hanibal Lucić.

Glejte, tako je minilo več kot 30 let, odkar sem se srečal z dr. Koroščem. Pa mi je kljub temu spomin nanj ostal še tako svež. Zdi se mi, kakor da čujem njegov glas, ko je dejal: „Pozdravljeni!“

Ljudi je znal osvajati s svojo dobroto in simpatijo.

dr. anton korošec in kultura

I.

Pogreb dr. Antona Korošca je bil gotovo veličasten, opazovalcu je pa nudil še posebno čarobno sliko. Udeležili so se ga naši najvišji cerkveni dostojanstveniki, bilo je na njem vse, kar je takrat na Slovenskem v politiki kaj pomenilo, posebno v vrstah SLS. Prišli so vsi, ki so v katoliških organizacijah živeli: slovenski fantje, dekleta, dijaki, delavci, obrtniki in kmetje. A bili so neglede na svojo svetovnonazorsko usmeritev tudi vsi, ki so v slovenski kulturi kaj pomenili: člani akademije, univerzitetni profesorji, pisatelji, slikarji, umetniki vseh vrst. Slučajno sem bil v skupini, ki je imela mesto v sprevedu tik za gledališkimi igralci. V dolgi vrsti po dva, trije, štirje so prikorakali na svoje mesto pred Jugoslovansko knjigarno, na čelu vseh stari Anton Danilo in mlada Valerija Heybalova, kmalu za njima Kastor in Poluks: Ciril Debevec in Drago Zupan in med množico znanih obrazov še mnogi neznani, morda iz mariborskega gledališča ali kakšno pomožno osebo; skratka nič oficialnega, nobeno zastopstvo „udruženja“, ampak vsi v žalosti in spoštovanju do umrlega velikana. Čeprav je bila to skupina, ki ji je dialog poklic, so bili začuda molčeči na tej zadnji Koroščevi poti.

Kako, da se je zbralo na tem pogrebu vse kulturno slovenstvo? Umrli je mož, ki je z vsemi slovenskimi kulturnimi podvigi najtesneje živel, ki mu je bila slovenska kultura tista vrednota, ki jo mora politika čuvati in gojiti kot ničesar drugega v tolikšni meri ne. Napisal sem v zvezi s Koroščevo zavzetnostjo za kulturni razvoj in napredek že nekje neko primerjavo z dr. Šušteršičem in dr. J. E. Krekom. Naj jo ponovim. Ko je nekdanji Šušteršičev pisar, pesnik Josip Murn-Aleksandrov ležal v cukrarni na smrt bolan, dr. Šušteršič ni smatral za potrebno, da bi mu lajšal zadnje mesece in tedne, saj je bil, dokler je bil

pri močeh, deležen redne plače. Ko je dr. Krek zvedel za tragično smrt slikarja Ivana Groharja, je vzkliknil: „Kaj takšnega se ne sme nikoli več zgoditi.“ Vendar je dr. Krek pozabil v knjigi „Die Slowenen“ omeniti umetnostno strujo, katere eden vrhov je bil rajni Ivan Grohar! Dr. Korošec je imel vsakega slovenskega kulturnega delavca v evidenci in mu je pomagal.

Poznamo dr. Koroščevo kulturno delo zlasti v dobi, ko smo Slovenci prišli v Jugoslavijo. Manj znano je, kako je kulturno delo Slovencev spremljal še prej v Avstriji. Želel sem dobiti ustrezne podatke še za čas, ko so bila torišča njegovega političnega dela Dunaj, Gradec in Maribor. Dobil sem jih le nekaj. Znano mi je, da so Štajerci imenovali dr. Korošca, dr. Kovačiča in dr. Jerovška z ozirom na njihovo delo v Cirilovi tiskarni v Mariboru tri rise. Dr. Kovačič je v Cirilovi tiskarni pač tiskal zgodovinske publikacije (Časopis za zgodovino in narodopisje, Stegenškove umetnostno-zgodovinske topografije in razne zgodovinske monografije), dr. Korošec politična časopisa in glasila svojih mladinskih pa kmečkih organizacij, katerih naklado je zelo dvignil; dr. Jerovšek je imel na skrbi predvsem tehnična in finančna vprašanja, pa posebno glede zadnjih težko, da bi jih zmožel sam. Naročniški krog na Štajerskem ni bil tako močan, da bi se mogle vse te publikacije z naročninami kriti. Za nas, ki se ponašamo, da nadaljujemo Koroščevo politično delo, bi bilo vsekakor koristno zvedeti natančnejše podatke o voditeljevem kulturnem delu v Cirilovi tiskarni.

Še za dobe rajne Avstrije je dr. Korošca zvezalo tesno prijateljstvo z dr. Izidorjem Cankarjem. Dr. Cankar ni rad o Korošču govoril, pač po Koroščevih namigih, naj o njem ne govori preveč. Na vsako zadevno moje vprašanje je Cankar le bolj na splošno odgovarjal. A vendar za Koroščevo kulturno delo pozneje v Jugoslaviji ne more biti dvoma, da se je marsikaj ro-

dilo iz prijateljskih stikov s tem odličnim kulturnim delavcem.

Ko je postal dr. Korošec nesporni politični voditelj Slovencev, je bila v njem zavest, da mora vse storiti, kar more za slovensko kulturo. Podobno zavest so imeli v prejšnjih časih tudi že nekateri vladarji (Medičejci, bavarski kralj). Vprašanje je le, koliko sta k tej zavesti vplivali tudi že prejšnje delovanje v Cirilovi tiskarni in prijateljstvo z dr. Izidorjem Cankarjem.

II.

Dr. Koroščevo kulturno delovanje lahko razdelimo v glavnem v naslednja področja: državni posegi, mecenatstvo in gmotna pomoč posameznim kulturnim delavcem. Vsa ta tri področja se medseboj prepletajo, segajo ena v drugo. V prvi skupini je značilno, da je hotel dr. Korošec vedno imeti neko pripravo, da je izgledala ustanova že oživetvorjena ali vsaj pripravljena, da ne bi vzbujali Slovenci vtis, da zahtevajo od centralne vlade nekaj novega, česar Slovenci doslej še niso poznali in s čemer bi morali prav ravnati ne znali. Najbrž so temu služili tudi že pripravljani visokošolski tehnični tečajji pred dejansko ustanovitvijo ljubljanske univerze; vsekakor je bilo nekaj akademskega že tukaj. Utemeljiten material je bil že obširnejši. Utemeljiti zahtevo po univerzi ni bilo posebno težko; treba je bilo privleči v spomin razne starejše akcije za doseg ljubljanske univerze, manifestacije slovenske akademske mladine v Avstriji, zlasti pa pokazati, da so Slovenci že iz lastnih bornih sredstev poskbeli, da so se domači znanstveniki pripravljali baš na poklice akademskih učiteljev. Že novembra 1918 sta se s tem vprašanjem bavila sestanek interesentov in seja Narodne vlade v Ljubljani. Sad sestanka interesentov je bilo osnovanje vseučiliške komisije, ki si je izvolila za predsednika dr. Majarona, za tajnika pa dr. Ramovša. Vseučiliška komisija se je pečala z dvema možnostima. Ali naj se 1. ustvari provizorij s slovenskimi vzporednimi stolicami v Zagrebu in Beogradu, ki bi se pozneje prenesle v Ljubljano, ali pa se naj 2. ustanovi takoj univerza v Ljubljani. Hvalevredno je, da je že kmalu v začetku l. 1919 stopila druga možnost v ospredje. Menim, da

je to možnost svetoval poverjenik dr. Verstovšek, ki je bil poseben Korošček zaupnik. Že marca 1919 je Protičeva vlada, v kateri je bil podpredsednik dr. Korošec, prosvetni minister pa Ljuba Davidović, določila večjo vsoto za bodočo univerzo v Ljubljani. Močan pogon tem in bodočim dejstvom so bili baš omenjeni visokošolski tečajji, ki so pričeli delovati v maju 1919 (prej so bile le priprave zanje).

Sploh ob vstopu v novo državo ni bilo težko prepričati merodajnih faktorjev, da je slovenska univerza trenutno eden glavnih slovenskih nacionalnih zahtevkov. A kot pozneje pri ustanavljanju visokih slovenskih kulturnih ustanov, tako je bilo tudi tu že računati z odporom sestrskih ustanov v Zagrebu in Beogradu, ki so morale prvenstveno „pristati na pristanek“ in oddati svoje mnenje, da je ustanovitev sestrskega zavoda v Ljubljani kvalitativno možna in potrebna. Tu nam je bil na poti bolj Zagreb kot Beograd. Pomislimo, da je z državnim prevratom velika večina slovenskih akademikov zapustila Dunaj in Gradec in se preselila pač v nam najbližje jugoslovansko univerzitetno mesto, v Zagreb. Na svojem mestu so ostali le študentje v Pragi in privabili še marsikaterega mlajšega. Za Zagreb je bil pritek slovenskih študentov vsekakor lepa pridobitev ob začetku Jugoslavije in ustanovitev ljubljanske univerze zanj vsekakor izguba. V začetku življenja nove države res ni bilo računati z vidnim nasprotovanjem, a potrebna je bila vsekakor previdnost. Dr. Korošec si je zasigural pomoč takratnega prosvetnega ministra Ljube Davidovića, ki je stavil na ministrski seji 30. junija 1919 konkreten zakonski predlog za ustanovitev ljubljanske univerze, a baš na ministrski seji, kateri je predsedoval ministrski podpredsednik dr. Anton Korošec. Julija je prosvetni minister predložil zadevo narodnemu predstavništvu, ki je zadevni zakonski predlog soglasno sprejelo. Še isti mesec je regent Aleksander zakon podpisal. Tako je stvar stekla gladko, le za medicinsko fakulteto smo dobili samo pet semestrov in ne celotnega medicinskega študija. Mislim, da dr. Korošca ni vodila kakšna sebičnost, da si je sprejetje slovenske univerze rezerviral baš za sejo, kateri je on predsedoval. Bil je to akt previdnosti, ki mu je dal poznejši razvoj dogodkov vso upravičenost. Ljubljanska univerza je dolgo ostala majhna; saj število slušateljev

zlepa ni doseglo drugega tisočaka. Ko je zavlada težnja po varčevanju z državnim denarjem, je bila na vrsti stalno slovenska univerza, da jo okrnejo. Zlasti je bila na poti delna medicinska fakulteta, v kulturno-bojnih razpoložljivih tudi teološka. In značilno je, da je posebno hrvaški prosvetni minister Štefan Radić najradikalnije zahteval okrnitev slovenske univerze. Zato je razumljiva dr. Koroščeva stalna skrb zlasti za zasedbo ministrstva prosvete: če le mogoče, si ga je sam zase rezerviral ali pa skušal na to mesto spraviti kakšnega zanesljivega prijatelja.

Podobna stvar ustanovitve predpogojev je veljala za konservatorij. Iz svoječasnih razgovorov s poznejšim rektorjem Julijem Betetom — prvi je bil Matej Hubad — sklepam, da je takšen potek dogodkov svetoval pač dr. Korošec. V Ljubljani so imeli šolo Glasbene Matice, ustanovljeno že leta 1882. Ni bila sicer nikamor uvrščena, ker je bila popolnoma privatna, a na splošno bi ji lahko prisodili značaj začetne in srednje glasbene šole. Nekateri njeni učitelji so imeli brez dvoma že sposobnosti konservatorskih profesorjev. Leta 1921 je izšla uredba o konservatorijih. V Ljubljani se je sestala komisija, ki je delala za dvig in poddržavljenje šole Glasbene Matice. Kajti že leta 1919 se je preimenovala v Prvi jugoslovanski konservatorij (ime konservatorij v Zagrebu in Beogradu ni bil običajen). Na tem ljubljanskem konservatoriju so poučevali predvsem kvalificiranejši učitelji prejšnje šole Glasbene Matice. Kako je bilo z njegovim financiranjem, ne vem, a za glasbeno učenje so vsekakor radi plačevali učenca tudi sami. Postalo je pa absurdno, da bi Slovenci sami plačevali konservatorij, Hrvatom in Srbom bi pa njuni glasbeni akademiji vzdrževala država in tako je bil konservatorij v Ljubljani leta 1926 tudi poddržavljen, se pravi, prešel je v državno breme, a je še ostal v upravi Glasbene Matice. Šele januarja 1937 ustanovljeno društvo Glasbena akademija je doseglo poleg že obstoječega poddržavljenja tudi popolno samostojnost, da formalno Glasbena Matica ni imela več vpliva nanj. (Nekateri funkcionarji Glasbene Matice so ta vpliv ljubosumno zagovarjali.)

Srbi in Hrvati so že imeli vsaki svojo akademijo znanosti in umetnosti. Hrvaška je nosila celo ime „jugoslovenska“, srbska

pa „Srpska kraljevska“. (Podoben naslov si je v dobi vednih nevarnosti redukcij pridela tudi ljubljanska univerza, ki se je poimenovala „univerza kralja Aleksandra“. To je svetoval rektorju dr. Milanu Vidmarju prav dr. Korošec, ki je bil takrat v opoziciji; vsekakor so pretnje redukcij potem precej prenehale.) Slovenci znanstvene akademije seveda še nismo imeli; imeli smo pač Znanstveno društvo za humanistične vede, Matico Slovensko, društvo „Pravnik“, ki pa ni bilo izključno znanstveno, imeli smo privatno Narodno Galerijo. Ta (in morda še katero) društva so se pripravljala na ustanovitev akademije zlasti od l. 1929 dalje. Mnoge priprave je vodil v Ljubljani dr. Izidor Cankar in kakšno malenkostno, ne bistveno stvar smo mu smeli pomagati tudi (bivši) člani umetnostno-zgodovinskega seminarja. Vem pa, da je imel dr. Cankar tiste čase mnogo stikov z dr. Franom Kidričem in dr. Leonidom Pitamicom. Priprave so bile precej dolgotrajne in ne bo odveč omeniti, da je ravno med temi pripravami izvolila Jugoslovanska akademija v Zagrebu nekatere Slovence za svoje redne in dopisne člane. Slednjič je le prišlo do ustanovitve, a ustanovljeno je bilo spet privatno društvo Slovenska akademija znanosti in umetnosti pod predsedstvom dr. Aleša Ušeničnika. Veliko županstvo je potrdilo pravila privatne akademije že 19. junija 1929. Dr. Korošec je poleg drugih podpornikov nekoč daroval tej privatni akademiji 50.000 Din. Privatna akademija ni dolgo trajala — dejansko je pričela delovati precej po potrditvi pravil —, ker se je kmalu pričelo prizadevanje za poddržavljenje. Finančni zakon za l. 1938/39 je dal prosvetnemu ministru D. Magaraševiću pooblastilo, da jo sme ustanoviti (podržaviti). Na predlog Dimitrija Magaraševića je bila zadevna uredba sklenjena na seji ministrskega sveta 11. avgusta 1938 in objavljena v Službenih Novinah 31. avgusta 1938. D. Magarašević je bil med Srbi najnemetjši Koroščev sodelavec.

Nekako v času, ko so se vršile priprave za poddržavljenje in osamosvojitve konservatorija (1928), je padla tudi ustanovitev radia Ljubljana. Ustanovitev univerze, konservatorija ter Akademije znanosti in umetnosti so bila Koroščeva dejanja zgolj v korist slovenske kulture brez iskanja koristi za stranko, ki ji je dr. Korošec pripadal in jo vodil. Radio Ljubljana je bil izro-

čen v vodstvo katoliški Prosvetni zvezi v Ljubljani, ki je bila izmed ljudsko-prosvetnih ustanov v Sloveniji gotovo številčno najmočnejša, pa je tudi razpolagala z največ možnostmi delovanja. Za sodelovanje se je dostikrat obrnila na ljudi, ki niso bili katoliško orientirani. V nekaterih krogih so ji to očitali, pa prepričan sem, da po krivici. Ljubljanska radijska postaja je postala brez dvoma najboljša v državi in tudi v inozemstvu ni imela dosti enakovrednih konkurentov.

Dobili smo tako največ po Koroščevi zaslugi najvišje učne zavode ter znanstvene in prosvetne ustanove. Manjkala je le še visoka šola za likovno umetnost. Imeli smo že arhitekturo na univerzi, ničesar enakovrednega pa ne za slikarstvo in kiparstvo. Kiparski oddelek na srednjetechnični šoli je dal pač le srednješolski študij in če se niso njega absolventi posvetili takoj podobarstvu, so morali še kam na akademijo, preden so si priborili nazive umetnikov. Že nekaj let se je o visoki šoli za umetnost razpravljalo v Društvu likovnih umetnikov in imeli so tam tudi pravilnik beograjske akademije, ki naj bi služil tudi za slovensko akademijo. Že v teh predpripravah je slikar Fran Tratnik zvedel, da je na akademiji v Zagrebu nekakšen odpor proti morebitni ustanovitvi ljubljanske. (Poznavajoč značaj zagrebškega rektorja, kiparja Ivana Meštrovića, sem bil prepričan, da on z ozirom na svoja stalna prijateljska razpoloženja do Slovencev ne more imeti s to stvarjo nobenega opravka in da morajo biti tu drugi ljudje angažirani.) O resničnosti Tratnikovih informacij me je prepričal tudi sledeči slučaj. Nekega dne je prišel k meni mladenič in mi ponujal svoje slike v nakup. Izkazal se je kot dijak zagrebške akademije. Ponujene slike so bile pa tako diletantsko „impresionistične“, da nisem le vsak nakup odklonil, ampak resno podvomil, da bi mladenič res mogel biti kakšen reden dijak zagrebške akademije, ki je bila glede kvalitete pouka na prav dobrem glasu.

Poleg Tratnika sta se v Društvu slovenskih likovnih umetnikov za akademijo najbolj zavzemala Ivan Vavpotič in Saša Šantel, dočim so vrhunski impresionisti Jakopič, Jama in Sternen misel na akademijo podpirali, vendar izjavljali, da se ne bodo eksponirali, da ne bi vzbudili mnenja, da se potegujejo za profesorska mesta, za kar da so že prestari. Tratnik, Vavpotič in

Šantel so sestavljali nek poseben pripravljalni odbor, v katerem so za predsednika hoteli imeti baš mene. Jaz sem se predsedstva branil, češ naj izvolijo vanj rajši predsednika Narodne galerije dr. Windischerja ali univ. prof. dr. Steleta, ki sta starejša in v umetnostnih stvareh bolj merodajna. Vsi trije so ju pa odklanjali; mislil sem pač, da imajo do mene kot političnega človeka več zaupanja, da bom pri dr. Korošču lažje dosegel ustanovitev. Dr. Windischer in dr. Stele sta bila pritegnjena poleg več drugih le kot člana pripravljalnega odbora. Eno prvih dejanj tega odbora je bila spomenica, ki jo je sestavil v glavnem dr. Rajko Ložar in so jo podpisali vsi vidnejši zastopniki slovenskega kulturnega življenja. Tiskarsko je bila ta spomenica ena najlepših dotedanjih naših publikacij. Poslali smo jo postavim tedanjemu predsedniku vlade dr. Milanu Stojadinoviću, ki mi je poslal potem zelo laskavo zahvalo. Omenjeni trije slikarji in jaz smo jo nesli v deputaciji banu dr. Natlačenu, ki jo je vpričo nas prebral, rekel, da je o stvari že govoril z dr. Steletom, ki pa je proti akademiji beograjskega pravilnika in zagovarja nekakšno akademijo umetne obrti (podobno kot jo je svojčas vodil v Pragi arh. Plečnik in kot se je, bolj napredna še, ustanovila pod imenom Bauhaus v Weimaru.) Mi, člani deputacije, smo bili mnenja, da bi neki novi tip umetniške visoke šole v Jugoslaviji najbrž naletel na večji odpor že obstoječih dveh akademij, beograjske in zagrebške; ljubljanska bi se pa potem, ko bi bila že ustanovljena, lahko razvijala v smeri Bauhauša, če bi kazalo in če bi bili arhitekti sporazumni. Dr. Antonu Korošču sem odnesel spomenico na Dobrovo pri Ljubljani, kjer je imel ravno napovedan shod. Dal jo je v varstvo nekemu spremljevalcu, menda novinarju ali detektivu in vprašal le, če smo zmogli stroške za natisk in opremo. Ko sem mu to potrdil, je rekel, da jo bo že proučil.

Članj pripravljalnega odbora so vsekakor želeli, da bi jaz z dr. Koroščem o stvari podrobneje govoril in so me pregovorili, da sem šel k njemu v Beograd. Prej sem se mu napovedal. V Beogradu me je prva pot vodila k ministru brez portfelja dr. Mihi Kreku. Rekel je, da je dr. Korošec mojo napoved sprejel in o stvari informiral prosvetnega ministra Dimitrija Magaraševića, katerega naj vsekakor obiščem kot resor-

nega ministra. Dr. Korošec da pa je šel na že prej določeni obisk nekaterih pravoslavnih samostanov v notranjosti Srbije. Sprejem pri Magaraševiću mi bo on, Krek, posređoval. Še istega dne mi je dr. Krek sporočil, da me bo D. Magarašević sprejel naslednji dan ob enajstih dopoldne. Bil sem točno ob enajstih v njegovi čakalnici, kjer pa je že čakalo dosti ljudi in še novi so prihajali, tako da je šla ura že na dve, ko sem bil kot zadnji še čakajočji sprejet. Gospod minister me je zelo ljubeznivo sprejel in se opravičil, da sem moral tako dolgo čakati, a rad bi se o zadevi z menoj mirno in izčrpno razgovoril. Začel sem mu razlagati, kaj je naš namen, a videl sem, da je o vsem že obveščten. Brez kakšnega premisleka mi je nazadnje svetoval, naj ustanovimo privatno akademijo in če bo on še minister prosvete, jo bo takoj ob sestavi prihodnjega proračuna podržavil. Bil sem seveda zadovoljen, pa tudi v skrbeh zaradi stroškov privatne akademije.

Po povratku v Slovenijo sem sklical sejo pripravljalnega odbora, na kateri sem poročal. Tedaj se je dr. Windischer, ki ga nikoli še nisem slišal kaj godrnjati čez Beograd, izrazil, da „mora biti takšnega klečeplazenja pred Beogradom enkrat konec“. In takoj za njim je začel dr. Stele s svojo lajno o Bauhausu. Po uradni seji smo se ožji pripravnik akademije še nekje sestali. Rekel sem, da tega pripravljalnega odbora ne bom več skliceval in ostali gospodje so se strinjali z menoj, da se bomo sami razgovarjali, če bo treba. Napisal sem potem obširno pismo dr. Korošču in mu tudi poročal o dr. Windischerjevem in dr. Steletovem stališču. V kratkem sem dobil odgovor, naj natančno napravimo proračun za prvo leto akademije in naj nekje najamemo primerne prostore. Stroške za ta podvig naj mi sporočimo in bo to njegova stvar.

Predpriprave za akademijo so bile zdaj predvsem skrb Frana Tratnika, ki se je seveda smatral že za bodočega rektora, zlasti ker je drugi, za to mesto pripravi in sposobni kandidat Gojmir Anton Kos izjavil, da na rektorstvo in profesuro ne reflektira. Predpriprave pa niso šle tako hitro od rok. Najdaljše je bilo iskanje prostorov. Dosti so nas zamujala tudi ponujanja in iskanja profesorjev, saj je bilo s tem računati, da bodo profesorji privatne akademije ostali pozneje tudi podržavljeni. Manj skrbi je povzročala sestava proračuna. Ne spomi-

njam se točno številka, a znesle so nekaj nad 300.000 dinarjev. Medtem je dr. Korošec poslal k meni nekoga — mislim, da je bil dr. Krek, pa nisem siguran —, naj se z glasbeno akademijo dogovorim, če bi bili zadovoljni s tem, da bi imeli glasbena in umetniška akademija v bodoče skupno streho, se pravi, eno in isto poslopje. Šel sem k rektorju Juliju Betetu, ki je bil takoj za Koroščev predlog in mi je tudi marsikaj pojasnil, kar sem mogel dobro uporabiti pri pripravah za umetniško akademijo. Priznal mi je, da se glasbena akademija ravno poteguje za novo stavbo in je smatral Koroščev predlog za dober omen. Že smo bili tudi mi na tem, da bomo napravili oklic za prijave prvih dijakov, ko je prišla nepričakovana vest, da je dr. Korošec umrl. Okrnjeni pripravljalni odbor mu je na krsto položil žalni venec.

Če danes preiščlujem Koroščevo taktiko o doslednem privatnem ustanavljanju visokih kulturnih institucij, se mi zdj čimdalje manj verjetna hipoteza postavljanja Beograda pred izvršena dejstva ali celo klečeplazenje pred Beogradom. Poznavajoč vsaj nekoliko dr. Koroščev značaj in njegove sodbe o slovenskih sposobnostih in zmogljivostih, mi je dosti bližje teza, da je dr. Korošec vedel in hotel dokazati, da so Slovenci sami od sebe sposobni ustvariti si vse, kar najvišji kulturni razvoj od njih terjaja in da je poznejša podržavitev le priznanje, kot ga mora dati vlada uspehom enega izmed državnih narodov. Če je ta teza obenem preizkušnja slovenske zmogljivosti, je bil voditelj Slovencev vsekakor upravičen od svojih Slovencev takšno preizkušnjo zahtevati.

A zadeva z umetniško akademijo z dr. Koroščevo smrtjo še ni končana. Po strašnem udarcu, ki sta ga narod in posebej še akademija doživela z voditeljevo smrtjo, nismo smeli popolnoma obupati. Ponovno sem šel v Beograd, kjer je bil že Koroščev naslednik dr. Kulovec. V veliko zadovoljstvo mi je bilo, da je bil dr. Kulovec o naših prizadevanjih povsem obveščten, morda edino ne o mecenatski nameri svojega prednika, financirati prvi letnik privatne akademije. Povedal mi je, da je zahteval, da pride akademija v prihodnji proračun. A finančni minister, Hrvat dr. Šutej, mu je zabrisal v obraz: „Imam denar samo za kruh in za vojsko. Če boste vztrajali na akademiji, bom demisioniral.“ Dr. Kulovec

mi je nato rekel, da bo že prišla priložnost, ko bodo Hrvati potrebovali njegovo in dr. Krekovo pomoč in za ta slučaj mi je obljubil, da bo hrvatska protiusluga najprej slovenska umetniška akademija.

III.

Drugi dve področji, mecenatstvo in gmotne pomoči posameznikom, ne bo mogoče tako natančno opisati. Dr. Korošec namreč v domovini ni dobil podobnega življenjepisca, kot se je kmalu po dr. Krekovi smrti našel zanj prof. Ivan Dolencec. In če bi ga dobil, bi imel tudi Korošček življenjepisec težko stališče. Morda bi bilo lažje sestaviti seznam Koroščevih spisov, kot je bila sestava seznama Krekovih člankov. Bila bi pa neprimerno težja sestava seznama Koroščevih kulturnih dejanj, ker sploh niso bila nikoli nikjer zapisana, ker je dr. Korošec navadno terjal njihovo zamočanje, kar je moralno dosti večja žrtev, kot bi bila, da je postala znana, politično propagandna dobrina in zgodovinska postavka.

Posebno poglavje pomeni dr. Koroščeva ljubezen do slovenske knjige. Znano je bilo, da dr. Korošec kupi vsako slovensko knjigo. Že to, da jo kupi, bi bilo mecensko dejanje. A dr. Korošec je vsako knjigo tudi prebral ali vsaj pregledal. Po pripovedovanju ljudi, ki so živeli blizu njega, je bral po kosilu, preden je zaspal, zvečer ko je legel v posteljo in ponoči, če se je zbudil. Iz lastnega spomina navajam le sledeče primerke. Kmalu po osvoboditvi je izšla pri Novi založbi Majcnova drama Kasija. Dr. Korošec je ravno takrat obiskal mojega očeta. Bil sem menda osmošolec in sem knjigo ravno prebiral. Vprašal sem dr. Korošca, če že ve kaj o knjigi, ki je izšla in obravnava temo iz avstrijske okupacije Beograda. Rekel je, da jo že ima in da jo je že prebral. Menil sem po tedanji šolski učenosti, da je Majcen simbolist — tako smo takrat imenovali literarne ekspresioniste, pa ta izraz se je za slovensko literaturo udomačil šele s Pregljem. Vprašal sem ga tako nekako, kaj hoče Majcen s Kasijo simbolizirati. Korošec mi je odgovoril, da on v knjigi ni iskal simbolov, ampak jo je razumel tako, kot je pisana. — Kakšno leto kasneje je izšel prvi zvezek Zbornika za umetnostno zgodovino. Ker sem sam v njem objavil svoj

prvenec, umetnostno bibliografijo, mi je sam povedal, da je Zbornik že bral. Ko je pa izšel drugi zvezek, mi je rekel, da je urednika dr. Cankarja dražil, da je bil prvi zvezek boljši, kot je drugi. — Nekoč je pričel razgovor o neki nemško pisani knjigi dr. Milana Vidmarja. — Ko sem ga obiskal na Hvaru, sem omenil Franceta Kralja knjigo — naslov mi je izpadel — in Finžgarjevo kritiko te knjige. Rekel je, da je Finžgarjevo kritiko bral, toda „kako to, da mi Kraljeve knjige niso poslali?“ Ponudil sem se mu, da mu jo bom poslal jaz, pa je rekel: „Saj mi jo morajo poslati.“ — Salezijanskih knjižic je precej dal na svoje stroške ponatisniti in so morali te ponatise njegovi uradniki pošiljati slovenskim ljudem, ki so službovali v Srbiji. — Nekoč je obiskal licejsko knjižnico. Takrat je bila še v pritličju 2. državne gimnazije na Poljanah, kjer je bila zelo na tesnem in le za silo urejena. Knjižničar dr. Janko Šlebinger je od ginjenosti jokal, ko je dobil kmalu za tem od dr. Korošca primeren znesek z naročilom, naj da nevezane knjige, revije in časopise vezati. — Nekoč je dobil neko karto evropskih manjšin. Vprašal je iz Beograda telefonično, če je Mohorjev koledar že tiskan. Ko so mu iz Celja odgovorili, da imajo vse gradivo zbrano in je tisk že v teku, je odgovoril, da je treba tisto karto vsekakor vstaviti. „Kar bo stroškov v tiskarni s prestavljanjem tiska in objavo karte, to pošljite ves račun meni,“ je bil njegov zaključek razgovora.

Podobno dejavno ljubezen kot do knjige je čutil tudi do umetnostnih spomenikov. V času, ko sem služboval v Celju, so odkrili na plafonu porotne dvorane v stari grofiji lepe zgodnjebaročne slike. Poznavajoč pišli proračun spomeniškega urada, sem se čudil, da so bila takoj sredstva za zamudno restavracijo te umetnine pri roki. Bilo je večmesečno delo, ki ga je opravil akad. slikar Matej Sternen. Čeprav nimam neizpodbitnih dokazov za to, sem prepričan, da je restavracijo financiral dr. Korošec. Malo prej ali pozneje sem imel za Sternena neko privatno naročilo. Rekli so mi, naj pohitim, ker utegne Sternen odpotovati. Bil sem prepozen, kajti Matej Sternen je že odšel v Dalmacijo, da je na dveh krajih restavriral kopico starih slik. Kot za celjsko grofijo, sem prepričan, da je tudi v Dalmaciji dobra dva meseca delal na stroške dr. Korošca. Matej Sternen ni bil človek kakšne

politične orientacije, a o dr. Korošču je govoril vedno samo v superlativih. Omenil sem že, da je bil ob priliki mojega obiska pri Dimitriju Magaraševiću dr. Korošec v Srbiji po manastirih. Da je v manastirih naročal na svoje stroške razne restavracije slovitih srednjeveških fresk, mi je potrdil tudi g. J. Krošelj, sicer so pa o tem pričala razna „povelja“ (diplome) iz manastirjev, ki jih je bilo Koroščevo stanovanje polno.

Nekoč se je dr. Korošec zglasil pri mojem svaku Ignaciju Hrenu, pri katerem sem bil tudi jaz. Bilo je zgodaj dopoldne in me je dr. Korošec vprašal, če imam malo časa. Potrdil sem mu in me je prosil, naj ga spremim v kakšno staro cerkev, ker ima to dopoldne ravno čas. Predlagal sem mu Dvor pri Polhovem gradu, pa je dejal, da ga že pozna. Prav tako župno cerkev in grad. Nato sem mu predlagal Žalostno goro in Sv. Jožefa pri Preserju, pa je dejal, da ju tudi že pozna. Omenil sem mu Vrzdenec in je ves vesel vzkliknil: „Že večkrat sem mislil nanj, zdaj bom vendar prišel tja!“ V cerkvi v Vrzdencu sem ga vprašal, če mu naj kaj objasnim, pa je rekel, da ni treba, ker slikarije iz umetnostno-zgodovinske literature itak pozna. — Ko sem bil pri njem na Hvaru, sva šla tudi v frančiškanski samostan. Tam je nad vhodom relief MB z Detetom. Dejal je, da so mu rekli, da je kipar reliefa isti Robba, ki je mnogo delal tudi v Ljubljani. Toda, če se spomni na kipe slovenskih rek na Robbovem vodnjaku pred ljublianskim magistratom, se mu vidi hvarska Madona popolnoma nekaj drugega. Pripomnil sem, da hvarski relief zelo spominja na italijanskega kiparja Locasa della Robbia, ki je živel 200 let pred Benečanom Francesco Robbo, ki je izdelal ljubljanski vodnjak. (Takrat smo imeli Robba še za Benečana; novejši umetnostni zgodovinarji zdaj sodijo, da je bil doma v tržaški okolici.)

Pa dr. Korošec se ni navduševal samo za stare umetnine in financiral njih ohranitev, enako je bilo njegovo zanimanje za moderno, tuči najmodernejšo umetnost. Kot je moral kupiti in prebrati vsako novo slovensko knjigo (pa tudi druge, zlasti srbske, le da je tam bolj izbiral), tako je bil redni obiskovalec umetnostnih razstav in na njih kupec umetnin. Kolikor jaz vem, ni imel pri obisku razstav s seboj svetovalcev, ki bi mu svetovali, kaj naj kupi, ampak je kupal po lastnem dobrem okusu. Znano je, da

je kupljene umetnine pošiljal v zavod sv. Stanislava v Št. Vid, kjer so jih razobesili in razpostavili v tako imenovani Koroščevi galeriji. Zanimivo pa je, da se ni pri svoji munificenosti do umetnikov nikoli pustil portretirati. Nekoč, ko sem bil še član Cankarjevega seminarja, me je naprosil slikar Fran Tratnik, naj bi ga spremljal k dr. Cankarju. Tratnik, ki je bil gotovo med najodličnejšimi slovenskimi portretisti, je prosil dr. Cankarja, naj bi pri dr. Korošču posredoval, da bi se dal Tratniku portretirati. Dr. Cankar je odgovoril nekako tako-le: „Lahko poskusim, ampak garantiram vam, da se Korošec ne bo dal portretirati, ker dosledno vse takšne poskuse odklanja. Če pa imate kakšno svoje še razpoložljivo delo, vam iz srca rad obljubim, da ga bo dr. Korošec kupil.“ Kolikor jaz vem po pripovedovanju g. Joška Krošlja, je dovolil dr. Korošec le znanemu beograjskemu karikaturistu Pieru Križaniću, da je risal po živem modelu izrazite dr. Koroščeve poteze za svoje karikature.

Poleg knjig in umetnin je bila Koroščeva kulturna strast gledališče in to tako drama kot opera in poleg opere koncerti. Še iz zgodnjih jugoslovanskih let vem, da mu je bilo ob priložnosti obiskov pri mojem očetu v veliko zadovoljstvo petje moje sestrične Mile Župnek in klavirska igra njene sestre Mirce, poznejše profesorice celjske in tržaške Glasbene Matice pa komponistke. Kako so se mu gledališki igralci in pevci za njegovo vneto oddolžili pri pogrebu, sem že uvodoma povedal.

S tem seveda Koroščeva mecenska darežljivost, v kolikor je prizadevanja književnikov, umetnikov in igralcev tudi gmotno podpiral, še zdaleka ni izčrpana. Tako se g. Krošelj spominja, da je nekoč prišla na Koroščev naslov Plečnikova zahvala za neko visoko podporo, ki jo je naklonil njegovih arhitekturnih šoli. Za škofijsko gimnazijo v Št. Vidu ni samo kupal slik, ampak je dal na svoje stroške popolnoma modernizirati in z novimi učilji opremiti fizikalni kabinet. Da je omogočil izkopavanje rimskega Nauportusa, sem že nekje nekoč napisal.

Posebno zavzetost je pokazal za nakup novih radijskih in skioptičnih aparatov, s katerimi je obdaroval zlasti mnoga prosvetna društva.

Da je imel Slovence, bivajoče v Srbiji, v evidenci, sledi že iz tega, da jim je dajal 221

pošiljati ponatisnjene salezijanske knjižice. A velika ljubezen ga je vezala tudi z izseljenci. Ko so vpeljali radijske ure za izseljence, je imel prvi zadevni radijski govor dr. Korošec. K izseljencem v Argentini je poslal za poslanika svojega najboljšega prijatelja dr. Izidorja Cankarja. A tudi pri Srbih je prav on vzbudil s svojim predavanjem v Slovanskem jugu zavest, da se morajo tudi oni za svoje narodne manjšine in izseljence bolj zanimati.

IV.

Če poglavje o Koroščevem mecenatstvu niti zdaleka ni moglo biti dovolj izčrpno, bo to tem manj moglo biti poglavje o njegovi gmotni pomoči posameznim kulturnim delavcem. Najbolj znan mi je slučaj akad. slikarja Rika Debenjaka. Imel je v Beogradu neko težaško delo. Zraven je pa obiskoval tamošnjo umetniško akademijo. Ko jo je končal, je tudi v Beogradu priredil svojo prvo razstavo. Nanjo je prišel dr. Korošec v spremstvu poslanca Smodeja (takrat g. Smodej še ni bil senator). Korošec je nakupil množico Debenjakovih slik in nekaj jih je kupil tudi poslanec Smodej tako da je Debenjak kar žarel od sreče, ko je po trudapolnem delu že zaslovel kot dobro situiran umetnik. (Danes je Riko Debenjak profesor na ljubljanski umetniški akademiji.)

Vzdrževal je vedno kopico dijakov in jim plačeval stanovanja in hrano v menzah, ki jih je dosti itak on podpiral. A nadarjenim je tudi gmotno omogočal nadaljevanje študija v inozemstvu. V ljubezni do dijaštva je nadaljeval in pomnožil še delo rajnega dr. J. Ev. Kreka. Na počitniških tečajih ni samo predaval, ampak je tečaje po večini tudi sam financiral. O vsem

tem bi podrobnosti lahko objavili še nekdanji študentje, katerih mnogi še živijo.

Tudi sicer je podpiral mnoge potrebne, deloma kulturne, deloma siceršnje delavce, a to že ne spada v ta članek. Le eno naj še omenim. Takse za odlikovanja svojih sodelavcev in uradnikov v njegovem resorju je večinoma on plačeval.

Dobro se zavedajoč, da sem naštel le del Koroščevega kulturnega delovanja in da ta članek še dolgo ni popoln, se je treba vprašati, kako je en človek vse to zmoget. Skrb za ustvaritev velikih slovenskih kulturnih ustanov je bila pač zadeva njegovih političnih konceptov, kakor je pač on skrb za podvig slovenske kulture pojmoval kot del svojega političnega dela. Spremljanje slovenske knjige, likovne, glasbene in dramske umetnosti je gotovo izliv Koroščeve lastne kulturne potrebnosti. Kar pa zadeva njegovo gmotno podpiranje vseh kulturnih prizadevanj, se moramo vprašati, kje je dobil denar za te žrtve.

Njegovi dohodki niso bili majhni. A medtem, ko so drugi ministri nalagali zasluženi denar v inozemstvu in si kupovali palače in posestva, se je Korošec dolgo vrsto let zadovoljeval s skromnim enosobnim stanovanjem v Beogradu. Šele proti koncu svojega življenja si je po načrtih arh. Elka Kocijana opremil večsobno stanovanje. Ob smrti ni zapustil nobenega premoženja, kot pred njim tudi ne poslanec dr. Žitnik in ne dr. Janez Ev. Krek. A ta dva sta vse razdala splošnim revežem, Korošec pa je dajal predvsem kulturi. Poleg poslanke, senatorske in ministrske plače je zlasti kot minister razpolagal z dispozicijskimi fondi, ki jih je uporabljal v veliki meri za financiranje slovenskih in sploh jugoslovanskih kulturnih potreb.

Tako je postal dr. Anton Korošec gotova najpomembnejši slovenski kulturni mecen.

ob smrti dr. korošca

Vodja slovenskega naroda je umrl.

Umril je povsem nenadno. Tako, kakor je najbolje, da umirajo voditelji, da nihče ne vidi trenutkov njihove največje človeške slabosti, da nihče ni priča njihovemu smrtnemu boju.

Umril je človek, za katerega se je v veliki večini navduševal njegov narod, človek, ki je pa imel tudi veliko nasprotnikov, posebno med tistimi, ki ga niso poznali od blizu. Toda tudi vsi ti nasprotniki so v njem gledali izredno osebnost, politika velikega formata.

Dr. Korošec je umrl davi v 68. letu starosti. Rodil se je v Bišerjanih v Slovenski Štajerski, kjer je bil njegov oče kmet. Gimnazijo je končal v Mariboru, teologijo pa v Mariboru in Grazu, kjer je leta 1905 postal doktor teologije. Nekaj časa je bil kaplan. Toda že zelo zgodaj ga je pritegnilo najprej časnikarstvo, zatem pa politično življenje, kateremu se je posvečal do svojega zadnjega dne. Najprej je začel javno delovati v narodno-obrambnem duhu na Štajerskem, toda že leta 1907 (točno 1906, op. prev.) je postal član avstrijskega parlamenta. V njem je ostal vse do razpada Avstrije ter se je v tedanjem velikem mednarodnem tekmovanju uveljavil kot eden najboljših parlamentarcev. Kot tak je sodeloval tudi v avstro-ogrskih delegacijah na Dunaju in v Budimpešti, kjer so bili znani njegovi govori o vprašanjih Bosne, ki je bila tedaj pod skupno upravo monarhije.

Najslavnejši Koroščev dan v dunajskem parlamentu je pa bil 30. maj 1917, ko je v imenu Jugoslovanskega kluba prebral takoimenovano Majsko deklaracijo. To je bilo v času prve svetovne vojne, ko je bila Avstrija še v polni moči. V deklaraciji, ki je pri tedanjih oblastnikih naletela na največjo kritiko, je bilo poudarjeno, da podpisani narodni poslanci „na temelju narodnega načela in hrvatskega državnega prava zahtevajo zedinjenje vseh dežel v monarhiji, v katerih žive Slovenci, Hrvatini in Srbi, v samostojno in na demokratični osnovi zgrajeno državno telo, ki

bodi prosto vsakega gospodstva tujih narodov“. To deklaracijo so malo prej, preden je bila sklenjena Krfska deklaracija, podpisali tudi vsi dalmatinski narodni poslanci. Z mnogih strani so tedaj prihajali očitki zaradi v deklaraciji poudarjene fraze „pod žezlom habsburško—lotarinške dinastije“. Toda v tem je že tedaj prihajala do izraza oportunistična slovenska politika za razliko od hrvatske, ki nima rada oportunističnih korakov, pa četudi bi bil narodu v korist. Slovenci so tedaj preglašovali nekatere naše predstavnike, ki so temu nasprotovali. Slovenci so (brez in proti volji dr. Šušteršiča) prepričali svoje tovariše, da je bolj stvarno in za narod tudi mnogo bolj koristno, če se v deklaraciji vstavi omenjena oportunistična fraza ki bo tehnično omogočila, da se bo propagirala prava ideja Majske deklaracije, kakor pa, da bi bilo brez te fraze enostavno vse prepovedano. In res, na osnovi te deklaracije se je začela velika propaganda ter so med narodom zbirali podpise za izjavo, v kateri ni bilo več fraze o habsburško—lotarinški dinastiji. Več sto tisoč podpisov za to izjavo so z velikimi manifestacijami izročili dr. Korošču.

V trenutku, ko je Svet narodnih zastopnikov 28. novembra 1917 poslal okrožnico za mir „brez aneksij in vojnih odškodnin z zagotovitvijo pravice do narodne opredelitve“ je dr. Korošec poslal nemški, avstro-ogrski, ruski in ukrajinski delegaciji, ki so bile tedaj zbrane v Brest-Litovskem ter so se pogajale za mir, obširno spomenico, v kateri zahteva „takojšen splošni demokratični mir, popolno razorožitev, medsebojno zavarovanje in zaščito svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in majhnih“. Dr. Korošec pravi: „Mi za svojo državo ne zahtevamo ničesar, kar pripada drugemu narodu in zaradi tega nam ne pripada“.

Dne 5. in 6. oktobra je bilo v Zagrebu ustanovljeno „Narodno veče Slovencev, Hrvatov in Srbov“ iz Avstro—Ogrske. Dr. Korošec je bil izvoljen za predsednika in v tem položaju je 3. novembra v Ženevi

sporočil vladam Francije, Velike Britanije, Italije in Združenih ameriških držav, da je treba „Narodno veče“ smatrati kot „vrhovno vlado jugoslovanskih dežel, ki so že pod njeno upravo ter da ima ta vlada svojo lastno vojsko in lastno vojno mornarico.“ Dr. Korošec razen tega sporoča, da izdaja pooblastilo dr. Trumbiću, da predstavlja Narodno veče pri zavezniških vladah.

Dne 9. novembra 1918 je dr. Korošec podpisal v Ženevi skupno s Pašičem in Trumbićem znano „Ženevsko deklaracijo“, v kateri je proglašeno zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v skupno državo.

V prvi vladi SHS, ki jo je sestavil Stojan Protič, je bil dr. Korošec podpredsednik. V drugi Protičevi vladi je bil prometni minister, kakor v naslednjih dveh vladah dr. Vesnića. To je bila doba ustvarjanja ustave. Dr. Korošec je predložil načrt avtonomistične ustave, ki ga pa tedanja večina ni sprejela in je zato dr. Korošec odstopil ter zavzel proti vladi opozicionalno stališče. Skupno z Davidovičem, Trumbićem in Spahom je sestavil opozicionalni blok, ki je enotno nastopal proti tedanji vladi. In ko so bili na osnovi „Obznane“ aretirani Štefan Radić, dr. Maček in drugi, je dr. Korošec poslal pismo predsedniku narodne skupščine Ljubi Jovanoviću, v katerem proti aretaciji omenjenih najodločneje protestira ter izjavlja:

„Upati je, da boste Vi, gospod predsednik narodne skupščine, povzdignili svoj glas v obrambo pravih narodnih poslancev in da zlasti ne boste dopustili, da bi policija brez protesta z Vaše strani, kršila imuniteto podpredsednika narodne skupščine dr. Mačka“.

Ko je junija meseca 1924 Ljuba Davidović iz tedanje opozicije sestavil kratkotrajno vlado, je dr. Korošec v njej prevzel prosvetno ministrstvo. Po padcu Davidovičeve vlade je dr. Korošec novembra meseca znova prešel v opozicijo, in je v njej ostal vse do februarja 1928, ko je sestavil vlado s Veljom Vukičevićem in Spahom.

Po umoru v narodni skupščini je dr. Korošec prevzel predsedstvo vlade ter je ta položaj zadržal do 6. januarja 1929.

To je bil tisti trenutek v Koroščevem političnem življenju, ki so mu ga s hrvatske strani najbolj zamerili. Toda dr. Korošec je ta svoj korak zopet opravičeval s tistim svojim oportunističnim stališčem v politiki ter govoril, da je ta korak napra-

vil samo zato, da v tistih strašnih časih ne bi prišlo do nevarnih perturbacij ter da bi s svojo hladnokrvnostjo ter s čutom za odgovornost v javnem življenju doprinesel svoj delež k pomirjenju položaja.

V prvi šestojanuarski vladi je dr. Korošec zavzemal položaj ministra za promet. Pozneje je pri preosnovi kabineta prevzel ministrstvo za gozdove in rudnike, septembra meseca 1930 je pa podal ostavko in od tedaj naprej je bil v ostri opoziciji proti šestojanuarskemu režimu.

Meseca novembra 1932 so bile izdane tkim. Zagrebške punktacije, ki jih pa mi (t. j. list Novo doba, op. prev.) nismo bili objavili, ker je bila možnost objave vezana s pogojem, da moramo napisati članek proti njim. Dr. Maček je bil zaradi njih od sodišča za zaščito države obsojen na tri leta strogega zapor. Dr. Korošec se je pridružil tej akciji s podobnimi Ljubljanskimi punktacijami, zaradi katerih je bil januarja 1933 nekega popoldneva pozvan na ljubljansko policijo.

Na zahtevo, da bi dal pojasnilo o teh punktacijah, je dr. Korošec na policiji odklonil vsak odgovor, nakar so ga odpeljali na železniško postajo in v salonskem vagonu odpeljali v neznani kraj. Ravno ta večer je bila v Zagrebu seja Novinarskega združenja. Tu smo zvedeli, da bo okoli 11. ure ponoči potoval dr. Korošec skozi Zagreb. Nekateri njegovi osebni prijatelji smo odšli naravnost na postajo, toda njegov vagon je bil odklopljen precej daleč zunaj postaje in dohod k njemu ni bil dovoljen. Neposredno pred odhodom vlaka se nam je posrečilo, da smo vstopili v vagon in pristrčno pozdravili dr. Korošca. Bil je veder in dobro razpoložen, čeprav ni nič vedel za svojo nadaljno usodo.

Bil je interniran najprej v Vrnjački banji. Ko se je pa nekega dne Ljubi Davidoviću in Miši Trifunoviću posrečilo obiskati dr. Korošca kljub neprestani policijski straži, je bil iz Vrnjačke banje predstavljen v Tuzlo, pozneje pa na Hvar.

Na Hvaru je dr. Korošec prebil skoro eno leto in pol. Bil je neprestano pod stražo policijskih agentov. Prve dni je agent celo obedel skupno z njim za isto mizo, kakor je z njim obedel skupno v Splitu, ko smo ga tu pozdravili na njegovem potovanju v internacijo.

Tedanji ministrski predsednik dr. M. Srškić je sporočal dr. Korošču, da bi bilo zadosti, da bi dal samo majhno „izjavo“.

pa da bo izpuščen na svobodo iz internacije. Dr. Korošec je s prezirom odklanjal take ponudbe in je ostal v nezlomljivem opozicionalnem stališču.

Svojo internacijo je prenašal zelo potrpežljivo in šele proti koncu je včasih samo svojim najožjim prijateljem potožil: „Veste, zdaj mi je pa že vsega zadosti.“ Dr. Korošec je živel samo v eni sobi v hotelu Palace. Toda njegov narod mu nikdar ni izkazoval več simpatij, kakor tedaj, ko je bil v pregnanstvu. Vsak dan so mu prihajali iz Slovenije kupi pozdravov. Med kosilom so mu navadno izročali pisma, ki jih je policija prej odpirala in nato slabo zalepljala. Vsak dan so prihajali k njemu prijatelji iz Slovenije, da so bili v njegovi družbi. Pogosto so prihajali tudi prijatelji iz Splita, toda vsak tak obisk so sporočali celo v Beograd.

V času umora kralja Aleksandra je dr. Korošec smatral, da je prišel čas, ko ne more več pustiti svojega naroda brez vodstva. Z zahtevo, da prisostvuje pogrebnim slovesnostim v Splitu, je omogočil zaključek svoje internacije.

Dr. Korošec je takoj odpotoval v Beograd in stopil v najbolj aktivno politično življenje, vzpostavil je zvezo z dr. Stojadinovićem in vstopil v njegovo vlado kot notranji minister. Na tem položaju je ostal vse do po decembrskih volitvah leta 1938, ko je prišel v spor z dr. Stojadinovićem zaradi tega, ker je dr. Stojadinović smatral, da je dr. Korošec kriv za volilni neuspeh, ker da za volitve ni zadosti izrabil policijske sile. Dr. Korošec je na dramatski seji vlade dal ostavko in odpotoval v inozemstvo.

Tedaj je dr. Korošec zavzel ostro stališče proti dr. Stojadinoviću, kar je imelo za posledico Stojadinovićev padec, med tem je pa z Dragišo Cvetkovićem pripravljaj povsem nov položaj za narodni sporazum, v katerem je imel dr. Korošec mnogo večji delež, kakor pa je to bilo znano v javnosti.

Z dr. Korošcem odhaja iz našega političnega življenje zelo močna osebnost, ki je imponirala tako prijateljem, kakor nasprotnikom. Z njim izgublamo močnega državnika, ki je navadno abstrahiraj, kar ni važno in se je ves čas posvečaj samo temu, kar je smatral, da je v določenem trenutku bistveno. V številnih primerih je bil pamet vse vlade, lahko rečemo, cele

države. In zato se bo ta izguba v državnem življenju močno občutila. In to tembolj, ker z njim odhaja zadnji iz velike garniture naše starejše generacije političnih voditeljev.

Z njim izgublja slovenski narod svojega voditelja, za Krekom največjega in najbolj priljubljenega, v katerega je imela velika večina slovenskega naroda brezmejno zaupanje. Za slovenske politike situacija ni bila težka. „Stari“ je zanje mislil, on je o vsem odločaj, in oni so bili prepričani, da bo dr. Korošec vedno zadel pravo pot, ki bo prinesla koristi slovenskemu narodu.

Dr. Korošec je brezmejno ljubil svoj narod. V umazani povojni dobi, ko so mnogi politiki znali izkoristiti položaje v svoje osebne svrhe, se nikdar noben od številnih Koroščevih nasprotnikov ni niti poskušaj dotakniti Koroščevega osebnega poštenja. Bil je stoođotni Slovenec in kjerkoli je le mogel, je pospeševaj koristi slovenstva in Slovencev. To so mu včasih z naše strani tudi zamerjaj, ker se je dostikrat pozabljal, da je dr. Korošec Slovenec.

„Jaz sem Slovenec in mene lahko obsodi samo slovenski narod,“ nam je nekoč izjavil, ko smo mu odkrito povedaj, da ga mi Hrvati v gotovih trenutkih obsojamo.

Dr. Korošec se je dostikrat jezil na prejšnje ministre iz Hrvatske, češ, da nimaj poguma, da bi pred ministrskim svetom odkrito branil hrvatske koristi. „Jaz bolj branim hrvatske interese, kakor pa oni,“ nam je nekoč dejaj.

Resnično dr. Korošec med Hrvati ni bil priljubljen. Ob mnogih prilikah smo ga smatrali za nasprotnika hrvatskih koristi, v določeni dobi pa so Hrvati proti njemu zavzemaj celo zelo ostro stališče. Sedaj, ko je mrtev, smatramo za dolžnost, da pojasnimo nekatere momente, ki so dokaz, da tako stališče Hrvatov proti dr. Korošču ni bilo vedno opravičeno, zlasti ne, kolikor se je tikalo njegove osebnosti in ne političnega položaja.

Poleti 1933, dokler je bil dr. Korošec interniran na Hvaru, je poslal podpisane (Vinka Brajevičaj, op. prev.) k dr. Trumbiču v Zagreb z naslednjim dobesednim naročilom:

„Pripravljen sem, da me Hrvati vodijo, da me vodi dr. Trumbič, toda naj

me vodi. Jaz se iz Hvara ne morem ganiti, zato naj pride na Hvar dr. Trumbić, toda ne zato, da bi me vpraševal, kakšno je moje zdravje. Mene bodo potem gotovo s Hvara poslali v internacijo v kako slabše mesto, toda jaz sem tudi na to pripravljen.“

Dr. Trumbić je to naročilo z zadovoljstvom sprejel. Zanj sta tedaj vedela tudi g. Večeslav Vilder in g. dr. Ljubo Karman. Morda zaradi nezaupanja, ki je bilo tedaj do dr. Korošca, morda zaradi razvoja političnih razmer, dr. Trumbić ni odšel tedaj na Hvar, toda dr. Korošec je to vedno obžaloval ter je stalno naglašal, da je bila njegova stalna namera sodelovanje s Hrvati.

To je bilo v času njegove internacije, pa tudi pozneje. Ob tej žalostni priložnosti bomo sedaj sporočili javnosti dosežanje politično tajnost, in ta je, da je bil dr. Korošec tisti, ki je napravil prvi korak za narodni sporazum.

V času, ko je bil dr. Korošec notranji minister v vladi dr. Stojadinovića, je ravno po posredovanju podpisanega prišlo poleti 1936 do sestanka med voditeljem slovenskega naroda dr. Korošcem in voditeljem hrvatskega naroda dr. Mačkom. Ta sestanek je ostal v največji tajnosti vse do današnjega dne, ko smatramo, da nas več ne veže diskrecija in da je potrebno, da javnost ve, da je dr. Korošec tudi s svojega tedanjega osovraženege mesta iskal ravno po direktni poti stik s Hrvati.

Potem je prišlo do sestanka g. dr. Stojadinovića z g. dr. Mačkom pri Brežicah. Ta sestanek je po indiskreciji Stojadinovićeve okolice prišel v javnost in ravno dr. Stojadinović je bil tisti, ki je pokvaril položaj in so bili zaradi tega nadaljnji stiki prekinjeni.

Toda dr. Korošec je že v januarju 1937 po obisku podpisanega pri dr. Mačku v Kupincu, ko mu je bilo sporočeno, na kakšni osnovi si g. dr. Maček zamišlja narodni sporazum, sprejel to osnovo kot realno ter jo je predložil na merodajno mesto. Približno na tej osnovi je napravljen tudi narodni sporazum iz avgusta 1939.

In po vsem tem, pa naj smo bili mi Hrvati v še tako ostri opoziciji proti dr. Koroščevi politični liniji, je naša dolžnost, da v trenutku njegove nenadne smrti, ko otope mnoga žela, priznamo, da moramo to stališče tudi malo spremeniti.

In kakor, da bi neko dobro naključje hotelo, je dr. Korošec zadnje javno dejanje izvršil prav v srcu Hrvatske, ko je nedavno obiskal Zagreb, dr. Mačka in druge hrvatske prvake, in ko je obiskal hrvatsko svetišče sv. Marije Bistričke.

Slovenskemu narodu je treba izraziti toplo sožalje ob tej veliki izgubi in posebno v tem trenutku, ko vsak narod potrebuje ljudi z veliko pametjo in močno voljo.

Slava dr. Antonu Korošcu!

naši gorniki

Jure Skvarča — Slovenska odprava na Cerro Mellizos

Tomaž Kralj — Bonete

slovenska odprava na cerro mellizos

Spomini s Catedrala

Pot se vleče med skalnatimi stolpi, razjedenimi od neugnanih zimskih in spomladanskih neurij. Zdi se kot da je neznana roka nanizala stražarje — velikane, da čuvajo nad dolino pod nami. Konica za konico sili iz grebena in ko misliš, da si že prav zadnje zagledal, se pojavi nov špik za prvim skalnatim robom. Svetla modrina pokriva kraljestvo gorá, kakor daleč sega pogled, le na zahodu je nebo za spoznanje bolj sivo. Potegnjena črta oblakov grabi proti vzhodu, a se takoj razcefra v male oblačke, ki hite preko obzorja, se razvlečejo v prozorne tenčice in izginejo v daljavi za skalnatimi škrbinami. Pravijo, da pomenijo lepo vreme...

Lahen vetrič se prikrade od nekod, popleše med stebriči in se spusti v dolino, kjer se poigra z rdečimi cvetovi chilca. Tišino motijo le koraki, odmevajoči po skalnatem svetu, ki se včasih preliva v ozke, peščene kotanje. Bolj ko se približujemo, bolj se oži strnjena vrsta stolpov. Še nekaj korakov in pod nami se odpre veličastna, skalovita katedrala, od vseh strani obdana z mogočnimi stebri in stenami. Pogled hiti od pečine do pečine, poskuša razbrati kaj je čas s svojo tisočletno modrostjo vklesal v njihova nadržja. Po robih se svetlikajo še zadnje umazane zaplate snega. Čutiš, da ni še dolgo, kar se je zima poslovila s teh skritih gorskih kotanj, medtem ko je v dolini že zdavnaj zavladovalo poletje.

Sam ostanem v krnici na sedlu. Mir božji je tukaj. Minute tečejo nezaznatno in občutek časa me zapusti. Misli bežijo v preteklost. Ustavijo se ob spominu na fanta, ki mu je plaz tam daleč na jugu pretrgal nit življenja, prav ko je bila njegova sila največja. Padel je, ko je segel po nedosegljivem.

Spomin pa še naprej vrta in grebe. Nekaj težkega mi je leglo na dušo. V tem trenutku si zaželim tolažilne besede in dotika mehke roke. Mar res tega, kar si v

življenju izgubil, tudi najlepši vrh ne povrne?

Zdržnem se in se nasmehnem svojemu sanjarjenju. Pohitim za družbo deklet, ki sestopa nekje daleč spredaj, v svetu, ki strmo pada. Zaslišim žuborenje potočka, razpenjena drvi snežnica v nižave. Že zagledam pod seboj Schmollovo jezero, ki spokojno počiva v visoki gorski krnici. Smaragdno zelene barve se bajno prelivajo med bleščečimi sončnimi žarki, veter riše temne črte po gladini. Iz jezera hiti svetel trak in se kot srebrna nit spušča v novo kotanjo, skrito še globlje v osrčju katedralskega pogorja.

Glej, tam spredaj sta dva fanta. Kot bi trenil, smo ob jezeru in se pozdravljamo. Malo bomo počivali, čeprav je koča že blizu. Saj smo že štiri ure na nogah. Dekleta ponujajo nekaj sadja, fanta pripovedujeta. Vendar razpoloženja ni pravega. Znanca se dvigneta in se odpravita naprej. Počasi vstanemo tudi mi in krenemo navzdol proti koči.

Pokrajina se spreminja ob vsakem koraku, prav kot bi obračal barvne fotografije v čudovito lepi knjigi. Tukaj je narava že radodarnejša, med kamenjem raste prvo grmičje in med šopi trave se skrivajo rdeči cvetovi. Okna kočje onstran jezera blešče v žarkih sonca, ki se že nagiba za katedralsko pogorje. Vitke in zasople postave deklic se spuščajo po kamnitem grušču in se ubrano spajajo z lepoto, ki diha iz gorskega sveta.

Vendar mi očarljiva pokrajina ne prežene težke misli. Na prvi trati natrgam rdečih cvetov. Obljubil sem jih nekemu ob povratku z ledenih patagonskih planjav. In zdaj sem tukaj, poln spominov na vse poptankosti tveganega podjetja, padca, sle po življenju, ko je roka mrzlično grabila za cepin in poskušala zavreti blazno vožnjo.

Ko pridem do kočje, je moja družba že v zavetišču. Ob jezeru samuje lesen križ, spomin na njega, ki je ostal na daljnem

Painu. V zloženo kamenje pod križem je pred tedni nekdo položil šopek cvetlic in zdaj je ostalo samo še nekaj uvelih in suhih bilk. Kmalu je tudi moj šopek trdo pripet na les. Umaknem se nekaj korakov, gledam kako veter mrši cvetje in dviguje valčke na Tončkovem jezeru. V ozadju kipe v nebo catedralski stolpi kot večer spomenik.

Čudna so pota, ki jih človek prehodi v življenju. Ni še dolgo od tega, kar sem stal na nepoznatih patagonskih grebenih. Upijanjal sem se nad krasoto, ki se mi je odkrivala, a doživljal tudi trenutke, ko so mi gore namesto zaupanja in moči vtisnile temno grozo v srce kot da bi videl lastno podobo v zrcalu. Takrat sem spoznal. Iskal sem le svoje hrepenjenje. Človek bi mislil, da se potem ne povrne nikdar več. Pa sem tudi to preživel in se vrnil.

Trije smo bili, ki smo delili vesele in težke ure. Prepluli smo razburkana jezera, prehodili neznane doline in prečkali razklane ledenike. Majhni smo bili v ogromnih razsežnostih, ko smo prekrizali pravljnični svet Melliza. Zagrizeno smo se bojevali z goro, padali zvečer zbiti v šotor ali v ledeno luknjo in se zjutraj vselej spet spustili v neenako borbo. Slednjič nam je gora dopustila, da smo stopili na njen vrh. Polni veselja smo se vračali.

Sunek vetra me skoraj vrže iz ravnotežja. Treba bo pohiteti, da nas ne ujame noč.

Zvečer nas pozdravi Skalca. Hrup in veseli klici. Jutri bo tukaj maša za našega vladiko.

Neznanim vrhovom nasproti

Veš, kje leži Mellizos?

Pa vzemiva v roke zemljevid in poglejva. Odpotujva iz Buenos Airesa na daljni argentinski jug, z ladjo po morju ali pa z avtom po obalni cesti. Dospela bova do mesteca Santa Cruz in od tu se bova obrnila proti zahodu do jezera San Martín. Še preko jezera morava in ko sva priplula do konca zaliva svete Lucije, sva na cilju. Tam je tista bajna pokrajina, še skoraj čisto neraziskana. Ne išči, brate, Melliza na zemljevidu. Saj ga ne boš našel. Samo redke knjige pisane za planince ga zaznamujejo. Ob gorskem orjaku se širijo doline, po ka-

terih človek še ni hodil in obdajajo jih vrhovi, ki so brez imen.

Tja dolj v tiste zapuščene kraje nas je letos vodila pot.

Trije smo bili, ki smo po dvomesečnih skrbnih pripravah slednjič ugotovili, da lahko odpotujemo. Edino, kar nam je še manjkalo je bilo posebno pisano dovoljenje čilskega konzula, da smemo plezati na čilske hribe. Slovensko planinsko društvo, ki je odpravi botrovalo, si je na vse kripnje prizadevalo, da nam dobi to čudno dovoljenje, a slednjič smo le odrinili na pot brez preklicanega papirja. Dan po božiču 1964 smo že postopali po krovu „Exploradorja“, petrolejske ladje družbe Shell. Nekaj resničnih počitnic nam je prav dobro delo in pošteno smo se odpočili. 31. decembra smo pristali v petrolejskem mestu Comodoro Rivadavia in zvečer segli v roke Jožeta Vodniku, ki mu pripada brez dvoma dosti zaslug zato, da je odprava srečno uspela.

Novo leto. Avto brzi čez brezkončno pampo in ker si hočemo skrajšati pot jo uberemo po bližnjici. A kot se to rado primeri, je bila bližnjica precej daljša kot pa ovinek...

Od Tres Lagos naprej začenja za nas nepoznan svet. Od glavne ceste se odcepi pot bolj podobna kolovozu kot cesti. Na tabli beremo: Gendarmería Nacional Lago San Martín — 40 kilómetros.

Dne 2. 1. 1965 zvečer se znajdemo na obmejni žandarmerijski postaji. Posadka šteje samo štiri može, ki nas veselo, čeprav malo začudeno sprejmejo. Redkokdaj zaide kdo v te samotne kraje, zato so gostje zanimiva sprememba v vsakdanji enoličnosti. Samo tega možje ne morejo razumeti, kaj hočemo početi v divjini onstran jezera. Mi pa bi radi vse na mah izvedeli: kje je baraka, kje brodnik in koliko upanja smemo imeti, da bomo res prišli čez jezero. Zvedemo, da se lastnik edine barke, ki z neko gotovostjo vozi po jezeru, znaní Catalán, mudi v Čilah in da je na ladjici samo njegov mornar. Odpravimo se do zaliva. Petnajst metrov vstran od obale sta zasidrani dve ladjici. Ena je „Esmeralda“, ki jo poznamo iz zgodb o prejšnjih odpravah, dokaj stara in obrabljena, druga pa je nova, a še nima motorja. Na naše klice se v čolnu nekaj premakne, majhen čokat možki se skobaca v čolniček, privezan ob ladijskem bloku, in privesla na breg. Orožnik mu pove našo prošnjo in mi jo takoj enodušno podpremo. Dedec pa samo zmajuje z

glavo. Ne pomagata ne prigovarjanje, ne ponujanje denarja. Pravi, da brez gospodarjevega dovoljenja ne sme na tvegano pot. Dodá, da je pred dvema letoma peljal neke Nemce v tisti zaliv in bi zato kmalu izgubil službo. Razumeli smo, da govori o bariložki odpravi Joaquina Hardta, ki je raziskoval ledenik Rivera. Prigovarjamo, da bomo z gospodarjem že sami uredili. Zdaj se začne izgovarjati na slabo vreme in slabo stanje barke. Jože ne odneha: s čolnarjem se vrne na ladjo. Že se znoči, ko se vrne z visokim moškim kakih tridesetih let. To je Carton, mehanik na ladji, ki je baje lastnik majhnega motornega čolna. Sicer manjka temu čolnu vžigalni sistem, a jutri se odpeljeta z Jožetom v Tres Lagos in bosta pripeljala manjkajoči kos. Če bi že v naprej vedeli, kako nas bosta fant in njegov čoln vlekla za nos, bi mu gotovo ne podarili tiste „zdravilne“ steklenke, ki smo jo imeli s seboj kot zadnje sredstvo za premagovanje najhujših ovir.

Naslednji dan so se Jože, Carton in Peter napotili v Tres Lagos, midva z Grego pa sva postopala po stražnici in klepetala. Zvedela sva razne zanimivosti o ljudeh okrog zapuščenega jezera „Catalán“, gospodar čolnov, je lastnik skoraj vse zemlje onstran jezera, kjer goji živino. Obišče pa svoja posestva samo enkrat ali dvakrat na leto, ker je plovba s slabo barko po divjem jezeru precej tvegano podjetje. Ker je edini, ki razpolaga s čolni, so praktično vsi naseljenci ob jezeru od njega odvisni. Po mnenju ljudi pa mož nima rad, da tujci vidijo njegovo živino in njegovo bogastvo, zato ne mara prevažati izletnikov onstran jezera.

Naseljenci ob jezeru se ukvarjajo z ovcami. V bližini gora, kjer so pašniki boljši, se pase tudi nekaj goveda. Pred tridesetimi leti je bilo ob jezeru več posestnikov, a nerodna državna meja in carinske sitnosti so uničile naselbine. Zahodni predeli leže v Čilah, a s čilskim ozemljem nimajo nobene zveze, ker jih Kordiljere in kontinentalni led popolnoma odrežejo od morja. Kmetom ni ostalo drugega, kot prodajati v Argentino, kar jim je carina tako zasolila, da je postala trgovina nemogoča, ali pa poslati živino preko Argentine na jug ali sever v Čile, kar zaradi velikih daljav tudi ni neslo. Tako so bile kmetije izpostavljene propadanju. Ljudje so jih zapustili in se preselili drugam.

Sele pozno popoldne so oni trije nazaj.

Vsi nekam mrko gledajo. Zveva, da so se s Cartonom sporekli zaradi cene. Možakar zahteva „malenkost“ tridesetih tisočakov. Ne čudim se posebno, saj njegovemu lovskemu obrazu že od začetka nisem prav zaupal. Fant ve, da smo v zadregi in hoče priliko pošteno izkoristiti. Po dolgih pogajanjih in prerekanjih se pobotamo za slabo polovico zahtevane cene. Zložimo našo kramo znova na avto in se odpeljemo na estancijo „El Condor“, kjer naj bi bil spravljén Cartonov motorni čoln. Poti skoraj ni več in Jože mora dobro paziti, da ne zgrmimo v jezero. Zaliv Maipú, ob katerem vozimo, je ves razburkan, veter zaganja valove v skalno obrežje. V takem vremenu in s slabo barko res ni mogoče na pot. Valovi marsikje zalivajo še tisto sled ceste, ki obstoja in ki jo marsikje sploh ni videti.

Fernández, gospodar zadnje argentinske kmetije, nas prijazno pozdravi. Na naše veliko začudenje zvevmo, da je čoln Fernándezov in da se nahaja v zalivu Nana, še kake štiri ure ježe od tukaj. Vendar nam prijazni estanciero čoln rade volje prepusti, če si le Carton upa z njim na jezero.

Poslovimo se od Jožeta, ki se še isto noč vrne. Večerjamo z gospodarjevo družino in veseli so, da imajo goste.

Naslednji dan jaham s Cartonom in Grego do zaliva Nana. Peter naju počaka na Condorju. Računava, da se bova kvečjemu dan kasneje vrnila s čolnom. Pogled na jezero je veličasten in kar škoda je, da nisem vzel fotografskega aparata s seboj.

Majhna kočá ob Nani služi za zavetišče pastirju, dvajset korakov od nje pa se ziblje v zalivu čoln. Grega zadovoljno ugotovi, da lupina ni najslabše sorte in da bo vse prav, samo če bo motor delal. Seveda bi midva hotela vse hitro urediti, a najin spremljevalec ne more in ne more razumeti najine vneme. Njemu se nikamor ne mudi. Poleg tega nas spremlja smola: magnet ne vžge, čeprav je bil pravkar popravljen. Ne preostane nam nič drugega kot da ga razderemo. Seveda: grafitni kontakti so vsi zanič, iz baterij bo treba napraviti nove. In tako zvečer ob lojenki drgneva in gladiiva konce grafita. Grega se priduša in cel slovarček ne ravno izbranih slovenskih besedi se zлива na našega mehanika Cartoná, ki naju samo neumno gleda.

Zjutraj ugotovimo, da nas žalibog smola noče in noče zapustiti. Ko smo v čolnu.

Carton nekam nerodno položi magnet, čolna se za spoznanje nagne in čof, magnet pade v vodo. Sicer nam uspe, da ga potegnemo na suho, dela pa ne več. Treba ga je znova razdreti in posušiti. Robantiva na vse krip-lje, a tudi to nič ne pomaga. Medtem ko se s Cartonom spraviva na posel, si Grega ogleduje motor. Učinki pregleda so porazni: „Kar po zraku bomo leteli,“ pravi ko se vrne. „Če se posreči, da se motor vžge, se bo vse skupaj razletelo.“ Vse osi so krive, s tem motorjem res ne bo nič, čoln je torej za prevoz čez jezero neuporaben. Skleneva, da se Grega vrne na estancijo Condor, jaz pa bom poskusil priti s konjem do čilskih karabinerjev, da poizvem, če bomo mogli brez posebnega dovoljenja pod Mellizos.

Carton gre z menoj. Njemu se zdi vse tako strašno enostavno, naravno in samo po sebi umevno. Tem ljudem čas ne pomeni nič: danes, jutri ali pa prihodnji mesec.

Ves dan jezdiva po skalnatih stezah, večkrat je treba s konja. Nekateri prehodi so še za človeka težki. Povrh naju pestita še dež in veter. Zvečer prijavava vsa premočena do postojanke. Pozno v noč se pogovarjam s šefom karabinerjev. Izvlečem iz njega, da je za plezanje potrebno posebno dovoljenje in temu primerno nas predstavim kot tuje turiste, študente, ki bi si hoteli ogledati divje patagonske ledenike. Ta razlaga je zadovoljiva in menda ne bo sitnosti. Še bolj pa me razveseli telegram za Catalanovega čolnarja Villalona. Javlja, da prihajajo čilski zemljemerji, ki jih bo treba prepeljati v gorske predele v notranjosti. Karabiner nam svetuje, naj se jim priključimo.

Ves naslednji dan spet jahava in zvečer sva na estanciji. Carton naj se kar pod nosom obriše za denar, ki ga je skušal iz nas izvleči.

Tri, štiri dni čakamo na zemljemerce. Koledar kaže deseti januar, grize nas, da tako bedasto upravljamo dragoceni čas. Potem se znova spravimo na čolnarja, ki se sklicuje na slabo vreme in na slabo stanje „Esmeralde“. Ako bo šlo tako naprej, ne bomo nikdar zagledali naših Mellizov.

Enajstega januarja zjutraj se je vreme ustalilo. Jezero je mirno. Spet vsi trije obdelujemo čolnarja, ki se izgovarja, da je treba barko najprej popraviti. Jezi nas pošteno, kaj neki je počel vseh teh deset dni? A ne izplača se prerekati: čoln bomo

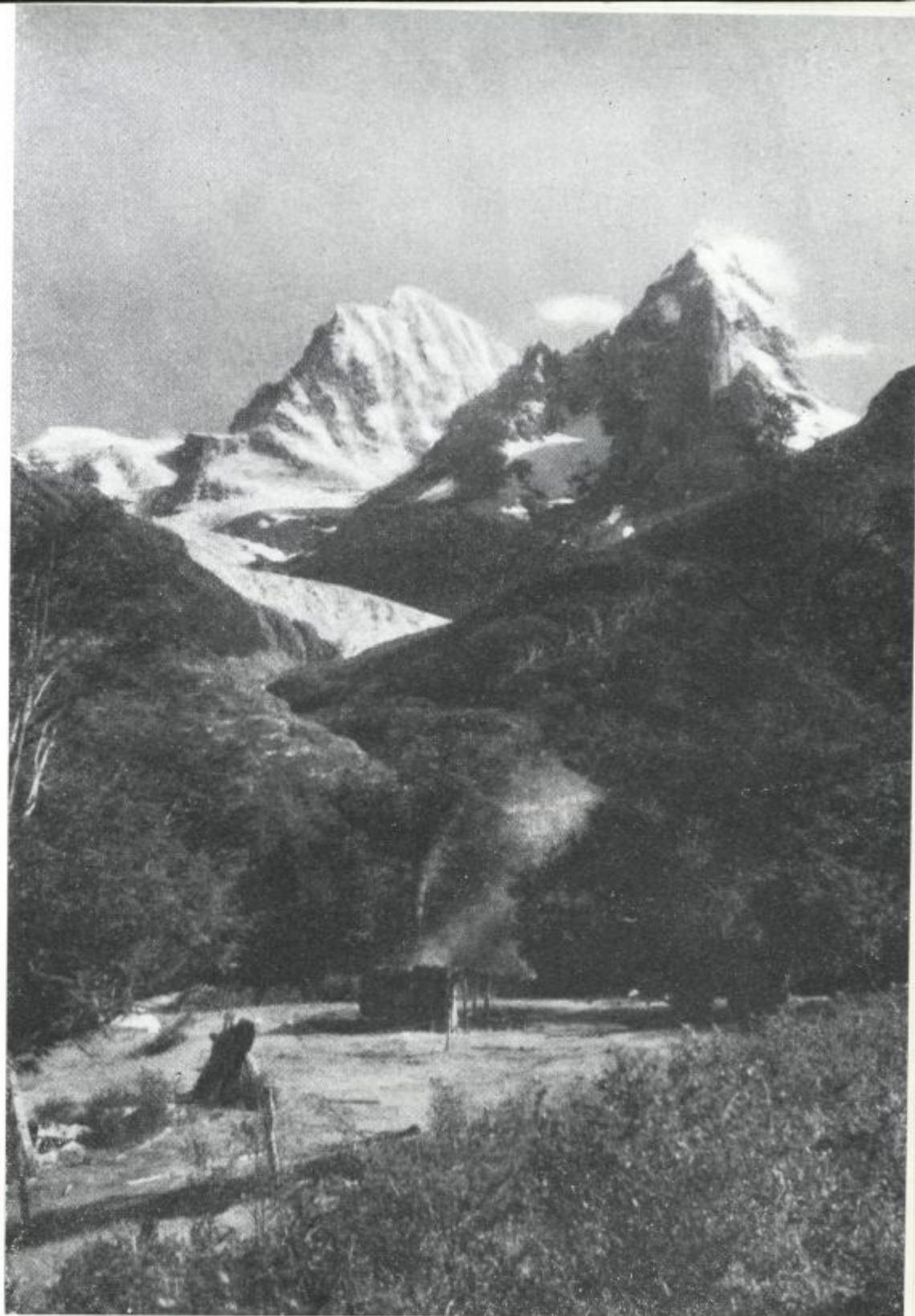
mi sami popravili. Zgodaj zjutraj drugi dan že odmevajo udarci kladiva v zalivu. Mašimo luknje, ki jih ni ne konca ne kraja. Izkoristimo odsotnost Villalona, ki je šel z družino obedovat nekam na kopno, in znosimo vse naše stvari enostavno na barko. Vreme je krasno in zdaj ne smemo popustiti.

Ko se čolnar vrne, razumljivo o vožnji noče ničesar slišati. A zberemo vse govorniške sposobnosti in pokažemo vso vztrajnost in trmo. Počasi začne mož popuščati. Napisati mu moramo pismo, da prevzemamo vso odgovornost pred gospodarjem in slednjič se vda v neizbežno usodo.

Dvanajstega januarja ob enih popoldne dvignemo sidro. Z zadovoljstvom in skoraj z začudenjem prisluškujemo brnenju motorja, ki ruši tišino nad jezerom. Ko zavijemo okrog prvega rtiča, začutimo dih rahle vzhodne sapice. Kar dobro bo, če napremo še malo jadro.

Barka drsi po gladini s hitrostjo kakih dvanajst kilometrov na uro. Polotok Maipú je že za nami. V skritem zalivu zagledamo prvo ledeno goro, potem kmalu nekje še drugo. Villalona je slaba volja že minila, vesel je, da lahko kaj pove in se postavi s poznanjem kraja. Pravi, da se bomo plavajočemu ledu kmalu privadili. Potem kaže v desno, kjer leži zaliv Mayer. Vendar nam uhajajo pogledi samo v daljavo, kjer se v popoldanskem soncu bleste gore. Daleč so in ne moremo jih še dobro razločiti. Samo ena se jasno odraža od vseh drugih in mislimo, da je to naš Cerro Mellizos. Nekaj manj kot sto kilometrov jezera moramo prepluti do njegovih podnožij.

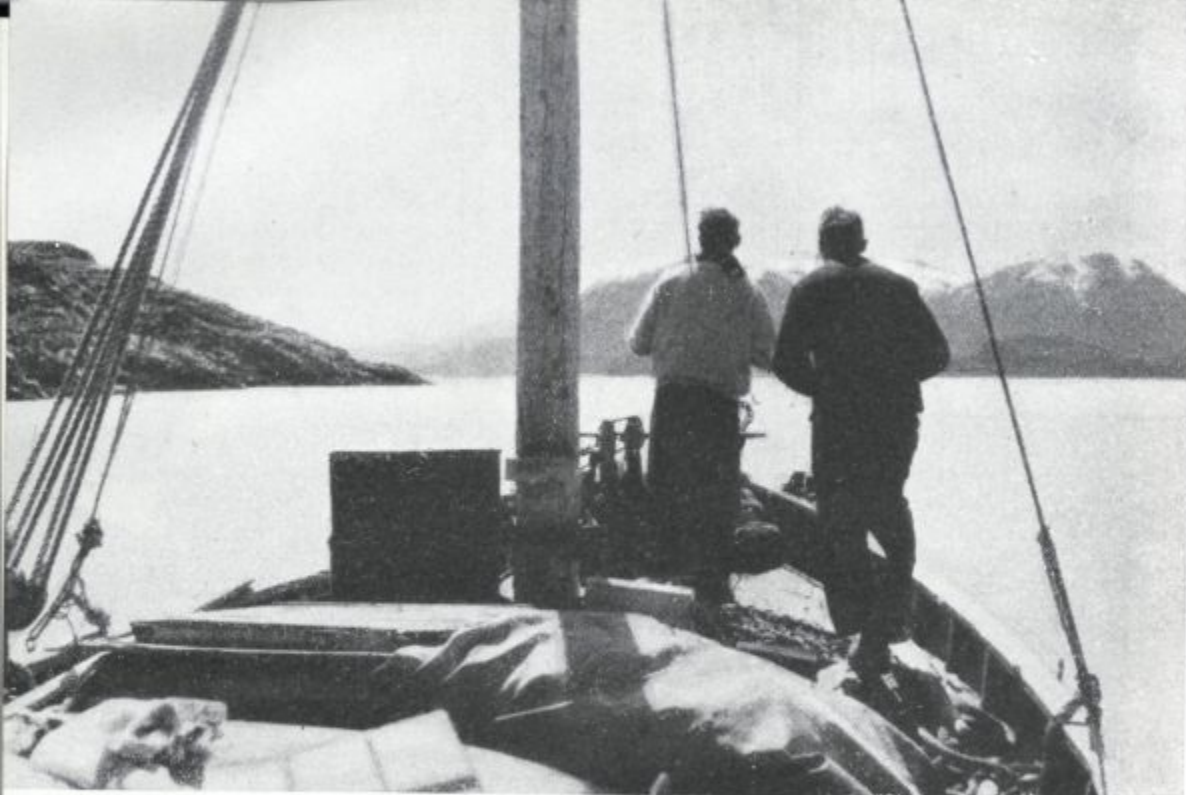
Medtem ko prisluškujemo udarcem črpalke — voda sili neprestano skozi špranje v lupini čolna — nas skrbi kako bomo opravili s karabinerji. Če bi bilo po našem, bi se jim po severni strani jezera izognili, saj na tako daljavo nas ne bi nihče videl. A čolnar pravi, da se moramo ustaviti. Torej bo treba poskriti našo plezalno opremo. Kmalu je v ladijskem trupu spravljeno vse, kar bi moglo vzbuditi pozornost: cepini, dereze in podobno. Ko zavijemo v zaliv pod postajo, nas šef že čaka v pristanu. Mislil je, da bo našel čilške zemljemerce, pa zagleda samo naše brihtne obraze, ki hlinijo brezskrbnost. Kmalu se pojavijo še drugi obmejni stražniki. Šef je siten, še naši dokumenti se mu zdijo nezadostni. Nato se povzpne na barko, brska, pregleduje in sprašuje za vsa-

Pogled na „Mellizos“ iz zaliva Sta. Lucía. Zahodni vrh (na levi) je C9 Steffen (3050 m), severni (na desni) je C9 Krüger (2800 m). Prvi vzpon na C9 Steffen je izvršila slovenska odprava januarja 1965.

C9 „Mellizos“ desde la bahía Sta. Lucía. La cumbre oeste (a la izquierda) ha sido bautizada. C9 Steffen (3050 m) y la norte (a la derecha) C9 Krüger (2800 m). C9 Steffen fue subido por primera vez en enero de 1965 por integrantes de una expedición eslovena.

„Mellizos“ peaks from „Sta. Lucía“ bay. The western peak (at left) was named C9 Steffen (3050 m) and the northern one (at right) C9 Krüger (2800 m). C9 Steffen was first climbed on January of 1965 by the members of a Slovene expedition. (See American Alpine Journal 1965)

Na krovu „Esmeralda“ preko jezera San Martín. Srednj Prekordiljera.

A bordo de la "Esmeralda" cruzando el Lago San Martín (O' Higgins). En frente la Precordillera Crossing the San Martín lake (O' Higgins lake) on the "Esmeralda" boat In the front the Precordillera.

Vrhova Alesna in Sta. Lucía z matičnega taborišča. Tu končuje zahodni rokav jezera O'Higgins v zalivu Sta. Lucía
 Cº Alesna y Sta. Lucía vistos desde el campamento base. Aquí el brazo oeste del lago O'Higgins termina en la bahía Sta. Lucía
 "Alesna" and "Sta. Lucía" peaks from the Base Camp. Here, the West branch of O'Higgins lake ends in "Sta. Lucía" bay

Pogled proti jugozahodu. Na desni se lahko vidi začetek ledenika Rivera. Za gorsko verigo Plüschow se razprostira Patagonski celinski led

Vista hacia el sudoeste. A la derecha puede observarse el nacimiento del glaciar "Rivera". Detrás del cordón Plüschow se extiende el Hielo Continental Patagónico

View to the South-West. To the right "Rivera" glacier begins. Behind the "Plüschow" ranges the "Patagonian Icecap"

Patagonski celinski led. Vihar razsaja med še neznanimi vrhovi
 Sobre la planicie del Hielo Continental Patagónico nubes tormentosas cubren desconocidas montañas

On the Patagonian Icecap Plain unnamed peaks are covered by stormy clouds

Zahodni vrh Mellizos ali Steffen. Stena spredaj kaže smer naskoka
 Cº Mellizos oeste o Steffen. La ascensión se efectuó por la pared de enfrente
 "Mellizos Oeste" or "Steffen" peak. The ascent was made in the frontal side ice slope

Vstop v steno. Zgoraj leljena poč otežkoča dostop na vrh

Entrando por el filo a la pared. La gran rimaya superior dificulta el acceso a la cumbre

Reaching the steep slope by the edge. The great superior crevasse makes a difficult arrival to the summit

Ob 8 zvečer in v viharju je bil dosežen vrh

A las 8 hs. de la tarde y en plena tormenta fue alcanzada la cumbre

At 8 p. m. and fighting against stormy weather the summit was reached

ko stvar, čemu služi. Skrite opreme pa le ne najde. Ura je že sedem popoldne in ne-strpni postajamo. Kako nam ne bi šle na živce takšne ceremonije na neznani obmejni postaji čisto na koncu sveta, kjer se pred tremi leti ni bilo nobenih težav za prehod čez mejo, ki je obstajala samo na zemljevidih!

Sleđnjič se karabiner vrne na kopno. Zahteva, da mu pustimo vse dokumente, kar nas posebno ne moti. Na Mellizos jih itak ne bomo potrebovali, in vrniti se bomo morali po isti poti. Sicer pa na povratek zaenkrat ne mislimo. Vsi naši upi in skrbi so osredotočeni na cilj, ki ga še nismo dosegli, pa nas je stal toliko truda in ki zdaj ni več daleč.

Poskačemo znova na krov in naša „Esmeralda“ že orje na odprto jezero. Z vriskanjem se poslovimo od obmejnih stražnikov, v prijetni zavesti, da smo jih le „okoli prinesli“. Zdaj pred nami ni nobene človeške zapreke več. „Isla Central“, majhen otok sredi jezera je že čisto blizu. Ob njem se križajo vsi štirje rokavi, v katere se razpreza veliko jezero: na sever se potegne Brazo Pascua, na jug vodi Brazo Chico, iz vzhodnega rokava, ki nima posebnega imena smo pripluli mi in zahodni Brazo Santa Lucia je tisti, kamor smo namenjeni. Na stičnem predelu jezera se izoblikuje zračni lijak z vetrovi, ki brijejo iz vseh rokavov in skozi ta lijak je plova najbolj problematična. Tudi danes, ko imamo neverjetno miren dan, postajajo valovi vedno večji in sunki vetra bijejo zdaj z juga, zdaj z zahoda. Protí jugozahodu se odpre čudovit pogled: veliki ledenik O'Higgins, v ozadju ognjenik Lautaro, lanski Petrov vzpon, in še cela veriga nepoznanih vrhov, ki se slepeče blešče v zahajajočem soncu. Na severovzhodu se sveti bel kopast vrh, Villalon pravi, da je za njega ta vrh Cerro Mellizos. Torej bo le res, kar je trdil Hardt, da vzdevljejo prebivalci teh krajev ime „Mellizos“ popolnoma drugi gori, kot pa jo je videl in krstil De Agostini. Da napravi konec zmedi v imenih, je Hardt krstil De Agostinejeva vrha po nemško-čilskih raziskovalcih: Steffen in Krüger.

Že zavijemo okrog Osrednjega otoka (Isla Central) v mirni zaliv Svete Lucije. Na otoku je pred desetletji prebival naseljenec, zdaj pa so njegovi edini prebivalci številne ovce. Večer se spušča na jezero in vemo, da danes še ne bomo na ci-

lju. Ponoči zaradi ledenih gor ne smemo pluti, zato zavijemo k obali in pristanemo na zapuščeni estanciji „La Ramona“. Trda noč je že, ko vržemo sidro.

O tej skrivnostni estanciji smo od tukajšnjih ljudi že marsikaj slišali. Pred tridesetimi leti, ko je tukaj hodil De Agostini, je bila „Ramona“ najbolj cvetoče posestvo v pokrajini. L. 1939 pa jo je gospodar, stari španski plemenitaš, zapustil in se preselil v Santa Cruz. Poslopja so še zdaj v dobrem stanju, oprema, orodje — vse je še na svojem mestu. Edini človek, ki vsako leto obišče zapuščeno posestvo, je don Segura, oče našega znanca Cartona. Ta mož živi sam v napol razdrti bajti daleč tam nekje, kjer pričinja Brazo Pascua. Vse njegovo delo je, da malo pogleda za Catalanovo živino, edino veselje pa, da posluša po radiu nogometne tekme. Ne zna brati, ne pisati pa vendar točno ve, kateri igralci sestavljajo moštvo tega in tega kluba, kdo je vodil to in to tekmo, kdo zabil gol in kdo zagrešil foul.

Ob desetih zvečer se s Petrom izkrcava in kreneva na ogled. Od lunine svetlobe razsvetljena hiša je oddaljena kakih sto metrov od obale. Poti ni več, vse je zaraščeno. Čez plot morava splezati, ker v temi ne najdeva vrat. Pritisnem na kljuko, vrata se vdajo in že smo v notranjosti: stoli, mize, posoda in v kotu štedilnik. Sodiva po vseh znakih, da je bila to soba za posle. Svetim po stenah z električno svetilko: povsod so nalepljene razne slike. Berem letnice — leto 1939. Še naprej naju žene radovednost. Ugotoviva, da je na estanciji pet poslopij in da je glavna hiša zaklenjena s ključavnico. Potem se vrneva na baržo, kjer si pripravimo ležišče kar na krovu. Luna je obdana z belim kolobarjem, nič več ni jasno in tudi topleje je postalo. Predno zaspim, napišem še dve pismi za svojce in prijatelje v Buenos Airesu.

Zjutraj smo že zgodaj na nogah. Megla pokriva jezero. Po dveh urah plovbe ob samotnih bregovih zagledamo pred seboj konec zaliva. Dve reki se vijeta po peščenem obrežju, dalje v notranjost pa zaradi megle ne vidimo. Motor se ustavi. Na obrežju vidimo čudne živali, ki se dvignejo iz peska. Turobno tuljenje preseka tišino. Villalon se smeje naši zaprepasčenosti. Pove nam, da so te živali divji biki. Z našo puško kalibra 22 jim še kože ne preluknjamo. Mogočno govedo kmalu izgine v bližnji breg. Izkrcamo se z vso našo kra-

mo in se dogovorimo z Villalom, da nas pride prve dni februarja iskat, ko bosta s Catalanom obiskovala gospodarjeva posestva. Vendar po dosedanjih izkušnjah nimamo dosti upanje, da bo mož izpolnil obljubo.

„Esmeralda“ obrača kljun proti vzhodu. Še nekaj zamahov rok v pozdrav in že ostanemo sami, povsem odrezani od sveta. Pa vendar — dospeli smo in nismo več od nikogar odvisni. Navezani smo na naše lastne sposobnosti, našo lastno moč in vztrajnost. Samo narava — in predvsem vreme — nam bo krojila usodo. Vsi trije strmino navzgor, kjer se skriva naš končni cilj. Bel zastor zakriva gore, le spodnji del ledenika je videti. V zalivu ni vetra, a tam zgoraj od časa do časa potegne in razcefra zaspano belino. Pred nami se pokaže iz megle pošastno grozeča stena. Pogled je kakor ujet. Nekaj trenutkov in spet izgine prikazen v megli. Spogledamo se.

Danes je trinajsti januar.

V kraljestvu Mellizov

Ledeni veter drvi nizko pri tleh. Zgornji del ledenika, kjer pričinja planota kontinentalnega ledu, je zavrt v neprodinre kopice oblakov. Vihar divja in v razcefranih zastavah se podijo megle v dolino. Tri sence se spuščajo kot pijane po ledeniku Huemul. Veter besno udarja v rdeče vetrovke in zanaša opotekajoče se postave po ledeni površini. Včasih za hip potihne orkan, potem pa se zažene s še večjo silo, prav kot bi hotel izgnati vsiljivce za vselej iz svojih območij. Kričé se sporazumevamo. Včasih kateri izgine v megli, pa se kmalu spet prikaže iz meteža. Nenadoma zmanjka prvega: požrla ga je razpoka. S pomočjo cepina se poskuša izmotati. Predno mu moreta tovariša prihiteti na pomoč, se je že sam srečno rešil iz zagate. Čim nižje se spušča ledenik, tem bolj pobjejuje vihar in snežinke se izpreminjajo v deževne kaplje. Še zadnji strmi naklon in vsi trije obtičimo na skalnatih morenah, ki spremljajo ledenik vse do lagune.

Včeraj se je izjalovil prvi poskus doseči vrh Steffena. Danes, 17. januarja, pa se premočeni vračamo v matično taborišče.

Pet dni je že, odkar smo se izkricali in se podali na ogled v nepoznano ozemlje. Prva naša naloga je bila, najti pot do ledeniške lagune, v katero se izteka jezik le-

denika Huemul, in postaviti matično taborišče, potem pa prenesti ves tovor od jezera do baze. Težko oprtani smo se v deževnem jutru pomikali po zeleni dolinici proti ledeniku, katerega spodnja pobočja so se vila iz megle. Nenadoma je začelo bobneti, kot da se je utrgal plaz. Iz bližnjega gozdiča se je pojavila čreda divjih bikov prav kot jo je videti v filmih z divjega zahoda in pridrvela naravnost proti nam. Ko so nas zagledali, so se sunkovito ustavili in zijali smo drug na drugega. Na srečo so se živali še bolj prestrašile kakor mi. Kot bi trenil, se je čreda obrnila in se izgubila v rebri z oglušujočim bobnenjem. Oddahnili smo se in po tem srečanju postali pogumnejši. Živalska steza nam je olajševala pot skozi goščavo, kar nam je prav prišlo, saj smo kar klicalj pod ogromno težo nahrbtnikov. Vzpenjali smo se po zelenih gričih in spet sestopali. Naleteli smo na močvirnato laguno, ob kateri so gledala iz blata številna okostja. Verjetno je marsikaterega bika požrla močvara, da je žalostno poginil ob laguni. Na drugem jezercu so plavale divje raze. Vsepovsod so se vleкли kravji sledovi in preudarjali smo, da bo težko najti kraj, kjer šotora divja živina ne bi pomandrala. Po treh urah hoje smo dosegli morene. Pred namj se razteza ledeniško jezerce Huemul. Iztok lagune, mala reka, se izteka v jezero tam spodaj. Svet je skalovit in kmalu najdemo primeren kraj za vmesno taborišče.

Ker moramo prenesti okrog 250 kg tovara, se takoj odpravimo nazaj do pristani. Ob drugem vzponu nas preseneti ploha in nas do kože premoči. V dežju postavljamo šotor in ne gre brez robantenja. Nazadnje se nam le posreči, da šotor stoji, čeprav je nekam majav. Na tesnem smo in skoraj eden na drugem ležimo. Vendar smo tako utrujeni, da takoj zaspimo.

Zjutraj nas zbudi krasen sončen dan. Pogled na Mellizos je čudovit. V vsej mogočnosti se bleščita pred nami Krüger in Steffen. Posebno greben Steffena je nekaj veličastnega. Goro Krüger krasí velikanski granitni stolp, ki se dviga iz grebena pred zaključnim ostenjem vrha. Samo okrog najvišjih konic se suklja nekaj meglic, tako da so posnetki zanimivejši in slikovitejši. Razumljivo je, da filmamo in slikamo na vse kriplje. Vsa včerajšnja slaba volja se razblini v nič ob prelepem razgledu.

Brž se pogovorimo o delu današnjega dne. Peter bo odšel ob ledeniku navzgor, da poišče primeren prostor za matično taborišče, midva z Grego pa bova sestopila do zaliva in pritovorila do vmesnega skladišča najpotrebnejše stvari. Kar škoda se nam zdi tako krasnega dneva, ki ga moramo izkoristiti za prenašanje tovorov. Redki so taki dnevi na področjih ob kontinentalnem ledu.

Z Grego sva najino nalogo opravila in popoldne kreneva za Petrom. Pot ob ledeniku pelje sprva po izpranem hudourniku, skale se nevarno majejo in treba je paziti, da si ne zvijem noge pod težo nahrbtnika. Počasi napredujema. Nad ledenikom se prikaže zelena krpa, samotni gozdiček ob ledeni pustinji. Takoj se mi dozdeva, da je Peter izbral prostor za taborišče v okrilju tega gozdiča. Nisem se zmotil. Že ga vidiva, kako maha z vrha obronka. Če mi sliva tja gori, morava prelezeti skrajno krušljivi rob. Peter kaže z roko in nekaj kriči, pa se zaradi bobnenja vode ne moremo sporazumeti. Ker ne najdeva spodobnega prehoda, se spustiva navzdol, v strugo hudournika in po njej prideva srečno do gozdička. Še čez potok bo treba. Toda, kaj pravim potok: saj to je prava reka, polna slapov! Medtem je Peter že iznašel zadovoljivo rešitev prečenja vode: podira drevo, ki pade čez potok, most je narejen in prav po akrobatsko prilezeva na drugo stran.

Prostor je za taborišče naravnost idealen. Gozd nas bo ščitil pred viharjem, drv je v izobilju in voda je takoj pri roki.

Peter pripoveduje, da je na ogledih preromal zgornji ledenik in dospel prav na sedlo med Steffenom in Krügerjem. Dobro, da je bil sneg mehak, ker derez ni vzel s seboj. Moral je obrniti pred široko razpoko, kjer bi železje neobhodno potreboval, če bi hotel izsiliti prehod in se naglo vrniti, predno bi sneg poledenel. Pravi, da bi se v skrajnem slučaju dalo priti tudi po vzhodni strani Steffena, ki si jo je natančno ogledal, a je videti precej težka in izpostavljena plazovom. Če ne bomo našli lažjega dostopa z zahoda, bomo imeli tukaj precej težko delo.

Čepimo ob majhnem ogenjčku in se ponujamo z mesom divje race, ki sem jo zjutraj ustrelil. Vsi smo do skrajnosti utrujeni. Vendar se odločim še za sestop v vmesno taborišče. Svit polne lune mi pomaga čez težja mesta. Opolnoči sem pri

laguni in zadremujem do treh zjutraj. Potem spravim skupaj najnujnejšo hrano in še v mraku odrinem navkreber. Ob sedmih zjutraj sem že v gozdičku, kjer Peter in Grega spita spanje pravičnega. Takoj sta pokonci in čez nekaj minut je čaj zavret. Po zajtrku izginem v spalno vrečo. V polsnu slišim, kako se Peter in Grega dogovarjata, da bo prvi sestopil in prinesel nekaj hrane, drugi pa uredil taborišče, potem pa ne vem ničesar več. Okrog ene popoldne, ko se zbudim, je Peter že nazaj. Kosimo odlično, kajti Grega izvrstno kuha in topla hrana se nam izredno prileže. Popoldne greva s Petrom še enkrat navzdol in zvečer so v matičnem taborišču vse najpotrebnejše stvari. Tako lahko jutri poskusimo. Da bi le vreme držalo! Čeprav smo utrujeni, vendar zapojemo in šele ponoč v noč zaspimo.

Šotor smo pustili odprt in mrzli jutranji hlad nas vse tri hkrati prebudi. Plinski kuhalnik že deluje in kmalu smo nared. Oprtamo vsak svoj nahrbtnik in se spustimo z obronka na ledenik. Medtem se zdani. Peter, ki že pozna pot, nas vodi. Izmenoma hodimo po ledeniku in po skalni moreni, včasih je treba plezati po mokri skali. Ob desetih dopoldne pridemo do konca morene in moramo dokončno prestopiti na ledenik. Preko čevljev obujemo nepremočljive plastične škornje in ko sonce pripeka, nataknemo temna očala. Nato se zagrizemo v prvo strmino. Ko jo premagamo, se znajdemo na zgornjem, dokaj položnem odseku ledenika Huemul. Hitro napredujemo in Cerro Krüger ostane za nami. Pred seboj imamo navpične stene Steffena, ki nam pravijo, da je dostop na ta vrh z juga skoraj nemogoč.

Zdaj se moramo odločiti, če zavijemo na desno proti sedlu, v smeri, ki jo je Peter ubral že pred dvema dnevoma, ali pa krenemo proti zahodu. Možna smer po vzhodni steni s sedla najprej izgleda skrajno težavna, zato predlagam, da obidemo Mellizos in pogledamo, kakšna je zahodna stena, o kateri nihče nič ne ve. Ob dveh popoldne se vstavimo pod previsno razpoko. Odložimo naše nahrbtnike in se za silo najemo. Vso prtljago pustimo tukaj in vzamemo s seboj le vrvi in kline za led. Prvi premaga previs Peter. Od zgoraj nama pomaga in kmalu sva za njim. Med skalo in snegom se počasi dvigujemo do velike snežene planote kontinentalnega ledu. Od tukaj vzpon na Steffen ne izgleda več tako

enostavna zadeva, kot smo na tihem upali. Ledenika, za katerega smo računali, da pelje kar do samega vrha, tukaj zmanjka in začenjajo se navpične stene. Nekaj šibkega upanja nam še daje severozahodni greben, ki ga brez pomisleka naskočimo. Kakšen je zaključek grebena od spodaj seveda ni moči videti.

Pogled na kontinentalni led je čudovit. Redki so dnevi, ob katerih lahko uzreš ledeno pokrajino v vsej raztežnosti brez oblačka. Neznani gorski orjaki silijo iz ledenega oklepa. Proti jugozahodu prepoznamo vulkan Lautaro. V daljavi komaj še opazimo Fitz Roy. Na severu se nam pokaže kopasti vrh pravih Mellizos in za njim se razprostira pokrajina samih jezer in jezerc. Spokojna tišina vlada ta izjemni popoldan dne 16. januarja 1965 nad mogočno pokrajino.

Še vedno napredujemo po grebenu. Sonce peče, v glavi mi bobni, kot da mi jo hoče raznesti. Leden žleb. Peter seka stopinje. Varujem oprt z glavo v ledeno steno. Hlad mi dobro dé. Kosci ledu padajo v globino in izginjajo na ledeniku. Že smo dospeli do konca žleba, skala in led se še naprej menjavata. Hitimo, kajti bliža se večer in na kontinentalnem ledu se pojavijo prve bele tančice, ki naznanjajo, da se bo bleščeča pokrajina kmalu spet zagrnila v vsakdanjo neprodirno belino.

Grebena je nazadnje konec, a čaka nas kruto presenečenje. Pred nami pada skalovje v odsekan prepad in onkraj globoke špranje vodijo le gole stene do vrha. Vrsta gladkih stolpov se pne proti severu in morda bi se tam našla kaka možnost prehoda. Grega se odveže in s Petrom napravlja še eno dolžino vrvi. S težkim srcem se potem odločiva za umik. Treba je pač znati tudi odnehati. Ura je že osem zvečer, plezati te gole stene ponoči in ob grožnji vremenske izpremembe bi bila prava blaznost.

Molče se spuščamo. Z zahoda se že valí morje oblakov, ki mečejo pošastne sence na kontinentalni let. Tudi veter se je dvignil. Utrujenost in bližajoča se nevihta nam odsvetujeta vzpon na Cerro Azul, ki raste iz ledenega oklepa tik pred nami in je lahko dostopen ter bi dovolil sestop tudi ponoči. Skopljemo za silo luknjo v sneg in kar popadamo v spalne vreče. Zunaj divja na belih poljanah vihar in pred našo luknjo plešejo snežni vrtinci.

Zjutraj se vračamo v taborišče, veter biča v obraz in tuli svojo pesem: Zaman, zaman...

Spodaj dežuje kot za stavo. Vendar proti večeru potihne veter in dež preneha. Pokažejo se zvezde in noč postane popolnoma jasna. Spet smo veseli in podjetni. S Petrom skleneva, da bova drugi dan poskusila vzhodno steno. Ogenj živahno plapolja, vse naokrog se sušijo kosi obleke in obutve. Vesela pesem se izgublja v gozdiču in stoletna drevesa prisluškujejo slovenskim melodijam. Grega se udejstvuje kot pevovodja, a vedno ga kje polomimo in se potem vsi trije smejemo. Predno gremo spat se še dolgo pogovarjamo in obiramo znance v Buenos Airesu, ki se najbrž pečejo v najhujši poletni vročini. Ko zlezemo v spalne vreče, dolgo ne morem zaspati in razmišljam, kaj bo prinesel jutrišnji dan.

Grega je prvi pokonci in kuha zajtrk. Zunaj je še temno. S Petrom imava dosti dela, predno se pripraviva, zlasti jaz, ki veljam za počasneža odprave. Spijeva ovomaltino, Grega nama vošči srečno pot. Še krepak stisk roke in že izgineva za robem gozdiča. Napredujeva hitro po že znani poti. Ob eni popoldne se znajdeva pod ledenim previsom, do katerega je Peter že prvič sam prispel. Že takrat je ugledal pomol, ki nama zdaj pomaga premagati previsno razpoko, in kmalu doseževa sedlo med „Dvojkoma“, to je med gorama Steffen in Krüger. Kakor predčerašnjim, spet lahko vidim Vzhodni Ledenik (Ventisquero Oriental) in zadaj deželo jezer.

Vstopiva v vzhodno steno in se docela posvetiva plezanju. Prav nič ne opaziva, kako se z jugozahoda valijo temni oblaki. Že dobrih tristo metrov sva napravila, ko me močan sunek vetra skoraj vrže iz stojišča. Zaskrbljeno se ozreva. Preklemano, kako oblačno je postalo. Ko pa doživiva drugi, še močnejši sunek, Peter takoj predlaga umik.

Med veter se že meša snežni pršič. Mraz se zagriže v telo, da prsti skoraj ohromijo. Od vrha doli plešejo vedno bliže snežni vrtinci, zdaj gosti in pokončni kot visoki stebri, potem spet prosojni kot plesalke v tenčicah.

Nov sunek bi me skoraj vrgel pod rob. Prav nič ne smeva oklevati. Roke in noge, že trde od mraza, delajo mehanično in ubogajo logični sklep, da je treba sestopiti čimprej in za vsako ceno. Petra nad

seboj ne vidim več, vrv izginja v belino in v oči siplje sneg. Ustavim se in kričim navzgor. Seveda brez uspeha. Kmalu preneham s poskusi sporazumevanja, saj v takem viharju so brez smisla. Slednjič le opazim temno postavo, kako sestopa. Tudi sam se znova napotim navzdol.

Ko se obračam proti globini, me sunek vetra spodnese. Krik groze zamrje v snegu in že črevim navzdol. Obupno poskušam zavreti prehitro vožnjo in s prav nečloveško silo uspem zasaditi okel cepina v sneg. Vdržim sunek in obstanem, a le za trenutek. Top udarec, temna senca pade name, me prevrne in potegne za seboj. Celo večnost traja padanje. Postane mi prijetno toplo po vsem telesu. „Takšen mora biti konec“, se mi utrne v glavi. Nič več se ne dotikam tal, in letim naravnost po zraku. Še sunek in vse potihne. Obstal sem. Roka se kot ubita oklepa cepina.

Najprej sem tiho in ničesar ne vem. Le v glavi mi še vedno brni od udarca. Petrovi kriki me zbude iz otopenosti, da se dvignem. Zagledam veliko razpoko preko katere sva letela in vidim, da sva se zasedrala na mali položni strmini na sedlu nekaj metrov od prepada. Gora danes ni hotela...

Noga se trese, ko znova uboga ukazuje volje. Padeč me je napravil previdnejšega. Kadar pridivjajo sunki vetra, se stisnem k steni in počakam, da sila viharja odjenja. Presledke med posameznimi sunki izrabiva za spuščanje. Sicer pa sva kmalu ven iz stene in prav zadnji čas. Zgoraj se je namreč začel pravi peklenski ples.

Tiho se opotekava po ledeniku v viharju, ki naju premetava sem ter tja. Šele na kamenju se sila vetra nekoliko unese. Ko sezujeva premočene škornje, se spogledava. S tem sva si vse povedala. Še neprijetno nočno plezanje po spolzkih skalah. Po daljšem iskanju se izmotava iz skalnega labirinta. Kakšen užitek je, stopati po zelenem gozdu! Ob enih ponoči stojiva pred grmado, ki gori pred šotorom in Grega naju začudeno gleda. V mehki spalnici vreči kmalu ne čutim več, kaj se dogaja zunaj.

Vse naslednje dni dežuje. Potok, ki smo ga krstili za Reko Slapov (Rio de las Cascadas) je močno narastel. Da ne čakamo prekrižanih rok, smo zgradili prostorno kolibo, v kateri lahko kurimo. Tako se nam ni treba drenjati v majhnem šotoru. Kolibo je treba stalno popravljati, saj

zmeraj kje notri kaplja, in tako nam ni dolgčas. Enkrat grem tudi do lagune in prinesem nekaj hrane, ki je še spodaj ostala.

Štiriindvajsetega januarja je dež prenehal. Sušimo ob ognju in vetru. Popoldne se celo zjasni, izgleda da bo lepo vreme, samo veter ne preneha. Odpravimo se po ledeniku navzgor, ker nameravamo izkopati nekje v višjih predelih snežno luknjo za višinsko taborišče. Za gradnjo takega stanovanja je potreben strm, srenast sneg, obrnjen proč od vetra, da je vhod v luknjo več ali manj zavarovan pred neurjem. Med potjo se oziramo proti vrhovom. Meglice na grebenih naznanjajo, da jih pometajo beli viharji.

Pozno je že, ko začnemo kopati. Vsi smo strašno pridni, vsi bi radi čimprej prišli na vrsto za delo. Če postavamo, nas namreč pošteno zebe in pri delu se ogrejemo. Pozno zvečer je stanovanje gotovo. Rov je moral zaviti malo vstran, ker smo v srencu naleteli na ledeno steno. Sumimo, da gre za ledeniško razpoko. Na plinskem kuhalniku — letos se ti gorilniki niso posebno obnesli — stopimo sneg in topla juha nas otešča. Takoj po večerji pa v spalne vreče, ker postaja že mraz. Kako lepo je, s toplega poslušati, kako zunaj piška in tuli!

Zjutraj vreme ni tako, kot smo ga želeli. Pa se le odpravimo proti sedlu. Vrha sploh ni videti, vihar gospodari na grebenih in v steni. Po drugi uri hoje obrnemo, ker ni nobenega izgleda, da bi mogli danes plezati. Zadnjič nas je pošteno izučilo, da se s patagonskim vetrom ni šaliti. Popoldne gremo do roba kontinentalnega ledu. Prav malo se vidi. Razen dveh, treh vrhov je vse zavito v neprodarno grmado oblakov. Nazaj grede se kar na veter vsedemo in takoj smo pri naši luknji. Edini praktični rezultat izleta je, da smo spet enkrat premočeni. Tudi naše stanovanje nam več ne ugaja. Luknjo smo resnično izkopali v ledeniški razpoki, tako da vso noč spimo na prepihu. Samo tega bi se manjkalo, da se razpoka premakne in se tla pod nami pogreznejo!

Prva skrb naslednjega dne je, najti primernejši kraj za višinsko taborišče. Spustimo se malo nižje in kmalu odkrijemo izboren prostor, da si boljšega ne bi mogli želeli. Že ponoči je snežilo in ker sem spal pri vhodu, me je zametalo, tako da sem se zaradi mraza prebudil in hitel za-

pirati s snegom vhod v luknjo. Zdaj med delom se metež nadaljuje. Mokri smo do kože. Anorak nekaj časa zadržuje moč, a ko je premočen z obeh strani, je precej vseeno, če ga imaš na sebi ali ne. Kvečjemu proti vetru nudi nekaj zaščite. Nova luknja je prostorna in udobna, le škoda da smo mokri kot cucki. Povrh vsega še plinski kuhalniki ne delujejo, ne vem kaj jim je letos: obnašajo se kot bi bile steklenice napolnjene z zrakom ne pa s plinom. Da je mera polna, so še spalne vreče mokre, zlasti moja. Precej klaverno prebijemo noč. Zjutraj ni nobenega upanja na izboljšanje in z Grego se odpraviva v matično taborišče po novo zalogo hrane, ki jo je že začelo zmanjkovati.

Medtem ko v zgornjih predelih ledenika sneži, lije spodaj v gozdičku kot iz škafo. Ne delam si zaradi tega nobenih preglastic, saj bolj mokra kot sva itak ne moreva biti. Razpoloženje je vremenu podobno in samo žal nam je za tistimi lepimi dnevi, ki smo jih izgubili s postavljanjem, ko smo čakali na barko.

Zvečer preneha dež in zvezde zablesčijo. Juhej, še bo lepo! Ogenj že gori in iz mokrih cunj se kadi vlaga. Jutri pojedem gor z najpotrebnejšimi rečmi. V slučaju lepega vremena lahko s Petrom naskočiva vrh. Spravim se takoj spat, medtem ko mi Grega pripravlja nahrbtnik.

Vrh v viharju

Jutranje megle so se razpršile. Voda klokota po izpranih žlebičkih na ledeniku.

Ob enajstih sem že pred ledeno votlino. Peter ne more skriti veselja, ko me zagleda. Zjutraj, ko se je prebudil, je vse obzorje blestel sveže in kot na novo umito. Njega pa je lepo vreme skoraj jezilo. Prav danes, ko se je neurje umaknilo, mora biti sam zgoraj, brez Jureta, ki se Bog zna kje potika...

A zdaj je vse v redu in Peter je takoj nared. Nahrbtnika sta brž pripravljena. V prvi vrsti in skrbno zloživa vso plezalno opremo, za hrano ostane prav malo prostora.

Opoldne se znajdeva pod znano previsno razpoko. Že gre zares. Pripravnega pomola — ključnega prehoda ob prvem poskusu — ni več in treba si bo pomagati na drug način. Kmalu je Peter v ledeni steni. Stremena vise v prazno, dobro sli-

šim zasoplo dihanje. Telo se napenja, plezalec se trudi, da doseže dobre oprijeme v ledu in kadar jih ni, jih izdolbe s kladivom. Nato izgine za previsom in vrv počasi polzi čez rob. „Pridi za menoj“, zaslišim povelje od zgoraj. Pomanem si premrzle prste in skoraj žal mi je, da moram zapustiti varno stojišče in negotovo kolebati po zraku. Noge tiplejo za varnimi stopi, trudoma se porivam kvišku. „Bolj na desno,“ ukazuje Peter, pritegne vrv in skibno pazi vsak moj gib.

Premagala sva prvo oviro in pot do sedla je prosta. Od tam kreneva na levo, v enakomerno, a izredno strmo ledeno steno. Tukaj postane čelo mehanično in enostavno, skoraj dolgočasno. Raztežaj sledi raztežaju, in vsi so enaki: medtem ko pleza Peter prvi, jaz varujem. Klin zdrkne v led, vzponka zaškrtja in vrv je vpeta. Igra se neštetokrat ponavlja. Ure minevajo. Še zavedava se ne, da je že tričetrt stene pod nama.

Enolično, malce izpostavljeno, a ne izredno težko plezanje me prav gotovo ne vznemirja. Z večjo skrbjo pa se oziram proti jugu. Oblaki so se priteplj sam ne vem ne kdaj, ne odkod, prekrili ledenike in doline in se kar nočejo umakniti. Vse večji postajajo in vse bliže se pomikajo. Za nameček se priplazi z zahoda čez nebo dolga sivkasta črta. Ali naju bo zadela ista usoda kot prvokrat, ko sva se lotila stene? No, tokrat vsaj do grebena ni daleč, zato čim hitreje naprej!

Nekje na vrhu se prebudi veter. Popleše med snežnimi stožci in se prisuklja po steni navzdol. Povsod, kjer se spušča, vzdiguje pršič. Drsi po ledenem žlebu, se dvakrat zavrti spodaj na sedlu in že izgine v razpokah na ledeniku. Vrh sam je jasen in se čudovito odraža na modrem nebu. Seveda pa ne veva, kaj se skriva za njim, na zahodni strani, nad viharnimi planotami kontinentalnega ledu.

Čaka naju še najtežji del stene: velik leden jezik, ki se pne navpično, kakih petnajst metrov preko roba. Ta prehod je zadnja uganka. Ko bo rešena bo dostop na vrh otročje lahek.

Medtem so se raztegnjene bele tančice pojavile tudi na sami špici. Počasi vihar narašča. Spet ugibava, kaj naj napraviva. Težko je odnehati, pa vendar pamet svetuje umik.

Že za celo vrv sva se spustila, ko so se

meglince spet razpršile in vrh je postal do-
cela jasen.

Ali naj ob jasnem nebu in tik pod vr-
hom odnehava?

„Zdaj ali nikoli“, sva si slednjič edi-
na. Molče se zagrizeva v ledeno steno.

„Počasi popuščaj“, slišim od zgoraj.
Nato pa spet. „Dobro pazi!“ Pazim pač
zaradi lepšega. Štirideset metrov padca bi
itak ne zdržal.

Peter je že pod ledenim pomolom. Kma-
lu sem za njim. Prostor, kjer stojiva, je
izboren. Pomol je kot streha in pod njim
se vlečejo v notranjost ledu globoke špilje,
podobne podzemskim jamam. Ogledujem si
čudni pojav in ne morem si razložiti, kak-
šne naravne sile so ga izoblikovale. Le
tega se zavedam, da bi bil kraj za biva-
kiranje izredno primeren: prostoren je in
zaščiten pred viharjem.

Zal zdaj na bivak še ne smeva misliti.
Spet zavije steno meglja. Nad pomolom
završi, butne mimo naju, zdrvi navzdol po
steni in zgrmi s peklenskim truščem v ne-
vidna brezna. Ob silovitih sunkih viharja
vstaja vsa veličina gore v najinih dušah.

Med divjim plesom se znova zasveti v
višini. Sila vetra je očistila vrh in svetel
špik nama vlije nove spodbude. Peter pri-
pravi ledene kline in se popne v praznino.
Raztežaj je težak, vreden stene s katero
se še nihče ni spoprijel. Težave še stop-
njuje vihar, ki napravi iz prijetnega teh-
ničnega plezanja neizprosno borbo za živ-
ljenje. Plezalec visi nad praznino, kot bi
težnost ne obstojala, dviga se vedno višje
in napenja zadnje moči. Zdaj se bo odlo-
čilo. Peter se nagne globoko nad prepade,
zaniha v zraku in že se prekobali čez rob
ledene prevese. Še nekaj trenutkov, potem
mi hitro tekoča vrv pové, da je previs
premagan. „Še deset metrov“, tulim v vi-
har, a nylonka se zato ne zmeni in drsi
brez premora skozi moje dlani. „Še dva
metra!“ Nobenega odgovora od zgoraj.
„Ni veeeeč!“ Vrv vstrajno vleče, glas se
izgublja pod pomolom in vihar zadušji
zgoraj vsako še tako divje kričanje. Ne
preostaja mi drugega kot da se odpravim
za prvim v navezi. Petrove stopinje in na-
peša vrv mi izdatno pomagajo. Dosežem
rob in dojamem dvojce: zagledam Petra, ki
se je zagvozdil v ledeni špranji in molče
prevzema vrv, in začutim strašno moč vi-
harja, ki tukaj zgoraj ne najde nobene za-
preke in besno bije v obraz.

Poslednjih dvesto metrov je pot lahka

in bela strmina se položno dviga. Ob os-
mih zvečer, 28 januarja 1965, ni nad na-
ma ničesar več. Ne vidiva pa drugega, kot
vrhnji greben in zadnje sončne žarke, ki
sipajo na brezkončno morje oblakov nad
kontinentalnim ledom.

Seževa si v roke. Kar bi izgledalo ne-
kje drugje samo smešna gesta, je tu gori
za naju skoraj svečan obred.

Trenutek pozneje naju spet objame
beli vihar in ne vidiva niti vrví. Vendar
izmenjam film in posnamem nekaj slik.
In že je treba misliti na povratek.

Opotekaje se hitiva nazdol v sivkasti
belini. Mraz in veter naraščata. Včasih je
sila vetra tolikšna, da se morava prihuliti
k tlom. Najhuje pa je, da ničesar ne vi-
diva in da je orientacija povsem nemogo-
ča. „Bolj na levo“, svetuje Peter. Zastonj
tavava v megli. Koder pokukava čez rob,
vidiva samo belo globino in ko se meglja
za hipec razgrne, uzreva temne čeri, ki
nama ničesar ne povedó. „Na desno mo-
rava“, ugotavljam, „predaleč doli sva za-
šla“.

Hitiva nazaj kolikor nama dajo moči.
Vetar nama sipa sneg v oči in dozdeva se
mi kot bi se vrtela v začaranem krogu.
Najdeva rob stene, a spet se odpre samo
bela praznina. Na dušo lega nemoč, volja
polagoma popušča in nekaj kot groza vsta-
ja v moji notranjosti. Zdi se mi, da veje
mrtvaški hlad iz megle. Potem prevlada
utrujenost in pollašča se me otopelost.

Še enkrat po robu, vse od začetka. Moj
Bog, tukaj vendar je luknja izkopana v
opast! Prehod je odkrit, oči uživajo in
povrne se volja do življenja, z njo pa tudi
trezna preudarnost in hladni pogum, naj-
boljša pomagata v stiskah in nadlogah.
Spuščam se skoraj prešerno, tipljem za
oprímki — še kratek skok in že sem v
špilji pod pomolom. Mirno varujem Pe-
tra, ki pleza za menoj.

Zvečerilo se je in ura je deset. „Kar
presneto naju je že pestilo“, se nasmeh-
nem, ko srebava kondenzirano mleko in
preudarjava najin položaj.

Pod nama je še tisoč metrov ledene
stene. Počivališče je idealen kraj za biva-
kiranje, varna sva pred vetrom in plazovi.
Pa se vendar ne moreva odločiti, da bi v
tem zavetju ostala. Steno bi utegnili po-
noči zasnežiti in povratek ob pretečih pla-
zovih bi bil skrajno tvegan.

Že sem prpravljen in mirno, kot da
počnem nekaj vsakdanjega, se pričnem

spuščati v globino. Nikamor se ne vidi, vse je enakmerno belo. Na srečo naju zavetna stran stene štiti vsaj pred največjim viharjem. Pač pa nagaja sneg. Vsako stopinjo moram najprej otipati, potem jo očistiti sipkega belega puha in šele nato se lahko spustim navzdol. Tako sestopam stopinjo za stopinjo. Še mraza ne čutim več, ko enakomerno in vztrajno premikam utrujene ude. Hitreje napredujem, kadar sledim stopinjam najinega vzpona. A večkrat naletim na poledenele prehode, kjer sva si ob plezanju navzgor pomagala z dvanajsterkami in kjer je orientacija težja, ker je treba iskati luknjice, ki so jih izkopale dereze. Včasih zabijem po potrebi ledni klin in napravim še stojišče za Petra. Na njegova zaskrbljena vprašanja — brat je kar trd od neprestanega varovanja od zgoraj — odgovarjam, da bo že nekako šlo, dokler ne izgubim smeri.

Dereze spet enkrat zaškrtajo v čisti led. Sledi ni nikjer več, ne pod menoj, ne kje blizu od strani. Ledena plošča je strma, skoraj navpična, in prav dobro vem, da tukaj gori nisva lezla. S cepinom se držim v steni, z drugo roko držim električno svetilko in svetim v temo. Najprej razločim samo naletavanje snežnih kosmičev, nikamor naprej ne morem in položaj postane obupen. Medtem ko Peter leze bliže in doseže slabo mesto, kjer še stati ne more, se mi začnejo od napora tresti kolena. Varovanje je navidezno, če le eden zdrkne, bo potegnil soplezalca s seboj.

Nekaj moram vendar ukreniti. Peter predlaga, da poskusiva proti desni, kjer bolj sluti kot vidi skalnata rebra. Meni pa se dozdeva, da tam ne bo prehoda in da sva že itak zašla preveč v desno. Zato uporno poskušam s pomočjo svetilke najti kako orientacijsko značko v svetu pod nama. V mračni belini se mi nazadnje prikaže nekaj žlebu podobnega. Spomnim se na žleb in ledene sveče, ob katerih sva pri vzponu počivala. Zato se previdno spustim v tej smeri navzdol.

Nenadoma se sproži zamolklo grmenje. Udari mogočno in težko, da stena kar podrhti. Odmeva nad najinimi glavami v neskončni praznini, bobni, kot da se podira vsa vrhnja zgradba gore.

Plaz...

Za trenutek ohromiva, a že kriči Peter: „Ven iz žleba.“

Oblak pršiča naju zakrije, vendar je nevarnost že mimo. Hvala Bogu, plaz se

je utrgal v drugem predelu stene, bolj proti desni in je zgrmel na vzhodni ledenik

Najdeva pravo pot in ustaviva se pod majhnim previsom. Zaklonjena pod lednimi svečami se počutiva varna. Ura kaže tri zjutraj, nekje sredi stene sva in odločiva se, da počakava dneva. Zabijeva klin in se nanje priveževa. Viseč v zankah stisnjena čakava, da se zdani. Žejo nama tešijo ledene sveče. V steni še nekajkrat zagrmí, a naju dosežejo samo puhi pršiča. Sicer pa vztrajno sneži in peklensko mraz postaja. Kmalu sva popolnoma zametena, mraz, ki ga med plezanjem nisva čutila, grize v členke, da kar boli. Petru nagaja še kašelj. Utrujenost nama zapira oči, a dobro veva, da na noben način ne smeva zaspati. Pregibljeva se in si masirava otrdele ude.

Nazadnje napoči težko pričakovani dan. Vidljivost je kljub megli precej boljša kot ponoči in črna skala pod nama priča, da sva na pravi poti. Spet se gibljeva na podoben način kot med dolgotrajnim nočnim sestopanjem: iskanje stopinj, zabijanje klinov, varovanje. Ko veter razgrne meglo, se za hip lahko razgledava. Sedlo je še precej daleč, a nevarnosti da se izgubiva, ni več nobene. Med meglo se neprestano meša sneg.

Začneva se menjati v vodstvu in brez posebnih težav doseževa sedlo. Tam si malo oddahneva. Čez nerodni previs se spustiva po dvojni vrvi. Najprej je na vrsti Peter, za njim jaz. „Pazi, vrv je prekratka,“ slišim opozorilo od spodaj. „Moral boš odskočiti, sicer padeš v razpoko.“ Utrujene roke me ne ubogajo več. Padem na rob razpoke in se odbijem v nasprotno steno. Vendar mi uspe, da se zagvozdim v razpoko in tako preprečim padeč v globino. Spet sem jo srečno odnesel.

Po spodnjem ledeniku naju je premetaval vihar. Ob eni popoldne sva se slednjič znašla pred najino ledeno luknjo.

Šestindvajset ur borbe s steno in nerjem je bilo za nama.

Še isti dan sem se vrnil v matično taborišče. Grega je že od daleč opazil, da se nekdo vrača in mi je prihitel nasproti. Seveda ni vedel, kaj se je ta dva dni v steni dogajalo in ko mi je snemal nahrbtnik, je hitel spraševati, kje je Peter in če sva bila na vrhu. Od veselja je bil ves

iz sebe, ko je izvedel, da smo uspeli in da se je vse dobro končalo. Sedla sva k ognju in moral sem pripovedovati. Zbit kot sem bil, sem preskakoval z enega dogodka na drugega. Grega mi je postregel z jedačo in pijačo, sezul mi je čevlje, in mi pomagal, da sem se preoblekel. Oči so mi kar same lezle skupaj in kmalu je moje globoko dihanje v šotoru preverilo prijatelja, da bo moral na podrobno razlago počakati do drugega dne.

Povratek ob jezeru

Drugi dan vse dopoldne zastonj čakava na Petra. Grega hodi gledat na rob gozda in šele okrog poldne ga zagleda, kako se počasi približuje. Dosti počiva in izgleda izredno utrujen, saj običajno hodi dosti hitreje kot midva. Grega filma in ko je Peter čisto blizu, zapazi, da je krvav po glavi. Pové, da je padel na sluzastih kalah nad ledenikom. S težavo govori. Res čuden namig usode: v steni jo je srečno odnesel, sedaj bi se pa skoraj ubil v tem bedastem skalovju! Ker imamo s seboj dobro založeno lekarno, je prva pomoč brž opravljena. Razkuživa in čistiva mu rano nad očesom, kjer je vse prebito, ostrizeva mu lase in slednjič glavo poveževa. Krmiva ga tudi z antibiotiki in dve več stoka, kajti glava, roke in vse telo ga bolijo. Nazadnje le nekoliko zaspi.

Zvečer ranjencu odleže. Zdaj lahko tudi kaj več pove. Na mokri polici mu je spodrsnilo in zdrsnil je deset metrov dol na ledenik. Cepin se je pri padcu zlomil in morda ga je ravno to rešilo. Po nezgodi se je z nečloveškim naporom privlekel do taborišča.

31. januarja je Peter že dosti boljši. Torej se z Gregom napotiva še zadnjič v gore, da poskusiva še en vrh. Rada bi napravila Cerro Azul. A viharna noč v ledeni luknji in slabo vreme zjutraj naju prepričata, da je še najpametneje, če se vrneva. Petra najdeva že pri moči, tako da lahko zapustimo matično taborišče in sestopimo do jezera. Treba bo misliti na povratek.

Če bi hotel natančno popisati vse, kar smo nazaj grede doživeli, bi lahko napolnil celo knjigo. Po precej čudni poti smo se vračali: preko jezerskih rokavov

in po suhem. Le na kratko bom omenil samo najvažnejše dogodke.

Prvega februarja smo podrli šotor v bazi. Kar nekam težko smo se poslavljali od lepega kraja, ki nam je nudil toliko časa varno zatočišče. Komaj je Peter dosegel rob, že je začel kričati, da vidi dim in ogenj spodaj ob zalivu. Ne moremo verjeti svojim očem. Ali se je morda Villalón vrnil z barko? Ali pa hodi stari Segura tod okoli? Kot bi trenil tudi mi zakurimo grmado in dim se vali preko ledenika. Ko menimo, da so nas spodaj morali opaziti, pogasimo ogenj in se spustimo v dolino. Tam ne najdemo žive duše. Cel gozdček gori, a nikjer ni človeka. Le biki nas pozdravijo s svojim tuljenjem.

Pozno ponoči smo na peščenem obrežju. V bregu spet zagledamo plamen, a ko se približamo, najdemo samo pogorišče. V ostankih podrte kolibe prespimo noč in zastonj si belimo glavo z vprašanjem, kdo neki je zažigal tod okoli.

Naslednji dan se ukvarjamo z misljo, da bi se napotili do hiše naseljenca Saavedre, ki živi nekje daleč proti jugovzhodu, nasproti Osrednjega otoka. Obiti bi bi morali ves južni breg zaliva Svete Lucije in potovanje naj bi po naših računih trajalo dva dni. A predvsem je treba prebresti reko Segura. Odločim se tvegati poskus in Grega me spremlja. Reka je močno narastla. Pevsod, kjer jo začnem bresti, je pregloboka in preveč deroča. Poskušam sam na najširšem toku in skoraj me odnese, ko se najdem komaj kakih deset metrov od brega. Ker ne maram doživeti konca Poincenot-ja, odneham. Saj še konj ne bi zlahka preplaval čez deroči tok.

Popoldne se odločim za pot na estancijo Ramona, ki leži na severnem bregu zaliva. Nekaj šibkega upanja imam, da je morda Villalón s svojo barko tam zasidran. Vse popoldne hitim po samotnih pobočjih in občudujem mogočno pokrajino. Začne se že mračiti, pa še vedno nisem našel samotne estancije. Pač pa zagledam s hriba doli globoko reko, ki mi zapira pot. Še tega je treba! Kako neki bom prišel tam čez? A nenadoma ugotovim, da mi preko reke sploh ne bo treba! Opazim pod seboj rdečo streho: Ramona. V pristanišču ni nobene ladje, tudi sicer z višine ni videti sledov življenja. Vendar se spustim do estancije, bom vsaj eno noč prespal pod streho.

Ko sestopam, začujem udarce sekire. Najprej menim, da je to samo domišljija, a potem čisto razločno slišim ne le udarce ampak tudi veselo žvižganje. Začnem kričati na vse grlo: Ho, lop, lop, lop, loop! Sekanje preneha in pasji lajež naznanja, da so tisti tam spodaj tudi vzeli na znanje mojo prisotnost. Kmalu se srečamo. Dva moža me začudeno gledata. V enem takoj spoznam Seguro, akoravno ga še nikdar nisem videl. Drugi pa je močan fant kakih petindvajset let, ki spremlja starega na njegovih potih. Pozneje mi je povedal, kako je zašel v to divjino. Prebiva v Brazo Meyer in Catalán ga je lansko leto oktobra najel, da bi mu pomagal loviti živino. Obljubil je, da se vrne ponj po enem mesecu. Zdaj je od tega skoraj pol leta, o Catalanu pa še vedno ni ne duha ne sluha. Pove, da mu je ime Hugo Barrientos.

Oba moža sta vedela, da se mi potikamo nekje po ledeniku. Barka je nazaj grede pustila pismo v pastirskem stanu (puesto), kjer domuje Segura. Mož je bil zdoma in ga Villalón ni našel. Prosim starega, da nas s konji prepelje do Saavedre. A mož o tem noče nič slišati. Pravi, da v tem letnem času, ko se ledeniki močno topijo, tudi konji ne morejo prebrestiti širokih rek, ki nas od Saavedre ločijo. Ne ostane nam torej nič drugega, kot naseeliti se na Ramoni in čakati negotove ladje.

Tako gremo drugi dan s konji do konca zaliva in zvečer smo z našo kramo spet na prazni stanciji.

Dva dni se zdaj ukvarjamo z napol razpadlim čolnom, ki leži v zalivu, pa je vse to delo čisto brez smisla. Tretji dan reka ob Ramoni toliko upade, da jo lahko prečkamo s konji. Pri tvorjenju bi se skoraj pripetila nesreča. Napol divji konji so se radi naših pločevinastih zabojev plašili in podivjan žrebec bi mi kmalu polomil vsa rebra, ko je odvrigel tovor in me spravil podse. Na srečo me je samo pritisnil na prsni koš.

Zvečer smo že pri bajti Segure na začetku zaliva Svete Lucije. Spet dnevi čakanja. Z dimom dajemo znamenje na ono stran, kjer domuje Saavedra. Dva dima zjutraj, opoldne in zvečer. Medtem staknemo na obrežju star motor z enim samim batom, ki je nekoč služil polomljeni barki, gnijoči na obali. Tudi majhen čolniček je tukaj, vendar meni Grega, da je bolj podoben krsti kot plovnemu čolnu. Ako nosi dva človeka, že sega voda skoraj do roba.

Posreči se nam, da motor vžge. A ta uspeh je precej brezploden. Motor je šibke moči, primernega čolna pa sploh ni. Ukvarjamo se z mislijo na splav, Grega pa se šali, da bi se peljali čez zaliv Svete Lucije kar na ledeni gori, zasidrani v našem zalivu. Peter in mladi tovariš Segure Hugo poskušata s čolnom doseči drugi breg. Ko sta na odprtem, ju skoraj prevrne in vesela sta, da lahko prideta nazaj.

Tretjega dne naznanja dim z drugega brega, da so poročilo razumeli. Nestrpno čakamo. Naslednji dan pride Saavedra s svojim malim motornim čolnom in nas prepelje. Ves dan ostanemo pri njem na njegovem posestvu, potem pa odrinemo z motornim čolnom, ki ima samo dve konjski sili, mimo velikanskega jezika ledenika O'Higgins do naseljenca Mansille, ki prebiva ob prelivu, ki loči jezero od Malega Rokava (Brazo Chico). Da bi nas s svojim čolnom prepeljal do karabinjerjev, o tem noče Saavedra nič slišati. Samo enkrat da je napravil to pot, a je ne misli opraviti nikdar več. Nam je precej vseeno, želimo le, da bi bili slednjič rešeni tega zakletega jezera. Za slovo nam „luža“ še eno zagode: skoraj bi se razbili ob plavajoči ledeni gori, ki je nismo ob pravem času opazili. Na srečo smo vozili počasj in treščili ravno ob strani, da se je čoln samo odbil. Tudi vreme nam ne prizanese in nas počasti z viharjem na zadnji vožnji. Veter pridrvi nasproti, valovi naraščajo in premetavajo čoln kot orehovo lupino. Sila viharja nas potiska nazaj, izkoristiti moramo minute zatišja, da lahko napredujemo. Približamo se obali, kjer so valovi manjši in se tolažimo, da se bomo v skrajnem slučaju rešili na suho. A plavati v ledeni vodi prav gotovo ne bi bila zabava, preveč ob bregu pa tudi ne smemo pluti, da nas vihar ne trešči ob skale.

Nazadnje se nam le posreči, da zavozimo v preliv čilskega naseljenca Mansille, ki ga vse odprave na ledenik O'Higgins od Reicherta in Neumeyrja leta 1933 naprej dobro poznajo. Tako, zdaj smo se jezera, ki smo ga že do grla siti, slednjič iznebili.

Zjutraj se poslovimo od prijaznega Saavedre. Mansilla — mož izgleda kot kakšen šerpa — nam razloži, kako pridemo do obmejne straže, kar pomeni dan hodá. Dva karabinerja, ki se ravno mudita pri Mansilli, nas bosta spremljala in tako je podvig enostaven.

Ubogi konj, ki vleče našo prtljago, je tisti, ki najbolj nastrada. Mi sami smo zdaj dovolj v treningu, da je pot ob jezeru brez tovora samo še prijeten izlet. Zadnje nerodno presenečenje doživimo na karabinerski postaji. Šef je zvedel, da smo andinisti, kajti iskali so nas po radiu. Skoraj nas pridržijo zaradi varanja oblasti. Pa se le nekako izmažemo in naglo pobereмо šila in kopita. Ko prebredemo Río Obstáculo in stojimo na varni argentinski zemlji, naše veselje ne pozna meje. Zdaj

naj nas le lovijo, če hočejo! Zadovoljni se dvigamo v breg, in tam nekje v daljavi mežika mali „Reten de los Carabineros“.

Hitimo naprej. Spet zagledamo temni zaliv Maipú, ki se blešči v večerni svetlobi. Barvni lok mavrice se pne z enega brega na drugega, prenehalo je rositi in mrak se počasi spušča na zemljo. Tri zakasnele postave hite po komaj vidni stezi in celo utrujeni konj za njimi se podviza.

Še ta večer bomo dospeli na estancijo „Condor“.

TOMAŽ KRALJ

To zgodbo bi lahko pričel takole:

Nekoč je bila gora, ki se je imenovala Bonete. Bonete pomeni sicer kapica. Je pa Bonete gora. Velika gora. Dva tisoč dvesto sedeminpetdeset metrov visoka. To dokazuje, da korenini argentinska igra „el gran bonete“ v globokih folklornih temeljih. In tako dalje...

Toda sklenil sem jo začeti — taka je baje želja uredništva — stvarno, zemljepisno, in jo celo dokumentirati z zgodovinskimi ocvirki, tako da bo bravec (ali bralec, kakor si pač kdo z ozirom na svoj svetovni nazor voli) vsestransko temeljito in zanesljivo poučen o novih gorniških odpravah Slovenskega planinskega društva v Južne Ande.

Bonete je torej gora v bariloškem predelu Andov. Stoji ob jezeru Mascardi, obdana z gozdovi in snežišči, in je v tej pokrajini druga najvišja po Tronadorju (Gromovniku). Lani, v januarju 1965, je slovenska skupina ŽUPA ANON goro preplezala. Gre za zgodovinsko turo. Saj ne, da smo prišli prvi na Bonete, čemer bi se reklo prvenstveni vzpon v gorniškem žargonu; krepko celo dvomim, da bi bil zadnji. Zgodovinskost ji dajejo druge okoliščine, recimo že etimološke: ime skupine nosi zgodovinsko dokazani staroslovanski izraz za skupščino — ŽUPA —, združeno z besedo iz starodavnega tohuelskega

slovarja — ANON —, kar pomeni Gromovnik. Srečanje starih Slovanov, Indijancev in mladega rodu Slovencev v romantični divjini Kordiljere, vse to pod zaščito Slovenskega planinskega društva v Argentini, pa nosi, rekel bi, že kozmopolitsko zgodovinsko obeležje. Poleg tega še vedno ždi na gori nepotvorjen, pristen ledenik izza zadnje poledenitve, in ne morda kako navadno snežišče. Tudi ta podrobnost je tod lastna samo še Boneteju in Tronadorju. Naša zgodovinskost se, kot vidite, s tem naslanja že na širino predzgodovinskih obzorij. Dodajte še, da lebde enemu udeležencev v ambicioznih prividih bodoče zgodovinske stolice na tej in tej slavni, se pravi, najslavnejši univerzi itd. — pa je zgodovinskost te odprave menda dovolj dokumentirana.

Drugače pa ekspedicija hvalabogu ni bila zgodovinska, in se je zato ne bo treba učiti v šolah. Ko bi bili naši predniki z večjo zavzetostjo mislili na svoje potomce in bi tak ljubeč premislek npr. Kolumbu narekoval samo eno potovanje namesto štirih, kakšno hvaležnost bi mu peli učenci vseh časov!

Lani si je torej Župa Anon (župan Joža, župljana Francež in Tomaž) vzela to goro na muho. A zmogli smo jo šele tretjič. Prvi naskok se nam je izjalovil v zahodni steni nad Laguna Azul (Sinje jezero).

bonete

drugi pa naslednji dan v južni smeri, ko nas je slabo vreme prisililo k umiku. Sicer pa, mar niso stari Grki oblegovali Troje deset let in jo zavzeli šele z zvičajnim lesenim konjem? Mi smo Bonete skoro prav tako trdovratno oblegali, le do smo bili konji mi, jezdec pa nahrbtniki. Seveda smo morali še tretjič poskusiti, saj v tretje gre rado... pravijo oni, ki že drugič popuste. Goro pa smo takó ali takó temeljito prekleli, mirno lahko rečem da poliglotsko, in se je gotovo po drugem poizkusu za nekaj metrov znižala. Baje so imeli španski kalifi v Córdoba jako bogat besedni zaklad za take prilike. Škoda, da se še nisem utegnil naučiti tega jezka. Kako bi mi takrat odleglo na gori s pomočjo takih zgodovinskih reminiscenc!

Ko smo prvič zmetali nahrbtnike iz avtomobila, kjer začne steza, ki vodi na Bonete, nas je pogled na goro navdal z neke vrste ponižnim spoštovanjem:

„Fant, jo je pa le nekaj skupaj, a?“

Oprtali smo si vso ropotijo. Po dolgem času nas je nahrbtniško jermenje spet tiščalo okrog ramen in dereze so poredno cingljale. Kakor Cezar svoj Rubikon, smo mi prekoračili reko Manso po visečih mostovih. In med gujanjem mosta se je iz mene oglasil davni Cezar s svojo ugotovitvijo: „Ale, Jaka, čez!“

V veselem razpoloženju, ali bolje, prav zaradi njega menda, smo, kakor da bi bilo

vnaprej določeno, zgrešili pravo stezo, ki se lepo in dostojno ogne grmičevju, nameranim pred Bonete, in v velikem loku vodi naravnost v dolino ob vznožju gore. V potu svojih obrazov in v plahutanju strganih hlač smo si morali zato utirati gaz čez hribe in doline, skoz bambus in žire. Nisem bil prvič ne v Bariločah ne v hribih, a na tako strnjen bambus sem malokdaj naletel.

V dolino smo pa končno le prišli in po naključju zadeli na stezo, ki je raznamovana precej dobro z useki mačete v drevje.

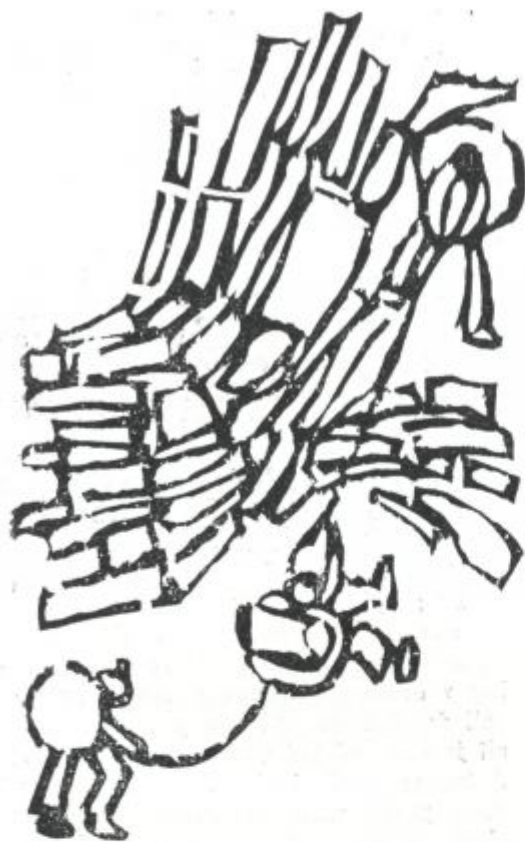
Iz bližine se je oglašalo šumenje gorskega potoka. To „odkritje“ smo proslavili z delom krščanskega usmiljenja, ki pravi: „žejne napajati“. Še slabo uro smo potlej hodili ob potoku navzgor in končno postavili taborišče. Odtod ni razgleda; gora je preblizu, dolina pa ozka in vijugasta. Hvalabogu! Tako mi je, vidite, zdaj prihranjeno obvezno opisovanje čudovitega, edinstvenega razgleda, ki oplaja muze srca in duha itd.

V naslednje jutro se je vlivalo prekrasno vreme. Verjetno je bil to najlepši dan te sezone. V mladeniškem zanosu, prezirajoč predvidene in nepredvidene napore — kakor radi pišejo starejši in častitljivejši poročevalci — smo se ognili južni smeri, po kateri smo nameravali goro preplezati, in se po stezi podali — na zahodno stran! Pozneje, zvečer, smo drug drugega tolašili z dejstvom, da vsaj gore nismo zgrešili. Kdor z malim zadovoljen ni... In končno: kolikor težje dosegljiv, tem vrednejši je cilj!

Plezanje v zahodni steni, ki smo jo načeli, je bilo skrajna videti igrača, a se je polagoma kar dostojno kompliciralo. Zato smo se navezali. Gručaste police so se vrstile, vedno bolj izpostavljene in strme. Čeprav sem skušal prožiti čim manj kamenja na tovariša pod menoj, sta mi od časa do časa vendarle pošiljala krepke izraze hvaležnosti za trde darove. A tu smo imeli res lep razgled, da kar ne morem mimo njega: Spodaj, na levi Sinje jezero, za njim Črni vrh (Punta Negra). Precej veliko je to jezero in obdano s samimi snežišči.

Zahodna stena Boneteja se končuje navpično in ponekod v previsih. Podnje smo prilezli šele v zgodnjem popoldnevu. Posedli smo in priredili izredni občni zbor. Župan Joža je predsedoval in opremil svoj

obraz za to priliko z najčastitljivejšim izrazom. Soglasno smo sklenili umik in tako vendarle naredili tisti dan prvo modro potezo! Kakor smo pozneje strokovnjaško dognali, bi imeli odtod pa do vrha še najmanj pet ur plezarije in hoje po ledeniku, za nameček pa še povratek! Seveda nismo imeli s seboj ne dovolj hrane ne spalnih vreč, kakor se pač spodobi zavednim Jugovim „lancmanom“.

Obrnili smo se torej in sestopili do Sinjega jezera, kjer smo si kakor svetopi-semski pregnanci otresli prah s sandalov, oziroma gojzerjev. Junaški France se je prevelil v kopalca kljub temu, da je bilo jezero lepo obdano s snegom. Po navijanju in junačenju ostale Župe, je celo zabredel v vodo, kjer pa je že po eni minuti lepo vijoličasto pomodrel. (Če bi ga takega videl Picasso v svoji prvi dobi...) Z Jožo sva prizor z vsem zanimanjem opazovala, medtem ko sva jedla. To slednje je tudi kopalca kmalu zvalo na suho.

Atletsko je potekalo tudi vračanje v taborišče. Lahkoatletsko zaenkrat. Proste vaje po skalah, počepi, skoki v višino in širino, preskoki v vse prostorninske smeri

in kar je še takih in podobnih orlovskih in sokolskih (da ne bo zamere na nobeno plat) početij. Medtem ko sem šel kot župski skavt v družbi svojega mačete na raziskovanje vstopa v južno steno, sta tovariša pripravila večerjo. Vrnil sem se za časa in bil tako tudi jaz deležen gostije, saj na srečo ni Franci pri naših kastrolah uveljavljal svojih apotekarskih meril. Narava in lakota pa izredno zaostrita nos... kar bi vedel povedati marsikdo, ki je brez sledu izginil v džungli, ako bi mogel iz tigrovega želodca nazaj na svetlo.

Naslednji dan je bilo vreme kilavo. Kljub temu smo se napotili navzgor. Sotor smo zvilili in ga spravili na varno med grmovje. Potem smo se namerili v grapo, kjer teče potok, ki pada iz ledenika. Više se grapa zoži in tvori velike, tridesetmetrske skoke, katere smo preplezali levo. Ker je skala pokrita z mahom in vlažna, smo naše „vzhičenje“ izpovedovali jako gostobesedno. Zgoraj pa smo izstopili raje v gozd in tako doživeli ponovno srečanje s starim znancem bambusom. Po junaškem jurišu skozi niire smo le pridrli na dan ob robu spodnjega ledenika, katerega smo dosegli po lahkem plezanju. Vreme pa se je stalno slabšalo. Trdovratno je priganjal veter oblake s čilske strani. Navezali smo si dereze, a čeprav so dobro prijemale, smo le počasi napredovali. Naš barometer naj bi bil Tronador, a gore, skrite za nizkimi oblaki, sploh nismo videli. Zgornji rob ledenika in zasneženi kamin, ki vodi v desno, sta bila prav „fletno“ strma (prosto po Francetu, op. p.). Tu smo se navezali. Kmalu zatem smo se znašli visoko v kaminu na polici. Stisnili smo se v zavetje skalovja: po kaminu je vlekel veter kakor skozi ogromno cev. Ko pa smo nameravali stopiti v kopno skalo in nadaljevati plezanje proti vrhu, nas je zajel snežni vihar. Cepini in nahrbtniki so bili namah pokriti s snegom. Tukaj nismo imeli torej več opravka. Joža in France sta zakopala v pločevinasto škatlo zaprto vpisno knjigo Slovenskega planinskega društva, namenjeno za vrh Boneteja, kar med skale. Nadel sem si znova dereze in razvozlal vrv (ni imel samo Aleksander Veliki preglavic z vozli...).

„Pa pojdimo!“

Še tesneje smo se zavili v vetrne jopiče in se pričeli spuščati. Vse je bilo v megli, da nisi razločil niti bližnje sence.

Ko smo prišli na ledenik, se je hitrost našega sestopanja še povečala. V lepem tempu smo pretekli metre, ki so nas prej veljali toliko neskončnega časa in truda. Novozapadli sneg se je med ostmi derez trdil v velike kepe, ki so povzročale neprijetno drsanje. A jeziti smo se začeli šele spodaj nekje, ko nas ni mogla gora več bombardirati z vrhnje ledene strehe.

Sneli smo si dereze in popili zadnje požirke iz čutare. Sestop je bil dolg, a že zaradi zakona težnosti veliko lažji od vzpona. Vendar so naše „zavore“ jele popuščati. To je tisto klasično klecanje v kolnih, ko ti na pobočju noge niso več povsem poslušne. Kratkočasilo me je monotonno brundanje mojih gojzarjev, ki so se napili vode. Spodaj v žlebu pa sva z Jožo na hitro še uprizorila kratek balet. Spodtaknila sva se prav na robu potoka, se z zavidljivimi koreografskimi gibi lovila in opletala po zraku ter se zadnji trenutek, tik preden bi z najinim baletom počastila mokri element, elegantno ujela za bambuse. Jože se je prilepil nanje kot klop in z glavo navzdol graciozno zabingljal nad vodo. Kot cirkuški atlet s trapecja nad areno.

V dolini je pršilo. Zato smo pobrali šotor in se pomaknili do roba avtomobilske ceste, ki vodi do Tronadorja. Tu smo si postavili šotor in zasadili župski praporček v zemljo pred hringom. Res smo izgledali kakor sestradane Atilove horde po pohodu. Ni čudno, da smo dobili pri naseljencu ob jezeru liter mleka. Z mlekom in dobro zabeljeno polento smo poplaknili — liter vina. To je sicer povsem nešporten postopek, a „duh je voljan, vino pa dobro“!

Naslednjega dne smo se z avtobusom odpeljali do Frenka, ki je ne samo moj svak, ampak tudi sicer dober fant. Tam smo si nekaj dni lizali rane.

V nedeljo popoldan se je župa spet znašla v dolini pod Bonete. Tokrat je šlo veliko hitreje in brez pomot. Skušnja uči. Po večerji smo pripravili vse za naslednji dan in zlezli spat.

Porazdelitev v šotoru je na ekspedicijah vedno dobro preračunana. Orožne vaje smo imeli že v Buenos Airesu. Župan Joža na desnici (prednost starešinam), vrlj župljan France v sredini (potrebuje več prostora in zraka), jaz na skrajni levici (to pa samo v šotoru!). Kdož je zadnji prilezel noter, je ugasnil luč, se pravi, zaprl za-

drge na šotornih vratih. Potem je smel zlesti v spalno vrečo, in pričela se je običajna bitka za življenjski prostor. Cepine in dereze smo sicer pustili zunaj, a kolena in komolce si smel prosto uporabljati. Šele ko smo se nekako razpoložili in sklenili premirje, si lahko mislil na spanje. Navadno je bil globok Francetov vzdih ali grozozansko zehanje v H-molu znak miru in sprave. Ker sta imela tovariša gumijaste blazine, sem si navadno ponoči tudi jaz lahko priboril svoj delež.

Ko sem se naslednje jutro prebudil, se je komaj svitalo. Imel sem tisti posebni občutek, ko veš, da ti to pot upi ne morejo splavati po vodi. Res se nam je obetal lep dan. Kmalu smo bili oblečeni in na hitro smo pozajtrkovali. Potem smo si molče oprtali vsak svoj nahrbtnik.

Po grapi je šlo tokrat hitro in po treh urah smo stali že na ledeniku. Po njem in po zasneženem kaminu smo se povzpeli kakor v drugem poizkusu in kmalu prisopihali do skalovja. Bil sem prav radoveden, ali je smer od tod naprej težavna ali kaj. A kazala je biti lahka. Pač pa je na levi stena precej zasoljena: vrstijo se izlizane plošče in navpični deli. Na skrajni levici raste stolp Harras; tam mora biti vzpon prav zanimiv. A bravec naj se ne ustraši, ne bom ga preveč moril z razlaganjem smeri. Vrha gore pa ves čas ne razločiš prav jasno, ker je gornji greben enolično dolg in nazobčan.

Težkim delom smo se ognili in jo mahnil naravnost po desnem robu stene, kjer smo se motovili čez strme predele in police, deljene s kamini. Padec bi tukaj gotovo ne imel veselega konca. Ledenik je

ostal že daleč spodaj in razgled je bil krasen. Na eni strani zelenkasto modro jezero Mascardi, celo avtomobilsko cesto in

hotel lepo razločiš. na drugi pa ogromni sklad Tronadorja z ledeniki in daljno čilsko gorovje.

Joža je zlezal na desno v strm kamin in mi izginil izpred oči. Ko je prilezel do vrha, se mu je odprl krasen pogled — v vzhodni prepad. Hahaha! Stena je na ti-to stran previsna; šele prav daleč spodaj zagledaš velika snežišča in doline. Moral se je torej Joža vrniti h glavni koloni, in spet smo šli kot ena čreda lepo naprej.

Stena je postajala težavnejša, pa smo se navezali in plezali drug za drugim. Pod vrhnjim grebenom smo našli prav na robu „zračen“ prehod. Tukaj bi mi verjetno rekel Peter, kakor v Sierra de la Ventana v steni, prav sladko: „Tomaž, pogledj dol!“... Vendar je šlo vse po sreči. Kakor v filmih, kjer glavni junak ne umre, ker je sicer konec zgodbe.

Od tod naprej je bil vzpon le še problem hoje po grebenu do vrha. Parkrat smo se morali še spuščati pa spet lesti navzgor. In ko smo že skoraj obupali, zagleda France v kupu kamenja pločevinasto škatlo z vpisno knjigo Cluba Andino. France za to najdbo ni dobil kolajne, pač pa skoro strt prsni koš. Nekako sva mu vendar morala pokazati najino hvaležnost!

Stali smo na vrhu! Bili smo obsedeni od veselja, kakor je vsak, ki pride na vrh kake gore. Objeli smo se in se prijazno suvali pod rebra. Vpisali smo se v knjigo argentinskega kluba in v knjigo SPD, katero smo danes srečno prinesli na vrh.

Prijateljta sta slikala kot za stavo. Od tod je videti vsa bariloška gorovja: nabobčani greben Catedrala z njegovimi stolpi, López, Capilla in oddaljeni Cuyin Manzano onstran Nahuel Huapija. Prelital sem vpisno knjigo in prebiral vpise. Vsi imajo isto misel: „Hvalabogu, da smo že vendar enkrat prišli na vrh...“, kar dokazuje, da ga nismo samo mi skoro prezrli.

Ko smo si pošteno privezali duše in si odpočili, smo vpisno knjigo SPD slavnostno zakopali med kamenje. S tem pa je odprava spet dobila rahel zgodovinski prizvok. Pred dolgimi leti že, so gospodje odborniki svečano sklenili poslati z odpravo to knjigo na vrh Bonete, da bi tam uveljavljala slovensko ime v svetu; leto za leto so se potem odpravljali na to odpravo slovenski planinci; leto pred nami so se naši Sanmartinčani teden dni gnali in kolovratili s to knjigo po tej gori. No, zdaj

je tam, kjer mora biti. Zdaj tudi vrh Bonete dokumentarno priča o zgodovinski resnici slovenskega zdomstva in slovenstva v svetu. Šest ponosnih kondorjev je v velikih in drznih krožnih poletih nad nami dajalo našemu opravilu posebej svečan poudarek. Prisposodba slovenske šesterokrake zvezde na sinjem ozadju.

Potem smo začeli sestopati. Pot navzdol je bila dolga in naporna, a bili smo srečni. Kondorji pa še zmeraj zvedavo nad nami.

„Častno spremstvo, kali?“

„Kakšno spremstvo, neki! Zastonjsko gostijo pričakujejo, fant. Če hočeš, se jim lahko postrežeš...!“

„Eh, prijatelj, kdor ne dela, naj tudi ne je!“

Po naglem in spretnem jahanju po bambusih (imeli smo pač že veliko prakso) smo prišli do šotora že v mraku. S Francetom sva si zbrala tolmunček in se temeljito skopala. Medtem je Joža, ki je poleg županske imel še kuharsko šaržo, pripravil večerjo. Kmalu zatem smo se podali v vodoravno lego.

Naslednje jutro smo sestopili do ceste in s tem uradno zaključili turo ter naše planinsko-zgodovinsko poslanstvo. A še v avtobusu, ki vozi do Frenka, smo z junaškim zadržanjem branili slovensko planinsko čast. Skozi okenca smo opazovali „naš“ Bonete in si s prstom kazali „našo“ smer čez steno.

Tura je bila vsekakor prav lepa in zanimiva, čeprav dolga. Kjer je volja, tam je pot — in strgane hlače!

Spominsko znamenje z bronasto ploščo in prošnji zvon, postavljena sredi pogorja Catedral v Andih v počastitev rajnemu škofu planincu dr. Gregoriju Rožmanu, vladiki ljubljanskemu, borivecu za svobodo domovine, vodniku v zdomstvu. Zgradilo ga je Slovensko planinsko društvo v Argentini po svojih članih ob dvajsetletnici zdomstva in petletnici škofove smrti. Odkritje in blagoslovitev, katero je opravil planinski župnik ž. g. Albin Avguštin, sta se vršila dne 21. februarja 1965.

Capillita con placa recordatoria y campana rogativa, erigidas en memoria del obispo esloveno Dr. Gregorio Rožman, alpinista fervoroso, luchador por la libertad de su patria, caudillo en el destierro. Fue construido este monumento típico en el macizo del Cerro Catedral en la Córdillera de los Andes por los andinistas del Club Andino Esloveno, en el vigésimo aniversario de su destierro y en el quinto de la muerte del prelado. La inauguración, y la bendición por el Rev. Albin Avguštin, tuvieron lugar el día 21 de febrero de 1965.

A wayside shrine and memorial plaque with a rogation bell in memory of the late Slovenian bishop Rev. Dr. Gregory Rožman, a zealous alpinist, a fighter for freedom of his Country, a leader of his people in exile, built by mountaineers of the Slovenian Andean Club in Cerro Catedral in the chain of the Andes mountains in the Argentine, in a typically Slovene mountainous style, on the occasion of the 20th anniversary of their exile and on the 5th anniversary of Rev. Dr. Rožman's death. The unveiling of this monument and the consecration of same by Rev. Albin Avguštin took place on February 21st 1965.

cilji slovenske narodne politike anketa

Zakaj zopet anketa?

Nace Čretnik

Valentin Z. Jelinčič

Dr. Celestin Jelenc

Jože Košiček

Marko Kremžar

Dušan Pleničar

Dr. Ludvik Puš

Pavel Rant

Dr. Ljubo Širc

Rudolf Smersu

Dr. Jože Velikonja

Prof. Pavel Verbič

Emil Žagar

zakaj zopet anketa?

V Zbornikih Svobodne Slovenije smo imeli dostej dve anketi. Prva je bila leta 1964, v kateri so bila postavljena tri vprašanja: 1. Kakšne so naloge naše ideološke emigracije, 2. kakšen naj bo odnos intelektualca te emigracije do nove domovine, in 3. kakšen naj bo njegov odnos do slovenske domovine. 23 odgovorov je bilo na ta vprašanja. In to iz Anglije, Argentine, Avstralije, Avstrije, Italije in Združenih držav Severne Amerike.

V Zborniku za leto 1965 je bila druga anketa. V tej smo postavili vprašanje „Kaj sodim o komunizmu“. 21 je bilo odgovorov in to iz Anglije, Francije, Nemčije, Kanade, Severne Amerike in Argentine.

Obe anketi sta nas prepričali, da je ta način razpravljanja važnih, perečih, splošnih vprašanj koristen in zanimiv ter bralcem zelo všeč. Anketa v knjigi — tako se nam zdi — dvigne diskusijo, ji da nekako resno svečanost in blažilno mirnost. V knjigi vsak piše stvarno, skrbno, razpravlja mirno, razloži stvari in razmere, navaja razloge, pove kaj, zakaj in kako je upošteval, da ga je vodilo do gotovega stališča, ki ga utemeljuje in brani.

V pestrem polju ankete je vsak prispevek svojski cvet, celotna anketa pa šopek ali mozaik, kakor že hočemo primerjati. Vsak prispevek je svoj kos, ima svoj ton, svojo barvo, svojo vsebino, pa vendar na bralca blagodejno vpliva osnovna harmonija med pisci, ki se trudijo, da osvetle isto vprašanje, isti predmet z vseh mogočih različnih zorišč. Kot v šopku barve cvetja igrajo v skupno pestrost in lepoto, tako so zbrani spisi o istem vprašanju, ki nas vse živo zanima, na svojski način tečna duhovna hrana. V vsakem bralcu anketa vzbudi svojevrstne primerjave in tehtanja, ki čistijo pojme, osvetle misli, določajo pravilnost, vrednost, tehtnost različnih stališč. Vsak prispevek ima svojski, poseben vpliv; celotni zbir spisov pa tudi po svoje učinkuje na posamezne in celoten zbor bralcev. Mislimo, da tako ankete srečno, posrečeno prispevajo k pravemu razumevanju in presoji vprašanj in k plemenitemu razpoloženju v našem „javnem mnenju“. Mislimo, da nas vadijo in navajajo k resnosti in stvarnosti v razpravljanju in k blagi dobrohotnosti v nasprotovanjih.

V letošnjo anketo smo postavili tale vprašanja:

1. Kakšni so objektivni konstantni cilji (težnje) slovenskega naroda in kakšni morajo biti cilji slovenske narodne politike (politike v smislu dela za slovensko narodno skupnost) v luči slovenske zgodovine, dela in naporov slovenskih narodnih delavcev in v luči geopolitičnega položaja našega naroda?

2. Kako si zamišljate državnopravni položaj in odnos Slovenije v bodočnosti? in

3. Kako priti do tega cilja.

Uredništvo Zbornika Svobodne Slovenije je za sodelovanje pri anketi naprosilo 22 oseb. Odgovore nam je pravočasno poslalo 13 slovenskih javnih delavcev. Objavljamo jih v celoti. Trije od naprošenih so nam sporočili, da priznavajo, da so postavljena vprašanja izredne važnosti, vendar se jim zdijo tako težka, da si nanje ne upajo odgovoriti; pet se jih je opravičilo, da zaradi prezaposlenosti ne morejo odgovoriti v določenem terminu. Dva, ki pripadata slovenskemu državnemu gibanju v ZDA, pa nam na prošnjo nista dala nobenega odgovora.

Poslani odgovori pričajo, da je zanimanje za ta problem živo.

Zelimo, da bi Zbornikove ankete postale lep tip razpravljanja o različnostih brez polemike. Mislimo, da je med Slovenci kar občutna potreba po takem načinu razpravljanja: Vsak zgradi svojo trnjavo utemeljitve svojega gledanja in stališča, vsi pa mirno prepuste zboru udeležencev, bralec ali poslušalcem, da si ustvarijo sodbo.

Zdi se nam, da je dobro potegniti važna aktualna vprašanja iz polemike. Polemika kazi razpravljanja. Nočemo reči, da polemika nikoli ne prihaja v poštev kot koristno sredstvo razčiščevanja. Poudarili pa bi radi, da Slovenci premalo razpravljamo brez polemike. Anketa bi rada bila zgled, primer, kako je to uspešno storiti.

Državno vprašanje, vrhovna organizacija narodne družbe, ta osnovna reč, je seveda predmet živega, splošnega zanimanja pri vseh narodih, posebno pri tistih, ki svoje države še niso dosegli, ali so jo, pa je taka, da jo sedanji, kulturen, civiliziran človek zavrača.

Vsi vemo, da država ni sama sebi namen. Gre za to, katera vrhovna oblika organizacije narodne družbe je najboljše orodje za pospeševanje ali vsaj ohranjanje narodnega blagostanja.

Prehodnost slovenskega ozemlja v kotu — stikališču — evropskega slovanstva, germanstva in romanstva ukazuje ozire in dela odgovor na to vprašanje posebno težak.

Tisti, ki so v začetku stoletja največ delali za slovenski narod, so kar vsi brez izjeme in brez ozira na siceršnja razlikovanja po svetovnih nazorih in političnih programih bili odločili, da je treba državno vprašanje za Slovence rešiti tako, da se naš narod vključi v državno skupnost južnoslovanskih narodov. Uresničili so ta svoj ideal, kolikor ga jim niso pristrigle mednarodne pogodbe, ki so rezale državne meje v naše narodno meso in kolikor jim ga niso pokvarile notranje politične težave in nevšečnosti v državi Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pa smo komaj začeli živeti to državno življenje, že so se oglašali taki, ki so trdili, da to ni rešitev slovenskega državnega vprašanja.

Narodi, ki šele streme po civilizaciji, drug za drugim v tem času dobivajo svoje države. Čeprav še nič ne vemo, kako se bodo obnesle, tu so in vzbujajo željo in zahtevo. Zahteva se zdi posebno utemeljena in opravičena, ker je sedanja Socialistična republika Slovenija samo komunističen spaček države.

Evropski narodi razmišljajo, kako bi zadostili potrebi atomskega in vesoljskega veka in ustvarili kontinentalne Združene države Evrope. Zdi se, da je to nujnost, ki jo zahteva prav tako varstvo bodočega življenja in napredka teh narodov kakor tudi organizacije človeštva, ki bi izključevala vojno in preprečila samomorilno uničenje življenja na tem planetu.

Kaj je v teh razmerah najboljša vrhovna organizacija slovenske narodne družbe in kako jo doseči? Anketa je naš prvi zbir odgovorov na to vprašanje.

Uredniki Zbornika Svobodne Slovenije

rojen leta 1917 v Šaleku pri Velenju. Po maturi vstopil v bogoslovje ter je bil v duhovnika posvečen leta 1947 v Brixnu na južnem Tirolskem. Posvetil se je dušnemu pastirstvu med slovenskimi izseljenci v Franciji, kjer je direktor Slovenskih katoliških misij. Politično se udejstvuje v Slovenski ljudski stranki ter je član njenega načelstva. V Parizu je zastopnik SLS pri centrali evropskih kršč. demokratskih strank Nouvelles Equipes Internationales. Od l. 1950 do 1957 je urejeval francosko revijo Zveze krščanskih demokratov Srednje Evrope *Nouvel Horizon*. V prostem času je navdušen alpinist. (Glej podr. podatke Zbornik Sv. Sl. 1965, str. 152.)

Ob prvi jutranji zori, ko se vrhovi Dolomitov začenjajo dvigati iz nočne teme, se na poti na enega dolomitskih vrhov ustavim na toblaškem polju, kjer so naši predniki po tem, kar smo se učili na šolskih klopeh, doživeli prvi odločilni poraz z bavarsko-nemške strani. Zamislím se v problematiko in tragiko slovenskega narodnega vprašanja. Narodnostne meje so se med tem pomaknile za dobrih 120 km proti jugovzhodu in tam se danes, v drugačni obliki sicer, a vendar bñje vsak dan prav tako odločilni boj.

Na toblaškem polju torej si mislim, kako lepo bi bilo, če bi naši predniki ohranili meje, do katerih so bili prišli, si mislim, kako lepo bi bilo, če bi meje današnje Slovenije tekle pred pragom ali po vrhovih ene najlepših gorskih skupin.

Toda v nekaj trenutkih se zavem, da sem podlegel našj že stari napaki, ko se pustimo vse prepogosto voditi od srca, od čustev, pa zato zgubljamó na vseh poljih, kjer se srečavamo s svojimi nasprotniki, ki umejo bolje kot mi najti ravnovesje med srcem in glavo, med čustvenostjo in razumom, ter znajo prepotrebne sile srca pametno in preračunano vjeziti v struge in napraviti iz njih sile, s katerimi mora računati tudi današnji svet, ki spoštuje predvsem samo še silo, pa naj je za njo pravica ali najhujša krivica.

Zamislím se v čase, ko smo kot gimnazijci z zelenimi kravatami protestirali proti beograjski diktaturi in beograjskemu centralizmu, pa smo istočasno vendar imeli čas in smisel, da smo vsaj v duhu trpeli s

Korošci in Tržačani ter Goričani in večsih celo slišali, da še tudi v Benečiji polje slovenska kri.

In že gledam v duhu pred mano na cesti vrste nemških tankov, v zraku pa nemška letala, ko so se v nekaj urah razblinile vse dotedanje iluzije in ko so si pohlepni sosedi porazdelili slovensko zemljo, ves slovenski narod pa je bil vržen na dolgo in krvavo pot svojega križevega pota.

Na tem potu, ko še sami ne vemo, pri kateri postaji prav za prav smo, smo nekaj let nato pred svojimi lastnimi brati morali iskati zatočišča pri tistih, ki so nas morda cenili — a ne razumeli! — kot protikomuniste, a nas gledali postrani in mrzili, ker so vedeli, ker vedo, da so nam slovenska zemlja in njene pravice svetejše kot naša osebna svoboda in naše osebno življenje.

Leta, ki minevajo in tečejo, nas utrjujejo v spoznanju, da nas v svetu z mnogimi ljudmi veže ljubezen do svobode in prave demokracije (ne ljudske!), da pa vprav ti ideali še vedno pomenijo nepremostljiv jarek med nami in tistimi, ki imajo trenutno po dejanskem stanju nalogo in dolžnost, da vladajo velikemu delu naše zemlje in da pred svetom zastopajo pravdo slovenskega naroda, kateremu mi sami posvečamo svoje najboljše sile. Boli nas, ker vemo in čutimo, da je vsako sodelovanje tudi na samo narodnem polju nemogoče, dokler oblastniki v domovini ne priznajo ljudem svobode in prave demokracije z vsemi praktičnimi posledicami, ki iz tega izhajajo.

Tudi tega si ne moremo zakrivati, da mnogi doma, zlasti med mladino, ki je vzrasla že v novem okolju, pod vplivom zmaterializirane miselnosti, sploh več ne poznajo pravih narodnih idealov, še manj, da bi kaj zanje žrtvovali; na naših mejah pa celo tisti, ki na jeziku sicer nosijo isto vero, kot jo nosimo v srcih mi, gazijo osnovne človeške pravice, da bi tako izbrisali slovensko ime, tudi iz cerkve; v tujini smo vsak dan priče, kako je naš človek neodporen in kako hitro tone v tujem morju, tisti pa, ki jim je narodna stvar še pri srcu, ne najdejo vedno ali nočejo najti načina, da bi v medsebojnem spoštovanju in lojalnem sodelovanju povežali svoje sile, ko gre za bistvene cilje slovenske narodne politike.

Mislím, da je najboljša pot k rešitvi, da resnici odkrito pogledamo v oči: kot moramo — v brezplodni žalosti, ali v brezsmiselnem obupu, ali pa v zdravi ogorčenosti — ugotoviti, da smo Slovenci dosedaj zgubili dve tretjini svojega prvotnega narodnega ozemlja (čeprav se takoj postavlja vprašanje: zakaj smo izgubili samo tam, kjer smo mejili na Nemce), tako moramo ugotoviti tudi, da danes narodni slovenski položaj ni rožnat v jugoslovanski Sloveniji, da je naravnost kritičen na Koroškem, Primorskem in v Benečiji, v kljub mnogim upolnim pojavom. Ista ugotovitev bi bolj ali manj veljala za izseljenski sektor, ki ima svoja merila, ker je po sili življenja podvržen svojevrstnemu okolju.

Odkar se je slovenski narod zavedel kot narod in kot tak začel urejati svoje narodno življenje, je vedno težil za tem, da bi bili vsi deli, kjer živa slovenski rod na svoji zemlji, združeni v enoto. V stari Avstriji do tega ni prišlo zaradi nasprotovanj nemške strani. Beneška Slovenija je bila že leta 1866 odcepljena od ostalega slovenskega ozemlja in vključena v Italijo. Po prvi svetovni vojni smo na podlagi londonskega pakta (26. aprila 1915), katerega zaključek je bila rapalska pogodba (12. novembra 1920), zgubili Primorsko, s plebiscitom 10. oktobra 1920 pa Koroško. Po drugi svetovni vojni, ko je bila Jugoslavija v edinstvenem položaju, da je bila med zmagovalci, slovenski narodni nasprotniki pa med premaganimi, vprašanje Koroške sploh ni prišlo pred mednarodni forum, naše zahteve na Primorskem so bile le del-

no upoštevane, s svojo politiko pa je komunistična Jugoslavija onemogočila, da bi v tržaškem vprašanju ostalo pri Slovencem še dokaj ugodni rešitvi.

Slovenci smo že na tako važnem geopolitičnem ozemlju, da se bomo morali vedno in v vsakih okoliščinah trdno boriti za svoj narodni obstoj. Toda že stari modreci so dejali: „historia docet“, da namreč zgodovina uči. Zato bi nam bila nad vse potrebna objektivna zgodovinska študija, ki bi pokazala, v koliki meri je bila vsakokrat krivda tudi na slovenski strani, da ni nikdar prišlo do uresničitve naših narodnih pravic, tudi v najbolj ugodnih okoliščinah ne. Taka študija bi gotovo pokazala, da smo se Slovenci vedno znašli pred dogodki nepripravljeni, da smo vedno preveč računali na „pravičnost“ tistih, ki so o našem ozemlju odločali, premalo pa poskrbeli, da bi jih pravočasno podrobno informirali in pravočasno znali poiskati osebne stike, brez katerih ostanejo razne spomenice mrtve črke in tudi najboljši govori ne najdejo odmeva. Za leto 1945 poudarjam — kar sem poudaril že v lanskem Zborniku — zgodovinsko krivdo in neodpušljivo odgovornost slovenskih komunističnih voditeljev, ki niso znali ali pa zaradi svoje vezanosti po partiji in njenih ciljnih sploh niso mogli kot Slovenci izrabit v slovensko korist dosedaj edinstvene prilike v zgodovini, ki se je slovenskemu narodu ponudila po dosedaj gotovo največjem narodnem trpljenju v naši zgodovini, ki nas sicer s trpljenjem ni nikdar štedila.

Kar tiče bodočnosti (in seveda tudi sedanjosti), mislim, da smo vsi zavedni Slovenci doma in v zamejstvu edini, da ima slovenski narod kot vsa afriška plemena pravico do samostojne države, kjer bomo sami odločali o svoji usodi, kjer bo slovenski jezik res uradni jezik, kjer bodo slovenski fantje na slovenskih tleh opravljali svojo vojaško službo pod vodstvom slovenskih oficirjev (ne samo kaplarjev in narednikov!), kjer bo slovensko gospodarstvo vodeno po kriterijih in po vidikih slovenskih potreb in kjer bomo tudi v zunanji politiki lahko vsaj povedali svoje mnenje. Samo po sebi je razumljivo, da bi vse slovenske narodne manjšine, ki ne bi uživale gornjih pravic, morale imeti vso

kulturno, gospodarsko in socialno svobodo, ker je kulturna sramota in vnebovpijoči greh, če nam v dvajsetem stoletju kdo to zanika, dvakratna kulturna sramota in dvakratni vnebovpijoči greh, če nam kdo to poskuša zanikati sklicujoč se na neke njemu razodete po Bogu hotene namere ali na neko dvatisočletno kulturo.

Jasno je pa, da moramo postopati tako, da ne bomo izgubili še tega, kar imamo, in da bi se zaradi napačne taktike znašli v položaju, ko bi se morali vsi Slovenci znova boriti za slovensko abecedo.

Geopolitični položaj našega ozemlja, preko katerega vodita dve smernici: nemška težnja k Jadranskem morju, italijanska težnja za pot v Podonavje, katerih uspeh je odvisen od naše izginitev; naši sosedje in naše število nam ne dajejo dosti možnosti, s katerimi bi mogli računati, ko iščemo rešitev za slovenski narodni problem.

Iz preteklih in iz sedanjih izkušenj predbro vemo, da od Avstrije in Italije ter Madžarske kot Slovenci ne moremo ničesar pričakovati in da bodo ti že zaradi slovenskih narodnih manjšin, ki so v mejah njihovih držav, napeli vse sile, da preprečijo samostojno mednarodno afirmacijo Slovenije.

Prva Jugoslavija je vkljub svojim številnim napakam mnogo doprinesla k rešitvi in k razvoju slovenskega naroda. Tridesetletni razvoj, v večji ali manjši svobodi, je razvoju slovenskega naroda vtisnil pečat, ki ga noben objektivni zgodovinar ne more zanikati, ker ne more zanikati odločilnega koraka, ki ga je slovenstvo v tem obdobju napravilo. Samo če priznamo pozitivne strani prve Jugoslavije, moremo in smemo tem ostreje obsoditi njen centralizem ter njeno juridično in praktično zanikanje samostojnosti slovenskega naroda, kar je imelo usodne posledice v letu 1941 in v letih vojnih grozot in kar je z enakim postopanjem do Hrvatov v precejšnji meri omogočilo krvavo revolucijo in njeno diktaturo.

Druga Jugoslavija pomeni s priznanjem republike Slovenije napredek, toda na žalost samo na papirju. Čeprav je v drugi Jugoslaviji položaj slovenstva manj rožnat, kot hoče to dokazovati določena propaganda, čeprav bi v ustroju komunistične Jugoslavije slovenski narod bil na dolgo roko obsojen na smrt, bo ostala za-

sluga druge Jugoslavije, da je priznala slovensko republiko in preko tega njen dedič ali njeni dediči več ne bodo mogli. Trezno pa moramo presojsati položaj in videti, alj je položaj slovenstva v drugi Jugoslaviji tako kritičen zaradi Jugoslavije ali zaradi njenega režima. Po mojem mnenju predvsem zaradi njenega režima. Partijci, ki imajo povsod vodilno in odločilno besedo, gledajo na narodni problem samo skozi partijska očala in v svojem delu imajo pred očmi samo partijske cilje. Narodnost je zanje ostanek buržujske dobe in je poleg vere ena najbolj resnih ovir, da partija ne more izpeljati svojega programa. Dejstva kažejo, da so slovenski partijski voditelji najbolj vneti priganjači sedanjega centralizma, kjer iščejo opore proti narodno zavednim elementom v partiji in izven nje ter tako nadaljujejo na potenco predvojno centralistično politiko, poleg tega pa še spravljajo v Slovenijo neslovenski element, na katerega morejo z večjo sigurnostjo računati kot na Slovence.

Razne odstavitve v partiji pa kažejo, da imajo slovenski partijski voditelji v Sloveniji sami precej odpora, na vsak način so pa v vseh jugoslovanskih republikah najbolj zasovraženi kot najhujši priganjači rdečega centralizma.

Brez dvoma imajo svoj vpliv tudi centralistične sile iz prve Jugoslavije, toda istočasno ves ustroj partije nujno sili k političnemu in gospodarskemu centralizmu ter tako onemogoča vsako konkretizacijo slovenske republike.

Mislím torej, da daje drugi Jugoslaviji svojski pečat predvsem komunizem in ta je povsod breznaroden. Juridično priznanje republik, ki je razen v Macedoniji, kjer ima to tudi praktične posledice, ostalo na papirju, je edina koncesija, ki jo je partija dala narodnim problemom, pa tudi še edini spomin na osvobodilno fronto, s katero je partija mnoge zaslepila.

S svojim materializmom in s svojo diktaturo komunistični režim v jedru ubija in izključuje vse narodne ideale in je zato pravi grobokop slovenstva, pa naj bo to v drugi Jugoslaviji ali bi to bilo v samostojni Sloveniji. Vsem nam je tudi predbro znano, kako se komunistični režim brezvestno igra z našimi narodnimi manjšinami in kako jih prodaja, kar ni slučajno, marveč poteka iz komunističnega pojmovanja narodnosti.

Iz vseh dosedanjih izkušenj bi bila samostojna demokratska država Slovenija, ki bi se direktno vključila v evropsko skupnost, najbolj idealna rešitev, katero bi gotovo vsi Slovenci iz srca pozdravili. Toda zdi se mi, da smo v Evropi še daleč od tega, da bi se narodu kot Slovincem ta pravica in ta možnost kot realna priznala, ker imajo vsi naši narodni nasprotniki interes na tem, da do tega ne pride.

Kar pa seveda ne pomeni, da bi morali to idejo zavreči, še manj, da ne bi tudi tej rešitvi pripravljali pot. Reči hočem samo to, da ne smemo zaradi ideje, ki je sama v sebi lepa, ki pa je zaradi našega geopolitičnega položaja v sedanjem mednarodnem položaju neuresničljiva, zamuditi možnosti za to, kar se doseči dà.

Zdi se mi torej, da bomo Slovenci kot eden najbolj čustvenih narodov prisiljeni, da se vendar odločimo za „mariage de raison“, da v sklopu in preko sklopa južno slovanskih držav dosežemo svojo mednarodno afirmacijo in da se tako zasiguramo, da ne bi na škodo bistvenih slovenskih življenjskih interesov morali v kratkem postati satelit tega ali drugega sosesda, ki nas bi prejel ali slej — zaradi svojih interesov — prisilil k uniji in k praktični odločeni svoji lastni državnosti.

Gre tudi za prehodno dobo. Nihče nima pravice, da bi se igral z usodo našega naroda. Če ne uspemo, da bi preko sporazuma s Hrvati in Srbi prišli do mednarodne afirmacije slovenske države, bi v kaosu prehodnih dni, ko bi prenehala dotlej mednarodno priznana tvorba in torej mednarodno priznanje njenih mejà in ko še nobeno novo mednarodno priznanje ne bi dalo svoje garancije novo nastalim tvorbam, obstajala več kot resna nevarnost, da bi Slovenci povečali samo svoje narodne manjšine v Avstriji in Italiji, in ko bi bili zopet razdeljeni na provinco alj Gau ali kaj podobnega, bi bilo prepozno. Tudi ne verjamem, da bi atomizacija (v svetu to imenujejo balkanizacija) že obstoječega bila najbolj sigurna pot k vključitvi z združeno Evropo, zlasti ker bi naši evropski partnerji ne podprli takega načina vključitve v evropsko skupnost, če bi pa kateri dažali videz, da mislijo tak način podpreti, bi to storili z namenom, da uničijo prvo in preprečijo drugo.

Torej „mariage de raison“, kjer bo

verjetno zaradi dosedanjih izkušenj malo srčnega navdušenja, kjer bo zaradi istega vzroka dosti nezaupanja, ki bo narekovalo mnogo potrebne previdnosti, kjer pa bodo skupni interesi enim in drugim narekovali edino pametno rešitev po geslu: „clara pacta, boni amici!“

Zaradi tega moramo vsakemu in povsod povedati, kaj zahtevamo: svojo državo, kjer bomo o svojih stvareh sami odločali.

In če to zaradi razlogov in vzrokov, ki ne zavisijo od nas, to ne bi bilo mogoče? Politika je umetnost, da znamo presoditi, kaj je možno in kaj ne, zato bi moralo iti vse naše delo za tem, da dosežemo, da bo uresničitev naših upravičenih teženj postala praktično možna. Morali bi pa na vsak način biti pripravljani tudi na to, da gornja rešitev ne bi uspela, ne uspela ne po naši krivdi, ampak zaradi zaslepljenosti drugih. Zdi se mi pa, da bi naša resna pripravljenost tudi za ta slučaj dosti pripomogla k pametni rešitvi, kjer ne bi bilo treba vsega vreči na kocko, ko ne bi vedeli, ali bomo dosegli svoj cilj ali pa zgubili še to, kar imamo.

Položaj slovenskega naroda je tak, da ne dovoljuje nobenih avanturističnih poizkusov in skokov v negotovost; le če bi bili v to prisiljeni zaradi politike drugih in res ne bi imeli drugega izhoda, potem bi pač morali izbrati skok v negotovost, toda morali bi biti pripravljani tudi za ta slučaj, da bi bil riziko čim manjši.

Otresti se moramo malodušja, otresti čuta manjvrednosti, otresti ozkosti, ki je v nasprotju s pravo demokracijo in je prvi temelj diktature. Tudi ne smemo dopuščati, ko smo relativno že itak maloštevilni, da bi nasprotniki med Slovenci nadaljevali svoje uničevalno delo s starim geslom: *divide et impera*, in v tem oziru vsi nosimo težko dediščino, ko so nas razdvajali s Kranjci in Štajerci, s Korošci in Primorci, da navedem najbolj tipičen primer.

Vsi pa moramo biti lojalni, da bomo res znali v bistvenih stvareh nastopati kot eden, da bodo vsi vedeli, ko gre za naše bistvene težnje, da nihče in za nobeno ceno ni pripravljen od tega odstopiti; z jasnimi in nedvoumnimi pogodbami pa bi si morali zagotoviti, da nihče, ki beleha na centralistični boleznì, ne bi mogel v kalnem ribariti.

Če verujemo v božjo Previdnost, potem bomo verovali tudi v poslanstvo slovenske emigracije. Mi sami v emigraciji globlje spoznavamo svet, po nas pa mora tudi svet spoznati Slovence in naše probleme. Če bomo poskrbeli, da nas bo svet spoznal, bomo vzporedno tudi poskrbeli, da bomo nakazalji rešitev. Tako bo, kar se danes zdi nemogoče, počasi postalo možno in izvedljivo.

Na vsak način pa se moramo najprej v svojih lastnih vrstah otresti medsebojnega nezaupanja in krivičnega blatenja, sami v svojih vrstah najprej priti do jasnosti glede ciljev, potem pa lojalno in smotrno sodelovati, pri vsem tem pa pazljivo nasledovati razvoj doma, kjer se končno

odloča o naši — slovenski — sedanjosti in bodočnosti.

O moralni in verski plati, o moralnem in verskem stanju slovenskega naroda sem nanizal nekatere misli v lanskem Zborniku, zato jih nočem ponavljati, poudarjam le to, da je to eno bistvenih vprašanj z ozirom na našo bodočnost: ali bo namreč slovenski narod moralno še dovolj močan, da bo tudi v prihodnosti znal prenesti potrebne žrtve, ali bo slovenski narod znal s svojim življenjem klicati božji blagoslov na svoje delo, tudi narodno, v zavesti: „Če Gospod ne zida hiše, se zaman trudijo njeni zidarji.“ (Ps 126)

DR. CELESTIN JELENEC

rojen 17. decembra 1884 v Trnju na Notranjskem. Gimnazijo je študiral v Kranju in Ljubljani. Po maturi l. 1902 je študiral pravo na dunajski univerzi, sodno prakso opravil na sodiščih v Ljubljani in Trstu, odvetniško pa pri odvetniku dr. Slancu v Novem mestu. Med prvo svetovno vojno je bil že leta 1915 mobiliziran. Vojna leta je prebil na italijanskem bojišču. Leta 1919 je v Ljubljani odprl lastno odvetniško pisarno. Po družinski tradiciji je najprej podpiral delo tedanje Narodne napredne stranke, zaradi njene zveze z Nemci v kranjskem deželnem zboru se je pa že v višji gimnaziji odmaknil od nje. V socialistično stranko je vstopil leta 1909. Med okupacijo se je pridružil gibanju gen. Mihajloviča ter ves čas odklanjal sodelovanje z OF. Sodeloval je pri ustanovitvi Slovenskega narodnega sveta, pri Slovenski zavezi ter Narodnem odboru za Slovenijo, katerega član je še danes. Živi v pokoju s svojo ženo go. Julijo roj. Zure-Štemburjevo v mestu Munro pri Buenos Airesu. (Glej več podatkov Zbornik Svobodne Slovenije 1964, str. 175.)

K prvemu vprašanju:

Slovenci smo se šele leta 1848 zares zavedli, da smo samostojen narod. Res imamo že iz visokega srednjega veka znamenite spomenike o naših prednikih slovanskega rodu v tedanji Karantaniji. Vendar je gosposvetska Karantanija ostala samo zanimiva zgodovinska državno-pravna starožitnost, ki jo raziskujejo učenjaki, ni pa se ohranila ljudstvu v spominu in ni postala njegov mitos.

Prav tako je prešla v pozabljenje in je do danes ostala še skoro neraziskana avtonomija beneških Slovencev, ki so v okviru beneške republike sami od sebe dosegli skoro popolno neodvisnost in jo tudi ob-

držali vse do prihoda Napoleona. O avtonomiji beneških Slovencev je pisal Carlo Podrecca v knjigi *Slavia italiana*, da so si znali postaviti lastno demokratično vlado, tako da je njih avtonomija vredna, da se postavi v isto vrsto s slavno zgodovino italijanskih mestnih občin.

Ta naš pravno-zgodovinski spomenik je tem pomembnejši, ker zavrača v zahodnoevropskem znanstvenem svetu razširjeno legendo, da so samo germanski rodovi prinesli v razpadajoči rimski svet novo svobodo, in dokazuje, da so v podobnih življenjskih okoliščinah isto delo opravljali tudi slovanski rodovi.

Neprijazna usoda je hotela, da so prav krajji, ki so bili pozorišče teh velikih do-

godkov naših prednikov, ostali izven mejnikov Jugoslavije.

Primož Trubar je pozdravljal „svoje ljube Slovence“. Vendar je njemu v glavnem šlo za novo vero in je domači jezik uporabljal za propagando. S svojim prvim namenom ni dosegal trajnega uspeha, postranski produkt pa se je ohranil kot slovenski književni jezik.

Prvi slovenski nacionalist je bil Valentin Vodnik. Ob pojavu Napoleonove Ilirije je zakrožil: Duh stopa v Slovence Napoleonov — en narod postaja, preroben, ves nov! Ilirske province so bile samo mimo-idoča vojna epizoda. Tedanji Kranjci so jih na splošno mrzili, ker so videli v njih tujo okupacijo. Tudi Vodnik je kasneje svoje navdušenje preklical, kar ga nj obvarovalo, da ga ne bi bili upokojili z na tretji del znižano pokojnino.

Jernej Kopitar je bil vaju znanstveno misliti. Svoji slovnici našega jezika ni dal naslov Slovnica slovenskega jezika, temveč Slovnica slovanskega jezika, ki se govori na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem.

Šele v revolucionarnem letu 1848 smo se zares in dokončno zavedli, da smo narod. Svoj kulturni vrhunec smo s Prešernom dosegli že pred tem letom, ne da bi se tega takrat prav zavedali. Vendar je Prešeren že za novo leto 1843 zapel tudi Zdravljico — zaradi cenzure prvič objavljene šele leta 1848 —, ki še danes v pesniških besedah izraža naš pravi politični program. Za širino naše tedanje ljudske kulture je pa merilo Pratika, ki jo je izdajal tiskar Blaznik tudi za tiste ljudi, ki niso znali brati, ker jim je v podobnih prikazoval godove svetnikov in v posebnih znakih letne čase, mlaj in polno luno in jim napovedoval tudi vreme za vsak dan celega leta v naprej.

Revolucija leta 1848 — prva in zadnja v Avstriji — ni dosegla svojega namena. Ni dala državi konstitucije, ne njenim narodom enakopravnosti. Ko je bila madžarska vstaja potlačena, je vlada na Silvestrov dan 1851 razveljavila tudi ustavo, ki jo je leta 1849 sama oktroirala, in je v vsem obsegu obnovila absolutizem, kakor je veljal pred letom 1848.

Tega leta tako lepo započeto slovensko narodno-politično gibanje je moralo iskati svoje skromno skrivališče v Kmetijski družbi za Kranjsko, kjer je bil tajnik dr. Janez Bleiweis, ki je izdajal Novice, narodno-

kulturno gibanje pa v Družbi sv. Mohorja, ki jo je zasnoval Slomšek in ki je bila po uvedbi konkordata preosnovana v cerkveno bratovščino in s tem odtegnjena vsakemu nadzorstvu Bachove državne policije.

Od konkordatne šole je imelo slovenstvo neko posredno korist. Kjer so bili dekani, ki so bili za časa konkordata šolski nadzorniki, Slovenci, so puščali zavednim slovenskim učiteljem proste roke, ker učni načrti takrat še niso bili utrjeni. Pred sto leti je hodil moj oče v konkordatno šolo v Železnikih, kjer je bil za učitelja Jože Levičnik, ki je pod imenom Podratitovski zlagal tudi pesemce za Zgodnjo Danico. Svojim šolarjem je rad pripovedoval o Slovencih in Slovanih. Naučil jih je pisati tudi cirilske črke.

Vendar smo Slovenci v letih 1848 in 1849 dosegli nekaj važnih pridobitev.

1. V veljavi je ostal v tem času izdani zakon o kmetiski odvezi. Kmet, ki je bil do tedaj podložen svojemu graščaku, je postal svoboden gospodar. Slovenci so bili do takrat skoro izključno kmetijski podložniki. Še danes ga skoro ni Slovenca, ki ne bi v drugem ali vsaj v tretjem rodu izhajal iz nekdanjega podložniškega stanu. Ni nas treba biti sram. V pičlih 50 letih smo v splošni ljudski izobrazbi dosegli svoje nemške alpske sosesde, furlanske in italijanske pa smo prekosili.

2. V veljavi je ostal državni občinski zakon. Njegov prvi paragraf se je glasil: Svobodna občina je temelj svobodne države. Udeležba pri občinskih volitvah in sodelovanje v občinskih odborih je bila prva politična ljudska šola Slovencev. Kako pa je bilo takrat ljudstvo še nezavedno, dokazuje dogodek, da so kmetje s slovenskega Posavja šli vprašat bana Jelačića v Zagreb, ali naj se udeležujejo volitev ali ne, ker da samo njemu zaupajo. Svetoval jim je, naj se udeležujejo. Notranjski narodni buditelj Miroslav Vilhar je ob pogledu na tedanjo ljudsko nezavednost zložil satiro o Županu, ki se začenja:

*Postava zverinam je nova izdana,
da volijo same lahko si župana,
a kaj jim volitve koristile so?*

3. Leto 1848 nam je dalo slovenski minimalni in maksimalni politični program: Zedinjena Slovenija z narodno avtonomijo, maksimalni program: da bi po združenju s Hrvati in Srbi postali narod v političnem smislu, ker bi postali stvarni del

avstrijske federativne države. Ne eno, ne drugo se ni uresničilo, a oboje je ostalo odslej politični ideal, ki so se mu Slovenci po okolnostih približevali ali oddaljevali.

4. Dobili smo svoj narodni simbol: belo-modro-rdečo zastavo. Tedanji dunajski študent Anton Globočnik, poznejši vladni svetnik pl. Sorodolski, je pred nekako 65 leti opisal v Izvestjih Muzejskega društva, kako je nastala narodna zastava. Če se še prav spominjam, je neki slovenski visokošolec — zdi se mi, da se je pisal Gerlovič — tedanji cesarici, ko se je v kočiji peljala po Dunaju, stresel v naročje poln klubuk belo-modro-rdečih kokard. Cesarica se je prestrašila, ker je mislila, da so to francoske barve. Pa so jo pomirili, da so to barve kranjske dežele, nakar si je eno kokardo pripela na prsi. Kar pa je študente posebno navdušilo, so barve tedanjih kranjskih deželnih stanov po golem naključju tudi barve — ruske narodne zastave. — Kaj je narod in narodnost, se znanstveno ne da definirati. Lahko se pa reče, da je Slovenec tisti, ki mu zaigra srce ob pogledu na belo-modro-rdečo zastavo.

5. Leta 1849 je bil z ministrsko odredbo ustanovljen Državni zakonik, ki naj bi izhajal v vseh devetih avstrijskih jezikih, in za Hrvate in Srbe, ki so se za časa Jelačiča sami smatrali za isti narod, v obeh pisavah. Točka 7. te uredbe se v nemškem originalu glasi: „in *slovenischer* (zugleich *windischer* oder *kraingerischer*) *Schriftsprache*“, kar se pravi po slovensko: v *slovenskem* (obenem vindiškem ali kranjskem) pismenem jeziku. S tem je bilo slovensko ime za naš jezik, ki ga še Kopitar ni upal priznati, tudi od cesarske strani uradno priznano in potrjeno.

Tako so bili podani pogoji, da se je iz tedanje brezoblične in skoro neizobražene ljudske množice v dobrih 50 letih večinoma iz lastnih sil, brez državne pomoči ali celo v boju z državo, izoblikoval slovenski narod. Iz lastnih sil so si Slovenci ustanovili svoje gospodarske, zadružne, strokovne, prosvetne, narodno-obrambne in vse druge potrebne organizacije in ustanove. Ustanovili pa so si tudi svoj strankarsko-politični sistem. Vsi evropski miselni tokovi so prihajali tudi v Slovenijo.

Po izgubljeni vojni leta 1859 se je tudi v Avstriji začel rušiti dotedanji absolutizem. Oktobra 1860 je cesar izdal takoimenovano Oktobrsko diplomu, štiri mesece

kasneje, februarja 1861, pa Februarski patent, ki da naj bi izpopolnil Oktobrsko diplomu. Med Slovenci je veljalo splošno mnenje, da je bila Oktobrska diploma dobra, ker je bila federalistična, Februarski patent pa slab, ker je bil centralističen. V resnici pa je bila Oktobrska diploma — kakor dokazuje tedaj izdani deželni red za Tirolsko — reakcionarna, ker se je vračala še celo čez leto 1848 nazaj in obnavljala fevdalne deželne stanove, v zakonodaji pa monarhični absolutizem priznavajoč stanovom v glavnem samo posvetovalno pravico. Februarski patent pa se je opiral na francoske ideje o ustavnosti, to je, soodločanja pri zakonodaji, in o centralizmu, ki je v avstrijskih razmerah seveda pomenjal germanizacijo. Leta 1861 so bili izvoljeni prvi deželni zbori. V prvi kranjski deželni zbor, v katerem edino so Slovenci takrat mogli priti do veljave, je bilo izvoljenih 15 Slovencev in 21 nemških in nemško mislečih poslancev. K tem so prištevali tudi tedanjega ljubljanskega škofa Widmerja, ki je bil kot virilist član deželnega zbora. Že pri drugih volitvah, leta 1866, pa so Slovenci že dobili večino. Izvoljenih je bilo 26 Slovencev in 10 Nemcev. Kranjski deželni zbor je zibelka slovenskega parlamentarizma.

Strankarska diferenciacija se je začela kazati ob uvedbi dualizma leta 1867.

Leta 1868 je začel izhajati kot glasilo Mladoslavencev Slovenski narod, kar pomenja dejanski začetek Narodno napredne stranke.

Leta 1873 je začel izhajati Slovenec, ki so ga sklenili izdajati duhovniki ljubljanske škofije. To je bil začetek Katoliške narodne stranke. Vodil jo je kasnejši kanonik Karol Klun.

Leta 1905 je stranka spremenila ime v Slovensko ljudsko stranko, kar pa ni bilo samo sprememba imena. Katoliška narodna stranka je imela konservativen program, SLS je dobila krščansko socialni program. Katoliško narodno stranko so vodili duhovniki, v SLS je imel politično vodstvo laik dr. Šusteršič, idejno vodstvo pa Janez Evangelist Krek.

Leta 1896 je bila kot tretja stranka ustanovljena Jugoslovanska socialno demokratska stranka, ne samo za Slovenijo, tudi za Istro in Dalmacijo. Prejšnjega leta 1895 je namreč bila s takoimenovano

peto kurijo uvedena za državni zbor splošna volilna pravica za vse, ne glede ali plačujejo direktni davek ali ne. Socializem je tuja cvetka. V Slovenijo so ga zanesli rokodelski pomočniki, ki so se hodili izpopolnjevati v svojem rokodelstvu v Nemčijo, Francijo in Švico. Danes na svetu ni kulturne države, kjer ne bi bilo stranke demokratičnega socializma.

Pojavljale so se in spet izginjale tudi druge stranke, a samo te tri stranke so preživele Avstrijo, so v Jugoslaviji preživele tudi šestojanuarski absolutizem in bodo — morda tudi z drugimi imeni in že iz neizprosnega fiziološkega zakona tudi z drugimi ljudmi — preživele tudi komunizem, ker odgovarjajo vsem trem idejnim smerem, ki gibljejo današnji svobodni evropski svet in so z njimi tudi organizatorično povezane. Stranke z idejno osnovo in s tradicijo so zelo trdožive. Brez strank še ni bilo in tudi danes ni prave demokracije. Zato predstavlja sedanjí slovenski strankarski sistem treh strank politično vrednoto in ga je treba varovati, gojiti in izboljšavati.

Že leta 1848 se je poleg ožjega slovenskega programa, to je Zedinjene Slovenije pojavila kot maksimalni program misel političnega, to je državnega edinstva Slovencev s Hrvati in Srbi, živečimi v habsburški monarhiji.

Misel narodnega in jezikovnega edinstva, ki so jo takrat, za časa Jelačića in srbskega patrijarha Rajačića pod ilirskim imenom priznavali vsi Hrvatje in Srbi iz habsburške monarhije, pa so Slovenci od vsega začetka večinoma odklanjali, Prešeren iz literarnih, Kopitar iz znanstvenih razlogov.

Jugoslovansko državno edinstvo so si Slovenci zamišljali takrat samo v okviru avstrijskega cesarstva. Tudi Čehi so takrat videli v avstrijski monarhiji svojo lastno državo. Tedanji voditelj češkega naroda Palacky je rekel, če bi Avstrije ne bilo, bi jo bilo treba ustanoviti.

Slovenci so torej od vsega začetka, ko so se zavedli, da so samostojen narod, spoznali, da je narod nekaj drugega kakor država, da je treba razločevati med narodom in državo.

Misel na politično ali državno zedinjenje vseh južnoslovanskih narodov izven

okvira avstrijskega cesarstva se je pojavila šele skoro dvajset let pozneje, takrat, ko se je v avstrijski monarhiji začel ustanavljati dualizem, ki je podvrigel avstrijske narode nemški, narode ogrske polovice pa madžarski nadoblasti. Ta misel se je pojavila istočasno med Staroslovenci, ki jih je vodil Bleiweis in med Mladoslavenci, ki so se zbirali okoli Levstika. Med Staroslovenci je Luka Svetec pisal v Novicah tako drzno, da mu je previdni Bleiweis odklonil nadaljevanje v Novicah. Med Mladoslavenci pa je Levstik, ki je še odločneje od Bleiweisa odklanjal narodno in jezikovno zedinjenje s Hrvati in Srbi, v programu, ki ga je sestavil za nov politični dnevnik pisal, da je samo ena pot, ki lahko prepreči, da Slovenci ne bomo izginili s sveta, kakor so polabski Slovani, in da najdemo to pot samo v politični solidarnosti in edinosti s slovanskimi narodi na jugu. Pisal je:

„Da rečeno zvezo osnujemo in utrdimo, pa da zataremo vsako misel, da bi mi sami zase mogli kdaj kaj biti, — to naj bo naša prva skrb...“

Za časopis je predlagal ime Slovenski jug. Štajerski narodnjaki, ki so zbrali za list potrební denar, pa so iz razumljive opreznosti pred avstrijsko policijo dali listu ime Slovenski narod.

Od takrat dalje je misel državnega zedinjenja s Hrvati in Srbi brez ozira na habsburško monarhijo tlela kakor iskra pod pepelom v vseh gibanjih in združenjih, ki so imela svoj izvor v mladoslavstvu. Pa tudi v konservativnih krogih so z njo računali kot z dejstvom bodočnosti. Že leta 1875 je list Slovenec v dveh člankih pod naslovom „Ilirija oživljena“ razpravljal o državnem edinstvu vseh južnih Slovanov in je zaključil: Če Avstrija ne bo imela razuma za potrebe svojih narodov, potem sicer nikakor ne bo zamrla ilirska ideja, pač na postane njena nositeljica namesto velike Avstrije mala Srbija.

V teku nadaljnega razvoja je prav posebno pomembno postalo leto 1908.

1) Tega leta se je sporazumno dosegla volilna reforma za kranjski deželni zbor, po kateri je pripadla absolutna večina v deželnem zboru Slovenski ljudski stranki. S tem je SLS prevzela vodstvo slovenske politike pa tudi odgovornost. Končala se je nekako d oba, ki je pod nevšečnim ime-

nem prešla v našo politično zgodovino. Treba pa je priznati, da so prav v tej dobi Slovenci najbolj napredovali na gospodarskem, združnem, kulturnem in političnem polju.

2) Nemško vojaštvo je ob september-skih dogodkih streljalo na Ljubljance in ubilo tipografa Lundra in srednješolca Adamiča. Sovraštvo do Avstrije je takrat globoko prodrlo v slovensko javno mnenje.

3) Avstro-ogrška je anektirala Bosno in Hercegovino, ki jih je od leta 1878 dalje imela samo pod svojo upravo, kakor imata sedaj Jugoslavija zono B tržaškega ozemlja in Italija zono A od leta 1955.

Dogodki leta 1908 so zbudili in pospešili med Slovenci dve med seboj prav različni politični orientaciji, ki pa sta se skladali v tem, da sta se oddaljevali od Levstikove misli, da smo Slovenci sicer samostojen narod, da pa je naša edina rešitev v političnem, to je državnem zedinjenju z južno slovanskimi narodi. Obe orientaciji sta bili pripravljene žrtvovati tudi samostojnost slovenskega naroda, samo da bi se rešili izpod nemške nadoblasti.

1) Septemberski dogodki so med slovenskim ljudstvom vzbudili nepričakovano globok odpor proti avstrijskemu nemštvu. Do leta 1908 je tudi ljubljansko mesto po svojem zunanem videzu moralo napraviti na tujca vtis, da je nemško mesto, v katerem pa žive tudi ljudje, ki govore neki drugi jezik. Napisj po mestnih ulicah so bili ali dvojezični ali pa samo nemški. Po septemberskem streljanju je odvetniški koncipient Ziga Vodušek zbral nekaj prijateljev, ki so s pleskarsko lestvo in kanto okra hodili po mestnih ulicah od hiše do hiše in vse nemške napise preplekali z okrom. Trgovcem in obrtnikom ni kazalo drugega, kakor da so nove napise dali napraviti samo v slovenskem jeziku. Vodušek in njegovi prijatelji so bili obsojeni na nekaj mesecev zapora zaradi javnega nasilstva, Ljubljana pa je dobila popolnoma slovensko lice.

Največji in najbogatejši denarni zavod je bila takrat v Ljubljani Kranjska hranilnica. Ustanovil jo je v dvajsetih letih prejšnjega stoletja župan Hradecki. Po letu 1848 pa je prešla v nemške roke in je bila najmočnejša gospodarska opora nemštvu na Kranjskem. Leta 1908 so slovenski vlagatelji skoro brez vsake agitacije navalili na hranilnico in prenašali

svoje vloge večinoma v Ljubljansko mestno hranilnico, ki je tako postala največja hranilnica na Kranjskem.

Z letom 1908 je pa še prav posebno zavrelo sovražno razpoloženje proti nemški Avstriji med mladino, kar je zanesljiv barometer za globoka ljudska gibanja. Med srednješolci so se začele pojavljati skupine, ki so obračale svoje poglede naravnost proti Srbiji. Z letom 1903 se je namreč pričela velika zgodovinska doba Srbije, ki se je nadaljevala preko balkanskih vojn leta 1912/13 in preko prve svetovne vojne do leta 1918. Ta mladinska gibanja so dosegla svoj višek v srednješolski organizaciji Preporod. Iz sovraštva do nemške Avstrije in pod vplivom srbskih uspehov so se navduševali ne samo za politično, temveč tudi za narodno edinstvo s Srbi. Niso ostali samo pri besedah. Iskali so tudi zveze s srbsko mladino, jih tudi našli in vzdrževali do leta 1914. To mladinsko gibanje je na zunaj našlo svoj odmev v časopisu Dan, ki je izhajal do leta 1914. Eden izmed urednikov lista Dan, dr. Ivan Lah, je bil leta 1914 sodno preganjan, ker je leta 1913 rekel, da on ni Slovenec, da je Srb.

2) Druga politična orientacija je imela svoj izvor v aneksiji Bosne in Hercegovine. Takrat se je pojavila misel, naj bi se Avstro-ogrška preuredila tako, da bi se poleg dotedanje Avstrije in Ogrske kot tretji del ustanovila Jugoslavija, ki naj bi obsegala banovino Hrvatsko, Dalmacijo in Bosno-Hercegovino, torej dežele s kompaktnim hrvatskim in srbskim prebivalstvom. Na mesto dualizma naj bi stopil trislizem. Domnevalo se je, da tako preuredbo podpira tudi nadvojvoda Franc Ferdinand, predvideni naslednik cesarja Franca Jožefa.

Ta načrt je imel nekaj izgledov. Avstrijski Nemci bi bili na splošno z njim kar zadovoljni. Iznebili bi se Dalmacije s čisto slovanskim prebivalstvom. S tem bi se zmanjšal slovanski vpliv v avstrijskem delu države. Z ustanovitvijo Jugoslavije kot tretjega dela v državi bi se pa tudi zlomil prepotentni madžarski vpliv v sami monarhiji.

Tedanji načelnik SLS dr. Ivan Šusteršič je opazil priliko, da bi bilo pri tej priložnosti morda mogoče izvleči tudi Slovenijo iz nemško-avstrijskega oklepa in jo

pridružiti tretjemu, to je jugoslovanske-
mu delu monarhije. Ni si pa mogel prikri-
vati težav, ki bi se temu zoperstavljale.
Čeprav bi avstrijski Nemci sprejeli Jugo-
slavijo, bi ne privolili, da bi se ji pridru-
žile tudi slovenske dežele, ker da so te
dežele habsburške dedne kronovine, v res-
nici pa, ker bi se s tem Nemcem zaprl do-
stop do Jadranskega morja. Odločno bi se
uprli trializmu Madžari. Ugovarjali bi pa
tudi Čehi, ker bi v Avstriji ostali osam-
ljeni in še bolj podvrženi nemškemu pri-
tisku.

Dr. Šusteršič je bil političen človek.
Pripravljen je bil uporabiti vsa možna
sredstva, da bi premagal ovire. Predvsem
se je postavil odločno na stališče habsbur-
ške monarhije. S tem je krenil s pota, ki
ga je nakazal Levstik. Da bi Slovenijo tem
bolj navezal na hrvatsko banovino, ki bi
po trialističnem načrtu z Zagrebom po-
stala središče nove habsburške Jugosla-
vije, je bil pripravljen žrtvovati tudi sa-
mostojnost slovenskega naroda in je začel
govoriti o hrvatsko-slovenskem narodu.
Tudi preko tedanje dualistične meje je
iskal tesne organizacijske zveze s politični-
mi strankami v hrvatski banovini. Leta
1912 je SLS pod njegovim vodstvom skle-
nila koalicijo s Hrvatsko stranko prava
drja. Mile Starčevića (ne s frankovsko
pravaško stranko!) in je sprejela tudi njen
državni program hrvatskega prava. Vpli-
vu dr. Šusteršiča je pač tudi pripisovati,
da se četrti katoliški shod leta 1913 ni
več imenoval Slovenski katoliški shod,
temveč Slovensko-hrvaški katoliški shod.

Dr. Šusteršič takrat ni mogel vedeti,
kar vemo danes, da Franc Ferdinand sploh
ni imel nobenega trdnega lastnega poli-
tičnega prepričanja. Zanašal se je na svoje
vojaške in civilne strokovnjake. Po razis-
kovanjih ravnatelja dunajskega vojnega
arhiva Kiszlinga, objavljenih šele po zad-
nji vojni v avstrijski reviji *Donauranm* je
Franc Ferdinand do svoje smrti sprejel
in spet zavrgel pet ali šest zelo različnih
načrtov. Po enem izmed teh načrtov je
res mislil na tak trializem. Gotovo pa brez
slovenskih dežel. Pa ga je zavrgel, ko so
se mu Hrvatje zamerili, ker so sprejeli
Madžarom prijazno Reško resolucijo. Še v
začetku leta 1914 je ukazal svojemu vo-
jaškemu in civilnemu strokovnjaku, naj
mu pripravita spet nov načrt. Preden sta
svojo nalogo izvršila, ga je v Sarajevu

smrt prehitela. Da ni imel političnega ta-
lenta kažejo dejstva, ki jih navaja Ki-
szling. Na Ogrskem je nameraval uvesti
splošno in enako volilno pravico. V av-
strijski državni polovici jo je smatral za
neprimerno. Ko so se leta 1912 sudetski
Nemci in Čehi že skoro naveličali svojih
prepirov zaradi upravne reforme na Če-
škem in je kazalo, da bo prišlo med njimi
do nekega sporazuma, je naročil tedanje-
mu notranjemu ministru, naj poravnavo
prepreči. Ko bo on prevzel vlado, bo češko-
nemško vprašanje rešil v 48 urah. Tudi
Franc Ferdinand ne bi bil rešil Avstrije.

Dr. Šusteršič je bil uradniški sin. Nje-
gov oče se je še pisal Schusterschitz. Živel
je v srečnem zakonu z Bogomilo, hčerjo
slovenskega profesorja Josipa Šumana, ki
je služboval na Dunaju. Pozneje je postal
deželni šolski nadzornik za Kranjsko. Bo-
gomila je zrastle v dunajskem ozračju. Zdi
se, da je z razumevanjem spremljala poli-
tične kombinacije svojega moža. Če bo v
objektivnem zgodovinpisju morda ostala
črna pega na dr. Šusteršiču, ne bo toliko
zaradi njegove trialistične politike, kakor
zaradi tega, ker je napačno razumel demo-
kracijo.

Tako se je že v letih 1908 do 1914 iz
dveh prav različnih virov, ki se pa oba
nista dobro zavedala razlike med narodom
in državo, pri nas razširjala misel jugo-
slovanskega ne samo državnega, temveč
tudi narodnega edinstva, ki je kasneje v
Jugoslaviji povzročala toliko razburjenja.
Vendar so tudi v teh letih ostala živa in
niso bila pozabljena izročila naših najbolj-
ših mož od Prešerna dalje. Na predvečer
prve svetovne vojne, leta 1913 je Ivan Can-
kar v predavanju v Delavski kulturni zvezi
Vzajemnost v Ljubljani izjavil, da je za
Slovence jugoslovansko vprašanje politično,
to se pravi državnopravno vprašanje, ne pa
narodno ali celo jezikovno. Zaradi tega
predavanja je tedanje sodišče obsodilo
Cankarja na zapor, policija pa je razpustila
Vzajemnost, ki je takrat imela centralo v
Trstu, in vse njene podružnice. S tem pa
ni bila zadušena in je do danes ostala ve-
ljavna misel, da je jugoslovanstvo za Slo-
vence politično, ne pa narodno ali celo je-
zikovno vprašanje.

V tem stadiju našega razvoja nas je
prehitela prva svetovna vojna, s katero se
je začela dramatična doba slovenske poli-
tike.

Za Slovenijo v bodočnosti je treba najti tako državno-pravno obliko, ki ne bo samo s potrebno večino izglasovana v ustavodajni zbornici za Slovenijo, temveč se bo opirala na splošno soglasje vseh prebivalcev Slovenije.

To je ideal, ni pa utopija. Ne samo Švica, vse skandinavske države, tudi Nizozemska, Irska idr., pa tudi sedanja nemška zvezna republika s sedežem v Bonnu, se več ali manj približujejo temu idealu.

Soglasje in sila sta dve sredstvi, na kateri se opira prav vsaka država. Države, ki se načeloma opirajo na svobodno soglasje, ne da bi se odpovedovale uporabi sile, ki pa jo podrejajo pravu, zaslužijo ime demokracija. Države, ki se predvsem opirajo na silo in strahovanje, so avtokracije in tiranije.

Starodavna klasifikacija držav v monarhije, če vlada en sam, v oligarhije, če jih vlada samo nekaj, in v demokracije, če vlada množica, gleda samo na zunanji videz. Danes so vse v Evropi še obstoječe monarhije v resnici demokracije. Take republike pa, kakor so Španija, današnja Jugoslavija in v nekem posebnem smislu tudi Francija, čeprav v njej svoboda ni poteptana, pa so avtokracije. Po tej klasifikaciji bi bila danes v Evropi najslabša demokracija oziroma bi sploh ne bila demokracija švicarska konfederacija, ker še do danes ni dala volilne pravice ženskam, ki vendar tvorijo več kakor polovico švicarskega prebivalstva.

Svobodno soglasje je lahko samo srčno soglasje, ki izvira iz čustev, ali pa soglasje, ki temelji samo na razumu. Samo čustveno soglasje je odvisno od trenutnega osebnega razpoloženja in je izpremenljivo. Samo razumsko soglasje je trdno in trajno ter se izpreminja edinole, če se zares bistveno in trajno izpremene zunanje okolnosti.

Potrebno je soglasje državljansko zavednih in politično aktivnih prebivalcev. V vseh, tudi v politično najzrelejših državah je precejšnje število ljudi, večje, kakor si navadno mislimo, ki so pokorni državljani, ki pa nimajo smisla za svoje politične pravice in za koristi svoje države. Že Perikles je leta 431 pred Kristusovim rojstvom v svojem govoru o demokraciji pri pogre-

bu v vojni padlih vojakov o takih ljudeh rekel, da niso miroljubni državljani, temveč jalovi troti. V avtokratičnih in sploh totalitarnih državah so taki ljudje prav posebno zaželeni in dobrodošli. V pravih demokracijah je naloga državljanske vzgoje, za kar imajo skrbeti predvsem politične stranke, da se odstotek takih ljudi čedalje bolj znižuje.

Potrebno je svobodno soglasje ljudi, ki so blage ali dobre volje. Taki ljudje znajo ceniti svojo svobodo, priznajo jo pa tudi vsem drugim ljudem in jo upoštevajo. V zares spornih vprašanjih branijo do skrajnosti svoje stališče, pa končno sprejmejo tudi manj dobro ali celo najmanj slabo rešitev. Nikdar ne rečejo: vse ali nič.

V vsakem narodu je neko število kverulentov, malkontentov in sploh asocialnih ljudi, ki nikdar z ničemer niso zadovoljni. Če v železniškem vagonu odpreš okno, mu ni prav, ker da je prepih, če okno zapreš, mu spet ni prav, ker da je slab zrak. Taki ljudje niso blage ali dobre volje.

Za bodočo ustavo Slovenije je torej potrebno soglasje vseh državljansko zavednih in politično aktivnih ljudi, ki so blage volje.

Če govorimo o ustavi Slovenije, ni odveč vprašanje, kaj je Slovenija. Danes je Slovenija ozemlje, ki je nasproti Avstriji, Italiji in Madžarski omejeno po mednarodnih mirovniških pogodbah. Če hočemo ali nočemo, jih moramo tudi mi pripoznati. Samo proti Hrvaški smo v zares srečnem položaju, da s Hrvati nimamo nobenega omembe vrednega mejnega spora.

Vendar imajo tudi te meje svojo ranljivost Ahilovo peto. Po mirovni pogodbi še vedno mednarodno pravno obstaja Svobodno tržaško ozemlje. Zona A je samo v dejansko upravo izročena Italiji, zona B Jugoslaviji. Ljudska skupščina komunistične Jugoslavije je to stanje tudi že ratificirala, pač s skrivno mislijo, da ji bo zona B tihoma pripadla tudi v pravno posest. S tem se je pa tudi že tihoma odpovedala resnično slovenskemu Primorju od Timava do Barkovelj in Zavelj, ki nikdar v zgodovini ni pripadalo ne Italiji ne beneški republiki.

Italijanski parlament pa tega stanja ni ratificiral in je s protestom prešel na dnevni red. Že pred letom 1948, ko je bil Tito še v Kominformu, so Amerika, Velika Bri-

tanija in Francija priznale Italiji pravico tudi do zone B. Letos spomladi je novi italijanski zunanji minister Fanfani ob svojem nastopu ostro in odločno opozoril, da se Italija nikoli ni odpovedala zoni B in je še dodal, da se ji tudi nikoli ne bo odpovedala!

Ta izjava je brez pomena, dokler stoji za zono B celokupna Jugoslavija, naj bo kakršnakoli že. Nevarna bi pa postala, če bi se kakorkoli omajala teritorialna integriteta Jugoslavije in če bi kdo na tem prostoru poskušal ustanovljati neko novo majhno državo. Kdo bi si upal prisiliti ali pregovoriti Francijo, Veliko Britanijo in Ameriko, da bi se njemu na ljubo izneverile obljubi, dani zavezniški in prijateljski Italiji, ki vrh vsega lahko podpira svojo zahtevo s historičnimi, etničnimi in gospodarskimi argumenti? Koper, Izola, Piran itd. so starodavni romanski in beneški municipiji z avtohtonim italijanskim prebivalstvom in z italiskim socialno-ekonomskim značajem. Pod avstrijsko oblast so ti kraji prvič v zgodovini prišli šele v začetku XIX. stoletja, ko je Napoleon likvidiral beneško republiko. Iz sedanjega Kopranekdanega Capo d' Istria, je bilo doma nič manj ko pet dožev, ki so vladali v beneški republiki. Danes šovinistični nacionalizem še ni premagan. Ko danes gledamo, kako pred našimi očmi umira pravo slovensko Primorje od Timava in Štivana preko Devina, Sosljana, Nabrežine, Sv. Križa, Miramara, Grljana in Barkovelj do Žavelj in ima nabrežinsko-devinska občina še Slovence po rodu za župana samo po preračunani milosti italijanskih demokratskih strank, lahko razumemo, da z enakimi občutki gledajo Italijani, kako izgubljajo stari beneški municipiji svoj narodni značaj.

Jaz osebno samo obžalujem, da se niso izvedle določbe mirovne pogodbe o ustanovitvi Svobodnega tržaškega ozemlja. S tem se pač ne bodo strinjali tisti, ki gledajo na to vprašanje z materialističnega stališča. Zona B s Kopro, ki ni kamenit kraški svet, temveč najlepši in najrodovitnejši del Istre, je s svojo razgibano obalo neprimerno več vredna, kakor nabrežinsko-devinsko skalovje s svojo popolnoma nerazvito obalo.

Z geografskega vidika Slovenija ni zaključena celota. Profesor Melik pravi, da je Slovenija dežela prehodov in razpotij.

Tujci pravijo, da je lepa, vendar je slabo rodovitna in zemlja sama ne more preživljati svojega prebivalstva.

Tudi v zgodovini ni bila Slovenija vse do leta 1918 nikoli združena. Leta 1848 smo bili Slovenci razdeljeni na osem dežel. Misel Zedinjena Slovenija pa se je od leta 1848 dalje med ljudstvom tako vživel, da so se 1918 nam pripadli deli teh dežel sami od sebe brez vsakih pogajanj in plebiscitarnih glasovanj združili v enotno Slovenijo. Imena Kranjci, Štajerci, Primorci so nam ostala samo še za to, da se v hudomušnosti med seboj dražimo.

Štajerski del vsaj od Poljčan dalje gospodarsko bolj gravitira k Grazu ko k Ljubljani. Tudi gospodarsko Slovenija ne predstavlja enote.

Tudi geopolitično Slovenija ni zaključena celota. Geopolitika je nekaka polznost, ki so si jo sredi prejšnjega stoletja izmislili tedanji imperialistično razpoloženi Nemci, da bi na njo opirali svoje agresivne načrte. Pri tem so mislili na meje, ki so se, odkar je zemlja postala poglavitni element sodobnih teritorialnih držav, izkazale za primerne in koristne, čeprav niso bile v skladu z geografskimi in etničnimi danostmi. Taka geopolitična meja, ki razdvaja Slovenijo na dve polovici, je meja Ilirskih provinc, ki jo je določil Napoleon po grebenih Kamniških planin preko sedanjega železniškega predora med Hrastnikom in Zidanim mostom do Save, kjer se še zdaj vidijo na desnem bregu razvaline nekdanje carinarnice, in nadalje po reki Savi. Po likvidaciji Napoleonove zapuščine je avstrijska vlada odpravila skoro vse, kar je bil upeljal. Prav to mejo pa je prevzela kot primerno med Štajersko in novoustanovljenim Ilirskim kraljestvom, ki se je obdržalo še preko leta 1849. Prav do te meje so ob začetku prve svetovne vojne zahtevali Italijani razširitev Italije, da bi tako dobili v roke tudi trboveljski premogovni revir. Pri predzadnjih volitvah v avstrijsko poslansko zbornico pa je neki kandidat Ljudske stranke zahteval razširitev avstrijske republike do Brežic, torej prav do te meje, kjer da so še do leta 1918 imeli nemškega župana.

Če bi se obnovila ta geopolitična meja, bi bili popolnoma zadovoljni in nasičeni Italija in avstrijska republika, samo Slovenija bi izginila z zemljevida.

Ne geografija, ne zgodovina, ne eko-

nomija, — samo živo slovensko narodno čustvevanje drži skupaj Slovenijo.

Pri prizadevanjih, da najdemo za Slovenijo tako državno-pravno obliko, s katero bi soglašali vsi državljansko zavedni Slovenci, ki so dobre volje, je prvo vprašanje, ali imamo določen konkreten političen cilj, ki bi ga vsi priznavali kot najvišjo politično vrednoto — neglede na to, ali si v ostalem žele federativno Jugoslavijo ali suvereno slovensko državo ali republiko ali monarhijo.

Mislím, da je tak naš najvišji politični cilj: da se izvlečemo iz sedanjega komunističnega oklepa in se pridružimo svobodnim evropskim narodom, ki so združeni v Evropskem svetu in drugih evropskih ustanovah, ki so ustanovili Evropsko sodišče in se podvrgli njegovi pristojnosti.

Mislím, da se okoli tega cilja lahko zedinimo vsi Slovenci dobre volje, ki živimo v svobodni emigraciji.

Mislím, da izraža ta cilj tudi resnično željo in zahtevo vseh Slovencev v domovini, ki so od vsega začetka spoznali, da je šlo pod zapeljivim imenom Osvobodilna fronta samo zato, da se komunisti, kakor so se naučili pri Stalinu, polaste oblasti v Jugoslaviji.

Mislím, da danes sprejemajo ta cilj vsa koristna budala, ki so iz neumnosti ali iz kakršne koli špekulacije nasedla komunistom.

Mislím, da ga danes sprejemajo tudi tisti, ki so odkritosrčno verjeli komunističnim obljubam o boljšem in lepšem svetu in življenju.

Mislím, da bi ga radi sprejeli tudi mnogi med tistimi, ki še danes vztrajajo v Zvezi komunistov in opravljajo komunistične službe, ker zaradi svoje eksistence ne morejo prekiniti z njimi.

Mislím, da bi ga z veseljem sprejeli mlajši rodovi komunistov, ki nimajo krvavih rok in za katere je pod dokazi živega izkustva hokus-pokus dialektičnega materializma izgubil svoj čar.

Prepričan sem, da ta cilj brezpogojno sprejemajo tudi vsi Srbi in Hrvati, ki so dobre volje, pa tudi vse druge narodnosti, ki žive v Jugoslaviji.

Ni neznano, da osebno smatram federativno Jugoslavijo za najboljšo rešitev za Slovence. Samo popolnoma hipotetično izjavljam, če bi recimo Hrvatje ali Srbi ne

sprejeli tega cilja in bi iskali neko drugo orientacijo, bi zame in verjetno za vse Slovence stopilo vprašanje Jugoslavije v krizo.

Samo združeni z Evropo lahko spravimo v red in izboljšamo gospodarstvo v Jugoslaviji. Mi potrebujemo Evropo. Pa tudi Evropa potrebuje nas, ne samo Slovenijo, temveč celo Jugoslavijo.

Če sprejmemo ta cilj, sprejemamo tudi idejno osnovo Evropske unije, ki je Deklaracija Združenih narodov o človeških pravicah z dne 10. decembra 1948, ki v svojih tridesetih točkah prikazuje ideal prave demokracije, ne samo politične, tudi gospodarske, socialne in kulturne.

Popoln prevod Deklaracije v slovenskem jeziku je bil doslej objavljen samo v Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1961. V domovini deklaracije sploh ne poznajo. Potrebno bi bilo Deklaracijo razmnoževati in razširjati, da bi jo ljudje brali in spoznali, kaj je — danes toliko zlorabljena in po nemarnem izgovarjana — prava demokracija.

Še več načelnih vprašanj je, ki jih lahko sprejmejo vsi Slovenci. Na primer: Samoupravno ustrojstvo Slovenije od srenje ali soseske navzgor preko občine in okrožij. Slovenski narod se je od vsega začetka leta 1848 razvijal po samopomoči. Še danes Slovincu diši po plesnobi vse, kar je eraričnega. Sedanji režim je samoupravo in še posebej zadružništvo spravil na slab glas. Zato bo bodoča slovenska deželna vlada z nekim malim aparatom dobrega upravnega uradništva morala skrbeti, da se popravi in pospeši, kar je bilo zamujenega v zadnjih desetletjih.

Drugo tako načelo je socialni značaj Slovenije. Dokler ne bodo izkušeni in iznajdljivi gospodarski strokovnjaki svobodne Evrope našli boljšega gospodarskega reda, kakor je sedanji, je treba držati na vajetih ustvarjalni, toda agresivni kapitalistični duh neugnanega Prometeja, ki je starim grškim bogovom ukradel ogenj. Govori se o skrbstveni državi, ki ji Angleži pravijo welfare state, Nemci pa Wohlfahrtstaat. Ni ideal, pa tudi ne nevarnost, da bi Slovenci postali narod štipendistov, penzionistov in rentnikov. Človeku je treba pustiti nekaj skrbi in odgovornosti. Pregovor, da je vsak svoje sreče kovač, ni popolnoma resničen, pa tudi ne popolnoma napačen. Kovač potrebuje kladivo in na-

kovalo in kos železa, in tega nima danes vsakdo pod enakimi pogoji na razpolago.

Če soglašamo v osnovnih načelih, lahko puščamo za sedaj na strani vprašanja, ki niso odvisna samo od naše volje, o katerih mi sami zase ne moremo odločati, ker živimo v medsebojni odvisnosti z drugimi narodi, in na katera noben človek danes ne more dati kolikor toliko zanesljivega odgovora. Pač pa se lahko ukvarjamo z vprašanji notranje ureditve Slovenije, npr. o novem Deželnem zboru kot zakonodajnem organu Slovenije, o volilnem redu, večinskem ali sorazmernem, o ureditvi šolstva, zdravstva, pravosodja itd. Lahko razpravljamo npr. o teritorialni upravni razdelitvi Slovenije, s katero uganjajo komunisti že dvajset let svoje eksperimente. Najprej so preuredili prejšnje okraje, kakor je bilo v korist stranki. Z drugo ustavo so Slovenijo razdelili na osem „okrajev“. S tretjo ustavo iz leta 1963 so jo razdelili na štiri „okraje“. Zdaj so se znova premislili in so tudi to zares ponesrečeno razdelitev zavrgli.

K tretjemu vprašanju:

Različna pota vodijo k cilju.

Od nove vojne noben resen človek ne bo pričakoval rešitve.

Na politično in diplomatsko pomoč velikih sil svobodnega sveta nimamo pravice računati, dokler ne vidijo solidne in zares močne alternative, ki bi bila v stanju nadomestiti sedanji režim v Jugoslaviji.

Fatalizmu, da nam bo prinesla rešitev neka nova Devica Orleanska, ne kaže se udajati. Misel sama po sebi ni popolnoma absurdna. Zgodovina nam nudi več primerov, ki se ne dajo razložiti z zakonom o vzroku in učinku. Bolje je, da se držimo pregovora: Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal.

Ostaneta dve poti: ali nasilen upor ali mirna evolucija.

Nasilen upor bi bil po stalni pravni zavesti, odkar se v Evropi pojavljajo nasilni vladarji in uzurpatorji, legitimen in tudi moralno upravičen. Tudi Deklaracija Združenih narodov priznava ljudem pravico zateči se k uporju kot zadnjemu sredstvu zoper tiranstvo. Komunistična uzur-

pacija v Jugoslaviji je po svojem izvoru tiranija. V XVI. stoletju bi rekli: absque titulo. In sicer je nečloveška tiranija. Med zadnjo vojno se je utrdila pravna zavest, da zločinstva zoper človeštvo in človečnost nikoli ne zastarajo. Posebno kričavo zahtevajo to komunisti — če gre zoper nemške naciste. Mora pa prav tako veljati za komuniste, fašiste, ustaše in sploh zoper kogarkoli. Lahko razločujemo zločinstva zoper človeštvo in zoper človečnost. Ko so komunisti metali v bazoviško jamo Tržičane, ker so bili Italijani, ko so streljali nacionalno prav nič agresivne vojvodinske Švabe, ker so bili Nemci ali cigane, ker so bili cigani, so zagrešili zločinstvo zoper človeštvo. Ko so že po končani vojni pobijali domobrance, ki so jim bili neoboroženi izročeni na milost in nemilost, in jih mrtve, žive ali polžive metali v kraške jame, so zagrešili zločinstvo zoper človečnost. Enako zločinstvo so zagrešili, ko so še v letih 1947 do 1949, torej še v času, ko so že bili izključeni iz Kominforma, v posebnih taboriščih v Jugoslaviji vzgajali v komunistične janičarje grške otroke od 5. do 15. leta, ki so bili po grških vaseh staršem nasilno odvzeti. Trdi se, da se tega niso izmislili grški partizani in da je ta satanska misel prišla iz Jugoslavije.

Če je izključeno vsako zastaranje teh hudodelstev, je samo logično, da je tudi izključena vsaka pomilostitev, amnestija ali abolicija. Nad glavami idejnih iniciatorjev in eksekutorjev teh zločinov bo do smrti na tenki nitki visel Demoklejev meč. Teh nečloveštev so se naučili pri Stalinu. V Moskvi so Stalina vsaj po smrti obsodili in ga odstranili iz grobnice. Pri nas pa isti ljudje še vedno vladajo nad Jugoslavijo. Doslej še niso dali nobenega zadoščenja razžaljenemu čutu pravičnosti. Rankovićevo govorjenje o „humanem socializmu“ in Kardeljevo vzdihovanje v Buchenwaldu: „bódimó ljudje“, vzbuja vtis cinične hinavščine.

Slovenci se v teku svoje kratke zgodovine nismo naučili uporabljati silo v obrambo pravičnosti. Res je bil eden izmed redkih razveseljivih dogodkov med zadnjo vojno samostojen pojav vaških straž pri Št. Joštu in v drugih krajih, ki so dokazale, da Slovenci vendarle niso tako pohleven narod, kakor so pričakovali komunisti. Duh Vaških straž je prešel tudi na domobrance. Samo bolje bi bilo, da bi si

namesto kranjskega orla prišli na rokave tri šesterokrake zvezde.

Vsaka nasilna akcija pa neizogibno uničuje vrednote na življenju, zdravju, narodnem premoženju in tudi moralne vrednote, ker vsako nasilje vzbuja zver, ki ždi v globini človeške narave. Zato je bolj uporabna in primerna ter manj tvegana pot čim bolj mirnega, čeprav bolj počasnega razvoja.

Komunisti so s svojo strahovlado v prvih letih ugnali ljudem tak strah v kosti, da si še do danes niso opomogli. Lahko bi se zgodilo, da bo pri osvoboditvi Jugoslavije izpod komunizma pripadel velik delež mladim rodovom, ki so že šli skozi komunistično šolo.

Komunisti so izpridili cele generacije mladine. Za komunizem jih niso pridobili. Brionski komunizem ne more ogreti mladega človeka. Na mesto mladih ljudi, sposobnih za navdušenje, so ostala prazna srca in mrtve duše.

Vse mladine pa prav gotovo niso mogli korumpirati. Komunizem je kakor vročinska bolezen ali tifus. Kdor ga srečno preboli, bo ozdravljen za zmeraj. Kakor kaže primer mladega profesorja Mihajlova, je pričakovati da se bodo iz te mladine, ki je bila že komunistično vzgajana, rodili osvetniki. V komunističnem jabolku že tiči črv, ki ga razjeda. Dialektika se ne bo ustavila pred Zvezo komunistov Jugoslavije.

Ko v zadnjih letih od časa do časa k nam v Argentino prihajajo mladi ljudje iz domovine, ki niso v plačani komunistični službi, ki nimajo krvavih rok, pa imajo oči, da lahko primerjajo svobodni svet z življenjem doma, bi morda kazalo znova razmisliti kočljivo vprašanje, ali je prav, da jih držimo stran od naših ljudskih domov in naših prireditev, ko jim lahko kaj pokažemo, kaj je naša emigracija iz lastnih sil ustvarila na vseh poljih narodnega življenja, in jih s tem utrjujemo v misli, da imajo morda vendarle prav komunisti,

ki jim doma trobijo, da smo narodni izdajalci, vojni zločinci, kolaboracionisti in obkuranti.

Tudi emigracija bi mogla kaj pripomoči k pripravam za novo ustavno ureditev Slovenije.

Dolga vrsta emigrantov od Danteja do Marxa in še preko njega je zarezala globoko brazdo v zgodovino.

V prvi polovici prejšnjega stoletja je v Argentini več desetletij nasilno vladal diktator Manuel Rosas. Njegovi politični nasprotniki so večinoma odšli v emigracijo, med njimi tudi učeni jurist Juan Bautista Alberdi. Leta 1852 so Argentinci strmoglavili Rosasa. Sklicali so konstituantno, ki naj bi dala Argentini novo ustavo. Alberdi jim je v Čilu, kjer je živel v emigraciji, spisal knjigo z naslovom *Bases s* popolnim besedilom ustave in z obširno obrazložitvijo. Alberdi je ostal še nadalje v tujini, njegovo ustavo pa so v ustavodajni skupščini skoro neizpremenjeno sprejeli dne 1. maja 1953. Ta ustava, ki jo je sestavil emigrant, je preživela z malenkostnimi izpremembami vso burno zgodovino Argentine in vse prav različne režime, je še danes po več ko sto letih v veljavi in jo vsi Argentinci cenijo kot narodno svetinjo.

V naši emigraciji imamo nekaj bivših poslancev, ki so se že ukvarjali z zakonodajo, več visokih upravnih uradnikov z veliko izkušnjo, po ameriških in drugih univerzah več profesorjev za sociologijo, gospodarske in državne znanosti, več dolgoletnih županov avtonomnih mest in velikih občin. Vsi skupaj bi mogli sestaviti podobo nove ustave za Slovenijo. Težava je v tem, ker smo razkropljeni po vseh kontinentih. Potrebno bi bilo neko središče, ki bi moralo biti v Evropi, najbolje v Parizu ali nekje v Zahodni Nemčiji. Potreben bi bil spreten organizator. Kritje za majhen proračun stvarnih potrebščin ne bi bilo težko dobiti pri naših dobro situiranih emigrantih.

rojen 8. marca 1921 kot sin železničarja v Črnem vrhu nad Idrijo, ko je bil kraj še pod Italijo. Zgodaj leta 1926 ga je fašizem s starši preselil v notranjost Italije. Najprej v Forli, kjer so ostali 7 let, nato v Bologno. Tu so preživeli nekaj nad 12 let. Med tem je končal srednje šole in skoraj doštudiral na fakulteti modernih jezikov in literatur na vseučilišču v Benetkah. Tu je iz teh ved l. 1946 tudi doktoriral. Med vojno je bil vpoklican v italijansko vojsko in je v enem letu postal štabni častnik 6. armadnega zbora, ki je bil tedaj nastanjen v Dubrovniku. Tu se je naučil hrvaščine. Po razpadu Italije se mu je posrečilo priti k staršem v Bologno, kjer so vsi ostali do konca vojne, dokler se niso sredi septembra l. 1945 vrnili domov v Gorico. Dve leti je poučeval na slovenski goriški gimnaziji in liceju ter na učiteljskišči, po novi razmejitvi pa v Sempetru pri Gorici — prvič v lastni domovini. Komunizem se mu namreč tedaj ni zdel tako neznošen kot pozneje. Upal je tudi, da se bo v kratkem omilil in da bo potem življenje vsekakor znosno. Pa ni bilo tako. Kmalu se je začelo tiho, zahrbtno preganjanje, ki je šlo od premestitve z višje na nižjo gimnazijo vse do degradacije v vojski; od hladnega, čestokrat brutalnega ravnanja kom. oblasti vse do ustvaritve neznošnega psihološkega stanja, ki bi mu bilo kmalu odvzelo pogum za izpolnjevanje verskih dolžnosti. Je namreč praktičen katolik. Ko se je l. 1947 poročil in dobil 2 otroke, mu je vest s časom onemogočila nadaljnje bivanje v Jugoslaviji. Da bi omogočil svojim otrokom vzgojo po svojih nazorih ter da se umakne nadaljnjemu preganjanju, je poleti 1958 ilegalno zapustil domovino in se zatekel v Avstrijo, odkoder je s pomočjo lazarista dr. Kolariča prišel leta 1959 v Kanado. Tu je kot lektor na univerzi v Torontu poučeval eno leto ruščino, nato se pa vrnil na srednje šole, kjer je leta 1964 dosegel najvišjo kanadsko kvalifikacijo ter postal vodja Odseka za moderne jezike na Višji tehnični šoli „Danforth Technical School“. V domovini je s članki iz svoje stroke sodeloval v raznih slovenskih časopisih. Med drugim je prevedel tudi Bavčarjev latinski rokopis iz XVII. stoletja. V Kanadi je član Slovenskega katoliškega akademskega starešinstva ter živ ud tamkajšnje organizirane slovenske skupnosti.

I

Cilji slovenskega naroda in njegove politike nujno slonijo na slovenski zgodovini in na položaju, v katerem se narod dandanes nahaja.

Oglejmo si najprej njegov zgodovinski položaj. Vse slovensko ozemlje, tudi nekdanje, kosajo gorovja že iz geoloških dob. Upravno-politične meje ga kosajo že od naselitve dalje. Odkar pa se je porodila narodna zavest, kot jo danes pojmuje, kosajo Slovenijo ostre državne meje: skoraj sto let že na zapadu, skoraj petdeset let na severu.

Ogri so Slovincem potujčili ravnino ob Blatnem jezeru, Nemci so jim ponemčili dober del Štajerske in Koroške. Meja vsiljena na Sotli je Slovincem odtujila več

kot milijon ljudi, ki jih danes poznamo kot hrvatske kajkavce. Na zapadu se je potujčilo vse, kar je bilo slovenskega v Furlaniji, zlasti ravnina onstran Tilmenta. Od nekdanjega ozemlja ostaja danes Slovincem komaj tretjina, ali pravzaprav četrtnina, če upoštevamo tudi hrvatske kajkavce. Slovencev bi danes moralo biti kakih šest do sedem milijonov, v resnici jih je pa le malo več kot poldrugi milijon.

Obstaja v tej žalostni zgodovini le eno razveseljivo dejstvo, ki ga pa žal Slovenci še ne izkoriščajo, kakor bi ga bilo treba. Pomanjkanje zvez z ostalimi zahodnimi in južnimi Slovani, in celo med Slovenci samimi — raztresenimi po svojih dolinah — je s časom ustvarilo zelo raznolika narečja. So pa ta narečja, in z njimi tudi knjižna slovenščina, slovnično še danes ostala bližja ruskemu in ukrajinskemu jeziku, iz ka-

terih izvirajo, kot pa hrvatskemu ali srbskemu.

To so zgodovinska dejstva, katerih nobena slovenska politika ne bi smela pozabiti.

II

Če pogledamo v današnjo stvarnost, opazamo še druga dejstva. Potujčevanje slovenskega ozemlja še ni prenehalo. Od Prekmurja vse do Trsta tečejo državne meje samo po slovenski zemlji in s tem je tisoče Slovencev prepuščenih naravnemu in vse prepogosto tudi namernemu potujčevanju. Če se v tem pogledu nič ne spremeni, potem si slovenski politiki morajo biti na jasnem, da je za te zamejske Slovence le še vprašanje časa: prišel bo dan, ko jih ne bo več. In kaj potem?

Prazna utvara bi namreč bila sanjati, da so vsaj Slovenci v matični republiki varni. Tudi njim preti ista nevarnost, kajti ni je v zgodovini meje, ki bi bila stalna. Hitler in Mussolini pa nista bila niti prva niti zadnja, ki sta hotela Slovence izbrisati z zemljevidov.

Tiho in neopazno se v slovenski jezik vrvirajo hrvatske oblike. Časopisje je sicer polno kritik glede te ali one nesrečne besede, toda nihče se ne zmeni za važnejše spremembe v slovnici. Naj tu omenimo le nekatere.

Peti sklon ednine moških in srednjih samostalnikov je v slovenskih narečjih na „-i“ (pri volji, konji, deli, sonci, itd.). Tako se je še nedavno pisalo tudi v knjižni slovenščini. Brez krika in vika je končnico „-i“ nadomestila hrvatska „-u“ (pri volu, konju, delu, soncu, itd.) neglede na dejstvo, da je končnica „-i“ neprimerno bolj slovanska. Rusi imajo „-e“, Ukrajinci „-i“, itd., le Hrvati in Srbi poznajo „-u“.

V slovenskih narečjih so še povsod žive vseslovanske oblike brez končnice za drugi sklon množine ženskih samostalnikov: nog, lip, verig, — in tudi: vod, gor, žen, stez, ovc, itd. Zakaj se knjižni slovenščini zdi danes bolj moderno pisati: vodá, gorá, žená, stezá, ovac, itd.? Le naglas, ki se ne piše, razlikuje te oblike od hrvatskih.

V sintaksi opazamo, da pogojni „če bi“ vse bolj izginja v korist hrvatskega

„da“: „da sem na tvojem mestu, takoj grem“.

Puristi se medtem zaganjajo v glagol „čitati“ in njegove izpeljanke, ki so čisto vseslovanske, medtem ko je „brati“ (danes zopet vsiljen) skovanka po nemškem „lesen“, ali latinskem „legere“.

Zakaj ta otopelost med slovenskimi književniki in jezikoslovci? Komaj nekaj let nazaj (1962) so se pred javnostjo celo osmešili, ko so hoteli uvesti, in to kar z izdajo novega „Slovenskega Pravopisa“, samostalniške oblike na „-avec, -avka, -ivec, -ivka“ z izpeljankami vred! Niso pomislili na to, da bi to bilo etimološko zgrešeno, nedosledno, nepopolno, in da bi vse te besede s tem za dolg korak približali hrvatskim na „-aoc, -ioc“ (ki so v prvem sklonu danes dosledno nadomeščene s končnicami „-alac, -ilac“ pod vplivom kajkavščine in severnih hrvatskih narečij).

Lahko bi še dolgo naštevati, vendar to ni mesto za jezikovne razprave. Dejstvo ostaja, da v sedanjem položaju Slovenije se bo ta pojav v bodoče verjetno še jačal, če si Slovenci ne bodo znali pomagati s potrebnimi in treznimi ukrepi. K jezikovnemu bližanju bodo silili ne le upravni pritisk iz Beograda, ampak zlasti kulturni in gospodarski stiki z jugoslovanskim jugom, ki slovenščino žal prav malo pozna. Zlasti iz gospodarskih razlogov je srbohrvaščina v Sloveniji skoraj postala nujnost.

Protiutež so ji le radio, televizija, in nekoliko olajšano potovanje v tujino, ki zopet širijo v Sloveniji vpliv italijanščine in nemščine, morda celo madžarščine. Tudi tega pritiska ne gre podcenjevati, zlasti v sedanji kronični gospodarski krizi komunističnega ustroja države. Zgodovinska preteklost in ogromno nesorazmerje v velikosti s sosednimi narodi sta vedno vcepeljali Slovincem zavesten ali podzavesten čut manjvrednosti. Gospodarska kriza in z njo gospodarsko zaostajanje v primerjavi s sosednimi narodi lahko ta čut zopet oživi.

Tudi teh dejstev slovenska politika ne bi smela pozabiti.

V notranji politiki je nujno potrebna demokratizacija političnega življenja, ki je predpogoj za ozdravitev slovenskega gospodarstva. Dvajset let neuspešnih in nestvarnih, milo rečeno, zanesnjaških poskusov na račun ljudstva tako v politiki kot v

gospodarstvu, je več kot dovolj za katerokoli vlado, ki bi si upala trditi, da je ljudska, demokratična. Naj se ti ljudje mirnim potom enkrat umaknejo in v svobodnih volitvah prepustijo, če bo to volja ljudstva, mesto drugim ljudem (kot pravi Džilas v svoji knjigi), ki so se iz tega marsikaj naučili.

Treba je postaviti Slovenijo spet na lastne noge, to pa je mogoče le z zopetno uvedbo zasebne dejavnosti in svobodnega zasebnega kapitala. Dvomljivo je, da bi to bilo mogoče v komunistični državi. Dvajset let sanjarskih poskusov je državo privedlo na rob gospodarskega propada z več kot milijardo dolarjev dolga v inozemstvu. Šele ta polom je oblasti primoral, da so pristopile k neki sprostitev industrije in trgovine. Saj drugače bi sploh ne moglo več iti dalje. Toda veliko vprašanje je, če in koliko se bodo ti novi, za komunistično pojmovanje že kar krivoverski ukrepi, obnesli.

Ozdravitev družbene ureditve in narodnega gospodarstva je nujen pogoj za gospodarsko blagostanje, ki je v Sloveniji popolnoma mogoče in je edino, ki v narodu lahko odpravi tisto čudno, zopet se porajajočo plahost: čut manjvrednosti. Ta čut, kakor kaže, zopet tare vse sloje ljudstva s komunisti na čelu. Odpraviti ga je treba. Toda le gospodarsko blagostanje je tega zmožno. To blagostanje je edino, ki more s časom ojačati narodno zavest do take mere, da bi zmogla kljubovati vsem tujim vplivom in pritiskom. Edino to blagostanje bo znalo preusmeriti, obrniti tok dosedanje zgodovine.

Pametna in koristna je povezanost Slovencev z ostalimi Jugoslovani. Še boljše bi bilo, če bi se mogli povezati z vsemi južnimi Slovani. In še boljše bi bilo, če bi se mogli povezati z vsemi Slovani. Kako priti do tega? Važen cilj, nujno potreben za sprostitev slovenskega gospodarstva, je širok federalni državni sistem: to kar se je pravzaprav že dvakrat poskusilo (tako po prvi kot po drugi svetovni vojni), a se je obakrat izjalovilo v centralizmu, ki je avtomatično nastopil. Slovenija bi morala ostati v sklopu sedanje Jugoslavije le pod pogojem, da dobi najširšo gospodarsko in zlasti še politično svobodo: saj to je splošna težnja v današnjem svetu. Najboljša ureditev bi seveda bila politična ureditev po vzoru držav Beneluxa. Samo k taki

skupnosti bi verjetno utegnili pristopiti tudi Bolgarija, država, brez katere je ime Jugoslavija brez smisla in protislovno. Izbrati bi si seveda morali tudi novo prestolnico.

Nacionalna združitev s Hrvati in Srbi ostaja še vedno sen daljne bodočnosti, pa čeprav bi Slovincem v odnosih do sosednih narodov znala pomagati. Združitev bo mogoča le takrat, ko besede Slovenec, Srb in Hrvat ne bodo več imele narodnostnega pomena za ljudstva teh dežel. To pa je še daleč pred nami in za danes nestvarna utopija.

IV

Prešli smo tako k zunanji politiki. Tu so bili Slovenci vedno preskromni in plahi. Vzroke je iskati bodisi v številčni šibkosti naroda, bodisi v politični nestalnosti in neodvisnosti. Teh tar bi se morali slovenski politiki čimprej otresti in dvigniti svoj glas za pravice naroda neprimerno višje. Postaviti jasne in ostre zahteve.

Koliko je slovenska bojazljivost in skromnost nestvarna, bi lahko slovenski politiki opazili, če bi le pogledali malo okoli sebe. Avstrijce na Koroškem ni prav nič sram ravnati s Slovenci kot pač ravnajo. Niti ni Italijane na Primorskem. Italijanom vest prav nič ne očita, da si neupravičeno lastijo južni Tirol. Francozi smatrajo, da sta Alzacija in Lotaringija (nemški deželi) francoski ter da je njihova meja na Renu popolnoma upravičena in umevna. Čehi so po prvi svetovni vojni čisto „naravno“ dobili Sudete, katere so po drugi svetovni vojni celo izgnali: tri milijone ljudi. Priznati je sicer treba, da so ti obmejni češki kraji bili nekoč res češki in le pozneje ponemčeni kot na Slovenskem Koroško in Štajersko. Ravnotako so Poljaki po drugi svetovni vojni dobili nekdanje poljsko ozemlje, s katerega se je ob tej priliki izselilo menda deset milijonov Nemcev. Rusi so si prisvojili del vzhodne Prusije, ki nikoli ni bila ruska. In lahko bi naštevali brez konca.

Zgodovina ni za strahopetce. Zakaj bi se torej Slovenci morali bati zahtevati, recimo, meje na Tilmentu, in nato na Turah in Semmeringu, in ob Blatnem jezeru? Saj so to le meje nekdanjega slovenskega

ozemlja, in vrhutega „naravne meje“ ravno tako kot Odra in Ren, alj pa Alpe.

Vest naj bi slovenskim politikom narokovala eno samo stvar: spoštovanje človeških pravic tujih prebivalcev zahtevanih krajev. Spoštovanje v nekoliko večji meri, kot pa se še danes dela po svetu, na Koroskem na primer, ali pa v Beneški Sloveniji.

To naj bi bili cilji slovenske zunanje politike. Vprašanje je, kako jih doseči, odgovor pa je: z odločnostjo, pogumom in iznajdljivostjo. Strahopetno popuščanje tega gotovo ne bo doseglo.

V

Poti za doseg slovenskih ciljev v zunanji politiki so lahko različne. Verjetno, toda ne nujno, bo zanje potrebna sila, to pa si morajo Slovenci ustvariti. Politična premetenost in diplomatska izurjenost tudi lahko dosti pomagata, včasih celo bolj kot sila sama. Tudi tega Slovenci še ne poznajo.

Izhodišče za vse te cilje zopet vidim danes v demokratizaciji političnega življenja. Ne morda zato, ker so Slovenci po kulturi danes neke vrste zapadnjaki, ampak zato, ker edino trezna demokracija lahko omogoči zdrav gospodarski, kulturni, narodni razvoj. Nesmiselno in nestvarno bi bilo predlagati za doseg tega osnovnega cilja upor in ponovno prelivanje krvi. Prelite krvi je bilo že več kot dovolj: in tragedija je bila pri vsem tem še toliko večja, ker oba tabora sta bila prepričana, da imata prav, in delno sta vsak po svojem res tudi imela prav.

Z uporom bi poleg krivcev in zločincev brez dvoma trpeli tudi pošteno misleči ljudje, katerih je večina na obeh straneh. Bolje je pustiti času, da opravi svoje delo. Prej ali slej vse preide, tudi režimi. Vsaka diktatura, katere koli barve in oblike, nujno zaide v težave zaradi nestvarnega odnosa do sveta, v katerem se razvija in živi. Vzrok takega razvoja je pomanjkanje svobode, ukinitvev politične opozicije, ki edina lahko stvarno kritizira in zraven navdaja vladno stranko s čutom odgovornosti. Pomanjkanje tega čuta je čisto naravno v vseh diktaturah, zlasti še v komunističnih: posledice vidimo danes vsi.

Prav zaradi tega je verjetno, da je zaton komunizma v Sloveniji, v Jugoslaviji

in Evropi, razmeroma blizu. Želeti je samo eno: da bi se ta zaton izvršil na miren način, kajti samo tako bi sprememba političnih ustrojov res koristila. Ruševine bi nikomur ne pomagale, grobovi še manj, komunizem pa je poleg doprinešenega zla kljub temu opravil tudi marsikaj dobrega. Poleg tega se je evropsko komunistično mišljenje že v marsičem temeljito spremenilo in še bolj se bo.

Zaton komunistične stranke in njene diktature se prav lahko izvrši po njenih samih smernicah, popolnoma mirno. To je danes želja že mnogih komunistov, prvega med njimi v Jugoslaviji: Milovana Djilas. Stranka naj bi zatonila v takozvani socialistični zvezi ali ljudski fronti, in ta naj bi se nato razcepila v demokratične stranke. Svobodne volitve bi nato določile, kdo naj vlada in kdo naj vodi opozicijo. Ali je to res nemogoče?

VI

Meje, ki so jih velesile že dvakrat vsilile Sloveniji, v posmeh vsem njenim nadčloveškim naporom in bojem na strani zmagovalcev, so bile in ostajajo bridka šola. Brez pomena je danes ugibati, kaj bi se bilo zgodilo, če bi bila Jugoslavija tedaj demokratična. Dejstvo je, da so velesile napravile, kar se jim je po njihovi mili volji zdelo. Uslišane so bile hrvatske zahteve po Istri in Dalmaciji, poljske, češke, slovaške, ukrajinske, toda ne slovenske in ne (ali pomnimo) makedonske. Makedonske še najmanj, kajti Slovenci so vendarle dobili košček zemlje, Makedonci pa le republiko in jezik.

Zakaj ta dvojna mera? Skoraj brez dvoma je v dejstvu, da Slovencev (in Makedoncev) kot samostojnih narodov svet sploh do sedaj še ni poznal. So univerzitetni profesorji zemljepisa v Združenih državah, ki še pišejo, danes, da v Sloveniji obstojajo velike nemške manjšine po „njihnih dolinah“!

Priznati moramo, da se je ime Slovenije, kot samostojne republike, pojavilo v zemljevidih šele po drugi svetovni vojni. In še to le kot federalne republike v sklopu Jugoslavije.

Slovenija je postala samostojna republika, toda zelo mala. Kdo jo sploh pozna? Kdo pozna njeno težko zgodovino, njene

sedanje težave, njene težnje? Slovenski položaj je še v marsičem podoben položaju Baskov, razcepljenih med Francijo in Španijo v zapadnih Pirenejih. Kdo se zmeni zanje?

Kdo se kaj zmeni, danes, za usodo egejskih Makedoncev, Bretoncev in Flamancev v Franciji, Wolcev v Angliji, Galcev na Škotskem? Kdo sploh misli na Lužiške Srbe? In lahko bi naštevali še stotine podobnih primerov. Toda Slovenci in Lužiški Srbi imajo nad vsemi omenjenimi primeri prednost, ki je do danes še niso dovolj izkoristili: ozko sorodnost njihovih jezikov z enim največjih narodov na svetu, ruskim. To velja zlasti za Slovence. Slovenski jezik je namreč bližji ruskemu kot katero koli severno ali pa južno italijansko narečje italijanskemu knjižnemu jeziku. Isto lahko rečemo za marsikatero nemško ali francosko narečje.

Ruščine se lahko Slovenec nauči v nekaj mesecih: cirilica je pri tem čisto navidezna (in nepotrebna) ovira. Ruščine se lahko Slovenec nauči hitreje kot hrvaščine, ker tako slovenska slovnica kot tudi naglas sta ruskima dosti bolj podobna kot pa hrvatskima.

V narodni politiki je treba iznajdljivosti in odločnosti. Zakaj ne bi Slovenci uvedli, poleg slovenščine, še ruščine? To bi se precej bolj izplačalo kot pa premlevanje v svetu ravno tako nepomembne hrvaščine.

Če dobro pomislimo, Slovenci pravzaprav niso nič drugega kot ruski emigranti pred tisoč tristo leti, ravno tako kot Francozi v Québecu ali v Luizijani, ali pa Angleži v Združenih državah, itd., pred dvesto, tristo leti.

Ruščina je ostala sen marsikaterega slovenskega prosvetljenega prednika. Sen, ki je seveda bil neuresničljiv pod avstrijsko peto, niti pod predvojno Jugoslavijo (vzrokov ne bomo naštevali). Z malenkostnim pogumom in dobro voljo bi pa danes bil ta sen popolnoma uresničljiv, in Slovenci bi niti ne bili prvi, ki bi storili tak korak. V Luksemburgu živi nemško prebivalstvo, ki že dolgo ima poleg nemščine tudi francosščino za uradni jezik — in francoščini skoraj daje prednost.

Uvedba ruščine v slovenski javnosti bi niti ne bila popolna novost. Bila je obvezni učni predmet na vseh slovenskih šolah po zadnji vojni in še danes se poučuje. Slovenski prevodi ruske literature se štejejo na stotine in skoraj vsak dan je bilo in je že o Rusiji in njeni kulturi govora v slovenskem časopisju. Samo slepci se tega ne zavedajo.

Uvedba ruščine nikakor ne bi grozila slovenski neodvisnosti, imela pa bi zelo koristne posledice v odnosih z nemškimi, italijanskimi in drugimi sosedi Slovenije. Poleg tega bi tudi Rusija začela gledati na Slovenijo z nekoliko večjim zanimanjem in naklonjenostjo. Znala bi ob potrebi zastopati slovenske interese dosti bolje, kot so jih in jih še danes zastopajo v Beogradu. Slovenski glas bi v svetu dosti močneje odmeval in zahteve po pravičnih mejah bi tedaj ne izgledale več tako sanjarske kot se morda komu zdijo danes.

Uvedba ruščine v Sloveniji bi utegnila vzpodbuditi še druge slovanske države in narode k podobnemu koraku. In koristi tega bi za vse Slovane bile neprecenljive.

Taka naj bi bila pot slovenskega naroda.

rojen 11. marca 1898 v Žužemberku na Dol. Gimnazijo je študiral v škofovem zavodu Sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano. Med prvo svetovno vojno je bil mobiliziran ter je od 16. aprila 1916 do 20. oktobra 1918 služil pri 30. Gorskem strelskem polku na raznih mestih na Koroškem, Tirolskem in Štajerskem. Novembra 1918 je vstopil v ljubljansko bogoslovje. V duhovnika je bil posvečen l. 1921. Prvo kaplansko mesto je imel v Cerknici, nato ga je pa škof dr. Jeglič poslal za kaplana na Jesenice. Na vseh teh mestih se je poleg dušnopastirske službe z vso vnemo udeleževal v slovenskem katoliškem prosvetnem, združenem in političnem življenju. Po odhodu g. Franca Gabrovška iz tajništva Slovenske ljudske stranke je prišel oktobra 1928 na njegovo mesto. Na tem položaju je razvijal svojo delavnost do februarja 1929, ko je ted. šestojanuarski režim razpustil vse politične stranke. Jože Košiček je nato odšel za kaplana v Kranj, politično se je pa v stranki udeleževal še naprej kot član znane „štiririnajstorice“, ki je med kraljevim režimom vodila delo stranke v ilegali. L. 1930 je bil imenovan za urednika najbolj razširjenega slovenskega tednika Domoljub. Istočasno je postal tudi šef propagandne akcije Katoliškega tiskovnega društva, ki je izdajalo več listov in revij. Kot urednik Domoljuba, kakor tudi kot šef velikopotezno izvedene propagandne akcije za katoliško časopisje, je Košiček pokazal svoje izredne organizatorne sposobnosti. Saj je n. pr. samo nedeljsko naklado dnevnika Slovenec dvignil od tedanjih 10.000 naročnikov kar na 60.000, kolikor je bila naklada v zadnjih predvojnih letih. Oba položaja je zavzemal do leta 1937, ko je bil imenovan za generalnega tajnika vseh podjetij Jugoslovanske tiskarne, leto dni zatem pa za glavnega ravnatelja istih podjetij. Med vojno je sodeloval pri podtalnem delu proti okupatorju. Begunska leta je preživel v taboriščih v Monigu in Serviglianu v Italiji. Tu je med drugim omogočil začetek izdajanja begunskega dnevnika Zedinjena Slovenija. V začetku leta 1946 je odšel v Rim pomagat dr. Kreku izvedbo slovenske emigracije. V Argentino je prišel 25. januarja 1947 ter je skupno s pokojnim msgr. Hladnikom izvršil priprave za prihod slovenskih beguncev v Argentino. V dušnem pastirstvu je deloval eno leto v cerkvi sv. Jožefa Pompejskega, kjer je pozneje msgr. Hladnik ustanovil faro. Nato je februarja meseca 1948 odšel s slovenskim bogoslovjem v San Luis, odkoder se je pred 17 leti vrnil v Buenos Aires in nastopil službo kot duhovnik v bolnišnici Fernández. V njej opravlja svojo dušnopastirsko in samaritansko delo še danes za številne bolnike. Kar pa v tej bolnišnici stori dobrega za Slovence, ve samo Bog, saj ga ni dneva, da bi ne trkali že v zgodnjih jutranjih urah Slovenci na vrata njegovega skromnega stanovanja v sedmem nadstropju, ga prosili pomoči in nasvetov za sprejem in zdravljenje v tej veliki buenosaireski bolnišnici.

V Argentini je Jože Košiček leta 1948 podprl tudi Svobodno Slovenijo v njenih začetnih težavah. Od tedaj naprej je listu ostal zvest vsa leta ter pri njem, kakor pri Zbornikih Sv. Slovenije sodeluje s svojimi članki in razpravami. V Slovenski ljudski stranki je tudi v izseljenstvu vsa leta član njenega načelstva.

Danes, ko sredi afriške džungle in po komaj poznanih krajih sveta nastajajo nove države in se uvrščajo v družino narodov, ko druga skupina držav, ki so na nizki stopnji razvoja, že praznujejo stoletnice in poldrugestoletnice svojega obstoja, je odveč govoriti o pravici slovenskega naroda do svoje lastne države.

Slovenci smo narod. Upamo, da ni več tistih, ki so nam v tem pogledu stregli po življenju. Imamo svoje ozemlje, ki je tako naše, da na njem skoro ni sledu o kakih narodnih manjšinah. Imamo svojo zgodovino, dovolj težko, ki nam pove, kako se je naš narod v najneugodnejših okoliščinah moral boriti za svoj obstoj. Imamo svoj

jezik, ki je sicer del velike družine slovanskih jezikov, pa je tako svojski, da se ga le s težavo priuče drugi, in književnost, ki v tem jeziku more izraziti v blagoglasni besedi vsa čustva. Imamo svojo umetnost in ustanove, ki jo goje in ohranjajo. Smo narod brez analfabetov, ki tiska in bere časopise in knjige v večjem razmerju kot drugi večji in kulturno visoko stoječi narodi. Smo znali v obrti vseh strok priti do zavidljive višine, smo bili v kmetijskih panogah: polje, gozd, živinoreja, sadjarstvo itd. učitelji zaostalim sosedom, imamo čut za organizacijo, združništvo, ljudsko prosveto in napredek, tako da so tujci, ki so prihajali v našo deželo gledat „Balkan“ strmeli, češ, saj je ta neznana dežela na višji stopnji kulture in civilizacije, kakor pa mi. Poleg vsega tega je naša zemlja važna zaradi svoje izredne lege: sega do morja in na njej se stikajo trije veliki evropski bloki: slovanski, germanski in romanski s svojimi različnimi posebnostmi in s svojimi interesi, ki se križajo in ki se hočejo uveljavljati preko nas in na naš račun.

Teoretično torej imamo vse pogoje za to, da si ustanovimo svojo lastno državo in si neodvisno krojimo svojo lastno bodočnost. Upam, da ni Slovenca, ki bi ne čutil v svojem srcu želje po tem idealu.

Sedaj pa druga plat zvona: kako ta ideal uresničiti. Tu naletimo na celo vrsto vprašanj, ki jim je treba dati odgovora in to odgovora, ki je sad zrelega razmišljanja, študija in priprav, ne le trenutnega navdušenja.

Eno zelo važnih vprašanj bi se dalo razmeroma lahko urediti: kakšna naj bi bila naša samostojna država: njena ustava in uprava, njena kulturna, socialna, gospodarska in verska politika, njeno pravosodje, javna varnost, obramba države, njen mednarodni položaj itd. Danes ni ne doma, ne v tujini človeka, ki bi na vse to mogel dati jasen in za vse sprejemljiv odgovor. Do kakega pozitivnega zaključka v tem vprašanju moremo priti le na podlagi temeljitega študija, iskrene izmenjave misli in brezpogojne zvestobe demokratičnim načelom pri vsem tem delu. Pred vojno in med njo je več ljudi delalo v tem pogledu, ni pa še bilo doslej prilike, da bi se misli posameznikov predebatirale na skupnem razgovoru, ki pa bi ne smel trajati le nekaj ur, ampak toliko časa, da bi

se nam predstavila jasna slika, kakšna bodi naša država.

Kot samostojna država bi bili obdani od sosedov, ki nam ne obetajo ničesar dobrega. S sosedi na vzhodu nimamo nikakih spornih točk, kakih posebnih simpatij pa pri njih ne pričakujemo. Druga stvar so ostali trije sosedje: Madjari, ki se še vedno niso sprijaznili s tem, da je zemlja preko Mure slovenska, Nemci, ki kljub porazom v zadnjih vojnah še vedno žele priti do Jadrana in Italijani, ki delno vrnitev slovenskega ozemlja domovini, še vedno imajo za krivico, ki jo je treba popraviti. Mi vemo, da živi na ozemlju teh sosedov znaten del našega naroda, ki ga potujčujejo. Vemo, do kam je pred stoletji segal slovenski rod in bil pod silo močnejšega sosedu izrinjen in potujčen. Kakšno naj bo naše stališče do teh sosedov? Ali naj se sprijaznimo s sedanjimi mejami, ali naj zahtevamo vse, kar je bilo nekdanj naše?

Naša druga težava, naravnost tragična, je, da smo tako majhni. Majhni po številu, majhni po površini zemlje, ki je naša. Če pomislimo, da nas je približno toliko, kolikor ima prebivalcev pet izmed osemnajstih občin v predmestjih Buenos Airesa! Tako majhno je naše ozemlje, da bi iz površine argentinske province Buenos Aires lahko nakrojili cel ducat slovenskih ozemelj. Tako majhni in nepoznani smo, da je tujcu zares težko dopovedati, kje je naš dom: da smo doma severno od Trsta, južno od Dunaja, vzhodno od Švice — in da nismo ne Čehi, ne Slovaki, ne Ukrajinci, ne Poljaki in kar je najtežje, da nismo ne Hrvatje ne Srbi, čeprav živimo v isti državi.

Zaradi te majhnosti in nepoznanosti nimamo med velikimi narodi niti enega, ki bi bil pripravljen pomagati nam v naši borbi za državno samostojnost, ne politično, ne finančno in ne vojaško. In če bi jo z lastno močjo dosegli, bi jih bilo le malo, ki bi nam k uspehu čestitali, veliko pa takih, ki bi bili nasprotni.

Marsikdaj slišimo mnenje, da bi se Slovenija lahko spremenila v nekako drugo Švico: otok naravnih lepot in miru, ki bi pomagal vzdrževati ravnotežje v nervozni Srednji Evropi. Švica je samo ena in taka, kakršna je, je plod večstoletnega razvoja in njen edinstven položaj na mednarodnem političnem, socialnem in zlasti gospodar-

skem polju je posledica iskanja skupne stične točke, politično nevtralne, kjer lahko veliki svet razpravlja o svojih problemih in ureja svoje račune brez kontrole nezaželenih. Ali smo mi v stanju Švici napovedati konkurenco in velikemu svetu dopovedati, da naj se „preseli“?

Kako lepo je pred poldrugim stoletjem pesnik zapel slavospev slovenski zemlji, da je zdrava, da je nje lega najprava, da nas polje, vinograd, gora, morje, ruda, kupčija rede. Tako pravi pesem. Neusmiljena statistika pa poje drugače.

Naša zemlja je revna, njen dohodek skromen. Ne pridelamo dovolj živeža; ob najboljših letinah in kljub dobremu obdelovanju zemlje, bi bilo za tretjino leta treba uvažati celo krušno moko. Vemo, da imamo nekaj rudnikov, a žal niso prvovrstni, če izvzamemo idrijsko živo srebro. Naš premog dosega komaj polovico toliko kalorij, kakor šlezijski, porurski ali angleški. Naše vodne sile bodo kmalu izčrpane. Naše sadje uživa velik sloves, zaradi neugodnih pomladanskih dni pa je izredno težko postaviti na zunanji trg standardizirano in tipizirano blago. Le naši gozdovi so, kljub vandalskemu ropanju tega narodnega bogastva v zadnjih dvajsetih letih, še vedno močna gospodarska postavka.

Naša živinoreja, ki sicer zadošča notranjim potrebam, bi pa pri eventualnem izvozu in iskanju trga zadela na velike ovire.

Naše vino? Vsa čast cvičku, ljutomercu in jeruzalemčanu! Ali pa vemo, da smo Slovenci popili veliko več dalmatinca in banačana, kot pa vin domačega pridelka?

Slovenija je bila med jugoslovanskimi deželami najbolj industrializirana. Tudi danes je. Težka industrija more uspevati le tam, kjer so pri rokah pogonska sredstva in surovine na eni plati, na drugi pa odjem, ki omogoča polno zaposlitev obratov. Če bi pred vojno gorenjske in štajerske jeklarne, predilnice in tkalnice morale delati le za slovensko ozemlje, bi v enem letu propadle, če bi bile delale za izvoz, prav tako. Obstoj jim je omogočalo ostalih 90% jugoslovanskega ozemlja, industrijsko nerazvitega, a žejnega tehničnega napredka in udobja. Če se nam na Gorjancih in ob Sotli postavi carinska meja, bomo mogli domači trg nadomestiti z dru-

gim in vzdržati tekmo, ki dandanes ni samo glede cen, ampak v sklopu z mednarodnimi političnimi in gospodarskimi pogodbami, za katere bi mi kot najzadnji morali šele iskati partnerjev širom sveta.

Slovenija je bila dežela obrtnikov, ki so uživali dober glas: bili so dobro izučeni, ne šušmarji, lepo organizirani in vestni ter ponosni na svoje dobre izdelke. Vendar bo težko najti med poplavo vseh mogočih proizvodov moderne majhne in velike obrti, nekaj, kar bi Slovenci lahko postavili na svetovni trg brez strahu, da nas bo konkurenca ali v ceni ali v kvaliteti pobila, če izvzamemo rešeta in lesene žlice. Bomo mogli konkurirati kvaliteti švicarskih izdelkov, nizkim cenam japonskega blaga?

Računati bi pa morali z zelo močno in žalostno postavko v našem izvozu: z našo delovno silo, ki bi doma ne dobila zaposlitve ali pa bi jo izvabile zdoma vabljive slike bogatejših dežela in lažjega življenja. To bi brez dvoma tudi v najugodnejših razmerah bil eden naših najbolj perečih narodnih in gospodarskih problemov.

Uvažati bi bilo treba premnoge stvari: predvsem žito, industrijske surovine za domačo industrijo in pa stroje vseh vrst, kar bi našo trgovsko bilanco delalo zelo pasivno.

Ne računajmo preveč na uvoz tujcev-turistov. Ti prinesejo denar, valute, zahtevajo pa veliko: poleg udobnosti še kup zgodovinskih in umetnostnih zanimivosti, pokrajinske lepote, ki jih drugod ni, ekso tičen svet orienta, morske plaže, zabavišča. Dvomim, da bi v teh stvareh mogli konkurirati z našimi bližnjimi in daljnimi sosedami in smemo računati bolj s tem, da bo naša dežela le prehodno ozemlje za modernega turista, ki se bo za dan, dva, ustavil, pogledal, pohvalil in odšel dalje...

Ti in številni drugi problemi so za razvoj moderne države tako važni, da jih ne smemo omalovaževati s površno frazo, češ, to se bo že potem vse uredilo, ko bomo enkrat samostojni gospodarji.

Ali je naštevanje takih-le pomislekov črnogledost? Ne, to je realnost, kateri je treba pogledati v bistvo. Ali naj zaradi neugodnih perspektiv pustimo vprašanje naše samostojnosti v nemar? Nikakor ne! Sedaj je čas in, kot vse izgleda, jutri tudi še, da se z resnim študijem v treznem

razgovoru pogovorimo o vsem tem. Mi tu v tujini, ki o vsem lahko svobodno govorimo in pišemo, še bolj pa bratje v domovini. Zavedajmo se, da bodo oni doma odločali, ne mi. Da bo odločal novi rod, ki ga mi ne poznamo in ki bo na vse gledal z drugega stališča, kakor pa mi. Slovenski človek v domovini, čigar beseda je vklejnena v verige suženjstva in strahu, s svetim spoštovanjem in upanjem gleda na svobodni del naroda in se upravičeno boji, da bi ga ne pozabili, ali sto-

rili kaj takega, kar bi njegovo bodočnost pogreznilo v nove nesreče.

Na prste ene roke lahko naštejemo narode, ki imajo prilično iste probleme, kot mi, gotovo pa ni naroda, ki bi se za svojo samostojnost moral boriti pod bolj neugodnimi okoliščinami, kakor mi.

Na poti do samostojnosti smo že marsikaj dosegli; lahko rečemo največ, kar je v danih razmerah bilo doseči mogoče. Naša borba mora iti naprej, a s koraki po trdnih tleh, ne po pozlačenih oblakih.

MARKO KREMŽAR

rojen 17. aprila 1928 v Ljubljani. Med komunistično revolucijo je bil kot srednješolec pri demobrancih. Leta 1945 je bil z ostalimi protikomunističnimi boreci vrnjen iz Vetrinja. Pod komunisti je bil v taboriščih v Kranju in št. Vidu, nato v ljubljanskih zaporih. Od tu je bil kot mladostnik poslan v zavod za politično prevzgojo mladine. Leta 1946 je pobegnil v Avstrijo in maturiral na slovenski begunski gimnaziji v Spittalau. Po prihodu v Argentino je študiral na ekonomske fakulteti v Buenos Airesu ter na njej diplomiral leta 1958. Zaposlen je kot finančni ravnatelj pri argentinski veji mednarodne založbe. Aktivno se udeležuje v slovenski organizirani izseljenski skupnosti ter med drugim vodi Slovenski srednješolski tečaj v Buenos Airesu. Leta 1962 je izdal pri Slovenski kulturni akciji zbirko črtic Sivi dnevi. Poročen je z go. Pavlo roj. Hribovšek. Imata štiri otroke: Marjanko, Veroniko, Andreja in Lučko

Pred dvema letoma: „Problemi našega obstoja“; lani: „Naš odnos do komunizma“. Vrsta samogovorov, zanimivih mnenj, ki pa so za narodovo bodočnost pomembna le toliko, kolikor so tudi izraz hotenja, če že ne naroda kot celote, vsaj njegovega svobodnega dela. Letos: „Cilji slovenske narodne politike“. Bo anketa ostala le kronika naših želja? Ima smisel pisati o tem predmetu, če pisanje ne privede do razgovora in ta do enotnosti hotenja? Menim, da more dialog celo s političnim in ideološkim nasprotnikom roditi sadove, dvomim pa, da bi mogli biti plodoviti monologi — čeprav somišljenikov.

razglabljanja o slovenski bodočnosti poznanje slovenske stvarnosti. Ta stvarnost pa je preobširna in prezamotana, da bi od nje posameznik mogel poznati kaj več kakor drobec.

Izraelcem je v stari zavezi nakazoval cilje in pota do njih Bog, po svojih prerokih. Slovenci pa, ki preroka nimamo, bi ga morali nadomestiti s študijskimi skupinami, ki bi analizirale sedanost, projicirale v bodočnost naše potrebe in stremljenja, ugotovljale pritiske, ki jih moramo prenašati v okviru sodobne družbe ter izročale svoje izsledke političnim delavcem. Anketa utegne biti taki študijski skupini vir snovi za obdelavo, sama pa — bojim se — rešitve ne bo našla. Naslednje vrste potemtakem niso več kakor obrobne pri-

pombe k problemu, ki zahteva in je vreden resnega študija.

Kaj je danes Slovenija? Kje žive njeni sinovi? Oglejmo si en sam vidik — število?

Sklenjeno naseljeni:

Država	Slovencev	%	Državljanov	Slovenski % v državi
Jugoslavija	1,600.000	77.6	19,100.000	3.38
Italija	100.000	4.8	51,200.000	0.20
Avstrija	50.000	2.4	7,200.000	0.69
Madžarska	5.000	0.2	10,100.000	0.05
V svetu:				
ZDA	200.000	% 9.69		
Argentina	30.000	0.45		
Kanada	15.000	0.72		
Avstralija	15.000	0.72		
Ostali	50.000	2.42	310.000	15.—
Skupno¹	2,065.000	100.—		

Morda je prva značilnost gornjega pregleda, da so številke zbrane iz vseh vetrov in da, razen za Slovence v Jugoslaviji, ni na razpolago zanesljivih uradnih podatkov. Skoraj četrtnina Slovencev živi tako, da jih nepristranska statistika ne doseže. Vendar nam kljub vsej natančnosti gornjih številok postane jasno, da je: Združena Slovenija naš sen, a razkosana in razpršena Slovenija naša stvarnost.

Na strnjeno naseljenem ozemlju, a v štirih različnih državah nas živi 85%, v emigraciji pa 15%; v nobeni državi ne predstavljamo 10% prebivalstva. V republiki Sloveniji, v samoupravi, čeprav pod diktaturo, živi dobre tri četrtine naroda, medtem ko naslednjih 7% Slovencev prebiva sicer na lastni zemlji, pa se mora boriti za osnovne narodne pravice, in ko emigracija kljub številčni moči niha med strahom, da je obsojena na narodno smrt in upanjem, da se ohrani — čeprav ne ve, kako.²

Kako priti od Razkovanosti do Združenja?

Glas manjšine, ki ga ne podpirajo raz-

¹ Številke so nabrane iz različnih virov, a so po večini le približna cenjenja; vsaka opomba, ki bi mogla izpopolniti gornje podatke, bi bila zaželena. — Glede emigracije, pravi ljubljanska revija *Tovariš* (31. 12. 1962) v letnem statističnem pregledu, da „računajo da je v tujini danes okrog 400.000 Slovencev, od tega dve tretjini v ZDA, ostali pa v Argentini, Avstraliji, Kanadi in drugih državah“. Po tej cenitvi je število rojakov v emigraciji enako četrtnini Slovencev v Jugoslaviji. Članek jim posveča slabe 4 vrstice.

logi mednarodnih interesov, je glas vpijočega v puščavi. Lastne politične sile Slovenci nimamo dovolj, da bi spremenili sedanje stanje; na pomoč zunanjih sil, ki jim ni mar razkovanje Nemčije, Koreje, Vietnama, se pa tudi ne smemo zanašati. Poti do združitve Slovenci ne moremo posnemati, temveč jo moramo iskati! Kar utegne biti primerno za večmilijonske orjake, je lahko usodno za nas. Premočnim tokovom se ne smemo ustavljati, temveč jih moramo uporabljati v lastno korist.

„Svet se zedinja!“ S to mislijo Milana Komarja se pričinja uvodna razprava v lanskem Zborniku Svobodne Slovenije. Svet se zedinja in spreminja; in v predvidevanju naše narodne politike bi morali upoštevati nepremagljive tokove razvoja.

Meje in razdalje, ki dele naš narod in ga ogrožajo v svojem obstoju, ne bodo večne. Vprašanje je le, ali bo še kaj slovenskega naroda, da bi združeno zaživel, ko bodo meje odpadle in se razdalje skrčile? *Prvi in neposredni cilj slovenske narodne politike bi naj bil torej ohranjanje življenja plovca, kjer življenje je. Njen prvi problem je vprašanje narodnega ob-*

² Spominski zbornik Slovenije (1939) ceni slovensko emigracijo izven Evrope na 373.000 duš, kar je pomenilo koncem 1938. leta 17,6% naroda. — Klic Triglava (S. L. Andrée) št. 314/316, prinaša zanimivo demografsko študijo o Slovencih. Iz nje razberemo, da je že do leta 1910 bilo v izseljenstvu okrog 320.000 rojakov, kar je približno 19% tedanjega narodnega telesa. — Vsekakor je emigracija stalen element v sestavi slovenskega naroda in bomo z njo morali računati tudi v bodoče. Bo znal narod ta svoj kapital uporabiti?

stoja in sicer ne le v Jugoslaviji, marveč tudi v Italiji, Avstriji in diaspori.

Združena Slovenija je naš stalni cilj, ki si ga velik del naroda predstavlja v obliki slovenske države. Narodna država je sodoben izraz narodove zrelosti, svobode in končno pogoj za njegov kulturni in gospodarski napredek tako na lastnem ozemlju, kakor izven njega. Narodna država povezana s Slovenijo v svetu bi bila potemtakem idealno uresničenje Združene Slovenije. Vendar države ne rastejo iz golih želja, temveč tudi iz zunanjih okoliščin, ki nam niso najbolj naklonjene. Tudi Ukrajinci, Slovaki, Baski in še marsikak narod brez lastne države nam bi to lahko potrdil. Je torej „združitev“ utopija? Prepričan sem da ne, kajti „Združena Slovenija“ ni nujno le političen pojem, je prav tako kulturen kakor gospodarski in ima svoj pomen ne le danes v dobi narodnih držav, temveč ga bo imel tudi jutri v dobi pokrajinskih in celinskih političnih tvorb.

Vsi si želimo „Združeno Slovenijo“, a poti do nje še ne poznamo, kaj šele da bi hodili po njej. Moremo potemtakem že govoriti o naši „narodni politiki“? Mislim da, če ima ta pred očmi koristi in konkretne potrebe vseh narodovih delov, sicer ostane le „pokrajinska“. Politika Slovencev v Jugoslaviji še ni slovenska narodna politika — je le njen del. Deželnemu gledanju na slovenske probleme naj bi sledile širše, svetovno motrenje.

Tudi emigracija, ne le politična marveč tudi ekonomska, je narodov del in njeni problemi so del slovenske narodne politike. Tega se mora zavedati sama prav kakor tudi ostali deli narodne celote, ki preradi pozabljajo na teh 15% bratov, ki predstavljajo „Slovenijo v svetu“.

Slovenija mora biti vcepljena v Evropo in svet. Čimbolj bo sodobna, bolj bo sama varna in svetu koristna. Utripati mora s časom. In prav ta emigracija je ena izmed vezi, ki ji to omogočajo, ter ima zato mesto in glas v zboru, ki razpravlja o narodovi usodi in ji išče smer. Emigracija je del naroda in naj bi bila kot taka prisotna v slovenski narodni politiki tako pasivno, kot njen objekt kakor aktivno, kot njen sotvorec.³ Usodna pomota pa bi bila, če bi ta del Slovenije, ki živi v svetu, menil, da more sam iz sebe dati odgovor na vsa vprašanja. Tenak posluh mora imeti ne le

za svet, ampak tudi za ostale ude narodovega telesa, ki morejo govoriti le šepetaje.

Čeprav včlenjeni v različne upravne enote, moremo stopati Slovenci združitev naproti po poti skupnih kulturnih in gospodarskih interesov. Slovenija obsega ves svet, kolikor ga moremo Slovenci kulturno in gospodarsko zajeti. (Včasih je bilo „naroda“ konec tam, kjer je nehala njegova vojaško-politična sila.) Bolj kakor kdajkoli pomeni biti Slovenec — izraz volje. Slovenec ni, komur je to po rojstvu usojeno, temveč kdor hoče biti. To dejstvo drži danes za precejšen del, pa bo morda prav kmalu veljalo za ves narod in končno tudi za druge narode. Prav lahko je ne biti Slovenec, nehati biti Slovenec, tako v emigraciji kakor tudi na samoupravljanem ozemlju. Rojstvo v Sloveniji še ne ustvari Slovenca, kakor tudi rojstvo v tujini ne pomeni tujca. Pripadnost narodu je posledica — volje.

Komu, bo zmanjkalo volje, da bi delil aktivno vloge naroda, se bo moral zadovoljiti s pasivnim životarjenjem kot del ljudstva, ki ne prejema gibala iz lastnega cilja, temveč je gibano pod tujimi, zunanjimi vplivi.

Za voljo pa so potrebni nagibi, ki jih imenujemo pri narodu z drugo besedo: *interesi*. *Naloga narodne politike je nakazati in če treba tudi ustvariti interese, gospodarske, kulturne in druge, ki bodo dovolj močni, da nagnejo volje posameznikov in skupin v teženje in delo za čim večjo povezavo*. Če bodo nagibi dovolj močni in jasno prikazani, če nastane mreža slovenskih medkrajevnih interesov, se bo okrepila tudi volja in nas vodila k združevanju na način, ki bo odgovarjal zahtevam dobe in naših potreb.

Še do nedavnega so bili narodi prepričani, da zahteva obramba njihovih interesov neprehodnost meja in zaprtost pred svetom. Obmejne zapornice, bodeča žica in oborožen stražar na meji so bili simbol te dobe. Danes v obrambi istih interesov mnogi narodi meje podirajo. Se v novi dobi možnosti Slovenije v svetu večajo?

Pri tem vprašanju postane monolog brez pomena — prislusnimo razgovoru.

³ Primerjaj italijanski projekt, po katerem naj bi bili njihovi izseljenci v Južni Ameriki zastopani v italijanskem parlamentu. (La Razón, dne 18. 9. 1965, str. 2, ob obisku italijanskega predsednika Saragata v Argentini, po Corriere de la Serra.)

rojen leta 1921 v Litiji. Gimnazijo študiral v škofovih zavodih v St. Vidu nad Ljubljano. Po maturi se je vpisal na pravno fakulteto na univerzi v Ljubljani. Vojne razmere so mu študij prava prekinile. Dne 4. junija 1941 ga je gestapo v glavnem zaradi delovanja v skavtski organizaciji aretiral ter izgnal v Srbijo, odkoder se je z napačno domovnico vrnil v Ljubljano. Tu se je vključil v skupino „Pobratimov“, ki jo je vodil Tone Krošl. Deloval je v različnih odsekih kraljeve jugoslovanske vojske v domovini, nazadnje kot glavni tajnik Državne obveščevalne službe, odn. po njeni ukinitvi kot v. d. načelnika obveščevalnega oddelka Slovenske armade. Popolna ilegalnost od pomladi leta 1944 ga je rešila pred vidovdanskimi aretacijami, nakar se je ob koncu julija 1944 umaknil iz Ljubljane za stalno na teren. V begunstvu je živel v mestih Forlì in Eboli v Italiji, nato pa Severni Nemčiji, odkoder je junija 1948 emigriral v Anglijo. Tu je zaposlen v tekstilni industriji. Zdaj je v severnem Londonu tudi solastnik tiskarne Pika Print Ltd. Je soustanovitelj „Slovenske pravde“, bil njen večletni tajnik, zdaj je pa član njenega izvršnega odbora. Od 20. avgusta 1951 je urednik revije Klic Triglava.

Na anketno vprašanje bi odgovoril, da smatram stalno težnjo slovenskega naroda, da se ohrani. To je tisto bistveno in osnovno, tisto življenjsko vprašanje, vprašanje varnosti, kateremu morajo biti podrejene vse politične ali gospodarske kombinacije. Ta težnja po ohranitvi, po varnosti, ni samo dediščina, ki smo jo prevzeli od svojih očetov in dedov, ampak jo nosimo v dušah in srcih, je del nas samih.

Slovensko narodno politiko vežem le na to osnovno težnjo: zame tako nobena politična rešitev ali kombinacija ni stalna ali nespremenljiva ali brez alternative. Normalna politika namreč takih stalnosti ne pozna; kdor pa tako politično stalnost zahteva, nima pojma, kaj je politika. Pozablja, da so v politiki stalni samo interesi. Da, samo interesi, in morda v neki meri še: sosede. Mi na to stalno pozabljam, zato tako otročje pogosto obtožujemo vse mogoče „zaveznike“ in „prijatelje“, da so nas „izdali in prodali“. Kako moremo vendar od njih pričakovati, da bodo zatajili svoje interese — zaradi naših?

Če pogledamo našo politično preteklost, recimo zadnjih petdesetih ali šestdesetih let, vidimo goro vseh mogočih programov, kombinacij in alternativ. Na hitro bi človek sodil, da smo si torej na jasnem, kaj je stalno v politiki, — da so samo interesi slovenskega naroda tisti, ki iščejo najboljšo rešitev zanj. Zato da je toliko iskanja...

Tak vtis pa je le trenutek, je površen, kajti kakor hitro greste, rečem, do dna, ugotovite, da je vse skupaj prav negacija

tiste stalne težnje po ohranitvi, po varnosti. Ne le, da se potem zagovorniki različnih programov obkladajo z „narodnimi izdajalci“ ali „prodanci“ ali „tujimi plačanci“ ali „-fil“ in „-fobi“, ampak je ves ta proces zašel tako daleč, da najprej postavimo nov program, potem pa ga hočemo opravičiti in prilagoditi slovenskim narodnim ciljem ali celo slovenski narodni težnji.

Tako na glavo postavljeni proces političnega iskanja in reševanja pa je zgrešen, ker ni objektivni. Ker namreč vidi pozitivne strani samo enega programa, v nasprotnem pa vidi vse črno. Ne bom rekel, da to delajo politično neodgovorni ali politično neresni ljudje. Vrednostne lestvice v politiki ni in šele čas pokaže, kdo je imel prav in katera politična rešitev je dobra ali boljša. Niti ne čas recimo samo petdesetih let. Kaj je petdeset let danes?

Upam pa si trditi, da to počno ljudje, ki si niso povsem na jasnem, kaj je politika. In ker vsako tako politično diletantstvo, če je sploh to pravi izraz za tako početje, slejkoprej prinese novo nesrečo, je na mestu vprašanje, kam bo vse to pripeljalo.

Seveda naj v eri demokracije soodločajo vsi ljudje o svoji usodi — na ta ali drug način. Toda to pa ne pomeni, da naj vodi potem vsak volivec svojo politiko, odnosno, da ima pravico voditi svojo politiko. Noben narod in nobena družba si tega ne more privoščiti. Tudi ni izvedljivo. John Buchan je zapisal, da „politics is still the greatest and the most honourable adven-

ture“. Dodal bi „in privilegij“. Mislim, da bi morali pri ustvarjanju politike — policy making — odločati naši najbolj politično zreli možje in žene. Seveda pa je to končno spet odvisno od tega, kako zna povprečen slovenski človek, volivec, politično presojati in odločati, kdo naj ga predstavlja.

In ker je taka politična presoja tako šibka, zato nimamo reprezentativnega foruma slovenskega izseljenstva, in še manj reprezentativnega foruma slovenstva. Imamo forume in koncepte, ki si ostro nasprotujejo. Nikakor nisem za politično anarhijo — toda tudi nisem za politično posilstvo. Ni namreč mogoče priti do najboljšega odgovora glede slovenske varnosti, če pri dialogu izključite ali obsodite na molk cele skupine. Slovenci — in drugi — živimo zadnjih petdeset let v politično tako apokaliptičnih časih, da ni čudno, da stavljajo ljudje stare ali obstoječe narodne programe pod znak vprašanja. To ni vendar nič slabega. Saj to pomeni, da ljudje razmišljajo o teh vprašanjih. Slabo pa je, ako taka razmišljanja preprečujete ali obsojate. To ni niti zdravo niti demokratično. Samo v resnično odkritem dialogu enakopravno upoštevanih ljudi boste stali pred vsemi vprašanji in boste iskali najboljšega odgovora nanje. Mi smo politično sila mlad narod, brez prave politične tradicije, — karantanska država in ustoličevanje imata lahko samo čustveni pomen, ne realnega — in je tako nujno, da znova in znova razpravljamo o svoji varnosti. Celó nujno je, da dosedanje rešitve jemljemo pod povečevalno steklo in jih znova presojamo. Vsak mlad narod je to delal, in celo stari niso pri tem izjema. Politična karta sveta se stalno spreminja in ne bo nikdar imela dokončne podobe. Kako naj bi potem zahtevali tako dokončnost glede našega prostora?

Seveda morajo imeti naše politične ustanove neko linijo ali nek program, na katerem potem delujejo. O tem vendar ni vprašanja. Vprašanje je, če je nek tak program zares odraz večine naroda odnosno če je tak program za našo varnost zares najboljši. Del izseljencev trdi, da ni. In ta del ni tako majhen. Sega tudi v domovino, dasi je organično povsem druge narave in izvora. Zgrešeno je, če v svoji ozkosti, majhnosti ali izključnosti ne dopuščamo odkrite, iskrene in spoštovane razprave.

Zato potem prihajamo do eksczesov, do čustvenih izlivov in polemike, ki nima popolnoma nič skupnega s politiko, še manj pa z varnostjo slovenskega naroda.

Nekoč je Janez Ev. Krek izjavil Albinu Prepeluhu:

„Zdi se mi potrebno, reči vam: delajte na to, da bi se enkrat sešli pametni, res demokratično čuteči ljudje vseh struj na razgovor o vseh teh silno važnih vprašanjih. Jaz bom poleg. Če najdemo miselno edinost in skupnost vsaj v nekaterih poglavitnih točkah, po mojem mnenju je to mogoče, ustvarimo tako zelo potrebni blok slovenske umstvene, realistične demokracije...“

Tega naročila še do danes, po skoro petdesetih letih, nismo izpolnili. In v tem vidim tragiko, da se v osnovnem vprašanju slovenske varnosti tako razlikujemo. Bolje: da si nismo na jasnem, o našem, v danih prilikah, najboljšem odgovoru, ki bi ga zavestno sprejela in podprla večina naroda, ali če govorimo o izseljenstvu, večina tega.

Tako danes v naši publicistiki ni mogoče mirno, argumentarično razpravljati o osnovnih političnih vprašanjih. Mi nismo nikdar imeli nekega vsenarnodnega političnega inštituta ali vsaj od vseh sprejete neodvisne politične revije, kjer bi si lahko na resen in miren način izmenjavali mnenja ljudje vseh struj in pogledov. Tega še danes nimamo! Zato tudi ne moremo v politični razpravi presoditi, kaj je politično zaželeno in kaj je politično možno.

Vse te gornje misli so načelnega značaja, ki nimajo nobene zveze s katerikoli programom. Dal sem jim nalašč večjega poudarka, ker se mi sicer zdi vsa razprava o vprašanjih te ankete brez praktičnega pomena, če si nismo na jasnem o politiki, varnosti, interesih.

Ko prehajam k drugemu, konkretnemu delu, ponavljam, da zame nobena politična kombinacija ni stalna. Stalna je samo varnost, stalni so samo interesi. Imenujte to oportunistem, imenujte perfidnost ali kakorkoli že, toda politiko tako pojmujem. Te nikakor ne vežem brezpogojno na minulo zgodovino, izjave, delo in napore slovenskih političnih ali narodnih delavcev, mrtvih ali živih. Pri političnem razmotrivanju sicer vse to upoštevam, toda njihovih rešitev v njihovih časih ne jemljem

kot nespremenljive ali pa kot veljavne za vse večne čase. Potem to več ne bi bila politika.

Slovensko narodno politiko — z *varnostjo* stalno v mislih — vežem na minule izkušnje, na geopolitične činitelje, na sosedo, na gospodarske možnosti, na mednarodne faktorje. Ne vežem jih na to, če je to ali ono zamorsko pleme dobilo svojo državo, ali če je moj oče bil za neko politično kombinacijo, ali z ozirom na to, kam teko vse slovenske reke, ali pa, če bo ena ali druga kombinacija vseč kakí velesili.

Mimo vsega tega, z *varnostjo* v mislih, prihajam ob upoštevanju vseh gornjih faktorjev, do zaključka, da je za nas zaenkrat neka južnoslovsanska kombinacija, s čim večjo slovensko samoupravo (ki bi naj bila bližja konfederativnim kot pa federativnim pojmom) najboljša. S tem ne rečem, da je to dobra rešitev, ker ima mnogo slabih strani, nemalo prav zdaj po zaslugi rdečega režima in slovenskih lakajev kardelejskega kova. Toda spričo našega sosedstva, njihovih stalnih teženj po našem že tako okrnjenem ozemlju, zaradi našega političnim vetrovom izpostavljenega položaja, zaradi zaenkrat še neuresničljive Združene Evrope, zaradi pomanjkanja drugega gospodarskega tržišča, kjer bi mogli konkurirati velikim industrijskim sosedom, zaradi dokončne izgube Trsta, ki bi sicer geopolitično in gospodarsko krepil mednarodno vlogo Slovenije, zaradi popolne nezainteresiranosti mednarodnega sveta za spremembe v našem delu Evrope, ne vidim boljše rešitve kot je naslonitev na južne sosedo. Da to čustveno ni najboljša rešitev, ne zanikam. Da tudi v tej rešitvi izgubljam, ne tajim, — a dosti po zaslugi lastnega lakajskega značaja. Da tudi ta kombinacija zaradi srbske oblastiželjnosti in hrvatske neprilagodljivosti ni povsem varna, priznam. Toda kljub tem minusom, ko jo primerjam z možnimi ali gotovimi izgubami v drugih politično uresničljivih variantah, smatram, da je najboljša. Ne trdim, da je nespremenljiva. To nazadnje ni odvisno samo od nas.

Kakšne bi mogle biti druge kombinacije, je seveda v veliki meri predmet uganjanja in upanja. Samostojna neodvisna Slovenija brez Trsta gospodarsko ne bi mogla biti neodvisna, s tem torej tudi politično ne, ker ne bi imela — razen proti izgubljenemu jugu! — zagotovljenega tržišča. Računati samo na tujski promet, z malim koščkom kraške obale, ni resno. Švica si je poleg tega zgradila močno in specializirano industrijo, za kar mi nimamo niti izkušenj, niti osebja, niti denarja. Politično ali gospodarsko vezati se na takega velikega sosedo pomeni, priti iz dežja pod kap. O tem uči zgodovina. Regionalne tvorbe? Danes o tem sliši malo slišimo v mednarodni razpravi. Tampon država? Mednarodno priznana nevtralnost rode običajno izredni dogodki, ko velike sile dogovorno izberejo majhno ozemlje za vmesni nevtralni teritorij. Zdi se mi, da smo zaenkrat tako možnost izgubili, v kolikor je sploh bila uresničljiva zaradi mednarodnega položaja po drugi svetovni vojni. (Emigracija tu pozablja, da je leta 1945 predstavljala manjšino naroda in da večina doma z delom emigracije niti v sanjah ni mislila na kaj drugega kot na Jugoslavijo. Naši sosedje so bili poraženi, zato o takem tamponu ne bi mogli odločiti, pa čeprav se je Ljubljanska pokrajina nekaterim zdela taka rešitev — ob izgubi Gorenjske in Štajerske?) Morda vključitev v kak drug koncept kot na primer „francoska“ skupnost ali „britanski“ Commonwealth? Ne vem, če je kdaj kdo o tem kaj globlje razmišljal, gotovo je le, da zagovornikov za nekaj takega med tujci še nismo odkrili.

Toda kljub temu sodim, da je prizadevanje zagovornikov po lastni državni načelno pozitivno. Ker namreč krepí našo narodno zavest. Toda politično pa še zdaleč ne odgovarja, ker predvsem čustveno išče odgovorov na vprašanja in se ne spoprime z dejanskim stanjem in problemi. Ker ne reši vprašanja slovenske *varnosti*. In tako smo spet pri začetku...

rojen 12. januarja 1896 v št. Vidu pri Stični. Gimnazijo je študiral v zavodu sv. Stanislava v št. Vidu nad Ljubljano, filozofsko-pedagoške študije pa na ljubljanski univerzi. Od leta 1922 do 1932 je bil profesor splošno izobraževalnih predmetov in voditelj internata na Kmetijski šoli na Grmu pri Novem mestu. Poleg svojega poklicnega dela se je udeleževal tudi glasbeno ter je vodil Glasbeno matico v Novem mestu ter pevski zbor Gorjanci. Med šestojanuarskim režimom je izgubil službo ter je dobil namestitev pri Ljudski posojilnici v Ljubljani. Leta 1936 je bil reaktiviran ter je postal zadružni in kmečkovzgojni predstavnik pri Kmetijskem oddelku Banske uprave v Ljubljani. Med vojno in komunistično revolucijo je aktivno nastopal proti komunizmu. Leta 1949 je emigriral v ZDA in leta 1951 prevzel mesto pri Krščansko demokratski zvezi za Srednjo Evropo. Na tem mestu je še danes in zavzema položaj glavnega tajnika-namestnika. Dve leti je urejeval tudi v španščini pisani list „Mensaje Demócrata Cristiano“. V Slovenski ljudski stranki zavzema položaj glavnega tajnika ter je izvedel njeno preosnovno v emigraciji. Pred vojno je izdal dve knjigi o kmečkem vprašanju: „Kmečki stan“ in „O kmečki duši“. (Več podatkov glej Zbornik Svobodne Slovenije, 1965, str. 185.)

Lastna državnost pomeni politično dozorelemu narodu končni in najvišji dosežek v njegovih naporih za čim popolnejši in čimbolj vsestranski nacionalni razvoj na vseh področjih javnega življenja. Pomeni uvedbo javnega reda v smislu aspiracij širokih plastj naroda, pomeni finančno samostojnost, lastno zakonodajo in tak socialni, kulturni in gospodarski ustroj, ki najbolj ustreza specifičnim razmeram in potrebam ljudskih množic vseh stanov in poklicev. Pomeni tudi najvišjo afirmacijo naroda na nadnarodni gladini v zboru svobodnih narodov.

Anglo-saksonski koncept naroda (nation) sploh ne prizna tega značaja ljudskim skupinam, ki utegnejo biti narodnostno popolnoma dograjene v smislu evropskega pojmovanja narodnosti, pa nimajo svoje države. V tako kategorijo „people“ sodimo po tem pojmovanju tudi Slovenci, to tem bolj, ker v preteklosti nismo imeli svoje slovenske narodne države. Imajo nas za neko slovansko pleme, ki sicer živi v Evropi in je doseglo velik kulturni razvoj (kar radi priznajo), pa se ni moglo politično uveljaviti, da bi doseglo stopnjo „nation“. Amerikanci istovetijo narod z državo, in ne gre pozabiti, da je njihovo pojmovanje socioloških problemov merodajno po širnem svetu.

V smislu tega razmišljanja se moj odgovor glede državno-pravnega položaja Slovenije glasi: *Objektiven in stalen cilj in težnja slovenskega naroda mora biti lastna*

narodna država, v kateri bo narod mogel po svoje urediti svojo narodno hišo in neodvisno v nji gospodariti.

Razvoj državno-pravnega vprašanja v preteklosti

Jacques Maritain pravi, da politika ni znanost, temveč praktična krepost dobro izurjene zdrave pameti. Zrelo politično delo za narod torej je sad pametne presoje, in zna izbrati, kar je v danih okoliščinah za narod dobro in primerno. Iz takega pojmovanja politike, ki stremi za uresničevanjem mogočega, so se v slovenski politični zgodovini oblikovali vrhunski narodni programi. Ob „pomladi narodov“ pred dobrimi 100 leti, ko smo se Slovenci dodobra zavedli svojega narodnega bistva, je bil narod upravno, versko, kulturno in gospodarsko razbit na pet ali še več delov. Politika Avstrije je šla za tem, da se poudarjajo razlike med Kranjci, Štajerci, Korošci in Pr'morci in da se vsak poskus povezovanja v kali onemogoči.

Zdrava pamet politične stvarnosti mogočega je tedaj velevala slovenskim voditeljem, ki jim moramo priznati veličino v skrbi za narod, proglasiti program Zedinjene Slovenije. Bil je to velik program za narod, ki se je politično šele prebujal. Niti takratne politične razmere, niti narod sam niso bili zreli za proglasitev ideje o samostojni državi.

Naslednjih dobrih 50 let vidimo, kako se narod, zlasti pod vodstvom duhovščine, kulturno in nacionalno razvija, kako raste njegova politična zavest enotnosti, kako se v gospodarstvu z združništvom osamosvaja in kako se politično-upravno uveljavlja zlasti na Kranjskem. Ta doba do prve svetovne vojne je bleščeče izpričevalo velikih kvalitetskih slovenskega naroda, vseh skupaj: vodstva in širokih množic. Ogromni razmah na vseh področjih narodovega življenja je vodil v politični program, kakor ga je izrazila Majniška deklaracija l. 1917. Zedinjena Slovenija se je po Krekovem konceptu raztegnila v narodno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki ji ne bodo gospodovali tujei.

Nihče ne more Janezu Ev. Kreku in Antonu Korošču oporekati velike, požrtvovalne ljubezni do naroda, pa vendar Majniška deklaracija ne govori o lastni slovenski državi. Zdrava pamet o politično mogočem in izvedljivem je velevala drugače. Kritične opazke, da je bila ob zlomu Avstrije storjena napaka, ker ni bila oklicana samostojna slovenska država, so zelo dvomljive politične vrednosti in ne vzdržijo kriterijev takratne mednarodne politične situacije. Ni znano, da bi bil takrat kak resen slovenski politik govoril o lastni državi.

Politični razvoj po l. 1918 je še blizu in zato v glavnem dobro znan. Vemo, da so se v kritičnih mesecih po zlomu podonavske monarhije, ki so jo Slovenci kot svojo mačeho odklonili, dogajale nepredvidene in vnaprej nepreračunljive stvari. Akt 'narodnega zedinjenja' l. decembra l. 1918 je bil izvršen brez sodelovanja in pristanka, celo v odsotnosti voditelja osvobodilnega gibanja in predsednika-suverena Narodnega viječa dr. A. Korošca. Storjen je bil prvi usodni korak v napačno smer, v nasprotju z Ženevskim paktom med Pašičem in Koroščem.

Naslednji usodni korak v napačno smer je bilo l. 1921 sprejetje Vidovdanske ustave. Uveljavljena je bila brez večinskega sodelovanja Hrvatov in Slovencev. Prvi so se, žal, poslužili parlamentarne abstinence od strani vodilne Radičeve Hrvatske seljačke stranke, drugi so po svoji vodilni predstavnici Slovenski ljudski stranki pod Koroščevim vodstvom glasovali proti ustavi. Ne sme se v tej zvezi prezreti to-le zelo važno in pri ustavnih bojih mlade jugoslovanske države odločilno dejstvo:

Pri volitvah v ustavodajno skupščino l. 1921 je SLS edinkrat v zgodovini prve Jugoslavije zgubila absolutno večino glasov v dobro nove Samostojne kmetijske stranke Ivana Puclja. SLS je zbrala tačas le 36%, dočim je SKS dobila celih 21%. V vseh poznejših volitvah si je SLS spet z lahkoto priborila znatno absolutno večino. Ta politični spodrseljaj slovenskega volivca, ki je odrekel absolutno zmago stranki, ki je narod vodila iz stoletnega suženjstva v dobo narodne svobode (kakor se je podobno primerilo Churchillovi stranki po zmagi v drugi vojni), je imel usodne posledice. Z glasovi slovenskih poslancev SKS je bila izglasovana Vidovdanska ustava, vzrok in začetek dolgoletnih ustavnih bojov, ki so usodno slabili novo državno tvorbo in niso bili vsestransko zadovoljivo rešeni do njenega zloma l. 1941.

Sredi teh bojov je načelnik SLS in voditelj slovenskega naroda dr. Anton Korošec spoznal, da mora v zmedeni državno-pravnih načrtov in gesel svojemu po diktaturi ustrahovanemu narodu jasno povedati, kakšen je slovenski narodni program. Napisal je znamenito 'Slovensko deklaracijo' in jo objavil 31. decembra 1932. V teh 'punktacijah', kakor je postal dokument znan, Korošec ponavlja zahtevo po Združeni Sloveniji, da se narod v Jugoslaviji in izven nje zedini v eno samo politično enoto, ki bo finančno samostojna ter politično in kulturno svobodna. Važen je zlasti čl. 4, ki dobesedno pravi: 'Za dosego tega cilja je potrebno, da si mi Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in to na demokratični bazi državo ravnopravnih edinic, eno teh edinic naj tvori Slovenija.'

Koroščeva Slovenska deklaracija ne govori o samostojni slovenski državi, ampak o ravnopravni edinici Sloveniji v državi, ki bo zgrajena po svobodnem sporazumu in na demokratični osnovi. Iz dokumenta ni mogoče zanesljivo povzeti, kakšno državno-pravno pristojnost je njegov avtor prisodil ravnopravnim edinicom. Z neko mero gotovosti se pa lahko reče, da ni imel v mislih lastne srbske, hrvatske in lastne slovenske države.

Korošču se priznava, da je bil velik politik in velik državnik, ki je nedvomno hotel slovenskemu narodu samo najboljše. Zdrava politična presoja o dosežku mogočega mu je narekovala, kako daleč more v danih okoliščinah iti za najboljši dosežek.

Brutalni vojaški napad nacistov in fašistov na Jugoslavijo spomladi l. 1941 in vse, kar je sledilo, je prvo Jugoslavijo, zgrajeno na narodnem zedinjenju iz politične neiskrenosti, razrušilo. Krvava komunistična revolucija in njene politične posledice so potrjevale rastoče prepričanje, da se začinja novo poglavje v sožitju jugoslovanskih narodov. Stari državopravni odnosi med njimi, nezadovoljivi, kakor so bili, so se podrli in slovenski narod se je znašel v doslej najtežjem obdobju svoje zgodovine, sam sebi prepuščen v križnem ognju okupatorskih in komunističnih pušk. Ko je nepopisna narodna nesreča dosegla svoj višek, in se je narod, spet razbit na kose, boril za goli fizični obstanek, je dal iz sebe najdražje, o čemer je sanjal več kot 100 let in nosil v svojem srcu 100 let — lastno narodno državo. Brez mednarodne zaščite, pogreznjen v morje trpljenja, je vstal ter v senci Gestapa izpovedal svojo voljo v Narodni izjavi na dan 29. oktobra 1944. Iz sporazuma med vsemi vodilnimi nekomunističnimi Slovenci vseh političnih skupin in ločin je izšla izjava, katere prvi člen zahteva državno-pravno združitev vsega slovenskega ozemlja v Zedinjeno Slovenijo, ki naj bo kot narodna država sestavni del kraljevine Jugoslavije. Izjava izrecno določa, da ima federativna Jugoslavija le tiste naloge in prerogative, ki so ji z zvezno ustavo izrecno priznane, a ustavo sprejme kvalificirana večina zastopnikov iz vsake narodne države.

Narodno izjavo, prvi zgodovinski dokument govoreč jasno in določno o narodni državi Zedinjeni Sloveniji, je podpisalo na stotine vodilnih slovenskih ljudi vseh slojev, poklicev in javnih funkcij. Na podlagi te listine ustanovljeni Narodni odbor za Slovenijo je 3. maja 1945 sklical prvo sejo slovenskega parlamenta, ki so se je udeležili dosegljivi od ljudstva izvoljeni predstavniki celotnega naroda.

Na tej seji na Taboru v Ljubljani je Narodni odbor proglasil slovesno izjavo narodnega predstavnštva slovenskemu narodu, da je za vse ozemlje, na katerem prebivajo Slovenci, *ustanovljena narodna država Slovenija* kot sestavni del demokratične in federativno urejene Jugoslavije. To je bilo objavljeno, ko sta imela Ljubljano še okupirano Gestapo in nemška voj-

ska. Proglas na Taboru je zgodovinsko dejstvo, ki ga ni mogoče zanikati. Pravilno je podčrtal Tine Debeljak v Zborniku 1965: 'Naj se je po tem parlamentu zgodilo karkoli, ostalo je potrdilo slovenske državnosti, kot ni bilo še nikjer poudarjeno s tako jasnostjo in odločnostjo.'

Namesto Angležev in Amerikancev čez Istro in Trst, so nekaj dni kasneje zasedli Ljubljano komunisti iz gozdov, in narodna država Slovenija se je pogreznila v mrak zločina in krvi. Toda: 'ostalo je potrdilo slovenske državnosti' vse do danes, in bo ostalo preko komunistične državno-pravne ureditve Jugoslavije in Slovenije za čas, ko bo slovenski narod v svobodi to 'potrdilo' prejel in ga uveljavil po svoji suvereni volji.

Jugoslavija: da ali ne?

Po proglassu z dne 3. maja 1945 o ustanovitvi narodne države Slovenije, se zdi, da je polemika za slovensko državo od nekkih skupin begunskih izseljencev nepotrebna in odveč. Glede slovenske države smo si v ogromni večini edini, pa naj kdo prizna zborovanju na Taboru 3. maja 1945 reprezentativni in legalni značaj ali ne. Kjer grečo naši državno-pravni načrti in predlogi narazen, je vprašanje Jugoslavije. Gre v grobih obrisih za to, ali naj болоča narodna država Slovenija proglassi popolno samostojnost in se dosledno temu odcepi od Jugoslavije, ali pa skuša (da rabim Koroščevo stilizacijo) s Hrvati in Srbi zgraditi 'po svobodnem sporazumu in to na demokratski bazi državo ravnopravnih edinic', in jaz bi dodal: na osnovi konfederativno urejene zveze držav.

Če in kadar govorimo o suvereni, povsem neodvisni slovenski državi, zahteva zgodovinska važnost problema in naša odgovornost pred narodom, pa tudi zdrava politična pamet, da resno pretehtamo vrsto usodno pomembnih dejstev, od katerih bom tu omenil le nekatera.

1. Zgodovinsko dejstvo je, da slovenski narod po izjavah svobodno izvoljenih in polno odgovornih voditeljev, ni nikoli v preteklosti zahteval svoje popolnoma suverene, neodvisne države, kakor vidimo iz prejšnjih odlomkov te razprave. Vedno je slovenska državna misel vsebovala nek 'ekvir', znotraj katerega si je majhen narod hotel zagotoviti lastno besedo v lastni

hiši. To je zgodovinsko dejstvo, pa naj bo komu všeč ali ne. Društvo 'Slovenija' na Dunaju je l. 1848 v svojem programu zahtevalo, 'da politično razkrojeni narod Slovencev... kakor en narod se tudi v eno kraljestvo, z imenom Slovenija, sklene, in da ima zase svoj zbor'. Tako 'kraljestvo' bi seveda bilo v sklopu Avstrije in pod habsburškim žezlom, in 'zbor' bi odločal pod patronanco Dunaja. Takrat je šlo Slovincem za *teritorialno združitev*, ki bi pomenila prvi korak k nadaljnemu osamosvajanju.

Videli smo, da Majniška deklaracija govori o državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, in ne o suvereni slovenski državi. Zopet je tu 'okvir', ki pa naj bi se po zamisli Evangelista Kreka, kakor jo je spomladi l. 1917 povedal skupini slovenskih študentov-vojakov na Dunaju, med katerimi sem bil poleg rajnkega Kremžarja tudi jaz, razširil tako, da bi bodoča država Jugoslavija segala od Jadranskega do Črnega morja. Takšna je bila vizija genijalnega političnega vidca.

Koroščeve 'punktacije' so tudi vokvirjene v državo ravnopravnih edinic; eno teh naj tvori Slovenija.

In proklamacija 3. maja 1945 v Ljubljani govori o ustanovitvi narodne države Slovenije kot sestavnega dela demokratične in federativno urejene Jugoslavije. Zopet je tu 'okvir'.

Čemu vedno ti okvirji? Slišijo se opazke, ki vprašujejo: Kako to, da, če se po načelu samoodločbe priznavajo samostojne, suverene države črnim afriškim plemenom, naj bi ne imel pravice do nje naš visoko kulturni narod v Evropi?

2. Zemljepisni položaj Slovenije je eden glavnih činiteljev, da slovenske zahteve po samostojni državi ni pravilno primerjati enaki zahtevi črncev v Afriki. Slovenci smo napoti vsem od nas močnejšim narodom v podonavski kotlini, zlasti Nemcem in Madžarom. Najvažnejša, da ne rečem skero edina, strateška pot iz Sredozemlja preko Jadrana v osrčje Evrope vodi čez naše ozemlje, in obratno. Isto velja za trgovino s širokim svetom. Tako je naša lepa, ljuba domovina največja geopolitična nosreča za narod, ki jo poseduje. Narod to čuti in ve.

3. Vse meje Slovenije, razen s Hrvati, so sporne in se zahtevajo korekture ali od naše strani, ali od naših sosedov, ali od obojih. Kakor hitro bi prenehale veljati

sedanje mednarodno priznane in zajamčene meje Slovenije v Jugoslaviji, bi bili Italijani, avstrijski Nemci in Madžari samo presrečni, da bi mogli priti delati red. Kako tak red delajo, vemo dobro mi in ve narod.

4. Soseščina naša nam je sovražna. Hitler je s poveljem: 'Machen Sie mir dieses Land wieder deutsch' povedal, kar mislijo in hočejo domala vsi Nemci, avstrijski vključeno. In so v zadnji vojni v tem smislu delali. Italijanski fašistični tajnik Vidussoni pa je po pričevanju Cianovega dnevnika hotel vse Slovence pobiti, ko so Italijani zasedli del naše zemlje. Ta zločinski izbruh je potenciran izraz 'sosedskih' čustev, ki jih naš zapadni sosed goji do Slovencev. To vemo mi in ve narod.

5. Omejeni prostor mi ne dopušča, da bi o tem več pisal. Samo še to-le vprašanje bi rad postavil: Ali bo slovenski narod doma v vseh osnovnih plasteh svojega nacionalnega sestava v trenutku, ko bo postavljen pred problem lastne neodvisne države, notranje in zunanje dovolj pripravljen in ne bo nevarnosti, da bi z nepravilnim pojmovanjem lastne državnosti in premajhno pripravljenostjo za morda težke žrtve, mlado neodvisno državo spravil na rob prepada ali celo v prepad?

Veliki grški filozof in državoslovec Plato je v svoji knjigi 'Država' zapisal, da je država dejansko v nas samih, torej v notranjosti njenih državljanov. Državotveren je tisti, ki svoje državotvorno trajno prepričanje nosi v svoji duši in ga razvija v moralno krepost. 'Lastna državnost', pravi sodobni slovenski filozof M. Komar, 'ne obstaja samo v zunanji pravni obliki, ki jo more narodu podeliti mednarodni dogovor, državna pogodba ali proglas suverene skupščine, ampak je nekaj globljega, ki mu je pravna, od drugih priznana oblika, le zunanji izraz in vidno jamstvo'.

Za to globlje pa je treba vzgojnega oblikovanja, kulture duha, kar Plato imenuje 'paideia'. Koliko in kakšne vzgoje in kulture duha bo imel v domovini rod, ki raste v materialistični jugoslovanski socialistični integraciji in se mu dosledno izpodredujejo korenine slovenskega narodnega etosa? Ustvarjanje lastne neodvisne države v nevarnih okoliščinah terja od celokupnega naroda veliko narodne zavednosti, hrabrosti in požrtvovalnosti. Vse to so duheвне vrline. Kako bi bilo v tem oziru z mlado generacijo?

Kar sem zgoraj povedal, in česar nisem mogel zaradi omejenega prostora, in upoštevajoč J. Maritainov izrek, da je politika praktična krepost dobro izurjene zdrave pameti, ki zna izbirati, kar je v danih okoliščinah za narod pravšno in dosegljivo, prihajam do tega zaključka: *Slovinci bi ne ravnali v najboljšem lastnem interesu, če bi vsega ne storili, da lastna narodna država ostane v okviru jugoslovanske državne skupnosti, ki boji sporazumno urejena na skrbno prepletenem načelu federacije in konfederacije.* (O federaciji in konfederaciji glej odlično razpravo R. Smersuja v Zborniku 1957).

Priznavam potencialno možnost, da se nekoč uresniči krščansko-demokratska ideja o organizaciji Združenih evropskih držav, vendar se mi zdi neresen, neodgovoren in škodljiv vsak proglas, ki danes veže usodo samostojne države Slovenije na umišljene bodoče Združene evropske države, in slovensko borbena silo uvršča v sestav bodoče oborožene sile takih Združenih držav Evrope, ki jih ni in ni njihove oborožene sile, in bogve, če sploh kdaj bodo.

Polno upoštevajoč realnost položaja, moramo računati z dejstvom, da se občutne državno-pravne spremembe na balkanskem področju ne bodo izvedle z dokončno veljavnostjo brez pristanka svetovnih sil. Nihče ne ve, kakšno bo stališče teh velesil v trenutku, ko bo na kocki slovensko državno-pravno vprašanje. Morda bo sedel v Beli hiši v Washingtonu prezident istega prepričanja, kot je bil po memoarih kardinala Spellmana F. D. Roosevelt med drugo vojno, da naj postaneta Hrvatska in Slovenija vsaka zase samostojni državi. Morda bodo Hrvati in Srbi toliko nespravljivi, da bo jugoslovanska državna skupnost nemogoča. Hrvati v zdomstvu so svoje državno-pravno stališče dovolj jasno izpovedali z izjavo Mačkovega naslednika dr. Krnjevića.

S temi dejstvi in možnostmi v mislih mora slovenska državno-pravna politika računati tudi z *možnostjo razpada Jugoslavije*. Mislim, da se mora vse storiti, kar je mogoče, da sta vodstvo in narod sama na to pripravljena. Toda možnost je, po mojem mnenju, za slovenski narod in za Zedinjeno Slovenijo smrtno nevarna in do nje, v interesu obojih, z našim sodelovanjem ne sme priti.

Ni iz pesimizma, ki se ga je v političnem delu treba kot slabega svetovalca izogibati,

temveč iz globokega prepričanja, ki mi narokuje na mojem mestu večleten vpogled v zakulisje mednarodno-političnih dogajanj, če moram reči, da je na mednarodni gladini braniti slovensko pravdo — nadčloveška naloga. Če kdaj v naši zgodovini, smo vsi Slovenci doma in v zdomstvu poklicani braniti to pravdo kot en mož in delati za njeno zmago kot en mož. Končna zmaga ne bo natanko po konceptu ne tega in ne onega vojščaka, niti ne te ali one skupine, ker so in bodo na delu sile. Poglavitno je, da bo zmaga in ne poraz. Razlike v gledanju na to pravdo niso bistvene in vsi se lahko najdemo in se moramo znajti na isti fronti.

Kako priti do cilja?

Odgovor na to vprašanje je zelo težak celo pri reševanju slovenskega državno-pravnega problema v okviru jugoslovanske federacije ali konfederacije. V kolikor toliko resni obliki pa govoriti o poti do cilja, če imamo pred očmi reševanje izven Jugoslavije, je po moje nemogoče, ker je v igri toliko predvidenih in nepredvidenih sil in činiteljev ter je ocena, v kako veliki meri se bodo uveljavljali, povsem nezanesljiva, da ne moreš priti do kaj več kot ugibanja. Ugibanje pa ni odgovor.

Tudi v mejah Jugoslavije je pot do vsestransko sprejemljivega cilja težka in strma, zdi se, kot bi bilo treba vedno le plezati in dostikrat drseti nazaj. Vendar je spet treba zbrati moči in pot nadaljevati.

Slovenski politični izseljenci smo bili v iskanju poti zelo konstruktivni. Narodni odbor za Slovenije je za Veliko noč l. 1960 objavil „Slovensko formulo“, ki ustvarja možnost in nakazuje postopek za iskanje rešitve v tisti zelo nevarni dobi, ko se bo rušil komunizem in se bo ustvarjalo novo politično lice celokupne Evrope. Formula ne govori o državno-pravnem reševanju Slovenije. O tem govorijo programi političnih strank, ki Narodni odbor sestavljajo. Daje pa Formula možnost, da se ustanovi slovenska država in izvede ljudsko glasovanje o njeni povezavi v zvezo jugoslovanskih držav (konfederacijo), kakor to deloča program Slovenske ljudske stranke, ali pa da se vključi Slovenija v Jugoslavijo na principu federalizma, kakor določata programa Slovenske demokratične in socia-

listične stranke. Kaj naj obvelja, bo odločala večina slovenskega naroda.

Konec aprila 1963 je bil na sestanku v Standsteatu v Angliji med predstavniki vseh treh narodov Jugoslavije razgovor o državno-pravni ureditvi Jugoslavije in izdelan podroben načrt. Slovensko zastopstvo je vodil predsednik NO za Slovenijo in načelnik SLS dr. Miha Krek. Celotno besedilo načrta je objavil Domoljub v januarju 1964 pod naslovom: *Načrt predloga za demokratično alternativo*, z obširnim, državniškim uvodom dr. Kreka. Ta načrt je menda prvi in edini poizkus begunskih politikov izdelati državno-pravni program, ki bi ga mogli vzeti v pretres vsi trije narodi.

Kakšna je usoda tega načrta, mi ni točno znano. To vem, da dokler je bil živ dr. Maček, je bil živ tudi načrt, kaj se bo pa z njim zgodilo sedaj, je drugo vprašanje. Vendar mislim, da bi ga moral poznati vsak zaveden Slovenec, ker je temelj-

na listina, na podlagi katere bo zmeraj mogoče iskati bazo za državno-pravno rešitev Slovenije v zvezi držav Jugoslavije. Sestavljen je na sovpadanju načel federacije in konfederacije, kar smatram za najboljšo rešitev slovenskega državno-pravnega vprašanja, v mednarodnopravni situaciji sedanje dobe.

Poseben paragraf načrta določa izrecno, da ima vsaka država pravico izstopiti iz Zveze, če to določi v posebnem, za ta namen odrejenem plebiscitu večina prebivalstva dotične države. Če bi se namreč izkazalo, da je skupno sožitje v Zvezi držav nezaželeno ali nemogoče, bi bilo po ustavnem določilo možno Zvezo razdreti. Predvidevati se more, da bi do razdora ne prišlo, dokler bi se vprašanje odnosov vseh evropskih držav ne usmerilo v evropsko zvezo Združenih držav Evrope, v katero bi se državno-pravno mogla vključiti tudi samostojna država Slovenija. To bi bila po mojih mislih najvarnejša pot do najvišjega cilja suverena naroda.

PAVEL RANT

rojen leta 1923 v Kranju. Ljudsko šolo je obiskoval v rojstnem mestu, sedem razredov gimnazije dokončal v škofovih zavodih v št. Vidu nad Ljubljano, osmi pa na L. državni gimnaziji v Ljubljani. Po maturi leta 1941 se je vpisal na pravno fakulteto ljubljanske univerze, toda vojne razmere so mu študij prava prekinile. L. 1939-40 je bil sourednik tednika Gorenjec v Kranju, jeseni 1941 postal sotrudnik ljubljanskega tednika Domoljub, pri dnevniku Slovenec pa je začel sodelovati januarja meseca 1942. Med vojno je bil član Emmer-Glavačeve skupine in Slovenske legije, zaposlen pa kot upravni uradnik. Begunska leta je preživel v Vetrinju in v Spitalu ob Dravi, leta 1947 je pa prišel v Rim ter je deloval v pisarni Socialnega odbora v Via dei Coli 8 v Rimu. Od tu je leta 1948 emigriral v Argentino, ter je v letih 1948-49 pomagal kot uradnik Društva Slovencev na Victor Martínez 50 v stiskah in potrebah v Argentino prihajajočim slovenskim beguncem. Zatem je bil dve leti šef proizvodnje v Laboratorios Suarry (Geniol), leta 1951 je pa postal nameščeneec grupe Bunge & Born. Trenutno je šef upravne pisarne prodaje izdelkov tovarne Grafa. Po prihodu v Argentino je leta 1949 postal član uredniškega odbora Svobodne Slovenije ter njenega Zbornika in je ostal v njem do leta 1958. Leta 1960 je prevzel uredništvo Vestnika, glasila Zveze društev slovenskih protikomunističnih borcev ter ga je urejeval do leta 1963. Je poročen z go. Miriam Peršuhovo ter imata dva sinova: 10-letnega Tomaža in 7-letnega Danija. Politično se udeležuje v Slovenski ljudski stranki ter je član njenega načelstva.

Gospod urednik!

Na vaša vprašanja naj namesto zaporednih govorov sledi nekaj misli. Misli so, ugibanja, vprašanja..., ki bodo s to an-

keto vzbudila naslednja, saj si jo zamišljam kot skupek različnih mnenj, pogledov in preso, ki bodo vsa morala iti skozi temeljit pretres, če hočemo, da bomo en-

krat resnično mogli reči, da smo se trudili prispevati k lepši bodočnosti naroda.

Dandanes govorimo o zdovski Sloveniji, o zaslužjeni Sloveniji, o Sloveniji pod Italijo in Avstrijo, govorimo o Sloveniji brez meja. Morda je to slednje samo krik izpovedi naše in mlajše generacije, krik, ki se bo izgubil v dalji ali pa odmeval v nove rodove.

Je že tako, da smo Slovenci vedno imeli emigracijo. Ne vem v kakšne odstotke gre, ker teh številčk ne poznam, a bojim se, da so kar znatni, občutljivi pa zaradi narodno številske majhnosti še posebej. Če so prejšnje emigracije bile iskanje kruha in reševanje domov v domovini, je naša bila politično-ideološka, in to s tako zasedbo, da smo si v teh dvajsetih letih krepkeje utrli svoje mesto pod soncem izven meja rodne zemlje. Tudi razlezli smo se bolj po vsem svetu, se bolj povezali, strnili, ker pač navezani sami nase brez uradne zaslombe domovinskih oblasti moramo vse več iztisniti iz svojih skromnih moči. V tem garanju je zrastle zavest tiste Slovenije brez meja, spoznanje, da je delo prostovoljca učitelja na naših šolskih tečajih več vredno kot profesorjevo delovanje v urejeni šoli v domovini, in da delovni odbor katerega koli našega zdomskega središča opravlja veliko bolj važno delo kakor kateri koli občinski odbor doma. Tudi daljave nas ne motijo več toliko. Saj se srečavamo v listih in tednikih in revijah in vemo, kje kdo dela, kaj in kako. Pri vsem tem se snide-mo kot Slovenci. To naj bi bila Slovenija brez meja. Vsekakor je danes samo še krik. Stvarnost je drugačna.

Pravijo, da se meje predstavljajo samo z vojskami. Pravijo, da vojne ne bo več, ker so pač Združeni narodi sedaj tako močni, da lahko povsod narede mir in red. Se pravi: naše narodne meje v tem obdobju varuje napram tujim sovražnikom vojska komunistične Jugoslavije, ki mej ne pojmuje kot razmejitvenih črt med narodi, ampak kot upravne razdelitve, ki bodo nekega dne tako ali tako v brez-narodni družbi pod marksistično zvezdo padle. Naših narodnih mej danes tako nihče ne brani.

Menda je Tolstoj zapisal, da vojne bodo, dokler bo v človeških žilah plula kri in ne voda. Naj bi torej do vojne prišlo tako ali tako, na dnevnem redu mirovni-pogajanj bodo naše meje. Kdo jih bo branil? Dvomim, da se bo beograjska vlada

spametovala in ob času vojne — vedno mišljeno hipotetično — zavzela svoje mesto na strani bodočih zmagovalcev. Torej, bomo mi Slovenci skupaj s to vlado med premaganimi. Upam, da se bo v domovini našla drobna ekipa ljudi, ki bo ob takem trenutku znala najti pot na zahod in postavila svoje narodne zahteve, ob katerih se bo nujno srečala s Slovenijo v zdomstvu.

Ali bo takrat ta slovenska ekipa našla med zavezniškim taborom tudi demokratsko predstavništvo narodov Jugoslavije kot skupno formacijo, ali se bo znašla sama in samo v naši, zdovski ekipi dobila partnerja, je več kot golo vprašanje: eni in drugi možnosti bi morali vsaj v zdomstvu pripraviti tla. Ne gre samo za sklicevanje na Združene narode, češ naj izvedejo svobodne volitve pod njih kontrolo na vsem ozemlju sedanje Jugoslavije, tudi ne za iluzorno sklicevanje na kake člene o pravicah odcepitve od Jugoslavije. Dokler do take krize ne pride, verjetno ne bomo vedeli z vso gotovostjo, za kakšno varianto so se „veliki zavezniki“ odločili. Sprijazniti se moramo z dejstvom, da v težkih trenutkih „veliki“ male prav malo sprašujejo. Treba bo plavati s tokom in reševati, kar se bo dalo.

Kako je z načrtovanjem meja po vojnah, vemo sami predobro. Iz prve svetovne vojne po Londonskem paktu, iz druge po zaslugi KPJ, ko smo izgubili Trst in Gorico. Kdaj bi že slovenske ladje brez titovke in triglavke plule iz Trsta in prihajale v Trst, tako pa se moramo zadovoljiti s Piranom in Koprom. In še to — do kdaj?

Obramba slovenskih narodnih mej pred sovražniki — ki so bili in bodo kljub sedaj moderno zvenečim frazam o skupnosti — bo torej naloga našega naroda samega doma, da se bo v danem trenutku znašel, še bolj pa naloga zdomske Slovenije, ki ne bi smela zamuditi niti ene prilike, da ne bi povsod in vedno prikazovala nujnost ohranitve enotnega slovenskega ozemlja pod eno samo streho.

Kadar o tej enotni slovenski strehi govorimo, vidimo pred seboj združeno vso Slovenijo v sedanji Jugoslaviji, pa Koroško in Primorsko ter Goriško in Rezijo. Vidimo združeno, pravim, a če se v ta privid pogledimo, se znajdemo s težavami in ovirami, ki jih danes, v največjem miru v vsej Evropi, lahko zasledimo vsak trenutek: ali si predstavljate Avstrijca odn. Italijana, ki bi res pristal na to, da se bo

naše narodno ozemlje odtrgalo od sedanjih državnih teles ter priključilo novi Sloveniji, ki bo potem ali samostojna, ali v državni zvezi z Jugoslavijo, ali s Hrvaško samo, ali vključena v Združeno Evropo? Jaz si ga ne znam predstavljati in dvomim, da se bo kdaj rodil. Zadovoljiti se bomo morali s tistim narodnim ozemljem, ki ga imamo sedaj, in še tega nam utegnemo okrniti, kot rečeno, če se v Beogradu prav ne zasučejo ali pa nas nebeški Oče milostljivo ne pogleda skozi največje okno. Tem težavam moremo z mirno vestjo dodati vse, ki jih pobiramo, ko v svetu, med časopisjem, gospodarstveniki in merodajnimi omizji prevladujejo nad nami številčno in finančno vsi naši sosede, pa še vsi tisti zraven, ki so rajši prijatelji večjih kot malih narodov v Evropi. Ta naša situacija v zdomstvu je resnično pravo davidovstvo napram goliatstvu.

Vendar je naša dolžnost, kljub tej črni sliki, delati, kolikor je sploh mogoče.

V tem pogledu smo doslej vse premalo storili in izvedli. Naša udeležba pri mednarodni krščanski demokraciji, pri liberalni internacionali, naše opazovalno mesto pri Združenju Evropi, naše posamezne zveze s tujimi politikami in diplomati so še vedno premalo. Nujno potrebujemo večjo afirmacijo Narodnega odbora kot uradnega predstavnika slovenstva v svobodi, kričimo po večji in globlji povezanosti vseh raztresenih narodnostnih skupin po vseh kontinentih v svobodni slovenski parlament, ki mora odn. bi moral voditi vse zdomstvo kakor urejeno državo, na tujih tleh sicer, a svobodno. Z vso resnostjo moramo izvesti s pristankom merodajnih lastno cerkveno upravo, zavedajoč se, da je Cerkev združenje svobodnih ljudi. To naši bratje in sestre doma danes prav gotovo niso.

Z vsem tem delom bi opravili šele skromen, a neizprosno prispevek k izgradnji nove Slovenije, katere mej ne poznamo.

A naj bi prišlo do spremembe brez vojne? Stojimo pred dejstvom poldrug milijonskega naroda, ki se drenja na 25.000 kv. kilometrih in ob vsaki strani srečava nasprotnika, če odštejemo hrvaško mejo. (A tudi s Hrvati bodo bržkone težave zaradi Istre, težave zaradi nastale slovenske mornarice.)

Kako bo ta Slovenija živela? — Sama, recimo, ali pa povezana v državno skupnost s Hrvati in Srbi? Če obdržimo do-

hod na morje, če bomo sposobni obdržati konkurenčne tarife za prevoz na Dunaj in v Budimpešto, pa tudi Prago in Bratislavo, če bomo dobili kredite — in potem tudi plačali — da povečamo pomorske naprave, potem bomo sposobni živeti samo tako, da se iz vseh utopij komunističnega gospodarstva danes doma izkopljemo v izgradnjo lahke industrije in vseh sektorjev z njo v zvezi, katerih produkte bomo utegnili ceneje prodajati na Balkanu kakor Nemci ali Italijani, da o drugih konkurentih ne govorimo. Temu vzporedno bo treba ponovno oživeti našo primarno zdravo kmečko politiko, katere nauki segajo v desetletja nazaj. Do kolikšne mere bo vse to izvedljivo, je vprašanje bodočnosti, ker ne vemo, koliko podjetij bo nasilno preseljenih na jug odn. gospodarsko uničenih načrtno iz centrale. Skratka, ob mirnem prehodu oblasti iz komunističnih rok v narodne, da tako imenujemo tisto neznano, pa gotovo že rojeno ekipo, ki se bo pojavila ob osvoboditvi, bomo morali najti med seboj — tako doma kakor v zdomstvu — ljudi s čudodelnimi sposobnostmi, da bodo rešili v prvi etapi vsaj nekaj. Druga etapa je po zdravi logiki kaj enostavna: če bomo lahko prodajali samo na Balkanu (ne računajmo z nekim izvozom v Afriko ali Indijo!), bomo torej tam upniki in kot takim nam bodo prodali, kar bomo rabili.

Ne morem se spustiti v številčno navajanje našega predvojnega izvoza na zahod, tudi nam ne morejo biti merilo številke, ki jih danes titovski uradi fabricirajo o sedanjem stanju. Dvomim pa, da bi od zahoda prejeli za slovenske produkte v enem letu toliko deviz, da bi lahko mesec dni živeli kot narod. Da pa je to možno, se bom dal prepričati samo s številkami in spet številkami, in to stvarno in suhoparno zbranimi, brez slehernega zanešnjaštva.

Ni toliko samo čut obrambe pred tujimi sovražniki, kakor nuja potrebe gospodarskega izživljanja, kar nas sili v neko državno povezavo z jugom. Pri tem ne bomo izdali nikakega narodnega programa, saj je takšna politika gospodarskega razmaha bila predmet debat tako v načelstvu SLS še za časa dr. Šušteršiča, bila vodilna misel Lampetovih načrtov, bila pa tudi jedro gospodarske aktivnosti, ki jo je sredi najboljših let življenja v „stari“ Jugoslaviji razvila finančno-ekonomska skupnost brez političnih razlik sredi Ljubljane. Če

nas ne bi zalotila vojna 1941, bi verjetno s tako podrobno izdelanimi načrti, kakor jih je imela npr. Vzajemna zavarovalnica ali Zadružna zveza, lahko postavili svoj gospodarski most preko vse Hrvatske in Srbije do Makedonije in pri tem nič ne škodovalj kateremukoli teh narodov. Nasprotno: vodilo bi v utrjevanje našega mesta znotraj jugoslovanske skupnosti, večalo bi težo našega glasu in odstotek naše emigracije bi se manjšal, ker bi se zaposlitev izvežbanih in neizvežbanih moči mogla usmerjati ob tem mostu.

Pisanje o samolastnem življenju, sposobnosti življenja na svoje je tako pogosto potrebno razlagati kot neki adut za vsako ceno proti miselnosti stvarnega gledanja na položaj.

Res ne poznam Slovenca, ki ne bi bil z vsem srcem za samostojno Slovenijo, z vso suverenostjo, z vsemi atributi, ki jih narod v družini narodov more imeti. A ljubezen do istega naroda je ta sveta stvar, da je neizogibno potrebno temeljito premisliti sleherni korak, sleherni sklep. Še posebej, ko vemo, da v domovini raste nov rod, katerega najglobljih misli sploh ne poznamo, ker jih povedati ne sme. Kar na svoje nekaj sklepati ali gnati, je pa tudi preziranje tega rodu doma, saj si moramo biti na jasnem, da je doma prav gotovo ravno toliko brihtnih glav (še več) kakor med namj zunaj, in prav tako zaskrbljenih za slovensko stvar. Zato npr. je slepo drveti v Skupno Evropo, kjer bomo lahko najbolj ubožen partner, uvodniško povedano zelo lepo, a od tega narod ne bo živel. Politična delavnost žal ni omejena samo na uvodnike ali memorandume, ampak mora biti usmerjena samo v načelo: ali je ali ni za narod koristno, danes, jutri, čez desetletja! Mi se bomo morda v našem gledanju zmotili, gotovo ne zavestno, morda zamudili to ali ono priložnost: pokazati pa

moramo, da smo hotenje naroda spremljali in ga skušali voditi na pota napredka, miru, lepše bodočnosti.

Naj je Jugoslavija še tako čudna tvorba, naj bo zapisana tako ali tako v svetu, menim, da so vsa zunanja ministrstva merodajnih držav enotna v tem pogledu, da se komunistično Jugoslavijo more podirati samo s demokratsko, narodno čutečo skupnostjo vseh narodov Jugoslavije. Ta platforma je v sedanji etapi borbe nujna. Če bodo potem narodi Jugoslavije ob prvem svobodnem glasovanju izrekli svoje mnenje proti Jugoslaviji, bomo morali pač najti rešitev: ali v *popolni samostojnosti*, katere mej in življenja nihče ne bo dovolj spoštoval, ako prej ne storimo vsega potrebnega za predstavitev slovenstva v svetu, ako prej ne dosežemo priznanja mednarodnih forumov in ako pri tej akciji ne bo sodelovala tudi ekipa, ki se poraja doma. Ali v *povezavi s Hrvati*, če bi slednji bili proti Jugoslaviji samo zaradi Srbov, in moramo potem te bodoče stike že danes iskati, doma in zunaj; ali pa končno v *priključitvi k Skupni Evropi*, katere prve korake bi morala brez dvoma prevzeti naša zdomska Slovenija.

Rabimo torej vsaj tri ekipe za različne variante, rabimo gospodarske čudodelnike, potrebujemo pa tudi že enkrat popolno streznjenje vseh Slovencev v zdomstvu v eni sami točki: ni je drobnarije, ki bi nas lahko ločila pri našem skupnem delu — svobodo domovini izbojevati za vsako ceno, za vsako žrtev. Na temeljih slovenstva in krščanstva.

In še nekaj: osvoboditi se moramo vetrinjske psihoze in narediti droben korak na Gosposvetsko polje: od knežjega kamna naprej do Slomškovega groba in do najbolj skromnega križa sredi polja ali najlepše knjige se vleče naša življenjska nit. Pazimo, da se ne pretrga.

rojen 1. 1920 v Kranju, kjer je 1. 1939 dokončal tudi gimnazijo. L. 1943 diplomiral iz prava na ljubljanski univerzi. Leta 1943 je odšel v švico. Po sporazumu Tito-Šubašić se je vrnil v Dalmacijo ter od tam prišel v Slovenijo kot partizan. V prvih dveh letih po vojni je sodeloval pri poizkusu organiziranja demokratske opozicije. Zaradi tega so ga komunisti obsodili na smrt ter mu nato smrtno kazen spremenili v 20-letni zapor. V ječi je prebil 7 let ter je leta 1955 pobegnil v švico, kjer je študiral gospodarstvo in postal doktor gospodarskih ved. Iz švice se je preselil v Anglijo ter je bil najprej imenovan za docenta gospodarskih ved na univerzi v Vzhodnem Pakistanu, nato na vseučilišču v mestu Dundee na Škotskem, letos pa na univerzi Bearsden pri Glasgowu. Je podpredsednik Slovenske demokratske stranke in član Liberalne internacionale. L. 1964 je postal tudi član Narodnega odbora za Slovenijo. (Več podatkov glej Zbornik Sv. Slovenije 1964, str. 193.)

Vse do 1918 je bilo za Slovence glavno vprašanje, kako naj se uveljavijo kot narod in kako naj se ohranijo pri življenju. Dasi so bili zelo odporni proti pritisku Italijanov, je nemški pritisk s severa slovensko narodno ozemlje bolj in bolj izpodjedal. Ker je v Srednji Evropi jezik glavna oznaka narodnosti, se je tudi slovenski narodni boj v glavnem sukal okoli čistosti in splošne uporabe slovenščine. Konec prve svetovne vojne (in dodatno konec druge) je Slovincem zagotovil trdne meje jedrnega ozemlja, čeprav se na robu, v Trstu, Gorici in na Koroškem, še vedno bore za življenje.

Dokler se narod bori za golo življenje, je — kakor v vojni zmaga — to glavni smoter, ki se mu morajo podrediti vsi posamezniki. Toda po uveljavitvi, zopet prav kakor po zmagi v vojni, spet postanejo važni tudi drugi cilji, vštevši pravica posameznikov, da stremijo za uspehom in živijo polno življenje. Slovenci včasih pozabljamo, da smo v osnovnem boju za življenje zmagali — vsaj upati smemo tako in vsi znaki tako kažejo — in se krčevito vračamo k boju za golo življenje in za jezik. Morda je to pri nekaterih tudi posledica občutka manjvrednosti, ker smo tako majhni. Tako se mnogi vztrajno trudijo, da bi boj proti komunizmu, ki je boj za politično in gospodarsko svobodo posamez-

nikov, v katerem bi nam morali sosedni narodi — posebno oni v isti državi — biti dobrodošli zavezniki, spremenili v stari narodnostni boj, to pot proti južnim sosedom.

Kljub svojemu nasprotstvu proti komunizmu moram reči, da ene napake komunizem nima, in sicer da bi bil proti kateremukoli narodu kot narodu. Tudi slovenski in jugoslovanski komunisti so se — dasi morda iz čisto partijsko-egoističnih razlogov — od vsega začetka trudili pravično rešiti vprašanje odnosov med narodi v Jugoslaviji, kakor so tudi bili nepravilni v večini drugih ozirov. Če kdaj fantazirajo o nekakšni nadnarodnostni socialistični kulturi, je to prav toliko naperjeno proti srbskemu in hrvatskemu kot proti slovenskemu narodu.

Po vsem, kar vem in po vseh mojih izkušnjah, ne more biti govora o kakšni načrtni srbizaciji Slovenije, za katero bi bila komunistična partija. Prihaja do spodrseljavev, včasih se oglasi kak gorečnež, da se človeku zdi, kot da bi slišal unitaristične pridige iz časa generala Živkovića, včasih kratkovidni praktični oziri za nekaj časa zmagajo nad načelnimi stališči, toda kakega načrta za vsem tem ni. Nasprotno — slovenski komunisti so od vsega začetka branili slovenščino (saj prvo leto vojne niti za Jugoslavijo niso bili) in njihovi jugoslovanski tovariši so jim do

tega priznavali vso pravico. Sicer pa je najnovejša verzija menda, da ne grozi Sloveniji srbizacija s pomočjo partije, marveč od Rankovića, vrhovnega oznovca, ki da uvaja srbizacijo s pomočjo svoje Ozne. Ne dvomim, da je Ranković centralist, toda ne ker je srbski nacionalist, ki bi rad ostale dele Jugoslavije srbiziral, marveč ker je komunistični reakcionar, ki se mu skomina po lepih stalinističnih časih, ko je politbiro mogel kontrolirati vse. Dvomim tudi, da bi slovenski oznovci bili pripravljene Rankoviću pomagati pri srbizaciji Slovenije, če bi jo Ranković tudi želel. Žal sem imel z Ozno v Sloveniji precej tesne stike. Reči moram, da je bila skozinskoz slovenska in da komaj morem verjeti, da bi bil kdo od mojih zatiralcev, kakor jih imam sicer v slabem spominu, pripravljen sodelovati v zaroti proti slovenstvu — povrhu jih precej niti srbščine ne zna, kar bi se pri srbizaciji zelo slabo obneslo. Dalje ne smemo pozabiti, da morajo biti duše slovenskih oznovcev, kar za deva lojalnost, razklane, saj se morajo poleg na Rankovića ozirati tudi na Borisa Krajgerja, svojega dolgoletnega šefa, ki je v nasprotju z Rankovićem znan kot zagovornik decentralizacije.

Druga stvar je seveda, če ne govorimo o načrtni srbizaciji, marveč o vplivih, ki vdirajo v Slovenijo z vseh strani. Seveda vdirajo, saj vdirajo še vse kam drugam, toda to je življenje, ki se mu ni mogoče izogniti, razen če se morda obdamo s kitajskim zidom in za njim skopravimo v strahu za svoj narodni obstanek. To prav gotovo ni rešitev — kar nam preostane je, da smo dinamični, samozavestni in podjetni, a da pri tem ohranimo čut za mero. Če bomo dobivali histerične napade in nas bodo obhajale smrtne srage zaradi vsake besede, ki je podobna hrvaški ali srbski, bomo končno sami sebi izkopali grob s svojo prestrašenostjo. Tudi ne smemo pozabiti, da slovenščina niso samo osrednja narečja od Ljubljane do Kranjske gore, temveč da jo govorijo tudi Štajerci in Primorci in Korošci. Gotovo je prav tako, da nekateri slovenščino mrcvarimo na vse viže, ker pač nismo vsi pesniki in pisatelji. Toda jezike mrcvariyo po vsem svetu in tudi povsod rastejo tujke kot gobe po dežju — spomnimo se samo na sloviti „flanglais“.

Nevarnosti tujk in tujih vplivov se je mogoče edino izogniti, če se kakor Angleži

odločimo, da bo jezik sestavljen iz samih tujk. Jasno je, da se bomo za čistost in lepoto slovenščine trudili, vendar kakor nikjer drugje tudi na tem področju ne bomo dosegli popolnosti, tudi ne za to ceno, da bi poskušali ustaviti življenje. Morda bi pomagalo, če naši pismouki ne bi neprestano spreminjali pravil, tako da zahteva njihovo poznanje skoro poglobljen študij. Morda bi se lahko bolj posvetili čistosti in lepoti, če ne bi od časa do časa nekdo v Ljubljani začutil potrebe spreminjati povsem formalna pravopisna pravila.

Kot dobremu Slovincu mi seveda vrag ni dal miru, da se ne bi vtaknil v pravopis. Toda šalo na stran: prepričan sem, da z neprestanim rotnjem in malanjem (elikanje bi utegnilo biti tujka) hudiča na steno, Slovenci sami sebi ne bomo prav nič pomagali. Ali smo ali pa nismo? Če smo, se nikar neprestano ne tresimo, da nam nekdo streže po življenju, temveč se rajši uveljavimo vsak zase in vsi skupaj. To je tudi naša glavna narodna naloga: vzpostaviti na Slovenskem tak red, da bo omogočal vsakemu Slovincu poln kulturni, gospodarski in politični razmah. Tako bo vzevel tudi slovenski narod. Vtis imam, da tudi doma naši rojaki že komaj čakajo, da se bodo lahko lotili dela in jim ne bo treba neprestano čakati, kakšna komanda, da ne rečem biser, se bo pocedila iz ust kakega ducata posebno brihtnih. Če imamo dovolj energije, bomo zaživel in še kako, če je pa nimamo, nam pa tako in tako ne more nihče pomagati, pa tudi posebne škode ne bo. Samo nehajmo z večnim vekanjem!

Kakšen državnopravni položaj nam bo najbolj pomagal, da uresničimo sprostitvev energij in se zavarujemo proti morebitnim presenečenjem? Ni treba izgubljeti besed o tem, da mora kakršnokoli državno ureditev svobodno sprejeti večina naroda, kolikor gre za ustavnopravna vprašanja celo velika večina naroda. Seveda pa more narod izbirati samo med predlogi, ki jih izdelajo različne stranke in skupine, in ne more sam oblikovati bodočega reda. Res je kljub temu, da se utegne razviti javno mnenje, ki bo nekatere načrte samo po sebi izločilo že vnaprej.

Ni dvoma o tem, da je razvoj v času druge svetovne vojne in po njej šel v tako smer, da prihaja za Slovence vpoštev samo posebna državnopravna enota. Pravzaprav

je to postalo jasno in nujno že od trenutka, ko je dr. Maček dosegel ustanovitev posebne hrvaške enote. Če bi življenje narodov in odnose med njimi v celoti odredjali pravni predpisi in mednarodne pogodbe, morda človek tudi ne bi imel odločilnih pripomb k slovenski državi s tako stopnjo suverenosti, kot jo imata npr. Italija in Francija, v evropskem zveznem okviru. Toda formalna enakopravnost je eno, resnična enakopravnost pa drugo. Zgodovina zadnjih nekaj let je pokazala, da so odnošaji moči taki, da morejo ali vsaj hočejo biti nekatere države enakopravnejše kot druge, in da si je glas v mednarodnih zborih kaj pogosto treba prav s silo priboriti. Po vsej verjetnosti de Gaulle ni zadnji nacionalistični egoist v Evropi in bi zaradi tega Slovenci storili prav, če se ne bi preveč zanašali na formalne predpise in obljube, temveč bi se v Evropo vključili, kadar se bomo, na tak način, da si bomo zagotovili največji mogoči vpliv in veljavo. Zaradi svojega števila in zemljepisnega položaja si moramo, po mojem mnenju, zavarovati hrbet s povezavo z drugimi jugoslovanskimi in podonavskimi narodi.

Ker pa nam tudi nekateri podonavski narodi niso ravno pretirano naklonjeni in ker so vsi številčno močnejši, da o jezikovnih sorodnostih in podobnem sploh ne govorimo, ostaja za nas še vedno najboljša rešitev ohranitev jugoslovanske državne zveze. Koliki del suverenosti smo pripravljeni prenesti na jugoslovanske zvezne oblasti, ostane vprašanje dogovora in praktičnih ozirov. Vsekakor je ob taki rešitvi v slovenskem interesu, da so odnošaji med jugoslovanskimi narodi urejeni kar najbolj pravično in učinkovito, ker je le tako urejena zvezna država lahko mednarodno močna. V našem interesu je, da je srbsko-hrvatska razmejitev pametna ter da nihče ne uveljavi pretiranih zahtev, ki bi bile večno jabolko spora, in da ne bodo razočarana upravičena pričakovanja bosanskih muslimanov in Makedoncev. Po vseh skušnjah se nam ni treba bati, da se naš glas v Jugoslaviji ne bi slišal. V komunistični Jugoslaviji so Slovenci vsekakor imeli precejšnjo besedo, velikokrat, žal, bolj v škodo kot pa na korist nas samih in vseh ostalih. Pomislimo samo na Kidriča in Karđelja.

Po preudarku je tudi komaj mogoče trditi, da Jugoslavija Slovincem ni tudi

gospodarsko koristila, saj je bila za nas in ostale nekakšno skupno tržišče, čeprav so bila finančna bremena za nas morda res sorazmerno nekaj večja kot za ostale.

Pri sodbi o gospodarski koristi Jugoslavije ne smemo izhajati iz današnjega stanja, ker današnja zmešnjava nima opravka z Jugoslavijo, ampak s komunističnim gospodarstvom, pri katerem so bili in so še slovenski komunisti odločilno udeleženi. Pred njihovo nespametjo nas samostojnost ne bi rešila. Gospodarska vprašanja bi bilo treba obširno raziskati, ker je danes o njih vse preveč pre nagljenih sklepov.

Spričo enotnih držav kot so Francija, Nemčija, Italija in Britanija, je tudi heterogena Jugoslavija še vedno premajhna za resnično enakopravno evropsko sodelovanje. Zatorej bi se morala vključiti celo Jugoslavija v Evropo preko bolj ohlapne zveze podonavskih držav: Avstrije, Češkoslovaške, Madžarske, Romunije, Jugoslavije, Bolgarije in Albanije in morda še Grčije in Turčije. Te države bi morale odnošaje druga z drugo urejati med seboj in nastopati proti ostali Evropi kar najbolj enotno. Vsekakor imamo tudi v današnji Evropi tako povezavo med Holandijo, Belgijo in Luksemburgom in med nordijskimi državami. Prav tako bo gospodarska vključitev v Evropo verjetno zahtevala dolgo dobo, najbrž kakih deset ali dvajset let. Na podonavskem področju bi morda šlo to lahko hitreje, kar bi bilo v vsakem primeru koristno, ker bi se podjetja lahko stopnjema prilagodila ostrejši konkurenci in večjemu obsegu proizvodnje.

Mislím celo, da bi se dalo v takem okviru doseči najboljšo gospodarsko in politično rešitev za Trst. Zaradi italijanske večine ga je nemogoče izločiti iz Italije, toda lahko bi gospodarsko na posebni osnovi sodeloval s Podonavjem, kar bi verjetno omogočilo ustrezno zaščito slovenske manjšine.

Moja rešitev je torej: Slovenija v Jugoslaviji, preko Jugoslavije v Podonavju in tako v Evropi.

Kako vse to doseči?

Predvsem moramo seveda postaviti odnošaje med nami, Slovenci, samimi na trdno podlago. To je seveda mogoče le, če vsi sprejmemo pravila demokratične politične igre, ki pa zahtevajo, če naj delujejo, dobršno mero strpnosti, zmernosti in zrelosti. Čisto osebne razprtije in obtožbe

moramo kar se le da omejiti in iskati največjo mogočo mero soglasja. Načelnih razlik ni mogoče odpraviti, toda demokracija in demokratičnost nam morata pomagati prebroditi tudi le-te.

Nobenega smisla nima jezno vztrajati pri razkolu, ki je po nesrečnih okoliščinah nastal med Slovenci za časa druge svetovne vojne. To že zaradi tega ni mogoče, ker je bil razkol v glavnem omejen na „Ljubljansko pokrajino“, medtem ko so na Stajerskem, Gorenjskem, Primorskem in Koroškem ljudje imeli preveč opravka z zunanjim sovražnikom, da bi mogli slediti dogajanju in spopadom v Ljubljani. Ne bi si tudi upal dvomiti, da je ogromna večina Slovencev, vključenih v partizanskem in v protikomunističnem gibanju, imela najboljše namene. Kot gibanji sta obe strani propadli: prvo, ker je kljub vsemu govorjenju o osvobodilnem boju končalo s komunistično diktaturo, drugo, ker je kljub vsemu protikomunističnemu boju zašlo — ne glede na to, ali je bilo to hote ali nehote — preblizu okupatorjem. Najboljše bo zatorej, če preteklost prepustimo zgodovini in zberemo zmerne — upajmo veliko večino — z obeh strani in začnemo nanovo, da bi dosegli obnovo notranje in ohranili zunanjo svobodo. Skrajneže na levici in na desnici, ki nočejo spregledati, je pa pač treba izločiti. Če bomo šli po pravi poti, bomo gotovo našli stik tudi z mladimi, za katere je druga svetovna vojna že davna zgodovina, kakor je bila leta 1939 čavna zgodovina za ljudi mojih let prva svetovna vojna. Najsi bo to tako ali drugače, Slovenci ne po svetu ne doma, ko bo to mogoče, ne bomo mogli shajati z eno samo politično organizacijo. Kar pa je nujno, je, da so demokratične politične organizacije med seboj povezane na temelju minimalnega demokratičnega programa, kar pomeni, da se morajo sedaj skupno boriti za obnovo demokracije, pozneje pa da sprejmejo demokratično ureditev.

Tako sodelovanje v osnovnih vprašanjih je nujno tudi, ker vse kaže, da bo razgovor med domovino in politično emigracijo postajal vedno pomembnejši. Emigracija domovini seveda ne more vsiliti rešitev in jih — upajmo — tudi ne želi vsiljevati, toda dvajset let totalitarizma je doma vprašanja odprlo, a ne daje nanje nobenega odgovora. Emigracija bo morala biti pripravljena na vprašanja, ki se za-

stavljajo doma, odgovarjati v luči izkušenj svobodnega sveta in proučevanja dogodkov doma iz primernejše distance.

Koordinacija med slovenskimi političnimi skupinami je potrebna tudi zaradi nujnosti sodelovanja s Srbi, Hrvati, bosanskimi muslimani in Makedonci. Noben resen napor za obnovo demokracije v Jugoslaviji in za uresničitev samoodločbe, ki je pravica vseh jugoslovanskih narodov, ni mogoč brez uglasitev akcij posameznih emigracij. Tudi za izmenjavo misli z domovino so potrebni vsaj elementarni stiki. Celo tisti, ki so za ločene države, delajo sebi in svojim zamislili veliko škodo, če niso pripravljeni sodelovati z drugimi narodnostmi v boju za demokracijo. Tu posebno greše razne srbske maksimalistične struje in pa hrvatski politiki, ki odklanjajo sploh vsako sodelovanje in mislijo, da s tem pospešujejo uveljavitev hrvatskih narodnih interesov. Iz navade vse zvajajo na narodnostni boj in odpor proti totalitarizmu spreminjajo v boj proti Srbom, dasi je jugoslovanskemu komunizmu na čelu Hrvat. Vsako tako odklanjanje sodelovanja je proti interesom Slovencev, ki jim mora biti glavni cilj vzpostavitev demokracije, za kar je potreben skupni napor. Seveda moramo biti do Hrvatov, ki si utvarjajo, da tako branijo hrvatske interese, potrpežljivi, toda postati mora povsem jasno nam in njim, da je to proti našim interesom in komaj more biti v korist hrvatski stvari. Dasi bo komaj kdo med Slovenci še zagovarjal staro politiko enostranskega sodelovanja s Srbi ali bolje rečeno centralno vlado, se bo komaj kdo mogel navdušiti za sedanjo hrvatsko politiko odklanjanja vsakega sodelovanja, ki nam more samo vsem skupaj škodovati.

Slovenci smo se doslej vse premalo brigali za razbistritev odnosov s svojimi nejugoslovanskimi sosedi Avstrijci, Madžari in Italijani in z ostalimi podonavskimi narodi. Ti odnošaji so bili zgodovinsko tako slabi, da bo stalo precej truda, da jih spravimo na bolj zdravo podlago, vendar se bo končno to moralo zgoditi. Važno je, da še zdaj skušamo izdelati za to neko osnovo.

Človek ima vtis, da počasi, vendar zagotovo, prevladujejo uvidevnejši odnošaji med narodi. To vzdušje moramo Slovenci izkoristiti, čeprav je potrebno, da še vedno računamo tudi z razmerji moči in si zavarujemo hrbet.

rojen 19. oktobra 1905 v Ljubljani, kjer je dokončal gimnazijo, študiral pravo na pravni fakulteti in na njej tudi diplomiral. V dijaških letih se je udeleževal v katoliških mladinskih organizacijah, zlasti v Orlu, pozneje se je pa predvsem posvetil sindikalnemu in političnemu delu v katoliškem taboru. Leta 1933 je postal član „štirinajstovnice“, ki je tedaj v ilegali vodila prepovedano Slovensko ljudsko stranko. L. 1938 je postal poslanec za Ljubljano-okolico. Zaradi vedno tesnejšega naslanjanja Jugoslovanske strokovne zveze, sindikalne organizacije kat. usmerjenega delavstva, na komunistično partijo, je postal soustanovitelj nove strokovne organizacije kat. delavstva Zveze združenih delavcev ter je v njej vodil odločno borbo proti komunizmu. Med vojno in komunistično revolucijo je sodeloval pri ustanovitvi vaških straž ter Slovenske legije. Begunska leta je preživel v taboriščih Monigo, Servigliano, Senigallia ter Barletta v Italiji. V taboriščih Senigallia in Barletta je bil tudi predsednik taboriščnega odbora. L. 1943 je emigriral v Argentino, kjer je imel najprej zaposlitev v tovarniških obratih, nato je postal uradnik ministrstva za javna dela, sedaj je pa v službi ministrstva za pravosodje in prosveto. Poleg svojega poklicnega dela se udeležuje aktivno na vseh področjih življenja slovenske ideološke emigracije. V Družabni pravdi je vsa leta odbornik, stalno piše v istoimensko revijo ter kot član Stalnega odbora za socialne dneve pripravlja take dneve slovenske ideološke emigracije v Argentini. S svojimi članki socialne in politične vsebine sodeluje tudi pri Svobodni Sloveniji, njenem Zborniku, pri ameriški Sloveniji ter pri Vestniku Društva slovenskih protikomunističnih borcev. O aktualnih problemih slovenske emigracije je tudi predavatelj v raznih slovenskih emigrantskih organizacijah. Politično se aktivno udeležuje v Slovenski ljudski stranki, v kateri je od leta 1933 naprej član načelstva. Je poročen z go. Jožo roj. Klančar. V zakonu imata štiri otroke: dve hčerki in dva sinova. S svojo družino živi v mestu San Andres na področju Velikega Buenos Airesa.

Cilj politično zrelega naroda je biti svoboden in neodvisen, biti samostojen gospodar na svojem domovinskem ozemlju. Zgodovina je polna primerov, kako so se posamezni narodi borili za svojo svobodo in neodvisnost. Lastna država pa je najvišji izraz narodne svobode, neodvisnosti in samostojnosti. Irci so stoletja krvaveli v bojih z Angleži za ustvaritev lastne države. Balkanski narodi so se tudi stoletja vztrajno borili s turškim okupatorjem z namenom, da si priborijo svobodo in ustvarijo svoje neodvisne države. Tudi Judje so primer vztrajne borbe za lastno državnost.

Slovenski narod je politično zrel narod, je torej — kakor pravi dr. Ahčin v Sociologiji (II/, str. 342) — nacija ali državni narod. Odveč bi bilo ugotavljati, ali se je ta politična zrelost pokazala že za časa samostojne slovenske karantanske in panonske države, ali šele za časa Napoleonove Ilirije ali v revolucionarnem letu 1848 ali šele ob majniški deklaraciji. Danes je slovenski narod politično zrel narod in ima

zato polno pravico, da zahteva svobodo, neodvisnost in samostojnost za vse svoje ozemlje — to se pravi, da ima pravico, da zahteva svojo lastno državo. Popolnoma drugo vprašanje pa je, ali naj se suverena slovenska država po svoji lastni in svobodni odločitvi poveže s kako drugo državo v zvezo držav (konfederacijo) ali v zvezno državo (federacijo) ali v kakršnokoli drugo skupnost. Zato se nam zdi edino pravilno stališče: najprej slovenska država, ta pa naj potem odloča o svoji nadaljnji usodi.

Na tem stališču stoji tudi Slovenska ljudska stranka, ki je to jasno izrazila v prvem členu svojega programa iz leta 1954. Ta člen nosi naslov „Slovenski narod in slovenska država“ in se v svojem drugem odstavku glasi takole: „Slovenski narod ima po naravnem pravu pravico do svoje države, da sam ureja svoje življenje, da vstopa v državne zveze ter sodeluje v družini svobodnih narodov. SLS stremi in dela, da bi slovenski narod uveljavil to svo-

jo pravico in se ves združil v slovenski državi.“

Slovenska ljudska stranka je z gornjimi besedami označila cilj slovenskega naroda in se postavila v službo svojega naroda za doseg tega cilja.

V slovenski zdomski skupnosti se precej razpravlja o slovenskih političnih ciljih in potih za doseg teh ciljev. Žal, da nekatere teh razprav niso napisane stvarno in mirno in brez blatenja političnih nasprotnikov. Pri razpravljanju o slovenskih političnih ciljih delajo pisci razne napačne. So npr. nekateri, ki ponavljajo zahtevo po slovenski državi na ta način in v takem tonu, da bi moral človek sklepati iz tega pisanja, kot da bi mnogi Slovenci ne bili zanjo. V resnici pa bi bilo težko najti Slovence, ki bi ne želeli imeti svoje lastne slovenske države ali kj bi jo celo odklanjali. Prav gotovo je danes cilj vseh Slovencev (izjeme samo potrjujejo pravilo) ustvariti lastno slovensko državo, v kateri bi bili združeni vsi Slovenci, ki so danes razpršeni po raznih državah. Razlike v mnenjih se pokažejo šele pri razpravljanju o političnih kombinacijah oziroma povezavah slovenske države z drugimi državami. Vezati glavni cilj — slovenska država — z raznimi možnimi političnimi kombinacijami, se nam zdi nepotrebno in celo napačno, ker ustvarja nepotrebne napetosti med nami. Nad vse pomembno je, da smo si edini v svojem glavnem cilju in da vsi po vseh močeh delamo za uresničenje tega cilja. Žalostno bi namreč bilo, ako bi glede tega cilja ne bilo edinosti, ker bi potem morali ugotavljati, da še nismo politično zrel narod, da smo brez narodnega ponosa in časti in da ne cenimo svobode kot ene izmed največjih človeških dobrin. Tako se je namreč o svobodi izrazil Pij XII. v svojem božičnem nagovoru leta 1954, in tako so se na zadnjem zasedanju o svobodi izražali tudi koncilski očetje.

Tu in tam je opaziti neko zaskrbljenost pri nekaterih, ki jim je gotovo pri srcu srečna slovenska bodočnost. Pravijo, da ni dovolj jasno, ali smo gospodarsko dovolj močni za samostojno državno življenje. Tem ne moremo drugače odgovoriti kot s tem, da sta svoboda in neodvisnost tako veliki dobrini, da se splača zaradi njih — ako bi bilo to potrebno — jesti črn kruh namesto belega. Mnogi narodi od najstarejših časov do zadnjih dni dokazujejo, da so

jim duhovne dobrine nad materialnimi dobrinami. In svoboda je gotovo ena izmed najvišjih duhovnih dobrin. Drugi pa imajo pomisleke, ali je majhna slovenska država sposobna braniti svoje meje. Ta pomislek je vsega uvaževanja vreden. Toda ne more biti argument proti slovenski državi, ampak kvečjemu argument za njeno povezavo s sorodnimi državami, kar bi veljalo tudi za gospodarske argumente.

Gotovo pa je prav, da razpravljamo tudi o povezavi ali nepovezavi slovenske države z drugimi državami in o drugih političnih in državnopravnih kombinacijah. Dočim o glavnem cilju ne more biti nobena dvoma, pa so v ostalih vprašanih možna razna, tudi nasprotujoča si mnenja. Katero mnenje bo obveljalo, ne bo odvisno od nas slovenskih izseljencev, ampak bodo o tem odločali svobodni slovenski državljani. Mi izseljenci bomo pri tem sodelovali z nasveti in predlogi. Nekateri so sicer mnenja, da Slovenci doma, po tolikih letih komunističnega jarma in ustrahovanja in komunistične vzgoje, ne bodo imeli prave razvidnosti za pravilno odločitev. Mi smo nasprotnega mnenja, da so žalostne domače razmere ob primerjavah z razmerami v svobodnem in demokratičnem svetu, ki ga imajo rojaki priložnost videti ali vsaj slišati o njem, tako razvile kritični čut, da se bo slovensko ljudstvo — ko pride čas — pravilno odločilo. Vsiljevanje katerekoli odločitve bi ne bilo v skladu z demokracijo in svobodo.

Slovenska država — izhodišče za državnopravne kombinacije

Samo slovenska država more biti subjekt raznih državnopravnih kombinacij; samo ona more in sme odločati o svoji usodi in svojem življenju.

Kakšne možnosti pa se nam kažejo za bodočnost? Naj navedemo tiste možnosti, ki so jih slovenske politične stranke in skupine že objavile in o njih razpravljale v slovenski javnosti. Nekateri so za to, da naj se bodoča slovenska država z nikomur ne poveže, češ, da ni za to nobene potrebe, ker ima vse pogoje — tudi gospodarske in narodno-obrambne — za uspešno samostojno življenje. Ti so tudi mnenja, da naj bi bila slovenska država vključena v evropsko skupnost direktno. Drugi pa so za

to, da naj se bodoča slovenska država poveže z ostalimi južnoslovanskimi državami, ki bodo nastale po zrušenju komunističnega režima na ozemlju sedanje Jugoslavije, v zvezo držav ali konfederacijo. Nekateri bi želeli v to konfederacijo pritegniti tudi Bolgare. Dalje so nekateri, ki so mnenja, da konfederacija preveč rahlo povezuje države in da bi bilo treba južnoslovanske države bolj trdno povezati v federacijo ali zvezno državo po zgledu Švice ali Združenih držav Severne Amerike. Drugi pa so mnenja, da naj bi se med južnoslovanskimi državami ustvarila samo carinska ali pa taka povezanost kot obstoja pri Beneluxu. Manjši pomen imajo načrti posameznikov ali neznatnih skupin, da naj bi slovenska država prosila za protektorat Združene države Amerike ali da bi se povezale vse slovanske države od Baltskega morja do Jadrana.

V vseh navedenih načrtih je bistvena osnova — suverena slovenska država. Ta naj odloči našo bodočo usodo, ta naj sklepa, ali smo za federacijo, konfederacijo, carinsko unijo ali za kakršnokoli drugačno povezanost ali za nobeno povezanost. Ko govorimo o *suvereni* slovenski državi, mislimo seveda na suverenost v modernem smislu te besede. Suverena oblast predstavlja sicer samostojnost in neodvisnost države na znotraj in na zunaj tako, da ni nobene višje oblasti nad njo in ni od nobene druge oblasti odvisna, vendar je v svojih odločitvah omejena po določilih mednarodnega prava.

SLS se je v svoji programatični izjavi postavila na stališče, da je glavni slovenski politični cilj tako jasen, tako naraven, tako sam v sebi utemeljen, da ni vezan na noben ljudski pristanek in da o njem ne more biti nobenega glasovanja. Slovenska država je naš aksiom. Pač pa so predmet glasovanja in pristanka predlogi o vstopu slovenske države v kakršnokoli zvezo držav. Svoboden slovenski narod naj se na tajnih volitvah izjavi, ali naj se in s kom naj se slovenska država poveže.

V programu SLS je torej postavljen glavni in brezpogojni slovenski politični cilj — slovenska država, ter drugi pogojni (pogoj je, da ga ljudstvo odobri) cilj — zveza držav ali konfederacija.

Kakšna zveza držav, kakšna konfederacija? S kom naj se poveže slovenska država? Tudi na to vprašanje je v programu

SLS jasen odgovor. V drugem odstavku čl. 8 je rečeno: „SLS smatra, da je svobodna povezanost držav na slovanskem jugu najnaravnejša in najboljša.“ To stališče utemeljuje program SLS z ugotovitvijo, da svetovne in evropske razmere ukazujejo tesnejšo povezanost narodov in držav za skupno obrambo miru, za pospeševanje kulturne rasti in za razvoj gospodarstva. Za tesnejšo povezanost slovenske države z drugimi državami gotovo ne pridejo v poštev naši znani narodni nasprotniki na severu, jugu in zahodu, ampak samo južnoslovanske države, ki se bodo — podobno kot slovenska država — ustanovile po zrušenju komunističnega režima.

Stališče SLS pobijajo nekateri s trditvijo, da danes spričo obstoja Združenih narodov tesnejša povezanost držav za obrambo miru ni potrebna. Toda vsak dan smo priče kršenja miru na vseh delih sveta in povezav raznih držav v bloke (NATO, OTASO, idr) za skupno obrambo miru. Zato je misel o tesnejši povezanosti držav gotovo globoko utemeljena. Tistim, ki bi slovensko državo radi vključili direktno v evropsko skupnost, moramo reči samo to, da te evropske skupnosti še ni in je verjetno še dolgo ne bo; kadar pa bo, bodo v njej imeli odločilno besedo močnejši, ki v zgodovini niso bili naši prijatelji. Zato je prav, da v tej skupnosti nismo osamljeni, ampak nastopamo povezani s sorodnimi državami kot enota.

Odgovoriti moramo še na eno vprašanje: Kaj bo v primeru, ako bi ostale južnoslovanske države ne želele ustanoviti južnoslovanske konfederacije? Treba je namreč računati tudi s to možnostjo. V tem primeru bo seveda vsaka država žive la svoje lastno državno življenje brez tesnejše povezanosti z drugo državo. Ni pa s tem rečeno, da bi med temi državami ne moglo biti sodelovanja. Kakor je potrebno, da pripravimo načrte za primer tesnejše medsebojne povezave, tako moramo pripraviti tudi načrte za popolno samostojno državno življenje.

Pota za dosego naših ciljev

Za uresničenje gornjih načrtov in ciljev je potrebno poiskati pota in sredstva, ki naj omogočijo doseči te cilje. Pripravljalno delo lahko razdelimo v tri dobe:

a) *Doba rušenja komunističnega režima in priprava načrtov za bodočnost.* To je doba, v kateri sedaj živimo. Nekateri sicer mislijo, da pri rušenju komunističnega režima doma ne moremo ničesar storiti. Pa temu ni tako. Ogromno lahko storimo. Imamo na razpolago številne možnosti, da svet pravilno informiramo o razmerah doma, da razkrinkujemo in rušimo komunizem v deželi, v kateri živimo, da ustvarjamo protikomunistično javno mnenje ipd. Priznati je treba, da je bilo v tem pogledu že precej storjenega, čeprav ne še vse, kar bi se moglo storiti. Izredno velik pomen ima naše sodelovanje v velikih političnih in kulturnih mednarodnih organizacijah. SLS opravlja na političnem področju zelo pomembno delo s tem, da se je vključila v mednarodno zvezo krščansko-demokratskih strank, da so njeni predstavniki prevzeli v tej zvezi vodilna mesta in da je s tem dana priložnost, da se na mednarodnih kongresih in konferencah sliši tudi slovenski glas. Morda nas ni do slej še po nobeni poti tako spoznala svetovna javnost kot prav s pomočjo krščanske demokracije. V mnogih primerih se je delegatom SLS posrečilo spraviti na dnevni red mednarodnih kongresov in zborovanj vprašanje komunističnega režima v naši domovini in obsodbo njegovega nasilja nad slovenskim narodom med in po zaključku druge svetovne vojne. Tudi je bila dana možnost pred delegati številnih evropskih in ameriških držav razgaliti divjaški komunistični pokolj slovenske narodne vojske. Krščansko demokratski politiki, ki so danes v vodstvu mnogih držav, so na ta način dobili pravilno sliko o komunizmu, titoizmu ter o problemih slovenskega in drugih južnoslovanskih narodov.

Doba, v kateri živimo pa je tudi doba, ki je primerna za pripravo podrobnejših načrtov, kako doseči slovenske politične cilje po najbolj uspešni in varni poti. Tudi na tem področju je bilo marsikaj že storjenega. Politične stranke in skupine so sestavile svoje programe; Narodni odbor je sestavil „Slovensko formulo“; skupina slovenskih, hrvatskih in srbskih politikov je imela v Stanstedu v Angliji razgovore, ki so potekali v lepem vzdušju in katerih rezultat je bil „Načrt predloga za demokratično alternativo“. Po slovenskih časopisih in revijah, zlasti pa še v Zbornikih Svobodne Slovenije, je mnogo člankov, ki os-

vetljujejo našo preteklost, ki kritično ocenjujejo našo sedanost in dajejo predloge za našo bodočnost. Prav bi bilo, da bi se to delo nadaljevalo. Pri tem je treba paziti, da so razprave pisane mirno, trezno, akademsko, brez demagogije in laži.

b) *Doba prehoda iz diktature v svobodne razmere.* Bodisi, da se komunistični režimi zrušijo zaradi svojih notranjih trenj in nasprotij ter domačih uporov in revolucij, bodisi, da jih zrušijo zunanje vojaške sile, v obeh primerih bo po zrušenju teh režimov nastopila doma nevarna prehodna doba. Komunistični režim se bo zrušil, novega demokratičnega režima pa še ne bo in tudi ne bo nove varnostne in obrambne sile. Ostanki komunističnih tolp bodo v svojem obupu skušali napraviti zadnji trenutek še kaj škode slovenskemu narodu. Še večja nevarnost pa grozi Sloveniji od zunaj. Lahko se ponovijo dogodki iz l. 1918. Kakor tedaj, tako je verjetno, da bodo tudi ob tej novi priložnosti Italijani in Nemci izkoristili neurejeno stanje in skušali zasesti dele naše domovine. Podobna nevarnost grozi Hrvatom, saj so znane italijanske aspiracije na Istro in Dalmacijo in madžarske na velike dele hrvatskega ozemlja. Zato je nujno potrebno pripraviti vse potrebno za zavarovanje naših interesov v tej prehodni dobi.

Narodni odbor za Slovenijo je pripravil načrt, kako naj se zavarujejo naše narodne koristi v dobi prehoda iz diktature v svobodno demokratično razmere. Ta načrt je bil objavljen za veliko noč 1960 in se imenuje „Namen naše narodne politike“. Javnost je dala temu načrtu ime „Slovenska formula“.

Slovenska formula ne ustvarja nobene dokončne državnoopravne ureditve in to v svojem drugem členu tudi izrečno poudarja. Ima zgolj ta namen, da slovenski narod preide nevarno dobo prehoda iz diktature v svobodo na miren, urejen način in brez nevarnosti za naše mednarodno priznane meje. Nekateri omalovažujejo to nevarnost za naše meje in menijo, da se bodo v bodoči demokratični Evropi urejale meje na pravilen način in na podlagi načela samoodločbe narodov. Tako more trditi samo tisti, ki nima in ne čuti nobene odgovornosti za slovensko usodo. Upravičen je namreč dvom, da bi nam močni sosedje, ki imajo velike apetite po

naši zemlji in ki bodo verjetno v vodstvu evropske politike, dali oz. pustili, to, kar je naše. Ne smemo pozabiti, kako so se leta 1918 obnašali sosedje ob zlomu Avstro-Ogrske monarhije. Zato ni samo bolj varno in modro, ampak neobhodno potrebno držati se postopka, ki ga predvideva „Slovenska formula“, da ne spravimo sedanjih meja v nobeno diskusijo.

Še en ugovor je bil postavljen proti „Slovenski formuli“, namreč ta, da se lahko zgodi, da bi se v omenjeni prehodni dobi kdo utegnil polastiti oblasti nad vsemi južnoslovanskimi narodi in bi se tako obnovila centralistična Jugoslavija. S to nevarnostjo oz. možnostjo računata tako „Slovenska formula“ kot „Načrt predloga za demokratično alternativo“ in določata, da je potrebno *sporazumno* pripraviti vse potrebno za ureditev vseh vprašanj v tej prehodni dobi. Eno izmed teh vprašanj bo gotovo, da na lastnem narodnem ozemlju vzdržujejo red in mir lastne narodne obožene sile.

Močnim slovenskim sosedom, ki so lačni slovenske zemlje (kar seveda ne velja za Hrvate, s katerimi nimamo nobenih ozemeljskih sporov), ne smemo torej dati nobene prilžnosti za intervencijo v naših notranjih zadevah in da se pri tem okoristijo s kosi slovenske zemlje.

Zato je za prehodno dobo — poudarjam, da gre zgolj za prehodno dobo — treba sprejeti sedanjo razmejitev in ureditev. Na zunaj, proti sosedom in vsemu svetu nastopajo južnoslovanski narodi, ki so sedaj organizirani po republikah, kot državna enota. Na znotraj pa pripravljajo

vse potrebno za ustanovitev lastnih držav. Ustanovitev le teh, zlasti pa še vprašanje njihove razmejitve, se mora izvršiti na miren in urejen način, z izključitvijo surove sile, na način, ki odgovarja in je primeren za delovanje miroljubne demokratične družbe.

c) *Končna ureditev*. Ko bo odstranjena nevarnost za naše meje in ko bodo končne priprave za ustanovitev lastnih držav, se bo proglasila ustanovitev neodvisnih držav. Vsaka teh držav pa naj nato na svojem ozemlju izvrši svobodne volitve o tem, ali naj vstopi v zvezo južnoslovanskih držav ali ne. Od izida teh volitev je odvisna končna ureditev državnopravnih vprašanj na ozemlju sedanje Jugoslavije. Če narodi odklonijo povezavo, povezave ne bo, če pa jo sprejmejo, potem bodo sledili razgovori o obliki in ureditvi zveze držav. Enega izmed predlogov za ureditev te južnoslovanske konfederacije predstavlja „Načrt predloga za demokratično alternativo“, ki so ga leta 1963 sestavili v Stanstedu, v Angliji.

Za konec pa še tole misel: Ljubezen do bližnjega, ki je temeljno krščansko načelo, se izraža tudi v ljubezni do svobode tega bližnjega. Pravi kristjan torej ljubi in spoštuje svobodo svojega bližnjega, torej tudi njegovo svobodno izražanje idej, čeprav bi se z njimi ne strinjal. Žaliti ali celo sovražiti svojega bližnjega zaradi njegovih idej, s katerimi se ne strinjamo, je torej protikrščansko. To velja tudi za diskusijo o slovenskih političnih ciljih. Ta diskusija naj se vedno vrši v smislu ljubezni in spoštovanja bližnjega, pa bo gotovo rodila dober sad.

rojen v Ljubljani 17. aprila 1923. Obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani (1933—1941). Študiral geografijo in pomožne vede na univerzi v Rimu (1941—42), Ljubljani (1942—44) in Rimu (1945—48), kjer je leta 1948 postal doktor geografskih ved. Od leta 1947 do 1955 je poučeval na slovenskih srednjih šolah v Trstu zgodovino in geografijo. Zanje je tudi sestavil več učnih knjig in pripravil slovensko izdajo Zemljepisnega atlasa. V jeseni 1955 je odšel v Združene države. V geografskih vedah se je nadalje spopolnjeval na čikaški univerzi (1957—59). Od leta 1958 dalje je poučeval na Elmhurst College v Elmhurstu blizu Chicaga (1958—59), na čikaški univerzi (spomladi 1955), na Southern Illinois University (1959 do 64), vmes poleti 1961 na University of Wisconsin ter šolsko leto 1963-64 na Yale univerzi v New Haven. Od jeseni 1964 poučuje na University of Washington v Seattle, Washington.

Njegova stroka je kulturna in politična geografija s posebnim ozirom na Srednjo in Vzhodno Evropo ter študij prebivalstva in migracij. V zadnjih letih je objavil nekaj študij, posebno o italijanskih emigrantih v Združenih državah in Kanadi. V slovenskih listih in revijah v zamejstvu je izšlo nekaj njegovih študij in pogledov na problem Trsta in probleme emigracije.

Z ženo in tremi otroki živi v Bellevue, predmestju Seattle, v državi Washington, ZDA.

Problem slovenske stvarnosti v sedanjosti in tipanje v bodočnost odpirata vrsto vzporednih problemov, ki jih je težko razčleniti, še teže pa zadovoljivo rešiti.

Namenoma se ognem predpisovanju zdravil; nameravam se omejiti predvsem na vprašanje konstantnih ciljev slovenskega naroda in slovenske narodne politike.

Geopolitični položaj Slovenije sloni na iluzornih idejah nujne pogojenosti človeškega delovanja po geografskem okolju, pri čemer je pojem geografskega okolja omejen na fizični okvir. V moderni znanosti te naravne pogojenosti ne sprejemamo več, četudi ostaja kot ostalina preteklosti v poljudnem pisanju, bolj v uteho tistim, ki jo kličejo na pomoč, kot v dokaz obče veljavnosti.

Zemlja je oporišče človeškega udejstvovanja, zemlja po svojem položaju in oblikovitosti oži in omejuje človeško delo, vendar ni nikjer videti, da bi dajala impulze in iniciativo za kakršno koli aktivno delo družbenih skupnosti, ki so se na njej naselile. Sklicevanje na položajno in miljejsko vezanost je bolj opravičevanje za delo družbenih skupnosti kot kaj drugega. Časi, ko je bila naravna nujnost in pogojenost sprejeta kot zadostno opravičilo za politične akcije, so, hvala Bogu, za nami in jih je bolje pustiti pri miru.

Slovenci žive na ozemlju, ki so mu dali

svojsko podobo — in ne obratno. Radi govorimo, kakšen značaj je slovenskemu človeku vtisnila gorata Gorenjska, trdi Kras in mila Bela Krajina. Prenašamo torej naravne karakteristike zemlje na značaj ljudi in videmo vezanosti. Če bi ta vezanost v resnici obstajala, potem bi vse podobne gorate pokrajine sveta imele ljudi podobnih značajev, vse goličave kontinentov trde Kraševce in vse valovite gričevnate dežele mile Belokranjce. Naglo sprevidimo, da te pogojenosti v resnici nikjer ni. Treba bi se bilo namreč vprašati, v koliko so značajne poteze ljudi različnih slovenskih pokrajin rezultat pokrajinskih izoliranosti in zgodovinske preteklosti.

V tej luči postaja marsikatera „slovenska“ poteza manj tipično slovenska, prav tako marsikatera „slovenska“ vrednota bolj splošno evropska ali katoliška; zato nič manj specifična v idealizirani podobi slovenske stvarnosti.

Konstantni cilji slovenskega naroda postajajo cilji slovenske narodne politike, pri čemer slovenski politični predstavniki stremijo k njihovi ostvaritvi. Najlaže je označiti te daljne cilje kot „narodov blagor“, teženje po ohranjanju in izboljševanju materialnega in duhovnega položaja slovenskega naroda kot celote in njenih posameznih delov. Celoto sestavljajo vsi Slovenci brez razlike stanov in izobrazbe, pa tudi brez razlike

pokrajini. Žal smo v preteklosti pod pojem naroda prepogosto zajemali le dele in ne celote. Za marsikoga je še danes v emigraciji pojem Slovenije vezan na meje Dravske banovine ali celo le „Ljubljanske pokrajine“, tako da je svet in so ljudje, ki so živeli ali so prišli iz drugih slovenskih delov, sprejeti kot manj slovenski, če že ne neslovenski. Zgodovinska administrativna razbitost v pokrajine je vse doslej preprečevala popolno konsolidacijo slovenskih ljudi na vsem slovenskem ozemlju; mednarodne meje so raztrganost še ostrile.

Slovenski politični predstavniki so bili vse doslej sprejeti kot predstavniki teritorialnih edinic in nikdar doslej kot predstavniki vsega naroda. S pravnega stališča je to vsekakor edino sprejemljivo, vendar se moramo zavedati, da smo s posvečanjem premajhne pozornosti obrobni pokrajinam odpravili njihovo navezanost na osredje in slabili konsolidacijski proces celotnega naroda. Centrifugalne sile so zato marsikje zagospodovale in izgubljanje slovenskih ljudi v obrobni pokrajinah le dokazuje to trganje vezi z osredjem, ker osredje ni ustvarjalo dovoljno privlačnosti v političnem, gospodarskem ali kulturnem pomenu.

Konstantni cilj slovenskega naroda je narodna konsolidacija in afirmacija. Z drugimi besedami: težnja po življenju. Afirmacija samo delov, bodisi da so ti deli osnovani na politični orientaciji, krajinski razcepljenosti, na gospodarskih slojih ali poklicih, ni v korist celote in ne vodi h konsolidaciji. Če se emigranti imajo za sestavni del slovenskega naroda, potem je njihovo mesto v delu za krepitev te narodne samobitnosti, pri čemer je trenutnost komunističnega režima manj nevarna, kot je izgubljanje slovenstva zaradi prodiranja jugoslovanstva v socialistični republiki Sloveniji, nemštva na Koroškem in italijanstva na Primorskem. Narodna politika slovenskih predstavnikov je bila vse doslej mnogo bolj usmerjena v izboljševanje položaja posameznih socialnih slojev ali pokrajinskih edinic, mnogo manj vprašanju samega obstoja. Morda je najbolj bleščeča izjema v dosedanji slovenski politiki majska deklaracija in njen odmev, četudi izjava sama na sebi ni šla preko gotovih okvirov. Iz slovenske zgodovine tudi lahko uvidimo, da narod ni svobodno izbral jugoslovanskega okvira po razpadu Avstrije. Podpisi deklaracije so bili moralna spodbu-

da za iskanje novega okvira — ob ohranjanju habsburškega — in nikakor ne pooblastilo za vključenje v novo kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Nihče ni imel legalnega mandata govoriti v imenu vseh Slovencev v Beogradu ali Rimu, Parizu ali Budimpešti; mandat, ki so ga tedanji slovenski politični predstavniki imeli, je bil omejen na avstrijski parlament. Zato je iluzorno govoriti, da se je slovenski narod „enodušno“ izjavil za Jugoslavijo, kakršna koli naj bi že bila njena notranja ureditev. Neosnovano je sklepati, kaj bi narod napravil, če bi bil vprašan ter se pri tem sklicevati na mnenje nekaterih posameznikov. Kajti ko je del naroda bil vprašan ob prvih javnih volitvah, kdo naj bi zastopal njegove koristi v že postavljenem okviru, vprašanje okvira samega ni bilo postavljeno.

Iz istih razlogov je tretji maj 1945 bolj zanimiva epizoda neuspelega poskusa kot pravna afirmacija slovenske državne samobitnosti. Njen pomen je emocionalen in ne državnopraven.

Prva naloga političnih delavcev je skrb za obstoj in integriteto naroda, ki ga predstavljajo. Na drugem mestu je vprašanje gospodarskega napredka, četudi je pogosto vezan na širši politični okvir. Čisto jasno je, da bi posamezni kosi bili bolj tesno naslonjeni na zunanja središča, a bi zaradi tega izginili kot sestavni deli narodnega ozemlja. Goriška Brda so danes gospodarski nestvor, ki so nam ga zapustili strokovnjaki; Podjuna brez Celovca bi bila nacionalno trdnejša, a gospodarsko na tleh.

Mandat narodnih predstavnikov seveda ni večer. Nemogoče je pričakovati popolno skladnost med predstavniki in tistimi, ki jih predstavljajo, vendar je kratkotrajnost mandata v moderni družbi splošno sprejeta. Predstavniki zato nimajo prostih rok, marveč so vezani na izraženo mnenje volilcev. Razumljivo je, da v emigraciji odrekamo v današnji domovini izvoljenim predstavnikom legitimnost, predvsem zaradi totalitarne režima, po drugi strani pa imamo malo osnove v trditvah, da pred 25 leti izvoljeni predstavniki še danes polnomočno predstavljajo narod, ki jih je izvolil, poleg tega tudi narod, ki jih ni izvolil — na Koroškem, Goriškem in Tržaškem. Sedanji predstavniki v emigraciji imajo le moralni mandat — brez pravne osnove.

Slovenska narodna skupnost je že dolgo ogrožena v osnovah svojega obstoja. V sta-

tični srednjeveški družbi in v agrarni ekonomski vezanosti je vsak del ozemlja obstajal kot zadosten in življenja sposoben element, v katerem se je tradicionalna struktura kristalizirala v trdno obliko. Zemljiške reforme, vdor industrializacije, vezanost na zunanje pokrajine so podrli zatišje in izpostavili slovensko ozemlje in ljudi prepihu, na katerega niso bili pripravljani. Slovenci so odgovorili na to z zapiranjem in z graditvijo vrednostne lestvice, v kateri je agrarna tradicionalnost bila postavljena na visoko mesto, mestna spremenljivost pa zelo nizko. Nekaj desetletij je bilo mogoče zavirati razvoj, a ga ni bilo mogoče zavreti. Selitve ljudi iz ene slovenske pokrajine v drugo naj bi povečevale slovensko solidarnost, vendar selitve niso bile omejene samo na slovenski okvir. V prvem razdobju sledimo razhajanju Slovencev v svet, v najnovjšem času vidimo vdiranje ne-Slovencev na delovna mesta v Sloveniji. Odpor Slovencev v domovini, da bi plačevali tlako drugim jugoslovanskim republikam, se je zdaj sprevrgel v mnogo nevarnejše ustvarjanje delovnih mest v Sloveniji, na katera doteka nov delavski sloj iz vseh jugoslovanskih pokrajin. Odtok kapitala navzven nadomešča danes dotok delovne sile od zunaj. Trenutne gospodarske težave v Sloveniji krepijo tudi odtok slovenskih delavcev v Zahadno Evropo, ob čemer se praznijo slabše plačana mesta v Sloveniji, na katera prihajajo novi delavci z juga. Obstoj samega naroda je ogrožen.

Odpor Slovencev ni mogel dobiti jasnega izraza v politični atmosferi današnje Jugo-

slavije, zato se je sprostil v kulturnem in literarnem delu. Po eni strani je videti prodiranje jugoslovanščine, po drugi pa odpor proti njej, neorganiziran in nekoordiniran, ki pa vendarle stremi k afirmaciji slovenstva kot posebne teritorialne in kulturne edinice; danes tej preti manj nevarnosti od zunaj kot od sosednjih jugoslovanskih republik.

O bodočem državnopravnem položaju je težko trezno govoriti. Analogije s preteklostjo so navadno šepave, kajti zgodovinske konstelacije se ne ponavljajo. Pod pritiskom ekonomskih faktorjev bo slovensko ozemlje tudi v bodoče v veliki meri odvisno od sosedstva, bodisi od jugoslovanskega juga, bodisi od srednjeevropskega osredja. Togost mednarodnih meja se že danes manjša in prepletanje preko meja raste, istočasno pa ni mogoče misliti, da bi se gospodarske vezi z jugoslovanskim sosedstvom pretrgale. Te vezi omogočajo rentabilnost nekaterih gospodarskih aktivnosti v Sloveniji, po drugi strani pa jih omejujejo. Vendar je Slovenija mnogo premajhna, da bi se mogla ekonomsko zapreti sama vase.

Na osnovi današnjih ekonomskih in političnih silnic v svetu ni mogoče predpisovati in niti predvidevati novih državnopravnih okvirov za Slovenijo; vojna, revolucija v Evropi bi morda ustvarila pogoje za korenitejšo spremembo. Upam vendarle, da do tega nikdar ne bo prišlo, kajti pridobitve, ki bi jih kakršna koli preureditev prinesla, ne morejo odtehtati vseh materialnih in moralnih podrtij, ki jih vojna in revolucija nosita s seboj.

rojen 29. marca 1913 v Ljubljani. Gimnazijo je študiral v Škofovih zavodih, ker je že leta 1921 izgubil očeta in mater ter je bil njegov varuh poznejši škof dr. Gregorij Rožman. Po maturi leta 1933 je študiral na filozofski fakulteti v Ljubljani ter je na njej diplomiral leta 1938. Od leta 1940 do 1945 je služboval kot profesor na II. državni realni ter na klasični gimnaziji v Ljubljani, od leta 1945 do 1948 pa na slovenski Trgovski akademiji v Trstu. V Argentini je kemik v tovarni za izdelovanje pnevmatike. V akademskih letih je bil najprej član Danice, nato pa kluba Straža. Med vojno je sodeloval pri Propagandnem oddelku Pokrajinske uprave, v Trstu pa pri sestavljanju slovenskih šolskih knjig. Je predsednik Društva Dom, član uredništva Slovenske poti ter širšega odbora za suvereno slovensko državo. Je poročen z go. štefko roj. Misjak ter imata 5 otrok.

Za smotern in uspešen razvoj vsakega naroda je nujno potrebno, da ima svoj točno določen in enoten narodno politični cilj. Zato se moramo tudi Slovenci s temeljitim, odgovornim in poštenim razpravljanjem čim preje sporazumeti za tak cilj. Šele potem se bomo lahko z gotovostjo pravilno odločali o sodobnem naglem zgodovinskem dogajanju in s tem koristili ne le svojemu narodu, ampak tudi utrjevanju evropskega in svetovnega miru.

I.

Brez oklevanja lahko danes trdimo, da smo si vsi Slovenci edini v prepričanju, da imamo pravico do lastne države. Iz kateregakoli pravnega stališča lahko to utemeljimo. Nismo si pa edini — kljub temu, da smo zrel državno politični narod in da je lastna država najbolj posrečena oblika javne družbe, ki jo današnja civilizacija pozna — na eni strani v tem, ali je pametno in koristno, da se te pravice tudi poslužimo, na drugi strani pa, kako naj se slovenska država vključi v mednarodno skupnost.

Eni — res da so v veliki manjšini — trdijo, da je nerealno in nesodobno zahtevati in boriti se za lastno državo. Danes so namreč važni samo gospodarski prostori, pomembnost narodno-političnih je pa vedno manjša. Jugoslavija je gospodarsko zaključen prostor, v katerem gospodarske vezi vedno bolj prepletajo ljudi med seboj, tako da zavest medsebojne potrebnosti in koristnosti vedno bolj raste in potiska narodno zavest v ozadje. Skupna državna ko-

rist je večja od narodnih interesov. Proces gospodarskega zблиžanja in medsebojne potrebnosti slabi zavest narodne določnosti in zato se narodi vedno bolj stapljajo v enoten jugoslovanski narod. V teh ljudeh žive še ostanki romantičnega panslavizma in zato jih prav nič ne moti dejstvo, da se po njih zamišljen razvoj konča z izginitvijo slovenskega naroda. Obratno! Trdijo celo, da ima zahteva po lastni slovenski državi svoje korenine samo v sovraštvu do srbskega naroda.

Pravijo, da je proces narodnega prepletanja na srbsko-hrvaški meji že tako daleč napredoval, da tam že ni več mogoče na miren način potegniti meje med tema dvema narodoma. Zato je nujno v interesu obeh, da sta združena — hočeš ali nočeš — v eni sami državi. Po njih mnenju se more sličen proces tudi že ugotoviti na slovensko-hrvaškem mejnem ozemlju.

Poleg teh razlogov naštevajo še druge, ki so pa v bistvu že skupni dokazovanju druge skupine, ki trdi, da moramo Slovenci sicer dobiti svojo državo, ta pa mora biti sestavni del jugoslovanske meddržavne zveze. Slovenci smo se l. 1918 svobodno odločili za državno skupnost s Hrvati in Srbi in drugimi južno-slovanskimi narodi. Ta povezanost je najnaravnejša, ker nas veže sorodstvo krvi in jezika. Zemljepisne, geopolitične in gospodarske okolnosti nas usodno povezujejo med seboj. To povezanost narekuje varnost slovenskega ozemlja, kajti na koga bi se mogli še sicer v naši samoobrambi nasloniti?

Integracija enotnih gospodarskih prostorov je dolgotrajen proces. Zato gospodarski svet ne vidi rad razbijanja gospo-

darskih enot. Večji gospodarski prostori lažje nudijo višji življenjski standard, zato more nuditi Jugoslavija več kot pa posamezne, neodvisne države. Zakaj bi torej razbijali to gospodarsko edinost, ko pa je možno v njenem okvirju pravično zadovoljiti ambicije posameznih narodov. Pametnejše je torej, da dodamo že obstoječemu gospodarskemu prostoru še pravično narodno-politično ureditev in s tem ohranimo državno kontinuiteto in njene mednarodno priznane državne meje. Obstoja realna in resna nevarnost, da bi naši sosede izrabili vsako rahljanje jugoslovanskih meja za to, da si krivično prilaste dele našega narodnega ozemlja. Razbitje Jugoslavije pa tudi ni v načrtu zapadnih zaveznikov, ki si žele na Balkanu miru in stalnosti.

Tretja skupina pa trdi, da je težnja po slovenski svobodi istovetna z načelom svobodne, enakopravne in neodvisne slovenske države. Ta naša težnja ni naperjena proti nikomur, ker je samo izraz trdne odločnosti slovenskega naroda, da se posluži svoje osnovne pravice. Zahtevo po slovenski državi narekuje geopolitični položaj slovenskega ozemlja, naš neoviran narodno politični in kulturni razvoj, naša gospodarska uspešnost in naša varnost.

A. Slovensko ozemlje je zemljepisno zaokrožen severnojadranski prostor in kot tak del srednjeevropskega prostora. Na njem ima Srednja Evropa svoj izhod na morje, preko njega gredo prometne poti proti Dunaju, Bratislavi, Pragi, Monakovem, Budimpešti, prečka ga najkrajša celinska zveza med zahodom in jugovzhodom ter naprej proti bližnjemu vzhodu.

Slovenija je stičišče štirih velikih evropskih narodnih skupin: Slovanov, Germanov, Romanov in Ogrofinov. Za njeno posest so se borili vsi trije evropski imperializmi: italijanski, nemški in sovjetski. Od druge polovice 19. stoletja je Slovenija kot naravna trdnjava ovirala Nemcem graditi njih most na morje in proti vzhodu. Nemški imperializem ni nikoli izbral sredstev za ponemčevanje in nadaljno prodiranje v naše ozemlje, dokler ni njegovo nasilje doseglo svojega viška — a tudi svoj poraz — ko je hotelo s pobijanjem ter preseljevanjem čez noč izbrisati slovenski narod s površja zemlje. Italija je po zedinjenju skušala prodirati proti Srednji Evropi, dokler se ni med prvo svetovno vojno z Londonskim paktom zarila v njo

in poskušala v drugi svetovni vojni prodirati dalje do slovenskega metalurškega središča na Jesenicah in do premogovnih ležišč v Trbovljah. Značilno je, da se je druga svetovna vonja končavala na slovenskem ozemlju, torej v središču Evrope in da je sovjetski imperializem prav tu najgloblje prodril v Evropo. Samo ta dejstva tudi nestrokovnjaku kar vsiljujejo misel, da je v interesu Evrope, da se to važno geopolitično središče nevtralizira.

Iz zgodovine poznamo več bolj ali manj posrečenih predlogov, ki so hoteli to misel realizirati. Med prvo svetovno vojno je n. pr. predlagala Italija 10. aprila 1915 — torej tik pred podpisom Londonskega pakta — Avstro-Ogrski, naj bi se ustanovila neodvisna tržaška država, ki naj bi obsegala poleg Trsta še ozemlje na severu z Nabrežino vred, na jugu pa okraja Koper in Piran. Avstro-Ogrska bi se morala odreči vsem suverenim pravicam nad tem ozemljem, ki ga tudi ne bi smele prekoračiti niti avstro-ogrski niti italijanske čete. Trst sam naj bi postal svobodno pristanišče.

Med isto vojno je predlagal srbski politik L. Tonić v Švici, naj bi se ustanovila na ozemlju severno od Jadrana nevtralna država, ki bi obsegala slovensko ozemlje z obrobniimi manjšinami. Italijanski zunanji minister Tittoni pa je predlagal 13. oktobra 1919 na mirovni konferenci, naj bi se ustanovila posebna država, ki bi obsegala poleg Reke še Postojno in Idrijo.

Iz časov druge svetovne vojne je n. pr. znano — kot poročata Rooseveltov osebni pooblaščenec Hopkins in državni podtajnik ter njegov osebni zaupnik Sumner Wels, da je bil severnoameriški predsednik mnenja, da obstoj Jugoslavije trajno ni mogoč in da morajo Slovenci in Hrvati dobiti svoji državi. Na mirovni konferenci sami pa je med razpravo o tržaškem vprašanju predlagal južnoafriški delegat Jordan, naj se zaradi zavarovanja koristi Slovencev in Italijanov razširi svobodna tržaška država tako, da bo obsegala najmanj vse ozemlje v polmeru 80 km okoli Trsta. 2. julija 1946 je bilo ustanovljeno veliko manjše Svobodno tržaško ozemlje.

Vsi naštetni in podobni predlogi za ureditev severnojadranskega prostora nikakor ne rešijo slovenskega vprašanja in so za nas nesprejemljivi, kažejo pa vseeno na realno nujnost, da bi bila na tem ozemlju v korist vse Evrope potrebna mednarodno priznana in zaščitena, nevtralna, samostoj-

na država, ki bi obsegala vse slovensko ozemlje. Ta država bi bila v neposredni in nepristranski službi vse Srednje Evrope kot posrednik med kulturnimi, verskimi in narodnimi skupinami, varovala bi prostost važnih prometnih zvez, vzdrževala bi evropsko ravnovesje in stalnost, ker bi izključevala vplive vseh imperializmov v središču Evrope. Geopolitični položaj zahteva slovensko državo in ji tudi daje njeno važno mednarodno poslanstvo.

B. Odkar smo Slovenci pred stoletji izgubili svojo samostojno državo in živeli v večnarodnih državah Avstro-Ogrski in Jugoslaviji, smo bili ves čas prisiljeni boriti se za svoj narodni obstoj. V Avstro-Ogrski nas je narodnostno ogrožal ekspanzivni pangermanski nacionalizem in nam stoletja preprečeval našo narodno združitev, v Jugoslaviji pa velesrbski imperializem. Jugoslavija ima kot država svoje težišče nizko na Balkanu, kjer žive Srbi kot številčno najmočnejši narod. Zgodovinska značilnost srbske politike pa je oportunističen in težnja po asimilaciji ter širjenju na račun svojih sosedov. Izkušnje iz obeh Jugoslavij bi morale pač že vsakogar prepričati, da je bilo naše jugoslovanstvo samo enostranska ljubezen, da niso imeli Srbi za nas in naše potrebe niti najmanjšega smisla. Pod kraljevo Jugoslavijo so nas ogrožali z nasilno plemensko teorijo o enem kralju, eni državi in enem troimenem narodu in z vsemi mogočimi sredstvi preprečevali, da bi se država pravično notranje uredila. V komunistični Jugoslaviji pa živi ista težnja po velesrbski nadvladi naprej, samo da je čaršijo zamenjal srbski, večinski del vsemogočne Zveze komunistov Jugoslavije, plemensko teorijo pa nauk o mednarodni socialistični integraciji, ki pomeni praktično čisti jugoslovanski — velesrbski unitarizem, ki mu služi socializem samo kot ideološka krinka.

Dokazov o ogroženosti obstoja slovenskega naroda v komunistični Jugoslaviji ni težko najti v sodobni politični literaturi. Tu bi rad samo opozoril na kako zvit, prikrit, a sistematični način hočejo uničiti slovenski narod. Kdor bere jugoslovansko komunistično literaturo, ve, kako govore v isti sapi o bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov ter o eni sami skupni solidarnosti njenih delovnih ljudi, o prostovoljno združenih enakopravnih narodih ter o eni monolitni jugoslovanski družbeni skupnosti, o socialistični republiki Sloveniji ter o nedoločni državni socialistični demokratični

skupnosti ljudstva Slovenije. Včasih pa je velesrbski imperializem bolj odkrit. Tako je že l. 1957 padla javna zahteva po odpravi slovenskega literarnega jezika in skoraj dosledno se piše in govori mednarodnemu kulturnemu svetu o eni sami enotni jugoslovanski umetnosti in literaturi. Na političnem polju je srbski del ZKJ že večkrat izrazil zahtevo, naj se ukinejo narodne republike, ker je prišel razvoj jugoslovanske socialistične interpretacije že do one stopnje, ko so se narodnosti preživele. Zadnja leta se vedno bolj naseljujejo v Sloveniji delavci z juga države, ki zasedajo mesta, ki jih zapušča mladina, ko se ali seli v industrijska središča ali pa odhaja — mnogokrat žal samo iz pohlepa po hitrem obogatenu — v inozemstvo. V Sloveniji si priseljenci ustanavljajo lastne šole in lastno organizirano versko skupnost. Slovenci smo gostoljuben narod in vsakogar radi sprejmemo med sebe in mu puščamo svobodo lastnega narodnega življenja. Pravico pa imamo zahtevati, da priseljenci spoštujejo v Sloveniji slovenski jezik vsaj s tem, da se ga nauče govoriti, da spoštujejo slovenske običaje in kulturo, da se počutijo med nami kot enakopravni gostje, ne pa kot oholji gospodarji. Prav tako zahtevamo od drugih narodnih republik, da dajo onim Slovincem, ki so se preselili na jug, enake pravice, kot jih dajemo mi njihovim narodnjakom.

Zaradi vseh teh notranje političnih silnic sta imeli obe Jugoslaviji vedno samo bolj ali manj prikrite ali odkrite diktatorske vlade. Ali more kdo verjeti, da more Jugoslavija sploh obstojati kot svobodna, demokratična država?

Skrb za obstoj naroda in za njegov miren politični in kulturni razvoj zahteva samostojno slovensko državo, ki bi skrbela prav za vsakega Slovence doma, v zamejstvu in zdomstvu.

Lastna država pa ne izključuje zveznega sožitja z drugimi narodi. Nasprotno. Življenje nas uči, da je svobodno in iskreno sožitje med narodi možno samo na osnovi suverene enakopravnosti vsakega naroda. Naravni red slovenskih narodno političnih vrednot je: najprej državna suverenost, nato pa šele samoodločba naroda, če in v katero meddržavno zvezo želi vstopiti. Vsaka meddržavna zveza pa more uspeti samo tedaj, kadar zida in ničesar ne razbija. Višje enoto združenim državam mora njih povezanost nekaj nuditi, ničesar pa eno-

stransko jemati. Predpogoj vsake povezanosti je, da so vse države-članice strogo enakopravne, da je večina prebivalstva vsake države za tako zvezo in da ta ne bo ovirala direktnega včlanjenja v Združeno evropsko skupnost, ko bo ta postala realnost. Če bodo izpolnjeni pogoji, potem seveda tudi povezava južnoslovenskih narodnih držav ni sama po sebi izključena. Vendar v sedanjem položaju je prav malo verjetno, da bi se mogla realizirati. Na eni strani je velika večina odgovornih hrvaških politikov ponovno izjavila, da Hrvati odklanjajo Jugoslavijo v kateri koli obliki, srbski politiki so pa dosedaj pokazali interes samo za unitaristično Jugoslavijo — Veliko Srbijo. Dvajset let so se upirali, da bi jugoslovanski narodi dobili samo skromne samouprave, neposredno pred vojno nevarnostjo so popustili samo toliko, da je bilo mogoče skleniti skromen, nepopolen sporazum med Hrvati in Srbi in med vojno vlada v emigraciji ni bila sposobna postaviti proti demagoški komunistični propagandi o samoodločbi narodov in pravici do odcepitve uspešne alternative o državno zvezni preureditvi Jugoslavije, ampak se je obratno spet postavila na unitaristično stališče.

V takih okoliščinah je za Slovence edina in pravilna odločitev: borba za samostojno, mednarodno priznano slovensko državo, ki se bo po svobodni odločitvi naroda vključila v ono evropsko skupnost, ki ji bo najuspešneje zagotovila narodni razvoj.

C. Izkušnje iz obeh Jugoslavij dokazujejo tudi gospodarskemu nestrokovnjaku, da smo Slovenci gospodarsko sposobni še nekaj več, kot samo vzdrževati same sebe. To nam priznajo tudi drugi. Dr. Milan Stojadinović piše n. pr. v svojih spominih, da so bili slovenski in bosanski gozdovi glavni vir jugoslovanskih deviz. Slovenski delež blagovne zamenjave Jugoslavije je bil leta 1964 16%, slovenski delež jugoslovanskega izvoza pa celo 17%, čeprav tvorimo Slovenci samo 8% celotnega prebivalstva Jugoslavije.

Slično kot je politična oblast osredotočena v Beogradu in oprta na hegemonistični položaj srbstva v Jugoslaviji, enako imajo Srbi odločujočo vlogo tudi v gospodarstvu. Gospodarski centralizem je pa bil Slovencem vedno v škodo. Iz časov kraljeve Jugoslavije naj kot primer omenim samo krivično izmenjavo denarja takoj ob nastanku države, nesistematično gospodarsko politiko, da še do leta 1941 nismo imeli

enotne gospodarske zakonodaje v vsej državi, odpravo kmetijskih dolgov, ki je najhuje zadelo slovenske denarne zavode, neenako davčno politiko, ki na jugu države ni izterjevala davkov, v Sloveniji pa z vso strogostjo, slabo sklenjena državna posojila, ki so se še slabše uporabljala, prevlado političnih motivov v gospodarstvu, kar se je pokazalo predvsem pri proračunskih razpravah v parlamentu, kjer so politični vidiki vsake vlade bili odločilnejši kot gospodarski itd.

Še težji pa je gospodarski položaj Slovencev v komunistični Jugoslaviji. Ves čas njenega obstoja je gospodarsko življenje strogo centralizirano. Ta način gospodarjenja, ki se mu pridružuje še nesposobnost gospodarskih voditeljev, je pritiral državo, kljub vsej ogromni pomoči iz inozemstva, na rob gospodarskega propada in prizadejal Slovencem veliko škode.

Ker je vsa statistika strogo centralizirana v Beogradu in določa, kaj se sme objaviti in kaj ne, zato moramo biti previdni tudi pri uporabi gospodarskega statističnega gradiva. Brali smo, da je leta 1963 znašala vrednost celotnega izvoza iz Slovenije 40 milijard deviznih dinarjev ali okrog 133 milijonov dolarjev. Večino teh tujih deviz si je prilastil Beograd, v Slovenijo pa se je vrnilo le 2 do 3% v obliki deviznih kreditov industrijam za uvoz domašnjih delov strojev in podobno. Beograd jemlje Slovencem 50% njihovega narodnega dohodka. Danes ima jugoslovansko gospodarstvo približno tisoč milijard dinarjev nepokritih izgub. Večina te ogromne vsote gre na račun nesmotrnega in nesposobnega komunističnega gospodarjenja. Slovenci moramo z delom slovenske industrije, ki dela z zastarelimi stroji, z velikimi žrtvami kriti izgube tovarn na jugu, ki pa so najmoderneje opremljene.

Po vseh težkih gospodarskih napakah prihajajo tudi komunisti do spoznanja, da je treba gospodarstvo decentralizirati, mu pustiti več svobode in zasebne pobude. Nasilno spojena gospodarska masa dela brez interesa, spontanosti, dočim pa je samostojno narodno gospodarstvo polno življenja, veselja, vneme, narodnega zanosa.

Gospodarski prostor ni važnejši od političnega, kajti gospodarstvo je samo ena oblika — in to ne najvažnejša — življenja. Država v modernem smislu je gospodarsko odprt prostor. Danes ni več države na svetu, ki bi se lahko obdala z visokim gospodar-

skim zidom, ker bi zadostovala sama sebi. Več držav skupaj lahko tvori enoten gospodarski prostor, ne da bi se morale zaradi tega odrekatii svoji državnosti. Države, ki streme za skupnim evropskim trgovim n. pr. niso prisiljene odpovedati se lastnim državam. Trgovina in gospodarstvo ne poznata sentimentalnosti, pač pa strogi račun koristnosti. Jugoslovanski gospodarski prostor bo obstojal tudi potem, ko se bodo ustanovile svobodne narodne države, samo če bodo imele te gospodarsko korist od nje. Razlika bo samo ta, da bo gospodarska povezava potem veliko bolj pravična in uspešna od sedanje.

Jugoslovanski gospodarski prostor tudi ni tako velik, da bi zadostoval samemu sebi in se mora zato nujno vključiti v evropskega oz. svetovnega. Vprašanje je, ali imajo vsi narodi Jugoslavije enak interes vključiti se v isti gospodarski prostor. Prav tako je tudi vprašanje, če ima slovensko gospodarstvo kako korist od tega, če se vključi v večji gospodarski prostor preko jugoslovanskega. Zato moremo mirno trditi, da moramo Slovencj stremeti za svojo državo tudi zato, da se bomo iz slovenskih gospodarskih vidikov svobodno vključili v oni gospodarski prostor, ki nam bo najbolj odgovarjal.

Č. Slovenski narod je bil v svoji zgodovini neprestano ogrožen od svojih sosedov. Posebno močan je bil nemški pritisk na severne meje, kjer smo v stoletjih zgubili dve tretjini slovenskega narodnega ozemlja in ki se je zlasti med drugo svetovno vojno zaostрил do skrajnih meja. Italijanski pritisk ni bil tako močan do prve svetovne vojne, med katero so dobili s krivičnim Londonskim paktom kot plačilo za prestop na zavezniško stran velike predele slovenskega ozemlja. Med sedanjimi mednarodnimi političnimi silnicami ni niti nemškega, niti italijanskega pritiska. Vendar ne moremo z gotovostjo zanikati možnosti obuditve obeh. Če Evropa ne bo napredovala v smeri evropske združitve in če bo blagostanje v Nemčiji in Avstriji prenehalo, ne more nihče predvidevati, kam bodo šli Nemci spet iskat svoj življenski prostor in svojo idejo obnove zgodovinske veličine. Tudi med avstrijskimi množicami najbrže napadalni pangermanizem še ni mrtev. Pred nedavnim je tudi odgovoren italijanski politik izjavil, da se Italijani še niso odrekli „pravici“ nad slovenskim ozemljem. Nevarnost ogroženja slovenskih meja torej ni

popolnoma izključena, vprašanje pa je, kdo nam jih bo pomagal braniti. Jugoslavija Slovencev do danes ni še nikoli in pred nikomur zavarovala. Obratno! Z našo zemljo je mešetarila še predno je bila sploh ustanovljena. Dokazano je namreč, da so bili Srbi že l. 1914 — torej še pred Londonskim paktom — pripravljani Italiji priznati pravico do dela slovenskega narodnega ozemlja, ne da bi vedeli, kaj bodo Italijani zahtevali in kaj jim bodo zavezniki pripravljani dati. V začetku druge svetovne vojne nas Jugoslavija ni bila sposobna braniti niti nekaj dni, čeprav smo dvajset let plačevali velike vsote za vzdrževanje vojske.

V dobi atomskega orožja je Jugoslavija prav tako neuspešna, kot bi bila slovenska država. Danes se tudi atomske velesile povezujejo v skupne obrambne zveze. Svet je tako tesno povezan med seboj, da se njegovo ravnotežje takoj zamaje ali celo poruši, če se samo kak majhen del premakne. Združene države danes n. pr. branijo svojo varnost v Aziji, daleč proč od svojih meja. Zato je gotovo, da svetovne velesile ne bi mogle dolgo stati ob strani, če bi se z napadom na slovensko državo zrušilo ravnotežje v sredšču Evrope. Ob napadu na slovensko ozemlje bi se Slovenci lahko z gverilsko vojno branili toliko časa tudi pred dosti močnejšim sovražnikom, dokler ne bi bil mednarodni svet prisiljen posredovati.

Slovenska varnost bo torej najbolje zavarovana, če bomo imeli Slovenci lastno mednarodno priznano državo. Ko pa bo ustanovljena Združena Evropa, bomo skupno z našimi sosedi njeni enakopravni člani.

II

Ko smo našteali nekaj razlogov, zakaj moramo Slovenci zahtevati svojo samostojno državo, se nam kar samo stavlja naslednje vprašanje, po kakšni poti moremo priti do nje.

A. Predvsem jo moramo zahtevati in se zanjo boriti. Slovenci smo si morali do sedaj še vse, kar imamo, sami priboriti. Tudi slovenske države nam ne bo nihče podaril, še manj pa vsiljeval. Da pa bomo sposobni zanjo boriti in žrtvovati se, moramo biti najprej sami prepričani o njeni nujnosti, potem pa hoteti jo. Otresti se moramo škodljivega kompleksa malega naroda, ki čaka, kaj bodo rekli zavezniki in pričakuje od njih dovoljenja. Če bomo pokazali v naši

borbi pogum, odločnost, politično sposobnost in iskreno demokratično miselnost, potem bodo gotovo simpatije svobodnega sveta na naši strani. Živimo v svobodnem svetu, kjer imamo pravico postavljati svoje zahteve. Resnično svoboden ni tisti, ki svobodo samo ima, pač pa tisti, ki jo zna tudi pravilno izrabiti.

B. Zahtevo po slovenski državi moramo svetu predstaviti v pravilni obliki. Dokazovati jo moramo v duhu trenutnih mednarodnih prilik. Prepričati moramo svet, da je v skladu z utrditvijo evropskega svetovnega miru.

Ob začetku druge svetovne vojne je predlagal prof. L. Ehrlich, naj bi bila Slovenija član Zveze kulturno samostojnih narodov in držav od Baltika do Jadrana in Egeja. Ta blok Transverzalne Evrope bi na miroljuben in prijateljski način povezoval evropsko tradicijo zapada in vzhoda, bil bi močan jez proti germanskemu in boljševisškemu imperializmu, odpravil bi medsebojna trenja slovanskih narodov, rešil bi gospodarski problem Podonavja, Slovencem bi pa z neposredno mejo s severnimi Slovani in z živo državnopravno vezjo zagotovil varnost njih severne meje. Predlagal je tudi, naj bi bila prav Slovenija, ki je zgodovinsko neobremenjena in ki ima res nedolžno število ljudi, da res nikogar ne ogroža, posrečen sedež te velike evropske zveze.

Ob koncu druge svetovne vojne je „Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo“ poslal članom mirovne konference spomenice, v katerih je utemeljeval našo zahtevo v okvirju problema ureditve tržaškega vprašanja. Svetovna javnost je po drugi svetovni vojni prav malo vedela o Slovencih in njihovi narodno-zemljepisno-politični problematiki. Zato so zavezniki tržaško vprašanje vrednotili in reševali le po svojih lastnih vojnih in političnih vidikih in Trsta na noben način niso hoteli izročiti boljševisškemu imperializmu. Akcijski odbor je zato predvsem dokazoval, da se evropski interes miru, ravnovesja in varnosti sklada s slovenskimi narodnimi težnjami in naj se zato slovensko ozemlje kot naravno zaledje Trsta politično organizira kot avtonomno državno telo.

Danes je pa primerno, da utemeljujemo zahtevo po slovenski državi v soglasju z naporji za zgraditev Združene Evrope. Razvoj človeške družbe gre preko združevanja kontinentov do občečloveške družbe. Kontinenti

niso več samo geografski pojem, ampak se vedno bolj spreminjajo tudi v politične skupnosti. Organizacija kontinentalnih skupnosti pa sloni na povezanosti enakopravnih narodnih držav. To načelo se spoštuje na pr. v Afriki tako dosledno, da priznavajo pravico do lastne države celo ljudstvom, ki niti še nimajo značilnosti naroda.

Ta razvoj je do sedaj napredoval najbolj daleč v zapadni Evropi, kjer imamo že vrsto evropskih ustanov. Sicer ne gre brez težav, ker v politiki je toliko križanj različnih silnic in interesov, da se je mogoče idealom približevati samo počasi. Vendar razvoj se je začel in ustaviti ga ni več mogoče.

Med vidnimi nositelji ideje Združene Evrope so prav naši sosede. Italijanski predsednik dr. G. Saragat je nedavno govoril na skupni seji argentinskega parlamenta in senata in izjavil, da se Italija prizadeva po jasni ocenitvi vseh realnosti v mednarodnem življenju za Združeno Evropo, ki bo zagotovila vsem narodom mir in varnost pred vsemi oblikami nasilja in zatiranja.

Nemški in avstrijski politiki so napravili pravilne zaključke iz vzrokov in posledic žalostnih let Hitlerjeve dobe in imeli pogum narodu tudi povedati, da je bodočnost Nemcev možna samo v okviru in sodelovanju z vso Evropo. Zdi se, da so avstrijski politiki po 500 letih našli pravo poslanstvo Avstrije kot kulturnega mostu proti slovanskemu vzhodu.

Osrednje evropsko vprašanje, ki ga ne bo več mogoče dolgo odlagati, pa je vprašanje združitve obeh Nemčij in odstranitve železne zaves. Evropo ne bo mogoče dokončno urediti brez teh dveh rešitev. Sovjetska zveza se upira združitvi Nemčije predvsem iz strahu pred obnovitvijo nemške agresivnosti. Z organizacijo Združene Evrope, katere članica bo tudi celotna Nemčija, bo ta nevarnost odpadla. Zato bo morala prej ali slej tudi Sovjetska zveza pristati na združitve Nemčije in potem tudi vse Evrope. Kajti tudi Evropa je enota, ki ne more trajno biti razdeljena na vzhodno in zahodno polovico.

Sovjetska zveza je upala, da bo z okupacijo držav Vzhodne Evrope razširila v njih tudi svojo miselnost. Danes komunisti sami priznajo, da v tem niso uspeli. Zato so začeli s svojim pritiskom nekoliko popuščati in narodom — n. pr. v Romuniji — že puste malo večjo samostojnost. Z vso

gotovostjo je mogoče trditi, da bo šel razvoj v tej smeri naprej in da bo končno odstranjena železna zavesa, osvobojena vzhodna Evropa pa bo našla svoje pravo mesto v Združeni Evropi. Tedaj bo morala Evropa reševati celoten problem evropskih narodnih držav, tudi Jugoslavije. Če ne prej, se bo pa tedaj moral njen režim demokratizirati in njeni narodi bodo imeli priliko v svobodi sami odločati, ali hočejo vstopiti v Združeno Evropo kot jugoslovanska skupnost ali pa kot posamezne narodne države. Nobenega dvoma ni, kako se bodo narodi odločili. V duhu tega predvidenega evropskega razvoja moramo Slovenci postavljati svojo zahtevo po neodvisni državi in direktnem vključenju v Združeno Evropo.

C. Razumljivo je, da danes še ne moremo konkretno predvidevati, kako bo prišlo do slovenske države. Vemo samo to, da moramo jasni pojme v svobodnem svetu in dopovedovati mednarodnemu mnenju, kako naj se uredi Srednja Evropa. Podpirati moramo vsako akcijo, ki je koristna slovenski državnih stvari. Povezati se moramo predvsem z onimi evropskimi narodi, ki se tudi sami bore za svoje narodne države. Sporazumeti se moramo s Srbi in Hrvati za miren razid Jugoslavije in za dobro sosedstvo enokaprnih, prijateljskih držav.

Slovensko državo hočemo doseči predvsem na miren in demokratični način. Če bi pa kdo skušal za vsako ceno preprečiti našo osvoboditev, potem bomo pa prisiljeni prilikam primerno izbirati pravi način borbe.

Iz splošnih, samo okvirnih, ugotovitev smo lahko spoznali, da so mednarodne silnice ugodne za dosego slovenske države. Ugodno pa je tudi očitno upadanje življenjske sile komunizma v svetovnem merilu. Nočemo trditi, da komunizem ni več nevaren za ves svet, predvsem pa za one kontinente, kjer vlada velika ravščina, zaostalost in nevednost, ampak samo to, da je izgubil svojo nevarno ostrino predvsem v Evropi in povsod tam, kjer se je že polastil oblasti. Znanost je že davno dokazala njegove zmote, danes jih je pa potrdilo tudi samo življenje. Kot neživljenjski, monolitni politični in družbeni sistem, ki more živeti samo strogo centraliziran, ga je njegova rast v razsežnost prelomila in zdrobila. Njegov zgrešen gospodarski sistem ga je kljub ogromnim žrtvam pripeljal v slepo ulico, da

se mora reševati s starimi klasičnimi gospodarskimi zakoni. Prehod iz strogo vodenega gospodarstva do vsaj delno svobodnega pa je združen z mnogimi težavami, ki se bodo v bodočnosti še večale.

V mednarodno političnem življenju so danes komunisti pristaši sožitja v miru, kajti za prebroditev svojih težav rabijo miru in časa. Vendar svobodni svet je že do dna spoznal komunistične politične prevare in zvijače ter zato zahteva vedno odločnejše sožitje ne samo v miru, ampak predvsem v popolni svobodi.

Z velikimi težavami pa se bori komunizem tudi v Jugoslaviji. Njegovo oblast rušita predvsem nerešeno narodno vprašanje in neuspešnosti komunističnega gospodarstva. Z naraščanjem gospodarskih težav raste tudi vedno večje nezadovoljstvo. Komunistično oblast pa slabi tudi ugašanje Titove zvezde na mednarodnem polju. Vsak diktator rabi nujno vedno novih osebnih uspehov. Titovi dosedanji navidezni zunanjepolitični uspehi so gotovo doma večali njegov ugled. Politični neuspehi Nasserja, padeč Ben Bella, težave v „tretjem taboru neprizadetih držav“, ker je Indija morala zapustiti svoje nevtralnno stališče, Titovo neuspešno potovanje po Južni Ameriki, predvsem porazen sprejem v Brasilu — da naštejemo samo nekaj primerov — so znatno zmanjšali mednarodno političen vpliv in pomembnost Josipa Broza.

Komunistični režim v Jugoslaviji stoji danes pred usodno izbiro: ali dati narodom večjo svobodo v kulturnem, političnem in gospodarskem življenju, ali pa zaostri diktaturo. Eno in drugo vodi — gledano v daljši perspektivi — do nujne zrušitve komunistične oblasti.

Slovenska država je naš veliki narodno-politični cilj, ki nam nalaga veliko odgovornost ter zahteva od nas mnogo požrtvovalnosti, sposobnosti in dela. Ko človek razmišlja a tolikih nalogah, ki še čakajo na rešitev, potem se mu zazde vsi naši notranji spori strašno majhni in nepomembni. Za vse je dela preveč! Da ga pa bomo mogli uspešno izvršiti, rabimo nujno osrednji politični organ, ki bo okoli slovenskega državnega programa združil ne samo vse politične delavce, ampak tudi strokovnjake vseh strok, ki bodo pripravili vse potrebno, da bomo pripravljene dočakali dan slovenske osvoboditve.

rojen leta 1929 v Stopičah pri Novem mestu. Kot srednješolec je vstopil ob koncu leta 1943 v domobranstvo. Po vojni je bil zaprt in nato nadaljeval študij na Trgovski akademiji v Novem mestu ter na ekonomski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1953. L. 1955 je bil aretiran ter obsojen na 6 let zapora. Ob koncu leta 1956 je bil pogojno izpuščen na svobodo. V začetku l. 1957 je pobegnil v Francijo, kjer je delal dve leti kot tovarniški delavec, nato se je vpisal na štrasburško univerzo in tu diplomiral na Centre Universitaire des Hautes Etudes Europeennes in na Institut d' Economie Appliquée aux Affaires. Zaposlen je kot prokurist v Federativni kmetijski banki v Strassbourgu. Je poročen in oče treh otrok.

Po mojem mišljenju bi bile osnovne težnje slovenskega naroda v današnjem času predvsem sledeče:

1. Ohranitev slovenskega naroda kot etične celote;
2. Ohranitev Jugoslavije;
3. Vzpostavitev demokratičnega političnega sistema v domovini;
4. Prizadevanje za ustvaritev zdravega gospodarskega in socialnega reda.

Slovenstvo: Skrb za ohranitev slovenskega naroda kot celote se mi zdi ena od prvenstvenih nalog vseh Slovencev.

Nekateri menijo, da je nesmiselno in neracionalno, da se peščica milijon in pol Slovencev še naprej skuša po vsej sili obdržati kot samostojen narod. Po njihovem bi ustvaritev enega samega jugoslovanskega naroda pomenila velik korak naprej tako v kulturnem kot tudi v materialnem oziru za vse v Jugoslaviji. Novi narod devetnajstih milijonov bi v evropskem merilu nekaj pomenil.

Čeprav je res, da so nekateri argumenti tistih, ki tako mislijo, osnovani, bi Slovenci z izgubo samostojne nacionalnosti utrpeli nepopravljivo škodo ne samo na kulturnem, temveč tudi na gospodarskem področju. Dokler bomo ostali narod, bomo nekaj pomenili v vseh ozirih. S stopitvijo v jugoslovanstvo bi Slovenija postala navadna provinca, na nivoju nacionalne manjšine, ter bi o njenih življenjskih interesih odločali drugi. Kaj to pomeni, je jasno. Poučnih primerov imamo v Evropi dovolj.

Jugoslavija: Ne najdem dovolj tehtnih razlogov, zaradi katerih naj bi Slovenija v bodočnosti ne ostala v sklopu Jugoslavije.

Samostojno slovensko državo si težko predstavljam. Tistih nekaj majhnih drža-

vic, ki v Evropi še obstajajo, imajo v resnici samo še na zunaj znake samostojnih državnih tvorbo.

Ustvaritev Združene Evrope, v katero bi Slovenci lahko vstopili kot direktni član, je po mojem še zelo daleč. Dokaz za to so vse mogoče težave, s katerimi se bori Skupno evropsko tržišče, kjer za sedaj ne gre za drugega kot za gospodarska vprašanja. Kaj šele bo, ko se bodo „spoprijeli“ s čisto političnimi problemi.

Da bi se pa Slovenija priključila kakšni drugi sosednji državi, se mi zdi popolnoma nemogoče. Kakšne vrste gospodarji in partnerji znajo biti Nemci in Italijani, smo Slovenci dovolj izkusili na lastni koži, da bi nas še mikala skupna streha z njimi.

Ostane torej Jugoslavija. Z njo Slovenci nimamo samo rožnatih iskušenj. To, kar se govori o velikosrbski hegemoniji za časa stare Jugoslavije, verjetno niso iz trte izvite bajke. Toda kdo lahko zagotovi, da bi bili Slovenci na boljšem, če bi ostali v sklopu Avstrije še naprej po letu 1918? Verjetno bi kot narod več ne obstajali.

Na račun Jugoslavije se slišijo doma in v emigraciji vse mogoče kritike. Govori se, da Slovenijo ostale manj razvite republike ekonomsko izkoriščajo, da južni bratje kolonizirajo naša mesta, o tem, kako v vsem odloča Beograd itd. itd.

Po mojem je v vsem tem veliko pretiravanja.

Po svetu se o tem, ali je ali ni treba pomagati manj razvitim deželam, že čedalje manj diskutira. Ne samo zaradi moralnih obveznosti, ki jih premožnejši imajo napram revnejšim. Vedno bolj postaja namreč jasno, da pametno usmerjena in dobro uporabljena pomoč manj razvitim

deželah končno ne koristi samo tistim, ki jo prejema, temveč tudi tistim, ki jo dele.

Zadeva z naseljevanjem južnih bratov v Sloveniji je pa izredno enostavna. Če Srbi in Bosanci prihajajo k nam, prihajajo prevsem zato, ker jih v Sloveniji potrebujejo. Za težka in umazana dela je čedalje težje dobiti Slovence. Sicer pa to ni niti specifično slovenski problem. Nemci „uvažajo“ Špance in Turke, Francozi Severnoafrikance in črnce, itd. Slovenci torej le nismo tako na slabem!

Da se o slovenskih zadevah odloča predvsem v Beogradu, je verjetno res. Toda pozabiti ne smemo, da je v vodilni ekipi v Beogradu dobršen del Slovencev, vsekakor več kot Hrvatov, čeprav je naš narod številčno dosti šibkejši od hrvaškega.

Slovenci smo za Jugoslavijo, toda samo za tako Jugoslavijo, v kateri bo našemu narodu zagarantirana enakopravnost z ostalimi jugoslovanskimi narodi, v kateri se bo o slovenskih zadevah odločalo v Sloveniji skratka, v kateri bomo res imeli avtonomijo.

To, kar v teh rečeh proglašča sedanja jugoslovanska ustava, se mi zdi popolnoma zadovoljivo. Treba pa je seveda sprejete principe tudi uveljaviti.

Demokratičen političen sistem: Čista demokracija — ljudovlada — je utopija. Praktična demokracija bi bila po mojem tak politični sistem, kjer so javne zadeve poverjene za določeno dobo od večine prebivalstva izbrani ekipi, ki za svoja dejanja polaga račune in ki jo je na miren način tudi lahko odsloviti.

Volja večine pride lahko do izraza samo v večstrankarskem sistemu. Toda ne v kateremkoli večstrankarskem sistemu. Obstoj različnih političnih grupacij namreč, po mojem, še ni noben dokaz, da v kakih državah resnično vlada demokracija. Praksa je pokazala, da preveliko število strank tudi onemogoča formiranje večine in uspešno vodstvo javnih zadev. Moderna zgodovina pozna dosti primerov, kjer so se demokracije zaradi obstoja preštevilnih strank sprevrgele v anarhije.

Anglosaksonski sistem omejenega števila strank (dve ali tri stranke) se je po mojem dosedaj pokazal kot najbolj zdrav. Volja večine pride v njem resnično do izraza. Ob volitvah izbrana vodilna ekipa more uspešno upravljati javne zadeve.

V Jugoslaviji je še vedno v veljavi

enostrankarski sistem. Kljub precejšnjim izboljšavam zadnjih let, ki jih je treba priznati, ta sistem ne more odgovarjati našim političnim idealom. Je pa treba v njegovo dobro vpisati vsaj eno stvar: preprečil je razširjanje mržnje med jugoslovanskimi narodi, ki so jo predstavniki nekaterih predvojnih strank tako spretno gojili.

Ne vem, kaj bi bilo potrebno storiti, da se proces demokratizacije v Jugoslaviji pospeši. Sem pa trdno prepričan, da ogromna večina ljudi v domovini želi resnično demokracijo in da je že tudi mnogim komunistom jasno, da enostrankarski sistem ne odgovarja sorazmerno razviti deželi, kot je Jugoslavija, da o Sloveniji niti ne govorimo. Silo izključujem. Po mojem bo razvoj sam pripeljal do vzpostavitve pametnega večstrankarskega sistema.

Gospodarski in socialni sistem: Prepiranje o tem, ali je boljši kapitalistični ali socialistični društveni red, je po mojem nesmiselno. Ne eden ne drugi nista idealna, racionalna, vsaj ne v oblikah, v kakršnih sta se v življenju manifestirala.

Čisti kapitalizem ne obstoja več v nobeni razviti državi. V takoimenovanih ljudskih demokracijah na vzhodu pa v gospodarstvo uvajajo činitelje, ki jih je težko spraviti v sklad recimo z marksističnimi teorijami.

Liberalni teoretiki so dolga leta smatrali poseganje države v gospodarstvo, planiranje in socialno zaščito itd. kot neke vrste napad na svobodo posameznika. Danes bi bilo težko najti industrijsko razvito deželo, v kateri država ne bi močno posegala v gospodarstvo, v taki ali drugačni obliki, kjer se več ali manj ne planira, v kateri socialne zaščite ne bi smatrali kot ene prvenstvenih nalog vlad itd.

Dobiček in privatna lastnina sta bila v socialističnih državah dolgo na indeksu. Kdor je posedoval več kot krpo zemlje, je bil smatran kot družbeno nevaren tip. Danes smo priča precejšnjim spremembam v teh ozirih. Če se bo nadaljevalo tako kot se je začelo, bo dobiček kmalu postavljen na častno mesto v socialističnem ekonomskem slovarju. Zdi se tudi, da postaja vse bolj jasno, da ni zločin, zemljo posedovati, temveč da je zločin, zemljo slabo izkoriščati.

Skratka, izkušnja je pokazala, da sta

tako kapitalistični kot socialistični sistem imela dobre in slabe strani, v večji ali manjši meri. In tako imamo ponoven dokaz, da ni pametno, preveč se oklepati teorij, kajti na ekonomskem področju, bolj kot v kateri koli drugi domeni, je samo izkušnja suverena.

Je pa seveda res, da je o teh stvareh lahko teoretizirati, da pa je neprimerno bolj komplicirano izvesti v praksi to, kar teoretično izgleda tako enostavno.

Gospodarski sistem, kakršnega hočejo uveljaviti v Jugoslaviji s sedanjimi reformami, predstavlja v primeri s tistim, kar smo tam poznali dolga leta po vojni, velik napredek. Na žalost pa sedanja oblast ne bo mogla, zaradi ideoloških okovov, ki si jih je nadela, izvesti vsega, kar bi bilo nujno. Mislim predvsem na popolno ignoriranje tega, ki je osnovni činitelj napredka, to je privatne iniciative in kmetijskega vprašanja.

Osebnost me malo moti dejstvo, da so velika podjetja v državnih rokah. Zaviranje gospodarskega razvoja pa pomeni, da se iniciativa posameznikov nasilno omejuje samo na področje obrtništva.

Kakor je res, da je bila agrarna re-

forma v Jugoslaviji potrebna, so šli komunisti veliko predaleč. Z omejitvijo posestev na 10 ha so razbili najbolj rentabilna kmetijska gospodarstva. Ker je jasno, da je obdelovalno združništvo doživelo za dolgo dobo polom, ni za sedaj kaj pridaj izgleda, da bo oblast znala najti izhod iz sedanjega težkega položaja, v katerem je jugoslovansko kmetijstvo.

Po mojem bi bilo v Jugoslaviji možno priti do zadovoljujočega gospodarskega sistema brez kakih revolucionarnih sprememb že s tem, da bi se sprostila privatna iniciativa in da bi se našla pametna rešitev za kmetijski problem.

Je pa seveda jasno, da bo v vsakem oziru z industrializacijo treba nadaljevati. Življenski nivo bo mogoče dvigniti samo za to ceno. O tem ne more biti nobenega dvoma.

Kar pa zadeva socialna vprašanja, je res, da se je v Jugoslaviji pod sedanjo oblastjo razmetalo veliko materialnih sredstev. Toda reforme, ki so bile po vojni uvedene na tem področju, so v glavnem pozitivne in si je težko predstavljati, da bi jih bilo v kateremkoli slučaju mogoče odpraviti.

slovenstvu v čast narodu v ponos

Vojmir J. Bratina
Franja Golobova
France Gorše
Bara Remec

V Zborniku za leto 1965 smo začeli objavljati življenjepise in dela tistih slovenskih demokratičnih izseljencev, ki so se s svojimi posebnimi sposobnostmi uveljavili v mednarodnem svetu. Smatrali smo to na eni strani za našo dolžnost, da jim damo vsaj skromno priznanje. Na drugi strani pa smo poudarili, da moramo to začeti tudi zaradi tega, ker komunistični režim v domovini načrtno ne dopušča objave o uspehih in delih slovenskih znanstvenikov, umetnikov, pisateljev in pesnikov ter političnih in javnih delavcev, ki živijo v svobodi in niso naklonjeni komunističnemu režimu.

Lansko leto smo predstavili filozofa in esejista dr. Milana Komarja, filozofa in pesnika dr. Karla Vladimírja Truhlarja, D. J., in zdravnika-znanstvenika s področja raziskovanja raka dr. Franca Zajdelo.

Letos predstavljamo od znanstvenikov dr. ing. Vojmira J. Bratino, ki zavzema v svoji stroki eno najbolj častnih mest v krogu znanstvenikov mednarodnega imena.

Dobili smo pa več predlogov od bralcev Zbornika, da bi poleg znanstvenikov predstavljali tudi umetnike. Zato letos vključujemo v ta izbor tri najvidnejše slovenske umetnike v izseljenstvu: kiparja Franceta Goršeta, operno in koncertno pevko Franjo Golobovo ter slikarico Baro Remčeva. Vsi trije so bili že pred odhodom v izseljenstvo znani in priznani umetniki.

Vsem štirim smo stavili vprašanja, da bi poleg življenjepisov in del objavili tudi svoje osebne poglede na razne probleme.

G. Bratina nam je v pismu s dne 7. septembra 1965 na to odgovoril: „Sedaj še glede kakih misli. Čeprav bi nemara vedel kaj povedati, saj nekaj pregleda imam, in tudi veliko berem, bom le s težavo sedaj možgane preusmeril v to smer. Je to nekako tako: Če n. pr. človek dolgo časa težko dela, zlepa ne bo n. pr. klavirja igral. In če človek vse misli usmerja v eno smer zaradi nujnosti, ker ga referati na raznih kongresih pritiskajo, zlepa ne more v drugo smer preskočiti. Ker tu je potencirani ameriški tempo. Poskušal bom na vsak način kaj napisati; če mi ne bo šlo od rok, ne bom mogel poslati.“ Pozneje je sporočil, da je pisati začel, pa ne more končati, ker mu zmanjkuje časa.

G. Bratino smo tudi prosili, da bi poleg prezanimive risbe Franceta Goršeta poslal tudi fotografijo. Na to nam je odgovoril, da je na Goršetovi risbi tako dobro zadet, kot pravijo, da bi ga lahko vsak spoznal. Drugi razlog, da ne more fotografije poslati, je ta, da nobene nima. In nadaljuje: „Neverjetno ali resnično; to se najbrže godi vsakemu, ki sam mnogo fotografira. Ko bi me vprašali za slike gora in sten, naj bo to Grossglockner ali Triglav, teh imam polno, ker kljub velikim težavam pri lazenju po gorah vlačim kot svinec težko kamero in teleobjektiv (vsaj 200 mm) vedno s seboj. Sem brskal po svojih slikah in negativih, pa nisem nič našel primernega. Saj jih je itak le par in to v gorah v kaki megli ali dežju.“

Ga. Franja Golobova je odgovorila, da kljub temu, da se je vedno predstavljala kot Slovenka v svetu, je to ni nič oviralo pri njenem uveljavljanju. Dodala je še, da je po vsem tem, kar je videla in slišala na koncertnih in opernih odrih v svetu, še bolj prepričana, da je bila ljubljanska opera pred drugo svetovno vojno na zgledni višini. Ne samo po resnosti priprav in izvedbi predstav kot celote, ampak bi tudi posamezni pevci, dirigenti in režiserji bili vsaj enakovredni mnogim prizanim poklicnim tovarišem v svetu. Nekateri dirigenti, s katerimi je pela v Argentini in so prišli sem kot gostje iz Evrope, so dobro poznali Ljubljano kot pomembno glasbeno središče.

G. Gorše je poleg avtobiografskih podatkov odgovoril na vprašanja in dodal še zanimive misli in poglede o umetnosti v domovini in v ZDA.

Na svoj zanimiv način je ga. Bara Remčeva v razgovorih z dr. Debeljakom pokazala svojo razvojno umetniško pot. Iz razgovorov je razbrati njene zanimive poglede na aktualne probleme, ki so v zvezi z življenjem in umetnostjo in originalnost misli.

V prihodnjem Zborniku bomo s tem poglavjem nadaljevali in bomo bralcem hvaležni za nasvete in predloge.

Uredniki

Vojmir J. Bratina po risbi Franceta Goršeta iz leta 1965

Vojmir J. Bratina je primorski rojak. Rodil se je 21. februarja 1916 v Šturijah pri Ajdovščini. Po prvi svetovni vojni, ko so slovenski goriški in primorski kraji po določilih Londonskega pakta pripadli Italiji kot plačilo Francije, Anglije ter carske Rusije Italiji za njeno udeležbo v vojni proti Avstriji in Nemčiji na strani antante, se je s svojimi starši preselil v Ljubljano. Njegova mati Viktorija je bila učiteljica, njegov pokojni oče dr. Janko Bratina pa profesor slavistike.

V Ljubljani je študiral na klasični gimnaziji ter po maturi leta 1934 na tehnični fakulteti na oddelku za strojništvo, doštudiral je pa na tehnični fakulteti zagrebške univerze, kjer je leta 1940 diplomiral za strojnega inženirja.

Z diplomom strojnega inženirja se je leta 1940 vrnil v Ljubljano ter se znova vpisal na ljubljansko tehnično fakulteto. Na rudarskem oddelku ljubljanske univerze, ki je bil zaradi

svojih profesorjev-strokovnjakov znan tudi izven Jugoslavije, je postal inženir rudarstva ter tako leta 1943 dosegel drugo inženirsko diplomu.

Leta 1945 se je kot protikomunist odločil za emigracijo. Odšel je v Italijo ter je begunska leta izkoristil za nadaljevanje študija. Odšel je v Bologno ter se vpisal na fakulteto za kemijo na tamošnjem vseučilišču. Poslušal je predavanja do leta 1947. Ko se je naslednjega leta začelo preseljevanje slovenskih protikomunističnih beguncev v prekomorske države, se je Vojmir J. Bratina odločil za emigracijo v Kanado. Po prihodu leta 1948 v to državo so tudi njega spremljale enake začetne težave kot vse ostale slovenske demokratske emigrante. Vedno pa je mislil na nadaljevanje študija tudi v tej deželi. Ta svoj načrt je mogel uresničiti šele leta 1951, ko se je vpisal na vseučilišče v Torontu — School of Graduate Studies. Za področje svojega študija si je izbral fiziko kovin. Predavanja je poslušal pri znanem strokovnjaku v tej stroki profesorju B. Chalmersu.

Naslednje leto je na torontski univerzi postal Master of Applied Science, dve leti pozneje je pa na isti univerzi, t. j. leta 1954 dosegel čast doktorja — Ph. D. — Philosophiae (naturalis) Doctor. Za doktorsko diplomu si je izbral tezo: Internal Friction in Titanium and Titanium-Oxygen Alloys (Titan je najvažnejša kovina pri gradnji veleraket).

Sedaj je zaposlen na znanstvenem raziskovalnem zavodu v Torontu — Ontario Research Foundation v Torontu, kjer vodi delo na — Metal Physics Section.

Poročen je z dr. med. Glorio Slavko, roj. Cerar.

Področja njegovega zanimanja so: fizika trdnih teles, fizika kovin, notranje trenje v kovinah, elastična in plastična deformacija, elektronska mikroskopija, feromagnetizem, nizke temperature. Iz teh strok je doslej napisal veliko število znanstvenih razprav in študij, ki so vzbudile veliko pozornost v mednarodnem fizikalnem znanstvenem svetu. Kot primer navajamo, da poznajo ime Vojmir J. Bratina zelo dobro tudi vseučiliški profesorji na buenosaireski tehniški fakulteti in so bili polni priznanja zanj v razgovoru s svojimi slovenskimi slušatelji.

Dr. ing. Vojmir J. Bratina je danes mednarodno priznan strokovnjak, zato ga vabijo na znanstvene fizikalne kongrese po vsem svetu. Na takih kongresih se zbere po več sto ali celo tisoč znanstvenikov vseh narodnosti in tam obravnavajo najnovejše izsledke fizike. Predavanja in referate na kongresih imajo vedno raziskovalci, ki so v znanstvenih raziskavah ne le na tekočem, ampak tudi sami odkrivajo znanstveno ledino.

Je član naslednjih strokovnih in znanstvenih organizacij: American Physical Society, American Society for Metals, American Institute of Metallurgical Engineers, Institute of Metals (London), Iron and Steel Institute (London), Powder Metallurgy Group (London) in Association of Professional Engineers of Ontario.

ČLANKI (ABSTRACTS), RAZPRAVE (DISCUSSIONS) IN PREGLEDNA DELA (REVIEW ARTICLES)

1. Internal Friction in Titanium and Titanium-Oxygen Alloys (Notranje trenje v titanu in v zmesih titan-kisik). Acta Metallurgica, 2 (1954) 203—208. (J. N. Pratt, W. J. Bratina and B. Chalmers).
2. Contribution of Crystal Structure to the Hardness of Metals (Vpliv kristalne strukture na trdoto kovin), Trans. AIME, 203 (1905) 1272, 1273 (W. J. Bratina).
3. Internal Friction in Zirconium (Notranje trenje v cirkonu), Trans. AIME, Vol. 206 (1956) 186—189. (W. J. Bratina and W. C. Winegard). Discussion of N° 3 (Razprava), Ibid., 209, (1957) 521—524.
4. Investigation of Deformation Processes in ARMCO Iron by Means of Internal Friction at Megacycle Frequencies (Proučevanje deformacijskih procesov v železu ARMCO s pomočjo notranjega trenja pri megacikličnih frekvencah), Canadian Journal of Physics, 37 (1959) 579—590 (W. J. Bratina).
5. Magnetic Contribution to the Ultrasonic Attenuation in Annealed and Deformed Steel (SAE 1020) (Magnetski doprinos k ultrazvočnemu dušenju v prežarjenem ter deformiranem jeklu (SAE 1020). Journal of Applied Physics, 31 (1960) 241 S, 242 S (W. J. Bratina and D. Mills).
6. Investigation of Residual Stress in Ferromagnetics Using Ultrasonics (Residualna napetost v feromagnetskih snoveh; Proučevanje z ultrazvokom), Non-destructive Testing, 18 (1960) 110—113 (W. J. Bratina, U. M. Martius and D. Mills).
7. Study of Mechanical and Magnetic Characteristics of Ferromagnetic Materials by Ultrasonic Technique (Proučevanje mehaničnih in magnetskih značilnosti feromagnetskih snovi z ultrazvočno tehniko), The Canadian Mining and Metallurgical Bulletin, 53 (1960) 788—791 (W. J. Bratina and D. Mills).
8. Dislocation Contribution to the Attenuation of Ultrasound in Ferromagnetics (Vpliv dislokacij na dušenje ultrazvočnih valov v feromagnetskih snoveh), J. Acoustical Soc. America, 32 (1960) 922 (W. J. Bratina and D. Mills).
9. Frequency Dependence of Ultrasonic Wave Attenuation in ARMCO Iron and Low-Carbon Steel (Frekvenčna odvisnost dušenja ultrazvočnih valov v železu ARMCO in nizko-ogljikovem jeklu), Journal of Applied Physics, 32 (1961) 281 S, 282 S (U. M. Martius and W. J. Bratina).
10. Dislocation Damping in Deformed Low-Carbon Steel (Dislokacijsko dušenje v deformiranem nizko-ogljikovem jeklu), Journal of Metals, 13 (1961) 681 (W. J. Bratina and D. Mills).
11. Repeated Tensile Loading of Iron and Steel (Ponavljajoče se natezanje železa in jekla) Trans. American Soc. Metals, 54 (1961) 796—797 (W. J. Bratina).

12. **Effect of Dislocations on the Ultrasonic Wave Attenuation in Deformed Carbon Steels** (Vpliv dislokacije na dušenje ultrazvočnih valov v deformiranih ogljikovih jeklih), *Acta Metallurgica*, 10 (1962) 419—422 (W. J. Bratina and D. Mills).
13. **Contribution to the Relaxation Maximum due to Oxygen in Alpha Titanium** (Vpliv kisika na relaksni maksimum alfa-titana), *Acta Metallurgica*, 10 (1962) 332 (W. J. Bratina).
14. **Dislocation Damping in B. C. C. Metals** (Dislokacijsko dušenje v kovinah B. C. C.), *Journal of Metals*, 14 (1962) 713 (W. J. Bratina and O. M. M. Mitchell).
15. **Study of Fatigue in Metals Using Ultrasonic Technique** (Študij utrujenosti kovin z ultrazvočno tehniko), *Canadian Metallurgical Quarterly*, 1 (1963) 83—97 (W. J. Bratina and D. Mills).
16. **Internal Stress Studies in Ferromagnetic Materials by Ultrasonics** (Notranja napetost v feromagnetskih snoveh študirana s pomočjo ultrazvoka), *Symposium on Physics and Nondestructive Testing, Proceedings* (1963) 356—371. Southwest Research Institute (D. Mills and W. J. Bratina).
17. **Dislocation Damping in Ta** (Dislokacijsko dušenje v tantalu), *Bull. Am. Phys. Soc.*, 8 (1963) 236, 237 (O. M. M. Mitchell and W. J. Bratina).
18. **Strain Ageing Studies by Dislocation Damping** (Proučevanje strain ageing-a po dislokacijskem dušenju), *Journal of Metals*, 16 (1964) 83, 84 (O. M. M. Mitchell and W. J. Bratina).
19. **Relaxation Phenomena in Deformed Ferromagnetic Materials in the Megacycle Frequency Range** (Relaksni pojavi v deformiranih feromagnetskih snoveh v območjih megaciklov), *Journal of Metals*, 16 (1964) 755, 756 (U. M. Martius and W. J. Bratina).
20. **Some Observations of Dislocations in Fatigued Iron** (O dislokacijah v utrujenem jeklu), *Journal of Metals*, 16 (1964) 778 (J. T. McGrath and W. J. Bratina).
21. **Dislocation Pinning Effects in B. C. C. Metals** (Posledice zavrtih dislokacij v kovinah B. C. C.), *Journal of Metals*, 16 (1964) 782 (W. J. Bratina and O. M. M. Mitchell).
22. **Dislocation Arrangements in Fatigued Iron** (Razporeditev dislokacij v utrujenem železu), *Philosophical Magazine*, 11 (8) (1965) 429—431 (J. T. McGrath and W. J. Bratina).
23. **Ultrasonic Methods in the Study of Plastic Deformation of Body Centered Cubic Metals** (Ultrazvočne metode pri proučevanju plastične deformacije B. C. C. kovin), *Congress Report of the Fifth International Congress on Acoustics, Liège, Belgium* (1965). Paper D42 (R. E. Love, W. J. Bratina and J. T. McGrath).
24. **Internal Friction and Basic Fatigue Mechanisms in B. C. C. Metals, mainly Iron and Carbon Steels** (Notranje trenje ter osnovni mehanizmi utrujenosti v B. C. C. kovinah. Predvsem v železu in ogljikovem jeklu), *Physical Acoustics, Vol. III A, Charter 6, Academic Press, W. P. Mason, Ed.* (v tisku, pribl. 70 strani), (W. J. Bratina).
25. **Dislocation Structures in Fatigued Iron-Carbon Alloys** (Dislokacijske strukture v železoogljikovih zmeseh), *Philosophical Magazine* (v tisku); (J. T. McGrath and W. J. Bratina).
26. **Dislocation — Precipitate Interaction in Cyclically Stressed Iron-Carbon Alloys** (Medsebojno vplivanje med dislokacijami in precipitati v železoogljikovih zmeseh, podvrženih ciklični napetosti), *Journal of Metals*, 17 (1965), (J. T. McGrath and W. J. Bratina).
27. **Dislocation Damping in Aluminium Strained at Cryogenic Temperatures** (Dislokacijsko dušenje v aluminiju, ki je bil deformiran na zelo nizki temperaturi), *Journal of Metals*, 17 (1965), (W. J. Bratina, J. T. McGrath and R. I. Moore).

NEKAJ MEDNARODNIH KONGRESOV, NA KATERIH JE DR. ING. BRATINA
SODELOVAL Z ENIM ALI VEČ REFERATI

- 1966 a) AIME Annual Meeting, Symposium on Interstitial Impurities in BCC Metals, New York, U. S. A.
- 1965 a) American Physical Society Meeting, Washington, D. C., U. S. A.
b) 4th Conference of Metallurgists, Ottawa, Canada.
c) Conference on Internal Friction in Solids, Manchester, England.
d) 5th International Congress in Acoustics, Liège, Belgium.
e) Metals Congress — AIME Meeting, Detroit, U. S. A.
f) Ultrasonics Symposium (IEEE), Boston, U. S. A.
- 1964 a) AIME Annual Meeting, New York, U. S. A.
b) 3rd Conference of Metallurgists, Montreal, Canada.
c) Metals Congress — AIME Meeting, Philadelphia, U. S. A.
- 1963 a) American Physical Society Meeting, St. Louis, U. S. A.
b) Society for Nondestructive Testing, Montreal, Canada.
c) Canadian Association of Physicists Annual Congress, Quebec City, Canada
d) 12th Canadian Metal Physics Conference, Kingston, Canada.
e) Symposium on Physics and Nondestructive Testing, San Antonio, Texas, U. S. A.
- 1962 a) 11th Canadian Metal Physics Conference, Kingston, Canada.
b) Metal Congress — AIME Meeting, New York, U. S. A.
- 1961 a) Society for Experimental Stress Analysis, Ottawa, Canada.
b) C. I. M. Annual Meeting, Quebec City, Canada.
c) Society for Nondestructive Testing, Montreal, Canada.
d) Conference on Internal Friction due to Crystal Lattice Imperfections, Cornell University, Ithaca, U. S. A.
e) Metal Congress — AIME Meeting, Detroit, U. S. A.
- 1960 a) C. I. M. Annual Meeting, Toronto, Canada.
b) 59th American Acoustical Society Meeting, Brown University, Providence, U. S. A.
c) 9th Canadian Metal Physics Conference, McMaster University, Hamilton, Canada.
- 1959 a) 8th Canadian Metal Physics Conference, Kingston, Canada.
b) Seminar, University of Amsterdam, Amsterdam, Holland.
c) Metal Congress — 19th Society for Nondestructive Testing Convention, Chicago, U. S. A.
d) 5th Conference on Magnetism and Magnetic Materials, Detroit, U. S. A.
- 1957 a) 6th Canadian Metal Physics Conference, Kingston, Canada.
- 1956 a) 5th Canadian Metal Physics Conference, Kingston, Canada.
b) Metal Congress — AIME Meeting, Philadelphia, U. S. A.

AIME — American Institute of Metallurgical Engineers
IEEE — Institute Electrical and Electronics Engineers
CIM — Canadian Institute of Metallurgy.

Franja Golobova med petjem Schumannovega cikla „Liederkreis“ op. 39 v državnem gledališču Cervantes v Buenos Airesu dne 19. 7. 1955

Marija sopran solo, v njegovem Zelenem Juriju pa alt solo. Prof. Adamič je prvi začel Golobovo navduševati za študij solopetja; pomagal mu je Jože Gostič, s katerim je bila pevka v svaštvu, in je tedaj že študiral solopetje pri Mateju Hubadu. Prof. Adamič in Gostič sta uspela, da se je Golobova vpisala na Glasbeno matico na solopevski oddelek pri gospe Föderbergovi. Po prvem letniku študija na Glasbeni matici je bila leta 1927 sprejeta v II. letnik državnega konservatorija, kjer je zadnji dve leti bila učenka Mateja Hubada.

Že na učiteljskihi in tudi kot gojenka konservatorija je večkrat nastopala s solo točkami. Pozornost je vzbujala zaradi obsežnosti in lepote glasu tudi na letnih javnih produkcijah državnega konservatorija.

Prvi veliki koncertni nastop je imela leta 1930, ko je še kot gojenka konservatorija prvič pela v oratoriju. To je bilo v Mariboru, ko je mariborska Glasbena Matica izvajala Sattnerjevo „Soči“ in Dvořakovo „Stabat Mater“. Kot solisti so tedaj nastopili: Pavla Lovšetova, Franja Golobova, Jože Gostič in Josip Križaj.

Leta 1932 je debitirala v ljubljanski operi z vlogo pastirja Lela v „Snegu-ročki“ Rimski Korsakova. Za sezono 1932/33 je postala redna članica državne opere v Ljubljani, kjer je ostala do konca leta 1937.

Starši so bili doma iz kamniškega okraja. Oče iz mekinjske, mati pa iz neveljske fare. Kot železničar je oče služil v Podmelcu, občina Tolmin, v dolini reke Bače. Tam je bila rojena ga. Franja kot sedma od desetih otrok. Ko so leta 1918 Italijani zasedli slovensko Primorsko, se je družina preselila v Jugoslavijo. Osnovno šolo je obiskovala pri usmiljenkah v Grobljah pri Domžalah. Ker se je leta 1920 družina za stalno naselila v Ljubljani, je tu končala meščansko šolo in učiteljske z maturo (1928).

Ljubezen do petja je dobila že v družini, kjer so veliko peli. V meščanski šoli je pela prvi solo v spevoigri „Kraljestvo palčkov“. Na učiteljskihi jo je poučeval glasbo skladatelj prof. Emil Adamič. Takoj je spoznal njene izredne pevske sposobnosti. Ko je mešani zbor obeh učiteljskih (moškega in ženskega) ob koncu prvega letnika julija 1925 napravil turnejo po Dalmaciji, je prof. Adamič določil, da je pela v Schwabovi Ave

Leta 1934 je nastopila na dvanajstem mednarodnem festivalu v Firenci, kjer je pela štiri pesmi Slavka Osterca na Gradnikovo besedilo. Uspeh tega nastopa je bil tako velik, da jo je med drugim povabil grof San Martino, predsednik najvišjega glasbenega zavoda v Rimu „Santa Cecilia“, da priredi samostojen koncert na tem zavodu.

To povabilo se je uresničilo januarja 1935, ko je Golobova s koncertom na tem zavodu znova utrdila sloves velike pevke.

Junija 1936 je bila na Dunaju mednarodna pevska tekma izbranih pevcev vsega sveta. Dosegla je lep uspeh in je bila odlikovana s srebrno plaketo.

Golobova in Julij Betetto sta večkrat nastopala kot najprominentnejša koncertna solista na reprezentativnih državnih gala večerih v Beogradu. Leta 1937 sta pela na Bledu ob obisku zunanjih ministrov Male antante.

Koncem leta 1937 je Golobova dobila državno štipendijo in je odšla na izpopolnitev pevskega študija v Rim. Po priporočilu Caselle je študirala pri Mariji Labia in pri maestru Pesci.

Maja meseca 1940 je sprejela vabilo čikaške opere in je v Rimu podpisala pogodbo z impresarijem te opere za nastope v naslednji sezoni. Ker pa je junija meseca Italija stopila v vojno, Golobova ni mogla več odpotovati v Severno Ameriko.

Za sezono 1940/41 je bila angažirana na državni operi v Beogradu. Aprila 1941 se je vrnila v Ljubljano in je zopet postala članica Ljubljanske opere, kjer je ostala do julija 1945, ko je odšla v emigracijo. Kot članica ljubljanske in beograjske opere je nastopala v sledečih operah:

Rimski Korsakov: Sneguročka (Lel, Pomladna vila) — **Blodek:** V vodnjaku (Veruna) — **Flotov:** Marta (Nancy) — **Rossini:** Viljem Tell (Hedviga) — **Gotovac:** Morana (Govedarka) — **Čajkovski:** Pikova dama (Pavlina, Dafnis) — **Evgenij Onjegin:** (Olga, Filipjevna) — **Smetana:** Prodana nevesta (Agnes Ljudmila) — **Borodin:** Knez Igor (Končakovna) — **Konjović:** Koštana (Ciganka) — **Dvořak:** Ruskalka (Ježi baba, vila) — **Musorgski:** Hovanščina (Marfa) — **Verdi:** Trubadur (Azucena); Ples v maskah (Ulrika); Aida (Amneris); **Rigoletto** (Magdalena) — **Puccini:** Madame Butterfly (Suzuki); Sestra Angelica (grofica) — **D'Albert:** Mrtve oči (Marija iz Magdale); Nižava (Dekla) — **Respighi:** Plamen (Evdoksija) — **Donizetti:** Linda di Chamounix (Pierotto) — **Gounod:** Faust (Marta) — **Offenbach:** Hofmanove pripovedke (Niklaus) — **Humperdink:** Janko in Metka (Janko) — **Kienzl:** Evangeljnik (Magdalena) — **Giordano:** André Chenier (Madeleine) — **Janaček:** Jenufa (Burjevka) — **Mascagni:** Prijatelj Fritz (Beppo) — **Wagner:** Parsifal (Paž, angel, vila) — **Karel:** Botra smrt (Botra smrt) — **Rici:** Krišpin in njegova botra (Botra) — **Gluck:** Orfej in Evridika (Orfej) — **Bizet:** Carmen (Carmen).

Z ljubljansko opero je gostovala tudi v Trstu in na Reki (1935) ter v Splitu, Dubrovniku in Šibeniku (1936).

Pela je v vseh oratorijih, ki jih je prirejala Glasbena Matica v Ljubljani in druge glasbene ustanove v Ljubljani in Mariboru. Pri teh koncertih je bil najbolj znan kvartet: Zlata Gjungjenac — Franja Golobova — Jože Gostič in Julij Betetto. Nastopala je v sledečih oratorijih:

J. S. Bach: Božični oratorij, **Beethoven:** Misa solemnis, **Dvořak:** Stabat Mater, Te Deum, **Haendel:** Mesija, **Mozart:** Requiem, **Pergolesi:** Stabat Mater, **H. Sattner:** Soči Oljki, **Matija Tomc:** Križev pot, **Verdi:** Requiem.

Po odhodu v emigracijo julija 1945 je ostala v Rimu do decembra 1947. Tu je imela dva samostojna koncerta. Najprej v Associazione Artistica Internazionale, novembra 1946. Ta koncert spada med njene vrhunske uspehe na koncertnih odrih. Dalje v Fondazione Ernesta Besso, decembra istega leta. Nastopala je tudi v Rimskem radiu.

Januarja 1948 je prišla v Buenos Aires. Kljub velikim začetnim težavam je Golobovi uspelo, da se je v letih 1950 do 1959 pri razvijeni buenosaireški glasbeni publiki in kritiki uveljavila kot najbolj upoštevana in cenjena koncertna pevka — altistka.

Poleg samostojnih koncertov, ki jih je imela v Buenos Airesu, La Plati in Córdoba je nastopala na koncertih, ki so jih prirejale glavne glasbene ustanove v

Buenos Airesu: Teatro Colón, Asociación Wagneriana de Buenos Aires, Amigos de la Música, Sociedad Conciertos de Cámara, Collegium Musicum, Mozarteum Argentino in Državna radijska postaja. Ti koncerti oratorijev, kantat in simfonij so bili izvajani v gledališčih: Teatro Colón, Teatro Nacional Cervantes, Teatro Metropolitan, Teatro Broadway, Teatro Monumental in v veliki dvorani palače pravne fakultete.

Kot dirigenti so na teh koncertih nastopali večinoma gostje iz Evrope, Kanade in Amerike. Med temi so bila v mednarodnem glasbenem svetu znana in slavna imena: Igor Markevitch, Jean Martinon, Albert Wolf, Günther Ramin — Thomas-kantor, Fritz Lehman, Felix Prohaska, Manuel Rosenthal, Heinz Unger, Victor Tevah, Lamberto Baldi.

Ga Golobova živi sedaj v Buenos Airesu.

NEKAJ KRITIK IZ DOMOVINE

Koncerti

Skladatelj Slavko Osterc (1895—1941) je leta 1929 uglasbil štiri pesmi na Gradnikovo besedilo specielno za izredni glasovni obseg Golobove. Pela jih je prvič na Osterčevem kompozicijskem večeru leta 1930 v Filharmonični dvorani v Ljubljani. O tem večeru je skladatelj Emil Adamič objavil v Jutru kritiko, kjer je napisal:

„...Center večera pa so bile štiri Gradnikove pesmi za kontraalt in godalni kvartet. Ne samo da so bile te pesmi morda najdovršenejše delo vsega sporeda, ampak jih je pela prvovrstna pevka gdčna Golobova, ki je, rekel bi, naravnost fenomenalen glasovni pojav, alt, ki sega v neobičajne, samo moškimi glasovom rezervirane nižine (srečal sem ta „de“ male oktave samo enkrat pri Schubertu in še takrat v oklepaju) pa do mezzosoprana. A pri tem je njen glas močan, sonoren, zveneč in izredno simpatičen. Golobova je žela za svoje prelepo zapete pesmi zaslužen aplavz.“

Dr. Miloje Milojevič, beograjski skladatelj in kritik je poslušal Golobovo v Ljubljani, ko je pela na festivalu Glasbene matice Osterčeve pesmi leta 1932. V beograjski Politiki je v oceni festivala napisal, da je Golobova „izvrstna solistkinja, pevačica divnog alta, ogromne dubine“.

Aprila leta 1934 je bil v Firenzi 12. mednarodni festival za sodobno glasbo. Bili so navzoči skladatelji, pevci in dirigenti ter glasbeniki iz vsega sveta; med njimi najslavnejša imena tiste dobe. Na tem festivalu je nastopila tudi Golobova, ki je pela navedene štiri Osterčeve pesmi. Pevka je s svojim nastopom dosegla uspeh,

ki ga je najbolj nazorno opisal komponist Slavko Osterc sam, ko je v reviji „Ženski svet“ meseca maja 1934 napisal:

„Z mojim ciklom Gradnikovih pesmi za kontraalt in godalni kvartet je stopila Golobova v kategorijo pevk svetovnega formata. V Firenzi na 12. mednarodnem festivalu za sodobno glasbo je pela dne 3. IV. t. l. te pesmi s takim uspehom, da nam je italijanska publika ne le odpustila, da smo Slovenci, ampak tudi to, da po slovensko pojemo — in to v srcu Italije. Po neskončnih aplavzih sta umetnici (in meni kot avtorju) za odrom čestitala najpomembnejša sodobna italijanska komponista Casella in Malipiero, osebno so čestitali med drugimi dr. Hermann Scherchen (ki je predlagal za umetnico operno gostovanje v Strassbourgu), grof Enrico San Martino, predsednik Akademije sv. Cecilije (ki je povabil pevko na koncertne nastope v Rimu), Alojz Haba, znameniti pevki Dunajčanka Hana Schwarz in Amsterdanka Re Koster, dr. Steinhardt, dr. Paul Stefan in vsi tamkaj navzoči kritiki in glasbeniki. Angleža (dr. Dent in Clark) sta se celo opajala ob eksotičnosti in zvočnosti slovenščine. Grof San Martino je v veliki družbi izjavil, da tako lepega petja že dolgo vrsto let ni slišal, ameriški komponist Jacobi in recenzent iz Nemčije sta pa bila mnenja, da tako lepega petja in tako originalne glasbe sploh še nista slišala.“

Vse kritike poudarjajo v svojih izrazih superlativni uspeh naše umetnice. Italijani: Ekscellentno, prominentno, efficacissima. Nemci: vortrefflich, ausgezeichnet. Čehi: znamenito itd.“

Srečen sem, da se naši umetnici lahko javno zahvalim. Brez njenega uspeha bi tudi mojega ne bilo."

Tako skladatelj Slavko Osterc.

O Händlovih arijah iz oratorija Mesija, katere je pela v Mariboru maja 1935 je kritik Dr. E. B. v Mariborer Zeitung 14. maja zapisal:

„V znani ariji za alt v Händlovem Messias je imela Golobova priložnost, razviti svoj prekrasen organ v vseh ozirih. Njen alt spada med najboljše glasove kar smo kedaj slišali. Kovinski zvok daje glasu nepopisno mehko, tako da v nižinah učinkuje očarljivo v višinah pa se zmagovito sprosti v vsej lepoti."

Glasbena Matica v Ljubljani je s posebnim koncertom oktobra 1940 počastila skladatelja Josipa Pavčiča. Kritik — cd — je v Slovenskem Narodu 19. X. o Golobovi, ki je pela na tem večeru zapisal:

„Zanimala nas je zlasti Golobova, ki se je po večletnem študiju v Rimu vrnila zelo izpopolnjena. Njen glas je izravnán v vseh legah in zveni prodorno s prijetno temno barvo. Vsak ton zase je zaokrožen v enakomernem razmerju do drugih ter daje v celoti vseskozi dovršeno, estetskim princípom odgovarjajočo linijo. Golobova predstavlja danes pevko prvega reda."

Kritik v Slovenskem domu pa je istega dne zapisal o njenem petju na Pavčičevem večeru:

„S tem kar smo sinoči slišali, moremo reči, da smo dobili pevko odličnih sposobnosti in po svetu jih nimajo dosti takih. Za naše razmere pa je brez dvoma osamljen primer."

O pevkinem samostojnem koncertu v Filharmonični dvorani v Ljubljani, je 27. maja 1941 kritik v Slovenskem Narodu — cd — zapisal:

„Po daljšem študiju se nam je Golobova predstavila na samostojnem koncertu in pokazala močan kvalitativni vzpon. Njen glas je že po naravi, zlasti v nižji in srednji legi izreden: poln, kovinsko zvoneč, tako svojevrstno barvan, da privzema docela lastni karakter. Iz njega zveni nekaj silno spokojnega, umirjenega in vendar, ali pa prav zato, nekaj zelo močnega, kot tiho se prelivajoča strast, ki privlači nase brez odpora in vzbuja poslušalcu občutek popolne predanosti — ne v pasivnem temoeč v ak-

tivnem smislu besede. Temu naravnemu daru je priključila pevka odlično glasovno izobrazbo... Predstavila se je kot pevka velikih naravnih danosti, tehnične preciznosti, interpretativne globine ter nežne, resnične kulture."

Opere

Nekatere operne stvaritve Golobove so ostale pri občinstvu nepozabne; pri kritiki pa so bile sprejete z izredno pozornostjo. Med temi so zlasti Azucena v Trubadurju, Orfej, Marfa v Hovanščini ter grofica v sestri Angeliki. Azuceno je pela prvič leta 1934, ko sta gostovala v Ljubljani Zinka Kunc-Milanov in Vlahović. Emil Adamič je tedaj zapisal v Jutru med drugim:

„Ako naj vidimo v Vlahoviću prvovrstnega pevca, tedaj nista nič manj prvovrstni gospa Zinka Kunčeva (Leonora) in prav vsa naša ga. Golobova (Azucena), ne samo v teh dveh partijah, marveč v vseh, ki se jim posvečata. Obe veliki, lahko rečem eksportni pevki, sta v družbi z Vlahovićem dvignili včerajšnjega Trubadurja na najvišjo dosegljivo stopnjo v okviru naših in tudi velike večine možnosti drugih prominentnih opernih očrov..."

Golobova v vlogi Azucene v Trubadurju v ljubljanski operi 1934.

Golobova v vlogi Marfe v Hovanščini v ljubljanski operi 1936.

Zadnji skupni nastop Golobove z Jožetom Gostičem v Trubadurju 30. 4. 1943 v ljubljanski operi. Azucena in Manrico.

Zagrebski glasbeni kritik Žiga Hirschler je vlogo Pavline v Pikovi dami ocenil 5. X. 1934 v ljubljanskem Jutru tako:

„Posebne omembe je vredna mlada F. Golobova, v kateri se razvija altistka neobičajne sposobnosti. Njen baržunasto-mehki in temno pobarvani glas skriva v sebi cel kapital in ni dvoma, da se bo iz njega s časom razvila prava senzacija. Nje glas obdrži svojo moč in polnost še tedaj, kadar se vije v sopranske višine.“

Ob priliki gostovanja v Splitu je 11. maja 1936 dr. V. K. v Splitski Novi dobi napisal o nastopu Golobove v Hovanščini:

„Gđja Golobova u majstorskoj kreiranoj ulozi mlade mistično erotične Martedala nam je priliku da osjetimo svu razkošno ljepotu njezinog, tamnoobojenog alta i krasnog kultiviranog načina pjevanja, kojim je našla pravi izraz za sjetu i strast, za mističnost i odricanje svoje junakinje.“

O Rudolf Karlovi vlogi Botra smrt je napisal Emil Adamić 9. XI. 1936:

„Glavna oseba je smrt. Če je res v resnici tako neskončno dobra, če res tako lepo poje, kakor je predstaviteljica Golobova, potem se je ni treba nikomur bati.“

Vlogo Orfeja je Marijan Lipovšek 20. marca 1941 v Jutru ocenil takole:

„Franja Golobova se nam je po večletni odsotnosti prvič predstavila. Lepota njenega izrednega glasu, zmožnega raznih čustvenih vibracij, je omamna. Polna globina, nenavadna mehko zveneča srednja lega in zmagovite višine, so vrele iz njenega grla. Barva, kakor ustvarjena za umirjeno klasiko, pravi komorni glas! Pri tem mislim na vse tisto precizno niansiranje, ki ga običajno ne poznata ne velika opera, niti svečani veliki koncerti, ampak le skromnejša in plemenitejša komorna glasba, kjer mora biti vsak posameznik osebnost s polno odgovornostjo svoje vloge. Kako je to rešila Golobova muzikalno in nič manj igralski! Premišljene kretnje, strnjene v doživetje, mimika in maska, vse je bilo ustrezno velikemu Orfejevemu liku. Izraznost pa se je stopnjevala, kakor se stopnjuje drama. Bolest Orfeja ob grobu, njegova odločnost, da poišče ženo v neznatem podzemlju in višek igralkinega prikazovanja, prizor v eliziju, vse nas je ganilo, da, dvignilo v smislu grškega nauka: le trpljenje očiščuje.“

Golobova v vlogi Orfeja v ljubljanski operi 26. 10. 1943. — Evridiko je pela Ksenija Vidaličeva.

Ko pa je Golobova pela leta 1943 zadnjikrat v Trubadurju s sedaj že pok. Jožetom Gostičem je kritik v Slovincu (Matija Tomc) 1. maja 1943 o njeni vlogi zapisal takole:

„Njena kreacija je v resnici tako popolna, da redkokdaj naletimo na bolj izbrusen lik Azucene. Saj smo v njeni hipnotični obsedenosti videli trenutke tako pristnega življenja, da je bilo težko soditi, kdaj igralka še stoji ob robu halucinacije in kdaj jo žgoča želja po maščevanju spet pahne v čisto zavestno demonstvo. Tej, za ves dramatski konflikt bistveni vlogi, se je glas imenitno podal. Široki zastrti alt dobi v napetih trenutkih silovito strastno barvo.“

O vlogi Marije iz Magdale v D'Albertovi operi „Mrtve oči“ je napisal Marjan Lipovšek v Jutru 13. VII. 1943:

„Krasno vlogo Marije iz Magdale poje Franja Golobova, ta vzorna pevka, katere nastop je ginljiv bodisi glede na njen izreden glas in način petja, kakor tudi na pojavo v lepem kostumu. Njen spev o Kristusu je pravzaprav notranji višek dejanja. Takrat čutimo, da gre za to, kar ona pripoveduje in ne za vse druge dramatične scene. Toda Golobova zna tudi podati ta lepi tekst, da gane najtrša srca. Ena sama tako doživeta scena je tehtnejša od ne vem kakšnih religioznih propovedovanj. Ta skoraj nekoliko oratorijska mirna in plemenita mesta, so največja odlika Golobove.“

Opere in koncerte, ki jih je pela Golobova v domovini, so dirigirali: Mirko Polič, Niko Štritof, Anton Neffat, Dr. Danilo Švara, Demetrij Zebre, Samo Hubad, Emil Adamič, Janez Ev. Gašparšič, Marijan Kozina, Dr. Anton Dolinar, Heri Svetel, France Marolt, Drago Mario Šijanec, Pokorny, M. Sedlaček.

Strokovne ocene o opernih in koncertnih nastopih Golobove so pisali v domovini v dnevnikih in revijah: Emil Adamič, Dragotin Cvetko, Franc Govekar, Marjan Lipovšek, Slavko Osterc, Matija Tomc, Vilko Ukmar, Valens Vodušek, Dr. Stanko Vurnik, Dr. Miloje Milojevič, Ziga Hirschler in dr.

Intervjuve z Golobovo sta napisala Dr. Miloje Milojevič in režiser Ciril Debevec. Prvi za beograjski list Politika leta 1932, drugi pa za Gledališki list v Ljubljani 26. 10. 1943.

GLAVNI KONCERTNI NASTOPI FRANJE GOLOBOVE PO ODHODU V
IZSELJENSTVO

Italija:

Večer pesmi in arij. Carissimi: No, no, non si sperì... — Falconieri: Begli occhi lucenti. — Anonimo iz XIV. stoletja: a) La Passion in b) Chant du Christ sur la Croix. — Schubert: Der Tod und das Mädchen. — Škerjanc: Vizija. — Respighi: Nebbie. — Gluck: Orfeo ed Euridice: Che farò senza Euridice? — Saint Saens: Samson et Dalile: arija Dalile. — Verdi: Il Trovatore: Stride la vampa. — Associazione Artistica Internazionale, Rim. Pri klavirju J. Osana. — 9-XI-1946.

Večer pesmi. Carissimi: No, no, non si sperì. — Bottegari: Mi parto. — Anonimo: La Passion, Chant du Crist sur la Croix. — Mozart: Cantata. — Musorgski: Piruška. — Borodin: Spjes. — Schubert: Der Tod und das Mädchen. — Davico: Canzonetta, Crepuscule. — Pavčić: Ženjica. — Strauss: Morgen. — L. M. Škerjanc: Počitek pod goro, Vizija. — Debussy: La Mer. — Respighi: Nebbie. — Fondazione Ernesta Besso, Rim. — Pri klavirju J. Osana. — 19-XII-1946.

Argentina

Verdi: Aida. — Vloga Amneris. — Teatro Argentino, La Plata. Dirigent Bruno Mari (Buenos Aires). — 7-V-1949.

Večer pesmi in arij. Carissimi: No, no non si sperì. — J. S. Bach: Vereingte Zwietracht der mehrselenden Saiten. Recitativ in arija za alt. — Mozart: Cantata. — Gluck: Orfeo ed Euridice: Vi placate con me. Arija Orfeja. — Verdi: Il Trovatore: Arija in scena Azucene. — Musorgski: Hovanščina: Prerokovanje Marfe. — Musorgski: Gopak. — Buchardo: Canción del carretero. — Schubert: Der Tod und das Mädchen. — Anonimo iz XIV. stoletja: La Passion. Le dernier cri de Jesus. — Borodin: Spjes. — L. M. Škerjanc: Vizija. — De Falla: Jota. — Respighi: Nebbie. — Teatro Odeon, Buenos Aires. Pri klavirju J. Osana. — 5-VI-1950.

Schumann: Das Paradies und die Peri, op. 50. Oratorij za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana de Buenos Aires. — Festival Schumann. — Gran Teatro Broadway. — Dirigent Manuel Rosenthal (Paris). — 18. in 19-VIII-1952.

Johannes Brahms: Rapsodija za alt, moški zbor in orkester, op. 53. — La Asociación Amigos de la Música. — Moški zbor in orkester Amigos de la Música. — Gran Teatro Broadway. — Dirigent Igor Markevitch (Paris). — 9-VI-1953.

Arthur Honegger: Le Roi David. Sinfonični psalm za recitatorja, soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana, Buenos Aires. — Gran Teatro Broadway. — Dirigent Albert Wolff (Paris). — 24. in 25-VII-53.

Večer pesmi. W. A. Mozart: Cantata „Die ihr des unermesslichen“ K. V. 619. — L. van Beethoven: šest pesmi na besedilo Gellert-a: Bitten, Die Liebe des Nächsten, Vom Tode, Die Ehre Gottes aus der Natur, Gottes Macht und Vorsehung, Busslied. — Slavko Osterc: Procesija. — Anonimo: La Pasion, Chant du Christ sur la Croix. — F. Schubert: Ganymed, Liebesbotschaft, Mut. — G. Gilardi: Ausente, Lamentación. — M. Castelnuovo-Tedesco: Tri španske pesmi — Collegium Musicum. Buenos Aires, — Dvorana Asociación „Dante Alighieri“. — Pri klavirju Leo Schwarz. — 27-VIII-1953.

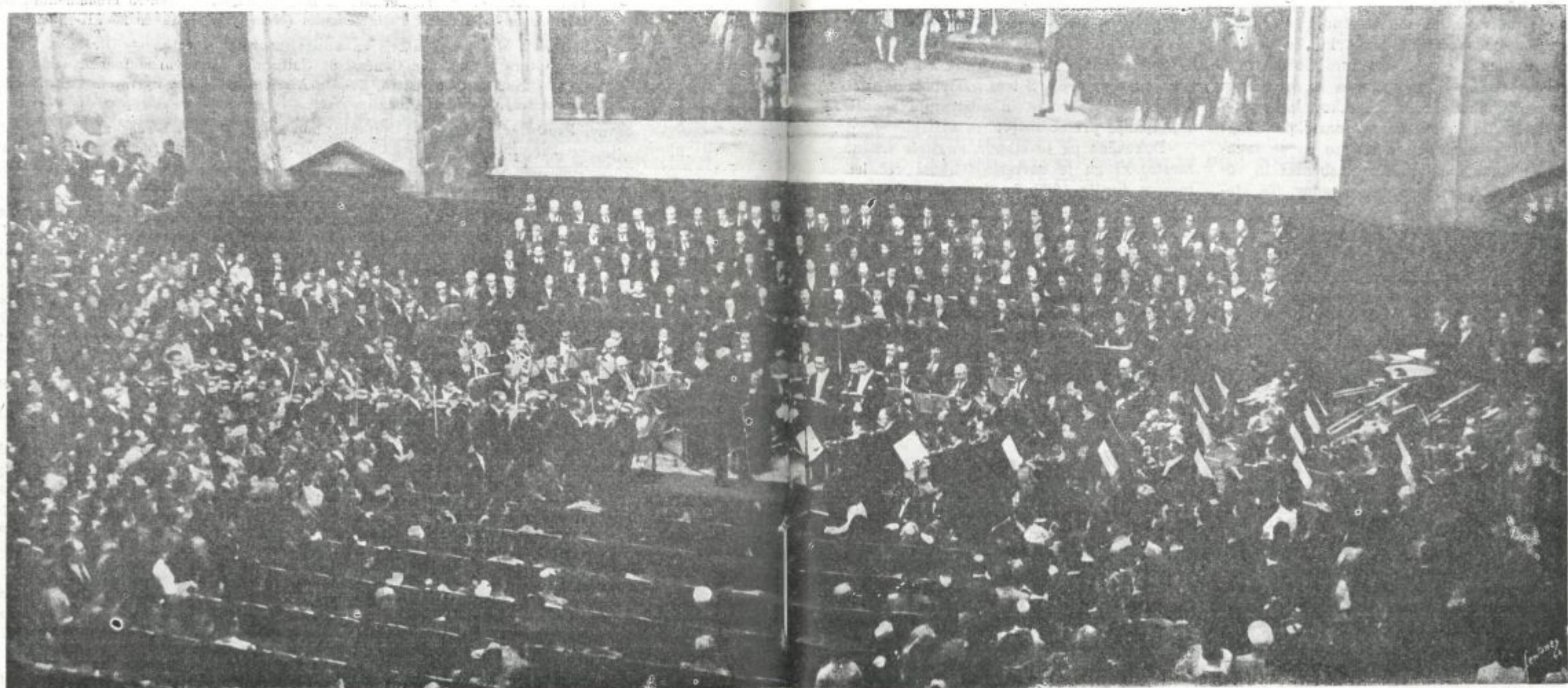
Ciklus sodobne komorne glasbe. Sergej Prokofjev: Gadkii utenok, op. 18. — Kudesnik, op. 23 N. 5. — Stolbi, op. 36 N. 5. — Dirección Nacional de Cultura. — Teatro Nacional Cervantes. — Buenos Aires. — Pri klavirju J. Osana. — 31-VIII-1953.

Beethoven: Maša v C duru za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana de Buenos Aires. — Gran Teatro Broadway. — Dirigent Felix Prohaska (Dunaj). 21. in 22-IX-1953.

- Felix Mendelssohn: Paulus.** Oratorij za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana de Buenos Aires. — Gran Teatro Broadway. — Dirigent **Felix Prohaska** (Dunaj). — 28. in 29-IX-1953.
- Henry Purcell: Dido and Aeneas.** Opera v štirih dejanjih. Vloga žarodejke. — La Asociación Amigos de la Música. — Gran Teatro Broadway, Buenos Aires. — Dirigent **Felix Prohaska** (Dunaj). — 5-X-1953.
- “**Para quienes aman la música**“ (Tistim, ki ljubijo glasbo). Ciklus velikih koncertov v Radiu „El Mundo“.
- Respighi: Il Tramonto.** Poema lírico za alt in godalni orkester. — Dirigent **D. Marafioti** (Buenos Aires). — 8-X-1953.
- J. S. Bach: Božični oratorij.** Arije za alt: a) Bereite dich, Zion... — b) Schlafe, mein Liebster... — Dirigent: **D. Marafioti** (Buenos Aires) 29-XI-53.
- Frank Martin: Le vin herbe.** Prolog in tri dejanja. Vloga Isoldine matere. — Sociedad de Conciertos de Camara. — Teatro Ateneo, Buenos Aires. — Dirigent **Robert Kinsky** (Buenos Aires). — 23-IV-1954.
- J. S. Bach: Velikonočna cantata „Christ lag in Todesbanden“ in Magnificat.** Altovski solistični del. — Dirección General de Cultura. Državni simfonični orkester. — Teatro Nacional Cervantes, Buenos Aires. — Dirigent **Mariano Drago** (La Plata). — 7-VI-1954.
- J. S. Bach: Johannes-Passion.** Oratorij za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana de Buenos Aires. — Teatro Monumental. Buenos Aires. — Dirigent **Fritz Lehman** (Nemčija). — 19. in 20-VII-1954.
- J. F. Haeudel: Messias.** Oratorij za soliste, zbor in orkester. — Dirección General de Cultura y Comisión General de Cultura. — Državni simfonični orkester. — Teatro Nacional Cervantes, Buenos Aires. — Dirigent **Ferruccio Calusio** (Buenos Aires). — 9-VII-1954.
- Sergej Prokofjev: Aleksander Nevski.** Cantata op. 78 za alt solo, zbor in orkester. — Dirección General de Cultura y Comisión Nacional de Cultura. — Teatro Nacional Cervantes, Buenos Aires. — Dirigent **Carlos Felix Cillario** (Buenos Aires). — 30-VIII-1954.
- Debussy: Le martyre de St. Sebastien.** Misterij na besedilo Gabrijela D'Annunzija za recitatorja, sopran in alt solo, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana de Buenos Aires. — Teatro Monumental, Buenos Aires. — Dirigent **Lamberto Baldi** (Sao Paulo, Brasil). — 27. in 28-IX-1954.
- L. van Beethoven: Deveta „koralna“ simfonija** za soliste, zbor in orkester. Ministerio de Comunicaciones. LRA Radio del Estado. Grandes Conciertos en la Facultad de Derecho y Ciencias Sociales. (Veliki koncerti v palači pravne fakultete). Altovski solistični del. — Dirigent **Heinz Unger** (Kanada). — 7., 9. in 10-X-54.
- Johannes Brahms: Rapsodija** za alt solo, moški zbor in orkester. — **Ottorino Respighi: Il tramonto.** Poema lírico za alt in godalni orkester. Teatro Rivera Indarte, Córdoba. — Dirigent **Olgerts Bistevins** (Córdoba). — 21-XI-1954.
- Festival Schütz. Heinrich Schütz: I. Diálogo de Pascua: svetopisemska slika** po besedah evangelista sv. Janeza za štiri soliste in basso continuo. — II. Symphonia sacra „Wie ein Rubin aus feinem Golde leuchtet“ za sopran, alt, flaute in basso continuo. — III. Božični oratorij za soliste in orkester. — Collegium Musicum, Buenos Aires. — Basílica de San Francisco. — Dirigent **Giullermo Graetzer** (Buenos Aires). — 30-XI-1954.
- R. Schumann: Liederkreis, op. 39.** — Besedilo Joseph von Eichendorff. — In der Fremde. Intermezzo. Waldesgespräch. Die Stille. Mondnacht. Schöne Fremde. Auf einer Burg. In der Fremde. Wehmut. Zwielficht. Im Walde. Frühlingsnacht. — Dirección General de Cultura. — Teatro Nacional Cervantes, Buenos Aires. — Pri klavirju **J. Osana**. — 19-VII-1955.
- J. S. Bach: Johannes-Passion.** Oratorij za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Teatro Colón. Redna sezona 1955. — Dirigent **Günther Ramin „Thomas-kantor“** (Leipzig). — Zbor cerkve sv. Tomaža — Thomanerchor, Leipzig. — 2-IX-1955.

- Debussy:** Le martyre de St. Sebastien. Misterij na besedilo Gabrijela A'Annunzija, za recitatorja, sopran in alt solo, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Wagneriana de Buenos Aires. — Gran Teatro Broadway, Buenos Aires. — Dirigent Lamberto Baldi (Sao Paulo, Brasil). — 24. in 25-X-1955.
- J. S. Bach:** Cantata No. 106 „Actus tragicus“, za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Collegium Musicum, Buenos Aires. — Dirigent Erwin Leuchter (Buenos Aires). — 3-XI-1955.
- Johannes Brahms:** Rapsodija za alt solo, moški zbor in orkester. Slavnostni koncert za državni praznik. — Teatro Rivera Indarte, Córdoba. — Dirigent Olgerts Bistevins (Córdoba). — 9-VII-1956.
- J. S. Bach:** Cantata N. 69 „O Ewigkeit du Donnerwort“, za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Amigos de la Música, — Gran teatro Metropolitan, Buenos Aires. — Dirigent Jean Martinon (Paris). — 11-VII-1956.
- R. Schumann:** Liederkreis. Op. 39. Besedilo Joseph von Eichendorff. — In der Fremde. Intermezzo. Waldesgespräch. Die Stille. Mondnacht. Schöne Fremde. Auf einer Burg. In der Fremde. Wehmut. Zwielficht. Im Walde. Frühlingsnacht. — Collegium Musicum, Buenos Aires. — Pri klavirju J. Osana. — 19-VII-1956.
- A. Vivaldi:** Gloria. Za sopran, alt, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Amigos de la Musica. — Gran Teatro Metropolitan, Buenos Aires. — Dirigent Jean Martinon (Paris). — 8-VIII-1956.

- H. Purcell:** Ode for St. Cecilia's Day. Za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. — Asociación Amigos de la Música. — Gran Teatro Metropolitan, Buenos Aires. — Dirigent Victor Tevah (Chile). — 27-VIII-1957.
- Opoldanski koncerti J. F. Haendla:** Arije iz oratorijev: I. Dettinger Te Deum: Dignare o Domine. — II. Semele: Wake up Saturnia from thy letargy. — III. Ch'io mai vi possa: cantata italiana. — IV. Mesias: He was despised and rejected. — V. Mesias: Of thou that tellest God tiding to Sion. — VI. Ezio Aria. — Mozarteum Argentino. — Gran Cine Florida. — Pri klavirju J. Osana. — 10-VII-1958.
- Večer pesmi in arij.** Bottegari: Mi parto. — Rosa: Star Vicino. — Falconieri: Begli occhi — Saint Saens: Samson et Dalila: arija Dalile. — Bizet: Carmen: Habanera in kartna arija. — De Falla: Jota. — Lopez Buchardo: Canción del carretero. Si lo hallas. — Schubert: Der Tod und das Mädchen. Frühlingsglaube. — L. M. Škerjanc: Vizija. — Borodin: Spjes. — Respighi: Nebbie. — Dvorana v palači Volta. Cade. — Pri klavirju J. Osana. — 24-7-1958.
- Večer pesmi.** Beethoven: An die Hofnung. — Liszt: Über allen Gipfeln ist Ruh. — Schubert: Der Doppelgänger, Die Post, Aufenthalt, Frühlingsglaube, Nacht und Träume, Der Tod und das Mädchen. — Brahms: Auf dem Kirchhofe immer leiser wird mein Schlummer, Sappfische Ode, Wie Melodien zieht es mir, Vergebliches Ständchen. — Schumann Eichendorff: Liederkreis, op. 39. — Biblioteca Musical Verdi, La Plata. — Pri klavirju J. Osana. — 16-VIII-1958.

Ta slika je bila posneta med izvedbo devete Beethovnovne simfonije v dvorani palače pravne fakultete v Buenos Airesu dne 7. septembra 1954. V sredini je kanadski dirigent Heinz Unger. Neposredno okrog njega stoji tedaj najodličnejši kvartet koncertnih solistov v Buenos Airesu: Maria Kallay (sopran), Franja Golobova (alt), Sante Rosolen (tenor) in Angel Mattiello (bas). Sinfonijo je izvajal simfonični orkester državne radijske postaje in pevski zbor Wagneriane

Večer pesmi. Rosa: Star vicino. — F. Caccini: Dispiegate guancie amate. — Bottegari: Mi parto. — Anonimo: La pasion. Le dernier cri de Jesus. — Beethoven: An die Hoffnug. — Pavčič: Priplula je pomlad. — Adamič: Kot iz tihe, zabljene kapele. — Osana-Balantič: Ne najdem domov. Zasuta usta. — Osterc: štiri pesmi: Pričakovanje. Noči. Pesem dekleta. Pesem vdove. — Škerjanc: Večerna impresija. Vizija. — Schumann: Widmung. Mondnacht. — Brahms: Immer leiser wird mein Schlummer. — Schubert: Der Doppelgänger. — Respighi: Nebbie. — Lopez Buchardo: Si lo hallas. — Borodin: Spjes. — Pavčič: Pojdem u rute. Cvetela sem ko rožica. — Štrifof: Pa kaj to more biti? Micka bi rada Jurka dobila. — Slovenska kulturna akcija. Koncertna dvorana Charcas 1155, Buenos Aires. Pri klavirju J. Osana. — 27-IX.-1958.

J. F. Haendel: Messias: Oratorij za soliste, zbor in orkester. Altovski solistični del. Teatro Colón. — Dirigent **Drago Mariano** (La Plata). — 16-V-1959.

Gledališče „Colón“ je počastilo z izvedbo tega oratorija 200-letnico smrti skladatelja Haendla. — Ponovitev oratorija je bila v isti zasedbi teden dni kasneje v baziliki v Lujanu.

Umetniki, ki so prišli kot emigranti po drugi svetovni vojni v Ameriko, so morali premostiti velike težave, predno so dosegli priznanje in so mogli uveljaviti svojo ustvarjalno silo, četudi so zaradi svojih sposobnosti v domovini že uživali sloves. Tako se je godilo tudi Golobovi. V novem okolju, brez poznanja in zvez, brez opore diplomatskih zastopnikov lastne države, je tako ona, kakor marsikdo drugi obstala pred steno, za katero so se zavarovali domači odločujoči glasbeniki in vodilne osebnosti glasbenih ustanov. Ta stena je bila: nezaupanje in dvom.

Golobova je morala porušiti to steno nezaupanja in dvoma. In to sama s svojo pevsko umetnostjo. Prvi uspešen nastop je imela v to smer s samostojnim koncertom v Teatro Odeon, junija 1950. Uspeh ni izostal. Kritika je prisluhnila s pozor-

nostjo: „Edinstvene glasovne in muzikalne sposobnosti“, „lepota in obsežnost glasu“, „odlična šola“. Taki in podobni so bili odmevi v časopisih.

Naslednji še bolj uspešen korak je bil nastop v Wagneriani v Schumannovem oratoriju „Das Paradies und die Peri“. Bilo je to avgusta 1952. S tem nastopom je razpršila zadnje dvome in odstranila zadnje nezaupanje pri občinstvu in kritiki.

Dokončno pa je stopila na tisto častno mesto, ki ga je zavzemala skozi več let, meseca junija 1953, ko je v Gran Teatro Broadway odpela Brahmsovo Rapsodijo za alt pod taktirko Igorja Markeviticha. Občinstvo je njeno izvedbo sprejelo s tolikim navdušenjem in priznanjem, da sta morala z Markevitschem ponovno in ponovno na oder in se zahvaljevat za priznanje in aplavz. Prav tako je bila sprejeta v kritiki.

Ocene o nastopih Golobove so bile objavljene v vodilnem muzikalnem listu za špansko govoreči svet „Buenos Aires Musical“. Poleg izdajatelja in direktorja lista Enzo Valenti Ferra so jih pisali: Jorge D' Urbano, Jorge Araoz Badi, Rodolfo Arizaga, Carlos Colderolli, Ricardo Turro in drugi. Med kritiki v dnevnikih so najbolj znana imena: John Montes, Guillermo Kneppeler, dr. Köwy in kritiki lista Buenos Aires Musical“.

Kritike o njenih nastopih so objavljale revije: Lyra, Criterio, Opus, Saber vivir, Histonium, Mundo Radial, Mundo Argentino in druge. Med kritiki v revijah so imena: Carlos Suffern, Juan Manuel Puente, J. H. Konjovich, R. Yrurtia, J. del Alcazar, Fontela.

Kritik Jorge Araoz Badi je napisal oceno o Schumannovem ciklu „Lieder-kreis“ Opus 39, ki ga je pela v Collegium Musicum 19. julija 1956, posebej za Meddobje. Izšla je v letniku 1956/57 III. šte. 1—2. Muzikolog in kritik Juan Manuel Puente pa je napisal oceno za Svobodno Slovenijo o koncertu pesmi, ki ga je imela Golobova v La Plati 16. avgusta 1958. Ocena je bila objavljena v šte. 36 Svobodne Slovenije z dne 4. IX. 1958.

Ga. Anica Kraljeva je objavila obširen intervju (Pogovori s Franjo Golobovo) v Meddobju, letnik IV. 1958, št. 1—2.

M. P.

Fotografija kiparja iz leta 1965

AVTOBIOGRAFSKI PODATKI IN MOJI POGLEDI

Rojen sem bil 1897 v Zamostecu pri Sodražici na Dolenjskem. Preprosta kmetijska koča, ki še danes tam skromno osamljena čepi pod vznožjem zelenega gozdiča, obdana z malim travnikom, je bila last mojih staršev in moj dom. Revščina je bila moj delež in kot lastna senca stalni spremljevalec. Toda omeniti moram, da so mi starši s svojim zgledom in poukom dali dobro, krščansko vzgojo, za kar sem jim zelo hvaležen.

Moj pokojni oče je bil knjigovezec v Zamostecu, kjer sem se rodil. Kraj spada še v območje ribniške doline, kjer se med seboj že bolj prepletajo hribi in doline. Je še deviška zemlja z romantično slikovitim okoljem. Tam so tudi taki ljudje, ki so bolj ali manj zasanjane mehke narave. K tej vrsti ljudi se prištevam tudi sam.

Iz tistih patriarhalnih časov se še spominjam tudi nekaterih zanimivih podrobnosti do treh let nazaj. Med drugim na pr. družinske selitve iz Hrovače (pri Ribnici) v Zamostec. Osnovno izobrazbo sem dobil v sodraški ljudski šoli. Oni čas sem še bolj ali manj v podzavesti doživljal utripe trdega kmetijskega življenja v raznovrstnih odtenkih, ki je brusilo moj duševni značaj. Morda je na tem mestu omembe vreden primer, kako so me starši dali med 10. in 11. letom med šolskimi počitnicami nekemu kmetu v hribe (Sinovico) za kravjega pastirja, za poskušnjo. Se še dobro spominjam, kako sem doživljal lepoto romantičnega življenja v pristni naravi in pri delu na hribovski kmetiji. Posebno živo se spominjam, kako sem ves nebogljen pogosto poleti hodil po mrzlo vodo pod skalco v šibje, v podnožje hoste; nabiral dračje za kurjavo, ali nabiral jagode, ali gobe po dežju. Naučil sem se pa tudi: odkrivanja skrivnosti tihega gozda. Komaj sem prestopil v enajsto leto, me je napadla kostna bolezen (osteomyelitis), ki mi je ohromela obe nogi in je trajala nekaj nad pol leta. (Nekako 25 let pozneje se mi je na obeh nogah pojavilo kronično vnetje kostnega mozga in sem bil zaradi tega štirikrat operiran na obeh nogah.) Ko sem takrat znova shodil, sem moral v šoli jadrno pohiteti, da sem zamujeno nadomestil. Spominjam se tudi, kako je neka starejša žena v razgovoru z mojo materjo, videč mene precej oslabiljenega, bleknila: „Ta vaš fantiček pa ne bo živel.“ Jaz sem prav tedaj sedel na klopi ob peči in ujel pogovor. Namesto matere sem kar sam odgovoril: „Bo živel, bo.“ Trdna volja ter optimizem sta me vse odtlej držala nad vodno gladino. Tako rečem: hvala Bogu, ki me še danes drži.

Tisto zadnje obdobje (denimo 10 let) pred prvo svetovno vojno, ko so bile naše čitalnice po mestih in po deželi in prosvetna društva v polnem razcvitu, je

moj oče dobival nešteto knjig, večinoma pripovedne mladinske vsebine, v vezavo. V tisti čas spada tudi doba mojega prebujanja. Se še nisem poslovil od ljudsko-šolskih klopi, ko me je oče že uvajal v tehniko vezanja knjig. O, seveda rad ali nerad sem se dal poučiti in mu kolikor toliko pri delu pomagal. Še danes se kaj dobro spominjam, da mi je šlo delo največkrat zelo počasi od rok. Samega sebe sem se pogosto zalotil, da sem se med delom vse preveč ustavljal in prebiral ter se zasanjal v slike in ilustracije knjig. Naj povem okoliščino, da so me v knjigah najbolj privlačevale slike in ilustracije in da sem v tistem času ogromno, večinoma madinskih knjig prebral. Moja fantazija je dobila mnogo hraniva ter se relativno precej obogatila. Vsekakor je dejstvo, da sem tam dobil prvo pobudo za risanje in notranji nagib za umetnost in umetnostno udejstvovanje. Šele v nadaljnjem študiju sem se končno posvetil kiparstvu kot čisti umetnosti, kjer sem našel ideal svojega življenja.

Dva momenta sta bila v moji zgodnji mladosti po mojem občutju najmočnejša činitelja, ki sta name vplivala in denimo, posredovala za moj notranji nagib v pogledu mojega poklica. Prvi je: kakor sem že na drugem mestu omenil, moje pomočništvo pri očetu doma. Prebiranje in živo zanimanje za ilustracije v knjigah. Drugi, še močnejši, je pa bil: moj obisk v ortneški grajski kapeli, kjer sem prvokrat v življenju na svoje oči videl kiparja pri delu. Bilo je to zame veliko razodetje in tudi doživetje. Bil sem v spremstvu svoje nekaj let starejše sestre, ki me je vodila. Ker je kipar kmalu opazil najino živo zanimanje in sveto spoštovanje, je nama ob oni priliki z hrlečo svečo v roki razkazal skrivnostno grobnico, ki se je nahajala istotam nekaj stopnic pod kapelo. V neizbrisnem spominu me je prevzel močan dojem na preperele kosti in čudno, nenavadno okolje iz pradavnih časov — kot dah večnega miru, me je do dna pretreslo.

Nato me je pot peljala po navodilu domačega nadučitelja na kiparski odderek Srednje tehnične šole v Ljubljani, ki je bila prav takrat na novo zgrajena. Osnovne kiparske nauke v praksi in teoriji sem absolviral na isti šoli pri profesorju Repiču, ki je slovel zlasti po dobri tehniki rezanja v lesu. Nekaj let pozneje je vojna še mene zajela, da sem kot vojak služil štiri leta pod avstrijskim orlom, pozneje, drugič pod jugoslovanskim eno leto, nakar sem bil kot odslužen vojak demobiliziran, da sem šel, kamor me je gnalo srce: na študij Umetniške akademije v Zagreb (1920/21). Naj omenim okoliščino, da sem bil med prvimi Slovenci, ki sem bil sprejet na akademiji. Zaradi zagnanosti v prizadevanju in vidnejšem uspehu pri prof. Valdecu me je takoj po enoletnem študiju glave (obvezno je trajala dve leti, kot pripravljalna doba), sprejel prof. Frangeš: po končanih študijah na njegovi šoli (dve leti), me je sprejel Meštrovič v svojo mojstrsko šolo. Po dveh letih študija pri njem sem šolo zaključil s prav dobrim uspehom 1925. Kot tak sem prejel Meštrovičevo nagrado (2.000 din). Bil sem razen tega od profesorskega zbora predlagan za francosko štipendijo za nadaljni študij na Beau des Arts v Parizu. Toda iz tega žal ni bilo nič, ker so Francozi v tistem času v bojih v Maroku baje izgubljali in so, kakor mi je bilo povedano, štipendije za inozemce ukinili. Tako me je torej po igri „višje sile“, namesto v Francijo, pot peljala v Italijo. Nekaj mesecev po mojem odhodu iz akademije sem prevzel eno izdatnejše privatno (votivno) naročilo za kip Brezmadežne v kamnu za cerkev v Trnovem pri Pirski Bistrici. Po izvršitvi tega naročila sem nemudoma odšel na študijsko potovanje po Italiji in se ustavil v Firencah. Ves zavzet sem srkal lepote kiparstva, slikarstva in tudi arhitekture; večna dela italijanskih mojstrov. Bila so to moja velika doživetja. Najmočnejše vtise sem dobil od kiparjev: Donatella in Luca della Robia, od slikarjev pa: od Giota in fra Angelica.

Ko sem se vrnil iz Firenc poln bogatih vtisov, sem se začasno naselil pri svojem bratu Martinu, ki je bil župnik v Vremah (pod Divačo). Leta 1926 sem se preselil v Trst, si najel neko prazno avtogaražo, kjer sem si obenem z delavnico improviziral tudi stanovanje. Tam sem se seznanil s številnimi slovenskimi rojaki in tamkajšnjimi umetniki Pilonom, Černigojem in drugimi. Zaradi te okoliščine, ker sem v Trstu živel, delal in razstavljal (dve leti), pozneje v Gorici (tri leta), so mnogi doma mislili, da sem Primorec. Po svojem napornem delu, številnih javnih in privatnih naročilih v Gorici sem se l. 1930 preselil v Ljubljano. Od ljubljanske občine sem dobil kot uporaben prostor za delavnico tivolski paviljon, ob katerem je bil znani bajer; poleti čolnarna, pozimi drsališče. Naj omenim v zvezi s tem zanimivo okoliščino, da je 1933 kipar Lojze Dolinar deloma z mojo pomočjo v glini izmodeliral figuralno kompozicijo v obliki timpanona, ki so jo pozneje izvršili v kamnu, v naravni velikosti za pročelje nove palače trgovskega ministrstva v Beogradu. Od leta 1936 pa vse do 1945 je bilo moje stalno bivališče in delavnica v Kolizeju na Gospodovski cesti v Ljubljani. Ob vselitvi sem imel istotam retrospektivno razstavo svojih del.

Zadnje leto mojega bivanja v domovini 1944/45 sem vodil zasebno umetniško šolo. Istega leta (1945) 5. maja sem se nemudoma pridružil prvim beguncem, ki

so se začeli umikati pred komunističnim pogromom ter odšel z njimi v neznan budočnost. Šel sem po poti čez Ljubelj v Celovec in pozneje s kamioni ubiral pot skozi Udine dalje v veliko, znano begunsko taborišče Monigo pri Treviso; od tam končno zopet skozi Forlì v Servigliano, kjer je bila moja zadnja begunska postaja. Od tam sem po dobrih štirinajstih dneh deloma po „naključju sreče“ — „per mezzo di fortuna“ prišel srečno v Trst, kjer sem potem ostal ves čas do 1952. V Trstu sem bil kot šolnik v službi na Slovenski nižji in Višji realni gimnaziji ter na Slovenskem učiteljišču za risanje in umetnostno zgodovino. V tem svojstvu sem bil potem ves čas vse do odhoda v ZDA. V zvezi s tem bodi omenjena tudi okoliščina, da sem bil zadnja tri leta na slovenski radijski postaji kot poročevalec za t. i. likovno umetnost.

Ob moji izselitvi iz Trsta v ZDA sem se nastanil v Clevelandu, kjer sem ves čas bival med svojimi rojaki in z njimi sodeloval v javnem kulturnem in privatnem življenju. Leta 1963 sem se končno od tam izselil v New York (kjer sem našel umetnostno kulturno hvaležnejše okolje); sedaj tu stalno živim in po svojih močeh vedno, bolj ali manj intenzivno, še danes delujem.

Že v času mojega študija pri Meštroviću se mi je v prividu kristalizirala ideja in hrepenenje, da bi v svojem življenju vsaj enkrat, novo, celo cerkev s svojimi deli umetniško, sam po svoji zamisli, opremil. To se mi je izpolnilo pozneje izven domovine celo trikrat, v ZDA in Kanadi.

Moje mladostno zanimanje je bilo zelo živo v času učenja v Zagrebu, zlasti petje (bil sem član pevskega zbora Sv. Marka v Zagrebu), glasba (violina), astronomija (pogosto sem hodil poslušat pok. dr. Kučera na zagrebški observatorij). V prostem času sem rad prebiral svetovno literaturo; posebno me je zanimala ruska literatura. Dostojevski mi je bil v bratih Karamazovih najljubši pisatelj.

Kako sem prišel do sedanjega položaja, namreč: to kar sem, bi mogel s preprostimi besedami povedati, da je ključ v tem: močna volja ter žilava vztrajnost. Skozi celo moje življenje je bila neprestana borba, neutrudno in vztrajno žilavo prizadevanje v reševanju vedno novih umetniških problemov, da nekoč dosežem, kakor gornik vrh hribolazne ture, svoj cilj. Vendar pa bi mogel priznati, da sem s svojo vztrajnostjo in težaškim delom prizadevanja relativno več dosegel, kakor pa s svojim talentom.

Moje današnje delo obstoja v bistvu v reševanju kompozicije večinoma v tehniki orešec, ki mojemu umetnostnemu poletu trenutno pravzaprav najbolj odgovarja. Še vedno pa imam enako rad les, kamen in bron. So pa začuda ljudje, ki jih danes zanima plastika le iz varjene kovine. Me ne prevzame, ker ni homogeno organska. Trenutno sem zaposlen na velikem kipu Križanja za glavni oltar slovenske cerkve sv. Cirila na „Osmi“ v New Yorku.

Na vprašanje, ali me je dejstvo, da sem Slovenec, motilo pri uveljavljanju v

tujem okolju, bi mogel mirno reči, da me pravzaprav ni motilo. Nasprotno: naletel sem večkrat celo na občudovanje, zlasti od strani Amerikancev.

Na vprašanje, kaj bi rekel slovenskim staršem, bi odgovoril naravnost, da naj naši starši dosledno in vztrajno svojim otrokom z lastnim zgledom kažejo pot. Biti discipliniran katoličan in dosledno zaveden Slovenec do zadnjega diha. To je naš skupen pojem. Kadar na to mislim, se vselej nehete spomnim na senatorja Franka Lausheta, ko je pogosto povabljen tudi na slovenske bankete. Očividno rad izrabljal priložnost pa nikdar ne pozabi javno povedati, „da je ponosen, da je slovenske matere sin, ki ga je naučila tudi slovenske pesmi peti“. Slovenskim staršem bi dodal še to pripombo, da naj svojim otrokom vztrajno zabičavajo, da naj zmeraj in povsod odločno izpovedujejo, da so otroci slovenskega rodu ter da svojo zavednost pokažejo tudi na zunaj, zlasti v tujem okolju.

Moje mnenje o sodobni umetnosti v ZDA je sledeče: Kadar je govora o kulturnem življenju in o razvoju umetnosti severnega dela Amerike, ne smemo pozabiti na okolnost, da je to tkim. obljubljena dežela... Večina ljudi jo po mojem mnenju mnogo premalo pozna, zlasti v pogledu njene duhovne strukture. Zavest njenega kulturnega osamosvajanja je pognala globoke korenine. To se že močno pozna v javnem in privatnem življenju. Ima mnogo obrazov, ki si medsebojno diametralno nasprotujejo. Njena zunanja podoba je sliko-

vito pestra ter jo predstavlja od stvarne prastare konservativne, in denimo primitivne, skrajnosti, vse do druge razvojne skrajnosti, ki se zrcali v takoimenovani brezpredmetni abstraktivnosti. V duhu tega okvira so objekti — umetniški produkti odsev kaotičnega vrenja in znamenja neuravnovešene tvornosti duhovnih sil. Zlomi in ruševine so zlasti v plastiki pogosti motivi zadnjega časa.

Na lanski beneški Biennale je bil pred ameriškim paviljonom kot spomenik na kamnitem podstavku postavljen v najbolj stvarni obliki dobesedno zmečkan avtomobil. Komentar o tem bi bil odveč. To je torej živa ilustracija tega, kar je, oziroma, česar ni. V tej obliki se kaže negativna stran ameriške ustvarjalne zmogljivosti.

ZDA so v zadnjih nekaj desetletjih svojega gospodarskega procvita naredile na vseh poljih svojega razvoja naravnost giantske korake in sicer v pospešenem tempu. Ker je vsekakor nenaraven prenegel razvoj, je pač razumljivo, da so nastale vmes gotove praznine, ki se mnogokje poznajo. Kljub kulturnemu osamosvajanju, se še danes dokaj pozna močan vpliv evropske umetnostne kulture, kljub temu, da se vodilni krogi tega zelo otepaajo. New York namreč vsaj po številu umetnostnih galerij in po svoji tendenci že danes skoraj tekmuje s Parizom. Res je, da niti Metropolitan muzej, niti Muzej moderne umetnosti ter Gugenheim po vrednosti in pomenu po mojem ne odtehtajo Louvra ter Rodinovega muzeja in Bourdelove galerije. Vendarle pa čutiš v New Yorku moč utripanja velikega kulturnega centra, in se v gotovih predelih mesta spomniš nehote na značaj in širino obzorja Pariza ter njegovega okolja. V nekaterih pogledih ima prav gotovo nekaj sorodnosti z njim, toda to spada že v drugo področje.

Če gledamo ameriško ustvarjalno umetnost kiparstva in slikarstva v luči razstav, dobimo vtis, da je njen poudarek prvenstveno na oblikovni in tehnični plati eksperimentiranja, kar sem v tem smislu že prej omenil in da se je kakor umetnost zahodne Evrope znašla na križišču svoje poti. Med evropsko ter ameriško umetnostjo zadnjega časa bi skoraj ne našel bistvene razlike. Le tehnični poudarek je ameriški močnejši od evropskega.

Ob razmišljanju na dogajanja v umet-

niškem življenju slikarstva, kiparstva in grafike, denimo obdobje zadnjih petih let, prihajajo v ospredje novi momenti. Na mednarodnih razstavah, kakor je bila npr. ona zadnja v Pittsburghu, ni bila razmestitev umetniških del urejena po narodnostih, pač pa po slogovnem (stilnem) razporedu, kar se je po mojem zelo verjetno prvokrat zgodilo. Je to presenetljiva okoliščina, ki pada opazovalcu močno v oči. To dejansko pomeni: da se upodobljajoča umetnost novejšega obdobja postopoma kozmolitsko medsebojno staplja; karakterno-tradicionalne značilnosti narodov izginjajo ter odhajajo v pozabo. Podobno, če ne isto, je v pogledu individualnosti umetnika kot ustvarjalca, ki izgleda, kakor da izginja z obzorja kot solist v kolektiv.

Strukturna tehnika ter pristnost surovega materiala v kiparstvu je trenutno tudi v arhitekturi v ospredju pozornosti povsod. Nič manj je tudi strukturna tehnika, posebno (mural) v pogledu dekorativnega slikarstva, velika privlačnost. Danes je, se lahko mirno reče, monumentalno dekorativno slikarstvo v velikem razmahu, tako po celi Evropi, kakor po najkulturnejših središčih severnega dela Amerike.

V osvetlitev karakterizacije severnoameriške sodobne umetnosti dodatno še ena moja zaključna misel. Silni razmah ameriške tehnike, če vzamemo v poštev njeno najnovejše epohalno prodiranje v vesolje, se pričinja v gotovih pogledih kot odmev zrcaliti tudi na področju upodabljalne umetnosti. Mnogovrstno tehnično eksperimentiranje in žongliranje z neznanimi elementi postaja vedno bolj ali manj razburljiva in napeta živčno vrtoglava igra, ki v svoji zanešeni ekstazi svobode ustvarjanja ne pozna več nobene meje.

Ameriški kipar Aleksader Calder s svojimi ravnotežno visečo plastiko (mobile) opozarja nase, je logično s svojim sodobnikom angleškim kiparjem Moore-om v diametralnem nasprotju. Po mojem bo ostal on kot tak osamljen primer v zgodovini umetnosti.

Živčno hlastanje po novotarijah na našem kontinentu je postalo že skoraj vseplošni pojav, čigar vpliv se razliva kot poplava tudi po evropskih deželah. Jaz bi mu dal oznako: formalizem.

Kaj bo za tem (kaotičnem vrenju) sledilo, je velika neznanka, vendar pa dajo

okolščine slutiti, da gremo skokoma nasproti daljši dobi z močnejšo tendenco duhovne vsebine.

Umetnost v naši, slovenski domovini. — Prva leta, takoj po komunistični revoluciji, je bila očitvidno tematsko naslonjena na vzhodnjaško, predvsem na rusko umetnost. Pozneje (po političnem prelomu s Sovjetsko zvezo l. 1948) se pozna, da vse odtlej hodi sama svoja pota in svobodneje išče nove umetnostne ideale in se ozira naravnost na umetnostno kulturo zahoda. Če budno zasledujemo ta razvoj v domovini in gledamo z odprtimi očmi, moramo priznati, da je poslej slovenska umetnost oplojena v luči zahodne kulture šla po svoji poti s pospešenimi koraki navzgor. Po večini njihovih del predvsem mlajše, četrte generacije (slikarjev) se opažajo vplivi ameriških in angleških kiparjev. Največ novotarij (tudi nesmislov) so seveda, kakor se opaža, pobrali od Američanov.

Tako je umetnost slikarstva in kiparstva, pa tudi grafike v domovini pognala nove korenine in se v mednarodnem svežu z mnogimi priznanji lepo uveljavila. Posebno v pogledu grafike se lahko brez pre-

tiravanja reče, da je dosegla izredno lepe uspehe v svojih naporih in je močno dvignila mednarodni ugled z visoko kvaliteto svoje umetnosti. K temu je mnogo pripomogel mednarodni grafični Biennale, ki ga prirejajo vsako drugo leto v Moderni galeriji v Ljubljani.

Na področju cerkvene umetnosti bi v luči izbora umetnin (slikarstva, kiparstva in grafike), ki ga je obiskovalcu nudil Vatikanski paviljon na newyorški svetovni razstavi in njegova umetniška oprema mogli reči, da je naredila velik korak naprej. Da se je odtrgala od prastare konservativne miselnosti in da je v zadnjem trenutku ujela čas.

Tudi cerkvena arhitektura je zadnjih par desetletij ubrala svoja pota posebno v severnem delu Amerike, zlasti v Kanadi je v polnem razmahu. Prav v zadnjem času se tam vidi mnogo novih cerkva, ki so zgrajene v duhu časa, ultra moderno z najnovejšimi tehničnimi pridobitvami in izkustvi, ki so bolj ali manj zanimive in privlačne za oko in duha sodobnega esteta: se razume tudi za vernega človeka, kjer se laže notranje zbere in moli.

UMETNIKOVA DELA OD LETA 1925 DALJE

- Angel miru, rodbina Piščanec, Stepanja vas pri Ljubljani, kamen, 1925, 165x65 cm, Brezmadežna, marmor, 1925, 119x34 cm, v Trnovem pri Ilirski Bistrici.
Poljub, hrast, 1927, 70x32 cm, Fr. Kovačič, Zagreb.
Deček, les, 1928, 45x15, Muzej Revoltella v Trstu.
Sestrici, relief, les, 1928, 50x38 cm, Dr. Fornazarič, Maribor.
Vlasta in Samo, les, 1928, 35x32 cm, Dr. Čermelj, Ljubljana.
Magdalena, kamen, 1928, 98x60 cm, V. Oražem, Ljubljana.
Otrok, les, 1928, 40x30 cm, neznanokje.
Rojstvo, les, 1928, 110x70 cm, M. G., Ljubljana (relief).
Dva pajdaša, les, 1928, 40x18 cm, neznanokje.
Moška figura, žgana glina, 1929, 35x12 cm, Museo Risorgimento, Gorica.
Razpelo, les, 1929, 150x135 cm, cerkev sv. Petra pri Gorici.
Brezmadežna, kamen, 1929, 150x35 cm, cerkev v Opatjem selu na Krasu.
Angel miru, marmor, 1929, 135x45 cm, cerkev sv. Ivana pri Devinu.
Materinstvo, les, 1930, 159x40x35 cm, Moderna galerija v Ljubljani.
Opica, les, 1931, 54x30 cm, Dr. Fakin, Zagreb.
Otroška igra, relief, les, 1931, 30x25 cm, M. Turel, Ljubljana.
Pastirček, les, relief, 1931, 45x22 cm, M. Turel, Ljubljana.
Dr. B. Magajna, mavec, 1931, 50x27 cm, Ljubljana, Sv. Jakob.
Fr. Vodnik, mavec, 1931, 48x25 cm, Ljubljana, Sv. Jakob.
Glava starca, kamen, 1932, 35x45 cm, P. Maležič, Ptuj.

Fridigar, mavec, 1932, 98x80 cm, Univerza, Ljubljana.
 Glava boksarja, kamen, 1933, 45x29 cm, Narodna galerija, Ljubljana,
 ženski torzo, kamen, 1934, 89x40 cm, Moderna galerija Ljubljana.
 Meščanka, mavec, 1932, 73x50 cm, R. Pavlin, Ljubljana.
 Fr. Bevk, bron, 1934, 37x24 cm, Moderna galerija, Ljubljana.
 Kancij, Kancijan, Kancijanila, Prot, kamen, 1934, 80x44 cm, cerkev v Kranju.
 Moške glave (4), bron, 45x25x26 cm, nebotičnik, Ljubljana.
 Dr. Fr. Virant, bron, 1934, 38x20 cm, Virant, Ljubljana.
 žena z otrokom, mavec, 1933, 35x22 cm, Iv. Zobec, Ljubljana.
 Lev in krokodil, žgana glina, 1933, 35x22 cm, Dr. M. Pehani, Ljubljana.
 Mladost, torzo, mavec, 1934, 112x40 cm, neznanokje, Ljubljana.
 Matí z otrokom, umet. kamen, 1936, 65x27 cm, Fr. Skušek, Maribor.
 Nadškof Fr. B. Sedej, kamen, 1936, 45x55 cm, cerkev v Čerknem, Slov. Primorje.
 Plesni par, bron, 1936, 43x19 cm, neznanokje.
 Josip Stritar, spominska plošča, 1936, 70x50 cm, Podsmreka pri Vel. Laščah.
 Duhovno materinstvo, kamen, 1936, 95x43 cm, Hrovača pri Ribnici.
 Kovač, les, 1936, 54x32 cm, Dr. L. Berce, Trst.
 Prisluškovanje, les, 1937, 52x12 cm, neznanokje.
 Dr. Matija Murko, bron, 1937, 36x21 cm, Narodna galerija, Ljubljana.
 Dr. Matija Murko, bron, 1937, 36x21 cm, Park pred muzejem v Mariboru.
 Sramežljivi amor, žgana glina, 1937, 51x29 cm, M. Malež, Ljubljana.
 Poljedelstvo, kamen, 1937, 240x65x56 cm, izvršna uprava, Beograd.
 Industrija, kamen, 1937, 240x65x56 cm, Izvršna uprava, Beograd.
 Kmetica, bron, 1937, 35x12 cm, neznanokje.
 Prešeren, žgana glina, 1938, 52x39 cm, neznanokje.
 Dekliški akt, les, 1939, 47x12 cm, neznanokje.
 Eva, bron, 1938, 167x54x48 cm, Izvršna uprava, Ljubljana.
 Portret O. M., bron, 1938, 40x21 cm, M. Malež, Ljubljana.
 Kompozicija, žgana glina, 1938, 49x26 cm, Brera, galerija, Milano.
 Prošnja, les, 1937, 45x18 cm, neznanokje.
 Mati božja, les, 1938, 47x19 cm, S. Savinšek, Beograd.
 Pieta, relief, bron, 1938, 45x19 cm, rodb. Lozar, Ljubljana.
 Simb. kompozicija, bron, 1939, 140x50 cm, rodbina Dolinar, Ljubljana.
 Večna pomlad, kamen, 1935, 140x50 cm, Korsič, Ljubljana.
 Primula, žgana glina, 1939, 60x50x34 cm, Bravničar, Ljubljana.
 Medicina, simb. relief, kamen, 1942, 142x60 cm, Ort. klinika, Ljubljana.
 Spomenik dr. Iv. Prijatelja, bron, 1942, 95x50x40 cm, Pred Biblioteko v Ljubljani.
 Kopalka, bron, 1939, 124x50x40 cm, kopalnišče Ilirija, Ljubljana.
 Slovenka, žgana glina, 1940, 50x16x13 cm, ljubljanska občina.
 Portret ge. M. P., bron, 1940, 40x22x23 cm, Dr. Premrov, Kamnik.
 Knez Valuk, relief, žgana glina, 1948, 35x28 cm, Ivo Kerže, Trst.
 Knez Kocelj in sv. Ciril in Metod, žgana glina, 1948, 40x27 cm, Ivo Kerže, Trst.
 Kocelj in sv. Metod, relief, žgana glina, 1948, 40x27 cm, Kerže, Trst.
 Abraham, žgana glina, 1948, 38x25x30 cm, prof. Bonutti, Cleveland.
 Trpeči Kristus, žgana glina, 1949, 45x12x13 cm, Vatikan.
 Portret škofa Rožmana, žgana glina, 1952, 46x45x34 cm, Rev. Martelanc, Cleveland.
 Prvo srečanje, baker, 1952, 58x37 cm, Dr. V. Bratina, Toronto.
 Križev pot, žgana glina, 1954, 46x35 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Kristus, žgana glina, 1954, 125x40x32 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Sv. Jožef, žgana glina, 1954, 125x43x31 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Žalostna Mati božja, žgana glina, 1954, 125x41x32 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Sv. Terezika, žgana glina, 1954, 125x40x32 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Brezmadežna, žgana glina, 1954, 125x40x33 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Nadoltni relief, štuk, 1954, 170x210 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Veronikin prt, baker, 1953, 60x40 cm, cerkev Marije Pomagaj, Toronto.
 Baraga, les, 1953, 50x12x13 cm, slovenske sestre v Rimu.
 Baraga, poprsje žgana glina, 1954, 50x12x13 cm, cerkvena dvorana M. P., Toronto.
 Mojzes, mahagoni, 1956, 65x40x30 cm, judovska sinagoga, Cleveland.
 Poprsje Barage, žgana glina, 1953, 45x46 cm, Marquette, Michigan.
 Mati božja z Detetom, baker, 1956, 60x40 cm, prof. Bonutti, Cleveland.
 Glas vpijočega, les, 1956, 90x39x25 cm, N. Dame College, Cleveland.

Dela v cerkvi Sv. Jožefa v Chisholmu v Minnesoti:

- Križev pot, oreh, velikost 51x51 cm posameznih postaj.
Križanje, nad glavnim oltarjem, oreh, 180x165x40 cm (presbiterij).
Kristus, Mati božja, sv. Peter, sv. Pavel, oreh, 170x51-54x37 cm.
Kristus kot duhovnik, žgana glina, 370x304x cm, zunaj na pročelju.
Sv. Jožef, aluminij, 370x75x45 cm, na pročelju zvonika.

Dela v cerkvi Brezmadežne v Novem Torontu izvršena 1961/62:

- Križev pot, žgana glina, velikost 50x50x9 cm.
Sv. Vincencij, žgana glina, 125x44x31 cm.
Brezmadežna, žgana glina, 125x37x31 cm.
Kip Brezmadežne, aluminij 304x99x37 cm, na pročelju cerkve.
Glave škofov: Barage, Slomska, Jegliča in Rožmana, žgana glina, 35x25x20 cm, se nahajajo istotam v cerkveni dvorani.

Dela za cerkev v N. Dakoti so:

- Kip Brezmadežne, žgana glina, 1958, 124x35x32 cm.
Sv. Katarina Sienska, žgana glina, 1958, 124x30x32 cm.
Spomenik Ivana Zormana, bron, 1959, 65x50x29 cm, Jug. kulturni vrt, Cleveland.
Meštrović, poprseje, žgana glina, 1956, 46x35x27cm, last autorja.
Hrepenenje, relief, les, 1959, 50x31x11 cm, Fr. Cerar, Toronto.
ženski torzo, les, 1959, 60x24x16 cm, Dr. V. Bratina, Toronto.
Kompozicija, žgana glina, 1956, 59x40x19 cm, last avtorja.
Job, oreh, 1960, 78x22x28 cm, last avtorja.
Icarus, orešec, 1963, 45x31x25 cm, Rev. Franc Sodja, Toronto.
Sv. Francišek, orešec, 1963, 103x26x22 cm, A. Sodja, Cleveland.
Snemanje s križa, žgana glina, 1962, 51x21 cm, rodbina Strah, Toronto.
Plesaka, orešec, 1963, 65x35x22 cm, rodbina Naughton, Toronto.
Zmaj, orešec, 1963, 76x77x32 cm, last avtorja.
Angel, orešec, 1963, 103x70x39 cm, last avtorja.
Poč, orešec, 1963, 117x67x27 cm, last avtorja.
Sleherniki, orešec, 1965, 42x32x10 cm, last avtorja.
Romarja, orešec, 1965, 42x17x15 cm, last avtorja.
Slava, orešec, 1963, 90x53x23 cm, last avtorja.
Straža, orešec, 1964, 92x52x20 cm, last avtorja.
Ražodetje, orešec, 1964, 80x78x17 cm, last avtorja.
Trojka, orešec, 1963, 50x38x38 cm, last avtorja.
Plesalka, orešec, 1965, 66x25x25 m, last avtorja.
Mati božja z Detetom, sv. Krištof, Baraga, žgana glina, 1958-59, 45x50 cm, zbirka msgr. L. Baznika, Cleveland.
Sv. Krstnik, orešec, 1963, 50x11x14 cm, kol. Rev. R. Rogan OFM, New York.
Judežev poljub, žgana glina, 1957, 25x12x11 cm, kol. Rev. R. Rogan OFM, New York.
Ekstaza, les, 1962, 151x45x37 cm, kol. Fr. Toplak, Cleveland.
Sv. Janez Evangelist, orešec, 1963, 70x30x25 cm, kol. Rev. Ambrožič, Toronto.
Prešeren, kamen, 1949, 55x38x28 cm, N. N., Nabrežina.
Portret prof. J. P., žgana glina, 1948, 37x21x25 cm, J. P. Trst.
Oranta, les, 1948, 50x23x12 cm, Vilko Čekuta, Toronto, Kanada.
ženska glava, mavec, 1948, 42x24x22 cm, Vilko Čekuta, Toronto, Kanada.

BIBLIOGRAFIJA

- Rajko Ložar, monografija, kipar France Gorše, bibliofilska zal. Ljubljana, 1938, 66 strani.
Dr. Fr. Šijanec, Žepna monografija, kipar France Gorše, 1942, Ljubljana.
Dr. Fr. Šijanec, Slovensko slikarstvo, kiparstvo in arhitektura, Obzorja, Maribor, I. 1960, strani 114, 115, 116.
R. Jakopič v besedi, str. 113. Izdal Slovenski knjižni zavod v Ljubljani, 1947.
Marijan Marolt, Slovenska likovna umetnost v zamejstvu, SKA Buenos Aires, 1959.
Umetniški zbornik, Bibliofilska založba, Ljubljana 1923, str. 166, 239.
Cleveland News, August 11, 1958, str. 13.
The Tribune Press, Chisholm-Minn., August 22, 1961.
Ameriška Domovina, febr. 23, 1961.
The Catholic News, New York, 11-21-1963.
Ciril Velepich, katalog Moderne galerije v Ljubljani, 1964 (kip. odd.).
France Stele, Umetnost v Primorju, S M. 1960, stran 129.
Contemporary Slovenian Art abroad, May 15-May 30th, 1964, New York.

Avtoportret slikarice

Tega sestavka ni napisala Bara Remec, niti ni dala vseh podatkov, iz katerih je sestavljen. „Ah, kaj bi pisala o sebi in svojih delih, ko pa niti ne vem, kje vse sem razstavljala in kje jih imam. Zoprna so mi vprašanja, še bolj dajati odgovore nanja, najbolj pa „pisati“ svoj lastni portret, ko bi ga kvečjemu „narisala“, če ga hočejo. Sicer pa ti veš več o mojih potih, uspehih in neuspehih, napiši kar ti. Naslovno stran Zbornika bom pa že naredila, ker sem obljubila.“

Tako je z obljubo avtoportretske skice in naslovne strani hotela obiti prošnjo urednikov za življenjepisne podatke, o poti šolanja in še bolj razstavljanja svojih del po svetu. Hoteli bi namreč od nje gradiva, na katerega bi se mogli opreti bodoči raziskovalci slovenskega kulturnega dela v emigraciji.

„Rekla sem že, da mi je zoprno pisati o tem. Če hočeš, lahko kramljava o teh stvareh — „pri kofetu“, in če boš iz vsega tega in kar boš še ti poiskal in dodal, izluščil kaj takega, kar bi oni radi, dobro, pa uporabi.“

Tako je prišlo do tegale članka, ki ni njen avtobiografski opis, in ni moj intervju z njo, ampak je izšel iz takega kramljanja o spominih od njene prve razstave pa do zadnje, ko nama je bilo dano vsa ta desetletja živeti isto domačnost in isto tujino. Bara me je spomnila na kakšen dogodek, še verjetneje pa jaz njo nanj, na kar sem šel brskat manj po njenih spominih kot po svojih arhivskih papirjih, in na koncu koncev sva vendarle dobila več leksikonskih podatkov, kot sva v začetku mislila, da jih bova.

Rodila se je v Ljubljani znanemu gospodarstveniku, političnemu delavcu iz Krekovega kroga, gimnazijskemu ravnatelju Bogumilu Remcu. Mati pa ji je bila Marija Debevec, pisateljica kuharskih knjig in gospodinjstkih nasvetov v Mladiki, Mohorjevi itd. Toda že očetov oče je bil pisatelj, eden prvih prevajalcev ruskih romanov pred devetdesetimi leti, mamina brata pa sta bila msgr. dr. Jože Debevec, prevajalec celotne Dantejeve Božanske ko-

medije in pisec originalnih „Ošabnovih“ Vzorov in bojev, in „naš Jaka“, urednik in lastnik Ameriške Domovine, eden najživahnejših slovensko-ameriških podlistkarjev folklornih, lovskih in „zgodovinskih“ dogodivščin. Bila je tako iz družine, v kateri se je slednji kakor koli že uveljavljal v javnosti. In tudi Bara je že zgodaj stopila v javnost: ne samo pri „javnih nastopih“ Dijaškega Orla, pri katerem je bila vadiateljica, ampak kot — slikarica, kajti imela

je komaj 14 let, ko je njena akvarelna slika šmarnogorske cerkve izšla kot večbarvna razglednica. Njene učiteljice v Lichtenhurnškem zavodu potem pa njeni profesorji na privatni slikarski šoli „Probudi“, prof. Šantel, Henrika Šantlova in Šubic so jo nagovarjali, naj si izbere slikarski „poklic“. Prišla je v Zagreb, ko je bil rektor Akademije mojster Ivan Meštrović, podrektor pa dr. Branko Šenoa, sin znanega pisatelja. Njen glavni profesor je bil Vladimir Becić, velik poimpresionistični mojster francoske šole, pa Mujadžić in Vanka. Njeni sošolci Slovenci so hodili večinoma k prof. Babiću (Marij Pregelj, Gabrijel Stupica, Tine Gorjup; Kogovšek je obiskoval kiparstvo). Malo let pred njo je bil na Akademiji pri Meštroviću Gorše, s katerim se je sprijateljila šele pozneje. Akademijo je končala z odličnim uspehom in prof. Becić ji je svetoval, naj se vsa posveča le umetnosti, pa bo dosegla velik uspeh. Dve leti je ostala še v Zagrebu kot profesorica na gimnaziji predvsem zato, da dokaže „svojim, da se tudi s slikanjem da preživljati“. Ko se je vrnila v Ljubljano, je učila nekaj let na uršulinski gimnaziji.

V Ljubljani se je pridružila umetniškemu klubu „Lada“ ter pripravila maja 1939 *prvo razstavo* v Jakopičevem paviljonu skupno s tovarišem Tinetom Gorjupom. Že tu je doživela velik uspeh, kar vem iz svojega opazovanja, ker sem bil pri otvoritvi in še zdaj vidim, kako se je prof. Vavpotič, ki je govoril uvodne besede, razvnel pri njeni podobi Ráteče na Gorenjskem. „Glejte, kakšne barve so to. Kot da jih je nametal moški slikar z vso energijo. Saj kar kriče! Barva ji je vse. Prav res smo radovedni, kaj bo iz nje.“ To sem slišal jaz, in podobno je kmalu nato zapisal tudi dr. Dobida v Mladiki, kjer je priobčil takoj osem njenih podob, pa v opombo napisal: da „ne morejo ti enobarvnj posnetki niti oddaleč predstavljati izvornikov, ker jim manjka čar barvitosti, ki je pri slikah te umetnice tako odločilnega pomena... Njena olja kar žare v živih polnih barvah, ki jih nanaša s krepkim, skoro pretirano silovitim zamahom... Ima mnogo resničnega umetniškega daru, trdno vero vase in močno voljo uveljaviti se.“ Tako jo je takoj ob vstopu v javnost označil dr. Dobida, poznejši direktor Moderne galerije, kar je deloma povzel po Vavpotiču, prav dobro pa še posebej njeno

vztrajnost in trdno vero v umetnost... „v kateri naj bi dosegla dovršenost, ki jo ti prvenci upravičeno obetajo“.

Tak je bil njen prvi javni nastop v Jakopičevem paviljonu. Uspeh ni bil samo v kritikah, ampak tudi v reprodukcijah, ki jih je prinesla Finžgarjeva Mladika 1939, kjer je dr. Dobida napisal omenjene besede in obenem priobčil omenjeno sodbo. Toda še večji uspeh te prve razstave je bil, da so strokovnjaki svetovali banu kakor županu, naj odkupita umetnine za njune pisarne. Tako je viselo na banovini njeno tihožitje Bodeče neže, na županstvu pa — *Turjaški grad* (v ultramarini). Mor-da sta še danes tam?

Potem je še večkrat razstavljala v Ljubljani v skupinah z drugimi umetniki (nekoč s slikarico Trnkoczyjevo), pa tudi sicer v razstavnih prostorih prodajalca Kosa na Gosposvetški cesti in pozneje v Nebotičniku. Že pred vojno se je uveljavila kot *ilustratorka* mojih prevodov iz slovanskih jezikov. Ko je leta 1938 padla Češka, sva izdala *Erbenov Zaklad*, natisnjen iz Slovenca, v posebni knjižici, ki je danes prava redkost. Ob padu Poljske leta 1939 pa sva izdala *Slowackega Očeta okuženih*. Tedaj je tudi napravila načrt Brezjanske Marije za izdelavo v — kleknanju, kar je izvršila mojstrica Pelhanova, in je dekliška Katoliška akcija izdelek v zanimivem, razkošnem okviru (po Barinem načrtu) poklonila tik pred vojno papežu. Leta 1945 je še visel v Vatikanskem muzeju, kjer sem ga videl.

Napravila je dvakrat naslovne strani za Dom in svet in parkrat tudi notranje vinjete. DS je prinesel nekaj reprodukcij njenih del.

Tedaj je v okviru *Ženskih umetnic Male Antante* razstavljala v vseh glavnih mestih držav-zaveznic, to je v *Beogradu*, *Pragi* in v *Bukarešti*. V Bukarešti je bila tudi osebno kot delegatinja slovenskih umetnic, bila je sprejeta na dvoru ter je zlasti princezinja Cantacuzena posvečala njej veliko pozornost. Da je njena umetnost zbudila pozornost, priča tudi to, da je neki romunski list prinesel karikaturu prav nje, s katero je opozarjal na razstavo izbranih umetnic držav razpadajočega pakta.

Da se izpopolni v svoji umetnosti, je šla še na akademijo v Firenze v Italiji,

odkoder se je — zaradi vojne nevarnosti — prej vrnila, kakor pa je mislila.

Med drugo svetovno vojno se je pečala predvsem z grafiko, zlasti kot uspela ilustratorka svojih nadaljnjih pesniških prevodov iz poljščine in ruščine. Najprej je opremila *Puškinov Bahčisarajski vodomet* z linorezi, o katerih je zapisal kritik dr. Stane Mikuž, da jih je „rešila izredno okusno in z velikim umetniškim smislom“. (DiS, 1943, 149). Potem *Šopek Mickiewiczovih* z ujedankami, ki so vzbudile prav tako odobravanje. Knjiga je izšla z ujedankami v tisku in v ročnem posnetku v rjavi barvi. Že prej je Bara ilustrirala članke svojega brata patra Bogumila SJ o *Apokalipsi* v Glasniku Srca Jezusovega, o katerih pravi Mikuž, „da so pretresljive podobe“ (ib.). *Kasprowiczeve Himne in podobe na steklu* je ilustrirala z ročno posnetimi kamenotiski v raznih barvah, kar je redko uporabljena tehnika pri nas, in zato še celo zanimiva. Za izdajo sva imela pripravljeno *Wierzymskega* pesniško zbirko *Lovorjev venec* (nagrajena malo prej na ne vem kateri olimpijadi kot najboljša športna poezija) s finimi linorezi. Knjiga ni izšla, linorezi so se izgubili, posnetke in rokopis pa hranim jaz in ilustrativen del smatram za enega najlepših grafičnih uspehov Barinih. Pripravljala se je, da ilustrira moje že za tisk pripravljene prevode: *Krasinskega Nebožansko komedijo*, *Erbenove* pravljice in antologijo iz češkega pesnika Hore, kar vse bi bilo izšlo zaporedoma v Barini opremi, če bi ostali doma. Prepričan sem, da bi za slednjo knjigo uporabila drugo grafično tehniko.

Toda najzanimivejša je bila njena lastna knjiga: bibliofilska izdaja *Exlibrisov* v sto ročno posnetih izvodih; resnično bibliofilska redkost te vrste umetnosti, ki jo je pozneje prenesla tudi v emigracijo.

Pot v emigracijo jo je 5. maja 1945 prenesla najprej mimo Vetrinjskega taborišča v angleško službo obenem s sestro ob Vrbskem jezeru in po predaji domobrancev v Lienz in Peggezz ter v Rim in Trst. Iz tega bivanja ob Vrbskem jezeru je ohranjena lepa oljnata slika pogleda na jezero v megli in še par drugih koroških pokrajinskih motivov. Večkrat je obiskala bližnje vetrinjsko taborišče, da obišče prijatelje; seveda s skicirko v rokah. V Vetrinju je risala kot pravj kronist prizore v taborišču, katerih enega je Zborniku

Svobodne Slovenije prinesel kot naslovni ovitek za leto 1955. Tedaj je skicirala portrete znanih oseb (dr. Šmajda itd.), oltarček v šotoru, kjer je poleg podobe vrjednega domobranca sveča in molek; konje, zapuščene šotore, itd. Skratka: kronika zgodovinskih dogodkov v beležnici. Te stvari je Bara razstavljala v „pisarni“ v Lienzu in pozneje v Peggezzu. *Prva umetniška razstava v taborišču in v emigraciji sploh*. Naj še omenim, da je tudi Bara napravila naslovno glavo prvega emigracijskega tipkanega lističa v emigraciji, ki je v Lienzu izhajal že maja l. 1945 pod naslovom *Demokratska Slovenija*. (Glej reprodukcijo v Zborniku Svobodne Slovenije 1951).

Potem se je nastanila Bara Remec za nekaj mesecev kot profesorica risanja na slovenski gimnaziji v Trstu. Tam sicer ni razstavljala, toda narisala je precej oljnatih „marin“ in portretov, ki jih je mogla razstavljati šele pozneje v Argentini. Omenila mi je, da je v Trstu za novo izdajo dr. Vrečarjevega molitvenika Kristus Kralj pripravila nove vinjete, ki pa niso našle odobritve na škofiji, označene so za „premoderne“. Pozneje je nekaj teh odstopila v Argentini č. g. Ladu Lenčku ter so potem izhajale v Duhovnem življenju kliširane. Še zdaj so ponatiskovane, ko se je že zdavnaj v tiskarni na klišejih izgubilo Barino ime.

Iz Trsta jo je pot peljala na obisk v taborišča Servigliano in v Rim. Po poti je napravila več pejsažev padske pokrajine ter taboriščne okolice, ki še danes krasi stanovanja nekdanjih „taboriščnikov“. V Serviglianu je napravila taboriščnikom portret njihovega komandanta, kateremu so ga potem poklonili v zahvalo za ljubeznivo postopanje z njimi. Tudi je ilustrirala (oz. poslala) ilustracije za taboriščno revijo *Svet in dom* (Velikonjeva številka) ter druge ročno tiskane liste (Slovensko dekle v Rimu itd.). V Rimu je njena paleta zajela mnogo rimskih motivov najprej v impresionistični maniri, toda kmalu je spremenila svoj slog v večjo plastično stvarnost in barvno kompozicijo poimpresionističnega značaja. Mnogo oljnatih slik iz te rimske dobe je v rokah prijateljev. Velika slika kopalke na Tirenski obali je naravnost monumentalna ekspresivna podoba v rdečem in rumenem, daleč od realizma in še bolj od impresionizma, ter ima že mnogo mističnega, spiritualnega v sebi. Njena

pot se je odpirala v mistiko barv in osnovnega zajetja stvari in sveta. V javnost pa je vstopala spet v tem času kot *grafičarka*. Pripravila sva prvo v emigraciji tiskano knjigo, namreč *Koledarček slovenskih emigrantov 1946*, katerega sem od začetka do konca (razen kratkega odlomka Šalijeve pesmi in Ehrlichovih Slovenskih litanij) napisal jaz pod psevdonimom Vid Zemljič, ilustrirala pa Bara pod psevdonimom dvojnih imen: „*Opremila Janez Ogrinec in Blaž Merljak*“. Tega psevdonima niso razrešili niti v Ljubljani za Slovensko bibliografijo. V tem času je napravila ilustracijo tudi za poljsko revijo Orzel Bialy, pa tudi revija karpatske divizije Na szlaku kresowej je prinesla članek o njenem ilustrativnem sodelovanju pri razširjanju poljske kulture med Slovenci ob mojih prevodih. Poljaki so ponatisnili tri ilustracije iz Gospoda Tadeja in eno iz Slowackega.

Njeno glavno delo v tem času pa je bilo ilustriranje moje rokopisne *Črne maše*, ki sem jo tedaj začel (izdala sva nekaj „spevov“ v bibliofilski izdaji petih izvodov z njenimi lesorezi, ki niso bili še nikjer objavljeni), ter predvsem priprava *antologije poljske vojne lirike* v poljskem originalu in mojih prevodih pod naslovom *Smutek zwiczenstwa — Żalost zwycięstwa*. Za to zbirko je napravila kakih 20 lesorezov. Knjiga naj bi izšla v okviru Narodov Medmorja, kar pa zaradi poslabšanja položaja Poljakov ni bilo ustvarjeno. Toda dobila sva tedaj oba — jaz za prevod, ona za ilustracije — morda dozdaj najboljši honorar: plačali so ga nama Poljaki s konzervami, vrečami moke, zložljivimi posteljami itd. Nekaj teh ilustracij sva potem dala odtisniti v sto izvodih v tiskarni, ki nama je tiskala *Koledarček* in namenila odtise za umetniško prilogo slavnostne številke *Sveta in doma* in *Zedinjene Slovenije* v Senigaliji, kamor sva jih poslala. Toda niso izšle več v taborišču (ne številka ne priloge) ter so v zabojih „urednikov“ prišle čez ocean. Prelepe umetnine na poljske tekste, toda razumljive tudi brez njih. Še to naj zabeležim: V Rimu je celo razstavljala z eno podobo v družbi poljskih umetnikov (Via Margotti).

Ladja Santa Cruz je na zimsko Silvestrovo leta 1947 odjadrjala iz Neaplja in prispela v žgočem poletju januarja 1948 v Buenos Aires in z njo naša slikarica.

Emigrantsko življenje je začela kot

vsi: iskanje zaslužka. Zaradi nepoznanja jezika ni mogla dobiti mesto profesorice slikanja na privatni šoli. Dobila pa je naročilo za ilustracije za neki katoliški religiozni list, pa so ji delo zavrnil kot „premoderno“. Ko sem hotel ne podlagi teh in v Trstu zavrženih skic napisati za Duhovno življenje članek o moderni cerkveni umetnosti, nisem več prišel do risb: Bara jih je sežgala. Ta čas je „služila kruh“ v raznih keramičnih delavnicah kot slikarica okrasnih motivov, toda le redkokdaj je dobila možnost stopiti iz šablone.

Ves prosti čas je posvečala slikanju. Že leta 1950 (od 27. marca do 8. aprila) je priredila svojo *lastno umetniško razstavo* v salonu galerije ANTU v središču Buenos Airesa (Florida 640). Na vabilu z avtoportretom v lesu, imenovanem „refleksija“, sem jo predstavil jaz z nekaj besedami. Razstavila pa je 26 pokrajin iz Trsta, Rima, Neaplja, Servigliana in iz Buenos Airesa, poleg nekaj tihožitij in portretov.

Drugo svojo razstavo je imela v galeriji HUEMUL v ulici Santa Fé od 2. do 17. septembra 1956. Razstavila je 21 olj in 4 kolorirane perorisbe. So to motivi predvsem iz indijskega okolja, iz Bariloč v Patagoniji. Uvodno besedo v katalog je napisala hčerka njenega nekdanjega rektorja na Akademiji mojstra Ivana Meštrovića, ga, Marica Meštrović. V toplih besedah je poudarila samosvojsko pot te slovenske umetnice, ki z nekakšno zagriženostjo brani tisto čudovito svobodo, ki se utegne ukloniti edinole višji nuji, ostati samemu sebi zvest. „Ta pristna izvirna slikarica ne pozna abstrakcij... pač pa preobraža življenje in mu vtisne svojsko pomenilo, ki pa spet daleč preseže stvarno resničnost in pričara nesluteno govorico ubranosti... Bolj se opaja z barvno tenjo in svetlobo kot z barvami samimi. Je med nami prva, ki je odkrila in prodrila v trpki, mrakotni in samotni čar svoje nove domovine. Prva, ki ji je uspelo, da se je otresla tradicij starega sveta...“ Ta razstava je doživela velik uspeh ne samo pri Slovencih ampak tudi pri domačinih.

Pravo intuitivno pesniško doživetje Barine umetnosti pa je napisal tedaj eden največjih hrvatskih pesnikov v emigraciji, zdaj tragično pokojni Viktor Vida (Prapočetni svijet, Meddobje III, 69), ki je zapisal, da ima njena umetnost „zbog svoje

stihijske snage svebitne oznake jednog potresnog svjedočanstva poezije... Slikarski kozmos B. R. nije samo otkriće jednog, vremenski i prostorno, odredjenog područja (misli na indijanske motive), nego da je ona taj svoj svijet nosila u sebi kao dar, koji strpljivo čeka priliku, da bude poklonjen". Primerja njeno odkritje novega sveta z Gauguinovim odkritjem polinezijske pokrajine in s pesniki, ki so pri našali z Orienta plastiko črncev, glasbeno folkloro in čarne amulete. Njena umetnost je „grandiozna i humana... s konstantama najbolje evropske tradicije... slikarica, interpretirajući prirodu ovog dijela svijeta, unijela je u nju naše, evropske 'komplekse' i umjetničku intuiciju, koja odgovara evropskoj psihi..." Toda „umjetnik nosi svoju zemlju sobom, bolje reći u sebi, idući u najudaljenije kraje. I Bara Remec je tako, nešto neodjeljivo od svoje Slovenije. Takva je u umjetnici snaga zemlje i krvi iz kojih je potekla“.

Tretjo razstavo je imela v galeriji Libertad (tudi v središču mesta, Libertad 1262) v dneh 2. do 17. septembra 1962 in ji je v katalog napisal uvodne besede eden najbolj znanih argentinskih umetnostnih kritikov *Córdoba Iturburu*, član PEN kluba in sedanji predsednik osrednjega Društva argentinskih pisateljev. V njej jo predstavlja kot tako tujko, ki je „najbitneje povezana z našo deželo, se pravi, z določenimi prvotnimi pogledi na našo pokrajino in človeka“. „B. R. moramo smatrati — po Gertrudi Chale — kot drugi, trajni izraz mogočnega vtisa amerikanstva na močno evropsko senzibilnost... Videti je, da se je njena osebnost polno razvila šele med nami, kar pričajo ta dela, zrela in izvirna, z znanjem v izvedbi, pa prosojna po duhovnosti. Formalna in barvita vizija prvobitnih preprostosti je bistvo teh slik. Ta vizija jim daje preprosto fiziognomijo, ki je njih temeljni čar. Toda ta pogled ni posledica izrazne omejenosti, temveč prav nasprotnega: je rezultat skope sinteze, do katere pride plastično znanje po poti najstrožjega odmetavanja vsega površnega ter je posledica predvsem srečnega naključja: stika nepričakovane duhovne prosojnosti z ljubeznijo do ameriškanskih stvari, katerega izvedba terja najbolj preproste in najbolj intimne besede.“ — Tako je ta argentinski kritik dojel bistveno potezo Barine umetnosti, ki

je prišla do veljave predvsem na tej razstavi. Ob tej priliki je v radiu govoril o Bari tudi drugi argentinski kritik Vicente Caride ter ji dal vse priznanje. Buenos-aireski listi kakor La Prensa, La Nación in Clarín so prinesli poročila z razstave, ki pa mi jih Bara ta hip ni mogla predložiti, ker so pač „nekje založena...“

To so bile tri velike *samostojne razstave* Bare Remec v Buenos Airesu.

Toda svoje manjše razstave je imela Bara tudi v drugih mestih. Tako je v svetovnem kopališkem mestu v *Mar del Plata* razstavljal skozi vso sezono 1950/51 v *Hotelu Mont Blanc* (calle Saavedra 264) 26 del, večinoma prenos prve njene razstave v letu 1950.

V kraju *San Martín de los Andes* je razstavila v slovenski tiskarni g. Janka Bradača dne 3. marca 1956 svoje slike, ki jih je napravila v tem mestu in v Bariločah v tej sezoni. V Bariločah samih — v patagonskem turističnem mestu zimskega športa — pa je razstavljal *dvakrat* v občinskem domu, deloma sama, deloma z drugimi ter je prejela tudi prvo pokrajinsko nagrado.

Zadnja leta je razstavljal v severnem mestu *Tilcara* v pokrajini Jujuy (Huhuj), v hotelu Castañeda. Lastnica hotela je pri svojem obisku v Buenos Airesu imela *predavanje na televiziji* o Tilcari v turističnem smislu ter pri tem pokazala kakih 10 Barinih slik kot slikarski in folklorni umetniški izraz te pokrajine, ki ji dušo odkriva prav slovenska umetnica.

Izven Argentine pa je nastopala na razstavi Kroga v Združenih državah v *New Yorku*, v *Clevelandu* in v *Washingtonu*. Tu je jeseni l. 1965 dosegla popoln uspeh. Pa tudi na razstavi v Kanadi, v *Torontu*. Povsod je žela uspehe in umetniški klub KROG jo je izvolil za svojo aktivno članico, dasi ne živi v Severni Ameriki.

Pomemben uspeh pa je doživela l. 1957 njena razstava na *Danskem*. Po posredovanju ge. Jerice Trtnik-Sørensen jo je namreč povabil na razstavljanje slikar in lastnik galerije „Dalum“ Knud Aage Borchsenius v mestu Odense na otoku Fyn, rojstnem kraju pravljicarja Andersena. Tja je poslala zbirko risb in grafik. Ta majhna razstava je vzbudila zanimanje, kakor spričujejo kritike, ki jih navaja Glas SKA (7. 5. in 10. 12. 1957) in govori „o mojstrskem prikazovanju stvari in

njenem izrazitem čutu za ritem... o elegantnem stilu in plemeniti umetniški izpeljavi...“ Na podlagi tega uspeha je omenjeni lastnik salona *vnovič* povabil Baro, naj mu pošlje zbirko oljnatih slik in naj si izbere še kakšnega kiparja. Izbrala je kiparja Goršeta in poslala okoli 20 del. Nastopila sta na razstavi aprila 1958 v družbi dveh Francozov (Bouvet in Rollet) ter petih Dancev. Listi so postavljali njeno ime v naslove kritik. Tako na primer Fryns, socialni demokrat: „Nenavadna tuja ptica med mednarodnimi slikarji“ ter v podnaslovu: „Nekaj o profesorici z izrednimi in kozmičnimi idejami“. Ta list je prinesel tudi reprodukcijo Bariloč. V njej je kritik Evergreen ugotavljal, da je „znala prodreti intuitivno in intenzivno v dušo južnoameriškega ljudstva... zapoje nam v nji 'tuja glasba' neke kulture, ki ima svoje vrednote... Zaradi nje (Bare) je vredno obiskati mednarodno razstavo v Dalumu. V njenih delih najdete temne srednjeveške fantazije kakor tudi kozmično občutje sedanje dobe“ in „samosvojsko duhovno eksistenco“ te „jugoslovansko-argentinske umetnice“. Posebno pozornost vzbuja kompozicija, inspirirana v linijah, kitajskem tušu in barvah... ki dajo čutiti staro globoko življenjsko filozofijo, zdaj polno veselja, zdaj polno tesnobe pred neskončnostjo...“ Te slike „dajo čutiti — sol umetnosti, da kar zaskeli na jeziku“ in vse „preveva resničnost kulture, ki ni ne zapadna, ne vzhodna, temveč nekaj zase“. Nazadnje stavlja vprašanje: „Kdo izmed omikanih prebivalcev otoka Fyn bi naslikal v tušu živalsko okostje v puščavi z zagonom in fatalizmom južnoameriške Bare Remec?“ — Kritik Mulle v Fyns Tidende pa je zapisal: „Glavni del razstave je namenjen tujcem, med njimi zelo nadarjeni Bari Remec, katere talent je tako zagonečen in oseben, da se ostala razstavljenega dela zazde skoraj nepravilno konvencionalna. Njen način slikanja je intenziven, silen in preprost, kolorit, bogat in žareč kot folklorna indijanska umetnost — rdečkast, rumen, bel, moder — obrisi močni in potegljali čopiča široki. Ima mnogo domišljije, in kar čuti, izraža dekorativno in često zelo dramatično.“ In v listu Fryns Stifstidende je tretja kritika podčrtavala: „B. R. je odlična umetnica. Lani smo videli nekaj njenih risb, letos pa polni celo

dvorano z žarečimi barvami v olju in akvarelih. Njena razstava zasluži vso pazljivost ljudi in ni je umetnine, da bi mogel iti mimo in bi te ne osvojla. Rahločutnost, odločnost in barvna muzikalnost so njene vrline in značilnosti njene umetniške izpovedi.“ — To je nekaj kritik, o katerih govori Marijan Marolt v članku Bara Remec in Franc Gorše sta razstavila v Odenseju na Danskem (Mdb IV, str. 69).

Kot smo videli, se je Bara Remec uveljavila, odkar živi v emigraciji, v Argentini kot *slikarica*, ki ni doživela priznanja samo med Slovenci, ampak tudi med Argentinci, Severnoamerikanci in Danci.

To so bile njene glavne razstave. Nastopala pa je tudi v skupini z drugimi. Po iniciativi hrvatskega keramika Šime Pelicarića se je ustanovila skupina Dyscos. Z njo je razstavljal keramične izdelke v galeriji ANTU v dne 6. do 18. avgusta 1951. V tej skupini so obenem z njo nastopili Hrvatje Elena Babić, Šime Pelicarić, Nenad Radončić in Slovenec Franc Ahčin. Katalog je okrasila Bara Remec. Razstavljal je prvič svojo *plastiko*, katere eno reprodukcijo je prinesel Zbornik Svobodne Slovenije za l. 1952 (Otelo na pampi).

Keramično delo Bara Remec ni nikdar opustila (vaze, posodje, svetilke itd.), da, od njega se je celo preživljala. Slovenski industrijalec Domicelj je prvi občutil vrednost tega Barinega dela, ko je dal njen krožnik „Indio Pilago“ kot *večbarvno podobu* za stenski koledar (Almanah) svoje tvrdke „Vigor“.

Nastopila je na izredno zanimivi *Razstavi slovenske pokrajine* 11. aprila 1954 (calle Montevideo), ki jo je v družbi s kiparjem Ahčinom tudi uredila. Je bila to svojska in pomembna razstava v Bs. As., ki zasluži posebno omembo ne zaradi B. Remčeve, ampak zaradi nastopajočih slikarjev. Razstava je gotovo unicum *izseljenske* zmogljivosti. Iz privatnih zbirk slovenskih umetnikov (g. Jurčec, iz zbirk Izidorja Cankarja, ki so ostale v Bs. As., itd.) je ta razstava pokazala slovensko pokrajino v slikah *umetnikov XX. stoletja* — od Jakopičeve škofjeloške ere do Bare Remčeve. Tu je bil Jakopič (2 sliki), Jama (3), Jakac (2), Slapernik (1), Pavlovec (4), Mihelič (2), Debenjak (1), Perko (1) in — Bara Remec (4). Ta razstava je bila gotovo ena izmed najzanimivejših v emi-

graciji, saj je nudila skorajda celoten pregled slovenskih impresionistov in poimpressionistov (bilo bi jih še več, da ni šlo samo za pokrajino, kajti v Bs. As. so še Sternen, Grohar, Vavpotič itd. z drugačnimi motivi). Njim se je pridružila v imenu emigrantov Bara, kot nadaljevalka slovenske tradicije. Manifestacija narodne kontinuitete po umetnosti preko prepada leta 1945.

Sodelovala je tudi — kot razstavljalica — na *I. razstavi slovenske grafike* (1950) kakor tudi na *Drugi* (1965). Obe je organizirala Slovenska kulturna akcija (g. Marijan Marolt). Prvo v salonu Dekleva (v ulici Newbery), drugo v Slovenski hiši (Ramón Falcón 4158).

Toda Bara Remec se je v vseh teh letih udejstvovala tudi na polju *grafike*, predvsem — *knjižne opreme in ilustracije*. To skupno delavnost, ki sva jo začela tik pred vojno z mojimi izdajami pesniških prevodov v domovini, sva nadaljevala tudi v emigraciji. Tovrstno delo sem že omenjal v Rimu (Koledarček, neizdana Poljska medvojna lirika in prve zasnove Črne maše). Po prihodu v Argentino se je lotila takoj izdelovanja lesorezov za izdajo *Velike črne maše za pobite Slovence*, ki je nato izšla kot *prva pesniška zbirka* novih emigrantov v Argentini pri založbi Svobodne Slovenije leta 1949. Izdala sva jo pod imenom: jaz — Jeremija Kalin in Bara — K. Mirtič. 22 celostranskih lesorezov je njeno delo, ki daje izdaji trajno vrednost. Noben ocenjevalec Barinega opusa ne bo mogel mimo tega dela. Tu je v višku njena slikovita lirična ekspresivnost in tehnična virtuoznost. Lesorez mrtvaškega spreveda na povodcu je pozneje izdelala kot vitražo (barvasto steklo) imitirano na papirju za odrsko sceno Spomina naših pobitih (glej reprodukcijo Koledar za 1950). Nato so sledile ilustracije k mojim izvirnim pesniškim zbirkam: *Poljub* (ki je knjižno-opremno vzeto ena najlepših emigracijskih knjig!) in *Marija* (lesorezi treh slovenskih Marij); perorisbe k moji ureditvi *Balantičevega Zbranega dela* in barvani lesorezi k mojemu prevodu *Dantejevega Pekla* (izredno originalna zamisel prizora Frančiške di Rimini!). Bolj njeno risarsko delo kot moje literarno pa je skupna izdaja njenih *osnutkov* za lesoreze k Črni maši, h katerim sem napisal verze pod naslovom *Kyrie eleison* — Slovenski veliki teden, ki jo je

SKA izdala za desetletnico vetrinjske tragedije in posvetila Velikonjevi smrti. Je to zbirka Barinih izredno ekspresivnih osnutkov in predstavlja Črno mašo v manjšem obsegu. Dalje je opremila knjigo emigrantske antologije, ki jo je napisala pod mojim uredništvom *Balantičeva družina* v Buencs Airesu leta 1951 *Nmav čez izaro* in jo poklonila Mohorjevi družbi v Celovcu. Toda videti je, da založbi naslovna stran ni bila všeč, kajti v večini izvodov jo je nadomestila s folklorno podobo zibelke domačega neimenovanega risarja. (Spet nov Barin neuspeh.) Tudi je vodila opremo antologije iz Preglja Moj svet in moj čas. Na posebno svojski način je opremila in ilustrirala knjigo poezij hrvatskega pesnika *Viktorja Vide Svemir osobe* (1951) in *Sužanj vremena* (1956). Poleg teh tudi pesniško zbirko španskega pesnika Enrique Azcoága. Med tem je napravila več naslovnih strani revijam (Meddobje 1. letnik), glasilom IDNAVE — igralske družine Narteja Velikonje, Zborniku Svobodne Slovenije (1955 in 1966) itd. Posebno ceno imajo njena vabila za svoje razstave, ki je slednje umetnina, kakor tudi *vabila* za kulturne večere SKA, ki jih je ta vporabljala v prvih letih.

Opremila je tudi Geržiničevo uglasbitev mojega teksta o Baragi za oratorij, ki ga je izdala SKA.

Poseben prehod s tega polja grafičnih oprem revij in knjig pa predstavlja revija GORE, kateri je ustanoviteljica in tudi članica uredniškega odbora. Izdalo jo je Slovensko planinsko društvo v Argentini kot „glasilo slovenskih andinistov“. Naslovne strani, perorisbe v notranjosti zlasti pa priloga — *25 odtisnjenih linorezov exlibrisov* je delo Bare Remčeve. Tako ta revija pomeni organsko nadaljevanje njenih doma izdanih Exlibrisov, toda že čisto v drugačnem zemljepisnem okolju in umetniškem razvoju. Slovenski pokrajinski motivi so se spremenili v linije indijanskih prakultur in njih ornamentiko in so dobili pod njenim dletom moderno sodobno obliko.

Druga številka Gora ni izšla več kot navadni planinski tekst, temveč kot *mapa* izvirnih linorezov slovenskih emigracijskih umetnikov, toda izključno s planinskimi motivi. To je zamisel Barina, ki je tudi največ sodelovala v zbirki, kjer sodelujejo še Gorše in Barini učenci Bukovec, Vomber-

gar, Zirovnikova itd. Posebej pa je Bara izdala tudi svoj album andskih motivov pod naslovom *Bariloče*. So to perorisbe, vsaka na posebno barvanem listu, da je menjala razpoloženja. Redka in lepa knjiga. Ni pa hotela sodelovati pri zbirki *Emigracijska umetnost*, ki jo je uredil Marijan Marolt in izdala SKA, in je v knjigi omenjena njena *odsotnost*, ki stopa vidno pred oči.

Te vrste planinska delavnost veže Baro Remčevo z drugo platjo njenega uveljavljanja v slovenski javnosti v Argentini: z njenim gorništvom in organizacijo Planinskega društva. Bara Remec je namreč ustanovni član Buenosaireskega odseka SPD kakor tudi Bariloškega. Pomagala je odločilno tudi pri ustanovitvi planinskega stana v Bariločah, katerega pročelje je celo poslikala, pa ga je nezadovoljni oskrbnik dal takoj — prebeliti. Kot ljubiteljica And je slikarica ustvarila neko posebnost: Planinsko društvo je pod previsom ogromne skale napravilo majhno zavetišče in ga imenovalo Pod skalco. Pod njo je prostora za nekaj pogradov. Visečo skalo je poslikala z nadnaravnimi liki stiliziranih živali in ljudi ter ornamentov v načinu, kakor so okrašene jame prakulturnih primitivnih ljudi. Tako je slovensko zavetišče Skalca (Piedrita) v bariloških gorah posebne vrste slovenska umetniška stvaritev in atrakcija za tujce (glej reprodukcije v Meddobju IV, 1958). Slovenski planinci so v zahvalo Bari Remčevi kot ustanovnemu članu in častni članici poklonili tudi na novo osvojeno goro v bariloškem katedralskem pogorju ter jo po njej imenovali „*Pico Bara*“, to je *Barin vrh*, ime, ki je sprejeto tudi uradno v zemljevide. Tako je med tistimi vrhovi, ki so jih osvojili slovenski plezalci in jim dali nova imena kakor npr. Slovenski zvonik (Campanile Esloveno), Tončkov vrh (Pico Tonček), Tončkovo jezerce (Laguna Tonček) tudi Barin vrh, najvidnejši in najbolj trajen skalnat poklon naši umetnici. Na njega pobočju je Skalca z Barinimi „prazgodovinskimi risbami“. Tako je Bara tudi planinstvo znala povezati s svojo umetnostjo.

Še bolj pa ima z njo zvezo njeno *profesorstvo*, to je *vzgajanje umetnostnega naraščanja*. Ona je iniciatorica in je postala čuša *Umetniške akademije*, ki jo je prevzela pod svoje okrilje SKA in ji (ker ima

tu v Argentini ime „akademija“ že slednja šola za šivilje, frizerje itd.) pozneje spremenila ime v Slovenska umetniška šola. Vsa leta je poučevala na nji poleg slikarja Volovška, kiparja Ahčina in umetnostnega zgodovinarja Marijana Marolta. Do konca ji je ostala zvesta, kakor tudi njej njeni učenci-diplomiranci. Skozi njeno šolo so šli mladi umetniki, kakor so Ivan Bukovec, France Papež, Metka Zirovnikova, Jure Vombergar in A. Kržišnik, poleg drugih, ki so šolo obiskovali samo nekaj časa (Makek, Sušteršič itd.).

Tako je tekel pogovor z Baro Remčevo „med kofetom“, kjer sva obujala spomine na njeno delo in za katere sem potem poiskal dokumentacijo v časopisih in revijah. Morda sva kaj izpustila, če drugega ne, vsaj pregled njenih slik in njihova hranilišča. Pa zato nimava ne časa, ne volje, pa tudi ne možnosti, kajti kdo ve, kje vse so razobešene po širnem svetu. Bara nima pregleda čez nje, ne hrani njenih fotografskih reprodukcij. Hotela sva rekonstruirati samo portrete, ki jih je napravila, bodisi v olju ali v risbi, ter sem si napravil seznam nekaj teh portretirancev, med katerimi so: njena mati, oče, sestra Vlada, jaz, moji otroci, Makika, Petriček, Žitnik, Marolt, Meštrovčeva, Viktor Vida itd. itd., in seveda tudi več avtoportretov. Neprimerno obširnejši bi bil seznam njenih slik, pokrajinskih in skupinskih, motivi z doma, v emigraciji pa s Koroške, Italije, zlasti iz Rima in okolice, Neaplja, v Argentini najprej motivi iz vlemesta, potem pa izključno iz mrzlih južnih patagonskih Bariloč in vroče severne pokrajine Quebrada Humahuaca, kamor hodi, da pride v stik s preprostimi indijanskim ljudstvom, njegovo folkloro in duhovno kulturo.

Ko sva tako pregledovala njeno razvojno pot, sem jo prosil za odgovor še na nadaljnji vprašanje, ki ju je stavilo uredništvo, namreč: *Kako sodi sedanji razvoj slovenske umetnosti v domovini? in Kaj misli o argentinski umetnosti in modernih tokovih pa likovni umetnosti sploh.*

„Verjemi mi, da tega ne zasledujem v taki meri, da bi mogla dati na to zadovoljiv odgovor. Z onimi v domovini sem iz-

gubila stike, tukajšnje razstave redno obiskujem, toda ne hotela bi dajati sodbe o njej. Tudi ni važno kaj mislim jaz. Moje sedanje umetniško zanimanje gre zlasti za tem: odkriti dušo prvotnega človeka in skrivne tajne njegovega bistva, pa čudovito pokrajino juga kakor severa, ki dihata skrivnostno povezanost prav tega in takega človeka z zemljo. Zato sem najraje sama ter se ne zanimam za tuje tokove ne doma ne v svetu: *hočem iti svojo pot*. To je moj odgovor na postavljeni vprašanji in s tem naj se članek tudi konča."

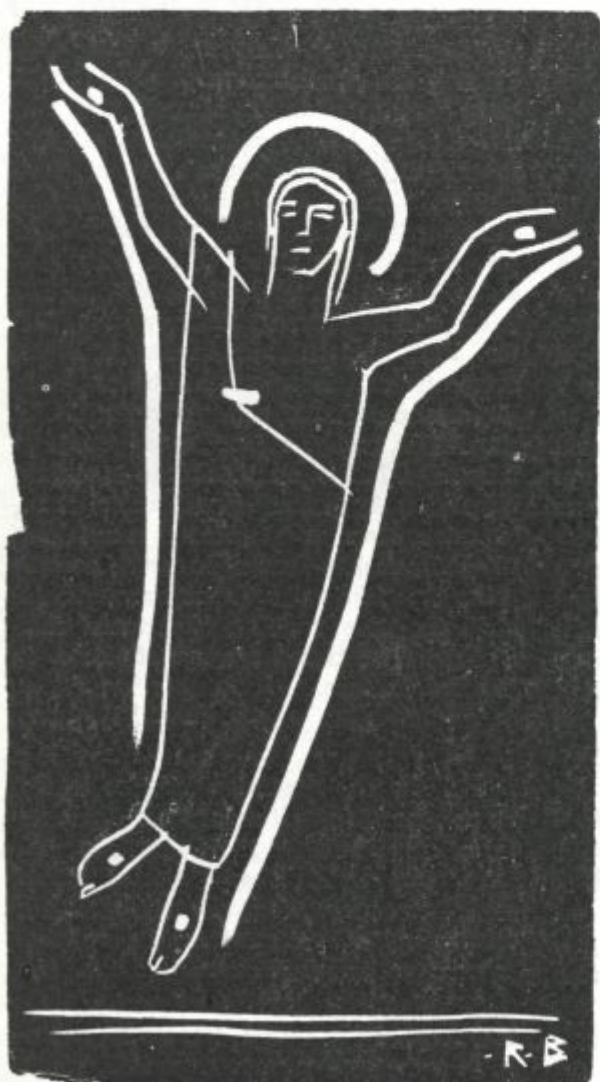
In tako bodi.

Na konec dodam še nekaj bibliografije. Reprodukcijske njenih slik so izšle v Domu in svetu, Meddobju (predvsem v 1. št. I. letnika, celo večbarvno!), Zborniku-koledarju Svobodne Slovenije, Duhovnem življenju in Ka-

toliških misijonih, v poljskih listih v Rimu: v Orzel Bialy št. 43 in 45 (oz. 178 in 180) ter v Ochotniczki, št. 8 oz 23 (l. 1945). Tvrdba „Vigor“ pa je izdala za svoj stenski koledar večbarvno reprodukcijo krožnika, ki nosi naslov „Indio Pilagá“.

O Bari je pisal predvsem: **Marijan Marolt**. Nekaj njegovih člankov: Barva in kompozicija v slikarstvu Bare Remeč (Mdb III, str. 67), Razstava slovenske pokrajine (Mdb I, 132), Tri slovenske razstave v Bs. Airesu (Mdb I, 211), Bara Remeč in France Gorše sta razstavila v Odenseju na Danskem (Mdb IV, 69). Isti je pisal tudi dnevne kritike o razstavah v tedniku Svobodna Slovenija. Dalje naj omenim: Jeločnik Nikolaj: Bara Remeč razstavlja (Glas SKA III, št. 9), Marica Meštrović: Bara Remeč (Obrazi in obzorja) (Glas SKA III, št. 9), Viktor Vida: Prapočetni svijet (Mdb III, 65), Kralj Anica: Obisk pri Bari Remeč (Mdb I, str. 15). Pisce uvodov na vabila k otvoritvi razstav sem že omenil.

Tine Debeljak

Bara Remeč: Vstajenje

razgledi

NAŠA BESEDA IN PESEM

Karel Mauser

Milena Šoukal

V SPOŠTLJIV SPOMIN

+ Msgr. Janez Hladnik, + Msgr. Stanko Premrl,
+ P. Anton Prešeren, D. J. + Ing. Albin Mozetič, + Janko Jazbec

SLOVENCİ V ZAMEJSTVU

Ivan Vodovnik — Koroški Slovenci v letu 1965

R. J. — Slovenska skupnost v Italiji

SLOVENCİ V IZSELJENSTVU

L. Ambrožič st. — Zapiski o delu Slovencev v Kanadi

Idealizem naše mladine

Proslave v Buenos Airesu

Marijan Marolt — K reprodukcijam umetniških stvaritev

Zdravko Novak — Knjižne izdaje zamejskih in izseljenskih Slovencev

Janko Hafner — Prva fotoreportaža s Marsa

naša beseda in pesem

KAREL MAUSER

vračanje

Mislím, da z leti vsakomur pride tako: prične se vračati v preteklost in z neko pravo, dosledno strastjo odstranjuje prte pozabljenja z ljudi in stvari. Šele tedaj vsak vidi, da je vse ostalo na istem mestu, da je okamenelo v trenutku vse, od česar smo se v preteklosti ločili, kakor da je že tedaj vedelo, da se nekoč vrnemo.

Nazadnje je človek čudno bitje. V mladosti beži v bodočnost, neugnano, s pravo ihto, dneve bi rad spremenil v leta. Ko pridejo leta, beži pred bodočnostjo in se vrača v preteklost. Toda to vračanje ni ihtavo. Podobno je počasni hoji starca s palico, ki pogleda vsak kamenček, preden ga frčne od sebe, vsak grmič in če ima srečati človeka, si obriše očala in si jih popravi, da vidi bolje in točneje.

In še nekaj čudnega je v tem vračanju. Prihod mrtvih družinskih članov. Nemara je v tem senca večnosti, ki se dotakne naše poti, ko postaja ožja in ožja. Prihajajo in nas obkrožajo kakor v potrdilo, da smo si po dolgih letih spet bližji in s seboj prinašajo spomine, ki niti niso več boleči. Celo njih odhod s sveta ima na sebi gloriolo miru in blaženosti. Polagajo jo na našo glavo in mislim, da je tudi v tem vzrok, da vsakdo z vdanostjo korači po zadnjem koncu svoje poti.

Prvo sestrico, ki sem jo dobil, so krstili z Malči. Krstil jo je stari, belolasi podbreški župnik Vaclav Vondrašek. Še se spominjam, da je ležala v častitljivo starem otroškem vozičku, ki je imel velika kolesa in sem ga vozil po poti, ki je peljala od Matijčeve kajže do znamenja, ki je stal pri kolovozu, ravno v kotu, kjer se je nehal Štritihov travnik.

Otroče je raslo, toda ni dočakalo leta. Sam Bog vedi, kaj je bilo napak v telescu. Nekega jutra, ko sem se odpravljal v šolo, sem stopil k vozičku, da pobožam drobne

prstke. Vsi majhni otroci imajo čudovito lepe ročice, v členkih tako ljubko napihnjene kakor baročni angelci.

Malčine črne oči so bile motne in na obrazu čudno modrikasta barva. Zdelo se mi je nekaj narobe. Povedal sem materi, pritekla je, gledala, tipala otrokovo čelo, dvignila ga je, toda otrok je ostajal negiben in odsoten.

„Teci po Poldetovo teto!“

Tekel sem, kar so me noge nesle, mimo hiše stare Maričke; teta je tedaj živela v Jeretovčevi bajti.

„Teta, Malči bo umrla!“ sem kriknil.

Taka, kakor je bila, je hitela z menoj nazaj. Otrokov pogled je bil še prav tak, moten in zasrepljen v eno točko.

Teta je dela svoj kazalec v majhno Malčino dlan. Drobni prstki so se skrčili in ga objeli. In tako so obstali. V dobrih petih minutah je bilo vse končano.

Ležala je v majhni, beli krstici, ki je stala na mizi ob vznožju naših postelj. Imeli smo tedaj samo kuhinjo in eno veliko sobo. Tako smo bili z njo vseskozi, dan in noč.

Pogreb je bil majhen, prišli so sosedje in Matijevčev oče, ki so bili Malčin boter, so belo krstico vzeli pod pazduho. Šli so spredaj in mi za njimi, majhen repek žena in otrok.

Tako smo pokopali mojo prvo sestrico. Se reče, v mojem srcu je nikoli niso.

Potlej je bilo tisto pod jablano, ko je bil Stanko star poldrugo leto. Strašno suh je bil vedno siromaček. Štritih, ki ga je prvič videl, je kar mirno povedal moji materi:

„Ti kar povem, ta bo šel preko Jordana.“

Čeprav tedaj tudi še nisem bil posebno velik, sem vedel, da je to prav toliko kot smrtna obsodba. In se je napoved tudi

uresničila. Popoldne je bilo, sedeli smo pod jablano. Otrok se je nenadoma vzpel, zakašljaj in obrnil oči. Tekli smo do šterne, ga oblivalj z vodo — nič ni pomagalo.

Tako je odšel drugi iz družine. Tudi tega je bil krstil stari župnik.

Tretji je bil Branko in je bil rojen v Srednji vasi, v Poglajnovi hiši. Tedaj sem že hodil v prvo gimnazijo v Kranj. Ko sem zjutraj odšel, sem še videl rdečkasto glavico, ki jo imajo vsi majhni otroci; ko sem zvečer priklampal s Podnarta, je bila že vosek. Še treh dni ni preživel, siromak.

Četrty, da četrty je bil France, pa je bil prvi po rojstvu. Jaz sem bil drugi. Krstil ga je bil stari blejski župnik Oblak.

Vse mu je pelo, ko je zrastel. Kladivo, harmonika, citre in violina. Znal je iz železa kovati rože in starinske kljuge in tečaje za vrata, ki jih je risal na papir blejski inženir.

Sredi popoldneva so vse stvari, ki so mu pele, obmolčale. Na dnu majhnega klančka pod Jeklerjem mu je na pesku zdrsnil motor in udaril je z glavo ob rob pločnika.

Ostale so za njim citre, harmonika in violina in žena in otroci. V septembru bo že eno leto tega. In še eden prihaja: majhen, čokat, z brki, lepo zavitimimi in s sivimi očmi. Moj oče. Med drobnimi stvarmi, ki jih imam v majhnem, črnem kovčku, imam še nekaj njegovih kart, ki mi jih je pisal študentu. Lepo pisavo je imel. Pisal je počasi, črke je postavljaj lepo v vrsto, veselje jih je bilo pogledati. Lepo v vrsti je imel posajen tudi grah na vrtiču, vse

je sadil ob vrvici, ki jo je napel na količke. Tudi citre je igral, trdo in kadar so bile hude note, je premikal ustnice, kot da vsako noto posebej bere. Vedno se mi je zdelo čudno, da je žandar igral citre. Ob nedeljah popoldne je sedel zadaj na terasi, ki je bila nad nizko kletjo podbreškega Pavlina. Družbo sta mu delala še dva žandarija s podbreške postaje: Jan s harmoniko in Romšak s kitaro.

Smrt ga je našla pred osemnajstimi leti v gmajni. Čisto sama sta se srečala, nikogar ni bilo zraven.

Leži na majhnem pokopališču v Eisenzerzu, ki je tako majhno, da niti zemlje, v kateri leži, nisem mogel odkupiti. Sam kamen in po desetih letih h kostem pokopljejo drugega mrliča. Ni zemlje dovolj globoke.

Tudi citre so ostale tam nekje. Nosil jih je s seboj vseskozi. Toda igral je sam, ne harmonike in ne kitare ni bilo več zraven.

Vsak človek postane nekoč sam svoje godalo. Na starost gotovo.

Morda je v tej usodi tudi vzrok vračanja. Vsak postane svoje godalo in išče zvena starih znancev in prijateljev, ki jih ni več. Vse je prisluškovalo tistemu, kar je prešlo, ušesa slišijo, česar drugi ne slišijo in oči vidijo, kar je drugim zastrto.

Neka sladkost je tudi v tem. Mislim, da je prav v tej sladkosti božanje večnosti, ki vodi zvita in razcefrana jadra v zadnji zaliv, kjer že nekdo drug priveže čoln k pomolu in ti ponudi roko, da se imajo trudna kolena kam opreti.

MILENA SOUKAL

MISEL

Razkošni cvetovi lilij ob ograji
uklepajo v sebi harmonijo
z odsevi rdečice na modrosivem nebu:
v odbijanju vodnih hlapov
mu odpeva mavrica
v obokanem joku pripravljenih kapelj.

Ne vem, kam me nosi misel.

Nevednost cvetov mi vzbujaj sočutje.
Za njihovim odmaknjenim smehljajem
vidim bolečino prihodnjih dni.

Takrat, ko bodo iztisnili iz sebe darove
in bo njihova omama prešla
v hrepenenje zemlje, v težko čakanje
mesecev sredi brezdušne teme.

SKRIVNOST

Bližanje večera prinaša nemir
sivega vzletavanja v travi
med mavričastimi trakovi
zahajajočega sonca.

V rdeči grozi visj v okviru vej,
dokler se ne primaknejo robovi obzorja
v samotno čakanje zatona.

Veje pretresa razpadanje telesa.

Trava se upogiba pod težo korakov,
pasji lajež udarja v izhojeno sled,
poganjajoč golobe v zavetje.

Takrat veje vedo, da ne smejo še odpasti.

MRTVO DREVO

V rókah komaj še drži
ostanke zapuščenega gnezda,
v gole veje se odbija
zven šumotnih trav,
v strtih piščalih si veter
ne otepa strasti:
mrtvo drevo ne šumi.

Pomlad mu ne prinaša sanj,
zenica se ne skrči
ob vdoru sonca v planjavo;
v neznatnost sence ne sprejema
utrujenih popotnikov.

Le kada, pred prihodom mraka
z ugaslim smehom v sebi zbira
odsev sijajnega zatona,
iz mrtvih vej se ptica oglasi,
ki z vrha še višino meri
v majhnosti življenja pod seboj

PREDSMRTNI SEN

Kadar trpljenje se pretaplja
v zadnje milosti zagon,
strmj v blede luč na nebu
in čaka, da udarci kril
izginejo v zaton.

Takrat se v mrtvi sen priplazi
zgubljen misel v naročaj tišine,
za srečanje, pripravljeno že na začetku,
da se razširi z bolečino
v toploto udov, trepetanje barv
poplavljajoč z uničujočo silo
še v zadnjih krčih slo življenja.

SPOMINI

Ognji so že zdavnaj ugasnili,
celo pepel je veter že raznesel.
Ostali so samo še ožgani kamni
in zoglenele grče.

Travnik, na katerem smo se nekoč igrali, se je zožil.
Mlada podrast gozda ga je stisnila.
Gledam kroge starih pastirskih ognjišč
in zde se mi žrela majhnih vulkanov,
ki so čez noč umrli.

Tišina starosti se naslanja na mlade breze,
slovo je ostalo neizgovorjeno.
Nekdo bo v jeseni spet prižgal ognje,
isti vrišč se bo drgnil ob grme,
ista pesem bo nočevala v brezah.

Bogastvo mladih src se nikoli ne razda.

OB JEZERU

Ostala je samo gladina,
ki jo vidim skozi okno.

Jezero je v mraku,
onstran je obrežje nazobčano od
temnih smrek.

Čoln je potegnjen k obali,
nekdo je pustil v njem
šepet vode in sebe.

Oboje prihaja k meni
in čez droben jez večernega
razmišljanja
sladko pada vame.

ZELJA

Rad bi bil pračlovek,
še ves dišeč po prsti,
pretkanj s koreninicami divjih jagod,
grmičja in trav.

Otroško bi se veselil jutranje zarje,
ki bi prižgala roso na praproti,
prignala živalj v koleno mirnega zaliva
in se dotaknila votline, v kateri sem
prenočil.

Veselil bi se rožnatega mraka,
ki bi dopolnil dan s sladkim mrmranjem
molitev pragozdnih dreves.
In ko bi se zadnja senca umaknila
spred kamnitega oboka mojega bivališča,
bi zaprl oči in mislil spet na zarjo,
ki bo zjutraj užgala rosnate lestence
na veliki praproti.

v spoštljiv spomin

† msgr. janez hladnik

O prezgodaj umrlem monsignorju Hladniku bi bilo treba več in boljše pisati, kakor pa bo mogoče na tem mestu. Vendar naj bodo te vrstice vsaj skromen izraz spoštovanja in občudovanja, ki ga je kot človek zaslužil in pa iskrene hvaležnosti za vse, kar je za slovenskega človeka izven meja domovine živečega storil, zlasti pa za vse, kar je pomagal slovenski protikomunistični emigraciji po zadnji svetovni vojni.

Gospoda Janeza — mislim, da lepše zveni beseda gospod, kakor monsignor, sicer pa obe povesta isto — sem spoznal osebno leta 1925, na Ciril-Metodov predvečer, sredi pobočja mogočne Slivnice nad Cerknico. Katoliška mladina je uvajala navado teh kresov, ki je bila že kar splošna. Bilo je vse razigrano veselo, nekajstoglava

množica je navdušeno prepevala in vriskala, kresov žar pa je svetil proti Javorniku, po čigar pobočju je bila zasekana kakor sveža rana — italijanska državna meja. Domači bogoslovec mi predstavi g. Janeza, češ, moj kolega, z Rovt doma, nečak župnika Hladnika, ki je bil štiri desetletja prej tudi cerkniški kaplan. Pa pristavi, da bi bogoslovec Janez zbrani mladini rad spregovoril nekaj besed. In jih je spregovoril. Gotovo se za ta nastop ni pripravil, a je govoril, kot da obravnava stvarino, ki jo ima v mezincu in s takim navdušenjem, da je vse strmelo. Stari Blaž Pavlič — kdo ga v tistih krajih ni poznal — mi šepne v uho: Blagor fari in mladini, kamor bo ta človek prišel za kaplana.

Telega blagra je bila nekaj let nato de- 353

ležna Metlika v Beli krajini. Pravijo, da se duhovniku prva župnija, kjer začne svoje delo, najbolj k srcu priraste. Hladniku se je. In z Metliko vred cela Bela krajina, z vso svojo mehko in poezijo, z vsemi svojimi resnimi problemi. Že tu je Hladnik pokazal, da mu je Bog dal poseben dar, ki ga je znal izoblikovati v pravo umetnost: kako spoznati ljudsko dušo in kako priti do nje. V kratkem času je spoznal metliško faro do podrobnosti. Ne le imena ljudi, ampak tudi njihove probleme. Ni bila njegova privlačna sila toliko v njegovih pridigah in predavanjih, kakor v osebnem stiku, v tistem neprisiljenem kramljanju, kjer se potrpežljivo poslušša, malo razlaga in konča z dobro besedo, ki da moči v trpljenju, optimizma v trenutkih pobitosti. Takrat si je nabavil pisalni stroj, za tiste čase še nepoznan luksuz za mladega kaplana. Veliko ga je rabil, ne za zasebna pisma, ampak za stotine prošenj, pritožb, in vlog, ki jih je za svoje farane natipkal. In za poročila v naših časopisih! Lahko rečemo, da noben del naše dežele ni bil tako dobro in zanesljivo predstavljen javnosti, kakor v znanem „Belokranjskem koticu“ Bela krajina, po Hladnikovi zaslugi in pridnosti. Tudi pozneje iz tujine, bodisi iz Argentine, bodisi iz Zagreba, se je domovini v časopisnih poročilih zelo pogosto oglašal in sporočal v njemu lastnem slogu vesele in žalostne stvari iz življenja rojakov, živčih izven Slovenije.

Omenili smo Zagreb. Tja se je preselil g. Janez deloma zato, da se je umaknil neprijetnostim, ki so v letih diktature morale doleteti človeka, kot je bil on, še bolj pa, da bi izpolnil veliko vrzel: V Zagrebu je živelo blizu 40.000 Slovencev, izobražencev v raznih poklicih, akademikov, uradnikov, obrtnikov, delavcev in zlasti služkinj, pa niso imeli nobenega slovenskega duhovnika in nobene ustanove, ki bi jim bila v oporo pred velikimi nevarnostmi, ki jih velikomestno življenje izven domačega okolja za našega človeka ima. V Zagrebu je g. Hladnik organiziral do dobra slovensko službo božjo pri cerkvi sv. Roka, kjer je nedeljo za nedeljo zbiral okrog sebe stotine slovenskih ljudi, ne le k molitvi, ampak tudi k razgovoru o vseh vprašanih, ki jih je bilo treba načeti in rešiti. Organiziral je služkinje, organiziral je akademike, predvsem pa iskal osebnega stika z ljudmi. Ko je organizacija sloven-

skega dušebrižništva v Zagrebu že dobro stekla in je lahko prevzel duhovniško službo drug duhovnik, je neizčrpna energija Hladnikova iskala novih delokrogov. Kmalu jih je dobil.

V Argentino je nekaj let prej prišel za kratko dobo misijonarit g. župnik Anton Mrkun. Ko se je vrnil domov, je iskal mladega duhovnika, ki bi prevzel versko oskrbo Slovencev v Argentini. Pridobil je za to idejo Jožka Kastelica, ki je že nekaj let deloval med slovenskimi izseljenci v Aumetzu v Franciji, pa je želel spremeniti svoj delokrog. Tako je Kastelic odšel iz Francije v Argentino in pričel orati ne v ledino, ampak v puščavo. Bil je izredno inteligenten, uglajenega nastopa, pesniško nadahnjjen, nepoboljšljiv optimist in premalo utrjen proti udarcem, ki jih duhovnik na tako delikatnem položaju mora pričakovati. Videč, da sam ne bo kos orjaški nalogi, je prišel v domovino iskat tovariša. In ga je dobil. G. Hladnik je odšel v Argentino.

Kaj je našel v Argentini? Dve skupini slovenskih ljudi. Prva skupina so bili tisti, ki so jih obupne gospodarske razmere v letih znane gospodarske krize pognale po svetu: nekatere v Francijo in Holandijo, nekatere v Kanačo (ZDA niso sprejele nikogar več!), nekateri pa so se napotili v neznano Argentino, ki pa je takrat preživljala gospodarsko krizo, ne dosti manjšo kot naša domovina in kjer skoro ni bilo dobiti dela in je bilo tudi slabo plačano. Druga skupina pa so bili tisoči naših primorskih rojakov, ki jim je italijanski fašizem onemogočil življenje. Ti naši rojaki so morali prestat ves križev pot neorganizirane emigracije, iskati strehe in dela kjerkoli, noseč v svoji duši žalost zaradi izgube doma, sovraštvo proti tistim, ki so jim storili to krivico in zagrenjenost napram vsem, ki jih niso branili in jim niso pomagali. Slovenski živeli se je razkropil po celi Argentini. Mnogi so potovali kot nomadi, iskajoč dela. Polagoma so se gospodarske razmere uredile, možnost dela in zaslužka je bila vedno ugodnejša in tako se je polagoma velika večina slovenskih naseljencev naselila v okolici Buenos Airesa, pa vendar dostikrat tako oddaljeni eden od drugega, da je bilo treba ure dolge potovati, da so se kdaj sešli.

Velik del primorskih naseljencev je bil

versko mlačen. Deloma je vzrok tej mlačnosti okolje, v katerem so živeli in obupno borili za obstoj, deloma pa neka zagrenjenost, ki so jo prinesli od doma, češ, da Cerkev ni storila ničesar v obrambo slovenskega življa v fašistični Italiji. In veliko levičarsko usmerjenih rojakov!

G. Kastelic je kmalu uvidel, da je najsigurnejši stik s slovenskim življem tiskana beseda. Ustanovil je Duhovno življenje, od kraja zamišljeno kot revija, ki bo pomagala ohranjati slovensko narodno zavest in krščanske moralne vrednote. Pisal je veliko sam, prve čase je plačeval sam, iskal sodelavcev v domovini in denarnih podpor vsepovsod. Hladnik mu je pri delu za revijo pomagal, vendar pa Kastelčev fini pesniški značaj in Hladnikov zdravi realizem nista nikdar mogla priti do idealnega soglasja v vseh podrobnostih. Hladnik je brez dvoma znal ceniti veljavo tiskane besede, zavedal pa se je tudi, da živa beseda še vedno več velja. In tako je on začel pot osebnega stika. Obiskovati je začel družino za družino, v glavnem mestu, v okolici, v Rosariju, Cordobi, Mendozi, po Pampi. S skupino požrtvovalnih rojakov, ki mu je stala ob strani, je začel iskati naslove naših rojakov. Enako težko delo je bilo slediti tem ljudem, ki so menjali bivališča, kakor so pač delovne okoliščine zahtevale. Takrat dobiti stanovanje še ni bil problem, kakor je to danes.

In nato obiski. Po krajih, ki so bili skoro nedostopni, po predmestjih, kjer je duhovska črna „sotana“ sprožila plaz psovka in kamenja, ob urah, ko bodo ljudje doma, v skopem času, ko bo mogoče zapustiti uradno službeno mesto farnega kaplana.

Gospod Janez je kmalu prišel na glas, da je „el cura que está siempre en la calle“, da je „el cura con la cartera“. Ta njegova aktovka je bila sestavni del njegove pojave, polna delovnega orodja: šop zadnje številke Duhovnega življenja, seznam dolžnikov za list, naslovi, kjer bi jo morda le naročili, debel zvezek stanovanjskih naslovov, vozni redi vlakov, omnibusov, tramvajev, kolektivov in vseh kombinacij za hitro in ceneno premikanje iz kraja v kraj. Prepričan sem, da je v Buenos Airesu bilo malo ljudi, ki bi tako temeljito poznali ta ogromni transportni mehanizem, kot ga je poznal g. Janez. Njegovi obiski niso končali pri zadnji postaji

kolektiva. Šel je za rojaki ven, širom te ogromne dežele, naredil, če treba, dan dolgo pot, da je lahko obiskal slovensko družino, ki je odtrgana od vsega domačega najbolj potrebovala prijateljske in odkrite besede. Lahko si mislimo, kaj je g. Janez pri teh obiskih vse doživel. Brez dvoma veliko tolažilnega. Vemo, da so ga marsikje s hrepenenjem pričakovali in je bil njegov obisk pravi praznik, vemo pa tudi, da je premnogokrat na prijazen pozdrav dobil psovko v odgovor ali na prošnjo za vstop v hišo — zaklenjena vrata. Vemo, da so se njegovi nasprotniki večkrat posvetovali, kaj naj store, da bi ga moralno onemogočili, a vse to ga ni ne omalodušilo, ne zagrenilo. Prav po svetopisemsko je ostal, jedel in pil, kar so mu v gostoljubni hiši ponudili, če pa so ga odklonili, je „otresel prah s svojih nog“ in odšel korajžno dalje.

V glavnem mestu je organiziral slovensko službo božjo in popoldanske pobožnosti, kjer je vedno porabil priložnost, da je rekel pred cerkvijo dobro besedo, ki ni bila pridiga, ampak kramljanje o vsem, kar je ljudi zanimalo ali jih težilo. S posebno ljubeznijo se je zavzel za številno skupino naših prekmurskih rojakov, ki so se tu zaradi svojih posebnosti čutili najbolj osamljene. V Avellanedi, kjer je bilo Prekmurcev največ, jim je skozi dolga leta vsako nedeljo maševal in z njimi po maši ostal v ljubeznivem razgovoru.

Po tragični smrti g. Kastelica na Aconcagui leta 1940 je vse dušnopastirsko delo padlo na Hladnikove rame. Kmalu nato je prišla tragedija nad našo domovino in z njo nova odgovornost zanj, kakšno bodi njegovo stališče do dogodkov v naši domovini. Da je bil g. Hladnik načelno popolnoma trden glede brezbožnega komunizma, ni nobenega dvoma. Da pa je bil iskreno vesel vsakega udarca, ki je okupatorja zadel na naši zemlji, pa naj pride od koderkoli, bomo tudi razumeli. Da pri več kot skopih poročilih o dejanskem stanju doma ni mogel dobiti jasne slike o tem, kaj se tam dogaja, ni njegova krivda, saj tega takrat niso mogli doumeti celo ljudje, ki so živeli veliko bliže: celo Gorenjci ali Štajerci niso mogli verjeti, da je res to, kar se dogaja na Dolenjskem in Notranjskem.

Če beremo njegovo Duhovno življenje iz teh let, vidimo, kako je vzporedno z verodostojnimi poročili tudi vedno bolj 355

jasno poudarjal edino pravilno stališče do vseh dogodkov v naši domovini.

Če bi bil g. Hladnik glede komunizma in naše borbe proti njemu drugačnega mnenja, bi bil ob naši tragediji lahko rekel: Kar ste hoteli, to imate! Pa je storil prav nasprotno. Omogočil je tisočem slovenskih protikomunističnih žrtev novo življenje, in to zlasti onim, ki jim je bil zaradi starosti, bolezni ali drugih razlogov cel svet zaprt in v dneih, ko so zmagovalci resno razmišljali, da bi nas kot mednarodno nadlogo vrnili domov.

Je prav, da na tem mestu zapišemo, kako je do tega prišlo. Gospod Janez je pisal v Rim, da naj skušamo pridobiti za vselitev v Argentino kakih tri sto mladih ljudi, dovolj inteligentnih, da bodo znali argentinskim Slovincem povedati, zakaj in kako je doma prišlo do tega, kar je prišlo. Seveda smo mu odgovorili, da imamo po taboriščih tisoče ljudi, ki ne vedo kam, da mu jih pošljemo, kolikor hoče, a vprašanje je, kako priti tja.

Kmalu na to pride Hladnikovo sporočilo: Vlada je pripravljena sprejeti deset tisoč slovenskih protikomunističnih beguncev. Kako je Hladnik to dosegel? Žena takratnega argentinskega ministra za zdravstvo je bila kot študentka Hladnikova duhovna varovanka. Ona je svojega moža pregovorila, da je obljubil Hladniku, da mu bo pomagal priti v avdienco k predsedniku Peronu. Spremljal ga je v vladno palačo, pa se v eni sprejemnih dvoran nepričakovano srečata s Peronom, ki je hitel na neko sejo. Minister ga pozdravi in predstavi Hladnika, hotoč ga priporočiti za avdienco. „Za kaj gre?“ vpraša Peron. „Prosim za dovoljenje za vselitev naših ljudi v Argentino.“ „Garantirate zanje?“ „Da.“ „Dobro, deset tisoč jih lahko pride!“ In je odšel dalje. Minister popelje Hladnika naravnost na „Dirección de Migraciones“ in direktorju urada, da se pripravi „expediente“ in „carpeta“ z naslovom: Vselitev 10.000 Slovencev. Posebno dovoljenje predsednika republike.

To je bil začetek. Potem so se začela dolgotrajna pogajanja za poenostavljene vselitvenih predpisov, glede osebnih dokumentov, potnih listov, zamudnih in dragih konzularnih postopkov, zdravniških preiskav in podobno. Minilo je leto dni, predno je bilo mogoče izgladiti vse zapreke,

da so se naši ljudje lahko ne kot posamezniki, ampak kot skupina vselili v deželo. Zdi se mi, da je prav v tem primeru bil bogato poplačan Hladnikov optimizem s celo vrsto dogodkov, ki so nerešljivo vprašanje na tako enostaven način dovedli do ugodnega zaključka.

Ko so začeli prihajati tisoči naših ljudi v Argentino, je nastalo novo vprašanje: Kje dobiti streho zanje. Zaposlitve je bilo dovolj, samec se za silo že kam stisne, a kam z družinami z otroki in bolniki. Kako potolažiti skrb in skoro obup ljudi, ki so se takorekoč na novo znašli na cesti, misleč, da bodo s prihodom v Ameriko začeli takoj udobno in brezskrbno življenje. Hvala Bogu, da sedaj Hladnik ni bil več sam, da je med naseljenci bila vrsta ljudi, ki so problem razumeli in bili pripravljeni pomagati. Vendar brez Hladnika ne bi bili mogli naprej. On je svetoval, odpiral vrata na vse strani, opozarjal na nevarnosti, iskal službe in mislil na bodočnost naroda, ki je nastopil novo dobo svojega življenja. Pri vsem tem pa ni pozabil svojih „prejšnjih“ sorojakov, ki niso v večini mogli dobiti iskrenega stika z novimi naseljenci.

Vse to ogromno delo je Hladnik opravil po vrhu svoje uradne zaposlitve. Da je mogel živeti in da je zadostil zahtevam cerkvene oblasti, je vsa ta leta moral opravljati službo pomožnega kaplana na velikih mestnih župnijah: pri sv. Jožefu na Floresu, pri sv. Antonu v ulici Caseros in nazadnje pri sv. Rozi. Vedno je moral biti vernikom ves dan na razpolago in je mogel za rojake porabiti samo svoj prosti dan enkrat na teden ali pa če mu je uvidni župnik posebej dovolil ob kakih drugih priložnostih zapustiti župnišče. Čeprav je na fari delal za dva, je moral nemalokrat slišati očitek, da ga ni nikoli doma. Ko se je nekoč do smrti utrujen vrnil s svojega obhoda pri sorojaki, ga je na pisalni mizi v njegovi sobici čakala kuverta s pismom, naj do naslednjega dne ob desetih zapusti sobo in faro, ker bo to uro sobico rabil njegov naslednik. K sreči je lahko takoj dobil službo pri sv. Rozi, kjer je župnik dr. Carboni z veliko uvidevnostjo spremljal Hladnikov trud za svoje rojake in mu v marsičem gmotno pomagal.

Ko so potekla najtežja leta naše imigracije, je g. Hladnik, kakor pameten gospodar, ki vidi, da lahko grunt izroči v

mlajše roke, sklenil, da se umakne, ne v pokoj, ampak na drug delokrog.

Že dolga leta prej se je bavil z mislijo, da bi postal duhovnik v kakem versko in kulturno zanemarjenem delu buenosaireških predmestij. Zvedel je za več kot skromno kapelico sv. Jožefa v tistem delu Lanusa, ki so mu takrat rekali: „barrio de los pistoleros“. Vem, kakšen je bil ta „barrio“ njega dni. Na Hladnikov nasvet sem hodil od februarja 1947 do februarja 1948 tja vsako nedeljo maševat. Prvo nedeljo sta bili poleg desetglave mežnarjeve družine še dve drugi osebi pri maši. In „barrio“ so cenili na 10 tisoč duš.

Tu je Hladnik zaoral ledino, tu izpolnil zadnji del svojega življenja. Danes vemo, kje je njegova župnija. Vitki zvonik njegove cerkve jo označuje. Udobno župnišče ob njej, prosvetni dom, šola, kjer slovenske šolske sestre vzgajajo stotine in stotine mladeži, v bližini Slovenska vas s svojo cerkvijo in ustanovami, v dalji nova župnija, ki se je odcepila od matične, tlakovane ulice in avenije, gradnja vedno novih mestnih predelov, dohod vedno novih ljudi... sredi med vsem tem vrvežem pa povsod poznana postava g. Janeza, ki so mu nazadnje še gumbe na talarju in duhovniški pas po monsignorsko pobarvali, on pa vedno enak, skromen, potrpežljiv, ljubezniv, domač z vsemi, dobrimi in slabimi. Kdor bi imel kak dvom glede tega, kaj je Hladnik bil, je moral priti do trdnega spoznanja, da je bil izredna osebnost — na dan njegovega pogreba. Celo tiste, ki so ga dodobra poznali, je presenetil pogled na nepregledno množico ljudstva, vseh narodov, slojev in prepričanj, ki mu je izkazala svoje iskreno

spoštovanje in svojo zahvalo na poti na pokopališče. Tako se svet poslavlja le od svojih narodnih junakov.

Prezgodaj je odšel. Ta njegova noga! Bila je križ njegovega življenja, včasih malo lažji, včasih neznosno težak, od takrat, ko si jo je kot mlad fantek poškodoval ob narobe ležeči kosi pa vse do končnega trpljenja v sanatoriju, ki je srcu izpilo življenjsko silo. Nikdar ni imel časa, da bi se temeljito pozdravil. Vemo, da je imel še polno načrtov za bodočnost, vemo, da bi ga i mi Slovenci in drugorodci še potrebovali, vendar pa smo prepričani, da je on pred Gospodarjem, ko mu je polagal račune, lahko odgovarjal: talente, ki mu jih je dal, je odlično upravljal, čas, ki mu je bil odmerjen je do dobrega izpolnil.

Pisati o g. Janezu kot duhovniku in kot človeku se mi zdi kar odveč. Njegov odnos do Boga je bil tako iskren in tako naraven, da se mi zdi skoro nemogoče misliti, da bi bil potreboval za svoj pogovor z Bogom kakih posebnih pripomočkov. Skoraj predrzno je zaupal v božjo previdnost. Bil je izredno spoštovan voditelj v duhovnem življenju premnogih znanih argentinskih osebnosti. Privlačevala je njegova dobrot. Kot človek je bil po kraševsko trdoživ, če treba do trme v dobri stvari, neutrudno delaven, osebno skromen, da niti v pravem pomanjkanju ni čutil neugodja. Njegova glavna moč pa je bila v njegovi dobroti. Ta ni poznala meja.

Msgr. Janez Hladnik zasluži naše spoštovanje in našo hvaležnost. Gre mu častno mesto med velikimi sinovi našega naroda.

Jože Košiček

Niz osebnih spominov na velikega cerkvenega glasbenika

Od srede prejšnjega do srede sedanjega stoletja so slovensko cerkveno glasbo v glavnem oblikovali in ji dajali smer trije veliki mojstri: Gregor Rihar, Anton Foerster in Stanko Premrl. Vsak je bil kakor svetilnik, kamor so se ozirali slovenski cerkveni skladatelji in izvajalci cerkvene muzike, in vsak je vtisnil svoji dobi pečat svoje vodilne muzikalne osebnosti in usmerjal značaj slovenske cerkveno-glasbene umetnosti.

Za Riharja vemo, kako je vsaka njegova pesem dihala pristno slovensko muzikalno občutje, ki pa mu je mojster dal umetniško obliko, primerno za bogoslužje. Le na ta način mu je uspelo, da je iz naših cerkva pregnal cerkvenemu namenu popolnoma neprimerno 'prepevanje in muziciranje' tedanjega časa, zakaj njegova skladba je bila tako globoko zajeta iz slovenske duše, da je takoj našla tam odmev. Riharjev genij je bil tako silen in tako pristen, da so njegove pesmi ostale do današnjega dne izraz slovenskega bogoslužnega občutja za posamezne dobe cerkvenega leta. Saj si ni mogoče misliti božiča ali velike noči brez Riharjeve pesmi!

Anton Foerster, po rodu Čeh, ki je nasledil Riharja na koru ljubljanske stolnice, je bil iz drugačnega testa. On je gledal in doživljal v cerkveni glasbi svet obsegajoče vesoljstvo Cerkve. Bil je velik glasbeni puritanec, prepričan cecilijanec, ki je mislil, da mu je poverjena naloga očistiti cerkveno glasbo vse 'posvetne' navlake in uvesti vanjo čisti bogoslužni slog pristne svetovne glasbene umetnosti. Zato mu mar-

sikaj pri Riharju ni bilo všeč, a ker ga ni mogel izriniti iz bogoslužja in njegove pesmi nadomestiti, je njegove skladbe izdatno popravljal in jim s tem tudi škodoval. Sam je bil velik komponist in glasbeni pedagog in njegove skladbe, cerkvene in svetne, so velike, klasične umetnine, a dostikrat brez slovenskega občutja.

Stanko Premrl je po mojem mnenju nekako sredi med njima. Po svojem izvoru pristen sin slovenske zemlje (rojen l. 1880 v Št. Vidu pri Vipavi) je svojo domačo muzikalno tradicijo ter svoj izredni glasbeni talent do viška izšolal na dunajskih glasbenih šolah, kjer je spoznal takratne nove stilne smeri in uvajanje modernih tokov v glasbeno izražanje. Slovensko glasbeno občutevanje in moderne stilne smeri so se v Premrlu na čudovit način zlele v enoto, iz katere nam je napisal toliko lepe, moderne muzike, iz katere — poleg vse moderne izrazne tehnike — zopet in zopet zapoje domača melodija. A njegova cerkvena muzika je bila tudi za cecilijanca Foersterja neoporečna.

Nimam namena tu naštevati, kaj je Stanko Premrl vse bil v našem glasbenem svetu, tudi ne ogromnega zaklada kompozicij, ki nam jih je zapustil, ko je 14. marca 1965 umrl. Samo to bi rad povedal, da je bil vodilna glasbena osebnost, odličen komponist in priznan glasbeni vzgojitelj. Ni bil samo stolni organist in pevovodja, ampak tudi profesor na ljubljanskem konservatoriju in pozneje na glasbeni akademiji, urejal je dolgo vrsto let „Cerkveni glasbenik“ in bil član vseh mogočih glas-

benih društev in ustanov, cerkvenih in svetnih.

Najini življenjski poti sta se dotaknili prvič kmalu potem, ko je Stanko Premrl po dovršenih glasbenih študijah postal vodja cerkvene glasbe v ljubljanski stolnici l. 1909. Nekako v istem času je zaradi polnega razmaha škofovih zavodov in gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano prenehal z delom podoben majhen zavod v Alojzjevišču v Ljubljani in so nekaj uporabnih predmetov odtod prepeljali v zavod v Št. Vidu. Med takimi elementi so bile tudi majhne, eno-manualne orgle s popolnim pedalom za igranje basov z nogami. Popravili so jih in jih postavili v veliko pevsko dvorano v zapadnem, takrat novem traktu velikega zavodskega poslopja. Bil sem tačas, če me spomin ne vara, v četrtem razredu škofijske gimnazije in, seveda, čez glavo zakopan v muziko, tako, da me je razrednik Kržišnik (Radagaj) večkrat moral opomniti, da bo treba kak instrument opustiti, če se bom potegoval za odliko v šoli. Najbolj vneto sem se oprijel učenja klavirja in gosli, ko so se pa pojavile v pevski dvorani orgle, sem se takoj vpisal tudi za študij orgel. Ta kraljevski instrument je bil od tistega časa do današnjega dne moja velika ljubezen.

Škof Jeglič je hotel v svojem zavodu imeti res najboljše učitelje v vsakem oziru. Zato je za pouk orgel določil novega stolnega organista, ki je imel ravno orgle za glavni predmet in instrument pri glasbenih izpitih na Dunaju. Tisti, ki smo se priglasili za pouk na orglah — bilo nas je samo nekaj malega — smo zvedeli, da bo naš profesor stolni ravnatelj Premrl iz Ljubljane. Vso drugo glasbo, se pravi klavir, gosli in druge orkestralne instrumente, kakor tudi vse petje je imel v rokah prof. Vojteh Hybášek, moj dolgoletni, nepozabni učitelj glasbe, ki mi ni bil samo najboljši učitelj, ampak tudi najboljši prijatelj za časa mojih zavodskih let in poleg do svoje smrti.

Ko sva s Premrlom prvič sedla za male orgle, mi je bilo tesno pri srcu. Kar nekako bal sem se, da ne bom pred učenim profesorjem še tistega znal, kar sem se z vestnim učenjem klavirja v vseh prejšnjih letih naučil. Bil je namreč pogoji, da se bo

orgel mogel učiti le tak študent, ki že prejcej dobro igra na klavir.

Novi učitelj me ni gnjavil s kakim praktičnim dokazovanjem mojih sposobnosti na tipkah, temveč je najprej razložil važno zadevo:

„Vidiš, dečko, tehnika igranja na orglah je drugačna od one na klavirju. Na klavirju udariš na tipko, na orglah pa samo pritisneš.“

Skoraj mi je šlo na smeh, ko sem ga prvič slišal govoriti. Imel je svoj način govorjenja, ki se je meni — petnajstletnemu pobiču — zdelo zelo 'hečno'. Sprva sem ga tudi komaj razumel, ker je nekatero besedo večkrat ponovil in na splošno govoril nerazločno, toda kmalu sem se njegovi govorici privadil tako, da mi je bila v svoji posebnosti ljuba in draga, in da bi jo bil pogrešal, če bi bil moj učitelj začel govoriti drugače. Bila je to njegova karakteristična posebnost in se mu je dobro prilegala.

Ko me je potrpežljivo uvedel v 'tehniko' igranja na manualu pri orglah, ki jo je imel za važno za lepo 'vezano' igranje, sva se lotila pedala. Ponovno se je vsedel za orgle in mi nazorno kazal, kdaj in kako je treba igrati pedal s sprednjim delom stopala in kdaj s peto, kdaj in kako z levo in kdaj z desno nogo. Zdelo se mi je, da so njegove noge bolj gibčne od prstov na mojih rokah in sem ga ves čas na tihem zavidal.

Po daljših vajah iz „orgelske šole“ je prinesel prvo zbirko svojih lastnih preludijev, ki res niso bili težki, a zame so pomenili trd oreh, in mi pokazal, kako se mora izvajati, „kar spada skupaj“ in je označeno z ukrivljeno vezalno črto. Na to je polagal veliko važnost in pa na pravilno rabo pedala.

„Vidiš,“ je dejal pri neki vaji, ko je pazno motril gibe mojih nog, „kar si delal sedaj, ni bilo prav in se mora popraviti, da ne boš igral pedala kot kak šušmar. S črne tipke, ki jo pritisneš s prsti noge, greš na sosednjo belo tipko s peto, ali pa, če je bolj pripravno, rabiš obe nogi.“ In tako naprej so se razvijale njegove instrukcije. Bil je vesten in sila natančen učitelj, ki je hotel z dosledno vztrajnostjo doseči, da njegov učenec na orglah

ne bo šušmar, ampak — če ne mojster — potem vsaj korekten igravec.

Prva svetovna vojna je najino skupno delo na malih orglah v šentvidskem zavodu pretrgala; on je prenehal hoditi v zavode, jaz pa sem bil vpoklican k vojakom in odšel na fronto. Ljubezen do orgel in spomin na izrednega učitelja sta šla z menoj in ostala pri meni vse dni. Bil sem pozneje pri polkovnem kadru v Ennsu ob Donavi edinj v oficirskem zboru, ki je znal igrati orgle in sem pri vojaških slovesnostih v cerkvi vedno sédel za velike orgle v ogromni farni cerkvi ter se večkrat spomnil svojega učitelja, kaj bi neki rekel, če bi videl, kako je z mojimi nogami in pedalom...

Po mojem povratku iz vojne se je stik med nama obnovil, tokrat ne več ob orglah, temveč ob — koralu. Premrl je namreč poučeval koralno petje na teološki fakulteti v Ljubljani in jaz sem njegove ure obiskoval z velikim zanimanjem. Kot iz velike daljave mi je zvenelo po ušesih čudovito koralno prepevanje stiških menihov, ki sem ga slišal v otroških letih in mi je budilo posebno nagnjenje do koralu.

Stolni regens-chori je vedno stopil v pevsko sobo s posebno naglico in neučakanostjo ter je hitrih korakov prekoračil sobo in sedel za klavir. Prijel je za tipke in nekako mimogrede zaigral nekaj malega iz svoje bogate fantazije. Kar je prišlo iz klavirja, je bilo zame čudovita stvar in se ne da popisati. In vendar je navadno vzel za osnovo neko koralno melodijo — ali to je bil koral v Premrlovi prefinjeni interpretaciji.

Potem je začel z razčlenjevanjem elementov koralnega petja z znanjem, ki ni dopuščalo nobenega dvoma, da o njem govori mojster. Spet sem poslušal njegovo karakteristično govorico, tako domačo kakor bi jo bil zadnjič poslušal včeraj — pa se mi je med tem vendar toliko huđega zgodilo tekom triletne vojaške službe v vojni. Stavek je začel z zaletom, hitro izgovoril kopico besed, nekatere parkrat ponovil ter se ustavil, kot bi mu zmanjkalo sape. Kar pa je povedal, je imelo ceno.

Nato smo iz koralnih knjig po tradicionalni notaciji študirali nekatere speve, ki jih je najprej zapel učitelj sam in smo

za njim v zboru ponavljali. Bilo je petje po revidiranem koralu, ki je bil prirejen v smislu navodil „Motu proprio“ papeža Pija X., za katerega je Premrl ves gorel. Bila je muzika latinskega teksta in koralnih melodij in ritmov, in vse je bilo kakor vilito iz enega kosa. (Sedanje „prilagojevanje“ koralu na moderne jezike to prečudno zlitost melodije, ritma in besede nasilno razdira in uničuje, in kar bo sledilo, bo pokveka).

Dogodilo se je, da je večina „pevcev“ v razredu včasih zavijala po svoje. Kljub popravljajanju in ponavljanju ni mogel učitelj doseči petja, kakor bi ga bil rad. Ob takih prilikah se ga je lotila nervoznost, ki se je izražala v sunkovitih gibih njegovega telesa na stolu in s hitrico karajočih besed, ki jih menda nihče ni razumel. Pa se je mojster hitro obvladal in mirno nadaljeval nelahko nalogo pevskega učitelja in vzgojitelja.

V tistem času sem ga ponovno obiskoval na njegovem domu v stari korarski hiši pod Gradom nasproti stolnice, kjer mu je gospodinjala njegova vedno ljubezniva sestra. Imel sem še vedno glasbene ambicije izza let v zavodih, pa sem iskal mojstrovega vodstva in pomoči. Zadovoljen je bil, ko sem mu povedal, da sem se pri vojaki vztrajno bavil s študijem glasbene teorije in instrumentacije po najnovejši literaturi. Govorila sva o moderni glasbi in mi je s tem v zvezi zaigral na klavir dele katere svojih večjih skladb (spominjam se posebno na Sončno pesem sv. Frančiška) ter razlagal stil svoje muzike, ki je, kakor znano, kulminirala v rabi modernih harmonskih sredstev. Kako je Premrl znal z uporabo razglasja (disonance) in svojkega reševanja takih disonanc dosežati izredne učinke v muzikalnem izrazu, je gotovo omembe vredno.

Kakih deset let kasneje sem v Novem mestu pripravil s svojim zborom „Gorjanci“ koncert, s katerim sem hotel podati najznačilnejšo pesem vsakega izmed vodilnih slovenskih cerkvenih skladateljev zadnjih 100 let. Pri izbiri sem se seveda obrnil tudi na Premrlo, ki je sloves mojega zbora poznal, da bi mi pomagal določevati, katera pesem bi bila tipična recimo za Riharja, Foersterja, Kimovca, Tomca itd.,

in za samega Premrla. Zal sem ime Marijine pesmi, ki jo je izbral zase, po teh dolgih letih pozabil, vem le, da je bila preprosto-moderna, zelo razgibana in silno slovenska, po napevu in melodični črti. Spominjam se, da sva za Foersterja izbrala njegov latinski ofertorij za praznik Vseh svetnikov „Beati mortui“, biser klasične lepote, za Kimovca pa Marijino „Tiho sonce plava“, pristno kimovčevo mehko pesem, ki se pa mogočno razvije in konča v pianissimu. Naslovov drugih izbranih skladb se ne spominjam več.

Ko je bil koncertni spored z zborom naučen in pripravljen, sem se končno javno odločil glede orglavca: povabil sem Stanka Premrla. Vedel sem od prej, da mu je moja ideja o cerkvenem izvajanju, kakor sem ga zamislil, všeč. Osebnno sodelovanje takega priznanega glasbenika bo pa v takem podeželskem kraju kot je Novo mesto, visoko dvignilo sloves koncerta in prestiž zbora. Nisem pa kaj prida upal, da bo sprejel, ker je zavoljo velike in zgoščene zaposlenosti v Ljubljani odklanjal muziciranje drugje. Poleg tega je vedel, da sicer dokaj zastavne orgle pri Frančiškanih v Novem mestu niso sodobno urejen instrument, kakor so one v stolnici. Skoraj iznenaden sem bil ob prejemu njegovega pisma, da pride; le prosil je, da bi čimprej jaz prišel k njemu, da bi se o vsem domnila.

Koncert je ob Premrlovem orglanju sijajno uspel, čeprav je mojster tu in tam z njemu lastno in menj poznano mimiko zmajeval nad orglami. Na koncu je bil tudi on zadovoljen, in ob povratku mi je dejal:

„Vidite, take cerkvene glasbene prireditve, kot je bila ta, so vredne, da človek pride iz Ljubljane v Novo mesto. Le tako

naprej!“ (Op. Zbor „Gorjanci“ ni bil cerkven, ampak svetni zbor).

V „Cerkvenem glasbeniku“ je potem dogodek obširno in pohvalno popisal, pa ni pozabil omeniti, da je pri Tomčevi pesmi sopran enkrat pel visoki ges namesto g. Tak je bil v svoji glasbeni strogosti!

Ko sem se nekaj let kasneje preselil v Ljubljano, me je poiskal in pritegnil v odbor Cecilijnega društva cerkvenih glasbenikov, kjer sva se potem redno videvala na sejah. Takrat sem spoznal, kako globoko socialno čuteč mož je. Ko smo končali na seji probleme orglarske šole, ki jo je vodil, in razpravljali o poročilih dekanjskih nadzornikov organistov, se je skoraj redno in dosledno vračal k vprašanju eksistence organistov in iskal možnosti, kako pomagati, celo preko škofijskega ordinariata.

V vsej svoji pojavi pa je ostal isti, kakor sem ga pred mnogimi leti prvič srečal pri malih orglah v zavodih: ni se veliko postaral, ni govoril nič drugače, le bolj umirjeno. Njegova umetniška sila pa je rastla in njegovi čudoviti prsti so čarali iz šenklavških orgel preludiranje po improvizaciji, kakor ga nikjer in nikoli nisem slišal enakega in ga ne bom. Kadar sem mogel, sem šel v stolnico, da uživam to izvirno, neposneto lepoto, ki je tekla iz njegovega duhovniškega srca v blagoslovljene in posvečene prste, da pojejo po tipkah slavni orgel čast in hvalo Bogu vse-mogočnemu, večni Lepoti, kjer Stanko Premrl sedaj uživa lepoto večne gloriije. Bil je namreč duhovnik Gospodov vedno in povsod.

Dr. Ludovik Puš

Smrt p. Antona Prešerna D. J. dne 7. marca 1965 je globoko pretresla vso našo slovensko skupnost zunaj ožje domovine. Začutili smo ob tem nekaj podobnega kot pet let prej ob smrti pok. škofa dr. Gregorija Rožmana, ki ga je bil potem p. Prešeren med nami v več pogledih nadomestil. S svojim delom si je p. Prešeren zaslužil, da se ga Slovenci s hvaležnostjo spominjamo.*

Anton Prešeren se je rodil 8. junija 1883 v kmečki družini pri „Belejevih“ v Zabreznici, ki spada pod župnijo Breznica na Gorenjskem. Oče mu je bil Šimen Prešeren in mati Jožefa Jeglič, sestra ljubljanskega škofa Jegliča, ki se je bila semkaj primožila iz bližnjih Begunj.

Že leto pred njegovim rojstvom je njegov ujec dr. Anton Bonaventura Jeglič, poznější ljubljanski škof, nastopil službo v Sarajevu v Bosni, na povabilo nadškofa Stadlerja, ki je potreboval tujih sodelavcev.

* Temeljito biografsko študijo o p. Prešernu je takoj po njegovi smrti objavil naš rimski zgodovinar Fr. Dolinar (P. Anton Prešeren S. J., Rim 1965). Poleg podatkov o njegovem življenju in delu nudi tudi bogate podatke, ki kažejo zgodovinski ambient njegovega življenja, in vsebuje tudi dragocene oznake njegovega značaja ter pomena njegovega dela. V glavnem se naslanjam na to delo. — Prim. tudi: Dr. Fil. Žakelj, P. Anton Prešeren, gen. asistent Jezusove družbe, je odšel po plačilo, Omnes unum 1965, str. 68 sl. — Naprošen tu jaz podajam poročilo o pok. p. Prešernu iz pietete do njega kot višjega cerkvenega predstojnika naše ustanove Slovenskega semenišča v Argentini, čeprav bi ga sicer tu primerneje označeval kdo, ki ga je osebno bolj poznal.

Ko je malij Anton Prešeren dopolnil 11 let, je bil njegov ujec arhidiakon vrhbovanskega kapitlja. Ker se je bil ta odločil svojega nadarjenega, nečaka študirati in mu preskrbeti dobro vzgojo, ga je poklical v svojo bližino in ga poslal na gimnazijske študije v jezuitski vzgojni zavod v Travniku v Bosni. Tu se je izobraževal od leta 1894 do 1902, ko je končal gimnazijo z odlično maturo.

Ker se je mladi abiturient odločil za semenišče, ga je ujec dr. Jeglič, ki je bil tedaj že ljubljanski škof, poslal v Rim v Germanik, od koder je obiskoval papeško vseučilišče Gregoriano. Tu je študiral filozofijo in teologijo sedem let, kar je l. 1909 zaključil z obema doktoratoma. V duhovnika je bil posvečen že leto prej, 28. oktobra 1908. Na novo mašo je v Rim prihitel tudi ujec škof Jeglič.

P. Prešeren se je že pred koncem študij odločil za redovniško življenje v Družbi Jezusovi, kjer je prejel vzgojo in izobrazbo in ga je njen duh tako osvojil. Vendar je ustregel želji škofa Jegliča in prišel za nekaj časa za dušno pastirstvo v domačo ljubljansko škofijo. Nastavljen je bil za kaplana v Borovnici. Tu pa je bil komaj kakih devet mesecev (od avgusta 1909 do maja 1910), ko je sledil klicu po redovnem življenju. Vstopil je v avstrijsko provinco, ki so vanjo takrat spadali tudi jezuiti na Slovenskem in Hrvaškem. Redovniško življenje je začel 3. oktobra 1910. Noviciat je naredil v Št. Andražu na Koroškem. Tretjo probacijo je opravil na Freinbergu pri Linzu.

Od l. 1913 do 1918 je deloval v Colle-

gium Maximum v Innsbrucku. Tam se je najprej habilitiral za univerzitetnega profesorja iz etike in moralne teologije. Potem je bil na teološki fakulteti innsbruške univerze več let docent za etiko, obenem pa je predaval na Filozofskem inštitutu fakultete teodiceje, dokler ni prešel na fundamentalno teologijo leta 1918. Že isto leto pa je kot Slovenec zapustil avstrijsko provinco.

Ko je namreč leta 1918 nastala skupna država Srbov, Hrvatov in Slovencev, so jezuiti takoj začeli pripravljati vse potrebno za ustanovitev posebne redovne pokrajine za to ozemlje. Tako je tudi p. Prešeren bil poslan v Bosno v Sarajevo, kjer je od leta 1918 do 22. aprila 1922 deloval kot rektor vrhbosanskega centralnega bogoslovja in semenišča. V tem času je tudi še predaval, in sicer moralno teologijo, pedagogiko in katehetiko.

Leta 1922 je bil izbran za provinciala jugoslovanske jezuitske redovne pokrajine, ki je bila kot viceprovinca ustanovljena že 8. decembra 1919. Na tem mestu je uspešno delal od 28. aprila 1922 do 11. jan. 1931.

Leta 1931 ga je tedanji jezuitski vrhovni predstojnik p. Vladimir Ledochowski imenoval za svojega asistenta v vodstvu slovanskih provinc. To visoko službo je potem opravljal nepretrgoma tudi pod naslednjim generalom Družbe p. Jansenom, ki je bil izvoljen l. 1946, in potem do smrti leta 1965. Tako je p. Prešeren opravljal službo asistenta v Družbi Jezusovi kar štiriintrideset let, kar je doslej edini primer v celotni njeni zgodovini (od 11. januarja 1931 do 7. marca 1965).

V tem času je vršil še več drugih služb in izvršil odgovornih poslanstev. Njegovo delovanje je tako bogato, da je primerno, da o njem spregovorimo v posebnem poglavju.

Vse življenje tako trden in zdrav je kot osmdesetletnik omahnil. O božiču leta 1963 se je pred kapelo slovenskih šolskih sester na Via dei Colli, kamor je prišel maševati polnočnico, zgrudil. Za tem so se ponavljale pogostne manjše srčne kapi. Pa je proti napovedi zdravnikov kljuboval še več kot celo leto. V visoki starosti izpolnjenih 81 let je umrl 7. marca 1965 v centralni hiši jezuitskega reda na Borgo Santo Spirito v Rimu. Tu v osrčju Cerkve, ki

je zanjo delal vse življenje, so ga počastili z izrazi sožalja jezuitskemu redu najvišji prestavniki Cerkve in tudi sam sv. oče Pavel VI.

Delo

Že v mladostnih študijskih letih se je pri Antonu Prešernu pokazalo, na katerih področjih bi se pozneje v življenju utegnil uveljaviti; bilo je to študijsko in vodstveno področje.

V jezuitskem kolegiju v Travniku je bil odličen dijak, med prvimi od odličnjakov. Pa se ni ob knjigah zapiral sam vase, ampak ga je iniciativa gnala v življenje in je v tem že nakazal bodočega organizatorja. Bil je tam prefekt Marijine kongregacije, na njegovo pobudo in po njegove delu je bila obnovljena Marijina kongregacija za nižješolce; za novo leto novega stoletja 1901 je bil med glavnimi organizatorji pomenljive akademije travniških višješolcev pod naslovom: *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat* (kar je njemu ostalo kot neko življenjsko vodilo).

Ista njegova usmerjenost se podobno kaže v njegovih germaniških letih. Poleg strogo poklicnega študija se je mnogo posvečal delu v „Hrvaško-slovenski akademiji sv. Cirila in Metoda“, ki so jo sestavljali slovenski in hrvaški germaniki in so v njej v svojem jeziku obdelovali aktualna filozofska in teološka vprašanja. V tej akademiji je bil Anton Prešeren poldrugo leto tajnik in za tem dve leti predsednik. Obenem je imel v njej vrsto zanimivih, tedaj posebno aktualnih predavanj in poročil. V njih se kaže njegov prehod od spekulacije na pastoralno področje, ki je potem zanj pri njegovem študijskem zanimanju in v praktičnem delu značilno.

Nekaj časa je bil tudi voditelj katehetskega pouka, ki ga germaniki dajejo italijanskim dečkom. V šolskem letu, ko je bil že novomašnik, je vršil v Germaniku službo prefekta teologov. Službi so sicer določali predstojniki, a kažeta poleg njegovega položaja v Germaniku tudi v neki meri usmerjenost njegovega značaja.

Po dovršenem noviciatu se je l. 1913 habilitiral za univerzitetnega profesorja za moralno teologijo in etiko z razpravo o razmerju nedeljskega posvečevanja do tretje

zapovedi dekaloga. Delo je bilo priobčeno tisto leto v innsbruški teološki reviji *Zeitschrift für katolische Theologie*.

V svojih profesorskih letih je v času objavil l. 1918 razpravo *Večni krogotok v vsemirju* (o monističnem nazoru švedskega kemika Svante Arheniusa).

Ko je bil leta 1922 imenovan za provinciala jugoslovanske jezuitske redovne pokrajine, je s tem dokončno prešel na upravno-vodstveno področje v Družbi, kjer je deloval do smrti. Tu si je pridobil velike zasluge za Družbo najprej z organizacijo nove jugoslovanske province in potem kot dolgoletni asistent za slovanske province pri generalatu Družbe.

Pod njegovim vodstvom so se v mladi jugoslovanski provinci izvršila tale za Družbo važna dela: Bil je pozidan vzgojni zavod za Družbin naraščaj v Travniku — Bunarbaša (1922). Zgrajena je bila hiša na Jordanovcu v Zagrebu — za dom duhovnih vaj (1930), ki pa je dala pozneje stredo noviciatu in filozofskemu institutu. S tem je bil postavljen temelj za prenos težišča province iz Bosne v Zagreb. Isto leto je dobil jezuitsko rezidenco tudi Beograd. V Ljubljani je že prej bil dozidan Dom duhovnih vaj (1923). Delalo se je na to, da bi jugoslovanska provinca prevzela vodstvo semenišča v Sofiji za bolgarski kler. Za to se je p. Prešeren zavzemal tudi pozneje kot generalni asistent v Rimu in je bilo to res uresničeno leta 1934.

Skrbel je za povzdigo jezuitske verske revije *Život*, ki jo je tudi prenesel iz Sarajeva v Zagreb. Ustanovljena sta bila *Vjesnik Marijinih kongregacija* in *Vjesnik katoliških misija* (1925), hrvaško misijonsko glasilo. V Sloveniji je Družba prevzela v svojo skrb *Glasnik Srca Jezusovega*. Ustanovljen je bil Bengalski misijon z namenom, da bi provinca pozneje prevzela samostojno misijonsko področje v Indiji.

Kot provincial je bil veliko na poti po vsej Jugoslaviji. Ob vsem tem se je pa z veseljem posvečal — nekateri so mu očitali, da kar preveč za svoj položaj provinciala — neposrednemu dušnopastirskemu delu. Vodil je duhovne vaje. V Zagrebu je bil znan in mnogo iskan spovednik.

Tako je p. Prešeren mnogo prispeval k obnovi in utrditvi verskega življenja med katoličani na ozemlju nove države Jugoslavije po razdejanju prve svetovne vojne.

Kot slovanski asistent pri generalu jezuitske družbe je imel v Družbi še posebno odgovorno mesto. Je pa njegov delež pri življenju Družbe v tem času javnosti manj znan, ker pač še veliko skrivajo arhivi.

Pod vrhovnim predstojnikom p. Vladimirom Ledochowskim, ki je sam izredno dobro poznal probleme slovanskega katolicizma, je bil p. Prešeren pač upoštevan svetovalec in izvrševalec ukrepov in napotkov vrhovnega predstojnika. Po njegovi smrti pa dobi poslanstvo p. Prešerna pri osrednjem vodstvu Družbe še poseben pomen, ker je bil on glavni poznavalec verskih razmer in potreb med katoliškimi slovanskimi narodi.

Skrb za katolicizem med slovanskimi narodi ni bila samo njegova uradna dolžnost, ampak mu je postala živa osebna zadeva. Zavzet se je poglobljajal v zgodovino in kulturo slovanskih narodov in si je osvojil glavne njihove jezike. Prav v tem času so katoliški slovanski narodi morali iti skozi hude preizkušnje in bil je čas, ko je p. Prešeren v svoji skrbi kot asistent mogel z njimi samo trpeti. Med vojno so slovanske pokrajine njegove asistencije splošno, razen Hrvaške in Slovaške, veliko trpele od nacističnih okupatorjev. Po vojni so samo Poljaki mogli v precejšnji meri obnoviti svoje delo, češka, slovaška in romunska provinca so razgnane, delo Družbe v Bolgariji je uničeno, hrvaški in slovenski jezuiti v Jugoslaviji so bistveno ovirani v svojem apostolatu. P. Prešeren je kot asistent samo enkrat mogel obiskati severnoslovanske province (1947), čeprav so vizitacije eno glavnih opravil asistenta. Za obisk Hrvaške je l. 1941 več dni na meji čakal za dovoljenje, ki ga ni bilo.

V zvezi z asistentsko službo je v Družbi po volji vrhovnega predstojnika izvršil še druga važna poslanstva.

Od l. 1931 do 1964 je bil generalov delegat za jezuite vzhodnega obreda in je na tem področju imel pravo jurisdikcijo. Po sklepu generalne kongregacije l. 1938 naj bi se vzhodna veja Družbe še bolj razvila, kar pa je potem zavrila vojna. Je pa v ta namen l. 1960 Družba vzhodni veji dala novo pravno strukturo.

Kot zastopnik p. generala se je udeležil l. 1932 šestega kongresa na Velehradu. L. 1935 se je izvršil v največji meri po njegovem prizadevanju za 1050-letnico Meto-

dove smrti sprejem zastopnikov vseh slovanskih narodov pri sv. očetu Piju XI., pri katerem je papež ob pogledu na šeststo slovanskih duhovnikov in klerikov govoril o veličastnem videnju bodočega zedinjenja. Od sv. Petra so vsi odšli na Cirilov grob, kamor je p. Prešeren tako rad zahajal in tja vodil pogosto slovanske vernike. L. 1936 se je spet kot generalov zastopnik udeležil sedmega kongresa na Velehradu, kjer je tudi vsak večer vodil skupne adoracije v velehradski baziliki. Zadnjič je bil na Velehradu leta 1947 za štiridesetletnico velehradskih kongresov. Ob teh kongresih se je p. Prešeren vedno trudil za tesno sodelovanje med velehradskimi ustanovami in papeškimi Vzhodnim inštitutom.

Z veseljem je opazoval lep razvoj Apostolstva sv. Cirila in Metoda v slovenski domovini. Tolmačil in podpiral je v Rimu zamisli prof. Grivca, ki je bil v Sloveniji duša tega dela. Za stoletnico bratovščine sv. Cirila in Metoda leta 1951 je po njegovem posredovanju prejela ta Slomškova ustanova najvišje cerkveno priznanje v pismu Pija XII. kardinalu Tisserantu (4. aprila). Prof. Grivec ob razglasitvi sv. Cirila in Metoda za prva patrona ljubljanske nadškofije v pismu p. Prešernu pravi, da je sv. stolica uresničila njune mladostne ideale v tolikšni meri, kot si niti sanjati nista upala.

Vse to delo za krščanski vzhod je p. Prešeren vršil s srcem in je to bil že njegov mladostni ideal iz Travnika. V Rimu je vsako leto s slovanskimi in hrvaškimi germaniki, ki so se jim pridruževali tudi češki in poljski teologi, za Cirilov in Metodov god poromal na Cirilov grob k sv. Klemenu.

Od l. 1950 do 1958 je bil p. Prešeren tudi generalov delegat za rimske interprovinčialne hiše, med temi so tudi gregorijanska univerza in druge rimske jezuitske visokošolske ustanove. Prav v tej dobi jezuitsko šolstvo v Rimu izkazuje izredno lep razvoj, kar je bilo tudi pod njegovim vplivom, ker je dobro poznal kot dolgoletni njegov sodelavec zamisli in načrte p. Ledochowskega, enega največjih organizatorjev jezuitskih šol.

Pri sv. stolici je p. Prešeren že pod Pijem XI. kot za njim zlasti pod Pijem XII. bil cenjen in upoštevan svetovavec v slovanskih, posebno še južnoslovanskih

zadevah. Saj je bil med vojno in takoj po njej eden najbolj vidnih Slovanov v Rimu, ki je slovanske probleme najbolj poznal. S papežem Janezom XXIII. pa sta se tudi osebno poznala še iz časov, ko je bil ta kot nadškof Roncalli apostolski vizitator v Bolgariji.

Ob vsem tem je p. Prešeren storil veliko dobrega Slovincem, kot mu je to omogočal njegov visoki in vplivni položaj, ko so k temu klicale potrebe njegovih rojakov v stiski. O tem bo govora posebej.

Že iz vsega tega nekoliko odseva značaj p. Prešerna kot človeka, Slovenca in duhovnika-redovnika. Pa o tem še nekaj v naslednjih kratkih poglavjih. Podajam, kolikor pač o tem morem povzeti iz že zapisanih ugotovitev in deloma iz osebnega doživetja te osebnosti. Osebno sem se srečal z njim le enkrat v begunstvu, ko mu je bilo že čez šestdeset let. Ko je bil zadnja leta višji predstojnik Slovenskega semenišča v Argentini po smrti škofa Rožmana, nas je vezala dovolj bogata uradna korespondenca, ki ji je pa pokojni delegat znal dati preprosto domač in včasih prisrčen ton.

Kot človek

Telesno je bil po vnanjosti visoke in močne postave, a ne debelušen, in je ohranil vedno izrazito moško postavo. Močan je bil tudi po notranji konstituciji in zdravju. Bil je, kot da bolezní ni poznal. Zadnja leta so ga seveda prizadeli znaki starosti, pa se je ob njih hote še bolj vzravnal, ker ni hotel biti slaboten in bolan.

Poleg fizične moči in zdravja je kot dediščino rodu prejel tudi lepe duševne prednosti. Po očetu je bil iz rodu Prešernov v radovljiškem kotu, ki ima verjetno skupnega davnega prednika, čeprav se danes vsi ne štejejo za sorodnike in se tudi p. Prešeren ni npr. imel za sorodnika pesnika Prešerna, ki sicer izhaja iz istih krajev. Po materi pa je p. Prešeren iz rodu, ki je dal Slovincem nadškofa Jegliča.

Med škofom Jegličem in njegovim nečakom p. Prešernom ugotavljajo mnoge skupne značajske lastnosti, čeprav je v njunem zunanem nastopu takoj videti tudi neko razliko: škof Jeglič se je zdel v nastopu bolj nekako nervozno živahen,

njegov nečak pa bolj harmonično umerjen. Obema pa je skupen „pretežno kolerični temperament, nepretrgana delavnost, volja do uveljavljenja in vodstva, optimistična zaupljivost posebno nasproti mladini, vseplošnost zanimanja, velikopoteznost, ki je vsa prevzeta od visokega cilja, pa manj hladno računa s tvarnimi vzroki; v endotymnem doživljanjskem dnu obeh je navzoča neka naglost, terjanje hitrih uspehov, impulzivnost“ (Dolinar, str. 4).

Njegova pogumna podjetnost in velikopoteznost se je pokazala med drugim tudi v ustanovitvi Slovenskega semenišča v emigraciji. Ko se je ob koncu vojske l. 1945 zbrala močna skupina slovenskih bogoslovcev v Italiji, sta na prošnjo in v imenu prelata Odarja šla iz Montortone pri Padovi v Rim salezijanska duhovnika dr. Farkaš in dr. Tome, da bi dosegla za to skupino ustanovitev nekega begunskega slovenskega semenišča. Seveda sta v vsem računala na p. Prešerna. Dr. Farkaš o tem obisku med drugim poroča: „Beseda je dala besedo in točno se spominjam, kako je sredi razvnetega razgovora, prav ko smo iskali primerno formulo za prošnjo do sv. stolice, p. Prešeren nenadno vzkliknil: „Kaj pa, če bi prosili sv. stolico ne samo za semenišče in bogoslovje, marveč kar za prenos ljubljanske teološke fakultete v Praglio?“ Tako je bila izrečena misel, ki se je za tiste čase zdela nemogoča; prav gotovo pa se je zdelo nemogoče, da bi jo izpeljali. In vendar se je to zgodilo komaj nekaj dnj za tem.“ To je dosegel p. Prešeren s posredovanjem pri sv. stolici. „Semenišče v Pragliji je dobilo pravni značaj teološke fakultete, prelat dr. Odar je bil imenovan za rektorja, sv. oče je naklonil prvi velik dar in obljubil vzdrževanje ustanove v bodočnosti po sv. stolici. Dobili smo več, kakor smo mogli pričakovati v sanjah“ (Dr. Andrej Farkaš, Začetki begunskega semenišča, Omnes unum 1960, str. 105).

Imeli smo priložnost opazovati v njegovem odnosu do našega semenišča njegovo velikodušnost in pogum, ko je bilo treba pomagati tej ustanovi v njenih kritičnih trenutkih. Kot z veseljem se je odziviljal našemu nadlegovanju z vso pripravljenostjo in ni se bal biti nadležen pri sv. stolici, ampak je porabljal ves svoj vpliv, da je pomagal. Po smrti škofa dr. Rožmana nismo vedeli, kaj bo s semeniščem.

Obrnili smo se nanj, ki je bil eden njegovih ustanoviteljev, z različnimi predlogi. Za ustanovo najugodnejši je bil ta, da bi dobili v bližini sv. stolice delegata-Slovenca, na kar pa smo le malo upali. Seveda smo med prvimi predlagali njega. Zelo nas je pomiril in razveselil njegov hitri in mirni odgovor: „Seveda sem jaz pripravljen v vsem pomagati, in tudi če mene sv. Kongregaciji predložite kot delegata ljubljanskega škofa, bom rad po svojih močeh vse storil, kar mi bo mogoče.“ In vse je šlo gladko. Kmalu potem, ko je bil imenovan za delegata, je spet pisal mirno in kot samo po sebi umevno: „Če boste imeli kake posebne želje, samo sporočite, vse se bo dalo urediti, ker je S. Congregatio de Seminariis izredno naklonjena našemu semenišču. Kardinal Pizzardo mi je rekel, da v zadevah semenišča lahko pridem 'podnevi in ponoči'.“

V vseh težavah, ki smo z njimi prihajali predenj, je ostal miren — vsekakor je bil vaje v svoji službi že večjih — in nam je rad ponavljal: „Torej — korajža, zaupanje!“

S podobno preprosto in domačo besedo spodbude stopa p. Prešeren pred pesnika dr. Antona Novačana v njegovi preskušnji, ki mu jo je bil v pismu zaupal (Dolinar, str. 17). „Razmere so take, to ni življenje! Jaz se bom ustrelil,“ piše pesnik p. Prešernu. Ta pa mu odgovarja: „Vi se boste ustrelili? Kje je pa korajža?“ — Res je bil za p. Prešerna značilen nek življenjski in akcijski pogum.

Tudi nam ta zaupni odnos med p. Prešernom in pesnikom Novačanom, ki ga razkriva njuna korespondenca, veliko pove o moči Prešernove osebnosti. Pesnika Novačana v samosilnosti njegovega značaja zlepa ni osvojila kaka osebnost. Pred p. Prešernom pa se kaže ves spoštljiv. Ko je gradil pesnitev Jezusovega življenja, Peti evangelij, mu jo je prinašal sproti in na skupnih sprehodih za Vatikanom sta veliko razpravljala tudi o tem. Novačanu je bil drag s tako osebnostjo. Ko je nekoč prejel tipkano patrovo pismo, ga je v svojem listu celo poprosil: „Pišite mi z roko! V pisavi je življenje, v pisanem pismu Vas vidim in spoznam.“

Opazili smo njegovo organizatorno spretnost in izkušnjo. Po smrti našega škofa dr. Rožmana smo ga prosili, da reši

in zavaruje položaj ustanove le v juridičnem pogledu (ko nismo imeli škofa, ki bi izvrševal nad semeniščem oblast, kot zahteva cerkveno pravo), z izrecno opombo, da bomo za finančno vzdrževanje skrbeli sami in njemu na to ne bo treba nič misliti. Pa se je takoj vživel v celotni naš položaj in nam sporočil tudi svoj konkretni praktični načrt za potrebna finančna sredstva. V njem je vse upoštevano, vse določeno, zraven pa vzpodbuja k zaupanju v Boga, ki je dovolj bogat, da to, za Cerkev koristno ustanovo vzdrži.

Njegov odnos do človeka, kakor smo ga mi doživljali, je bil skozi pozitiven in konstruktiven, tudi v težavah in nesporazumih. Hotel je, da se težave rešujejo mirno in potrpežljivo, da se res nekaj dobrega doseže, in ni mogel praznega pričkanja. Ko se je po smrti škofa dr. Rožmana nekje na vplivnem mestu pojavilo nerazpoloženje proti nadaljevanju tega semenišča in je to že prihajalo v javnost, se nam je zdelo, da moramo v korist ustanove proti temu nastopiti, in se je to zgodilo kot reakcija v nekoliko ostri obliki. Stvar je seveda prišla v odločanje tudi predenj kot delegata ustanove. „Jaz upam, da se bo tudi ta zadeva cum patientia et caritate ugodno rešila: ko gre za veliko zadevo in bonum ecclesiae, hudobni duh moti in nagaja,“ nam je pisal v tem času. Čutili smo, kako na tihem trpi ob sporu in kako se je oddahnil, ko je prišlo do sporazuma v korist semenišču.

Ko ugotavljamo, da se kažejo v njegovem značaju nekatere značilne Jegličeve poteze, kar je pod vplivom rodu, obenem tudi vidimo, kako je v ujcu Jegliču gledal svoj vzor, ki ga je posnemal tudi zavestno. Pa to spada že bolj v duhovniški lik p. Prešerna, o čemer je govora posebej.

Kot Slovenec

Bicloško p. Prešeren izhaja iz čistega in za narod zaslužnega slovenskega rodu. A tu ne gre za to. Vprašanje je, kako je slovensko čutil, ko se je pa izobraževal in je glavno vzgojo v šolah prejel v hrvaškem ambientu in potem v Rimu in je od 11. leta starosti dalje živel zunaj ožje domovine Slovenije, ki jo je obiskoval splošno le službeno. Kot redovnik je bil pač pripravljen, da opravlja svoje duhovniško poslanstvo kjerkoli.

Razumljivo je tako, da ozki sodelavci p. Prešerna, ki sodijo po zunanjem javljanju njegovega zanimanja, o njem pravijo, da je pred prihodom v Rim čutil predvsem hrvaško. Najbrž to pomeni, da je bolje poznal hrvaški ambient in hrvaške probleme. A nikakor to ne pomeni, da je izgubil slovensko narodno zavest ali se izneveril slovenstvu. Njegovo pristno narodno zavest so izzvale in jo razkrile v vsej njeni vitalnosti poznejše okoliščine. To slovensko narodno zavednost v odnosu do čutenja s Hrvati v njem lepo označuje ugotovitev: „Verjetno noben Slovenec ni tako poznal nam najbližjega slovanskega naroda, hrvaškega. Gotovo ga pa noben ni tako nosil v srcu. Toliko, da je iskreno mogel reči: Medju Hrvatima osjećam se Hrvatom. Kdor ga je poznal, je vedel, da bi sicer vse storil za Slovence, toda ničesar zoper Hrvate.“ (Dolar, str. 14—15).

Najmočnejšo zvezo z domovino je p. Prešernu pomenil, se zdi, njegov ujec, škof Jeglič. Poznavalec njegovega življenja menijo, da je škof Jeglič nečaka p. Prešerna po končanem študiju zato poklical v začasno dušno pastirstvo v domači škofiji, ker ga je hotel tesneje zblížiti s slovenskim življenjem, ko je že od enajstega leta živel zunaj domovine. „Jeglič je oblikovalec narodne zavesti p. Prešerna, notranja zveza med slovenstvom in Jegličem je bila v genezi p. Prešernove slovenske zavednosti tako globoko živa, da je na slovenski problem gledal skozi prizmo Jegliča, da je polpreteklo obdobje slovenske zgodovine poznal in doživljal predvsem kot Jegličevo dobo“ (Dolar, str. 8).

Njegova globoka slovenska narodna zavest se je živo pokazala, ko ga je narod potreboval. To je bilo med zadnjo vojsko in po njej, ko je skozi do smrti mislil na potrebe rojakov in pomagal, kjer je le mogel in kolikor je mogel. Marsikaj od tega bo v podrobnosti verjetno razkrila šele bodočnost.

Po njegovem posredovanju so v ameriškem in švicarskem tisku med vojno izšla poročila o tedanjem trpljenju slovenskega naroda. Veliko je posređoval, da je pomagal rojakom in reševal slovenska življenja, in je trpel z rojaki. Poročal in vplival je na pristojnih mestih, kot v svojem redu in pri papežu Piju XII., da bi pomagal Slovincem. (Tako je tudi razumljiv obisk jezuita p. Tacchi Venturija l. 1942 v Ljub-

ljanj in obisk tedanjega nuncijskega v Italiji mons. Borgoncini-Duca slovenskih internirancev po koncentracijskih taboriščih.)

Po vojni mu je domovina ostala zaprta in je ob nji trpel, ko je gledal razdejanje veri sovražnega režima med katoliškim narodom in v jugoslovanski jezuitski provinci. Med Slovenci zunaj v velikem svetu pa so rastle potrebe in p. Prešeren je pomagal, posameznikom in ustanovam, skozi do smrti.

Med prvimi njegovimi deli v prid naše skupnosti je bila ustanovitev slovenskega semenišča v zdomstvu s svojo bogoslovno fakulteto (1945), ki se je nazadnje ustalilo v Adrogué pri Buenos Airesu in mu je bil p. Prešeren po smrti škofa dr. Rožmana tudi višji cerkveni predstojnik. V zadnjih letih je med slovenskim izseljenstvom po svojem visokem položaju in osebni avtoriteti v več pogledih tudi nadomestil pokojnega škofa Rožmana. V tem času je tudi izposloval pravno ustanovitev Slovenskega kolegija v Rimu, ki mu je bil postavljen za rektorja.

P. Prešeren je po svojem delu in s svojim vplivom dosegel, da moremo govoriti o pravi slovenski navzočnosti v središču Cerkve, v Rimu. Prav tako je tam zavestno in uspešno utrjeval, posebno še v jezuitskih ustanovah, slovansko navzočnost v Rimu; ne zaradi same sebe in samo prestiža teh narodov, ampak da bi jih tesneje povezal s Petrovim prestolom. Danes na Gregorijani in po drugih njej priključenih inštitutih deluje lepo število profesorjev Poljakov, Čehov, Slovakov, Hrvatov in Slovencev.

Zadnja leta, pravijo, je začutil silno željo, da bi šel obiskat domovino in se posloviti od nje. Pač jasno znamenje, kaj je čutil do domovine.

Tudi v p. Prešernu imamo nov dokaz, da verska in cerkvena vzgoja in vse delo za Cerkev daleč od domovine narodnega čutenja ne uničuje, ampak ga navadno izčišči in poglobi.

Kot duhovnik in redovnik

Ko govorimo o nravnem značaju p. Prešerna in vplivih, ki so ga oblikovali, je težko razmejiti, kaj je delež naravnih značajskih lastnosti in kaj vpliv krščan-

ske verske vzgoje ter delo milosti. Zakaj vsi ti vplivi oblikujejo organsko enoto krščanske osebnosti.

Gotovo tudi pri p. Prešernu plemenite poteze njegovega značaja in njegovega slovenstva moremo popolneje doumeti šele iz krščanske vzgoje, ki je naravne nastavke oplemenitila in še na višji stopnji požlahčila, ko je prejel popolno cerkveno formacijo vzornega duhovnika in zgrajenega jezuita, sina sv. Ignacija.

Prvo, za vse življenje tako odločilno vzgojo je tudi p. Prešeren pač prejel že v družini, zlasti po vplivu svoje dobre matere, sestre škofa Jegliča. Bila je to kmečka družina, ki ji ni bilo prizaneseno a težkim preizkušnjami in so se otroci v njej že v mladosti navadili na trdote življenja, ki jih je bilo treba prenašati v skromnosti, potrpljenju in v zaupanju v Boga. Očitno znamenje globoko verske vzgoje v tej družini je tudi to, da so od šestih otrok kar tri sestre p. Prešerna tudi postale redovnice (prim. Jagodic, Nadškof Jeglič, Celovec 1952, str. 21). Odtod je tudi razumljiva potem njegova delavnost in resnost, ki jo je pokazal kot študent. Iz take hiše otrok vzgojo v verskem zavodu sprejema resno.

Kako je vplivala nanj preizkušena vzgoja v Germaniku, ki so ga vodili jezuiti, se vidi iz tega, da se je že pred koncem študijev odločil za redovno življenje v jezuitskem redu.

V oblikovanju duhovniškega lika p. Prešerna je bil važen vpliv njegovega ujca škofa Jegliča. To je precej vidno tudi iz tega, kar je p. Prešeren pisal o Jegliču po njegovi smrti v Glasniku Srca Jezusovega. V svojih pismih se v različnih aplikacijah rad spominja škofa Jegliča in nadnaravne sentence rad navaja v njegovi obliki. Tako piše ponovno: „Nadškof Jeglič je rad ponavljal: Bonus est Dominus, valde bonus“ (dober je Gospod, neizmerno dober). Drugod: „Jeglič je rekel: Bog je bogat; denar za ta dom (ob posvetitvi Doma za duhovne vaje v Ljubljani, ki je bil zidan na dolg) je že pripravljen; moliti moramo, da nam Bog pokaže, kje je ta denar.“ Pisma duhovnikom redno zaključuje s priporočilom: Memento mei ad aram (spomni se me pri oltarju), kar pravijo, da je bila tudi redna Jegličeva navada.

P. Prešeren se nam predstavlja v svo-

jem življenju kot osebnost zgrajenega duhovnika-jezuita. Živo ga prevzema zavest, da je v službi Cerkve. Značilen je v pismu njegov izraz: „Gre za veliko zadevo in bonum Ecclesiae (v korist Cerkve).“ Drugod: „Naj bi tudi mi, najožje združeni z Jezusom, živeli in delali celo leto popolnoma za božje kraljestvo, sv. Cerkev, pa bo novo leto srečno in bogato.“

Značilno je v njegovih pismih, ki so namenjena duhovniku, da jemlje nagibe in vzpodbude iz sv. pisma in jih navaja v latinščini. Na prvi pogled bi se komu moralo zdelo rutina, a je v njem iskreno in izraz življenja. Tako npr. govori, poleg že omenjenih izrazov: „Toda mi vemo, za koga delamo in trpimo, diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (tistim, ki Boga ljubijo, vse pripomore k dobremu; Rim 8, 28).“ Drugod: „Škof Jeglič je rad ponavljal: Bonus est Dominus, valde bonus! To moram tudi jaz govoriti ob 80-letnici. Toda tudi strašna odgovornost za tolike milosti... Liber scriptus proferetur, in quo totum continentur (knjiga k sodbi prinesena, skriva dela vsa storjena; sekvence pri črni maši)... zato prosim, molite!“ „Kaj nam bo novo leto (1964) prineslo, ne vemo, pa verujemo „et ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumationem saeculi (in glejte, jaz sem z vami vse dni do konca sveta; Mt 28, 20)“; zato gledamo brez strahu s polnim zaupanjem v novo leto.“ Ob pogledu na delo za Cerkev spominja na plačilo, ki apostolske delavce čaka: „Et ego ero merces tua magna nimis (jaz bom tvoje preveliko plačilo; prim. Gen 15,1; govori Bog Abrahamu).“

Jasno se kaže, kako njegov optimizem

in pogum ni bil zgolj naravna vrлина, ampak je imel svojo moč iz vere v božjo previdnost.

Kakor je bil p. Prešeren postavljen na odgovornem in visokem mestu v Cerkvi, je čutil vedno, kje je težišče pravega duhovniškega delovanja: v neposrednem delu za duše. Biograf glede tega o njem ugotavlja, da je „tudi sredi najbolj intenzivnih vodstvenih opravil vselej iskal dušnopastirsko delo v najbolj neposrednem pomenu besede; v Zagrebu je bil eden najbolj iskanih spovednikov; temu apostolatu se je zadajal v toliki meri, da so nekateri menili, da prehaja čez poklicni okvir, ki mu ga zamejuje vodstvena služba provinciala“. In v Rimu se je „prvi zavzel za številne, samim sebi prepuščene gospodinjske pomočnice, ko je bilo sleherno zbiranje Slovencev policiji sumljivo“ (Dolinar, str. 11 in 17).

Težave in žrtve, ki so spremljale njegovo delo, je spremljal mirno kot naravne in razumljive. Že v onemoglosti smrtne bolezni je želel, da se ne išče dispensa za obisk sorodnice redovnice, ki je prišla iz Ljubljane. Pisal ji je: „Ti si redovnica, jaz sem redovnik. Naredimo žrtev za Cerkev in za koncil.“ Ob koncu so mu že onemoglemu pred očmi Cerkev in njeni veliki nameni.

P. Anton Prešeren je bil eden velikih Slovencev, ki so delali v velikem svetu, pa niso pozabili na svoj rod. Ni eden od tistih, ki se le „tujina diči z deli njihovih rok“ (Župančič, Duma), ampak je v svetu s svojim delom tudi koristil svojemu narodu in proslavil njegovo ime.

Dr. Franc Gnidovec

V noči od 25. na 26. februarja 1965 je v Londonu ugasnilo njegovo življenje. Njegova smrt je zlasti hudo zadela slovenske demokratske izseljence v Argentini, med katerimi je pok. ing. Mozetič vsa leta svojega bivanja v Argentini deloval ter je bil tudi pet let predsednik njihovega osrednjega društva Društva Slovencev — sedanje Zedinjene Slovenije.

Rajni ing. Mozetič se je rodil 26. avgusta 1914 v Gorici. Otroška in dijaška leta je preživel v Ljubljani, kjer je na tehnični fakulteti postal inženir kemije. Kot mlad kemik je dobil v letih pred drugo svetovno vojno zaposlitev v Kranjski industrijski družbi na Jesenicah. Ko so Nemci leta 1941 zasedli Gorenjsko, se je ing. Mozetič kot zaveden narodnjak pred njimi umaknil v Ljubljano, kjer je preživel vojna leta. Leta 1945 je pred komunisti odšel v Italijo. Najprej je nekaj časa bil v prvem begunskem taborišču Monigo pri Trevisu, nato pa odšel v Trst, kjer je v zavezniški službi z ostalimi slovenskimi protikomunističnimi izobraženci pomagal utrjevati slovenstvo in njegove postojanke ter ustanove na tem, v narodnem pogledu, tako ogroženem področju.

Leta 1948 je po prihodu v Argentino dobil zaposlitev kot inženir kemije pri Shellovi družbi. V njenem industrijskem podjetju v Argentini Diadema Argentina se je od začetniškega uradniškega položaja z leti poppel tako visoko, da ga je Shellova družba uvrstila v zbor svojih strokovnjakov, ki so pritegnjeni v vodstvo tega svetovnega podjetja. Leta 1958 ga je družba

poslala najprej v Indonezijo, odkoder se je po dveh letih vrnil ter v Buenos Airesu nato prevzel vodstvo velike Shellove rafinerije, leta 1964 ga je pa vodstvo podjetja poklicalo v glavno centralo v London.

Vsa leta, ki jih je ing. Mozetič preživel skupno z ostalimi Slovenci v emigraciji, razodevajo njegovo veliko skrb za slovenske ljudi. To je pokazal že v taborišču Monigo pri Trevisu, kjer se je za slovenske begunce potegoval pri angleških vojaških oblasteh, po prihodu v Argentino pa je postal odbornik novoustanovljenega Društva Slovencev ter je v njem razvijal delavnost vse do odhoda v Indonezijo odnosno pozneje v London. Na ustanovnem občnem zboru Društva Slovencev dne 25. januarja 1948 je postal I. podpredsednik ter se postavil zvesto ob stran tistih, ki so med slovenskimi novimi naseljenci začeli polagati temelje za obnovo društvenega, organizacijskega, gospodarskega, kulturnega in socialnega življenja. Ko je prvi predsednik Društva Slovencev Miloš Stare dne 12. oktobra 1952 zaradi prezaposlenosti odložil predsedstvo društva, je bil za njegovega naslednika izvoljen ing. Albin Mozetič. Na tem položaju je ostal do 14. junija 1958, t. j. do odhoda v Indonezijo.

Za svoje delo v Društvu Slovencev si je postavil naslednje vodilo:

„Društvo Slovencev je edina naša reprezentančna organizacija v Argentini in ni politično. Zato svojim članom pušča popolno svobodo v političnem mišljenju in delu, v socialnem in gospodarskem udeleževanju. Družiti hoče vse demokratsko

misleče in protikomunistične Slovence. Prizadevanje društva odn. njegovih funkcionarjev je stremelo vedno za tem, da se med nami vzdržuje in ohranja enotnost in edinost na zunaj in znotraj. Društvo nam je bilo odslej potrebno, da smo združeni premagovali začetne težave, nam je potrebno danes in nam bo potrebno še v bodoče, dokler bo v Argentini še kaj slovenskih protikomunističnih beguncev.“ (Govor na občnem zboru DS 4. X. 1953.)

Na IX. rednem občnem zboru DS 29. I. 1956 je pa poudarjal naslednje misli:

„Kjub vsem napakam in pomanjkljivostim v društvenem delovanju ali celo pri društvenih odbornikih, je DS v osmih letih svojega obstoja v polni meri opravičilo in dokazalo nujno potrebo svojega obstoja. Če ga ne bi še imeli, bi ga morali ustanoviti in sicer prav takšnega, kakor ga danes že imamo. DS je okvir, v katerega spada vsak

slovenski protikomunistični begunec v Argentini ne oziraje se na njegovo politično ali svetovnonazorsko pripadnost.“

Po vrnitvi iz Indonezije v Buenos Aires, je bil znova izvoljen v odbor Društva Slovencev, da je bil tako lahko še bolj v pomoč in korist slovenskim ljudem.

S svojim delom med slovenskimi demokratskimi izseljenci v Argentini si je postavil trajen spomenik zlasti z uvedbo slovenskega dne, t. j. vsakoletne velike prireditve na Belo nedeljo, ki na slovenski pristavi zbere demokratske Slovence vseh nazorov in skupin. Namen tega dne je na eni strani družabna povezava rojakov, na drugi pa socialen, ker gre čisti dobiček prireditve vedno za podporo siromašnih Slovencev v Izseljenstvu.

Za Argentino so prirejanje slovenskih dnj prevzeli Slovenci tudi po drugih državah v svetu.

† janko jazbec

V Cordobi pod Andi v Argentini se je dne 18. marca 1965 zaključila s 75 leti starosti življenjska pot uglednemu slovenskemu obrtniku Janku Jazbecu. Rajni je vse svoje življenje vneto posegal tudi v javno delovanje v slovenskem narodu. Zato je prav, da Zbornik Sv. Slovenije ohrani njegov spomin poznejšim slovenskim rodovom.

Janko Jazbec je bil po rodu Gorenjec. Rodil se je 14. junija 1890 v Križah. V domačem kraju je hodil dve leti v ljudsko šolo, v Kranju pa tri leta v obrtno nadaljevalno. Njegovi starši so bili siromašni,

zato si je mladi Janko Jazbec moral začeti služiti kruh že z osmim letom kot pastir. Oče ga je hotel dati izučiti za čevljarja. Ta obrt pa mlademu fantu ni bila všeč. Nadučitelj tamošnje šole, Jezeršek, je pri fantu ugotovil naravno nadarjenost, se zanj zavzel ter mu pomagal, da je lahko odšel v Kranj za urarskega vajenca. V mestu je bilo živahno javno udejstvovanje v obeh svetovnonazorskih taborih. Zato si je mladi urarski, uka in izobrazbe željni Janko Jazbec precej razširil duhovno obzorje. Kot govornik je začel nastopati že v tedanjih letih. Že tedaj se je pridružil sokol-

ski organizaciji ter ji je ostal zvest do svoje smrti. Kot urarski pomočnik je bil pred prvo svetovno vojno zaposlen v Radovljici in na Bledu.

Zaradi poklicne ter organizacijske spopolnitve v Sokolski organizaciji je odšel v Prago. Po vrnitvi se je naselil v Opatiji. V mestu je postal tajnik v tamošnji Čitalnici, obenem pa tudi starešina istrske Sokolske župe. Zaradi narodnega delovanja so ga Italijani in Nemci ovadili namestništvu v Trstu, češ da je Srbofil. Zato so ga tedanje avstro-ogrske oblasti ob začetku prve svetovne vojne takoj aretirale. Kmalu pa je bil mobiliziran v 17. pehotni polk. Poslan je bil na italijansko bojišče in prebil na njem polna tri leta. Po razsulu avstro-ogrske monarhije l. 1918 se je pridružil koroškim borcem.

Po končani vojni je odprl urarsko delavnico v Bakru, zatem pa v Crikvenici s podružnico na Rabu. V teh krajih je ostal do leta 1939, ko se je vrnil v Slovenijo.

Poleg poklicnega dela se je Janko Jazbec vsa leta živo udeleževal v Sokolski organizaciji. Zlasti kot sokolski tehničar na vodilnih mestih v posameznih društvih, okrožju in župi. Poleg dela pri Sokolu je posvečal svoje zanimanje tudi strokovni obrtniški organizaciji ter je bil zaradi tega dvakrat izvoljen za svetnika Zanatske komore v Zagrebu. L. 1925 je v Crikvenici ustanovil tudi Jugoslovansko-čehoslovaško ligo ter jo 15 let vodil kot tajnik. V okviru tega društva je organiziral in vodil tudi 4 izlete Hrvatov in Slovencev na Češko. V Crikvenici je bil tudi 6 let podpredsednik krajevnega Turističnega društva.

Vojna leta je preživel v Ljubljani in nastopil z vso odločnostjo proti komunistični infiltraciji v Sokolsko organizacijo.

Po prihodu v Argentino je l. 1947 odprl s svojim sinom dr. Jankom Jazbecem urarsko podjetje v Cordobi. V tem mestu je umrl in tam je tudi pokopan.

Sokolski organizaciji je ostal zvest tudi v emigraciji ter je bil vse do svoje smrti predsednik Osrednjega odbora za obnovo Sokolstva v domovini. Iz Cordobe je redno prihajal na vse sokolske prireditve v Buenos Aires. Pred letj se je udeležil tudi mogočnega sokolskega slavja na Dunaju ob 100-letnici ustanovitve prve sokolske organizacije na Češkem. Za 100-letnico slovenskega sokolstva je pa pripravil obširno razpravo z opisom nastanka in razvoja sokolskih organizacij na Slovenskem. Razen tega se je vneto udeleževal v delu slovenskih demokratskih izseljencev v Cordobi, vedno tudi podpiral njihove osrednje politične in kulturne ustanove v Buenos Airesu. Veliko se je trudil, da bi pridobil čim več udov celovški Mohorjevi družbi in je vneto širil njene knjige med slovenske izseljence. Tudi izseljenski tisk je podpiral z veliko ljubeznijo.

Svetovnonazorno je bil v liberalnem taboru, toda izredno strpen do ljudi drugačnega političnega prepričanja. Ljubezen do naroda in domovine ga je stalno družila z vsemi tistimi, ki se nesebično trudijo za ohranitev narodnih in verskih tradicij med slovenskimi demokratskimi izseljenci in ki po svojih močeh tudi prispevajo k resnični osvoboditvi slovenskega naroda izpod komunistične sužnosti.

IVAN VODOVNIK

koroški slovinci v letu 1965

Preteklo leto je bila Avstrija v znamenju jubilejev. Praznovali smo 20. obletnico obstoja Druge republike ter 10. obletnice podpisa avstrijske državne pogodbe. Obeh dogodkov smo se spomnili tudi koroški Slovinci. Leta 1965 pa je minilo tudi 20 let, odkar so prišli iz sosednje Slovenije preko Ljubelja številni naši rojaki. Mnogo izmed njih se je vključilo v kulturno delo koroških Slovencev. Med leti 1945 do 1950 so nekateri izmed njih sodelovali pri „Koroški kroniki“, ki jo je izdajala angleška zasedbena oblast. Ker je ostalo precej beguncev-rojakov v Avstriji ter tudi še sedaj krepijo s svojim požrtvovalnim delom naše duhovne sile, smo se spomnili v nizu lanskoletnih dogodkov na Koroškem tudi doprinosa slovenskih beguncev za duhovni razvoj manjšine.

20 let Druge republike

9. maja 1965 je bila v veliki dvorani Doma glasbe akademija Narodnega sveta koroških Slovencev. Udeležil se je te slovesnosti tudi tedanji poslevodečji državni predsednik, avstrijski kancler dr. Josef Klaus — mož širokega političnega koncepta. Poleg kulturnega programa ter govorov predstavnikov Narodnega sveta je obsegala prireditve slavnostni govor kanclerja dr. Klause, ki pomeni preokret v odnosih avstrijskih oblasti do koroških Slovencev. Dr. Klaus je dejal:

„Prišel sem med vas kot Korošec h Korošcem, kot Avstrijec k dobrim Avstrijcem in kot prijatelj k dobrim prijateljem.“

V nadaljnjem je omenjal svoj obisk v Jugoslaviji. Dejal je, da je tedaj naglašal, da bi bil evropski akord prazen, če bi izzvenel z germansko-romansko dominant-

nostjo in bi v njem ne bilo slovanskih terc. Pravi Korošec to dobro razume, saj se na tem področju križajo trije svetovi: germanski, slovanski in romanski. Zato, je dejal dr. Klaus, se šele s slovanskim tonom manifestira prava evropska polifonija. V nadaljnjih izvajanjih je omenjal, da to, kar misli za Evropo, velja še posebno za Koroško, kjer živi avtohtona slovanska skupina. Zato velika Evropa mora obsegati vse narode, ki živijo na njenem področju. Dejal je nadalje, da Avstrijci globoko občutijo večglasovne melodije, polne občutja, v bogastvu svoje glasbe in pesmi. K temu so pripomogli številni pesniki, skladatelji in glasbeniki slovanskega rodu, ki so bogatili avstrijsko umetnost s slovanskimi elementi. Izjavil je, da govori Slovincem, ki so ravno Koroški vtisnili neizbrisna slovanska znamenja, govori Slovincem, ki so ponosni na svoj materin jezik, ki ga želijo ohraniti v avstrijski skupnosti. Naglasil je, da v tej težnji ne vidi nobene omejitve ali slabljenja avstrijskega bistva, ampak ravno obratno, njegovo obogatitev. Poudaril je, da je še sedaj hvaležen, da se je pred 40 leti na celovški gimnaziji odločil za učenje slovenščine na gimnaziji kot prostega predmeta, sedaj se je pa začel učiti še srbohrvatskega jezika, ker smatra za svojo dolžnost, da se kot državnik iz ljubezni do slovenske in hrvatske manjšine nauči njihovega jezika.

Zatem je povedal, da je ob svojem obisku v Jugoslaviji predsedniku jugoslovanske zvezne vlade Stamboliću spontano zatrjeval, da smatra, da sta narodni manjšini za Avstrijo dragocena obogatitev ter da bo zato Avstrija vsa odprta manjšinska vprašanja rešila z njima sporazumno. Svoja izvajanja je zaključil kancler dr. Klaus v slovenskem jeziku. Dejal je:

„Dragi sodržavljan! Še nekaj besed v drugem deželnem jeziku. Lepo se vam zahvaljujem za povabilo in prisrčen sprejem. Rad sem šel med vas, saj mi je naložena v enaki meri skrb za blagor vseh državljanov. Vesel sem vaše zvestobe do avstrijske države; bodite prepričani, da bom storil vse, kar je v mojih močeh, da vam bodo vaše pravice zagotovljene. S sodelovanjem manjšine hočemo reševati tudi v bodoče vsa vprašanja, ker vemo, da je to za Slovence, za Koroško in za Avstrijo najboljše. Na Koroškem se stikajo trije kulturni svetovi: slovanski, germanski in romanski. Koroška naj bo Evropa v malem.“

Podobne misli je iznašal dr. Klaus tudi ob praznovanju jubilejnih slovesnosti ob priliki 45-letnice pripadnosti Gradiščanske k Avstriji, kjer živi poleg večinskega naroda tudi hrvaška slovanska manjšina.

Zadržanje avstrijskega kanclerja dr. Klause bo brezdvoma bistveno prispevalo k izboljšanju življenjskih prilik slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Končno takih izjav koroški Slovenci doslej še nismo slišali, predvsem ne iz ust kakega avstrijskega politika in državnika.

10 let avstrijske državne pogodbe

Kakor znano je bil vnešen v avstrijsko državno pogodbo iz leta 1955 tudi člen 7 s posebnimi pravicami za koroške Slovence in gradiščanske Hrvatke. V zvezi z realizacijo člena 7 državne pogodbe sta predložila Narodni svet koroških Slovencev (predstavninstvo katoliško usmerjenih Slovencev) in Zveza slovenskih organizacij (slovenska levica) vladi zvezne republike Avstrije 11. oktobra 1955 obširno spomenico, v kateri je bilo s strani slovenske manjšine na Koroškem zavzeto enotno stališče do vseh vprašanj v zvezi z realizacijo člena 7 državne pogodbe.

Medtem, ko med leti 1955/60 ni prišlo do kakih resnih pogajanj vladnih zastopnikov s predstavniki manjšine, se je zadevno položaj od leta 1960 naprej spremenil. Pod predsedstvom zunanjega ministra dr. Kreiskega so bili s člani koroške deželne vlade in predstavniki manjšine od časa do časa v zunanjem ministrstvu na Dunaju razgovori, ki so privedli doslej do

marsikaterih zadovoljivih rezultatov. Prvi razgovor je bil 13. maja 1960, drugi 16. novembra istega leta, tretji 25. maja 1961, nato pa so sledili razgovori 7. februarja 1962, 6. decembra 1963 ter 11. marca 1965. Koroške Slovence sta zastopala pri teh razgovorih dr. Valentin Inzko in dr. Franci Zwitter. Doslej je bilo možno priti v sledečih vprašanjih do konkretnih rezultatov: urejena je bila odškodnina slovenskim izseljencem, slovenska gimnazija je bila deležna stalne podpore s strani prosvetnega ministrstva, imenovana sta bila nadzornika za dvojezično šolstvo in slovenski pouk na srednjih šolah, ministrstvo je imenovalo na predlog manjšine tudi vodjo manjšinskega šolskega oddelka, izdelan je bil učni načrt za slovenski pouk na osnovnih in glavnih šolah, v zadnjih letih pa je bila prenakazana tudi podpora v namene manjšine po finančnem ministrstvu.

Brezdvomno bo možno v okviru nadaljnjih kontaktov s predstavniki zvezne vlade priti glede realizacije člena 7 državne pogodbe tudi prihodnje leto zopet korak naprej. V tej zvezi je treba poudariti tudi dobre sosedstvene odnošaje med Koroško in Slovenijo ter Avstrijo in Jugoslavijo. Tako je prišlo marca meseca leta 1965 do državniškega obiska kanclerja dr. Klause v Beogradu. Na tem obisku ga je spremljal avstrijski zunanji minister dr. Kreiski, člana delegacije pa sta bila tudi deželni glavar Štajerske Krainer ter bivši koroški deželni glavar Ferdinand Wedenig. Stiki med Koroško in Slovenijo ter Avstrijo in Jugoslavijo so političnega, kulturnega in gospodarskega značaja. Na splošno velja avstrijsko-jugoslovanska meja za mejo prijateljstva in miru. Ob tem priznavata tako Avstrija kot Jugoslavija vlogo, ki jo ima slovenska manjšina na Koroškem kot most med narodoma sosedoma. Zadevno tudi katoliško usmerjeni koroški Slovenci pozdravljajo vsa prizadevanja, ki morejo služiti utrjevanju dobrih sosedstvenih odnošajev med obema deželama in državama. Ker je podpisala avstrijsko državno pogodbo kot sopolpisanica tudi Jugoslavija, je treba gledati na vprašanja v zvezi z realizacijo člena 7 tudi iz vidika odnošajev, ki vladajo med Avstrijo in Jugoslavijo. Da so ti odnošaji čim boljši, je naš interes ter bomo podpirali kot manjšina tudi v bodoče vsa stremljenja po izboljšanju meddržavnih odnosov

V začetku meseca maja leta 1945 je prišlo čez Ljubelj na tisoče rojakov iz sosednje Slovenije na Koroško. Nove razmere v domovini, kjer je zavladal komunizem, so jih prisilile, da so se umaknili v tujino. Za dober mesec in pol je večji del teh beguncev našel zatočišče na Vetrinjskem polju, od koder je bilo okoli deset tisoč slovenskih fantov in mož po Angležih vrnjenih komunističnim oblastem v Jugoslaviji. Njih tragične smrti so se spomnili tudi Slovenci v Avstriji v primerni obliki.

Ob raznih jubilejih, ki smo jih praznovali v naši državi v preteklem letu, smo se spomnili tudi 20-letnice prihoda slovenskih beguncev na Koroško. V tej zvezi je treba priznati, da so pomagali begunci prva leta premostiti marsikatero težavo na področju šolstva, sodelovali so pri „Koroški Kroniki“, pri slovenskih radijskih oddajah, raznih publikacijah, neumorno so delovali od vsega početka na prosvetnem polju, medtem, ko so pomagali zamašiti marsikatero vrzel po farah številni begunski duhovniki s tem, da so prevzeli kako faro ali pa so se kot kaplani nesebično stavili na razpolago za dušnopastirsko delovanje med verniki krške škofije.

A tudi na literarnem področju so begunci veliko prispevali. Še dandanes radi segamo koroški Slovenci po romanih in povestih pisatelja Karla Mauserja. Vsak, kdo pozna koroške prilike, pa ve, kako pomemben je doprinos Slovencev-beguncev za duhovni razvoj manjšine v deželi.

Pogled v bodočnost

Kljub marsikaterim težavam, ki jih srečavamo na podeželju, je manjšina optimistična. Sicer vemo, da se marsikje mladina v Zilji, Rožu in Podjuni medseboj žeraje pogovarja v nemškem jeziku, znano je, da dve tretjini slovenskih otrok ni prijavljenih k pouku v materinščini, vendar pa vse kaže, da smo zadevno ustvarili tudi v preteklem letu marsikatero pogoje za ozdravitev tudi teh nakazanih bolečih ran. Število k dvojezičnemu pouku prijavljenih otrok je že nekaj let sem s 1700 učenci na ljudskih in glavnih šolah vsaj konstantno. Na slovenski gimnaziji pa opa-

žamo razveseljiv prirastek od leta v leto. Tako obiskuje v šolskem letu 1965/66 376 dijakov in dijakinj slovensko gimnazijo.

Kot posebno razveseljiv pojav med koroškimi Slovenci je treba omeniti novo literarno generacijo, od katere smemo marsikaj pričakovati. Tako je Boro Kostanek izdal pri Državni založbi Slovenije v Ljubljani leta 1964 zbirko „Črtice mimogrede“. Mladi koroški avtor Miško Maček pa je izdal pri Mohorjevi družbi v Celovcu ob koncu leta 1965 pesniško zbirko „Ujeti krik“. Skoro istočasno je izšla pri isti založbi pesniška zbirka Erika Prunča „Tihožitja“. Vsi trije so setrudniki koroške literarne revije „Mladje“. Doslej je izšlo šest števil. Njen urednik je Flori Lipuš. Sicer se mladi pesniki in pisatelji dobro zavedajo, da so šele ob začetku svoje poti, vendar pa je treba v tej zvezi poudariti, da so vtisnili slovenskemu kulturnemu življenju s svojim nastopom že sedaj neizbrisni pečat.

Veliko obeta tudi naša dijaška mladina, ki je organizirana v Klubu slovenskih študentov na Dunaju in v Koroški dijaški zvezi. Zadnja je povabila v preteklem letu manjšinske mladinske organizacije v Avstriji na srečanje v Celovec, kjer je mladina praznovala v okviru slavnostne akademije 20. obletnico Druge republike. Prireditev je zapustila pri udeležencih globok vtis.

Nadaljnja razveseljiva vest je, da je visokošolski dom „Korotan“ na Dunaju že pod streho. Je to večnadstropna stavba, v kateri bo našlo 80 študentov in študentk prihodnje leto primerno stanovanje.

Tudi na odrskem področju je mladina prikazala svojo aktivnost. Tako je praznoval lansko leto „Oder Mladje“ svojo 50. predstavo. Mnogo je bilo gostovanj na podeželju. Oder pa je priredil več prireditev tudi v Celovcu. Vse kaže, da bi bilo možno po tej poti ustvariti v glavnem mestu polagoma pogoje, za ustanovitev amaterskega Narodnega gledališča.

Strankarsko-politično gledano so težave za katoliško usmerjene Slovence večje, kot za socialistično usmerjeni del manjšine. Ta najde precej razumevanja pri koroških socialistih, hkrati pa mu je marsikateri korak olajšan po zaslombi, ki mu jo nudijo vladni krogi v Sloveniji. Zato podpira ta del manjšine pri vseh političnih odločitvah dosledno socialiste, ki imajo z 18

mandati v deželnem zboru in štirimi zastopniki v koroški deželni vladi, večino v deželi. Deželni glavar Hans Sima je socialist.

Avstrijska ljudska stranka je, v kolikor gre za predstavnike v vladi na Dunaju, katoliškim Slovincem naklonjena. Pač pa koroški krogi Ljudske stranke zaenkrat niso za to, da bi prišlo s Slovenci do tesnejšega sodelovanja. Tudi tako je treba razumeti pri zadnjih deželnozborskih volitvah samostojen nastop katoliško usmerjenih Slovencev. Njihova „Koroška volilna skupnost“ je dobila pri volitvah leta 1965 4272 glasov. Po 12 letih abstinence pri deželnozborskih volitvah smo se koroški Slovenci številčno dobro odrezali ter smo politični položaj s samostojnim nastopom utrdili.

Svobodnjaška stranka (FPÖ) je slej ko prej do Slovencev nenaklonjena. Pri zadnjih deželnozborskih volitvah je sicer izgledalo, da bo izgubila svoje zastopstvo v koroški deželni vladi, vendar se je stran-

ki zaenkrat še posrečilo obdržati zadevno svojo pozicijo. Pač pa so deželnozborske volitve v drugih deželah Avstrije pokazale, da je stranka v veliki krizi zaradi svoje ekstremno-nacionalne usmerjenosti, ki jo avstrijsko prebivalstvo v vedno večji meri odklanja. Kako daleč bo šel razkroj naprej, pa je seveda zaenkrat preuranjeno ugotoviti.

Preostane še komunistična stranka, ki je Slovincem sicer iz taktičnih razlogov naklonjena, a se z enim mandatom v deželnem zboru ne more odločilno zavzeti za interese koroških Slovencev.

V nakazanih okoliščinah se je odigravalo torej življenje manjšine v preteklem letu. Poročilo kaže, da se je marsikaj obrnilo na bolje, da pa bo možno zagotoviti obstoj manjšine le, če se bodo koroški Slovenci vedno in povsod zavedali, da je obstoj naroda odvisen samo od njihovega narodnega idealizma in globoke vernosti, iz katere mora rasti sleherni pojav življenja.

slovenska skupnost v italiji

Slovenci v Italiji so tudi preteklo leto večkrat dokazali, da hočejo sami v lastnih političnih organizacijah braniti svoje pravice. Sicer so razne italijanske stranke pri volitvah skušale zvabiti slovenske volilce, da bi zanje glasovali. Tako sta predvsem italijanska socialistična in komunistična stranka radi poudarjali, da Slovenci ne morejo upati na kakšne posebne uspehe s samostojnimi nastopi. Toda slovenska skupnost na Tržaškem in Slovenska demokratska zveza na Goriškem sta ostali trdno prepričani, da morejo slovenske pravice in zahteve braniti in uveljaviti le predstavniki, izvoljeni na samostojnih slovenskih listah.

Prvo preizkušnjo so morali demokratični Slovenci prestati že novembra 1964, ko so bile volitve v tržaški pokrajinski svet in v okoliške občine. Slovenska skupnost, ki jo sestavljajo vse demokratične skupine na Tržaškem, si je zastavila cilj, da mora biti vsaj en njen predstavnik izvoljen v tržaški pokrajinski svet. Lastne liste je postavila v vseh okoliških občinah: v Na-

brežini—Devinu, v Repentabru, Dolini, Zgoniku in Miljah. Pri teh upravnih volitvah je Slovenska skupnost dosegla postavljeni cilj: Povečala je število glasov, poslala svojega zastopnika v pokrajinski svet, razen tega je prevzela v svoje roke repentaborsko občino, ki je dotedaj bila pod upravo „občinske liste“, za katero so se skrivali komunisti. Povečala je tudi število glasov v ostalih občinah, razen v nabrežinski, kjer so pač Italijani z umetnim doseljevanjem precej napredovali. Kljub vsemu je v tej občini dobila s 738 glasovi 3 zastopnike. Za sestavo občinskega odbora v tej občini, kjer je bil prvič uveden proporcionalni sistem, so sledila dolgotrajna pogajanja s strankami italijanskega levega centra. Pri teh pogajanjih je Slovenska skupnost postavila zahteve, ki se tičejo pravic vseh Slovencev na Tržaškem in ne samo lokalnih zadev nabrežinsko—devinske občine. Končno je bil s temi strankami sklenjen dogovor, ki je upošteval slovenske zahteve. Po tem sporazumu je bil izbran za župana občine Nabrežina—

Devin Drago Legiša. Ker je imenovan bil izvoljen na listi Slovenske skupnosti v pokrajinski svet, je to mesto prepustil na osnovi notranjega sporazuma Sašu Rudolfu.

V občini Dolina je Slovenska skupnost dobila pet svetovalcev, v Zgoniku in Miljah pa po tri.

Po volitvah na Tržaškem so se Slovenci kmalu pričeli pripravljati na upravne volitve na Goriškem, ki so bile 13. junija. Na teh volitvah je nastopila goriška Slovenska demokratska zveza z listo „Lipova vejica“ in sicer na volitvah v goriški pokrajinski svet, v svet mesta Gorice in v občinske svete v Doberdolu, Sovodnjah in Števerjanu. Pri pokrajinskih volitvah je slovenska lista precej napredovala ter je bil izvoljen dr. Martin Kranner. SDZ je ohranila tudi tri svetovalce v goriškem občinskem svetu, kjer jo zastopajo dr. Avgust Sfiligoj, dr. Andrej Bratuž in dr. Stanko Bratina. Zmagala pa je kot vedno v občini Števerjan, dočim ima v Doberdolu in Sovodnjah po tri svetovalce.

Ko je po volitvah v Gorici Italijanska krščanska demokracija predlagala, naj bi v ožji občinski odbor pritegnili tudi predstavnika SDZ, je prišlo do izpadov proti Slovencem, predvsem s strani skrajne desnice. V začetku je tudi slovenski svetovalec Waltritch, izvoljen na listi Italijanske socialistične stranke, nastopil proti temu predlogu. Vendar so kasneje po daljših pogajanjih ostale stranke levega centra umaknile ugovore. Po sporazumu med strankami je bil nato dr. Avgust Sfiligoj, predstavnik SDZ, izvoljen v ožji odbor, ter vodi resor za davke.

Demokratični Slovenci so s svojimi nastopi in uspehi pokazali, da so vedno pripravljene sodelovati s konstruktivnim delom za uresničitev mirnega sožitja med manjšino in italijansko večino. Seveda pa še vedno ne manjka težav, ki jih povzročajo italijanski skrajneži. Tako je bilo v Trstu precej gonje proti vsem Slovencem, pa tudi proti poštenim Italijanom, ki smatrajo, da je treba napraviti konec diskriminacijski politiki proti Slovencem.

Vso slovensko javnost je neprijetno zadela odločba ustavnega sodišča v Rimu, ki je v februarju odvzela Slovencem pravico do lastne skupine v svetu dežele Furlanija—Julijska krajina. Deželni svet je namreč to pravico priznal, četudi bi zastopal Slovence v deželnem svetu le en sam svetovalec. Proti tej pravici je namreč protestirala rimska vlada in sodišče je v odloku o odvzemu te pravice razsodbo utemeljevalo z izjavo, da je edino rimska vlada upravičena izdajati določila za zaščito manjšin. Proti odločbi ustavnega sodišča so protestirale vse slovenske politične organizacije.

V Beneški Sloveniji, ki bo letos že 100 let pod Italijo in ki je imela pod Beneško republiko svojo avtonomijo, tamkajšnji Slovenci v javnem življenju nimajo nikakih pravic. Odtrganost od ostalih Slovencev, ki so po letu 1866 ostali pod Avstrijo, se seveda zelo pozna. Slovenci na Goriškem in Tržaškem imajo važno nalogo, da se povežejo z njimi in jih pridobe za skupno delo.

Tudi v verskem življenju so Beneški Slovenci predvsem pod fašizmom imeli veliko težav. Vendar pa so slovenski duhovniki ostali zvesti svojemu narodu. Lani septembra meseca so poslali videmskemu nadškofu posebno spomenico, v kateri so ga opozorili, da imajo verniki na podlagi koncilskih določb pravico do rabe materinskega jezika. Oktobra 1965 je videmska nadškofija ugodila želji slovenskih duhovnikov in je dovolila rabo slovenščine v dušnem pastirstvu in pri službi božji v vseh župnijah, kjer žive Slovenci.

Istočasno so poslali slovenski duhovniki posebno spomenico tudi upravnim oblastem. V tej spomenici protestirajo proti krivični diskriminacijski politiki javnih organov, ki označujejo slovenske duhovnike za protidržavne in celo titovce, če se pri dušnem pastirstvu poslužujejo slovenske besede.

Odločen nastop slovenskih dušnih pastirjev v Benečiji so podprli vsi demokratični Slovenci v Italiji in jim poslali zahvale za njihov trud pri uveljavljanju jezikovnih pravic svojih vernikov.

-R. -J.

slovinci v izseljenstvu

L. AMBROZIČ *st.*

zapiski o delu slovencev v kanadi

OD SEPTEMBRA 1964 DO SEPTEMBRA 1965

Letos je preteklo že dvajset let, odkar smo zapustili domovino. Če bi nam kdo ob odhodu to pripovedoval, bi ga imeli za prismojenega. Pa tudi sedaj še ni konec in se nam še lahko zavleče nekaj let. Vendar nam pa zaradi tega ni treba obupavati. Nasprotno. Če pogledamo, kaj smo ustvarili v tem času, če pogledamo naše delo, naše udejstvovanje za skupnost, če pogledamo kaj in kako je v vsem preskrbljeno za našo mladino v cerkvi, šoli, v raznih cerkvenih organizacijah, v telovadnih in športnih, kako skrbijo duhovniki, starši, učitelj in mnogi posamezniki, da ohranijo naši otroci duhovne in idejne vrednote svojih staršev in dedov, da jih seznanijo o lepoti in potrebah domovine, kako skrbijo, da otroci govorijo svoj materni jezik, nas ni treba biti strah pred bodočnostjo. Ni nam treba jadikovati in skrbeti, kaj bo z našo mladino. Res je, da se pripeti kaka napaka, res še nekateri stojijo ob strani, ki bi s svojo zmožnostjo in znanjem lahko še mnogo pripomogli. Zlasti ne razumemo nekaterih staršev, ki jim je pač vseeno, kaj njihovi otroci govorijo, kaj se učijo in kam zahajajo. A to so le izjeme brez širšega vpliva, kar upajmo, da v splošnem ne bo kvarilo še nadaljnjih podvigor pri učenju mladine.

Če pomislimo, da imamo Slovenci v Kanadi pet župnij, štiri lepe cerkve, da imamo več prostornih in manjših dvoran, vsa potrebna poslopja pri cerkvah za stanovanja duhovnikov, za šolo, pisarne in druge pritikline, da imamo lep društveni dom, lahko s ponosom dvignemo glave, ter se zahvalimo dobremu Stvarniku, da nam je dal voljo in moči, da smo poleg vseh drugih življenjskih skrbi težav vse to zmogli. In to smo storili izven domače zemlje — v tujini... ki nam pa že skoraj ni več

tujina. Skoraj bi jo imenovali: dobra teta Kanada. Saj nam daje obilo kruha, dela in zaslužka. Poleg tega pa še vso svobodo v cerkvenem, socialnem, prosvetnem, kulturnem in političnem udejstvovanju. Da, to nam daje in še več. Vse tisto kar zlagana „demokracija“ doma, strogo prepoveduje in zavrača. Primerjava s tem in onim, nam je naravnost nerazumljiva. Pač pa upamo, da to ne bo več dolgo trajalo, ker vemo, da ima vsako nasilje, omejena svoboda in tolika laž le svoj čas, ki je že vnaprej obsojen svojemu koncu. Zato pa lahko kar mirno počakamo do tega, ko bo tudi naši domovini zasijalo sonce svobode, ko bo tudi v naši domovini postalo zopet lepo kot nekdanj. Gotovo je, da se vsi ne bomo vračali nazaj. Marsikdo se pa bo vrnil, ki bo s svojim znanjem in izkušnjami, ki si jih je pridobil v svetu, pomagal v domovini graditi zopetni red in demokracijo, ter jo bo s svojim delom oplemenitil. Tukaj pa porabimo vse sile in moči v to, da bo mladi rod vzgojen v tem, da bo čimbolj poučen v vseh zadevah domovine ter da bo znal misliti in govoriti slovensko.

Pa poglejmo bolj podrobno dela naših župnij, njihovih organizacij, ter raznih skupin, društev in klubov, v kolikor smo jih mogli zbrati skupaj.

TORONTO

Župnija Marije Pomagaj v Torontu: Obstajajo sledeče organizacije: Marijina legija, Društvo Najsvetejšega Imena Jezusovega, Vincencijeva konferenca, Misijonski krožek, Katoliška ženska liga, Mladinski klub, skavti. Vse te organizacije marljivo delujejo in v veliko pomoč duhovnikom in vsej župniji. Posebna pohvala naj velja Marijini legiji, ki s svojim vztraj-

nim delom, mirnim in tihim, skoraj nevidnim, veliko postori v svojem apostolatu.

V slovensko šolo se je v pretečeni sezoni vpisalo 158 otrok. Nekaj manj kot v prejšnji sezoni. Vzrok je iskati v tem, ker se mnoge družine z večimi otroci selijo ven iz sredine prometnega vrveža, bolj ob rob mesta, od kjer jim je slovenska šola le težko dosegljiva. Hvalevredna je zamisel, da je učiteljski zbor sestavil (priredil) učne knjige za to šolo, ki bodo tiskane v nakladi za 10 let. Šola je priredila 6. decembra 1964 skrbno pripravljen Miklavžev večer. Obdarovanih je bilo 120 otrok.

16. maja 1965 je pristopilo k prvemu sv. obhajilu 49 otrok. Drugi, bolj oddaljeni od župnije, so prejeli prvo obhajilo skupaj s svojimi sošolci v tistih cerkvah, kamor spadajo šole, kamor otroci zahajajo. To so župnijske katoliške šole z angleškim učnim jezikom in priznane od države. Kar pa narodne šole niso. Pri birmi, ki je bila 29. aprila 1965, je bilo birmanih 52 birmancev. Krstov pa je bila v zadnjih 12 mesecih nad 150.

Župnija Brezmadežne s Čudodelno svetinjo. V tej župniji, ki stoji bolj ob robu mesta v New Toronto, kamor se številni Slovenci selijo in zidajo svoje hiše, pa obstajajo sledeče organizacije: Mašni strežniki (ministrantovska organizacija, ki šteje 45 članov), Marijina legija, Društvo Najsvetejšega Imena Jezusovega, Katoliška ženska liga in Skavti. Tudi te organizacije so izredno delovne in zaslužijo vsaka posebej in vse skupaj pohvalo.

V župniji obstoji tudi otroški vrtec in slovenska šola. V šolo se je vpisalo 157 otrok. Precej več kot v prejšnji sezoni. Tu se vidi, kako ta župnija hitro narašča. To je opaziti tudi pri vseh organizacijah.

K prvem sv. obhajilu je pristopilo 26 otrok. Po opravljenem cerkvenem opravilu jim je Kat. ženska liga priredila zajtrk.

Mašni strežniki so imeli v nedeljo po božiču sprejem novih članov v cerkvi. Nato so pa imeli v dvorani prijetno zabavo, katero so sami pripravili.

Učiteljski zbor je v decembru priredil miklavževanje z obdaritvijo otrok, otroškim rajanjem in igrico „Babica pripoveduje“.

Cerkvena pevska zbor, ki obstojata v obeh župnijah, sta dobro izvežbana in se tudi v novi liturgiji lepo uveljavljata

RAZNA DRUGA DRUŠTVA, ORGANIZACIJE IN KLUBI

Telovadna zveza: V njeni zvezi so sledeči klubi: Telovadni, Odbojka, Smučarski, Atletski in Lovski. Vsi ti klubi, ali odseki, so v zvezi zastopani s približno 100 člani. Zveza zelo živahno deluje v vseh panogah. Prireja telovadne nastope ter razne tekme v lahki atletiki, telovadbi, odbojki, kakor tudi lovske in smučarske. Prva mesta so nagrajena z lepimi pokali.

Slovensko gledališče je postavilo na oder v dvorani pri Mariji Pomagaj 29. novembra 1964 grško tragedijo „Kralj Ojdipus“, 27. decembra misijonsko igrano „In Jupiter se smeje“, 28. februarja 1965 pa je odigralo veseloigro „Ženitev“. Znano je, da so bile vloge vseh iger dobro nastudirane in režija v spretnih rokah.

Večerni zvon je Prekmurska zavarovalno podporna organizacija. Deluje med Prekmurci. Priredila je 9. januarja 1965 družabni večer s plesom v dvorani Marije Pomagaj na Manning Ave, v Torontu.

Slovensko društvo Baraga je priredilo 1. avgusta 1965 *Slovenski dan*, šesti po vrsti. Kljub nenaklonjenemu vremenu je potekel ta dan izmed vseh najlepše, najbolj prijateljsko in najbolj domače. Začel se je ob poldvanajstih s sv. mašo, z zelo primerno pridigo, z vmesnim razlaganjem laika liturgičnih delov sv. maše in branjem berila, ter lepim zbornim petjem, kar je mojstrsko speljana oddajna naprava prenašala po širnem prostoru letovišča. Popoldanski program je pričel predsednik društva s pozdravnim govorom, nakar so sledili pozdravi raznih skupin iz Toronta in drugih delov Kanade, dva kremenita govora, petje moškega zbora, ljubko rajanje otrok, petje in glasba najmlajših v duetu, nakar je sledila telovadba, oročna in talna, tekme v lahki atletiki, razdelitev pokalov zmagovalcem in drugo. Vso prireditve so zelo poživile številne narodne noše, ki so bile zaposlene z različnimi deli. Posebno lep in prijeten vtis so napravili otroci, ki so v svojih igrah, petju in rajanju nastopali v narodnih nošah. In to, da je zvočna naprava delovala brezhibno.

Slovenski dom. Društvo Slovencev Baraga je na svojih širših in manjših sestankih, kakor tudi na odborovih sejah razpravljalo o potrebi društvenega doma. Končno je bil storjen sklep, naj se izvoli tričlanski odbor z edino nalogo, naj poišče

primeren prostor za zidavo doma, ali pa kupi primerno stavbo, ki bi odgovarjala potrebi. In temu odboru se je posrečilo že v jeseni 1964 kupiti s primernim nakupom stavbo, ki odgovarja vsem potrebam društva. Upanje je bilo, da bodo potrebne notranje preureditve napravljene tekom zime (ko bodo, kar se pozimi zaradi prevelikega mraza rado dogodi, kake brezposelnosti, pa bi takrat poprijeli in preuredili), pa je bila cela zima v polnem zaposlena in so dela le počasi napredovala v stavbi, ker za posamezna dela ni bilo mogoče dobiti strokovnjakov. Zato se ta zadeva končuje šele prav sedaj, ko to pišemo in je upanje, da bo v nekaj dneh vse dokončano. Potem pa še ogled oblasti in dovoljenje za uporabo, nato pa težko pričakovana otvoritev in blagoslovitev.

Akademsko društvo SAVA. Društvo prireja mesečne sestanke, na katerih nastopajo razni predavatelji, nato pa debata in tekoče zadeve.

Slovensko letovišče leži kakih 40 milj od Toronta proti zahodu. Meri 27 akrov zemljišča in je na razpolago vsem Slovencev v Kanadi in tudi Ameriki. Je last gg. Lazaristov, a ga upravlja poseben odbor. Ta prostor je v poletnih mesecih pravo mravljišče; zlasti ob nedeljah in delavskih praznikih. Že v zgodnji pomladi dobite gruče Slovencev tam, ki iščejo prvih sončnih žarkov, svežega zraka in miru, proč od mestnega vrveža. S stopnjevanjem toplote, pa prihaja vedno več ljudi tja. Na prostoru stoji velika odprta lopa, v kateri se daruje vse poletne nedelje sv. maša s pridigo. V lopi je tudi kuhinja, ter prostor za razna okrepcila. Služi tudi za ples in druge prireditve. Tudi dva plavalna bazena, večji za odrasle, manjši za otroke, sta na prostoru. Največ ljudi pa pritegne večje prireditve, ki so: Telovska procesija, Katoliški dan in Slovenski dan. Prireditve raznih društev se pa vrstijo vse nedelje. Mnogi tam tudi taborijo. Tako skavti, šolski otroci, družine in posamezniki. Saj stoji vso sezono kakih trideset šotorov na zemljišču. Zelo so zaposleni tam balinarji, odbojkaši in nogometaši. Vse naprave na letovišču se letno izboljšujejo.

RAZNE PRIREDITVE

Telovadna zveza je priredila v dvorani Marije Pomagaj družabni večer in dva banketa.

Akademsko društvo SAVA v isti dvorani družabni večer.

Mladinski klub 20. decembra 1964 božičnico, 30. januarja 1965 banket, in 6. marca družabni večer s pesmijo, glasbo in plesom.

Plesna skupina 2. maja plesni festival.

Skavti obeh torontskih župnij 13. februarja 1965 v isti dvorani skavtski večer z bogatim sporedom v veliko zadovoljstvo njihovim staršem in drugim.

Misijski krožek je 24. oktobra 1964 pripravil lepo misijonsko prireditev. Poleg pestrega sporeda je bila tudi tombola in srečolov. 7. februarja 1965 pa je pripravil Baragovo proslavo.

Odbor za slovensko letovišče je imel na letovišču tri piknike in eno vinsko trgatv. Na oder je pa postavil dramo „Preiskava“ (režija Brunšek).

Katoliška ženska liga je priredila dva piknika in en bazar. Sodelovala in pomagala je pa pri vseh župnijskih in cerkvenih prireditvah in na letovišču.

Nogometni klub je odigral tri tekme s tujimi moštvi, v dvorani Brezmadežne je pa priredil dva banketa.

Cerkveni odbor M. P. je priredil v tej sezoni dva družabna večera, dva banketa, silvestrovanje in štefanovanje ter vinsko trgatv.

Župnija Marije Pomagaj je 8. decembra praznovala 10-letnico obstoja cerkve. Poleg zunanosti se je vršila v cerkvi slovesna maša s slavnostnim govorom.

Marijina legija je pa priredila v tej sezoni dve versko-izobraževalni uri.

Romanja v Midland, h kanadskim mučencem, ki se je vršilo drugo nedeljo v juniju 1965, prirejeno za vse Slovence tukajšnje okolice, se je udeležilo veliko ljudi. Zvečer v soboto je bila v dvorani žalna proslava za žrtve revolucije pred dvajsetimi leti, drugi dan v nedeljo pa smo se jih spomnili na grobu mučencev v Midlandu.

Zaprte duhovnih vaj za može in fante, prirejenih za obe torontski župniji skupaj od 11. do 13. decembra, se je udeležilo 76 mož in fantov; v juliju 1965 so pa imele zaprte duhovne vaje žene in dekleta, ki se jih je udeležilo 66 žena in deklet. Duhovna obnova je pa bila v cvetnem tednu. Prve tri dni za žene in dekleta, nato pa za može in fante.

Oba kreditna zavoda, kot se tukaj imenujeta, to sta Hranilnica in posojilnica J. E. Kreka in Medžupnijska hranilnica in

posojilnica, ki je bila prvotno ustanovljena za župnijo Marije Pomagaj, pa je pozneje svoje poslovanje raztegnila še na župnijo Brezmadežne v New Torontu, sta imela občna zbora. Oba zavoda prikazujeta velik napredek v denarnem prometu.

Slovenska šola je priredila v soboto 20. in v nedeljo, 21. marca, skupaj z glasbeno šolo Kazimirja Fojso koncert. Že v soboto je bila dvorana župnije M. Pomagaj polna, v nedeljo pa se je še bolj napolnila. Ljudje so bili navdušeni nad mladimi umetniki. Prvi del programa se je končal in ljudje so s ponosom gledali na mlade umetnike. Pripravili so drugi del — harmonikaši. Vse je bilo pripravljeno in Kazimir je stopil pred svoje učence. Že je povzdignil taktirko, a tisti trenutek je padel na tla in izdihnil. Večina ljudi ni vedela, da je že mrtev, zato so lažje prenašali ta usodni trenutek. Poklekli so in molili. Šele pozneje so zvedeli, da so molili za mrtvega. Vse ljudi je njegova tako nagla smrt zelo pretresla. Njegovi učenci slovenske šole ga zelo pogrešajo. Šola je uprizorila tudi pravljico „Bavbavčki“.

Prireditve pri Mariji Brezmadežni. — Društvo Najsvetejšega Imena Jezusovega je imelo na Slov. letovišču piknik. Na ta dan je bilo zadnje za žrebanje za \$ 500 (v lanskem poročilu je napravil tiskarski škrat iz \$ 500 samo \$ 50). Ves čisti dobiček je šel od vseh 12 žrebanj za cerkev in odpačilo dolga.

Skavti so imeli na letovišču tekme obeh torontskih župnij z raznimi igrami, tekom in teoretičnim znanjem. Bilj so tudi na taborjenju skavti in volčiči.

Katoliška ženska liga je imela 11. oktobra svoj letni bazar s srečolovom. 16. avgusta 1965 pa piknik na letovišču.

Fojsova glasbena šola je priredila v dvorani Brezmadežne zelo uspeli koncert. Nastopili so harmonikaši, tamburaši in drugi. Sami mladi slovenski šolski otroci — resnični glasbeni talenti. 28. marca pa je slovenska šola župnije Brezmadežne priredila glasbeni festival. Sledile so si točke: petje, harmonika, klavir, violina, kitar in rajanje. Nastopalo je 150 otrok.

Cerkveni odbor je priredil banket, vinsko trgatev, silvestrovanje, vrtno veselico, piknik in drugo. 6. novembra se je izvršila blagoslovitev novih orgel; cerkveni odbor je pripravil kratek koncert v cerkvi, nato pa banket v dvorani. Orgle so stale

8.000 dolarjev. Čestitke cerkvenemu odboru!

Duhovna obnova se je vršila prve tri dni velikega tedna. Duhovne vaje, procesija, romanje in drugo je bilo vselej prirejeno za obe župniji skupaj.

Kuharski tečaj, ki so ga priredile matere K. Ž. L., je bil zaključen 21. avgusta. Za to priliko so učenke pod vodstvom svojih mater priredile v dvorani večerjo za povabljenе goste. Gostje so se zelo pohvalno izražali o novih kuharicah.

MONTREAL

V tem največjem kandaskem vlemestu živi nekaj nad tri tisoč Slovencev. Nekako pred osmimi leti so dobili od škofije dovoljenje za lastno župnijo. Dobili so duhovnika in izvolili cerkveni odbor. Takoj so začeli prirejati prireditve — piknike in ves čisti dobiček nakladali v sklad za lastno cerkev. In ker so mnogi dali v ta sklad tudi iz lastnega žepa, je vsota v nekaj letih narasla tako, da so začeli gledati okrog, kje bi se dalo dobiti primerno zemljišče za zidavo cerkve ali pa kupiti primerno stavbo, ki bi odgovarjala namenu. Po šestih letih ustanovitve župnije, se jim je posrečilo in se jim je želja izpolnila. Slovaki so imeli na zelo prometnem kraju v sredi mesta svojo cerkev, ki jim je pa postala premajhna. Začeli so zidati novo, to pa dali v prodajo. S posredovanjem škofije so jo kupili Slovenci za ugodno ceno \$ 77.000. Ima 250 sedežev in dvorano pod cerkvijo. Posvečena je sv. Vladimirju. Poleg cerkve pa stoji zelo prostorno župnišče, staro šele 10 let.

Z novim letom 1965 so Slovenci to cerkev z župniščem prevzeli od Slovakov, vsi srečni da bodo imeli sedaj sv. mašo in druge pobožnosti v svoji cerkvi. Saj so se skoraj osem let potikali po raznih cerkvah in kapela. V župniji obstoja Marijina legija, društvo sv. Križa in Baragovo društvo. Vse piknike in drugo, kar sta prirejali društvi sv. Križa in Baragovo se je vršilo na slovaški pristavi. Letošnjo pomlad so pa kupili svojo pristavo s 50 akri zemlje in stanovanjsko hišo na njej. 1. maja so imeli prvi piknik na svoji pristavi, in čez letne mesece so imeli tam ob nedeljah sv. mašo.

Že več let imajo tudi slovensko šolo, ki je letos priredila materinski dan. Več podrobnosti o tej šoli pa nismo dobili.

Birma je bila v tej cerkvi za Slovence 381

drugo nedeljo po veliki noči. Kandidatov za birmo je bilo 34.

Porok je bilo v župniji od ustanovitve 1957 do 1965 135. Krstov pa 248. Vse kaže, da se bo župnija stalno večala, ker je bilo poročenih toliko mladih parov.

HAMILTON

Tudi v tem mestu, ki je kakih 40 milj oddaljeno od velenesta Toronto, v smeri proti Niagarskim slapovom, je nastanjenih precej Slovencev. Število nam nj manno. Že pred leti so zamislili, da bi ustanovili lastno župnijo, pa jim je škofija nasprotovala, končno pa le privolila. Dobili so župnika, ustanovili cerkveni odbor in kupili zemljišče za postavitev cerkve, ter lansko leto pričeli z zidanjem. Zastavili so najprej obširno dvorano, jo delno dokončali, nato pa nad njo zastavili še drugo dvorano v isti velikosti kot prva, spodnja. Dočim je spodnja sedaj izdelana in se od avgusta 1965 naprej v njej daruje ob nedeljah maša, je gornja pozidana nekako do stropa (strehe). Tam so prenehali z zidanjem in vse delo sedaj počiva, ker je zmanjkalo denarja. Dvoranj sta tako veliki, da vsaka sprejme lahko do 800 ljudi. Kako pametno bi bilo, če bi mesto dveh dvoran sezidali cerkev, pa bi danes stala v ponos hamiltonskim in okoliškim Slovencem. Pri tej župniji ni nikakih organizacij. Priredili so pa materinski dan.

WINIPEG

Ta župnija je v provinci Manitoba, bolj proti zahodu Kanade 1300 milj oddaljena od Toronta. Je to najmanjša slovenska župnija v Kanadi. Saj šteje z otroci vred le 530 duš. Ima pa ta župnija poleg svojega namena še drugega. Je namreč izhodiščna točka župnika misijonarja, za vso zahodno Kanado. Saj obiskuje po dvakrat na leto osem večjih slovenskih skupin po zahodnem delu države. Poleg cerkvenega odbora sta v veliko pomoč župniku in vsej župniji Marijina legija, ki je apostolska organizacija, in Katoliška ženska liga, ki posveča svoje moči povsod, v cerkvi in okrog nje. Kjerkoli so potrebne pridne ženske roke. Ta mala skupina je izredno požrtvovalna, ker si je kupila cerkev, nato pa še priskočila na pomoč s svojim delom in denarjem za popravo cerkve same, kakor tudi župnišča in drugih pritoklin.

Pri cerkvi Marije Pomagaj v Torontu, so prav sedaj ko to pišemo, pričeli z zidavo novega župnišča. Podrli so dve hiši; takoimenovano rdečo hišo in sestrsko hišo. Na tem prostoru bo stalo novo župnišče. Že so skopali, zabetonirali in pozidali spodnje prostore — dvorano, ki bo zvezana z ono prejšnjo dvorano pod cerkvijo in bo poleg drugim potrebam služila Slovenci šoli. Upajo, da bo do zime vse pod streho in tudi že oddano svojemu namenu. Z novim župniščem bo župnija na lepoti in celotj mnogo pridobila. Potem preostane še edina skrb — povečati cerkev, ker postaja pretesna. Dve hiši, ki so jih podrli in ona, ki še stoji, so cerkvena last, ki so bile že pred nekaj leti kupljene iz žepov naših dobrih Slovencev, ki tako radi žrtvujejo, kar je namenjeno v božjo čast.

ČASOPISI

Slovenci v Torontu izdajajo: cerkveni list „Božja beseda“, ki je mesečnik. Mesečnik je tudi „Slovenska država“, ki je političen časopis. (V lanskem poročilu je tiskarski škrat zapisal mesto dva mesečnika, dva dvomesečnika.) Tretji list pa je „Slovenska misel“, ki pa izhaja le ob raznih praznikih in pred Slovenskim dnevom. List, mesečnik, Marijine legije „Vez med bratji“, je pa s prestavitvijo duhovnega vodja v Montreal prenehal izhajati. Imamo pa zagotovilo, da ga bo začel zopet izdajati.

REDOVNI BRAT CIRIL

Kdo izmed Slovencev v Kanadi in onimi Amerikanci, ki prihajajo v Toronto, ga ni poznal? Povsod je bil, vedno vsem na uslugo, vedno ves nasmejan in dober. Delaven kot mravlja, nikdar utrujen; kuhar v župnišču, mežnar in čistilec cerkve, dvorane in drugih pritoklin, sprejemal denar za misijone, Mohorjevke, Božjo besedo in ne vem, kaj še vse. Poleg vsega pa še vsak dan obiskaval bolnike bo bolnišnicah in domovih, jim prinašal novice, jih tolažil in poganjal vanje upanje.

Bil je prestavljen v Montreal v pomoč župniku, pa ga je zadela avtomobilska nesreča. Tri mesece je ležal v bolnišnici, ves čas skoraj brez zavesti, nato pa izdihnil svojo zlato dušo. Bog bodu mu plačnik.

To bi bil v glavnem prikaz razgibanemu delu, ki ga vrši slovenska skupnost v Kanadi. Ni to vse. Če bi hoteli napisati

vse podrobno delo — tudi tisto zakrito —, ki mnogokrat razgiblje vso skupnost, bi sicer bilo zanimivo, a predolgo, in bi bilo v nevarnosti, da bi ga uredništvo zavrnilo zaradi prostora v Zborniku, ali pa vsaj močno okrajšalo. Prikazali smo v tem dopisu dovolj, da smo zakej! Ker imajo tovariši doma natančna poročila, kako se gibljemo, kako stalno napredujemo, jih strašno jezi. Zato silno spretno in prikrito in na vse mogoče načine snujejo svoje niti v roke emigrantov, svetujoč jim, naj se jih oprimejo, ker jim, seveda, želijo le dobro. Pa se oni, ki so manj odporni, z manj bistrim umom, s slabšo pametjo, poprijemljejo teh niti, po katerih potem poganjajo v njihove glave svojo zlagano vero toliko časa, da zaplavajo proč od skupnosti v njihove vode za vedno, ker se iz vražjega objema ni moč več rešiti. Zato bi svetovali vsem, ki jih vlečejo niti,

predno se jih oklenejo, naj gredo pogledat domov obljubljeni raj, pa bodo videli, kako gnilo je njihovo gospodarstvo, kako zlagana njihova demokracija, kako brez vrednosti njihov denar. Mi pa tu res v pravi demokraciji srečni — veseli — delovni — ustvarjajočji — ter z bistrim pogledom v bodočnost. Pred kratkim je dejal v Ljubljani eden vodilnih nekomu, o katerem ni mislil, da bo prenesel naprej, sledeče: „To me jezi; ven smo pognali te hudiče, zdaj pa hodijo nazaj na obiske s polnimi žepi dolarjev, naši so pa reveži.“ In reveži bodo tudi vsi tisti, ki jim nasedejo; če ne čutijo tega takoj, bodo pa čez nekaj let...

Vsem onim pa, ki se trudite in ste obteženi z delom za skupni blagor, za pravo vzgojo mladih in najmlajših Slovencev, za vse tisto, kar storite v božjo in narodovo čast; pa en velk — BOG povrni!

idealizem naše mladine

Bodočnost naše emigracijske skupnosti sloni na ramenih naše mladine, odvisi od zavesti njene narodne pripadnosti in od pripravljenosti na žrtve za narodne ideale. Vendar, čeprav živimo v tujem okolju, smo lahko ponosni na našo mlado generacijo, kajti v njej še žari slovenska beseda, še je pripravljena zanjo žrtvovati marsikaj. In to povsod med slovenskimi izseljenci po svetu.

Prizor iz odrskega dela „Obsojen sem bil“ na spominski proslavi za žrtve komunistične revolucije dne 18. junija 1965 v dvorani zavcda La Salle v BuenosAiresu

V Buenos Airesu so lahko dokaz zadnje prireditve, predvsem junijska spominska proslava in proslava 10-letnice Slovenskega katoliškega akademskega društva. Pri prvi je sodelovalo nad 150 mladih moči kot solisti in zbor, v drugi pa je nad 20 akademikov in študentov igralo Eliotov *Umor v katedrali*.

Vsi so žrtvovali ure in ure za vaje, na katere so mesece zvesto hodili poleg dela in študija, poleg vseh drugih obveznosti. Žrtvovali so prosti čas, zabave in počitek, da so lahko kvalitetno predstavili — v slovenskem jeziku — slovenskemu in tujemu občinstvu, kaj zmore mladina, in da je pripravljena tudi ona na žrtve, da tako ohranja naš duhovni slovenski zaklad v tujini in bodočnosti.

Prizora iz Eliotove drame „Umor v katedrali“ ob 10-letnici Slovenskega kat. akad. društva v Slovenski hiši v Buenos Airesu dne 30. in 31. oktobra ter 1. novembra 1965

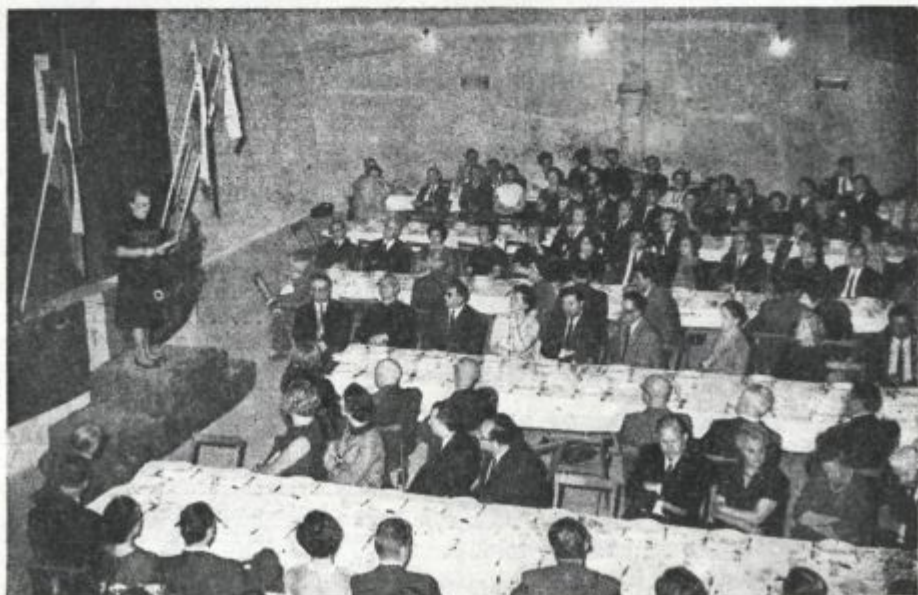
spominske proslave v buenos airesu

Slovenski narodni praznik 29. oktober, ki je rojstni dan slovenske svobode, so svobodni demokratični Slovenci slavili po vsem svetu. Komunistični režim v domovini teh proslav ne dovoli.

Oblikovalci organiziranega javnega dela ob narodnem prazniku

V Buenos Airesu je bila najprej proslava tega praznika 16. oktobra. V Slovenski hiši so se zbrali v Argentini živeči člani NO, predstavniki slovenskih demokratskih strank, odborniki vseh organizacij, ustanov in domov slovenske ideološke emigracije, uredniki njenih listov in publikacij, kulturni delavci, čč. gg. katehetje, učiteljice in učitelji slovenske mladine po slovenskih šolskih tečajih, profesorji slovenske srednješolske mladine in predavatelji v slovenskih izseljenskih organizacijah. Skratka, vsi oblikovalci organiziranega dela med svobodnimi demokratičnimi Slovenci v Vel. Buenos Airesu.

V Slovenski kapeli je bila najprej sv. maša za vse slovenske vodilne može in naše prednike, ki so delali in se žrtvovali za svobodo slovenskega naroda. Po sv. maši, ki jo je daroval č. g. dr. Alojzij Starc, je udeležence

G. Jože Košiček (zgoraj) in ga. Vera Debeljakova (spodaj) govorita v Slovenski hiši ob proslavi slovenskega narodnega praznika. Na spodnji sliki je videti le del udeležencev.

G. dr. Vinko Brumen med govorom o dr. Janezu Ev. Kreku na narodnem taboru v Ramos Mejii.

pozdravil v dvorani Slovenske hiše predsednik pripravljalnega odbora g. Miloš Stare, podpredsednik slovenske krščanske demokracije v izseljenstvu. Po odpeti narodni himni so bili govori. Glavni govornik o pomenu 29. oktobra za Slovence je bil č. g. Jože Košiček. Poleg njega so še govorili: ga. Vera Debeljakova v imenu slovenskih žena, dr. Franjo Mačus, v imenu Slovenske demokratske stranke, in predsednik SFZ g. Jernej Dobovšek v imenu slovenske mladine.

Kot zaključno besedo je g. Miloš Stare prebral poslanico g. dr. Mihe Kreka, predsednika NO in Slov. kršč. demokratske stranke, ki jo je poslal prav za udeležence tega slavnostnega večera.

Za vse udeležence slavnostne akademije, pri kateri je sodeloval tudi Slovenski pevski zbor Gallus pod vodstvom g. dr. Julija Savellija, je bila zatem skupna prijateljska večerja. Na akademiji in slavnostni večerji je bilo 240 udeležencev.

Demokratski Slovenci v svetu so se leta 1965 poleg narodnega praznika 29. oktobra spominjali še dveh pomembnih obletnic: 100-letnice rojstva dr. Janeza Ev. Kreka in 25-letnice smrti dr. Antona Korošca.

V spomin teh dveh za Slovence prezaslužnih mož, je bil v Buenos Airesu mogočni narodni tabor dne 14. novembra 1965 v Slomškovem domu v Ramos Mejii. Na spomin obeh graditeljev slovenske svobode in srečnejše slovenske bodočnosti je bila navezana tudi blagoslovitev temeljnega kamna za novo moderno poslopje Slomškovega doma.

Na pomen dr. Janeza Ev. Kreka in dr. Antona Korošca za slovenski narod je poudaril že v pozdravnem nagovoru pisatelj g. dr. Jože Krivec, s katerim je začel celodnevno taborno prireditev. Za njim tudi prelat č. g. Franc Novak, ki je v razlago božje besede vpletel tudi delo obeh slovenskih velikanov, ki je bilo vse posvečeno narodu in Bogu. Prav tako je poveličeval delo dr. Kreka in dr. Korošca za slovenski narod v svojem govoru predsednik Slomškovega doma, g. Marjan Šifrer.

Veličino dr. Janeza Ev. Kreka je na popoldanskem slavlju prikazal g. dr. Vinko Brumen, za Ivanom Dolencem najboljši poznavalec Krekovega življenja in dela. Dr. Antonu Korošču, voditelju slovenskega naroda iz suznosti v svobodo, je ob 25-letnici njegove smrti govoril g. Ruda Jurčec. Junaško borbo slovenskega naroda za svobodo pod vodstvom dr. Kreka in dr. Korošca pa je živo opisal podpredsednik slovenske krščanske demokracije g. Miloš Stare.

Narodni tabor je bil zaključen z večernim dramskim prikazom kmečkega upora na Slovenskem proti tujim krivičnim graščakom, za katerega je napisal besedilo g. dr. Tine Debeljak.

Komemoracija za dr. Koroščem

Ob 25-letnici Koroščeve smrti je bila v Slovenski hiši dne 5. decembra 1965 sv. maša za pokoj njegove duše. Imel jo je direktor g. msgr. Anton Orehar. V dvorani Slovenske hiše je bila nato komemoracija. Na njej je pisatelj g. dr. Jože Krivec povedal svoje spomine na dr. Korošca iz svojih ptujskih dijaških ter ljubljanskih akademskih let. Bivši večletni dr. Koroščeve osebni tajnik g. Joško Krošelj je na podlagi osebnega poznavanja dr. Korošca in tesnega sodelovanja z njim orisal slovenskega narodnega voditelja kot graditelja slovenske narodne stavbe, neustrašenega čuvarja vseh slovenskih ustanov in vsega, kar daje vsebino slovenstvu, in končno tudi kot človeka, ki je bil najsrečnejši tedaj, kadar je lahko lajšal trpljenje drugim ter pomagal siromašnim. Podpredsednik slovenske krščanske demokracije g. Miloš Stare je lepo komemorativno slavnost zaključil z odlomki poslanice, ki so jo ob 25-letnici Koroščeve smrti poslali Slovenci iz domovine svobodnim Slovincem v svetu. Objavljena je v tem Zborniku.

Spominu dr. Janeza Ev. Kreka ob 100-letnici njegovega rojstva ter dr. Korošču ob 25-letnici njegove smrti je bilo posvečenih še mnogo drugih prireditev po slovenskih domovih, organizacijah ter šolskih tečajih.

k reprodukcijam umetniških stvaritev

Kolekcija umetnin, ki jih objavlja Zbornik, bo prišla bravcem v roke dobro leto po II. grafični razstavi v Buenos Airesu, umetniki pa so jih poslali v objavo še precej prej, tako da med obema umetnostnima manifestacijama ni niti leto minilo. Če smo ob grafični razstavi ugotovili lahko viden razvoj od prve tozadevne razstave — med razstavama je minilo deset let —, v teh mesecih niti enega leta kakšnega tolikšnega razvoja seveda ne moremo ugotovljati. Rezultat teh pripomb bi bil, da se slovenski umetniki seveda razvijajo, da pa med njimi ne kaže, da bi hlastali po hitrih spremembah, ki bi jih lahko pospeševala vživetja v že skoraj nepregledno množico struj in šol na širnem svetu.

Zbornikova kolekcija je to pot omejena le na umetnike, ki delujejo v obeh Amerikah. Manjkata predvsem obe odlični evropski slikarki Ivančeva in Savinškova, manjkajo neki severnoameriški slikarji, ki jih tukaj поблиže še ne poznamo, in nekateri že v Buenos Airesu vzgojeni mlajši umetniki, ki so v zadnjem času začasno ali morda celo za daljšo dobo ali zmerom „utihnil“. Tudi to zadnje dejstvo, kot je žalostno, je značilna podoba slovenske umetnosti v svetu: solidni Slovenci se med dostikrat nesolidnim lovljenjem po zunanjih efektih tujcev težko znajdejo. Še vedno velja, da je umetniški kruh grenak in je potrebno veliko premagovanje, če človek vztraja pri njem.

Nadaljnja razlika te kolekcije od lanske grafične razstave je v tem, da je grafična razstava prikazovala pač samo grafiko v najširšem pomenu besede, v tej kolekciji so pa reprodukcije tudi skulptur in oljnih pa drugačnih slik, dasi bi vsaj večina tu reproduciranih umetnin spadala tudi na kakšno grafično razstavo.

Iz teh razlogov se mi nudi nevarnost, da bi se utegnil preveč ponavljati po tistem, kar sem že ob priložnosti grafične razstave napisal v Svobodni Sloveniji in Meddobju. Zato naj podam le nekaj kratkih pripomb k posameznim reprodukcijam,

ki gotovo tudi niso točen prerez čez vse trenutno ustvarjanje posameznih umetnikov.

V začetku zbirke sta vodilna mojstra južne in severne Amerike Bara Remec in France Gorše. Bara Remec je prispevala dve Tilcari, Seveda to nista kakšna pogleda na krajino, pač pa na hitro skicirana vtisa, kot jih nudi tamošnja dežela. Na prvi podobi je umetnica skicirala ondotnega prebivavca, potem nekakšen plot, razne vodne živali, posebno žabe v različnih njihovih položajih, zgoraj pa lame, ki so za tiste kraje tako pomembne. Naj bi umetnica te žive in nežive predmete sestavila v kakršnokoli realistično skupino, bi vsaj nekateri gotovo ne prišli do veljave spričo mnogo večjega Indijanca in lam, a hotela je vse to izraziti, kar jo je pri enkratnem pogledu tamošnjega življenja impresioniralo. Na drugi sliki (3) je skicirala kameno tvorbo. Ni ji bilo treba v duhu ustvarjati posebne kompozicije linij, to je našla v naravi sami, ki je tisočletja oblikovala ta kamen, katerega je prav takrat oblezel skromen keberček. Podobnih abstraktnih naravnih tvorb je umetnica v zadnjem času že dosti prerisala človeštvu. — Franceta Goršeta sedanjo umetniško fazo sem že večkrat označil za neoekspresionizem. Grupo treh sklonjenih oseb v počasnem koraku, izdelano v orešču, je kipar označil kot Slehernike. Zanimivo bi bilo zvedeti, ali je že pred nastankom umetnine mislil Gorše ovekovečiti trudne ljudi kot slehernike, tisto stalno in povsod se ponavljajoče počasno romanje in garanje, ali ga je šele končna forma skupine treh navdala s tem poimenovanjem. Gorše ni samo kipar, svojih čustev ne vklepa samo v les in kamen, ampak jih tudi dvodimenzionalno riše kot je to pri velikih kiparjih splošna navada (Rodin, Meštrović). Take risbe so dostikrat priprave za poznejše skulpture, dostikrat pa iz teh risb skulptur ne kaže ali ni mogoče ustvariti. Tako si skoraj ni mogoče misliti, kako bi učinkovali Neznani prerok v lesu ali glini, niti ne kakšen bi bil njegov izraz, če bi ga

gledal od spredaj. Tak ekspresiven izraz kot ga ima ta črna kreda, je možen samo napol od zadaj. Še manj si je mogoče predstavljati v skulpturi Popotnike. Že zaradi perspektive, ki bi bila smešna, pa tudi zaradi v plastiki težko izrazljivih serpentin. Če primerjamo Goršetovo Plesavko s kipom Pije Mlakarjeve, torej s podobno snovjo, nam postane jasen ogromen razvoj kiparja v dobrih tridesetih letih, iz neorealizma v neekspresionizem. Tam človeško telo, lahko in prožno sicer, a plesoče na tleh, tu sama razgibanost brez statike in tudi brez prave telesnosti.

France Ahčin tokrat nima risb in grafik, ampak dve skulpturi. Relief Materinstva je vendar zelo risarsko, bolj linearno pojmovan, kar opazamo pri Ahčinu že nekaj let. Značilno je, da ni posvečena nobena pažnja obrazu, ki ni izdelan, ampak zgolj pregibu telesa in roke. Pregibu, torej liniji v eni sami krivulji. Bolj plastično razgiban je Spomenik žrtvam komunistične revolucije, dasi sta v glavnem tudi tu samo dve smeri, v levo in en face, le pri levem možu je tudi na desno zasukana glava. Čimdalje bolj izpričuje ta relief kiparjevo izredno znanje. — Bukovčevo oljno sliko Catedral smo videli že na neki razstavi, menda še prej kot se je predal umetnik izključno abstraktnemu slikarstvu. Takrat nas je slika navdušila z barvnim bogastvom, a na reprodukcij nas osvaja z vso formalno bizarnostjo. Vsekakor je to ekspresiven element. Ne vem, ali je umetnik po kakšni želji dal tokrat reproducirati le predmetne slike, ampak tudi Prisotnosti izražajo neko ekspresijo, kot smo jo v zadnjem času opazili tudi na raznih njegovih programih in ovitkih. — Neko abstraktno gledanje smo zapazili tudi pri Makeku baš na omenjeni grafični razstavi. Toda njegova abstraktnost ga ni vodila v ekspresionizem, ampak nazaj v natu-

ralizem, kot smo svojčas sorodnost s slovenskim impresionizmom zapazili tudi pri Papežu. Makekovi goli topoli so lepa obogatitev njegovega prvenstveno naturalističnega gledanja sveta.

Miro Zupančič in Jože Vodlan sta na II. grafični razstavi poimenovala liste po formalni pomembnosti, menda kompozicije in konstrukcije. Zdaj imenujeta reprodukcije bolj konkretno, tako Zupančič eno kot Rekolekcijo, drugo kot Rimsko zidovje. V kakšnem smislu naj bi bila to rekolekcija, bi moral slikar z eno ali dvema besedama dopolniti in gotovo bi potem podoba bolj uživali. Tako opazamo le, da se v sredini malo bolj na levi zbirajo temnejši toni v kompozicijsko dominantno. Še bolj konkreten, rekli bi snoven naziv je Rimsko zidovje, dasi kaj takšnega v severni Ameriki najbrž ni, da bi moglo vzbuditi asociacijo in je moral to slikar nekoč videti v Evropi ali pa v mislih, sanjah. Za to kompozicijsko zelo mikavno sliko bi postavim jaz, rajši izbral naziv Srednjeveško zidovje. Vsekakor zanimivo, da Zupančič s svojimi kompozicijami simbolizira konkretne misli in predstave in da njegovim gvaši nikakor niso le bežne ali celo neurejene fantazije. — Isto velja za Vodlana. Jutranje akorde bi bilo vsekakor koristno videti v barvah, ki te akorde sestavljajo. Mnogo bolj splošnosti dostopen je Večerni intermezzo, ki se vsaj deloma že približuje predmetni upodobitvi. Kolikor morem po reprodukciji soditi, so tudi za Odmeve pradavnosti lebdele v Vodlanu predstave prehistorične krajine in živalstva. Izidor Cankar bi rekel, da je to ekstremni ekspresionizem, kot je nekoč krstil Kandinskega in Kleeja, dasi je vodila ekstremnost le-teh drugam kot Zupančičeva in Vodlanova.

Vsekakor slovenska izseljenska umetnost krepko živi.

Reprodukcije umetniških stvaritev so vložene med str. 80 in 81.

knjižne izdaje zamejskih in izseljenih slovencev

I. ZALOŽBE SLOVENSKE IDEOLOŠKE EMIGRACIJE

EDITORIAL BARAGA, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Ruda Jurčec: *Skozi luči in sence* I. del. Oprema: Marijan Eiletz. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires, Argentina. Str. 352, vel. 15x20 cm.

BARAGOVO SEMENIŠČE, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Dr. Franc Jaklič: *Pred Bogom pokleknimo*. Druga pomnožena izdaja. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires, Argentina. Str. 499, vel. 10x15 cm.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Stenski koledar za leto 1965 z 12 fotografijami iz Slovenije.

Vilko Fajdiga: *Marija v življenju Cerkve*. Buenos Aires 1965, str. 154.

Daniel Rops: *K maši, bratje!* Buenos Aires 1964, str. 88.

(Slovensko dušno pastirstvo v Buenos Airesu je izdalo tudi leta 1963 stenski koledar z 12 lesorezi slovenskih mož in slikanico Mihec in Jakec kot knjižni dar „Božjih stezic“ slovenskim otrokom. Str. 31)

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Karel Mauser: *Ljudje pod bičem*. Drugi del trilogije. Oprema: Jure Vombergar. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires, Argentina. Str. 243, vel. 15x20 cm.

SVOBODNA SLOVENIJA, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Zbornik Svobodne Slovenije 1965. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Pavel Fajdiga in

Slavimir Batagelj. Oprema: France Papež. Dve ilustrirani prilogi: umetniška in planska. Tisk: Tiskarna Vilko, Buenos Aires, Argentina. Str. 368, vel. 17x25 cm.

MISLI, SYDNEY, AVSTRALIJA

P. Bernard Ambrožič OFM: *Baragov koledarček 1965*. Tisk: Mintis, Sydney, Avstralija. Str. 16, vel. 10x14 cm.

MARIJINA LEGIJA MARIJE POMAGAJ, TORONTO, KANADA

Stanko Boljka CM: *Za srečo*. Str. 73, velikost 10x14 cm.

SLOVENSKI MISIJONARJI SVETEGA VINCENCIJA PAVELSKEGA V KANADI

Sveta maša. Tisk: St. Joseph Press, Toronto, Kanada. Str. 46, vel. 10x14 cm.

APOSTOLSTVO SV. CIRILA IN METODA, RIM

Kraljestvo božje. Uredila: dr. Stanko Janežič in dr. Janez Vodopivec. Tisk: A. Keber, Trst. Str. 142, vel. 15x20 cm.

MARIJANIŠČE, OPČINE, TRST

Dr. Janez Jenko: *Marijino naročilo*. Knjižice št. 43. Tisk: Graphis, Trst. Str. 48, vel. 10x15 cm.

Dr. Filip Žakelj: *Misijonar Baraga*. Knjižice št. 44. Tisk: Graphis, Trst. Str. 40, vel. 10x15 cm.

Dr. A. Šuštar-dr. M. Starc-dr. R. Dolhar-Jeza Franc: *Več otrok!* Dr. Vinko Beličič. Knjižice št. 45. Tisk: Graphis, Trst. Str. 58, 10x15 cm.

Marica Cerar: *Mladi materi*. Knjižice št. 46. Oprema: Klavdij Palčič. Tisk: Graphis, Trst. Str. 44, vel. 10x15 cm.

Dr. Janez Jenko: **Znamenje križa**. Knjižice št. 47. Tisk: Graphis, Trst. Str. 48, vel. 10x15 cm.

Dr. Janez Jenko: **Kristusovo telo**. Knjižice št. 48. Tisk: Graphis, Trst. Str. 48, vel. 10x15 cm.

Klement Pereira SJ (prev. Bojan Rauber): **Kdo nam bo povedal resnico**. Stanovska knjižica za doraščajoče fante. Knjižice št. 25, II. izdaja. Oprema: Pavel Ferluga. Tisk: Graphis, Trst. Str. 80, vel. 10x15 cm.

Klement Tilmann (prev. Jože Kunšek): **Da boš vedela**. Stanovska knjižica za doraščajoča dekleta. Knjižice št. 26, II. izdaja. Oprema: Fr. Piščanec. Tisk: Graphis, Trst. Str. 65, vel. 10x15 cm.

Frančišek Hrastelj: **Škof Slomšek**. Knjižice št. 27, II. izdaja. Tisk: Graphis, Trst. Str. 50, vel. 10x15 cm.

SODOBNA KNJIGA, TRST

Lev Detela: **Blodnjak**. Sedem pripovedi. Oprema: Boris Podreka. Tisk: A. Keber, Trst. Str. 95, vel. 15x20 cm.

STUDIA SLOVENICA, WASHINGTON, ZDA

Dr. Alojz Kuhar: **Slovene Medieval History**. Tiskano na Japonskem 1962. Str. 143, vel. 15x20 cm.

ZALOŽNIK NI NAVEDEN

Mir na zemlji. Okrožnica papeža Janeza XXIII. Slovenski prevod. Prevajalec ni naveden. Tisk: Tipografia Poliglotta Vaticana. Str. 43, vel. 15x20 cm.

II. ZAMEJSKI SLOVENC

GORICA

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Koledar za leto 1965. Tisk: Budin, Gorica. Str. 159, 15x25 cm.

Jadviga Komac: **Srečanja**. Tisk: Budin, Gorica. Str. 118, vel. 15x20 cm.

Zora Saksida: **Mami**. Tisk: Budin, Gorica. Str. 131, vel. 15x20 cm.

KOROŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU

Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu. Uredil Rev. Zdravko Reven. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec. Str. 160, 8°.

Sodja, Rev. Franc C. M.: **Našli so pot**. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec. Str. 76, 8°.

Matičič, Ivan: **Fant s Kresinja**. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec. Str. 264, 8°.

Javoran: **Črna žena**. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Str. 182, 8°.

Ježernik, dr. Maksimilijan: **Sv. oče Janez XXIII**. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec. Str. 130, 8°.

RAVNATELJSTVO DRŽAVNE GIMNAZIJE ZA SLOVENCE V CELOVCU

Poročilo drž. realne gimnazije za Slovence v Celovcu. VII. leto. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu.

DIJAŠKI GLAS — UREDNIŠKI ODBOR

Dijaški glas. Zbornik VII. Oprema Pernjak, Pavel. Tisk: Razmnoženo. Str. 51, 8°.

TRST

ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA

Budal, Andrej: **Ivan Trinko**. Spisi. Tisk: Zal. trž. tiska, Trst. Str. 315, 8°.

RAVNATELJSTVO SLOVENSКИH SREDNJIH ŠOL V TRSTU

Jevnikar, prof. Martin. **Izvestje srednjih šol**. Tisk: Graphis, Trst. Str. 79, 8°.

SLOVENSKI KATEHETI V TRSTU

O Cerkvi, zakramentih in življenju milosti. Tisk: Graphis, Trst. Str. 132, 8°.

SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE V TRSTU

Rustja, Adrijan, urednik. **Ob otvoritvi Kulturnega doma v Trstu 1964**. Oprema Rustja, Adrijan. Prvi del 1945—1950. Pregled predstav Slovenskega narodnega gledališča v Trstu. Str. 72, F°.

Rustja, Adrijan in Benedičič, F. **Slovensko gledališče v Trstu**. Oprema: Matul, ing. arh. Niko. Tisk: Graphis, Trst. Str. 34, 16°. Izdano ob premieri Po brezkončni poti in La Mosheta.

Koren, Jože, urednik. **Jadranski koledar 1965**. Ilustracije Lukežič, Avrelj. Foto na ovitku Mario Magajna. Tisk: Graphis, Trst. Str. 240, 8°.

Red maše. Se uporablja pri slovenskih sv. mašah v Trstu po novi lit. konst. Str. 8, 8°.

SAMOZALOŽNIK

Mela, Rika. Majica. Tisk: Graphis Trst. Str. 55, 8°.

III. SLOVENSKI IZSELJENCI

SLOVENSKI FRANČIŠKANI, LEMONT, ILLINOIS, USA

Zorman, P. Fortunat OFM, urednik. **Koledar Ave Maria za leto 1965.** Oprema Čekuta, Vilko. Tisk: Ave Maria, Lemont. Str. 158, 8°

Zorman, P. Fortunat OFM. **Sodelovanje pri**

bogoslužju. Tisk: Ave Maria, Lemont. Str. 48, 16°.

Zorman, P. Fortunat OFM. **Marija v skrivnosti Kristusa in Cerkve.** Oprema Gorše, ak. kipar, France. Tisk: Ave Maria, Lemont. Str. 128, 8°.

ŽUPNIJA MARIJINEGA VNEBOVZETJA V COLLINWOODU V CLEVELANDU

Rebolj, Rev. Anton, urednik. **St. Mary's Church and School 1964/65.** Foto: Godina, Rev. Jože. Tisk: Godina, Rev. Jože. Str. 23, 8°.

SAMOZALOŽNIK

Grdina, Jože. **Po Severu in Jugu.** Potopis potovanja iz leta 1960 po Rusiji, Poljski, Čehoslovaški, Avstriji, Franciji in Španiji. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 443, 8°.

prva fotoreportaža z marsa

Vse premalo se zavedamo, da smo — kar vsi zemljani — priče dveh edinstvenih naporov v zgodovini človeštva. Gledalci smo pri najveličastnejši predstavi, ki si jo človeška fantazija more zamisliti: sedimo v naši loži — kjerkoli na zemlji — in gledamo na oder, ki ga večjega ni mogoče postaviti, na zvezdnato nebo in v globine vesolja. In v letu 1965 smo bili priče prvih tipajočih korakov, ki naj čez nekaj let privedejo človeka na Luno, in drugega napora: podaljšana človekova roka je segla globoko v osončje, se približala sosednji zvezdi premičnici in si privoščila fotoreportažo z Marsa.

Igra na največjem odru pa ni le igra, je tudi tekma, dokaj brezobzirna in neusmiljena tekma med največjima veseliloma sveta. Obe mečeta milijarde sredstev, tisoče učencakov in stotisoče delavcev v edinstveni sod brez dna — vesolje. Čez 30, morda šele čez 50 ali celo 100 let se bodo zanamci smehljali tej otročji tekmi, pri kateri sta oba tekmeča še mislila, da moreta sama, zaupajoč svojim lastnim silam, doseči kaj posebnega, kaj odločilnega v prvih korakih po vesolju. Tedaj bo namreč že vse človeštvo — kakorkoli zedinjena zemeljska obla z mnogimi milijardami prebivalcev — živelo v zavesti, da tudi združeni naporji vsega sveta niti v tisočletjih ne bodo zalegli dovolj, da bi človek mogel vsaj resno načeti ogromnost sode brez dna — vesolja.

Na tihem se veselim te kratkovidnosti, te tekme: Iz prestižnih razlogov mečeta oba tekmeča v boj večja sredstva kot bi jih sicer; ker hočeta prehiteti drug drugega, smo tako tudi priča največje tehnične in znanstvene tekme na svetu.

Začetek ekspedicije

Fotoreportaža z Marsa je zahtevala dolgo trajno ekspedicijo. Začela se je že novembra 1964 s precejšnjo porcijo smole. 5. novembra so Američani poslali z raketo

na pot proti Marsu vsemirsko vozilo Mariner-3. Naprava v celoti ni delovala v redu in zato je že po 14 dnevih utihnil njen brezžični oddajnik. Tudi smer poleta ni bila prava in kroži nemi Mariner-3 še danes okrog sonca v pasu med Zemljo in Marsom.

Ker se ugodna pozicija i Marsa i Zemlje za polet proti Marsu ponavlja le vsakih 26 mesecev, so Američani pripravili za polet proti Marsu kar dva Marinerja. Tega drugega — Mariner-4 — so pognali na pot 28. nov. 1964. Ekspedicija na Mars se je začela čisto zares in z uspehom končala 14. julija 1965. Senzacija Marinerjeve fotoreportaže je v zgodovini človeške tehnike nekaj edinstvenega, časopisje jo je tudi po vsem svetu temu primerno obdelovalo, pri tem pa seveda prezrlo marsikatero dejstvo, ki bi ga bilo treba tudi razložiti. Skušajmo to popraviti!

Bližnja okolica sonca

Okrog sonca se vozi Zemlja v družbi drugih planetov — zvezd premičnic. Najbližji soncu je Merkur, Venera — znana tudi kot zvezda Večernica in Danica — potuje okrog sonca v srednji oddaljenosti 108 milijonov km. Naša Zemlja je tretji planet in se vozi okrog sonca v srednji oddaljenosti 149½ milijonov km. V zunanem osončju je prvi sosed Mars; vozi se po dokaj eliptični poti okrog sonca. Njegova srednja oddaljenost 228 milijonov km še ne pokaže prave slike, zakaj, kadar se Mars najbolj približa soncu, je od njega oddaljen le 206 milijonov km (perihel), kadar se pa najbolj oddalji, je pa že 249 milijonov km daleč (afel). Zakoni nebesne mehanike veljajo za naravne satelite — planete enako kakor za naše male umetne satelite. In velja: čim bliže kroži satelit okrog osrednjega telesa, katero ga privlačuje, tem hitreje se mora gibati. Kabine s posadkamj obkrožajo Zemljo le v povprečni višini 300 km in v eni uri in pol.

Umetni satelit „Jutranji ptič“, ki so ga letos izstrelili Američani za telefonsko in televizijsko zvezo med kontinentoma, obkroža Zemljo v višini 35.000 km v natančno 24 urah. Ker leta „ptič“ nad ekvatorjem, se Zemlja pod njim v 24 urah tudi enkrat zavrti okrog osi; „ptič“ leta in leta, ker se pa Zemlja vrtil pod njim enako, stoji v resnici ves čas nad isto zemeljsko točko. V še večji višini najdemo nato naravnega satelita, našo Luno. Je več kot desetkrat bolj visoko, kot „Jutranji ptič“, zato se vozi okrog Zemlje že dobrh 27 dni.

Tudi planeti se vozijo okrog sonca tem hitreje, čim bližje mu so. Merkur se vozi skoraj 48 km na sekundo, Venera brzi še s 35 km na sekundo, Zemlja ima srednjo hitrost 29,8 km na sekundo in oddaljeni Mars ima le še 24 km srednje hitrosti. Trideset kilometrov na sekundo potujemo okrog sonca in tega niti ne čutimo, le malokdaj se pa tega dejstva zavedamo. Vsa Zemlja ima to hitrost in vse kar je na njej in v njenem ozračju in — območju. Upoštevajoč to dejstvo, bomo mogli razumeti, kako je bil izstreljen Mariner-4 proti Marsu.

Že samo po sebi je razumljivo, da bomo potrebovali vedno močnejšo raketo, čim više bomo hoteli poslati na krožno pot okrog Zemlje satelita iste teže. Satelita moramo dvigniti, nato pa v krožni smeri pognati s hitrostjo, ki je za tisto višino določena kot krožna hitrost. Kabine vse-mirskih pilotov krožijo s približno 8000 m/sek., Luna pa le še z 1006 m/sek. Najbolj težavno je dviganje tovora v velike višine, ker zemeljska težnost ves čas privlačuje, zmanjšuje hitrost dviganja. Prav zato tudi Sovjeti s svojimi močnimi raketami ne morejo poslati do Lune več kakor le eno četrtno teže, ki jo zamorejo poslati na krožno pot v višini 300 km nad Zemljo. Četrtnina velja seveda tudi za Američane. Le malenkostno več potiska je treba dati raketi, pa bo pognala tovor mimo lunine krožne poti že tako daleč, da bo tovor že zapadel vplivu sončne privlačnosti in se zneveril Zemlji.

Do kod prevladuje zemeljska privlačnost

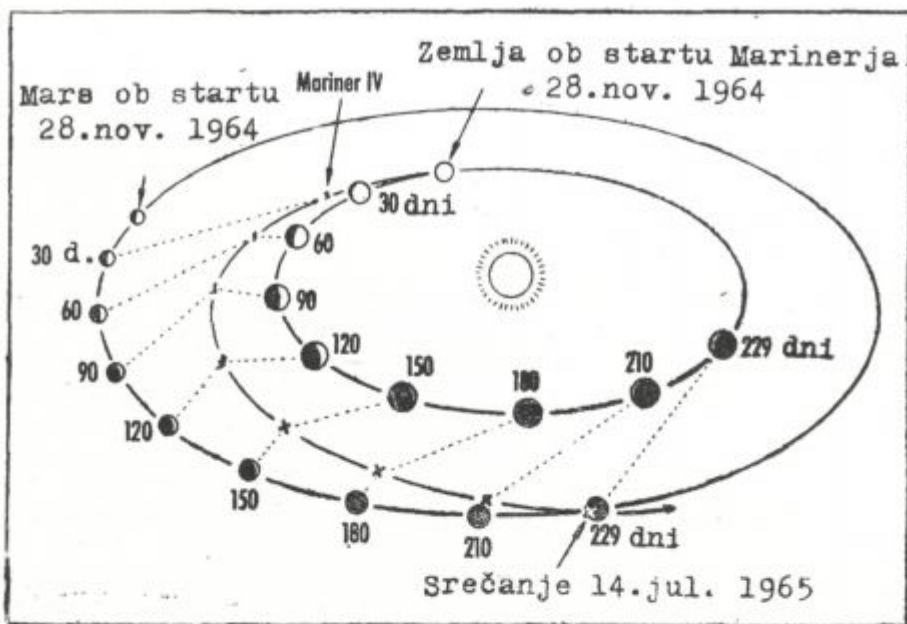
Če bi zmogli vreči kamen s hitrostjo 11.200 m na sekundo naravnost navpik in če na zemlji ne bi bilo zraka, bi kamen priletel tako visoko, da ne bi več padel nazaj na zemljo. Kako visoko? Kamen, vr-

žen s hitrostjo 11.200 m na sek, se bo dvigal, a ves čas zgubljal na hitrosti, kolikor mu je bo odvzela zemeljska težnost. Dvigal se bo vedno bolj počasi, hitrost se mu bo zmanjševala vedno za toliko, kolikor bi na tistem mestu padel proti zemlji v eni sekundi, če bi ga tam brez hitrosti spustili iz rok. Ko bo priletel približno 1.800.000 km visoko nad Zemljo, mu bo zemeljska težnost pojedla skoraj vso hitrost. Ne bo se skoraj več premikal. V tej višini — ali v krogli s premerom 1.800.000 kilometrov okrog Zemlje — pa je zemeljska privlačnost že zelo majhna, a stočasno enaka sončni privlačnosti. Sončna in zemeljska privlačnost si tu držita ravnotežje — in kamen zato ne bo padel nazaj na Zemljo. Če bi pa ohranil le malce hitrosti, se bo dvigal še naprej, zemeljska privlačnost bo pešala hitreje kot sončna in kamen bo ušel zemeljskemu težnostnemu vplivu in bo postal umeten planet sonca. Prinesel je namreč s seboj z Zemlje hitrost 30 km na sekundo v smeri okrog sonca. Te hitrosti ni prav nič izgubil in zato se bo vozil sedaj na vzporedni poti kot Zemlja okrog sonca. Za potovanje okrog sonca na podobni poti kot Zemlja torej umetnemu satelitu, ki smo ga spravili 1.800.000 kilometrov visoko nad Zemljo, ni treba dati nobenega posebnega pogona ali sunka, da bo za vedno kot Zemlja vozil okrog Sonca. To je pač najcenejši način za ustvaritev umetnega sončnega planeta, saj je nam bila hitrost 30 km/sek podarjena od matere Zemlje in zato ni bilo treba graditi še večje in močnejše rakete.

Podarjena hitrost 30 km/sek

Premislek učenjakov, ki so pripravljali pot Marinerju, je bil torej takšen: Išče-mo način, ki bo zahteval najmanj raketne energije za pot do Marsa. Ni važno, koliko časa potovanje traja, važno je, da bodo naše slabotne rakete to sploh zmogle. Čast komur čast, ta premislek je napravil že l. 1923 Nemeč H. Oberth, ko je objavil v svoji knjigi račune za takoimenovane sinergetske elipse okrog sonca, prav elipse za dosego sosednjih planetov z zemlje ob minimalni porabi raketne energije.

Oberthov premislek za sinergetske elipse okrog sonca je bil: Vsekakor je treba umetni planet dvigniti iz težnostnega območja Zemlje — spraviti ga moramo v višino 1.800.000 km nad zemljo. V tej vi-

Tako je potoval Mariner do Marsa. Pogled na naše osončje s severne nebesne polute. Mariner se je, krožeč okrog Sonca, polagoma dvigal nad zemeljsko krožno pot in se približeval Marsu. Lega vseh treh, Zemlje, Marinerja in Marsa je zarisana v presledkih 30 dni

šini bo vozil s 30 km/sek okrog sonca, ne da bi raketa k tej hitrosti kaj prispevala. Če hočem, da bo umetni planet dosegel Mars, ga moram brezpogojno dvigniti z zemeljske krožne poti na višino Marsove krožne poti; torej z razdalje 150 milijonov km od sonca na razdaljo kakh 230 milijonov km od sonca. Dvigniti je treba umetni sončni planet za celih 80 milijonov km! Da, to je res, vendar je v tem območju tudi sončna privlačnost bolj slabotna in ker čas ne igra vloge, bomo porabili tisti postopek, ki zahteva najmanj sile. Račun pokaže, da potrebujemo najmanj sile, če vzamemo za izhodno točko — mesto, kjer je umetni planet v višini 1.800.000 km ušel zemeljski težnosti — kot perihel sinergetske elipse, njen afel pa naj bo 80 milijonov km višji in zadene ali križa Marsovo pot. Umetni planet mora krožeč okrog sonca napraviti torej polovico elipse, preden doseže Marsovo pot. Ves ta čas se zaradi skromne hitrosti, ki jo je še ohranil, počasi oddaljuje od zemeljske poti in se bliža Marsovi.

Zadetek na 523 milijonov kilometrov

Za dosego Marsa je bila torej dana možnost, vprašanje je bilo le, ali bo mogoče zadeti v cilj na tako ogromno razda-

ljo. Pol zemeljske poti okrog sonca meri okrog 470 milijonov km, pol Marsove poti okrog 700 milijonov km. Pot Marinerja do Marsa utegne biti v sredi med obema. V resnici je znašala 523 milijonov km. Na tako ogromno razdaljo zadeti v cilj ni mala reč in so s tem dosegli Američani rekord, ki ga zlepa nihče ne bo prekosil, najbrž niti oni sami ne.

Pa je spočetka celo vse kazalo, da bo tudi Mariner-4 šel po svojih potih in Američanom pokazal fige, 28. novembra 1964 je raketa najprej ponesla Marinerja na krožno pot okrog Zemlje. Določeno je bilo, da ga bo od tu pognala na pot posebna raketa: pognati ga je morala v pravem trenutku, v naprej zračunanem kotu in mu dati v naprej določeno hitrost. Če bi šlo vse v redu, bi Mariner kakor kvišku vržen kamen prešel težnostno območje Zemlje in padal nato okrog sonca proti Marsovi poti.

Elektronski računski stroji so pokazali, da mora raketa pognati Marinerja — upoštevajoč vse druge komponente — z začetno hitrostjo 41.185 km na uro. V resnici pa je raketa pognala Marinerja s hitrostjo 41.196 km na uro, torej 11 km na uro preveč. Kako neznatna je ta napaka, vidimo najbolje če primerja obe hitrosti: v trenutku, ko bi nehala greti ra-

keta, bi Mariner moral imeti hitrost 11.440 m na sek, v resnici pa je dobil hitrost 11.443 m na sek. Pri tako neznanjski hitrosti se zdj ta napaka — le 3 m na sek. — malenkostna, vendar bi na 7 mesecev trajajočem padcu okrog sonca razlika 3 m v hitrosti povzročila, da bi Mariner zgrešil Mars za 240.000 km. Ne pozabimo: Večino hitrosti 11.443 m/sek. je Mariner zgubil, ko se je dvigal 1.800.000 km visoko. Ostanek hitrosti ga pa je polagoma dvigal proti Marsu.

Seveda pa je bil Mariner opremljen s pomožnimi raketnimi šobami, katerih delovanje je bilo mogoče sprožiti na ukaz z zemlje, saj je bil dokončni popravek hitrosti in smeri predviden že v naprej nekako na „pol poti“. Preden pa so z ukazi z Zemlje sprožiti ta popravek, se je moral Mariner še pravilno postaviti in pripraviti za delovanje vse svoje naprave.

Razprostrl je štiri široke in dolge lopute, posute s celicami, spreminjajočimi sončno svetlobo v električni tok. Poseben daljnogled — iskalec sončne luči — se je postavil tako, da je vedno zrl v bleščečo se sončno oblo, a istočasno usmeril Marinerja tako, da so njegove lopute prestregle čim več sončne svetlobe.

Zvezda vodnica

Za kontrolo poleta in njegove smeri je bil določen drug iskalec, daljnogled, ki se je usmeril na eno najbolj svetlih zvezd južnega neba. Ta nepremičnica Canopus je bila tista nepremakljiva točka, na katero so se nanašali vsi elektronski računi smeri in poleta. Ta elektronska navodila, združena hkrati z navodili računskemu stroju za popravke med potjo, so bila že v naprej preračunana in vložena na traku v Marinerja. Mariner je nujno potreboval neko vodilno os — smer proti zvezdi Canopus — tudi zaradi tega, da je imel med poletom okrog sonca, ko se je pri tem polagoma obračal tako, da so lopute vedno v polno gledale proti soncu, možnost naravnati anteno. Na tako velike razdalje je morala njegova parabolična antena za brezžične oddaje in sprejeme ves čas gledati v zelo natančni smeri proti Zemlji. S pomočjo smeri proti Canoposu, je elektronski računski stroj med potjo res pravilno usmerjal anteno.

Med potjo da, ali v začetku je šlo vse

navskriž. Ko je Mariner na začetku poleta naravnal svoje lopute proti Soncu, jo dobil brezžični ukaz, naj svoj zvezdni daljnogled naravna na zvezdo Canopus. Vse kaže, da se je dal zapeljati že od drugih, manj svetlih zvezd. Najprej se je zagledal v zvezdo Alderamin, na ukaz z zemlje jo je zamenjal, a zopet z napačno: Regulus. Še tretjič je svojeglavo izbral zvezdo Naos, nakar je šele našel pravega vodnika zvezdo Canopus. Pa ga je hitro izgubil: mimo in blizu njegovega daljnogleda se je pripeljalo nekaj vsemirskih praškov, razsvetljenih od sonca in že je daljnogled šel za njimi. „Obračati na dva oči, to dobro ni,“ so si mislili tudi učenjaki na komandni postaji v Jet Propulsion Laboratoryju v Pasadeni in sklenili, da bodo svetlobno občutljivost daljnogleda z brezžičnimi ukazi elektronskemu računskemu stroju tako zmanjšali, da bo daljnogled videl le še najsvetlejšo zvezdo južnega neba — Canopus. Tako se je tudi zgodilo in od tedaj naprej je Mariner ostal zvest smeri do zvezde vodnice. Zakaj pripovedujem vse to: zato, da se odkrijem pred tem čudom elektronike.

Popravek hitrosti

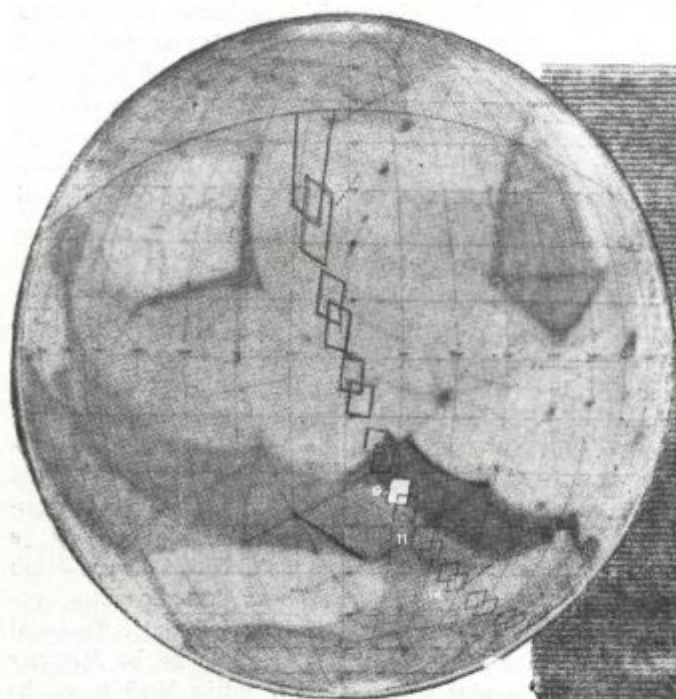
Ko se je 5. dec. 1964 Mariner prvič zagledal v Canopus, so mu brezžično poslali povelje za popravek hitrosti. Telemetrijske postaje so do tedaj že natančno premerile njegovo pot in zato niso čakali, da bi prišel na „pol poti“. Že tedaj je bil popravek točno preračunan. Mariner ga je izvedel popolnoma natančno, tako da kljub razdalji 500 milijonov km do cilja, popravka ni bilo treba ponavljati. Že tedaj so Američani sporočili, da se bo Mariner srečal z Marsom 14. julija 1965 in da bo brzel mimo njega v najmanjši razdalji 9.600 km.

Mislím, da tedaj nihče, ki je bral to obvestilo, ni verjel, da se bo tako „visokoleteči“ program Američanom v celoti posrečil. 5. decembra je manjkalo še 222 dni do srečanja z Marsom. Do tedaj bo minilo še skoraj 20 milijonov sekund in že v enem samem nesrečnem odlomku ene sekunde bi se lahko zgodila neznatna okvara, ki bi preprečila uspeh. Seveda so na komandni postojanki v Pasadeni dnevno „telovadili“ z Marinerjem. Ta je pridno brezžično sporočal rezultate raznih meri-

tev in se vedno bolj počasi dvigal proti Marsovi krožni poti. 22. junija je ravnatelj programa „Mariner“ dr. Willam Pickering na časninarski konferenci znova potrdil, da bo Mariner-4 brzel mimo Marsa 14. julija v razdalji 11.000 km. Povedal je, da je 22. junija Mariner bil le še 8 milijonov km od Marsa in da upa, da bo šlo vse v redu. 12. julija je kratko časopisno poročilo vedelo povedati, da je bila dan Mariner ob določeni uri le še 860.000 km od Marsa in da se bliža temu planetu s hitrostjo 15.639 km na uro.

Stvarno je v zadnjih dneh okrog 14. julija prisluškoval že ves svet — radoveden, če bo ta podvig človeške znanosti in domiselnosti uspel. In kako je uspel!

Čudno naključje je hotelo, da je Marinerjevo srečanje z Marsom padlo natančno na do dne točno stoletnico nekega drugega znamenitega dogodka, ki je na svoj način podoben Marinerjevi ekspediciji. Le za 100 let bolj skromna je bila ekspedicija, ki je šla tedaj odkrivat nov svet. Saj sto let razlike v času ni tako mnogo, pred 100 leti je že pisal Jules Verne, pred 100 leti je že vozila železnica skozi Ljubljano, a pred sto leti je bilo še dokaj belih lis na zemljevidih raznih kontinentov. Minulo stoletje je bilo stoletje zadnjih odkritij, stoletje, v katerem se je rodil alpinizem, ko je človek začel naskakovati zaledenele

Zgoraj globus Marsa z risbo površine, kakršno so po skoraj 100-letnem opazovanju zrisali zvezdoslojci. Bela lisa na vrhu je sneg na severnem tečaju. Vrsta zarisanih paralelogramov kaže polja, ki jih je na Marsu fotografiral Mariner. Lok, ki gre čez Mars in zgoraj omejuje vrhnji četverkotnik, je Marsov horizont, kakor ga je bilo videti z Marinerja ob prvem posnetku. Beli pravokotnik kaže, kaj je posnela deveta fotografija. Povečan posnetek dela te Marsove površine je na desni. Razločno je videti, kako je Mars posut s podobnimi žreli, kakor jih ima Luna. Črna lisa nizko spodaj je le napaka pri brezžičnem prenosu

vršace Alp. Tedaj je po vsem svetu in pri vseh narodih veljalo načelo: „Gora ni nora, nor je tisti, ki gre gor!“ Športni duh Angležev je pred sto leti prvi začel podirati to zaspano mišljenje, in Angleži so bili prvi, ki so v Švici začeli naskakovati najvišje očake v alpski verigi, prav tako, kot so skozi desetletja v XX. stoletju naskakovali osemtisočake v Himalaji.

In 14. VII. 1865 je prvič klonil pod človekovo nogo eden najlepših vrhov na svetu sploh. Iz Zermatta so trije švicarski vodiči privedli čez švicarski greben štiri angleške planince do vrha 4482 m visokega Matterhorna. Ta prvenstveni vzpon se je končal s štirimi mrlji, ki jih je pobrala gora. Le Anglež Edward Whymper z vodičem Taugwalderjem in njegovim sinom Mihaelom se je mogel rešiti v dolino. Niti ta, niti druge tako številne nesreče v planinah pa niso več zautavile tedanjega navdušenja za gore. V sto letih se je sodba o gorah spremenila docela.

Pred sto leti je stal Whymper na zaledenem vrhu Matterhorna, sto let kasneje pa je avtomat, delo človekovih rok in njegovega genija napravil prvo fotoreportažo Marsove površine. Sorazmerje morada šepa, a ga bom vendarle napisal —

14. VII. 1865 : 14. VII. 1965 =
= 4482 m : 523 milijonov km

Medplanetni laboratorij

259 kg težki Mariner IV ni imel le svoje fotografske opreme, ampak še 27 kg raznih elektronskih merilnih instrumentov. Merilne rezultate teh je na poletu sproti brezžično sporočal na Zemljo. S kakšno natančnostjo, vestnostjo in izrednimi domisleki so bili zgrajeni vsi instrumenti, naj pokaže majhen drobec: elektronka brezžičnega oddajnika, ki naj bi prenašal napravljene posnetke Marsa.

Znanstveniki pasadenskega laboratorija so najprej poizkusili vse oddajne elektrone raznih tvrdk. Potrebovali so elektrone, ki bo oddajala na valu 13 cm z jakostjo 10 Wattov. Še najbolj je Američanom odgovarjala elektronka, ki jo je že izdelovala nemška veletvrdka Siemens in Halske. V tovarni v Münchenu so naročili večje število teh elektronk, a so hkrati zahtevali, da mora vsaka vzdržati brez ško-

de tudi sunke in vibracije do 200 kg. To se pravi: zaradi kratkega in silovitega sunka bi postala elektronka za trenutek 200-krat težja, kakor je, a ji ta sunek ne sme nič škodovati! V Münchenu se je cela skupina inženirjev lotila naloge in so vsako elektronko preizkušali, ko je oddajala do 500 ur. Le tiste, ki so zdržale vse to in še vse vibracijske obremenitve, so končno odbrali in s kurirjem poslali v Pasadeno. Kakšen je bil račun za okrog 10 elektronk, velikih kakor cigaretna polovička, poročilo ne pove.

Odločilnih 20 minut

Po sedem in pol mesecev trajajočem poletu okrog sonca je 14. VII. 65 nastopil veliki trenutek, ko je podaljšana človekova roka, oddaljena 215 milijonov km od Zemlje, v 20 minutah napravila 20 posnetkov Marsove površine. Med fotografiranjem se je približal Mariner Marsu od 16.800 km na 9.900 km. Najbolj se je približal, ko je bil Mars že v popolni temi (nočna stran) na 9.500 km. Nato se je začel zopet oddaljevati in brzel po svojem tiru naprej okrog sonca.

Prvo sliko je napravil Mariner z višine 16.800 km. Vsi časopisi so jo objavili. Videti je zgoraj črno nebo, nato zakrivljeni Marsov horicont in sivo, neizrazito površino. Nič čudnega, saj sega na tej sliki Marsova površina 885 km v globino, torej proti horicontu. Vidni horicont je pa širok 300 km. (Glej sliko Marsovega globusa!). Druga slika je bila napravljena z višine 15.200 km in vsaka naslednja vedno bliže. Zato se je tudi fotografirana površina manjšala in je znašala nekako od 8. posnetka naprej le še 200 km v kvadrat. Najbližje napravljeni posnetek je meril 190km x 190km. Posnete slike so bile zelo majhne, le nekaj kvadratnih centimetrov. Zato je na njih mogoče razločiti črno piko le, če ima na Marsu premer 3,2 kilometra!

Zaradi brezžičnega prenosa je bilo treba vsako sliko razdeliti v posamezne točke. Kakor ima šahovnica 8 vrst z 8 polji, tako je bila fotografija razdeljena na 200 vrst z 200 polji. Vsaka slika je torej imela 40.000 polj. Ves posnetek je bil napravljen v odlomku sekunde; elektronska preizkava 40.000 polj, ki je morala določiti

stopnjo sivine vsakega polja in elektronsko fiksiranje teh ugotovitev na magnetofonski trak pa je za vsako fotografijo trajalo 24 sekund. V 25 sekundah je bilo zapisanih 40.000 polj na magnetofonskem traku, ki je bil v celoti dolg 100 m! Sivino polj v sliki je elektronski aparat določal po posebnem ključu s številkami 1—32. Čisto črnemu polju je dal vrednost 1, čisto belemu pa 32. Vmesne stopnje pa je označil po pravilni oceni z vmesnimi številkami. Ker mora Mariner, kadar prenaša slike, vmes oddajati zaradi kontrole tudi podatke o svojem stanju in delovanju, ima zato na razpolago še številke od 33—63. S pomočjo teh je oddajal temperaturo v notranjosti, pritisk zraka v notranjosti, jakost baterij, kronološke in sinkronizacijske signale itd.

Celotna Marinerjeva šifra je obsegala 63 števil, prav števila od 1—63. Za prenos ene same fotografije je bilo povprečno potrebno prenesti okrog 41.500 števil (40.000 števil za polja, ostalo za druge signale). Vsako število pa je obsegalo šest binarnih enot ali bits, kakor pravijo Američani. Sedaj pa...

Elektronska poštevanka

Elektronski računski stroji so danes že zelo slavni, to pa zato, ker jih le malokdo kdaj razkrinka. So namreč v svojem računanju res neznansko hitri, tako da jim človek sploh ne more biti kos. Kljub temu so pa največji računski butci (vsaj ti, ki računajo z ameriškimi bits, pravimo jim tudi digitalni elektronski računski stroji). Digitalni elektronski računski stroji poznajo vsega skupaj le dve številki: 0 in 1. Da, ničlo in enko! In samo s tema dvema opravijo vse račune, seštevanje, odštevanje, množenje in deljenje. Mi smo danes tako navajeni na dekadični sistem od 1—10, da mislimo, da drugače ne gre. V starih časih je bila osnova celo 12 (stare mere!), pa tudi od 1—6 ni tako tuje.

Računski sistem, ki shaja le z dvema znakoma, imenujemo binarni sistem in v njem štejemo takole:

Naša 0 je tudi v binarnem 0

Naša 1 je tudi v binarnem 1

Za našo ubogo 2 pa v binarnem sistemu že ni več posebnega znaka. Kaj naj napravimo? Pomislimo malo, saj tudi v

našem računskem sistemu nimamo nebroj različnih znakov, imamo 0 in številke od 1—9. Kaj torej napravimo, ko smo pri štetju že porabili 9 in hočemo zapisati naslednje večje celo število.*) Vzamemo 1 in za njo postavimo ničlo: 10 in temu kombiniranemu znaku pravimo deset! Ko porabimo tudi na prvem mestu (pri desetih) vseh 9 števil in pridemo končno do 99 nam ne ostane drugega, kot da ustvarimo trimestno število 100. Tako gre naš številčni sistem v nedogled, ves čas po istem vzorcu.

Ker smo pri binarnem sistemu že po enki v stiski, saj za 2 nimamo več posebnega znaka, si pomagamo tako, kot si v našem sistemu, ko smo porabili 9.

Naša 2 se piše v binarnem sistemu 10 (izgovori ena—nič, ker v tej pisavi to ne pomeni naših deset!).

Naša 3 se piše v binarnem sistemu 11 (izg. ena—ena).

Naša 4 dobi v binarnem sistemu že 3 mesta 100 (ena—nič—nič).

Kljub temu, da moramo za našo ubogo 4 pisati v binarnem sistemu kar 3 zaporedne znake, zadeva ni tako obupna. Pogledjmo le malo naprej!

Naš sistem	Binarni
0	0
1	1
2	10
3	11
4	100
5	101
6	110
7	111
8	1000
16	10000
32	100000
63	111.111

Kakor vidimo, shajamo v binarnem sistemu za vrednosti od 32 do 63 s šestmestnimi števili. Pri ostalih manjših binarnih številih pa dodamo zaradi jasnosti spredaj ničle: torej pišemo recimo našo 6 takole: 000110. Z dopolnilnim ničlami spredaj imamo torej 63 različnih šestme-

* Razlikujmo: številke so znaki 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, s katerimi lahko napišemo še tako veliko število. Tudi govorno razlikujemo: Enka je znak za enoto! Dvojka je znak za dve enoti.

tedaj bodo skušali zopet priti z njim v brezžično zvezo, če bo še deloval.

Rezultat fotoreportaže z Marsa

„Na 21 posnetkih, ki jih je Mariner brezžično prenesel na Zemljo, smo našli 70 žrel s premerom od 4,8 km do 120,7 km. Na vsej Marsovi površini moremo zatorej ceniti celotno število velikih žrel na 10.000!“ je izjavil dr. Leighton iz centra za vsemirske polete v Pasadeni v svojem poročilu predsedniku ZD Johnsonu.

Tako so fotografije poleg senzacionalnosti same po sebi povzročile še znanstven potres prve vrste. Vsi znanstveniki so do teh fotografij bili uverjeni, da je Mars, če že ne brat naše zemlje, vsaj njen bratranec. Mislili so, da je njegova površina najbolj podobna zemeljski, da so ga skozi milijone let brusili vsaj peščeni viharji, tako da so tudi njegove gore manj izrazite. Sedaj pa so dokazale fotografije, da je Marsova površina čisto podobna kozavemu obrazu moža v Luni, da je Mars druga Luna, čeprav večja in z redko atmosfero.

Vsa Marsova površina je posejana z žreli, ki so nastala v ogromnem razdobju nekaj milijard let. Veliki meteoriti so kakor z ogromnimi atomskimi eksplozijami povzročali vedno nova žrela, zob časa pa starih zaradi redkega zraka ni mogel tako zravnati kakor na Zemlji. Bližina planetoidov, ki se vozijo med Marsom in Jupitrom okrog sonca, je verjetno še povečala bombardiranje z neba. Fotografije so tudi za vedno pomedle s prividom o kanalih na Marsu.

Mariner je z meritvami ugotovil, da Mars nima magnetnega polja kakor Zemlja. Zato tudi nima pasov sevanja v visoki atmosferi, kakor jih ima Zemlja v tako imenovanih Van Allenovih pasovih. Ti pasovi varujejo naš planet pred nevarnim sončnim sevanjem in kozmičnimi žarki. Ob brezžičnem prenosu prve slike so ugotovili, da ima Mars še nekoliko bolj redko atmosfero kot so domnevali: na Marsovih tleh je zrak tako redek kot nad Zemljo v višini 30.000. Tudi več lun kakor znani dve Mars nima. Videti je, da je mnogo bolj puščaven, kot so mislili, in zato so možnosti za višje razvito življenje še bolj skromne. Mariner ni imel naloge s svojimi fotografijami ugotavljati kake sledove

ali dokaze življenja na Marsu. Kaj takega znanstveniki niso pričakovali, saj so vedeli, da ameriški satelit Samos, ki fotografira le iz višine 400—500 km zemeljsko površino, še nikdar ni s fotografijami prinesel dokaza za življenje na — Zemlji! V sedem in pol mesecih vožnje proti Marsu je zadelo Marinerja 190 majhnih meteoritov, ki ga pa niso mogli poškodovati.

Skratka: Marinerjev polet in njegova fotoreportaža z Marsa sta dve znanstveni in tehnični veledeli, na kateri je po pravici ponosen ves svet. Sovjeti so skoraj istočasno z Američani poslali proti Marsu Zonda—2, ki je zaradi defekta v kratkem utihnila.

Pa tudi sicer je l. 1965 prineslo še celokopico vsemirskih senzacij. Tako so Američani ponovno streljali na Luno Rangerje (glej Zbornik za l. 1965). Oba, št. 8 in 9, sta s polnim uspehom fotografirala na tisoče posnetkov Lunine površine. Ranger 8 je tresčil na Luno 20. februarja, potem ko so mu na pol pota popravili z brezžičnim ukazom smer. Zgrešil je le za 24 kilometrov za cilj določeno točko in se zakasnil za 6 sekund. Zadnjih 20 minut je napravil 7.500 fotografij lunine površine. Prva je zajela 650 km širok pas, zadnja pa le 20 m površine? Slike so bile mnogo bolj jasne kot fotografije Rangerja 7. Ranger 9 je zaključil pomladansko fotografiranje Lune s senzacionalnim televizijskim prenosom lunine površine. Ker je bil televizijski prenos po ameriški televizijski mreži pravočasno napovedan, cenijo, da je direktni prenos z Lune gledalo vsaj 50 milijonov Američanov. Ranger 9 je za ameriško televizijo posnel in oddajal 14 minut. V televizijskem oknu se je slika površine Lune spremenila vsakih 5 sekund. Gledalci so videli vedno bolj podrobne slike, dokler okno televizorja ni ugasnilo v znak, da se je poldrugo sekundo prej Ranger 9 raztreščil v žrelu Alfonsus.

Sovjeti so v letu 1965 skušali doseči na Luni rahel pristanek z Lunikom 5, ki so ga izstrelili 9. maja. Avtomat naj bi se zavrnil z raketo in pristal na Luni vsaj tako, da se instrumenti v njem ne bi pokvarili. Poskus se ni posrečil, Lunik 5 se je raztreščil. Isto nalogo je imel tudi 8. junija izstreljeni Lunik 6, ki je pa Luno celo zgrešil za celih 160.000 km. Lunik 4 je bil izstreljen 2. aprila 1963, a je zgrešil Luno

za 8.500 km. Lunik 3 pa je bil poslan že 4. oktobra 1959 in je z uspehom fotografiral nevidno plat Lune. To fotografiranje nevidne plati Lune so Sovjeti letos ponovili, ko so proti Lunji izstrelili Zonda 3, ki je 20. julija 25-krat fotografirala Luno. Zatem je ušla zemeljski privlačnosti in kroži okrog sonca. Brezžično je prenesla nekoliko boljše posnetke kot Lunik 3.

Za osmo obletnico prvega sovjetskega Sputnika so Sovjeti 4. oktobra pognali proti Lunji Lunika 7, ki se je brez posebnega rezultata raztreščil na Luni. Kakor se je v prejšnjih letih pri streljih na Luno držala smola Američanov, tako se je v l. 1965 prijela Sovjetov. 3. decembra so Sovjeti pognali Lunika 8, zopet z nalogo, da mehko pristane na Luni s tovorom instrumentov. Tehtal je 1551 kg in je bil za 45 kg težji od Lunika 7. Tudi Lunik 8 ni uspel.

Gemini politični

Vse leto so vzbujali veliko pozornost vesemirski poleti. Za začetek so zopet Sovjeti prehiteli Američane z Vzhodom II, ki so ga poslali na pot okrog Zemlje pet dni pred napovedanim ameriškim poletom Gemini 3. V Vzhodu II sta bila sovjetska pilota Pavel Beljajev in Aleksej Leonov. Slednji je 18. marca kot prvi človek „izstopil“ iz varne in 6.500 kg težke kabine v vesemir in privezan na vrv tam vztrajal 10 minut. Ta izstop je prenašala sovjetska televizija 3 minute. 23. marca sta poletela okrog Zemlje v kabini Gemini 3 Virgil I. Grissom, ki je že l. 1961 napravil skok v brezračni prostor v kabinici Liberty Bell 7, ter John W. Young. Napravila sta le 3 obkrožitve, vendar je bil ta polet zelo pomemben, ker je Grissom kabino v resnici — krmaril.

Ko je Gemini 3 dosegla krožno pot, je letela po elipsi, katere najvišja točka je bila 228 km, najnižja točka pa 160 km nad Zemljo. Že ob prvi obkrožitvi je Grissom vžgal posebne rakete, ki so pognale kabino niže in njeno eliptično pot bolj približale krogu. V drugo obkrožitev je kabina vstopila v minimalni višini 168 km. To je dejansko že izredno nevarna višina, v kateri satelit ne more več dolgo obstati, ker ga malenkostno trenje zraka zavira vedno bolj in bolj. V tej višini satelit že pada v spirali na Zemljo!

Američan White na vesemirskem sprehodu nad ameriškim kontinentom. Poganjal in premikal se je s pomočjo raketne pištole

Medtem ko je vozil drugi krog, je Grissom z raketami pognal kabino na levo in desno od prvotne krožne smeri; to krmarjenje, ki odgovarja temu, ko zavijamo z avtom na desno ali levo, je premenjalo točko pristaka v morju za približno 30 do 40 milj vstran. Ko je vozil tretji krog, je vžgal zaviralne rakete. Te so zavrle polet in kabina je padla v redu na predvideno območje jugovzhodno od rtiča Kennedy. Kako nizko je že letela kabina Gemini 3, najlepše dokazuje dejstvo, da bi tudi brez zažiga zaviralnih raket padla v morje. Če Grissom tedaj, ko je kabina priletela iznad Pacifika nad ameriški kontinent, ne bi vžgal zaviralnih raket, bi Gemini 3 sama po sebi padla kakih 1500 km vzhodno od najvzhodnejše točke Južne Amerike v Atlantik.

Gemini program Američanov je v teku leta prinesel še lepe senzacije. 4. junija je ponesla raketa Titan Gemini 4 v višino. Člana posadke: James McDivitt in Edvard White. Slednji je ob tretji obkrožitvi izstopil, ko je letel kakih 320 km severovzhodno od Havajskega otočja. Preletel je ameriški kontinent in se vrnil v kabino nad Atlantikom vzhodno od Dominikanske republike. Kabina je tedaj letela v višini 166 km. Imel je posebno raketno pištolo, s katero se je poganjal okrog kabine, na katero je bil navezan z daljšo cevjo, po kateri se mu je dovajal kisik. Fotografiral je, njega pa je fotografiral McDivitt in

so njegovi posnetki bili objavljeni v vseh velikih ilustracijah na svetu. White je bil vseh 29 minut, ko je bil zunaj, silno dobre volje in se je le nerad vrnil v kabino. Imel je dvojno čelado, zunanja ga je varovala pred nevarnim sevanjem. Imel je tudi posebno obleko iz 26 slojev, ki ga je varovala pred vsemi nevarnostmi vsemira in je veljala 26.000 dolarjev. Na tisti strani, kjer ga je obsevalo sonce, se je zunaj segrela obleka na 110° C, v senci pa se je zunanja plast obleke ohladila na minus 100° C. White je s svojim sprehodom prekosil sovjetski podvig. Mc Divittu se sicer ni posrečilo, da bi dosegel „rendez-vous“ z zadnjo stopnjo rakete — praznim ohišjem Agene, vendar sta napravila oba pilota mnogo drugih znanstvenih eksperimentov. Po štiridnevnem poletu in po 60 obkrožitvah sta srečno pristala.

Gemini 5 je dosegla cel kup izrednih rekordov. Vozila je skoraj polnih 8 dni in prevozila 5,310.700 km v 190 urah. Pilota Gordon Cooper in Charles Conrad Jr. sta 120-krat obkrožila zemljo in videla v 8 dnevih 120 sončnih vzhodov in zahodov. Napravila sta čudovite posnetke; ugotovila sta rtič Kennedy in tam videla dvakrat, kako so izstrelili v višino raketo Minuteman. Posrečil se jima je tudi namišljen „rendez-vous“, čeprav zaradi defekta v električnih celicah nista mogla preizkusiti radarja. Glede na izvrstne možnosti za opazovanje, ki sta jih ugotovila, je predsednik ZDA Johnson odredil, naj se čimprej zgradi vsemirski opazovalni laboratorij za stalno posadko, krožečo okrog Zemlje. Laboratorij je proračunan na 1.500 milijonov dolarjev.

Gemini 6 naj bi poskusila pravi rendez-vous. 101 minuto pred odletom Gemini 6 so 25. oktobra ustrelili Američani na krožno pot raketo Ageno, s katero naj bi se Gemini 6 v četrti obkrožitvi sklopila. 3.175 kg težka Agena pa se je 6 minut po odletu razletela in v kosih padla v morje. Za Gemini 6 določena pilota sta ostala na Zemlji, ker za sklopitev druga Agena ni bila pripravljena.

Gemini 7 je bila poslana 4. decembra na pravi vsemirski maraton. Pilota Frank Borman in James Lovell naj bi vztrajala v poletu kar 14 dni. Po devetih dnevih poleta Gemini 7 bodo Američani pognali okrog Zemlje še Gemini 6, s pilotoma Wal-

ter Schirra in Thomas Stafford. 5 ur in 40 minut po odstrelu se bo Gemini 6 skušala približati Gemini 7 na par metrov, nakar bosta poskusil leteti vsaj par ur v formaciji. Gemini kabine tehtajo okrog 3400 kg.

Satelitska inflacija

Več, večje in težje! To je vodilo obeh tekmujočih velesil pri njihovem satelitskem programu. Tako so Sovjeti 16. marea 1962 začeli streljati takoimenovane satelite Kozmos. Do konca 1964 so jih že imeli 51. V letu 1965 pa so do 28. novembra izstrelili še nadaljnjih 47! 13. novembra so Sovjeti poslali proti Veneri 963 kg težko Venus 2. 16. novembra pa še Venus 3. Bomo videli. Sovjeti držijo še rekord z najtežjim satelitom Protonom, težkim 12.200 kg. Proton I je bil poslan okrog Zemlje 16. julija, napolnjen z instrumenti. Padel je v atmosfero 11. oktobra, 2. novembra so Sovjeti pognali Proton II. Proton je nova kabina za posadko, ki jo Sovjeti sedaj še brez moštva preizkušajo. 23. aprila so Sovjeti pognali na pot okrog Zemlje televizijskega satelita Molnija 1 (blisk), ki vozi od 495 km do 39.350 km višine. Eno elipso napravi v 11 urah in 48 minutah.

Američani imajo toliko raznih satelitskih programov, da je že nezanimivo, zasledovati jih do podrobnosti. Že 3. aprila so pognali okrog Zemlje poskusni satelit Snap 10 A, težak 440 kg. Nosi s seboj generator električnega toka na principu atomske energije. 450 g Urana 235 bo dajalo skozi 5 let (!) 600 Wattov električnega toka, toliko, da bi pet let lahko kuril električni likalnik. Začetek aprila je bil poslan v višino 35.900 km prvi trgovski satelit „Jutranji ptič“, ki je omogočil televizijske prenose med Ameriko in Evropo. Tako je n. pr. mogla vsa Evropa gledati istočasno z Ameriko obisk papeža Pavla VI. pri Združenih narodih v New Yorku. Prvi primer trgovskega izkoriščanja satelitov.

Sredi leta so začeli Američani streljati z mogočno Saturn raketo težke satelite. Prvi 10 in pol ton težki Pegasus je bil pognan na krožno pot 25. maja. Drugi Pegasus je na vrhu 57 m visoke rakete Saturn odletel 30. julija v vzorno krožno pot med 523 in 553 km. Tudi 10 in pol tone

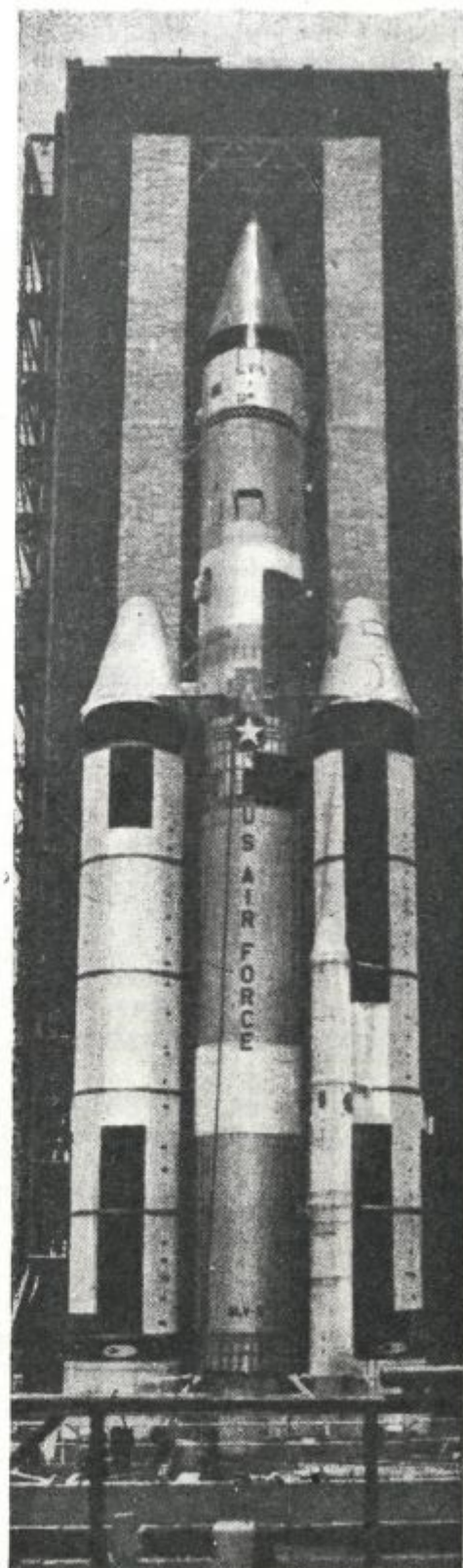
težak je 13 minut po odstrelu že na krožni poti razprostil krila s 30 metri razpetine. Z njimi bo prestregel meteorite in ugotavljal njih pogostost in velikost, saj so teoretično velika nevarnost za vesmirske polete. Na sebi nosi tudi 48 posebno pripravljenih in velikih aluminijastih plošč, ki so nameščene tako, da se dajo sneti. Čez dve leti bo Pegasus letal že niže, v višini, kot letajo kabine z vesmirskimi piloti. Računajo, da bi se tedaj že mogla približati kabina Pegasu, pilot bi izstopil in s Pegasa snel aluminijaste plošče, jih pretovoril v svojo kabino in odpeljal na zemljo, kjer bi zadetke meteoritov temeljito preštudirali.

Skoraj neopazno se je razvila v Severni Ameriki nova raketna tehnika: uporaba raket s trdnim gorivom. Ta najstarejša praksa je zopet pridobila na pomenu z odkritjem primernih trdnih goriv. In tako so Američani 18. junija napravili poskus z raketo Titan III C. To je bila kombinacija 3 raket: v sredi 42 m visoki in 4 m široki Titan III A, nadaljnja razvojna stopnja Titana 2, s katerim streljajo Američani kabino Gemini. Ob strani Titana sta dve 27 m visoki in v premeru 3 m široki raketi s trdnim gorivom. Ob startu sta zagoreli samo ti dve raketi in ponesli tako rekoč na svojih ramah Titana v višino 20.000 m, ki se je vžgal za nadaljnji polet šele potem, ko sta obe tovorni raketi po 113 sekundah ugasnili. Titan je spravil na krožno pot 10.500 težak mrtev tovor in Američani so že mislili, da so prehiteli Sovjete glede teže tovora (16. 8. 1965 — Proton I z 12.200 kg). Kljub temu, da so Sovjeti hitro dohiteli in malo prehiteli Američane, je prav, če si Titan III C še podrobneje ogledamo.

Rakete s trdnim gorivom

Njegove rakete na trdno gorivo so sestavljene iz pet enakih valjev. Zgoraj je stožčast pokrov, kjer je vžigalni naboj,

Tovorna raketa Titan III C. Višja raketa v sredi je Titan III A, ob strani dve 27 m visoki s premerom 3 m, napolnjeni s trdnim gorivom. Raketi s trdnim gorivom odneseta Titana III A v višino, kjer šele začneta goreti

njegova raketna motorja. Posnetek kaže Titana III C ob ogromnem montažnem stolpu na Rtiču Kennedy

spodaj 3 m dolg raketni motor, čigar šoba ima grlo 95 cm v premeru. Po 3.15 m visoki valji so napolnjeni z gorivom, podobnim trdemu kavčuku. V sredi so valji votli in v sredi gorivo pri vseh 5 valjih istočasno začne goreti. V 5 enakih sestavnih valjih je vsega skupaj 190 ton goriva. Prazna raketa tehta 37 ton, toliko tehtajo jekleni plašči, polna pa 227 ton. Sestavne valje se da hraniti napolnjene v skladišču, ker gorivo ni eksplozivno; mogoče je sestavljati rakete iz 3 do 7 sestavnih valjev. Ko začne raketa goreti, ima 450 ton potiska, ko gre gorivo h koncu, pa že maksimalni potisk 544 ton. Titana sta dvignili obe raketi s potiskom okrog milijon kg! Ob koncu je znašal 1.090.000 kg! Ko sta raketi dogoreli, so posebni eksplozivni naboji potrgali močne nosilce, na katerih je slonel Titan, in obe prazni raketi sta padli v morje, medtem ko je Titan III A začel goreti in se dvigal naprej. Ta tehnika ima veliko bodočnost.

Zato so 25. septembra poskusili Američani še večji raketni motor s trdnim gorivom. Ena sama raketa, 25 m visoka in

7 m v premeru, je na preizkuševališču gorela dve minuti in dajala srednji potisk 1.500.000 kg. Gorela je z dolgim plamenom iz šobe in pomarančastim dimom. Čeprav je bruhal plamen v 50 m globok prepad, se je dvigal dim visoko proti nebu, motor pa je tulil tako, da se je v polmeru 5 km naokrog vse treslo. Na bodoči razvoj bodo te nove rakete silno vplivale.

V l. 1965 smo dobili tudi tretjo vse-mirsko silo, ki je s svojo raketo pognala svojega satelita. Francozi so 26. novembra v Sahari pognali z raketo Diamant na pot 42 kg težkega satelita. Sedaj se bodo oju-načili še Angleži in čez 2 leti bodo iz Avstralije izstrelili z evropskimi raketami evropskega satelita. Sodelujejo: Anglija, Francija, Italija, Belgija, Holandija in — Avstralija.

Kaj vse nas bo presenetilo v letu 1966? Ne bom napovedoval, saj bo resnica veličastnejša, kot si moremo zamišljati. Tekma bo še ostrejša, saj bo l. 1966 generalka za l. 1967 — ko bodo Sovjeti obhajali 50-letnico oktobrske revolucije in 10-letnico prvega Sputnika.

zahvala

Ob zaključku lanskega Zbornika smo se bali, da smo tedaj prekoračili obseg naše zmogljivosti in da ne bomo mogli kriti stroškov. Zato smo zatrjevali, da bo naslednji po obsegu manjši. Pa se je zgodilo nasprotno. Za 48 strani je letos obširnejši, saj je dosegel 416 strani in še nismo mogli objaviti vsega poslanega gradiva.

Kakor so lani idealni in požrtvovalsi sodelavci z odličnimi članki in razpravami, posamezniki z mecenskimi darili, oglaševalci z oglasi, in kupci z nakupom Zbornika omogočili, da smo krili ogromne stroške, tako tudi letos, kljub povečanemu obsegu in povzvišanju cen, z optimizmom gledamo že v leto 1967, ker zaupamo v idealizem naših sodelavcev, v mecenstvo naših rojakov in v požrtvovalnost kupcev te edinstvene knjige v slovenski književnosti.

Te misli nam narekuje naša želja zahvale vsem, ki so omogočili, da je ta Zbornik izšel tak, kot je.

Najprej se zahvaljujemo vsem

SODELAVCEM

To je piscem člankov, razprav, spominov in pregledov in vsem, ki so nam kakor koli pomagali skozi leto dni pri delu, ki ga zahteva izdaja take knjige, katere avtorji in sodelavci živijo v najrazličnejših državah. Mnoge teh težav poznajo naši prijatelji v raznih državah po svetu, s katerimi smo v pismenih „razgovorih“ vsaj deset mesecev pred izidom Zbornika. Ti prijatelji nam pomagajo z nasveti, pobudami in pridobivanjem novih sodelavcev.

Nadaljna naša zahvala gre gospodu

JOSIPU LESKOVARJU

ki nam je tudi za ta Zbornik nudil pomoč z mecenskimi darili kot lani. Gospod Leskovar, ki je razvil svoje velike gospodarske sposobnosti v Argentini do zavidljive višine, je doslej podprl razne ustanove. S podpiranjem našega Zbornika pa je pokazal veliko razumevanje za poslanstvo knjige, o kateri je napisal ocenevalec, da postaja „vedno bolj najpomembnejša publikacija našega zdomstva“.

Ne bi bili pravični, če se ne bi zahvalili posebej

SLOVENSKEMU PLANINSKEMU DRUŠTVU V ARGENTINI BUENOS AIRES in S. C. DE BARILOCHE

ki je letos krilo stroške za kličjeje v planinski prilogi, in za barvasto prilogo spominskega znamenja v počastitev škofa dr. Rožmana. S tem društvom, kateremu predseduje od ustanovitve požrtvovalni g. Robert Petriček, so povezana razna imena naših kulturnih in javnih delavcev. Navedemo le gospo Danico Petričkovo in „starosto“ naših gornikov dr. Vojka Arku.

Naša zahvala pa gre tudi

USTANOVAM, ORGANIZACIJAM in POSAMEZNIKOM

ki so z oglasi podprli to knjigo. Spoštujemo jih, ker znajo ceniti idealizem, požrtvovalnost in — idejo, brez ozira na vse drugo.

Nič manj iskrena pa je naša zahvala

VSEM, KI ZBORNİK KUPIJO.

To so zvesti prijatelji tiste slovenske knjige, ki je vsa zgrajena na idealizmu, na odgovornosti našega poslanstva in je daleč od vseh materialne dobrine iskajočih računov.

Vsem, ki smo jih našeli, in vsem neimenovanim zvestim našim prijateljem naj bo Bog plačnik za veliko delo, ki ga vršijo, ko omogočajo izid Zbornika.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO V ARGENTINI

S SVOJIMI USTANOVAMI: DUŠNOPASTIRSKA PISARNA,
VINCENCIJEVA KONFERENCA, ČEBELICA, ODBOR ZA
SLOVENSKO HIŠO IN ODBOR ZA SLOVENSKO SEMENI-
ŠČE IN Z REVIJAMA OMNES UNUM IN DUHOVNO ŽIV-
LJENJE TER TEDNIKOM OZNANILO

*ŽELI VSEM ROJAKOM V ARGENTINI IN PO SVETU
VELIKO MILOSTI IN MIRU TER BOŽJEGA VARSTVA*

SLOVENSKI DOM CARAPACHAY

Medsebojno razumevanje, podpora v
stiski in težavah, sloga ter bratska
ljubezen naj nas povezuje v nese-
bičnem delu za obranitev slovenske
izseljenske skupnosti in za povrnitev
svobode slovenskemu narodu

*V sožitju z naravo boš spoznal
svoje moralne vrednote in se ove-
del svojih slabosti - Najvernejše
ogledalo in obenem najbolj pri-
zadavnega mojstra v klešanju
človekovega značaja pa boš našel
v gorah*

**Slovensko
planinsko društvo**
v Argentini

SLOVENSKI DOM V SAN MARTINU

stopa v peto leto svojega obstoja.
Kot doslej hoče biti tudi v naprej
šola in dom — in sicer slovenska
šola za slovensko mladino in pri-
jeten ter domač slovenski dom za
starejše in mlajše rojake. Z božjo
pomočjo hoče v tej šoli in v tem
domu posredovati in ohranjati naša
prava slovenska izročila

Na slovenskem narodnem taboru, ki se je vršil 14. novembra 1965 v mestu Ramos Mejía v počastitev slovenskega praznika, stoletnice rojstva dr. Janeza Ev. Kreka in 25-letnice smrti dr. Antona Korošca, je bil postavljen in blagoslovljen temeljni kamen za dom, ki bo nosil

ime velikega Slovenca, škofa Antona Martina Slomška.

Sedaj se na istem mestu že dviga cementno ogrodje moderne stavbe, ki bo sedež verskega, narodnega, družabnega in gospodarskega življenja sredi slovenskih naselij Verfkega Buenos Airesa.

Slomškov dom se s hvaležnostjo spominja vseh dobrotnikov v Argentini, doma in po svetu. Vse, ki ste naše delo spremljali z različnimi načini priznanja že dosedaj, prosimo za zvesto sodelovanje in pomoč pri gradnji v bodočnosti.

Ob vstopu v leto 1966 Vam želi obilje božjega blagoslova, zdravja in uspehov

upravni odbor

Na Slovence v Argentini in po svetu misli, jim pošilja tople pozdrave ter jim želi vso srečo in uspehov polno leto 1966

JOŽE VODNIK
GRADBENIK

Casilla Correo 217
PUERTO DESEADO
F. N. G. Roca
Pcia. de Santa Cruz, Argentina

NAŠ DOM V SAN JUSTU

pošilja prisrčne pozdrave vsem Slovincem ter jim želi veliko sreče in uspehov
v letu Gospodovem 1966

SLOVENSKI DOM BERAZATEGUI

skupno žarišče slovenske narodne in verske zavednosti in neugasljivi svetilnik za pot preko izseljenstva v znova osvobojeno domovino

Dr. FRANC KNAVS
ODVETNIK

Lavale 1290, p. 12, of. 2
T. E. 35-2271
Capital Federal

Uradne ure od 17—20
Na telefonu tudi dopoldne

KUPOPRODAJA HIS

STANOVANJ

ZEMLJIŠČ IN TRGOVIN

STANISLAV ZUPANČIČ

martillero público nacional

Avda. Corrientes 3284/I A,

Capital Federal

T. E. 88-4178

San Martín FNGBM, prov. Buenos Aires, Quintana 161

Casa Bizovik

PAVLINA L. KOROŠEC

Calle 1 No. 510

Berazategui FNGR

Pcia. de Buenos Aires

Potovalna pisarna

BLLED

(Rajer-Bottini)

*Nabava in legalizacija
dokumentov - prevodi*

Buenos Aires

Montevideo 451/IX T. E.49-1443

Uradne ure od 9—19

MUEBLERIA EZEIZA

Ruta Nac. 205

Ezeiza

*Bogata zaloga
vsakovrstnega pohištva*

Slovenci poseben popust

LUKA MILHARČIČ

**URARNA IN ZLATARNA
SILVESTER LIPUŠČEK**

SAN JUSTO

Provincias Unidas 3616

(esq. Buenos Aires)

T. E. 621-3047

*Velika izbira ur, zlatnine in
primernih daril za poroke,
krste, birme, godove
in druge prilike*

Rojaki poseben popust!

KERAMIČNO PODJETJE

C. A. C. E. S s. r. l.

želi vsem rojakom v Argentini
in po svetu srečo, uspehov in
božjega blagoslova v letu 1966

Pedro Molina 130-144 Guaymallen
Mendoza

Maks Borštnik

Tronador 4171

T. E. 701-7329

Buenos Aires

VIGOR S.A.C.I.

IGRALNE KARTE VSEH VRST
ŠOLSKE IN TRGOVSKE ETIKETE „AUTOFIX“

Tejedor 244/56

Buenos Aires

Tel. 923-3231 in 7583

Slovenski javnosti sporočam, da sem odprl novo slovensko trgovino

„MUEBLES LUKY“

na Avenidi 25 de Mayo v kraju Carlos Spagazzini, F. N. G. Roca
Slovinci bodo imeli poseben popust za nakup spalnic, jedilnic
in vsega ostalega pohištva.

Posebnost: Kompletne kuhinjske opreme v nerjavečem jeklu in
Formica. Hladilniki, T. V. in vsi drugi hišni aparati na obroke,
ali pa z izrednim popustom.

Se priporoča in pozdravlja

LUKA MILHARČIČ - sin

b e l l e z a

i v a n m u š i č

buenos aires

GUIDO 1528 T. E. 41-6335

GUIDO 1534

QUINTANA 20

JURAMENTO 2028 (Belgrano)

J. HERNANDEZ 2432

C. DIAZ 1877

mar del plata

LAMADRID 2138

miramar

Calle 25 No. 620

**punta del este
uruguay**

EDIFICIO SANTOS DUMOND

V SLOGI JE MOČ!

*ZDRUŽENI IN GOSPODARSKO MOČNI
SE BOMO TUDI
VERSKO IN NARODNO OHRANILI*

SLOVENSKA HRANILNICA z. z o. z.

(Cooperativa de Crédito „S. L. O. G. A.“ Ltda.)

Povezuje ob vstopu v dvanaajsto leto svojega delovanja

432 vlagateljev

306 članov

Vključite se še vi v to veliko združno družino z

Nakupom deležev

Vlaganjem prihrankov

Dviganjem posojil

V naših novih prostorih, v središču mesta Ramos Mejía, Bmé. Mitre 97, smo vam na uslugo za zaupno informacijo, bodisi o naložbi denarja ali o posojilu, v uradnih urah ob sobotah od 16. do 20. in ob torkih od 18. do 20. Ob istem času tudi po telefonu 658-6574.

JANUAR

- 1 S Novo leto, Obr. Gosp.
- 2 N Presv. Ime Jezusovo
- 3 P Genovefa
- 4 T Angela
- 5 S Telesfor, Simon
- 6 Č Sv. Trije kralji
- 7 P Valentin
- 8 S Severijan
- 9 N Sv. Družina, 1. po razgl.
- 10 P Viljem
- 11 T Higin
- 12 S Ernest
- 13 Č Veronika
- 14 P Hilarij
- 15 S Pavel, puščavnik
- 16 N Marcel, 2. po razgl.
- 17 P Anton, puščavnik
- 18 T Priska
- 19 S Marij in tovariši
- 20 Č Fabijan in Sebastijan
- 21 P Neža
- 22 S Vincencij in Anastazij
- 23 N Rajmund, 3. po razgl.
- 24 P Timotej
- 25 T Spreobrnjenje sv. Pavla
- 26 S Polikarp
- 27 Č Janez Zlatoust
- 28 P Peter Nolask
- 29 S Frančišek Saleški
- 30 N Martina, 4. po razgl.
- 31 P Janez Bosco

FEBRUAR

- 1 T Ignacij, Brigita
- 2 S Svečnica
- 3 Č Blaž
- 4 P Andrej Korsini
- 5 S Agata
- 6 N Doroteja, 1. predpostna
- 7 P Romuald
- 8 T Janez iz Mathe
- 9 S Ciril Aleksandrijski
- 10 Č Sholastika
- 11 P Lurška Mati božja
- 12 S Damijan
- 13 N Katarina, 2. predpost.
- 14 P Valentin
- 15 T Favstin in Jovita
- 16 S Julijana
- 17 Č Frančišek Ks.
- 18 P Bernardka-lurška
- 19 S Konrad
- 20 N Leon, 3. predpostna
- 21 P Eleonora
- 22 T Stol sv. Petra — Pust
- 23 S Pepelnica — Peter Dam.
- 24 Č Matija
- 25 P Srečko - Feliks
- 26 S Matilda
- 27 N Gabriel 2. M. B., 1. post
- 28 P Roman

MAREC

- 1 T Albin
- 2 S Lucija Kv.
- 3 Č Kunigunda
- 4 P Kazimir, kv.
- 5 S Hadrijan, kv.
- 6 N Perpetua in Felicita, 2. p.
- 7 P Tomaž Akvinski
- 8 T Janez od Boga
- 9 S Frančiška Rimska
- 10 Č 40 mučencev
- 11 P Krištof
- 12 S Gregor Veliki
- 13 N Rozalija, 3. postna
- 14 P Matilda
- 15 T Klemen M. Dvorak
- 16 S Hilarij in Tacijan
- 17 Č Patrik
- 18 P Ciril Jeruzalemski
- 19 S Sveti Jožef (nez. pr.)
- 20 N Feliks, Larg, Dioniz., 4. p.
- 21 P Benedikt
- 22 T Katarina Genovska
- 23 S Jožef Oriol
- 24 Č Nadangel Gabriel
- 25 P Marijino Oznanjenje
- 26 S Emanuel
- 27 N tiha, Janez Damašcan
- 28 P Janez Kapistran
- 29 T Ciril
- 30 S Janez Klimak
- 31 Č Modest Krčki

APRIL

- 1 P Hugo
- 2 S Frančišek Pavelski
- 3 N Sikst, 6. postna - cvetna
- 4 P Izidor
- 5 T Vel. torek, Vincencij
- 6 S Vel. sredo, Timotej
- 7 Č Vel. četrtek, Herman
- 8 P Vel. petek, Albert
- 9 S Vel. Sobota, Marija K.
- 10 N Velika noč
- 11 P Leon Veliki
- 12 T Lazar
- 13 S Hermenegild
- 14 Č Justin
- 15 P Anastazija
- 16 S Lambert
- 17 N Rudolf, bela nedelja
- 18 P Apolonij
- 19 T Leon IX.
- 20 S Viktor
- 21 Č Anzelm
- 22 P Soter in Gaj
- 23 S Vojteh
- 24 N Jurij, 2. povelik
- 25 P Marko
- 26 T Klet in Marcelin
- 27 S Peter Kanizij
- 28 Č Pavel od križa
- 29 P Robert, Peter
- 30 S Katarina Sienska

MAJ

- 1 N Jožef delavec, 3. povel.
- 2 P Atanazij
- 3 T Najdenje sv. Križa
- 4 S Monika
- 5 Č Pij V., Varstvo sv. J.
- 6 P Judita
- 7 S Stanislav
- 8 N Viktor, 4. povelik.
- 9 P Gregor Nacijanski
- 10 T Antonin
- 11 S Filip in Jakob, ap.
- 12 Č Pankracij
- 13 P Servacij
- 14 S Bonifacij
- 15 N Zofija, 5. povelikonočna
- 16 P Janez Nepomuk
- 17 T Pashal
- 18 S Erik, Venancij
- 19 Č Vnebohod
- 20 P Bernardin
- 21 S Andrej Bobola
- 22 N Milan, 6. povelikonočna
- 23 P Janez Rosi
- 24 T Marija Pom. kristjanov
- 25 S Gregorij VII.
- 26 Č Filip Neri
- 27 P Beda, Janez I.
- 28 S Avguštin
- 29 N Binkošti
- 30 P Ivana Orleanska
- 31 T Marija Kraljica sveta

JUNIJ

- 1 S Fortunat, Angela, kv.
- 2 Č Erazem
- 3 P Klotilda, kv.
- 4 S Kvirin, kv.
- 5 N Bonifacij, 1. pobink.
- 6 P Norbert
- 7 T Robert
- 8 S Medard
- 9 Č Telo
- 10 P Marjeta
- 11 S Barnaba
- 12 N Janez Fak., 2 pobink.
- 13 P Anton Padovanski
- 14 T Bazilij Veliki
- 15 S Vid
- 16 Č Feliks in Fortunat
- 17 P Presveto Srce Jezusovo
- 18 S Efreem Sirski
- 19 N Julijana, 4 pobink.
- 20 P Silverij
- 21 T Alojzij Gonzaga
- 22 S Abacij
- 23 Č Agripina
- 24 P Rojstvo Janeza Krst.
- 25 S Viljem
- 26 N Janez in Pavel, 4. pobink.
- 27 P Ema Krška
- 28 T Pavel I.
- 29 S Peter in Pavel, nez. pr
- 30 Č Spomin Pavla apost.

JULIJ

- 1 P Dragocena kri N. G.
- 2 S Obiskovanje D. M.
- 3 N Irenej, 5. pobink.
- 4 P Urh
- 5 T Ciril in Metod
- 6 S Izaija, Marija Goretti
- 7 Č Vilibald
- 8 P Elizabeta
- 9 S Tomaž Moore
- 10 N Amalija, 6. pobink.
- 11 P Pij I.
- 12 T Mohor in Fortunat
- 13 S Anaklet, Evgen
- 14 Č Bonaventura
- 15 P Vladimir, Henrik
- 16 S Karmelska Mati božja
- 17 N Aleš, 7. pobinkoštna
- 18 P Kamil
- 19 T Vincencij Pavelski
- 20 S Marjeta
- 21 Č Daniel
- 22 P Marija Magdaena
- 23 S Apolinarij
- 24 N Kristina
- 25 P Jakob st., ap.
- 26 T Ana
- 27 S Pantaleon
- 28 Č Nazarij, Viktor
- 29 P Marta
- 30 S Abdon
- 31 N Ignacij, 9. pobink.

AVGUST

- 1 P Makabejski bratje
- 2 T Alfonz M. Ligvorij
- 3 S Lidiya
- 4 Č Dominik
- 5 P Marija Snežna
- 6 S Spremenjenje Gosp.
- 7 N Kajetan, 10. pobink.
- 8 P Janez M. Vianney
- 9 T Roman
- 10 S Lavrencij
- 11 Č Tiburij
- 12 P Klara
- 13 S Hipolit in Kacijan
- 14 N Euzebij, 11. pobink.
- 15 P Marijino Vnebovzetje
- 16 T Rok
- 17 S Hiacint, Ljudmila
- 18 Č Helena
- 19 P Janez Eudes
- 20 S Bernard
- 21 N Ivana Santalska, 12. p.
- 22 P Brezm. Srce Marijino
- 23 T Filip
- 24 S Jernej ap.
- 25 Č Ludovik
- 26 P Ceferin
- 27 S Jožef Kalasancij
- 28 N Avguštin, 13. pobink.
- 29 P Obgl. Janeza Krst.
- 30 T Roza Limanska
- 31 S Rajmund

SEPTEMBER

- 1 Č Egidij, Tilen
- 2 P Štefan
- 3 S Doroteja, Pij X.
- 4 N Rozalija, 14. pobink.
- 5 P Lavrencij Justiniani
- 6 T Caharija
- 7 S Anastazij, Marko
- 8 Č Rojstvo Dev. Marije
- 9 P Peter Klaver
- 10 S Nikolaj Toletinski
- 11 N Hiacint, 15. pobink.
- 12 P Ime Marijino
- 13 T Notburga
- 14 S Povišanje sv. Križa, kv.
- 15 Č 7 žalosti Dev. Marije
- 16 P Ciprijan, kv.
- 17 S Rane sv. Franč. A., kv.
- 18 N Irena, 16. pobink.
- 19 P Januarj
- 20 T Evstahij in tov.
- 21 S Matej, apost., kv.
- 22 Č Tomaž Vilanovski
- 23 P Lin, Tekla, kv.
- 24 S Marija reš. jetnikov
- 25 N Kamila, 17. pobink.
- 26 P Justina
- 27 T Kozma in Damijan
- 28 S Venceslav
- 29 Č Nadangel Mihael
- 30 P Hieronim

OKTOBER

- 1 S Remigij
- 2 N Angelivarubi, 18. pob.
- 3 P Terezija D. J.
- 4 T Frančišek Asiški
- 5 S Placid in tovariši
- 6 Č Bruno
- 7 P Marija kralj. rož. v.
- 8 S Brigita
- 9 N Dionizij, 19. pobink.
- 10 P Frančišek Borgia
- 11 T Materinstvo bl. D. M.
- 12 S Maksimilijan
- 13 Č Edvard
- 14 P Kalist
- 15 S Terezija
- 16 N Gal, 20. pobink.
- 17 P Marjeta Marija
- 18 T Luka, evangelist
- 19 S Peter Alcantara
- 20 Č Janez Kancij
- 21 P Uršula
- 22 S Kordula
- 23 N Roman, 21. pobink.
- 24 P Nadangel Rafael
- 25 T Krizant in Darija
- 26 S Evarist
- 27 Č Frumentacij
- 28 P Simon in Juda, ap.
- 29 S Narcis, Ida
- 30 N Kristus Kralj, 22. pob.
- 31 P Volbenk

NOVEMBER

- 1 T Vsi sveti
- 2 S Verne duše
- 3 Č Just, Viktorin
- 4 P Karel Boromejski
- 5 S Caharija in Elizabeta
- 6 N Lenart, 23. pobink.
- 7 P Engelbert
- 8 T Bogomir
- 9 S Božidar
- 10 Č Andrej Avelini
- 11 P Martin Tourski
- 12 S Martin I.
- 13 N Stanislav K., 24. pob.
- 14 P Jozafat, bl. Nikolaj T.
- 15 Leopold, Albert Vel.
- 16 S Jedert
- 17 Č Gregor Čudodelec
- 18 P Odon, Roman
- 19 S Elizabeta
- 20 N Feliks Valois, 25. pob.
- 21 P Darovanje D. Marije
- 22 T Cecilija
- 23 S Klemen
- 24 Č Janez od Križa
- 25 P Katarina
- 26 S Silvester
- 27 N Virgilij, 1. advent.
- 28 P Gregor III.
- 29 T Saturnin
- 30 Andrej, apostol

DECEMBER

- 1 Č Edmund
- 2 P Bibijana
- 3 S Frančišek Ksaverij
- 4 N Barbara, 2. adventna
- 5 P Saba
- 6 T Nikolaj
- 7 S Ambrozij
- 8 Č Brezm. spoč. Marije
- 9 P Peter
- 10 S Melkijad
- 11 N Pij I., 3. advent.
- 12 P Aleksander
- 13 T Lucija
- 14 S Dušan, kv.
- 15 Č Irinej
- 16 P Euzebij, kv.
- 17 S Lazar, kv.
- 18 N Pričakov. M. p., 4. adv.
- 19 P Urban
- 20 T Makarij
- 21 S Tomaž, apostol
- 22 Č Demetrij
- 23 P Viktorija
- 24 S Adam in Eva, sv. večer
- 25 N Božič — rojstvo Gosp.
- 26 P Štefan
- 27 T Janez Evangelist
- 28 S Nedolžni otroci
- 29 Č Tomaž Kanterberjski
- 30 P David
- 31 S Silvester

kazalo

DR. JANEZ EVANGELIST KREK OB STOLETNICI ROJSTVA

Zbral in uredil dr. Vinko Brumen

Življenje

Ivan Doleneec	7
Krekov oče, Ivan Doleneec	9
Krekova mati, Vinko Brumen	10
Mati, dr. J. Ev. Krek	13

Delo

Vinko Brumen	14
Začetki socialnega gibanja na Sloven- skem, France Kremžar	17
Krek politik, dr. Andrej Filipič	19
Krek pri delu za združništvo, Vinko Brumen	21
Krek v prosvetnem delu, Vinko Brumen	23
Krek v boju za treznost, Vinko Brumen	25
Delavsko stavbno društvo, Vinko Brumen	27
Slovstveno delo, Ivan Doleneec	29
Krekov „Socializem“, Ivan Ahčin	30
Dr. Janez Evangelist Krek in mi, Vinko Brumen	32

Človek

Franc Terseglav	34
O Krekovem značaju, Ivan Doleneec ...	35
Krek kot duhovnik, Vinko Brumen	38
Krek-Kazak, Vinko Brumen	40
Osební spomini na dr. Kreka: Začeti je treba, Janez Klemenčič	41
Največji Slovenec in najboljši človek, Franc Logar	43
O Kreku, Franc S. Finžgar	44
Nekaj spominov na dr. Janeza Ev. Kreka, Albin Prepeluh	45
Kako sem se pri Janezu Ev. Kreku učil poljsko, Celestin Jeleneec	47
Ob Kreku, Tine Debeljak	48
Bil je med nami mož, Oton Župančič ..	50

Izguba

Andrej Filipič	51
Ob Krekovem grobu, dr. Anton Korošec	52
Krekov pogreb, Franc S. Finžgar	52
Ob Krekovem grobu, Ivan Cankar	53
Dr. Janezu Ev. Kreku, Oton Župančič ..	54
Slava Kreku, Ivan Pregelj	54

Srečanje s Krekcm, Ivan Doleneec	55
Kako me je Ivan Doleneec „srečal“ z Janezom Ev. Kreckom, Vinko Brumen	56

BOJ SLOVENSKE MANJSINE V KRŠKI ŠKOFIJI NA KOROŠKEM — AVSTRIJA ZA VERSKI POUK OTROK V SLOVENŠČINI

Sestavil dr. Anton Podstenar

Koroški Slovenci nekdanj in sedaj	61
Koroški Slovenci in krški ordinariat ...	66
Zgledi vlečejo	69
Ravnanje krškega ordinariata	75
Stališče krškega ordinariata je zmotno	87

DOKUMENTI — RAZPRAVE — PRIČEVANJA

Resnica o naši borbi, Rudolf Hirschegger	109
Odhod, Marjana Batagelj	127
Dve leti v samici, dr. Ljubo Sirc	137
Nekatoliške veroizpovedi v komunistični Jugoslaviji, R. K.	158
Kratka analiza referatov VIII. kongresa Z K J, Pavel Fajdiga	163
Titovsko gospodarstvo — uspeh ali neu- speh?, dr. Ljubo Sirc	170

DR. ANTON KOROŠEC OB 25-LETNICI SMRTI

Dr. Anton Korošec — njegov lik mora biti živ med nami in znaneci, Jurij Biserjan	177
Borba za konkordat in dr. Korošec, Joško Krošelj	181
Dr. Korošec v internaciji Začetek in konec Koroščeve internacije, Pavel Grubišič	202
Dr. Korošec v Vrnjački banji, Joško Krošelj	205
Tuzla — najtežji dnevi Koroščeve inter- nacije, Pavel Grubišič	210
Moje srečanje z dr. Korošcem na Hvaru, o. fra Vlaho Margaretić	213
Dr. Korošec in kultura, Marijan Marolt	215
Ob smrti dr. Korošca, Vinko Brajevič	223

NAŠI GORNIKI

Slovenska odprava na Cerro Mellizos, Jure Skvarča	229
Bonete, Tomaž Kralj	243

**CILJI SLOVENSKE NARODNE POLITIKE
— ANKETA**

Zaka' zopet anketa?	251
Nace Čretnik	253
Dr. Celestin Jelenc	257
Valentin Z. Jelinčič	268
Jože Košiček	273
Marko Kremžar	276
Đušan Pleničar	279
Dr. Ludovik Puš	282
Pavel Rant	287
Dr. Ljubo Sirc	291
Rudolf Smersu	295
Dr. Jože Velikonja	300
Pavel Verbič	303
Emil Žagar	310

SLOVENSTVU V ČAST, NARODU V PONOS

Uvodna beseda	315
Dr. ing. Vojmir J. Bratina	316
Franja Golobova, M. P.	320
France Gorše	331
Bara Remec, Tine Debeljak	333

RAZGLEDI

Naša beseda in pesem

Vračanje, Karel Mauser	349
Misel, Skrivnost, Predsmrtni sen, Mrtvo drevo, Milena Šoukal	350
Spomini, Ob jezeru, Želja, Karel Mauser	352

V spoštljiv spomin

Msgr. Janez Hladnik, Jože Košiček	353
Stanko Premrl, dr. Ludovik Puš	361
P. Anton Prešeren, D. J., dr. Franc Gnidovec	362

Ing. Albin Mozetič	370
Janko Jazbec	371

Slovenci v zamejstvu

Koroški Slovenci v letu 1965, Ivan Vodovnik	373
Slovenska skupnost v Italiji, R. J.	376

Slovenci v izseljenstvu

Zapiski o delu Slovencev v Kanadi, Lojze Ambrožič st.	378
Idealizem naše mladine	383
Spominske proslave v Buenos Airesu ...	385
K reprodukcijam umetniških stvaritev, .. M. M.	387
Knjižne izdaje zamejskih in izseljenih Slovencev, Zdravko Novak	389

Prva fotoreportaža z Marsa, Janko Hafner	392
---	-----

Zahvala	405
Koledar	412
V založbi Svobodne Slovenije so izšle ..	416

Umetniška priloga 8 strani med 80 in 81:
Reprodukcije slikarskih in kiparskih del
slovenskih umetnikov v izseljenstvu: Fran-
ce Ahčin, Ivan Bukovec, France Gorše, An-
drej Makek, Bara Remec, Jože Vodian in
Miro Zupančič.

**Planinska ilustrirana priloga 4 strani med
232 in 233.**

**Barvasta priloga znamenja škofa Rožmana v
Bariločah med 248 in 249.**

POPRAVKI

Poleg nekaterih tiskovnih napak, katere bo
bravec lahko sam popravil, opozarjamo na
dve: Stran 69 desna kolona zgoraj je narobe
postavljena vrsta. Stran 81, desna kolona, 9
vrsta spodaj „Furche“ in ne „Fürche“.

v založbi svobodne slovenije

so izšle naslednje knjige:

1. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.
2. Velika črna maša za pobite Slovence. Pesnitev Jeremije Kalina — 220 strani, 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice Bare Remec. (Zaključna beseda tudi v angleščini.)
3. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil Vladimir Mazi.
4. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951 — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha. Opremil Marijan Koritnik.
5. Poljub. Pesniška zbirka dr. Tineta Debeljaka. Ilustracije akad. slikarice Bare Remčeve. Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil Božidar Kramolc, Kanada.
7. Naša beseda. Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij Stanka Snoja.
8. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
9. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
10. Mariji. Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka Jeremije Kalina. Oprema in linorezi akad. slikarice Bare Remec.
11. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila Bara Remec.
12. Čas pod streli, zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal Ivan Korošec. 220 strani. Uvodno besedo napisal Karel Mauser. Opremil in ilustriral Ciril Skebe.
13. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956 — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
14. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957 — 256 strani, 101 ilustracije. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
15. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958. Jubilejni ob desetletnici — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
16. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959 — 288 strani, 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: Akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
17. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1960 — 296 strani, 75 ilustracij. Ovitek: arh. Marijan Eiletz, posamezna zaglavja: akad. slikar in kipar France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Meta Žirovnik, France Papež in Tone Kržišnik.
18. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1961 — 272 strani, 87 ilustracij. Oprema: Ovitek: Ivan Bukovec; zaglavja: Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.
19. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1962 — 284 strani 59 ilustracij. Ovitek: akad. slikar Milan Volovšek; notranja oprema: France Pernišek ml.
20. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1963 — 288 strani, 43 ilustracij. Ovitek in notranja oprema: Jurij Vombergar.
21. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1964 — 340 strani, 78 ilustracij, umetniška priloga na 8 straneh z reprodukcijami del kiparjev in slikarjev. Ovitek in notranja oprema. Tone Kržišnik.
22. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1965 — 368 strani, 54 ilustracij, dve prilogi: 8 strani reprodukcij del slikarjev in kiparjev in 12 strani fotografskih posnetkov gornikov. Ovitek: France Papež.
23. Vladimir Vauhnik: Nevidna fronta. Spomini. — 445 strani, 18 ilustracij. Ovitek in oprema: Ivan Bukovec.

